תנ״ך · דרשות ודרושים

איש אמונים

רבי יעקב שאול אלישר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

איש אמונים

רבי יעקב שאול אלישר

מקור הטקסט: דיקטה · רישיון: CC BY-SA 4.0

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/איש-אמונים/
הקובץ נוצר ב־20 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 4
דרוש א לשבת הגדול 15
דרוש ב לשבת הגדול 42
דרוש ד לשבת הגדול 81
דרוש מורי מחבר ספר בני בנימין 100
דרוש ב לשבת כלה 113
דרוש ג לשבת כלה 129
דרוש ד לשבת כלה 144
דרוש ה לשבת כלה 161
דרוש ו לשבת כלה 179
דרוש ז לשבת כלה 196
דרוש ח לשבת כלה 214
דרוש ט לשבת כלה 231
דרוש י לשבת כלה 250
דרוש יא לשבת כלה 266
דרוש יב לשבת כלה 280
דרוש יג לשבת כלה 293
דרוש יד לשבת כלה 308
דרוש טו לשבת כלה 324
דרוש טז לשבת כלה 341
דרוש יז לשבת כלה 356
דרוש יח לשבת כלה 372
דרוש יט לשבת כלה 386
דרוש א לשבת תשובה 399
דרוש ב לשבת תשובה 419
דרוש ג לשבת תשובה 431
דרוש לשבת זכור 442
דרוש ב לשבת זכור 462
דרוש ג לשבת זכור 482
דרוש לנישואין 494
דרוש למילה 516
דרוש ב למילה 527
דרוש למינוי הרב הגדול ראש"ל חד בדרא זצוק"ל 542
דרוש שדרשתי ביום ח לחודש חשון שנת התרמ"ה 547
דרוש למעלת ארץ ישראל 551
דרוש לחברת משגב לדך 556
דרוש ב להספד 572
דרוש ג להספד 586
דרוש ד להספד 594
דרוש ה להספד 601
דרוש ו להספד 610
דרוש ז להספד 615
דרוש ז להספד 622
דרוש לחינוך ישיבת מזל צומח 633
דרוש ט להספד 641
דרוש י להספד 648
דרוש יא להספד 656
דרוש יב להספד 664
דרוש יג הספד 667

הקדמה

דרשות ודרושים לרבי יעקב שאול בן אליעזר ירוחם אלישר זצוק"ל: הקדמת איש צעיר המחבר. שפתותיו יהיו שושנים נוטפות מור עובר: רב אדם יקרא איש חסדו ואיש אמונים מי ימצא:

איש צעיר למדבר. פתו פת קבר. עייל בלא בר תמה יקרא בלב נשבר. להבין דברי החכם שבחכמים שע"ה פסוק זה כתבו במחובר. [משלי כ' ו'] בס' העקדה שער טו"ב פירשו על נהר כבר. ואני עני ב"א מה לתבן את הבר. אעלה חלקי ואשיבה חרפי דבר. אולי ישר מצא חן במדבר. ואזכה לכוין אל האמת ושפל אנשים יקים:

הדור אתם ראו בס' מדבר קדמות להגאון חיד"א [זלה"ה] במערכת החי"ת אסף כל כלי חמדה. הוא היה מונה חלקי התורה והעבודה. משם גדול הרב אבק סופרים ז"ל כלילא דוורדא. מתחיל בשבח שבעה דרכי החכמה כל חדא וחדא. והחכמה השמינית חכמת הדרשה לפני קהל ועדה. דולה ושואבת משבע החכמות הקדמות כל שכיות החמדה. מתנאיה לדבר אמת ולהזהר מן הגזל כאלו ילדה. להחליט דבר אשר לא עמל בו כאדם העושה בשלו מתעטף בטלית שאינו שלו והנה דמעת העשוקים:

לא בזה בחר ה' לעבור לפני התיבה. כי עון זה יאבד ממנו הרבה טובה. על כל אלה יביאהו האלקים במשפט נאשמה בה. לגנוב דעת הבריות ונמצא מערים אליה וקוץ בה. כי אם בזאת חכם בחכמתו כיד ה' הטובה. לפי רוחב מבינתו העמוקה והרחבה. אומר דבר בשם אמרו ומלאו פני תבל תנובה. זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם חובר חבר מיני דדרשה ורוי הק' משיבה. פתחו שערים ויבא גוי צדיק שומר אמונים:

איש עני אמרתי בעניי זה יהיה כונת נזר החכמים. שהע"ה והוא מרומים. בשיחה נאה במתק ודשן בנעימים. רב אדם יקרא איש חסדו ויוצא פרח המחבר חיבור נחמד מבחר עצמים. בשבע חכמות הקודמות בשמוש חכמים. ואולם מי הוא זה יחבר במילין ויעש אותם מטעמים. דרוש דרש בקהל רב יהי לבו תמים. צדיק באמונתו אמונת חכמים. לחבר את האהל קרית ספר יתהלך במשרים ויחדיו יהיו תמים. לדידיה קא אזהר ואיש אמונים מי ימצא דברי' המצידקים:

ועתה הנני מביא לפניכם קוראים נכבדים. ילדי רוחי פרי עט"י ע"ט דודים אשר דרשתי בתוך קהל ועדה בחגים ובמועדים. לפי קוצר השגתי קטונתי מכל החסדי'. וענתה בי צדקתי אשמרה לפי מחסום עצרת בוגדים. הכי קראתי שמו ס' אי"ש אמונים ושבעתי לדודי'. בשרתי צדק בקהל רב ובניתי עליה מצודים. ועד בשחק נאמן אלקים מושיב

יחידים. טעם כעיקר אולי אזכה לעשות נח"ר לנר"ן הורי הקדושים יעלזו חסידים. לקדושים אשר בארץ המה גדולים צדיקים:

אמת יהגה הכי עניי ומרודי. הנה בשמים עדי ובמרומים סהדי. מכיר אני את מקומי מה עמדי. מי אנכי ומי ביתי איה כבודי. להעלות על ספר מדפ"ס ועולה בשם הגדולים וכי כביר מצאה ידי. כל רואיו יאמרו לא חזי ולא מידי. לא בדרך ענוה אני דובר הס כי לא להזכיר וחטאתי נגדי. כי אם בזאת אחת דברתי להוציא לאור מילי דדרשא אשר אמרתי בתוך הקהל ברבים היו עמדי חדי קובה"ו בפילפולא [לפקע"ד] על הדין ועל האמת. ואתה ה' מגן בעדי. הוא יעיד עלי לא גבה לבי ולא רמו עיני מעודי. ובשלחותייהו דראשי עם קודש קמתי אני לפתוח הני מילי דרבנן תורה לשמה הם הרהיבוני חזקת שליח ציר אמונים:

איש יביא בפריו. ואני כותב על הספר ובדיו. עוד מלתא בפומאי טעם לשבח קראתי בשם ס' איש אמונים לכבוד עטרת תפארת לראשי הדרת כלילי אבא מארי הרב המפורסם מלך ביופיו. וזה יהיה ר"ת [יעקב שאול אלישר ן' מ"ו אליעזר ירוחם מעוזי] לזכר עולם יהיה צדיק ירעש כלבנון פריו. עם הרבנית הורתי משוש פארי וצניף תפארתי מ' אמי תנצב"ה סטיו לפנים מסעיו. המה בצדקתם ימליצו טוב בעדי ובעד בני היקרים וכל יוצאי יריכי גדולים וקטנים עוללים ויונקים:

עלי לבי דוי כ' אין בידי זכרון לראשונים מרבנן קשישי. מכותבות של בית רבי עט"ר מ"ז וצ"ת אבא מארי ז"ל בהדי כבשי. אם אמרתי אספרה כמה הרפתקי בישי. דעדו על עט"ר אדוני אבי ז"ל מפני חמת המציק הפחה כל עכו ידוע ומפורסם גודל זדונו והאיש קשה. רצח וגם ירש כמה נפשות מישראל ינקש נושה. עד שהוצרך לברוח מעיה"ק צפת"ו באישון לילה ואפילה זכי לנפשיה. הן אני נשארתי עם הרבנית מ"א ז"ל ויצאנו בהחבא והנחנו כל רכושנו ובתים מלאים וספרים וכת"י מ"ז ומ"א זלה"ה אלה ראשי. ובחפזון יצאנו כמתלהלה היורה זיקים:

וביום ו"י לחו' תמוז התקפ"ג הגענו לעה"ק ירושלם דדאבה. אחר שהלכנו אורחות עקלקלות מאימת הרודפי' במדבר בערבה. ובאמצע הדרך שם ראינו את עט"ר אבא מארי ז"ל בחולי מעיים עינא ולבא. וביום י"ט ואדר התקפ"ד חשך שמשי ונפל כלילי עיני דאבה. לבי למ' וא"ב יצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו אין צרי למכאובה. ן' מ"ט שנה במבחר ימיו קראו רבו זרח השמש ובא. ואני יתום קטן כבר שבע שנין נשארתי עם הרבנית מ' אמי זלה"ה אלמנה ועזובה. כל העם נעו בבכיה וי להאי שופרא דבלי בארעא הי' חסיד הי עניו בנן של קדושים גנע אמונים:

איש לפי מהללו אביעה לכם רוחי בשער בת רבים. זאת זכרון בספר מעשה אבות מורי זקני הרב הגדול ח"ק כקש"ת מו"ה יעקב אלישר זלה"ה כל ששרשיו מרובים. הוא היה מרבני וגאוני עיר בתי אבות היא חברון מצדיקי הרבים. [ע' בס' חיים שאל להגאון חיד"א ז"ל ח"ב סי' ז'] ובשנת התקל"ג נזרקה מפי החבורה למנותו שד"ר לערי ערביסטאן לדפוק על פתחי נדיבים ובהיותו בעי"ת בצרה יע"א הגיע לו השמועה מפעירת אשתו ראשונה איילת אהבים. והוא היה מתאכסן בבית הגביר השר הנשיא אביר יעקב ז"ל ירא ה' מרבים. ובראות עוצם קדושתו וחסידותו ויואל לתת לו את בתו בת נדיבים. ויקח הרב הקדוש מ"ז זלה"ה בת הנגיד הנז' ותהי לו לאשה במחול משרוקים:

ובשנת התקל"ד ליצירה. ומושל העיר היה כתלימאן פאשה מגזע ישמעאל בעיר בצרה. והיה איש נכבד מחסידי אוה"ע אוהב הבריות על המשפט והגונורה פתאום בא מלך פרס בחו' ניסן ויצר על העיר ובנה עליה דיק מסביב וישפוך סוללה בחיל כבד כל חוגר חגורה. וישלח בה חצי זעמו וירק חרבו וישלפה מתערה. והרעב כבד בארץ מפני חמת המציק לא יועיל הון ביום עברה. עד אשר תמו לגוע נאנחים ונאנקים:

וביום ז"ך ניסן רעם הצר האויב על המבצר ברעם גדול וילכדהו. ונכנסו חיל גדול אל תוך העיר שבו ויבוזו כל הרכוש ואת כל מקנהו. ובא' לחו' זיו ישב על כס הממשלה ויפקד פקידים איש על דגלו ואיש על מחנהו. ויועץ ליקח ערובה מגדולי העיר לבל ימרדו בו מאויבים מנהו. ובחלקלקות לשונו הבטיחם כי יכון בחסד כסאו אך בזאת יקריבו את מנחתם איש לפי כבודו מן הסלע"ה למינהו. וילקט כסף וזהב לרוב וידעו כל העם כי אין בפיהו נכונה פסו אמונים:

איש צר ואויב שם פניו להשחית לשפוך דם נקי אבות ובנים יחדיו. ואוספו אל בית הסוהר רבים משועי העיר ונכבדיו. ויאהב פגולים כזדונו ויהי המקום למקלט לכל טמא ונואף לסריסיו ועבדיו. ורבות מבנות ישראל מסרו עצמן ובחרו להשרף על האף המותה לחסידיו. מתת הודם לזרים עם עמא שפתים כולן כאחת נועצו יחדיו. ועבדום ועינו אותם משפע לעשוקים: ובני ישראל שבו אל ה' בצום ובכי ותחנונים. ויתנו עיניהם אל קדוש יעקב הרב מ"ז זלה"ה להתפלל בעדם בקול מר וראש פתנים. והיה מקהיל קהלות ויקרא עצרה ויקראו אל ה' בחזקה הושיענו אלקי ישעינו מיד נחשים צפעונים. חגור חרבך חציך שנונים. השקיפה ממעון קדשך וראה את עמך נמסרו בידי אדונים. עת צרה היא ליעקב להכרית עולל ויונק אדונים לא רחמנים. וישמע ה' את נאקתם לא עזב חסדו ואמיתו ועוזו בשחקים: ויתן ה' בלב הצר הצורר להניח אל מחנות הערבים. בתחבולות עשה מלחמה בסוסים וברכב ובצבים. ויננף לפניהם וישב בחרפה בהיותם כואבים.

ויתאמץ ויאסוף חילו הגדול וישם שלישים חבור עצבים. וילחם אתם על יד הנחל ובורות חצובים. ולא ידע כי בנפשו דבר כי הנהר סגר עליהם הדרך ויקו לעשות ענבים. ויננף גם בפעם הזאת יסרוהו בעקרבים. ועוד הקשה את ערפו לערוך מלחמה אך שריו ועבדיו היו לאויבים. השקוהו סף רעל להעריץ שם נפל שדוד ואת דמו לקקו הכלבים. כן יאבדו כל אויביך ה' אהבו את ה' כל חסידיו אמונים:

איש אשר נשאו לבו כרע נפל ואבד שמו. וגם מלך פרס ראה כי יבא יומו. ביום כ"ח באדר שלח פקודתו לבני חילו לעזוב עיר בצרה ולחזור למקומו כי מת גבורם וכל אנשי חילו וזרועם לא הושיעה למו. וביום ב' ניסן התקל"ה נפל עליהם פחד ואימה ויברחו בהחבא כולם כאחד כאשר יבער הגלל עד תומו. אז ישיר ישראל קול רנה וישועה באהלי צדיקים: בו ביום הושיבו את השר הראשון על כנו. ויאמן כי פקד ה' את עמו על יד הרב מ"ז ז"ל ותושע לו ימינו וינטלהו וינשאהו הן כל יקר ראתה עינו. וכל איש ישראל שמחי' וטובי לב איש תחת גפנו. ויהללו את ה' על פדות נפשם ותפלת ישרים רצונו. ומ"ז ז"ל ערך שיח לפני קונו. בהלל ובהודאה כי גאל ה' את יעקב איש וביתו וכל בני ישראל שמחים אלי גיל האירו ברקים:

(קיצור המעשה הנורא הזה הובא בס' שמחת יום טוב לרבינו הגאון רבין חסידא סי' ל"ב ובס' ברכות המים להגאון חתנו בח' ח"מ ד' קפ"ג ועיניך תחזנה מישרים נוסח המאמר שהיה בשנת אלף קצ"ג לחשבונם ותמצא בדיוק שהיה אז בשנת החקל"ה לחשבונינו יע"ש באר היטב]. ובראות הרב מ"ז זצוק"ל גודל הנס והחשופה הגדולה. אשר עשה ה' לישראל עמו ריוח והצלה. גזר עליהם בכל תוקף לקבוע יום ב' ניסן יום פורים בקול רנה וצהלה. ולעשות משתה ושמחה ומשלוח מנות ומתנות לאביונים ותקן להם קריאת המגילה. כימי מרדכי ואסתר לישרים נאוה תהלה. הכי קרא שמה

מגילת פרס למען יקראוה בצבור אחר התפלה. וכמו השחר עלה. והנני נותן לפניכם קוראים נכבדים נוסח המגילה. כל הוגה בה יראה מפלאות תמים דעים זכרון לבני ישראל ועד אמונים:

וזה נוסחה מיוסדת ע"ש א"ב ותשרקין ושמו הטוב זצוק"ל זיע"א: יאמרו גאולי ה'. על הנסים להמוני קהל בצרה עם אמוני. ברוך ה' לעולם: אודה לאל בכל שנה. אבוא לפניו ברננה. אשאל מאל הצליחה נא. אתה ה' לעולם:

בכל לבי אשחריך. בצדק אחזה פניך. בכל יום אברכך ברוך שם כבודו לעולם:

גדול ה' ומהולל. גבורים יחלק שלל. גם זן מיונק עד עולל. גואלינו הוא מעולם:

דן דין אסור מבית כלא. דל מעפר הוא מעלה. דורש טוב ועושה פלא. דברך אמת לעולם:

הראנו ידו הנפלאה. הללוהו כי גאה גאה. האל כביר ידו מצאה. השומר אחת לעולם:
ואני בתוך הגולה ויהי בשנת התקלה. ועמי היה כחולה. ורחמה הרת עולם: (פסוק הוא בירמיה נ' ושם רמז שאשתו שמה רחמי. נ"ע והיתה מעוברת וילדה לה' אבא מארי זלה"ה) הרת עולם:
זאב ערבות והוא כן (פי' שהכוהן קרא זי"ד בא"ן והשר שמו כארי"ס כא"ן) זר סוכן למלך הוכן. ד"ד כיקר כרי"ם ממוכן. זעם ה' לעולם:
חבלי רשעים והמון. חנו עלי ועל הארמון. חיל פרס כפה אותי כאגמון. חרפות עולם ואיבת עולם:
טמנו לי זדים כחדק. טובם הוא לעוות צדק. טרף כמשוכת חדק. טח עיניהם חסדיך לעולם:
ידו פרס צר על בצרה. יציבני כמטרה. יקד יקוד אש כמדורה. יגור לנו מוקדי עולם:
כצר נצב את ימינו. כעשן עלה עשנו. כנשר יעיר קינו. כי תהיה שממות עולם:
לפידי אש כדבורים. לבקרים יורו המורים. להבה תלהט הרים. לא נהיה מן העולם:
מן המצר קראתי יה. משך רשת לאניה מלכי בקודש ענה יה. מוכל בגבורתו עולם:
נמוגו עמים כולם. נאור אל עליון גואלה. נשאו נהרות את קולם. נודה לך אלקי עולם:
ספרו תהלות אלי סעד בחסד יאזין קולי. סמכתני צדקתו ידעתי גואלי סגור בעדי בריחיה לעולם. עובדי ב"ל אכלו כל טמא. עמי ע"ג מרומי. עד לא ירעבו כל ימי. עד תאות גבעות עולם:
פחד ופת היה לנו מצרינו. פלגי מים בראותינו. פרץ אויב חומותינו. פתחו שערים לחרבות עולם:
צפון וימין וגבוליו. צוה אל הריו חלליו. צעקו עמו אמרו אליו. צדיק בל ימוט לעולם
קלל אלד"יו בנאונו. קבע דיק בחרונו. קיץ וחורף תקנו. קרבם בתימו לעולם:
ראה רשע כי אין גואל. רגלי אחד מישמעאל. רום ידיהו נשא על ישראל. רשעים אלה ושלוי עולם:
שרים ראי חמס ארץ. שוטטו לגדור בפרץ. שלחו לאמר למי ארץ. שחו לכם גבעות עולם:
תעיתי כצאן בצרה. תחייני אל בצרה. תען תאמר על בצרה. תקחו הדרי לעולם:
ויהי לתקופת השנה. בראשון לחו' שנה אז תפשע נפש נענה. יצאו אל צר להפקיר מנה (פי' מגוי יכררד) ולי משען ומשענה. כי לא יזנח לעולם: תור אדם המעלה. סלימאן ראש הממשלה. יעץ לכו ונפלה. אל שר פרס ארי עלה. אולי נמצא כף איש עולה. פסת בר לחם חק עולם:

שלחו שרים לפני כרים. הצאן הם תגרת צוררים. החיו נא זקנים עם נעדים. ערכו ערך עד בחורים. ענינו מוציא אסירים. בשמחה ורצח עולם: רשע עריץ ומעתערה. גם קודחי אש מאזרי. זיקות נפלו פתח שערי. נפשות חייב על חד תרי את האלקים אני ירא. ולא אטור לעולם:

קדה קנה וקנמון. וכל דבר שבממון. אשר בבתיכם מטמון. תנו לפדיון ההמון. נתן זר עיניו בממון. הארץ אשר מעולם:

צדוני כצפור בחרמו. סבלתי עול מטה שכמו. שלח חילו ממקומו. מחי קבלו וכלי זעמו לכד המבצר עד תומו. היה מערות עד עולם:

פתחו להם השערים. ונכנסו הארורים. בראשון שבעה ועשרים. נחתה קשת גבורים. נחלה נהפכה לזרים. למורשה במות עולם:

עלה הפורץ על כני. בראשון לחו' שני. כדבורים סבבוני. אין ובאף ישטמוני. בחומותי הסגירוני. בריחי בעדי עולם:

סחרו כל כלי צינה. חרב וחנית מכל פנה. אסף אל חצר התיכונה. לתת ליושבים ראשונה. כי אין בפיהו נכונה. גוי איתן גוי הוא מעולם: נועץ ליקח שר המשנים. ובני עמים רחמנים. גם אחד "ברוך" מבנים. עירבון על הצדונים. שלח "לשיראז" מדנים. להיות עבדים לעולם: משך אבירים באונו. בפה רך להרבות הונו. כל אחד יביא קרבנו. מנחה ממקנה קנינו. שוב יגלה בפרך קלונו. חשכים כמתי עולם:

לקט כסף מראש כל אומות. וזהב מבית הישעות. ובלבו מלא כל מרמות. על עמי כולם מתאימות. אלי תחגור שארית חומות. ויגדל שמך עד עולם: כהני פחות וסגנים. ראו עוני עם אמונים. קבלו להיות ערבנים. סבלו גדולים וקטנים שלם אל מאה מנים. להם ולבניהם עד עולם:

יסרוני כתא מכמר. ביד צר משמר מול משמר גרי בית הן גוים כמר. דרכו חיצם לי דבר מר מפחדם בשרי סמר. מן הדור זו לעולם:

טבעו גוים חשבו לדחות. אשר עשו זדים שיחות. ונשותיהם לרקחות. סופדים הוי אח והוי אחות ועמי על מי מנוחות. בחסד אלקים עולם. חלף הלך מאהלי. צר שונא כתר לי. מבני הריפות בא "עלי" (תי' שם אשר הכא בי שעלי רהחדי) "מחמד" לכספם היה לי. והוא רועה אוילי. עם הכסיל לעולם: זרע מנאף כזמרי. שלט על אחרי ארי. ולא אחרי אשת נכרי. בא עליה כאכזרי. לזאת סמר סערת בברי. מאסתי זאת לעולם:

וישם מגמת פניו על זרע קדש מצבתה. שאל בת הנשים תנתן לו להשחיתה. ויעמדו כולם וגם אשה אל אחותה. מסרו עצמן למיתה לא יעשה כזאת בישראל זונה אכלה ומחתה. נערה שנתפתתה זכרו ראשונות מעולם:

האל הנקדש חסין יה. מת כגפן פוריה. עדותיך על שבטי יה. אל תחנה ביד חיה. נוצר תאנה יאכל פריה. ואכל וחי לעולם:

דור לדור קהל ועדה. יהללוך בקול תודה. יולה תמה כל כבודה. עין נואף לא ראה הודה. כלה נאה וחסודה. וארשתיך לי לעולם:

גאים היושבים עלי כאן. נועצו ויען עכן. עם זה אפר כירה מוכן. תנה אותו על הדוכן. ושלל רב מן המוכן. פדיון נפשם וחדל לעולם:

בעלונו לא אדונים. עם אל בין מוכרים וקונים כמו אגודה של קנים. בוזזו אף פכים קטנים. מרבה עצמה לאין אונים. צדקתך צדק לעולם: אמרתי אספרה כמו. נפלאות האל לשארית עמו. דבר יום ביומו. עצמו מספר והודות לשמו כי פקד ה' את עמו. ואמת ה' לעולם:

ויהי כי ארכו לו הימים. חשב להכרית עם תמים. ואל בעל הרחמים. מפר מחשבות ערומים. השקוהו גחלי רתמים. וישן לו שנת עולם:

אמר אויב רע כהמן. איכה הרועה הנאמן. והצאן כולו מזומן. פעם אחד הותר דמן. צד ברשתו אשר עמן. לחרפות לדראון עולם:

נוצר חסד לדור דורים. מנהילי מעפר הרים. להיות לישראל שמורים. אורח לצדיק משרים. לאמר צאו לאסורים. אתם ובניכם לעולם:

יהיר הלך בעצת יצרו. חשב להשיב משערו. בערב משונה בעודו. בטח על רוח חיל הדרו. לא ידע כי חשך סתרו. את יורדי בור עד עולם:

יצא ויערוך מלחמה. בתחבולות אף במרמה.וינגף עד המרמה. ורדפוהו עד השחת. שבו שריו במרמה. לאמר להם מחמת עולם

עקוב הלב נתן קולו. בגאוה לפני חילו. כזה תאכל חרב ואור לו. אשיג אחלק שללו. גם בוז יבוזו לו. אתן לכם לדורות עולם:

קוץ מכאיב רשע משתולל. בירך את השם ויקלל. סורר סובא וזולל. ולצר עילאה ימלל. ולפני חולו יתהלל. שברתי עולך מעולם:

בז נטות נחש בריח. ראה חילו כי יניח. בפה רך יעץ להדיח. הנה עם שקט בהניח. מריח מים יפריח. ונחלתם לעולם:

בערב בא אל צריח. שפך דמם אל צחיח. שלל אותם אל ספיח. הדלת עם הבריח. הוא המסית ומדיח. בחרבות מעולם:
נטל עלי פח ושחת. צרה על צדה שמחה. בראותי עם אלוף נחת. היה לנבלת סורחת. עיר היפה כפורחת. לשמה שריקות עולם:
יודע תעלומות ממכון שבחו. הפך עלי את מחשבתו. למצא כדי גאולתו. לצאת ללחום כמדתו. בערב שם קבורתו. לא תשכח ברית עולם:
וילבש קללת כמדו. כי ירע הדרך לנגדו. לו ולחילו בחמודו. מכף רגלו עד קדקדו על פניו להאבידו. מן העולם ועד העולם:
סומך ה' אלי נאדר. החזיק ביד לבדו דר. הרגו חילו איש לא נעדר. ונהר הגדול גדר. לשאוף וכלות קוץ ודרדר. הוא ובניו עד העולם: פתאום בא לו השמועה. ויאסוף חיל רב כצרפה. עם אחיו הוא לרצועה. בשמעי זאת התרועעה. הן קול מחלה ונועה. מתחת זרועות עולם:
אסוף חיל למאות. ובא וישב בכסאות. כקדם למופת ולאות. מפחדו חשכו הרואות. איך נשארתי במחבואות. ביד צר לעבד עולם:
לא היו ימים מעטים. ביד אויב אסור ברהעים. נתן לחיי למורטים. להאכילני הם לוהטים. לא ידעו כי אלד"ים שופטים. זאת על ישראל לעולם: יום י"ג באדר. זמן קהלה לכל דר. בו מת גבורם וקדר. אור שמשם ננעל וגדר. מלכות פרס חס"ר הד"ר. ארמון זה מעיר לעולם:
יום השמונה ועשרים. בא מדלג על ההרים. שתם אחיו כוס תמרורים. ואני ירא מן הצרים. יעשו כמהפת זרים. מלח ושממה עד עולם:
שתו לי מוקפים עד סלה. דמעותי יומם ולילה. ואסלדה בחילה. גם ארץ נתנה יבולה. אתה ה' לא תכלא. חסדיך כי מעולם:
ראה האל עוני עמי. הפיל פחד בחזיון על איש חרמי. אמר אל עמי ולאומי. הנני הולך אל עמי שימו לכם ראש במקומי. השקט ובטח עד עולם: צעיר אנכי ונבזה. הראה לי אל ביום הזה. נסים פעל נביא וחוזה. צורי אויבי גרס כזה. ועמי שמן ורזה. המה חיים עד העולם:
חוסן העיר הזאת נתן. לשר בהמות וחייתן. מנה בעד כותל. וצדקתם כנחל איתן. הגיל פפים במסה חזר. זה היום וכל ימי עולמו:
זה אלי ואנוהו. זה היום חזקהו ואמצהו. כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. וכבוד והדר תעטרהו. עד שיבא אליאו. לדור ודור עד עולם:

קולי אל אל אשפוך שיחו. נרדי אם מן חיון. קבל שירו במקום זבחו. כי אם חפץ חסד למשיחו. ובלח לי גואל בכחו. לדוד ולזרעו עד עולם: קהל שמחו באלד'יכם. יום זה בראשון הוא לכם. נשיא נתנאל שבטיכם. שבתם אתם ושריכם. יוסף ה' עליכם. כככבים לעולם:

בצרה קראתם אותו. גאל יעקב איש וביתו. ישראל חבל נחלתו. הראה לכם גדולתו. כצאת השמש בגבורתו. לברך בשמו עד עולם:

חזקו עמי כלמו מנוח. גילו לב מחלת לעטת. שמחו אבות בנים ובנות. אכלו פירות ומגדנות. הללו לאל על יינות. ימלוך ה' לעולם:

עד כאן:

וקבלו עליהם בעי"ת בצרה יע"א לקרות את המגילה ביום ב' ניסן מדי שנה בשנה ומשלוח מנות ומתנות לאביונים ושמחה ומשתה עד היום הזה: איש אין בארץ אם אלף שנים יחיה. אין יתרון לאדם בכל עמלו אם יארוב במסתר כאריה. אם יאסוף כל הון יקר וכסף חמודות תבל וכל לטפויי. אף אם יחכם מכל האדם ביתרון דעת ותבונה והחכמה תחיה. ואם איש עני הוא נודד ללחם איה. לא יועיל ולא יציל מפח יקוש באשר הוא סוף כל אדם לבז יהיה. לקברות יובל ויטמנהו בחול וכסהו בעפר חזו לכסויי. ויהי כמשלש חדשים נשכח כמת מלב כאלו לא היה מי גבר יחיה. זה כל האדם מקטון ועד גדול אף האדם הגדול בענקים:

אך בזאת עבדי ה' וצדקתם. החי יתן אל לבו עודנו באבו סוף אדם לקברות יובל רואה מה אחריתם. שוקל בפלס תענוגי העוה"ז מאפס ותהו נחשבו לו שקר תרמיתם. ויט שכמו לסבול עול תורה ועול מצוות ישרים בלבותם. שוקד על למודו לילה כיום יעיר להבין ולהשכיל דברי חכמים וחדותם. לא ימיש מתוך האהל עוסק בתורה לשמה ברוך שבחר בהם ובמשנתם. ללמוד וללמד התורה והמצוה ואת החוקים האלה לעשותם. אשרי מי שעמלו בתורה לוית מן חן הם לראשו וענקים:

אברך את ה' אשר יעצני. הנה אנכי איש צעיר יתום הייתי ואין אב מחומר קורצתי גם אני. לזכר עולם יהיה צדיק הודי והדרי מו"ר רבין חסידא צור תעודא

בנימין הצדיק זלה"ה (בעל המחבר ס' בני בנימין) זיע"א על כל טוב אשר גמלני. אשר מנעורי כאב את בן גדלני. כ"ד שנים הייתי סמוך על שולחנו אני וכל ב"ב אל משכן שלו הביאני. בגדי ישע הלבישני מעיל צדקה יעטני. ובצל ידו החביאני. לילה ויום הייתי בבית מדרשו בדרך ישרותו וחסידותו וקדושתו הנחני. וילעדני דעת ואורח תבונה

ומחכמתו האצילני. וגם דלה מבורו מים עמוקים ואורח צדיקים הנמצא כזה איש צדיק תמים גומל חסדים ואיש אמונים:

איש פתח אהלו. תופס הקסח לחבר אשר ימצא לו פותח בברכה לכל המחזיקים בידו איש על דגלו. הנה ברך לקחתי להאשה הכבודה הגברת המעטירה אוהבת את התורה ולומדיה ברוך שככה לו. היא סי' מזל טוב תמ"א בת מלך פנימה אלמנת השר מזל הגדול סי' אליא דוד יוסף עזרא זלה"ה הליכות עולם לו. ורב ברכות יחולו על ראש בנו השר המפואר נדיב נדיבות המחזיק ביד לומדי התורה סי' יוסף אליא דוד הי"ו נר"ו יאיר וזרח יציץ ופרח ברב עושר וכבוד והצלחה רבה ידיו רב לו. המה סייעו והחזיקו בידי ישלם ה' פעלם והשב גמולם עץ חיים היא למחזיקים:

ופי מלא תהלות. ותשואות המולות. לכבוד השר הנכבד אדון יקר ומאד נעלה אל גרם המעלות. הדר הוא כש"ת סי' חיים גדליא הי"ו וזוגתו הגברת המעטירה הכבודה והצנועה אחותי היקרה סי' ימימה תמ"א יבלו ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים שנות עולמים אשר עד כה עזרוני לשקוד על דלתותי להגות בתורת ה' ימים ולילות ולא אחשוך לנופף את ידי על הספר להעלות. ולי נאה לברך את השר הנכבד אהובי וידידי אדון יקר מגזע היחס והמעלה לש"ט ולתהלה סי' אהרן אבי קאציץ נר"ו גם לרבות זוגתו הכבודה והיקרה סי' אסתר תמ"א יאריכו ימים ושנות חיים בצל"ת העודף גם עד זקנה ושיבה הם תומכים בידי ויהי הם מריקים:

ועוד ידי נטויה לסיים בכי טוב. ולברך בשם אוהבי וריעי שרי החסד הנאהבים והנעימים הגבירים הרמים שרים וסגנים. מלכי ארץ ורוזנים. משפחת בית עאג"יב היושבים ראשונה בעי"ת ליוורנו יע"א ובעי"ת פיזה יע"א אתה ה' תשמרם. וכבוד והדר הפטרם. יבלו ימיהם בטוב. ראוים המה לברכה כל אחד מהם כי תקדמנו ברכות טוב. הם ונשיהם ובניהם ובני בניהם אהל ישרים יזריח אף יפריח ועיניהם תחזינה על שלשים ועל רבעים כי יבא טוב. וכל המחזיקים בידי יבורכו מפי עליון אבינו אב הרחמן נוצר אמונים:

איש עט"י ע"ט לחנן"ה. פי מלא תהלות ותשואות המולות רב חסדא ורב חינא. אני אברך רוב ברכות לכבוד רב ומ"י טבי החכם השלם שר נכבד אדון יקר מגזע הייחס והמעלה קאיץ משה שמאמה הי"ו יקר רוח ואיש תבונה. וזוגתו היקרה הגברת המעטירה בת מלכים סי' עזיזא תמ"א למשה היה למנה. והבן יקיר יקירנו ידידי ואו"ע השר הנכבד מזר"ק טהור קאיץ נסים שמאמה הי"ו וזוגתו היקרה העדינה. תמ"א אשר הייתי מתאכסן בביתם בכבוד והדר ובסבר פנים יפות מרובה מדה טובה לא אוכל לשער גודל אהבתם וטובתם לא ימוש מפי כל ימי חלדי עד דכדוכה אחרונה. יאריכו ימים ושנות חיים ברבות

הטובה ברכת הבית מרובה בעושר וכבוד והצלחה רבה יבלו ימיהם בשיבה גם עד זקנה. (וכברהארכתי בהקדמה הפרי הקטן שבחה לאיש אשר הוא עולה על מכבש הדפוס גודל מעשי השר הצדי' נודע למשנ' קאיץ נסים שמאמה ז"ל וצדקתו הנשגבה אשר עשה בעיה"ק ירושלם קא הן הה"א). ולמען אחי וריעי אדברה נא. קוראים נכבדים קחו נא את ברכתי מנחה קטנה. ותתענג בדשן נפשיכם מסלתה ומשמנה. זה חלקי חלק אלוד' ממעל ביום המעמד הקדוש תורה בעידנא. יגעתי בקראי להבין אמרי בינה. טעמתי צוף דבש היתה לי עדנה. אחת שאלתי. שאלה קטנה אם שגיתי טעות הניכר כעורה זו ששנה. או איזה דבר אשר קדמו שרים והדת נתנה. ואומר עם קנ"י אניה מולידה שמא תאמרו שקר ענה. במטותא מינייכו מלכי אל תדכאוני במילין ותעבור הרנ"ה: חנוני חנוני ולכף זכות תדינוני ועד בשחק נאמן עדות ה' נאמנה. כי כל דברי אלה עשויים באמת וישר בצדק ובאמונה. דלא חזיתיה והאלקים אינה. אלה העדות והחוקים:

בך ה' חסיתי זכות התורה הקדושה. אשר קראתי בכל לב תורה צוה לנו משה מורשה. וזכות אבותי הקדושים מאורי אור יקרות מאור ברישא. שאלתי מאת ה' אלקינו אבקשה. יגן על בני היקרים ב' צנתרות והיו למאורות אזלי בתר השרשה. הגדול לפי גדלו הרב הכולל אור גולל חן ערכו מי ימלל להודות ולהלל כש"ת חיים משה אלישר הי"ו ראשון לכל דבר שבקדושה ואחיו הרב ומצוה כולל כל אישורין מן המהדרים כש"ת ניסים בנימין מרדכי אלישר הי"ו מלא צנה דדובשא. שמו כשם מורי הרב ז"ל מר ברישא. גם לרבות נכדי ידי"ן הבחור וחשוב בדוך מבנים ן' ציון אלישר הי"ו ואחותו אסתר ת"ם בני המנוח הנפטר בקיו"ש בגזרת שוכן מעונים החכם השלם בני ידידי אליעזר ירוחם אלישר זלה"ה כי לקח אותו אלקים בן ז"ך שנה עודנו באבו שמו כשם עט"ר אבא מארי זצוק"ל זיע"א חסידא קדישא. איי לי על שברי לעת זקנתי גדל צערי אש תוקד בקרבי יקד יקוד יקידת אשא. נפשו בטוב תלין בגן עדנו בעיליתא דשישא. וזרעו ירב בארץ אחד הבן יגדל לתורה ולתעודה ואחת הבת למצות דידה וגולה על ראשה. אנא ה' שמרם כאישון בת עין לכל יוצאי חלצי והצילם טעין הרע ומכל חולי ומכל מחלה קשה. הצליחם בכל מעשי ידיהם ברבות הטובה ברכת הבית מרובה במדה גדושה. יאריכו ימים ושנות חיים בריאים וטובים הם ונשיהם ובניהם ובני בניהם ביראת ה' גדולי קדושה. ועיניהם יראו על שלשים נטיעות דומות לשרשים דור אחר דור ארבעה וחמשה. ישישו ויצמחו יחיו דגן ויפריחו יזהירו כזוהר ובעצם השמים לטוהר מלאים זיו ומפיקים:

ואני תפלה לנורא עלילה אנא האל המושיע. צוה ישועתינו במפגיע. דיה לצרה אבשרא ואטופרא כמעט אויבינו תכניע. עת לחננה כי בא מועד עת הזמיר הגיע. מתי קץ הפלאות

ופקוד גפן ממצרים חסינו. נלאינו נשוא אורך הגלות המר תחת ידי אדונים ברתת ובזיע אין לך יום שאין קללתו מרובה ושק ואפר יציע. זכרינו ופקדינו ונפש נענה תשביע. שלח נא אליאו בהי'ר מבשר טוב משמיע. המלאך הגואל משיח לישראל יעלה ויבא ויגיע. יראו עינינו ויגל לבנו בקרב שנים תודיע. בנין בית קדשנו ותפארתינו ונגילה ונשמחה בזמירות נריע. כי אלקים יושיע. ציון ויבנה ערי יאודה וישראל ישכון לבטח אל תקרי אמונים אלא אמנים:

פי המדבר לכבוד התורה ולומדיה לעשות נח"ר ליוצרי אולי יישר. וכל הקורא בו יבחר איזה יכשר. ואם כה יאמר לפעלא טבא איישר. אכבדהו ואוהבהו ותהא בלבי אהבתו חקוקה בששר. החותם פעה"ק ירושלם תובב"א ביום י"ד לחדש שבט שנת עץ חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאושר לפ"ק. הצב"י תולעת יעקב שאול אלישר ס"ט. לאו בר סמכא יש"א ברכה הי"ו.

דרוש א לשבת הגדול

דרשתי אותו בק"ק גדול בשנת התרי"ד

והנושא בה אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ועשיתם איתם. ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ועשיתם איתם. ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ועשיתם אותם אני ה': איתא במכילתא פ' בשלח ויבואו בנ"י בתוך הים ר"מ או' כיון שבאו ישראל לים סוף התחילו צווחין קפץ שבט בנימן וירד לים תחילה דכתיב שם בנימן צעיר רודם א"ת רודם אלא רד ים כיון שראו אותם שבט יאודה התחילו מרגמין אותם דכתיב שרי יאודה רגמתם עד שהחזירום וקפץ נחשון ן' עמינדב וירד לים וכל שבט יאודה אחריו וכל ישראל אחריהם וקדש שמו ית' הה"ד בצאת ישראל ממצרים היתה יאודה לקדשו. עכל"ה:

ידוע הדבר ומפורסם הענין לפני מו"ר גודל החיוב המוטל עלינו לספר ביצי"מ ביום ובלילה לידע ולהודיע גודל אהבתו וחיבתו יתש"ל עמנו אנחנו עמו וצאן מרעיתו שעשה כל הנסים והנפלאות לאהבתינו ולטובתינו וכאשר פי' ה' הגדול מהר"מ אלשיך כונת הכתוב ויוגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישר' מעבדינו דהק' הוא ז"ל מהו כפל הלשון אל העם ועו' מה ראה פרעה להתנחם ולהפוך לבבו אחר כי הוא שלחם ועל מי בטח לרדוף אחריהם אמנם פי' הר' ז"ל והוא דידוע דפרעה הרשע העזה פניו והשיב למרע"ה מי ה' אשר אשמע בקולו וגו' וגם העזה פניו נגד ישר' באמרו וגם את ישר' לא אשלח:

והנה כ"ז היותם ישראל במצרים אף שעשה הקב"ה כל הנסים והנפלאות לא יכילון מגילות אך יש לצדד בהם אפשר דלא עשה הקב"ה כל האותות והמופתי' כ"א בשביל אהבת ישר' שהיו משועבדים ומעונים ולא עו' אלא שהתריס כנגדם שלא לשלחם ובשביל עון זה נלקו פרעה וכל עמו בעשר מכות וכיוצא. או אפשר לצדד להפך שלא עשה הקב"ה כל אלו העונשי' לפרעה ולכל מצרים כ"א לכבודו יתש"ל שהעיז פניו כנגדו וכה אמר מי ה' וגו' לא ידעתי את ה' וגו' אמנם אחר צאתם ממצרים שכבר עשה ה' אשר זמם והוציא אותם ע"כ שלא בטובתם לעיניהם של מצריים ואח"ך כ"י סגר עליהם המדבר וחזרו ישר' לאחוריה' כששמע כן פרעה רשע אז הבין בדעתו המעופש שלא עשה הקב"ה כל המסות הגדולות כ"א לכבוד עצמו ית"ש ואחר שכבר הוציאם ועשה רצונו חשב בדעתו שיכול לילך להחזיר את ישר' לאחוריהם ולהשתעבד בהם ועתה ז"א ויוגד למלך מצרי' כי ברח העם דהיינו כי הקב"ה סגר עליהם המדבר וחזרו לאחורי' אז אמר בדעתו הרי אות ומופת חותך שכל הנקמות שעשה בהם הקב"ה לא היה כ"א לכבוד עצמו ובכן ויהפך לבב פרעה ועבדיו אל העם דייקא שהבין שלא איכפת ליה להקב"ה כ"י עינוי ועבדו' של ישר' כ"א לכבו' עצמו דוקא ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל הי"ל לשאול מחי' מהקב"ה לבדו וד"ב:

אשר עפי"ז פי' ה' גאון עוזינו ה' חיד"א בס' נחל קדומים כונ' הכ' ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה ה' לפרעה ולמצ' על אודות ישראל את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצילם ה' והק' הוא ז"ל וכי לא הי"ל מה לספר ממעשה ה' כ"א אשר מצאתם בדרך דוקא והלא כמה אותות ומופתים עשה לנו בארמ"ץ:

אמנם תריץ יטיב עפי"ה והוא דמרע"ה רצה לאמת דבריו כי כל הנסי' והמופתי' שעשה הקב"ה על המצריים במצרי' לא עשה כי אם לאהבת ישראל דוקא ולא לכבודו והרי לך אות ומופת חותך את כל התלאה אשר מצאתם בדרך ויצילם ה' ואם איתא דלכבו' עצמי עשה כל האותו' והמופ' תכף כשהצילם ועשה נקמה בפרעה שהתריס כנגדו הי"ל להניח אח ישראל שילכו לעצמם ומה לו ולצרה כ"י להצילם מכל אויב ואורב הא ודאי לא עשה אלא בשביל אהבת ישר' דוקא ולא לכבודו יתברך:

אך אכתי ק' מה שהשי' יתרו עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלד'ים מה ראה יתרו תוספת והעדפה שהודה ולא בוש כי גדול ה' וכו'. אמנם עפי"ה ניחא ונקדים מ"ש במס' קי' דל"ב ע"א א"ר יצחק האב שמחל על כבודו כבודו מחול רב שמחל ע"כ אכ"מ ר' יוסף אמר כ"מ שנאמר וה' הולך לפניהם יומם אמ"ל הכי השתא התם קובה"ו כ"ע דיליה ומצי

מחיל ליקריה תי אי' התם א"ר אשי אפי' למ"ד נשיא שמחל ע"כ כ"מ מלך שמחל ע"כ אכ"מ שנאמר שום תשים עליך מלך שתהא אימתו עליך ע"כ:
נמצא דכל המודה באחדותו ית"ש כי אין אלו"ד מבלעדו יודה כי כל הנסים שעשה הקב"ה במצרים היו לאהבת ישר' דוקא ולא לכבודו דכבודו יכול למחול כיון דכ"ע דיליה הוא מצי מחיל ליקריה:
אמנם אוה"ע שאו' ב' רשויות ח"ו וכופרים באחדותו יתב' א"כ לדעתם הקב"ה יש לו דין מלך וכפי"ז כל הנסים והנפלאות שעשה במצרים לא עשאם אלא לכבודו ולתבוע עלבונו. ברם הסתירה לזה השגחתי ית"ש עלינו אחר יצי"מ הוא נסיון אמתי שלא עשה אלא בשביל ישראל לאהבתינו ולתועלתינו. וכפי"ז אחר ששמע יתרו מה שסיפר לו מרע"ה א"כ התלאה אשר מצאתם בדרך ויצילם ה' דמשם היא הוראה עצומה שלא עשה הקב"ה אלא בשביל ישר' דוקא ולא לכבודו תכף הודה ולא בוש ואמר עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלד'ים וע"ז מצי מחיל ליקריה:
אשר עפ"י קוטב זה נלע"ד אם יוכשר בעיני ה' וא"י בעיני מו"ר דזה יהיה פשט הכתובים האמורים בתהלים סי' ק"ו וכ"ת אבותינו במצרים לא השכילו נפלאותיך לא זכרו את רוב חסדיך וימרו על ים ביה סוף ויושיעם למען שמו להודיע את גבורתו ויגער בי"ס ויחרב ויזליכם בתהומות כמדבר ויושיעם מיד שונא ויגאלם מיד אויב ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו ע"כ. ואיתא במד' ויושיעם מיד שורא זה פרעה שרדף אחריהם ע"כ. דלכאו' ק' אומרו לא השכילו נפלאותיך וכי טח עיניהם מראות המסות הגדולות ח"ו ועו' ק' או' לא זברו את רוב חסדיך ועוד ק' כפל הלשון וימרו על ים בי"ס ותו קשה מה ראו על ככה שבתחי' לא השכילו וגו' ואח"כ ויאמינו וגו' האמינו בדבריו ישירו תהלתו. אמנם עפיה"א ניחא ובהקדים מ"ש רז"ל גוי מקרב גוי מה אלו עע"ז אף אלו עע"ז ואלו היו שוהים עו' רגע אחד במצרים היו נטמעים בנש"ט:
עוד נקדים מ"ש בילקוט פ' שמות בשעה שאמר פרעה מי ה' וגו' אמ"ל הקב"ה אתה אמרת מי ה' חייך איני מאבד אותך אלא במ"י שהוא ים למפרע הה"ד סוס ירוכבו רמה בים עכל"ה. נקוט מיהא דמה שטבע הקב"ה את המצריים בי"ס הוא לתבוע עלבונו כ"י שאמר מי ה'. עוד נקדים מ"ש ה' גאון עוזינו ה' מערכי לב דרוש נ"ז ערך יצי"מ שחקר דמה לנו אם הקב"ה הציל אותנו ממצרי' מאחר דכבר ידוע דכל גלות שגלינו השכי' ג"כ גלתה עמנו כדכתיב ובפשעיכם שולחה אמכם וא"כ כיון שהוכרח הקב"ה להצילנו מתח"י מצרים כיון שהיא השכינה היתה בגלות ועיקר הגאולה היתה בשבי' השכי' וכמ"ש בילקוט תהלים למעני למעני אעשה אמר הקב"ה כשהייתם במצרים גאלתי

אתכם בשביל שמי שלא יתחלל בגוים הה"ד וידעתם כי אני ה' ע"כ הו"ל כההיא דפסק ה' שה"ג אשר סביבות המרדכי בפ' הגוזל בתרא בשם רבינו יחיאל מפר' דאדם שהציל ספרי חבירו עם ספריו שהיו ביד גוי אם צריך ליתן לו דכתב הר' דאינו חייב דזה נתכוון לטרוח בשביל ספריו וכ' ה' יד אליהו מלובלין סי' ע"ד דאם היו שנים בשביה ובא אדם א' להציל לאחד מהם שהיה קרובו ופדה את שניהם חייב הב' ליתן לו דמי פדיונו אפי' אם מיחה הב' שלא יפדנו והב"ד ידעו בבירור שיודע כי חברו אי אפשר לו לימנע מלהשתדל בהצלת קרובו דחייב ליתן הב' לפי הערך אמנם אם המשתדל אמר בפי' שאינו לוקח מן הב' שום הוצאה כלל שאז נפטר הב' וא"כ כיון שהקב"ה פירש ואמר בפי' למעני אני עושה אין עלינו שום חיוב כלל: נמצא שיש ב' דברים נסיונות שלא עשה הקב"ה לאהבתינו ולתועלתי' כ"א בא' מב' דרכים או להנקם מפרעה שאמר מי ה' ובשביל זה טבעו בי"ס או בשביל גאולת השכי' כ"י וכמ"ש בילקו' וכאמור. ברם התירוץ לזה היא סתירה אמיתית והוא מ"ש המפ' דאף דאמרו בילקוט דמה שטבע את המצריים בי"ס היה על שהחריס פניו ואמר מי ה' מ"מ אם היה בעון זה לבד לא היה לטבוע כ"א פרעה ויועציו ושריו שהם כפרו באלהותי יתב' אמנם שאר המון העם כל אנשי מצרים מה חטאו כי נטבעו בים אלא ודאי שלא נטבעו כ"א שנשתעבדו בישר' וימררו את חייהם בעבודה קשה נמצא זאת מופת חותך שעשה כ"י בשביל ישר' עמו ונחלתו. עוד תירוץ אחר לטענה השנית שטענו ישראל שהקב"ה הציל את השכינ' ובשבילה הוכרח להציל את ישר' כמ"ש בילקו' תהלים כ"ע הסתירה לזה הוא דהנה כשעשו ישר' קרבן פסח ומשכו ידיהם מן הע"ז תיכף אותה הלילה ירד הקב"ה להוציא את שכינת עוזינו וכמ"ש בזוה"ק נמצא דכבר הציל את השכינה וא"כ מה שהציל אותם אחר יציאתם ממצר' מיד פרעה שרדף אחריהם היא אות ומופת חותך שלא עשה אלא בשביל ישר' דוקא:

מעתה עלי בא"ר פשט הכתובים הנז' וכה אמר דהע"ה אבותינו במצר' דייקא בהיותם עוע"ז לא השכילו נפלאותיך ופי' רד"ק נפלאותיך שעשית להם במצרים שהיה בדעתם לצדד דאפשר שלא עשה הקב"ה בשביל ישראל והיה ספק זה בדעתם לסיבה זאת לא זכרו את רוב חסדיך וכמ"ש הראב"ע לא נתנו לה להודות ולהלל הכונה שהיו מסופקים ושותקים ואינם יודעים עיקר תכלית הגאולה בשביל מי היתה אמנם וימרו בפירו' המרו נגד כבודו יתב' על ים בים סוף דייקא כיון שראו שהיה צרי' לטבוע אותם בים וע"כ היינו בעד עון פרעה שא' מי ה' ועו' טעו טעות אחרת בחשבם דהנאו' היתה למען שמו ית' וז"א ויושיעם למען שמו וא"כ אף שהציל אותנו מתח"י מצרים הרי כבר גילה דעתו בפי' שהוא עושה למען שמו ואין עלינו שום חיוב מאחר שלא עשה הקב"ה אלא להודיע

את גבורתו שהוא מלך ואין כבודו מחול: אמנם כאשר ראו הסתירו' שיש לאלו הטענו' דהיינו א' מ"ש למעלה ויוליכם בתהומו' כמדבר הרי הוכחה גמורה שהיה לאהבת ישר' דוקא וכמ"ש ה' נחל קדומים בכונת הפ' את כל התלאה אשר מצאתם בדרך. זאת שנית ויושיעם מיד שונא וכמ"ש במד' זה פרעה שרדף אחריהם אחר שכבר יצאה השכינה מה לו להציל אותנו כ"א בזאת לאהבתינו ולתועלתינו. יבא השלישי על אשר טעו בראותם ים סוף שהוא בעון שהחריס פניו ואמר מי ה' ה"ן נסתר מחמתו בראותם ויכסו מים צריהם אחד מהם לא נותר הרי הוכחה גמורה שלבש נקמה ע"כ המצריים בעד שנשתעבדו בישר' ואחר שראו כל אלו ההוכחות אז ויאמינו בדבריו ישירו תהלתו ונתנו לב להודות ולשיר בקול נעים כדמ"ל ודו"ק:

אשר עפ"י קוטב זה נלע"ד לפרש כוונת המכילתא (הניצב פתח השער) פ' בשלח ויבואו בנ"י בתוך הים ביבשה רמ"א כשעמדו שבטים על הים התחילו צווחין קפץ שבטו של בנימן וירד לים תחי' שנא' שם בנימן צעיר רודם א"ת רודים אלא רד ים התחילו שבט יאודה מרגמין אותם באבני' שנא' שרי יאודה רגמתם עד שהחזירום קפץ נחשון בן עמינדב וכל שבט יאודה וירד לים וקידש שמו יתב' הה"ד היתה יאודה לקדשו ע"כ ולכאו' ק' למה היו צווחין בירידתם ותו ק' מה ראה שבט בנימן שקפץ תחילת כל השבטים ותו ק' מה ראו שבט יאודה לרגום אותם באבנים יותר מכל שאר השבטים ותו קשה למה כשקפץ שבט יאודה שתקו כל השבטים ולא רגמום:

אמנם עפי"ה ניחא ובהקדים עו' מ"ש המפ' בכמה מקומות דבשעת קריעת י"ס עמדה מדה"ד לקטרג על עון מכירת יוסף והם אמרו הטעם יען דמקר' מלא דבר הכתוב כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מיש' ומכרו ומת הגנב ההוא ומיתתו בחנק וכן פ' הר"מ במז"ל פ"ט ה' גניבה ה"א ואמרו רז"ל במס' סוטה מי שנתחייב חנק נטבע בנהר וכו' ומידי הוא טע' דעמדה מה"ד לקטרג בעון מכירת יוסף ולכאו' יפלא וכי אם בשביל שראתה מים עמדה לקטרג הי"ל לקטרג במימי היאור או בשעה אחרת ולמה דוקא בשעת קריעת י"ס אמנם עפ"ה הנה נכון והוא דכל טעות ישר' שהמרו בי"ס הוא שהבינו שהקב"ה תובע עלבונו דוקא שהיא היתה תשלום גמול על שאמר פרעה מי ה' נמצא שטעו בדמיונם דלגבי קוב"ה שייך לו' מלך שמחל ע"כ אכ"מ וע"ז מידה כנגד מידה עמדה מה"ד לקטרג בעון מכירת יוסף שהיה מלך שהם אמרו המלוך תמלוך ואף שמחל ע"כ אכ"מ ומצא בע"ח לגבות את חובו. עו"נ מ"ש ה' מוהר"ם אלשיך ז"ל בפ' וישב שפי' כונת הפ' ויאמר יאודה וגו' לכו ונמכרנו לישמעאלים וידינו אל תהי בו כי אחינו בשרינו הוא וישמעו אחיו ופי' ה' ז"ל הכונה דהנה קי"ל בגונב ע"ע ומכרו שאינו חייב עד שיתעמר בו אפי'

עימור כל דהו וכן כ' הר"מ בה' גניבה וז"ל שאין הגנב חייב עד שישתמש בו ואפי' עימור פחות מטו"פ כגון שנשען עליו או שסמך ידו עליו חייב וז"א לכו ונמכרנו לישמעאלים וידינ"ו דייקא אל תהי בו כיון שלא נשתמשנו בו כלל אנו פטורים וישמעו אחיו הודו לסברתו ויעברו אנשים מדיינים סוחרים וימשכו ויעלו את יוסף הם הלוקחים בעצמם בלי שום סיוע כדי שלא להתחייב במכירתו ע"כ תוד"ק ז"ל:

אמור מעתה זה כונת המכילתא ויבואו בנ"י וגו' רמ"א כשעמדו שבטים על הים התחי' צווחין שראו שני הפכים בנושא אחד דהיינו ראו שעתידין המצריים לטבוע בי"ס ובודאי הטעם שאמר מי ה' ונמצא דהקב"ה תובע עלבונו כדין מלך שמחל ע"כ א"כ מחול וראו מה"ד שמקטרגת בעון מכירת יוסף באותה שעה הדין עמה כי בלא"ה מתחי' היו דואגים על זה כאשר פי' המפ' בכונת הפ' לו ישטמנו יוסף והשיב ישיב וגו' יע"ש וע"ז התחילו צווחין דממ"נ צריכים גם הם לטבוע בי"ס מן הדין וע"ז תכף קפץ שבט בנימן וירד לים תחי' דעליו אין שום קטרוג של מה"ד נופל מאחר שהוא לא היה במכירת יוסף ולא נמצא באותו עון וע"ז קפץ וירד לים וכשראה שבט יאודה שירד שבט בנימן התחילו לרגום אותם באבנים בטעמא רבה כי כל הרואה את שבט בנימן שירד לים זה מורה באצבע כי כל השבטים יש עליהם עון המכיר' זולת שבט בנימן שלא נמצא באותו פרק משא"כ האמת שכבר פי' דבריו יאודה וידינו אל תהי בו ונמצא שאינם חייבי' כלום וכששמעו שבט בנימן כך שכולם פטורי' חזרו לאחוריהם וקפץ נחשון ן' עמינדב וכל שבט יאודה וירד לים תחי' וקידש שמו יתב' שלא עשו שום עון במכירת יוסף ודו"ק:

איך שיהיה נחזור לקוטב דרושינו שאמרנו שלא עשה הקב"ה כל האותות והמופתים במצרי' אלא בשביל אהבת ישראל דוקא. וראיתי לה' גאון עוזינו ה' מערכי לב בדרוש ס"ד ערך יצי"מ שעמד על חקירת המפר' שחקרו שאיך הקב"ה הוציא אותם קודם זמנם מאחר כי הוא גזר ועבדום ועינו אותם ת' שנה והוא ז"ל תריץ יטי"ב וז"ל כי מאחר שאם היו שוהים עוד רגע היו נכנסים בנש"ט ח"ו ולא היה להם תקומה ואין כאן מקום לקיים דברו ואח"כ יצאו ברכוש גדול ואדעתא דהכי לא גזר וע"ז הוכרח להוציאם ביד חזקה מטעם דינא דמלכות' עכ"ל:

והנה הרואה יראה בדברי הרב ז"ל שיצא בטענת אומדנא דאדעתא דהכי לא גזר וארכבה אתרי ריכשי טענה זאת לגבי פרעה שהוכרח להוציאם בחזקה מטענת אומדנא וגם לגבי ישר' כתב דאין מקום לקיים ואח"כ יצאו ברכוש מטע' האומדנא וזה אצלי כוו' המסרה על ההרים למהר למהר לשלחם מן הארץ למהר שלל חש בז דהכונה הוצרך לדלג על ההרים כמ"ש במדר' אמ"ל הקב"ה אין להם מעשים שיגאלו אלא בזכות הזקנים אני

גואלם ואין הרים אלא זקנים וז"א על ההרים למהר וא"ת ולמה הוציאם קודם זמנם לזה תי' ב' תי' הא' למהר לשלחם ואם לאו היו נטמעים והב' למהר שלל שהוא הרכוש ואם לאו לא היו זוכים כמ"ש ה' ז"ל:

ואף כי דבריו אינם צריכים שום חזוק וסייוע נ"ל להביא ראיה לכל ב' האומדנות הנז' אחת לאחת ראשונה לגבי האומדנא שעשה לישראל כי מאחר שנטמעו אין להם זכות ברכוש נלע"ד שהיא תשו' הרא"ש ז"ל מפורשת כלל ל"ב סי"א שנשאל בלאה שקבצה ת"ר גרוש לפדיון בתה ונתנה אותם ביד נאמן והלכה ומצאה אותה שנטמעה והמירה דתה ונשאל מי זוכה בת"ר גרוש הללו והשיב ה' ז"ל דהדרי זוזי למרייהו כי אדעתא דהכי לא נתנו אותם כ"א לצורך פדיונה והביא ראיה מההיא דאמרי' פ' יש נוחלין ד' קל"ב וקמ"ו ע"ב הרי שהלך למ"ה ושמע שמת בנו ועמד וכאב כל נכסיו לאחר ואח"כ בא בנו מתנתו מתנה וארש"ן מנסייא אין מתנתו מתנה שאילו היה יודע שבנו קיים לא היה כותב כל נכסיו לאחר וארן הלכה כר"ש ן' מנסייא הרי דאזלינן בתר אומדנא וה"נ אמדי' דעתייהו של המתנדבי' דאדעת' דהכי לא התנדבו והו"ל כאילו מתה הבת ולא זכו יורשיה ואם אפשר להחזיר המעות לבעלים מוטב ואם א"א להחזירם לבעלים ישארו ביד הגבאים לפדות שבויים אחרים ע"כ:

דון מינה ואוקי באתרין דישראל שנטמעו בין הגויים והקב"ה בתחילת דבריו גזר כי גר יהיה זרעך זרע כשר ואחר שנטמעו בע"ז הא ודאי דלא זכו ברכוש וגם הקב"ה פטור מלקיים דברו ואפשר דזה יהיה כונת מאמר רז"ל דבר נא באזני העם וכו' א' הקב"ה למשה בבקשה ממך וכו' וישאלו וגו' כדי שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם וכל המפ' אחזו צע"ר באמירת כדי שלא יאמר אותו צדיק והלא אם לא יאמר אותו צדיק מן הדין הוא חייב לקיים דברו ומקרא מלא דבר הכתוב ודבר אלק'ינו יקום לעולם אמנם עפי"ה ניחא דמן הדין היה פטור מלקיים דברו הקב"ה מאחר שנטמעו ולא זכו כלל ברכוש כ"א בזאת מטעם כדי שלא יאמר אותו צדיק וכו' ודו"ק:

וחוץ מדרכינו היה מפ' כונת המאמר הזה עט"ר וצ"ת מו"ר א"א העזר"י גדול מרדכי זיע"א והיה מקש' אומרו ב"פ בבקשה ממך למרע"ה וגם עו' בבקשה מכם לישראל ותו קשה או' אמור להם לישראל היה די שיאמר אמור להם ותו ק' או' בסוף אמרו ישר' הלואי שנצא בעצמינו משל לאחד שהיה חבוש בבית האסורים אמרו לו למחר אנו מוציאים אותך ונותנים לך ממון הרבה א"ל הוציאוני היום ולא תתנו לי כלום דלכאו' ק' דאין המשל דומה לנמשל דבכאן הוא נודר ליתן הממון תכף ולא למחר והיה מפ' הוא ז"ל בהק' מ"ש

בקי' ד' ס"ב האו' לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שתתגיירי לאחר שתשתחררי אינה מקו' והק' בש"ס בשלמא כולהו לאו בידו אלא גר בידו הוא ותי' גר נמי לאו בידו מ"ט משפט כתי' ביה בדין מי יימר דמזדקקי ליה תלתא אלא מעתה האו' לשפחתו הרי את מקו' לי לאחר שאשתחרריך ה"נ דהוו קי' ומשני התם מעיקרא בהמה השתא דעת אחרת ופי' רש"י ז"ל אין לך מחוסר מעשה גדול מזה ע"כ. עו"נ מ"ש רז"ל על פסוק ולקחתי אתכם לי לעם ליקוחין יש לי בכם והם אמרו דביזת מצרים היא היתה לשם קי' וביזת הים היתה לקיים הבטחתו ית' לאאע"ה ואח"כ יצאו בר"ג. עו"נ מ"ש רז"ל בשעה שאמר הקב"ה למשה לך והוצא את עמי בנ"י ממצרים השיב משה לפני הקב"ה באיזה זכות אלך מה אלו עע"ז אף אלו עע"ז עו"ן מ"ש במדרש בשעה שא' פרעה קומו צאו מתוך עמי א"ל ישראל אין אנו יוצאים מכאן עד שתאמר הרי אתם לעצמכם הרי אתם בני חורין. נמצא דלדעת מרע"ה היה לישראל דין גרים כיון שהיו עע"ז ולד' ישראל הי"ל דין עבדים כנז':

מעתה זה כונת המאמר דהנה הקב"ה רצה לשלוח למשה לצוות את ישראל שיקחו ביזת מצרים בתורת קי' כאמור וחשש הקב"ה פן יסרב משה בשליחות זה דלדעתו כיון שהיו עע"ז דמי לאומר לאשה הרי את מקו' לי לאחר שתתגיירי דאינה מקו' וה"נ לא יאולו הקי' עד שימולו ויקבלו עול מצות ויטבלו לשם גרות. וגם חשש כי ישראל יסרבו מליקח הביזה בתורת קי' דלדעתם יש להם דין עבדים ודמי לאי' לאשה ה"א מקודשת לי לאחר שתשתחררי דאינה מקו' וה"נ לא יחולו הקי' עד שיכתוב להם גט שחרור. ולזה הוצרך הקב"ה לבקש ממרע"ה ומישר' שלא יסרבו ובתיבה אחת סתר להם טענותיהם וכה א"ל אמור להם לישרא"ל דייקא הכונה לדעתך שאמרת שהם עפ"ז אני או' לך שהם ישר' וכמ"ש ה' פ"ד דבשעה שאמר הקב"ה לאאע"ה קום התהלך בארץ כבר יצאו מכלל בני נח ויש להם דין ישר' ומה שעבדו ע"ז היה באונס. וגם לישראל רמז להם דאף לדעתם שיש להם דין עבדים עכ"ז חלין הקי' דדוקא בשפחה אמרי' שאינה מקו' משום דמעיקרא בהמה השתא דעת אחרת אבל גבי דידהו דיש להם יחס חלין הקי' וז"א בבקשה ממך שתצא מסברתך ובבקשה מכם ישר' שחצאו מסברתכם ואמור להם לישרא"ל דייקא וישאלו וגו' ויקבלו הביזה בעד קי'. וע"ז הוקשה לו לבעל המאמר וכ"ת והרי יש עוד ביזה אחרת על הים ותתן אותה לנו בשבי' קידו' לצאת מכל הספקות הנז' לזה בא כמתרץ שאותה ביז' שעל הים היא לקיי' הבטחתי שאמרתי לא"א ואח"כ יצאו בר"ג וארז"ל שביזת הים היתה כפולה ומכופלת על ביזת מצרים שכך הבטחתי בר"ג דייקא וז"א כדי שלא יאמר אותו צדיק וכו' הכונה שאף שזו ביזה וזו ביזה היא עכ"ז כדי שלא יאמר

אותו צדיק צריך אני ליתן להם רכוש גדול וכ"ז הרכוש אינו בנמצא במצרים כ"א לפני פי החירות שהיו שם כל גנזי יוסף הצדיק מעתה מה נאה תשובת ישראל שהיא על ביזת הים והלואי שנצא בעצמינו הכונה הלואי שנקבל הקי' אנחנו ונצא בעצמינו מדין עבדים ואין אנו צריכים לביזת הים וע"ז יבא המשל על נכון משל לאחד שהיה חבוש בבית האסורים וא"ל למחר אני מוציאים אותך ונותנים לך ממון הרבה א"ל הלואי שתוציאוני היום ואיני מבקש מכם כלום. וכן נמי ישראל זו היתה כונת תשובתם ודו"ק. את"ד ז"ל: מעתה נחזי אנן במה זכו ישר' ברכוש והוא דכבר ידוע מ"ש המפ' משם רבותינו בעלי התו' דט' שאמרו לפרעה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר היה כדי ליטול את ממונם דאי לא"ה לא היו נותנים המצריים ולכאורה מצאה הקפידה מקום לנוח דאיך זכו ישר' ברכוש מאחר כי לא נתנו להם אלא אדעתא שיחזרו ישר' למצרים אף אי נימא דהשאלה היתה דרך מתנה כמו שפי' רשב"ם ז"ל וז"ל ושאלה אשה בדרך מתנה כדכתיב שאל ממני ואתנה גוים נחלתך לסתום פיהם של גוים ולכאורא ק' דמה יועיל זה לסתום פיהם של גוים מאחר שלא נתנו להם כ"א אדעתא שיחזרו וכל המפ' כבר פי' בזה לפי דרכם דרך הק' ואני בעוניי אמרתי לפי קע"ד להמציא מקום פטור לחקיר' זאת ואגב נפרש כונת מקראי קדש האמורים בפ' שמות וכ"ת ובאת אתה וזקני ישר' אל מלך מצרים ואמרתם אליו אלד'י העברים נקרה אלינו ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים במדבר ונזבחה לה' אלד'ינו ואני ידעתי כי לא יתן אתכ' מלך מצר' להלוך ולא ביד חזקה ושלחתי את ידי והכתי את מצר' בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו ואח"כ ישלח אתכם ונתתי את חן העם הזה בעיני מצרים והיה כי תלכון לא תלכו ריקם ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלות ושמתם על בניכם ועל בנותיכ' ונצלתם את מצרים ע"כ. והדקדוקים רבו א' דקאמר ואני ידעתי כי לא יתן אתכם וגו' עו' למה נקט בלשון יתן אף כי לא יתן פירושו לא יניח עכ"ז יותר טוב הי"ל לא יניח או לא יעזוב ולמה שינה. ותו ק' או' ולא ביד חזקה אין לו שחר דמי מעכב על ידו אם רוצה להוציאם ביד חזקה. ותו ק' או' ושלחתי את ידי וגו' ואחרי כן ישלח אתכם למה הוצרך הקב"ה שהמצריים ישלחו אותם יותר שבח היה לו להקב"ה אם הי' מוציאם בלתי רצונה לעין כל רואה. ותו ק' למה הוצרך לתת חן ישר' בעיני המצריים אף בלתי שום חינא יכניס בלבם שיתנו להם. ותו ק' אומרו והיה כי תלכון וגו' דלכאורה תיבות אלו הי"ל לכותבם אחר שיכתוב ושאלה אשה וגו' הי"ל לכתוב והיה כי תלכון לא תלכו ריקם ותו ק' למה ציוה אותנו הקב"ה שישאלו בתחי' מאת הנשים ובפ' בא ציוה וישאלו איש מאת רעהו מה להן

לנשים מצריוח בזה ותו' ק' או' ושמתם על בניכם ועל בנותיכם מם שבח יגיע לישראל כשישימו הבגדים והתכשיטים על בניהם ועל בנותיהם:

אמנם נראה לפקע"ד לפ' אי ניחא קמי שמייא ואם יוכשר בעיני מו"ר בהק' מה דאי' בש"ס דכתו' דנ"ד ע"א איתמר אלמנ' רב אמר שמין מה שעלי' ושמואל אמר אין שמין והלכתא כוותיה דרב מ"ט כי אקני לה אדעתא למיקם קמיה אדעתא למישקל ולמיפק לא אקני לה רב כהנא מתני וכן בלקיט ופירש"י ז"ל וכן בלקיט שכיר שנשכר אצל בעה"ב והרא"ש ז"ל כתב וז"ל שכיר שנשכר אצל בעה"ב לזמן ידוע וקנה לו בגדים אם יצא תוך זמנו כההיא דאמרי' פועל חוזר ואפי' בחצי היום אדעתא דהכי לא יהב ליה אבל אם יצא בזמנו כיון דידע בעה"ב דאורחיה דשכיר למיפק בזמנו איבעי ליה לאתנויי ומדיהיב ליה בסתם גמר ומקני ליה עכ"ל:

והרב מחנה אפרים פכ"ב מה' שכירות נשאל במשרת שהיה שכור אצל בעה"ב לזמן ובתוך הזמן נתקוטט עם הבעה"ב והתריס כנגדו והבעה"ב גירש אותו מאצלו ועתה תובע הבעה"ב המתנות שנתן לו מאחר שיצא תוך הזמן והביא הר' ז"ל לשון הרא"ש ז"ל הנז' ויצא לחלק דאם השכיר יצא מעצמו בתוך הזמן אז שמין מה שעליו דאדעתא דהכי לא יהיב ליה אמנם אם הבעה"ב גירש אותו מרצונו אף בתוך הזמן זכה השכיר במתנתו ואף דבנ"ד השכיר התריס כנגד הבעה"ב מ"מ הרי זה דומה לאשה שסרחה על בעלה דאין שמין המתנות שנתן לה אלא המלבושין דוקא וכמ"ש הר"ן בשם הגאונים וכ"כ ה' בעל העיטור דבמתנות זכתה בהם דאלת"ה אטו הנותן מתנה לחבירו ערבא בעי למישקל מיניה דרחים ליה לעולם וכתב הריב"ש ז"ל בסי' ש"א הטעם דבמלבושים מאחר שהבעל נתנם לה להתנאות בהם וכשלובשת אותם מטי ליה הנאה מהם אמדינן דעתיה דאדעתא למישקל ולמיפק לא אקני לה עכ"ל: הנה משמע מדברי המח"א דבמלבושים הדין בשכיר כמו באשה שלקח אותם בעה"ב להתנאות בהם אלא דבמתנות כ' דזכה השכיר כיון שהוציאו הבעה"ב אך מספקא ליה הדבר יען שהתריס כנגדו:

וראתה עיני להרב זקן אהרן סי' ס"ז דכ' בפי' דגם בשכיר אתמר האי דינא דלא נתנם לו הבעה"ב אלא להתנאות בהם כמו האשה:

והנה הרב אורים גדולים ד' קי"א עלה ונסתפק אי הא דאמרי' דבמלבושים שמין לאשה מטעם האומדנא וכדכתב הריב"ש אם פירש הבעל בשעה שנתן לה המלבושים בפירו' הא ליכי במתנה גמורה אם גם בזה שייך האומדנא דאדעתא למישקל ולמיפק לא אקני לה או לא והביא תשו' הרדב"ז סי' ס"ח שכ' דאף אם הקנה לה בפי' במלבושים איכא טעם דאומ' ומהריק"ש בהגהותיו סי' צ"ב פליג עליה וכ' ולא נהירא דאם הקנה לה

בפירו' ודאי זכתה. ושוב הביא תשו' מהרלנ"ח בסי' ח"ן דמסייע ליה למהריק"ש דנשאל באלמנה שהיתה תחת כבוד בעלה ובהיותה בחיים נתנה מתנות מלבושים ותכשיטין ליורשיה וקרוביה ואח"כ מתה בלי שבועת אלמנה ובאי' יורשי הבעל להוציא מיורשיה בטענת האומ' והשיב ה' ז"ל דדעת הרמב"ם דהיכא דנתן לה הבעל בתורת מתנה בפי' זכתה האשה גם במלבושים ובכן יכולים לטעון מקבלי המתנות אלו המלבושים שנתנה לנו האלמנה הם שנתן לה בעלה במתנה ושפיר זכו יורשיה יעש"ב:

מעתה נבא לבאר כונת הפסוקים דבתחי' א"ל ובאת אתה וזקני ישר' וגו' ואמרתם וגו' דרך ג' וגו' ואלו הג' ימים כבר אמרנו שהוא כדי ליטול את ממונם ואח"כ א"ל אל יקשה בעיניכם דבר זה ואני ידעתי כי לא ית"ן אתכם הרכוש להלוך לגמרי וגם אם תצאו ביד חזקה לא תזכו בדין וכמ"ש המח"א משם הרא"ש דאם יצא מעצמו אדעתא דהכי לא יהב ליה והתיקון לזה ושלחתי את ידי וגו' ואחר כן ישלח אתכם וכיון שהוא משלח אתכם תזכו במתנות כדין ואדרבא ונתתי את ח"ן העם הזה בעיני מצר' שלא יהיה כאשה שסרחה וכשכיר שהתריס כנגד בע"ה אלא אדרבא תמצאו חן בעיניהם ותזכו בדין והיה כי תלכון דייקא לגמרי ע"מ שלא לחזור לא תלכו ריקם. אמנם כ"ז ניחא במתנות דעלמא אך במלבושים ותכשיטים מאי איכא למימר מאחר דיכולים לטעון לא נתננו לכם אלא להתנאות בהם ולז"א ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה בפני בעליהן עם נשותיהן וכמ"ש מהראנ"ח כשיקומו לתבוע אח"כ תוכלו לטעון הנשים שלכם כיצד נתנו ודאי דסבירא לכו דבמתנה מפורשת ליכא טענת אומדנא ואף אתם ושמתם על בניכם וגו' ולא תחושו כלל:

אשר עפ"ז נלפקע"ד לפ' המשך הכתובים האמורים ביפתח (שופטים סי' י"א) ויאמרו ליפתח לכה והיית לנו לקצין ונלחמה בבני עמון ויאמר יפתח לזקני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם ויאמרו זקני גלעד אל יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לראש ולכל יושבי גלעד ויאמר יפתח אל זקני גלעד אם משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון ונתן ה' אותם לפני אהיה לכם לראש ויאמרו זקני גלעד אל יפתח ה' יהיה שומע בינותינו אם לא כדברך כן נעשה ע"כ:

ולכאורה הדקדוקים רבו במקראי קדש אלה כאשר עין רואה בספרי המפ' מלאים כל טוב בפי' מקראות הללו הלא בספרתם ואנכי אי"ש צעיר נר' לענ"ד לפ' אי ניתא קמי שמיא ואם יוכשר בעיני מו"ר והוא דמתחי' נחזי אנן מה להם לזקני גלעד לפ' עתה בדבריהם לכה והיית לנו לקצין ונלחמת בבני עמון היה להם להמתין לכל הפחות עד שיסכי'

לדבריהם ואח"ך יאמרו לו שיש להם מלחמה ותו ק' תשו' יפתח הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי דלכאו' ק' מה לו לקנטרם בדברים שכבר עברו מאחר שכבר באו לפניו למנותו ותו ק' או' מדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם דמה זו תמיהה זהו דרך האדם שנמצא בעת צרה יתנפל אף לפני שונאו ואם לא היה להם דוחק לא היו באים אצלו. תו ק' תשו' זקני גלעד לכן עתה שבנו אליך דמה זו תשו' אם קושיית יפתח היא קושייא חזקה מה השיבו לו ותו ק' אמרם שבנו אליך דתיבות הללו נראים שפת יתר דעינינו הרואות דבאו אליו ולא לזולתו. ותו ק' אמרם והיית לנו לראש ולכל יושבי נלעד דזה הוסיפו עתה על דבריהם שבתחי' ומה כחם יפה למנותו ע"כ יושבי גלעד. ותו ק' אומרו יפתח אם משיבים אתם אותי וגו' דלכאורה נר' כל הפסו' הזה כפול ומכופל דהלא על זה באו ומאי חדית להו. ותו ק' תשו' זקני גלעד ה' יהיה שומע בינותינו הלא בלתי אמירתם כב יכול שומע ביניהם וה' לב אהרן פי' שנשבעו לו בשם ה' ולכאורה ק' מי הכריחם לישבע:

אמנם נר' לפקע"ד לפר' אם יוכשר בעיני מו"ר והוא עפ"י האמור ובהק' מה דאי' בש"ס ב"ק דק"י ע"א איתא התם במתני' הגוזל את הגר ונשבע לו ומת הרי זה משלם קרן וחומש לכהנים ואשם למזבח נתן את הכסף לאנשי משמר ומת אין היורשים יכולין להוציא מידם ואמרו בג' א' אביי ש"מ כסף מכפר מחצה דאי לא מכפר תיהדר ליורשים מ"ט דאדעתא דהכי לא יהיב להו והקשו בש"ס אלא מעתה חטאת שמתו בעליה תיפוק לחולין דאדעתא דהכי לא אפרשה ותי' אמרי חטאת שמתו בעליה הלכתא גמירי לה דלמיתה אזלא ותו הק' בש"ס אשם שמתו בעליה תיפוק לחולין דאדעתא דהכי לא אפרשא ותי' התם נמי הלכתא גמירי לה כל שבחטאת מתה באשם רועה ותו' הק' בש"ס אלא מעתה יבמה שנפלה לפני מוכה שחין תיפוק בלא חליצה דאדעתא דהכי לא קדשה נפשה ותי' אתתא בכל דהו ניחא לה כדר"ל דאר"ל טב למיתב טן דו מלמיתב ארמילו עכ"ל הגמרא: והתוס' בד"ה אדעתא דהכי לא קדשה עצמה כתבו וז"ל נראה דבנפלה מן האירוסין איירי דאי בנפלה מן הנישואין ודאי מיקדשא נפשה כדי שתהא נשואה לבעלה דמשום אחר מיתת בעלה לא מסקא אנפשא מלהיות נשואה אלא מן האירוסין איירי דאין לה שום טובה וא"ת אדם שקנה מחבירו שום דבר ונתקלקל יבטל המקח דאדעתא דהכי לא קנה וי"ל דהתם לאו בלוקח לחודיה תליא מילתא אלא כמו כן בדעת המוכר ומוכר אקני ליה אדעתא דהכי אבל הכא דקי' בדידה קיימא והוא אינו חושש היאך דעתה להתקדש וכן גבי מקדיש בדידיה תליא עכ"ל:

והנה דברי התו' הללו באו כספר החתום דלא פי' מאי אולמיה דעת המוכר מדעת הלוקח. ואולם כבר פירשו דבריהם באורך וברוחב במס' כתובו' דמ"ו דהתם בש"ס אייתי מתני' דתנן נתארמלה או נתגרש' בין מן האירוסי' בין מן הנישואי' גובה את הכל ר"א בן עזריה או' מן הנישואי' גובה את הכל מן האירוסי' בתולה גובה מאתים ואלמנה מנה שלא כתב לה אלא ע"מ לכונסה וכ' התו' בד"ה שלא כתב לה וז"ל וא"ת א"כ כל אדם הלוקח פרה מחבירו ונטרפה או מתה אנן סהדי שלא ע"מ כן לקחה וי"ל דהתם אנן סהדי שבאותו ספק היה רוצה ליכנס ואפי' אם או' לו אם תטרף יש לך לקבל הפסד היה לוקחה אבל הכא לא כתב לה כ"א ע"מ לכונסה ואין דעתו כלל ליכנס בספק זה וכו' והא דפריך בסוף הגוזל קמא יבמה שנפלה לפני מוכה שחין תיפוק בלא חליצ' דאדעת' דהכי לא קדשה נפשה אע"ג דבאותו ספק מסתמ' היתה נכנסת בשעת קי' אומ' ר"י דלא פריך התם אלא משו' דהוי דומיא דקאמר התם נתן הכסף לאנשי משמר ומת שהוא שלהם ומסיק התם ש"מ כסף מכפר מחצה דאי לא מכפר לימא דאדעת' דהכי לא יהיב לה דהואיל ואינו תלוי אלא בנותן יש לנו ללכת אחר דעתו וכיון שבו תלוי ודאי אינו רוצה ליכנס בשום ספק ול"ד ללוקח חפץ ואירע בו אונס דלא אמרי' דאדעת' דהכי לא קנה ומבטל המקח דאינו תלוי בדעת הקונה דהא איכא נמי דעת מקנה שלא היה מקנה לו לדעתו אם לא יפרש להכי פריך שפי' מיבמה שנפלה לפני מוכה שחין משום דבדידה תלויין הקידו' שברור לנו שהוא לא יעכב בשביל שום דבר שיארע אחרי מותו כי אינו חושש במה שיארע אחריו ולהכי לא פריך מאשה שנעשה בעלה בעל מום תיפוק בלא גט דאדעתא דהכי לא קדשה נפשה כיון דתלוי נמי בדעת האיש המקדש עכ"ל:

נמצינו למידין מדברי התוס' הללו דיש שני חילוקים לסלק טענת האומדנא האחד צריך שיבינו בדעת הלוקח שמן הסתם היה מכניס עצמו בספק כמו בלוקח פרה דאנן סהדי דנחית הלוקח לספקא אף אם אפי"ה היה קונה אותה והב' דכל דאיכא שתי דעות לא אזלינן בתר אומדן חד מינייהו דמצי' למימר דהשני לא היה מתרצה אם לא ע"מ כן:

וחזה הוית להר' מוהראנ"ח ז"ל בחידושיו על הש"ס במס' כתובו' רצה להכריח בעד התוס' דשני חילוקי' אלו של התוס' שניהם מוכרחים לסלק טענת האומדנא וזה בלא זה לא סגי והכריח כן מההיא דאמרי' בפ' אלמנה ניזונת דצ"ו ע"א הלכתא זבין ולא איצטריכו ליה זוזי הדרי זביני והרי התם דאיכא נמי דעת הלוקח ואפי"ה הדרי זביני אלא ודאי דצריכים אנו לחילוק השני של התוס' דמסתמא נחית הלוקח לספיקא שאם יזדמנו לו מעות למוכר יחזור המקח ואולי לא יזדמנו לו מעות וישאר החפץ בידו עכ"ל: ובאמת פליאה דעת ממני איך כתב הכי בעד התו' מאחר שהתו' כבר פי' דבריהם בההיא

דמיירי שגילה דעתו בשעת המכר ואי לא"ה המקח קיים וכ"כ בקידו' ד' ן' ובגטין ד' ל"ב ומה דמות יערוך לדעת התוס' דהכא ובאמת צ"ע:

וכן ראיתי להר' פאת נגב ז"ל בחידושיו למס' קמא שכת' אההיא דהקשו בש"ס אלא מעתה יבמה שנפלה לפני מוכה שחין וכו' כתב וז"ל צ"ל כוונת המקשה דסבר דודאי אשה זו אינה רוצה ליזקק למוכה שחין ואי הוה מסקא אדעתה שתיפול קמיה לא היתה מתקדשת והאי דנתקדשה הוא משום דלא אסקא אדעתא כלל ואצ"ל כשנעשה מוכה שחין אחר כך דודאי לא אסקא אדעתה ליזקק לפניו דשמא ימות הוא קודם או יהיו לה בנים או תמות היא קודם ואם כן כשנפלה נתבטלו הקידושין למפרע כמו אונס דלא שכיח עכ"ל:

והרואה יראה דדבריו הם הפך דברי התוספות שהבאנו לעיל שכת' בכוונ' המקשה דמסת' הייתה נכנסת בשעת קידושין ועל זה הוקשה להם לחילוק שכתבו בלוקח פרה ונטרפה דמסתמא נחית הלוקח לספיקא ולפי דברי הרב זלה"ה מאי קושיא דאי כדברי הרב זלה"ה דכוונת המקשה שהקשה אדעתא דהכי לא נתקדשה הוא דלא אסקא אדעתא כלל ליזקק לבעל מום וכשנפלה נתבטלו הקידושין למפרע אם כן קשה לפירושו אמאי לא הקשו בש"ס מאשה שנעשה בעלה מוכה שחין תיפוק בלא גט וכמו שהכריחו התוספות באופן לא זכיתי להבין אמרי בינה וצ"ע:

ודרך הילוכי חזון הרבתי להר' פני משה ח"א סי' ס"ב דהביא לשון התוספות דמס' ב"ק וכתב שדבריהם סתומים והוא ז"ל פי' דלוקח מסתמא מתרצה ליקח המקח אף אם יתקלקל אח"ך כתי' ממש של התו' דכתובו' ולא זכר שר שהן הם דברי התוס' דכתובו' והוא חריץ יטי"ב כאילו חילוק זה הוא מסברא דנפשיה ואיך העלים עין מדברי התוס' דכתובות וצ"ע: ותבט עיני להרב גאון עוזינו הרב חק"ל ז"ל שהביא תשו' מהר"מ בסי' תתקמ"ב בח"ג של יו"ד סי' ק"ד וז"ל מה ששאלת אי שייך בנדרים וצדקות אומדנא דר"ש ן' מנסיא או לא שייך ודאי אם באותה שעה טעה בדבר שהיה כך ולא היה כך כגון ההיא דר"ש ן' מנסיא דאותה שעה היה טועה שמת בנו ואין לו בן אבל אם בההיא שעתא לא טעה חל הגדר ולא בטיל בשום מילתא דאתייא לאח"ז ובכן בנדון דהכא דהוי דבר הבא לאח"ז דמידי דשכיח הוא שבני אדם מתמוטטין אם איתא דסליק אדעתיה הי"ל לאתנויי כל שכן במילי דצדק' דבעין יפה הוא נותן ולא הי' בלבו שום תנאי עכ"ל:

והנה מתוך מרוצת תחילת לשונו של מוהר"מ זלה"ה מוכח דבנדרים וצדקות הוא שנשאל אי אזלינן בתר אומדנא דלאח"ז משמע דבהדיוט פשיטא ליה דאזלינן בתר אומדנא דלאח"ז ובסוף דבריו כתב וכ"ש דבנדרים וצדקות דבעין יפה הוא נותן משמע

דגם בהדיוט לא אזלינן בתר אומדנא דלאח"ז: והרב גאון עוזינו הרב חק"ל זלה"ה הכריח בדעת מוהר"מ זלה"ה דס"ל דבהדיוט אזלינן בתר אומדנא דלאח"ז:
ומוה"ר רבי"ן חסידא ראשון לציון בספרו הבהיר חוקי חיים השיג עליו וכתב בדעת מוהר"מ זלה"ה דגם בהדיוט לא אזלינן בתר אומדנא דלאח"ז ולפקע"ד קשה דמה יענה לסוגיא דכתובות ד' נ"ד ע"א דאמרו אלמנה שמין מה שעליה מטעם אומדנא דלא אקני לה אלא אדעתא למיקם קמיה אדעתא למישקל ולמיפק לא אקני לה הרי להדיא דבהדיוט אזלינן בתר אומדנא דלאח"ז:
וראתה עיני לה' שמחת יו"ט ז"ל בסי' צ"ג ד' רל"ג ע"ג שהביא לשון המרדכי שכתב בפ"ק דב"ב סי' תצ"נ וז"ל מעשה בא' שנתן מקצת נכסיו לצדקה בפת מותו לימים עוד ירדו קרוביו מנכסיהם וגדולי' מהרבני' היו אומרי' שיש ליתן אותה צדקה לקרובי' שירדו מנכסיהם כדתניא בפ' יש נוחלי' ד' קל"ב וד' קמ"ו הרי שהלך למדינ' הים ושמע שמת בנו וכתב כל נכסיו לאחר ואח"כ בא בנו אין מתנתו מתנה שאלו היה יודע שבנו קיים לא היה כותב נכסיו לאחרים וארי"ן הלכה כר"ש ן' מנסיא אלמא דהכי הלכתא ה"נ אמדינן דעתיה שאלו היה יודע שירדו קרוביו מנכסיהם לא היה מניח לקרוביו ונותנם לאחרים הילכך יהבינן לקרוביו ע"כ והקשה ה' שמחת יו"ט על הרבנים הנז' דמה ראיה מייתו מהתם דהתם לגבי הדיוט אזלינן בתר אומדנא אבל לגבי הקדש אפשר דכל גבי עניים גמר ומקני והראיה דהתם בש"ס איבעיא להו הקדיש כל נכסיו מהו חילק כל נכסיו מהו וסלקא בתיקו הרי דאף דאמרי' הלכה כרשב"מ אפי"ה איבעיא להו בש"ס בהקדש ובעניים אי אזלינן בתר אומדנא או לא והיכי פשיט להרבנים מהדיוט להקדש והניחה בצ"ע:
ולפע"ד לא זכיתי להבין תורף קושייתו דאטו נדון המרדכי הוא להוציא המעות לחולין כי היכי דתקשי ליה והלא הרואה יראה בשאלה והוא שרוצים לתת המעות לקרוביו שהם עניים ובכי האי שפיר מייתו ראיה מהתם דהרי התם דמוציאים המעות מהדיוט להדיוט בטענת אומדנא דאלו היה יודע שבנו קיים וכו' ה"נ מוציאים המעות מעניים זרים לעניים קרובים בטענת אומדנא וליכא שום קדושה יתירה בעניים זרים לקרוביו והרי אף הרבני' שחולקי' וס"ל דלא מהני טענת אומדנא אזלי ומודו דקרוביו יש להם חלק באותה צדקה כשאר עניים באופן דלא זכיתי להלום ד"ק ז"ל:
איך שיהיה נמצא דבמחלוקת הוא שנוי אי אזלינן בהדיוט לדעת מוהר"מ בתר אומדנא דלאח"ז או לא:
אמנם הרא"ש פליג על רבו מוהר"מ וס"ל דגם בהקד' אזלינן בתר אומדנא דלאח"ז כדמוכח מההיא תשו' דפדיון השבויה שהבאנו למעלה ומינה דן את הדין מהרש"ך בח"ב

סי' ל"ח גם בהקדש דאזלינן בתר אומדנא דלאח"ז וכבר כ' החק"ל דדברי מהר"מ הם דברי יחיד ורבו המתירים ומהרש"ח כ' דבזה"ז אין דין הקדש נוהג אלא הכל דין הדיוט אית להו ונסתייע מתשו' רשב"א יע"ש ולפקע"ד ק"ל טובא לדעת מוהר"ם ממ"ש בש"ס בתר הכי חטאת שמתו בעליה תיפוק לחולין דאדעת' דהכי לא אקדשה ותי' דהלכת' גמירי לה חטאת שמתו בעליה למיתה אזלא וכן באשם הק' בש"ס ותי' הכי נמצא דאי לאו ה"ט דהלכתא גמ"ל הו"א דתיפוק לחולין מטעם אומדנ' אפי' בהק' ומה יענה מהר"מ לסו' זאת וכעת לא מצאתי ידי ורגלי בקושיא זאת אחר זמן רב ראיתי להגאון חק"ל שם שעמד בקו' זאת למהר"מ ז"ל יע"ש:

והנה בדין זה דאלמנה שמין מה שעליה איתא התם רב כהנא מנח בה סימנים יתמה וארמלתא שלח ופוק ופירש"י הפשט בגדיה וצא. ומרן הב"י סי' צ"ט כתב בשם הריטב"א וז"ל הא דאמרי' בגמ' שלח ופוק לישנא בעלמא הוא דאמרי שאינם שלה לגמרי או תקבלם בדמיהם או תפשיטם מיהו אינם יכולים לסלקא במעות וליקח הבגדי' שאינו בדין שיפשיטוה ערומה ותלך עכ"ל: והרב חלקת מחוקק בסי' הנז' הביא ס' פוס' דרצו לומר בדעת הריטב"א מדקאמר שאינו בדין שיפשיטוה ערומה משמע דדוקא בגדים שעליה הוא דאינם יכולים לסלקא בממון אבל בגדים המונחים בקופסא יכולים לסלקא בזוזי אבל מדברי הטור שכתב שמין כל בגדיה משמע דס"ל דגם בגדים המונחים בקופסא א"י לסלקא בזוזי עכ"ל:

והרב קמ"ר בח"ב בה' אישות יצא לחלק דאם הבן בא לגבות כתובת אמו לגבי שאר אחיו כ"ע מודו דאינם יכולים לסלקו בטענה זו דאומדנא מאחר דאיהו גופיה אית ליה זכייה בגוף הנכסים מפאת ירושתו יעש"ב:

ודרך אגב ראיתי לתרץ קו' עצומה שהק' ה' עדות ביעקב סי' ל"ג להר"ן ז"ל שכתב בהך סו' דאלמנה שמין מה שעליה כתב הר"ן בשם הגאונים דדוקא במלבושים הוא דשמין מטעם האומדנא אבל הנותן מתנה לאשתו ודאי לית ליה האי אומדנא וכי נפקא לא מפקינן מינה וראיה לדבר דהא איכא מ"ד בפ' חזקת ד' נ"א ע"ב בבעל שנתן מתנה לאשתו קנתה והבעל אוכל פירות ואם איתא דבמתנה אמרי' טענת אומדנא הרי לא קנתה כלום שהרי הוא אוכל פירות בחייה ואם תתאלמן או תתגרש הא אמרת שחזרה מתנתו אלא ודאי כדכתיבנא עכ"ל. והק' ה' עדות ביעקב דהיכן מצא הר"ן מ"ד בפ' חזקת דס"ל בבעל שנתן מתנה לאשתו שהבעל אוכל פירות וכנרא' דנתחלף לו להר"ן מכירה במתנה דהכי אי' התם א"ר המוכר שדה לאשתו קנתה והבעל אוכל פירות במתנה קנתה ואין הבעל אוכל פירות ר' אלעזר א' אחד זה ואחד זה קנתה ואין הבעל אוכל פירות נמצא דבמכירה הוא

דפליגי רב ור"א אבל במתנ' לדברי הכל קנתה ואין הבעל אוכל פירות וא"כ מה מקום לראיתו של הר"ן דלעולם אימא לך דאם תתאלמן חוזרת המתנה ושמין אותה ואהני המתנה לענין אכילת פירות ומה דמות יערוך והניחה בצ"ע:

וכן ראיתי להחק"ל באה"ע סי' ל"ו דף ע"א ע"א שהק' כן על הר"ן ותי' לפי דרכו:

ולפקע"ד באמת כמו צער בנפשי מראות קו' זאת על הר"ן דנתחלף לו מכירה במתנה ונר' ליישב והוא דאית' התם בש"ס לעיל מינה ע"א שלח ר' הונא בר אבין המוכר שדה לאשתו קנתה ובעל אוכל פירות ברם ר' אבא ור' אבהו וכל גדולי הדור אמרו, במתנה בקש ליתנו לה ולמה כתב לה בלשון מכר ליפות את כחה ע"כ הנה מפשט הסו' משמע דר' אבא וכו' חולקים על ר' הונא בר אבין:

אמנם התוס' הביאו ס' ר"ת דלא גריס בגי' ברם ר' אבא אלא גריס ר"א וכו' כדי ליפות כחו וכתבו התו' ויש ליישב פי' ר"ת ר"א וכו' הכוונה דאפי' למ"ד לקמן במכר קנתה ואין הבעל אוכל פירות ולא אמרי' לגלויי זוזי הוא דבעי לא קנתה אלא משום דבמתנה נתן לה דהא אין כאן מכר שלא נתנה לי כלום שהדמים הן שלו בלא"ה כדאמרי' בסמוך מה בקנת' אשה קנה בעלה וא"כ השתא שהוציאן דרך מכר שלו הם ואין כאן מכר והילכך למ"ד קנתה לא קנתה אלא משו' דבמתנ' ביקש ליתן לה והא דכתב לה בלשון מכר כדי ליפות כחו לענין שיאכל הפירות כי המכר מבטל הקנין דהא אין כאן מכר ולענין שדה הויא מתנה גמור' ולענין פירות הוי מכר ולא מתנה. הראת לדעת דלגיר' ר"ת פלוגתייהו דרב ור"א הוא דוקא במתנה דב"ע מודו דאין כאן מכר משום שהדמים הן שלו בלא"ה אלא עיקר פלוגתייהו הוא במתנ' דלר' היכא שכתב בלשון מכר אמרי' במתנה בקש ליתנו לה ולא כתב בלשון מכר אלא ליפות כחו לאכול פירות ובמתנה אם כתב השטר בלשון מתנה אמרי' כל הנותן בעין יפה הוא נותן והיא אוכלת גם פירות ולר"א ס"ל אחד זה ואחד זה בין אם כתב השטר בלשון מכר או בלשון מתנה אמרי' בעין יפה הוא נותן והיא אוכלת פירות. נמצא דלגיר' ר"ת לא פליגי רב ור"א במכר כלל אלא במתנה ושפיר מייתי ראיה הר"ן לרב דס"ל היכא שכתב בלשון מכר הבעל אוכל פירות עכ"פ השדה הוא של האשה משום דבמתנ' ביקש ליתנו לה זה נר' לי ליישב בעד הר"ן ז"ל ודו"ק:

ורגע אדבר במה שראיתי לה' אורים גדולים בדף קי"ב ע"א שנרגש מסוגי' דידן דאזלינן בתר אומדנא אף דאיכא דעת אחרת כנגדו שהיא האשה המקבלת ונמצא סותר למ"ש בכתובות שחילק בלוקח פרה ונטרפה הבאתי דבריהם לעיל וכתב דלא דמי דכאן בסו' דידן מיירי בבגדים שהקנה לה אחר נישואיה וליכא שום דעת כנגדו דבשלמא אם היו

מתנות שנתן לה בשעת קידו' הוה מצינן למימר דאיכא דעת אשתו כנגדו שלא היתה מתקדשת אם לא ע"מ כן משא"כ הכא דליכא למימר הכי והוא פשוט:

מעתה נבא לבאר כוונת הכתובים ונק' עו' מ"ש מהרשד"ם בא"ח סי' ל"ד דאף שאמרו רז"ל דיחיד מוחה בענין מינוי איזה מנהיג אמנם היכא דליכא אחר בעיר ראוי וגדול כמוהו המיעוט כופין את הרוב למנותו יעש"ב: עו"נ תשו' מוהר"ם מלובלין סי' ק"ח הביאה הש"ך בח"מ סי' רמ"ו שאם אחד כ' כל נכסיו במתנ' לאדם אחד ובאותו פרק לא הי"ל זש"ק ואח"כ רחמי עליו מן השמים ונפקדה אשתו וילדה זש"ק ורוצה לחזור במתנה כ' הרב ז"ל דהדין עמו מטעם אומדנא יעש"ב:

עוד נקדי' תשו' המבי"ט סי' ג"ל דפסק דאם נשבע אחד לתועלת חבירו שוב לא יוכל לטעון שום טענת אומדנא אם לא באונס גדול דלא שכיח כלל והביא ראיה לדבריו מתשו' הרא"ש כלל ד' יע"ש:

עו"נ דמילת בית כולל בו גם בגדים ומלבושים וכמו שמצינו במס' בתרא דקל"ט ע"א דאי' התם האח הגדול דלבש ומכסי מביתא מאי דעבד עבד ופירש"י מלבושים נאים כדי שיכבדוהו בני אדם מה שעשה עשוי ואין ליתומים עליו כלום ע"כ נמצא דבמלבושים נאים כולל במילת בית וכן אי' התם בכתובות דף ע"ט ע"א ודקי"א ע"א פליגי ר' כהנא ור' נחמן אי עיילה ליה איתתיה גלימה אי מקרי שבח בית אביה יע"ש:

עוד נק' מ"ש הכלי יקר הביאו ה' אש דת בפ' עקב דכתב דאחי יפתח לא רצו לעקור הנחלה מיפתח אחיהם חלילה כ"א רצו ליתן לו כל חלקו הנוגע לו בירושת אביו ממעות בעין ולגרשו מן הבית מסיבה הקטטה והמריבה שהיה ביניהם לסיבת היותו ן' אשה אחרת ודייק מדקאמר יפתח ותגרשוני מבית אבי ולא קאמר מנחלת אבי וע"ז הכריח שרצה לומר מנכסי אבי יע"ש: והרב בגדי כהונה הביא משם ה' לב אהרן שפי' ג"כ קרוב ממש לפי' ה' כלי יקר והקשה עליו ה' בגדי כהונה דמילת לא תנחל אינו צודק לו' לפי דעתם דמשמע דרצו לעקור נחלתו והוא ז"ל פי' דיפתח היה תובע כתובת בנין דכרין בעד אמו שהיה ן' אשה אחרת ואחיו לא רצו ליתן יע"ש שנדחק לפרשם בהניח שמכרו הקרקע כדי שלא ישתעבד לכתובתה יע"ש:

ולפקע"ד לר' דאפשר לפ' בלתי שום דוחק והיה בהניח שיפתח היה קובע כתובת אמו עפ"י דרכו של הרב בגדי כהונה ז"ל ואחיו היו רוצים לסלקו במעות כס' שהביא ה' חלקת מחוקק והוא עפ"י דרכו של ה' כלי יקר ז"ל ובטענת דאומדנא דאדעתא דהכי למישקל ולמיפק לא אקני לה וע"ז אמרו לו מרוב שנאתם עמו לא תנחל בבי"ת אבינו כי ן' אשה אחרת אתה הכונה כיון שאתה ן' אשה אחרת ולך משפט הירוש' של כתובת אמך לאחר

מיתתה אין אנו רוצים שתירש הבגדים הנאים שעשה לה אבינו והרי אנו מסלקים אותה במעות זה נראה לפ' עפ"י דרך הצדיקים הרבנים הנ"ל:

עוד נק' מה שהכריח ה' מוהר"י אברבנאל והביא דבריו הרב לב אהרן בפירושו שאחי יפתח באו עם הזקנים לפייס את יפתח מדקאמר יפתח הלא אתם שנאתם אותי וגו' והאמת אינו כן דהזקנים לא עשו לו שום דבר יע"ש: ובזה הבא נא אבא לפרש כונת הכתובים והוא דזקני גלעד נתחכמו לדבר עם יפתח בענין המינוי ורצו לגלות דעתם שאם תתבטל המלחמה מאליה שלא ירצו בני עמון לערוך מלחמה יתבטל המינוי ולזה א"ל לכה והיית לנו לקצין ונלחמה בבני עמון והוי ממש כאותה ששנינו זבין ולא אצטריכו ליה זוזי דהדרי זביני וכת' התו' והרא"ש ז"ל דצריך לגלות דעתם בשעת המכר. ויפתח הבין את דבריהם שלגילוי דעת אמרו לו בלשון. הזה וע"ז הק' להם הקו' שהק' ה' אורים גדולים מאחר שאתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי הכונה הלא אתם למה בחרתם לסלק אותי במעות בעד כתוב' אמי כ"א מסיבת שנאתכם עמי ומה היתה טענתכם כ"א טענת האומדנא דאדעתא למשקל ולמיפק לא אקני לה וא"כ לדעתכם שאתם הולכים אחר האומדנא זאת בלתי שום גילוי דעת וא"כ לא הייתם צריכים לגלות דעתכם כלל מילתא דפשי' הוא שאם תתבטל המלחמה יתבטל המינוי ג"כ בטענת האומדנא. ועו' הקשה להם שלא היו צריכים לגלות דעתם מאחר שהיא אומדנא דבאותה שעה דבשלמא אם היתה אומדנא דלאח"ז הי"ל לחוש שמא הלכה כדעת מהר"ם אמנם בהיות האומדנא דבאותה שעה אינה צריכה גילויי דעת כההיא דרשב"מ ממש וז"א מדוע באתם אלי עת"ה (דייקא) כאשר צר לכם ופשי' הוא דאזלי' בתר אומדנא. ולזה השיבו לו ב' תשובות בדבר חדא מה שהוצרכנו לגלות דעתינו אף שבענין הירוש' הלכנו בדרכי האומדנא התשו' לזה הוא כי עתה באנו אליך ואף אם בלבנו יהיה איזה דבר מה יועיל כיון שיש לנו דעתך כנגדנו וכחילו' של התוס' וז"א לכן עתה שבנו אליך דייקא ומוכרחי' אנו לגלות דעתינו כדי שתועיל האומדנ' אבל האמת הוא שמה שאמרנו לך להלחם בבני עמון הוא לטובתך שאם תלחם מלחמתינו אז לא יהיה כח ביד אחד מבני העיר למחות בענין המינוי אפילו כי עתה בשעת המינוי לא יש כ"א אנחנו לבדינו וז"א והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והיית לנו לרא' ולכל יושבי גלעד אפי' בע"כ וכמ"ש מוהרשד"ם דהמיעוט כופין את הרוב בענין כזה שתעשם הוראה גדולה להלחם בבני עמון כי לא יש אדם ראוי כמוך לצאת למלחמה כזאת. ובראות יפתח כי בטוב רצונם באו למנותו הזקני' ולטובתו נתכוונו מעתה נסתפק יפתח אם מן השמים ירחמו עליו ותכף בתחי' המלחמה יהיה הנצחון בלתי מלחמה באנו לדינו של מהר"ם מלובלין שכתבנו דס"ל דהמתנה בטילה מטע'

אומדנא דרשב"מ וה"נ יטענו כנגדו זקני גלעד לזה א"ל אם משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון כי ע"מ כן אתם משיבים אותי ונתן ה' אותם לפני אנכי אהיה לכם לראש הכוונה ששאל מהם בטחון גמור מי יאמר שלא תטענו כנגדי טענת אומדנא וכראות זקני גלעד שאלתו הוכרחו לישבע לו בשם ה' וכסברת המבי"ט דאם נשבע לתועלת חבירו לא אפשר למיטען אח"ך אדעתא דהכי לא נשבעתי וז"א אם לא כדבריך כן נעשה בלתי שום טו"ת: וזה אצלי כוונת הכתובים בשמואל ב' סי' ז' וכ"ת לך ואמרת אל עבדי דוד כה אמר ה' זרעך אשר יצא ממעיך הוא יבנה בית לשמי וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט מישור ובנגעי בני אדם וכו' ויבא המלך דוד וישב לפני ה' ויאמר מי אנכי ומי ביתי כי הביאותני עד הלום ותקטן עוד זאת בעיניך ה' אלד'ים ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק וזאת תורת האדם ומה יוסיף עוד לדבר דוד אליך וגו' ועתה הואל וברך את בית עבדך לעולם ומברכתך יבורך את בית עבדך לעולם ע"כ. ולכאורה רבו הדקדוקי' מאי או' אני אהיה לו לאב וגו' אשר בהעוותו והוכחתיו וגו' וכי זו היא תכלית אהבה עזה שיאהבהו ותו ק' מאי או' ויבא המלך דוד וישב לפני ה' דמאי נ"מ אם ישב או עמד ותו ק' מה כיון דוד באמרותיו הטהורות מי אנכי ומי ביתי וגו' ורד"ק הביא משם המדר' שאמרו מי אנכי וגו' הלא מן עמוני ומואבי באתי ולא די שבאתי בקהל אלא הביאותני עד הלום להיות מלך ואין הלום אלא מלך וכו' יע"ש ולכאורה נר' דברים אלו או' הלא מן עמוני ומואבי באתי כמתרעם על הקב"ה ח"ו ומאי קאמר. ותו ק' או' ותקטן עוד זאת בעיניך ה' אלד'ים דלכאו' תיבת ותקטן היא ח"ו גרועה לגבי כב יכול ותו ק' או' ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק מה כוון בזה ורלב"ג פי' למרחוק בזמן שיחטאו בני ויתרחקו ממך ולכאורה לא ידענא מאי קאמר ותו ק' או' וזאת תורת האדם מאי כוונתו ותו ק' או' אח"כ הואל וברך את בית עבדך לעולם וגו' מה הוסיף דוד המע"ה בתפלתו והלא הכי א"ל הקב"ה וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם ומה הוסיף נופך משלו:

אמנם עפ"י דרכינו הנה נכון והוא בהקדים מ"ש בס"ס פ' השואל דקא' ההוא גברא דזבן ארבה דחמרא לא אשכח דוכתא לאותובינהו א"ל להה'יא אתתא אית לך דוכתא לאוגורי א"ל לאו אזל קדשה יהבה ליה דוכתא לעיולי אזל לביתיה כתב לה גיטא שדר לה אזלה איהי אגרא שקולאי מיניה וביה אפיקתיה ואותביה בשבילי א"ר הונא בריה דר' יאושע כאשר עשה כן יעשה לו גמולו ישוב בראשו ל"מ בחצר דלא קיימא לאגרא אלא אפי' חצר דקיימא לאגרא א"ל לכ"ע ניחא לי לאוגורי ולך לא ניחא לי לאוגורי דדמית עלי כארי ארבה ע"כ וכת' הנ"י ודווקא כי האי גוונא דהך איתתא שלא השכירה לו אלא ע"מ

שיקדשנה אבל סתמא המשכיר בית לחבירו ונעשה שונאו אח"ך א"י להוציאו וכן כתב הריטב"א עכ"ל והב"י סי' שי"ב הביא סברת מצאתי כתוב וז"ל על ראובן שדר בבית לאה ורצה להחזיק בקצת הבית והיא טוענת שאינה יכולה לדור עמו דדמי עליה כאריה ארבה ע"פ כל התואנות והקינטורים שנעשו ביניהם הדין עמה ע"כ והב"ח סי' שי"ט הביא פלוגתייהו של הרבנים וכ' שאם השכיר לו הבית ע"מ שהוא אוהבו ונעשה שונאו יכול להוציאו אפי' תוך הזמן מאחר שהשוכר העביר את הדרך נגד המשכיר א"ל אדעתא דהכי לא השכרתי לך אליבא דכ"ע דעד כאן ל"פ הרבנים אלא בהשכיר לו סתמא ואח"ך נעשה שונאו אבל בהשכיר לו ע"מ שיהיה אהובו מודו והביא בסוף דבריו דברי הכ"מ שהסכים לזה יע"ש ונראה שהוא הדין אם השכיר לו הבית כשהיה שונאו ודאי דכ"ע מודו שאינו יכול להוציאו דסבר וקביל וזה פשוט:

עוד נקדי' מאי דאית' בזוה"ק פ' אחרי דבשעה שברא הקב"ה את האדם עמדה מדה"ד לקטרג על ישראל שעתידים לחטוא עמדה התורה וטענה ולמה כתבת על עצמך ארך אפים ורב חסד דהיינו אף שעתידים לחטוא שאתה תאריך אפך: מעתה נבא לכוונת הכתובים והוא דהקב"ה כ"י בתחילת דבריו אמר זרעך אחריך וגו' הוא יבנה בית לשמי וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם ופי' דבריו כב יכול אל תחשוב שאפילו אם לא יעשה רצונו ש"מ ח"ו יהיה הבית נכון לעולם אלא אני מתנה עמו בפירוש אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן ויכבדני כדין בן יכבד אב מאהבה ולמה אני מתנה עמו בפי' אשר בהעוות'ו שאם ח"ו לא יעש' רצונו ש"מ ויתהפכו לשונאים והוכחתיו בשבט מישו"ר אליבא דכ"ע ובנגעי ב"א כדין ב"א לחבירו וכששמע דברים אלו דהע"ה מפי נתן הנביא ויבא וישב לפני ה' כתלמיד לפני רבו וכמ"ש בש"ס כי תשב ללחום את שוטר בין תבין אשר לפניך זה תלמיד לפני רבו ודן לפניו בקרקע והתחי' לטעון טענה א' מי אנכי ומי ביתי וגו' הלא מן עמוני ומואבי באתי והייתי אסור לבא בקהל ואתה הקב"ה גזרת עלי לבא בקהל ולא די שבאתי בקהל אלא הבאותני עד הלום להיות מלך נמצא דסברת וקבלת אף שאני מגזע שונאי ישראל ושוב אין לך לטעון אדעתא דהכי ולא להתנות עמי כלל ועוד טענה ב' יש לי לטעון נגדך שעיקר דין זה מוצאו מההיא עובדא דההוא גברא ומזה למד הב"י דאף בהשכיר לו סתם יכול לטעון דמית עלי כאריה הלא טענה זו אינה צודקת לפניך יתש"ל וז"א ותקט"ן עוד זאת בעיניך ה' אלד'ים ועוד יש לי טענה ג' ותדבר אל בית עבדך למרחוק שיחטאו בני לפניך ויתרחקו ממך וזו היא אומדנא שלאח"ז שאינו מוסכם דאזלי' בתר אומדנ' וז"א למרחו"ק וע"ז אמר וזאת תורת האדם בוי"ו הכונה דב' טענות אלו לא שייכי כ"א בין אדם לחבירו דהיינו טענת דמית עלי כאריה ארבא אינה

צודקת לפניו יתב' וגם אומדנא דלאח"ז ג"כ אינה צודקת לפניו כי הוא צופה עתידות ולפניו נגלו כל תעלומות ולזה אמר אח"ך ומה יוסיף עוד דוד לדבר אליך אחר כל אלו הטענות ועתה הואל וברך את ביך עבדך לעולם ומברכתך יבורך בית עבדך לעולם ואף אם ח"ו יאשמו ישר' תסלח להם מן הדין ודו"ק:

איך שיהיה נחזור לקוטב דרושינו שאמרנו דכל טעם יציאת ישר' ממצרים תוך הזמן הוא מטעם שכבר היו נטמעים ח"ו ואדעתא דהכי לא גזר. וכן ראיתי לה' תורת יוסף שפירש כוונת הכתוב כשבאו משה ואהרן אל פרעה ואמרו לו כה א' ה' אלד'י ישר' שלח את עמי ויחוגו לי במדבר והק' הוא ז"ל דלמה שינו בלשון שהם נצטוו לומר אלד'י העברי' אמנם תריץ יטי'ב דרמזו לו טענה זו ממש והוא דרש"י פי' בפ' וארא ושמי ה' לא נודעתי להם לא הודעתי לא כתיב כאן אלא לא נודעתי לא נכרתי במדת אמיתות שלי שעליה נקרא שמי ה' וזה אמרו לפרעה תדע שהוכרח הקב"ה עתה להתנהג במדת רחמים פשוטים הוי"ה ב"ה ולהוציאם קודם הזמן יען שהוא אלד'י ישראל ואם יטמעו ח"ו לא יקרא ח"ו אלד'י ישראל ולא ע"מ כן הגלה אותם בארצך ובכן מוכרח אתה לשלחם ויחוגו לי במדבר ויתחי' לעבוד את אלוד'יד'ם עכ"ל יע"ש:

אמנם להבין כוונת תשובת פרעה שהשיב מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישר' לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח ויאמרו אלד'י העברי' נקרה עלינו נלכה נא דרך ג' ימים במדבר ונזבחה לה' אלד'ינו דלכאו' קשה כפל הדברים מי ה' וגו' לא ידעתי את ה' וגו' היה די שיאמר לא ידעתי את ה' וגו' ותו ק' או' אשר אשמע בקולו היל"ל אשר אעשה שליחותו או רצונו ואיך קאמר אשר אשמע וכי הקב"ה כ"י דבר עמו ותו ק' קו' הרמב"ן איך קאמר לא ידעתי את ה' הרי או הוא או מורישו אמרו אחרי הודיע אלד'ים אותך את כל זאת איש אשר רוח אלד'ים בו ותו קשה תשו' משה ואהרן שהשיבו אלד'י העברי' נקרה עלינו ולכאור' ק' מה זו תשו' ורשב"ם וראב"ע פי' שכבר הם ידועים מעבר הנהר מזמן אבותיהם שנקראו אברהם העברי ויצחק העברי וצריכים הם לעבוד אלד'יד'ם עכ"ל וקשה מה כיוונו בדברים אלו להשיב אל פרעה:

ברם עפי"ה ניחא ונק' מ"ש ה' פרי הארץ ח"ב ד' פ"ד ע"א דרצה להשוות דעת ר"ת שכ' דאמדינן דעת האב שלא נתן אלא ע"מ שתהנה בתו עם חילוק שכתבו התו' דהיכא דאיכא שתי דעות לא אזלינן בתר אומדן דעת חד מינייהו והוא רצה להשוותם וכ' הטעם דכל מוכר אנן סהדי שהמוכר רוצה למכור בכל גוונא והלוקח הי"ל להתנות וכל דלא התנה איהו אפסיד אנפשיה וכן גבי חתן הי"ל להתנות ולזה אמדינן דעת האב יע"ש:

עו"נ הקו' שהק' מוהר"י באסאן במ"ש בקידו' ד"ד וזרע אין לה אין לי אלא זרע כשר זרע פסול מניין ת"ל אין לה עיין עלה נמצא מדהוצרך לכתוב אין לה מוכח דזרע פסול לא מקרי זרע וכ"כ התוס' ביבמות דכ"ב והקשה הוא ז"ל דאמרינן בנדרים דף ל"א שאיני נהנה לזרע אברהם אסור בישראל ומותר באוה"ע והק' בש"ס והאיכא ישמעאל ותי' כי ביצחק יקרא לך זרע והאיכא עשו ותי' ביצחק ולא כל יצחק ע"כ מוכח דזרע נכלל גם זרע פסול מדהק' בגמרא והאיכא עשו וה' אשדות הפסגה הביא משם כמוהרח"א שתי' ויצא לחלק דכשהקב"ה אומר זרעו או זרעך אז ודאי לא הוי זרע פסול בכלל אמנם בלשון בני אדם נקרא זרע בין זרע כשר בין זרע פסול ולהכי בקרא דכתיב כי ביצחק יקרא ל"ך זרע אז נכלל גם זרע פסול מאחר דאמר לו בפירוש יקרא לך ולזה הוצרכו הש"ס לתרץ ביצחק ולא כל יצחק יע"ש: מעתה הבה נא אב"א לפרש כוונת תשובת פרעה שנתעורר בשעה שבאו אצלו משה ואהרן ליטול רשות שישלח את ישראל בטענת האומדנא וכמ"ש ה' תורת יוסף וה' מערכי לב אז נתחכם ואמר נמצא שעל דעתי הגלה אות' בארצי וא"כ מה יועיל לכם שהקב"ה כב יכול נתנהג במדת הרחמים להוציאם בטענה זו הי"ל לגלות דעתו בפירו' שע"מ כן הגלה אותם ש שאשלח אותם בעודם ישראל קודם שיטמעו וכל היכא דאיכא שתי דעות ולא גילה דעתו לא אזלינן בתר אומדנא וז"א מי ה' הכוונה איך יוציא אותם מידי שלא כדין ח"ו אשר אשמע בקול"ו לשלח את ישרא"ל דייקא וכל שלא פירש איני שולח אותם וכי תאמרו כבר פי' כי גר יהיה זרעך ולגבי קוב"ה כשאו' זרעך הוא זרע כשר דוקא לז"א לא ידעתי את ה' דייקא זה החילוק לא ס"ל וגם את ישראל לא אשלח ל"מ כשיטמעו שאיני שולח אותם שאין אתם מקבלים אותם בלא"ה אלא גם ישר' לא אשלח ולזה השיבו לו משה ואהרן אלד'י העברים נקרא כמו שפי' רשב"ם שכבר הם ידועים מעבר הנהר שהוא אלד'יהם ומסתמא מסר אותם בידך והיה לך להתנות וכל שלא התנית אתה הוא דאפסדת אנפשך ובכן נלכה נא ונזבחה לה' אלד'ינו כדין ודו"ק. ובכן אבא לפרש כו' המגיד חכם מהו אומר מה העדות והחקים והמשפטי' אשר צוה ה' אלד'ינו אתכם אף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומין ע"כ ולכאור' ק' אם כונת שאלתו היא הכתובה בתורה למה לא השיבו לו ג"כ תשובה הכתובה עבדים היינו וכו':

אמנם נראה לפקע"ד לפ' בהקדים מ"ש ה' כסא דוד דחקר דלמה נצטוינו לבער את החמץ בזריזות גדול אפי' במשהו ואח"ך לאכול את המצה ולעשו' הסדר הזה בליל החג הקדו' הזה הלא כל תכלית המצוה היא סיפור הנס הגדול שעשה לנו הקב"ה וגם לעשות זכרון ליצי' מצרי' שהוציאו את הבצק עוגות מצות כי לא חמץ ובכן חייבים לאכול מצה ומה

לנו להוסיף כל אלו האזהרות והסדר הזה. והוא ז"ל תריץ יט"ב דידוע דכל אחד מישראל אין צדיק בארץ אשר לא יחטא ונכנס בשער א' של טומאה או בשתים או בעשר' איש לפי מעלליו ובכן ע"י ביעור החמץ יוצא מאותם שערי טו' שנכנס כל השנה כמו שמצינו באבותינו במצרים שכבר היו נטמעים ת"ו וע"י ביעור החמץ יצאו מכל טומאה ואח"ך שכבר יצאו מכל שעט"ו יתחילו ליכנס בשערי קדושה ע"י קיום המצות ואכילת המצה יעש"ב. וכתב עו' הוא ז"ל דמידי הוא טעמא שנצטוינו לאכול קרבן פס' על השובע כיון שע"י מצות פסח מתחיל ליכנס בשערי קדוש' לכן צרי' שימשיך הקדושה עליו וישאר תמיד בקדושתו:

עוד נקדי' מ"ש ה' שעת הכושר דהביא משם המפ' שנתנו טעם על אשר נצטוינו שלא לשחוט את הפסח על החמץ מקרא דכתיב לא תשחט על חמץ דם זבחי וכתב הוא ז"ל דהטעם מאחר דכבר ידוע דפסח מצר' שנצטוינו במצרים היה למשוך ידינו מע"ז שהיינו עובדי' את הטלה ולכן ציונו ה' אלד'נו לבער את החמץ הוא שען הוא יצה"ר ואח"כ לשחוט את הפסח ליכנס בשערי קדושה יעש"ב:

מעתה בזה נראה דהיתה כונת שאלת החכם שחקר חקי' הרב כסא דוד מה העדות והחקים והמשפטים וכו' הכונה כיון שכל רצונו של הקב"ה כ"י הוא לספר ביצי"מ והרי אנו מספרים ביצי"מ וגם אנו אוכלים מצה ומה לנו לבער החמץ בזריזות כל כך וגם לעשות את כל החוקים והמשפטים אשר אנו עושים בלילה הזאת והיתה תשו' כהלכות הפסח וכמ"ש הרב שעת הכושר דכל עיקר שנצטוינו שלא לשחוט הפסח על החמץ שהוא היצה"ר ולמשוך ידינו ממנו כמו שמצינו בפסח מצרים. וגם כדי ליכנס בשערי קדושה וכמ"ש הרב כסא דוד הטעם דק"פ נאכל על השובע כדי להמשיך הקדושה עליו וז"א אין מפטירין אחר הפסח אפיקומין ודו"ק:

ועפ"י קוטב זה פי' עט"ר מו"ר א"א העזר"י רבין חסיד' בעהמ"ח ס' בני בנימן זצוק"ל פשט הכתו' בפ' ואתחנן ויצונו ה' אלקינו לעשו' את כל החקי' האלה לירא' את ה' אלד'ינו לטוב לנו כל הימים להחיותנו כהיום הזה. דלכאורה ק' דכל הפסו' כפול ומכופל דכבר לעיל מיניה כתיב והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר מה העדות וגו' ואמרת לבנך עבדים וגו' ואותנו הוציא משם וגו' ומה צורך לכפול עוד פ' זה אמנם עפי"ה ניחא ובהק' חקירה שחקרו המפ' דמה לנו לעשות כל הסדר הזה בליל החג הקדוש הזה אדרבא הסברה נותנת להיפך דיפה שתיקה ותכסנו בושה וכלימה בזכרנו את מעשינו הרעים אשר כמעט היינו נכנסים בנש"ט ולא היה לנו תקומה ח"ו: אמנם הם אמרו ב' תשו' בדבר חדא דע"י סיפור הנס הגדול והנורא כל השומע נכנס בלבו אהבתו ויראתו יתברך

בראותו את כל מעשה ה' הגדול ועזוזו ונפלאותיו ועוד טעם אחר כי זה הוא שבח לנו כאשר ישמעו הגויים גודל אהבתו וחיבתו יתברך עמנו תפול עליהם אימתה ופחד ותהיה אימתנו מוטלת ע"כ הגויים:

מעתה ז"א והוא כי לעיל מיניה כבר כתיב עבדים וגו' ואותנו הוציא משם וגו' אחר שהיינו נטמעים הוציא אותנו בכח גדול וביד חזקה ואח"כ א' ויצונו ה' אלד'ינו לעשות את כל החקים האלה שלא הי' מן הראוי כ"ז הסדר ואדרבא תכסנו בושה וכלימה בזכרינו את מעשינו ויהי כמשיב ג' תשו' חדא ליראה את ה' אלהינו דע"י סיפור המעשה נכנס אהבתו ית' בלבנו ועוד לטוב לנו כל הימים שתהיה אימתנו מוטלת על הגוים ועוד להחיותינו כהיום הזה כל העונות שעושה האדם בכל השנה הוא יוצא משע"ט ע"י ביעור חמץ ונכנס לשערי קדושה ודו"ק:

מעתה הבה נא אב"א לפ' כו' המגיד בשאלת הרשע מהו אומר מה העבודה הזאת לכם לכם ולא לו ולפי שהוציא א"ע מן הכלל כפר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו וא"ל בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לי ולא לו ואילו היה שם לא הי' נגאל ע"כ:

דלכאורה ג"כ ק' אם כונת השאלה היא כאשר כתובה בתורה מה רשעתו והי"ל להשיב לו כאשר כתוב ואמרתם זבח פסח וגו' ובודאי שכוונת שאלתו היא דרך אחרת ולנו לדעת מה כיוון לשאול ומה השיבו לו:

אמנם נלע"ד לפרש אם ניחא קמי שמיא ואם יוכשר בעיני מו"ר ובהקדים מאי דאיתא בש"ס דפסחים במתני' דצ"ב ע"א גר שנתגייר בערב פסח בש"א טובל ואוכל פסחו לערב ובה"א כל הפורש מן ערלה כפורש מן הקבר ואמרו בגמ' תניא ר"ש בן אלעזר או' לא נחלקו ב"ש וב"ה על ערל ישראל שטובל ואוכל את פסחו לערב ועל מה נחלקו על ערל עכו"ם דב"ש סברי טובל ואוכל את פסחו לערב וב"ה סברי כל הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר וטעמייהו דב"ה גזירה שמא יטמא לשנה הבאה ויאמר אשתקד מי לא טבלתי ואכלתי השתא נמי איכול ולא ידע דאשתקד נכרי הוה ולא מקבל טומאה וכן פ' הרמב"ם ז"ל בה' ק"פ פ' ו' ה"ז כב"ה שצריך למול ולהמתין ז' ימים ואח"כ יטהר יע"ש:

ורגע אדבר במה שראתה עיני לה' שעת הכושר ד"ע ע"ב שהביא מה שפ' הרמב"ם ז"ל שם (פ"ה ה"ה) שכתב כשם שמילת עצמו מעכבתו מלעשות פסח כך מילת בניו הקטנים ומילת כל עבדיו בין גדולים בין קטנים מעכבתו מלעשות פסח שנא' המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו ואם שחט קודם שימול איתם הפסח פסול עכ"ל הר"מ והקשה ה' וז"ל מבואר מדבריו שאם שחט את הפסח תחי' ואח"כ מל את עצמו או את בניו הקטני' הפסח פסול ואמאי נימא הואיל ובידו לתקן למול א"ע ועבדיו וכל שבידו לאו מחוסר

מעשה תדע דאמרי' בפ' תמיד נשחט דס"א ע"ב שחטו למולין ע"מ שיתכפרו בו ערלים בזריקם ר' חסדא א' פסול רבה א' כשר וא'ר' אשי דר"ח ורבה קמפלגי בהאי קרא ונרצה לו לכפר עליו ולא על חבירו [פי' דבעלמא ילפינן דזורק את הדם לשם חבירו פסול] רבה סבר חבירו דומיא דידיה מה הוא בר כפרה אף חבירו אם הוא בר כפרה אז ופסל הקרבן לאפוקי ערל דלאו בר כפרה הוא ור"ח סבר האי ערל נמי כיון דבר חיובא הוא בר כפרה הוא הואיל ואי בעי מתקן נפשיה עכ"ל הגמ' וקי"ל כר"ח מטעם הואיל הרי דבידו הוא למול א"ע וא"כ כי שחט את הפסח ואח"כ מל א"ע אמאי הוי הפסח פסול כיון שבידו למול ולאו מחוסר מעשה יע"ש שהעלה בתימה:

ולפקע"ד לא זכיתי להבין דבריו מאי קא קשיא ליה דהרי התם בש"ס הקשו ומי אית ליה לר"ח הואיל והא איתמר האופה מיו"ט לחול רח"א לוקה רבה א' אינו לוקה. רבה אמר אינו לוקה הואיל ואי מקלעי ליה אורחים חזי ליה משו"ה לא לקי רח"א לוקה ס"ל לא אמרי' הואיל בשלמא דרבה אדרבה ל"ק הכא מחוסר מעשה [מילה] התם ביו"ט לאו מחוסר מעשה [אורחים ממילא קאתו] אלא דר"ח אדר"ח קשיא ומשני כי אר"ח הואיל לחומרא לקולא לית ליה הואיל עכ"ל הגמרא:

וכתבו התו' בד"ה כי לית ליה לקולא וכו' וז"ל נר' דר"ח לא פסל אלא מדרבנן דמדאורייתא לא שייך לחלק בין לקולא לחומרא דמדאורייתא לא אמרי' הואיל כלל ואפי' לחומרא וכמ"ש בפ' שני שעירי יוה"כ דס"ב אמר רבה השתא דא' ר"ח מחוסר הגרלה כמחוסר מעשה [פי' אם שחט שעיר יוה"כ בחוץ היה פטור משום דמחוסר מעשה דהגרלה אם לאו משום דחזי לשעיר הנעשה בחוץ] שלמים ששחטן קודם פתיחת ההיכל פטור מחוסר פתיחה כמחוסר מעשה דמי אלמא לית ליה לרב חסדא הואיל בדאורייתא אפילו לחומרא עכ"ל: והשתא מה מקשה ה' ז"ל מה נפשך אם כוונת קושייתו להרמב"ם שפ' כר"ח היכא דשחטו למולין ע"מ שיתכפרו ערלים בזריקה דפסול מטעם הואיל וה"נ נימא הואיל ובידו לתקן עצמו הא לכאור' לאו קו' היא שכבר תי' בגמ' כי אית ליה לר"ח הואיל לחומרא לקולא לית ליה והכא הוי לקולא שישחוט את הפסח כשהוא ערל מטעם הואיל כגון דא לא אמרינן הואיל ואם כונת קושייתו היא על הר"מ שפ' בה' יו"ט באופה מיו"ט לחול שאינו לוקה מטעם הואיל ומקלעי ליה אורחים וה"נ נימא הואיל ג"ז אינו מן הקושי דכבר אמרו בתו' דבדאורייתא לא אמרינן הואיל והכא הוי דאורייתא שהרי מקרא הביא הר"מ וז"ל שנא' המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו באופן דלא זכיתי להבין ד"ק ואיך העלים עין מהסוגייא ומן התוספות והוא תימה: איך שיהיה נחזור לדאתן עלה

דאמרי' דערל ישר' טובל ואוכל את פסחו לערב וערל גוי צריך שימול וימתין ז' ימים ואם לא יש מן ימתין לפסח שני:

והנה בפסח מצרים מצינו שלא הצריכם הקב"ה ז' ימים לטהרתם כ"א תכף עשו ק"פ ויכולים אנו לו' דהטעם מפני שהיה להם לישראל דין ישראל גמור וכבר יצאו מכלל ב"ן ומשו"ה צוה הקב"ה שימולו ויעשו ק"פ ולא ימתינו ז' ימים ועוד איכא טעמא אחרינא מאחר שאם היו שוהים עוד רגע אחד היו נטמעים ח"ו ולא הי"ל תקומה והוכרח הקב"ה לזרזם שיצאו תכף ולא ימתינו ז' ימים:

מעתה נבא לדעת המגיד והוא דהרשע בהיותו גוי גמור תמ"ה טמא יקרא מה העבודה הזאת לכם ומדקאמר לכם מוכח דמקשה בדבר ק"פ דאיכא שינוי בין ישראל ובינו שהוא גוי וז"א לכם ולא לו ומק' מ"ט ערל ישראל טובל ואוכל לערב וערל גוי צריך שימתי' ז' ימים ולפי שהוציא א"ע מן הכלל הוכיח בעצמו שהוא גוי שכפר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לי (דייקא) ולא לו הכונה שאנחנו עם בנ"י עשינו פסח מצרים אחר שקבלנו עול מצותיו יתב' ומשם למדנו דדוקא לנו הדין כן משא"כ בגוים. ועוד כי אנחנו הוכרח הקב"ה להוציא אותנו קודם הזמן משום שהיינו נטמעים ח"ו וז"א ואילו היה שם (לסברתו) לא היה נגאל שכבר היה נטמע ולא היה תקומה לשונאי ישראל כלל ודו"ק: איך שיהיה יען שראיתי שהטרחתי למו"ר חזרתי לנושאי מקדם אמרתי אני ה' אלד'יכם יכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי תעשו ועשיתם אותם אני ה' דלכאורה קשה דמה קשר יש ביצי"מ עם קיום התורה והמצוות אמנם נר' שיובן עפ"י קוטב דרושינו שאמרנו משם הרב מערכי לב שנתן טעם ליציאת ישראל ממצרים קודם הזמן שכבר היו נטמעים ח"ו ואדעתא דהכי לא גזר והוכרח הקב"ה להוציאם מדינא דמלכותא וכפי"ז לא נשאר להם לישראל טענת מודעא כי הוי דינא דמלכותא יע"ש ומעתה ז"א אני ה' אלד'יכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים תוך הזמן מדינא דמלכותא ובכן החיוב המועל ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי ואין לכם ליטעון טענת מודעא:

חזרתי ואמרתי ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי תעשו ועשיתם אותם אני ה' בהקדים משרז"ל ישב אדם ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כעושה מצוה וכבר ידוע דכל מקום שנא' אני ה' הכונה אני ה' לשלם שכר טוב וכבר ידוע דכל מקום שנא' השמר פן ואל אינו אלא ל"ת וז"א ושמרתם את כל חקותי וגו' דהיינו שלא תעשו עבירה אז מעלה אני עליכם כעושה מצוה וזה אומרו ועשיתם אותם אני ה' נאמן לשלם שכר טוב:

חזרתי ואמרתי ושמרתם את כל חקותי ועשיתם אותם אני ה' והוא דכבר ידוע מ"ש רז"ל כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומע"ט וגם כבר ידוע דעיקר הגאולה ליחדא קוב"ה ושכינתי' י"ה בו"ה וגם כבר ידוע דמילת אנ"י הוא כינוי לשכינה בסוד אם אנ"י כאן. מעתה ז"א ושמרתם את כל חקותי שתעשו תשובה וגם ועשיתם אותם שהוא מע"ע אז אנ"י ה' דייקא שיתייחד קוב"ה ושכינתיה ויהיה שם הוי"ה ב"ה שלם והכסא שלם וימהר ויחיש לגאלינו בעגלא ובז"ק ואמרו אמן:

דרוש ב לשבת הגדול

בק"ק גדול שנת התרט"ו:

והנושא בא. זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה'. זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה':

איתא בשמות רבה פ' בא קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך אמר משה לפני הקב"ה ארבע מאות שנה גזרת לשעבדם ועדין לא נשלמו אמ"ל הקב"ה כי הנה הסתיו עבר מיד גילו הצדיקים ראשם שנאמר הנצנים נראו בארץ עכ"ל: ידוע הדבר ומפורסם הענין לפני מו"ר גודל החיוב המוטל ע"כ ישר' לספר נפלאותיו וחסדיו יתב' אשר עשה עם אבותינו בצאת ישר' ממצרי' וכמ"ש המגיד וכל המרבה לספר ביצ"מ ה"ז משובח:

והנה ה' פי שנים זלה"ה בדרשותיו פ' בשלח דקדק בתיבת הרי זה משובח דנר' מכלל דאיכא אחר דאינו משובח והיל"ל הוא משובח. והוא ז"ל תריץ יט'ב בהקדים חקירה ידועה דאיך הותר לנו להודות ולשבח ולפאר ולספר נפלאותיו יתב' יותר מדאי כי לא נכון נעשות כן דכן מצינו במס' ברכות. ההוא דנחית קמיה דרבא ואמר העזוז הנורא האדיר החזק האמיץ וכו' אמ"ל ר' זירא סיימתינהו לשבחי דמרך יע"ש. נמצא דלא טוב הדבר להפליג בשבח המקום ומה זו אזהרה שמענו לספר ביצי"מ:

ברם החילוק הוא מבואר דדוקא בתוארים של הקב"ה אין קץ לתואריו יתב' אבל לספר מעשה ה' כי נורא הוא ולהודיע תוקף הנס הא ודאי עדיף טפי וזה דקדק המגיד כל המרבה לספר ביצי"מ הרי זה משובח דייקא דוקא כגון דא הוא משובח משא"כ אם מרבה בתוארים דאינו משובח ואדרבה נעקר מן העולם ב"מ עכ"ל. דעל פי זה אמרתי פשט הכתוב בתהלים מי ימלל גבורות ה' ישמיע קול תהלתו ופשוט:

והנה חילוק זה של ה' פי שנים אמרו מסברה דנפשיה ולא זכר שר שהיא ס' הרא"ה ז"ל הובא בב"י בא"ח סי' קי"ג וז"ל אע"ג דשתיקות' מעלייא כלפי שמיא ה"מ לאדכורי שבחא כגון האדיר העזוז וכו' דאנן לית לן ידיעה לאדכורי שבחיו יתב' אבל לספר ניסיו

ונפלאותיו וגבורותיו כל המוסיף ה"ז משובח יעש"ב. הרי דהחקירה עצמה והחילוק עצמו הן הם דברי הרא"ה זלה"ה:

אשר עפי"ז נלע"ד לפ' כוונת הכתו' ביואל סי' ב' ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה' אלדיכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבושו עמי לעולם דלכאו' ילד"ק דהכתו' מדבר לנוכח כנרא' שהקב"ה מדב'עם ישר' מדקא' ולא יבושו עמי דודאי דברים אלו הם מפי הקב"ה וא"כ היל"ל והללת' את שמי אשר עשיתי עמכ' להפלי' ולמה שינה לדבר בלבון נסתר. ותו ק' או' ולא יבושו עמי לעול' דמהיכא תיתי בושה וכלימה עד שהבטיחנו ולא יבושו וגו':

אמנם עפי"ה הנה נכון ונקדים עוד מאי דאית' בב"ר פ' ל"ב ר"א בני של ר"י הגלילי אומר מצינו שאומרי' מקצת שבחיו של הקב"ה בפניו כמו שנאמר אמרו לאלד'ים מה נורא מעשיך וכולו שלא בפניו כמ"ש הודו להו'כי טוב כי לעולם חסדו ופי' מוהר"ש יפה דבפניו ושלא בפניו האמור לגבי קב"ה היינו כשמספרים עמו יתב' לנוכח ושלא לנוכח כי לנוכח הוי בפניו ובלשון נסתר הוי שלא בפניו ע"ד מ"ש הרשב"א בנוסח הברכות שמתחילה הם לנוכח ושוב בלשון נסתר לרמוז שהקב"ה נמצא מצד מציאותו ונסתר מצד מהותו:

וא"כ יאמר האומר שכפי"ז אסור לספר מעשה ה' לנוכח כי אם בלשון נסתר. אמנם עפ"י חילוק הרא"ה ז"ל דלספר נפלאותיו יתברך וחסדיו עדיף טפי ומשובח אף אם ידבר לנוכח לית לן בה מאחר שמספר נפלאותיו יתש"ל: וזה יהיה לפקע"ד כוונ' הכתו' הודינו לך אלד'ים הודינו וקרוב שמך ספרו נפלאותיך דלכאו' ק' או' הודינו לך אלד'ים היה די שיאמר הודינו לאלד'ים ותו ק' כפל הלשון הודינו ב"פ ותו ק' או' וקרוב שמך אינו מובן ותו ק' או' ספרו נפלאותיך דנר' דתני והדר מפרש דמה היא ההודאה ומשני ספרו נפלאותיך ומעיקרא מאי סבר ומאי אתא לאשמועינן:

אמנם עפי"ה הנה נכון דבתחי' קאמר הודינו לך אלד'ים דייקא לנכח יכולים אנו להודות לשמך יתב' וכי תימא מי התיר לנו להודות לנכח מאחר דהוי בפניו וז"א הודינו וקרוב שמך שהוא בפניו נמצא מצד מציאותו והיאך הותר להודות לנכח לזה תריץ יטי'ב ספרו נפלאותיך מה שאמרתי לך להודות הוא לספר נפלאותיו יתש"ל דוקא ולא להרבות בתוארים ח"ו: עוד נקדים מ"ש ה' צפנת פענח חדש בכוונת מ"ש רז"ל כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאילו מעל בהקדים חקירה אחת שחקרו המפר' דמאחר דיעקב ועשו חלקו העולמות איך אנו אוכלים בעוה"ז אם אנו אוכלי' על צד החסד צרי' ליבוש וליכלם מאוה"ע שמאכילי' אותנו ע"ד מ"ש רז"ל מאן דאכיל דלאו דיליה בהיל לאסתכולי באפיה

ואם אנו אוכלים שלא ברצונם הוי גזל ומי שרי לן ליהנות מן הגזל ואולם התירוץ לזה הוא שמה שאנו אוכלים בעוה"ז הוא מדין תרומה שאנו עבדי ה' והקב"ה כ"י כהן ומאכילין תרומה לעבדי כהן וה"ד כשמברך שמוריד השכינה ע"י הברכה למטה והוי בפניו אבל אם אוכל בלא ברכה נמצא דאוכל תרומה שלא בפני רבו ומשו"ה אמרו דהוי כאילו מעל יעש"ב:

דעפי"ז פי' המפר' כוונת הכתוב צדיק אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר. דהכוונה דהצדיק כיון שמברך אוכל מהעוה"ז בשופי לשובע נפשו. ובטן רשעים שאינם מברכים אינם יכולים לאכול ולזה תחסר ולדידי חזי לי דזהו פשט הכתו' בישעיה סי' ס"א ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלד'ינו יאמר לכם חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו דלכאו' ק' להבין קשר הדברים אמנם עפי"ה הנה נכון דהנביא או' לישר' ואתם כהני ה' תקראו יש לכם דין כהנים מאחר שמשרתי אלד'ינו יאמר לכם וכיון שיש לכם דין כהנים חיל גויים תאכלו בפרהסייא ובכבודם תתימרו הכוונה שיכולים להמרות את כבודם כי אינם מאכילים אתכם על צד החסד כ"א בדינא ודדיינא: מעתה עלי בא'ר כוונת הכתוב ואכלתם אכול ושבוע דהיינו שיכולי' לאכול ולשבוע על דרך צדיק אוכל לשובע נפשו וכי תימא איך נעשה אם נברך כדי שיהיה בפניו להתיר האכילה מהעוה"ז הרי אמרו במד"ר אומרי' מקצת שבחו של הקב"ה בפניו אם לא נברך לא נוכל לאכול דהוי גזל או בושה. לזה תי' ב' תי' האחד והללתם את שם ה' אלד'יכם בלשון נסתר דהוי כשלא בפניו ושרי וכמ"ש ה' מוהר"ש יפה ועו' שמה שאתם מברכים הוא סיפור הנס אשר עשה עמכם להפליא וכמ"ש מרן הב"י בשם הרא"ה זלה"ה דזה שרי אפילו בפניו ובכן יכולים לאכול מהעוה"ז ולברך מתרי טעמי ולא יבושו עמי לעולם כמאן דאכיל דלאו דיליה ח"ו כ"א בדינא ובדיינא ודו"ק: ואני בעניי נר' לפקענ"ד לפ' כוונת המגיד וכל המרבה לספר ביצי"מ הרי זה משובח דלכאורה תיבת וכל נראה כיותרת הכבד והיה ליה למימר והמרבה לספר וכו'. ותו ק' דיוק ה"ז משובח מכלל דאיכא אחר שאינו משובח ואינו מגונה ולנו לדעת מאי ניהו:

והנראה שיובן בהקדים תשו' הרא"ש זלה"ה כלל כ"ד סי' ב' שנשאל למה אין מברכין על ספור ההגדה והשיב וז"ל הרבה דברי' צוה הקב"ה לעשות זכר ליציאת מצרים ואין מברכים עליהם כגון הפרשת בכורות וכל המועדים שאין צריך להזכיר בפה שאנו עושים זכר ליציאת מצרים אלא שצוה הקב"ה לעשות המעשה ועל ידי כך אנו זוכרים יציאת מצרים. ולאו דוקא הגדה בפה אלא אם ישאל מפרשים לו וזה הוא סיפור ההגדה לבד שזוכרים יצי"מ עכ"ל: מבואר מדבריו שאין שום חיוב לזכור בפה יצי"מ

אלא שע"י המעשה שעושים זוכרים יצי"מ. והרב שבח פסח הרעיש העולם והכי אמר מר דלאו הרא"ש ז"ל חתים עלה דהרי מקרא מלא דבר הכתוב והגדת לבנך וגו' והכי איתא בפסחים ד' קי"ו ת"ר חכם בנו שואלו ואם אין לו בן אשתו שואלתו ואם לאו הוא שואל לעצמו. הרי להדייא דצריך להזכיר בפה ולהשיב ענין יצי"מ: והנני מוסיף להפליא דבודאי לאו מר חתים עלה דהרי מצאתי ראיתי בתשו' הרא"ש בס' בשמים ראש סי' קצ"ו דנשאל שאלה זאת עצמה למה אין אנו מברכים על סיפור ההגדה. והשיב דלא מצינו חיוב לברך על הברכות ותשבחות דהרי ברהמ"ז מד"ת ואין אנו מברכים לברך בהמ"ז וההגדה היא כולה תשבחות וקלסות. ועוד כתב דכבר תיקנו ברכת אשר גאלנו ויש לסמוך עליה ואפי' על ההלל דעלמא אמרי' אשר קדשנו במצותיו לפי שכתוב דברי קבלה יעש"ב:

הרי להדיא דאזיל ומודה דחיובא רמיא לספר בפה ההגדה אלא שאין מברכים מב' טעמים שכ' או מטעם דאין מברכים על הברכו' בבהמ"ז, או מטעם דכבר יש ברכת אשר גאלנו וסומכי' עליה וא"כ תשו' האיך לאו מר חתים עלה וסמי האיך מקמי האי. ותו הקש' הרב שבח פסח להרא"ש דאף דנימא דחיוב זכירת מצר' וסיפור ההגדה אינה מד"ת אלא מדרבנן אכתי ק' דלמה לא תיקנו ברכה כמו מקרא מגילה ונר חנוכה וכיוצא. ואלו היה רואה תשו' ה' בשמים ראש הנז' ודאי דלא היה מקשה שום קושיא:

והרב מערכי לב בדרשותיו ערך יצי"מ ד' קמ"ו ע"א הקשה להרמב"ם ז"ל והסמ"ג והרשב"א ז"ל דכולהו סבירא להו דמ"ע מן התורה לסיפור ההגדה בליל ט"ו מדכתי' והגדת לבנך וא"כ למה אין אנו מברכין עליה והוא ז"ל נדחק לתרץ דסיפור ההגדה היא קריאת התו' וא"כ כבר יצא י"ח בברכות השחר שבירך ברכת התורה וחיוב זכירת יצי"מ יצא בפ' ציצית ואמת ואמונה יעשב"ב:

ובחנם נדחק לתרץ כן דהרואה יר' בס' אבודרהם שכ' בס' תפי' ליל פסח שהרי"ף הק' קו' זאת ותי' כי במה שאומר בקידוש היום זכר ליצי"מ יצא. והרשב"א תי' שאין לברך על קריאתה שהיא מצוה שאין לה קצבה ידועה ואפי' בדבור בעלמא שמדבר בענין יצי"מ יצא י"ח יע"ש:

הרי להדיא שכבר נרגשו הרבנים הנז' בקו' זאת ותי' לפי דרכם ואשתמיט מיניה דמני"ר דברי הרב אבודרהם ז"ל ותשובת הרב בשמים ראש ז"ל הנז' והוא תימה:

והנה הר"מ ז"ל פ' בה' ק"ש דחייב האדם להזכיר יצי"מ בכל לילה בערבית והיינו מדרשת ן' זומא מריבוייא דכל ימי חייך הלילות. ובה' חמץ ומצה פ' דחייב לספר ביצי"מ בליל ט"ו מדכתיב והגדת לבנך וגו' יע"ש. אמור מעתה לפי דברי הרי"ף ז"ל והרשב"א ז"ל וה'

מער"ל ז"ל אם ירצה האדם לפטור עצמו מלהזכיר יצי"מ בליל ט"ו בתפי' ערבית פשיטא דפטור מאחר שמקדש על היין וקורא בסיפור ההגדה כולה דבכל לילה דליכא סיפור ההגדה איצטריך ריבויי' דכל לחייבו בזכירת יצי"מ בערבית אבל בליל ט"ו לא איצטריך ריבוייא דכל:

והנה מצינו עוד קרא אחרינא שמחייב אותנו בסיפור נפלאותיו יתב' בפ' בא ולמען תספר באזני בנך ובן בנך את אשר התעללתי במצרי' ואת אותותי אשר שמתי בם וידעתם כי אני ה'. ולכאור' יל"ד למה נקט באזני בנך דנר' דצריך לספר בסוד והרי כתי' והגדת לבנך בקול רם ותו קשה תיבת התעללתי דרש"י פי' שחקתי וכל המפ' אחזו צער דכלפי שמייא לא יצדק לומר שחקתי ותו דלא ידענו מהו השחוק והם ז"ל תירצו והוא דכיון דכך יצאה הגזרה מלפניו יתב' לטבוע את המצריים בי"ס לזה צוה למרע"ה לומר לפרעה נלכה נא דרך ג' ימים במדבר ונזבחה לה' אלד'ינו ולא אמרו לי שאחר הג' ימים יחזרו כ"א סתם ג' ימים נלך במדבר והקב"ה כ"י השריש בדעת פרעה יסוד חזק שכשאמרו ג' ימים הוא ע"מ לחזור ולכן כשיצאו ממצר' כתי' ויוגד למלך מצר' כי ברח העם ויהפך ופירש"י משם המדרש דאיקטורין שלח עמהם וכשראו שעברו ג' ימים ולא חזרו באו והגידו לפרעה ותכף רדף אחריהם ונטבעו בי"ס ולזה הוכרחו ליקח כל הרכוש כלי כסף וכלי זהב בתורת שאלה דוקא כדי לאמת ולחזק מה שהושרש בדעתם שיציאתם היתה ע"מ לחזור דוקא. דזה נראה לפקוע"ד דיהיה כוונת הכתוב דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה כלי כסף וגו'. דהכוונה דקא מזהיר רחמנא למשה רבינו עליו השלום שיגלה סוד זה באזני העם כדי שישאלו איש מאת רעהו ואשה מאת רעותה דוקא בסוד ולא בגלוי כדי שלא ידעו המצריים ויבינו שדעתם לחזור:

אשר עפי"ז נר' לפקע"ד לפרש ויכוח שהיה בין פרעה ובין מרע"ה ויושב את משה ואת אהרן אל פרעה ויאמר אליהם לכו עבדו את ה' אלד'יכם יכם מי ומי ההולכים. ויאמר משה בנערינו ובזקנינו נלך בבנינו ובבנותינו בצאנינו ובבקרנו נלך כי חג ה' לנו ויאמר אליהם יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם ראו כי רעה נגד פניכם. לא כן לכו נא הגברים ועבדו את ה' כי אותה אתם מבקשים ויגרש אותם מאת פני פרעה:

והדקדוקים רבו בהני קראי א' אמאי נקט בלישניה מי ומי ההולכים הי"ל מי הם ההולכים. ותו ק' וכי כל כך היה פתי וסכל דלא הבין דישיב לו מרע"ה כולנו רצונינו ליילך ומה זו שאלה ובמדר' פ' בא איתא דחשש פרעה שמא יברחו ולא יחזרו ולזה רצה לעכב הנשים והטף. לכאור' ק' דכל הני קראי הם מיותרים דהי"ל לכו הגברים ועבדו את ה' ואם לא יתרצה בזה מרע"ה לא ישלחם כלל ולמה התחיל בויכוחים מי ומי ההולכים

והשיב מרע"ה והוא קלל אותם באריכות דברים ללא צורך. ותו ק' תשובת מרע"ה דהוצרך לפרט בנערינו ובזקנינו בבנינו ובבנותינו היה די שיאמר כולנו הולכים. ותו ק' תיבת נלך ב' פעמים היא מיותרת. ותו ק' אומרו בצאנינו ובבקרינו דפרעה לא נחית לשאול על הצאן והבקר כ"א על האנשים והנשים והטף ומה לו להשיב על מה שלא שאל ותו ק' תשוב' פרעה יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם דאי כפשטיה דמקלל אותם הא ודאי לא אסיק אדעתיה דפרעה דמשה ואהרן יחושו לקללתו ובפרט שהם שילוחים מאת הקב"ה ואומר להם יהי כן ה' עמכם ודאי שהוא עמהם מאחר שהוא שלח אותם. ותו ק' אומרו ראו כי רעה נגד פניכם ופירושו ראה באצטגנינותו שכוכב דם עולה לקראתם. וכי לא ידע דגם מרע"ה יראה באצטגנינותו שלו כך ג"כ ומה בא לו לחדש. והרב בעה"ט פי' דהכי קא"ל וכי אתם חושבים ליכנס לארץ הרי יוצאי מצרים אינם נכנסים לארץ רע"ה נג'ד פניכ'ם ס"ת הד"ם כי כולם ימותו במדבר ולמה לך להוציאם ממצרים. ולכאורה ק' אם כל קושית פרעה היא זאת למה הסכים לשלוח הגברים מאחר שגם הגברים ימותו במדבר ולא יכנסו לארץ ותו ק' או' כי אותה אתם מבקשים דלכאור' הם לא בקשו כ"א לילך כולם יחד:

אמנם לפקע"ד נר' דהדברים מגיעים להההיא שנשאל הר' מוהר"י טאיטאצאק ז"ל הובא בס' שארית יאודה סי' י"ג על ראובן שהוציאו המלך משאלוניקי יע"א והניח חזקת חנות אחת בעיר הזאת אם איבד חזקתו שכבר ידוע ההסכמות שכל מי שעוקר דירתו מהעיר הפסיד חזקתו. והשיב הוא ז"ל דלא איבד חזקתו כיון שיצא לאונסו בדבר המלך. ואפי' אם היה יוצא מרצונו כל שמעשיו מוכיחים שדעתו לחזור מהני. וכן אם הניח נכסיו בעיר לא הפסיד חזקתו יעשב"ב:

והרב מוהרח"ש ז"ל בח"ב סי' ל"ט נשאל על אנשי בודון שברחו מהעיר מסיבת דבר וחרב ורעב יעקרו דירתם הם וכל אשר להם והלכו לעיר אחרת ונשארו שם מקצת התושבים וכאשר נשמע כי פקד ה' את עמו חזרו לעיר מולדתם והנשארים רוצים לעכב עליהם את הדרך מאחר שכבר עקרו דירתם י"ב חו' והפסידו חזקת הישוב והבאים טוענים כי אנוסים היו ומעיקרא כשהלכו היה דעתם לחזור:

והשיב ז"ל דאין כח ביד הנשארים לעכב על ידם מאחר דאנוסים היו וכמ"ש מוהרי"ט ז"ל דהיכא דיצא לאונסו לא איבד חזקתו. והביא ראיה לדבריו מש"ס דעירובין ד' מ"א ע"ב אמ"ר פפא פירות שיצאו חוץ לתחום וחזרו אפי' במזיד לא הפסידו מקומן מ"ט אנוסים היו. הרי להדיא דכל שיצאו באונס לא הפסידו מקומן וכל העיר להן כד' אמות ויש להם אלפיים אמה לכל רוח אם הוא יו"ט ואם הוא שבת מותרין לאכלם במקומן

מאחר שהוציאו אותם באונס יע"ש. וה"ה בנ"ד דיצאו באונס לא הפסידו זכותם. ועוד כ' דלא הפסידו זכותם מטעם דמעיקרא כשיצאו היה בדעתם לחזור וכמ"ש המוהרי"ט ז"ל: וגם הביא תשו' תלמידו מוהרשד"ם ז"ל בח"מ סי' זכ"ר שנשאל בראובן תושב בילוגראדו שברח מן העיר מחמת הבע"ח והניח חזקה אחת. אחר כמה שנים חזר אם הפסיד חזקתו מכח ההסכמות. והשיב דודאי איבד חזקתו שעקר דירתו ובשעה שיצא היה יכול למוכרה ולהעביר' לאחר וכל שלא העבירה הפסיד חזקתו. ואף שהיה אנוס מחמת הבע"ח לא מיקרי אונס מאחר דשום אדם לא אנסו לצאת מן העיר ואדרבה הבע"ח רצונם שיהיה בעיר. אבל אם מעשיו מוכיחים דהיה דעתו לחזור לא איבד חזקתו. הרי דגם ה' מוהרשד"ם זלה"ה מסכים לד' רבו זלה"ה:

ועוד הביא ראיה לדבריו ממ"ש ה' מוהריק"ו ז"ל בשרש קצ"ב משם ראב"ן לעניין חזקת הישוב נהגו הראשונים כשיוצא אדם מיישובו י"ב חו' מאבד זכותי כשם שקונה את זכותו בי"ב חו' כך הוא מאבד זכותו בי"ב חי' וכיון שמאבד את זכותו כשהפקירו ויצא ממנו הרי הוא כשאר כל אדם ואין יכול לחזור אבל אם אינו מפקירו ודעתו לחזור כגון שנותן מסים עם הקהל אפי' שהה כמה שנים לא איבד זכותו הרי דגם מוהריק"ו הסכים לגבי חזקת הישוב דאם דעתו לחזור לא איבד זכותו ונר' שמ"ש כגון שנותן מסים עם הקהל לדוגמא נקטיה דה"ה בכל איזה גילוי מילתא בעלמא או איזה הוכחה שדעתו לחזור לא הפסיד חזקתו:

נקיטינן מדברי ה' מוהרח"ש ז"ל דל"מ אם יצא לאונסו או הניח מנכסיו או שמעשיו מוכיחים דודאי דלא הפסיד חזקתו אלא אף בגילוי מילתא בעלמא לא הפסיד חזקתו. והרב מהרלב"ח סי' קל"ב הוסיף נופך דאם אמר דיוצא לזמן להסתחר ונאנס ולא חזר לא הפסיד חזקתו יעש"ב:

ורגע אדבר במה שראתה עיני לה' מוהרח"ש ז"ל התם שהקשה לכל הרבנים הנז' מדברי המרדכי בפ"ק דבתרא ד' ח' בעובדא דההוא דמי כלילא דשדו אטבריא אתו לקמיה דרבי ואמרו ליה ליתבו רבנן בהדן אמ"ל לא אמרו ליה ערוקינן ערוקי ערקו פלגא דליוה אפלגא אתו אמרו ליה ליתבו רבנן בהדן אמ"ל לא ערקו כולהו פש ההוא כובס ערק ההוא כובס פקע כלילא עכ"ל הגמ':

וכתב המרדכי מכאן אומר ר"ת שאם המלך הטיל מס על בני העיר וברחו מקצתם שפטורים ואין אלו הנשארים יכולים לדוחקן שיתנו מס עמהם ואע"ג דכבר שדו דמי כלילא. ונר' מדבריו דאפי' שבדעתם לחזור מיירי שפטורים ואם איתא דכל שדעתם לחזור חשוב כבני אותה העיר אמאי פטורים עכ"ל: ולפקע"ד לא זכיתי להבין ד"ק מהיכן

למד דין זה דמיירי אפי' בדעתם לחזור כדי להקשות להרבנים הנז' הרי הרוא' יראה סיום דברי המרדכי שכ' וז"ל ואם חזרו לדוד בעיר כבראשונה אפשר שחייבים לתת עמהם דהכא קתני ערקו ולא חזרו עכ"ל:

הרי דס"ל דהיכא דחזרו שחייבים וה"ה היכא שמפיקר' יצאו ע"מ לחזור דחייבים וכי אפשר לומר בדעת ר"ת דאם אחד יצא מן העיר לאיזה סיבה גלויה שדעתו לחזור דפטור הא ודאי ליתא. אלא דלא הוכרח לאשמועינן דין זה דהיכא שיצאו ע"מ לחזור דחייבים משום דהוא ז"ל מיירי כשברחו כההיא עובדא דכלילא ובבורח ליכא למיקם עלה דמילתא אם דעתם לחזור או לא דאם יאמרו בפירוש שדעתם לחזור א"כ למה ברחו ומה תועיל בריחתם כיון שבחזרתם חייבים ליתן עמהם ואף אם יאמרו בקולי קולות לא יאמינו דבריהם ומטעם זה לא אשמועינן ר"ת דאם דעתם לחזור שחייבים מפני שהוא חסר המציאות ואשמועינן היכא שחזרו שחייבים ואם איתא דבדעתם לחזור פוטר ר"ת זלה"ה. אמאי כשחזרו חייבים האמת אתמהה. והיותר תימה שהביא סמוכות לקושייתו מדברי מוהרשד"ם בסי' שס"ט שהבין כן בדברי המרדכי ז"ל:

והנה הרואה יר' דנדון המוהרשד"ם ז"ל הוא שנשאל בראובן שיצא מן העיר בזמן הלועזים ונתיישב בעיר אחרת הוא וכל ב"ב ואנשי העיר רוצים לחייבו במסים שלהם כי בשעה שיצא מן העיר היה מפני פחד הלועזים הא ודאי בדעתו היה לחזור כשיסתלק הפחד ואם יאמר שלא היה בדעתו לחזור שואלים ממנו שישבע להם על כך:

והשיב הוא ז"ל דראובן פטיר ועטיר והביא ראיה מדברי המרדכי הנ"ל שכתב דאם ברחו פטורין אפי' שהיו בעיר בשעת הטלת המס פטורים כ"ש וק"ו ראובן זה שברח קודם הטלת המס דודאי דפטור אף שדעתו לחזור ואף אם חזר פטור כיון שלא נמצא שם בעת הטלת המס דאף המרדכי לא חייב היכא שחזרו אלא מפני שנמצאו שם בשעת העלת המס הא לא"ה לא יעש"ב:

הרי להדיא כל בעל שכל יודה בזה שמ"ש מהרשד"ם ז"ל דאף שדעתו לחזור פטור הוא דוקא בנדונו דיוצדק לומר דעתו לחזור כיון שלא ברח מסיבת המס אבל כשברח מחמת המס איך שייך לו' ולגלות שדעתו לחזור דאטו בשופטני עסיקינן שבורחים מחמת המס ואומרים שדעתם לחזור להתחיב הא ודאי ליתא לפקע"ד:

תו חזיתיה למוהרח"ש ז"ל שהק' למוהרי"ט ומהרשד"ם ז"ל שהביאו ראיה לדבריהם דהיכא דדעתו לחזור לא הפסיד חזקתו מההיא דפ' מקום שנהגו ההולך ממקו' שעושים מלאכה שע"פ למקום שאין עושים או ממקום שאין עושים למקום שעושים נותנים עליו חומרי מקום שהלך לשם וחומרי מקום שיצא משם ואוקימנא בש"ס בדעתו לחזור הרי

דהיכא דדעתו לחזור חשוב כבני עירו יע"ש והק' ה' ז"ל דמאי ראיה מייתו מהנך דממונא מאיסורא לא ילפינן והוא עצמו המוהרשד"ם בסי' שצ"ט דחה דברי ה' מוהר"י פירמון ז"ל מטעם זה דאיסורא מממונא לא ילפינן וקשה דידיה אדידיה ובאמת שהיא קו' אלימתא: והוא ז"ל רצה לתרץ וז"ל ונר' דלא שייך בזה לומר ממונא מאיסורא לא ילפינן דלא אמרי' הכי אלא בנושאים מחולפים וכההיא שהביא הה"מ פ"ט מה' אישות בדין אמר האב קדשתי את בתי ואיני יודע למי ובא אחד ואמר אני נאמן אף לכנוס דאמרי' בירוש' אין למדין ממנו לדבר אחר אם אמר אחד משדותי מכרתי ואיני יודע למי ובא אחד ואמר אני אינו נאמן דממונא מאיסורא לא ילפי' אבל הכא היינו נושא אחד והוא הוא דכי אמרי' שכל שדעתו לחזור נותנים לו חומרי מקום שיצא משם לפי שעדין הוא מבני עירו הרי אמרי' ג"כ שיש לו זכות בישוב עכ"ל:

ואנכי הרואה שתי' זה הוא שכלי ומוסבר ברם מה יענה לדברי התו' דכתובות דמ"ה ע"ב דאיתא התם א"ר הונא א"ר מנין שמעשה הבת לאביה שנא' וכי ימכור איש את בתו לאמה מה אמה מעשה ידיה לרבה אף בת מעשה ידיה לאביה למ"ל ת"ל מבנעוריה בית אביה כל שבח נעוריה לאביה אלא ההוא בהפרת נדרים הוא דכתיב וכי תימא נילף מינה ממונא מאיסורא לא ילפי' וכתבו התו' וא"ת נילף מהפרת נדרים דאביה יכול לקדשה דהיינו איסורא מאיסורא וממילא שמעינן דכספא דאבוה הוי כדאמר לעיל השתא אביה מקבל קדושיה איהי שקלא כספא ותי' וי"ל דאיסורא דאית ביה ממונא מאיסורא דלית ביה ממונא לא ילפינן עכ"ל:

והשתא הרואה יראה דהכא היי בנושא עצמו דאמרי' לאב שהוא שליט על בתו להפר נדריה וממילא שליט ג"כ על כסף קדושיה ואפי"ה לא ילפינן מינה דממונא מאיסורא לא ילפינן וא"כ אכתי קו' המוהרח"ש ז"ל במקומה עומדת: והיותר תימה ופלא בעיני דאיהו ז"ל גופיה למעלה מזה זיכה את השבים לעיר בודון שלא הפסידו חזקת הישוב מאחר שיצאו לאונסם מפני חמת המציק וכיון שיצאו לאונסם לא הפסידו זכותם והביא ראיה לזה מההיא דאיתא בעירובין דמ"א ע"ב ריש פ' מי שהוציאוהו א"ר פפא פירות שיצאו חוץ לתחום וחזרו אפי' במזיד לא הפסידו את מקומם מ"ט אנוסים היו ע"כ הרי להדיא דכל שיצאו באונס לא הפסידו מקומן הראשון וכל העיר להן כד' אמות ויש להן לכל רוח אלפים אמה אם יו"ט הוא ואם שבת הוא מותרין לאכיל' במקוה שחזרו שאנוסים היו ע"י המוציאן וא"כ הה"נ אלו שיצאו לאונסם לא הפסידו זכותם יעש"ב:

והשתא תקשי לגופיה היכי יליף ממונא מאיסורא בשני נושאים מחולפים באופן שדברי הר' ז"ל נפלאו ממני ולא אדע שכול וצ"ע:

ובדרך הילוכי חזו"ן הרבתי למהרשד"ם ז"ל בההיא דסי' זכ"ר שפ' על ראובן שיצא בורח מחמת הבע"ח דלא הוי אונס ואיבד חזקתו והביא ראיה מההיא דאיתא בפ' המפקיד דל"ט ע"א א"ר נחמן אמר שמואל שבוי שנשבה מורידין קרוב לנכסיו יצא לדעת אין מורידין קרוב לנכסיו ור"ן דידיה אמר בורח הרי הוא כשבוי בורח מחמת מאי אי לימא מחמת כרגא יצא לדעת הוא אלא בורח מחמת מרדין ופירש"י מחמת כרגא שאין לו ממה לפרוע כסף גולגלתו למלך ובורח לפני בוא הזמן מחמת מרדין שהרב את הנפש יע"ש: הרי דשבוי ובורח מחמת סכנה שוים הם אבל בורח מחמת ממון יוצא לדעת מיקרי יע"ש שכתב עוד וז"ל ומדברי רש"י שכתב וברח לפני בוא הזמן ליכא למילף דאם ברח תוך הזמן דהוי אנוס דא"כ ליפלוג וליתני בש"ס בדידיה בבורח מחמת כרגא גופיה בין היכא דברח קודם הזמן אין מורידי' ואם ברח תוה"ז אנוס הוי ומורידין אלא ודאי מדלא חילקו בש"ס בהכי ותי' בבורח מחמת נפשות מוכח דליכא לפלוגי בהכי ובין קודם הזמן ובין תוה"ז לא מיקרי אנוס ורש"י אתא לאשמועינן דקדוק קטן דאם ברח תוה"ז א"א שלא יתפסוהו ולהכי נקט שברח קוה"ז שלא יתפסוהו יע"ש:

והדבר ק' לשמוע דאיכפל רש"י להודיע דרכיו של הבורח שבורח קודם בוא הזמן ואם יתאחר יתפסוהו ומי לא משכחת לה גם בתוך הזמן ימצא אופן לברוח ולא יתפסוהו הא ודאי עקא:

ותבט עיני לה' עין יהוסף בשי' למציעא שהוק' לו כן בדברי רש"י ותי' כמו שתי' המהרשד"ם ועו' תי' וז"ל א"נ בברח מחמת מרדין היינו שברח קודם שידעו שהרג את הנפש וכונתו דאה"נ דהוה מצי לשנויי בין ברח קוה"ז לאחר הזמן אלא דאתא לאשמועינן חידושא דבבורח מחמת נפשות אף שברח קודם שידעו שהרג את הנפש דהוי לפני בוא הזמן אפי"ה מיקרי אנוס ומורידין קרוב לנכסיו זה נ"ל ברור:

והנה מלבד דלתי' הראשון ק' כמש"ל גם את השני קשה להולמו דלא מצינו ולא ראינו שום פו' שחילק בבורח מחמת מרדין שחילקו בין בירח בתוך הזמן לבורח לאחר הזמן: ולדידי חזי לי לפרש כוונת רש"י והוא דכבר כתבנו לעיל סברת ר"ח ז"ל שהביא המרדכי ז"ל משמו דס"ל דאם המלך הטיל מס וברחו מקצתן דפטורים מההיא עובדא דכלילא דערקו ודליוה אפלגא ושוב הביא ס' ר"י דס"ל דחייבים אף שברחו כיון שכבר נשתעבדו אפי' שערי דכדא בעת הטלת המס ומלכא אמר מאן דלא יהיב כרגא ישתעבד למאן דיהיב יעש"ב:

והרב מוהר"י קולון ז"ל בשורש ב' פירש פלוגתייהי דר"ת ור"י דפליגי בהא דר"ת ס"ל דאף שנמצאו בשעת הטלת המס כיון שלא נמצאו בשעת הגבייה פטורים ור"י סבירא ליה דאף שברחו קודם זמן הגבי' כיון שנמצאו בשעת הטלת המס חייבים יעש"ב:

מעתה שפיר מצינן למימר דרש"י ז"ל חידושא דדינא אתא לאשמועינן דהלכתא כר"ת שאם לא נמצא בשעת הגבייה פטור ולהכי נקט וברח קודם בוא הזמן זה נר' לפקע"ד כפתור ופרח בדעת רש"י ז"ל. ואם כנים אנו בזה מה מאד אני תמיה על ה' לב שמח ז"ל בח"מ סי' י"ג בד' ס"ב ע"ב ולה' בעי חיי בח"א מח"מ ד' קכ"א ע"ב שכתבו דס' ר"ת היא יחידאה ולא עשו חיזוק לדבריו חבר טוב לדברי רש"י הנז' וה' בעי חיי בקושי קאמר כיון דהמרדכי והג"א הביאי דבריו ולא חלקו עליו אפשר דגם הם מסכימים לסברתו ולא זכר שר דברי רש"י הנז' דנלע"ד דהם מוסכמים לד' ר"ח ואש"א ת"ם:

והרב לב שמח זלה"ה דרך לו דרך אחרת בכוונת רש"י ז"ל יעש"ב: תו חזיתיה להרב לב שמח ז"ל בסי' י"ב שהק' על מהרשד"ם שהבי' ראיה לדבריו דאונס ממון אינו אונס מההיא דשבוי שנשבה הבאתי דבריו לעיל והקשה הוא ז"ל וז"ל ובעיקר ראייתו אני חוכך דאי התם בהמפקיד אמרי' דבורח מחמת ממון הוי יוצא לדעת ואין מורידין קרוב לנכסיו שהי"ל לצוות ולא צוה וכתב הד"מ פ"ז מה' נחלות דהמטלטלין יעמדו והקרקעות מי שהניחו שוכן לא יקחו ממנו שכירות ושדה או כרם שהניחן בורים אל יחרושו אותם שהרי הוא ברצונו איבד ממונו ואבידה לדעת אין אנו מצווין להחזירה עכ"ל. ומינה ודאי שהקרקעות שלא הניחו שוכן בהם אין רשות לאחרים ליכנס בהם וא"כ אף שבורח מן הנושים ולא ציוה על חזקתו נדמה אותו ליוצא לדעת שאין מורידין קרוב לנכסיו אפי"ה נימא דיו לבא מן הדין להיות כנדון וכי היכי דהתם אמרי' דשדה או כרם שהניחם בורים ישארו כן יש לנו לי' כאן שהיוצא לדעת ולא צוה על חזקתו תשאר בורה לא שיחזיקו אחרי' בהן ויבוזו זרים יגיעו שכן כ' הר"מ אבידה לדעת אין מצווין להחזיר לא שכל הרוצה ליטול יבא ויטול ותריץ יטיב כי בכל יוצא לדעת דאמרי' דשדה וכרם ישארו בורים היינו בקרקעו' שגופם שלנו הם ולהכי אמרי' אין מורידין וכו' וישארו כורים אבל החזקות שלנו גופם הם להגוי' ואילי הארץ ואם ישארו בורים ימשך נזק גדול ליאודים הלכך אמרי' כיון שיצא ולא העביר חזקתו איבד זכותו יעש"ב:

ובאמת כמו צע"ר בנפשי דלא יכולתי להלום דבריו לא תיובתא קא חזינא ולא פרוקא קא חזינא דנר' מדבריו דעיקר ראייתו של מוהרשד"ם הוא לעיקר ההסכמה שהסכימו שהיוצא מהעיר ולא העביר זכיתו איבד חזקתו. שהביא ראיה מההיא דבורח מחמת

כרגא דהוי לדעת וכיון שלא ציוה אין מורידין וכו' ולזה הוק' דנימא דיו לבא מן הדין להיות כנדון:
ולבבי לא כן יחשוב ולא שום בעל שכל כי עיק' ראייתו של ה' מוהרשד"ם היא להוכיח דאונס מחמת ממון לא הוי אונס כנדון שלו ולזה מייתי שפיר ראייתו וליכא למימר דיו לבא מן הדין להיות כנדון כי שניהן שוים הם מה התם אונס מחמת כרגא שחייב לתת הכרגא וברח שאינו אונס ה"נ הבורח מפני המסים אינו אינם אבל לעיקר ההסכמ' לא הביא שום ראיה וא"צ להבי' ראיה זה נ"ל פשוט:
ולתירוצו שתי' ג"כ לא יכולתי להולמו דאף דבאמת ימשך נזק גדול ליאודים כשישארו בורי' החזקות וא"א לגזור עליהם שלא יכנס אחר בחצרו אך אמנם תינח למאי דביני ביני כל זמן שלא חזר היוצא לעירו ברם כשיחזור למה לא יחזיר לזכות בחזקתו אשר היא או קנויה או נחלה או מיגיע כפיו ולמה יפסיד אותה לגמרי נימא דיו לבא מן הדין להיות כנדון ג"כ מה בורח מחמת כרגא חוזר לזכות בקרקעותיו מקנת כספו או נחלת אבותיו ה"נ נימא בחזקה ומה תיקן בתי' זה אם לפי סברתו שהקו' היא אלימתא ולפי מאי דכתיבנא ליכא לא קושיא ולא פירוקא כלל זה נראה ע"ד ברור:
והיותר תימה דנראה דנעלם מעיני דמר תשובת, מהרשד"ם דסי' רמ"ד שנשאל על ר' דוד מונטיזינו שברח מעירו מחמת הבע"ח והניח אשתו ונכסים בעיר ושהה שם כמה שנים ואח"כ הלכה אשתו לבקש את בעלה והלכה אצלו וישבה עמו עד שמת הר"ד הנז' ואחרי מותו חזרה האלמנה ובניה לעירה ותובעת החזקה מנכסי בעלה אם הפסידה חזקתה או לא והשיב וז"ל תחי' יש לדעת שדין זה דעקירת דירה שאיבד זכותו בעל החזקה הוי חידוש כי מן הדין מה לי מולקי מה לי חזקה אחר שהוא זכותו וכו' ומעתה כל בעל שכל וירא ה' יודה דכל שלא נתברר בירור גמור שבעל החזקה עקר דירתו בפי' לא הפסיד חזקתו וקרוב בעיני שא"א לברר בירור זה אלא כשהאיש והאשה עקרו דירתם שניהם יחד בפעם אחת אבל כשהאיש יוצא יחידי מעירו מאיזה סיבה ונאנס ולא חזר והלכה אשתו לבקש אותו בלא רשות בעלה מי הוא זה שיאמר שנקרא זה עוקר דירה וכ"ש שהיא בעצמה לא הלכה לעקור דירתה כ"א לבקש את בעלה וכ"ש שהניחה נכסי' בביתה סגור כי ודאי לא עקרו דירתם מיקרו וזכו יתמי הר"ד הנז' בחזקה עכ"ל. וחתמו על התשו' הנז' כל רבני דורו יעש"ב:
הרי להדיא שכתב כי מן הדין מה לי מולק"י מה לי חזקה ואי כדבריו היכי משוי להו כי רב המרחק ביניהם כי מולקי גוף הקרקע הוא שלו משא"כ חזקה גוף הקרקע אינו שלו

וימשך נזק גדול ליאודים מהגוים ואיך אפשר שמתקני ההסכמות יתקנו דבר שימשך נזק וכדכתב הוא ז"ל אל"ו צ"ל כדכתיבנא דאעיקרא קוש' ליתא ודבריו ז"ל נפלאו ממני: איך שיהיה נחזור לקוטב דרושינו דהנה נקיטינן מכל האמור דלדעת מוהרי"ט כל שיצא לאונסו או שהניח נכסיו בעיר או שעשה הוכחה שדעתו לחזור לא הפסיד חזקתו. ואחריו נמשך תלמידו מהרשד"ם בסי' זכ"ר שצריך בירור גמור בהוכחה גמורה שדעתו לחזור אז לא יפסיד חזקתו:

אמנם מדברי מהרח"ש הנז' נר' דס"ל דבגילוי מילת' בעלמא מהני ולא יפסיד חזקתו תו אשמועינן מדברי מהרשד"ם סי' רמ"ד דבאיש ואשה שהלכו ב' יחד בפעם אחת הוי בירור גמור דעקר דירתו והפסיד חזקתו:

ברם מוהרש"ך בח"א סי' קפ"ט כתב להדיא דאפי' אה הלך האיש לבדו בתחי' אפ"ה מיקרי עקירת דירה והפסיד חזקתו יעש"ב דפליג על מוהרשד"ם ז"ל כמשי"ר המעש"ב:

עוד נקדים מה שפי' הגדולת מרדכי כונת הכתו' ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו וגו' דהכונה דיעקב אע"ה חשש פן ואל יפסיד חזקת הישוב אשר כבר החזיקו בה אבותיו מאחר שיצא מארץ כנען הוא וכל ב"ב וכל נכסיו ולא השאיר מאומה ולזה גילה דעתו בקולי קולות שיציאתו מארץ כנען לאו לעקירת דירה נתכוון וז"א לגור בארץ באנו ולא להשתקע ועוד א"ל רועי צאן עבדיך זהו אומנותינו וסחורתינו ולהסתחר כ"ע ל"פ דלא הפסיד חזקתו ולז"א ועת"ה ישבו נא עבדיך בארץ גושן הכונה לפי שעה ישבו עבדיך ולא להשתקע יעש"ב:

אמור מעתה באר היטיב כונת הפסוקים דכבר מילתינו אמורה דפרעה הבין בכל דעתו בדברי מרע"ה שאמר דרך ג' ימים נלך במדבר דמבקש ממנו שישלח אותם לזמן ג' ימים ולחזור אח"כ ולא לעקור דירתם וכמ"ש רש"י בפי' הפ' ויוגד למלך מצרים שהמתין ג' ימים וכשראה שלא חזרו רדף אחריהם כאמור. והנה פרעה הרשע ראה באיצטגנינות שלו דכל יוצאי מצרים לא יכנסו לאר"י וחשב בדעתו דטעם שלא יכנסו לארץ הוא מסיבה שכבר עקרו דירתם מארץ כנען והפסידו חזקתם. וע"ז שלח אחר משה ואהרן ויאמר אליהם לכו עבדו את ה' אלד'יכם מי ומי ההולכים הכו' איך אתם סבורים בהליכה זאת אם לילך אתם וטפיכם ולהניח הצאן והבקר שהם הנכסים לד' השארית יאודה או אם תלכו הזכרים לבד עם הצאן ובקר ותניחו נשיכם וטפיכם פה לד' מהרשד"ם וז"א מ"י ומ"י הכו' מי עם מי אתם מסכימים לילך דאם תלכו כולכם אתם ונשיכם ונכסיכם הא ודאי דאין בדעתיכם לחזור ותברחו למרחוק. ולזה השיב לו מרע"ה תשו' ניצחת לפי דעתו דמה איכפת לך בין אם נלך הזכרים לבד בין אם נלך עם כל טפינו וכל נכסינו הכל

חדא היא ואפי"ה דעתינו לחזור מאחר שאנו מגלים דעתינו שאנו הולכין לחוג את חג ה' וכס' מהרח"ש דבגילוי מלתא בעלמא סגי וז"א בנערינו ובזקנינו נלך זהו הצד הא' ובין אם נלך בבנינו ובבנותינו וגם בצאנינו ובבקרינו שלא נניח שום דבר לא מיקרי עקירת דירה ודעתינו לחזור כי אנו מגלים דעתינו כי חג ה' לנו. ופרעה הרשע כאשר שמע דכל חיליה היא ס' מוהרח"ש דבגילוי מלתא בעלמא סגי וע"ז השי' לו האמת אם הקב"ה היה מסכים לס' זו דבגילוי מלתא בעלמא סגי אף אני הייתי מסכים ג"כ והייתי שולח אתכם ואת טפיכם ברם אנכי הרואה כי לא הסכימה דעתו כ"י בס' זאת והראיה דכל יוצאי מצרים ימותו במדבר ולא תכנסו לאר"י ובודאי ה"ט שעקר דירתו יעקב אע"ה הוא וכל ב"ב ואע"ג דגלי דעתיה שלא ירד להשתקע ודעתו לחזור ולא הועיל בגילוי דעת וז"א יהי כן ה' עמכם בסברתכם כאשר גם אני אסכים ואשלח אתכם ואת טפיכם אבל ראו כי רעה נגד פניכם וכמ"ש הבע"ט שאין אתם נכנסים לארץ וכולם ימותו במדבר הרי דגילוי דעתו לא מהני. אך אם לעצתי תשמעו לכו נא הגברים לבד כי זה מהני לד' מהרשד"ם וגם תגלו דעתיכם כי דוקא לעבוד את ה' אתם מבקשים וכס' המוהרש"ך ז"ל דס"ל דגם בהולך איש לבדו בתחי' אי איכא גילוי דעת מהני אף שילכו אח"ך הנשים והטף וס' זו של גילוי דעת אתם בדיתם אותה ובזה מדוקדקת תיבת "נא" הכונה תלכו עתה הגברים לבד ותגלו דעתיכם כי בגילוי דעת אתם מוסכמים וז"א ועבדו את ה' כי אות'ה אתם מבקשים דייקא שאתם מבקשים בגילוי דעת לילך אבל אני אין דעתי מסכמת וכאשר ראה שלא הטו אזן לילך לבדם ויגרש אותם מאת פני פרעה:

אשר אם כנים אנו בזה ניחא טפי מה שהקשינו על עבדי פרעה למה שתקו דמה סברו בתחי' ולמה שתקו בסוף:

אמנם עפי"ה ניחא וגם במה שנדקדק למה אמרו עבדי פרעה שלח את האנשים ויעבדו את ה' אלד'יהם היל"ל שלח את העם ותו ק' אומרם ויעבדו היל"ל לעבוד את ה' אלד'יהם: ברם קושטא קאי דגם עבדי פרעה היו באותה עצה ולא הסכימו לשלוח את כל ישראל בשום אופן כ"א דוקא להזכרים וע"מ שיגלו דעתם ולזה דקדקו לומר שלח את האנשים (דייקא) ויעבדו בויו החיבור ולכן שתקו עבדיו ולא דברו דבר כי כבר מילא שאלתם ולא עלתה לו:

אשר עפי"ז מה מתוק לחיכי אח"ך במכת החשך כששלח פרעה אחר מרע"ה ואמר לו רק צאנכם ובקרכם יוצג גם טפכם ילך עמכם דלכאו' מילת יוצג אין לה שחר והיל"ל הניחו פה ורש"י ז"ל נרגש מזה וכ' יוצג יהא מוצג במקומו הצאן ובקר ולכאורה ק' מאי

נ"מ אם נשאר במקומו או במקום אחר. והרמב"ן ז"ל פירש דחשב פרעה דודאי ישר' אם יניחו מקניהם דזהו כל נכסיהם ודאי שיחזרו:

והרב אב"ע כ' יוצג לדעת מה בלב משה אם דעתו לברוח או לא יעש"ב ולכאורה יפלא איך בשאלתו זאת יבין פרעה אם דעתו לברוח או לא: אמנם עפ"י דרכינו הנה נכון ונקדים ע"ז מ"ש מוהר"א ששון בסי' קנ"ה דעלה ונסתפק בהא דכ' מהרי"ט ומהרשד"ם ז"ל דכשהניח נכסים בעיר לא איבד חזקתו אם הוא דוקא כשהניחם בביתו דאז גלי דעתיה דדעתו לחזור אבל אם הוציאם מביתו והניחם במקום אחר לא מהני או נימא לא שנא וכתב דלד' מהרש"ך נר' דעזיבת בגדים במקום אחר ל"מ ולא מוריד ולד' מהרשד"ם והרבנים אשר חתמו עמו נר' דס"ל דמהני והדבר צרי' הכרע. מעתה נר' דלזה כיון פרעה הרשע באומרו רק צאנכם ובקרכם יוצג ונזהר רש"י ופי' יהא מוצג במקומו דוקא הכוונה שיניחו מעט מהמקנה במקומו ולא שיפקידו אותם במקום אחר דעי"ז בטוח לבי שתחזרו ולא הוי עקירת דירה אף שגם טפכם ילך עמכם דייקא ולזה כיון ה' אב"ע ופי' דכונת פרעה לידע מה בלב משה אם לברוח או לא דאם יסכים בשאלה זאת ודאי דדעתו לחזור ואי לא ודאי שדעתו לברוח:

ולזה השי' לו מרע"ה גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות ועשינו לה' אלד'ינו וגם מקנינו ילך עמנו לא תשאר פרסה כי ממנו נקח לעבוד את ה' אלד'ינו וגו' וכבר הקדמנו מ"ש מהרי"ט דאם המלך שלח אותו מן העיר לאיזה סבה ודאי דלא מיקרי עקירת דירה והוי יוצא לאונסו ולא הפסי' חזקתו וכאמו"ל. מעתה זה נר' דרצה להשי' לו מרע"ה והייינו דהצאן והבקר א"א להניחם שם כלל שרצונם לזבוח לה' אף גם יש תיקו' אחר להפיס דעתך דהיינו שאתה תתן בידינו זבחים ועולות ותשלח אותנו בשליחותך ועשינו לה' וכיון שאנו יוצאים בשליחותך הוי כמי שיצא לאונסו ולא מיקרי עקירת דירה ובכן גם כי מקנינו ילך עמנו לא תשאר פרסה אפי"ה נכון לבך בטוח שלא נברח ומה שלא הסכמנו להניח הצאן והבקר הוא מסיבה והכרח אמיתי כי ממנו נקח לעבוד את ה' וגו' ואיך אפשר להניח פה צאן ובקר כלל:

ואפשר דזה יהיה כונת הפ' קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בנ"י ולכו עבדו את ה'כדברכם גם צאנכם גם בקרכם וגו' דלכאורה ק' כפל הלשון דבתחי' אמר כדברכם ואח"ך חזר ואמר כאשר דברתם והוי יותרת הכבד. אמנם עפי"ה הנה נכון דכאשר הסכימה דעתו ע"כ שלא בטובתו לשלחם ביקש לעשות ב' דברים הא' לשלחם באונס והב' דיגלו דעתם בפי' שהליכתם היא ע"מ לחזור וז"א קומו צאו מתוך עמי אני מכריח

אתכם שתלכו וא"כ אף שתלכו כולכם כיון שאתם אנוסים לא מיקרי עקירת דירה אך בזאת אני מבקש שתקיימו דבריכם שדעתכם לחזור כאשר דברתם ולכו לשלום:
ובדרך זו אלך לפ' כונת מרע"ה בתפי' בפ' העגל שאמר למה יאמרו מצרים ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים זכור לאברהם וגו' וכל הארץ הזאת אשר אמרתי אתן לזרעכם ונחלו לעולם דלכאו' י"ל דמה שייכה פה כניסת הארץ הלא עיקר תפי' ובקשתו שלא ימחה שם ישר' שהיה רוצה כ"י להשמידם והיה די שיאמר זכור לאברהם וגו' ותדבר עליהם ותו לא. אמנם הוא הדבר אשר דברנו ונקדי' ע"ז חילוק אחד שחי' מהרח"ש בין חזקת הישוב לחזק' מכח ההסכמ' וכ' וז"ל דאע"ג דמכח ההסכמ' מי שיצא מן העיר הפסיד החזק' משום דהבא מכח הסכמה הם אמרו והם אמרו משא"כ בנ"ד שיש להם בתים וחנויות וקרקעו' מנחלת אבותם הא ודאי אפי' אחר כמה שנים לא הפסידו זכותם ועל שם בודון יקראו כבראשונה עכ"ל יע"ש:
אמור מעתה זהו מה שרמז מרע"ה למה יאמרו מצרי' בדעתם הנפסד ברעה הוציאם דייקא שלא להכניסם לארץ מפני שעקרו דירתם והפסידו חזקתם להרוג אותם בהרים וגו' מה שאין כן האמת דלא ראי זה כראי זה דארץ ישראל ירושה היא לנו מאבותינו גוף הקרקע ולזה דייק ואמר ונחלו (דייקא) לעולם ודו"ק:
ובאו"א נלע"ד לפ' כונת הפ' הללו וכשנדקדק עוד במאמר פרעה מי ומי ההולכים שנר' ההולכי' מרצונם והיל"ל את מי אשלח שכל השלוחיותשא"ל מרע"ה כולם היו לפרעה שהוא מרצונו שישלחם ולא אמ' לישר' שילכו הם מעצמם ולמה שינה ותו ק' תשו' מרע"ה בנערינו ובזקנינו נלך היל"ל תשלח ולמה נקט נלך דנר' דנלך מעצמינו ומרצונינו:
ואולם אשר אני אחזה לפ' כוונת מקראי קו' הנז' בהקדי' מאי דאי' בגיטין די"א ע"ב במתני' האומר חן גט זה לאשתי ושטר שחרור זה לעבדי אם רצה לחזו' בב' חוזר דר"מ וחכ"א בגיטי נשים אבל לא בשחרורי עבדי' לפי שזכין לאדם שלב"פ ואין חבין לאדם אלא בפניו ואוקימנא בש"ס פלוגתייהו דד"מ ס"ל דחוב הוא לעבד שיצא מתח"י רבו לחירות דעבדא בהפקר ניח"ל ואם היה עבד כהן פוסלו בתרומה וחוב הוא לו ורבנן ס' דזכות הוא לעבד שיצא לחירות והתו' הק' בד' י"ג ע"א בד"ה בהפקרא ניח"ל דהרי אמרי' בכתובו' די"א ע"א א"ר הונא גר קטן מטבילין אותו ע"ד ב"ד והק' בש"ס מאי קמל"ן תנינא זכין לאדם שלב"פ ותי' מ"ד כיון דקי"ל העבד בהפקרא ניח"ל ה"נ נימא נכרי בהפקרא ניח"ל קמ"ל דה"מ גדול דטעים טעמא דאיסורא אבל קטן זכות הוא לו הרי דגם רבנן ס"ל דבעבד אמרי' בהפקר' ניח"ל ותי' התו' דרבנן דוקא בנכרי מודו דבהפקר' ניח"ל כיון שאין רשות אחרי' עליו ולזה בנכרי גדול אין מטבילין אותו אלא מדעתו ובקטן דזכות

הוא לו מטבילין אותו ע"ד ב"ד אבל בעבד אף דנימא דבהפקר' ניח"ל מ"מ השחרור ניח"ל טפי מן ההפקר וזכו' הוא לו. תו הק' התו' לר"מ איך קאמר ר"ה דגר קטן זכות הוא לו הרי איהו ס"ל בעבד דבהפקר' נית"ל וכ"ש נכרי ותי' דודאי מודה ר"מ בעבד קטן דלא טעים טעמא דאיסור' דזכות הוא לו אבל בעבד גדול ס"ל דחוב הוא לו יעש"ב:

והנה כבר ידוע חקירת המפ' דחקרו היאך הקטני' שהיו במעמד ה"ס וגם דורות הבאים אחריהם נשתעבדו בקבלת התו' מאחר דחוב הוא לו ואין חבין לאדם של"כ דמסתמא בהפקרא ניח"ל והם ז"ל תי' ע"פ מ"ש בכתובו' דארה"ו גר קטן מטבילין אותו ע"ד ב"ד דכיון דלא טעים טעמ' דאיסור' זכות הוא לו ושפיר נתחייבו הקטני' במעמד הס"י וגם דורות הבאים אחריהם דזכות הוא להם:

והרב כמוהרח"א ז"ל הק' לתי' הנז' דהא אי' התם בש"ס דכתו' בתר הכי לגבי גר דאמרי' דזכו' הוא לו א"ר יוסף הגדילו יכולים למחות ופירש"י יכולין למחות ולחזור לסורן ואין לנו לענוש אותם בב"ד ואפי' ידינו תקיפה יע"ש הרי להדיא דיכולים למחו' ומה הועילו חכמי' בתקנתם לחייב את הקטני' ואת דורות הבאים אחריהם והוא ז"ל תריץ יטי'ב ע"פ מ"ש התו' דבעבד ניח"ל טפי השחרו' מההפק' ואבותינו במצר' היו משועבדי' תח"י פרעה ועבדיו ובודאי ניח"ל לצאת מהשעבו' מן ההפק' וזכות הוא להם קבלת התו' דע"י קבלת החו' יצאו מעבדו' לחרו' ושפיר נתחייבו הם ובניהם וזרעם אחריהם וכמ"ש רז"ל אנכי ה' אלד'יך אשר הוצאתיך מא"מ ע"מ כן הוצאתיך דהכונה דאם לא הייתה יצי"מ יכולים לסרב בקבלת אלקות'ו יתב' ח"ו דבהפקר' ניח"ל אכן עתה אשר הוצאתי אתכם מא"מ מוכרחי' אתם לקבל תורתי ומצותי:

אשר עפי"ז פי' ה' ז"ל כונת המגיד רשע מהו או' מה העבודה הזאת לכם לכם ולא לו ולפי שהוציא א"ע מן הכלל כפר בעיקר וכו' ואילו היה שם לא היה נגאל דהכונה ששואל הרשע מה העבודה הזאת לכם מי חייב אתכם לעבו' עבודתו יתב' ובשלמא אבותינו במצר' שהיו הם עצמם במעמד ה"ס רשאי' להתחייב בעצמם אבל לכם דורות האחרוני' מהיכא תיתי לחייב אחכה ומדקאמר לכם מורה דאיהו לא ס"ל הכי כי בהפקר' ניח"ל ולפי שהוציא א"ע מן הכלל פשר בעיקר באלהותו יתב' כי איהו גלי דעתיה דחוב הוא לו אף אתה הקהה את שיניו ואמו' לו בעבו"ז עשה ה' לי בצאתי ממצר' "לי" דייקא דאנא נפשאי ס"ל כס' התו' דהשתרו' ניחא טפי מההפקר ושפיר נתחייבתי בקבלת התו' לי ולא לו (דייקא) ואילו היה שם בודאי דלא היה נגאל כיון שהיה ניח"ל ההפקר מהשמרו' זת"ד יעש"ב:

והנה איתא התם בקי' דכ"ב במתני' העבד קונה א"ע בכסף ע"י אחרי' ד' ר"מ וחכ"א בכסף ע"י עצמו ומפ' בגמ' דלרבנן אף ע"י עצמו קאמרי וע"י אחרי' קונה א"ע אפי' שלא מדעתו כיון דזכו' הוא לעבד שיצא מתח"י רבו לחרו' וכ' הרא"ש דאפי' עמד וצווח העבד שאינו רוצה לצאת מתח"י רבו קונה א"ע וכן פ' הטו' בסי' רס"ז וכ"פ מרן בש"ע סי' רס"ז ס"ק ב"א ע"ש:

אמנם הר"ן בקי' כ' דהרי"ף והר"מ פליגי בזה וסברי דע"כ ל"ק רבנן דזכות הוא לעבד ה"ד שלא מדעתו אבל אם הוא עומד וצווח אף שקבל הכסף רבו לא יצא לחרו' ע"ש ובהר"מ פ"ה מה' עבדי' ומשם באר"ה:

אשר עפי"ז נלע"ד טעם נכון ואמיתי ופשוט למה צוה הקב"ה. את משה בשליחותו הא' לך ואספת את זקני ישר' ואמרת אליהם כה א' ה' פקד פקדתי אתכם וגו' וכן עשו משה ואהרן ויאספו את כל זקני ישר' וידבר אהרן את כל הדברי' אשר צוה ה' ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בנ"י וכי ראה את עניים ויקדו וישתחוו ואחר באו משה ואהרן וגו' דלכאו' ק' דבתחי' הי"ל לילך אצל פרעה וכאשר יסכים פרעה לשלחם אז יבשר את ישר' בשור' טובה דרוצה הקב"ה לגאלם ותו ק' מה שבח מגיע לישר' שהאמינו ושמעו כי פקד ה' אותם ויקדו וישתחוו מהיכא תיתי שלא לכרוע אלף השתחויות שמוציאם מעבדו' לחירו':

ברם הוא הדבר אשר דברנו דהקב"ה חשש כיון שהאדם בחירי ברצון אף שהוא כ"י ישתדל להוציאם מיד פרעה אפשר ישר' לא ניח"ל בהכי וא"כ באנו למחלוק' הרי"ף והר"מ עם הרא"ש והטו' אי יוצאים לחירו' או לא לזה הזהיר הקב"ה כ"י את מרע"ה טרם כל לך ואספת את זקני ישר' לראות מה דעתם אי ניח"ל לצאת או לא ולזה משה ואהרן קיימו ציווי הקב"ה ויאספו א"כ זקנ"י וידבר אהרן א"כ הדברי' לעיני העם ותכף כששמעו ישר' דרוצה הקב"ה לגאלם האמינו בה' ושמחו שמחה רבה ויקדו וישתחוו גילו דעתם דאה דטעמו ט' דאיסור' ניח"ל בשחרו' טפי מההפק' וכאשר שמעו משה ואהרן מפי ישר' שהם מרוצים בכל לב אח"ך באו אל פרעה בשליחותו של מקום וגו' זה נלע"ד פשוט:

עו"נ מ"ם הר' פרשת דרכי' בדי"ב ע"ב בכוונת הפ' לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל בישר' ואי' במד' פ' בלק אמר בלעם אלד'י'ם של אלו אינו מביט בעבירו' שעתידי' לחטוא אלא מביט במצות שעתידי' לעשות שנא' ה' אלד'יו עמו ופי' הוא ז"ל דהכונה בהקב"ה הביט בישר' שעתידי' לקבל את התו' ולהקדי' נעשה לנשמע ולא הביט בעגל

שעתידי לעשו' שנא' ה' אלד'יו עמו והראיה אל מוציאם ממצר' שאם היה הקב"ה מביט שעתידי לחטוא לא היה מוציאם ממצרי' יע"ש:

נקוט מהא דפי' ה' אלד'יו עמו הוא דמביט במצות והכי אי' בש"ס כל האו' דוד חטא אינו אלא טועה שנא' וה' עמו אפשר שכינה עמו וחטא בא ע"י נמצא מדקאמ' וה' עמו משמע שאינו מסתכל בעבירה. עו"נ מ"ש המקראי קו' בס' זבח פסח שחמה למה ישר' שבאותו הדור הוציאו בקר עמהם מאחר דפסח אינו בא מן הבקר אלא מן הכבשי' ומן העזי' בני שנה ותי' דהבקר לקחו עמהם לשלמי שמחה ולשלמי חגיגה הבאה מן הצאן ומן הבקר וזהו שנא' וזבחת פסח לה' אלד'יך צאן ובקר יע"ש:

מעתה נבא אל ביאור מ"ק הנז' והוא דפרעה תפס כשיטת ר"מ דחוב הוא לעבד שיצא מתח"י רבו לחרות ולז"א למרע"ה מי ומי ההולכים מרצונם דודאי אף אם אני אשלח אתכם אתם לא ניח"ל לצאת לחרות ולזה השיב לו מרע"ה בנערינו ובזקנינו נלך ברצון נלך הגדולים ומגלים דעתינו שרצוננו לצאת מהשעבוד טפי מההפקר וממילא בבניינו ובבנותינו ודאי שנלך במכ"ש דאפי' ר"מ מודה בעבד קטן דזכות הוא לו והראיה שאנחנו שמחים שאנו הולכים בצאננו ובבקרנו לעשות שלמי שמחה וש"ח כי חג ה' לנו ובכן הראת לדעת דהלכה כרבנן דזכות הוא לעבד כמונו לצאת מהשעבוד וליכנס תחת כנפי השכינה ועל זה השיב פרעה שהיה חכם להרע בדרך רמז יהי כן ה' "עמכם" דייקא כמ"ש בלעם וכמ"ש גבי דוד אם יהי כן עמכם שאינו מסתכל כלל בעונותיכם כי לעולם הוא עמכם ומסתכל במצות שלכם אז ודאי גם אני מודה בזה דזכות הוא לכם ותכף אני מסכים לשלוח אתכם ואת טפכם דהיינו הילדים וז"א יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם ראו כי רעה נגד פניכם שאני ראיתי באצעגנינו' שלי שאתם עתידים לחטוא במדבר והקב"ה עתיד לפרע מכם הרי דגם מביט הקב"ה בעונותיכם ומעניש אתכם וא"כ לא כן לא יפה אתם עושים לילך יחד אנשים ונשים וטף אלא לכו "נא" (עכשיו) הגברים ועבדו את ה' כי אתם גדולים ויכולים אתם לחוב בעצמיכם ז"א כי אותה אתם מבקשים אתם מרצונכם רוצים לחוב לעצמיכם והקטנים ישארו פה עד אשר יגדלו ונראה מאי דעתם אם גם הם יסכימו לדעתכם או לאו ולז"א לכו נא עתה תלכו הגדולים דוקא ולא הקטנים ודו"ק. מעתה ניהדר אנפין לפ' כונת מאמרינו הנצב פתח השער דלכאורה ק' וכי מרע"ה היה רוצה לחייב את ישראל ת' שנה ח"ו ותו קשה מה השיב לו הקב"ה כי הנה הסתיו עבר מה הועיל תי' זה לקו' מרע"ה ותו ק' מה ראו שבט לוי לגלות את ראשם עתה בשמעם תירוץ זה של הקדוש ב"ה:

אמנם עט"ר מו"ר א"א העזר"י גדול מרדכ"י זיע"א היה מפ' כונת מאמר הנז' בטוב טעם ודעת עפ"י מחלוקת הפו' הביאם מרן הב"י בסי' ע"ז דהר"מ ודעימיה ס"ל דשנים שלוו בשטר א' דנעשו ערבים זל"ז והרשות ביד הבע"ח לגבות חובו מאחד מהם ורבינו אפרים והראב"ד ס"ל דאינו גובה כ"א מחצה מכל אחד יע"ש. עו"ן מ"ש ה' ראש דוד בפ' וארא דשעבוד הלילות השלימו המניין ולזה הולקו המצריים במכת החשך הדומה ללילה שנשתעבדו בהם גם בלילה יע"ש:

מעתה יובן המאמר דהנה מרע"ה מספקא ליה אם הלכה כהר"מ ז"ל דגובה ממי שירצה או אם הלכה כהראב"ד דגובה מחצה מכל אחד מאחר שרואה שהוציאם בחצי הזמן הוכיח דה' כהראב"ד וא"כ ודאי שרצונו ית' המחצית האחר מישמעאל ועשו דגם הם זרע אעא"ה וזהו כונת שאלתו ולזה השיב לו הקב"ה אף דה' כהראב"ד הכא שאני כי הנה הסתיו עבר רמז לו שהגלות היה גם בלילה שהוא דומה ללילה ולזה הוציאם קודם זמנם וכיון ששמעו שבט לוי תי' זה של הקב"ה שכבר גבה כל החוב גילו את ראשם שאף הם בההוא פחדא הוו יתבי שמא יחייבו אותם יען שהיו פנויים מעבודת פרך כידוע: איך שיהיה יען שראיתי שהטרחתי למו"ר חזרתי לנושאי מקדם זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' דהכו' על פי מ"ש בקוטב דרושינו דהחיוב מוטל ע"כ איש ישראל לספר ביצי"מ בדיבור פה והיא מ"ע מה"ת לדעת רובא דרבוואתא. עו"נ את הידוע דבליל החג הק' יורד הקב"ה כ"י וכל פמליא דיליה לשמוע את סיפור ההגדה שמספרים ישראל עם קרובו ומשבחים ומפארים לכבודו ית' והוא כ"י משתעשע בראותו מנהג ישראל הכשרים כל אחד מודה ומשבח בקדושה ובטהרה ז"א זה הדב'ר דהיינו "בדיבר" פה אשר צוה ה' (דייקא מן התורה כך) תעשו (והט') וירא אליכ' כבוד ה' זה גילוי שכינה כנז':

חזרתי ואמרתי זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' בהקדים את הירושלמי מ"ש המפ' דנתנו ט' למה אמרו בש"ס ד' צריכים להודות ולא אמרו חייבים להודות מפני שהם צריכים ממש דע"י ההודאה והשבח שנותן להקב"ה בנס שעשה לו חוזר ועושה לו נס אחר ולזה נקט צריכים וז"א זה הדבר אשר צוה ה' תעשו כל מעשה חג הפסח הק' בשירה ובזמרה בהלל ובהודאה ועי"כ וירא אליכם כבוד ה' זו גילוי שכינה בעזהי"ת ויוציאנו מאפילה לאורה בקרוב כיר"א:

ויש ג' לשבת הגדול בשנת תרי"ח:

והנושא בא:

אשר צוה ה' לתת להם חקת עולם לדורתם: מאשי ה' ביום הקריב אותם לכהן לה'. אשר צוה ה' לתת להם ביום משחו אותם:

איתא במדרש רבה פ' בא וז"ל ויאמר ה' אל משה ואל אהרן הה"ד קול דודי הנה זה בא כשבא משה ואמר לישראל כך אמר הקדוש ברוך הוא היום אתם יוצאים אמרו לו היכן הוא אמר להם הנה זה עומד הה"ד הנה זה בא עכ"ל: ידוע הדבר ומפורסם הענין לפני מו"ר תוקף קדושת היום קדוש הוא לאדונינו ונורא מאד וכאשר כתב מוהרי"ל ז"ל דהיום הזה הוא ממש דוגמת יוה"כ הובאו דבריו בס' יערות דבש ז"ל. וידוע כמה טעמים נאמרו בקריאת שמו שבת הגדול:

והרב ב"ח ז"ל כתב דטעמא הוא משום דישראל היו עע"ז את הטלה וכשאמר להם מרע"ה משכו וקחו לכם צאן ודרשו רז"ל משכו ידיכם מן הע"ז ושחטו קרבן פסח ותכף עשו כדבר משה וחזרו בתשו' ושחטו אלד'יהם והמצריי' היו רואים בעיניה' והיו מקהין שיניהם ולא יכלו לעשות עמהם רעה וכתב הרב פר"ח ז"ל דכל זה היה ביום שבת קדש והיו ישראל מחללים את השבת דאסור להשתמש בב"ח והיו קושרים אותו לעיני המצריים יע"ש ובשביל שעשו מעשה רב כזה שהעלה בעצמו שהיו עובדים אותו קשרו אותו בכרעי המטה נתמלא רחמים הקדוש ב"ה על ישראל ומחל להם כל עונותיהם והוציאם ממצרים אף שהיו אדוקין בע"ז: אשר על פי זה פירש עט"ר מו"ר הרב ח"ק גדול מרדכי ז"ל כונת המאמר מדרש פליאה הובא בס' צפנת פענח ז"ל וז"ל אדם שעבר עבירה ועשה תשובה וחזר בו מוחלין לו כל עונותיו לכך נקרא שבת הגדול עכ"ל. ומלבד דלכאורה הוא תמוה ועוד יש לדקדק כפל הלשון ועשה תשובה וחזר בו דנראה שפת יתר דודאי כיון שעשה תשובה ודאי שחזר בו: אמנם עפ"י האמור הוא פשוט דבא ללמדנו דמי שעשה תשובה ועשה מעשה רב שחזר "בו" דייקא באותה עבירה שעבר מוחלים לו ע"כ עונותיו וזה למדנו מישראל שהיו במצרים שאף שהיה בידם כמה עבירות בשביל שעשו מעשה רב שקשרו הטלה נמחלו עונותיהם ולכך נקרא שבת הגדול אלו דבריו ז"ל: נקוט מהא דמצות קרבן פסח היא שעמדה לאבותינו להוציאם ממצרים קודם הזמן דאם לא היו עושים תשובה היו נטמעים ולא היה להם תקומה ח"ו וכמו שאמרו רז"ל:

והנה עוד מצינו כמה טעמים נאמרו במפרשים ז"ל ליציאת ישראל ממצרים קודם הזמן הלא בספרת' ואיכא דאמרי דמשנולד יצחק התחיל הגירו' וכבר נשלמו ארבע מאות שנה ואיכא דאמרי דקושי השעבוד השלים המנין ואיכא דאמרי דרוב העם השלים המנין וא"ד דהשכינה השלים המנין:

אשר עפ"ז פי' הרב מופת הדור בספר אהבת דוד כונת המגיד וכל המרבה לספר ביצי"מ הרי זה משובח דאין הכונה לספר סיפור המעשה אלא הכונה כל המרבה לספר דהיינו למנות כמה טעמים ליצי"מ קודם זמנם ה"ז משובח כדי שלא תקשי להו קו' לאלקינו ח"ו איך הוציאם קודם הזמן מאחר כי הוא אמר בברית בין הבתרים ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה. אשר עפ"י קוטב זה נראה לפקע"ד לפרש כוונת הכתו' ויאמר בי ה' שלח נא ביד תשלח ואיתא במד"ר הובא בספרי כל המפרשים ז"ל ביד רבי עקיבא דלכאורה קשה תיבת בי ה' נראה שהיא תיבה דמשמעותא לכמה אנפי. דהיל"ל אנא ה' וגו' ומדנקט בי ה' נראה דלסברתו אי אפשר להוציאם וע"ז הוצרך המדרש לו' ביד ר"ע דנר' דלדעת ר"ע יכול להוציאם. ולנו לדעת טעמא מאי אמנם נראה לפקע"ד דיובן בהקדים מאי דאיתא במדרש פרש' שמות פ"ג וז"ל ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי עד עתה לא בא צעקתם לפני שלא הגיע הקץ שאמרתי לאברהם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה אבל עתה כבר הגיע הקץ משנולד יצחק לכה ואשלחך אל פרעה עכ"ל:

נמצא דלדעתו יתברך כבר נשלמו הארבע מאות שנה משנולד יצחק. אמנם מרע"ה לא הסכי' בזה ולזה היה מסרב לילך בשליחותו יתב' והכי איתא במדרש חזית כשבא משה ואמר לישראל היום אתם יוצאים אמרו לו ישראל ארבע מאות שנה נתחייבנו להשתעבד ועדין לא נשלמו אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונותיכם אלא מדלג על ההרי' וכו' יע"ש: נמצא דמרע"ה אזיל לסברתיה דלא נשלם המנין ולזה לא תירץ להם שכבר נשלמו אלא א"ל שהוא מדלג על ההרים וכאשר כ"ז מפורש במפרשים ז"ל הלא בספרתם:

מעתה ניחזי אנן לדעתו ית' דכבר נשלם המנין למה סבלו ישראל כל כך קושי השעבוד ובהכרח צ"ל דקושי השעבוד היה בעון אנגרייא שעשה אאע"ה בת"ח וכדאיתא בנדרים דל"ב מפני מה נענש אאע"ה ונשתעבדו בניו במצרים א"ר אבהו א"ר אלעזר מפני שעשה אנגרייא בת"ח שנא' וירק את חניכיו והק' הרא"ש ז"ל שהרי הטעם מפורש בקרא שאמר במה אדע והיכי א"ר אבהו מפני שעשה אנגרייא בת"ח:

והרב מהר"ם גאלאנטי ז"ל הביא משם המפרשים ז"ל שתירצו לקו' הרא"ש ז"ל דעיקר הגלות היה על. מ"ש במה אדע וקושי השעבוד היה בעון האנגרייא והכי מדוייק לשון הגמ' דנקט מ"מ נענש אאע"ה ונשתעבדו דייקא דקושיית הש"ס היתה על קושי השעבוד ולזה תירץ רבי אבהו מפני שעשה האנגרייא. אמור מעתה דלדעתו יתב' קושי השעבוד צ"ל דהיה לכפר עון האנגרייא: וידוע דעון זה של האנגרייא בת"ח הוא מרבוייא דאת ה'

אלד'יך תירא והיא סברת רבי עקיבא כדאיתא בש"ס שמעון העמסוני היה דורש כל אתין שבתורה כיון שהגיע לאת ה' אלד'יך תירא פירש וגו' עד שבא ר"ע ולימד לרבות הת"ח:
עוד נקדים מ"ש ה' לקט יוסף דמרע"ה לא דריש את דהכי איתא ביבמות דס"ב לא יבטל אדם מפו"ר אלא א"כ יש לו בנים לב"ש שני זכרים ולב"ה זכר ונקבה ואמרי' בגמ' דטעמייהו דב"ש דילפי' ממשה דכתיב ובני משה גרשום ואלעזר תניא משום ר' נתן צריך ב' זכרים וב' נקבות דכתיב ותוסף ללדת את אחיו ואת הבל ופירש"י אתין רבויין דהיו ב' נקבות עמהם עכ"ל יעש"ב. מהכא שמעינן דמרע"ה לא דריש את שביטל מפו"ר בשני זכרים לבד: מעתה הרי הוא כמבואר הפסו' וגם המד' דהקב"ה היה מפציר במשה שילך להוציא את ישראל מאחר דכבר נשלם המנין ולזה השיב לו להקב"ה בי אדני הכונה למה תשלח על ידי והוא אתמהה מאחר דלדעתי לא נשלם המנין ואם היית אומר מטעם קושי השעבוד ניחא אבל לדעתך יתב' צ"ל דקושי השעבוד איצטריך לכפר עון האנגרייא ובכן שלח נא ביד תשלח זולתי והוצרך המדרש לו' ביד ר"ע דלדעת ר"ע דדריש את ומוכרח דאזיל בשיטתו ית' דכבר נשלם המנין משנולד יצחק וקושי השעבוד איצטריך לכפר עון האנגרייא: אשר את כנים אנו בזה אפשר דזה יהיה כונת מרע"ה שאמר למה הריעות לעם הזה למה זה שלחתני דנראה שהם ב' קושיות ועפי"ה הנה נכון דמרע"ה כשראה שהכבידו עליהם העבודה מקש' בכח למה הריעות לעם הזה שהוא קושי השעבוד מאחר שכבר נשלם המנין משנולד יצחק ומוכרחים לו' דקושי השעבוד היה לכפר עון האנגרייא ולזה קשה למה זה שלחתני דייקא כי אני לא דרישנא את לרבות ת"ח ודו"ק:
והנה עוד מצאנו ראינו טעם לקושי השעבוד והוא עון מכירת יוסף וכדאיתא בשבת ד"י א' רבה בר מחסייא אמר רב לעולם אל ישנה אדם לבנו בין הבנים שהרי בשביל ב' סלעים מילת שהוסיף יעקב אע"ה ליוסף נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. והקשה בתו' והלא כבר נגזר לאאע"ה ועבדום וענו אותם ותי' ושמא לא נגזר עליהם כל כך אלא בעון מכירת יוסף עכ"ל מוכח מדברי התוס' דקושי השעבוד היה בעון מכירת יוסף:
אשר עפי"ז נלפקע"ד דיובן כונת הילקוט בתהלים וז"ל אמר הקב"ה לישראל אתם מכרתם ליוסף לעבד במצרים חייכם אתם תאמרו בכל שנה עבדים היינו לפרעה במצרים דלכאו' נר' תמוה:
אמנם עפי"ה ניחא ובהקדים עוד חקירה אחת דיש לחקור לדעת התוס' דקושי השעבוד היה בעון מכירת יוסף דלא היה מן הראוי להענישם דהרו' יראה דמה שמכרו את יוסף השבטים הוא מטעם שהי' מביא את דבתם רעה אל אביהם וכמ"ש רש"י ז"ל בפ' וישב וז"ל את דבתם רעה כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו שהיו אוכלים

אבר מן החי ומזלזלים בבני השפחות לקרותם עבדים וחשודים על העריות ובשלשתם נלקה וישחטו שעיר עזים במכירתו ולא אכלוהו חי ועל דבר שקורין לאחיהם עבדים לעבד נמכר יוסף ועל העריות שספר עליהם ותשא אשת אדוניו עכ"ל הרי דכדין עשו השבטים למכרו לעבד ולמה לקו בקושי השעבוד:

אמנם נלפקע"ד לתרץ החקירה הנז' והן קדם אבינה ויכוח שרה אמנו עם אאע"ה ותאמר שרי אל אברהם הנה נא עצרני ה' מלדת בא נא אל שפחתי וישמע אברם לקול שרי ויבא אל הגר ותהר ותרא כי הרתה ותקל גברתה בעיניה ותאמר שרי אל אברם חמסי עליך אנכי נתתי שפחתי בחקיך ותרא כי הרתה ואקל בעיניה ישפוט ה' ביני וביניך ויאמר לה אברם הנה שפחתך בידך עשי לה הטוב בעיניך ותעניה שרי ותברח מפניה וימצאה מלאך ה' ויאמר לה הגר שפחת שרי אי מזה באת ואנה תלכי ותאמר מפני שרי גברתי אנכי ברוחת ויאמר לה מלאך ה' שובי אל גבירתך והתעני תחת ידיה ע"כ: והדקדוקים רבו א' לנו לדעת מה שאמרה שרי בא נא אל שפחתי היל"ל הנה שפחתי בא אליה כאשר אמרה לאה הנה אמתי וגו' ומדנקט הכי נר' מדבריה דתנאי התנתה עמו דאחר הביאה ג"כ תהיה שפחתה. ותו מה זו מסירת דין שמסרה שרה על אאע"ה מאחר שהיא מודית בפה שהיא היתה סיבה שנתנה לו שפחתה לבוא עליה וא"כ מה חטא אאע"ה ח"ו בזה מאחר דהוא לא שאל ממנה שפחתה. וכי תימא שכוונתה היא שאאע"ה חייב ליסרה שלא תבזה אותה מאחר שהיא עשתה עמו טובה זו שנתנה לו שפחתה וא"כ מן הראוי שגם הוא יצא לישע לקראתה שלא תתבזה בעיני השפחה. אם באמת זאת היתה כוונתה מה השיב לה אאע"ה הנה שפחתך בידך וגו' הרי כל צעקת שרי היא עליו שהוא חייב ליסרה וא"כ מה תיקן לה באמרו הנה שפחתך בידך. ותו קשה איך נתרצית שרי בזה ונחה דעתה בתירוץ זה ותעניה שרי כאלו מתחילה לא היתה יכולה לענותה ולנו לדעת מי היה מעכב על ידה. ותו קשה על הגר האיך תברח מאדונתה באיזה טענה ברחה. ותו קשה על המלאך שהיה מכריז הגר שפחת שרי לא סגי ליה בלאו הכי היה די שיקראנה הגר לבד ומאי נפקא מינה לו' שפחת שרי. ותו קשה אומרו שובי אל גבירתך והתעני תחת ידיה אם באמת היה להגר איזה טענה לברוח היכי מחייבה לחזור ולהתענות תחת ידיה:

אמנם נראה לפי קע"ד לפרש אי ניחא קמי שמיא ואם יוכשר בעיני מורי ורבותי בהקדים מאי דאיתא במסכת בבא בתרא דף ן' ע"א אמתניתין דתנן ולא לאיש חזקה בנכסי אשתו והקשו בגמרא הא ראיה יש תימא נחת רוח עשיתי לבעלי. מי לא תנן לקח מן האיש וחזר ולקח מן האשה מקחו בטל אלמא אמרה נח"ר עשיתי לבעלי ה"נ תימא נח"ר עשל"ב הא איתמר עלה א' רבה ב"ר הונא הא דיכולה לו' נח"ר עלב"ע לא נצרכה אלא באותן ג'

שדות אחד שכת' לה בכתובת' ואחד שייחד לה בכתובת' ואחד שהכניס' לו שום משלה למעוטי מאי אי למעוטי נכסי מלוג הא אמ' אמימר איש ואשה שמכרו בנ"מ לא עשו ולא כלום ומשני כי אתמר ההיא דאמימר היכא דזבין איהו ומית אתייא איהי ומפקא מיד לקוחו' א"נ כי זבנה איהי ומתה אתא איהו ומפיק מתקנת' דרבנן וכדריב"ח באושה התקינו האשה שמכרה בנ"מ ומתה הבעל מוציא מיד הלקוחות דאלמוה רב' לשעבודי' דבעל אבל היכא דזבינהו תרווייהו לעלמא או דזבנה איהי לדידיה זביניה זביני ואבע"א אמימר דא' כר"א דתניא המוכר את עבדו ע"מ שישמשנו ל' יום לדברי ר"א שניהם אינם בדי' יום או יומים זה לפי שאינו תחתיו וזה לפי שאינו כספו וא' רבה מ"ט דר"א דא"ק לא יוקם כי כספו הוא כספו המיוחד לו עכ"ל הגמרא: נמצא דלתירוץ א' של הגמרא היא דאמימר איש ואשה שמכרו בנכסי מלוג לא עשו כלום או או קתני דאם מכר האיש לבדו או האשה לבדה לא עשו כלום משום תקנתא דאושא וכו' אבל מכרו שניהם כאחד או שהאשה מכרה לו זביניה זביני. ולתי' הב' הוא דאמימר איש ואשה קתני ב' יחד שמכרו לא עשו כלום משום דס"ל כר"א דאין לשניהם דין יום או יומים זה לפי שאינו תחתיו וזה לפי שאין כספו וה"ה נמי בנ"מ אין שום אופן לאיש ואשתו אפי' ב' יחד למכור זה שאין הגוף שלו וזה שאין הפירות שלו וכן פי' רשב"ם ז"ל. וכן פירש"י ז"ל בפ' החובל ד' פ"ט בד"ה לא עשו ולא כלום שאינו לא לזה ולא לזה וכו' ולא כמו לשותפין דעלמא דהתם יש לזה חלק בכולו ליטול חצי וכן לזה אבל הכא כולן קנויין לה לגוף וכולן קנויין לו לפירות וליכא מיוחד לא לזה ולא לזה עכ"ל וכ"כ התו' התם בד"ה ר"מ אומר וכו' וז"ל ועבד מלוה לר' אליעזר אינו מיוחד לשניהם שלזה יש פירות ולזה יש גוף ואין זה קרוי בעלים ואפי' שניהם יחד אינם יכולים למכרו וכמו כן אינם יכולים לשחררו וכו' יעש"ב: והנה הר"מ ז"ל בפ' ה' מה עבדים ה' ט"ז כתב וז"ל עבדי מלוג אינן יוצאים בראשי אברים לא אם הפיל עינו הבעל שהרי אין לו בהם אלא פירות ולא אם הפילה האשה שהרי אינם מיוחדים לה עכ"ל. וכ' הכ"מ דפ' כר"א משום דגלי קרא כי כספו הוא ובשן ועין גלי קרא עבדו המיוחד לו: והרב מש"ל ז"ל האריך בדעת הר"מ ז"ל ואסיק דדוקא בדין יום או יומים או בשן ועין פ' כר"א משום דגלי קרא אבל במכירת עבדי מלוג לא ס"ל כאמימר אלא כמתני' דאם מכרו שניהם מכירתם מכירה וכתירוץ א' של הגמ' שתירצו בעד אמימר יעש"ב שהביא בסו"ד תשו' ה' דרכי נועם ביו"ד סי' ט' שנשאל בשפחת נ"מ אם יוכלו איש ואשתו לשחררה או לאו והשואל הביא דברי התו' הנ"ל וכ' דלא כתבו התו' הכי אלא לד' ר"א דלית ליה תקנת אושא אבל לדידן דאי"ל תקנת אושא אע"ג

דבעלמ' ק"פ לאו כקניין הגוף דמי גבי בעל אלמוה רבנן לשעבודיה דבעל וכיון שכן הוי מיוחד לאיש ולאשה ויכולים לשחררה:

והשיב ה' ז"ל דלכאורה שברת השואל היא ס' נכונה אלא שראה להר"מ ז"ל בה' עבדי' דפ' כר"א ואף דר"א לית ליה תקנת אושא מ"מ כיון דהר"מ ז"ל פ' כר"א אע"ג דאנן אית לן תקנת אושא א"כ מהאי טעמא נמי אית לן למימר כיון שעבדי מלוג אינו מיוחד לשניהם אינם קרוים בעלים ואפי' שניהם יחד אינם יכולים לשחררו עכ"ל יעש"ב והרבה לתמוה עליו המ"ל דמה שפ' הר"מ ז"ל כר"א הוא דוקא בדין יום או יומים ובשן ועין דגלי קרא. אבל במכירה כבר פ' הר"מ ז"ל בפ' כ"ב מה' אישות דיכולים למכור שניהם ועו' הק' עליו דעירב דבריו הגדילו התערובות דמה ענין תקנת אושא לד' ר"א מאחר דלר"א אינם יכולים למכור שניהם אין צורך לתקנת אושא באופן כתב בסו"ד דמשום עשה דכבוד תורה לא האריך לבטל דבריו. וגם ה' בית דוד בה' עבדים ו' מ"ט דחה דבריו. וגם ה' שמחת יו"ט ד' קצ"ו כתב שדברי ה' ד"ן ז"ל אינם אלא כשגגה שיצאה לפני השליט. וגם ה' דבר משה חיו"ד השיג עליו ודחה דבריו לענין דינא והסכימו עמו רבני שאלוניקי יעש"ב: והאמת שכל דבריו אינם אלא מן המתמיהין. ולדידי חזי לי להליץ בעד ה' המליץ ז"ל בדוחק דלענין דינא קאמר מטעם ספיקא דאיסורא דהנה הרואה יראה להרשב"א ז"ל בחידושיו ס"ל דדעת ר"א הוא בכל מילי כמו דאין לו דין יום או יומים וגם אינו יוצא בשן ועין דגלי קרא כספו עבדו ה"נ לא יוכלו איש ואשה למוכרו או לשחררו מאחר דאין לו בעלים מיוחדים וסיים בדבריו דלית הלכתא כר"א יע"ש וגם ר' פרץ הכי ס"ל כדעת ר"א והתו' ז"ל הכי ס"ל כמו שהבאתי דבריה' לעיל:

ועינינו הרואות להר"מ ז"ל בה' עבדים פ' כר"א דאינו יוצא בראשי אברים ואינו בדין יום או יומים אף דבה' אישות פ' דיכולים שניהם למוכרו דאית לן תקנת אושא אפשר דדוקא במכיר' פ' הכי משום דאין כאן איסור אלא ממונא אבל כאן בדין שחרור לא מצינו שום גילוי בדעת הר"מ מאי ס"ל הו"ל ספיקא דאיסורא דאם אתה מתיר לשחררו אתה מתירו בבת ישראל ולהכי אזלינן לחומרא זה נלע"ד המך והשפל ואם שגיתי את"מ:

נקוט מהא דלד' ה' ד"ן עבדי נ"מ אינם יכולים לשחררה ולד' כולהו רבוואתא שניהם יכולים לשחרה יחד אבל האיש לבדו או האשה לבדה לא מצו לשחררה. ולד' הת"ק דר"א ס"ל בניהם ישנן בדין יום או יומים ולא דריש קרא דכספו מיוחד לו. ולפי"ז גם בנ"מ לא בעינן בעלים מיוחדים ואם מכר האיש לבדו או האשה לבדה מכירתם מכירה: עוד נקדים מ"ש המד' פ' ל"ל וז"ל ולה שפחה מצרית שפחת מלוג היתה ולא היה רשאי למוכרה ונראה דכוונת המד' הוא דחדית לן שלא תטעה לו' דהלכה כת"ק דר"א דיכו'

הבעל לבדו למוכרה אלא הלכה דשניה' יחד יכולים למוכרה וכס' הר"מ דל אבל הוא לבדו אינו רשאי למוכרה:

מעתה אבא אל הביאור והוא דשרה אמנו ס"ל כס' ה' ד"ן דבשחרור דאיכא איסורא אפי' שניהם יחד אינם יכולים לשחררה אמנם נסתפקה בדעת אאע"ה אי ס"ל כס' ד"ן או איפכא ולזה פיה פתחה בחכמה אמרה לו "בא נא" אל שפחתי שאני מתנה תנאי גו"ש שגם אחר שתבא עליה תהיה שפחתי ואאע"ה סביר וקביל התנאי ולזה אמר וישמע אברהם לקול שרי ופי' הראב"ע שאמ' לה יהי כן אבל הגר מאחר שראתה עצמה שנתעבר' חשבה שודאי ישחררנה שלא יהא ולדה כמותה ולזה ותקל בעיני גברתה וכשראתה שרה שהתחילה לבזות אותה אז הבינה בדעת' דודאי אאע"ה כבר שחרר אותה וכס' כל הגאונים ז"ל:

ולזה התחילה בצעקתה לגבי אאע"ה וכה אמרה אנכי נתתי "שפחתי בחיקיך" הכוונה דאני בדעתי שאף שכבר נתתיה לך אפי"ה היא שפחתי גם בהיותה בחיקך דאנא ס"ל דלא מצית אתה לשחררה והנה בעתה בראותי שמבזה אותי הא ודאי שכבר שחררת אותה ולזה אני אומרת ישפוט ה' ביני ובינך דמלתא כדנא היא ספיקא דאיסור' וה' הוא היודע הלכה כדברי מי ולזה השיב לה אאע"ה שהוא לא שחרר אותה כלל והראיה שאני או' ליך הנה שפחתך בידך דאפי' השחרור ששחררת את כמאן דליתיה דמי כיון שאני לא שחררתיה ועדיין היא שפחתך ועשי לה הטוב בעיניך וכששמעה כן שרה נחה דעתה ואז ותעניה שרי להורות שעדיין היא שפחתה אבל הגר ס"ל דכיון שכבר שחררתה שרה יצאה לחירות וכת"ק דר"א דלא בעינן בעלים מיוחדים וע"ז ותברח מפניה וכשמצאה המלאך התחיל קורא בגרון הגר שפחת שרי' (דייקא הכוונה דרמז לה דעדיין היא שפחת שרי) אנה תלכי והשיבה מפני שר"י גבירתי (דייקא) שעדיין רוצה להיות גבירתי אנכי בורחת אחר שכבר שחררה אותי ולזה אנכי בורח' שכבר יצאתי לחירו'. ולזה השיב לה המלאך שאין כן ההלכה דבעינן בעלים מיוחדים והשחרור ששחררה שרה לבדה כמאן דליתיה ואכתי שפחת שרי את. ובכן שובי אל גבירתך שהיא עדין גבירתך והתעני תחת ידיה דדינא הכי הוי ודו"ק:

אמור מעתה דזה היה הויכוח בין השבטים ובין יוסף דהשבטים היו קורין לבני השפחות עבדים דס"ל כס' הד"ן דעבדי נ"מ אפי' שניהם יחד אינם יכולים לשחררה. ונמצא דבני השפחות הם עבדים אבל יוסף ס"ל ככולהו רבוואתא דאין הפרש בין מכר לשחרור ובודאי דקודם שנשא אותן יעקב אבינו ע"ה שחרר אותן כדין ואינם יכולים לקרותם עבדים. ולזה היה מביא את דבתם רעה אל אביהם דהכזיון נוגע לאביהם שהיה נשוי

שפחות. ולזה השכטים לדעתם דהכי הלכתא מכרו ליוסף לעבד מדה כנגד מדה. אבל לדידן דקי"ל ככולהו רבוואתא דשניהם יחד יכולים למכור ולשחרר נמצא דחטאו השבטים במכירת יוסף וע"ז הוכרחו לסבול ישראל במצרים קושי השעבוד וכמ"ש התוס' דשבת הנז"ל והוי מדה כנגד מדה:

מעתה זה נראה כוונת הילקו' מבוארת דאמ' הקב"ה אתם מכרתם ליוסף לעבד לדעתיכם חייכם שאתם בעצמיכם תאמרו בכל שנה עבדים היינו לפרעה וכו' ואילו לא הוציא וכו' עדין אנו וכו' משועבדים היינו לפרעה דהיינו נטמעים בנש"ט מסיבת קושי השעבוד ולמה בא לכם קושי השעבוד כ"א בזאת בעון שמכרתם את יוסף לעבד ופשוט:

אשר אם כנים אנו בזה אפשר דזהו כונת הפסו' האמורים בפ' ויחי וכ"ת ויראו אחי יוסף כי מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל הרעה אשר גמלנו אותו ויצוו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני מותו לאמר כה תאמרו אל יוסף אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך ועתה שא נא לפשע עבדי אלד'י אביך וילכו גם אחיו ויפלו לפניו ויאמרו הננו לך לעבדים ויאמר להם יוסף אל תיראו כי התחת אלד'ים אני ואתם חשבתם עלי רעה אלדים חשבה לטובה וגו' ע"כ:

והדקדוקים רבו תחילה וראש ק' למה המתינו עד במת אביהם וחששו לומר לו ישטמנו ותו קשה במ"ש ויצוו אל יוסף ופי' רש"י ז"ל דשלחו לו את בני בלהה ובני זלפה שלוחים לפי שהוא היה מקרבם דכתיב והוא נער והדבר קשה דמה ראו עתה לשלוח בני בלהה ולא זולתם הרי הוא היה מקרבן מפני שהיו מזלזלים בהם אבל משבאו למצרים תו לא קורבן ותו קשה מה ראו לילך נה הם אח"כ להתנפל לפניו לעבדים ותו קשה תשובת יוסף כי התחת אלד'ים אני ופי' רש"י ז"ל וכי אני במקום אלד'ים בתמיה וק' וכי הם אמרו לו שהוא במקום אלד'ים הם באו לבקש מלפניו בגמלוהו רעה ותו קשה אומרו אתם חשבתם עלי רעה דנראה דאכתי נקיט ליה בליביה ח"ו שהרי מקנטרן בדברים אתם חשבתם עלי רעה וגו':

אמנם עפ"י האמור ניחא ובהקדים עוד מאי דאיתא בסוף מס' הוריות א"ל ר' לר"ש בריה מאן נינהו אחרים שמימיהם אנו שותים ואת שמותם אין אנו מזכירים א"ל אלו שבקשו לעקור כבודך וכבוד בית אביך א"ל הני מילי היכא דאהנו מעשייהו הני לא אהנו מעשייהו אמר משם ר"מ אלו היה חמורה לא הים קרב עכ"ל:

מעתה נבא לביאור הכתובים והוא דהשבטים ידעו בעצמם דחטאו ד' עבירות א' חטאו עם אביהם דחשבו שנשא שפחות הפך הדין ח"ו. ב' חטאו עם אחיהם שהיו קורין אותם בני השפחות ומזלזלים אותם ג' שמכרו את יוסף לעבד שלא כדין ד' חטאו עם הקב"ה

דעברו על כבד את אביך וא"א. ואולם כל זמן שאביהם חי היו מצפים מאחר שכבר מתו האמהות בחייו ונכסי מלוג יורש הבעל ואפשר היה משחררם ונמצא למפרע השחרור ששחררו גם האמהות בשעה שנשא אותם יעקב אע"ה הוי שחרור כדין ולא פגע יעקב באיסור שפחה אבל כיון שראו שכבר מת ולא עשה שום שחרור ודאי לא עשה איסור והלכתא הוי ששניהן יכולים לשחרר ושחררם קודם הנישואין ונמצאו ארבע עבירות הנז' בצוארם וחששו שיוסף יכולת היה בידו לעשות להם כמו שעשו הם ממש למוכרם להמצריים ויגבה מהם כל ד' עבירות הנז' ולז"א והשב ישיב לנו את כ"ל הרעה דייקא ולזה תיקנו שתי דברים דהיינו שפייסו לבני השפחות שילכו הם בשליחות אצל יוסף להראות לו שהם כבר מחלו וגם שינו בשליחות לומר אביך צוה וגו' הרי דגם אביהם כבר מחל פש גבייהו ב' עבירות ולזה אנא שא נא פשע אחיך וחטאתם כי רעה גמלוך ועת"ה שהוא תשובה שא נא פשע עבדי אלד'י אביך דעברו אמימרא דרחמנא דפגמו בכבוד או"א ותכף הלכו לפניו גם הם להתנפל לפניו לעבדים מדה כנגד מדה כמו שמכרוהו יהיו עבדים שלו לא ימכרם לזולתו ולזה השיב להם יוסף שתי תשובות למה שעברתם אמימרא דרחמנא לזה אין בידי לתקן כי התחת אלד'ים אני למחול לכם ועל מה שגמלתם אותי רעה גם כזה לא תחושו כלל כיון דלא אהנו מעשיכם אין לי מקום להשיב גמולכם כלל ודו"ק:

והנה יש לחקור להבין דברי רז"ל באומרם קושי השעבוד השלים המנין דנראה דמן הדין לא היה יכול פרעה להשתעבד בישראל ומפני שעשה שלא כדין ונשתעבד בהם השלים המנין ולנו לדעת היכן מצינו איסור זה דאסור להשתעבד בהם כדי שנאמר שהשלים המנין:

ואולם אשכחנא לה פיתרי לחקירה הנז' והן קדם אבינה בבני'ם המשך הפסוקים בפ' שמות וכ"ת ויאמר ה' ראה ראיתי אח עוני עמי אשר במצרים ואת זעקתם שמעתי מפני נוגשיו כי ידעתי את מכאוביו וגו' ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו ה' אלד'י העברים נקרא עלינו ועתה נלכה נא דרך ג' ימים במדבר ונזבחה לה' אלד'ינו וגו' ואח"ך כבנגלה אליו במדין כתיב ואמרת אל פרעה בני בכורי ישראל ואומר אליך שלח את עמי ויעבדוני וגו' ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' שלח אם עמי ויעבדני ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח ויאמרו אלקי העברים נקרא עלינו ועתה נלכה נא דרך ג' ימים במדבר ונזבחה לה' אלד'ינו פן יפגענו בדבר או בחרב ויאמר מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו לכו לסבלותיכם. ויאמר פרעה הן רבים עתה עם הארץ

והשבתם אותם מסבלותם ויצו פרעה את הנוגשים לא תוסיפון לתת תבן לעם וגו' ואת מתכונת הלבנים אשר הם עושים תמול שלשום תוסיפו עליהם לא תגרעו ממנו כי נרפים הם וגו' ויוכו שוטרי בנ"י ויצעקו אל פרעה לאמר. תבן אין נתן לעבדיך ולבנים אומרים לנו עשו והנה עבדיך מוכים וחטאת עמך ע"כ: והנה הדקדוקים רבו באלו הכתובים תחילה וראש או' ראה ראיתי את עוני עמי וגו' דלכאורה קשה דנר' שהוא כפל הענין במילות שונות ותו קשה בשליחותו של מקום חזינן שינוי דבתחי' אמר למשה לו' לפרעה אלד'י העברים נקרא עלינו וגו' ואח"כ שינה השליחות לו' לפרעה שלח את עמי ויעבדוני הלא דבר הוא ותו ק' למשה ואהרן כשבאו אל פרעה למה לא אמרו לו השליחות א' שצוה להם הקב"ה אלד'י העברי' וגו' משמע דלא היה צודק לו' לפרעה שליחות זה בתחי' ולנו לדעת טעמא מאי ותו ק' תשו' פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו וכל המפ' ז"ל נתחבטו בזה דודאי פרעה היה יודע אם למ"ד שנתחדשו גזירותיו הא ודאי היה יודע אלקותו יתב' מזמן שנלקחה שרה אצלו ואם למ"ד חדש ממש ג"כ היה יודע שאמר הבה נתחכמ' למושיען של ישראל והם ז"ל פי' דשם הוי"ה ב"ה לא היה יודע ואם כדבריהם ז"ל לא היה צריך להאריך מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל דמדברי' אלו נר' שלשלח את ישראל לא היה יודע מי ה' כאדם הכועס ומרוב כעסו או' מי הוא המחייב אותי בזה וכדמצינו גבי אחשורש דאמר מי הוא זה ואיזה הוא ואחשורש היה יודע בודאי מי הוא אלא דלהגזים הענין אמר כן ובודאי דה"נ דכוותה ולנו לדעת מה כיוון בזה ותו ק' או' לא ידעתי את ה' אם באמת לא ידע הי"ל איני יודע ומדנקט בלשון עבר נר' דכוונתו לומר דבתחי' לא ידעתי את ה' ולא ידעינן מה כיוון בזה ותו ק' או' וגם את ישר' לא אשלח כאילו היא טענה שניה הלא עיקר ביאתם היא על ישר' ותו ק' תשו' משה ואהרן אלד'י העברי' נקרא עלינו עכשיו הזכירו השליחו' א' שציוה להם הקב"ה כאילו עכשיו היא טענה אלימתא ותו ק' או' פן יפגענו בדבר וגו' אם כוונתם בעדם שחוששים פן יפגעם ח"ו חלילה מה איכפת לפרעה בזה ואם כוונתם הוא על פרעה ובשבי' כבוד אמרו פן יפגענו הדבר ק' שלא נצטוו לו' לו דברי' אלו ומה ראו להוסיף מה שלא נצטוו ותו ק' תשו' פרעה למה משה ואהרן ואמרו במד' אתם למה ודבריכם למה וכל המפ' נתחבטו לפרש כוונת המד' הנז'. ותו ק' או' תפריעו ופירושו תבטלו ופי' המפ' ז"ל דרמז להם פרעה דישר' היו עע"ז מלשין כי פרוע הוא ולכאו' ק' מה ראה עתה לומר להם שהם עע"ז ואדרבה מגרעות נתן כי מוכרחי' להוציאם יפשאק"ו ותו ק' תיבת ממעשיו הי"ל מסבלותם כמו שאמר אח"ך ותו ק' או' הן רבים עתה ע"ה אם כוונתי שהם ריבוי עם כמו שפירש"י הי"ל הן רבים העם ותיבת עתה היא מיותרת ואם כוו' לו' שהם ע"ה

הדבר ק' דמאי נ"מ אם הם ע"ה או ת"ח תו ק' שתכף צוה לעבדיו להכביד עליהן ונתן ט' כי נרפים הם ותרגם אונקלוס הרי בטלנין אינון והאמת לא היו בטלנים שכבר היו עובדים ואיך אומר שהיו בטלנים ותו ק' מה זו צעקה שצעקו שוטרי בל"י תבן אין ניתן לעבדיך וגו' וכי חידוש הוא לפרעה שבאו לספר הרי הוא היה הגוזר הוא שצוה להכביד העבודה ומה חידשו בדברים ואם כונתם לצעוק על ההכאה היה די שיאמרו לו לפרעה הנה עבדיך מוכים ותו לא מידי: ואולם נלפקע"ד לפ' כו' הכתו' אי ניתא קמי שמיא ואם יוכשר בעיני מו"ר בהקדי' מאי דאיתא במציעא ד"ע מרבה הונו בנשך ומרבית לחונן דלים יקבצנו מאי לחונן דלים א"ר כגון שבור מלכא אר"ן אמר לי הונא לא נצרכה אלא דאפי' רבית דנכרי איתיביה רבה לר"ן והכתיב לנכרי תשיך מאי לאו תשוך לא תשיך לא סגי דלא"ה לאפוקי אחיך. ופריך אחיך בהידיה כתיב ולאחיך לא תשיך לעבור עליו בעשה ול"ת איתיביה והתנן הכותין לווין מהם ומלוין אותם ברבית א"ר חייא בריה דר' הונא מתני' דקתני לווין מהם ומלוין אותם ברבית הוא בכדי חייו רבינא א' מתני' בת"ח עסיקינן טעמא מאי גזור רבנן שמא ילמוד ממעשיו כיון דת"ח הוא לא ילמוד ממעשיו איכא דמתני להא דר' הונא אהא דתני ר' יוסף אם כסף תלוה את עמי עמי ונכרי עמי קודם פשיטא אר"ן אמר לי הונא לא נצרכה אלא דאפי' לנכרי ברבית ולישראל בחנם ישראל קודם עכ"ל הגמרא:

נקיטינן מהך סו' ללישנא קמא לר' חייא מותר להלוות ברבית לגוי עד כדי חייו דוקא ולרבינא לת"ח מותר אפי' יותר מכדי חייו דליכא למיחש שמא ילמוד ממעשיו וללישנא בתרא ליכא שום איסורא להלוות לגוי ברבית אלא שיקדים הישראל לגוי אם יצטרך שר' והתוס' בד"ה תשיך וכו' כתבו וז"ל אבל אי הוה כתיב תשוך הוה ניחא דלא סגי בלא"ה דאסור להלוות לגוי בחינם כדכתי' לא תחנם ועו' דמצוה לחסרם וא"ת כיון דרבית דגוי שרי ללישנא בתרא למה לא החייה אותם שהלוו ברבית במתים שהחיה יחזקאל בבקעת דורא וי"ל דשמא בני נח הם מוזהרי' על הרבי' כמו שהוזהרו על הגזל ואע"ג דרבית לא אתי מגזל מ"מ כי היכי דדרשינן בפ"ד מיתות מכל עץ הגן ולא גזל ה"ה לא רבית ולא אונאה וכו' ועו' י"ל דבני נח לא הוזהרו על הרבית כלל ואותו שלא קם בתחיית המתי' בבקעת דורא לא שנענש על זה אלא שחביריו זכו לחיות מטעם שקיימו מצות רבית כמו שקיימו אבותינו כל התורה קודם מתן תורה ולזה זכו לחיות עכ"ל יעש"ב: וקודם בואי אל התכלית המבוקש מה מאד אני נבוך בתי' א' של התוס' שתי' שבני נח הם מוזהרים על הרבית כמו גזל ולכאו' ק' לע"ד מההיא דאיתא בסנהדרי' ד' ז"ן ע"א תנייא על הגזל ויפ"ת וכיוצא בהן גוי בגוי וגוי בישר' אסור ישר' בגוי מותר והק' בגמ' גזל כיוצא בו מאי

היא וטרח בש"ס לתרץ בתחי' פועל בכרם ודחה אותו הש"ס והדר אמר לכובש שכר שכי' וכו' יע"ש והשתא לפי ס' התוס' דגם הגוים הוזהרו על הרבית הרי מצינו כיוצא בו בגזל דהיינו רבית או אונאה וליכא למימר דרבית ואונא' היינו גזל מעלייא דהא לגבי ישר' הוצרכו ג' לאוין לגזל ורבית ואונא' הרי דל"ד להדדי ואמאי לא משני הש"ס הכי האמת אתמהה והנה הר"מ ז"ל בפ"ה מה' מלוה ה"א פ' דמ"ע להלוות לנכרי ברבית שנא' לנכרי תשיך מפי השמוע' למדו שהיא מ"ע וזהו דין תור' אבל אסרו חכמים להלוות ברבית כ"א דוקא עד כדי חייו לע"ה ולת"ח ליכא למיחש שמא ילמוד ממעשיו שרי בכל גוונא וליקח מעות ברבית מגוי שרי דכיון דאיהו ניהו שקיל ברביתא מאת הגוי הוא בורח עצמו מהמלוה שלא יראנו ויתבע ממנו וליכא למיחש שמא ילמוד ממעשיו עכ"ל: ורגע אדבר במה שראתה עיני להראב"ד ז"ל שהשיג על הר"מ ז"ל וז"ל א"א אני לא מצאתי שמועה זו ואולי טעה במה שמצא בספרי פ' כי תצא שנאמר שם לנכרי תשיך זו מ"ע ופירושו משום דהו"ל לאו הבא מכלל עשה שלא ישיך לישר' עכ"ל. וכתב הכ"מ ז"ל וז"ל ובהשגות א"א וכו' וכן כתב הרמב"ן והרשב"א ואף מהסו' מוכחת כן עכ"ל. והרב כ"מ ז"ל הביא דברי הה"מ ז"ל ושוב הביא לשון הר"ן ז"ל שכת' וז"ל ולי נר' כדברי הר"מ ז"ל דכיון דמסקנת הסו' דרבית דגוי מדאורייתא שרי הדרינן למאי דקאמר רבה בתחי' מאי לאו תשוך ובודאי דהיא מ"ע דאי לא מהיכא תיתי לדיוקי לנכרי תשיך ולא לישר' ושיעבור הישר' כלאו הבא מכ"ע אלא ודאי דאיכא מ"ע להלוות לגוי והיינו דתני בספרי לנכרי תשיך ה"ז מ"ע וכיון דמסקנ' דרבי' דגוי שרי מדאוריית' נקטינן ע"כ ברייתא דספרי כפשעה עכ"ל יע"ש. ולשון זה של הר"ן הובא בשי' מקו' למציע' בשם הר"ן ז"ל דברים אלו ממש נר' להדיא דס"ל להר"ן כס' הר"מ דמ"ע להלוות לגוי ברבית:

ואנכי עפר ואפר זחלתי ואירא בראותי תשו' הר"ן ז"ל בסי' ס"א דנר' דהן נסת"ר מחמתו והוא דהשואל שאל להר"ן ז"ל שנסתפק בענין הלואת ברבית לגוי דהר"מ ז"ל ס"ל דהיא מ"ע ונמצא דמי שאינו מלוה ברבית עוקר מצוה אחת מן התורה ומצד אחר לבו נוקפו שהרי שהע"ה צווח ואמ' מרבה הונו בנשך ומרבי' לחונן דלים יקבצנו ואמרו בגמ' דלא הותר אלא לע"ה בכדי חייו ולת"ח אפי' יתר ע"כ חייו משום דליכא למיחש שמא ילמוד ממעשיו נר' דאסור להלוות ברבית לגוי והשיב הר"ן ז"ל וז"ל תחי' אפרש לך שמי שרוצה למנוע עצמו מן הרבית אין לו לחוש שלא יעקור מצוה א' מן התור' כדברי הר"מ שהרי אף הוא ז"ל מודה שחכמים אסרוהו לע"ה יותר מכדי חייו אא"כ הוא ת"ח וכו' וכ"ש שכבר נחלקו עליו גדולי הדורו' לפי שהר"מ הבין ברייתא דספרי כפשטה ומינה הוציא דין זה דמ"ע להלוות לגוי ברבית והם אומרי' לא כי אלא כי קאמרי' בספרי זו מ"ע היינו

לאו הבא מכלל עשה ודכוות' אמרי' כל צפור טהורה תאכלו זו מ"ע ואין הכוונה שיהא מ"ע לאכול צפור טהורה אלא לו' דהוי לאו הבא מכ"ע דדוקא צפור טהור' אתה רשאי לאכול ולא טמאה אבל מ"מ צרי' לברר היאך עשו כל אדם עצמן כת"ח ונהגו היתר בזה עכ"ל יע"ש. הרי להדיא דהוא פלי"ג על הר"מ ואוסר להלוות ברבי' והביא סמוכות לדברי הראב"ד ודעימיה מההי' דתניא בספרי כל צפור טהור' תאכלו זו מ"ע הראת לדעת דדבריו סתראי נינהו והוא תימה והיותר תימה על ה' משל"מ ז"ל התם דהביא לשון הר"ן הלזו ועמד עמ"ש בסו"ד וגם ראה להכ"מ שהביא לשון הר"ן הנז' ולא נרגש מזה כלום: איך שיהיה לדאתן עלה נקיטינן מדברי הר"מ דטעם שהותר לישר' ליקח מעות ברבי' מן הגוי הוא משו' דליכא למיחש שמא ילמוד ממעשיו מאחר שהוא הלוה ואדרב' הוא בורח עצמו מן הגוי המלו' שלא יראנו ויתבענו: ולכאורה ק' דלמה נקט טעם זה הר"מ תיפוק ליה דגלי קרא להדיא ולאחיך לא תשיך הא לגוי שרי וכדכתבו התו' שם להדיא אלא ודאי מוכרחי' אנו לו' דאם היה מקום לחוש שמא ילמוד ממעשיו היו אוסרי' חז"ל כמו שאסרו גבי הלואה להגוי אף דלדידיה איכא מ"ע ה"ה היו אוסרי' הלואה מגוי אם לא דכבר ראו חז"ל דליכא למיחש שמא ילמו' מאחר שהוא בור עצמו ממנו ולהכי לא גזרו. מינה נפקא לן לד' הר"מ דאם יהיה האופן דאנו רואים דאגב שחייב הישר' להגוי לא ימוש מביתו לעובדו ולשרתו תמורת החוב שחייב לו הא ודאי דאסור מאחר דההחששה שמא ילמוד מהגוי מוספא ואזלא לסיבת היותו מצוי אצלו תמיד והוא פשוט:

ודרך אגב ראיתי לה' פי שנים בה' רבית סי' קנ"ט דע"ב ע"א שכ' שטעם ההתר שאנו לוקחי' מעות ברבי' מן הגוי הוא משו' דאין סברה לו' דיהיה אסו' דמה איכפת ליה לקב"ה לאוסרנו בכך אי משו' שלא יהנה הגוי הא ודאי הישר' לא יפרע רבי' לגוי אם לא בהכרח דאצטריכו ליה זוזי לסחורה או לדבר אחר נמצא שנתינת הרבית להגוי היא הנאה לישראל ואין סבר' שהשי"ת ינעול דלת הנאה לישר' כדי שלא יעשה איסור עכ"ל יע"ש: ובאמת אחהמחי"ר מעצמותיו הק' כל דבריו אינן אלא דברי תימה מלבד דכבר כ' התוס' דטעם ההתר משום דדייקינן לאחיך לא תשי' הא לנכרי שרי ולד' הר"מ ט' ההתר משו' דליכא למיחש שמא ילמוד ממעשיו כי בורח הוא מהמלוה כנז' ואיך העלים עין ה' ז"ל מהם:

עוד זאת יתירה הדבר ק' איך יצאו דברים אלו מפי קדוש דאין סברא שהשי"ת ינעול דלת הנאה לישר' כדי שלא יעשה איסור הרי כמה איסורי' מצינו שנעלו דלת הנאה בישר' כדי שלא יעשה איסו' כגון להטעות להגוי ולשקול לו בחסר וכיוצא כו"כ דברים שאסרו אותם בהנאה כדי שלא יעשה איסור ולדידי דברי הרב ז"ל צריכים ביאור

נחזור לענינינו ונקדים עוד מה שפ' הטור ומרן בסי' ע"ב וז"ל המשתמש במשכון הוי רבי' גמו' ע"ש. והסמ"ע ז"ל כתב דאם עבר ונשתמש אינו חייב דהוי כחצר של משכנתא דלא קיימא לאגרא דכ' הרמב"ן ז"ל דאם דר בו אינו חייב להעלות לו שכר הוא הדין במשכון כיון שהוא בטל אצלו אינו חייב אם נשתמש בדיעבד עכ"ל יע"ש:

והרב מחנה אפרים זלה"ה בה' מלו"ל דיני רבית סי' כ"א הביא דברי הסמ"ע והרמב"ן וכ' וז"ל ואני אומר דאם נפחת המשכון חייב לשלם דהוי רבית גמור יעש"ב:

מעתה נבא לביאור הכתובי' ונקדי' מאי דאיתא במד' פ' לך לך ידוע תדע כי גר יהיה זרעך ידוע שאני ממשכנן תדע שאני פורקן וכ' היפ"ת דהיו ישר' במצרים כדין משכון שהוא ביד בע"ח אבל לא לשעבוד כ"א שלא יצאו מתחת רשותם לקיים גזירת בין הבתרים ע"כ:

ובכן נחה שקעה חקירתינו מאחר שהיו ישר' במצרי' בתורת משכון ופרעה הרשע שעבדם ונשתמש בהם הוי רבית גמור ויפה אמרו רז"ל קושי השעבוד השלים המנין דייקא דאם לא היה משתמש בהם היו מוכרחים לישב ת' שנה אבל כיון שנשתמש בהם ולקח כ"כ רבית השלים המנין של ת' שנה כדין: עוד נקדים תשו' הרא"ש כלל ק"ח סי' ח' דנשאל על ראובן שמשכון משכן ביד גוי והגוי משכנו ביד שמעון ועתה בא ראובן ותובע המשכון מיד שמעון ולפרוע לו מעותיו וכ' דינא הוא דמצי אמ"ל שמעון לראובן לאו בע"ד דידי את ולא ידעתי אותך מעיקרא כי אם הגוי הוא שמסר המשכון בידי ואני אחזירנו לידו והוא יחזירנו לידך עכ"ל יעשב"ב:

וכוונת הרא"ש פשוטה דראובן היה רוצה להרויח דמי הרבית שהיה רוצה לפרוע מידו ליד שמעון. ולזה השיב הוא ז"ל דמצי לטעון לא ידעתי אותך מעיקרא לא מסרת בידי המשכון אלא ביד הגוי והגוי הוא שמסר לידי ואף כי באמת ידע שזה המשכון הוא של ראובן מצי אמ"ל אני אחזירנו להגוי והוא יחזירנו לך והכי מפורש להדיא בדבריו ז"ל:

עוד נקדים את הידוע דאין עני אלא מן התורה ומן המצות כמ"ש רז"ל בכמה מקומות:

מעתה עלי בא"ר כוונת המשך הפסוקים והוא דהקב"ה סידר כל הטענות בפי מרע"ה וכה אמ"ל ראה ראיתי את "עוני" עמי במצרים הכונה שהם עניים מן התורה ומן המצוות לסיבת היוחס במצרי' שמתלמדים ממעשיהם. זאת ועוד ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו שמשעבדים בהם שלא כדת והוי רבית גמור ואף גם זאת ידעתי את מכאוביו כי לוקחים מהם הילדים ונותנים אותם בטיט במקום אבנים נמצא שהולכים ונפחתים וכגו"ד חייב לשלם לד' ה' מח"א ז"ל:

ולזה הוצרך הקב"ה לשנות בשליחות מרע"ה פעם א' אמ"ל לאמר לפרעה אלד"י העברים נקרא עלינו ובפעם הב' הוא צוה לאמר לפרעה שלח את עמי ויעבדוני והמתבונן היטב

בב' שלוחייות הללו ישכיל דשליחות הא' הוא לישר' שחייבים לצאת משם כדי שלא ילמדו ממעשיהם רק שיתנו ידיעה לפרעה והשליחות הב' היה אזהרה לפרעה שלח את "עמי" שהם בידך בתורת משכון וכבר נשתמשת בהם זמן רב:

ולזה משה ואהרן בבואם לפני פרעה בחרו לומר לו השליחות הב' השייך לו דחייב לשלח'ם מאחר דכבר נשתמש בהם זמן רב ופרעה הרשע התחכם להשיב ב' תשו' נצחיות האחת מ"ש הרא"ש ז"ל דכיון דהוא לא מסר אותם בידי כ"א יוסף הוא הסיבה שהביאם למצר' וא"כ לאו בע"ד דידי את. זאת ועוד דמעולם לא שמענו שיהא אסור הגוי ליקח רבית מישר' ולזה נתחכם לקרותם בשם ישר' מה שלא הזכיר תיבת ישר' בכל הפרשה כ"א העם העם:

וז"א מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישר' הכונה באיזו טענה מחייב אותי לשלחם קודם הזמן חדא לא ידעתי את ה' כמ"ש הרא"ש ז"ל לא מסר אותם בידי כדי שאמסרם בידו. זאת ועוד אפי' אם היה מוסרם בידי כיון שהם ישראל לדבריך אין איסור עלי ליקח רבית מישראל:

ולזה הוכרחו משה ואהרן להשיב לו תדע שהקב"ה נקרא עלינו בשביל שאנו עמו נקרא שמו אלד'י העברים כי מעבר הנהר הוא גזר כי גר יהיה זרעך וגו' נמצא שהוא מסר אותם בידך ועו' שאנו חייבים לילך תכף פן נלמוד ממעשיכם הרעים ואח"ך נתחייב מיתה כדאי' במס' אבות דבר בא לעולם על ע"ז ועל ג"ע וכו' חרב בא לעולם על שבועת שוא וכו' וכדכת' הר"מ דהיכא דאיכא למיחש שמא ילמוד ממעשיו איכא איסורא ליתן רבית להגוי: וגם לזה השיב להם פרעה הרשע כמה תשו' חדא אתם למה דאם כדבריכם דכל האיסור הוא שמא ילמוד ממעשיו אתם שבט לוי שאתם ת"ח כדכתי' כי שמרו אמרתיך וגו' דליכא למיחש בכם שתלמדו למה אתם רוצים לילך זאת ועוד ודבריכם למה כל טענתכם מה היא שמא ילמוד ממעשיו הרי אלו כבר נתלמדו והטבעו בע"ז ולז"א "תפריעו" שרמז לו שכבר הם אדוקים בע"ז עכשיו תבטלו את העם בשביל חששא שמא ילמוד ממעשי'ו דייקא הרי כבר הם אדוקים בה:

עוד בא בטענה אחרת וכה אמר תרי תמיהי חדא הן רבים שהם הת"ח שנקראים רבים עתה אתם עושים אותם ע"ה שחוששים שמא ילמוד ממעשיו אפי"ה אני תמיה והשבתם אותם מסבלותם הכונה בכדי חייו מותר אפי' לע"ה איך אתם רוצים להניחם מתים ברעב אתמהה:

ולזה תכף להחזיק סברתו צוה לכל עבדיו להכביד העבודה ונתן טעם לדבריו כי נרפים הם כתרגו' הרי בטלנין אינון וכמ"ש הסמ"ע דהוי כמו חצר דלא קיימא לאגרא:

ולכן באו שוטרי בנ"י לפני פרעה בצעקה גדולה וטענו ב' טענו' אלימתות. א' תבן אין ניתן לעבדיך ולבנים אומרים לנו עשו הכונה דמה שהתיר הסמ"ע הוא בדיע בד אבל לכתחי' לא התיר וז"א "אומרי' לנו" לכתחי' עשוי שלא כדין. ותו והנה עבדיך מוכים ונמצא דבפחת המשכון וכבר כ' המח"א דאם נפחת כ"ע יודו דחייב לשלם וז"א וחטאת עמך היינו חובה לעמך ודו"ק:

אשר עפי"ז ראיתי לה' עיר דוד בדרוש בית התלמוד דע"ט ע"ב כונת סמיכות דקרא את כספך לאו תתן לו בנשך אני ה' אלד'יכם אשר הוצאתי אתכם מארמ"צ דהכונה הלא ראיתם דהוצאתי אתכם מארמ"צ בעון הרבית שנשתעבד בכם פרעה ובכן לא תוכלו להלוות ברבית ובזה פי' פשט לשון הילקו' בשם ת"כ כל המודה ברבי' כמודה ביצי"מ וכל הכופר ברבי' ככופר ביצי"מ ופשו' יע"ש:

אשר מזה הילקו' חזות ק' הוגר לי בדברי הה"מ בה' מלו"ל פ"ד ה"ז דפ' הר"מ וז"ל כל הכופר ברבי' ככופר ביצי"מ וכן פ' מרן בש"ע סי' ק"ס ס' י"ג והה"מ ז"ל כ' דהר"מ הוציא דין זה מההיא דב"מ דס"א א' רבה למ"ל דכ' רחמנא יצי"מ ברבית א' הקב"ה אני הוא שהבחנתי בין טיפה של בכור לטיפה שאינה של בכור אני הוא שעתיד ליפרע ממי שתולה מעותיו בנכרי יע"ש ולכאו' ק' דמה ענין מימרא זו דרבה לדברי הר"מ דהתם הוא לדברי' המסורי' ללב וכן גבי ציצית וכן גבי משקולות דבשלשתן כתי' יצי"מ וההיא דתולה מעותיו כבר פ' הר"מ בפ"ד מה' נז' ה"ה ומה דמות יערוך וגם ה' באר הגולה לא מצא מקום מוצא דין זה ונר' דנעלם מעיני רבנן לשו' הילקו' והוכרחו להביא עצות מרחו' והוא תימה:

נחזור לקוטב דרושינו דנלע"ד דע"פ תשו' הרא"ש מדוקדק לשון המדרש ידוע שאני ממשכנן ידוע שאני פורקן דלכאו' ב' תיבות "שאני שאני" נראה שפת יתר אבל עפי"ה ניחא דלא ליחוש אאע"ה דכיון שמוסר אותם למשכון יוכל פרעה ליטעו' לאו בע"ד דידי את כדכת' הרא"ש לז"א אני ממשכנן אני פורקן ולא תחוש כלל וזה יהיה כונת הפסוקי' שאמר הקב"ה ליעקב אל תירא מרדה מצרימ' וגו' אנכי ארד עמך ואנכי אעלך גם עלה דלכאו' ק' מה היה מתפחד יעקב מאחר שהיה הולך אצל יוסף השליט על הארץ אבל עפי"ה הנה נכון ופשוט נקוט מהא דאם טענה זאת שהיה טוען פרעה לאו בע"ד דידי את כדכת' הרא"ש אם היה טוען אותה כלפי משה ואהרן שלא היה רוצה למסור את ישר' בידם היה האמת אתו אלא דרצה לטעון אותה כלפי שמיא ובזה הבל יפצה פיו דהקב"ה הוא מסרם בידו:

מעתה זה יהיה כונת מאמרינו הניצב פתח השער כשבא משה א' לישראל משמו יתב' היום אתם יוצאי' אמ"ל היכן הוא אמ"ל הנה זה עומד ולכאו' ק' דמה זו שאלה מאחר שכבר הבטיחם לצאת היום מה איכפת להו לידע היכן הוא הקב"ה ברם עפ"ה ניחא דישר' כבר ראו דאפי' כלפי קב"ה העיז פניו לו' לא ידעתי את ה' כ"ש וק"ו דלגבי משה ואהרן ג"כ יטעון ע' זו ולזה שאלו היכן הוא הכונה אם הוא בעצמו לא יבא ודאי דאין לנו תקומה לצאת והשי' להם מרע"ה הנה זה עומד וכבר בא הוא עצמו לגאול אתכם ופשוט: אשר עפ"י קוטב זה נלע"ד אי ניחא קמי שמיא ואם יוכשר בעיני מו"ר דזה יהיה כונת הפסו' בפ' וארא ויאמר משה לפני ה' לאמר הן אני ערל שפתים ואיך ישמע אלי פרעה ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך אלד'ים לפרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך אתה תדבר את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה ושילח את בנ"י מארצו ע"כ. דלכאו' ק' דנר' דמרע"ה מקשה ב' תמיהות א' הן אני ערל שפתים ב' ואיך ישמע אלי פרעה ולנו לדעת מה זו תמיה' הב'. ותו ק' למה צרי' שהקב"ה ידבר למשה ומשה לאהרן ואהרן לפרעה הרי באותו מעמד היה אהרן שומע דבריו יתב' והו"מ אהרן לילך לדבר לפרעה משמו יתב' תו ק' או' ושילח את בנ"י מארצו נר' דע"י תיקון זה מוכרח פרעה לשלח ואין אחנו יודע מ' מאי:

אמנם יובן בהקדי' מאי דאי' במד' פ' בא וידבר ה' אל משה בארמ"צ ולא במצרי' א"ר חנינא א' הקב"ה כתבתי בתורה בחוץ תשמו' אף אני כך אעשה בארמ"צ ולא במצר' נר' מדברי המד' הללו דהקב"ה בא למשכנו לפרעה בלקיחת ישר' משם וידוע מ"ש מר"ן בח"מ סי' צ"ז שהמלוה עצמו לא יוכל ליכנס לבית הלוה למשכנו ולא שילוחו אלא שליח ב"ד דוקא ולד' הרא"ש שליח ב"ד יוכל להכותו ללוה עד שתצא נפשו כדי למשכנו אבל לא המלוה ולא שילוחו וכ"פ הר"מ פ"ג מה' מלו"ל יע"ש. וכפי"ז היה מקום לו' שפרעה כדין עשה שהיה מסרב מלשלח את ישר' ע"י מרע"ה יען הוא שילוחו של מקום שהוא התובע. וגם מרע"ה שהיה מסרב מלילך בשליחותו האמת אתו: מעתה לבא אל הביאו' והוא דמרע"ה הכי אמר לפני הקב"ה הן אני ערל שפתים ומלבד זה עו' אני תובע ואיך ישמע "אלי" פרעה (דייקא) שאני שליח שלך ובאיזה דין אני כופה אותו שישלחם ולזה נדרש לשאלתו הקב"ה ואמ"ל ראה נתתיך אלד'ים שהוא הדיין מניתיך לגבי פרעה ואהרן אחיך יהיה נביאך שהוא מתורגמן שליח ב"ד ואתה תדבר א"כ אשר אצויך דהיינו שתפסוק הדין עפ"י התורה ואהרן אחיך יהיה שליח ב"ד לדבר אל פרעה וע"י שליח ב"ד ודאי דחייב לשלחם וז"א ושילח את בנ"י מארצו ופשוט: ובאו"א נלע"ד לפ' כונת מאמרינו הניצב פתח השער בהקדי' מאי דפ' מר"ן בח"מ סי' קכ"א ס' ט' א'

שבא ללוה או לנפקד וא' פ' שלחני להביא מעותיו ומסר לו המעו' והשליח או' נאנסו או מסרתים למלוה והמלוה או' לא עשיתיו שליח ולא קבלתי מאומה ישבע השליח שנתנם למלוה וישבע המלוה שלא קבל ויגבה חובו מהלוה והשליח אינו נאמן לפי שהוא נוגע בעדות שהרי צרי' לישבע ליפטר ואם הלך המשלח עם השליח ועמד מרחו' וראה שעשה שליחותו אין השליח נוגע בעדות והוי עד א' ומזקיקו למלוה לישבע ואם הם ב' והלך המשלח עמהם ועמד מרחו' וראה שעשו שליחותם הרי הם ב' עדים ופטור הלוה עכ"ל: דון מינה דפרעה שלא היה רוצה למסור את ישר' ביד משה ואהרן האמת אתו דאפשר דיאנסו בדרך ויתחייב טו' לשלם מכיסו שלא הביאו בידם שום כתב שליחות כ"א בע"פ ואפשר דזה יהיה כונת פרעה באמרו יהי כן ה' עמכם דייקא כדי שאני אשלח אתכם ואת טפכם והטעם ראו כי רעה נגד פניכם שראה באצטגנינותו שימותו במדבר ע"י כוכב הנקרא דעה ואתחייב אני לשלם מכיסי:

מעתה הרי הוא מבואר מאמרינו דישראל אף שאמ"ל מרע"ה היום אתם יוצאים חששו דודאי יסרב פרעה מלמסור בידם את ישראל שמא יאנסו בדרך וכאמור לזה שאלו היכן הוא הכוונה דאם לא יהיה הוא בעצמו עומד ורואה שעשיתם שליחותכם אי אפשר לנו לצאת לז"א להם מרע"ה הנה זה עומד ורואה ותו ליכא למיחש למידי ופשוט:

אשר עפי"ז מה נעמו לחיכי כוונת הכתובי' האמורי' בירמיה סי' ל"ה כה אמר ה' מצא חן במדבר עם שרידי חרב הלוך להרגיעו ישר' מרחוק ה' נראה לי ואהבת עולם אהבתיך ע"כ משכתיך חסד. דלכאו' הדקדו' רבו מה זו מציאות חן ומי הוא זה שמצא חן ורש"י פי' דקאי על יוצאי מצר' שנקראי' דור המדבר ועו' פירש"י עם שרידי חרב אלו המצריים וכו' והדבר ק' שלא פי' מה זו מציאות חן כ"א בזאת דנקט הלוך להרגיעו ישר' ולא ידענו מה כיוון בזה ועו' אמ' מרחוק ה' נראה לי ופירש"י בזכות האבות ואם כדבריו אין הלשון של אח"ך נופל על הלשון דבזכות האבות נראה לי ולא פי' היכן נראה להם ותו ק' או' ואהבת עולם אהבתיך ולא פי' מאי היא: אמנם עפי"ה הנה נכון שהנביא משבח אהבת יתב' עם ישר' שמצאו חן בעיניו ישר' שהיו במצר' בתוך עם שרידי חרב וכבר היו נטמעים בנשט"ו אם היו שוהים עו' רגע. וז"א הלוך להרגיע'ו ישר' דברגע היו הולכים לאיבוד ישר' ח"ו מה עשה הקב"ה עמד מרחוק ונראה כדי שלא יוכל לסרב פרעה מלמסור את ישר' כמ"ש מר"ן ותכף ישלחם וזהו אהבת עולם שאהב לחסות אותנו תחת כנפיו וז"א ע"כ משכתיך חסד ודו"ק:

איך שיהיה יען שראיתי שהטרחתי למו"ר חזרתי לנושאי מקדם אמרתי בתחי' דברי אשר צוה ה' לתת להם חקת עולם לדורותם שם רמז למ"ש ה' אהל יעקב בכונת הפ'

ויצוינו ה' אלד'ינו לעשות את כל החקים האלה לטוב לנו כל הימים להחיותינו כהיום הזה דהכונה עפ"י דמיון לאיש שצוה למשרתו שיעשה לו שירות א' כבד מאד והמשרת מפחדו מהאדון תסף הלך בזריזות ועשה השירות כאשר גזר האדון הנה האדון יש לו נח"ר כי משרתו מכבדו ומתירא ממנו וגם יש לו נח"ר על מעשה השירות שנעשה לפי רצונו אבל אם איש א' יש לו בן יחיד ואביו אהבו והביא לפניו מאכל טוב תרנגולת פטומה והבן אינו רוצה לאכול אבל לעשות רצון אביו אבל המאכל ההוא הנה לאותו האיש יש לו נח"ר גדול שבנו עשה רצונו ואכל מאכל ערב וטוב אף שאינו מגיע לו שום תועלת וכל ההנאה היא להבן שאכל מאכל טוב: והנה הקב"ה צוה לנו כמה מצוות שהם הנאה לנו לאכול בליל פסח בהסיבה ולשתות יין וכיוצא הנה כל ההנאה היא לנו אפי"ה יש לנו שכר טוב במה שאנו עושים רצונו יתב' וז"א ויצוינו ה' אלד'ינו לעשות את כל החקים האלה ואפי' שהם להנאתינו לטוב לנו אפי"ה וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות ציוויו יתב':

ואפשר דזה יהיה כונת שאלת החכם מה העדות החקים והמשפטים אשר צוה ה' אלד'ינו אתכ'ם דייקא דכל המצוות שאני רואה שאתם עושים בלילה הזאת היא להנאתכם ומה מגיע הנאה להקב"ה בזה. ולזה היתה תשו' כהלכות הפסח שצוה ה' אלד'ינו לאוכלו צלי אש כדרך המלכים ולא לאכול נא ומבושל ולא לשבור עצם וכל ערל לא יאכל בו וכמה דינים האמורים בק"פ שהוא כדרך המלכים ונאכל על השבע והכי אמר בציווי יתב' זאת חקת הפסח שזהו רצונו יתב' שנהיה כבנים העושים רצון אביהם. את זה רמזתי בנשאי מקדם אשר צוה ה' לתת להם דהיינו שוק התרומה וחזה התנופה והנה הנאה זאת היא לכהנים שאוכלים חזה ושוק ואינו מגיע לו שום הנאה כ"א בזה שהם אוכלים אותם לעשות רצונו ולשמור חוקיו ז"א חקת עולם לדורותם:

חזרתי ואמרתי מאשי ה' ביום הקריב אותם לכהן לה' שם רמז לפטי' הצדיקים הנקראים אישים כדכתי' אליכם אישים אקרא והכוונה כשאנו רואי' סילוק הצדיקים כאשר ראינו בשנה זאת תמהנו מרעות במיתת נשים בשעת לידתן במיתת תינוקו' וסילוק הצדיקים כאשר ראינו סילוק הצדי' ה' ח"ר רפאל לוי ז"ל מרגניתאו דלית בה טימי קדוש יאמר לו במבחר ימיו וגם שמעל שמועות רעות הרב ר' אברהם הכהן ארי שבחבורה תנא דאורייתא וגם עתה מקרוב עו' שמענו מפעו' הרב חר"ת ן' ארויו שהיה מאריה דאתרא זה כמה שנים על איזה מהם נבכה תחי' מלבד גודל צערינו בעצירת גשמים ויוקר השערים הא ודאי עונותינו הכו אלה וחסאתינו מנעו הטוב ממנו מכל הצדדים שאנו תולים הכל

במקרה זה כבר היה זקן וזה היה חלוש וזה שגג הרופא וחלילה לנו לתלות שום דבר במקרה:

וכאשר ראיתי לה' יערות דבש דפי' בזה כונת המאמר השבטים מצאו מציאה ויצא לבם ויחרדו אנו שאבדנו את ר' סימון עאכ"ו והכונה דהשבטי' היו יכולים לתלות הדבר במקרה שהממונה חשב שכבר קבל הכסף והניחה במקומה ושכח והניחה באמתחתם אפי"ה לא תלו הדבר במקרה כ"ש לגבי דידן שאבדנו את ר' סימון שמוכרחים אנו לומר דעונותינו גרמו לנו סילוקו. וזה ענין ההספד שנתחייבנו להספיד לצדיקים להודיע שאנחנו גרמנו סילוקם ש"ץ ועי"ז המה בעצמם נעשים מליצי יושר בעדינו לסלק חרון אפו מעלינו וגם כשהי' אדם מקריב קרבן בזמן שבהמ"ק קיים היה צריך להתודות על עונותיו שגרם בעונותיו לשחוט הקרבן וע"י הוידוי היה מתכפר לו כאילו נשחט בעצמו נ"מ דיש הפרש דבקרבן היה מקריב האדם לפי רצונו וכדאי' במנחות לא אמרתי לכם זבחו שתאמר אעשה רצונו שיעשה רצוני לא לרצוני אתם זובחים אלא לרצונכ' שנא' לרצונכם תזבחו אבל פטי' הצדיקים אף שהם במקום קרבן כדאיתא התם לעולם זאת על ישר' א"ר גידל א"ר זה מזבח בנוי ומיכאל שר הגדול עומד ומקרי' נשמותיהן ש"ץ מ"מ הוא לפי רצונו יתב' אשר יבחר הוא לעמוד לשרת לפניו כדאמרו רז"ל מה כהן עומד ומשמש וכו' ובזה פי' ה' שעת הכושר כוונת הכתוב אדם כי יקריב מכם (דייקא בפטי' הצדיקים) קרבן לה' לרצונו דוקא אבל מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם לרצונכם את זה רמזתי בנשאי מקדם מאישי ה' כשתראה סילוק הצדיקים מהחשובים ביום הקריב אותם אף שהם במקום קרבן אפי"ה כיון שהם לכהן לה' ולשרת לפניו לא יסתלקו אלא אשר צוה ה' דווקא שהוא לרצונו ולנו יגיע תועלת ג"כ שיתפללו עלינו ביום משחו אותם רמז הרומז לביאת משיחנו ולבנין בית קדשינו ותפארתינו בעגלא ובזמן קריב כיר"א:

דרוש ד לשבת הגדול

אף בק"ק גדול בש' הכת"ר ליצירה:

והנושא בא במקום קרוש בחצר אוהל מועד. מצות תאכל במקום קדוש בחצר אוהל מועד יאכלוה:

איתא במדרש שיר השירים וז"ל דודי לי ואני לו הוא לי לרועה כדכתיב רועה ישראל האזינה ואני לו לצאן דכתי' ואתן צאני צאן מרעיתי הוא לי לשומר דכתי' הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל ואני לו לכרם דכתי' כרם ה' צבאות בית ישר' הוא לי מן המקנאים

שהרג בכורי מצרים ובאלד'יהם עשה בהם שפטים ואותנו הוציא משם בכח גדול וביד חזקה ואני לו מן המכעיסים דכתי' הן נזבח אח תועבת מצרים וכתי' ויקחו להם איש. שם לבית אבות הוא לי לאב ואני לו לבן דכתי' בני בכורי ישר' הוא אמר לי אל יחסר המזג ואני אומר לו ה' רועי לא אחסר עכ"ל. מל הרגו

ידוע הדבר ומפורסם הענין לפני מו"ר גודל החיוב המוטל עלינו לספר ביציאת מצרים אחר שנבער את החמץ בזריזות נמרץ אפי' במשהו ולקיים כל החייובי' שנתחייבנו בליל התקדש חג ואפי' עני שבישר' והר' כסא דוד ז"ל הביא חקירת המפרשים ז"ל דלמה נצטוינו לבער את החמץ בזריזות גדול כ"כ ואח"כ לעשות כל הסדר הזה בליל חג הק' הלא כל תכלית המצוה היא סיפור הנס הגדול שעשה לנו הקב"ה וגם לעשות זכרון ליציאת מצרים שהוציאו את הבצק עוגות מצות כי לא חמץ לכן חייבים לאכול מצה ומה לנו להוסיף כל אלו האזהרות והסדר הזה:

והוא ז"ל חריץ יטי"ב דידוע דכל א' מישר' אין צדיק בארץ אשר לא יחטא ונכנס בשער א' של טומאה או בב' או בי' איש לפי מעלליו וע"י ביעור החמץ יוצא מאותם שערי טומאה שנכנס כל השנה כמו שמצינו באבותינו במצרים שכבר היו נטמעים בנ' ש"ט וע"י ביעור החמץ יצאו מכל טומאה ואחר שכבר יצאו מכל שעמ"ו התחילו ליכנס בשערי קדושה ע"י קיום המצוות ואכילת המצה וסיים עוד בדבריו דמידי הוא טעמא שנצטוינו לאכול ק"פ על השובע כיון שע"י מצות אכילת הפסח מתחיל ליכנס בשערי קדושה לכן צריך שימשוך הקדושה עליו וישאר תמיד בקדושתו יעש"ב:

אשר עפי"ד נלפקע"ד לפר' כו' המגיד חכם מהו אומר מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלד'ינו אתכם אף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין אחר הפסח אפיקומין דלכאו' ק' אם כו' שאלתו היא הכתובה בתורה למה לא השיבו לו התשו' הכתובה בתורה עבדים היינו וכו' ומה היתה כוונתם להשיב כהלכות הפסח וכו':

אמנם עפ"י דרכנו הוא פשוט ובהק' מה שראיתי לה' שעת הכושר ז"ל שהביא משם המפר' טעם נכון על אשר נצטוינו שלא לשחו' את הפסח על החמץ קרא כדכתי' לא תשחט על חמץ דם זבחי טעמא הוא מאחר דכבר ידוע דבפסח מצרים נצטוינו משכו וקחו לכם צאן ודרשו רז"ל משכו ידיכם מן הע"ז שהיו עובדים את הטלה ולכן ציונו ה' אלד'נו לבער את החמץ הוא שען הוא יצה"ר ואח"כ לשחוט את הפסח ליכנס בקדו' יע"ש:

מעתה מבוארת כונת שאלת החכם דכוונ' לשאול מאת אביו החקירה ממש שחקר הר' כסא דוד ז"ל מה העדות והחוקים והמשפטים וכו' שאתם עושים בלילה הזאת הלא כל

חיובינו הוא לספר הנס של יצי"מ ולאכול מצה דוקא ותו לא מידי ולזה השיב כהלכות הפסח הכוונה כמ"ש הר' שעת הכושר דהטעם שנצטוינו לשחוט את הפסח אחר ביעור החמץ והוא מטעם דהוא שטן הוא יצה"ר וצריך למשוך ידינו ממנו בזריזות גדול וגם טעמא מאי אין מפטירין אחר הפסח אפיקומין כבר כ' הרב כסא דוד דע"י אכילת הפסח אחר ביעור החמץ יוצא בכל שנה ושנה משערי טומאה ונכנס לשערי קדו' וזוהי סיבה שנאכל על השובע כדי שתמשך הקדושה עליו תמיד ואם כן שפיר עבדין זריזות גדול לבער החמץ ואח"כ לאכול המצה בקדושה:

וזה יהיה לפקע"ד פשט הפ' בפ' ואתחנן ויצוינו ה' אלד'ינו לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלד'ינו לטוב לנו כל הימים להחיותינו כהיום הזה דלכאו' נראה כל הפ' הזה כפול ומכופל דכבר לעיל מיניה כתי' והיה כי ישאלך בנך וגו' ואמרת לבנך עבדים היינו וגו' ואותנו הוציא משם וגו' וא"כ הא תו ל"ל:

אמנם עפי"ה הנה נכון דבא להודיענו שמלבד שבהיותינו במצרים כבר היינו נטמעים ח"ו בנש"ט והוציאנו הקב"ה בכח גדול ע"י קיום המצוות שנצטוינו בלילה הזאת כמו כן בכל שנה ושנה אף שיטמע האדם באיזה שערי טו' ויצוינו ה' אלד'ינו לעשות את כל החוקים האלה ליראה את ה' אלד'ינו לטוב לנו כל הימים להחיותינו כהיום הזה ולהמשיך לנו שערי קדושה כי היא חיינו לנר"ן ופשוט:

מעתה נבא לפרש כו' המגיד בשאלת הרשע רשע מהו אומר מה העבודה הזאת לכם לכם ולא לו ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים לי ולא לו ואילו היה שם לא היה נגאל דלכאו' ק' מהו רשעותו דשאלתו כך היא כתובה בתו' והיה להם להשיב כאשר כתוב ואמרתם זבח פסח הוא וגו' ובודאי צ"ל שכוונת שאלתו היא בדרך אחרת ולנו לדעת מה כיון לשאול ומה השיבו לו: אמנם נלפקע"ד לפר' אי ניחא קמי שמייא ואם יוכשר בעיני מו"ר וקודם כל נבין כו' הכתובי' האמו' בשמואל ב' י"ד שאמרה האשה התקועית לדוד הע"ה ותאמר האשה ולמה חשבת כזאת על עם אלד'ים ומדבר המלך הדבר הזה כאשם לבלתי השיב המלך את נדחו כי מות נמות וכמים הניגרים ארצה אשר לא יאספו ולא ישא אלד'ים נפש וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח ע"כ דלכאו' מקראות הללו אין להם שחר דמה שייכות יש מה שלא רצה המלך להשיב את בנו אבשלום עם הדברים האלה כי מות נמות דנר' דזו היא הוכחה גמור' דחייב לשמוע לדבריה ולהשיב את בנו ותו ק' איך אמרה להמלך שדבריו הם כאשם מה אשם ראת' בו וליכא למימר דהאשה הנז' דברה מדעתה בלתי כו' מאחר דיואב שר הצבא גדול הסנהדרין הוא שלח אותה אל

המלך ושם את הדברים האלה בפיה הא ודאי פיה פתחה בחכמה ומוסר השכל ראיה מוכחת עלתה ניצחת:

אמנם נלפקע"ד לפרש אם יוכשר בעיני ה' ואם יראה בעיני מו"ר והוא בהקדים חקירה הידועה דאיך מועיל התשו' לישראל מאחר דקי"ל נראה ונדחה אינו חוזר ונראה וה' עיר דוד ז"ל יצא לחלק דדוקא בבהמה נאמרה דין זה דנראה ונדחה אבל לגבי אדם דעתיד להחיות בתחיית המתים ודאי דלא נאמר דין זה וחוזר ונראה אף דנדחה:

ובזה פי' כוונת הכתו' בתהלים הלעולם תאנף בנו תמשוך אפך לדור ודור הלא אתה תשוב תחיינו וגו' והוא פשוט:

ולפקע"ד עיקר החי' של הרב נפלא ממני והוא דהרי התם בזבחים די"ב ע"ב איתא א' עולא אר"י אכל חלב והפריש קרבן והמיר דתו וחזר בו הואיל ואידחי אידחי הרי להדיא דגם באדם אמרי' הואיל ואידחי אידחי והיכי פשיטא ליה להי' עיר דוד דבאדם ליכא דיחוי ובהכרח לחלק דכיון דהמיר דתו מסתמא באותם שעה אין דעתו לחזור והו"ל כגוי דאין מועיל לו התשו' וכן ראיתי להתוס' ז"ל בזבחים דל"ד שחילקו הכי דאי' התם במתני' קבל הכשר ונתן לפסול יחזיר לכשר והק' בש"ס ולהוי דיחוי ומשני א"ר אשי כל שבידו לא הוי דיחוי יע"ש והק' בתוס' מהך דמומר דאמרי' דהואיל ואידחי אידחי ותי' דאין זה קרוי בידו לחזור כיון דמסתמא אין בדעתו לחזור יע"ש הרי מפו' יוצא החי' שכתבנו:

ודרך הילוכי חזה הוית לה' בירך יצחק בס' נצבים שהביא דברי התוס' דסוכה דל"ג ע"א דהתם בש"ס בעי ר' ירמיא נקטם ראשו מערב יו"ט ועלתה בו תמרה ביו"ט מהו יש דיחוי אצל מצות או לא וסלק' בתיקו והק' בתוס' דהך דנקטם מעיו"ט דחוי מעיקרו הוא ולקמן אסיקנא גבי אין ממעטין ביו"ט עבר וליקטן מאי כשר דאשחור אימת אילימא דאשחור מאתמול דחוי מעיקרו תיפשוט מינה דלא הוי דחוי אלא דאשחו' ביו"ט נראה ונדחה הוא תיפשוט מינה דחוזר ונראה ומשני אלא דאשחור מעיקרא דחוי מעיקרו דלא הוי דחוי תיפשוט נראה ונדחה לא תיפשוט הרי דאסיקנ' דדחוי מעיקרא דלא הוי דחוי והיכי סלקא בתיקו וי"ל דל"ד דהתם כיון דאשחור מעיו"ט בידו ללקטן וכיון שבידו לתקן לא הוי דחוי מעיקרו וכן משמע מההיא דפ' כל הפסולין קבל הכשר יחזיר לפסול וא"ר אשי כל שבידו לא הוי דחוי ומיהו לאו לגמרי דמי להאי דינא דהא בההיא דהפריש קרבן והמיר דתו אמרינן הואיל ואידחי וכו' וכן בההיא דכל הקדשים שנשחטו עד שלא נפגם המזבח דאמרי' דפסולים ואע"ג דבידו לתקן וצריך לחלק בדברים עכ"ל התו' ז"ל:

והרב בירך יצחק רצה לבאר לנו החי' וכתב וז"ל ולעד"ן דהחי' הוא דשאני גבי קרבן המומר וגבי מזבח שנפגם דאמרי' הואיל ואידחי ול אמרינן הואיל ובידו לתקן משום

דאין התיקון נעשה בגופו ש קרבן אבל גבי קבל הכשר דמהני דהתיקון נעשה בגופו של הדיחוי משו"ה מהני עכ"ל: והרב עט"ר מו"ר א"א העזר"י גדול מרדכי ז"ל הק' על ה' בירך יצחק ז"ל דנראה מדבריו דהבין דמ"ש בש"ס בקרבן המומר הואיל ואידחי הכונה הוא דהקרבן נדחה ולזה יצא לחלק היכא דהתיקון הוא בגוף הקרבן והקשה עליו דדבריו הם הפך סוגייא ערוכה התם בזבחים די"ב דבעי ר' ירמיא אכל חלב והפריש קרבן והורו ב"ד שחלב מותר וחזרו בהן מהו מי הוי דחוי או לא א"ל ההוא סבא כי פתח ר' יוחנן בדחויין מהא פתח מ"ט התם גברא אידחי קרבן לא אידחי הכא קרבן נמי אידחי ופי' רש"י וז"ל התם גבי מומר גברא אידחי מקרבן קרבן לא אידחי תורת חטאת זאת לא נדחית מישראל מן הכשרים אבל הכא תורת קרבן זה נדחה מן הכל כיון דהורו בית דין דמותר עכ"ל: הרי להדיא דעיקר הדיחוי הוא המומר ואם יחזור שפיר הוי התיקון בגוף הדחוי והניחה בצ"ע. ואני עני הנני מוסיף להפליא על ה' הנז' דאשתמיט מיניה דברי התו' דזבחים הבאתי דבריהם לעיל בההיא דקבל הכשר דאמרי' דלא הוי דחוי מההיא דמזבח שנפגם ותי' דהתם לא מיקרי בידו לתקן דמי יימר דמזבח אבנים שלמות וכן הקשו מההיא דמומר ותי' כיון שהמיר דתו אין דעתו לחזור יעש"ב הרי שכבר ביארו לנו התוס' ז"ל החילוק ולמה ליה למשכוני נפשיה חינם וצר"י:

איך שיהיה נקיטינן מהכא ב' חילוקים דבישראל ליכ' דחוי כלל ושפיר מהני התשו' משא"כ בגוים דהוי דחוי מעיקרו ולית בהו תחיית המתים כידוע. וכן שמעינן מהרב עיר דוד דבבהמה איכא דיחוי משא"כ באדם דליכא דיחוי והראיה מתחיית המתים וכמש"ל: מעתה נבא לבאר כונת הכתובים דהנה דהע"ה עלה בדעתו דכיון דכבר חטא אבשלום והרג את אחיו אמנון כבר נדחה וזוהי סיבה שלא רצה לראות את פניו ולזה שלח יואב שר הצבא בחכמתו את האשה הנז' וישם את הדברים בפיה וז"א ותאמר האשה למה חשבת כזאת על "עם אלד'ים" דייקא דבאוה"ע תינח והיה כי יחטא אזיל למיתה משום דהוי דחוי מעיקרו משא"כ עם בני ישראל אף שנדחה בעונו ושב ורפא לו ותו אמרה ליה ומדבר המלך הדבר הזה כאש'ם דייקא כי לפי דבריך אתה משוה אדם כי יחטא כקרבן דקי"ל דאינו חוזר ונראה לבלתי השיב המלך את נדחו וזה אינו דבאדם ליכא דין דחוי כלל והראיה מוכחת היא כי מות נמות וגו' והקב"ה כב יכול חשב מחשבו' לבלתי ידח ממנו נדח ומחיה אותנו בתחה"מ וכמ"ש רד"ק ז"ל ודו"ק: מעתה נבא לבאר כונת המגיד בשאלת הרשע ונקדים מאי דאיתא התם בפסחים דצ"ב ע"א במתני' גר שנתגייר בערב הפסח בש"א טובל ואוכל את פסחו ובה"א כל הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר ואמרו בגמ' תניא ר"ש ן' אלעזר אומר לא נחלקו ב"ש וב"ה על ערל ישראל שטובל ואוכל

את פסחו ועל מה נחלקו על ערל עכו"ם דב"ש סברי טובל ואוכל א"פ לערב ובה"ס כל הפורש מן הערלה כפורש מן הקבר ופסק הר"מ ז"ל בה' ק"פ פ"ו ה"ז כב"ה דערל ישראל טובל ואוכל את פסחו לערב וערל עכו"ם צריך להמתין ז' ימים:

ורגע אדבר במה שראתה עיני להרב שעת הכושר ז"ל שהק' על הר"מ ז"ל שפ' בה' ק"פ פ"ה ה"ה וז"ל כשם שמילת עצמו מעכבתו מלעשות ק"פ כך מילת בניו הקטנים ועבדיו מעכבתו מלעשות ק"פ שנא' המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו ואם שחט קודם שימול אותם הפסח פסול עכ"ל והקשה הוא ז"ל וז"ל מבואר מדבריו שאם שחט הפסח תחי' ואח"כ מל את עצמו או את בניו הפסח פסול ואמאי נימא הואיל ובידו לתקן למול את עצמו וכל שבידו לא הוי דחוי ולאו מחוסר מעשה תדע דאמרי' בפ' תמיד נשחט דף ס"א ע"ב שחטו למולין ע"מ שיתכפרו בו ערלים בזריקה רב חסד א' פסול רבה א' כשר א"ר אשי דר"ח ורבה קמיפלגי בהאי קרא ונרצה לו לכפר עליו ולא על חבירו [פירוש דבעלמא הזורק את הדם לשם חבירו פסול] רבה ס' חבירו דומיא דידיה מה הוא בר כפרה אף חבירו אם הוא בר כפרה אז נפסל הקרבן לאפוקי ערל דלאו בר כפרה הוא ור' חסדא סבר האי ערל נמי כיון דבר חיובא הוא בר כפרה הוא הואיל ואי בעי מתקן נפשו עכ"ל הנימ' וקי"ל כרב חסדא מטעם הואיל דהוי בידו למול את עצמו וא"כ כששחט את הפסח ואח"ך מל א"ע אמאי הוי הפסח פסול כיון שבידו הוא ולאו מחוסר מעש' יעש"ב שהניחה בתימה:

ובאמת תמיהני איך יצאו דברים אלו מפי קדוש ונעלם ממנו דברי הש"ס דבתר הכי הק' בש"ס ומי אית ליה לרב חסדא הואיל והא אתמר האופה מיו"ט לחול רח"א לוקה רבה א' אינו לוקה רבה אמר אינו לוקה סבר הואיל ומקלעי ליה אורחים חזי ליה ר' חסדא א' לוקה סבר לא אמרי' הואיל בשלמא דרבה אדרבה ל"ק הכא מחוסר מעשה (מילה) התם ביו"ט לאו מחוסר מעשה אורחים ממילא קאתו אלא דרב חסדא אדר"ח ק' ומשני כי א"ר חסדא הואיל לחומרא לקולא לית ליה הואיל עכ"ל הגימ' וא"כ מאי קא מקשה הרב ז"ל דנימא הואיל דהוי לקולא ולא אמרי' הואיל ובידו למול את עצמו שיהיה הפסח כשר אחר שהקריבו בעודו ערל דהוי לקולא ותו ק' דהתוס' ז"ל כתבו וז"ל נראה דרב חסדא לא פסל אלא מדרבנן דמדאורייתא לא שייך לחלק בין לקולא בין לחומרא דמדאורייתא לא אמרי' הואיל כלל ואפילו לחומרא והביאו ראיה לדבריהם (ממ"ש במס' יומא דס"ב שלמים ששחטן קודם פתיחת ההיכל פטור מחוסר פתיחה כמחוסר מעשה דמי אלמא לית ליה לרב חסדא הואיל בדאורייתא כלל יעש"ב) ואיך העלים עין הרב ז"ל מהסו' עצמה ומדברי החו' עצמם דבההיא סוגיא דהכא כבר פירש הר"מ ז"ל הט' דפסול

שנא' המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו הרי להדיא דהוי דאורייתא ולא אמרינן הואיל והוא פלא:

וכמו כן חזות קשה הוגד לי על הרב לח"מ ז"ל בה' ק"פ פ"ד ה"ד שפ' הר"מ ז"ל המפריש נקבה לפסחו ירעה עד שיפול בו מום ויביא בדמיו פסח ואם לא נפל בו מום עד שהקריב פסחו יביא בדמיו שלמים וכל המפרשים ז"ל תפסו על הר"מ ז"ל דפסק דיביא בדמיו שלמים מאחר דהוא פ' בכמה דוכתי דאין בעלי חיים נדחין ולמה פ' יביא בדמיו שלמים ולא פ' דהיא עצמה תקרב שלמים דנקבה לשלמים מחזא חזיא והרב לח"מ יצא לחלק בעד הר"מ ז"ל דאף דבעלמא פס' דאין ב"ח נדחין הכא במפריש נקבה לפסחו מודה דנדחין מאחר דהוי דחייה גמורה דנקבה לפסח לא חזייא כלל בשום אופן ואח"ך הק' הרב ז"ל מההיא דפ' הר"מ ז"ל באותו פרק ה"ט המפריש פסחו עד שלא נתגייר ונתגייר הרי זה מקריבו לשם פסח שאין בע"ח נדחין ע"כ והא התם הוי דחייה גמורה דכשהוא גוי אינו ראוי לפסח כלל והוה לן למימר התם דידחה ותי' ז"ל עם מ"ש התו' דזבחים די"ב דהיכא שבידו לתקן לא הוי דחוי והכא העכו"ם בידו לתקן ולהתגייר עכ"ל ואחר המחי"ר מעצמותיו הקדושים אי אפשר לומר כן בעד הר"מ ז"ל דטעמו משום שבידו לתקן דאי הכי איך פ' דמילת עצמו מעכבתו מלעשות פסח נימא הואיל ובידו לתקן ואמאי פסול הפסח אלא ודאי דלא אמרי' הואיל וכמ"ש לעיל וטעמו של הר"מ ז"ל דסבירא ליה דאין בעלי חיים נדחין וכמ"ש הוא ז"ל בפי' והדרא קו' הלח"מ לדוכתא וכעת צ"י:

איך שיהיה נחזור לדאתן עלה דאמרי' דהכי אפסיק' הלכתא דערל ישראל טובל ואוכל את פסחו לערב וערל עכו"ם צריך להמתין ז' ימים וכן מצינו בפסח מדבר וכדאיתא בפ' הערל דע"א ע"ב תניא דבי ר' אשי אבותינו מלו וטבלו ועשו פסחיהן בטהרה ולא הוצרכו להזאת ג' וז':

אמור מעתה דזה יהיה כונת המגיד בשאלת הרשע מה העבודה הזאת (שהיא הקרבן פסח) "לכם" דייקא הכונה דהוא שואל מאי שנא אצליכם ערל ישר' טובל ואוכל את פסחו לערב משא"כ ערל גוי ולפי שהוציא א"ע מן הכלל כפר בעיקר והמיר דתו וכבר נדחה וא"כ אף אתה אמור לו בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרי'ם דייקא שתכף מלו וטבלו ועשו פסחיהם בטהרה דכבר היה לנו דין ישראל וז"א לי ולא לו (דייקא דלגבי דידיה כבר נדחה] ואילו היה שם לא היה נגאל דהו"ל דחוי מה שא"כ עם בנ"י דליכא בהו דחוי כלל: מעתה נחזור לקוטב דרושינו דאמרנו בתחי' דברינו דמן החיוב המוטל על כל איש ישראל לספר בגודל הנס של יצי"מ וכל המרבה לספר ה"ז משובח דכבר היינו נטמעים ח"ו בנש"ט תעינו כצאן ואבדנו לולי רחמי ה' כי לא כלו והוציאנו קודם

הזמן כידוע. אשר עפ"י קוטב זה נלפקע"ד לפ' כונת הכתו' מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח דלכאורה קשה אומרו אשר אשמע בקולו וכי הקב"ה דבר עמו הול"ל אשר אעשה רצונו או מאמרו ותו ק' קו' שהקשו הראב"ע ורשב"ם ז"ל דאיך מדבר שקר לא ידעתי את ה' והלא הוא או מורישו אמר ליוסף אחרי הודיע אלד'ים אותך את כל זאת ובודאי שכונתו לו' לא ידעתי כלו' לא סבירא לי סברת הקב"ה ח"ו ומה כיוון בזה ותו קשה או' וגם את ישראל לא אשלח דנראה שפת יתר הי"ל ולא אשלחם ותו קשה תשו' משה ואהרן שהשיבו לו אלד'י העברים נקרא עלינו ופירש הראב"ע כבר ידועים הם מזמן אבותיהם שנקרא אברהם העברי וצריכים לעבוד אלד'יהם:

אמנם יובנו לפקע"ד אי ניחא קמי שמיא ואם יוכשר בעיני מו"ר ובהקדים הקושיא שהקשה הרב מוהר"י באסאן ז"ל במ"ש בקידושין ד' ד' וזרע אין לה אין לי אלא זרע כשר זרע פסול מנין ת"ל אין לה עיין עלה נמצא מדהוצרך הכתוב לכתוב אין לה מוכח דזרע פסול לא מיקרי זרע וכן כתבו התו' ביבמות ד' כ"ב והקשה הוא ז"ל דאמרי' התם בנדרים דף ל"א שאיני נהנה לזרע אברהם אסור בישראל ומותר בעכו"ם והק' בש"ס והא איכא ישמעאל ותי' כי ביצחק יקרא לך זרע והא איכא עשו ותי' כי ביצחק ולא כל יצחק ע"כ מוכח דזרע נכלל גם זרע פסול מדהקשו בגמרא והא איכא ישמעאל והא איכא עשו והרב אשדות הפסגה הביא משם הרב מהר"ח אבואלעפיא ז"ל שתירץ ויצא לחל דכשהקב"ה או' זרע זרעך אז ודאי לא הוי זרע פסול בכלל אמנם בלשון בנ"א נקרא זרע בין זרע כשר ובין זרע פסול ולהכי בקרא דכתיב כי ביצחק יקרא לך זרע נכלל גם זרע פסול מאחר דאמר לו בפירוש יקרא לך זרע ולזה הוצרכו לתרץ הש"ס ביצחק ולא כל יצחק יעש"ב:

והנה הקב"ה אמר לא"א ע"ה כי גר יהיה זרעך ומסתמא כיון דהקב"ה אמר זרעך ודאי שהוא זרע כשר דוקא ולא פסול ולזה הוכרח הקב"ה לדלג על ההרים ולהוציאם קודם הזמן לקיים דבריו כי גר יהיה זרעך זרע כשר דוקא ואם היה מניחם עוד רגע היו נטמעים ונעשים זרע פסול וא"א לקיים דברו וגם לא יזכו ברכוש גדול:

וזה ראיתי להרב פורת יוסף ז"ל שהק' על משה ואהרן דלמה שינו בלשונם ואמרו כה אמר ה' אלד'י ישראל שלח עמי ויחוגו לי וגו' מאחר שהם נצטוו לו' אלד'י העברים והוא ז"ל תריץ יטיב דרמז רמזו נו ואמרו לפרעה תדע שבהכרח הוכרח הקב"ה להוציאם עתה קודם הזמן יען שהוא אלד'י ישראל ואם יטמעו ח"ו לא יקרא אלד'י ישראל ולא על מנת כן הגלה אותם בארצך ובכן מוכרח אתה לשלחם לעבוד את ה' אלד'יד'ם ודבריו קרוב למ"ש בעניותין: עוד נקדים חילוק התו' דמס' כתובות שכתבו שבכל מוכר ולוקח על

הלוקח מוטל להתנות וכל שלא התנה איהו הוא דאפסיד אנפשיה ולכן הלוקח פרה מחבירו ונטרפה וכיוצא אין לו לחזור על המוכר כלל והרב פרי הארץ ז"ל בח"ב בד' פ"ד כתב וז"ל דזו היא ג"כ סברת ר"ת דסבר שלא נתן ליה אלא על מנת שתהנה בתו משום דהחתן שהוא המקבל היה ליה להתנו' וכל שלא התנה אזלינן בתר דעת האב יעש"ב:

מעתה נבא לפרש כונת הפסוק דהנה משה ואהרן רמזו לו בתחילת דבריהם ואמרו לו כה אמר ה' אלד'י ישרא"ל דייקא שהוא פירש דבריו וא' כי גר יהיה זרעך דהוא זרע כשר דוקא ולזה השיב להם פרעה מי הוא זה שמחייב אותי לשמוע בקולו ולשלח את ישראל דייקא הרי איכא דעת אחרת דלדידי זרע נכלל זרע כשר וזרע פסול וכי תאמרו שיש חילוק דכשהקב"ה אומר זרע הוא זרע כשר לא ידעתי אח ה' חילוק זה לא ידעתי כלל) וגם את ישרא"ל (דייקא) לא אשלח ל"מ כשנטמעו שאינו מקבלם דודאי נשארו תחת ממשלתי אלא גם בעודם ישראל לא אשלח ולזה השיבו לו אלד'י העברים כבר הם ידועים מזמן אבותיהם שהיו קוראים אותם אברהם העברי וא"כ עליך היה מוטל להתנות כדין לוקח וכל שלא התנת אזלינן בתר דעת הנותן וחייב אתה למהר לשלחם ויעבדו את ה'אלד'יהם בלתי שום עז"ת. אשר עפי"ז נחה שקמה חקירה הו"כ פרשת דרכים שהקשה בההיא שאמרו דבר נא אמרי הקב"ה למשה בבקשה ממך אמו"ל לישראל וישאלו וגו' כדי שלא יאמר אותו צדיק וכו' והק' ז"ל הלא הקב"ה כ"י ההוא אמר ולא יעשם ומה זו נתינת טעם כדי שלא יאמר וכו' כי לא אדם הוא להנחם והוא ז"ל פי' עפ"י דרכו דרך הקו' ונלפקע"ד דעפ"י האמו' ניחא והוא דיש לדקדק עוד או' אותו צדיק כאלו מדבר על איש ידוע וכאילו כבר נתווכחו עוד פעם אחרת עם אאע"ה והוא אזיל לסברתו ויותר טוב הי"ל כדי שלא יאמר אברהם וכו' ודקדוק זה לא ראיתי לשום מפרש שנרגש מזה כלל ותו ק' תיבות בהם בהם תרי זימני נראה דהוא כפול ומיותר:

אמנם נלפקע"ד בהקדים מ"ר פ' נח אהבת צדק ותשנא רשע א"ר אחא אמר אברהם לפני הקב"ה נשבעת ואמרת שאין אתה מביא מבול, לעולם מה אתה מערים על השבועה מבול של מים אין אתה מביא מבול של אש אתה מביא א"כ לא יצאת ידי השבו' א"ר לוי השופע כל הארץ לא יעשה משפט אי עלמא את בעי לית דין ואי דין את בעי לית עלמא את תפוס חבל בב' ראשין אי לית אתה מוותר צבחר לית עלמא יכיל קאים א"ל הקב"ה אברהם אהבת לצדק בריותי ושנאת מלחייבן ע"כ משחך אלד'ים וגו' ולכאורה לנו לדעת במאי פליגי ר"א ור"ל:

אמנם נלפקע"ד לפרש פלוגתייהו בהקדים מאי דאי' בשבועות דל"ו א"ר אלעזר לאו שבועה הן שבועה א' רבה והוא דאמר לאו לאו תרי זימני דכתיב ולא יכרת כל בשר עוד

מימי המבול ולא יהיה עוד המים למבול וכתב הרא"ש דאלו ב' לאוין לא נאמרו לשם שבועה אלא לסיפור להבטיח שבראית הקשת ישכך חמתו ולא ישחית עולמו והגיה הוא ז"ל דב' לאוי הם לא אוסיף לקלל האדמה בעבור האדם ולא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי דאלו ב' לאוין לשם שבועה אמרם הקב"ה לנח יעש"ב. נקיטינן דהקב"ה נשבע לנח שלא יכלה זרעו בשום כליון לד' הרא"ש שהביא הני ב' לאוין ולגירסאות שלפנינו שבועת הקב"ה היתה שלא יביא מבול של מים לעולם דוקא: והנה נחזי אנן לפו"ד אי מצי הקב"ה לתרץ דיבוריה או לא יען שנשבע לתועלת נח ובודאי דדעת נח היה שלא יכלה זרעו כלל:

והנה ראיתי להרדב"ז בישנות סי' קכ"ז שרצה לבאר כל מיני השבועות בקיצו' וכ' וז"ל ואם היא שבועת העדו' כגון דאמ"ל שבו' שאם אתה יודע לי עדות שתבא ותעידני וענה אמן שאין אני יודע לך עדות פשיטא דל"מ למימר לא היה בדעתי אלא עדו' על שמעון דווקא לא שום עדות והכי תנן לה בהדיא וטעמא כיון שזה משביעו לתועלתו ודאי לדעתו משביעו וזה הטעם בעצמו שייך גבי שבו' הפיקדון ושבו' הדייני' דאלת"ה כל אדם יאמר לחבירו כו"ך היה בדעתי להפטר ולא שבקת חיי לכל בריה ופשו' עכ"ל וה' כהונת עולם בביאורו על הטו' יו"ד סי' רי"א הביא תשו' הרדב"ז הנז' והרבה להק' עליו דל"ל טעמא שזה משביעו לתועלתו ולדעתו ולהכי ל"מ למימר לא היה בדעתי אלא עדות על שמעו' בלאו האי טעמא נמי ל"מ למיפטר נפשיה ולומ' בדעתי היה כו"ך ובהדיא אמרי' בפ"ד דנדרים האומר יאסרו כל פירות שבעולם עלי וא' בלבו היום שלא במקו' אונס אמרו בש"ס דלא מהני דדברים שכלב אינן דברים אף שאינו נוגע לחבירו וכן פי' הרא"ש והר"ן יע"ש שהניחו בתימה דנמצא דלדעת רדב"ז כל שנשבע או נדר בינו לבינו בלתי שום נגיעה לחבירו לעולם אינו חייב דיכול לו' בדעתי היה כו"ך משא"כ הדין והריב"ש בסי' תס"א יצא לחלק בדבר חדש דאף דנשבע לתועלת חבירו אם נשבע מעצמו מכלי שחבירו הכריחו או נדר לו איזה הנאה יכול לומר בלבי היה כו"ך ומתירין לו שלא בפניו יע"ש:

ומעתה נבא לכוונת המאמר דר' אחא סבר כס' רדב"ז וז"א אתה נשבעת לנח שלא להביא מבול לעולם נמצא דאתה נשבעת לתועלתו ונמצאת מערים על השבו' מבול של מים אין אתה מביא אבל אתה מביא מבול של אש וא"כ לא יצאת ידי שבו' כיון שנשבעת לדעתו ולתועלתו וע"ז בא ר"ל ופליג על ר"א באומרו ל"ל טעמא דנשבע לתועלתו השופע כל הארץ לא יעשה משפט אם אתה רוצה להוכיח את הרשעים מפני קיום העו' לית דין לא נשאר דין נדרים ושבו' כלל ואי לית אתה מוותר נבחר לרשעים לית דין ולית עלמא קאים וע"ז בא הקב"ה כ"י והשיב בדרך רמז אברה' אהבת לצדק את בריותי דייקא

הכוונ' מי הכריחני שאשבע כ"א אני מעצמי נשבעתי ולד' ריב"ש יכולני להתיר השבו' כרצוני ודו"ק:

נקוט מהא דלס' אאע"ה כל טובות שנדר הקב"ה ליתן לזרעו חייב לקיים מדינא כיון שהוא לתועלתו וכאמור וכבר ידוע דנדדים ושבו' דין א' להם וכמ"ש הר"מ בפ"ב מה' שבועות ומרן ב"י ביו"ד סימן ר"י יע"ש: ובכן בחיוב זה של הרכוש שנדר לו הקב"ה בברית ביה"ב פי' דבריו כי גר יהיה זרעך ולגבי קב"ה זרעך הוא זרע כשר דוקא וכמ"ש ה' אשדות הפיסגה וא"כ היה מקום פטו' להקב"ה שלא ליתן להם הרכוש אמנם לד' אאע"ה ליכא מקום פטור כלל כיון שנדר לתועלתו ולז"א אמור להם לישר' וישאלו וגו' כדי שלא יאמר אותו צדיק שכבר היה ויכוח זה בינינו ולדעתי אני פטור ברם לפי ס' אותו צדיק שלא יאמר וכו' אני מבקש לקיים את נדרי אשר נדרתי ועו' אי' ט' אחרינא שכבר סבלו העבדות והעינוי ואם אני רוצה לפטור א"ע בטענה זאת היו פטורי' גם מלסבול העבדו' והעינוי שב' בסקירה א' נאמרו וז"א ועבדו' ועינו אותם קיים "בהם" (דייקא אף שנטמעו) ואח"ך יצאו ברכו' גדו' לא קיים בהם מסיבה שכבר נטמעו הוו תרתי דסתרן ח"ו ודו"ק:

והנה יש לחקור בחיוב זה המוטל ע"כ ישר' לספר ביצי"מ וכל המרבה לספר ה"ז משובח דמה כל החרדה הזאת והלא מדינא חייב להציל אותנו הקב"ה מאחר דאנחנו עמו וצאן מרעיתו קרא כדכתי' ואתם צאני צאן מרעיתי וכן א' יוסף האלד'ים הרועה אותי וגו' והוא כביכול מתחילה אמ"ל ליעקב אע"ה והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך וקבל עליו נטירותא יתירתא והוי ממש כאותה ששנינו במציע' דצ"ג ע"ב רועה שהניח עדרו ובא לעיר ובא זאב וטרף ובא ארי ודרס אין אומרים אלו היה שם היה מציל אלא אומדין אותו אם יכול להציל חייב ואם לאו פטו' עכ"ל וא"כ לגבי קוב"ה מאריה דעלמא דאין מידו מציל ויכול להציל כרגע כמימריה פשי' דחייב להציל ומה כל החרדה הזאת גודל החיוב המוטל עלינו לזכור יצי"מ ביום ובלילה וסיפור הנס כאלו מדינא הוה פטור ולנו לדעת טעמא מאי: ואולם אשכחנא לה פיתרי בהקדי' הסו' דהתם אפליגו אביי ורבא ברועה שנכנס בעת שדרך הרועים ליכנס לעיר והניח הבהמות וכן אם ישן בשעה שדרך האנשים לישן והניח הבהמות ואירע בהם אונס דלאביי חייב הרועה ולרבא פטו' ואי' התם איתיביה אביי לרבא רועה שהניח עדרו ובא לעיר ובא זאב וטרף ובא ארי ודרס אין אומרים אלו היה שם היה מציל אלא אומדין אותו אם יכול להציל חייב ואם לאו פטור מאי לאו דעל בעידנא דעיילי אינשי ואפי"ה חייב ומשני לא דעל בעידנא דלא עיילי אינשי אי הכי אמאי פטור כשאין יכול להציל תחי' בפשיעה וסופו באונס הוא וחייב ומשני דשמע קול אריה ועל אי הכי אומדין אותו מאי הו"ל למעבד אנוס הוא ומשני

הי"ל לקדם ברועים ובמקלות א"ה אפי' שו"ח נמי דהא מר הוא דאמר שו"ח שהי"ל לקדם ברועים ובמקלו' ולא קידם חייב ומשני שומר חי' בחינם ש"ש בשכר ועד כמה עד כדי דמיהן והדר שקיל דמיהן מבעה"ב א"ל ר"פ לאביי ומאי אהני ליה לבעה"ב כיון דכבר יהיב עד כדי דמיהן לרועים להצילם אמ"ל נ"מ לכושרא דחיותא ופירש"י כושר הבהמו' שמכירין אותו ולמודות לילך לביתו עכ"ל:

והנה בסו' זו נתחבטו בה הפוס' דהנה הרי"ף והר"מ ז"ל פסקו דבין דעל בעידנא דעיילי אינשי ובין דעל בעידנא דלא עיילי אינשי אומדין אותו אם יכו להציל חייב ואם לאו פטור וה' הנמק"י הביא דהראב"ד ס"ל דאם על בעידנא דעיילי אינשי ושבקי לבעיירהו בשדה הא לא שני ממנהגא כיון דהמנהג הוא כך לאו פשיעה הוא אבל אם על בעידנא דלא עיילי אינשי אפי' אם לא היה יכול להציל חייב דהוי פושע וכ' שכן הוא דעת הרשב"א ז"ל יעש"ב:

ובהיותי בזה ראיתי לה' פ"מ ח"א סי' נ"ט שהביא דברי הר"מ שפסק בפ"ג מה' שכירות וז"ל רועה שהניח עדרו ובא לעיר בין שנכנס בעת שדרך הרועים ליכנס ובין שנכנס בעת שאין דרך הרועים ליכנס ובא זאב וטרף ארי ודרס אין אומרים אלו היה שם היה מציל אלא אומדין אותו אם יכול להציל אפי' ע"י רועים ומקלות חייב ואם לאו פטור ואם אין הדבר ידוע חייב לשלם עכ"ל הר"מ וכ' מרן ז"ל בב"י סי' ש"ג הטעם כשאין הדבר ידוע דחייב הוא דמן הסתם אמרי' דודאי יכול להציל ע"י רועים ומקלות בשכר עכ"ל ובס' הקצר פ' כדברי הר"מ ממש וכתב הסמ"ע ז"ל הטעם דמסתמא אמרי' ודאי היה יכול להציל ע"י רועים ומקלו' בשכר ונ"מ דש"ח פטור דלא אמרי' דמסתמא היה יכול להציל ע"י רועים בחינם עכ"ל וע"ז השיג הרב פ"מ על מרן ועל הסמ"ע וכ' דטעמא דהר"מ הוא משום דהרועה א"י לישבע שנאנס דשמא היה יכול להציל ומתוך שאיל"מ ונ"מ דגם ש"ח חייב מה"ט והביא ראיה מתשו' התה"ד בסי' של"ג שפ' כן בדינו יעש"ב. ולפקע"ד אחהמחי"ר לא ירדתי לסוף דעתו דאיך אפשר לפר' כן בעד הר"מ מאחר שהר"מ כ' בתחי' דבריו וז"ל אין אומרים אילו היה שם היה מציל ובהכרח לו' דכוונתו רצויה דאין אומרים דמסתמא היה יכול להציל אלא אומדין אותו וכו' ואיך יכתוב אח"ך ואם אין הדבר ידוע חייב הא כבר פ' בתחי' דעל הספק אין מחייבי' אותו אלא באומדנא ברורה והוו דבריו ח"ו סתראי ומוכרחים אנו לפר' כפי' מרן והסמ"ע דכוונת הר"מ לפסוק דאם אין הדבר ידוע אם היה יכול להציל ע"י רועים בשכר אמרי' מסתמא דודאי היה מוצא רועים בשכר להציל וחייב דאלת"ה לפי פי' דאם אין הדבר ידוע שייך להרועה דמספקא לן אם היה יכול להציל אם לאו אינו צודק זה בדברי הר"מ דהוו דברים סתרי אהדדי

ומהתימה על הפ"מ שלא דקדק בדברי הר"מ וכן ראיתי לה' מקור ברוך ז"ל סי' נ"ו שפי' ג"כ הוא בדברי הר"מ כמ"ש הפ"מ ולא נרגש מזה וכ' עו' וז"ל ואין לו' שטעם הר"מ הוא כי הרועה הוא בריא בחיובא שלקח הצאן ונתחייב בשמירתם וספק בחזרה דהוא מסופק אם נאנסו ופטור או לא נאנסו דהיה יכול להציל וחייב והו"ל כההיא דתנן בהגוזל בתרא הלויתני ואיני יודע אם פרעתיך חייב דהוי בריא בחיובא וספק בחזרה דחייב דשאני מתני' דהתובע טוען בריא הלויתיך אבל הכא בעל הבהמה א"י לטעון בריא דלא נאנס' ומשו"ה פטו' הרועה עכתד"ק: ולפקע"ד לא זכיתי להבין ד"ק דהיכן מצינו בכל התורה כולה דהמפקי' טוען בריא הלא כל שבועות השומרי' הם על טענת שמא ואפי"ה אם אומדין להשומר שפשע חייב ואם לאו ישבע ואם א"י לישבע משלם ומעולם לא מצינו שיטעון המפקי' טענת ברי ובההי' דהלויתני ואיני יודע אם פרעתיך אם אין התובע טו' ברי' הלויתיך אלא הודה מעצמו כתב הר"מ בפ"א מה' טו' ונטען דאם בא לצאת ידי שמים חייב לשלם וה"נ נימא דמ"ש הר"מ דחייב היינו בבא לצאת ידי שמים ודו"ק:

עוד ראיתי להרב ז"ל שהביא ראיה לדבריו מההיא דבכורות די"ח ע"ב דאמר רבה הכל מודים בא' שהפקיד בהמתו אצל בעה"ב ומתה דהמע"ה והא התם דהוי בריא בחיובא וס' בחזרה אפי"ה אמרי' המע"ה אלא ודאי שהט' הוא שהמפקיד גם כן אינו טוען בריא שאינו שלו המת עכ"ד:

ואחד הרואה בפירש"י שם בשמעתין שפי' דהנפקד טוען ברי' שבהמה של המפקיד מתה ומשו"ה אמרי' דיחזיק במה שבידו דא"ל למפקיד הבא ראיה שבהמה שלך לא מתה כדי להוציא מידי ולאו משום ט' דב' מסופקים כמ"ש הוא דאי הכי הוה סו' ר' טרפון דיחלקו ודו"ק. ובודאי דלאו מטעם שומר נגעו בה דאי מיירי בש"ס בדין שומר שקבל עליו להיות שומר תקשי לדידיה אמאי אמרי' המע"ה נימא מתוך שאיל"מ כדכ' הוא ומה יתרץ בזה כיון שהוא מדמהו לדין ברי' בחיובא וכו' אל"ו דל"ד כלל וכו':

איך שיהיה נחזור לדאתן עלה והוא דר"ב ז"ל במקו' מציעא הביא משם הרמ"ך ז"ל שהקשה ואמאי מחייבינן לבעה"ב שיתן לרועים עד כדי דמיהן של הבהמות טפי מאיגרייהו ומ"ש מההיא דמעבודת דא"ל טול דינר והעבירני שאין לו אלא שכרו דשאני הכא דהרועים מצו אמרי אנן שבקינן חיותא דילן בסכנת חיות ואם יאנסו מחייבינן לשלם ולהכי יהיב להו כל ההוא אגרא דחזי להו ע"כ והריטב"א ז"ל הוקשה לו דמ"ש דההיא דמבריח ארי דפטור ותי' דשאני הכא דהוי ברי' היזיקא וכ"כ תלמידי הרי"ף וז"ל דל"א מבריח ארי אלא היכא דאין ההיזק ברור כגון התם דשמא מפייס ליה לב"ח אבל הכא ההיזק ברור משנכנס ארי לעדר וזה מסר נפשו להציל ודאי דשקיל שרצון בעל הבהמה

בכך דלהכי בא להציל ומסר את נפשו ונלחם עם הארי עכ"ל: אשר עפ"ז נלפקע"ד לפרש פסו' הכרוז האמורים בשמואל א' י"ז וכ"ת והנה איש הבנים עולה גלית הפלשתי שמו וינוסו מפניו ויראו מאד ויאמר איש ישראל הראיתם האיש העולה כי לחרף את ישראל בא והיה האיש אשר יכנו יעשירנו המלך עושר גדול וגו' ויאמר דוד אל האנשים העומדים עמו לאמד מה יעשה לאיש אשר יכה את הפלשתי הלז וגו' ויאמר לו העם כדבר הזה לאמר כה יעשה לאיש אשר יכנו וישמע אליאב אחיו הגדול בדברו אל האנשים ויחר אף אליאב בדוד ויאמר למה זה ירדת ועל מי נעשת מעט הצאן ההנה במדבר אני ידעתי את זדונך ואת רוע לבבך כי למען ראות מלחמה ירדת ויאמר דוד מה עשיתי עתה הלא דבר הוא ויסוב מאצלו אל מול אחר ויאמר כדבר הזה וישיבוהו העם כדבר הראשון ויאמר דוד אל שאול אל יפול לב אדם עליו עבדך ילך ונלחם עם הפלשתי הזה ויאמר שאול אל דוד לא תוכל ללכת אל הפלשתי הזה להלחם עמו כי נער אתה והוא איש מלחמה מנעוריו ויאמר דוד אל שאול רועה היה עבדך לאביו בצאן ובא הארי ואת הדוב ונשא שה מהעדר ויצאתי אחריו והכתיו והצלתי מפיו ויקם עלי והחזקתי בזקנו והכתיו והמחיו גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם ויאמר דוד ה' אשר הצילני מיד הארי ומיד הדוב הוא יצילני מיד הפלשתי הזה ויאמר שאול לך וה' יהיה עמך ע"כ ולכאורה יל"ד בפסו' הללו כמה דקדוקים א' קשה מה היה חרי האף של אליאב על דוד אי משום שבא אל המלחמה כאשר א"ל למה זה ירדת וגו' למה המתין עד שראה ושמע בדברו אל האנשי' תכף כשראהו היל"ל למה זה ירדת ואם חרה אפו משום שדבר היל"ל למה תדבר לך במהרה ותו' ק' תשו' דוד שהשיב לו מה עשיתי עתה הלא דבר הוא דלכאורה תשו' זו סתומה ונעלמה ולא השי' כלום הי"ל להשי' באתי להביא לכם אכילה כמפור' למעלה. ותו ק' מה כיוונו העם שהשיבוהו דבר כדבר הראשון מה שאל מהם ומה היה דבר הראשון ולא האחרון ותו ק' במה שאמר דוד עבדך ילך ונלחם ולמה לא אמר ילך ויכה כאשר אמר בתחי' ותו ק' מה לו לשאול למונעו ולו' לו לא תוכל וגו' מאחר שהוא התנדב להלחם ולמה הוציא הכרוז ותו ק' מה לו לדוד להגיד לשאול שהיה רועה וגו' היל"ל גם את הארי ואת הדוב הכה עבדך ותו לא מידי: אמנם עפ"י דרכינו יבא ע"ן ואולם צריכי' אנו להבין במאי פליגי הרמ"ך והריטב"א ותלמידי הרי"ף ז"ל שהרמ"ך נתן טעם דמאי דיהבינן לרועי' טפי מאגרייהו משום שהניחו הבהמות שלהם ואפשר דביני ביני יבא ארי או שאר חיות ויטרפו הבהמות ויתחייבו לשלם משו"ה חייב לשלם להם יותר משכרם אפי' עד כדי דמיהן והריטב"א ותלמידי הרי"ף נתנו ט' משום שהלכו

ומסרו נפשם להלחם עם הארי דבריא היזקא אריה שאג מי לא ירא משו"ה נותן להם יותר משכרם ומאי בינייהו:
ואולם נלפקע"ד דפליגי היכא שהלכו הרועים ולא יכלו להציל דלהרמ"ך שטעמו הוא משום שהניחו הבהמות שלהם והלכו להציל מוכרח דס"ל דאף אם לא הציל לוקח שכרו מושלם אמנם לד' הריטב"א ותלמיד הרי"ף שטעמו הוא שמסר נפשו והציל מפי הארי מוכח דס"ל דאם לא הציל פטור מלשלם והלואי ישלם לו כפועל בטל:
עו"נ מאי דאי' התם במתני' הלסטים הרי זה אונס והקשו בגמ' ולוקי גברא לבהדי גברא ומשני בלסעים מזויין אבעיא להו רועה מזויין ולסטים מזויין מהו ומשני האי מסר נפשיה והאי לא מסר נפשיה ופרש"י לסטים כיון שאומנותו בכך סתמו בא להרוג או ליהרג אבל הרועה כיון שאין אומנותו בכך אף שהוא מזויין ה"ז אונס עכ"ל:
עו"נ מ"ש ה' בס' מענה לשון דמילת דבר הוא כינוי למנהג וכן פירש"י במגילת אסתר כי כן דבר המלך לפני כל יודעי דת ודין כי כן מנהג המלך יע"ש:
מעתה נבא לפ' כוונת הכתובים והוא דדוד הע"ה אחר ששמע קל כרוזא קרי בחיל והיה האיש אשר יכנו וגו' וגמר בדעתו להלחם עם הפלשתי בקש לאמת הענין שיפרעו לו כל מה שנדרי הכרוז וז"א מה יעשה לאיש אשר יכנו כי חוששני כי אח"ך תאמרו כי מי הפלשתי הזה אשר חרף וגו' ומבריח ארי בעלמא הוא או כההיא דמעבורת וכיוצא דאין לו אלא שכרו ויהי כשמוע אליאב אחיו בדברו אל האנשים דמדברי דוד מוכיחים שהם יכולים לפטור עצמם בטענו' אלו דמבריח וכיוצא וע"ז ויחר אף אליאב בדוד דלא ידע הדין דמחוייבים לשלם מב' טעמי חדא למה זה ירדת דהוי בריא היזיקא שמוסר נפשו נגד הפלשתי וכמ"ש הריטב"א ותלמידי הרי"ף ועו' איכא טעמ' רבה לחייבם מט' שכ' הרמ"ך ז"ל שהניח בהמות שלו בשדה וז"א ועל מי נטשת מעט הצאן ההנה במדבר ואי ביני ביני יאנסו אתה חייב לשלם וא"כ מן הדין חייבים לשלם לך ואף מטעמ' אחרינא אתה חייב לשלם אם יארע איזה אונס כצאן כי אני ידעתי את זדונך ואת רוע לבבך שלא ירדת להציל כי אם למען ראות מלחמה ירדת וחייב אתה מדינא ויהי כמשיב דוד מה עשיתי עתה הכוונה עתה בעת המלחמה מה פשעי ומה חטאתי שאתחייב בעד הצאן הלא "דבר" הוא הכונה המנהג הוא כך עתה דשבקי כולהו לבעירייהו וכאשר כ' הנמק"י משם הראב"ד דהיכא דלא שני ממנהגא פטור ולאו פושע מיקרי. ויסוב מאצלו אל מול אחר וידבר אל האנשים הני ב' טעמי שטען אחיו בעדו אם יסכימו בהם לשלם לו כל מה שנדר הכרוז והם השיבו לו כדבר הראשון הכונה הטעם הא' שטען אליאב דמשום דהוי ברי היזיקא הם מתחייבים לשלם לו כל שכרו ולא מהטעם הכ' כ"א לא יוכל להציל לא

יתנו לו שכרו וכאמור. מעתה כאשר הביאו את דוד אל שאול נזהר בדבריו וכה אמר עבדך ילך ונלחם עם הפלשתי ולא אמר יכה כי אפשר שלא יוכל להציל וע"ז א' ונלחם עם הפלשתי ואדעתא דהכי תקבל עליך לשלם לי השכר וכששמע שאול שאמר דוד עבדך ילך ונלחם השיב לו כיון שאתה מסופק בדבר שאין אתה יודע אם תוכל להכותו אם לאו אני אומר לך לא תוכל ללכת אל הפלשתי ולמסור נפשך ולהלחם עמו כי נער אתה והוא איש מלחמה מנעוריו ואומנותו בכך וכמ"ש בגמ' בלסטי' מזויין דהוי אונס מה"ט והשיב לו דוד מה שאמרתי לך עבדך ילך ונלחם כמסתפק בדבר הוא מפני שכדי שתשלם לי כל שכרי שנדרת כי עבדך היה רועה לאביו בצאן ובא הארי ואת הדוב ו ונשא שה מהעדר והכתיו והחזקתי בזקנו והמתיו ונמצא שכבר הוחזקתי שאני יכול להציל ואם ביני ביני יארע אונס בצאן אבי מחייב אותי בדין לשלם לו בשביל זה אמרתי ילך ונלחם אבל לגבי הפלשתי כיון שדין א' להם ושניהם נישנו במתני' הארי והדוב והלסטים ה"ז אונס נמצא דשקולים הם וכיון שאתה מדמה להפלשתי הזה ללסטים מזויין פשיט' דאני יכול לו כיון דגם את הארי ואת הדו' הכה עבדך והפלשתי הזה כא' מהם דייקא שניהם נשנה במתני' ויאמר לו שאול כיון שאתה בטוח בה' לך וה' עמך ותוכל לו ודו"ק:

מעתה נחזור לחקירתינו שנמצא שחייב להציל הרועה את הצאן אפי' עד כדי דמיהן וא"כ הקב"ה כ"י הרועה הנאמן מנהיג את עולמו ודאי שחייב להציל אותנו ומהו אומרו ביוקר עמדו לי ישראל הרבה משפחות של כנים וכו': אמנם התי' לזה הוא פשוט פשוט דמאי דחייבו את הרועה להצי' ברועי' ומקלו' בשכר אפי' עד כדי דמיהן כבר הק' בגמ' ומאי אהני ליה לבעה"ב כיון שכבר נותן עד כדי דמיהן ומשני נ"מ לכושרא דחיותא ופירש"י כושר הבהמות שמכירין את בעליהן ולמודות לילך לביתו נמצא דדוקא מה"ט חייבו את הרועה להציל את הצאן בשכר עד כדי דמיהן הלא"ה דאי ליכא כושרא דחייותא כגון שלקחם חדשות שאינם מכירי' אותו ואינם למודות לילך לביתו מאיזה סיבה שתהיה אינו חייב הרועה להצילם בשכר כ"ך והלא הדברי' ק"ו ומה הבהמות מה שמציל אותם מפי הארי והדוב וכו' הוא דוקא משום כושרא דחייותא אנן מה נענה בעוה"ר שאם אנו יודעים ומכירים באלהותו ובאחדותו יתברך ודאי שהוא מציל אותנו מיד הקמים עלינו משא"כ אבותינו במצרים שהיו גוי מקרב גוי ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם ליכא שום חיוב עליו יתברך להצילם וכל החסד והאותות והמופתים אשר עשה עמנו והצי' אותנו בכח גדול וביד חזקה הוא ברוב חסדיו יתברך דוקא ולא מן הדין:

וזה נלפקע"ד פשט הכתו' האמורי' ביחזקאל סי' ל"ד כה אמר ה' אלד'ים הנני אני ודרשתי את צאני והצלתי אתכם מכל המקומות אשר נפוצו שם וגו' והשבתי חיה רעה מן הארץ

וגו' וידעו כי אני ה' אלד'יכם והמה עמי בית ישראל נאם ה' אלד'ים דנר' ממש פשט הכתו' כאשר אמרנו והוא פשוט: אשר עפ"י קוטב זה נלע"ד לפ' כוונת מאמרינו הנצב פתח השער דלכאורה ק' מנ"מ אם הוא לנו לרועה ואנחנו לו לצאן אם הוא לנו לשומר ואנו לו לכרם אם הוא לנו במקנאין במצרים ואנו לו במכעיסין שזבחנו לאלד'י מצרים אם הוא לנו לאב ואנו לו לבן אם הוא א' לנו אל יחסר ואנו אמרנו לו ה' רועי לא אחסר כללא דמלתא שאין לנו להשען כ"א על רוב רחמיו יתברך והוא יתברך אין לו לבחור באומה אחרת כי אנחנו עמו וצאן מרעיתו ומאי נ"מ בכל השמות והתוארים הללו הא ודאי הלא דבר הוא ולנו לדעת מה כיון בעל המאמר בזה:

אמנם עפ"י דרכינו יבא ע"ן וקודם שנבוא אל המכוון נבין הפסוקי' האמורים בשמואל ב' סי' י"ז וכ"ת לך ואמרת אל עבדי דוד כה אמר ה' זרעך אחריך הוא יבנה בית לשמי אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט מישור וגו' ויבא המלך דוד וישב לפני ה' ויאמר מי אנכי ומי ביתי כי הבאותני עד הלום ותקטן עו' זאת בעיניך ה' אלד'ים ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק וזאת תורת האדם ומה יוסיף עוד דוד לדבר אליך הואל וברך את בית עבדך לעולם ומברכתך יבורך את בית עבדך לעולם ע"כ:

והנה רבו הדקדו' במ"ק אלה ראשונה מאי או' אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעוותו והוכחתיו וגו' וכי זו היא תכלית אהבה עזה שיאהבהו ותו ק' או' ויבא המלך דוד וישב לפני ה' דמאי נ"מ אם עמד או ישב ותו ק' מה כיוון דוד באומרו מי אנכי ומי ביתי ורד"ק הביא משם המד' שאמרו מי אנכי וגו' הלא מן עמוני ומואבי באתי ולא די שבאתי בקהל אלא גם הבאותני עד הלום ואין הלום אלא מלך ולכאורה לא ידענו גם בזה מה כיוון דנר' כמתרעם ח"ו ומאי קאמר ותו ק' או' ותקטן עוד זאת בעינך ה' אלד'ים דלכאורה תיבת ותקטן היא גרועה לגבי קב"ה כ"י ותו' ק' ותדבר אל בית עבדך למרחוק ורלב"ג פי' למרחוק בזמן שיחטאו בני ויתרחקו ממך ולא ידענא מאי קאמר ותו ק' או' וזאת תורת האדם דמה הפרס בין תורת האדם לתור' אחרת ח"ו ותו' ק' או' ועתה הואל וברך את בית עבדך לעולם דנר' דע"פ כל הדברי' האלה אשר דבר בהכרח שהקב"ה יברך אותו לעולם ולא ידענא למה:

אמנם נלע"ד לפ' אם יוכשר בעיני ה' ואם יראה בעיני מו"ר דיובנו בהק' מ"ש בש"ס פ' השואל דקא' ההוא גברא דזבן ארכה דחמרא לא אשכח דוכתא לאותובינהו אמ"ל לההיא איתתא אית לך דוכתא לאוגורי אמ"ל אי מקדשת לי יהיבנא לך דוכתא אזל קדשה יהבא ליה דוכתא לעיולי אזל לביתיה כת' לה גיטא שדר לה אזלה איהי אגרא שקולאי מיניה וביה אפיקתיה ואותביה בשבילי אמ"ר הונה בריה דר' יאושע כאשר עשה כן יעשה לו

גמולו ישוב בראשו ל"מ חצר דלא קיימא לאגרא אלא אפי' חצר דקיימא לאגרא אמ"ל לכ"ע ניחא לי לאגורי ולך לא ניחא לי דדמית עלי כארי ארבא ע"כ. וכ' הנ"י וז"ל ודוקא כי האי גוונא דהך איתתא שלא השכירה לו אלא ע"מ שיקדשנה אבל סתמא המשכיר בית לחבירו ונעשה שונאו אח"ך א"י להוציאו וכ"כ הריטב"א עכ"ל והב"י בסי' שי"ב הביא ס' מ"נ וז"ל על ראו' שדר. בבית לאה ורצה להחזיק בקצת הבית והיא טוענת שאינה יכולה לדור עמו דדמי עליה כאריה ארבא עפ"י כל התואנות והקינטורין שנעשו בניהם הדין עמה ע"כ והב"ח סי' שי"ט הביא פלוגתיהו של הרבנים ז"ל וכ' שאם השכיר לו הבית ע"מ שהוא אוהבו ונעשה שונאו יכול להוציאו אפי' תוך הזמן אליבא דכ"ע מאחר שהשוכר העביר את הדרך נגד המשכיר וכן אם כשהשכי' לו היה שונאו אינו יכול להוציאו כלל דסבר וקביל ולא פליגי הנ"י והב"י אלא במשכיר סתמא דוקא ונעשה שונאו אח"ך יע"ש כי עפי"ז שמעתי מפה קדוש הרב הנשי"א הי"ו (ז"ל) כוונת הפסו' בפ' ויגש והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך מנעורינו ועד עתה בעבור תשבו בארץ גושן כי תועבת מצרים כל רועה צאן דהכוונה דקא מזהיר יוסף לאחיו שיאמרו שהם רועי מקנה והטעם בעבור תשבו בארץ גושן ישיבת קבע ולא יוכל אח"ך לגרש אתכם מחמת איזה שנאה שתתחדש כי בלא"ה תועבת מצרים כל רועה צאן ואפי"ה סבר וקביל וש"י. עו' נק' מה דאי' במד' הובא בס' תולדות יצחק וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק ראה אאע"ה שעתיד להתרחק הקב"ה מאותו מקום בעונות ישראל התחיל להצטער אמ"ל הקב"ה זאת מנוחתי עדי עד אפילו בחורבנה עכ"ל:

מעתה נבא לכוונת הכתובים דהנה הקב"י כ"י תנאי הוא מתנה עם דהע"ה ע"י נתן הנביא וכה אמ"ל זרעך אחריך אשר יצא ממעיך הוא יבנה בית לשמי וכוננתי את כסא מלכותו עד עולם בתנאי אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן דהיינו שמפרש עמו ע"מ שיהיה אוהבו דוקא אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט מישור ובנגעי ב"א שמן הדין מותר לי לגרשו מן הבית. וכששמע דהע"ה דברים אלו מפי נתן הנביא ויבא וישב לפני ה' כדין תלמיד לפני רבו וכמ"ש בש"ס כי חשב ללחום את שוטר בין תבין את אשר לפניך זה תלמיד לפני רבו ודן לפניו בקרקע והתחיל לטעון טענה הא' כי מי אנכי ומי ביתי הלא מן רות המואביה באתי והבאותני עד הלום להיות מלך נמצא דאף שאני מגזע שונאי ישראל סברת וקבלת והבאותני להיות מלך ואיך עכשיו תוכל להתנות עמי ואף עם בית ישראל לא תוכל להתנות עמהם שהרי נדרת לאאע"ה זאת מנוחתי עדי עד אף שיחטאו וז"א ותקטן עוד "זאת" בעיניך ה' אלד'ים ותדבר אל בית עבדיך למרחוק' דייקא כשראה

אאע"ה המקום מרחוק דאדעתא דהכי סברת וקבלת ועוד טען ואמר דמידי הוא טעמא שיכול להוציאו המשכיר לשוכר אפי' תוך הזמן משום דדמית עלי כארי ארבה וכ"ז בין אדם לחבירו אבל לגבי דידך מי לא יראך מלך הגוים ואי אפשר שתטעון בעדינו דמית עלי כארי ארבא וז"א וזאת תורת האדם בין אדם לחבירו וע"ז אמר ועתה עפי"ז כל הטענות האלה הואל וברך את בית עבדך לעולם ומברכתך יבורך את בית עבדך לעולם בלתי שום תנאי ודו"ק: עוד נקדים מ"ש המפ' ז"ל הובא בס' בן אברהם הטעם למה נקראו ישר' כרם יען שכשהקבה"ו רואה הדור ח"ו נוטה לצד חובה נוטל צדיק א' הנקרא אשכול ומכפר עליהם וכמאמר הנביא אין אשכול לאכול בכורה אותה נפשי והכי אי' במדרש פ' בשלח בשעה שיצאו ישראל ממצרים עמדה מדה"ד לקטרג על ישר' מה אלו עע"ז אף אלו עע"ז מה עשה הקב"ה מסר את איוב ביד השטן ואמ"ל הנו בידך ובעוד שהיה השטן מפתה את איוב אמ"ל הקב"ה למשה דבר אל בני ישר' ויסעו משל לרועה שהיה רועה עדרו ובא זאב אחד לאכול את הצאן מה עשה הרועה מסר להזאב תייש גדול שהיה לו ובעוד שהיה הזאב מפטפט עם התייש העביר כל צאנו והבריחם כן כשהקב"ה רואה שהדור נוטה לחובה ח"ו נוטל צדיק א' ומכפר על הדור נמצא דיש עוד תיקון להרועה להציל את הצאן כשמוסר לו תייש גדול ומציל את כולם:

עוד נקדים מ"ש ה' בינה לעתים דהקב"ה בראותו קושי השעבוד והעינוי לבש בגדי קנאה וציוה לישראל ג' דברים הן להכעיס את המצריים והן לנסות את ישראל שימשכו ידיהם מן הע"ז ראשונה צוה להם קחו לכם צאן שיהיה קשור אלו"ד שלהם בכרעי המיטה זאת ב' צוה להם ושחטו הפסח כי היא הכעסה יותר גדולה ששחטו אלוד'יד'ין לעיניהם והג' צוה להם שיתנו את הדם על המשקוף לעין כל עובר ושב להכעיס את המצריים וגם כשישראל יעשו אלו הג' דברים לעיני המצריים בודאי שכבר קבלו עליהם לשוב בתשו' שלימה ומשכו ידיהם מן הע"ז עכ"ל:

מעתה נבא לביאור כוונת המדרש דאמר בתחי' דודי לי ואני לו הוא לי לרועה דכתי' רועה ישר' האזינה ואני לו לצאן והוק' לו א"כ הוא לי לשומר דכתיב הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל וכיון שכן הוא חייב להציל אותנו מכף כל הקמים עלינו אני לו לכרם דכתי' כי כרם ה' צבאות בית ישראל הכוונה דהאמת כן הוא שהוא אבינו רועינו ואם ח"ו יש פתחון פה למדה"ד לקטרג לוקח אשכול מן הכרם ומכפר עלינו ועוד מביא ראיה לדבריו שהוא אבינו רועינו שהרי בהיותינו בארץ מצרים לבש בגדי קנאה להצילנו מקושי השעבוד והעינוי ומן הדין היה פטור להצילנו שהיינו גוי בקרב גוי אמנם כאשר ראה אותנו מן המכעיסין דכתי' הן נזבח את תועבת מצרים וכתיב ויקחו להם איש שה

לבית אבות אז הציל אותנו ותכף הוא היה לי לאב ואני לו לבן כדכתיב בני בכורי ישר' מעתה הוק' לבעל המאמר שהיה לי לאב ואני לו לבן הרי כן הבטיח לדהע"ה ואפי"ה אמ"ל אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט מישור לזה בא כמתרץ כבר אמ"ל אל יחסר המזג וגם אני שואל ממנו ה' רועי לא אחסר לעד לעולם יהיה תמיד השגחתו הטובה עלינו להצילנו מכף כל אויב ואורב אכי"ר:

איך שיהיה יען שראיתי שהטרחתי למו"ר חזרתי לנושאי מקדם אמרתי בתחי' דברי במקום קדוש בחצר אהל מועד שם רמז לפטי' הצדיקים כי הן בעון החסרון מגיע לנו שאין לנו תמורתם אבל הם עצמם צדיקים יושבים אל מקום קדוש ועטרותיהם בראשיהם בחצר אהל מועד ונהנים מזיו השכינה: חזרתי ואמרתי מצות תאכל במקום קדוש בחצר אהל מועד יאכלוה הכוונה שנהיה זהירים באכילת המצה כדי להמשיך שערי קדושה נזכה לשנה הבאה לאכול אותה בבנין בית קדשינו ותפארתינו. וז"א מצות תאכל במקום קדוש כשתהיו זהירים להמשיך עליכם סיטרא דקדושה אני מבטית לכם בעהי"ת בחצר אהל מועד יאכלוה ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים בעגלא ובז"ק כיר"א:

דרוש מורי מחבר ספר בני בנימין

דרוש שדרש מורי הרב בעה"מ ספר בני בנימין ז"ל בק"ק גדול יכב"ץ: והנושא בא וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו. וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו בגשתם אל קדש הקרשים:

איתא התם במס' שבת ד' פ"ז דרש ר' סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ס"ר של מה"ש ולכל א' וא' מישר' קשרו לו ב' כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע וכיון שחטאו ישר' ירדו ק"ך רבוא של מ"ח ופרקום שנ' ויתנצלו בני ישר' את עדים מהר חורב אמר רב חמא בר חנינא וכולן זכה משה ונטלן דסמיך ליה ומשה יקח את האהל אמר ר"ל ועתיד הקב"ה להחזירן לנו שנ' ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברינה ושמחת עולם על ראשם שמחה שמעולם על ראשם ע"כ:

ידוע הדבר ומפורסם הענין כמה גדלה מעלת ישראל לפני הקב"ה בימים האלו ובזמן הזה אשר בחר בנו מכל העמים וקרבנו לפני הר סני לקבל עלינו את התורה זכה וברה ולא זז לחבב אותנו עד שקרא אותנו קדש וכמ"ש הכתוב בפ' יתרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש דרשו רז"ל דלהוי עם קדוש קאמר ובמ"ת קאמר כי עם קדוש אתה לה' אלוד'יך וכן מצינו דהנביא משתעי בהכי דקאמר קדש ישר' לה' ראשית תבואתה כל אכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם ה':

וראיתי בדברי מר"ן זקן אבא מארי ז"ל דמפרש כוונת הנביא במה שידוע דהאוכל תרומה במזיד חייב מיתה ואינו חייב לשלם דקי"ל בדרבא מיניה אמנם הנהנה מן הקדש אם הוא דבר דקדוש קדושת הגוף הרי זה משלם קרן וחומש ויש בו מועל אחר מועל וכולם חייבים דאינו יוצא לחולין מעתה זה אומרו קדש ישראל לה' כלו' דישראל יש להם דין הקדש הגוף וגם יש להם דין תרומה גדולה וזה אומרו ראשית תבואת' וא"כ הנהנה מהם איך יהיה דינו אם דינו כתרומה או כהקדש לזה קאמר כל אוכליו דהיינו דינו כהקדש דיש מועל אחר מועל וגם חייבים מיתה כדין האוכל תרומ' במזיד משו"ה רעה תבא אליהם דהיינו המיתה וה' מ"ז בנו בעל נ"ב מפרש סיום הפסוק דקא' נאם ה' דלכאורה הוא מיותר דכבר אמר בתחי' כה אמר ה' א"כ למאי חזר וא' נאם ה' אלא דהכונה דבא לרמוז מ"ש רש"י ז"ל בפ' וארא לא נכרתי במידה אמיתות שלי שעליה נקרא שמי ה' והכונה דיש חילוק בין הבטחה שהיא בשם המיוחד דהיינו ה' להבטחה שהיא בשאר שמות שהבטחה שהיא בשם המיוחד היא לעולם ואינו חוזר ממנה ואפי' שישר' אינם כשרים ח"ו אכן הבטחה שהיא בשאר שמות אם ח"ו אינם כשרים חוזר בה ולזה קאמר דלא תקשי לך דתינח בזמן דישראל עושים רצון הקב"ה נימא הכי לזה קאמר דנבואה זו נאמרה נאם ה' וכיון דהיא בשם המיוחד היא לעולם אפי' בזמן דח"ו אינם ישר' כשרים דעפ"י דברי מרן זקן אבא מארי ז"ל נר' לפקע"ד כוונת הכתוב דקאמר התם המקונן דקאמר תבא כל רעתם לפניך ועולל למו כאשר עוללת לי על כל פשעי והדקדוקים הם מבוארים ולא נאריך אלא דבא הנביא לומר דכיון דישראל יש להם דין הקדש דקדשי קדושת הגוף והדין הוא דיש מועל אחר מועל וא"כ צריך שמן הדין שתבא כל רעתם אשר הרעו לישראל לפניך כדי שתתפרע מהם כל רעתם ולא רעה אחד שמעלו בהם דוקא ולומר דכבר יצאו לחולין ואין מועל אחר מועל אלא אני אומר שצריך שתבא כל רעתם והיינו ועולל למו אפי' לעולליהם דדינו לענישם עונש חמור כדין הקדש דיש מועל אחר מועל משום דכן עשית עמדי וזה אומרו כאשר עוללת לי על כל פשעי ונפרעת ממני אחרון כראשון ולמה נענשתי כ"כ מאחר דבחטא ראשון יצאתי לחולין ופקע הקדושה ממני א"כ לא היה לך להענישני כ"כ אלא ודאי מדאני רואה שנענשתי ע"כ פשעי דיש לנו קדושת הגוף ויש מועל אחר מועל משו"ה אני אומר שגם לגבי הגוים צריך שתעניש להם ע"כ רעה ורעה שעשו לישראל והנה לכאורה צריכים אנחנו לתור ולחפש באיזה דבר חלה קדושה על ישר' ואיך נתקדשו קדושת הגוף והנה רש"י פי' בפ' קדושים תהיו וז"ל הוו פרושים בעריות ומן העבירה שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה והנה הרואה יראה שעדיין לא הרוה צמאונינו שזה הוא צווי שתהיו קדושים

משו"ה פי' הכי שכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה אתה מוצא קדושה דהיינו דבא עליו קדושה אבל דנקראו קדש ודינם כהקדש מנין בא לנו זאת:

ברם ראיתי להרב נ"ב במצוה די"א דכתב דע"י קבלת התורה נתקדשו קדושת הגוף וכתב וז"ל אבל תדע דיש חי' דעות והוא דהתוס' בע"ז כתבו במאי דאמרו התם לעיל אומרים הגוים ישראל שקבלוה היכן קיימוה אמ"ל ש"ו יעידו בהם אמרו לפניו ש"ו נוגעים בעדותם שנ' אם לא בריתי יומם ולילה חוקות ש"ו לא שמתי וכתבו התו' וא"ת והרי ראיה גדולה שקיימוה שהרי ש"ו הם קיימים וי"ל דאין חוששין בזה הראיה דאין אב מעיד על בנו ועוד י"ל שהם קיימים ממה שקבלו כאמור אם ישר' מקבלין והנפקותא דאיכא בן תי' א' לתי' ב' הוא דלתי' א' ס"ל דהתנאי היה על קיום אלא דאין אב מעיד על בנו ולתי' ב' התנאי היה על קבלת התורה וא"כ נפקא לן דאם התנאי דהתנה הקב"ה על קבלתה נמצא דכבר נגמר במה שקבלוה ואם התנאי היה על קיום התורה ש"מ דהתנאי עדיין הוא עומד וא"כ יוצא לנו דאם אנו אומרים על קבלתה שוב אין מועלין בהם דאין לך דבר שנעשה מצותו ומועלין בו ואם התנאי היה על קיום התורה אכתי איכא מעילה בהם ומה"ט הקדימו ישראל נעשה לנשמע כדי להורות בזה דחלק העשיה עיקר ואפי' לאחר קבלתה כל אוכליו יאשמו דעדיין לא נעשה מצותו עיש"ב והנה בעיקר דברי התו' דקאמרי דהם קיימים על קבלת התורה הקשו כל המפרשים דא"כ למה הם נוגעים בעדות:

ועוד ראיתי להרב פר"ח דכתב ועיין בסנהדרין דף צ"ב ופסחים דס"ח דלא משמע הכי ולכאורה הרואה יראה דנפל טעות ואינו דף צ"ב כי אם דצ"ט ע"ב דאמרו התם מגלה פנים בתורה רב ורבי חנינא אמרי זה המבזה ת"ח ר"י ור"י אמרי זה המבזה חבירו בפני ת"ח והקשו בשלמא למ"ד זה המבזה ת"ח עצמו מגלה פנים בתורה הוי אלא למ"ד מבזה חבירו בפני ת"ח אפיקורוס הוי ולמ"ד מבזה חבירו בפני ת"ח מגלה פנים בתורה הוי אפיקורוס כגון מאן אמר ר"י כגון הני דאמרי מאי אהנו לן רבנן לדידהו קרו לדידהו תנו א"ל אביי האי מגלה פנים בתורה נמי הוא דכתי' אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי ופי' רש"י מגלה פנים בתורה הוא שכופר במ"ש בתורה אם לא בריתי יומם ולילה שמהנין לעולם ומקיימין אותו והוא אומר דלא מהני מידי ע"כ הרי מוכח דעיקר הקיום הוא על קיום התורה ולא על הקבלה ובפסחים דס"ח אמרו התם ר"י ביומא דעצרתא אמר עבידו לי עגלא תלתא אמר אי לא האי יומא דקא גרים כמה יוסף איכא בשוקא ר"ש כל לי' יומין מהדר ליה תלמודא ותלי וקאי בעברא דדשא ואמר חדאי נפשאי לך קראי לך תנאי איני והא אמר ר"א אלמלא תורה לא נתקיימו ש"ו שנ' אם לא בריתי וכו' ותי' מעיקרא כי עביד איניש אדעת' דנפשיה קא עביד ופי' רש"י איני וכי אין

הנאה בת"ת אלא ללומדיה אם לא בריתי של יומם ולילה דהיינו ת"ת שכתוב בו והגית בו יומם ולילה וא"כ הרי מוכח מההיא נמי דעיקר קיום ש"ו הוא על קיום התורה ולא על הקבלה:

וראיתי להרב פרח מטה אהרן בח"א סי' מ"ד דהקשה גם הוא מההיא דפסחים ורצה לתרץ בדוחק והרב הגדול חיד"א ז"ל בספרו דברים אחדים דחה דבריו אמנם לע"ד נראה לו' דכונת התוס' היא שא"ה יכולים לדחות ולו' שאין ראיה מקיום ש"ו דהיינו בשביל הקבלה אבל לעולם דהאמת הוא שצריך קיום התורה כדי שיתקיימו בכל יום ויום ש"ו ולא סני בקבלה לחוד דאה"נ דבשעת הקבלה נתקיימו ש"ו אבל לעד לעולם הם מתקיימים ע"י קיום התורה ולזה השיבו דנוגעים הם בעדות לפי האמת ואלו היה מביא ראיה מקיום ש"ו יכולים הם לדחות כאמור:

ובזה יתורץ כל המאמרים הנראים שע"י קיום התו' הם קיימים ש"ו וגם מה שהקשה הרב פמ"א מההיא דפ' דבני העיר דל"א דדרשו אלמלא ן מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ שנא' אם לא בריתי וגו' תינח בזמן שבה"מ קיים וכו' כבר תקנתי סדר קרבנות כל זמן שקוראים בהם וכו' הרי שכונת אם לא בריתי וכו' הוי על הקיום דעפ"י האמור נראה לפקע"ד כו' המאמר הנצב פתח השער דלכאורה י"ל דתינח ר' סימאי השמיענו דע"י שהקדימו ישר' נעשה לנשמע זכו לב' כתרים ועל ידי החטא פרקום אבל ר' חמא בר חנינא דקאמר וכולן זכה משה וכו' מאי חי' ודאי לגבי משה הוי מילתא זוטרתי ועוד מה בא ר"ל לנחמינו מעצבון ידינו שלעת"ל יחזיר להם בודאי הוא בלעת"ל עושה הקב"ה עמנו יותר ויותר מזה דפנים חדשות באו אמנם עפ"י האמור ניחא ונקדים עוד מ"ש רז"ל דמרע"ה הציל את ישראל בטענה לי צויתה ולהם לא צויתה. מעתה זהו כונת ר' סימאי דקאמר בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע והורו לדעת דהעיקר הוא קיום התורה ולא הקבלה ונתרצו בזה באו ס"ר מה"ש וקשרו להם ב' כתרים להראות את כל העולם שנעשו קדושים קדושת הגוף הקדש גמור וא"כ ידעו כל העולם דיש מועל אחר מועל וכל אוכליו יאשמו וכיון שחטאו הורו לדעת דבקבלה תליא וכיון שנעשה מצותו שוב אין בו מעילה לכן באו ק"ך ר' מ"ח ופרקום כדי שידעו דאינו כן אלא דכבר הסכימו כל הפו' דבקיום תליא מילתא דוקא וכמ"ש הפמ"א שם וז"ל כלל העולה ממ"ש שמעולם אין לספק שכונת אם מקבלים ישראל אינו אלא על הקיום ולא על שעה אחת דמה תועלת יש אם יעזבוה וישכחוה ולכן בא ר' חמא לו' דלא תימא כיון דפרקום הכתרים וא"כ יצאו לחולין לכן בא ר' חמא לו' שכולם זכה משה ונטלן משום דמשה הוא כללן של ישראל כיון דהוא הציל לישראל בטענת לי צוית וכיון שהם בידו הרי הם כאילו בידם

של ישראל וא"כ לו נאה ולו יאה ועדיין בקדושתם הם עומדים ויש מועל אחר מועל וישראל חייבים רק על מעשה העגל לבד אבל קדושה שבהם היכי פקע ולזה בא ר"ל לו' תדע לך שעדיין הם בקדושתם שהרי עתיד הקב"ה להחזיר אותם אלא שהם בתורת פקדון ביד מרע"ה עד שיחזרו ישראל בתשו' ומביא ראיה מהכתוב ועפ"י האמור אפשר לפרש כונת הנביא דקאמר התם בירמיה סי' ל"א כה אמר ה' מצא חן במדבר עם שרידי חרב הלוך להרגיעו ישראל מרחוק ה' נראה לי ואהבת עולם אהבתיך ע"כ משכתיך חסד עוד אבנך ונבנית בתולת ישראל עוד תעדי תופיך ויצאת במחול משחקים וגו' ולא נאריך בדקדוקים דהם מבוארים אלא עפ"י האמור ניחא ונק' עוד מה שפי' רש"י מרחוק ה' נראה לי הם דברי הנביא ואהבת עולם הם דברי הקב"ה והמפרשים פירשו מרחוק ה' הם דברי כנ"י ואהבת עולם הם תשו' של הקב"ה ולפי דרכנו יתפרש הכי והוא דכנ"י אומרים מרחוק ה' נראה לי דהיינו בשעת קבלת התורה נראה לי וקבלנו עלינו עול מלכות שמים ואמרנו נעשה ונשמע משו"ה מצאנו חן בעיניו במדבר אפי' דהיינו עם שרידי חרב מפרעה וממצרים והוא הציל אותנו בשביל זה מצאנו חן בעיניו ולזה משיב להם הקב"ה האמת דכן היה דבשביל זה ואהבת עולם אהבתיך ע"כ משכתיך לך חס"ד דהיינו שבאו ס"ר מה"ש וקשרו לנו ב' כתרים וכו' ואפי' שאחר כך באו ק"ך ר' מ"ח ופרקום אני מבטיח לכם שעוד אבנך ונבנית שם רמז סברת ר"ח שקאמר דכולן זכה משה ונטלן כדי שיהיה בידו לפקדון משום דמרע"ה הוא כללות כל ישר' ואין לך חכם בתור' שאין לו ניצוץ ממרע"ה וא"כ בכל דור ודור ע"י עסק התורה והמצות זוכה ליטול חלקו מידו וזהו עוד אבנך ונבנית דהיינו אם תבנה בתורה ובמצוות ונבנית אני נותן לך חלקך בתולת ישראל וגם עוד תעדי תופיך ויצאת שם רמז סברת ר"ל דקאמר דלעת"ל עתיד הקב"ה להחזיר לנו את כל הס"ר כתרים ולזה אמר עוד תעדי דאלו עדים ר"ל לעת"ל כללות כל ישר' אמתי בזמן דויצאת במחול משחקים של שמחה דהיינו לעת"ל דהוי שמחה שלימה שנמחל לנו עון העגל דעל פי האמור נראה ג"כ כונת המדרש תנחומא דפ' יתרו ע"פ ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו ממקום קדוש יתהלכו וכי יש רשעים קבורים ובאים ומהלכים רבי סימון אמר אלו רשעים שהן מתים וכקבורים בחייהם וכמו שנא' כל ימי רשע הוא מתחולל מהו מתחולל מת וחלל ד"א הכתוב מדבר בגרים שבאים ועושים תשו' וממקום קדוש אלו ב"כ וב"מ ד"א ממקום שישראל נקראים קדושים שם הם מתהלכים ע"כ והכונה נראה לפקע"ד עפ"י האמור:

ונקדים עוד מ"פ רז"ל דכל הנשמות היו בהר סני ואף נשמות הגרים וא"כ כיון דחלה הקדושה בישר' ע"י מעמד הר סיני גם חלה הקדושה על הגרים דגם הם קבלו חלקם

מעתה זהו הכוונה דר' סימון דרש כונת הכתוב על רשעים כפשט הכתוב דכיון דהרשעים בחייהם נקראים מתים משו"ה קאמר קבורים והאמת דבמקום קדוש באו מהר סני ששם, קבלו את התורה ושם נתקדשו ובאו אח"כ ואמר ד"א דלא בא הכתוב אלא לגבי הגרים שבאים ועושים תשו' ומתגיירים ולכן הקדושה ראשונה שקבלו נשמתם בהיותם שם על הר סני חלה עליהם וזה ע"י שהולכים לב"כ וב"מ מתעוררת אותה הקדושה ותחול עליהם ד"א אומר דאין צריך לב"כ ולב"מ אלא ממקו' קדוש יתהלכו ר"ל ממקום שחל הקדושה לישר' דהיינו בהר סני שם ג"כ היו הגרים ונמצא דחל עליהם הקדושה ועפ"ז יובן המכילתא דאמרו בפ' ואנשי קדש תהיון לי ר' ישמעאל אומר כשאתם קדש תהיו לי ע"כ דלכאורה י"ל דר"י בא לאשמועינן דאם ישר' יהיו קדש הם חלק הקדו' הא לאו הכי לא ומי לא ידע בכל אלה דאל"כ למה לקח לישר' לחלקו ולנחלתו יותר מכל האומות האמנם עפ"י האמור ניחא והכוונה הוי הכי דבא ר"י להורות דאינו כתי' ב' של התו' דהקדושה חלה בקבלת התורה לבד וא"כ אפי' דאח"כ אינם מקיימים התורה והמצות לא איכפת ליה יען שכבר קבלוה אלא העיקר הוא כתי' א' דהוא על הקיום התורה לזה בא ר"י ואמר דדוקא כשאתם קדש דהיינו שתקיימו התורה ומצות אתם לי ואם לאו אין אתם לי איך שיהיה נמצינו למדין מדברי הרב נ"ב דזאת המעלה שנקראו ישר' קדש היינו משום קבלת התורה או משום קיום התורה והנה במצוה צ"ד אמר מר טעם אחר מטעם דהנביא קרא לישראל צאן קדשים וידוע מ"ש רז"ל דכשם דיש מזבח למטה ואהרן ובניו הם מקריבים קרבנות צאן ובקר ותורים ובני יונה כן יש מזבח למעלה ומיכאל הוא מקריב נפשותיהם של צדיקים ולהקרבה זו נתקדשו להיותן קדשי מזבח לעלות לרצון לפני ה' וא"כ לדעת זה אם יהיו ישר' בעלי מומין דהיינו הנשמות פגומות מנגעי העונות הו"ל כבעלי מומין פסולי המוקדשין ואינם ראוים להקרב והו"ל כבעל מום דירעו עד שימותו ואין להם תקנה בפדיון דאין פודין קדשי מזבח ומשו"ה נר' לפקע"ד דאמרו רז"ל על פסוק אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם דהיינו נשמות הרשעים נעשים אפר תחת כפות רגלי הצדיקים כיון דלא חזו לכלום ולכאורה צריך להבין בדברי הרב דאף דנותן טעם לשבח למה נתקדשו ישר' אך עדיין צריכים אנחנו לטעם א' דבמה נתקדשו ישר' ודאי דהוי ע"י קבלת התורה אך יש להקשות דתינח לפי תי' א' של התו' דבקיום התורה תליא מילתא ניחא דמיכאל השר הגדול אינו מקריב כי אם נפשות של צדיקים אמנם לפי תי' ב' דבקבלה תליא מילתא יקריב אפי' נפשות הרשעים אלא ודאי מהא איכא למישמע דבקיום תליא מילתא ולא בקבלה אבל אם נאמר דחלה הק' בקריאת שם צאן קדשים ג"כ הוי ככל הקדש דבעלמא דהבעלים מקדישים ואומרים הרי זו קדש אך יש לדקדק דא"כ

ישאל על הקדשו ויצאו לחולין וכסברת ב"ה דאמרו בבתרא ובערכין דיש שאלה בהקדש אך גם זה ליכא דכבר מצינו לרז"ל דאמר הקב"ה מה אעשה להחליפן באומה אחרת א"א וי"ל דלמה א"א אלא ודאי מטעמא דהוא יתב' הקדישן באומרו או במ"ש ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש או באומרו צאן קדשים ומעתה להוציאן לחולין א"א אפי' דהוו פסולי המוקדשים והטעם דדוקא לגבי ב"ו איכא למימר דיש שאלה בהקדש מטעם דהקדש טעות הוי הקדש וכדאמרו התם אך לגבי קב"ה דליכא למימר האי דלפניו אין טעות דהכל גלוי לפניו ודאי דגם שאלה ליכא ומשו"ה לא שייך נמי שאלה. מעתה הבא נבא לכונת הפסוקים דקאמר התם בפ' יתרו ועתה אם, שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בנ"י ויבא משה ויקרא לזקני העם וישם לפניהם את כל הדברים האלה אשר ציוהו ה' ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה וישב משה את דברי העם. ולא נאריך בדקדוקים אלא עפ"י האמור ניחא דכאן גילה להם דהעיקר הוא קיום התורה ולא די להם הקבלה לבד ולזה אמ"ל ועתה דהיינו אחר שאמרו נעשה ונשמע נמצא שאתם ג"כ מודים שהעיקר הוא קיום התורה וא"כ אם שמוע תשמעו בקולי דהיינו מצות עשה ושמרתם את בריתי דהיינו מצות ל"ת והייתם לי סגולה מכל העמים דהיינו מיכאל השר הגדול יקריב נשמותיכם לפני על מזבח של מעלה וכפי' רש"י אוצר חביב כמו וסגולת מלכים כלי יקר ואבנים טובות וזה הוא משום דאתם תהיו גוי קדוש ומשו"ה תהיו ראויים להקרבה ולא שאר העמים לזה השיבו ישר' כל אשר דבר ה' נעשה כיון דעי"ז הם זוכים להיות צאן קדשים ראויים להקרבה עוד כתב הרב נ"ב במצות צ"ז אבל אי נימא דלא נתקדשו ונקראו קדושים אלא לקדושת דמים והיינו קדושת ב"ה להיות משכן לשכינת עוזינו והן ולאו ורפיא בידיה דהרב ז"ל ולפקע"ד זה לא יתכן דכבר הוכחנו הוכחה גמורה דנתקדשו קדושת הגוף מדכתי' צאן קדשים וגם שמיכאל השר הגדול מקריב נשמות של הצדיקים וא"כ בודאי הגמור דבנ"י נתקדשו קדושת הגוף דהיינו קדושת מזבח ואין להם פדיון ומשו"ה אמר שא"א שיחליפם באומה אחרת:

מעתה אפשר לפרש לפקע"ד הפסו' האמורים התם בפ' קרח וכה תאמר ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אליהם רב לכם כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה' וישמע משה ויפול על פניו ולא נאריך בדקדוקים אלא דעפ"י האמור ניחא דמשה ואהרן היו סבורים דישר' נתקדשו קדושת הגוף והוו קדושת מזבח ואפי' דעשו העגל הוו פסולי המוקדשין ואין להם פדיון דקדושה שבהם היכן הלכה אלא דפטר להם בטענה לי צוית ולהם לא צוית וע"י תשו' יש להם תקנה דהוי כמום עובר דאינו יוצא

מידי מזבח לעולם וקרח רוח אחרת היתה אתו דנתקדשו קדושת דמים כדי שיהיו משכן לשכינת עוזינו ויש להם פדיון ומשו"ה ויקהלו על משה ועל אהרן ויאמרו אליהם רב לכם לומר דישר' קדשי קדושת הגוף אה"נ כי כל העדה כולם קדושים אבל זאת הקדושה היא כדי שבתוכם ה' למען יהיו משכן לשכינת עוזינו מרכבה לשכינה וא"כ מדוע תתנשאו על קהל ה' לומר שאתה בטענה לי צוית ניצולו ישראל מעון העגל אז וישמע משה ויפול על פניו מטעם דראה והבין מתוך דבריו דכונתו לחלל את ישר' באומרו דקדושתן הוי קדושת דמים ויצאו לחולין ויבואו א"ה ויצערו את ישר' וח"ו יחליפם הקב"ה באומה אחרת משו"ה ויפול על פניו בשומעו את דבריו שכונתו לחלל את ישר'. ובאופן אחר נראה לפקע"ד לפרש כונת הכתובי' ועתה אם שמוע תשמעו וגו' והוא עפ"י מ"ש התם במסכת קידושין ד' ס' האומר לאשה הרי את מקודשת לי ע"מ שאתן ר' זוז ה"ז מקודשת והוא יתן אתמר ר"ה אמר והוא יתן ר"י א' לכשיתן מ"ב א"ב שפשטה ידה וקבלה קידושין מאחר לר"ה לא הוו קידושין לר"י הוו קידושין ותנן נמי גם בגיטין כה"ג מ"ב א"ב שנתקרע הגט או שאבד לר"ה הוי גט לר"י לא הוי גט וצריכא דאי אשמועינן גבי קידושין בהא קאמר ר"ה משום דלקרובה קא אתי אבל גירושין דלהרחקה קא אתי אימא מודה לר"י ואי איתמר בהא בהך קאמר ר"ה משום דאיהו לא כסיף ליה למיתבעה אבל הכא דאיהי כסיפא לה למתבעיה נימא מודה לר"י צריכא מתיבי ה"ז גיטך ע"מ שתתני לי ר' זוז אעפ"י שנתקרע הגט או נאבד ה"ז גט ועוד תניא א"ל ע"מ שתתן לי ר' זוז ומת אין זקוקה ליבם רשב"ג אומר נותנת לאחיו וכו' עד כאן לא פליגי אלא דמ"ס לי ולא ליורשי ומ"ס וכו' דכ"ע מיהא תנאה הוי תיובתא דר"י א"ל ר"י הא מני ר' היא דאמר ר"ה אמר ר' כל האומר ע"מ כאומר מעכשיו דמי ופליגי רבנן עליה ואנא דאמרי כרבנן וסוגיא זאת איתא התם בגיטין ד' ע"ד בלתי שום שינוי אבל הצריכות כפלו לתרווייהו לר"ה ולר"י והנה מוהריב"ל בשי' למס' גיטין הקשה דמנ"ל להש"ס דפליגי בלי ולא ליורשי דילמא כולהו ס"ל לי ולא ליורשי אלא דת"ק סבר כר"י ומשו"ה לא מהני נתינה לאחיו משום דאין גט לאחר מיתה ורשב"ג ס"ל כר"ה ולכן מהני נתינה לאחיו דלאחר מיתה משום דהו"ל מגורשת למפרע ותי' דא"כ הו"ל לרשב"ג למימר אינה זקוקה ליבם משום דלר"ה והיא תתן קאמר עי"ש ואחרי המחילה רבה ויקירה הרואה יראה דאישתמיטיה מיניה דמר דברי התו' החם בקידושין דהקשו הך קו' בעצמה בד"ה אבל דכ"ע וז"ל וא"ת מאי מקשה לר"י דילמא כ"ע ס"ל לי ואפי' ליורשי ובהך פליגי דת"ק סברי כר"י דאמר כשתתן ולא הוי גט ורשב"ג סבר כר"ה ומשו"ה קאמר דנותנת היא ליורשים דהגט חל למפרע ותי'ן ז"ל וי"ל דמשמע ליה להש"ס דהלשון דקאמר ת"ק לא נתנה ליבם ר"ל דמתיבמת אם

תרצה ולר"י מגורשת מיהא מספק למפרע כדפי' לעיל מגורשת ואינה מגורשת עד שתתן וא"כ הוי ספק אשת אחיו שלא במקום מצוה ומהכא ראיה למאי דפי' לעיל דלר"י דאמר לכשתתן היינו דהוי גט ואינו גט עד שתתן דאל"כ לישני הכא נמי דקאי כת"ק ע"כ הרי מפורש קו' הרב ז"ל ואדרבה מביאים ראיה מהכא דר"י ס"ל גט ואינו גט אך מה שיש לעמוד בזה דא"א לתי' מוהריב"ל הן נסתר ראיה של התו' מהא דנוכל לומר דלעולם ר"י ס"ל דאינה מגורשת כלל ומה שלא תי' דקאי ר"י כת"ק הוא מטעם מהריב"ל:

אמנם מה נעשה מאחר דהתו' הניחו במונח דלר"י דאמר לכשתתן היינו דהויא מגורשת ואינה מגורשת ולפקע"ד נר' לתרץ באופן אחר והוא דא"א דטעמא דת"ק הוא משום דס"ל כר"י לא הו"ל למינקט מחלקותייהו במת קודם נתינה דאין גט אחר מיתה וא"כ ודאי דמילתא דפשיטא דהיא זקוקה ליבם כיון דלא חלו הגירושין עד שעת הנתינה אלא הו"ל לאשמועינן סברתו דעיקר הדין דאינה מגורשת עד שתתן וממילא הוינא יודעים דאם מת קודם נתינה דודאי הויא זקוקה ליבם ומדלא נקטו פלוגתייהו בהכי שהוא עיקר הדין משמע ודאי דדוקא משום דמת הוא דלא חלו הגירושין אבל אם היה חי הויא מגורשת למפרע ואם כן ודאי דפלוגתייהו הוי בלי ולא ליורשי כמ"ש הש"ס אך מה נעשה דאם כנים אנו בזה דתי' ג"כ הן נסתר ראית התו' דס"ל לר"י דהויא גט ואינו גט:

ולעיקר תי' של מוהריב"ל לפקע"ד נר' דליתא האי הכרח דקא עביד מר מדלא נקט רשב"ג אינה זקוקה ליבם משום דהרואה יראה דרשב"ג בא לפלוגי על דברי ת"ק דקאמר לא נתנה זקוקה ליבם ע"ז פליגי עליה דהנתינה מהניא אפי' לאחד מהיורשים וא"כ מוכרח רשב"ג למינקט נותנת היא וכו' אבל אי הוה נקט אינה זקוקה ליבם הוה משמע לן אפילו בלא נתינה וזה לא אפשר אפילו לר"ה דודאי נתינה בעיא כדי שיקיים תנאה ואם כן איך הוה יכיל למינקט אינה זקוקה ליבם לבד ועוד דהוי הפך דברי התו' דקאמר התם בקידושין דמכאן ראיה דר"י ס"ל דעד שיתן מגורשת ואינה מגורשת דאל"כ לישני הכי וכו' עי"ש וא"א כפי דברי ה' ז"ל ליכא ראיה מזה דנימא דהכריח הש"ס מדלא נקט רשב"ג אינה זקוקה ליבם אלא ודאי נר' דקים להו להתו' דליכא למימר הכרח אחר והיינו כדכתי' ומשו"ה הביאו ראיה לסברתם דס"ל דלר"י הויא מגורשת ואינה מגורשת עד שיתן ודו"ק:

עוד אמרו התם בש"ס א"ר זירא כי הוינן בבבל אחרי' הא דא' ר"ה א"ר כל האו' ע"מ כאו' מעכשיו ופליגי רבנן עליה כי סליק להתם אשכחיה לר' אסי דיתיב וקאמר לה משמיה דר"י הכל מודים באו' ע"מ כאו' מעכשיו דמי לא נחלקו אלא במהיום ולאחר מיתה ותניא מהיום ולאחר מיתה גט ואינו גט דברי חכמים ר' או' כזה גט ולר"י דא' בע"מ נמי פליגי אדמפלגי במהתם ולאחר מיתה ליפלגו בע"מ להודיעך כח דר' דמהיום

נמי הרי זה גט וליפליגו בע"מ להודיעך כח דרבנן פח דהיתירא עדיף והקשו התו' התם בגיטין וז"ל תימא דודאי אי הוה שמעינן מילתא דרבנן במהיום אי הוו פליגי בע"מ הוה פריך שפיר אבל אין ענין זה לזה כלום דאפי' הוו אמרי רבנן בע"מ גט ואינו גט דילמא במהיום הוו מודו דהוי גט גמור דתנאי הוי או שמא לא הוי גט כלל דחזרה הוי ועוד דמשמע ליפליגו בע"מ דבע"מ יאמרו חכמים גט ואינו גט הא סבר ר"י דבע"מ לא הוי גט כלל אלא לכשיתן ונר' לר"י לכשיתן הוי גט ודאי אבל עד שיתן הוי ספק דמספקא ליה באו' ע"מ אי כמעכשיו דמי ואין סברה לומר כלל דלר"י עד שיתן ודאי לא הוי גט דפשי' ליה דלרבנן דר' ע"מ לאו כאומר מעכשיו דמי אע"ג דבמהיום ולאחר מיתה מספקא להו דא"כ הוה איפכא מר"י דלר"י בע"מ מודו רבנן לר' דהוי כמעכשיו ובמהיום אין מעשה נגמר מיד לרבנן א"כ ע"מ הוי טפי כאומר מעכשיו ממהיום ולאחר מיתה ולהכי פריך וליפליגו בע"מ וישמעונו דאפי' בע"מ לרבנן גט ואינו גט כ"ש במהיום וכו' וליכא למימר דאי הוו פליגי בע"מ הוה אמינא במהיום לא הוי גט כלל לרבנן דא"כ מתני' דקתני מהיום ולאחר מיתה גט ואינו גט אמאן תרמיה עכ"ל: וראיתי להרב פר"ח בשי' לגיטין דהקשה וז"ל אמאי לא הוכיחו דמאי דקאמר לפליגו בע"מ ר"ל דהוי גט ואינו גט דאלת"ה מאי קא משני הגמ' כח דהיתירא עדיף אדרבא כח דרבנן דסברי דע"מ אינו כמעכשיו ואם בא אחר וקדשה אינה מקודשת לב' והוא כח דהיתירא לרבנן והצריכה עיון ואנא גברא קליא גברא רבא קא חזינא ותיובתא לא קא חזינא דהרואה יראה פשט הש"ס דכל כונת הש"ס הוא לומר דכיון דהוו מפליגי בע"מ והוה שמעינן דס"ל לרבנן דלא הוי גט ולר' הוי גט מכ"ש במהיום ולזה מתרץ כח דהיתרא עדיף ר"ל דלר' דכיון דהוי גט ממילא לא הוי זקוקה ליפם ומותרת לכ"ע ומשו"ה איצטריך לאשמועינן במהיום דלר' הוי גט וזהו כח דהיתירא משא"כ לרבנן דס"ל דע"מ לא הוי כמעכשיו וא"כ לא הוי גט והויא זקוקה ליבם ואסורה לכ"ע וכח דהיתירא דנקט הוא דהיינו שאינה מקודשת לב': ולפקע"ד אחרי המחי' מכת"ר נלע"ד דל"ק כלל דהא ודאי כונת הש"ס היא להק' דליפליגו בע"מ דלרבנן לא הוי גט ולר' הוי גט ולזה משני שפיר דכח דהיתירא עדיף לאשמועינן דהוי גט לר' ואינה זקוקה ליבם ומותרת לכ"ע משא"כ לרבנן דהוי כח דאיסורא שאינו גט ואסורה לכ"ע וכח דהיתירא שכתב הוא ז"ל שאינה מקו' לב' זה לא מיקרי כחא דהיתירא כיון שרצונה הוא ליאסר שהרי פשטה ידה וקבלה קדושין ואם אין לה יבם אעפ"י שאין הקידושין קידושין מ"מ תנשא לו בקידושין אחרים ואם, יש לה יבם א"כ ליכא היתירא דהרי זקוקה ליבם ומה לי זקוקה ליבם או מקודשת לב' לעולם אסורה לשאר בני אדם

ולא מקרי כחא דהיתירא אלא דוקא להתירה לעלמא מאיסור הבא עליה ע"כ כגון יבם וכיוצא שאין רצונה באיסור זה ומתירים אותה:
עוד ראיתי להרב הנז' דהקשה על דברי החו' דאמרו דליכא למימר דאי הוו פליגי בע"מ הוה אמינא במהיום ולאחר מיתה דלא הוי גט כלל לרבנן דאם כן מתני' דקתני מהיום ולאחר מיתה גט ואינו גט אמאן חרמיה וז"ל דילמא אליבא דר"י אתייא כדאיתא לעיל ד' ע"ב וצ"ע וכונת קושייתו דהתם אמרו במתני' זה גיטיך אם מתי זה גיטיך מחולי זה זה גיטיך לאחר מיתה לא אמר כלום מהיום אם מתי מעכשיו אם מחי הרי זה גט מהיום ולאחר מיתה גט ואינו גט ואם מת חולצת ולא מתיבמת ואמרו בש"ס על הרי זה גיטיך אם מתי וז"ל אמר ר"ה וחולצת והקשו והא לא אמר כלום קתני לא אמר כלום דאסירא לעלמא וליבם נמי אסירא והא מדסיפא חולצת מכלל דרישא יבומי נמי מיבמה מתני' כרבנן ור"ה דאמר כר"י דאמר זמנו של שער מוכיח עליו ואיכא דמתני לה אסיפא זה גיטין לאחר מיתה לא אמר כלום אמר ר"ה ולדברי ר"י חולצת ופי' רש"י ז"ל חולצת דזמן השטר הו"ל כמהיום וכי מסריה ניהלה וא"ל זה גיטיך לאחר מיתה מס"ל אי תנאה הוא אי חזרה הוא פשיטא מדסיפא לרבנן חולצת רישא נמי לר"י חולצת ופי' רש"י מדסיפא כי אמר מהיום תנא מתני' חולצת לרבנן מכלל דלאחר מיתה לר"י נמי חולצת דהא לר"י כמהיום ולאחר מיתה דמי ור"י ורבנן לא איפליגו אלא בהא לחוד דלר"י אפי' בלאו מהיום הוי כמהיום כיון דס"ל זמנו של שטר מוכיח ולרבנן יש חילוק מהו דתימא ר"י בהא כר' ס"ל דאמר גיטא מעליא הוי וחליצה נמי לא תבעי קמ"ל דלא ר' ס"ל כר"י ולא ר"י ס"ל כר' דתניא מהיום ולאחר מיתה גט ואינו גט דברי חכמים ר' אומר כזה גט משום דאמר מהיום לאפוקי דר"י בדלא אמר מהיום ר"י מאי היא דתנן כתבו ותנו גט לאשתי אם לא באתי מכאן ועד י"ב חודש כתבו בתוך י"ב חודש ונתנו לאחר י"ב חודש אינו גט ר"א כזה גט ופי' רש"י מדהו"ל אם לא באתי כתבו ותנו וא' כתבו ותנו אם לא באתי דק' עכשיו כתבו ותנו אם לא באתי ונמצא דלר"י במהיום ולאחר מיתה ס"ל כרבנן דהוי גט ואינו גט: ולפקע"ד נראה לתרץ בב' או' הא' הוא דהא דר"י לא אשכחן ליה בהדיא דקאמר הכי אלא מדיוקא דקאמר כזה גט בדין אם לא באתי עד יב"ח דייק ר"ה דאתא למעוטי סברת ר' במהיום ובשלמא אי אשכחן לה להך סברה דספק בדברי רבנן מצינן לדיוקי הכי מדברו ר"י ולו' דס"ל כרבנן אבל אי ליכא הך סברה דספק כלל אין לנו לחדש סברה חדשה מדיוקיא והיינו אומרים דהאי כזה דקאמר לאו למימרא דבמהיום מספק' ליה אלא דבמהיום אינו אלא כסברת חכמים ואם כן מתני' אמאן תרמיה אם אנו אומרים דלרבנן אינו גט ולר' הוי גט ור"י לא אשכחן ליה דקאמר הכי בהדיא אז

שדינן ליה כסברת רבנן בהכרח כדי שלא יהיה סברה מחודשת וא"כ מתני' אמאן תרמיה ואופן הב' הוא דל"מ לאוקמי מתני' כר"י דהרי רישא דמתני' אמרו דה"ז גיטיך אם מתי ה"ז גיטיך לאחר מיתה לא אמר כלום ומתיבמת ואלו לדברי ר"י גם בזה חולצת כמ"ש ר"ה דלדברי ר"י חולצת משום דזמנו ש"ש מוכיח ור"ה פשי' וכו' ור"י דאיצטריך דלא נימא דס"ל כר' וא"כ היכי מצינן למימר ולאוקמי מתני' כר"י כיון דרישא אמרו לא אמר כלום ולדברי ר"י גם בזה ספק אלא ע"כ צ"ל דרבנן היא ושפיר כתבו התו' אמאן תרמיה ודו"ק: איך שיהיה נ"ל מהך סו' דהמקדש את האשה ע"מ שיתן לה וכו' לר"ה מקודשת מעכשיו והוא יתן ולר"י אינה מקודשת עד שתתן וא"כ אם פשטה ידה וקבלה קידושין מאחר לר"ה אינה מקודשת לב' ולר"י מקודשת לשני ופסקו כל הפוסקים ז"ל כר"ה בין בקידושין ובין בגיטין משום דכל האומר על מנת כאומר מעכשיו:

מעתה הבא נבא לכונת הפסוקים דקאמר אתם ראיתם אשר עשיתי במצרים וכמ"ש ב"ה שקדשם בכסף בביזת מצרים ובשטר דהיינו התורה ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי שהיא קיום התורה וכמ"ש רש"י שאכרות בריתי על שמירת התורה אז ואתם תהיו לי תהיו לשון הויה לי לחלקי לשון קידושין כמו והיתה לאיש אחר דהיינו מקו' לי והיינו דקאמר ממלכת כהנים וגוי קדוש דכיון דתהיו מקו' לי אז תהיו ממלכת כהנים וגוי קדוש וצוה לו למשה אלה הדברים לא פחות ולא יותר דרצה הקב"ה לידע מאי כוונתם אי ס"ל דהלכה כר"י או כר"ה דאי ס"ל דהלכה כר"ה אפי' דהקב"ה קידש אותנו ע"מ שיתן לנו את כל התורה תנאה הוי והוא יתן וחלו הקידושין משעת נתינת ביזת מצרים ואי ס"ל כר"י לכשיתן וא"כ לא חלו הקידושין עד שיתן את כל התורה כולה אם ישיבו כל הדברים אשר ידבר ה' נעשה היא הוכחה דס"ל דהלכה כר"ה שכבר אנו מקו' משעת נתינת הקידושין וא"כ אנו חייבים לעשות את כל אשר יצוה אותנו דע"מ כן נתקדשנו ואם ישיבו כל הדברים אשר ידבר ה' נשמע היא הוכחה דכר"י ס"ל דלא חלו הקידושין וא"כ נשמע בתחי' אם אנו יכולים בהם אנחנו מקבלים ואם לאו לאו אבל כיון דישראל היה חפצם ורצונם להתקרב אל ה' ענו כולם ואמרו כל שר ידבר ה' נעשה:

דעפ"ז מפרש הרב מ"ז בעל נ"ב כוונת הפסוקים האמורים בפ' קרח רב לכם בני לוי כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה' ודרשו רז"ל כולם שמעו אנכי ולא יהיה לך עוד נקדים מ"ש רש"י בפ' אני ה' אלודיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים ע"מ כן פדיתי אתכם שתקבלו גזרותי וגזרות הקב"ה הם התורה והמצות ונקדים עוד מ"ש רז"ל דקב"ה נתנהג עם ישר' כדין חתן עם כלה גם ידוע שבסגי לא נצטוו כל התורה שהרי כמה מצות נצטוו אח"כ ע"י מרע"ה וא"כ נמצא שהקב"ה קידש את ישר'

ע"מ ליתן להם את כל התורה כולה דלר"ה והוא יתן דתנאה הוי ולר"י לכשיתן וא"כ אם פשטה ידה וקבלה קידושין מאחר דלר"ה לא הוו קידושין ולר"י הוו קידושין מעתה זהו אומרו רב לכם וגו' כי כל העדה וגו' ומדוע תתנשאו וגו' וכדרז"ל כולם שמעו וכו' דאם לא היו שומעים אנכי שפי' הוא ע"מ כן הוצאתיך היה לכם טענה להשתרר עליהם על מעשה העגל וישר' חטאו ויצאו מרשות הקב"ה ולא בני לוי שלא חטאו בעגל אכן עכשיו שכולם שמעו אנכי שפי' ע"מ כן פדיתי אתכם והלכה כר"ה דמקודשת וא"כ אפי' שעשו את העגל לא יצאו מרשותו דאינה מקו' לב' וא"כ בתוכם ה' אפי' עכשיו וא"כ מדוע תתנשאו על קהל ה' משו"ה וישמע משה ויפול על פניו וכו' ופי' רש"י שכבר בידם סרחון ד' ואחד מהם עון העגל והכוונה דאדרבא בטענה זו הם ראוים לעונש על עון העגל דבשלמא אם היה הלכה כר"י דאינה מקו' אלא לכשיתן היה דינם כפנויה שזינתה ולא היו חייבים מיתה אכן עתה דינם כא"א שזינתה וחייבים מיתה ול"ד לפשטה ידה וקבלה קדושין כמו שהבין קרח דהתם ליכא מעשה של זנות לחייבה מיתה לא כן עתה דעשו מעשה גדול וכמ"ש הכתוב וישתחוו לו ויאמרו וגו' ואין לך מעשה זנות גדול מזה דעפ"י האמור ג"כ מפרש זקן אבא מארי ז"ל בעל תשואות ח"ן ז"ל כוונת מאמרינו הנצב פתח השער והוא דישר' כיון שראו דהקב"ה קדש אותנו במצרים ע"מ ליתן לנו את כל התורה נכנסו בזה הספק אם הלכה כר"י או הלכה כר"ה אמנם כיון שישר' היו בגדר השלימות וחפצם ורצונם היה להתקרב ולהתקדש בקדושה של מעלה לכן תפסו עיקר כסברת ר"ה וקבלו עליהם לעשות אף קודם שישמעו את כל התורה והמצות ולכן הקדימו נעש' לנשמע כלומ' כיון שקבלנו קדו' בביזת מצרים ע"מ כן חלו הקדושין והוא יתן וא"כ חייבים אנחנו לעשות את כל התורה וא"כ הורו בעצמם דס"ל דהלכה כר"ה דמקו' מטע' דחפצם ורצונ' להתקרב אל ה' ולעובדו ומשו"ה קבעו הלכה כר"ה באותה שעה נברא מלאך אחד וכמ"ש רז"ל העושה מצוה אחת קנה לו סניגור אחד ולכן ירדו ס"ר של מה"ש שנבראו מזאת המצוה וקשרו להם ב' כתרים לכל אחד מישראל כנגד אותה מצוה שעשו שהקדימו נעשה לנשמע דהיינו שתפסו כסברת ר"ה דחלו הקידושין ומזה נמשך להם שבשעה שחטאו בעגל ירדו להם ק"ך ר' של מ"ח לפי שכשחטאו בעגל נמצאו בידם ב' עונות א' עשיית העגל ושנית המחשבה שחשבו לעשות ובע"ז נפרעים על המחשבה וכמ"ש רז"ל למען תפוס את ישראל וכו' וא"כ נבראו. ב' קטיגורים וכמ"ש רז"ל עשה עבירה אחת נברא לו קטיגור אחד ולפיכך ירדו ק"ך ר' מ"ח וה"ז נמשך ממה שתפסו בתחי' כסברת ר"ה אך אם היו בתחי' תופסים כסברת ר"י ולא היו מקדימין אזי נמצא דס"ל שלא היו חלין הקדושין אלא עד שיתן כסברת ר"י ונמצא דעדיין היה להם

דין דבן נח דאינו מצווה על השתוף ולזה בא ר' חמא וא' וכולן זכה משה ונטלן לו' לך לא תימא כיון שפרקום שוב אין להם תקנה עוד להשיגם אלא כל הרוצה ליטול יבא ויטול דמשה הרי הוא ככללות כל ישראל וא"כ הו"ל כפקדון בידו וכל צדיק וצדיק העוסק בתורה ובמצוות זוכה ונוטל חלקו ולזה בא ר"ל וא' זה הוא דוקא בעוה"ז אבל לעת"ל דנמחל לנו עון העגל מכל וכל משום דבעוה"ז כתיב וביום פקדי ופקדתי דבכל דור ודור נפקד הקב"ה מעט ממעשה העגל אב לעת"ל מחזיר לנו הקב"ה לכל כללות ישראל ומן הדין הוי הכי כיון דלר"ה חלו הקידושין ואינה מקודשת לב' וא"כ לא יצאנו מרשותו וכיון שנמחל עון העגל מחזיר לנו את כל האבידה אשר אבדנו:

מעתה נתנה ראש חזרתי לנושאי מקדם אמרתי בתחי' דברי וזאת עשו להם וחיו ולא ימותו שם רמז למ"ש רז"ל דזאת הוא כינוי לתורה וכמ"ש הכתוב וזאת התורה אשר שם משה ועיקר התורה שנתן לנו הקב"ה הוא הקיום של תרי"ג מצות שהם מצות עשה ומצות ל"ת נמצא דצריך עשיה למצות עשה ושמירה למצות ל"ת וז"א וזאת דהיינו התורה צריך ב' דברים דהיינו ועש"ו עשיה ושמירה ואז וחיו ולא ימותו. חזרתי ואמרתי וזאת עשו וחיו ולא ימותו בגשתם את קדש הקדשים שם רמז למ"ש רז"ל בספר הזהר דזאת היא כינוי לשכינת עוזינו ועיקר תפילתינו ועבודתינו לתקנה ולהקימה מעפרא ועי"ז יהיה לנו חיות בעולם כי כל חיינו תלוי בזה ואין צורך להאריך בזה וז"א וזאת דהיינו השכי' צריך שתדעו שצריך עשיה דהיינו תיקון והקמת שכינתא מארעא ואז עי"ז וחיו ג"כ אתם שתצאו מהגלות החיל הזה ולא תמותו דהיינו הגלות דכל הגולה ממקום למקום נקרא מיתה ואז בנשתם אל קדש הקדשים ויבא משיח צדקינו ויבנה בית מקדשינו ותפארתינו בעגלא ובזמן קריב כיר"א:

דרוש ב לשבת כלה

דרוש שדרשתי בק"ק גדול בשנת התר"ל:

והנושא בא לכה אתנו והיטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל וגו' לכה אתנו והיטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל וגו' כי ה' דבר טוב על ישראל:

איתא במתני' דאבות. הוא היה אומר לא עליך המלאכ' לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה אם למדת תורה הרבה נותנים לך שכר הרבה ונאמן בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתיך:

ישתבח הבורא ויתפאר היוצר אשר קדשנו במצותיו ובחר בנו מכל העמים והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכינו מאהבתו וברוב חיבתו עם ישראל

עם קרובו להיותינו גוי קדוש וכמ"ש הכתוב כי עם קדוש אתה לה' אלקיך בך בחר ה' אלקיך להיות לו לעם סגולה מכל העמים וגו'. אלא דיש להתבונן דהנה מקרא זה מוכח דלסיבת היותינו עם קדוש בחר בנו מכל העמים ואילו במקום אחר מצינו דמה שבחר בנו הוא מסיבת אבותינו הק' וכמ"ש הכתוב רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם בכם מכל העמים וגו' נמצא דמה שבחר בנו הוא לסיבת אהבת אבותינו הק' ואיך יתקיימו ב' מקראות הללו:

ולפקע"ד אמינא דהא והא איתא. והוא בהקדים מה שראיתי להרב החסיד בס' שארית יעקב ז"ל שהביא משם חכם אחד כמהר"י אבואלעפייא ז"ל שנתן טעם נכון לחקירת אוה"ע שטוענים למה לא כפית לנו את ההר כמו שכפית לישראל והוא ז"ל חריץ יט'ב והוא בהק' מ"ש בש"ס דר"ה וכמה מקומות יקריב אותו לרצונו הא כיצד כופין אותו עד שיאמר רוצה אני. וניחזי אנן מה הועילו חז"ל סוף סוף אף שאמר רוצה אני עכ"פ היה ע"י כפיה ואינו לרצונו אלא האמת שישראל כל מחצבתם ושורש נשמתם הכל מסטרא דקדושה וכל חפצם ורצונם לעשות רצונו יתברך אלא שהיצה"ר שאור שבעיסה הוא המעכב ומסית אותם להמרות רצונו ית' ח"ו ובכן כשכופין אותו ואומר רוצה אני הוא בכל לבו ובכל נפשו כי זה הוא חשקו ותאותו וליכא למיחש תו לטעון טענת אונס ומשום הכי כפה הקב"ה לישראל את ההר כי גלוי וידוע לפניו שמקבלים אותה בכל לב ולא יטענו עוד שום טענת אונס משא"כ באוה"ע שאם היה כופה אותם לא היו מקיימים אותה כלל ובכל יום היו צועקים טענת אונס ולכן לא כפה עליהם את ההר כמו שעשה לישראל:

והרב החסיד ז"ל נתן טעם אחר לטענת אוה"ע והוא עם מ"ש בפ' מקום שנהגו בני בישן לא הוו אזלי מצור לצידון במעלי שבתא אתו ביניהו קמי דר"י אמרו ליה אבהתנא אפשר להו אנן דלא אפשר לן מאי אמ"ל כבר קבלו אבותיכם עליכם שנא' שמע בני מוסר אביך וגו' וא"כ ישראל כבר היו חייבים מדינא לשמור. ולעשות ככל אשר קיימו וקבלו עליהם אבותי' הקדו' משום ואל תטוש תורת אמך ונקדים עוד מ"ש הרמב"ם סוף פ"ב מה' גירושין שאין אומרים אנוס למי שאונסין אותו לעשות מה שהוא חייב מן הדין יע"ש ולכן הקב"ה כפה את ההר על ישראל דוקא דלא יקרא אונס כיון שכבר היו חייבים לשמור ולעשות משא"כ אומות העולם שאבותיהם לא קיימו מאומה ולא היו חייבים כלל אם היה כופה עליהם את ההר יש להם לטעון טענת אונס בקול גדול:

אשר בזה פי' הרב ז"ל כונת ישראל שהקדימו נעשה לנשמע כי מהראוי היה שיאמרו נשמע ונעש' אבל עפי"ה ניחא דישראל כבר היו יודעים התורה והמצוה מאבות הק'

שאעא"ה קיים כל התורה ואפילו עת"ב שהיה שומר שבת ולכן אמרו נעשה מדין אל תטום תורת אמך ונשמע כדי שיהיה לנו שכר כמצווה ועושה יעש"ב מעתה לא אקשו קראי אהדדי הא והא איתא הן מסיבת היותם קדושים בחר בנו מכל העמים וכמ"ש כמהר"י אבואלעפייא ז"ל והן מסיבת אבותיהם שכבר היו חייבים וכאמור:

ועפי"ז נראה לפקע"ד דזה יהיה פשט הכתו' בישעי' סי' נ"ז אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע ואל יאמר ן' הנכר הנלוה אל ה' הבדל יבדילני ה' מעל עמו וגו' כי כה אמר ה' לסריסים ובני הנכר הגלוים אל ה' וגו' והביאותים אל הר קדשי וגו' דלכאורה יל"ד דלמה פרט שני דברים אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה מהו הכונה כאילו הם שני ענינים ותו קשה למה בחר במצות שבת לפרעה יותר מכל המצות ותו קשה למה שינה הכתוב לקרות בן הנכר הנלוה אל ה' יותר בקיצור היל"ל ואל יאמר הגר וגו' ותו ק' דאעיקרא למה יאמר בן הנכר הבדל יבדילני מאיזה טעם יבדילהו ה' אמנם עפי"ה הנה נכון והוא דכבר אמרנו דמה שבחר בנו הקב"ה מכל האומות הוא משתי סיבות הן להיות שרש נשמתם מסטרא דקדושה והיא אדוקה במצותיו ית' והן מצד הדין שאבותינו הק' היו מקיימים את כל התורה אמור מעתה דהגרים שאין להם הב' טעמים הנ' מן הראוי היה להרחיקם ולא לקרבם כמו שהקב"ה לא בחר בהם ומידי הוא ט' הוכרח הקב"ה לצוותינו באזהרה גמורה ואהבתם אה הגר במ"ע כדי שלא נטעה להרחיקו ח"ו:

ובכן נא"ה דישעי' הנביא קא משבח לישראל אשריהם שיש להם ב' טעמים הא' שרצונו לעשות רצונו יתב' ולקיים את התורה והב' שהם מוחזקים בתורה ובמצות מצד האבות שהיו שומרים שבת אפילו במידי דרבנן וז"א אשרי אנוש "יעשה" "זאת" שהיא התורה דצונו לעשותה בכל לבנו וגם ובן אדם "יחזיק" בה מל' חזקה שהם מוחזקים בה מאבותיהם שהיה שומר שבת מחללו וגו' ואח"ך הוכרח לפרש דהגם שתשמעו הטעמים הנז' אל ימשוך עצמו מלהתגייר מסיבה שאין לו שום טעם מאלו וז"א ואל יאמר "בן הנכר" שאין לו קבלה מאבותיו שהיו גוים וגם הנלוה אל ה' עכשיו רוצה להתלוות אל ה' שנשמתו אינה חצובה מסטרא דקדושה ימשוך עצמו מלהתגייר באומרו הבדל יבדילני ה' מעל עמו ישראל דייקא ולזה מזהיר להם הנביא שלא יטעה בזה כי הקב"ה צוה בפירוש על בני הנכר שהם כישראל ממש והביאותים אל הר קדשי וגו' עולותיהם וזבחיהם לרצון וגו' ודו"ק:

ואפשר דזו היתה חששת רות כשבאה להתגייר שמא לא יקבלו אותה דמלבד שאין בידה הטעמים הנז' אלא שהיא מואבית ולזה נתן לה הבטחה בועז ישלם ה' פעלך וגו' אשר

באת לחסות תחת כנפיו דבגרים לא צריכי הני טעמי דהקב"ה אוהב גר לתת לו לחם ושמלה: אמנם כדי להבין הויכוח שבין בועז ורות שבתחי' אמר לה בועז אל תצאי ללקוט בשדה אחר וגם לא תעבורי מזה וכה תדבקין עם נערותי ואיתא במס' שבת דקי"ג ע"ב וכה תדבקין עם נערותי וכי דרכו של בועז לדבר בנשים אלא כיון דחזא ותשק ערפה לחמות' ורות דבקה בה אמר שרי לאידבוקי עמה עכ"ל נמצא דבועז רמז לה שרצונו לישאנה לאשה אלא שהדבר ק' או' כיון דחזא ותשק ערפה היל"ל כיון דחזא שבאה להתגייר ועו"ק מה יתרון איכא בההיא דותשק טרפה דהיינו תחיל' המעשה הלא עיקר תכלית כונת הש"ס הוא לאשמועי' דכיון שראה בועז חשקה ורצונה לידבק בישראל א' שרי לאידבוקי בה ומדהביא הש"ס פסוק דותשק ערפה נר' הלא דבר אתא לאשמועינן הש"ס ולא ידענו מה הוא תו ק' תשו' רות שהשיבה לבועז מדוע מצאתי חן להכירני ואנכי נכריה איך יסבול שכל האנושי תשו' זאת אחר שבועז מבקש להטיב עמה שלא תלך ללקוט בשדה אחר וגו' וגם שרצונו לישא אותה מסיבה לו מדוע מצאתי חן בעיניך וגו' ואי אפשר לומר שלא היתה רוצה לינשא לו שהרי סופה הוכיח שהלכה והתנפלה לפני רגליו והדבר ק' נתינת ט' אומרה ואנכי נכריה הלא כבר גילתה דעתה שרצונה להתגייר וכשתתגייר ישא אותה ותו קשה תשו' בועד הגד הוגד לי וגו' דנראה כמשיב על דבריה ולא ידענו כונת השאלה והתשובה ותו קשה שהתחיל לברך אותה ולהעתיר בעדה היא מתרעמת עליו והוא מברך אותה וסיים דבריו אשר באת לחסות וגו' היא אמרה ואנכי נכריה והוא או' להפך ולא ידענו במה מתוכחים שניהם. ותו ק' תשו' רות אמצא חן בעיניך אדוני כי נחמתני וכי דברת על לב שפחתך הדבר ק' דבתחי' אמרה מדוע מצאתי חן בעיניך ועכשיו אמצא חן בעיניך ונתנה ב' טעמים כי נחמתני וכי דברת על לב שפחתך כאלו הם ב' ענינים ולא מצינו שדבר בועז שני ענינים ותו ק' למה נתחרטה לאמר ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך אם הוא דברי ענוה ושפלות כמ"ש רש"י ז"ל היל"ל ואנכי אינני כאחת שפחותיך ומדקאמרה לא אהיה משמע שהרגישה בדבריו מן הקושי ולזה נתחרטה תכף ולא ידענו מה הוא הקושי שנתחרטה בסיבתו ותו קשה לנעמי מה ראתה לבקש לה מנוח באופן זה שתלך באשון לילה ואפילה להכשיל לבועז ח"ו ולמה לא הלכה ביום לעיני כל ישר' כדרך כל הארץ דנר' דחששה איזה חשש ולא מצאה תיקון שישאנה ולהכי עשתה המצאה זאת ולנו לדעת מאי חששתה. ותו ק' תשו' בועז כשהלכה רות אצלו ואמרה לו ופרשת כנפיך על אמתיך השיב לה אל תראי כל אשר תאמרי אעשה לך כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל את ולנו להבין מה זו נתינת טעם כי יודע כל שער עמי מי נתן דופי בה כדי שיבטיחנה שלא תחוש ותו ק' שסתר דבריו הראשונים שאמר כל אשר תאמרי

אעשה לך והוא השיב לה והיה בבקר אם יגאלך טוב יגאל וזה לא אמרה רות ולא עלה על דעתה. ותו ק' קימת בועז בבקר בטרם יכיר איש את רעהו למהר לשלחה ויאמר אל יודע כי באה האשה הגורן והדבר ק' להבין מה יהיה אם יודע הרי כבר גמר בדעתו שאם לא יגאלנה טוב הוא יגאלנה ומה נשאר עוד להסתיר הענין:

אמנם נר' לפקע"ד אי ניחא קמי שמיא ואם יוכשר בעיני מו"ר דהדברים מגיעים להההיא דאנן ביבמות ד' כ"ד ע"ב הנטען על השפחה ונשתחררה או על הנכרית ונתגיירה ה"ז לא יכנוס ואם כנס אין מוציאי' מידו והק' בגמרא הא גיורת מיהא הויא ופירש"י ואע"ג דלא נתגיירה לשם יהדות אלא כדי שישאנה זה ורמינהי אחד איש שנתגייר לשם אשה ואחד אשה שנתגיירה לשם איש וכן מי שנתגייר לשם שלחן מלכים לשם עבדי שלמה אינם גרים וכו'. ומשני הא איתמר עלה א"ר יצחק בר שמואל בר מרתא הלכה כדברי האומר כולם גרים הם והק' בש"ס אי הכי לכתחי' נמי ופירש"י ז"ל אי הכי דגיורת מעליתא היא לכתחי' נמי יכנוס ואמאי חגי לא יכנוס. ומשני משום דרב אסי דאמר ר"א הש ממך עקשות פה ולזות שפתים הרחק ממך ופירש"י טעמא דמתני' משום לזות שפתים, שלא יאמרו אמת הי' הקול הראשון עכ"ל. אבל הרשב"א ז"ל (הוב"ד בב"י אה"ע סי' י"א) כתב דמ"ש בגמרא משום לזות שפתים פי' שלא יאמרו שבשביל זה נתגיירה וסיים בדבריו וזהו הפי' הנכון אעפ"י שרש"י לא פי' כן נמצא דרש"י והרשב"א ז"ל פליגי בפי' הש"ס משום לזות שפתים דמר אמר משום דלא ליתו לאחזוקי לקלא ומר אמר שלא יאמרו שבשביל זה נתגיירה ודחה פי' רש"י ז"ל:

והמתבונן היטב יר' דנ"מ בין פי' הרשב"א לפירש"י ז"ל היכא שנטען על השפחה ואח"ך נשתחררה דלהרשב"א ז"ל אם היא שפחת אחרים שנטען עליה ואח"ך נשתחררה ליכא האי טעמא דבשביל זה נשתחררה דאין בידה לשחרר עצמה וליכא לזות שפתים כי אם בשפחתו דוקא ויכול לכונסה לכתחילה אבל לרש"י ז"ל דטעמו הוא שלא יאמרו אמת היה הקול הראשון אף בשפחת אחרים אינו יכול לכונסה לכתחי' וכן מצאתי ראיתי לה' מהר"ד ן' נחמיאש ז"ל (הוב"ד בתשו' מהרח"ש ז"ל סי' מ"ד) דחילק כן דדוקא בשפחה שהאדון קנאה ואח"כ גיירה ואח"ך כונסה איכא לעז אבל בשפחה שקנאה מאחר ליכא למי' דבשביל זה נתגיר' ע"ש:

עוד מצאתי ראיתי חילוק אחר שיש בין פירש"י להרשב"א ז"ל בס' עדות ביהוסף ח"ב סי' ך' שנשאל בראו' שנטען על השפחה והוא היה נשוי אשה ועשיר גדול ונטען על שפחת שמעון ואח"ך הוליכו את השפחה לעיר, אחרת ומת האדון והיורשים שחררוה ואח"ך לתגיירה ואחר שנים שנתגיירה בא ראו' מבודון שמתה אשתו ונשא אשה אחרת בעיר

שהיתה שם השפחה הגיורת שנטענת עמו ואחר ג' שנים מתה גם אשתו השניה והוא ירד מנכסיו והעני ולא מצא עזר כנגדו זולת הגיורת הנז' ועמד וקידשה ואחר שקידשה נשאל הרב הנז' ז"ל אם יכול לכונסה והשיב דלדעת הרשב"א דהלעז הוא שלא יאמרו דבשביל זה נתגיר' ליכא למיחש כלל כיון שבשעה שנתגיירה עדיין ראו' היה נשוי אשה בבודון והיה עשיר שלא היה אפ' לו לישאנה והראיה שבא לעיר שהיתה שם בהיותו עשיר ונשא אשה אחרת אלא שאח"ך שמתה גם אשתו השנית וגם ירד מנכסיו בתכלית העוני ונתרצ' לקחתה וא"כ ליכא למיחש לדהרשב"א ז"ל. אלא דלד' רש"י ז"ל דטעמו שלא יאמרו אמת היה הקול הא' אף שכבר נתבטל הקול מזה כמה שנים והקול היה בעיר אחרת עכ"ז למיחש מיהא בעיא אלא שכבר קידשה ובאנו למחלוקת הרמב"ן והרשב"א ז"ל דהרשב"א גריס בנוסחת הירוש' קידש כמי שכנס ואין מוציאים מידו והרמב"ן ז"ל גריס קידש אין אומרים לו שיכנוס אלא שלא יכנוס כנס מוציאי' אותה מידו והריב"ש ז"ל כ' בסי' רנ"ב דכיון דהוי פלוגתא דהרשב"א והרמב"ן מספיקא אזלי' להקל ואם קידש אין מוציאי' אותה מידו. והב"ח כ' דצריך שיעשו התראה לשניהם ואם לא התרו בהם אין מוציאי' מידו ועפ"י כל הטעמים הללו התירה הרב לכונסה לכתחי' יעש"ב: נקוט מהא דהיכא דליכא למיחש ללעז שיאמרו דבשביל זה נתגיירה כגון ההיא דנדון דידיה שהיתה בעיר אחרת כשנתגיירה מותר לכונסה לכתחילה לד' הרשב"א ז"ל. ומהתימה על עוצם פלפולו ורוחב מבינתו דבלאו האי טעמא היתה מותרת ההיא דנדון דידיה לד' הרשב"א ז"ל לכתחי' מט' שהיתה שפחת אחרי' כמובא בשאלה וא"כ לד' הרב מהר"ד ן' נחמיאש ז"ל שכתבנו לעיל מותרת לכתחילה ובפרט שהרב ז"ל הביא תשובת מהרח"ש ז"ל בתוך דבריו ושקיל וטרי בה ולא עלה על לבו לחלק כנז"ל והוא תימה. והרב הנמק"י דל פירש כפירש"י ז"ל ממש דטעם הלעז שלא יאמרו אמת היה הקול הראשון ואח"ך כ' ולאו דוקא משום רנון שאין מוציאי' אותה מידו אחר שכינסה כי דרכיה דרכי נועם כתי' אלא אפי' אם נתברר שבא עליה אם כנס לא יוציא והכי איתא להדיא בתוספתא הבא על השפחה ונשתחררה ועל הנכרית ונתגיירה ה"ז לא יכנוס ואם כנס לא יוציא יעש"ב. כי מן הבאר מה מאד אני תמיה על הרב דברי אמת ז"ל בדרשותיו ד' כ"ע ע"ד שהביא פירש"י וכ' דמשמע מדברי רש"י ז"ל דדוקא בנטען הוא דאמרו במתני' שלא יכנוס דלא ליתו לאחזוקי לקלא קמא אבל אם נתברר בבירור שבא עליה הא ודאי דמותר לכונסה לכתחי' מאחר דליכא עוד טעמ' דקלא שכבר נתברר שבא עליה וכתב שהנ"י לא ס"ל הכי אלא דאף אם נתברר שבא עליה לכתחי' לא יכנוס. ולכאו' מילתא דתמיהה באמת מה ראה בדברי רש"י דס"ל דלא כהנ"י מאחר דרש"י והנ"י שניהם פירשו בשוה דהלעז

הוא שלא יחזיקו את הקול ובכן מהיכא תיתי דרש"י ס"ל דיכנוס לכתחי' הפך התוספ' הפך הנ"י נימא דגם רש"י אזיל בשיטת הנ"י וכדברי התוספתא:

עוד כ' דכרש"י ז"ל ס"ל לר"ת הבי"ד התוספות בריש. כתובות ד' ג' ע"ב דאיתא התם בגמ' ומסכנה ואילך נהגו לכנוס ביום ג' ואמרו בגמ' מאי סכנה אמר רבא דאמרי בתולה ונישאת ביום ד' תיבעל לטפסר תחי' והק' בגמ' האי סכנה אונס הוא ומשני משום צנועות דמסרן נפשייהו לקטלא ואתיין לידי סכנה והקשה בש"ס ולדרוש להו דאונס שרי ומשני משום פרוצות והקשה בתוס' בד"ה ולידרוש להו וא"ת דהא אמרי' בפ' ן' סו"מ על כל עבירות שבתורה יעבור ואל יהרג חוץ מע"ז וג"ע וש"ד ותי' ר"ת דאין חייבי' מיתה על בעילת מצרי דרחמנא אפקריה לזרעיה דכתי' וזרמת סוסים זרמתם ומייתי ראיה דפריך התם בש"ס והא אסתר פרהסייא הואי ולא פריך והא אסתר נ"ע הואי משמע דמשום עריות לא מחייבא ומתוך כך התיר ר"ת לבת ישראל. שהמירה וניסת לנכרי ואח"ך נתגיירה וגם הגוי נתגייר עמה מותר לקיימ' לאותו נכרי כשגירשה בעלה דלא שייך למי' ונטמאה אחד לבעל ואחד לבועל בביאת מצרי דהויא כביאת בהמה ופסקו הטור בסי' קע"ח דין זה משם ר"ת ובודאי שאם יצא הקול על ישראלית שנבעלה לגוי ושוב נתגייר הגוי אסור לישראלית לינשא לגוי זה מפני החשד עכ"ל. ופירוש דבריו דמאחר שכת' ר"ת שמותר לקיימה לישראלית זאת עם הגוי שנתגייר וה"ד בשביל שכבר בא עליה ונישאת עמו אבל אם היה קול בעלמא ושוב נתגייר הגוי אסירא מפני החשד הרי דס"ל לר"ת כרש"י דבקול בעלמא אמרי' לא יכנוס אבל אם נתברר שבא עליה מותרת לו לכתחי' זתד"ק: ואני בער אמינא אחרי נשיקות ע"ז לו לא ירדתי לסוף דעתו בכל מה שכתב מתחי' וע"ס דהנה במ"ש בתחי' שהנ"י ז"ל פליג על רש"י אחרי המחי"ר מכתו"ר לא ידעתי מי גילה לו רז זה שהרי הנ"י פי' פירוש הלעז ממש כפירוש רש"י ואם הנ"י לא פליג על התוספתא וגם רש"י לא פליג ומה מצא בדברי רש"י יותר מהנ"י דמבוי להו דפליגי תו ק' לע"ד במ"ש דר"ת אזיל כשיטת רש"י ז"ל מדהתיר לקיימה לישראלית שהמירה ושוב נתגיירת ונתגייר הגוי עמה דמה דמות יערוך כי עוכלא לדנא לפקע"ד דהתם הישראלית המירה ונשאת ונתגיירו שניהם אחיך קמל"ן ר"ת ז"ל דליכא איסור דונטמאה לבועל דהוי כביאת בהמה ואה"ן דאם בעודה ישראלית בא עליה גוי ושוב נתגייר יודה ר"ת דלא ישאנה כמ"ש התוספ' ואם לא נתברר אלא קול בעלמא יודה ר"ת דלא ישאנה משום לזות שפתים. אבל הכא שכבר המירה ונשאת לגוי ושוב נתגיירו שניהם דסד"א דאיכא איסור ונטמאה לבועל קמל"ן דליכא איסור דונטמאה. ועל מה תחוש זאת האשה אי משום לעז שלא יאמרו שבשביל זאת נתגייר הרי כבר המירה וכבר

היה נשוי עמה בגיותו ולמה צריך להתגייר ולזה לא אסרה ר"ת מט' הלעז ואפ' דגם הרשב"א מאריה דהאי טעמא יודה בכה"ג ומה ענין שמיטה אצל הר סיני ובאמת דהוא פלא וצ"ע:

עוד כתב הרב ז"ל דטעם זה דאמרינן בנטען שלא יכנוס מפני החשד הוי מן התורה והביא ראיה ממ"ש מהרד"ך ז"ל שחששה דחשד הוי מן התורה כדאמרי' מפני מה אמרה תורה להניח פאה בצד שדהו מפני החשד וכ"כ בתשו' מהראנ"ח ח"ב משם הרב מהר"ח פיזארו והביא עוד ראיה מדאמרי' בפ' המקבל אלמנה בין שהיא עניה בין שהיא עשירה אין ממשכנין אותה דדרשינן טעמא דקרא דמתוך שמשכים ומעריב בביתה משיאה ש"ר בשכנותיה עכ"ל. גם דבריו אלו נפלאו ממני לא יכולתי להולמם דהכי איתא בגמרא דיבמות דכ"א ע"ב החכם שאסר את האשה בנדר ה"ז לא ישאנה ואיבעיא להו כנס מהו שיוציא ופשיט הש"ס מדתנן הנטען על. הנכרית ועל השפחה ונתגיירה ונשתחררה ה"ז לא יכנוס ואם כנס לא יוציא אלמא דמשום רנון לא מפקינן והק' בתוס' בד"ה אמר להו וכו' ולא דמי לנטען על אשת. איש דהתם בדין הוא שיוצי' אם היה הקול אמת אסירא ליה אבל הכא החכם שאסר את האשה בנדר אפי' אסרה שלא כדין כיון שגירשה בעלה. שריא ליה מדאורייתא עכ"ל. הרי להדייא דס"ל להתוס' דמפני החשד דהכא הוי רק דרבנן דאי הוי דאורייתא תי' התוס' אינו מובן דמה יושיענו דשריא ליה מדאורייתא סוף כל סוף מפני החשד אסירא ליה מן התורה. וכן כ' הרא"ש והש"ע בס' הקצר באה"ע סי' י"א ס"ק ז' דכל אלו שאמרו חכמים לא יכנוס ג"כ שלא תדור עמו במבוי הרי דהוי דרבנן: וכ"כ הרב ח"מ בסי' י"ב ס"ק א' בסו"ד כתב וז"ל ופשיטא דאין איסור זה רק דרבנן ולקולא יעש"ב ודלא כמ"ש ה' דברי אמת ז"ל ואיך אישתמיט מיניה דמר כל זה ולדידי צע"ר:

איך שיהיה נחזור לקוטב דרושינו ונקדים מ"ש התוס' על הא דאמרו בש"ס הא גיורת מיהא הויא וז"ל ונהי דהנטען לא יכנוס הא לאחר שרייא לכתחי' מאחר שהיא גיורת גמורה עכ"ל. עוד נקדים מ"ש הרב מהר"ד ן' נחמיאש ז"ל הוב"ד בתשו' מהרח"ש ח"ב סי' מ"ד דבשפחה של אדון אחר שגיירה ונטען עליה אפי' לד' הרשב"א ז"ל ליכא לעז דדוקא בשפחתו שקנאה גויה ונטען עלים וגיירה ואח"ך כונסה איכא לעז אבל בשפחת אחר שגיירה יודה הרשב"א דליכא לעז עוד נקדים מ"ש הרא"ש ביבמות ופסקו מרן בש"ע סי' קע"ז בנטען על הפנויה י"א שאסור לכונסה וי"א שמותר לכונסה יעש"ב: מעתה עלי בא"ר כונת הכתובים דהנה בועז בראות את רות הצדקת גמר בדעתו לישא אותה וחשש שמא יקדמנו אחר וציוה לה אל תצאי ללקוט בשדה אחר וכה "תדבקין" עם נערותי שם רמז שרצונו לישא אותה וכדאמרו בש"ס אבל רוח נצטערה הרבה בשמטה דברים

אלו מפי בועז כי חשקה ורצונה להתגייר ולא יוכל אח"ך לישאנה שיאמרו שבשביל זה נתגייר' כי בועז דבר בפני כל משרתיו ועבדיו ולזה פיה פתחה בחכמה ונתרעמה עליו אחר שנפלה על פניה להראות להם שהיא צנועה וכה אמרה לו מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכריה שעכשיו לא יש תיקון שתשא אותי אחר שאתגייר משום הלעז. ולזה השיב לה בועז שבזה לא יש שים חשש כי כבר הגד הוגד לי כל אשר עשית את. חמותך וגו' ותעזבי אביך ואמך וארץ מולדתך נמצא שכבר מאסת בע"ז מזה כמה שנים לא בשבילי וע"ז ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה כאלו כבר נתגיירת וכבר כ' הרב עדות ביהוסף דכיון שעינינו הרואות שכבר נתגיירת מזה זמן בעיר אחרת ליכא לעז ואת ג"כ כבר חשובה כגיורת מזה זמן אף שעתה באת לחסות תחת כנפיו מ"מ דינך כגיורת גמורה ותטבלי לשם גירות ולא תחושי בזה כלל והראיה שעתיד לצאת ממך שלמה המלך ע"ה וכמ"ש הרב מהר"מ אלשיך ז"ל ורות הצדקת כשמעה דברי בועז הללו נתיישב דעתה וכה אמרה לו אמצא חן בעיניך אדוני כי נחמתני דעכשיו יכולה אני להתגייר בשופי וגם נתנה לו חינות עכשיו שרצונו לישא אותה. וז"א וכי דברת על "לב" שפחתך דלא יש שים פקפוק. אבל עכ"פ יען דברה בלשון ענוה ושפלות שעשתה עצמה שפחתו הוכרחה במעשיה לפרש דבריה ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך הכונה איני רוצה להיות בסוג שפחותיך ממש דכבר כתב מהר"ד ן' נחמיאש דבשפחתו שנטען עליה וגיירה ואח"ך כונסה איכא לעז ולז"א ואנכי לא אהיה כאחת "שפחותיך" דייקא וכשהלכה רות אצל נעמי וסיפרה לה כל הדברים חששה נעמי דלד' הרשב"א כבר יצאנו מספק לעז אבל לד' רש"י דהלעז הוא על הנטען מה הועיל בזה מאחר שכבר הקול נשמע ומרנני כ"ע ואם ישאנה יחזיקו הקול ולזה רמז לה יהי "מכירך" ברוך הכונה נעשה תיקון למכירך שלא ילעזו עליו וכאשר לא מצאה שום תיקון לנטען אמרה לרות בתי הלא אבקש לך מנוח אשר יטב "לך" דייקא לגבי דידך שלא יש חשש לעז התיקון שתלך אצלו ויכנוס אותיך אבל לא בקידושין דכיון שהוא מחלוקת בנוסחת הירוש' הרמב"ן והרשב"א א"כ לא יועילו הקי' כי אם נישואין ממש וענין כזה אי אפ' לעשותו כ"א באישון לילה אחר שתטבלי לשם גירות ובאת וגילית מרגלותיו ותאמרי לו הטעם שעשית כך והוא חכם ראש הסנהדרין הוא יגיד לך את אשר תעשי אם יש תיקון אחר יעשה הוא וכאשר הלכה רות אצל בועז בחצי הלילה והגידה לו כל לבה והיתה תשו' היטבת חסדך האחרון שחששת לכבודי. וז"א ועתה בתי אל תיראי כל אשר תאמרי אעשה לך להציל חשש הלעז לגבי דידך ליכא למיחש כי יודע כל שער עמי כי אשת חיל את כאשר אמרתי לך מעיקרא כי בדידך ליכא חששא מה נשאר הלעז שלי התיקון הוא והיה בבקר אם

יגאלך טוב יגאל וכמ"ש התוס' דלאחר שריא ואם לא יחפוץ לגאלך אזי וגאלתיך אנכי בלי שום חשש מאחר דכל העם רואים בעיניהם שאני מבקש ליתנה לאחר איך ידברו עלי שום לעז אם היתי רוצה לעצמי לא היתי מבקש ליתנה לשום אדם ונגמר החשש. אבל בועז חשש חששא אחרת שעכשיו אם יראה אותה איזה אדם שוכבת מרגלותיו אף שנתגיירה עכ"פ פנויה היא וכבר כ' הרא"ש ז"ל דהוי פלוגת' אם ישאנה אם לאו ולזה קם בטרם יכיר איש את רעהו וכה אמר אל יודע כי באה האשה הגורן ונבא לכלל חשדה ח"ו ודו"ק:

ועפ"י קוטב זה נר' לפקע"ד לפ' כונת הויכוח שהיה בין מרע"ה ובין יתרו פ' בהעלותך ויאמר משה לחובב ן'. רעואל המדיני חותן משה נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם לכה אתנו והיטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישר' ויאמר יתרו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך ויאמר אל נא תעזוב אותנו כי על כן ידעת חנותינו במדבר והית לנו לעינים והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר יטיב ה' עמנו והטבנו לך: והנה כל המפ' ז"ל פירשו ברוח מבינתם מ"ק הללו לפי רוחב דעתם ואף אני אענה חלקי אי ניחא קמי שמיא ואם יוכשר בעיני מו"ר וטרם כל יל"ד איך יוצדק למרע"ה שמפציר בחיתנו שילך עמו וסו"ד נותן לו טעם להפך כי ה' דבר טוב על ישר' מכלל דלגרים לא דבר טוב עליהם וזה הט' מונע אותו מלילך בשומעו דברים אלו ובהכרח לו' שטעם זה הוא סיוע אל ההפצרה הפך המובן ולנו לדעת מאי כונתו ותו ק' מדקדוק לשון הזהב וההדרת של מרע"ה באומרו לכה אתנו אל נא תעזוב אותנו והיה כי תלך עמנו מורה כי יתרו היה בדעתו לבא לא"י אלא לא היה רוצה לילך עמהם ביחד וע"ז היה מפציר בו מרע"ה שילך עמהם והכי איתא בילקוט אחר שיתחלק א"י אלך איזה שבט יתן לי כרם א' או שדה א' ע"כ. ולנו לדעת מאי נ"מ אם ילך עמהם או אח"ך. ותו ק' תשו' יתרו לא אלך וגו' ופירש"י ז"ל בשביל משפחתי לא אניח את הודאי ואטול את הספק ולכאורה ק' מה זו תשו' בשביל משפחתו וכי הקצור קצרה ידו להביאם עמו ותו ק' מהו הודאי ומהו הספק. ותו ק' תשו' מרע"ה אל נא תעזוב אותנו כי על כן ידעת חנותינו במדבר ולא ידענו מה זו נתינת טעם ורש"י פי' וראית הנסי' והנפלאו' שנעשו לנו וא"כ יותר טוב היל"ל כי על כן ידעת יציאתינו ממצרים ומדקאמ' חנותינו במדבר הלא דבר הוא ולא ידענו מהו. ותו ק' אומרו והית לנו לעינים איתא בילקוט וז"ל והית לנו לעינים אפי' דייך אלא שתהא יושב עמנו בסנהדרין ותהיה מורה בד"ת די והדבר ק' וכי מרע"ה רוצה לשחדו ליתרו ליתן לו שררה כדי שיבא עמהם הא ודאי לא יוצדק ולנו לדעת מה כיון בזה. ותו ק' אומרו והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא וגו' ולכאן דברים אלו כבר הבטיחו בריש דבריו

לכה אתנו והיטבנו לך ומה חידש לו דנר' דטובה זאת היא אחרת ולא מה שהבטיחו בראשונה ולנו לדעת פירושו: אמנם נר' לפקע"ד דהדברים מגיעים להההיא דאיתא בפ' החולץ ד' מ"ז ת"ר מי שבא ואמר גר אני יכול נקבלנו ת"ל וכי יגור אתך גר בארצכם אתך במוחזק לך אין לי אלא בארץ בח"ל מנין אתך בכל מקום שאתך א"כ מה ת"ל בארץ בארץ צריך להביא ראיה ופירש"י בארץ צריך להביא ראיה דשמא גבעוני מהול הוא ומשום שבחא דא"י משקר. בח"ל אי"ץ להביא ראיה דברי ר' יאודה וחכמים אומרים בין בארץ בין בח"ל צריך להביא ראי' ואלא מה ת"ל בארץ לאשמועי' דאפי' בארץ מקבלים דסד"א בארץ אין מקבלים דמשום טיבותא דא"י קמגיירי ואפ' האידנא איכא לקט שכחה ופאה ומע"ע ומשו"ה משקרי קמל"ן. נמצא דבין לר"י ובין לחכמים שניהם מודים דבא"י איכא חששא דמשקרי משום שבחא דא"י ולהכי צריך להביא ראיה אלא דלחכמים אפי' בראי' אצטריך לקבולינהו. אבל התוס' בד"ה אין לי אלא בארץ הק' ואע"ג דחובת הגוף ולא בעי רבוייא ותי' משום דמיעט קרא בארץ צריך רבוייא לח"ל א"נ אע"ג דלא הוה כתי' בארץ הו"א ד דדוקא בא"י מקבלים משום דלא הדרי בהו משום שבחא דא"י אבל בח"ל לא יקבלום משום דליכא שבחא והדרי בהו עכ"ל משמע לד' התוס' דהסברא מחייבת להפך ממ"ש בש"ס שהסבר' דבא"י משקרי משום שבחא דא"י:

והנה הר"מ ז"ל בפי"ג מה' אי"ב ה"ז פ' וז"ל בא ואמר נתגיירתי בב"ד של פ' והטבילוני אינו נאמן לבא בקהל עד שיביא עדים ובה' יו"ד כ' וז"ל אבל מי שבא ואמר שהיה גוי ונתגייר בב"ד ה"ז נאמן שהפה שאסר הוא הפה שהתיר בד"א בא"י ובאותן הימים שחזקת הכל שם בחזקת ישר' אבל בח"ל צריך להביא ראיה ואח"כ ישא ישראלית ואני אומר שזו מעלה ביוחסין עכ"ל. והראב"ד השיג עליו שפסק דלא כהלכתא דבין לר"י ובין לרבנן בא"י צריך להביא ראי' והה"מ תי' משם הרמב"ן והרשב"א ורוב המפרשי' דל"ק מידי והוא דהר"מ בתחי' פ' כחכמים דבין בא"י ובין בח"ל צריך להביא ראיה ולהכי פ' סתם אינו נאמן לבא בקהל עד שיביא עדים. ואח"כ יצא לחלק דכ"ז הוא בידוע ומוחזק אצלינו שהוא גוי אינו נאמן עד שיביא ראי'. אבל הכא דאינו מוחזק אצלינו לגוי והוא מעצמו אמר גוי הייתי ונתגיירתי בב"ד נאמן במיגו דאי בעי אמ' ישראל אני ומי היה בודק אחריו וכדמוכח מההיא עובדא דפסחים דההוא גוי דהוה אכיל פסח בירושלם א"כ הפה שאסר הוא הפה שהתיר ועל מה שחי' הר"מ בד"א בא"י ובאותן הימים וכו' נאמן ביאר הה"מ בפ' ך' מה' א"ב דס"ל להרמז"ל דאפי' מי שבא ואמר שהוא ישר' מעיקרו צריך ראי' לענין היוחסין שכל כהן שהוא בדוק אינו נושא את בתו וכן המשפחות הבדוקות כגון של דוכן ושל מזבח ושל סנהדרין אינן נדבקות בו שתהא משפחתו בדוקה ואעפ"י

שכל המשפחות כשרות ה"מ במי שיש לו חזקת משפחה ודין זה הוא בא"י בזה"ז ובח"ל יעש"ב. והמל"מ בפי"ג מה' נז' הק' על הה"מ שכ' דהר"מ מחלק בין היכא דידוע לנו שהוא גוי להיכא שאינו ידוע וכ' וז"ל דא"כ דין זה הוא סברת עצמו וא"כ מנ"ל לחלק בין א"י לח"ל נימא דלכ"ע נאמן יעש"ב:

ולדידי אמינא נר' דאישתמיטיתי' מה' מש"ל ח"ו תשו' הרשב"א בח"ב סי' ט"ז דנשאל באנשים שבאו ולא ידעו שמות אבותם אם מקבלים אותם והשיב דבלי שום ספק שהם ישראלים גמורי' כמיוחסי' שבישר' ואינם צריכים להביא ראי' שהם ישר' וגדולה מזו מי שבא ואמר נתגיירתי בב"ד נאמן שהפה שאסר הוא הפה שהתיר וכו' ומ"ש בפ' החולץ מי שבא ואמר נתגיירתי וכו' ואיפסיקא הלכתא כחכמי' שצריך להביא ראיה מיירי כשהיה ידוע אצלינו שהוא גוי וכו' וה"ז דומה למ"ש בפ"ב דכתובות אשת איש הייתי וגרושה אני נאמנת שהפה שאסר וכו' ואם יש עדים שהיתה א"א אינה נאמנת עכ"ל. הרי דלהרשב"א ז"ל דין זה הוא משנה ערוכה בכתו' פ"ב ואיך נפיק מפומי' דמר ז"ל דדין זה הוא מדעת עצמו האמת אתמהה ד נקיטי' מדברי הרמז"ל דהיכא דהוא ידוע אצלינו שהוא גוי ובא ואמר נתגיירתי מט' מיגו נאמן בא"י ובזמן שהיו ישר' שרויים על אדמתם. ואם יש גר או גיורת דמקיימי' כל המצות והיא טובלת לנידתה והוא טובל לקריו הרי אלו גרי צדק כן פ' הרמז"ל שם ה' ט' אבל אין יכולים להתערב בישר' ולא לישא אשה עד שיטבלו בפנינו יע"ש:

עו"נ מה שפס' הטור ביו"ד סו' סי' רס"ט דגר פסול לדון לישר' דיני נפשות אבל דיני ממונות דן את איש ישר' אם היתה אמו מישר' אפי' ע"י כפיה אבל אם אין אמו מישר' אינו יכול לדון זולת אם קבלוהו עליהם מרצונם וכ' הכנה"ג ח"מ סי' ז' בהגה"ט דטעמו דהוי כמו היכא שקבלו פסולי' נאמן עלי אבא או אביך וכו' יעי"ש:

עו"נ מה דאיתא במדר' פ' יתרו ויאמר אל משה אני חותנך יתרו וגו' אמ"ל הקב"ה למשה אני הוא שקרבתי ליתרו ולא רחקתיו אדם זה שבא אצלך לא בא אלא לש"ש לא בא אלא להתגייר אף אתה קרבהו ואל תרחקהו עכ"ל. וכ' הרב מהר"ש יפה שמרע"ה לא היה רוצה לקבלו וכדאית' ביבמו' ד' כ"ד שהיה ר' נחמיא אומר מי שנתגייר לשום שלחן מלכים לשום עבדי שלמה וגירי מרדכי ואסתר אינם גרים וכן יתרו מאחר שבא להתגייר בזמן גדולתן של ישר' ביציאת מצרים לא היה רוצה מרע"ה לקבלו עד שהוכרח הקב"ה לצוותו ולהעיד עליו שלש"ש בא להתגייר יע"ש:

מעתה עלי בא"ר כו' הפסוקי' והוא דמרע"ה מאחר ששמע מפיו כב יכול המעיד עליו שלש"ש נתגייר נתן בדעתו להוליכו לא"י דליכא למיחש שמא משום שבח א"י נתגייר

ואדרבא לאידך גיסא שמא בחזרתו לעירו יחזור לסורו אבל בא"י משום שבח' ודאי לא יחזור לסורו וז"א נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם לכה "איתנו" דייקא רמז לו שכבר אתה מוחזק אצלינו שנתגיירת לש"ש וכמ"ש בש"ס איתך במוחזק לך ובכן והעבנו לך כמו כל ישר' ונתן ט' לשבח כי ה' דבר "טוב" דהיינו ארץ טובה זבת חלב ודבש אל ישראל ובכן ודאי שלא תחזור לסורך בא"י אבל אם תלך לעירך חוששני בך ויתרו השיב לו לא אלך ופירש"י בשביל משפחתי הכונה שאין לי חזקת משפחה כי ידוע הוא עכו"ם מעיקרו ואביו ואמו גוים ולאיזה תכלית אלך עמכם ועוד השיב לו יען לא ידע עדותו של הקב"ה שהעיד עליו שלש"ש נתגייר ולזה נתרעם על משה כי החששא היא לאידך גיסא וכמ"ש טעמא דחכמי' דאיצטריך בארץ לומר שיקבלו גרים דסד"א דמשום שבחא דא"י משקרי נמצא דהסברא היא להפך דבא"י איכא למיחש שלא יקבלו אותי ובעידי ודאי מקבלי' אותי ולז"א איך אניח את הודאי ואטול את הספק ולזה השיב לו מרע"ה אל "נא" תעזוב אותנו תיבת נא פי' עכשיו וכונתו עכשיו אל תעזוב אותנו שאנחנו מעידים שנתגיירת אבל אם תבא לאח"ז תהיה גר צדק ולא יאמינו בך הדורות הבאים לז"א כי על כן ידעת חנותינו במדבר שצריך זמן רב שיכנסו ישר' לארץ ומי יעיד עליך באותו פרק שנתגיירת לש"ש כמו שעכשיו שאנחנו ידענו האמת ועל מה שאמרת שאין לך חזקת משפחה שאין אביך ואמך מישר' הרי אנחנו מגלים דעתינו ברצונינו הטוב שתהיה בסנהדרין וכשקבלנו אותך כבר פס' הטור שיכול לדון וז"א והית לנו לעינים כולנו מקבלי' אותך בספ"י אבל כ"ז הוא והיה כי תלך עמנו ותהיה כמונו ממש ויכול לישא אשה ישראלית ולהתערב בהן בכל טוב וז"א והיה הטוב ההוא אשר יטיב ה' עמנו (בכל ענין) והטבנו לך דידוע דנישואי אשה הוא כינוי לטוב כדכתי' מצא אשה מצא טוב:

ובא"א נר' לפקע"ד לפ' כו' המקראות הללו והוא דהמפרשים פי' כי על כן ידעת חנותינו במדבר לשון חן רמז לו ביזת מצרים אשר נתן ה' את חן העם בעיני מצרים וינצלו את מצרים ולכאו' לנו לדעת מה זו נתינת ט' להליכת יתרו עם ביזת מצרים ותו ק' אומרו והית לנו ופי' רשב"ם וה' אבן עזרא לשון עבר שנתן להם. עצה טובה ואתה תחזה וגו' והדבר ק' וכי נשתעבד יתרו לילך עמהם בשביל שנתן להם עצה טובה:

אמנם נראה לע"ד לפ' אי ניחא קמי שמיא ואם יוכשר בעיני מו"ר בהקדים מה דאיתא במס' ב"ק ד' צ"ז שהקשו בש"ס לרב דאמר עבדא כמקרקעי דמי וקאמר רב דניאל בר קטינא אמר רב התוקף בעבדו של חבירו ועשה בו מלאכה פטור ואי ס"ד כמקרקעי דמי אמאי פטור ברשותא דמאריה קאי ומשני הב"ע שלא בשעת מלאכה והק' ומי ניחא

ליה דליכחושעבדיה אין ניחא ליה דלא לסתריה עבדיה והרב כנה"ג בסי' שס"ג בהגס"ט אות י"ג כ' וז"ל ודוקא בתוקף עבדו של חבירו אבל אם תקף שכירו של חבירו ועשה בו מלאכה חייב דליכא האי טעמא דניח"ל וכו' והר' שה"ג נסתפק בזה ואיני רואה שום ספק עכ"ל וה' נחפה בכסף ז"ל הביא סמוכות לדברי הכנה"ג דודאי חייב וכ' וז"ל וגדולה מזו אני או' אם היה האדון רגיל לתת לעבדו שכר שלא מן החיוב כי אם מרצונו היה משלם שכר חלף עבודתו דינו כשכירו שהתוקפו חייב לשלם שכרו אפי' שלא בשעת מלאכה דהא ליכא טעמא דניח"ל שהרי הוא פורע לו שכרו ועי"ז אינו מתעצל במלאכה ולא עדיף אחרים מרבו שפורע לו שכרו מהמלאכה שעושה לו וכתב עוד ובחנם דחק את עצמו הרב פרשת דרכים לו' שביזת מצרים היתה על צד החסד יען שלא היו עושים רצונו של מקום ואף דתקף בהם פרעה ליכא למי' דניח"ל להקב"ה מאחר שהוא יתב' משלם שכר לעושי רצונו וכמו שאמר לאאע"ה שכרך הרבה מאד וכמה יעודים יעד אותנו הקב"ה והבטחות אם בחקתי תלכו וגו' א"כ נמצא דהקב"ה ברוב רחמיו משלם שכר עבודתינו אף שאנו עבדיו ואם כן כשתקף בהם פרעה ועשה בהם מלאכה ודאי דחייב דלא עדיף הוא ח"ו חלילה מאדונינו אדון כל הארץ שאם היינו עושים מלאכה זו אצלו היה משלם לנו כ"ש וק"ו לגבי פרעה הרשע שחייב לשלם. נקוט מהא דאנחנו עם בנ"י אין לנו דין עבדים כדי שישתעבדו בנו האומות ויהיו פטורים ואין לנו דין שכיר לחזור בחצי היום ולבטל ממלאכתינו מלאכת אה' חלילה:

אשר עפי"ז נר' לפקע"ד לפ' כו' התנא לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה ן' חורין ליבטל הימנה אם למדת תורה הרבה נותנים לך שכר הרבה ונאמן בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך. דלכאו' סיום המשנה היא יותר'ת הכב'ד דכבר אמר אם למדת תורה הרבה נותנים לך שכר הרבה. אמנם עפי"ה הנה נכון דהתנא אשמועי' דאין לנו דין עבדים לעבוד בחינם כי הוא מעדיף טובו לפנים משורת הדין ומשלם לנו שכר ואין לנו דין פועל ליבטל הימנה אלא כל שעוסקים במלאכתו יתב' בלימוד התורה הקב"ה אב רחמן נותן לו שכר הרבה. ובזה הרגיש התנא נמצא דאנו עוסקים בתורה ע"מ לקבל שכר ח"ו לזה השיב חלילה לטעות בזה אלא כדי לחייב אם ישתעבד בך זולתו ויעשה בך מלאכה שחייב לשלם וז"א ונאמן בעל מלאכתך שישתעבד בך שישלם לך שכר פעולתך:

עו"נ תשו' מהרשד"ם סי' קכ"ח שנשאל בראו' שנטמע לבין הגוים והפציר בו שמעון להחזירו למוטב והיה מסרב ראובן עד שמרוב ההפצרה נתרצה ראובן לצאת מהטומאה בתנאי שילוה לו שמעון אלף זוז לזמן ב' שנים ולבטחון קיום התנאי הנז' שיתן לו שמעון ש' זוזים בידו שאם יחזור בו שמעון גם הוא יאכל הש' זוזים ועשה לו שמעון שט"ח על

עצמו בכל חזק ויצא ראובן מבין הגוים וחזר בתשו' בדרכי ה'. ועתה תובע משמעון הסך ח"ש זוזים הנשארים ושמעון טוען כי הוא עשה כל זה להוציאו מעמק הבכא ואדרבא הוא תובע ממנו הש' זוז שנתן לו. והשיב הרב ז"ל דפטור שמעון מחיובו הנז"ל וראו' חייב להחזיר הש' זוז כקבל משמעון וסו"ד הביא תשו' מהר"מ הנודר לחבירו סך כו"כ ותלמד את בנך תורה דפטור דבלא"ה על האב מוטל ללמד את בנו תורה וה"ה הכא יעש"ב. עו"ג דמילת טוב הוא כינוי לפנים משורת הדין וכדאי' בס"פ האומנים דפ"ג ע"א: מעתה נא"ה דהנה מרע"ה רצה לזכות את יתרו שלא יחזור לעירו ויבא לא"י ומסביר לו שאף שאנחנו עמו ועבדיו עם כל זה הקדוש ב"ה הבטיח לנו כמה טובות בכניסתינו לא"י לפנים משו"ה. וז"א לכה איתנו והטבנו לך מהטובות שלנו כי ה' דבר "טוב" על ישר' אבל יתרו חשש ב' ספיקות שמא הקב"ה כל מה שהבטיח לישראל הוא כדי להוציאם מעמקי הקלי' ולהכניסם תחת כנפי השכינה. ועוד נסתפק שאף שיקיים הקב"ה הבטחתו עכ"ז מרע"ה יפטור עצמו בטענה זו כי הוא היה עכו"ם כומר לע"ז ורצה להביאו לחסות תחת כנפיו יתב' ולא יתן לו מאומה מהטוב אשר ישפיע להם הקב"ה ולזה דקדק לו' שני פעמים לא "אלך" כי אם אל ארצי ואל מולדתי "אלך" רמז לב' ספיקות הנז' לא אלך עמכם שמא הקב"ה יפטור עצמו בטענה זאת ושוב אמר לגבי דידיה אל ארצי ואל מולדתי אלך ולזה דרשו רז"ל לא אניח את הודאי ואטול את הספק בממ"נ. ולזה השיב לו מרע"ה לב' הספקות וכה א"ל אל נא תעזוב אותנו (דייקא שמא ח"ו הקב"ה לא יקיים הבטחתו) כי על כן ידעת "חנותינו" במדבר מה שנתן ה' את חן העם בעיני מצרים אף שלא היו עושים רס"מ הרי שהקב"ה מקיים הבטחתו בכפלים. ולגבי דידך שחששת שמא נפטור עצמינו עפ"י תשו' מהרשד"ם ז"ל לזה אשיב דאמת הי' בידינו לטעון טענה זאת אם עדין היית עכו"ם והייתי מפציר בך לגיירך היה ספק בידינו לפטו' עצמינו בטענה זאת משא"כ עכשיו שכבר נתגיירת והיית לנו לעינים ונכתב פרשה א' בתורה על שמך אין לנו שום טענה לפטור עצמינו כי אתה. עכשיו כמונו והיה כי תלך עמנו בדרכי ה' והיה הטוב אשר יטיב ה' עמנו והטבנו לך בלתי שום מקום פטור כלל ודו"ק:

איך שיהיה חזרתי לנושאי מקדם כי ה' דבר טוב על ישראל דיל"ד לכאו' כי מה זו נתינת ט' כי ה' דבר טוב על ישראל מה היתה כו' בזה אמנם לפקע"ד נראה והן קדם נבין כו' הכתו' בישעיה אם תאנו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו כי פי ה' דבר. ולכאו' ק' דבשלמא אומרו אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו שייך שפיר קרא כדכתי' ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו אמנם להפך מאי דנקט ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו ק' איך הוא מדה כנגד מדה. ותו ק' מה זו נתינת ט' כי

ה' דבר מה כיון בזה ומה דבר ה'. אמנם נר' לפקע"ד דיובנו בהק' מאי דאיתא בכתו' דנ"א אמר"י אמר שמואל והיא לא נתפסה אסורה הא נתפסה מותרת ויש לך אחרת שאפי' לא נתפסה מותרת ואיזו זו שנתקדשה קי' טעות שאפי' בנה מורכב על כתיפ' ממאנת והולכת לה וה"ד קי' טעות הרי את מקודשת לי ע"מ שיש לי בית כור עפר מקודשת ויש לו ואם יש לו חצי בית כור עפר אינה מקודשת. עו"ן חקירה ידועה דאיך הקב"ה מתקנא בע"ז כלום מתקנא אלא גבור בגבור משא"כ בע"ז שהיא הבל מעשה תעתועים. ולזה תירץ הרב נחלת בנימן במצוה כ"ו דל"ו והוא דכשקדש הקב"ה את ישראל בפי' אמר להם והיתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ נמצא דע"מ כן נתקדשו שכל העולם כולו הוא להקב"ה וזה הוא טוב להם שאוכ' מפירות הארץ ונהנים מן העוה"ז מאחר שהם מודים שכל הארץ להקב"ה ואנחנו עמו ועבדיו אוכלי' מטובו שהעדיף עלינו משא"כ כשעובדי' ע"ז ח"ו נמצא דמשתפי' ד"א עם הקב"ה ח"ו ומורים שאין כל העולם כולו להכ"ה ח"ו כ"א תחת ב' רשויות ונמצא דעקרו הקידושין לגמרי ח"ו דהוו בטעות שאין כל הארץ להקב"ה ח"ו דמטעם זה הוכרח הקב"ה לו' שתי דברות אנכי ולא יהיה ל בדבור אחד להודיע כי שניהם לצורך קידושין המה ואי אפשר לזה בלא זה. ואפשר דזה יהיה רמז דהע"ה אמת דבר אלקים שתים זו סמעתי כי עז לאלקים ופשוט. עו"ן מ"ש רז"ל דכשבקש הקב"ה ליתן את התורה לבני עשו וישמעל אמרו מה כתיב בתורה לא תרצח ואנו אי אפשר לקיים זה כי ברכתינו היא ועל חרבך תחיה ואיך אפשר לנו לקיים את התורה מעתה זה נלע"ד כונת הכתובים דקא מנבא ישעיה הנביא ע"ה אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו מאחר שאתם מודים כי לה' הארץ ומלואה שפיר אתם נהנים מעוה"ז ומפירות הארץ אבל אם "תמאנו" ומריתם דהיינו שתעבדו ע"ז ולהכי דייק ונקט בלשון מיאון הרי שעקרת' הקי' לגמרי א"כ מלבד שאין אתם יכולים ליהנות בעוה"ז עוד זאת תדעו חרב של בני ישמעאל ישלוט בכם כברכת יצחק אע"ה וכמ"ש רז"ל בזמן שהקול קול יעקב אין הידים ידי עשו ונתן ט' כי פי ה' דבר' דייקא שלכך אמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך בדבור אחד מה שאין הפה יכולה לדבר להודיע כי שניהם צורך קי' וא"א לזה בלא זה ודו"ק:

את זה רמזתי בנשאי מקדם שמרע"ה קא מזהר ליתרו נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם לכה אתנו והטבנו לך ותתענג מפירות אבל צריך שתדע כי ה' דבר טוב שתי דברות בדבור אחד לטוב על ישראל להחיותינו כיום הזה ע"י קיום התורה והמצוות ימהר ויחיש לגאלינו ויאמר די לצרותינו ויבנה בית קדשינו ותפארתינו בעגלא ובזמן קריב כיר"א:

דרוש ג לשבת כלה

שדרשתי בק"ק גדול בשנת התרל"א:

והנושא בא ועל שלחן הפגים יפרשו בגד תכלת ולחם הפנים עליו יהיה ועל שלחן הפנים יפרשו בגד תכלת ולחם התמיד עליו יהיה:

ולחם החמיר עליו יהיה:

איתא במס' שבת דפ"ח ע"א דרש ר' סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל וקשרו לו שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע וכיון שחטאו ישראל ירדו מאה עשרים רבוא של מלאכי חבלה ופרקום שנא' ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב א"ר חמא בר חנינא וכולן זכה משה ונטלן שנא' ומשה יקח את האהל. אמר ריש לקיש ועתיד הקב"ה להחזירן לנו שנא' ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם שמחה שמעולם על ראשם עכ"ל: ישתבח הבורא ויתפאר היוצר אשר בחר בנו מכל העמים והנחילנו תורת אמת שבזכות' מתקיים העולם וכמו שאמר התנא במס' אבות שמעון הצדיק הוא היה משיירי כנה"ג הוא היה אומר על ג' דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל ג"ח והרב מהר"ש אוזידא ז"ל פירש משם הר"י ן' נחמיאש ז"ל מכתב שהכל בכלל התודה והעבודה ונ"ח בכלל התורה הם אלא ההוגה על התורה לימוד התורה והעבודה היא עבודת הקרבנות וג"ח הוא מצות מעשי' וכולם נכללים בתורה. וכן במשנה י"ז פרק א' דאבות אמרו רשב"ג או' על ג' דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום שנא' אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. ויש לדקדק דהתנא הי"ל כסדר הכתוב על האמת על הדין ועל השלום קרא כדכתיב אמת ומשפט שלום ולמה שינה. וגם שם פי' הרב מהרש"א ז"ל שכולם הם מענין הדין דהיינו על הדין שהדיין לא יטה הדין שיהיה דן דין אמת על האמת שהעדים יעידו אמת ולא ידברו שקר ועל השלום אזהרה לבעלי דינין שיעשו שלום ביניהם אחר שנפסק הדין יע"ש. ולכאו' ק"ק במה שפי' דעל האמת הוא אזהרה לעדים דהנה ידוע ההפרש שיש בין שתי משניות הללו דמשנה א' שאמרו על התורה ועל העבודה ועל ג"ח היינו קיום העולם. התורה כדכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי העבודה כדאיתא בתענית אלמלא מעמדות לא נתקיימו ש"ו. ג"ח דכתיב עולם חסד יבנה. והג' דברים שבמשנה ב' שאמרו על הדין ועל האמת ועל השלום הם ישוב העולם שאי אפשר שיהיה ישוב בעולם בלתי ג' דברים אלו והשתא כפי דבריו ז"ל דעל האמת הוא אזהרה לעדים זה אינו כ"כ ישוב העולם דאם פעם אחת ידבר איזה עדות שקר אף שעבירה גדולה היא בידו מ"מ לא יעכב ישוב העולם

דבשלמא הדיין אם לא ידון דין אמת לא ילכו אצלו להתדיין כלל וזה יהיה סיבת מניעת ישוב העולם וכן אם הבעלי דינים לא יקבלו דברי הדיין בשמחה לא שבקת חיי ישארו מתקוטטים ביניהם לעולם ויעכב ישוב העולם אבל העדים אם לא יעידו האמת עושים עבירה גדולה וגורמים להוציא ממון שלא כדין אבל לא ימעט ישוב העולם: ואולם נראה לפקע"ד דלהכי דייק התנא ונקט על האמת באמצע שלא כסדר הכתוב והיא אזהרה על הדיין ועל הבעל דין דהיינו על הדיין שידון דין אמת לאמיתו שלא יהא אוהב אחד מהם או שונא עם אחד מהם. ועל הבע"ד שיקבל האמת מפי הדיין ולא יחשדהו ולא ישנאהו וכאשר מצאתי לה' מהראנ"ח ז"ל שפירש כונת הכתוב עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי דלכאורה קשה מהיכא תיתי שיעשקוהו בשביל שעשה משפט וצדק. והגאון הרב חיד"א ז"ל פירש בס' יוסף תהלות עם מ"ש בש"ס דדוד המע"ה אחר שהיה מחייב את החייב אם לא היה לו מה לפרוע היה פורע לו מכיסו והיה עושה משפט וצדקה. והיה חושש שמא יעשו קנוניא שני עניים ויבואו לדין שניהם זה תובע וזה מודה והיה צריך לפרוע להם ויתחלקו ביניהם ולזה היה מתפלל עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי שיעשו קנוניא ביניהם. ברם הרב מהראנ"ח ז"ל מפ' עפ"י מה דאיתא בסנהדרין שלא יאמר הדיין מה לי ולצרה לדון ולחייב את החייב למחר משנאתו אותי מדליק את גדישי והורג וכו' וזהו שהתפלל דהע"ה עשיתי משפט וצדק בל תניחני לעושקי שהחייב לא יעשוק אותי משנאתו אותי:

איך שיהיה נמצא דב' משניות הללו לימדונו מוסר השכל דבר אחד הכלולה בג' דהיינו התורה שקיומה כוללת העבודה שהוא הקרבנות והקטורת וכו' וג"ח שהוא הצדקה ומצות מעשיות. והדין שקיומו כלול באמת ובשלום: אשר עפי"ז נר' לפקע"ד כונת הפסוקים יורו משפטיך ליעקב ותורתיך לישראל ישימו קטורה באפך וכליל על מזבחך ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מן יקומון. דלכאו' ק' דנר' מקראות הללו כפולים במילות שונות ממש אמנם עפי"ה הנה נכון דבתחי' נקט מרע"ה ב' דברים פרטיים המורים על עיקר ישוב העולם וקיומו וז"א יורו משפטיך ליעקב שהוא הדין ותורתך לישר' שהיא התורה דשניהם הם העיקרים הראשים והדר מפרש הארבע' הכלולי' בהם דהיינו התורה מאי דסליק מינה כלול העבודה וג"ח וז"א ישימו קטורה באפך שהוא הקטורת וכליל על מזבחך שהם הקרבנות. ואח"כ אמר ברך ה' חילו שהוא הג"ח כפירש"י ופועל ידיו תרצה שהם המצוות המעשיות. ועתה פירש שתיים גזרות שהם כלולות בדין דהיינו מחץ מתנים קמיו דהיינו על העדים שצריכים להעיד מעומד קרא אותם "קמיו" שיעידו אמת. ואפשר ירמוז ג"כ על הדיין וקראו "קמיו" על שם הגבר

הוקם על שלא יהא אוהב לאחד או שונא לאחד וגם אמר ומשנאיו רמז לבע"ד שיצא חייב שלא יהיה שונאו ויקום על הדיין לעושקו וכמ"ש מהראנ"ח ז"ל. באופן נקיטינן דכל קיום העולם תלוי בקיום תורתינו הק' כי היא חיינו וארך ימנו:

והנה איתא במס' ע"ז ד' ג' ע"א דלעת"ל אומרים אוה"ע להקב"ה רבש"ע ישר' שקבלוה היכן קיימוה והקב"ה משיב אני מעיד בישר' שקיימו כל התורה ואומרים לפניו כלום יש אב מעיד על בנו דכתי' בני בכורי ישר' ומשיב להם הקב"ה יבואו שמים וארץ ויעידו על ישר' שקיימו כל התורה ואומרים לפניו שמים וארץ נוגעים בעדותן הן שנא' אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי וגו' והק' בתוס' וא"ת והרי ראיה גדולה שקיימו שהרי ש"ו קיימים הם וי"ל דאין חוששין בזה הראיה דאין אב מעיד על בנו ועוד י"ל שהם קיימים ממה שקבלו כדאמר אם ישר' מקבלי' עכ"ל וכבר ידוע דבתי' ב' זה של התוס' ז"ל נתחבטו בו כל המפ' ראשונים ואחרונים וכמ"ש ה' פמ"א ז"ל בח"א סי' מ"ד והר' שנות חיים וה' אהבת דוד ז"ל דאינו מובן דאם העדות היה על הקבלה בלבד וכבר קבלוה וא"כ לא נשאר נגיעה בעדותם כלל ותירצו כמה תירוצים הלא בספרתם ולפקע"ד נר' לי לתרץ דש"ו הם נוגעים בעדותם אף אחר הקבלה דהכי איתא במס' תענית ד' ח' אמר ריש לקיש בשעה שהשמים נעצרין מלהוריד טל ומטר דומה לאשה שיש לה חבלי לידה ואינה יכולה לילד ויליף לה מג"ש נאמר עצירה באשה ונאמר עצירה בגשמים נמצא דהשמים נוגעים בעדותם שרוצים להוריד על ומטר שלא יצטערו. וגבי הארץ יש לה נגיעה דאיתה במדר' שכל עשב יש לו שר ומזל ומכה אותו כדי שיצמח נמצא דיש להארץ נגיעה שמכים אותה להצמיח. אלא דנגיעת השמים היא לטובה שרוצים להעיד שישר' עושים רש"מ להוריד טל ומטר משא"כ נגיעת הארץ היא לרעה ב"מ שרוצה להעיד שישר' אינם עושים רש"מ כדי שלא יכו אותה להצמיח:

אשר עפי"ז פי' ה' נש"ר ז"ל כונת הכתוב ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישר'. בהקדים מ"ש רש"י בפ' האזינו וז"ל ולמה העיד בהם הש"ו שאם יזכו ישר' הארץ תתן יבולה וגם השמים יתנו טלם ואם יתחייבו יד העדים תהיה בהם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה עכ"ל והק' הרב ז"ל מהך דמס' תענית ומדברי המדר' שהכאתי לעיל דמוכח דשמים וארץ נוגעים בעדותם. ותי' בהקדים מ"ש הטור בסי' ס"ו בח"מ משם ה' בעה"ת ז"ל וז"ל ראובן שיש לו שט"ח על שמעון ולוי חתום בו לעד ואח"ך קנה לוי השט"ח אם בשעה שקנה לוי הש"ח כבר היה חתום בו לא חיישינן לשיקרא מאחר שיש עד השני חתום עמו ומסתמא לא חתם על השקר עד הב' בשביל הנאת לוי

כיון שבשעה שחתם לוי לא היה ניכר בש"ח שום ריעותא אמרינן עדים החתומים על השטר כמי שנחקרה עדותן בב"ד. אבל אם לא היה לוי חתום על השטר ועכשיו רוצה לחתום מאחר שיש לו נגיעה לא מהני אעפ"י שהעד הב' חתום בו דנמצאו ב"ד מוציאים ממון אפומא דחד סהדא:

והנה כבר אמרנו דשמים וארץ בזמן שמעידים שישר' עושים רש"מ אזי השמים נוגעים בעדות שלא יהיו נעצרין אבל הארץ אין לה שום נגיעה. וכן להפך אם מעידים שישר' אינם עושים רש"מ הארץ נוגע בעדות שלא יכו אותה אבל השמים אין להם שום נגיעה נמצא ששניהם כשרים להעיד מאחר שממ"נ האחד אינו נוגע וכמ"ש הטור ז"ל:

אמנם כל זה הוא אם בשעת שחתמו בשטר לא היה לשניהם שום נגיעה אז הוא דמועיל העדות הנוגע מאחר שהעד הב' חתום עמו משא"כ היכא דבשעת החתימה היה נוגע לא מהני עדותם כנז"ל. ולזה נתחכם מרע"ה והזמין השמי' והארץ לעדות בהיותם ישראל במדבר שהיו ישראל אוכלים מן שאינם צריכים לא לגשמים ולא לתבואת הארץ דאז אין להם שום נגיעה וז"א ועתה (דייקא שאתם במדבר אוכלים מן) כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל (וע"ז מקשה למה צריך כתיבה) שימה בפיהם (די שתתקיים העדות בעל פה ויהי כמשיב) למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל כי אביאנו אל האדמה וגו' הכונה שאם עכשיו יחתמו יועיל עדותן שאין בו צד נגיעה אף שאח"ך יהיה נגיעה לאחד מהם וכאמור אלו תד"ק ז"ל יע"ש וש"י: אשר עפי"ז נראה לע"ד בזה יהיה כוונת הכתובי' באיוב סי' ע"ז וכ"ת פערו עלי בפיהם על לא חמס בכפי ותפלתי זכה ארץ אל תכסי דמי ואל תתני מקום לזעקתי גם עתה הנה בשמים עדי וסהדי במרומים מליצי ורעי אל אלו"ד דלפה נפשי ויוכח לגבר עם אלו"ד ע"כ. ולכאורה הדקדוקים רבו תחי' וראש שהוא מתרעם על שפערו עליו בפיהם על לא חמס בכפיו ומה מצווה לארץ שלא תכסה מה הוא הענין שתדבר ולא תכסה. ותו קשה אומרו גם עתה הנה בשמים עדי וגו' מהו אומרו גם עתה כאילו יש זמן שיעידו בשמים והוא אומר שגם עתה יבואו ויעידו ולנו לדעת מה כיון בזה:

אמנם עפי"ה הנה נכון. ונקדים עוד מאי דאית' בפ' חלק דצ"א ע"ב א"ל אנטונינוס לרבי גוף ונשמה יכולים לפטור עצמם מן הדין גוף או' נשמה חטאה שמיום שנסתלקה הרי הוא מוטל כאבן דומם ונשמה אומרת גוף חטא שמיום שפירשתי ממנו לא חטאתי א"ל משל למה"ד למלך שהיה לו פרדס נאה והיו בו בכורות נאות והושיב בו ב' שומרים א' חיגר וא' סומא רכב החיגר על הסומא ואכלו הבכורות כשבא בעל הפרדס א"ל היכן הבכורות נאות חיגר אומר אני איני יכול לעלות לאילן סומא או' אני איני רואה אותם

הרכיב החיגר על הסומא ודן אותם אף הקב"ה מביא הנשמה בגוף ודן אותם שנא' יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו עכ"ל. ופירש"י השמים היא הנשמה שבאה מן השמים והארץ הוא הגוף שבא מן הארץ עכ"ל. ולכאורה לנו לדעת למה אינו דן הקב"ה להגוף והנשמה בעוה"ז ולמה צריך להמתין עד יום מותו אבל התי' לזה שאם הנשמה תודה בעוה"ז שהגוף חטא יכחיש הגוף בטענה שהיא נוגעת בעדות כי רצונה להסתלק בשמים ממעל למקום אשר חוצבה וכונתה שרוצה הגוף עדין לשבוע מתענוגי העוה"ז כי זה הוא טבע הגוף החומרי משא"כ באותו יום שלא יש צד נגיעה שכבר נפרדו זה מזה: מעתה נבא לבאר כונת הכתו' והוא דכבר אמרנו דשמים הוא כינוי לנשמה והארץ הוא כינוי לגוף. והנה שלשת ריעי איוב ביודעם ומכירם אותו שהיה איש תם וישר ועכ"ז באו עליו כל אלו היסורים התחילו להוכיחו שמא יש בידו עונות נסתרות. ולזה היה מתרעם איוב וכה אמר פערו עלי בפיהם בחרפה על לא חמס בכפי שאני יודע בעצמי שאני ירא אלקים וסר מרע ואם לא תאמינו הריני גוזר על הגוף שלא יכחיש כלל. וז"א ארץ שהוא הגוף אל תכסי דמי ואל יהי מקום לזעקתי הכונה שלא ישמע להחומר ולא יכחיש כלל וכשאינו מכחיש הגוף אין צריך להמתין הקב"ה עד יום מותו לדונו שאפי' עתה שהוא בחיים הגוף והנשמה יחד יכול לדון אותם והנשמה היא תעיד לפני הקב"ה וז"א גם "עתה" בשמים עדי וסהדי במרומים. וא"כ מה הוכחה יש לי עוד לעשות כ"א להתפלל להקב"ה שהוא יוכיח האמת. וזה או' מליצי ורעי אל אלו'ד דלפה עיני ויוכח לגבר עם אלו'ד וגו' ודו"ק:

איך שיהיה נקטינן דאפי' אוה"ע בהא מודו דישר' עם קדוש יש לנו דין בנים עם הקב"ה מדאמרו כלום יש אב מעיד על בנו דכתי' בני בכורי ישר'. אך מה שיש להבין הוא דבמשנה דאבות איתא חביבין ישר' שנקראו בנים למקום חיבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום שנא' בנים אתם לה' אלקיכם. ולנו לדעת למה לא הביא ראיה התנא מדכתי' בני בכורי ישר' שהוא מוקדם בתורה ותו יש לדקדק מה קשר ושייכות יש למשנה זו דחביבין ישר' שנקראו בנים עם המשנה שלאחריה חביבין ישר' שניתן להם כלי חמדה. וכו'. ותו ק' למה כינה להתורה בזה הלשון כלי חמדה וה' מהרש"א ז"ל פירש דלהכי נקט בזה הלשון כלי חמדה שהכל חומדין אותה ואינם זוכים לה מסיבה שדינה עם ישר' כאשה וכמ"ש רז"ל תורה ציוה לנו משה מורשה אל תקרי מורשה אלא מאורסה שלא יוכלו שום אומה לעסוק בה. ולכאו' ק' מה הועיל בזה הפי' להדביקו עם מ"ש למעלה שנקראו בנים:

ואולם נר' לפקע"ד. והן קדם נבא לישב חקירה אחת שחקרו המפרשים ז"ל והוא כי מאחר שאנחנו יש לנו דין בנים ואנו סמוכים על שלחנו של מקום כי הוא אל זן ומפרנס לכל ושלחנו ערוך לכל וא"כ איך זכינו במתנת הארץ ואנו אומרים על ארצינו ועל נחלת אבותינו מאחר דאין לנו יד לזכות בה בהיותינו סמוכים על שלחן אבינו שבשמים:

וכדי לישב חקירה זאת נר' לפקע"ד. והן קדם נבאר כונת הכתובים האמורים בשמואל ב' סי' ט' וכ"ת ויאמר דוד למפיבושת אעשה עמך חסד בעבור יהונתן אביך והשיבותי לך את כל שדה שאול אביך ואתה תאכל לחם על שלחני תמיד. וישתחו ויאמר מה עבדך. ויקרא המלך אל ציבא נער שאול ויאמר אליו כל אשר היה לשאול נתתי לבן אדונך. ועבדת לו את האדמה אתה ובניך ועבדיך והבאת והיה לבן אדונך ומפיבושת בן אדונך יאכל תמיד לחם על שלחני ולציבא חמשה עשר בנים ועשרים עבדים. ויאמר ציבא אל המלך ככל אשר יצוה אדוני המלך את עבדו כן יעשה עבדך ומפיבושת אוכל על שלחני כאחד מבני המלך ע"כ. ולכאו' הדקדוקי' רבו א' דדהע"ה אמר למפיבושת שבעבור יהונתן אביו יעשה לו חסד וישיב לו את כל שדה אביו וא"כ מה השיב לו מפיבושת מה עבדך כאילו בשביל כבודו ואהבתו נתן לו כל שדה אביו. ותו ק' למה קרא דהע"ה לציבא ואמר לו כל אשר היה לשאול נתתי לבן אדונך ועבדת לו את האדמה וגו' והבאת והיה לבן אדונך וגו' כאילו שואל עצה מציבא או אם מחוסר איזה מעשה להמחנה וע"י אמירתו לציבא תתקיים מתנתו. ותו ק' אומרו והבאת והיה לבן אדונך דנר' שפת יתר דהיה די שיאמר והבאת לבן אדונך. ותו ק' מאי אתא לאשמועינן שהיו לציבא ט"ו בנים וכ' עבדים ומה קשר יש לדברים אלו פה. ותו ק' תשו' ציבא בכבדות ככל אשר יצוה המלך את עבדו כן יעשה עבדך למה נקט ככל אשר יצוה הי"ל ככל אשר ציוה. ותו תיבת את עבדו מיותרת הי"ל ככל אשר יצוה אדוני המלך כן יעשה עבדך. ותו ק' למה נקט פה בלשון נסתר את עבדו ולא אמר עבדך. ותו ק' אומרו ומפיבושת אוכל על שלחני כאחד מבני המלך ופירש"י דדברים אלו הם שדהע"ה השיב לציבא ומפיבושת וגו' כאילו ציבא שאל לו איזה שאלה והשיב לו דהע"ה ומפיבושת אוכל על שלחני כאחד מבני המלך ולנו לדעת מה שאל ציבא ומה השיב דהע"ה. תו ק' למה שינה דהע"ה והכי אמר מר כאחד מבני המלך ולא אמר סתם אוכל על שלחני ותו לא כמ"ש בדבריו הקודמים:

והנה רש"י ז"ל פי' במ"ש ונתתי לבן אדונך וז"ל המלך רשאי להעביר הנחלה שנאמר במשפט המלוכה את שדותיכם ואת כרמכם יקח ונתן לעבדיו ואתם תהיו לו לעבדים ע"כ. נמצא דמה שנתן דהע"ה למפיבושת לא מן הדין היה כי אם מסיבת היותו מלך וכל עמו הם עבדיו ורשאי הוא ליתן מתנה לעבדיו כפי רצונו. ונקדים מה דאיתא במס'

מציעא די"ב אמתני' מציאת בנו ובתו הגדולי' הרי אלו שלהן מציאת בלו ובתו הקטנים הרי אלו שלו אמר ר' יוחנן לא גדול גדול ממש ולא קטן קטן ממש אלא גדול וסמוך על שלחן אביו זהו קטן וקטן ואינו סמוך עש"א זהו גדול. והתוס' בד"ה ר' יוחנן כתבו משם ר"ת דס"ל דגם בעירוב ס"ל לר"י לא גדול גדול ממש וכו'. ועוד כתבו דזהו דוקא בבנו הסמוך עש"א דאמר"י דזוכה אביו במציאתו משום דכיון דהוא זן אותו ואי לא יפרנסנו אביו לא יפרנסנו אחר אבל אדם אחר דעלמא סמוך על שלחן חבירו חינם אין סברא שתהא מציאתו לחבירו וכ"ש עבדו ואמתו שבשכר טרחם הם אוכלים. וכ"כ גבי עירוב כתבו דדוקא בנו הסמוך עש"א אינו מזכה על ידו אבל אמה העבריה ועבד מזכה על ידם יעי"ש. וכ"כ הטור בא"ח סי' שס"ו וכתב הב"י משם הרא"ש ז"ל דדוקא בבנו הגדול הוא דאמרי' דידו כיד אביו לפי שרגיל להיות תמיד על שלחן אביו אבל הנכרי הסמוך על שלחן חבירו אין מציאתו לב"ה ואפי' אוכל בחנם אצלו יע"ש:

והנה במזכה לבנו הסמוך ע"ש ע"י אחר כבר ידוע דלכ"ע זכה הכן זולת ה' מהרי"ט ן' יעיש ז"ל דס"ל דלא זכה והיא ס' יחידאה וכמ"ש הכנה"ג בח"מ סי' רמ"ג הגה"ט אות ז"ן יעי"ש. אמנם במזכה לעבדו ע"י אחר מצינו ס' רבינו אלחנן הובאה במרדכי דקידושין סי' תצ"ה דמהני וזכה העבד. והריטב"א ז"ל בחי' לקידושין הרבה להקשות על ס' ר' אלחנן הלזו דלא זכה העבד כיון דסוף סוף זה הזוכה הוא נותן המתנה אחר שזכה בה להעבד ובשעה דמטא ליד העבד הרי חוזר האדון וזוכה בה כדין מה שקנה עבד קנה רבו ומהראנ"ח ז"ל בח"ב סי' ב' הכריע כס' הריטב"א ז"ל. וה' מחנ"א בה' זכיה סי' ב' כתב דלא פליג הריטב"א ז"ל על ס' ר' אלחנן ז"ל אלא דוקא גבי עבדו דס"ל דלא זכה העבד אף אם זיכה לו על ידי אחר אבל בבנו הסמוך ע"ש מודה הריטב"א ז"ל דזכה הבן כיון דזיכה לו על ידי אחר גילה דעתו שרצונו שיזכה בנו כדין. מעתה הבא נא אב"א לבאר כונת הכתובים דהנה דהע"ה רצה לתת מתנה למפיבושת כל שדה שאול הגם שהיה רוצה ג"כ שיהיה מפיבושת סמוך על שלחנו ולזה אמר לו אעשה חסד עמך והשיבותי לך את כל שדה שאול אביך ואתה תאכל לחם על שלחני תמיד ומבקש אופן כדין שיזכה במתנה. ולזה השיב לו מפיבושת מה עבדך הכונה מאחר שאתה נותן לי מתנה זאת מטעם שאנו עבדיך כמ"ש רש"י במה יזכה דמה שקנה עבד קנה רבו וא"כ איני רואה שום אופן לזכות במתנה זו. ולזה נתחכם דהע"ה וגמר בדעתו לזכות לו ע"י אחר ע"י ציבא נער מפיבושת ולזה קרא אותו ויאמר אליו כל אשר היה לשאול נתתי לבן אדונך הא כיצד אני מזכה אותו על ידך ועבדת את האדמה אתה ובניך ועבדיך והבאת והים לבן אדונך דייקא שתזכה בה אתה לשמו ובזה זוכה אף שמפיבושת יאכל לחם על שלחני

תמיד וכדי שלא נטעה לומר שציבא הוא עבד ואינו מועיל הזיכוי על ידו קרא אותו נער שאול והראיה שהיה לציבא ט"ו בנים וך' עבדים מכאן מוכח שלא היה עבד כי אם משרת בשכרו וכמ"ש התוס' דעבד ואמה העובדים בעד שכרם מזכה על ידם. וציבא רצה להוכיח דלית הלכתא כס' ר' אלחנן ז"ל ואינו מועיל זיכוי לעבד ע"י אחר וכמ"ש הריטב"א דזיכוי לעבד אף ע"י אחר לא מהני והוי כאילו נתן לעבדו דלא זכה ולזה השיב לו בצחות לשונו ככל אשר "יצוה" אדוני המלך את "עבדו" כן יעשה עבדך הכונה דכמו מתנה שנותן אדוני המלך לעבדו דאין בה מועיל דיד עבד כיד רבו כן הזיכוי הזה שאתה מזכה על ידי דומה בדומה דאין בה שום תועלת. ולזה השיב דהע"ה בחכמה ומפיבושת אוכל על שלחני כאחד "מבני" המלך דייקא דחלילה לי שמפיבושת הוא אצלי בסוג עבד כי אם בסוג בן הסמוך על שלחן אביו דמהני הזכוי ע"י אחר אליבא דכ"ע כמ"ש הכנה"ג וה' מחנ"א ז"ל וזכה במתנה כדין וכהלכה ודו"ק:

מעתה נבא אל הישוב לחקירתינו הנז' והוא דכבר ידוע פלוגתא דקמאי במתנה שנותן האב לבנו הסמוך על שלחנו דלדעת ר"ת ודעימייה ס"ל דלא זכה הבן והרנב"ר והנמק"י ז"ל ודעימיהו ס"ל דזכה הבן דדוקא במציאה אמרו חכמים דהוי לאביו משום איבה משא"כ במתנה וכמ"ש הנמק"י בפ"ק דמציעא יע"ש. וההגהו' אשירי כתב משם הסמ"ק והכל בו דאם הבן הגדול הוא נשוי זוכה במתנת אביו ויש לו יד. והרב נשמת כל חי בח"ב סי' טו"ב אסף וקבץ טו"ב סברות רבנים דס"ל כס' הג"א דבנשוי יש לו יד יעי"ש. ואני בעניי נר' לפקע"ד להביא ראיה לס' הג"א ז"ל מדברי התוס' עצמם בב"ב פ' מי שמת ד' קמ"ד דאיתא התם חלת מילי שוינהו רבנן כהלכתא בלי טעמא וחד מנייהו המשיא אשה לבנו הגדול בבית קנאו וכתבו התוס' ז"ל וז"ל מ"מ קצת טעם יש שמרוב שמחתו אמדינן דעתיה דמסתמא נתנו לו וכ"כ הטור ז"ל באה"ע סי' ט"ן וז"ל שמרוב שמחתו הקנה לו אותו הבית יע"ש. והשתא אם איתא דבן הגדול הלשוי לא זכה במתנת אביו מהו טעם זה דכתבו התוס' דאמדינן דעתיה דמסתמא נתנו לו הבית במתנה הלא אפי' אם בקולי קולות נתנה לו הבית במתנה לא קנה הבן ומה מקום לאומדנא זו אם לא בהכרח לומר דאם נתן לו הבית במתנה בפי' דזכה בודאי כדין. אלא במשיא אשה לבנו הגדול איכא עדיפות' דאפילו דלא פירש דנותנו לו הבית במתנה אפ"ה אמדינן דעתיה שמרוב שמחתו נתנו לו כאילו פירש. זה נלע"ד ברור בכונת התוס' והוי ראיה לדינו של הג"א ז"ל:

כי מן הבאר מה מאד אני תמיה על הגאון ה' חק"ל ז"ל בח"מ ח"ב סי' מ"ז שהביא דברי הנמק"י פלוגתא דר"ת עם הרנב"ר ז"ל ודעימייהו ואח"ך הביא ס' הג"א ז"ל וכ' וז"ל אך

לבי מהסם מאחר דסתם דברי הפוס' במצי' כתבו בנו הגדול ולא חילקו בין נשוי לשאינו נשוי נר' דלא ס"ל הכי וכו' דאם איתא להא לא הוו שתקי הפוס' וסוף דבריו העלה דס' הג"א הלזו היא סברא מחודשת מדנפשיה ולא נתן טעם לדבריו ויכול המוחזק לומר קי"ל דלא כהג"א יעש"ב. ובנו ז"ל הרב תנא דבי אליהו הרבה לחפש ולתור בדעת הרשב"א אי ס"ל האי דינא ולא הכריע:

ובאמת בראותי דבריו אלו עמדתי מרעיד איך יצאו דברים אלו מפה קדוש דכל רז לא אניס ליה מאחר שממקום שבא והביא ס' הג"א ז"ל העתיקם מדברי מרן ז"ל בא"ח סי' שס"ו. ומרן הב"י ז"ל למעלה מזה כתב. דדוקא במציאה אמרו דזוכה האב מכום איבה משא"כ בעירוב וסיים וכתב וז"ל וכיון דהרי"ף והרמב"ם ז"ל והנך רבוואתא מסכימים לדעת אחת הכי נקיטינן הרי דמרן הב"י הפליג דאפי' מטעם היות הבן גדול לבד בלתי טעמא דנשוי פסיק ותני דזכה הבן זולת במציאה מטעם איבה ובפרט לפי מ"ש בעניותן לד' התוס' ז"ל. וגם בד' הרשב"א ז"ל יגעתי ומצאתי דהכי ס"ל דבנשוי זכה הבן והוא דבא"ה סי' צ"ו הביא מרן ז"ל תשו' הרשב"א ז"ל דסי' תתקצ"ו וז"ל שאלת בראובן ובנו שהיו דרים בבית אחת והיו אוכלים על שלחן אחד והכן היה נשוי והיה נושא ונותן בתוך הבית והיו אונות ושטרות יוצאות על שמו ונפטרו האב והבן וטוענים יורשי האב שהכל של אב ואלמ' הבן טוענת שהכל של בעלה והשי' שהדין עם האלמ' ואפי' אין לבעלה נכסים ידועים כלל ואעפ"י שאם היה קיים עליו להביא ראיה וכדאמרי' בפ' חזקת ד' נ"ב ע"א אחד מן האחין שהיה נושא ונותן בתוך הבית והיו אונות ושטרות יוצאות על שמו אמר רב עליו להביא ראיה אמר שמואל מודה לי אבא שאם מת על האחין להביא ראים עכ"ל יעש"ב. והשתא ניחזי אנן מה דמות יערוך ההיא דפ' חזקת דהתם מיירי שאחרי מות אביהן היה אחד מן האחים נושא ונותן והיו אונות ושטרות יוצאות על שמו וכמו שפי' רש"י זיל סם ולהכי דינא הוא דעל האחין להביא ראיה דאימור מציא' מצא או נתנו לו מתנה וזוכה בה לעצמו אחר שמת אביו וטענינן ליורשיו ולהכי על האחין להביא ראיה משא"כ בדינו שנשאל הרשב"א ז"ל שהיה סמוך עש"א ונושא ונותן בחיי אביו דאפי' מצא מציאה או נתנו לו מתנה ואפי' שכר פעולתו ומעשה ידיו הן של אב מאי טענינן להו ליורשיו איכא אם לא בהכרח לומר יען היה הבן נשוי דבנשוי זוכה במתנה לעצמו וטענינן ליורשיו שמא אביו נתנם לו במתנה או אחרים שהאונות והשטרות היו יוצאות על שמו ולהכי פסיק ותני דעל האחים להביא ראיה ולהכי דייק בדבריו ז"ל בתחי' השאלה שכ' והבן היה נשוי וכו' הרי להדיא דדעת הרשב"א אזיל כס' הג"א ז"ל. והרב מהר"י הלוי ז"ל בסי' קכ"ד כתב דס' הג"א הלזו היא אף לד' ר"ת ז"ל דס"ל דבמתנה שנתן

האב לבנו הגדול לא זכה מודה דבנשוי זוכה ומהתימה שלא נסתייע מדברי התוספות דב"ב הנז"ל דמשמע להדייא הכי כמש"ל. וגם ה' נשמת כל חי הרבה להק' ע"ד ה' מ"ז ז"ל וה' תנא דבי אליאו ז"ל ולא הביא תשו' הרשב"א הלזו. ויש לי בעניותי אריכות דברים בזה לא עת האסף. עכ"פ נקיטינן דבנשוי כ"ע מודו דזכה הבן במתנת האב כדין וכתורה: אמור מעתה תשו' מספקת להחקירה הנז"ל והוא כיון דישראל קבלו את התורה הקדושה במעמד הר סיני כאשם תשובה וכדכתי' תורה ציוה לנו משה מורשה ודרשו רז"ל אל תקרי מורשה אלא מאורסה הרי יש לישר' דין בן נשוי דלכ"ע זכה במתנת האב אף בהיותו סמוך על שלחן אביו ואפשר דזה יהיה רמז הכתוב תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי בבית ה' לאורך ימים. ולא נאריך בדקדוקי' ונקדים הידוע שאוה"ע מונים את ישר' בטענה לסטים אתם שכבשתם את הארץ. עו"נ מ"ש המרדכי בפ' האומנים סי' שצ"א שיש ליזהר למלמד או סופר מלהשכיר עצמו בבית ב"ה קבוע ולהיות סמוך ט"ש יותר מג' שנים דקא עבר על לי בנ"י עבדים יעש"ב. והרב תורת חסד סי' רס"א הק' ממ"ש התוס' במציעא ד' יו"ד דמ"מ יכול אדם להשכיר עצמו מאחר דאינו צריך שחרור אינו עובר על לי בנ"י עבדים יע"ש. עו"ן דידוע דשמן ויין הוא כינוי לתורה כדאיתא במדר' פ' דברים עו"ן דמילת טוב כינוי לקרבנות דכתיב מזבח טוב. עו"ן מ"ש רש"י בתחיל' פירושו על התור' אר"י לא היה צריך להתחיל אלא מהחדש הזה וגו' אלא משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים שלא יאמרו אוה"ע לסטים אתם שכבשתם ארץ ז' טעמי' וכו' מעתה נבא לבאר כונת דהע"ה דבתחי' מדבר בישוב העולם ואמר ה' רועי לא אחסר בנאות דש"א ירביצני (הכונה על ג' דברים שהם דין שלום אמת שר"ת שלהם דש"א) על מי מנוחות דזהו ישוב העולם אח"ך אמר תערוך לפני שלחן שאני סמוך על שלחנך אפי"ה אני זוכה בא"י נגד צוררי מטעם שקבלתי תורתך וז"א דשנת בשמן ראשי כוסי רויה אח"ך מתפלל שעם התורה צריך שני דברים לקיום העולם שהם "טוב" שהיא העבודה "וחסד" שהוא ג"ח ואז ושבתי בבית ה' לאורך ימים שמתקיים העולם לעד ודו"ק. וזה יהיה כונת הנביא על מה אבדה הארץ ויאמר ה' על עזבם את תורתי והוא פשוט דכבר אמרנו דכל מה שזכו ישר' במתנת הארץ הי' מסיבת קבלת התורה כדין בן נשוי וכאשר עזבוה ממילא חזרה המתנה. וז"א ויתן להם ארצות גוים וגו' בעבור ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו:

הנה בעתה הנה נכון סמיכות המשניות אהדדי דבתחת' קא משבח התנא לישר' שהם חביבין ישר' שנקראו בנים למקום וכו' שנא' בנים אתם לה' אלקיכם ומייתי ראיה מקרא זה ולא אייתי ראיה מקרא דבני בכורי ישר' מטעם דבקרא דבנים אתם מפורש הטעם כי

עם קדוש אתה ובך בחר ה' להיות לו לעם סגולה שהוא מת"ת שבחר בנו מכל העמים ולזה הוק' לו להתנא ומה תועלת שהם בנים מאחר שאנו סמוכים על שלחנו של מקום לזה השיב חביבים ישר' שניתן להם כלי חמדה שהיא התורה שהיא חמודה ומאורסה לנו ויש לנו דין בן נשוי דזוכה כדין במתנת האב כאמו"ל:

ובאופן אחר נר' לפקע"ד לפ' כונת התנא על הדין ועל האמת ועל השלום. והן קדם כבין כונת הכתובים האמורים בשמואל ב' סי' ט"ו והשכים אבשלום על יד דרך השער ויהי כל האיש אשר יהיה לו ריב לבא אל המלך למשפט ויקרא אבשלום אליו ויאמר אי מזה עיר אתה ויאמר מאחד שבטי ישר' עבדך. ויאמר אליו ראה דבריך טובים ונכוחים ושומע אין לך מאת המלך ויאמר אבשלום מי ישימני שופט בארץ ועלי יבא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט והצדקתיו ויעש אבשלום כדבר הזה ו ו' ויגנב אבשלם את לב אנשי ישר'. ולכאורה הדקדוקים רבו. א' מה לו לשאול אי מזה עיר אתה יהיה ממקום שיהיה. ב' כשהשיב הבע"ד מאחד שבטי ישר' ולא הגיד לו אפי' את מקומו מהיכן ידע שדבריו טובים ונכוחים כאילו ידע טענתו:

ג' אף אם שמע טענתו איך יאמר לו ראה דבריך טובים מבלתי שמוע טענות שכנגדו. ד' אומרו ושומע אין לך מאת המלך איך יצויר שיאמין השומע לדבריו אלו מאחר שדהע"ה היה משובח ומפואר שהיה עושה משפט וצדקה. ה' אומרו מי ישימיני שופט בארץ והיה כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט דלכאורה היה די שיאמר כל איש אשר יהיה לו משפט. ו' אומרו והצדקתיו כאילו בידו הוא להצדיקו. ז' איך נתפתו ישראל אחר דבריו דכתי' ויגנב אבשלום את לב בני ישר' אחר שהיו יודעים לאביו דהע"ה שהיה עושה משפט וצדקה:

אמנם נר' לע"ד שיובנו בהקדים את הידוע פלוגת' דרש"י ור"ת בדין שודא דדייני דלרש"י פי' שודא דדייני הוא למי שרואה הדיין שנוטה יותר דעת הנותן לזה נותנים ולר"ת פי' שודא דדייני הוא למי שירצה הדיין והר"מ ז"ל פי"א מה' זכיה והטור ז"ל בח"מ סי' רנ"ג וסי' רמ"ו ומרן ז"ל בש"ע בסי' הנז"ל כולם פסקו כרש"י ז"ל ותמיהה לי מילתא דהנה איתא בשבועות ד' ל' ע"א רב עולא בריה דרב עילאי הוה ליה דינא קמיה דרב נחמן שלח ליה רב יוסף עולא חבירינו עמיתי בתורה ובמצוות אמר מאי שלח לי לחנופי ליה הדר אמר למישרא בחגריה אי נמי לשודא דדייני. ופי' רש"י בד"ה לשודא דדייני וז"ל יש דין שאינו תלוי בעדות העדים ולא בשבועה וכו' אף כאן שלח לי דזה ראוי לזכותו שהוא חכם וצדיק והתוס' ז"ל בד"ה אי נמי כתבו דלפי' ר"ת שלח להודיעו דכמו שכנגדו הבע"ד הוא ת"ח וגם זה הוא ת"ח והדיין יתן למי שירצה יעש"ב:

והן אמת דלפי' ר"ת ז"ל ק' לאיזה צורך הודיעו רב יוסף לרב נחמן שרב עולא היה עמיתי בתורה ובמצות מאחר שלדעתו פי' שודא הוא שיתן הדיין למי שירצה וכבר עמדו על דבריהם מהרש"ל ומהרש"א ומהריב"ל ז"ל בשיטתו לשבועות והעלו דכונת התוספות לפי' ר"ת הוא יען שכנגדו היה ת"ח הוצרך רב יוסף להודיעו שרב עולא ג"כ ת"ח וצדיק והדיין יתן למי שירצה והרב מהריב"ל ז"ל כבר כתב שגם פי' זה הוא דחוק אלא שמהרש"א ז"ל ניחא ליה בהכי:

ואני עני לא זכיתי להבין כונתם ולדידי שום פירוש לא יסבול לפי' ר"ת כלל כי המעמיק היטיב בדברי הש"ס שאמרו למאי שלח לי לשודא דדייני דהיינו שאם יהיה הדין שודא והיכי דמי שודא שיסכים רב נחמן לעשות שודא בהכרח הוא שיחקור לידע אם שניהם שכנים או אם שניהם קרובים או אם שניהם חכמים דהכי איתא בכתובות בההוא דאמר נכסי לטוביא נמצא דליכא אופן לעשות שודא אם לא שיתברר לו דשניהם חכמים וא"כ הדרא קושיא לדוכתא אמאי שלח לו רב יוסף להודיעו שהוא עמיתי בתורה וכעת לא מצאתי ידי ורגלי לפי' ר"ח כלל וגם היכי ניחא להו להרבנים הנז"ל כהכי:

איך שיהיה נקיטינן לדעת רש"י ז"ל דבהכרח שלח רב יוסף להודיעו לרב נחמן שיכירנו שהוא ת"ת וצדיק יותר מהבע"ד שכנגדו כדי שיעשה שודא וא"כ איך פסק הרמב"ם ז"ל בה' סנהדרין פ' כ"ג ה' ו' וז"ל ואם הדיין לא הים מכיר את שום אחד מהבע"ד ולא את מעשיו אין לך דיין צדק כמוהו עכ"ל. וכן פ' הטור בח"מ סי' ז' וגם מרן ז"ל בש"ע פסק הכי. דלכאו' ק' מהו הצדק הזה דבהכרח צריך שיכיר אותם הויין כדי שאם יהיה הדין שודא שידע למי נותן לפי פירושם שפירשו הם ז"ל ועוד מצינו שיכיר הדיין את הבע"ד למשרי בחגריה כדאיתא בש"ס כנז'. ובכתובות ד' ק"ו איתא דכבוד תורה עדיפא. ועוד מצינו במס' שבת ד' קי"ט שאמרו תיתי לי דלא מזיגנא ריש' אבי סדייא עד דמהפכנא בזכותיה דצורבא מרבנן יע"ש. וא"כ היכי פסקי כולהו רבנן דלא טוב הדבר שיכיר הדיין את הבע"ד וכעת לא מצאתי מי שנתעורר בזה. עו"ן מאי דאיתא בש"ס דכתובות ד' צ"ד ע"ב אימיה דרמי בר חמא כתביתינהו לנכסי לרמי ב"ח בצפרא לאורתא כתביתינהו לנכסה למר עוקבא ב"ח אתא רמי ב"ח לקמיה דרב ששת אוקמיה בנכסי אתא מר עוקבא ב"ח לקמיה דרב נחמן אוקמיה בנכסי אתא רב ששת לקמיה דרב נחמן אמ"ל מ"ט עבד מר הכי אמ"ל ומ"ט עבד מר הכי אמ"ל דקדים אמ"ל אטו בירוש' יתבינן דכתבי שעות אלא מר מ"ט עבד הכי אמ"ל שודא דדייני אמ"ל אנא נמי שודא דדייני אמ"ל חדא דאנא דיינא ומר לאו דיינא. ועוד מעיקרא לאו בתורת הכי נחית לה עכ"ל וכתבו התוס' בד"ה אימיה וכו' וז"ל ודוקא דיין מומחה כרב נחמן עביד שודא דהא רב ששת גברא רבה הוה

ואמ"ל רב נחמן אינך רשאי לעשו' שודא יע"ש נמצא דלעשות שודא צריך שיהיה דיין מומחה שמינוהו הצבור עליהם שיוכל לעשות שודא הא לא"ה לא:

מעתה עלי בא"ר כו' הכתובים הנז' דהנה דהע"ה היה נזהר מאד בדיינותו כשהיה בא איזה בע"ד לפניו לא היה חוקר מי הוא ומה מעשיו וכמו שפסק הרמב"ם ז"ל והטור ומרן ז"ל דאדרבא הצד היותר טוב שלא יכיר הדיין את א' מהם אין לך צדק גדול מזה. ובזה מצא אבשלום דרך לגנוב את לב ישראל וז"א והשכים אבשלום על יד דרך השער הכוונה שמצא יד ופתח ליכנס לב"ד הנקרא שער וכמש"ה אל שעריך ויהי כל איש אשר יהיה לו ריב וגו' ויקרא אליו אבשלום והיה חוקר מאיזה עיר אתה הכוונה שרצונו להכיר את הבע"ד אם הוא ת"ח לעשות שודא דדייני. והבע"ד השיבו שהוא מאחד המיוחד בשבט"י וכמ"ש בפי' הפסוק כמעט שכב אחד העם שפירושו אחד המיוחד וכוונתו שהוא גדול הדור במקומו. ולזה השיב לו אבשלום ראה דבריך טובים ונכוחים ושומע אין לך מאת המלך הכוונה שהמלך דוד אביו אינו חוקר מי אתה ומה מעשיך וא"כ מה תועלת שאתה גדול ונכבד. ולזה אמר מי ישימני "שופט" דייקא שיקבלו אותו למומחה והיה כל איש ישר' יבא עלי אשר לו ריב ומשפט' הכוונה שיש לו ריב עם בע"ד ומשפט שהאמת אתו והיכי דמי ששניהם אמת כגון דין דשודא ששניהם יש להם ריב ומשפט "והצדקתיו" לזה היותר גדול ומכובד כדין שודא וכהלכה. וכל ישראל אשר שמעו את דבריו הסכימו דהאמת אתו ובזה ויגנוב את לב אנשי ישר' וקבלו אותו למלך עליהם ודו"ק:

אמור מעתה דזהו כו' התנא רשב"ג אומר על ג' דברים העולם עומד על הדין ועל האמת ועל השלום דהיינו עפ"י מ"ש הר"ם ז"ל דכשאינו מכיר הדיין את הבע"ד אין לך דיין צדק כמוהו דהיינו שניכר שהוא אמת שאין בו שום מכשול וגם הבע"ד אף שיצא חייב יוצא בשלום שאין לו מקום לחשוד ח"ו להדיין נמצא ששלשתן אחד הן ולזה אייתי ראיה מהכתו' אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם דמורה דתיבת "שפטו" חוזר על שלשתן וכנז"ל:

והואיל ואתא לידן ענין מרידת אבשלום אמרתי להביא דברי חכמה ומוסר אשר ראיתי משם החסיד הרב ח"ק כמה"ר דוד מאג'אר ז"ל שהיה מפרש פסוקי שמעי ן' גרא שציוה לו המלך שלמה ע"ה והלכת אל נחל קדרון ולא תצא אנה ואנה והיה ביום אשר תצא מות יומת וכאשר ברחו העבדים ויצא לחפש אחריהם וידע שהע"ה והמיתו אשר המרה את פיו ועבר על השבועה. והיה מקשה הוא ז"ל מה היא החכמה הזאת שעשה שהע"ה שצוה לו אביו ועשית כחכמתך אבל היה מתרץ הוא ז"ל שהנה שמעי כשקלל את דוד היה ביום שיצא מירוש' שהיה בורח מפני אבשלום בנו וכל השומעי' הקללה נמרצת אף

כי חרה להם עד מאד מ"מ היו דנים אותו לכף זכות שמא לא היתה כוונתו להקניטו כ"א להוכיחו שיצא מא"י לחו"ל אף שמה שיצא היה להמלט על נפשו כי בורח הוא. וכן הוא עצמו כשבא והתנפל לפני דוד כה היו דבריו אל יחשוב לי עון ביום אשר יצא אדוני המלך מירוש' שם רמז שכל מה שקלל היה תוכחת על אשר יצא מירוש' לחו"ל ולזה דהע"ה שתק אף כי הבין מחשבות לבו שהיה רק לבזותו ולקללו וביקש מבנו שהע"ה ועשית כחכמתך שידעו כל העם עיק' תכלית כוונתו. ולכן צוה לו שהע"ה שילך לירוש' ולא יצא אנה ואנה וכאשר ברחו עבדיו ויצא הוא לבקש אותם הורה לדעת שאינו חושש על יציאת ירוש' דאפילו על דבר קל שברחו עבדיו יצא מירוש' לחו"ל כ"ש לסכנת נפשות לברוח מהרודף וידעו כל העם כי מה שביזה וקלל את דהע"ה היתה כו' לבזות ולקלל וזהו חכמת שהע"ה ע"כ ודפח"ח. והובאו דבריו בס' דרכי שלום. ומה שאני תמיה שדברים אלו הם בזוה"ק סבא דמשפטים בד' ק"ז ואין ספק אצלי שהרב כמהר"ד מאג'אר ז"ל אמרם משם הזוה"ק אלא שהרב דרכי שלום נעלם ממנו דברי הזוה"ק אשר בזה פירשתי בעניותי שזה הוא כו' דהע"ה יגמור נא רע רשעים ותכונן צדיק ובוחן לבות וכליות אלד'ים צדיק מגיני על אלד'ים מושיע ישרי לב דהכו' שדהע"ה היה מתפלל להקב"ה שיגמו' רעת הרשעי' ותכונן צדיק בענין שאין תפיסה לעשות להם דין שאו' שכוונתם לטובה וז"א ובוחן לבות וכליות אלד'ים צדיק. ואח"כ אמר בטחוני בה' שהוא יושיעני לפי ישרות לבי. וז"א מגיני על אלד'ים מושיע ישרי לב ודו"ק:

נתנה ראש להבין מאמרינו הנצב פתח השער ולא נאריך בדקדו'. וה' עט"ר מו"ר רבין חסידא גדול מרדכי ז"ל היה מפרש עפ"י אמו' הקודם דברי התוס' דע"ז שתירצו ב' תירוצים על מה שהם קיימים שמים וארץ תירוץ הא' דאין זה ראיה דאין אב מעיד על בנו ותי' הב' שהם קיימים על מה שקבלו התורה וכ' ה' נחלת בנימן סי' קי"א דהנה ישר' ע"י קבלת התורה נתקדשו קדושת הגוף כדכתי' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ונ"מ לפי תי' הא' של התוס' שכ' שעיקר קיום ש"ו הוא על קיום התורה אם כן לעולם הם קדש ומועלים בהם כדכתי' קדש ישר' לה' ראשית תבואתה כל אוכליו יאשמו אבל אם עיקר קיום ש"ו הוא על הקבלה כפי תי' הב' של התוס' אין מועלים בהם כיון שכבר קבלוה וקי"ל אין לך דבר שנעשית מצותו ומועלין בו. מעתה זהו פי' המאמר דרש ר' סימאי בשעה שהקדימו ישר' נעשה לנשמע הורו לדעת דבקיו' התו' הוא קיום ש"ו וכתירוץ הא' של התוס' ולזה באו ש"ר מלאכי השרת וקשרו ב' כתרים לכל א' וא' כנגד נעשה ונשמע. וכאשר חטאו בעגל הורו לדעתם דבקבל' תלייא מילתא וכבר קבלוה וא"כ הרשות בידם לעשות מה שלבם חפץ לזה הוכרחו לירד ק"ך אלף מ"ח ופרקום

להודיעם שטעו בדמיונם ועי' קיום ש"ו הוא על הקיום ולא על הקבלה ולכן בא רב חמא לומר שכולן זכה משה ונטלן שהוא פטר את ישראל בטענת לי צוית ולא להם ועכ"פ בקיום התורה תליא מילתא ולא בקבלה. ולזה בא ר"ל לומר שלא פקעה קדוש' הראיה שעתי' הקב"ה להחזירן לישר' לעת"ל שנאמר ושמחת עולם על ראשם שמחה שמעולם שלא פקעה מהם על ראשם אלו חד"ק ז"ל וזיע"א: איך שיהיה יען ראיתי שהטרחתי על מו"ר חזרתי לנשאי מקדם אמרתי בתחי' דברי ועל שלחן הפנים ישרשו בגד תכלת ולחם התמיד עליו יהיה שם רמז לקוטב חקירתינו דאיך יהיה לנו עם בני ישראל שום זכיה בכל היעודים שהבטיח לנו הקב"ה מאחר דיש לנו דין בנים הסמוכים עש"א דאינו זוכה במתנת אביו אמנם התי' לזה דיש לנו דין בן נשוי דזוכה אליבא דכ"ע. וידוע דפריסת טלית פירושו הוא כניסה לחופה וכמ"ש בקידושין אינו מוכר את בתו לשפחות אחר אישות ויליף לה ר"ע מקרא בבגדו בה כיון שפירס טליתו עליה שוב אינו יכול למוכרה. את זה רמזתי ועל שלחן הפנים הכונה ואי תיקשי שאנו סמוכים על שלחנו של מקום ומה זכיה שייך עוד לנו. ולזה בא הכתוב לתרץ יפרשו בגד תכלת הכונה שכבר זכינו בנישואין שעשינו בכניסתינו לחופה וכדאיתא במדרש שיר השירים ביום חתונתו זו מ"ת וכו'. וא"כ יש לנו דין נשוי וזכינו בדין. ואח"ך אמר דכל זה שיש לנו דין נשוי הוא ע"י עסק התורה וקיומה לא על הקבלה לבד וז"א "ולחם התמיד" שהוא כינוי לתורה דכתיב לכו לחמו בלחמי עליו יהיה לא יסור ממנה כלל:

חזרתי ואמרתי ועל שלחן הפנים יפרשו בגד תכלת שם רמז לפטי' הצדיקים. ובפרט פטירת חתני ידידי כי ה"ן בעון נגדע בהיותו בחור כארזים חוץ לזמנו וסבל כמה יסורים משך עשרה חו' קשים ומרים וסוף כל סוף יצאנו בידים ריקניות בעוה"ר. ואפשר דזהו כונת הנביא שמתרעם אני הגבר ראה עני בשבט עברתו אותי נהג ויולך חשך ולא אור. וידוע דמילת שבט כינוי ליסורים כמ"ש רז"ל שבטך אלו יסורים. וז"א אני הגבר ראה עני בשבט עברתו הכונה דכבר סבל כמה יסורים קשים בעברה וזעם. וסוף דבר אותי נהג ויולך חשך ולא אור שמת שלא בזמנו לקברות יובל:

והנה ידוע חקירת המפרשים על מה עשה ה' ככה להביא את האדם לעוה"ז כיון דסוף כל סוף קטון וגדול שם הוא וא"א לומר ונקה ובהכרח שימות. אמנם שתי תשובות בדבר. א' ידוע מה שאמר המגיד למרן ז"ל כי נפש האדם בהיותה למעלה בעולם הנשמות ונהנית מזיו השכינה ויען מתביישת כי אין לה פנים ליהנות כי מאן דאכיל דלאו דיליה בהיל לאסתכולי באפיה ולכן שולח אותה הקב"ה לעוה"ז כדי שתסגל מצות ומע"ט. ובזה אח"ך אינה מתביישת כי מפרי ידיה היא נהנית. ותשו' הב' דע"י ביאת האדם

מזכך החומר וע"י מעשה המצות ועסק התורה עושה לבוש להנשמה על דרך שכתב הרב האר"י ז"ל בשער הגילגולים כי נפש האדם בהיותו מתעסק במצות לבד זוכה לנפש הנקרא עשיה ודומה לאשה ערומה וכו' אך ע"י עסק התורה זוכה לרוח שהוא מן יצירה ודומה לאשה שכא בעלה ומלבישה וע"י עסק התורה תתמלא נפשו רוח חכמה ותתעלה נפשו מעשיה ליצירה יעש"ב. מעתה זה רמזתי שתכלית ביאת נשמת האדם בעוה"ז הוא להיות לה פנים לישב בשלחן אשר לפני ה' ועוד טעם ב' יפרשו בגד תכלת דהיינו מלבוש הנשמה וכיצד זוכה למלבוש זה ע"י עסק התורה. וז"א ולחם התמיד עליו יהיה שהוא כינוי לתורה:

חזרתי ואמרתי ולחם התמיד עליו יהיה שם רמז לביאת מלכינו משיחינו דאז לא ילמדו איש את רעהו כי כולם ידעו אותי מקטנם ועד גדולם וז"א ולחם התמיד שהיא חכמת התורה עליו יהיה על כל אחד ואחד מישר' יה"ר הוא יבנה בית קדשינו ותפארתינו ויגלה כבוד מלכותו עלינו בעגלא ובזמן קריב אכי"ר בילאו"א:

דרוש ד לשבת כלה

דרוש שדרשתי פעה"ק ירושלם ת"ו בבית הכנסת הגדולה לשבת כלה שנת התרל"ב ליצירה:

והנושא בא וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו:

איתא במדרש פ' נשא יאר ה' פניו אליך זה מאור התורה שנאמר כי נר מצוה ותורה אור. ויחנך בדעת בחכמה ובהשכל. עכ"ל:

ישתבח הבורא ויתפאר היוצר אשר בחר בנו מכל העמים וקידשנו במצותיו הן הן נוראותיו והנחילנו תורתינו הקדושה מלא צנא דדובשא באהבתו ובחמלתו לבני ישראל עם נחלתי ובחיבה יתירה ליאודים היתה אורה זו תורה וכמאמר התנא חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה חיבה יתירה נודעת לה שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם וכו':

והנה כל המפרשים אחזו צער לפרש הך מתניתא. ואני עני ב"א נר' לפרש בדרך פשט. והוא דיל"ד דלמה נקט התנא הך לישנא חיבה יתירה נודעת להם בלשון עבר הול"ל חיבה יתירה הודיע להם דתיבת נודעת מורה שכבר היתה נודעת להם מקדם. אמנם נראה לפקע"ד לפרש בהקדים מאי דאיתא במס' ע"ז ד' ב' הופיע מהר פארן מלמד שהחזיר הקב"ה את התורה ע"כ אומה ולשון ולא קבלוה ואיתא בזוה"ק דאוה"ע שואלים

הלכו להקב"ה מה כתיב בה ואמ"ל לא תרצח ואח"ך אמ"ל לא תנאף ולא תגנוב וכו' וראו שאינם יכולים לסובלה מסיבת מידותיהם ולא קבלוה. משא"כ ישראל עם קדוש שלא שאלו שום שאלה כלל כי אם תכף שבא מרע"ה בשליחותו של מקום השיבו קול אחד כל אשר דבר ה' נעשה. והאמת שיפה עשו ישראל וכך נאה להם לגבי שמיא אמנם השכל הגשמי מחייב להפך שאם אחד אומר לחבירו למכור לו איזה מקח או איזה מתנה לא יאמר המקבל הנני מוכן לקבל עד שישאל אופן ומהות המקח או המתנה כי אפשר שאינו יכול לסובלה מסיבת חסרונותיה וא"כ ישראל שבאותו הדור איך קבלו התורה בלתי שום שאלה לידע מה טיבה של תורה זו. ואולם התירוץ לזה הוא עפ"י מה שראיתי להרב החסיד שארית יעקב ז"ל שבכלל התירוצים שתירץ הוא ז"ל לטענת מלה"ש שהיה להם דין ן' המצר כההיא דכתב הריב"ש ז"ל דחייב הבן לקבל עליו כל מה שקבל אביו וכדאמרו בפסחים גבי בני בישן דאמרי' ואל תטוש תורת אמך דבהכי תי' המפרשים ראשונים ז"ל לטענת מודעא וכדכתב הרמז"ל בפ"ב דגירושין דאינו נקרא אונס למי שמאנסין אותו לעשות מה שחייב לעשות. ובהכי אזדא לה טענת ן' המצר מאחר שהם בני בעלים ראשונים מאחר דאבותינו הק' כבר קיימו כל התורה כולה וזכו כדין בתורה מאבותיהם כדין נחלה. ולזה שפיר עשו ישראל שלא שאלו מה כתיב בה מאחר שכבר הים ידוע להם יקר הערך של התורה שלא יערכנה זהב מאבותיהם ותכף השיבו כולם פה אחד כל הדברים אשר דכר ה' נעשה באהבה וחיבה מעתה זהו כונת התנא חביבים ישראל שניתן להם כלי חמדה ולא למה"ש אף שבאו בטענה אלימתא דמצרנות והט' משום דחיבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה הכונה שכבר היתה נודעת להם מימי קדם וזכו בה כדין נחלה וכההיא דשומא הדרא וכדכתב הרב החסיד ש"י ז"ל: אשר עפי"ז נראה לע"ד לפרש כונת שהע"ה (קהלת ז') דאמר טובה חכמה עם נחלה ויותר לרואי השמש דלכאור' פסוק זה אין לו מובן מה כיון בזה שהע"ה חכם שבחכמים לי' דטובה חכמה עם נחלה ויותר לריאי שמש ורש"י ז"ל נדחק לפרש נחלה זכות אבותם לרואי שמש הן כל הבריות כדתנן בנדרים הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין שהחמה רואה אותם. ולכאורה לנו לדעת מה תיקן רש"י ז"ל פי' מילת ויותר אי הוה אמר קרא טובה חכמה עם נחלה לרואי שמש ניחא לפי פי' ברם תיבת ויותר אין לה מובן. ותו ק' מה שפי' נחלה היא זכות אבותם ולא ידענו מה כיון בזה אמנם עפ"י האמור הנה נכון ונקדים עוד מ"ש המפרשים ז"ל דישראל כבר היו מחוייבים לקיים התורה מצד אבותיהם כאמו"ל ומה שהוצרך הקב"ה ליתן להם את התורה בקולות וברקים והכנה גדולה משום דגדול המצווה ועושה וכדאיתא בש"ס דקידושין ד' ל"א אמר רב יוסף מריש

הוה אמינא מאן דאמר לי סומא פטור מכל המצוות ר"י עבידנא יו"ט לרבנן דהלא לא מפקידנא ועבידנא השתא דשמענא להא דא"ר חנינא גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה מאן דאמר לי דסומא חייב בכל המצוות עבידנא יו"ט לרבנן:

נקוט מהא דסומא פטור מכל המצות ואין לו שכר כמצווה ועושה. עו"ן מ"ש הרב של"ה ז"ל דבמתני' דאבות, איתא איזהו חכם הלומד מכל אדם ובמס' קטנות אמרו איזהו חכם הרואה את הנולד וכי פליגי אהדדי. והוא ז"ל תי' דשתי המשניות נא פלגן בהדייהו והכונה שאמרו הרואה את הנולד היינו הנולד מתיבת חכמה דהחי"ת מלא עולה תי"ח. וכ"ף עולה ק'. ומ"ם עולה פ'. וה"י עילה ט"ו. ס"ה תרי"ג. וזהו פירושו איזהו חכם הרואה את "הנולד" מהחכמה שמקיים תרי"ג מצוות יע"ש. נמצא דתיבת חכמה במילואה היא כינוי לתורה. מעתה ז"א טובה חכמה (שהיא התורה דזכו בה ישראל) עם (טענת) נחלה (מאבותיהם שבזה זכו בה לגבי מלה"ש) ויותר (שכר הוא) לרואי שמש שהם מצווים ועושים משא"כ סומא שאין לו שכר כמצווה ועושה וזה למדנו מנתינת התורה בקולות וברקים אף שהיו חייבים לקיימה מצד אבותיהם אלא שגדול המצווה ועושה כאמור:

והנה לבעל טענה זו דמודעא דאמרו במס' שבת ויתיצבו בתחתית ההר מלמד שכפה עליהם ההר כגיגית וא"ל אם אתם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתם א"ר אחא בר יעקב מכאן מודעא רבא לאורייתא אמר רבא הדור קבלוה בימי אחשורוש דכתיב קיימו וקבלו קיימו מה שקבלו כבר עכ"ל. והרב אש דת בפ' בראשית הק' בפי' הסוגיא ז"ל דמנ"ל לרבא דקיימו וקבלו היחודים קאי על התורה דפשט הכתוב משמע דקאי על קבלת הפורים שקבלו היאודים לעשות את ימי הפורים. והוא ז"ל תריץ יט"ב עפ"י מאי דאיתא במרדכי בדין המודעא שאם האחד מכר את השדה באונס ומסר מודעא ואח"ך בשעת כתיבת השטר מכר צוה לסופר שיכתוב יותר יפוי כח הרי הוא כמי שביטל המודעא דאם רצונו לבטל המכר מעיקרו למה צוה לסופר לכתוב יותר יפוי כח אדרבא היה לו לבקש מהסופר שיכתוב לשון גרוע אלא ודאי דניחא ליה במכר וביטל טענת המודעא וא"כ ה"ה והוא הטעם לישראל שהיו אנוסים בקבלת התורה כיון שקבלו עליהם מצות קריאת המגילה וכל חוקותיה ומצות פורים בהכרח דבטלו טענת מודעא וקיימו מה שקבלו כבר. ובזה פירש הרב הגאון מע"ל ח"א דמ"א ע"א מה שאמר רב גידל במנחות ד' ל' הלוקח ס"ת מן השוק כחוטף מצוה מן השוק כתבו כאילו קבלו מהר סיני הגיה בו אפילו אות אחת כאילו כתבו. דהכונה כיון שזה כתב הס"ת מראש וע"ס אין לך יפוי כח גדול מזה דביטל טענת מודעא ולהכי הוי כאילו קבלו מהר סיני בלתי שום אונס כלל. ולפי דברי הרב ז"ל לנו לדעת דלמה צריך שיכתוב הס"ת כדי לבטל מודעא

אטו בשטר מכד הצריך המרדכי שהוא יכתוב אותו כדי שיבטל המודעא אלא כל שצוה לסופר שיכתוב יותר יפוי כח באופן דמעשיו מוכיחים שמרצונו הטוב הוא מוכר הרי ביטל המודעא וא"כ גם בלוקח ס"ת שנותן מעות כדי לקנות הס"ת הרי עשה מעשה רב שמבטל המודעא ולמה לא יהיה נחשב הקונה כאילו קבלו מסיני. ואעיקרא דדינא ניחזי אנן להבין דברי רב גידל דאמר דלוקח ס"ת מן השוק הוי כחוטף מצוה מאי כונתו ורש"י ז"ל פירש מצוה עבד אבל אי כתבו הוי מצוה יתירה טפי יע"ש. והדבר הק' וכי לא הוה יכול רב גידל למימר דלוקח ס"ת לא עבד מצוה מן המובחר. ובהכרח מדנקט רב גידל כחוטף מצוה הא ודאי איזה חי' דדינא אשמועינן. ותו קשה דבסנהדרין דכ"ה גבי מלך דתנן וכותב לו ס"ת לשמו איתא התם אמר רבא אעפ"י שהניחו לו לאדם אביו ס"ת מצוה לכתוב משלו דכתיב ועתה כתבו לכם את התורה יע"ש. והשתא קשה לרבא לישמועינן יותר רבותא דאפי' שקנה ס"ת מצוה לכתוב דכתיב כתבו אלא ודאי דבקנה מודה רבא דיצא י"ח לכם משלכם אבל כשהניח לו אביו בתורת ירושה דלא נתן דמים לא יצא י"ח: ואולם נראה לפקע"ד דמה שאמר רב גידל בלוקח ס"ת כחוטף מצוה לא אמרה למי שלוקח ס"ת חדש מהסופר אלא במי שקנה ס"ת מן השוק דהיינו שאחד עשה ס"ת לעצמו לקיים המצוה והוצרך למוכרו כדי ללמוד תורה או לישא אשה או לצורך פרנסה דאין לו מה יאכל הא ודאי לאיש הקונה ס"ת זה נקרא חוטף את המצוה ממש דהרי המוכרו היה עליו מוטל למוסרו לצבור שיקראו בו ובא זה וקנאו נקרא חוטף המצוה. וכאשר מצאתי ראיתי במדרש פ' בהר וז"ל מלוה ה' חונן דל וכו' אמר ר' אלעזר כתיב נותן לחם לכל בשר ובא זה וחטף את המצוה אמר הקב"ה עלי לשלם לו גמולו הה"ד וגמולו ישלם לו מדינא. נמצא דלשון חוטף את המצוה שייך בדבר שהיה מוטל על אחר לעשותו כמצות הצדקה שעל הקב"ה לפרנס את העני ובא זה ופרנסו הוי חוטף את המצוה. אבל בלוקח ס"ת חדש ממש מהסופר שהסופרים מכינים ס"ת לכל ישראל שירצו לקנות והרי הוא מתחילה שהתחיל לכתוב נותן בדעתו שהוא שליח של הקונה וכשגמר בא זה ונתן לו מעותיו וזוכה בו הא ודאי דבזה לא נאמר כחוטף מצוה חלילה:

ושו"ר דמעין חילוק זה יצא לחלק הרב שרשי הים בח"א דל"ה באופן אחר וששתי כעל כל הון והביא ראיה מההיא ששחט ובא חבירו וכיסה וחייבו ר"ג יו"ד זהובים וכתב הרי"ף דחיוב זה הוי דינא ולא קנסא יעש"ב. ואפשר דזה יהיה רמז הכתוב לקוח את ספר התירה הזה ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלקיכם והיה שם בך לעד דידוע דעיקר מצות הס"ת הוא לקרוא בצבור וכמ"ש הרב בית יאודה דבשעה שמוסרו לציבור מברך שהחיינו. ועתה ז"א לקוח את ספר התורה (אפי' שהוא בלקיחה שפיר דמי אבל שיהיה

חדש כספר התורה) הזה (שעתה כתבו מרע"ה) ושמתם אותו מצד ארון ברית ה' אלקיכם (שימסרנו לצבור לקרות בו ובזה) והיה שם בך לעד שאין לך טענת אונס מאחר שקיימת המצוה כתיקונה אמור מעתה מ"ש הרב מע"ל ז"ל דבכתיבת ס"ת מורה באצבע ביטול טענת מודעא לא בכתיבה לחודה אמרה כי גם בקנית ס"ת ג"כ מבטל טענת אונס שנותן סך רב לקנותו:

ואפשר שר דזה יהיה כו' הכתובים האמורים בתהלי' טפלו עלי שקר זדים אני בכל לב אצור פקודיך טפש כחלב לבם אני תורתך בעשעתי ונקדים מאי דאיתא במס' שבת דל"א אמ"ר מ"ד זה דרכם כסל למו יודעין רשעים שדרכם למיתה ויש להם חלב על כסלם [ופירש"י כליותיהם מחופים בחלב מהשיב אל כליותיהם מחשבת סופם ואינן עוסקים בתורה] טוב לי עונתי למען אלמד חקיך טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף. ולא נאריך בדקדוקי' והכונה דהיו מפתים לדהע"ה שלא ללמוד תורה בטענת האונס והמודעא והוא היה מקיים אח התורה בכל לבו. וז"א טפלו עלי שקר זדים אני בכל "לב" אצור פקודיך בלי שום טענת אונס ואדרבא אני נותן הודאה שכפית עלינו את ההר לקבל התורה וללמוד בה וז"א טוב לי כי "עוניתי" בכפית ההר למען אלמד חקיך והראיה לזה שאין שום טענת אונס כי טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף שאני קונה לימוד התורה בממון רב אין לך ביטול מודעא גדול מזה פש גבן חקור דבר דמאחר דכבר קבלו ישר' ויענו כל העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע למה הוצרך הקב"ה לכפות עליהם את ההר כגיגית והתוס' במס' שבת הקשו קו' זאת ותי' שחשש שמא יחזרו בראותם האש הגדולה והר"י פינטו תי' שכפית ההר היתה על תורה שבע"פ. ולנו לדעת מה טענה היתה לישר' שלא לקבל תורה שבע"פ שהוצרך לכפות עליהם את ההר ותו ק' ניחזי אנן איך הוי מדה כנגד מדה כפית ההר לסירוב קבלת תורה שבע"פ:

אמנם נר' לתרץ והן קדם אבינה בבנים תרי קראי דפ' משפטים וכ"ת ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ויכתוב משה את כל דברי ה' וגו' ויקח ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. ולכאו' יל"ד בתיבת ואת כל המשפטים דנר' דהוי שפת יתר כיון דכבר אמר את כל דברי ה' ובתנחומא איתא ואת כל המשפטים זו תורה שבע"פ ולפי"ז דבזה הוא דענו כל העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה א"כ למה חזר משה ויקרא באזני העם אחר שכתב. ותו ק' למה הוסיפו ישר' לו' בפעם השנית נעשה ונשמע. דנר' דמפני שכתב להם את התורה וקרא באזניהם הוכרחו להוסיף תיבת ונשמע וכבר ידוע דכל השליחות של מרע"ה הזה היה קודם מ"ת לדעת כל מפרשי התורה זולת הרמב"ן

ז"ל דס"ל דזה היה אחר מת"ת דעשה משה הזבחים ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה ולנו לדעת במאי פליגי רש"י והרמב"ן ז"ל. אמנם נר' דיובנו בההיא דכ' ר' ירוחם ז"ל במישרים נתיב כ"ג ח' יו"ד דנשאל באיש שכתב לאשתו מתנה לחוד שתגבה בין בחייו בין במותו ואפי' בשלום והשיב דאין נזקקין לדינא ואין מגבין לה בחייו של בעל כלל דלא כתב לה רק להיות קיום וחיזוק שלא יוציאנה כאחת הקלות ושתבטח נפשה בו לא שיכתוב לה היום ותגבה למחר וכלל גדול בידינו שכל תנאי שאדם מתנה עם חבירו שאין לילך אחר הלשון אלא אחר הכונה אף שסותר הלשון. והביא ראיה לדבריו הרשב"א ז"ל מההיא דאיתא בקידושין המקדש את האשה ע"מ שאראך ר' זוז והראה לה על השולחן דאינה מקודשת דזו לא נתכוונה אלא שיראה לה מכיסו יעש"ב. וגאון אחד כתב מתנה לחוד שכתוב בה שתגבה בחייו נגבית מחיים אלא א"כ היה מנהג שלא תגבה וכו' והוא חולק על הרשב"א וכו' יעש"ב. נמצא דתלוי בפלוגתא אי אזלינן בתר הלשון או בתר הכונה. ומרן ז"ל בש"ע סוס"י ס"א פסק כסברת הרשב"א ז"ל ואחריו נמשכו כמה רבני האחרונים ז"ל: ואולם ראיתי להרב באר שבע ז"ל דהבין בדמיונו דהרשב"א ז"ל מיירי באיש שכתב לאשתו בכתובתה שתגבה בין בחייו בין במותו וע"ז השיב הרשב"א ז"ל דאף דכל תנאי שבממון תנאו קיים מאחר דדינא הוא דלא ניתנה כתובה ליגבות מחיים וזה נתחייב שלא כדין ולהכי לא אזלינן בתר הלשון אלא בתר הכונה ואמרינן דמ"ש בכתו' בין בחייו כונתו אם יגרשנה וכו' יעש"ב. ושוב תמה על הרב מהרלנ"ח ז"ל בסי' ל"ו שנשאל ביבמה שתבעה כתובתה קודם חליצת היבם כי כן כתב לה בעלה שתגבה בין בחייו בין במוחי והשיב הרב ז"ל כי מאחר דקי"ל דכתו' לא ניתנה ליגבות מחיים וא"כ אף שכתו' בכתו' שתגבה בחייו לא שבקינן לה ונסתייע מתשו' הרא"ש ז"ל שנביא לקמן בעהי"ת:

וע"ז עמד מתמיה הרב באר שבע ז"ל דאישתמיעית' להרב מהרלנ"ח ז"ל תשו' הרשב"א ז"ל שהוא ממש כנדונו כפי מה שהבין הוא ז"ל בכונת הרשב"א דהוי סייעתא לנ"ד ולא היה צריך להביא עצות מרחוק והעלה בתימה יעש"ב. והעיני בשר לו תמ"ה יתמ"ה יקרא איך עלה על דעתו לפרש בדברי הרשב"א ז"ל דברים אשר לא עלה על לבו דהוא ז"ל פירש בשאלה דנשאל במתנה לחוד וע"ז השיב דאזלינן בתר הכונה ולא בתר הלשון ונתן לנו כלל גדול בכל תנאי שאדם מתנה עם חבירו דאזלי' בתר הכונה ולא חילק בין מידי דאיסורא לעלמא כלל והביא ראיה לדבריו מההיא דקידושין דקידש את האשה ע"מ שאראך ר' זוז דאינה מקו' דזו לא נתכוונה אלא שיראה לה מכיסו וכן בע"מ שיש לי בית כור עפר דליכא בזה שום איסורא ואפי"ה אזלינן בתר הכונה ומהיכן נתנבא ה'

ב"ש ז"ל והוסיף דברים אשר לא כן בדברי הרשב"א ז"ל להתלמד לנדון שלו. וממילא אזדא לה תמיהתו על ה' מהרלנ"ח ז"ל דלא נסתייע מתשו' זו של הרשב"א ז"ל דלא נגע ולא פגע ומע' מוה"ר ראש"ל הי"ו תמה על ה' מהרלנ"ח ז"ל באופן אחר דשפיר הוה מצי למילף מתשו' זו של הרשב"א במכ"ש דאפילו במידי דליכא שום נדנוד איסור אזלינן בתר הכונה כ"ש וק"ו בדאיכא איסור דלא ניתנה כתו' לגבות מחיים דודאי צריכים ליילך בתר הכונה ולא בתר הלשון והאמת דהיא קו' אלימתא. ולדידי נר' לי לתרץ דאפשר דס"ל להּ' מהרלנ"ח ז"ל כס' הגאון דפליג אהרשב"א דכל תנאי שבממון תנאו קיים זולת במידי דאיסורא:

ודרך אגב ראיתי להּ' מהרלנ"ח ז"ל שהביא ראיה לנ"ד לכתו' דיבמה אם גובה קודם חליצה מתשו' הרא"ש ז"ל כלל ס"ח סי' י"ג במי שהתנה בשטר שיוכל לירד לנכסי לוה ולמכור בלא שומא והכרזה דהשיב דאם יש דיין שיוכל למשכנו לא שבקינן ליה לירד לנכסיו זולת בב"ד והא דכתב בשטר שיוכל לירד לנכסיו היינו כגון שלא מצא דיין שרוצה למשכנו וכו' והטעם מפני שהוא לעבור על ד"ת דתנן המלוה את חבירו לא ימשכננו אלא בב"ד ולא יכנס לביתו דכתי' בחוץ תעמוד וכו' וכן דנתי כבר על שכותבים בשטרות לדון בין בדיני ישראל בין בדיני אוה"ע ואמרתי חלילה וחס שיהא רשות למלוה ליילך בדיניהם ואפי' אם הלוה לפנינו ואומר למלוה הלך ותתבעיני בדיניהם מחינן על המלוה ואי לא ציית משמתינן ליה דמחלל ש"ש ואויבינו פלילים דכתי' ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם ולא לפני אוה"ע וכו' [אשר מדברים הללו של הרא"ש ז"ל כל שומעיו יכאב לבבו כי בעוה"ר פשתה המספחת ומידי יום ביומו מוספא ואזלא צרעת ממארת אמריה ממררת מראות ברע שני אנשים עברים נצים ובראשי' מחלוקות' יפחידו איש את אחיו בהליכת הקונסול מה נענה ומה נאמר בראותינו דברי הרא"ש ז"ל היורדים חדרי בטן כגחלי אש דאף אם הלוה אומר לפנינו למלוה תל ותתבעיני בדיניהם מחינן במלוה ואי לא ציית משמתינן ליה והן כהיום בעוה"ר אין לאל ידינו למחות בו ומכ"ש לנדותו ולבינו בוער באש ועינינו רואות וכלות ה' ברחמיו יחזירנו בתשו' שלימה לפניו יתב' אכי"ר] ובסו"ד כתב וז"ל וכן חקרתי ורגילים לכתו' פה בשטרות לכל מוכ"ז ואעפי"כ נהגו להצריך הרשאה אלמא לא נהיגי לדון כלשון הכתו' בשטרות כ"ש בדברים הללו שיש עבירה בדבר ויש לפרש הלשון בענין שלא יהיה בו עבירה עכ"ל ומתשו' הרא"ש הלזו דן את הדין ה' מהרלנ"ח ז"ל לנדון דידיה דכיון דאיכא איסורא דכתו' לא ניתנה ליגבות מחיים לא צייתינן להתנאי יעש"ב:

ואחד הרואה דראיה זו דהרא"ש ז"ל לכאו' נר' דלא דמיא דהתם שאני דהתנאי הוא לעבו' אדאורייי' למשכנו שלא בב"ד וכן לדון בפני אוה"ע דהוי דאורייתא ומה דמות יערוך להההיא דכתו' לא ניתנה ליגבות מחיים דהויא תקנתא דרבנן ובמידי דרבנן גם הרא"ש ז"ל יודה דמהני התנאי וכאשר עין רואה תשו' הרא"ש ז"ל הביאה הטו' ומרן ז"ל בח"מ סי' ק"ז אחר שכתב תקנת הגאונים שתקנו דמטלטלי דיתמי משתעבדי לבע"ח וכתב וז"ל ואם ירשו היתומים קרקע ומטלטלים ואין מפורש בשטר שיגבה מטלט' בין בחייו בין במותו והיתומים רוצים להגבות לב"ח מקרקעי שומעים להם שלא תקנו הגאונים דישתעבדו המטלטלים אלא כשאין להם קרקע אבל כשיש להם קרקע אוקמי' אדיניה דמטלטלי דיתמי לא משתעבדי הרי דאם היה כתוב בשטר שיגבה מטלטלי בין בחייו בין במותו היה גובה מטלטלי אף שהוא הפך הדין דמדרבנן מטלטלי דיתמי לא משתעבדי ובודאי דטעמא הוי משום דהתנה הפך מילתא דרבנן ובהכרח לו' האי חילוקא דאלת"ה יהיו שתי תשו' הרא"ש ז"ל סתראי ח"ו וא"כ לנו להבין כי נסתר"ה ראייתו של ה' מהרלנ"ח ז"ל והוא תימה:

איך שיהיה נקיטינן דבפלוגתא מתנייא דלהרשב"א ז"ל ש לעולם לא אזלינן בתר הלשון הכתו' בשטר אלא בתר הכונה. ולדעת הגאון דאזלינן בתר הלשון זולת היכא דאיכא מנהג בעיר. ולדעת ה' מהרלנ"ח והרב ב"ש ז"ל לא אזלינן בתר הכונה אלא במידי דאיסורא דוקא:

ואפשר דזה רמז דהע"ה בתהלים חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך. דרז"ל דרשו דבלילה היה אומר למחר אלך לטייל למקום פ' ובבקר היה הולך לביהמ"ד. ולכאו' בזה לא היה צריך לומר חשבתי דרכי דלא היה במחשבה לבד כ"א גם באמירה. ואולם עפי"ה יבא על נכון דכשהיה בא לפניו איזה שטר ושני דרכים לפניו והיה מחשב מסופק היכי ליידיניה אם היה דבר נגד הדין לא היה משגיח כלל. וז"א חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל "עדותיך" דייקא דזה הוא אליבא דכ"ע:

אשר עפי"ז נר' לפקע"ד לפ' כונת הכתו' דאבשלום האמורי' בשמואל ב' י"ד וכ"ת והשכים אבשלום ועמד על יד דרך השער ויהי כל האיש אשר יהיה לו ריב ומדון לבוא אל המלך למשפט ויקרא אבשלום אליו ויאמר אי מזה עיר אתה ויאמר מאחד שבטי ישר' עבדך ויאמר אליו אבשלום ראה דבריך טובים ונכוחים ושומע אין לך מאת המלך ויאמר אבשלום מי ישימני שופט כארץ ועלי יבא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט והצדקתיו עכ"ל. והדקדוקים רבו. א) במה שאמר ויהי כל האיש אשר יהיה לו ריב לבוא אל המלך למשפט דדברים אלו נר' אורך הלשון מבלי טעם היל"ל אשר יבא אל המלך למשפט

ומדנקט אשר יהיה לו ריב נר' דהוא אשר לו ריב לבדו ובעל דינו אין לו ריב ואיך אפשר אופן כזה. ב) ק' שאלת אבשלום אי מזה עיר אתה למאי נ"מ עפ"י הדין לדעת שם עירו וכי הדין משתנה ח"ו בעיירות. ג) ק' תשו' האיש מאחד שבטי ישראל עבדך דהוי ממש כטענו חיטים והודה בשעורים דאבשלום שאל לו מאיזה עיר והוא השיב שהוא משבטי ישראל. וכל המפרשים ז"ל פירשו מאחד שבטי ישראל כונתו שהוא מאחד המיוחד שבשבטי ישראל דהיינו גדול הדור ולא ידענו מאי נ"מ אם הוא גדול או קטן. ד) תשו' אבשלום זוהי שקשה כי עדיין לא שמע טענותיו ולא בא בעל דינו תכף השיב לו ראה דבריך טובים ונכוחים והדין עמך מי יאמין על אבשלום חכם גדול שיפסוק הדין באופן כזה. ה) היכי אמר אבשלום שקר כזה על אביו דמעיד עליו הכתו' דינו לבקר משפט והוא אומר ושומע אין לך מאת המלך. והיותר ק' דתיבת לך נר' דלזה האיש לא היה שומע ולא ידענו טעמא מאי. ו) דקאמר מי יתנני שופט וגו' והצדקתיו וכי ביד הדיין להצדיק את הבעל דין:

אמנם עפי"ה הנה נכון רק נקדים מ"ש ר' ירוחם בשם הגאון שאם המנהג לדון עפ"י הכונה ידונו סיים בדבריו ז"ל וז"ל והמנהג צריך שרוב הקהל יתיעצו עם זקני וגדולי הקהל ויעשו תקנה ויתקיימו זהו המנהג ואפי' אחר כמה שנים וכו' יהיה המנהג עומד בתקנתו ע"כ. וידוע דמילת שמיעה פירושה הבנה וכמ"ש בזוה"ק שמע כלו' הבן:

מעתה נבא אל הביאור דהנה זה האיש אשר יש לו ריב עם בעל דינו באופן כזה דהרשב"א ז"ל ובעל דינו אין לו שום ריב כי תופס השטר בידו ותובע מה שכתוב וזה רוצה לפטור עצמו בטענה מספקת לילך אחר כונת השטר ולא אחר הלשון ולהכי דייק ויהי האיש אשר יהיה "לו ריב" לבא אל המלך למשפט שבא אצל המלך למשפט שידון אותו בתר כוונתו בטענה. ולזה שאל לו איזה מזה עיר אתה כו' לידע עירו דבזה הוא יודע מנהג כל עיר ועיר יכול לומר לו אם המנהג בעירו לדון בתר הלשון או בתר התקנה. והאיש הבין שאלתו והשיבו מאחד שבטי ישר' עבדך הכו' שהוא המיוחד בזקנים שבשבט ואם היה איזה תקנה הוא היה יודע ולא היה בא אל המלך אבל הוא רוצה לידע עפ"י הדין אם האמת אתו. ולזה השיבו אבשלום ראה דבריך טובים ונכוחים ושומע אין לך מאת המלך הכו' האמת דלדעת הרשב"א וכולהו גאוני הדין עמך אבל "ושומע" אין לך מאת המלך שאינו הולך אחר הכוונה אלא אחר הלשון וכאשר אמרנו למעלה דדוקא במידי דאיסורא היה הולך דהע"ה אחר הכוונה ולא בממונא. וע"ז אומר מי יתנני שופט בארץ "ועלי" לסברתי יבא כל איש אשר יהיה לו "ריב" דייקא ומשפט והצדקתיו כד' הרשב"א

ז"ל. ובזה ויגנב אבשלום את לב בני ישר' בראותם דהאמת אתו ורובא דרבוואתא הכי ס"ל ודו"ק:

והשתא עלי באי'ר כו' הכתובים ונקדים עוד תשו' הרשב"א סי' תרכ"ט שנשאל ביהודי שבא לגרש את אשתו ואמרו לו ב"ד שיפרע לה כתובתה והשיב שלא הבין כשקרא החזן הכתובה וכו' וע"ז שאלו את פי הרב רבינו מאיר ז"ל והשיב דשומעין לו והוא אומר דאין שומעין לו דחזקה שעדות העדים היה ע"פ ועל פיו חתמו בו ואם אין אתה אומר כן לא הנחת חיוב לעמי הארץ ולא על הנשים דכולם יטענו כן ואין אלו אלא דברי תימה אבל מה אעשה שכבר הורה זקן ויושב בישיבה חכם עם איש שיבה עכ"ל. ודין זה פסקו מרן בש"ע ח"מ סי' ס"א ס"ק י"ג. והרב הכנה"ג בח"מ סי' קמ"ז הגהב"י אות ח' הביא משם מהר"י הלוי ז"ל בסי' ז"ן שהק' להרשב"א דדבריו סתראי נינהו למ"ש בסי' אלף קנ"ו שנשאל באשה שכתבו לה כתובתה קרקעות שהכניסה לבעלה ומכללא כתבו מיצרים של קרקע אחד שהוא מצד קרקע אחד של הקדש ועכשיו טוענת האשה שהקרקע של הקדש הוא שלה מנכסי אביה ואין כח ביד שום אדם להקדישו והגזברי' טוענים שהם של הקדש והראיה שעשאוהו סימן לקרקע שלה בכתובתה והיא שתקה. והיא טוענת שלא הבינה ולא שמעה שאילו ידעה היתה מוחה והשיב הרשב"א ז"ל וז"ל שטענה יפה היא שלא הבינה ואנן סהדי שאין כלה מרגשת במה שכתבו בכתובתה וכו' ואם מפני שחתמו עליה עדים אין בכך כלום דעדים לאו אכולה מילתא קמסהדי וכדתנן העורר על השדה והוא חתום עליה בעד איבד זכותו אלמא משום דהוא עצמו חתום עליה איבד את זכותו הא משום חתימת העדי' דעלמא לא איבד את זכותו דקי"ל דעדים לאו אכולה מילתא קמסהדי עכ"ל נמצא דב' תשו' אלו מותרות זו את זו. והרב הכנה"ג יצא לחלק בין איש לאשה דבאיש אפי' ע"ה מבין יותר ואין טענתו טענה אבל באשה שייך לומר שאינה מבינה אלא דבאשה לאשה קשיא ועוד תי' דבמצר אם לא הבינה אין כ"כ מן התימה ואפשר דלא יהבה דעתה ואפי' איש לאו אדעתי' אבל בעיקר החיוב שמתחייב בכתובה כו"כ וחותמים העדים בהא ודאי איך אפשר שיאמר לא הבנתי. והאמת שתי' זה הוא התי' האמיתי ובזה קדמו לה' תורת חסד ז"ל סי' צ' דס"ד שחילק חי' זה של הכנה"ג ונעלם מעיני דמר ז"ל דברי הכנה"ג ז"ל בב' מקומות בסי' מ"ט הגה"ט אות י"ב ובסי' קמ"ז הגהב"י אות ח'. ויש לי אריכות דברים בזה לא עת האסף. והרב מהר"ש הלוי ז"ל באה"ע סי' י"ד יצא לחלק דהיכא דנתחייב בשבו' אינו יכול לטעון שלא הבין דמסתמא לא נשבע אלא א"כ הבין ואפי' רבינו מאיר ז"ל יודה בזה:

עו"ן מ"ש הטור בח"מ סי' מ"ה דראש ב"ד וסופר שלו קורא לפניו וחותם דהכי איתא בגטין די"ב דר' נחמן היה קורא לפניו הסופר שלו וחותם. וה' כנה"ג ז"ל שם בהגהב"י אות ו' הביא שמצא במרדכי ישן ד' קראקא שכתב וז"ל ועל זה סמכו האידנא שחותמין העדים בכתובה אעפ"י שאינם יודעים לקרות דכיון שקורא אות' חכם הקהל בפני כל הקהל איכא אימתא דצבור' לשקר טפי מההיא דרב נחמן שהיה קורא לפניו סופר שלו והיה חותם משום אימתא:

והנה ידוע דתורתינו הקדו' היא הכתובה בינינו ובין הקב"ה והיא השטר וכאשר כל מפרשי התורה מלאים מזה וכל מה שמחייב אותנו הקב"ה הוא עפ"י התורה וא"כ יכולים ישראל לטעון ב' טענות או שלא הבינו במה שנתחייבו דלדעת רבינו מאיר שומעין לו וגם לד' הרשב"א שכתב דטענת הכלה שטוענת שלא הבינה טענה יפה היא כנז"ל או שיש איזה דבר שקר ח"ו והתיקון לזה שקראה מרע"ה באזני כל ישראל והוא הסופר:

ואפשר דזה יהיה פשט הכתובים בסדר ואתחנן ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר אליהם שמע ישר' את כל החקים ואת המשפטים אשר אנכי דובר באזניכם היום ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם ה' אלד'ינו כרת עמנו ברית בחורב וגו' אנכי עומד בין ה' ובניכם בעת ההיא להגיד לכם את דבר ה'. דלכאו' הדיקדוקים רבו תחי' וראש דלמאי הוצרך מרע"ה לומר אשר אנכי דובר באזניכם כיון דכבר אמר להם שמע ישר' וגו'. ותו ק' אומרו ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם דפשיטא צריכה למימר דהתורה לא ניתנה כ"א ללמוד ולשמור ולעשות. ותו ק' למה הוצרך להזכיר השבועה עכשיו ה' אלד'ינו כרת עמנו ברית וגו'. ותו ק' אומרו אנכי עומד בין ה' וביניכם דדברים הללו אין להם מובן ורש"י ז"ל נר' דנרגש מזה וכ' וז"ל אמר ר' ברכיה כך אמר משה לישר' אל תאמרו שאני מטעה אתכם על לא דבר כדרך שהסרסור עושה וכו' דלכאו' ק' דאם יאמרו ישר' שהוא מטעה אותם מה תועיל טענתם שחשש משה להכי. אמנם עפי"ה יבא על נכון דמרע"ה להוציא מלבן של ישר' ב' טענות הללו קרא לכל ישר' ויאמר אליהם שמע ישר' את כל החקים ואת המשפטים אשר אנכי דובר באזניכם הכוונה שכיון דאני הוא הקורא הכתובה באזניכם ליכא שום חששא משום אימתא דציבורא ובכן חייבים ללמוד התורה ולשמרה. ואם כה תאמרו שאין אתם מבינים מה שכתוב בה גם טענה זו לא תועיל לכם שכבר נתחייבתם בשבוע' ה' אלד'ינו כרת עמנו ברית ואחר שכבר נתחייבתם בשבועה לא יש לכם שום פיטור כמ"ש מוהר"ש הלוי ז"ל ופי' דבריו שכל זה שאני מדבר לכם באזני כולכם ומזכיר לכם השבועה הטעם שאנכי עומד בין ה' וביניכם ולא תחשדו בי שאני משקר ח"ו. וזהו

שאמר ר' כרכיה כך אמר להם משה אל תאמרו שאני מטעה אתכם על לא דבר חלילה ותטענו טענות של הבל ודו"ק:

וזה אפשר יהיה כונת הכתובים האמורים במשלי סי' כ"ד וכ"ת הצל לקוחים למות ומטים להרג אם תחשוך כי תאמר הן לא ידענו זה הלא, תוכן לבות הוא יבין ונוצר נפשך הוא ידע והשיב לאדם כפעלו והדקדוקים רבו. ראשונה אומרו הצל לקוחים למות ומטים להרג ואם כונתו הוא שיצילם לא פירש במה יצילם. ותו ק' אומרו אם תחשוך כי תאמר הן לא ידענו זה נראה דכונתו שלא יתעצל מלהציל בטענה זו ומה היא הטענה הן לא ידענו זה דאינו מובן הטענה ובפרט תיבת זה דנראה דזה לא ידענו אבל אחר ידענו ולנו לדעת מה ידעו ומה לא ידעו. ותו' ק' התשובה שמשיב הלא תוכן לבות הוא יבין מה כיוון בזה והוסיף והשי' לאדם כפעלו ולא ידענו ההתנצלות והסתירה אל ההתנצלות והתשלומין על מה אדניה הוטבעו:

אמנם עפי"ה הנה נכון ונקדים מאי דאיתא בסנהדרין ד' פ"א ובמכות ד' כ"ד ע"א עושה אלה לא ימוט לעולם אמ"ל ר"מ וכי אל תטמאו בכל אלה עד דעביד ומטמא לכולהו הוא דחייב אלא באחת מכל אלה ה"נ באחת מכל אלה. נמצא דבתורתינו הקדושה מצינו שמוכרחים אנחנו לפרש הפך הלשון שהרי כתיב אל תטמאו בכל אלה והוה ס"ד לעשות כל העריות וליטמא בכולם בכדי שיתחייב אלא שצריכים לילך אחר הכונה שאפי' באחת חייב מיתה או סקילה או הרג וכן בשכר המצות הוה ס"ד שצריך כל המצות כדי שלא ימוט לעולם ואנו הולכים בתר הכונה שאפי' בחדא מנייהו לא ימוט:

מעתה נא"ה והוא דמילת הצל הוא לשון הפרשה והבדל כמו שנאמר ויצל אלקים את מקנה אביכם ומתרגמי' ואפריש. והוא דשהע"ה מזהיר אותנו להפריש מאיסורי העריות חייבי מיתה וחייבי הרג כל אחד בפ"ע שלא וטעה שעל כולם אינו חייב אלא אחת וז"א הצל (שפירושו הבדל) לקוחים למות ומטים להרג (ולמה אני מצוה אותך על כך כי חוששני) אם תחשוך (שתמנע מלחייב לכל אחד מיתתו בפ"ע) כי תאמר הן לא ידענו זה (שתטעון שאעיקרא לא ידענו זה הפי' כי אם מ"ש הכתוב אל תטמאו בכל אלה לזה משיב דאתה נשבעת על דעתו יתברך. וז"א) הלא תוכן לבות הוא יבין ועוד והשיב לאדם כפעלו בשכר המצות הוא יתב' ישלם לאדם כפעלו דייקא אפי' במצוה אחת ישלם לו:

אמור מעתה דזה הוא כולת הכתוב דפ' משפטים הנ"ל והוא דבתחילה שליחות א' שאמר להם מרע"ה קודם מ"ת היה על תורה שבכתב ועל תורה שבע"פ. וז"א ויבא משה ויספר לעם את כל דברי ה' ואת כל המשפטים דהיינו תורה שבע"פ וכל ישראל פנו ויאמרו כל הדברים אשר דבר ה' נעשה וכונתם שאין רצונם לקבל כ"א תורה שבכתב אבל תורה

שבע"פ שמוציאים המקרא מידי פשוטו לא רצו לקבל. מה עשה מרע"ה הלך וכתב את התורה ואחר שכתב השביעם בדם הברית ופי' בשעת השבועה הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה דייקא ואחר שהשביעם קרא את התורה באזניהם. וז"א ויכתוב משה את כל דברי ה' וגו' ויאמר הנה דם הברית וגו' ואח"ך ויקח ספר הברית שהוא נוסח השבועה ויקרא באזני העם אזי ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע דהיינו תורה שבכתב ותורה שבע"פ וכדאיתא במדרש תלפיות דנעשה הוא נגד תורה שבכתב ונשמע הוא נגד תורה שבע"פ ודו"ק: אשר עפ"י קוטב זה נלע"ד לפ' כונת הכתובים האמורי' בפ' יתרו וכ"ת כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ. דלכאו' יל"ד במה שאמר כה תאמר לבית יעקב ואיתא במדרש אלו הנשים ולנו לדעת למאי נ"מ להזהיר לנשים. תו ק' אומרו אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים כאלו הוא דבר ישן נושן יציאת מצרים וחזר להזכירם שלא ישכחו הלא עדיין לחם המצריים בתוך גרונם. ותו ק' אומרו ואשא אתכם על כנפי נשרים ופי' רז"ל דהכונה שהוציאם קודם הזמן כאילו לא ידעו ישראל זה שהוצרך לומר להם את הידוע תו ק' מה זו נתינת טעם כי לי כל הארץ להיכן נוטה נתינת טעם הלזו ומי לא ידע בכל אלה כי לה' הארץ ומלואה: ואולם עט"ר מוה"ר רבין חסידא הרמב"ן ז"ל זיע"א היה מפרש הני קראי חוץ מדרכינו א"ב הוא היה מתכוין להשיב ישוב נכון למה שהקדימו ישר' נעשה לנשמע בהקדים מאי דאיתא במס' קידושין ד' ס' ע"א האומר לאשה הרי את מקודשת לי ע"מ שאתן לך מאתים זוז רב הונא אמר מקודשת והוא יתן רב יאודה אמר לכשיתן מאי בינייהו דפשטה ידה וקבלה קידושין מאחר לרב הונא לא הוו קידושי שני קידושין דאגידא ביה בראשון דכל האומר ע"מ כאומר מעכשיו דמי דהא גמרו קידושי א' למפרע לר' יאודה היו קידושי שני קי' דלית ליה כל האומר ע"מ כאומר מעכשיו וכל הפוס' פסקו כר' הונא דקידושי א' הוו קי':

והנה ידוע דיש מן המפ' דפירשו דביזת הים היתה בתורת קידושין בתנאי וע"מ שיקבלו את התורה בהר סיני כדכתיב תעבדון את האלקים על ההר הזה מעתה רצה הקב"ה לידע ולבחון את ישר' מאי דעתם אם מחזיקים עצמם שכבר נתקדשו משעת יצי"מ אף שהתנה ליתן להם את התורה עכ"פ מקודשת והוא יתן כדר' הונא או אינם מחזיקים עצמם כמקו' וכרב יאודה דאמר לכשיתן. ולזה שלח להם לומר בזה הלשון אתם ראיתם אשר עשיתי למצרי' וקידשתי אתכם בתור' קידושין בתנאי וע"מ שעתה אם שמוע תשמעו בקולי

ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה לשון עבר שכבר אתם מקודשים לי או כונתכם ואתם תהיו לי ממלכת כהנים ונוי קדוש מכאן ולהבא וישר' כיון ששמעו שליחותו יתב' אם כה יאמרו נשמע ונעשה מורה שכונתם שמכאן ולהבא יהיו מקודשים כרב יאודא דלא כהלכתא וע"ז הוכרחו להשיב כל אשר דבר ה' דייקא לשון עבר נעשה ונשמע שכבר אנו יש לנו דין נשואה מזמן יצי"מ ואנו מוכנים לעשות רצונו יתברך בלתי שום פ"פ כלל ע"כ חד"ק ז"ל וש"י:

ואולם עפ"י קוטב דרושינו יבא על נכון ונקדים מאי דאיתא במס' גיטין ד' מ"ז ע"א על פסוק זה כי לי כל הארץ פליגי רבא ור' אלעזר דאיתא התם אמר רבא אעפ"י שאין קנין לגוי בארץ ישראל להפקיע מידי מעשר שנא' כי לי כל הארץ אבל יש קנין לגוי בא"י לחפור בה שחין ומערות שנ' והארץ נתן לבני אדם. ור"א אמר אעפ"י שיש קנין לגוי בא"י להפקיע מידי מעשר שנא' דגנך ולא דגן גוי אבל אין קנין לגוי בא"י לחפור בה שחין ומערות שנא' לה' הארץ ומלאה במאי קמיפלגי מר סבר דגנך ולא דגן גוי ומ"ס דגונך ולא דגון עכו"ם ופירש"י דיגונך ולא דיגון גוי שאם מירחן גוי והן שלו בשעת מירוח שהוא גמר מלאכתן למעשר מירוח הגוי פוטר ואפי' לקחן מישר' בשיבולין אבל אם הגדילו בקרקע הגוי ולקחן ישראל בשיבולין ומירחן חייבים במעשר דקרקע א"י ביד גוי לא הופקעה קדושתה:

והנה כל הפוס' והרמב"ם ומרן ז"ל פסקו כרבה דאין קנין לגוי בא"י ומינה דגם פירות שגדלו בקרקע הגוי ולקחן ישראל קודם מירוח ומירחן הישר' חייב להפריש תרו"מ דהוי דיגונך ובפירות הגוי שגדלו בקרקע הגוי וגם מירחן הגוי פטורים מכולם שהרי הדיגון היה ע"י גוי. ויען דינים אלו רבו בהם הדעות וחילוקי דינים ואנן בדידן בעוה"ר מעולם לא היה לנו שום קרקע כדי ללמוד דינים אלו בשרשן. אך עתה כי יש איזה אנשים שיש להם מעט קרקע שקנו במקנת כסף ויש שיש להם בשותפות הקרקע עם הגוים ויש שאין להם חלק בקרקע כי אם הם שותפים בזריעה שנותן לגוי זרע וגם קונים להם שוורים לחרישה ולוקחים חלק בפירות למחצה לשליש כפי התנאי. ויש שקונין העושור מאת המלך יר"ה ונכנסים במקום המלך יר"ה כדי לגבות העשירית מאת הגוים. ובכן נתתי אל לבי לבאר כל אחד כדינו ואף שכבר כתב הר"מ ומר"ן ז"ל דתרו"מ בזה"ז היא דרבנן לא בשביל זה חלילה לישר' קדושים לעבור על לאו דלא תסור וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה ומי יערב אל לבו חלילה חלילה! ואשריהם ישר' שכל מה שרודפים לקנות קרקע בא"י כל כונתם לקיים מצות התלויות בארץ אף שהוא חיוב דרבנן לד' הר"מ ומרן ז"ל וטעמא דפטורים מן התורה הוא משום דכתיב כי תבואו אל הארץ. ואף דגבי חלה

כתיב ה"ה לענין תרומה וכמ"ש הט"ז ז"ל סי' של"א ס"ק א' יע"ש ביאת כולכם ולא ביאת מקצתכם. ולד' ס' התרומות בהלכות א"י משום דסבר קדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא קדשה לעתיד. ולהכי אף אם ישראל קנה קרקע וזרעו ומירחן על ידו ואכלן פטור מן התורה אבל חייב מדרבנן משום גזירה שמא יבנה בהמ"ק וכו' וכל זה כד' הסוברים דיש קנין לגוי וכו' דאם אין קנין קרקע דגוי ודישר' שוים הם יעש"ב:

א מי שיש לו קרקע שקנה בא"י וזרעו חייב להפריש תו"מ דהיינו טרם כל יברך בא"י אמ"ה אקב"ו להפריש תרומות ומעשרות [כן כתב ה' ברכ"י ז"ל ביו"ד סי' של"א ס"ק כ"ג ומשם המבי"ט ח"ב סי' קצ"ז והרדב"ז סי' תרמ"ב וכ' שכן דעת מרן ז"ל יע"ש]:

ב וצריך שלא יפסיק בין הפרשת התרומה להפרשת המעשר ראשון ומעשר ב' שאם הפסיק צריך לברך בכל אחת ואחת [עיין בס' מטה יוסף ח"ב בסו' הס' ובס' הלכות קטנות סי' צ"ה]:

ג ואח"ך יפריש תרומה גדולה אפי' כל שהוא [מרן ז"ל בסי' של"ה ס"ק י"ט ומטה יוסף שם] ויקברנה או יכשיר אותה במים קודם מירוח אם הוא דבר יבש כגון חטים וקטניות ויגע בה והרי היא טמאה וישרפנה. או יתננה לכהן וישרפנה ויתהנה ממנה הנאה של כילוי. ואם הוא שמן ידליק אותה הכהן ויהנה ממנה:

ד ואח"ך יפריש מעשר א' אחד מעשר ונותנו ללוי והלוי יפריש תרומת מעשר אחד מעשר ואם התבואה הוכשר' קודם מירוח יתננה לכהן וישרפנה: (ח) תרומת מעשר אינו יכול להפריש אותה מאומד שלא במדידה אפי' בזה"ז: (ו) ואח"ך מפריש מעשר ב' ופודהו חוץ לירוש' בפרוטה של כסף שיהא בה צורת מטבע ושתהיה גדולה שתהי' שוויה יותר מפרוטה כדי שיפדה בה הוא וחומשו. [עי' מטה יוסף ח"ב שם] ואם אין לו פרוטה מחללו על פירות: (ז) ואין צריך לברך על פדיון מע"ב והטעם כבר כתב מרן בתשו' בספר אבקת רוכל וגם בספר ברכי יוסף סימן של"א ס"ק כ"ו העתיק דבריו משום שיש לנו ספק בשנים אם היא שנת מע"ב או מ"ע ע"ש. ואף שהוא ז"ל הסכים כס' הר"מ ז"ל. וגם ה' מהרימ"ט ז"ל בח"א סי' פ"ה קרא תגר על זה וגם ה' מטה יוסף ז"ל שם. מ"מ ספק ברכות להקל:

ח וכל זה בשנת א' ב' ד' ה' של השמיטה. אבל ג' ו' יפריש מעשר עני. ואם רוצה לזכות בו לעצמו קודם שיפרישנו יפקיר כל התבואה (ס' החרדים יע"ש) וצריך שיפקירנו בפני אחד לפחות ולא בינו לבין עצמו. ולא כמו שנוהגים עתה שמפקירים כל נכסיהם בינו לבין עצמו דשמא יש להם מלוה או פקדון ביד אחרים ונמצא מפסיד אותם ודעת מרן בש"ע א"ח סי' רמ"ו ס"ק ג' משמע דס"ל דהפקר אפי' בינו לבין עצמו מהני יע"ש וע'

בס' שער המצות למהרח"ו ז"ל בסופו דאסיק דצריך בפני ג' וצ"ע. (עי' מהרימ"ט ח"א סי' פ"ה):

ט כל זה הוא בקרקע ישראל והתבואה של ישר' אבל אם הוא שותף בקרקע עם הגוי והתבואה היא בשותפות אחר שיחלק עם הגוי התבואה יפריש על חלקו ככל הסדר האמור לעיל. דעכשיו בזה"ז דחיוב הפרשת חו"מ דרבנן אמרי' יש ברירה למפרע. (עי' מרן סי' של"א ס"ק י"א):

י אבל אם אין לישר' שום זכות בקרקע כ"א הוא שותף עם הגוי בפירות שיצמחו דהיינו שנתן להגוי זרע וקנו שוורי' לחרישה ואחר שיגמרו הפירו' אחר המירוח לוקח הישר' חלקו בזה רבו הדעות דיש מן הרבנים האחרונים דמחייבי' גם בזה שיפריש הישר' מחלקו [ה' בצלאל אשכנזי בתשו' סי' ב' הרב מזבח אדמה די"ז ע"א מטה יוסף] אמנם כנגדם איכא רבנים דפטרי הנה הגאון ר"א ז"ל בביאורו ליו"ד סי' של"א ס"ק ז"ך כתב דבזה"ז דתו"מ חיוב הפרשתם הוא מדרבנן יש קנין לגוי בא"י כמו בסוריא והביא ראיה לדבריו ממ"ש רש"י בגיטין ד' מ"ז בד"ה בסורייא וגם הביא מדברי ה' בעה"ת הבאתי דבריו לעיל והסמ"ג עשין קל"א. ואחריו נמשך הר' פאת השלחן בה' דמאי סי' ט"ז ס"ק מ' יע"ש. ודעת מרן נר' לכאורה דס"ל דפטור כי הוא נמשך אחר הרמז"ל בזה והוא ז"ל כאב בכ"מ ה' תרומות ובס' אבקת רוכל כי כל זה דאמרי' אין קנין לנוי בא"י היינו לענין דאם חזר הישר' וקנאה מהגוי דלא הוי ככיבוש יחיד אלא הוי כמו שלא קנאה גוי מעולם דאין קנין לגוי אבל לענין הפקעה ודאי יש קנין וגם דהמירוח נעשה ע"י גוי מהיכא תיתי לחייבו ובכן יפריש תרומה ותרומת מעשר ביחד והמעשר א' מסיים לו מקום בכרי והוא לעצמו [ולענין אם יכול הבעה"ב להפריש התרומת מעשר רוב רבני האחרונים מסכימים בזה ועי' לה' ברכ"י יוסף ז"ל בסי' של"א ס"ק י"ב יעש"ב] ואם ירצה להחמיר על עצמו על צד היותר טוב וישתווה עם הלוי בעד חלקו במעשר א' תבא עב"ט:

י"א ואח"ך מפריש מע"ב ופודהו כנז"ל ואין צריך לברך שום ברכה: (י"ב) וצריך ליזהר שלא יכניס התבואה לירוש' קודם שיפדה המעשר שני: (י"ג) אלו הקונים העושור מאת המלך יר"ה הנה לדע' מהרשד"ם ז"ל סי' קצ"ב ביו"ד דהמלך יר"ה יש לו זכות בגוף הקרקע חלק עשירית וכההיא דבן לוי שמכר שדהו לישר' ע"מ שהמעש"ר שלו דאמרי' דשייר לעצמו זכות בקרקע וכו' יעי"ש. וה"ה הקונה מאת המלך נר' לכאורה דקונה זכות בקרקע לאותה שנה. אמנם עינינו הרואות דכמה פעמים נמכר האילתיז'אם אם אחר הקציר ונתלשו הפירות חזר הדין שאין זה לא שותפות בקרקע ואפ' דאם אין לו שותפות בפירו' מאחר דהוא קונה מאת המלך יר"ה חלק העשירית שלו ואפי' יתייקר השער

וימכור מה שיקבץ בעד חלק העשירית וירויח ואפשר יוזיל השער ויפסיד. ואפ' דזה דומה לקונה מאת הגוי במוקד' כמה סאות חיטים על שער שיפסקו ביניהם ואפ' יתייקר וירויח ואפשר יוזיל ויפסיד. ואיש כזה אינו חייב להפריש תו"מ ואפ' דה"ה ואין ולאו ורפייא בידי ובחי' הגהות על הטור כתב דכל זה שמירוח הגוי פוטר מתרומה היינו דוקא כשממרח פרותיו של הגוי אבל אם הגוי עושה מלאכה אצל הישר' וממרח פירותיו של הישר' בשכרו ודאי דזה אינו נקרא דיגון גוי מאחר דהגוי הוא פועל בא בשכרו וזה הוא מחלו' בין הטור והרמז"ל והרב אי' הגהות מביא ראיה לדינו של הטור דדיגון הגוי באופן זה אינו פוטר מההיא דאמרי' בפ' כיצד מברכין תניא רשב"י או' בזמן שישר' עושי' רש"מ מלאכתן נעשית ע"י אחרים שנא' ועמדו זרים ורעו צאנכם שהגוים חורשים וזורעים בשבילם אלמא דכל מלאכתן נעשית ע"י אחרים ואין פוטרים אותם מהמעשר יעש"ב. ועם כי כדאי ראיה זאת להכריח שאינו פוטרם דמי יימר דאינם פטורים ומי יימר דכוונת הרשב"י הוא שהגוים יחרשו ויזרעו ויקצירו פירותיו של ישר' על מגן אלא הכוונה שהגוים חורשים וזורעים וקוצרים ומוכרים בזול ויקנה הישר' ויהיה עוסק בתורה ולא יתבטל משום החרישה וזריעה וכיוצא עכ"פ לדידיה צ"ל בהכרח דזה לא הוי דיגון גוי ופי' כי לי כל הארץ לי קדושת הארץ דאינו נפקע מקדושתו לפוטרו בשביל שמירחו הגוי עו"נ את הידוע דפרעה הרשע היה תובע כב"ח ושטרו בידו דגזרת בין הבתרים היתה כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ח' שנה ואיך הוציאם קודם הזמן והתשו' לזה דמילת ת' שנה לא קאי אועבדום ועינו אותם דלעיל מיניה אלא אלפני פניו אכי גר יהיה זרעך וצריך לסרס המקרא כי גר יהיה זרעך ת' שנה ועבדום ועינו אותם נמצא דמה שהוציא הקב"ה את ישר' ממצרים קודם הזמן היה עפ"י דרשת לשון השטר אחר הכונה ולא אחר הלשון הפשוט:

מעתה נא"ה דהקב"ה מצוה למרע"ה כה תאמר לבית יעקב שיבינו הנשים שלא יטענו איזה טענה שלא הבינו כמ"ש הרשב"א ז"ל ותגד לבני ישר' אין הגדה אלא לשון חכמה להודיעם שאין העיקר התורה שבכתב אלא התורה שבע"פ שמתפרשת כל התורה כמה פירושים אמתיים. ומכריח אותם שמוכרחים לקבל שהרי אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים להוציא אתכם קודם הזמן ולהביא אתכם אלי ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי שאתם עושים משמרת למשמרתי אזי והיתם לי סגולה מכל העמים שכל העמים יעשו בשבילכם כל מלאכתכם ואתם תהיו שקטי' ושאננים ולא תפטרו מלהוציא תו"מ ע"י דיגון הגוי כי לי כל הארץ כי לי קדושת הארץ ואינו נפקע מקדושתו:

איך שיהיה חזרתי לנשאי מקדם וכל תרומה לכל קדשי בני ישראל אשר יקריבו לכהן לו יהיה. נר' דיובן בהקדים במש"ל משם הרב שרשי הים בההוא עובדא דכיסוי הדם ששחט ובא אחר וכיסה וחייבו ר"ג ליתן עשרה זהובים וכ' הרב הטעם משום דחטף את המצוה. וא"כ במצות הפרשת תו"מ דהוי כמצות הצדקה הב' מצות אלו אף שהם מצות עשה אפי"ה נקרא חוטף את המצוה והקב"ה משלם לו גמולו וכמ"ש במלאכי הביאו את המעשר אל בית האוצר ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות והריקותי לכם ברכה עד בלי די באופן עד היכן מגיע גודל המצוה הזאת של הפרשת תו"מ ונמצא דהקב"ה חייב לשלם לאיש העושה מצוה זאת בכל פעם שמקיים מצות הצדקה ומצות הפרשת תו"מ עשרה זהובים יותר על מה שנתן כדין חוטף את המצוה ואפשר דלזה דרשו רז"ל עשר בשביל שתתעשר שהוא כדין. וז"א וכל תרומה לכל קדשי בני ישר' אשר יקריבו לכהן לו יהיה הכונה דהתועלת והטובת הנאה שלו יהיה שיתעשר ויהיה לו ממון הרבה:
חזרתי ואמרתי לכל קדשי בני ישר' אשר יקריבו שם רמז לביאת משיחילו שיבנה בית מקדשינו ונקריב שם קרבנינו בעגלא ובז"ק כיר"א:

דרוש ה לשבת כלה

דרוש שדרשתי פעה"ק ירושלם ת"ו שנת התרל"ג ליצירה:
והנושא בא יחנו סביב למשכן הערות ולא יהיה קצף על עדת בנ"י. יחנו סביב למשכן הערות ולא יהיה קצף על עדת בנ"י. והלוים יחנו סביב למשכן הערות:
איתא במס' שבת ד' פ"ח ע"א דרש ר' סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאכי השרת וקשרו לכל אחד מישר' ב' כתרים א' כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע. וכיון שחטאו ישר' ירדו מאה ועשרים רבוא של מלאכי חבלה ופירקום שנא' ויתנצלו בני ישר' את עדים מהר חורב אמ"ר חמא בר חנינא וכולן זכה משה ונטלן שנאמר ומשה יקח את האהל. ואמר ר"ל ועתיד הקב"ה להחזירן לנו שנא' ופדויי ה' ישובון ושמחת עולם על ראשם שמחה שמעולם על ראשם עכ"ל:
יתבונן האדם ויעמק ההשכלה היותר חשובה דרוש ידיעת השגת תכלית אמיתי ההבדל שבין תורתינו הק' אשר הנחילנו הקב"ה כי זהו תכלית בריאת העולם ויצירת האדם והבדילנו מן התועים וכמאמר החכם שהע"ה (משלי ה') ואורח צדיקים כאור נגה הולך ואור עד נכון היום דרך רשעים כאפילה לא ידעו במה יכשלו:
והנה יל"ד בהני קראי תחי' וראש אומרו ואורח צדיקי' כאור נגה וא"כ מה רצה לו' אח"ך הולך ואור דודאי דכיון שהוא כאור נגה פשיטא דהולך ואור ואם כונתו לו' שהאור הולך

ומוסיף לנו לדעת מה כיון בזה לאיזה תכלית צריך שיהיה מוסיף ותו ק' דבדרך רשעים הי"ל הופכו הולך ומחשיך ולא נקט הכי אלא לא ידעו במה יכשלו ולא ידענו מה כיון בזה. אמנם נלע"ד לפרש דכיוון בזה שהע"ה ההפרש הגדול שיש בין קיום תורתינו הק' לשאר אומות ולשאר עניני עה"ז. והוא דאם האדם גמר בדעתו לעשות איזה מסחר לקנות או למכור או ללילך למקום פ' הנה כמה הכנות וכמה הזמנות וכמה ענינים יעשה לבא אל התכלית וכל ההכנות וההזמנות וירכוב בים אניות וביבשה לא יתייחס להם שם תכלית ויש כמה פעמים שידמה בדעתו לעשות איזה ענין שנראה לו לפי דעתו שהוא עזר אל התכלית ואח"ך יראה שטעה בדמיונו ולא עושה לו שום עזר כלל ואדרב' יגרום לו נזק. באופן שכל הימים שהפסיד להזמין אל התכלית לא יקראו להם תכלית כ"א עד הגיעו למחוז חפצו ההוא יקרא תכלית משא"כ קיום תורתינו הק' כי תכף שמתחיל התנוק ללמוד אותיות ונקודות וטעמים תכף הרי הגיע אל התכלית מיום א' ובכל יום מוסיף והולך התכלית עצמו עד כל ימי חייו הכל הוא תכלית מעתה זה רמז לנו שהע"ה בחכמתו וארח צדיקים כאור נגה תכף הוא מאיר כנגה ואח"ך הולך ואור עד נכון היום מוסיף התכלית אמנם ודרך רשעים שאינם מאמינים בקיום התורה הק' וכל ימיהם רודפים אחר עניני העוה"ז כל דרכיהם כאפילה שעושים כמה ענינים להשגת תכליתם ואינם יודעים אם ישיגו תכליתם אי לא ולפעמים מסיבה שלא ידעו במה ישיגו התכלית ועושים איזה ענינים והכנות ויכשלו מלבד שלא ישיגו תכליתם אלא אדרבא יכשלו: ובכן כמה וכמה טובה כפולה עשה עמנו הקב"ה שנתן לנו החג הק' הזה ומן הראוי לנו לשמוח בחלקינו בחג הק' הזה שבו זכינו לקבל התורה הק' ולא כילינו ימינו להבל וריק כדאיתא בש"ס דפסחים ד' ס"ח ע"ב דרב יוסף הוו עבדי ליה עגלא תלתא ביומא דעצרתא אמר אי לאו האי יומא דקא גרים כמה יוסף איכא בשוקא ע"כ. והרב גאון עוזינו הרב חיד"א ז"ל בספרו הבהיר דברים אחדים ד' י"א הק' לדעת למה קבעו בש"ס שיחה בעלמא שהיה או' רב יוסף בעצרת מה לימוד יוצא מזה שהוצרכו לקובעו בתלמוד והוא ז"ל פי' כמה אופנים יע"ש:

ולפקע"ד נר' לפרשו בהקדים איזה הקדמות שהביא הוא ז"ל שם ראשונה דרב יוסף היה עניו גדול דהכי איתא בסוף סוטה משמת רבי בטלה ענוה וא"ל רב יוסף לא תיתני ענוה דאיכא אנא. ואיתא בעירובין דנ"ד א"ר מתנה מ"ד ממדבר מתנה אם משום אדם עצמו כמדבר הזה שהכל דשים בו תלמודו מתקיים בידו נמצא דמי שהוא עניו הוא זכרן ואי' בסוף הוריות דרב יוסף היה זכרן שהיו קורין אותו רב יוסף סיני. ובודאי דכך היא המדה דכיון שהיה עניו היה זכרן גדול והיו קורין אותו סיני. ואיתא בס' ז"ב ח"ג דמי שהוא

עניו אינו בא בגלגול וכן הביא הרב ז"ל שם משם גורי האר"י ז"ל במי שלומד תורה לשמה משיבת נפש מלשון האר"י ז"ל בפי' פ' תורת ה' תמימה משיבת נפש בשובה ונחת תושעון ולא יחזור לבא בגלגול. ולפי הקדמת הרב ז"ב ז"ל אפשר דזה יהיה כונת הכתוב תורת ה' תמימה דהיינו שכל התורה היא בזכרונו תמימה כמו שניתנה מסיני ודאי דזה גרם לו מסיבת היותו עניו כנז' וא"כ היא משיבת נפש שלא יבא בגלגול כנז' ודו"ק:

עוד נקדים מה שהקשו המפרשים בפסוק בחדש הג' לצאת בני ישראל מארץ מצרים ביום הזה באו מדבר סיני ויסעו מרפידים וגו' דלכאורה קשה דקודם שיכתוב שבאו מדבר סיני היל"ל ויסעו מרפידים ואחר כך באו מדבר סיני ואיך צודק לכתוב אחר שכתב שכבר באו מדבר סיני ויסעו מרפידים וגו' והם ז"ל פירשו הכונה דמרוב חשקם וחיבתם להתקרב לקבלת התורה מיום צאתם מא"מ הכינו עצמם כאילו באו מדבר סיני ולנו לדעת מה נ"מ אם הכינו עצמם כאילו באו לפי רוב חשקם. אמנם אמרתי לפע"ד דזהו כונת הכתוב דכבר אמרנו דמדבר הוא כינוי לענוה שמשים האדם עצמו כמדבר. וסיני הוא כינוי לזכירה כדאמרי' רב יוסף סיני. ומידת הענוה היא הגורמת למידת הזכירה. מעתה זהו אומרו לצאת בני ישראל מא"מ מאותו היום ממש הכינו עצמם למידת הענוה כדי לזכות למיד' הזכירה וזה אומרו ביום הזה באו מדבר סיני' ודו"ק:

אמור מעתה דזהו כונת רב יוסף דקאמר אי לאו האי "יומא" דקא גרים דהיינו "ביום הזה" הכתוב בקרא דהיינו דמשם התחילו בני ישראל במדת הענוה כדי לזכות למידת הזכירה ועי"ז אינו בא בגלגול כמה יוסף איכא בשוקא שהיה צריך לבא בגלגול כמה פעמים ודו"ק:

אך מה שיש לחקור הוא מאחר דעינינו הרואות חשק ישראל וחיבתם לקבל התורה וכמו שהורו מעשיהם אמרם נעשה ונשמע וא"כ אמאי הוצרך הקב"ה לכפות עליהם את ההר וכדאיתא בש"ס דשבת ויתיצבו בתחתית ההר א"ר אחא בר אבדימי כפה עליהם את ההר כגיגית וא"ל אם אתם מקבלים את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתם ע"כ. ולא ידענו למה הוצרך לכפות עליהם את ההר וכבר תירצו רז"ל לזה דכפית ההר הי' על תורה שבע"פ. וא"ת מי גילה להתוס' והתנחומא רז זה דמה שאמרו ישראל נעשה ונשמע היה על תורה שבכתב נימא דהיה אף על תורה שבע"פ. אמנם לפי קע"ד נראה לתרץ בהקדים מאי דאיתא בקידושין ד"מ ע"ב וז"ל וכבר היה ר' טרפון וזקנים מסובים בעלית בית נתזה בלוד נשאלה שאלה זו בפניהם תלמוד גדול או מעשה גדול נענה ר' טרפון ואמר מעשה גדול נענה ר"ע ואמר תלמוד גדול נענו כולם ואמרו תלמוד גדול שמביא לידי מעשה ופירש רש"י שהתלמוד מביא לידי מעשה ונמצאו שניהם בידו עכ"ל. והק' בתו'

דבמס' ב"ק די"ז אמרי' דלחזקיה מלך יאודה כבוד גדול עשו לו שהניחו ס"ת על ארונו. ואמרו קיים זה מה שכתוב בזה וא"ר יוחנן קיים אמרי' למד ל"א והקשו בגמרא והאמר מר גדול התלמוד שמביא לידי מעשה ופירש"י אלמא מעשה גדול עכ"ל וכונתו מדקאמר שמביא לידי מעשה אלמא מעשה גדול דקטן ה נתלה בגדול ותי' דכו' קו' הש"ס הכי הוי דהיכי אמרי' קיים אמרי' למד ל"א והאמר מר גדול לימוד שמביא לידי מעשה ואיך קיים אם לא למד ותי' בש"ס הא למיגמר הא לאגמורי וכתבו התו' יש מפרשים פי' מאי דאמר הש"ס הא למיגמר הא לאגמורי אם אחד לא למד עדין כלל ובא לימלך אם ילמוד תחילה או יעסוק במעשה אומרים לו ילמוד תחי' לפי שאין ע"ה חסיד אבל אדם שלמד כבר המעשה טוב יותר מלימוד עכ"ל התו' ז"ל:

אשר עפי"ז נראה לע"ד לפרש הכתובים במשלי סי' ד' כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו כי בן הייתי לאבי רך ויחיד לבני אמי ויורני ויאמר לי יתמוך דברי לבך שמור מצותי וחיה דלכאורה קשה מהיכא תיתי שיעזבו את התורה שמזהיר להם שהע"ה תורתי אל תעזובו. ותו ק' מאי נ"מ במה שהיה אביו מלמדו כשהיה קטן. אמנם עפי"ה הנה נכון והוא דקא מזהיר שהע"ה שאפי' שהתלמוד גדול מהמעשה ואח"ך פירש דבריו באיזה אופן התלמוד גדול בעודו נער שלא למד עדין כמ"ש התוס' אז צריך שילמוד תחי' וז"א כי בן הייתי לאבי רך ויחיד לבני אמי ויורני ויאמר לי יתמוך דברי לבך הכונה שתלמוד בתורה בטוב ואחר כך שמור מצותי וחיה אח"ך המעשה גדול. מעתה כשישראל אמרו בתחי' דבריהם נעשה ונשמע קודם שידעו דבר מהתורה אפי' אות אחת גילו דעתם שמעשה גדול דאם היה בדעתם לקבל תורה שבעל פה היו מוכרחים לו' נשמע ונעשה דלא ע"ה חסיד ולכך כפה עליהם את ההר כגיגית ולכן אמרו בתנחומא דכפיית ההר היה על תורה שבע"פ ודו"ק:

ובאופן אחר אפשר לפרש כונת הכתו' הללו בהקדי' תשו' הרמב"ן ז"ל הביאה מרן ז"ל בח"מ סי' של"ג על ראו' שהעמיד את בנו אצל שמעון לעשות לו אומנות בסך ידוע לשנה ועשה עמו איזה חודשים ואח"ך סירב ולא רצה לקיים תנאו של אביו. והשיב אם מעלה לו אביו מזונות שכירו' הוי דאב ואינו יכול לסרב כי אם כשיאמר שאינו רוצה ליזון עוד משל אב. ואפ' דאפי' אינו סמוך על שלחן אביו כל שנעשה התנאי ולא מיחה בתחילה מסתמא מינח ניחא ליה וזה נר' יותר עכ"ל. מעתה אפ' דזהו כונת הכתוב כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו אי אפשר לכם לסרב מלעסוק בתורה כי אני היתי בן לאבי וגו' ויוריני ויאמר לי יתמוך דברי לבך הכונה אתה חייב לקיים דברי ולא תסרב מב' טעמים. ראשונה שמור מצותי "וחיה" הרי שאתה סמוך על שלחני שע"י התורה חיו

תחיה זאת ועוד שכבר נכנסת וקבלת לא תוכל לסרב. וז"א "קנה" חכמה כיון שכבר קבלת החכמה קנה בינה ואל תט מאמרי פי ולנו לדעת גם על תורה שבע"פ אפשר שהיו מקבלים אותה ברצון טוב כמו תורה שבכתב ומדהוצרך לכפות עליהם את ההר נר' שגלוי וידוע לפניו יתב' שלא היו רוצים לקבלה ולא ידענו מה היתה טענתם שלא לקבל תו' שבע"פ:

אמנם נלע"ד לפרש טעם בעיקר דהיו מסרבים ישר' לקבל תורה שבע"פ. והן קדם נבין כונת פסוקים האמורים במשלי סי' ב' וכ"ת. להקשיב לחכמה אזניך תטה לבך לתבונה. כי אם לבינה תקרא לתבונה תתן קולך. אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה' ודעת אלקים תמצא. כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. כי תבא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם עכ"ל והדקדוקים בהני קראי רבו. א' למה שינה בחכמה אמר להקשיב לחכמה אזנך ובתבונה אמר תמה לבך לתבונה. ורש"י ז"ל פי' להקשיב לחכמה לעסוק בתורה. ולנו לדעת מאי חדית לן רש"י ז"ל. ב' ק' או' אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחששנה לא מצא לדעות התור' כ"א לכסף ולמטמונים ותו לא. ותו למה צריך לבקש ולחפש אחריה. ג' ק' אומרו אז תבין יראת ה' ודעת אלקים תמצא נר' דלפי שיבקש ויחפש יבין יראת ה' וימצא דעת אלקים והלא הדעת מחייב שלא יבין יראת ה' כ"א ע"י הלימוד לא ע"י הבקשה והחיפוש. ד' ק' אומרו אח"ך כי תבא חכמה בלבך ודעת לנפשך ינעם המאמר הזה סותר הקודם שאמר שע"י החיפוש והבקשה יבין יראת ה' ודעת אלק'ים תמצא מוכרח שהם ב' דברים שע"י הבקשה והחיפוש ימצא דעת אלק'ים וע"י החכמה ינעם דעת לנפשו כנר' שהוא ענין אחר ולנו לדעת מה כיוון בזה:

ואולם נר' לפקע"ד לפרשם אי ניחא קמי שמיא. והן קדם אבינה בבנים ויכוח אאע"ה עם עפרון דכל המפרשים ז"ל כבר פירשו בהני קראי לפי מהללם ואני אענה חלקי אי ניחא קמי שמיא. [ואף שפסוקי' הללו אינם שייכי' בדרוש זה שהוא דרוש מת"ת אמנם יען יש ג"כ הספדן של צדיקים וכו' והרבנית נ"ע אמרתי אענה חלקי] וטרם כל צריך אני לבאר ההערות שיש להעיר על הויכוח הלז. זה יצא ראשונה בדברי אאע"ה ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו אשר בקצה שדהו בכסף מלא יתננה לי בתוככם לאחוזת קבר דלכאו' ק' אומרו בכסף מלא דרש"י פי' בכסף שלם וכן אמר דוד לארונה בכסף מלא ואם באמת זאת היתה כונת אאע"ה למה אמרו רז"ל שעפרון היה רע עין הרי הוא נדר לו בכסף מלא. ותו דהתם בדוד הוכרח לו' בכסף מלא ופי' הכונה שלקח מכל השבעים חמשים שקל מכל שבט וא"כ הכא אמאי נקט בכסף מלא היה די שיאמר בכסף או במחירו. ב' ק' שכל הויכוח שדבר עפרון לאאע"ה הכל היה בלשון שמיעה לא אדוני שמעני אך אם

אתה לו שמעני אדוני שמעני וכי חרשים היו אלא ודאי שהיו מדברים ביניהם בנסתר שמוכרחים לומר זל"ז שמשני ולנו לדעת כונתם. ג' ק' אומרו לא אדוני שמעני היה די שיאמר אדוני שמעני כמ"ש אח"ך ובש"ס דברכות אמרו לא אדוני שאמרה חנה לעלי לא אתה אדון בדבר הזה וכו' והכא מה כיוון לומר עפרון לאאע"ה לא אתה אדון. ד' ק' קו' כל המפרשי' שהקשו בדברי אאע"ה נתתי כסף השדה קח ממני אם כבר נתן איך יקח ואם לא לקח איך יאמר נתתי דהוו תרתי דסתרן ה' ק' כפל הלשון וישמע אברהם לעפרון וישקול אברהם לעפרון את הכסף אשר דבר באזני בני חת ד' מאות שקל כסף דכיון דכבר אמר את הכסף אשר דבר באזני בני חת וכבר ידענו שהם ד' מאות שקל כסף ולמה הוצרך לכפול הדברים אם לא דנר' דתרי כספים הוו את הכסף אשר דבר אחת. וד' מאות שקל כסף אחרים ולא ראינו שנתן לו פעמיים ולמה הוצרך ליתן לו פעמיים ו' ק' אומרו ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבולו סביב דכל זה הוא מיותר דמאי נ"מ לומר כל זה פשיטא דכל זה בכלל המקנה:

אמנם יובנו לפקע"ד בהקדים מעשה דאלכסנדרוס מוקדון הובא בירוש' פ' אלו מציאות ובמדר' פ' נח דאלכסנדרוס מוקדון אזל גבי מלכא קצייא אמ"ל לא אתית אלא למיחמי היך אחון דיינין עד דו עסק עמיה אתא חד בר נש דאין עם חבריה דזבן חדא חקלא וחספתה ואשכחון בה סימא דדינרי אהן דזבן הוה אמר קיקילתא זבינית סימא לא זבינית אהן הזבין הוה אמר קיקילתא וכל דאית בה זבינית עד דאינון עסיקין דין עם דין אמר מלכ' לחד מינייהו אית לך בר דכר אמ"ל הן אמר לחברי' אית לך ברת נוקב' אמ"ל הן אמ"ל אסיבון דין לדין וסימא יהוי לתרויהון עכ"ל והרב מהר"ש יפה ז"ל כתב וז"ל מיהו דינא דידן בכה"ג לא זכה הלוקח במה שלא ידע כשקנה וכמ"ש המרדכי בפרקין:

והנה לשון המרדכי ז"ל הוא בפ' אלו מציאות על ההיא דאיתא בש"ס ד' כ"ה ע"ב מתני' מצא בגל או בכותל ישן הרי אלו שלו ואמרו בגמ' הטעם מפני שיכול לומר המוצא את המציאה לבטל הגל או לבעל הכותל של אמוריים היו ופי' רש"י של אמוריים שהורישו אבותינו היו והק' בגמ' אטו אמוריים מצנעי ישראל לא מצנעי ומשני לא צריכא דשתיך טפי ופירש"י שהעלו חלודה רבא יע"ש. וכתב המרדכי וז"ל ולא שייך כה"ג לו' חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו וזכו בו הראשונים שקנו הכותל והגל דכיון דאינו דבר הווה כשאר מציאות שפעמים הווים לבא לא זכה בו כי כשקנאו לא העלה על לב לקנות המטמון הילכך לא זכה אלא בדבר שירצה לקנות אבל בדבר שלא היה דעת המוכר למכור ולא דעת הקונה לקנות לא קנה ודמי להא דאמרי' בפ' שור שנגח ד' מ"ט ע"ב משכונו של גר ביד ישראל ואת הגר ובא ישראל אחר והחזיק בה זה קנה כנגד מעותיו

וזה קנה את השאר. והק' בגמרא ואמאי תקני ליה חצרו דאמר ר' יוסי בר חנינא חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו ומשני הב"ע דליתיה לדידיה כל היכא דאיתיה לידיה דאי בעי מצי קני קני' ליה נמי חצרו כל היכא דליתיה לדידיה דאי בעי הוה למקני לא מצי קני חצירו נמי לא קני והלכתא דליתיה בחצירו דלא קנה עכ"ל. וה"ה הכא נמי אין הקונה מעלה על לבו לקנות המטמונות הילכך חצירו נמי לא זכי ליה ודוגמתו מעשה דאלכסנדרוס מוקדון וכו' יעש"ב:

והנה רש"י פירש בתי' הש"ס הב"ע דליתיה שאין המלוה בעיר ובמ"ש הש"ס והלכתא דליתיה בחצרו פי' שאין המשכון ביד המלוה יע"ש. והתוספות פירשו גבי והלכתא דלא היתה מצר המשתמרת וכיון שלא היה המלוה אצל המשכון לא קנה דבעינן עומד בצד שדהו יעש"ב. והרב מחנה אפרים הל' מכירה דיני קנין משיכה סי' ה' הק' על המרדכי ז"ל דמה ראיה מייתי מההיא דמשכונו של גר דלא אסיקו הכי במסקנא כמו שפי' רש"י ואפי' לפי' התוס' ליכא ראיה דהתם מיירי בחצר שאינה משתמרת והניחו בתימה יע"ש: ואני עני ב"א בתר דלחיכנא עפרא דתחות רגלוי אמינא דנר' דנעלם מעיני דמר דברי ה' המאירי ז"ל הוב"ד בש"מ לקמא דאיכא נוסחא אחרת שממנה למדנו שאף חצר שאינה משתמרת אם היה האדון שם הואיל ובידו לקנות זכה לו אותו חצר אבל חצר המשתמרת קונה לו אעפ"י שאינו שם כיון שהמשכון בחצרו עכ"ל. הרי דאיכא דמפרשי לדברי הש"ס במאי דקאמר והלכתא דליתיה בחצרו דלא קנה הוא אפילו בחצר שאינה משתמרת קונה אם היה בדעתו לקנות ושפיר מייתי ראי' המרדכי ז"ל מההיא דפ' שור שנגח [ובהכרח לו' דמ"ש בש"ס כל היכא דאיתיה לדידיה דאי בעי הוה מצי קני חצרו נמי קני וכו' הכונה הוא דכיון דאינו בעיר לא אסיק אדעתי' לקנות ואסיקו בש"ס והלכתא דליתיה לדידיה כך היא הכונה דכיון דליתיה בעיר לא אסיק אדעתי' לקנות כך צ"ל לפרש כונת הש"ס כדי ליישב הראיה שמביא המרדכי ז"ל מהתם לחילוקו וז"ב]:

וחזה הוית לה' מהרימ"ט ז"ל בח"ב סי' מ"א הביא תשו' לרש"י ז"ל שנשאל על מומר שהפקיד חפץ ביד ישראל ואחר זמן בא המומר אצל הישראל שיחזיר לו פקדונו ולא רצה להחזיר לו ואח"ך מת המומר ובאו היורשי' לתבוע הפקדון מאת ישר' הנפקד אם חייב ישר' להחזיר הפקדון ליורשיו או לא. והשיב אם יש עדים להישר' שבא המומר לתבוע פקדונו ולא רצה לתת לו אינו חייב להחזיר ליורשי' וכו' יע"ש. והק' ע"ז ה' מהרימ"ט ז"ל דלמה הוצרך רש"י ז"ל שיביא עדי' הישר' שתבעו המומר ולא רצה הנפקד להחזירו לו אף דליכא עדים תקני לו רשותו אף בלא כונת הקונה. והרב מח"א ז"ל שם יצא לישע בעד רש"י ז"ל ממ"ש התו' בפ' חזקת ד' ד"ן ע"א על הא דאמרו בש"ס האי מאן דזכי

זכיה בארעא אדעתא דארע' קני אדעתא דציבי לא קני היכי דמי אדעתא דארעא דשקל רברבי וזוטרי ואדעתא דציבי דשקל רברבי ושבק זוטרי. וכתבו התוס' בד"ה אדעתא דציבי ואע"ג. דמיתקן בכך לא קני כיון דלא כיוון להקנות. ובהפרה המחזיק בשטרותיו של גר אדעתא דארע' איבעיא לן אי קנה ואין להקשות דאע"ג דאין דעתיה אשטרא אלא אארעא נמי אין ידו קונה לו שלא מדעתו כמו חצרו דהא דחצר קונה לו שלא מדעתו היינו שאינו יודע אם הוא בחצרו ואם היה יודע היה רוצה לקנות אבל אם יודע ואינו מתכוין לקנות לא קני עכ"ל הראת לדעת התוס' דבלא כונת הקונה אינו קונה לו חצרו ובהכי תירץ קו' ה' מהרימ"ט ז"ל: ולפקע"ד נר' דעדין הקו' של ה' מהרימ"ט ז"ל במקומה עומדת דהתם איירי שזה החזיק בשטרותיו של הגר ופי' דבריו להדייא שהוא מחזיק בשטר אדעתא לקנות אארעא בהא ודאי לא קנה השטר כיון שעשה מעשה להפך וכן ההיא דזכי אדעתא דציבי דליקט הגדולים שראויים לשרפה ולא הקטנים גילה דעתו שאין לו חפץ לקנות הקרקע בלקיטה זאת אבל אם לא עשה שום פעולה הפך הקנייה מי זה אמר שלא קנה אף שלא אמר בפי' שמכוין לקנות וזוהי קו' הרב מהרימ"ט ז"ל:

איך שיהי' עלה בידינו דלד' מהרימ"ט ז"ל חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו אפי' בלא כונת קונה ואפי' כי ליכא דעת מקנ' ומהתימה שמדברי המרדכי ז"ל שהבאתי לעיל מוכח איפכא ומה גם מה יענה להההוא עובדא דאלכסנדרוס מוקדון דאף דהקונה אומר שלא כיון לקנות תקני ליה רשותו ובפרט שהמוכר צווח ואומר שמכר לו החרבה וכל מה שבתוכה ולדידי אתמהה. נקוט מהא דלהמרדכי ז"ל מציאת מטמון שאינו הווה למצוא דלא אסיק אדעתי' לא המוכר ולא הקונה אין חצרו קונה לו ולד' מהרימ"ט ז"ל דחצרו ש"א קונה לו בלא כונת קונה ובלא דעת מקנה וכעובדא דאלכסנדרו' מוקדון בירוש' הנז"ל הק' ה' מהר"ש יפה ז"ל להמרדכי דמאי ראי' מייתי מההי' דאלכסנ' מוקדון מאחר דהדיין פשרה עבד וכ' ה' כרם שלמה בדרשותיו מדהקשה הכי מוכח דאיהו ז"ל הבין בעד המרדכי ז"ל דס"ל דבחדא מנייהו או דעת המוכר או דעת הקונה סגי דאלת"ה מאי מק' הכא שאני מאי דעבד פשרה הוא משום דהיה דעת המוכר עכ"פ שצווח שהוא מכר החורבה וכל מה שבתוכה אבל אם לא היה לא דעת המוכר ולא דעת הלוקח ודאי שלא היה עושה פשרה ומאי מק' אל"ו דהבין בד' המרדכי ז"ל דאפי' באחד מנייהו סגי ולהכי מק' דאמאי עבד פשרה כיון דאיכא ז דעת המוכר הרי די והותר להקנות לקונה אף אם הקונה לא אסיק אדעתי'. וכ' ה' כרם שלמה ז"ל דבהכי הוו פליגי המוכר והקונה דהמוכר טוען דהוא העיקר וכיון דהוא אסיק אדעתי' ומכר החרבה וכל אשר בה די ואין צריך דעת הקונה והקונ' טוען דעת שניהם בעינן וכיון שלא היה בדעתו לקנות לא קנה

והדיין מספ"ל אי דעת תרווייהו בעינן כהג"ה או סגי דעת מקנה לבד כס' מהר"ש יפה ולהכי עשה פשרה יעש"ב. עו"ן מאי דאיתא בש"ס אם מצא בכותל מחציו ולחוץ שלו מחציו ולפנים של בעה"ב ואמרו בגמ' בדוקא נסכא דכספא ומטמון אבל סכין וכיס אנו רואים להיכן מונח הקתא של הסכין והיד של הכיס יעש"ב:

ובכן נא"ה כונת הכתו' ונקדים מ"ש מהר"ש אלקבץ בפי' על רות בפ' ויאמר הגואל לבועז קנה לך מה שאירע לעפרון אירע לגואל שאילו היה יודע עפרון שבמערה זאת קבור אדם וחוה וגודל מעלתה לא היה מתרצה למוכרה בכפלים וכו' יע"ש. עו"ן מ"ש בילקו' ראובני שבקצה שדהו הוא במוקצה שבשדהו שהיה השדה הזה זיבורית בעיני עפרון כי בכל פעם שהיה רוצה ליכנס במערה הי' נדמה לו שהיו רוצים להרגו וזהו רמז ן' צוחר בהיפוך אתוון ן' רוצח עו"ן מ"ש בפרקי ר"א והביא דבריו הש"ך עה"א ז"ל כי מערה זאת כבר קנאה אאע"ה מעפרון ביום שרץ אחר הבקר אלא שעכשיו רצה לקנותה בפני כל בני חת ולז"א השדה נתתי לך לך נתתיה יע"ש:

אמור מעתה דזהו הויכוח שהיה בין אאע"ה ובין עפרון דא"א ע"ה חשש כי אחר זמן יתודע לעפרון גודל מע' המערה ויבא בטענה מספקת שזה לא אסיק אדעתיה דבר כזה שאינו הווה ומצוי למוכרו ויתבטל המכר מאחר דליכא דעת המוכר אף דהקונה אסיק אדעתיה כיון דלד' המרדכי והג"ה דעת תרווייהו בעינן, ולזה פי' בדבריו וכה אמר ויתן לי את מערת המכפלה אשר לו אשר בקצה שדהו שהיא עתה בעיניו זבורית שימכרנה לי אדעתא שהיא מלאה כסף. וז"א "בכסף מלא" כונתו על השדה א שיהיה מלא כסף שם רמז דכסף הוא דהוי שלו לאפוקי סכינים וכיוצא וכאמו"ל שימכרנה לי. ועפרון כששמע דבריו והבין כונתו שרצונו שלא יוכל לחזור בו אח"כ ולזה השיב לו "לא אדוני" אין אתה אדון בדבר הזה להתנות עמם כך מאחר שכבר מכרחיה לך השדה והמערה אשר כו והנני מפרש דברי לעיני בני עמי שמה שמכרתיה לך הוא דוקא לקבור מתך ולא אסיקנא אדעתאי שתמצא בו שום מציאה. ולזה השיב לו אאע"ה אך אם אתה לו שמעני הכונה שאני כבר קניתי אדעתא דהכי כשנתתי כסף השדה ואם כונתך שתרצה יותר מעות למכור אדעתא דהכי קח ממני כי האמת לא יש בדעתי ולית ביה שום מציאה כי כל תכליתי ואקברה את מתי שמה' סמוך לאדם וחוה וכששמע עפרון שכבר הסכים אאע"ה להוסיף על המקח גילה דעתו בהשערה שיוכל למצוא ת' שקל כסף אבל לא רצה שידעו בזה בני חת ולזה אמר "ארץ" ת' שקל הכונה שמה בתוך הארץ כפי שיעור זה צריך שתוסיף ביני ובינך ואת מתך קבור הכונה אני מוכר לך לפי דעתך שרצונך לזכות לקבור את שרה במערה החשובה זאת. וכששמע אברהם כו' עפרון שמגמתו לתוספת ממון

כדי למכור אדעתא דהכי להכי וישקול אברהם לעפרון את הכסף אשר דבר באזני בני חת דהיינו דמי המקנה הראשונה שכבר ידוע לפני כולם וגם נתן לו ת' שקל כסף אחרים שהוסיף לו עתה. ולהכי כיון שמכר עפרון אדעתא דהכי וגם הקונה אאע"ה קנה אדעתא דהכי מעתה תורה יוצאה בהינומא ויקם שדה עפרון אשר במכפלה השדה וכל העץ אשר בשד' אשר בכל "גבולו" דייקא כל מה שבמער' קנאה אאע"ה למקנה גמורה: מעתה עלי בא"ר כו' הכתו' דמשלי האמו' למעלה ונקדי' את הידוע כי בינה היא תורה שבע"פ שהוא מבין דבר מתוך דבר וגם ע"ד האמת כך, היא המדה כי בינה היא נוק' יונקת מהחכמה שהיא אב כידוע לי"ח. עו"ן מ"ש מהר"ש יפה ז"ל דטעם דאותם קונים שהיו צווחי המוכר והקונה בעובדא דאלכנסדרוס מוקדון היה מטעם שונא מתנות יחיה יעש"ב. והנה ישר' שבאותו הדור תכף ששמעו שליחותו של מרע"ה שיקבלו תורה שבכתב ענו כל העם ואמרו נעשה ונשמע. אבל חשש הקב"ה דאח"כ יהיה להם פתחון פה שיש בתוך תורה שבכתב התורה שבע"פ לא יערכנה זהב נחמדים מזהב ומפז יכולים לטעון כי מציאה זאת לא אסיקו אדעתייהו מעיקרא ואינם רוצים לקנותה וכמו שהיה צווח אותו קונה בעובדא דאלכסנ' מוקדון וכל דליכא דעת קונה אף דאיכא דעת מקנה שהוא הקב"ה לד' המרדכי והג"א ז"ל לא קנה. ולהכי רצה הקב"ה לזכות את ישר' שיקבלו תורה שבע"פ וכפה עליהם את ההר כגיגית ואמ"ל הלא תדעו דבזה מלבד דליכא ע' דשונא מתנות יחיה אלא אדרבא לאידך גיסא דאם תקבלו את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתם: אמור מעתה דזהו כו' שהע"ה וכה אמר להקשיב לחכמה אזניך שהיא עסק התורה ותורה סתם היא תורה שבכתב "תטה לבך" לתבונה שהיא תורה שבע"פ צריך שתטה לבך מהעולה על רוחך שאין אתה רוצה לעסוק בה חלילה. כי אם לבינה תקרא הכו' שאם תסרב בתורה שבע"פ שהיא הבינה ולשון תקרא הוא סירוב כמו ואקרא בקול גדול ולתבונה תתן קולך שלא קבלת עליך תורה שבע"פ הלא תראה לפו"ד אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה כיצד הדין נותן בנסכא דכספא ובמטמון אז "תבין" יראת ה' הכו' משם תלמוד הדין שמוכרח אתה לקבל מטעם דהא איכא דעת מקנה שדעתו יתב' מתחי' היה שתמצא וז"א "ודעת" אלד'ים "תמצא" וכיון דאיכא דעת דעתו יתב' כי מעיקרא אדעתא דהכי נתן לנו את התורה שבכתב. וז"א כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. ומלבד דליכא בזה משום שונא מתנות אלא אדרבא כי תבא חכמה בלבך ותלמוד יופי שלימותה בינך לבינך תבין ודעתך יסכים בקבלתה וז"א "ודעת לנפשך ינעם" ודו"ק:

ואפשר דזה יהיה פשט הכתו' בתהלים טוב לי כי עוניתי למען אלמד חקיך טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף דלכאו' יל"ד קשר הפסוקים זה עם זה ותו מאי דקא' טוב לי תורת

פיך פשיטא מי לא ידע בכל אלה ומאי חדית לן דהע"ה האמנם עפי"ה הנה נכון דקא משבח דהע"ה להקב"ה טוב לי כי עוניתי בכפית ההר למען אלמד חקיך. ונתן ט' לשבח כי טוב לי תורת "פיך" דייקא תורה שבע"פ מאלפי זהב וכסף ואם לא היית כופה אותי לא היתי מקבל התו' שבע"פ מדין המוצא מציאה אלפי זהב וכסף שלא נתתי אל לבי לקנותה וכנז"ל:

ובדרך זו אלך לפרש כו' מקראי קדש האמורים בפ' תולדות וכ"ת וישב יצחק ויחפור את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם ויקרא להן שמות כשמות אשר קרא להן אביו ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק לאמר לנו המים ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה ויעתק משם ויחפור באר אחרת ולא רבו עליה ויקרא שמה רחובות ויאמר כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ. והנה הדקדוקים באלו הכתו' רבו א' אומרו וישב יצחק ויחפור את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ויסתמום פלשתים אחרי מות אברהם דלכאו' ק' תיבת ויסתמום פלשתים אך למותר דכבר בפסוק שלמעלה ממש אמר והבארות אשר חפרו וגו' סתמום פלשתים ותו ק' אומרו אחרי מות אברהם דמה חדית לן בהאי קרא ומאי נ"מ אם סתמו אותם בחייו או אחרי מותו ותו ק' או' ויקרא להן שמות כשמות אשר קרא להן אביו ואם היה קורא להן שמות אחרי' מה היה מפסיד דנר' דהוכרח לקרוא אותן שמות. ותו ק' או' ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מים חיים דפשיטא דמה שחפרו הוא למצוא באר מים ומאי חדית לן אם לא שבהכרח לו' דבא ללמדנו שהיו חופרים לעשות באר להמשיך מימי הנחל ובהיותם חופרים מצאו מציאה באר מים חיים מה שלא עלתה על לבם ולנו לדעת מאי נ"מ לכתוב בתורה שמצא מציאה גדולה באר מים חיים תו ק' מריבת רועי גרר עם רועי יצחק לאמר לנו המים דנר' דבטענה זו היו רוצים לזכות במים ולא ידענו מהיכא תיתי שיזכו באמירת לנו המים ותו ק' אומרו ויקרא שם הבאר עשק כי התעשקו עמו מעיקרא ק' למה קרא לו זה השם עשק ומה רמז לנו שנית נתינתו ט' כי התעשקו עמו דהיל"ל כי התעשקו עליה דהא על הבאר קאי ורש"י ז"ל פי' כי התעשקו עמו עליה ואחרי המחי"ר העיקר חסר מן הספר מילת עליה. והרא"ם ז"ל נדחק הרבה לפרשו כיע"ש. ותו ק' בבאר אחרת שחפר כתיב ויריבו גם עליה ולכאו' תיבת גם מיותרת דבראשונה לא רבו על הבאר כי אם על המים והיל"ל ויריבו עליה ותו ק' מה כיוון לו' ויקרא שמה שטנה שפי' איבה מאי נ"מ ופשיטא שאחר כל אלו המעשים שעשו לו עכשיו הבין שהוא איבה ותו ק' בבאר אחרת שחפר ולא רבו עליה ופי' רשב"ם שכיון

שכבר נתרחק מהם משו"ה לא רבו וא"כ שפיר קרא שמה רחובות אך הטעם שאמר כי עתה הרחיב ה' לנו ק' למה אמר עתה הי"ל כי הרחיב ה' לנו ותו קשה תיבת ויאמר דנר' מיותר דהיה די שיאמר ויקרא שמה רחובות כי הרחיב ה' לנו ותו ק' תיבת ופרינו בארץ וכי הרוחב הוא מסוגל להיות פרה ורבה ואם כונתו לברך את עצמו מה שייך הכא הברכה זאת ותו ק' או' בארץ היה די שיאמר ופרינו דוקא ותו לא:

אכן עפי"ה הנה נכון ונקדים מ"ש הרמב"ם בסוף פ"ו מה' בית הבחירה וז"ל ולמה אני אומר במקדש וירוש' קדושה ראשונה קדשה לעת"ל ובקדוש' שאר א"י לענין שביעית ומעשרות וכיוצא לא קדשה לעת"ל. לפי שקדושת המקדש וירוש' מפני השכינה ושכי' אינה בטלה והרי הוא אומר והשימותי את מקדשכם ואמרו חכמים אעפ"י ששוממין בקדושתם הן עומדין אבל חיוב הארץ בשביעית ומעשרות אינו אלא מפני שהוא כיבוש רבים וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכיבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ושביעית שהרי אינה מן ארץ ישר'. וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכיבוש אלא בחזקה ולפיכך כל מקום שהחזיקו עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא הוא מקודש היום ואעפ"י שלקחו הארץ מידינו וחייב במעשרות ושביעית כמו שביארנו בה' תרומה עכ"ל. והק' מרן ז"ל בכ"מ וז"ל על הא דכתב וכיון שעלה עזרא וקדשה וכו' איני יודע מה כח חזקה גדול מכח כיבוש ולמה לא נאמר בחזקה נמי משנלקחה הארץ אח"כ מידינו בטלה חזקה. ותו בראשונה שנתקדשה בכיבוש וכי לא היה שם חזקה אטו מי עדיפא חזקה בלא כיבוש מחזקה עם כיבוש וצל"ע עכ"ל:

והנה בקושיא זאת של מרן הכ"מ ז"ל כמה דיות נשתפכו ועד אחרון הרב גאון עוזינו הרב חיד"א ז"ל בס' חיים שאל ח"ב סי' ט"ל נשאל אם יש איתו איזה ישוב נכון לדברי הרמז"ל והוא ז"ל הביא גם הוא קו' אחרת שמקשים על ה' התנא ה' פרשת דרכים ז"ל שכתב בדרך הצדקה ובדרך הקדש שאעא"ה היה לו דין ישר' גמור שקנה את הארץ בהילוך כדאי' בפ' המוכר פירות ד"ק לר' אליעזר דס"ל דא"א ע"ה קנה בהילוך ואם איתא דאעא"ה דין בן נח אית ליה איך קנה בחזקה שהרי פסק הר"מ ז"ל בפ"א מה' מכי' ה' י"ז דגוי אינו קונה בחזקה והרבה להשיב כמה ראיות דקנה אאע"ה בחזקה יע"ש אך הא קשיא דהביא מדברי הרמז"ל שכ' דגוי אינו קונה בחזקה דהרמז"ל מיירי בגוי הקונה מישר' דאינו קונה בחזקה אבל גוי מגוי קונה בחזקה וא"כ אף דנימא דאאע"ה דין ן' נח אית ליה שפיר קונה מגוי בחזקה והראיה ממ"ש התם בגיטין דל"ח עמון ומואב טיהרו בסיחון שקנו בחזקה והוא ז"ל פריק לה וז"ל דלעולם מ"ש הרמז"ל דגוי אינו קונה בחזקה הוא אפי' גוי מגוי כמ"ש ה' התנא ז"ל ומ"ש בגמ' עמון ומואב טיהרו בסיחון היינו דקנו בחזקת

כיבוש דבחזקת כיבוש מודה הרמב"ם דקונה גוי אבל לא בחזקת נעל גדר ופרץ דלא קני כלל אפי' גוי מגוי יע"ש. ועפ"י יסוד זה תירץ קו' מרן הכ"מ ז"ל והוא דישר' נצטוו שיזכו בארץ ישראל ע"י כיבוש דוקא כדכתי' ונכבשה הארץ לפניכם וא"כ אף שהחזיקו בכמה מיני חזקות לא כיונו לזכות בחזקה כ"א דוקא ע"י כיבוש כפי דעת התוס' דב"ב שהבאתי לעיל דאמרו התם בש"ס האי מאן דזכי זכיה בארעא אדעתא דארעא קנה אדעתא דציבי לא קנה וכתבו התוספות בד"ה אדעתא דציבי וז"ל אע"ג דמיתקן הקרקע בכך מ"מ כיון דלא כיוון לקנות לא קנה וע"ז הקשו אהא דאיתא בפ' הפרה גבי מי שהחזיק בשטרותיו של גר אדעתא לקנות הקרקע דלא קנה כיון שלא כיוון לקנות בשטר ואמאי לא קני מדין חצרו דקי"ל כריב"ח דחצרו ש"א קונה לו שלא מדעתו היינו היכא שאינו יודע שהוא בחצרו דאם היה יודע היה רוצה לקנות אבל אם יודע ולא רצה לקנות לא קנה לו חצרו עכ"ל. ולהכי ישר' כיון שלא כיונו לקנות בחזקה כ"א בכיבוש דוקא כמו שנצטוו כשבאו הגוים ולקחו הארץ ממנו בכיבוש פקע כיבוש דידן וקנאוה הם בכיבוש כמ"ש גבי עמון ומואב טיהרו בסיחון שקנאוה בכיבוש. אמנם בקדושת עזרא שכיונו לזכות בחזקה לא אתי כיבוש דידהו ומבטל חזקתינו כיון דגוים לא קנו בחזקה וע"י כיבוש דידהו לא יוכלו להפקיע חזקתינו דחזקה עדיפא מכיבוש דחזקה קונה בין יחיד בין רבים אבל כיבוש יחיד לא הוי כיבוש כ"א כיבוש רבים יעש"ב. ובהכי תירץ קו' מרן הכ"מ ז"ל ועם שיש מה להשיב על ד"ק לא עת האסף אך בזאת רגע אדבר מה שקשה לע"ד על דברי התוס' ז"ל דנר' דבנו בנין על יסוד שהניחו דלא כהלכתא דבתחי' דבריהם הוקשה להם במ"ש בש"ס אדעתא דציבי לא קנה ארעא דהיינו דשקל רברבי ושבק זוטרי וע"ז הוק' להם אע"ג דמיתקן הקרקע בכך אפי"ה לא קנה כיון שלא כיוון לקנות. ולכאורה דבריהם הם הפך משנה ערוכה דמס' שביעית בפ"ד דאיתא התם בראשונה היו מלקטי' עצי' ואבנים ועשבי' את הגס משרבו עוברי עבירה שהיו מלקטים הדק והגס והיו אומרים הגס אני נוטל התקינו שיהא זה מלקט לתוך של חבירו וזה מלקט לתוך של זה שלא בטובה ע"כ הרי להדיא דאפילו באיסור שביעית מותר ללקט הגס דאינו מתקן השדה. שאם היה מתקן היה אסור ודאי והיכי פשיט להו דמיתקן הקרקע בכך אם באמת יתקן מה בכך כיון דאפי' באיסור שביעית שרינן ליה דתלינן לעצים הו צריך וכמ"ש רע"מ ז"ל והר"מ והר"ש ז"ל וה"ה לגבי קניה דודאי תלינן לעצים הוא צריך וא"כ לא נשאר שום קו' על הש"ס דדינא דגמרא היא משנה ערוכה דשביעית הנז' והוא פלא איך לא שתו לב התוס' ז"ל במתני' דשביעית הנז' וצע"ר:

איך שיהיה נקיטינן מכל האמור דלדעת ה' התנא ז"ל קנה אאע"ה את הארץ בחזקה כדין ישר' גמור. ולד' הרב חיד"א ז"ל לא קנה בחזקה ולא כיוונו ישר' לזכות בחזקה כיון שנצטוו דצריך כיבוש דרבים וכנז"ל:

מעתה נא"ה הפסוקים הנז' ונקדים פלוגתא דרש"י ורשב"ם ז"ל דפליגי בטעמא שסתמו הפלשתי' הבארות שחפר אאע"ה דלד' רש"י ז"ל כתב הטעם שסתמו אותם שאמרו תקלה הם לנו מפני הגייסות הבאות עלינו ולד' רשב"ם ז"ל מה שסתמו אותם הוא שלא יחזיקו בניו בהם. והנה יצחק אע"ה כשאמר לו אבימלך לך מעמנו נכנס לבית הספק שמא ס"ל דאאע"ה לא קנה את הארץ בחזקה וכס' ה' חיים שאל ז"ל אף שאמר לו הטעם כי עצמת ממנו מ"מ שמא בקרבו שם אורבו והסכימה דעתו לחפור הבארות שחפר אאע"ה בטענה שאם איתא שלא קנה בחזקה אאע"ה למה לא סתמו אותם בחייו והמתינו עד אחרי מותו אלא ודאי דזכות אאע"ה במקומו עומד ולזה עשה מעשה וישב יצחק ויחפור את בארות המים ויסתמום פלשתים "אחרי מות" אברהם דייקא ויקר' להן שמות כשמו' אשר קרא להן אביו להודיע לאבימלך שקנית אביו היא קניה גמורה ואח"כ צוה לחפור באר אחרת והודיע לנו קרא שכונתם היתה לחפור באר דוקא לכנוס בו מימי הנחל לעת הצורך ומן השמים סייעוהו וימצאו שם באר מים חיים דזה הויא מציאה גדולה אשר לא עלה על לב יצחק אע"ה. וע"ז קמו רועי גרר בטענה לנו המים ויצחק אע"ה בשמעו את טענתם שתובעים לנו המים הבין בדעתו שעל הבאר עצמו אינם מערערים ומוסכמים שהיא זכותו שזכה אאע"ה אלא על המים הם מערערים שמציאה גדולה כזאת לא אסיק אדעתיה לקנות ודמיא להההיא עובדא דאלכסנדרוס מוקדון שמצא סימא דדינרי והקונה לא כיוון לקנות והמוכר לא כיוון להקנות דלא קנה לו חצרו וכמ"ש המרדכי ז"ל ולזה הם טוענים לנו המים וע"ז קרא שם הבאר עשק כמ"ש רז"ל שיצאו עליה עסיקין כוונתו דזה טו"ת שיש להם עמו אם זכה במים או לא ולזה נתן טעם כי התעשקו עמו ולא אמר עליה כי אינם מערערים על הבאר זה הבין יצחק אע"ה בכונתם לזה צוה לחפור באר אחרת לידע אם יפה כיוון שהם מוסכמים על החזקה וכשחפר הבאר ויריבו גם עליה גילו דעתם שמעיקרא לא הסכימו כלל על החזקה ולזה ויקרא שמה שטנה הכונה שהורו מעשיהם שהם שונאים גמורים ולעשות איבה להכעיס הם עושים אך עדיין צידד בדעתו שמא מתוך שצר להם המקום הם מערערין כי כבר אמר למעלה שהיה ליצחק מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה ולזה הסכימה דעתו להרחיק נדוד. וז"א ויעתק משם ויחפור באר אחרת ולא רבו עליה אז הבין בדעתו יצחק אע"ה שכל מה שערערו עד עתה היה לסיבת צרות המקום ולזאת ויקרא שמה רחובות לרמוז שזה היה סיבת הערעור.

וכדי שלא תקשה אם באמת זכה אאע"ה בחזקה למה נתרצה יצחק אבינו ע"ה להרחיק נדוד ממקום אל מקום מפניהם הקצור קצרה ידו לגרשם מן המקום ולכבוש הארץ לו לבדו ויקנה אותו בחזקה ובכיבוש וכמ"ש ה' חיים שאל ז"ל לזה בא כמתרץ ויאמר כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ הכונה דקי"ל דכיבוש יחיד לא הוי כיבוש וצריך כיבוש רבים. וז"א לעת עתה די לנו כי הרחיב ה' לנו דבמקום רוחב אינם מערערים דלעשות כיבוש צריך רבים. וז"א "ופרינו בארץ" דע"י רבים נזכה בארץ. ודרך צחות אמרתי דחיבת "ופרינו" מורה על הכיבוש כדכתיב פור התפרורה הארץ וז"א "ופרינו" ונעשה כיבוש בארץ ודו"ק:

ואל קוטב זה נלע"ד דיובנו הני קראי הסמוכים אחר כך וכה תארם ואבימלך הלך אליו מגרר ואחוזת מרעהו ופיכול שר צבאו ויאמר אליהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי ותשלחוני מאתכם ויאמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך ונאמר תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונכרתה ברית עמך אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב ונשלחך בשלום אתה עתה ברוך ה':

והנה הדקדוקים רבו זה יצא ראשונה דמה איכפת לנו לידע אם אבימלך הלך מגרר או ממקום אחר. ב' ק' על יצחק תכף כשראה לאבימלך צעק עליו מדוע באתם אלי הי"ל להמתין לשמוע מפיו למה בא הרי למפרע שבא לפייסו ותו קשה איך עצר כח עד עתה לצעוק עליו עתה ולא מקודם כשאמר לו לך מעמנו וכשרבו הרועים כמה פעמים והרחיק נדוד כמה מסעות ולא דבר מאומה. ותו ק' תשו' אבימלך ראה ראינו כי היה ה' עמך ולא פורש מה ראה. ובמדר' אמרו דראה שהצליחו ה' וזה כבר ראה מקודם ויזרע יצחק וגו' ויברכהו ה' ועכ"ז לא שת אל לבו ומה יום מיומים ותו ק' או' ונאמר תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך דתיבת בינותינו היא מיותרת והמפרשים פירשו האלה שבינותינו ובין אביך אם תשקור לי ולניני ולנכדי תהא עתה בינינו ובינך. ולנו לדעת למה בקש עתה לחדש האלה הנז' ולא זכר מקודם. ותו ק' אומרו אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב דנראה דכל דבריו הראשונים היה די שיאמר כאשר עשינו עמך רק טוב וממילא שאם עשה לו טוב פשיטא דלא עשה לו רעה ומוכרח לומר ששני טענות הם כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב ולא ידענא פירושם ותו ק' אומרו עתה אתה ברוך ה' דק' מה כיוון בזה עכשיו ידע שיצחק אע"ה הוא ברוך ה', ותו ק' איך משקר לומר כאשר לא נגענוך אחר כל הצער שהכל שאמר לו לך מעמנו וגם עד הרועים והוכרח ליסע כמה מסעות:

אמנם עפי"ה הנה נכון ובהקדים את הידוע דהוא מחלוקת בין הר"מ והר"א דהר"מ ז"ל ס"ל דאיסור דלא תכרות להם ברית אינו לשבעה אומות לבד כי אם על כל האומות והר"א והסמ"ג ס"ל דהוא דוקא לז' אומות וכאשר הרחיבו הפוס' ז"ל הלא בספרתם בזה ומקשים על הרמז"ל עצמו דבמנין מל"ת נראה דס"ל דהוא דוקא לז' אומות יע"ש והרב לח"מ בהלכות מלכים פ"ו ה"ה הקשה על הר"מ ז"ל דאם כדבריו איך כרתו ברית נשיאי ישראל עם הגבעונים אף שאמרו שהיו משאר אומות בערמה אפי"ה לא היה להם לכרות ברית ועוד הקשה איך שהע"ה כרת ברית עם חירם מלך צור ותי' ב' תירוצים האחת דס"ל להרמז"ל דלא נצטוו ישראל שלא לכרות בריח אלא דוקא כשלא ירצו להשלים מתחי' ויערכו עמהם מלחמה אזי אסור לכרות להם ברית משא"כ הגבעונים דמתחילה רצו להשלים ולהכי כרתו עמהם ברית. והב' לגבי חירם מלך צור דמלבד שהוא רצה להשלים מתחילה וגם ששלח עצי ברושים ואבנים לבנין הבית יעש"ב. ופליאה דעת ממני איך לא זכר שר הרב לח"מ ז"ל דקו' זאת דחירם מלך צור כבר הק' אותה התוס' במס' יבמות דכ"ג ע"א בד"ה ההוא אעיקרא דדינא דכתבו דלאו דלא תכרות להם ברית סמיך אלאו דלא תחנם דכי היכי דלאו דלא תחנה הוא על כל שאר אומות ה"נ לאו דלא תכרות הוא לכל האומות וא"כ איך שהע"ה כרת ברית עם חירם מלך צור ותי' שמא חירם מלך צור גר תושב היה וא"כ גם הר"מ ז"ל אפשר דס"ל הכי ואיך לא שלטה עינו ז"ל לדברי התוס' הללו והוא תימה. עוד תי' התוס' ז"ל דלא נאסר לכרות ברית אלא לע"ז שלהם כדמוכח קרא לא תכרות להם ולאלד'יהם ברית יעש"ב. עו"ן מאי דאית' במדרש פ' תולדות דאותה הלילה שיצא יצחק אע"ה משם באו גנבים לבית אבימלך והיו מגררים אותו כל אותה הלילה בעון יצחק אע"ה שגירשו מארצו וז"א "מגרר" ע"ש שהיו מגררים אותו ואית דאמרי שפרחה בו צרעת והיה מגרר עצמו בחרס וזה רמז מגרר יע"ש: מעתה נא"ה והוא כשראה אבימלך הגנבים והצרעת בעון יצחק אע"ה גמר בדעתו לילך לפייסו בהתנצלות כי אף שבאמת זכה אאע"ה בארץ בחזקה לבד עכ"ז כבר נשבע לו אם תשקור לי ולניני ולנכדי עד דור רביעי כמש"ה ודור רביעי ישובו הנה וא"כ בדין יוכל לגרשו מארצו ולריב עם רועיו עד ג' דורות ולבא אל הבאר ואבימלך הלך אליו מגרר כדאמרו במד' לכרות ברית עם יצחק אע"ה. וכשראה אותו יצחק ע"ה מלבד דהוא נביא וידע סיבת ביאתו וגם ראה אותו מלא צרעת והבין שבא לכרות ברית. וע"ז אמר לו תיכף יצחק אע"ה שזה בלתי אפשר כאמור לכרות עמנו ברית מאחר שהראה לו סימני שנאה שגירשו מארצו ולא הותר אלא דוקא כשבאו להשלים מתחילה וכמ"ש הלח"מ ז"ל. וז"א מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי ותשלחוני מאתכם ואיך אכרות לכם ברית. וע"ז השיבו ראה

ראינו ב' ראיות דהיינו הגנבים והצרעת ומשם ידענו כי היה ה' עמך שהלכה כמותך וכמ"ש רז"ל גבי דהע"ה וה' עמו שהלכה כמותו והדין אמת שקנה אאע"ה הארץ בחזקה ונאמר הכונה ההתנצלות שיש לנו הוא שכל מה שעשינו לך לא משנאה ח"ו עשינו אלא הטעם תהי נא אלה בינותינו השבועה שנשבע אביך עד ג' דורות שאין לך שום זכות וזה אמרנו שיהיה ביניינו וביניך וע"ז גרשנו אותך ומריבת הרועים ואם כן נכרתה ברית עמך כדין מאחר שאנחנו בשלום. והא ראיה שלא עשינו שום מלחמה. וז"א אם תעשה עמנו רעה כאשר לא "נגענוך" כמ"ש הרב לח"מ ז"ל שאם רצו להשלים יכול לכרות ברית. ועוד אמרו וכאשר עשינו עמך רק טוב וכתי' הב' של הרב לח"מ בחירם מלך צור שמפני שהביא אבנים ועצים כרת עמו הברית שהע"ה ואנחנו עשינו טובה עמך וזה אות ומופת שאנחנו היינו בשלום וז"א ונשלחך בשלום. ועוד אמרו אתה עתה ברוך ה' הכונ' לתי' התוס' שאינך כורת ברית לע"ז שלנו חלילה כיון "שאתה עתה" אתמול בלילה קבלת ברכה מאתו יתברך וא"כ מה שאנו מבקשים שתכרות ברית עמנו דוקא. וכיון ששמע אלו התשו' יצחק אע"ה נתרצה ונתפייס ויעש להם משתה וילכו מאתו "בשלום" דייקא בטענה שמעיקרא היו עמו בשלום ודו"ק: נחזור למאמרינו הנצב פתח השער דרש ר' סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ס' רבוא של מלאכי השרת וקשרו שני כתרים לכל אחד ואחד מישראל דלכאורה קשה לאיזה צורך קשרו להם הכתרים ומאי נ"מ מאלו הכתרים הא ודאי לא על חנם עשה ה' ככה:

ואולם עט"ר מו"ר א"א העזרי רבין חסידא גדול מרדכי בעהמ"ח ס' בני בנימן זלה"ה זיע"א היה מפרש המאמר הזה בהקדים את הידוע דישראל יש להם דין קדש וקדשי קדושת הגוף ויש בהם מועל אחר מועל. עו"קמ"ש הרב נחלת בנימין מצוה קי"א דכתב דמשעה שקבלו ישראל את התורה נתקדשו קדושת הגוף אבל תדע שיש ב' דעות בזה והוא דכתבו התוס' בע"ז במאי דאמרו התם בש"ס דלעת"ל יאמרו אוה"ע ישראל שקבלוה היכן קיימוה א"ל הקב"ה שמים וארץ יעידו בהם אומרים לפניו ש"ו נוגעים בעדותן שנא' אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ ולא שמתי כתבו התוס' והרי ראיה גדולה שקיימו ישר' את התורה שהרי ש"ו קיימים הם ותי' וי"ל דאין חוששין בראיה זאת דאין אב מעיד על בנו ועוד י"ל שהם קיימים ממה שקבלו כדאמר אם ישר' מקבלים עכ"ל. וכבר ידוע כמה דיות נשתפכו בדברי התוס' הללו דמכמה סוגיאות מוכח להפך דעל קיום התורה דוקא קיום ש"ו ולא על הקבלה ועיין להרב פמ"א ח"א סי' מ"ד הרב פר"ח הרב שנות חיים הרב דברים אחדים ובס' אהבת דוד ז"ל יע"ש דכולם לא מצאו מענה ישוב נכון לד' התוס' הנז'. והנה אי אמרי' דעל קיום התנה הקב"ה עם ישר' א"כ לעולם

בקדושתן הם עומדים ואית בהו מעילה אבל אי אמרינן דע הקבלה התנה וכבר קבלו הרי נעשה מצותו ואית בהו מעילה דאין לך דבר שנעשה מצותו ומועלין בו. וידוע דטענת מרע"ה שטען לפניו יתב' במעשה העגל הוא לי צוית ולא להם:

מעתה זהו כונת ר' סימאי בשעה שהקדימו ישר' נעשה לנשמט הורו וגילו דעתם דרצונם הוא קיום התורה ולא הקבלה לבד מדהקדימו נעשה שהוא הקיום לנשמע שהוא הקבלה, ולכן תכף ירדו ס"ר מלא"ה וקשרו להם ב' כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע להורות דנתקדשו קה"ג. וכאשר חטאו בעגל שעשו מעשה להפך הורו לדעת דבקבלה תלייא מילתא וכיון שנעשה מצותו שוב אין בו מעילה ולהכי ירדו ק"ך רבוא מלא"ח ופירקום מידה כנגד מדה. אמר ר"ח ב"ח וכולן זכה משה ונטלן להודיע שהאמת אינו כסברתם אלא העיקר תלוי בקיום והם שגו בזה ולזה נטלם מרע"ה שהוא כלול מכל ישראל לו נאה ולו יאה ובפרט שהוא הציל את ישר' בטענת לי צוית. אר"ל ועתיד הקב"ה להחזירן כונתו להביא אות ומופת חותך שלא יצאו לחולין ח"ו אף שהם חטאו קדושה שבהן להיכן פקעה והראיה שלעת"ל עתיד הקדוש ב"ה להחזירן לנו כאילו הם מופקדות שמה עד שיחזרו בתשו' שלימה לפניו יתב' ולזה מביא ראיה מן הכתוב ופדויי ה' ישובון וגו' אלו דבריו ז"ל וש"י: איך שיהיה חזרתי לנושאי מקדם אמרתי בתחי' דברי סביב למשכן העדות ולא יהיה קצף על עדת בני ישראל שם רמז לקוטב דרושינו דהוכרח הקב"ה לכפות עליהם את ההר כגיגית כדי שלא יוכלו לטעון שום טענה שאם לא היו מקבלים שם תהא קבורתם וזה אומרו "יחנו סביב" דהיינו התורה שבעל פה שהיא פירוש התורה שבכתב בהיא משכן העדות ובזה לא יהיה קצף על עדת בני ישראל שאמר להם שם תהא קבורתם:

חזרתי ואמרתי יחנו סביב למשכן העדות שם רמז לפטירת הצדיקים שזכרנו שבודאי שם הם עומדים ומשמשים כמ"ש רז"ל על יעקב אע"ה שמשמשים ונהנים מזיו השכינה. וז"א יחנו סביב למשכן העדות ומכאן ולהבא לא ישמע עוד שוד ושבר בכל גבול ישראל בילע המות לנצח ולא יהיה קצף על עדת בני ישראל כלל בעהי"ת:

חזרתי ואמרתי והלוים יחנו סביב למשכן העדות שם רמז לבנין בית קדשנו שיבנה בב"א ושיחזרו כהנים לעבודתם והלוים יחנו סביב למשכן העדות לשירם ולזמרם יראו עינינו ויגל לבינו בעגלא ובז"ק כיר"א:

דרוש ו לשבת כלה

דרוש שדרשתי פעה"ק ירושלם ת"ו בבה"כ הגדולה שנת התרל"ד ליצירה: איתא בילקוט ס' יתרו בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע מיד אמר הקב"ה ויקחו לי תרומה עכ"ל: ישתבח הבורא ויתפאר היוצר אשר בחר בנו מכל העמים והנחיל לנו ממרומים תורתו הקדושה וירד על הר סיני כחתן לקראת כלה ויתנה לנו בימין חשקו וכדאמרו רז"ל התורה ניתנה מימינו של הקב"ה שנא' מימינו אש דת למו. ולנו לדעת מאי נ"מ אם ניתנה מימינו של הקב"ה או לאו. האמנם נר' לע"ד לתת טעם נכון והן קדם נבין כונת דוד המע"ה דכתיב בתהלים תודיעני ארח חיים שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח. דיל"ד מה כיוון דהע"ה בבקשתו ג' דברים הללו ארח חיים ושובע שמחות מאת פניו יתברך ונעימות בימינו יתב'. והרב הגאון חיד"א ז"ל נרגש מזה ופירש דדברים אלו שובע שמחות את פניך וגו' הם המה תשו' יתב' שהשיב לבקשתו ארח חיים והשיב לו שובע וכו' והוא ז"ל פי' עפ"י דרכו דרך הקודש:

ואני בעניי נלע"ד דיובן עפ"י מ"ש הרב מהראנ"ח ז"ל משם הר"מ ז"ל שכ' בס' המורה בפי' הפסוק לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו עפ"י מ"ש הוא ז"ל בה' דיעות דהעוה"ז ידוע שהוא כולו גשמיות וצריך האדם לאכול ולשתות ולישן ולישא אשה ודרכיה דרכי נועם כתיב. אלא שמי שהוא חכם אוכל ושותה וישן ונושא אשה ועושה כל רצונו הטבעי. ואולם כל מעשיר עושה ותכלית כונתו ומחשבתו רצויה להיות בריא לעית"ש ולקיים מצוותיו יתב'. וז"א לב חכם לימינו שרצונו יתב' נגד עיניו תמיד כאשר לא ישכח יד ימין שלו כהרף עין לקלות תנועתה. אבל מי שהוא כסיל אוכל ושותה וישן ועושה כל מעשיו להנאת גופו הגשמי וז"א לב כסיל לשמאלו שאינו נותן אל לבו לעשות רצונו ית' כאשר אינו זוכר יד שמאלו יד כהה. ובזה פי' הרב מהראנ"ח ז"ל כונת הכתוב שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט שתמיד כל מעשיו לעשות רצונו יתב' ולא ישכח כהרף עין כמו יד ימינו שלא ימוט ממנה כלל ולא זכר שר שכבר קדמו הר"מ ז"ל בס' המורה בפירוש הכתוב הזה במ"א. עו"ן מה שפי' הרב חיד"א ז"ל כונת הכתוב יצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלקים וישישו בשמחה בהק' מ"ש המגיד למרן ז"ל דכל עיקר ביאת הנשמה בטוה"ז הוא כי היכי דלא להוי כמאן דאכיל דלאו דיליה דבהיל לאסתכולי באפיה. וע"ז מקשים ממ"ש הרמב"ן ז"ל בפי' הפסוק וצדקה תהיה לנו שכל השכר שמשלם הק' ב"ה לצדיקים הוא מדין צדקה כמו שנותן האדון לעבדו המחויב לשרתו וא"כ נפל פיתא בבירא כיצד תהנה הנשמה מזיו השכינה. והתי' לזה הוא כי שכר השמחה ששמח הצדיק בעשותו המצוה היא הנותנת כח ליהנות מזיו השכינה כדין שהעבד אינו חייב לשמוח בעבודתו

ועפי"ז פי' הרב ז"ל כונת הכתוב וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלקים וכי תימא כיצד ישמחו לפני אלקים ולזה חי' וישישו בשמחה בשכר השמחה ששמח בעשית המצוה אתד"ק וש"י:

מעתה ז"נ כונת הכתוב דדהע"ה שאל מאת הקב"ה תודיעני ארח חיים (ויש במשמעות שאלתו ב' דברים הן על חיי העוה"ז שצריך לאכול ולשתות וכיוצא ודרכיה דרכי נועם כתיב והן על חיים הנצחיים איך יזכה ליהנות מזיו השכינה. ולזה השיב לו הקב"ה) שובע שמחות (אם תשמח בעשיית המצוה) את פניך תזכה ליהנות פנים בפנים ועל ששאלת על חיי העוה"ז כי דרכי' דרכי נועם כתיב) וזה אומרו נעימות בימינך נצח (כמ"ש הרמב"ם ז"ל כמו היד ימין כנז"ל ודו"ק):

אשר עפי"ז אמרתי דזה יהיה פשט הכתוב וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד דהכו' דהנביא מזכיר לישראל שיהיו אוכלים ומתענגים ושותים ביום שב"ק אך יהיה כל כונתם לקדוש ה' מכובד דוקא לא למלאות כריסם מעדנים. אך כדי להבין כל הפסוק מתחילתו ועד סופו אם תשיב משבת רגלך עשות חפציך ביום קדשי וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר דלכאו' יל"ד בו כמה דקדוקים. א' דהנה תחילת הפסוק מורה שמדבר על הליכה בשבת והיל"ל אם תשיב בשבת רגלך ולמה נקט משבת. ב' קשה אומרו עשות חפציך וגו' היל"ל ומעשות חפציך ביום קדשי מאחר דנראה שהוא ציווי אחר ואינו קשור עם מה שלמעלה. ג' ק' או' וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד דהיל"ל ותתענג ומדנקט וקראת נראה שצריך לקרוא בקול גדול. ותו אומרו לקדוש ה' מכובד ודרשו בזוה"ק שהוא על רשב"י זיע"א עד שכל המפרשים כינו לת"ח בשם קדוש ה' מכובד ולא ידענו מאי בעי הכא בת"ח. ותו קשה אומרו וכבדתו מעשות דרכיך וכי דוקא הליכה בדרכים הוא כבוד ש"ק ולמה נקט בלשון זה מעשות דרכיך. ותו ק' אומרו ממצוא חפצך ודבר דבר וכבר דרשו רז"ל שאסור לעיין בחפציו הצריכים כגון לראות השדה אך קשה דמה שייכות עם ודבר דבר הסמוך לו. ותו קשה קרא שלאחריו אז תתענג על ה' והרכבתיך על במתי ארץ והאכלתיך נחלת יעקב אביך דאיך הם מידה כנגד מידה:

ואולם נלע"ד והן קדם למודעי אני צריך כי השכל מחייב כי ישעיה הנביא לא בא לחדש את התורה פעם שנית וללמדנו דיני שבת אלא בא ללמדנו איזה חומרות שאינן מפורשות בתורה ובא להזהיר אותנו עליהם. ונקדים מ"ש במס' פסחים ד"ן ע"ב בני בישן נהגו דלא הוו אזלי מצור לצידון במעלי שבתא אתו בגייהו קמי דר' יוחנן א"ל אבהתין הוה אפשר להו אנן לא אפשר לן א"ל כבר קבלו אבותיכם עליהם שנא' ואל תטוש תורת אמך.

ופירש"י מצור לצידון יום השוק הי' בע"ש ולא היו הולכים כדי להכין צרכי שבת עכ"ל. נמצא דאין לילך ליום השוק בע"ש כדי שיוכל להכין צרכי שבת: עו"ן מאי דאיתא במס' שבת ד' קי"ט ע"א רבה בר רב הונא איקלע לבי רבא בר רב נחמן בשבת קריבו ליה תלת סאיי טחויי אמר להו מי הויתו ידעתון דאתינא אנא א"ל מי עדיפת לן מינה ופירש"י מי עדיפת לן מינה כלום אתה חשוב לנו יותר מן השבת לכבוד שבת הכננום ולא היינו יודעים שתבא עכ"ל. והדבר קשה דברי רש"י שכתב ולא היינו יודעים שתבא מאחר דכבר אמרו שאינו חשוב יותר מן השבת וא"כ אף אם היו יודעים שיבא לא יכבדוהו. והאמת כל קורא המאמר הזה יתמה מה חטא רבה בר רב הונא שאמר להם מי הויתו ידעתון דאתינא אנא שהשיבו לו בחימה שפוכה מי עדיפת לן וכו' כאילו טעה טעות גדול ויותר טוב היל"ל בנחת לא ידענו שתבא ולכבוד שבת הכננום. ותו קשה אומרם מי עדיפת לן ופירש"י כלום אתה חשוב לנו דתיבת לנו אין לה שחר היל"ל מי עדיפת מינה וכי לאחרים הוא חשוב יותר מהשבת ולגבי דידהו דוקא אינו חשוב:

והיותר תימה דנראה דמה שהשיבו הם היה שלא כדין שהרי איתא התם בשבת דף קכ"ז ע"א אמרי' אמר רב גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה שנא' ויאמר ה' אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך ודין זה פסקו הרמז"ל בה' אבל. וא"כ היכי השיבו לו מי עדיפת לן מינה הא ודאי דעדיף מאחר דכבוד שבת לא יהי אלא הקבלת פני שכינה והרי הכנסת אורחים היא יותר גדולה. אמנם נלע"ד לתרץ בהקדים מ"ש הרב עץ החיים ז"ל שהק' במאמר הזה דהיכי יליף דגדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה מקרא דויאמר ה' וגו' אל נא תעבור וגו' דילמא שאני התם שנתחנן אאע"ה לפניו יתב' שימתין והמתין הקב"ה לעשות רצון צדיק ומהיכא יליף דגדולה הכנסת אורחים. ותי' הוא ז"ל עפ"י מ"ש בזבחים דצ"א ע"א תדיר ומקודש הי מינייהו עדיף ולא איפשיטא הבעיא והר"מ ז"ל בפ"ט דתמידין פסק דאיזה שירצה יקדים. ואולם הרע"ב פ' דתדיר קודם. והנה האורחים היו תדירים בבית אאע"ה אבל השכינה באה באקראי לבקרו נמצא דנזדמנו לפני אאע"ה תדיר שהם האורחים ומקודש שהיא השכינה והיה הרשות בידו להקדים למי שירצה ואם היה מניח להאורחים שילכו לעצמם היינו פושטים הבעיא דמקודש עדיף ואם היה מניח השכינה היינו פושטים דתדיר עדיף ולהכי התחנן להקב"ה שימתין כי היכי דלא תפשוט הבעיא יען דא"א ע"ה ס"ל דאיזה שירצה יקדים ולמדנו ע"כ פנים דגדולה הכנסת אורחים כי על ידה זכה לעשות שתיהן וכבר הרב הגדול ראש דוד בפ' וירא הרבה להקשות על דבריו דעכ"פ לפי דבריו ז"ל אשמועינן דשקולים הם יע"ש. ואני בעוניי אמרתי פשט לענ"ד דשפיר יליף דגדולה הכנסת אורחים ממה שהכניס עצמו

אאע"ה לעשות מעשה רב כזה לחלות פני שכינה שימתין עד שילך להכניס האורחים מזה יליף שפיר דגדולה הכנסת אורחים:

אמור מעתה דיתורץ שפיר המאמר והוא דידוע דשבת יש לו ב' מעלות תדיר ומקודש כידוע. והת"ח יש לו מעלה שהוא קדוש ואם הוא רגיל לבוא לבית האכסניא היה לו ג"כ מעלה דתדיר וכמו שפירש הרב שארית יעקב ז"ל כונת הכתוב הנה נא ידעתי כי איש אלקים קדוש הוא עובר עלינו תמיד דהכונה שהיה לו ב' מעלות הדיר ומקודש יעש"ב. וידוע דהת"ח נקרא שבת כמ"ש בזוה"ק מה שבת לה' קדש וכו'. ובכן רבה בר רב הונא ביודעו שהוא נקרא שבת וגם נקרא קדוש חשב שכבר זכה לב' מעלות ולזה שאל אותם מי הויתו ידעתון דאתינא דלדידיה יכולים להקדימו אם ירצו וע"ז השיבו לו מי עדיפת לן מינה הכונה אם אתה היית רגיל לבא אצלינו וא"כ היית תדיר ומקודש גם אתה ואפשר היינו יכולים להקדימך אבל לא היינו יודעים שתבא כיון שאינך רגיל ואם כן מהיכא תיתי שנקדים אותך מן השבת ולזה דקדק רש"י ז"ל כלום אתה חשוב לנו מן השבת וכו'. מעתה נקיטינן ממאמר הלזה שאם יתאכסן איזה ת"ח שאינו רגיל לבא לאיזה אכסניא בשבת וירצה לומר כדרך האורחים כל מה שטרח בעל הבית לא טרח אלא בשבילי צריך הבעה"ב לקרוא בקול גדול שלא בשבילו טרח אלא לכבוד השבת שהוא תדיר ומקודש שלא לזלזל בכבוד השבת:

עו"ן תשו' הריב"ש בשם הרז"ה ופסקה מרן בסי' רמ"ח בדין דאסור להפליג דרך ים ולצאת דרך יבשה דלדבר מצוה מותר אפי' שע"ש ובפרט לעלות לא"י אבל לדבר הרשות אסור ג' ימים קודם שבת אבל קודם ג' ימים מותר להפליג בים וביבשה אפי' שיודע בודאי שמוכרח לחלל שבת משום פיקוח נפש מותר. והרדב"ז ז"ל בח"א סי' ע"ז כתב דחלילה להקל בזה והביא הסכמה שעשו בעזה שאסרו לצאת משם ביום ד' דקרוב הדבר לחלל שבת ובסו"ד כתב דאינו חולק הוא על הריב"ש ח"ו אלא שהוא מחמיר ואין לתפוס אותו ע"ז ועוד תמה על הריב"ש דאיך יכנס בספק סכנה על סמך שיחלל שבת והביא תשו' הרב תה"ד שנשאל בעיר אחת דאין מניחין ליכנס שם יאודי והוצרך יאודי ליכנס שם כלבושי הגויים הדרים בעיר הנז' שלא יכירו אותו שהוא יאודי אם מותר להכניס עצמו בספק סכנה והשיב דטוב להחמיר וא"כ כ"ש שלא יוכל לצאת ביבשה במקום סכנה על סמך שיחלל שבת. ולפע"ד לא אדע שכול מאי קאמר דשאני נדון ה' תה"ד דאירע פעם ביובל ספק כזה משא"כ בצאתם ליבשה דהוי ענין הווה ורגיל דכל הסוחרים הנושאים ונותנים הם מוכרחים כמעשיהם והוא ז"ל כ' למעלה דאפי' אם הולך לסחורה דבר מצוה מיקרי כדי לפרנס את ב"ב ועוד יש חי' אחרים ומה דמות יערוך:

איך שיהיה נקיטינן מדברי הרדב"ז דכל שיודע שאינו יכול לשבות לבדו מפני הסכנה ומוכרח בודאי לחלל שבת הוא מחמיר בזה וטעמו משום שמכין עצמו עושה מעשה בפועל לחלל שבת וה' מג"א ז"ל בסי' הנז' ס"ק י"ד כ' דגם מהריב"ל ז"ל אסר וראוי להחמיר לעשות מעשה לצאת בדרך ע"מ שיחלל שבת:

עו"ן מ"ש מרן בסי' ר"ז שחייב האדם להכין בעצמו צורכי שבת כגון רב חסדא ורבה ורב יוסף שהיו עושים צורכי שבת בידיהם. וראיתי להרב מחזיק ברכה בסי' הנז' אות ג' שהביא להרב באר יעקב שהק' עמ"ש מרן ז"ל בח"מ סי' ח' דפסק כיון שנתמנה אדם דיין על הצבור אסור לו לעשות מלאכה בפני ג' שלא יתבזה בעיניהם דמסתמות לשונו משמע דאסור בכל מלאכה אפי' מלאכת מצוה וע"ז הוק' מההיא דאמרינן בכריתות ד' ט"ו אר"ע שאלתי את רבן גמליאל ור' יאושע באיטליז של אמאום שהלכו ליקח בהמה למשתה בנו של ר"ג ולפי פירש"י דגנאי ושפלות הוא אם אין לו מי שיעשה מלאכתו א"כ ק' על ר"ג שהיה נשיא ישראל איך הלך ליקח בהמה שהוא גנאי והרב מח"ב ז"ל תי' לזה דר"ג לא הלך אלא לפסוק הדמים עם המוכר דוקא ואח"ך יביאו משרתיו הבהמה יעש"ב באופן דלדעת המח"ב ז"ל אמת דלמצוה ילך האדם אף שהוא גדול הדור אבל לא לעשות שום מעשה כ"א לדבר דבר דוקא ולהסכי' המקח עם המוכר ואח"כ ישלח משרתו להביאו מה שקנה:

מעתה נא"ה דהנביא ישעיה מבטיח לישר' שאם יעשו אלו החומרות שהם ממידת חסידות דהיינו אם תשיב משבת רגלך הכונה שלא תלך ליום השוק בע"ש מסיבת שבת תשיב רגלך והטעם להכין צורכי שבת וז"א עשות חפציך ביום קדשי. וגם וקראת בקול גדול לשבת ענג כל מה שאתה מכין אתה אומר לכבוד שבת אפי' אם יש לך ת"ח אורח בביתך תאמר בפי' שכל מה שעשית הוא לכבוד שבת. וז"א לקדוש ה' שהוא הת"ח ונקט מכובד הכונה שאינו רגיל לבא אצלך שאם הוא רגיל הרי הוא ג"כ תדיר ומקודש וגם וכיבדתו "מעשות" דרכיך הכונה כמ"ש הרדב"ז שאם אתה יוצא לדרך שלא תצא ע"מ לעשות מעשה בפועל לחלל את השבת וגם ממצוא חפציך שתכין צורכי שבת בעצמך אף שאתה אדם גדול לא שתקנה החפץ ותוליכהו כ"א ודבר דבר לגמור המקח כמ"ש ה' מח"ב ז"ל אם תעשה אלו החומרות אני מבטיחך ג' הבטחות כנגד ג' דינים אלו דהיינו כנגד מה שאמרתי לך שתקרא לשבת ענג אפי' נגד הת"ח אני מבטיחך אז תתענג על ה' וכנגד מה שהזהרתיך וכיבדתו מעשות דרכיך תרויח והרכבתיך על במתי ארץ וכנגד מה שאמרתי לך שלא תלך בע"ש דרך כדי שתכין צורכי שבת וגם אמרתי לך שתקנה בעצמך צורכי שבת דהיינו ממצוא חפצך וגו' והאכלתיך נחלת יעקב אביך:

איך שיהיה נחזור לקוטב דרושינו שעיקר ביאת האד בעוה"ז הוא דוקא לעסוק בתורתו יומם ולילה ומי שהיה טרוד על מזונותיו וחננו ה' עושר וכבוד יחזיק ביד לומדי תורה כמו שעשה יששכר וזבולון ויששכר היה יותר גדול מזבולון ושיבח אותו ראשונה מרע"ה כדכתי' שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך הרי שהקדימו זבולון המחזיק מיששכר המתעסק ובפרט המחזיק ביד מלמדי התורה שיתעסקו עם הילדים להוציא פירות אילני דמלבלבי הא ודאי שכרו מושלם. אשר לזה נר' לפקע"ד שהיתה כונת שהע"ה במשלי סי' ג' ראשית חכמה קנה חכמה ובכל קניניך קנה בינה סלסלה ותרוממך תכבדך כי תחבקנה. דלכאו' פסוקים אלו צריכים ביאור מה כיוון החכם שבחכמים לומר ראשית חכמה קנה חכמה וגו' ורש"י פי' שכונתו שבתחילת לימודו של אדם יקח לו חכם כדי שילמדהו ואח"ך להבין דבר מתוך דבר יבין מעצמו ולע"ד לא ידעתי איך יתיישב סוף הפסוק ובכל קניניך קנה בינה הרי סותר פי' רש"י שאומר שיקנה בינה שיקח מלמד גם לבינה ומאי קאמר אח"ך סלסלה ותרוממך וגו' איך יתקשרו דברים הללו עם הקודם: ואולם נראה לע"ד לפרש בהקדים מ"ש מרן הב"י ביו"ד סי' רמ"ו משם ר' ירוחם וז"ל העוסק בתורה קודם שיעסוק יכול להתנות שיעסוק חבירו בסחורה ויטול חלק בלימודו כמו יששכר וזבולון שקודם שעסק בתורה התנה עמו אחיו שיטול חלק ונתחייב לפרנסו אבל אחר שעסק בתורה כבר ונותן דמים ליטול חלק אינו כלום. וזהו שאמרו במס' סוטה אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו מאי בוז יבוזו לו לא כשמעון אחי עזריא ולא כיוחנן דבי נשיאה אלא כהלל ושבנא דהוו אחי מר עסק בתורה ומר עסק בסחורה לבתר הכי אמר שבנא להלל פא וניפלוג יצאתה ב"ק ואמרה אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו עכ"ל. נמצא דלמדנו מדברי מרן דמי שרוצה ליטול חלק בתורה הוא קודם שילמוד דוקא ולא אחר הלימוד: והנה ראיתי להרב שלה"ג בפ' החובל שכתב וז"ל שהביא מ"ד בפ' כיסוי הדם דפ"ז ע"א ושפך וכיסה מי ששפך הוא יכסה ומעשה באחד ששחט וקדם חבירו וכיסה וחייבו ר"ג ליתן עשרה זהובים איבעיא להו שכר מצוה או שכר ברכה למאי נ"מ לבהמ"ז דאי שכר מצוה אחת היא ואי אמרת שכר ברכה ארבעה הויין ת"ש דההוא דסעד אצל רבי לאחר שאכלו ושתו אמ"ל כוס של ברכה אתה שותה או ארבעים זהובים אתה נוט' אמ"ל כוס של ברכה אני שותה באותה שעה יצאתה ב"ק ואמרה כוס של ברכה ארבעים זהובים וכתב ע"ז השלה"ג ז"ל וז"ל יעלה יפה מה שכתבתי דאדם יכול למכור המצוות שלו ויעלו לאיש הקונה דהא יש להם ערך י' זהובים מיהו נראה דוקא מועיל הקנין במצוה שעתיד לעשות אבל במצוה שעשה כבר א"מ וכן עובדא דרבי הכי הוה שהיה חפץ לקנות המצוה שהיה עתיד לעשות עכ"ל

הרי דגם השלה"ג מסכים לד' ריי"ו ומרן ז"ל מה שמועיל הקנין הוא קודם עשית המצוה אלא דיש לדקדק דאמאי הוכרח להביא ראיה לדבריו ממעשה דרבי דדילמא מעשה שהי' כך היה הי"ל להביא ראיה מההיא דהלל ושבנא וכמ"ש ריי"ו ומרן ז"ל. עכ"פ כולהו מסכימים דקודם הלימוד ועשית המצוה מועיל הקנין:

אך ראיתי להרב מהר"ם אלאשקאר ז"ל בסי' ק"א שנשאל באלו המוכרים זכיותיהם זל"ז אם יש בו מועיל והביא תשו' רב האיי גאון ז"ל ארוכה מאר'ש שנשאל גם הוא באחד שנתן במתנה תעניותיו או מכר חותם וכן מי שנותן זהוב אחד לחבירו שיקרא ותהא זכות הקריאה לו והשיב דכל אלו הדברים הם דברי הבאי שאין לסמוך עליהם ואיך יעלה על לב שכרו של זה מע"ט שעשה הם לזה וכו' היחשוב כי שכרן של מצות הוא דבר שישאהו בחיקו כדי שיתן זה מתן שכרו לזה וכו' אבל מי שנותן שכר למלמד וכו' וביותר מי שעוזר עוסקים בתורה ומצות וכו' וכן המספר מקיימי המצות כדי שיוכלו לקיים יש לו שכר גדול על כך ומי שמשיא עצמו לקנות שכר חבירו בדמים או במתנה לבוז הוא ולעג וכו' ואמרו חכמים אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה וגו' והביא מ"ש בסוטה שהבאתי לעיל עכ"ל. דבר הלמד מתשו' רב ה"ג ז"ל הלזו דמקח וממכר אינו יכול לעשות האדם כלל בלימוד התורה ובעשיית המצות אבל באמת המחזיק ביד מלמדי התורה וביותר המחזיק ביד לומדי התורה והעוזר למקיימי המצות יש לו שכד מושלם וגדול. אך מה שיש לדקדק הוא דמה יענה רה"ג ז"ל להההיא דפ' כיסוי הדם שרבי היה עושה מקח כוס של ברכה אתה שותה או ארבעים זהובים אתה נוטל ואי אפשר לדעתו ז"ל לחלק בין קודם עשית המצוה לאחר עשייתה כמ"ש מרן והשלה"ג שהרי שאלתו שנשאל רב ה"ג הוא על ב' האופנים בין לאחר ובין קודם שהרי כתב וז"ל וכן מי שנתן זהוב אחד שיקרא ותהא זכות הקריאה נו נמצא דליכא לחלק בהכי ומוכרחים אנו לחלק לדעת דה"ג דהתם שאני שהוא שכר ברכה לא שכר מצוה דהכי איכא כמה מהפוסקים דס"ל והר"מ ז"ל בפ"ב מה' חובל הביא שתי הסברות וכבר הרב משכנות הרעים אסף וקבץ כל הסברות יע"ש באות זיי"ן:

אלא דלפי קענ"ד קשה על ה' כרם שלמה ז"ל בדרשותיו בס' פני שלמה שיחס לרה"ג ז"ל דס"ל כס' רבינו ירוחם דקודם הלימוד מועיל הקנין ולא לאחר הלימוד הן אמת דמסוף דבריו שהביא ההיא דמס' סוטה אם יתן איש את כל הון ביתו וגו' מהסוגיא הנז' הכי משמע אבל אחרי המחי"ר א"א לו' בעד רה"ג דהכי ס"ל שהרי שאלתו שנשאל הוא בין קודם בין אח"ך כמש"ל ואם איתא הי"ל לחלק בין קודם לאח"ך ולדעת רה"ג גם זבולון וישששכר ושמעון אחי עזריא ויוחנן דבי נשיאה לא שעשו מקח תתן לי חצי לימודך אתן

לך חצי פרקמטיא אלא מסיבה שזה עסק בתורה וזה עסק בפרקמטיא משו"ה נעל זה המחזיק שכרו משלם. ולדעתי אתמהה שלא שלטה עינו של הרב כרם שלמה ז"ל בשאלה שנשאל ר' ה"ג ז"ל דפירש דאפי' קודם הלימוד אינו מועיל וצ"י. נקיטינן דלד' ר' ירוחם ומרן ז"ל והשלה"ג מועיל הקנין קודם הלימוד ואפי' שלא בא לעולם ודבר שאינו ברשותו ודבר שאינו מסויים שכל אלו הדברים במשא ומתן לא יועילו הרי דקנין התורה הוי הפך הקנינים של משא ומתן שאינו קונה אלא דבר שבא לעולם והוא ברשותו ומסויים. ולד' רה"ג ז"ל לדידי אינו מועיל שום מקח וממכר בעולם בלימוד התורה ועשית המצות אלא שלפי מה שעוזר להת"ח יש לו שכר מושלם. מעתה זה נראה לפקע"ד כונת הכתוב ראשית חכמה קנה חכמה דהיינו דקודם הלימוד תקנה החלק בחכמה אבל זהו בלימוד התורה משא"כ בכל קניניך של משא ומתן שלא תוכל לקנות אלא הבינה דהיינו דלאחר שהחכמה היא בעולם תבא הבינה דהיינו להבין דבר מתוך דבר. ואם לא תרצה לקנות בממון שתחוש לד' רה"ג עכ"פ אני מבטיח לך סלסלה ותרוממך תכבדך כי תחבקנה הכו' לפי ערך שאתה עוזר להת"ח תקבל שכרך משלם:

אשר עפי"ז מה יקרו דברי הרשב"י ז"ל בזוה"ק ח"ג ד' ג"ן דדריש על פסו' עץ חיים היא למחזיקי' בה ותומכיה מאושר מאן תומכיה אילין אינון דמטילין מלאי לכיס של הת"ח מאושר אל תקרי מאושר אלא מראשו אינון דתמכין לאורייתא מראשו ועד סופו עכ"ל ואף כי הזוה"ק מדבר לפי סודן של דברים דראש היא חכמה אמנם גם לפי הפשט יכולים אנו לפרש מה הוק' לו להזוה"ק בכתוב דאמר אל תקרי מאושר ומה תיקן כשנקרא מראשו. ואולם עפי"ה הנה נכון ונקדים עוד מ"ש הרב ראש דוד ז"ל בשם רבינו ישעיה מטראני הראשון דהקשה על פסוק ועתה פן ישלח ידו ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם וכי עד עכשיו לא אכל אדה"ר מעץ החיים אחר שהקב"ה א"ל מכל עץ הגן אכול תאכל ותי' דעץ החיים היה רפואה לעץ הדעת והרפואה מועיל לאחר שהאדם חולה לרפאתו לא להגן עליו שלא יחלה משל למי ששתה סם המות השקהו צרי ויתרפא אבל אם תשקהו צרי בתחילה וישתה סם המות אחריו לא יועיל כלום עכ"ל ובזה פי' הרב ראש דוד ז"ל כו' הכתוב "ועתה" פן ישלח ידו וגו' הכונה עתה שאכל עץ הדעת חוששני פן ישלח ידו וגו' יע"ש וידוע דעץ החיים הוא כינוי לתורה והטעם מפורש במדרש שוחר טוב א"ר יודן למה נמשלה תורה לעץ חיים מה עץ חיים פרוש לכל באי עולם בג"ע כך התורה פרושה לכל החיים ומביאתן לעוה"ב ע"כ:

מעתה זהו כונת דברי רשב"י ז"ל אחר שאמר עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאן תומכיה אילין אינון דתמכין ומטילין מלאי לכיס הת"ח נמצא דגם המחזיק ביד לומדי

התורה נמשל לעץ החיים וא"כ יעלה על דעתך להקיש להעץ חיים מה עץ חיים סגולתו היא לאחר אכילת עץ הדעת וגם המחזיק יחזיק אחר לימוד התור' וע"ז אמר אל תקרי מאושר אלא מראשו דתמכין לאוריית' מראשו דזהו המועיל אבל לאחר הלימוד אינו מועיל אליבא דכ"ע וע' בס' שארית יעקב ז"ל:

אך יש לחקור לדעת רבינו ישעי' ז"ל הנז' למה ברא הקב"ה עץ החיים דבשלמא לדידן דעץ החיים סגולתו לחיות העולם בראו הקב"ה להביא חיים לאוכלו ואנה"נ אם היה אוכל אדה"ר מעץ החיים אף שאכל אח"כ מעץ הדעת היה חי לעולם אלא שמזלו גרם שלא הספיק לאכול אבל לדידיה ז"ל דחדית לן דגם אחר שאכל לא הועיל לו כלום והקב"ה גזר אומר כי ביום אכלו ממנו מות ימות וא"כ כשאכל מעץ הדעת א"א שיאכל מעץ החיים והראיה שגורש מג"ע פן יאכל וא"כ למה בראו הקב"ה:

ואולם נראה לפקע"ד לתרץ והן קדם נבין ויכוח הנחש עם האשה וכ"ת ויאמר הנחש אל האשה אף כי אמר אלד'ים לא תאכלו מכל עץ הגן ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלד'ים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותון ויאמר הנחש אל האשה לא מות תמותון כי יודע אלד'ים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והיתם כאלד'ים יודעי טוב ורע ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאשה עמה ויאכל:

והנה רבו הדיקדו' באלו הפסוקי' כאשר כל מפרשי התו' העירו בהם כמה הערות. א'. קשה בתחי' דבורו של נחש אף כי אמר אלד'ים דמעולם לא ראינו שיתחיל האדם לדבר בלשון אף תחילת דבריו. ב'. ק' איך ידבר שקר מפורסם כי אמר אלד'ים לא תאכלו מכל עץ הגן הפך מה שצוה הקב"ה מכל עץ הגן תאכל. ג'. ק' תשו' חוה היה לה לצעוק חמס איך מדבר שקר שמעולם לא כך אמר אלד'ים ואח"כ תספר לו סדר הציווי. ד'. ק' תשו' הנחש לא מות תמותון מה כחו יפה להחליט מאמרו לומר לא מות תמותון. ה' ק' ותרא האשה כי טוב העץ וגו' מה ראתה ובמה פיתה אותה ורש"י פי' נראו דבריו ונאמנו אצלה ולא ידענו באיזה טענה פיתה אותה שהאמינה והר' אב"ע פי' ותרא בלבה ובדעתה ולא פורש מה ראתה. ו'. ק' שאלת הקב"ה לאדה"ר המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכול ממנו אכלת וק' למה לו להאריך ולשאול בלשון שלילה היל"ל האכלת מעץ הדעת. ז' תשו' אדה"ר האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ וכי מה זו תשו' כאילו היה מוכרח לשמוע דבריה: אמנם נלע"ד לפרש אי ניחא קמי שמיא בהק' מאי דאי' במס' זבחים דס"ה ע"א דאיתא התם במתני' דעולת העוף צריכה מליקה והבדלה הראש מן הגוף אבל חטאת העוף צריך מליקה ולא יבדיל הראש מן הגוף כדכתי' ממול ערפו ולא יבדיל ובגמ'

אר"א בן שמוע שמעתי שמבדילין בחטאת העוף ומאי לא יבדיל אין צריך להבדיל ופי' רש"י שאם הבדיל לא שינה. והק' בגמ' אלא מעתה גבי בור דכתי' ולא יכסנו הכי נמי דאין צריך לכסות ומשני הכי השתא התם כתיב בעל הבור ישלם עליה רמיא חיובא לכסויי אבל הכא מכדי כתיב והקריבו חלק הכתוב בין חטאת העוף לעולת העוף לא יבדיל למה לי ש"מ אין צריך להבדיל ופי' רש"י דבעולת העוף כתיב והקריב מן התורים וחזר וכתב והקריבו הכהן אל המנחה ומלק וגו' למה חזר לומר והקריבו מוכרח לחלק בין עולת העוף לחטאת העוף דבעולת העוף צריך להבדיל ובחטאת העוף אין צריך דאי אמרת דלא יבדיל דקרא הוא לעכב כשאר לאוין שלא יבדיל א"כ מהיכא נפקא לן דבעולת העוף חייב להבדיל נימא הא דכתבו לחלקו מחטאת העוף שבחטאת העוף לא יבדיל ובעולת העוף אם ירצה יבדיל אבל כיון שבעולת העוף חייב להבדיל וכתב והקריבו שחילקו מחטאת העוף בהכרח לומר דבחטאת העוף אין צריך להבדיל קאמר. והתוס' הק' בד"ה אלא מעתה גבי בור וכו' מכל לאוין שבתורה כגון לא תחסום לא תאכלו כל נבלה לא תלבש שעטנז לא קשיא ליה דלמאי כתבינהו אם לא ללאו אבל הא דמסברא הוה אמינא דמבדיל לפי שצריך לדם אמרינן דכי כתיב לא יבדיל אין צריך להבדיל וגבי בור נמי מסברא הו"א דחייב לכסותו וכי כתיב ולא יכסנו אין צריך לכסותו קאמר עכ"ל נמ"ל מדברי התוס' הללו דכל היכא דהסברא נותנת לחיוב כגון חופר בור או לפיטור כגון מליקת חטאת העוף דצריך להבדיל מפני שצריך לדם א"כ בהכרח שכתי' בקרא לאו אינו לאו כשאר לאוין שהוא בהחלט אזהרה שלא יוכל לעשותו אלא אינו צריך קאמר. וכלל זה דהתוס' בקשתיהו ומצאתיהו במס' סנהדרין די"ח בלאו דומן המקדש לא יצא דאינו צריך לצאת אף אם מתו אביו ואמו וכן פ' הר"מ בה' כלי המקדש פ"ד וכמ"ש ה' כ"מ ז"ל וכן פי' רש"י בחומש פ' אמור יע"ש עוד נקדים מ"ש הרב עיר דוד ז"ל דחקר דעץ הדעת למה בראו הקב"ה מאחר דאסר אותו באכילה ותי' דמה שאסר אותו הקב"ה הוא שלא יאכל ממנו לבדו אבל ע"י תערובת מותר ודקדק ממ"ש הקב"ה לא תאכל ממנו יע"ש. וכבר חי' תירוץ זה הזוה"ק בפ' בראשית ד' ל"ו יע"ש:

עו"ן מ"ש ה' אברבנאל ז"ל דמ"ש הקב"ה לאדה"ר כי ביום אכלך ממנו מות תמות אין הכונה שחייבו מיתה בעברו על מאמרו יתב' אלא שהעץ הדעת סגולתו היא שכל האוכל ממנו נמשך אחר תאות הגשמיות והחומריות ועי"ז נפסד הגוף ומוכרח למות וזהו שאמ"ל הקב"ה כי ביום אכלך ממנו הטבע יחייב שתמות. ובהכרח לו' דס"ל במ"ש הקב"ה ואכל וחי לעולם הכונה כמ"ש ה' אב"ע ז"ל דאין הכונה שיחיה לעולם אלא שיאריך ימים וכמו ועבדו לעולם וישב שם עד עולם ובכן אפשר דהכי ס"ל לרבינו ישעי'

ז"ל דעץ החיים סגולתו להאריך ימים ועץ הדעת סגולתו לימשך אחר האמת הגשמיות ומוכרח להפסיד הגוף והוו תרתי דסתרן ולכך נגרש מג"ע:

באופן דמצינו לד' ה' אברבנאל ז"ל דמ"ש הקב"ה כי ביום אכלך ממנו וגו' אין הכונה שיהא חייב על מה שעובר על ציוויו יתבר' אלא שטבעו לימשך אחר תאוות העוה"ז ויבא לידי מיתה ואפשר דזהו כונת ששאלו מלה"ש להקב"ה כדאיתא במס' שבת מפני מה קנסת מיתה על אדה"ר הכונה אם הוא מפני שעבר על ציוויו יתב' או מפני שנמשך אחר תאוות ותענוגי העה"ז והשיב להם הקב"ה דהאמת הוא מפני שעבר אמימרא דרחמנא וז"א מצוה קלה צויתיו ועבר עליה:

מעתה נבא אל הביאור כונת הני קראי והוא דבתחי' כתיב הנה נתתי לכם את כל עשב זורע זרע אשר על פני כל הארץ ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זורע זרע לכם יהיה לאכלה הרי דכל העשבים וכל האילנות שבראם הקב"ה ברא אותם לאכילה והשכל מחייב דאל"כ למה בראם וא"כ כשצוה הקב"ה שלא יאכל מעץ הדעת בהכרח לומר דאין צריך לאכול קאמר מאחר שהוא הפך הסברא וכמ"ש התוס' ז"ל. אך לא נוכל להחליט המאמר דאין צריך קאמר הקב"ה מאחר שחייבו מיתה כשיעבור על צוויו יתב' בהכרח לומר שהוא כשאר לאוין שבתורה. מיהו לד' ה' אברבנאל דפי' דמה שאמר הקב"ה מות ימות אינו חיוב על עוברו על מאמרו יתב' אלא שהשכל מחייב שאם ימשך אחר תאוות הגוף מוכרח למות וא"כ חזר הלאו דלא תאכל כמו לאו דולא יבדיל דהוא הפך הסברא ואין צריך לאכול קאמר וידוע דכי משמש בלשון אם:

אמור מעתה אפשר דזהו פיתוי הנחש שפיתה את חוה בערממיות נכנס ושאל ממנה מאי דעתה אם היה מצוה הקב"ה שלא תאכלו מכל עץ הגן מה היתה כונתו יתב'. וז"א אף אם אמר אלקים לא תאכלו מכל עץ הגן לא על עץ הדעת לבדו היה גוזר כי אם על כל עץ הגן א"כ מאי דעתיך בזה והשיבה לו כס' התוס' ז"ל דכיון שהוא הפך הסברא פשיטא דהיינו מפרשי' דאין צריך קאמר והיינו אוכלים לרצונינו. וז"א ותאמר האשה אל הנחש מפרי עץ הגן נאכל, וסימה בדבריה דבעץ הדעת לא נוכל לומר הכי כי אמר אלקי"ם לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותון וא"כ כיון שגזר מיתה אחר הלאו בודאי דאסור לאכול ממנו כלל וכששמע הנחש שכבר הסכימה שאם לא היה חיוב מיתה היתה אוכלת ולא הית' חוששת לאיסו' הלאו וכסברת התוס' תכף החליט לה המאמר לא מות תמותון וכדכת' ה' אברבנאל ז"ל דאין המיתה על העברת הלאו אלא כי תמשכו אחר תאוות הגופניות. וז"א כי יודע אלקים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והייתם כאלקים יודעי טוב ורע וזהו בידכם לכבוש את יצריכם שלא תלכו אחר תאוותיכם וכששמעה

חוה כך נסתכל' בעץ הדעת ותרא אותו כי טוב העץ למאכל וחקרה בדעתה למה בראו הקב"ה בודאי שהיא לאכילה כיון דעונש מיתה ליכא ותכף ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאשה. ולהכי כשהקב"ה שאל לאדם הראשון מאי דעתך שאכלת אם הטעם הוא מפני שצויתי באיסור לאו הפך הסברא וחשבת דאין צריך קאמר. וז"א המן העץ אשר צויתיך לבלתי אכל ממנו אכלת והשיב לו אדה"ר האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל הכונה להכריח כמ"ש ה' אברבנאל דעץ הדעת הוא המושך את האדם אחר תאוות העוה"ז ואין כאן חיוב מיתה והלאו דלא תאכל אין צריך קאמר והראי' האשה אשר נתת תכף לאכילתה נמשכה אחר תאוות העה"ז ונתנה לי בע"כ ואוכל לכתחי' כי הבנתי כי דברי הנחש צדקו וכמ"ש ה' אברבנאל ז"ל ודו"ק:

באופן תסמר שערת האדם עד היכן הגיע פגם עון זה דאדה"ר דאכל מעץ הדעת עד מעמד הר סיני שפסקה זוהמת הנחש כידוע ומידי הוא טעמא שאנו לומדים פרקי אבות בשבתות הללו בין פסח לעצרת יען יום חג השבועות יום מתן תורה יום קדוש ונורא צריך ללמוד תוכחת מוסר ולשוב מעבירות שבידו בטרם יבא יום חג הקדוש וילמוד קבלת התורה בקדושה ובטהרה ולע"ד אמרתי עוד טעם אחר לקריאת מס' אבות בימים האלה מפסח ועד עצרת והוא דבמס' עדויות פ"ב איפליגו ת"ק ור' יוחנן ן' נורי משפט רשעים בגיהנם יב"ח דכתיב והיה מדי חדש בחדשו וריב"ן או' מפסח יעד עצרת דכתיב ומידי שבת בשבתו ופי' הר"ם והראב"ד שפסח איקרי שבת דכתיב וספרתם לכם ממחרת השבת ועצרת איקרי שבת דכתיב עד ממחרת השבת השביעית וגו' ולהכי אנו לומדים פרקי אבות באלו הימי' ניתן אל לבנו כי באלו הימים נידונים הרשעים בגיהנם ולשוב בתשובה שלימה ואפשר דזה רמז התנא שאמר והכל מתוקן לסעודה והר"מ והרע"ב פי' שהכונה היא שכולם יש להם חלק לעה"ב אבל התיו"ט שציין לנו ועי' פ"ב דעדויות משנה ו' היינו שכל המוסר שאמר התנא הוא תיקון ליום הסעודה שהוא עצרת שיצאו כל הרשעים מגיהנם. וכדי להבין כל המש' מתחילתה ועד סופה שאמרו הוא היה או' הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים החנות פתוחה והחנוני מקיף הפנקס פתוח והיד כותבת וכל הרוצה ללוות יבא וילוה והגבאים מחזירי' תדיר ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו ויש להם על מה שיסמוכו והדין דין אמת והכל מתוקן לסעודה עכ"ל. דלכאו' ק' למה התחיל התנא בערבות דהיינו הכל נתון בערבון ופי' התי"ט דיש לו ערבות דזה היה לו לאומרו לבסוף אחר שיאמר וכל הרוצה ללוות יבא וילוה ויש להם על מה שיסמוכו דהכל נתון בערבון וכו'. ותו ק' אומרו והיד כותבת פי' רע"ב ז"ל החנוני כותב ומאי חדית לן שהחנוני כותב כן דרך כל החנונים משמע דבא לאשמועינן

איזה דין שכותב החנוני. ותו ק' אומרו ונפרעי' מן האדם מדעתו ושלא מדעתו פי' רע"ב כי פעמים שקורא תגר נגד דינו של מקו' ולא ידענו מה טענה טוען שקורא תגר נגד דינו של הקב"ה תו ק' אומרו והדין דין אמת מהיכא תיתי לטעות ח"ו שהוכרח התנא לו' שהוא דין אמת: ואולם נראה לע"ד לפ' בהקדים מ"ש במס' גיטין דכ"א ע"ב בעי רמי ב"ח היו מוחזקי' בטבלא שהיא שלה וגט כתוב בה והרי היא יוצאה מתחת ידו מהי מי אמרינן אקנויי אקנייתא ליה אי דילמא אשה לא ידעה לאקנויי אמר אביי אף הוא העיד על כפר קטן שהיה בצד ירוש' והיה בו זקן אחד והיה מלוה לכל בני הכפר וכותב בכתב ידו ואחרים חותמים ובא מעשה לפני חכמים והכשירוהו ואמאי הא בעינא ספר מקנה וליכא ופי' רש"י שהמקנה צריך לכתוב את השטר שדי מכורה לך דמקראי נפקא לן בקידו' ותי' בגמ' שאני זקן דידע לאקנויי אלא אמר רבא מהכא ערב היוצא לאחר חיתום שטרות גובה מנכסים בני חורין ופירש"י לאחר שנחתם השטר כתב הערב בכת"י ואני ערב גובה המלוה מנכסי ב"ח אבל לא ממשעבדי כיון דליכא שטר בעדים לית ליה קלא והו"ל כמלוה ע"פ אלמא כל אדם נמי מקנה דהא האי שטרא כשחתם בו הערב לאחר זמן כבר היה קנוי למלוה ואיך נכסי הערב הזה משתעבדים בו והא בעינן ספר מקנה אי לאו דאקנייה מלוה לערב והדר ערב מסריה למלוה אחר שחתם. ותי' בגמ' אמ"ר אשי גברא שאני דידע לאקנויי ותירץ אלא אמ"ר אשי מהכא האשה כותבת את גיטה וכו' יע"ש והתוס' בד"ה וכותב בכתב ידו וכו' הקשו דמה מייתי מההיא דזקן שהיה מלוה לכל בני הכפר לגט דבהלואה שאני דאפי' במלוה ע"פ היה גובה מנכסים משועבדים אלא דלית ליה קלא וא"כ לא בעינן ספר מקנה ותי' דכיון שהי' מלוה לכל בני הכפר מסתמא גם המה היו עושים עמו טובה ונותני' לו במתנה או במכירה איזה שדות ופעמים שלא היו קנויים לו אלא בשטר שדי מכורה לך ונתונה לך וגם אלו השטרות היה כותב אותם הזקן וכו' וה' פני יאושע תי' לקו' התוספות דגם בשטרי הלואות צריך ספר מקנה לדאקנה הכתוב בשטר שישתעבד הלוה בנכסי' שיקנה אח"כ יעש"ב. נקטינן מדברי התוס' דבשטרי הלואות א"צ הקנאה זולת בערב היוצא לאחר חיתום שטרות בעינן שיעשה הקנאה כדי שיתחייב הערב ולאפס פנאי לא אאריך בזה זולת חזות קשה הוגד לי במה שראיתי לרשב"ם ז"ל במס' ב"ב דקע"ה ע"ב במתני' דערב היוצא לאחר חיתום שטרות גובה מנכסי ב"ח פי' רשב"ם ז"ל וז"ל גובה מנכסים ב"ח מן הערב בערבו' שבע"פ דמלוה ע"פ היא כיון דלא חתימי עדים על הערבות וה"ה לערב בלא שטר אחר מתן מעות עכ"ל:

והדבר הקשה אם איתא דערב בלא שטר גובה מנכסים ב"ח א"כ מאי בעי למיפשט רבא מהך מתני' במס' גטין דאקנייה ניהליה כיון דבלא שטר משתעבד מט' הודאה ולדידי צ"ת עו"ן חקירת המפרשי' דאיך יכול האדם לקיים התרי"ג מצוות מאחר דאיכא כמה מצוות שא"א לאדם לקיימם כגון גט יבום וכיוצא והתשו' לזה דכיון שכל ישר' ערבים זה לזה כידוע בערבות מואב כמ"ש ה' החסיד שארית יעקב בס' נצבים שפי' כו' הכתוב כל "איש" ישראל דכולם ע"י הערבות נחשבים כגוף אחד. אשר עפ"י הקדמה זאת תי' עט"ר מו"ר א"א העזרי גדול מרדכי זלה"ה זיע"א דקדוק קטן שדקדקו המפ' בתשו' רות לנעמי דאיתא בהחולץ אמרה לה נעמי אסיר לן תחום שבת והשיב רות באשר תלכי אלך אסיר לן יחוד באשר חליני אלין מפקידינן אחרי"ג מצוות עמך עמי ודקדקו דזו אינה תשו' דאין כן האמת שהיא היתה מעם אחר מואביה והיל"ל מה שתעשי אעשה או מה שתקיימי אקיים והוא ז"ל פי' דכו' רות היה לה לומר דתרי"ג מצוות אף שלא תוכל לקיים אותם מ"מ ע"י הערבות דערבות מואב שהיו נשמות הגרים בכלל כאילו היא תקיים אותה ולזה אמרה לה עמך עמי דהיינו הערבות וש"י. מעתה נבא אל הביאור והוא דהתנא מוכיח אותנו וכדי שלא נטעה שהערבות של ישר' היה לאחר חיתום שטרות לאחר מעמד הר סיני ואינו מועיל לגבות מהערב שהיה שם שבועה כדכתיב לעברך בברית ה' אלקיך ובאלתו וגו' וז"א הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה ע"כ החיים. וכל זה הוא הצעה למה שרוצה לומר אח"ך פי' דבריו יען דבערב אחר חיתום שטרו' אפי' תו' מודו דבעי הקנאה מש"ה אשמועי' דבערבו' הזה היתה שבועה ע"כ ישראל ובשבו' אליבא דכ"ע מתחייב. ואח"כ אמר שהחנות פתוח והחנוני מקיף והוי ממש כעובדא דההוא זקן שהיה מלוה לכל בני הכפר והיה כותב בכתב ידו. ולזה פי' רע"ב שהחנוני כותב ושמא תאמר מה מועיל בעינן ספר מקנה לזה אמר שבב"ד של מעלה לא יש מכירה או מתנה אלא הכל הוא הלואה וז"א וכל הרוצה ללוות יבא וילוה ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו שפעמי' שקורא תגר האדם נגד דינו של מקום כי לדעת הרב פני יאושע גם בשטרי הלואות צריך הקנאה לזה השיב ויש להם על מה שיסמוכו שהיא הערבות וגם הדין דין אמת כמ"ש התוס' דאין צריך שום הקנאה וסיים והכל מתוקן לסעודה הכונה שיתוקן הכל בחג הק' הבע"ל כשנשוב בתשו' שלמה לפניו יתב':

מעתה נחזור למאמרינו הנצב פתח השער בשעה שאמרו ישר' נעשה ונשמע מיד א"ל הקב"ה ויקחו לי תרומה דבאמת נראים דברי הילקוט הללו דברי חידה דמה ענין נעשה ונשמע עם התרומה. אמנם נלע"ד לפרש והן קדם אבינה בבני"ם הני קראי האמורים בשמואל ב' ויאמר ארונה מדוע בא אדוני המלך אל עבדו ויאמר דוד לקנות מעמך את

הגורן לבנות מזבח לה' ותעצר המגפה מעל ישראל ויאמר ארונה אל דוד יקח ויעל אדוני המלך הטוב בעיניו ראה הבקר לעולה והמורי' וכלי הבקר לעצים הכל נתן ארונה המלך אל המלך ויאמר ארונה אל המלך ה' אלד'יך ירצך ויאמר המלך לא כי קנה אקנה מאותך במחיר ונא אעלה לה' אלד'י עולות חינם ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים. והנה הדקדוקים בהני קראי רבו מארב'ה והנני להעיר על מקצתן. א'. אומרו לקנות מעמך את הגורן תי' מעמך הוא שפת יתר וכי בעלים אחרים היה להגורן. ב'. תשובת ארונה יקח ויעל אדוני המלך תיבת יקח משמעותה יקנה כמו קיחה משדה עפרון היל"ל נתתי לך את הגורן ומדלא אמר יקח את הגורן משמע שאמר לו שיקח דבר אחר ועל הגורן השיבו ויעל אדוני המלך. ג'. ק' אומרו ראה הבקר לעולה מה רצה לומר ראה היל"ל הנה הבקר לעולה וגו' דאמירת ראה משמע תתבונן כמו ותרא האשה כי טוב העץ וגו' שמשמעותו שהבינה. ד'. ק' או' הכל נתן ארונה המלך אל המלך למה מכבדו עתה שהוא מלך ועד עכשיו קראו בשמו וה' כלי יקר נרגש מזה ותי' יען שבירכו ה' אלד'יך ירצך שברכה זו היא שייכה לב' מלכים שמברכים זא"ז. ולהכי כ' ארונה המלך. ולנו לדעת אם ברכו כדרך המלך ה' אלד'יך ירצך מאי נ"מ להודיעינו שהיה מלך משמע שהוכרח להודיעינו ה' ק' תשו' דוד הע"ה לא כי קנה אקנה מאותך במחיר לכאורא ק' תי' מאותך שהיא מיותרת ולא עמו היה מדבר וכבר אמר לו בתחי' מעמך. ו'. ק' או' ולא אעלה לה' אלקי עולות חינם כ"ז הוא שפת יתר דמילתא דפשיטא כיון שכבר אמר שיקנה במחיר ממילא שלא יעלה עולות חינם: ואולם נלע"ד דהדברי' מגיעי' למאי דאמרי' בקי' ד' ז' ע"א בעי רבא הילך מנה ואקדש אני לך מהו אמר מר זוטרא מקו' אמ"ל רב אשי למר זוטרא א"כ הו"ל נכסים שיש להם אחריו' נקנים עם נכסים שאין להם אחריות ואנן איפכא תנן נכסים שאין להם אחריות נקנים עם נכסים שיש להם אחריות אמ"ל מי סברת דאמ"ל אגב הכא באדם חשוב עסיקינן דבההיא הנאה דקא מקבל מתנה מינה גמרה ומקנייא נפש' ופירש"י בההיא הנאה כמה רוצה ליתן לאד' אחר שיפייסנו שיקח מידה והוו קידושי כסף איתמר נמי משמי' דרבא וכן לענין ממונא עכ"ל:

והנה ידוע מחלוקת הראשונים בהאי מימרא דרבא דאמר וכן לענין ממונא דלד' הרמז"ל ס"ל דלא קאי להך דאדם חשוב אלא למעלה תן מנה לפ' ואקדש אני לך מקו' מדין ערב אהא קאי וכן לענין ממונא והרמב"ם ור"ת והרשב"א ס"ל דקאי אכולהו. ומרן ז"ל בב"י בח"מ סי' ק"א כ' דהרשב"א הביא משם ר"ח וז"ל והילך מנה ויהיו נכסי קנויים לך באדם חשוב מהני בההיא הנאה שקבל הקונה מיחשבא ככלי דיהב הקונה למקנה וקנה בו בתו' חליפין אותם נכסים. וכ' הרשב"א ולפי"ז אף מטלטלים קנה בה וכבר האריך בזה ה'

שמחת יו"ט ז"ל בסי' ג"ן יע"ש. עוד ידוע מחלוקת בין הראשונים אם קונים מגוי בחליפי' דלדעת ר"ת ז"ל נר' דקונים ומקנים וה' מהרשד"ם ז"ל בח"מ סי' ט"ן כ' דדע' ר"ת יחיד בדבר וה' משכנות הרועי' באות ח' סי' ע"ט אסף וקבץ דהתו' והר"ם והסמ"ג והמרדכי והטור כולהו ס"ל כר"ת דנקנה מהגוי בחליפין יע"ש. ולא זכר שר לה' משאת בנימין ז"ל דאזיל בשיטת מהרשד"ם שאינו קונה אלא בכסף ע"ש:

עו"ן מ"ש הרב דת ודין פ' תצוה והרב שם שלמה בסוף ספר יקר הערך שכל זה דקונה באדם חשוב צריך לראות הנותן אם המקבל לגבי הנותן הוא אדם חשוב אף דלכ"ע אינו אדם חשוב קונה ואם המקבל אינו אדם חשוב לגבי הנותן אף דהמקבל הוא האדם הגדול לא קנה יע"ש:

עו"ן מחלוקת דבין המפרשים דאיכא דאמרי דארונה נתגייר ואיכא דאמרי דבאותו ויכוח שבינו ובין דוד הע"ה עדין לא היה גר וראיה שאמרו ה' אלקיך ירצך ולא אמר אלקינו:

מעתה נבא אל הביאור והוא דבתחי' כשראה אותו ארונה לדהע"ה א"ל מדוע בא אדוני המלך אל עבדו. השפיל עצמו לפניו כעבד אף שהיה מלך היבוסי והשיב לו דהע"ה לקנות "מעמך" דייקא שאתה גוי וכמ"ש ה' מ"ב שאינו קונה מגוי אלא בכסף והשיב לו ארונה שיקנה באדם חשוב וכה א"ל יקח הכונה שיקח מתנה טובה ובזה יקנה הגורן ויעל אדוני המלך הטוב בעיניו וסיים בדבריו דאם יסכים לקנות בההיא הנאה יכול לקנות גם מטלטלים כמ"ש הרשב"א ולז"א "ראה" הכונה תתבונן אי ס"ל כרש"י דהוו קנין כסף או כר"ח דהוו קנין חליפין הנה הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים דהוו מטלטלים יכול לקנותם ואחר שדבר כל דבריו בירכו ה' אלקיך ירצך וכמ"ש הרב כלי יקר דהראה עצמו שהוא מלך ולזה בא הכתו' להודיענו הכל נתן ארונה המלך למלך להודיע דכל מה שדבר הוא ברמאות דאחר שנתן הכל אמר שהוא מלך להודיע שאינו אדם חשוב לגבי דידיה דהע"ה. נמצאו שלשה ספיקות ספק אם מועיל בממון קניה דאדם חשוב דלד' הרמז"ל אינו מועיל. ספק אם קונה מגוי בחליפין דלד' מהרשד"ם אינו מועיל. וספק אם דהע"ה הוא אדם חשוב לגבי ארונה. וע"ז הוכרח דהע"ה להשיב לו לא כי קנה אקנה מאותך במחיר מאחר שאתה אדם חשוב ועוד אמר לו אף אם תסכים שאני חשוב יותר לגבי דידך אפי"ה עכ"פ אתה רוצה ליתן לי מתנת חינם ויש כמה ספיקות. וכבר פסק הר"מ בה' מעה"קספק כגון ספק בעל מום ספק אתנן וכיוצא שהקריב לגבי מזבח אינו לוקה אבל לא נרצה ולהכי אמר לא אעלה לה' אלקי עולות חינם ולהכי ויקן דוד במקנת כסף בכסף שקלים חמשים ודו"ק:

הנה בעתה נבא לכונת מאמרינו. ונקדים עוד מ"ש מהר"ם אלשיך ז"ל על פסוק ויקחו לי תרומה שדקדק שהיל"ל ותנו לי תרומה ותי' דלגבי קב"ה כ"י הנתינה שאנו נותנים לו היא לקיחה לגבי דידן בהיא הנאה שמקבל ממנו. וז"א ויקחו לי תרומה התרומה שנותנים לי היא לקוחה כיון שהיא לי. אמור מעתה דזהו כו' המאמר בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע הראו עצמם שהם חושקים להזדווג עמו יתב' ומצפים שיקדש אותם. מה עשה הקב"ה מיד א"ל ויקחו לי תרומה ובזה אתם קדושים וכמ"ש הרב צפנת פענח דתרומת המשכן היא היתה לשם קידושין ודו"ק:

איך שיהיה חזרתי לנושאי מקדם אמרתי בתחילת דברי כל הבא לצבא לעבוד את עבודת אהל מועד וזאת משמרת משאם. והן קדם נבין פסוקי תהלים שאמר דהע"ה ברכו עמים אלקינו והשמיעו קול תהלתו השם נפשינו בחיים ולא נתן למוט רגלינו דלכאו' יל"ד מה כיוון בזה דהע"ה שיברכו האומות וישמיעו קול תהלתו בעדינו שנתן לנו חיים איך יצוייר זה בעולם ותו קשה אומרו השם נפשנו בחיים היל"ל הנותן לנו חיים ולא השם נפשנו דמשמע שהנפש שלנו שם אותה בחיים. ותו ק' או' ולא נתן למוט רגלנו מה נשתנה הרגל מכל שאר האברים. אמנם אמרתי דרך פשטי בהקדים מה דאיתא במדרש שיר השירים מה יפו פעמיך בנעלים א"ר פנחס מעשה בשני אחים עשירים שהיו באשקלון והיו להם שכנים מאוה"ע והיו אומרים מתי ילכו אלו היאודים לעלות לרגל ולגנוב את כל אשר להם ונחריב את ביתם. ביום שהלכו האחים הנז' לעלות לרגל זימן הקב"ה מלאכים כדמותה והיו נכנסים ויוצאים לבית כמו הבעלים ממש כשחזרו מעליית הרגל הביאו מתנות ומגדנות לקרוביהם ולשכנים אמרו להם השכנים היכן הייתם אמרו להם לעלות לרגל. אימתי הלכתם ביום פלו' אימתי באתם ביום פלו'. התחילו השכנים מאוה"ע להודות ולשבח להקב"ה שהציל את ממונם ולא הפסידו בעלית הרגל. ומעשה זה הוא ג"כ בירושלמי. מעתה זהו כו' דהע"ה ברכו עמים אלקינו והשמיעו קול תהלתו והטעם שהם יברכו ולא אנחנו ומשיב השם נפשנו בחיים ולא נתן למוט רגלינו שזימן מלאכי' כדמותנו ממש בחיים בגשמיות ולא הפסדנו בעלית הרגל ודו"ק:

עו"ן מה שראיתי לה' קול יעקב בעל המשלים שהיה מפרש כו' הכתוב מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב אמרו רז"ל בת אאע"ה שהיה נדיב והק' הוא ז"ל מאי נ"מ שהיא בת אאע"ה שהיה נדיב ופי' ה' ז"ל בדרך משל למה"ד לשני סוחרים שהיו בעיר אחת והיה עשיר א' קונה כל סחורותיו וכל דבר הצריך לו מסוחר אחד והיה מרויח הסוחר ממון הרבה מידי יום ביום מהעשיר הנז'. והסוחר הב' בראותו כי הוא היה לו סחורה היותר טובה ומובחרת ולא היה נכנס לחנותו כלל נתקנא וחשב בדעתו מה לעשות. וגמר בדעתו

יום א' הלך אצל העשיר הנז' ואמ"ל הלא אתה ן' אהובי שאביך היה עמי תמיד יומם ולילה ואתה בנו למה לא תבא לחנות שלי אפי' פעם א' ונתעלס באהבים אמ"ל העשיר טוב אני מוכן לילך ולא ידעתי כי אתה אהוב מר אבי. ליום המחרת הלך לחנותו וישב שם ב' שעות והסוחר כבדו הרבה מאד והלך העשיר לדרכו ובכל ב' ימים או ג' היה בא לחנות ויושב שם שתי שעות ויותר זולת כי לא קנה מאומה מחנותו כי גם היה קונה מהסוח' האחר ואחר שהיה רגיל אצלו. והסוחר בראותו פעם ושתים וג' ואת רב'ע שלא קנה מאומה ממנו ואדרבא הוא קונה מהסוחר הא' לא יכול להתאפק כשבא אצלו אמ"ל תדע לך ידידי מה שבקשתי ממך שתבא למנותי שאתה ן' אהובי אמת הדבר אבל לא עלה על דעתי אחר שתראה סחורתי המשובחת שלא תקנה מאומה ממני ובזה פי' ה' ז"ל מה יפו פעמייך בנעלים בעלית הרגל בת נדיב בת אאע"ה שהיה נדיב כן תעשו גם אתם כל אחד כפי יכולתו. את זה רמזתי בנשאי מקדם כל הבא לצבא לעבוד את עבודת אהל מועד דהיינו רמז לעלות הרגל וזאת שהוא כינוי לצדקה כדכתי' ובחנוני נא בזאת תדע שהוא משמרת משאם שמירה מעלייא לכל נכסיהם שירבו ויצליחו בעה"י:

חזרתי ואמרתי משמרת משאם לכל עבודתם באהל מועד שם רמז לקוטב דרושינו שמן החיוב המוטל עלינו לעשות משמרת בשבת קדש חומרות יתירות שזו היא סיבה לקרב גאולתינו וכמ"ש רז"ל אלמלא שמרו ישר' שתי שבתות כהלכתן מיד היו נגאלים וכמה פעמים הזהרנו כמה אזהרות ובפרט בענין המשא ביום ש"ק שיוצאי' לחוץ לעיר מהם נושאים מקל רק מהם נושאים עיספיליס מהם אוכלים זרעוני קרא ואבטיחים זה הוא עון גדול ומעכבים את הגאולה ב"מ. לזה רמזתי משמרת משאם שתשמרו מלישא משא ביום ש"ק תדעו שעי"ז לכל עבודתם באהל מועד בטחנו שיבנה בהמ"ק ב"ב ויבא משיח צדקינו ונקריב את קרבנינו ונעבוד עבודתינו באהל מועד בעגלא ובז"ק כיר"א:

דרוש ז לשבת כלה

דרוש שדרשתי כקק"ג שנת התרל"ו ליצירה:

והנושא בא:

ירך המשכן יחנו צפונה. ופקודת משמרת בני סררי קרשי המשכן ופקודת משמרת בני מררי קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו:

איתא במדרש שיר השירים שחורה אני ונאוה שחורה אני בחורב יעשו עגל בחורב ונאוה אני בחורב. כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע שחורה אני בעוה"ז ונאוה אני לעוה"ב עכ"ל:

זאת נחלת עבדי ה' וצדקתם. ברוך שבחר בהם ובמשנתם. במחוקק במשענותם. יומא כי האידנא נעל עשר עטרות. ותורה שם בישראל אמרות טהורות. את החקים ואת התורות. קבעובו חובה. להשמיע במרום קולו בריא בחיובא. הלכות עצרת בעצרת במדבר בערבה. אדם לעמל יולד אשרי מי שעמלו בתורה. לילה כיום יעי'ר כחשיכה כאורה. לא ימיש מתוך האהל לעבדה ולשמרה. אך בזאת שבת היום קדש אגרא דכלה. מי יעלה בתחילה. רבני אלפין עוברין לפני התיבה בתור אדם המעלה. לא כן אנכי עמדי לא נכחד עצתי. מכיר אני את מקומי. שכחתי מאכול לחמי. מה אני לפתוח במילין לצד עילאה. בקהל רב משונה ביאה. לפני המלכים האדירים רני אלפין כי מלאה צבאה. דורשו רשומות שמהם תצא תורה:

זאת אשיב זוהי סיבה זוהי ביאה. מזכיר בהודאה. אפתחא דבי נשיאה. מיום שנתמנה גדול אדונינו גאון כוזינו. מוה"ר ראש"ל גדול הנאמר באברהם נשיא אלקי"ם בתוכינו. הוא אמר ויהי דבר צוה. ותהי המשרה על שכמי על דבר אמת וענוה. מידי שנה בשנה הכי אמר מר הוא הודה הוא זיוה. לעבור לפני העם ואימא מילי דדרשה לישרים נאוה. מצוה בעידנא. עת לחנן'ה. לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה. ופקודתו שמרה רוחי בכל שנה קמתי אני לפתוח אשפוך לפניו שיחי. ממילי דדרשה יעלו על רצון מזבחי. הרימותי קולי מה טוב חלקינו. ומה נעים גורלינו. וחיי עולם נטע בתוכינו. אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה. ובתורתו יהגה יומם ולילה לא זז מחבבה. אורך ימים בימינה עד זקנה ושיבה. מאן בעי סם חיי טל תורה מחייהו. ושומר תורה תאשרהו. כצנה רצון תעטרהו. הך היא דרכה של תורה:

זאת זכרון כי אזכרה. שנה שעברה כהיום הזה פסיק סדרא. זאת קומתי חסורי מחסרא. חלופי שופרא הרוני לענה. כי יד אלוק' נגעה בי לעת זקנה. חצי שדי עמדי ראש ולענה. ביעותי אלו"ק יערכוני ויכלו באפס כחי. אדברה במר רואי. ואעט כמעיל קינ'ה אשא בשיחי. אני הגבר ראה עוני. חזות קשה ברי ובר בטני. מי יתן מותי אני. על מות לב'ן יקיר לי אליעזר בני. אם אשכחך תשכח ימיני. שאנתי מצהמת לבי ניחר גרוני. למה נחבאת לברוח תחת אחד השיחים. כשושנה בין החוחים. נטשת מעט הצאן האם רובצת על האפרוחים. במבחר ימיך בחור כארזים. וי להאי שופרא דבלי בארעא איה סופר איה שוקל חכם עדיף גל של אגוזים. נקצרו ימי עלומיו כדגים הנאחזים אוי לי על שברי אב אני רואה בנו ידידו. פתאום בא אידו. וחמס כעש חמודו. עיני ולבי ברכות בחשבון מבכי נהרות. וירד מיעקב נהרי נחלי ירדו במצולות. וכל העם אשר בשער דרכי ציון אבלות. געו בבכיה. צווחו ככרוכיא. בייא בייא. יתנו אידיה'ן. כעם ככהן. שוו בשיעוריהן. אך זה

היום יום פקודת השנה. טינא ובר טינא. מרגלית שנפלה בין החולות. חוץ לזמנו וחוץ למקומו כצפור נודדת מן קינה. זה הוא חרון אף שבתורה:

זאת מכלל דאיכא אחריתי - לא טובה השמועה מחלה ונוטה. מרעה אל רעה. מעין המאורע. ה"ן נגרע. חכם שמת איתיה בשכיב מרע. בחצי ימיו מת ואבד שמו. חוץ לזמנו וחוץ למקומו. רך ויחיד לאביו ולאמו מזרע אהרן רב כהנא יקי'ר יקירי'נו. כל שרוח הבריות ורוח המקום נוחה הימנו רוח עברה בו ואינינו. לשוא שמרה אלמנתו לא יבא עוד לביתו. והיתה מנוחתו. על זאת תאבל הארץ נדע בחרי אף גבר יאיקר בנר מצוה ותורה:

זאת ועוד יגדל המספד בירושלם. ונשמע וימס לבבנו ויהי למים. ורפו כל ידים. הצדיק אבד הן גביר השר המפואר. ובישראל יתפאר. חכם ושלם נדיב נדיבות יפה פרי תואר. המחזיק ביד לומדי התורה. כל שהיא תפארת לעושיה נהר'א נהר'א. למחזיקים בה ותומכיה נשיא ישראל הוא זיוה הוא הדרה. מפנחס קאתי היה מוכן ומזומן לעלות אל הר קדשנו. כיון היא בית חיינו. ואל על יקראוהו הצבי ישראל. קום עלה בית אל. מחשבה טובה הקדוש ב"ה מצרפה למעשה להרגיעו ישראל. נסע למנוחות. והשביע בצחצחות מהולל בתשבחות גדולי' מעשיו ונפשו חשקה בתורה:

זאת אדרש לכם אתם הרי ישראל לכו ונשובה אל ה' והחי יתן אל לבו. ויחשוב על משכבו. לא לחנם הוכיח זמנו מרורת פתנים בקרבו. יחר האיש גבר על חטאיו בשובינו אל ה' אלקינו. ינחמנו מעצבונינו. ישוב ירחמנו. ואל שדי יתן לכם רחמים. יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים. עד עמוד הכהן לאורים ולתומים. זה כלל גדול בתורה:

יסוד התורה ועיקר האמונה לקיים תורתנו הק' שניתנה לנו ביום חג השבועות הק' יען אשר בסיבתה הוציא אותנו הקב"ה ממצרים וכמ"ש הר"ם ז"ל בס' המורה בח"ג פ' מ"ג וז"ל אמנם שבועות הוא מתן תורה ולהגדיל היום ההוא נמנו הימים מן המועד הראשון אליו כמו שממתין בו האוהב הנאמן שהוא מונה ימים וגם השעות וזו היא סיבת ספירת העומר מיום צאתנו ממצרים עד יום מת"ת שהיא היא הכונה והתכלית ביציאתם כאמור ואביא אתכם אלי עכ"ל:

דבר הלמד מדבריו ז"ל שעיקר חיוב ספירת העומר הוא לרוב תשוקתינו לקבל התורה בדרך אהוב נאמן שמונה ימים לקבל אהובו ביום הנועד כן עשי בני ישראל היו מונים כל יום מיום צאתם ממצרים עד שהגיעו לקבלת התורה. וכן ראיתי להרב מופת הדור גאון עוזינו הרב חיד"א ז"ל בס' דברים אחדים שהביא מדרש שמצא בס' שבלי הלקט וז"ל למה תלה הכתוב. יום חג השבועות בספירה משא"כ כל המועדות לפי שכשנתבשרו ישראל לצאת ממצרים נתבשרו שהם עתידין לקבל התורה לסוף ן' יום ליציאתן שנא'

תעבדון את האלקים על ההר הזה הרי הן' של תעבדון יתירה לומר לך לקץ ן' יום תקבלו את התורה ומרוב חיבה היו מונים כל יום ויום הרי עבר יום אחד וכן שני מתוך חיבתן הגדולה לכך נקבעה הספירה לדורות עכ"ל. באופן דגם לדברי הרב שבלי הלקט ז"ל עיקר טעם יציאת מצרים קודם הזמן היה לקבל התורה ועיקר ע' הספירה היא לרוב תשוקתינו לקבלת התורה והוקבעה לדורות:

אשר עפי"ז אמרתי בעניותי דרמז דהע"ה באלפא ביתא לי קוו רשעים לאבדני עדותיך אתבונן לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאד. מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי. דלכאורה יל"ד אמאי נקט הכא אתבונן לשון בינה. ותו קשה קשר הדברים ותו קשה מה הוא השבח שמאהבת התורה ללמוד בה כל היום והלא זהו הציווי והגית בו יומם ולילה. אמנם עפי"ה הנה נכון דקא משתעי בגלות מצרים שכבר היו נטמעין כמעט בן' שערי טומאה ולא היה להם תקומה. וז"א לי קוו רשעים לאבדני שאהיה נטמע עמהם ואני חשקי ותאותי לאידך גיסא להשיג ן' שערי בינה. וז"א עדותיך אתבונן ונקט בלשון זה ג"כ שהוא התבוננות והדר מפרש מהו התבוננות שעדין חסר ק"ץ שנים שציוויו ית' היה ת' שנה וז"א לכל תכלה לבא עד תכלית הגלות ראיתי ק"ץ שנים חסר עדין רחבה מצותך מאד ואח"ך מה אהבתי תורתך שבסיבתה יצאנו קודם הזמן ומרוב אהבתי אותה כל היום היא שיחתי אני מונה "כל" שהוא בגי' חמשים אני מונה היום כו"ך היא שיחתי כמשל של האוהב שכתב הרמז"ל:והנה עפ"י דברי הר"מ ז"ל והרב שבלי הלקט ז"ל הללו מצאה הקפידה מקום לנוח מאחר דכ"כ היו משתוקקים ישראל לקבלת התורה שהיו מונים דבר יום ביומו כדרך האוהב הנאמן א"כ למה הוצרך הקב"ה לכפות עליהם את ההר כגיגית כדאיתא במס' שבת פ' ר"ע ויתיצבו בתחתית ההר א"ר אבדימי בר חמא מלמד שכפה עליהם את ההר כגיגית וא"ל אם אתם מקבלים אח התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתם. וכבר התו' הקשו מעין קו' זאת כי מאחר שהם אמרו נעשה ונשמע למה היה צריך לכפות ההר יע"ש. והרשב"א ז"ל הק' לאידך גיסא אם באמת יש להם טענת אונס למה יענשו. והרב הגאון חיד"א ז"ל בס' דברים אחדים דרוש ע"ז הביא משם הרב מהר"י מולכו ז"ל שתי' דהאמת דישראל אמרו נעשה ונשמע מרוב משקם בקבלת התורה ולא חזרו בהם ח"ו אך כונתם היה על קיום המצות דוקא אבל לעסוק בתורה לא רצו לקבל כי זה היה ענין מחודש אצלם דחייבים להגות בתורה ובזה מיאנו עד שכפה עליהם ההר והמודעא היתה על עסק התורה דוקא. ובזה יתורצו כל הקושיות הנז"ל דהן אמת דכל תשוקתם בזה שאמרו נעשה ונשמע היה על קיום המצות ומה שמעניש

אותם הקדוש ב"ה הוא על עברם על מצותיו יתברך שקבלום ברצון והמודעא היתה על עסק התורה:

ועם כי לענ"ד לא ידעתי היכי ניחא ליה להגאון הרב חיד"א ז"ל בתי' זה כאילו עסק התורה הוא דבר חיצוני והלא עסק התורה היא אחת ממצות עשה שמנאה הר"מ ז"ל במנין המצות ובפ"א מה' ת"ת פסק וז"ל האב חייב ללמד את בנו תורה שנא' ולמדתם אותם את בניכם. ואם לא למדו אביו חייב ללמד את עצמו כשיכיר שנא' ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם וסיים בדבריו וז"ל וכן אתה מוצא שהתלמוד גדול שמביא לידי מעשה והיא סוגיא בפ"ק דקידושין ועי' מ"ש מרן בכ"מ. ואם כן כיון שקבלו עליהם קיום המצות ממילא נתחייבו לעסוק תמיד בתורה וחזרו הקו' לדוכתייהו. ואולי כונתו ז"ל שלא רצו להגות בתורה יומם ולילה כי זה אינו ממנין המצות כ"א דברי קבלה:

אשר עפ"י תי' זה של ה' מהר"י מולכו ז"ל נר' לע"ד דזה יהיה פשט הכתו' בתהלים. אז אמרתי הנה באתי במגילת ספר כתוב עלי לעשות רצונך אלק"י חפצתי ותורתך בתוך מעי. והנה רש"י ובעל המצודות ז"ל וכמעט רוב המפר' פי' להאי קרא אז אמרתי וגו' דמיירי על שעת קבלת התורה שאמרו נו"ן ובאו בחשק גדול לקבל התורה. וז"א אז אמרתי הנה באתי במגילת ספר שהיא התורה כתוב עלי. אך לנו לדעת מאי קאמר אח"ך לעשות רצונך אלק"י חפצתי ותורתך בתוך מעי למה תהיה בבני מעים ולא תתן קולה ברחוב ואולם עפי"ה הנה נכון דתני והדר מפרש הן אמת דאז אמרתי בחשק גדול ובאתי לקבל התורה ואל יקשה בעיניך א"כ אזדא לה טענת המודעא דליכא אונס ולזה תירץ לעשות רצונך אלק"י חפצתי כל חשקי וחפצי היה על קיום המצות דוקא אבל לא על עסק התורה כי אם שתהיה בתוך מעי דוקא:

ובא"א נלע"ד כו' הכתוב הנז' לעשות רצונך אלק"י חפצתי ותורתך בתוך מעי בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא ה' אתה ידעת. דלכאו' ק' דדבריו סתרי אהדדי מרישי' לסיפי' דבתחילה אמר ותורתך בתוך מעי והדר אמר בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא ותו ק' אומרו ה' אתה ידעת מאחר שהוא אומר דבריו בקהל רב וכולם שומעים אותו ואיך יצדק לו' ה' אתה ידעת בכי הא. אמנם אמרתי דרך פשט בהקדים מה שכתבו המפרשים ומייתו לה משם רבינו האר"י ז"ל שהיה מפרש כו' הכתוב לך דומיה תהלה אלקים בציון ולך ישולם נדר שומע תפילה עדיך כל בשר יבואו. דהכונה כי לגבי קובה"ו לא היה צריך האדם להתפלל ולהודות בפה כ"א יותר טוב במחשבה יתפלל וימשיך ככל הצריך כי הוא כב יכול יודע כל אשר בלב האדם וגם בעת צרה לא היה צריך לידור בפה רק אם חישב במחשבה לבד חייב לשלם. אך מה שנתחייבנו להתפלל בפה

מט' המון העם שאינם יודעים לכוין במחשבה ואמטו"ל חייבונו רז"ל להתפלל ולידור ולהודות בפה. וז"א לך כב יכול יודע מחשבות דומיה תהלה היה די להללך בדומיה וגם לך ישולם נדר מבלי שאפרש בשפתי. ונרגש על זה שומע תפילה למה תיקנו להתפלל בקול ותי' עדיך כל בשר יבואו דהיינו מפני המון העם שאינם יודעי' לכוין במחשבה מעתה כשאדם מתפלל ביחיד ויודע לכוין ולהמשיך כדבעי אינו צריך שיתפלל בקול רם רק כשמתפלל בצבור אז צריך שיוציא בשפתיו ואפ' דזה יהיה כו' הכתו' לעשות רצונך אלק"י חפצתי אבל במחשבה ותורתך בתוך מעי ואיני צריך להוציא בשפתי. אבל כשאני בקול רם הנה שפתי לא אכלא ונתן ט' למה אינו צריך להוציא בשפתיו ה' אתה ידעת כונתי ומחשבתי רצויה: ומזה זמן רב אמרתי כו' הכתו' הזה בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא ה' אתה ידעת. ופי' ה' שני אליהו ז"ל דדהמע"ה היה מוכיח את הקהל וכל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו. וק' לפי' מאי קאמר דהע"ה הנה שפתי לא אכלא שלא ימנע מלהוכיחם מאיזה סיבה היה צריך שימנע והוא אמר שאינו נמנע ותו ק' או' ה' אתה ידעת הלא הוא מוכיחם בקהל רב ואולי אמרתי דיובן בהק' מ"ש במס' שבת ד' נ"ה ע"א אמ"ר בר חנינא מעולם לא יצתה מדה טובה מפי הקב"ה וחזר בה לרעה חוץ מדבר זה דכתי' ויאמר ה' אליו עבור בתוך העיר בתוך ירוש' והתוית תיו על מצחות האנחים הנאנסים והנאנקים ע"כ התועבות אמ"ל הקב"ה לגבריאל לך ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה ותיו של דם על מצחן של רשעים. אמרה מדה"ד לפניו רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו אמ"ל הללו צדיקים גמורים והללו רשעי' גמורים אמ"ל היה בידם למחות ולא מיחו אמ"ל גלוי וידוע לפניו שאם היו מוחים לא היו מקבלים אמ"ל רבש"ע אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי והיינו דכתי' זקן בחור ובתולה טף ונשים למשחית וגו' ב"מ באופן דטענת מדה"ד החזקה חייבה לכל ראשי ישר' להוכיח את ישר' אף אם ח"ו לא יקבלו מאחר דלפניו הוא גלוי ולפניהם אינו גלוי מעת' אפ' דלזה כיוון דהע"ה בשרתי צדק בקהל רב להוכיחם כמ"ש ה' שני אליהו ז"ל ואף אם לא יקבלו תוכחתי לא אמנע מלהוכיחם וז"א הנה שפתי לא אכלא. והטעם ה' אתה ידעת דלפניו יתב' גלוי ולפנינו אינו גלוי וחייב להוכיחם:

איך שיהי' נחזור לקוטב דרושינו והוא דראיתי להרב החסיד שארית יעקב ז"ל שכ' דכל חשק ישראל ותשוקתם לקבלת התורה יען אבותינו הק' זיע"א קיימו כל התורה כול' כבר ורצו ישר' לזכות בה מדין ירושה אשר עפי"ז נלע"ד כונת הכתובי' בקהלת סי' ז' אל תאמר שהימים הראשוני' היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת זה טובה חכמה עם נחלה ויותר לרואי שמש. וכל המפרשים פי' בפסוקים הללו לפי רוחב מבינתם ואף

אני ב"א ואענה חלקי אך טרם כל לנו לדעת מה היתה טענת האומר שהימים הראשונים היו טובים ומה היא הסתירה שהוכיחו כי לא מחכמה שאלת על זה וכל דברי האומר והסותר הם כספר החתום וכנר' שהסתי'היא מה שאמר אח"ך טובה חכמה עם נחלה ולנו לדעת מאי קאמר. ורש"י פי' נחלה מאבותם. לרואי שמש הן כל הבריות כדתנן בנדרים הנודר מרואי החמה אסור אף בסומין שהחמה רואה אותם ולכאו' ק' לפי' למה כינה את כל העולם בשם רואי שמש ותו ק' לדבריו שכל הבריות הם נקראים רואי שמש מאי ויותר דקאמר:

ואולם נלע"ד לפ' בהקדים מ"ש הרב בינה לעתים בדרשו' ותוכן דבריו שאין אנו רשאים לחקור שום חקירה על משפטי ה' להביאם אל הטבע כי אם חובה עלינו לקיימם כאשר נצטוינו מפיו יתב' וכאשר קבלנו מאבותינו ובזה פי' דברים נחמדים לך נא ראה. אך ראיתי לה' שנות חיים ז"ל דלא ס"ל הכי ואדרבא לדעתו ראוי להבין ולהשכיל טעמי המצות ע"י חקירה דראה במכילתא דאעע"ה השיג להכיר אלקותו יתב' ע"י החקירה כי ראה אותם אחד עובד. לחמה ואחד לירח וא' לטלה וכן מרע"ה במדין הכיר את בוראו ע"י החקי' נמצא דפליג על ה' בינה לעתים ז"ל. ואולם בסו"ד הביא ס' הרב ברוך ן' יזייא ז"ל דיצא להכריע דאה"ן דטוב לחקור לידע ולהשכיל טעמי המצות ולקרבם אל הטבע רק באיזה מצוה דלא יוכל להשיג הטעם ע"י החקי' לא מפני זה ימנע מלעשותה ח"ו אלא חייב לקיימה מצד ציווי יתב' כמו שקבלנו מאבותינו הק' יע"ש. וכן בקדש חזיתיה להגאון ה' חיד"א ז"ל שהביא משם כת הקודמים שפי' כוונת הכתוב כי חק לישר' הוא משפט לאלקי יעקב דהכונה דיש איזה מצות דלגבי דידן לא ידענו טעמם אבל בשמים ממעל יש סוד כמוס וטעס נפלא וז"א כי חק לישר' הוא דוקא לגבי ישר' הוא ח"ק אבל האמת משפט לאלקי יעקב אינו חק כלפי שמייא אתד"ק ז"ל יע"ש: באופן דלמדנו מהכרעת ה' ברוך ן' יזייא ז"ל דטוב האדם שיחקור עד מקום ששכלו מגיע ואם לא ישיג חייב לקיים המצוה מצד ציווי אלקותו יתב' עפ"י קבלת אבותינו הק' אמנם לגבי הדיינים מצינו יותר חומרא והוא דהרא"ש ז"ל בכלל ק"ז הבי"ד מרן הב"י סי' ט"ו הק' ב' סוגייאות אהדדי דבמס' סנהדרי' ד' ו' איתא אר"ש בר נחמני אמ"ר יונתן כל דיין שדן דין אמת לאמיתו משרה שכי' בישראל שנא' אלקים נצב בעדת אל ומאי לאמיתו זה דין מרומה שיש לו לדיין לחקור ולדרוש להוציא הדין לאמיתו ואלו במס' שבועות ד' ל"ב אמרו מנין לדיין שיודע בדין שהוא דין מרומה שלא יאמר הואיל שהעדים מעידים בפני אחתכנו ויהא קולר תלוי בצואר העדים ת"ל מדבר שקר תרחק אלמא דיש לדיין להסתלק מלדון דין מרומה הפך מ"ש בסנהדרין דזכות הוא לדיין לדרוש ולחקור להוציא הדין לאמיתו:

וקודם בואי לתי' של הרא"ש רגע אדבר מה שראיתי שם במס' שבת ד' יו"ד ע"א רב חסדא ורבה בר רב הונא הוו יתבי בי דינא הוה קא חליש לבייהו תנא להו ר' חייא ב"ר מדפתי ויעמוד העם על משה מן הבקר עד הערב וכי תעלה על דעתך שמשה יושב ודן כל היום כולו תורתו מתי נעשית אלא לומר לך כל דיין שדן דין אמת לאמיתו אפי' שעה א' מעלה עליו הכתוב כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית ופי' רש"י דהפי' האמיתי הוא דהוה חליש לבייהו שהיו בתענית שלא סעדו כל היום יע"ש ואמ"ל ר' חייא ב"ר שאינם צריכים לדון כל היום מאחר שמחוייבים ללמוד תורה ודי בשעה א' שידונו. תו איתא התם בגמ' ר' אמי ור' אסי הוו יתבי וגרסי ביני עמודי וכל שעתא הוו טפחי אעברא דדשא ואמרי אי איכא מאן דאית ליה דינא ליעול וליתי עכ"ל. והתוס' בד"ה אי איכא כתבו וז"ל משמע דעדיף דין מת"ת והא דאמרי' בפ' בתרא דמ"ק גבי ההוא דטרקיה זיבורא ושכיב עילוה למערתא דחסידי ולא קבלוה למערתא דדייני וקבלוה התם בדיינים שאינם מומחים וכו' יע"ש. והרואה יר' דכונת התוס' מדהיו טפחי בכל שעתא אעברא דדשא ואמרי מאן דאית ליה דינא ליעול ובודאי היו מפסיקים הלימוד מפני הדין תורה. וע"ז הוקשה להם מההיא דמ"ק וכו':

ואני בער לא ידעתי אשמע שהרי מהסוגי' עצמה שהבאתי בתחי' מוכח הפך הוכחתם שהרי קו' ר' חייא בר רב וכי תעלה ע"ד שמשה יושב ודן כל היום כולו תורתו מתי נעשית וכו' וא"א לסברתם דדין עדיף מאי קאמר תורתו מתי נעשית הלא עסוק בדין דעדיף טפי מהתורה אל"ו דא"א לומר כן דדין עדיף ומה שהיו עושים ר' אמי ור' אסי לא מפני שאין עדיף אלא דהעולם צריך להם שהיו דיינים ומוכרחים לדון בין איש ובין רעהו ולהכי הוו טפחי אעברא דדשא:

אשר עפ"י המאמר שהבאתי לעיל דמובן ממנו דמה שהותרו לילך לביתם לאכול ולא לישב כל היום בתענית הוא מטעם דתורתו מתי נעשית וע"י לימוד התורה הרויחו שלא היו מתענים. ואפשר לענ"ד דזה יהיה פשט הכתוב בתהלים למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדי' לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי בתענית והוא פשוט. הר"מ מרוטנבורק ז"ל תירץ דמ"ש בשבועות דיסתלק הדיין מדין מרומה היינו כשהתובע הוא רמאי אזי מצוה לדיין להסתלק בכדי שלא יוציא ממון מהנתבע בטענותיו וערמימיותיו על ידו. אבל מ"ש בסנהדרין דמצוה לדיין לדרוש ולחקור ולדון דין אמת לאמיתו מיירי כשהנתבע הוא רמאי ולא ישיב תשו' נכונה לטענותיו של התובע ואם יסתלק הדיין זהו רצונו של הנתבע שלא יוציא בולעו מפיו ובהכי מצוה לדיין להוציא את הדין לאמיתו. ואם כבר טרח הדיין ולא השיב נכונה ורואה הדיין בעין שכלו שזה הנתבע הוא עושק את התובע

מצוה לדיין לדון לפי אומד דעתו כאלו השיב הנתבע ונתברר שחייב הנתבע והכל לפי אומד דעתו ודין זה דהרא"ש פסקוהו הטור ומר"ן בש"ע סי' ט"ו יע"ש בסמ"ע וש"ך ז"ל ומר"ן ז"ל סיים בדבריו שיהיה הדיין מומחה יע"ש. וכתב בחי' הגהות על הטור וז"ל אין לפנוע בכבוד אחד מן הדיינים ולחקור בראשון שנסתלק מן הדיין [כשהתובע רמאי] ולא בשני שרצה הדיין לדונו [כשהנתבע רמאי] כי דברים אלו הם מסורים ללב וכו' כי הדיין יודע מה הוא עושה וכו' ולכן אין להרהר אחר הדיין כלל וכו' יעש"ב: באופן דלגבי הדיינים אין רשות לשום אדם להרהר אחריהם ולחקור אחר מעשיהם כלל. ואפ' דזה יהיה פשט הפסוק עפ"י התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל דלכאו' יל"ד למה נקט בתחי' אשר יורוך ואח"כ נקט אשר יאמרו לך דמילת יורוך פי' יראו לך ואח"ך נקט אשר יאמרו לך דהיינו שיגזרו עליך טבלי להראות לך. ולנו לדעת מאי שנא דבתורה נקט יורוך ובמשפט נקט יאמרו לך. והראב"ע ז"ל פי' ועל המשפט היינו בדבר המופלא ולא ידענו מאי חדית לן בדבריו אלו. ותו קשה או' לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל ופי' רש"י אפי' אמרו לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין כ"ש שאומר לך על ימין ימין ועל שמאל שמאל. וכונת רש"י רצויה אפילו אמרו לך על ימין שהוא שמאל לדעתך שאתה חושדו אבל האמת אמרו לך על ימין ימין ומ"ש רש"י ז"ל כ"ש כשאומר לך על ימין ימין פי' הרב שפתי חכמים שאתה יודע שאמרו לך על ימין ימין. והדבר קשה מהיכן יודע שהדיין אמר לו על ימין אטו כ"ע דינא גמירי. אבל עפ"י האמור הנה נכון דמצינו דבכל דין תורה יכול הדיין אם ישאלוהו להראות מוצא מקור הדין כדי שתתיישב דעתו של הבע"ד ולא יחשדהו. אך בדין מרומה כבר אמרנו לכ"ע דהדיין יחתוך הדין לפי אומד דעתו כאילו כבר נתברר שכל טענותיו של הנתבע שקר. ולזה קא מזהר רחמנא עפ"י התורה אשר יורוך שמראה לך מן הספר טעם הדין פשיטא שאתה חייב לקבל אלא ועל המשפט כפי' הראב"ע בדבר המופלא דהיינו דין מרומ' דבזה אין צריך הדיין להורות לך אלא מה שיאמרו לך מפיהם אתה חייב לעשות ולזה באה האזהרה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך אף כי לפי דעתך אמרו לך על ימין שהוא שמאל אי אתה רשאי להרהר אחריהם וכ"ש שאומר לך על ימין שהוא ימין וכמ"ש ה' שפתי חכמים שאתה יודע שאתה הרמאי ורצית לעשות ערמומיות על האמת ואתה יודע שאמרו לך על ימין ימין:

עו"ן מ"ד בסנהדרין בפ"ק בית דוד דינו לבקר משפט וכי בבקר דנים וכל היום אין דנים אלא אם ברור לך הדבר כבקר אמרהו עכ"ל. והרב בירך יצחק ז"ל פי' בזה כו' הכתוב לי דבר צור ישר' מושל באדם צדיק מושל יראת אלד'ים וכאור בקר יזרח שמש בקר לא

עבות. בהקדים מ"ש התם בסנהדרין מלכי ישראל לא דן ולא דנים אותו אבל מלכי ב"ד דן ודנין אותו והר"מ ז"ל כתב הטעם דמלכי ישר' אינם נכנעים לד"ת חיישינן שמא תצא תקלה כעובדא דינאי המלך בפ' כהן גדול דעבדיה דינאי מלכא קטל נפשא וכו' יע"ש. באופן דמעלה גדולה היתה למלכי ב"ד שדן ודנין אותו מפני שהיו נכנעים ביראת ה'. ועיקר מעלתם דיש כמה דינים דפטור בדיני אדם הביאם הרב שמע יעקב בפ' משפטים. מעתה דהע"ה היה משתבח שהיו דנין אותו. וז"א לי דבר צור ישראל מושל באדם דן את אחרים וגם דנין אותי מסיבת היותי מושל ביראת אלד'ים וגם אני דן את אחרים כאור בקר יזרח שמש כמו שנצטוינו ב"ד דינו לבקר משפט כך אני דן אם ברור הדבר לפני כבקר אני דן ואני מעדיף שזה שאני דן כדין הברור לפני כבקר היינו כאור בקר יזרח שמש בקר לא עבות הכו' לא שיהיה הבקר מעונן אלא ברור לפני כשמש אתד"ק ז"ל וש"י. דבר הלמד מענינו דהדיינים נקראים רואי שמש שאם ברור הדבר לפניהם כשמש דנין אותו דוקא:

מעתה נבא אל הביאור דכו' שהע"ה היא ליסר את העם לבלתי ילכו אחר הטבע בחקירות במצוותיו יתב' ותולים עצמם באבות ראשונים וכמ"ש ה' שנות חיים ז"ל דאאע"ה ומרע"ה השיגו להכיר את הבורא יתב' ע"י החקירה כי אני חושש כי אין כוונתך להשיג בחכמה להבין טעמי המצוות שאם לא תשיג הטעם תמנע עצמך מלקיים המצוה ח"ו. וז"א אל תאמר שהימים הראשונים שהם דורות הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על זה רק אני מזהיר אותך טובה חכמה עם נחלה כמ"ש ה' ברוך ן' יזייא ז"ל שהכריע שטובה החקירה עם יסוד האמונה שהנחילנו אבותינו. ויותר אני מזהיר אותך שתרחיק עצמך מלהרהר אחר רואי שמש שהם הדיינים שלא תטעה לחקור טעמם ונימוקם רק כאשר יגידו לך כן תעשה:

ואפשר שזה יהיה רמז בקראי ואתחנן וכ"ת ויצוינו ה' אלד'ינו לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלד'ינו שהכו' שאנחנו חייבים לעשות כל מצותיו יתב' כחקים ליראה את ה' אלד'ינו דוקא מבלי שום חקירה. אך צריכים אנו להבין כו' הפסוקים ויצוינו ה' אלד'ינו לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלד'ינו לטוב לנו כל הימים להחיותינו כהיום הזה וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת לפני ה' אלד'ינו כאשר ציונו:

והנה כל המפ' נתעוררו בכו' הפסוקי' האלה ואף אנא עני ב"א אענה חלקי אי ניחא קמיה שמיא. וטרם כל לנו לדעת כי בכאן הוסיף נופך אחר שאמר לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלד'ינו חזר ואמר לטוב לנו כל הימים כי משמע שמה שאנו עושים

החקים לטוב לנו הנה מלבד כי זה נראה כעובד ע"מ לקבל פרס ח"ו זאת ועוד דסתר דבריו הראשונים שעיקר עשייתם תהיה ליראה את ה' אלד'ינו דוקא. ותו קשה כפל הענין לטוב לנו כל הימים להחיותינו כהיום הזה דנראה כמיותר. ותו ק' אומרו וצדקה תהיה לנו ותירגם אנקלוס וזכותא תהא לנא ולא ידענו פי' הלשון ולא פי' התרגום ואם כוונת התרגום הוא שיהיה לנו שכר לעוה"ב הי"ל למינקט ולמען יאריכו ימים שדרשו בגמ' לעולם שכולו טוב ואמאי נקטיה בלשון צדקה דמשמע דמדין צדקה אנו זוכים ותו ק' אומרו עוד הפעם כי נשמור לעשות וכבר אמר בתחי' לעשות את כל החקים. ותו ק' אומרו את כל המצו' הזאת אמאי נקט בל' יחיד ולא נקט את כל המצות וכבר אמר בתחי' את כל החקים ותו קשה כפל הלשון כאשר ציונו וכבר אמר בתחי' ויצוינו ה' אלדינו הא תו למה לי:

ואולם נר' לע"ד לפרש דיובנו בהקדי' מתני' ריש מס' פאה אלו דברים שאדם עושה אותן אוכל מפירותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב ואלו הן כיבוד או"א וג"ח והבאת שלום בין אדם לחבירו ות"ת כנגד כולם ע"כ. ובמס' קי' ד' מ' ע"א יליף להו מקראי דכולהו אית להו פירות לעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב ופרי' בגמ' וליתני שילוח הקן דכתי' למען יטב לך והארכת ימים ומשני אמר רבא ר' אידי אסברא לי אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו וכי יש צדיק טוב וצדיק שאינו טוב אלא טוב לשמים ולבריות זהו צדיק טוב. טוב לשמים ורע לבריות זהו צדיק שאינו טוב ופירש"י בד"ה ר' אידי דאינו דומה שלוח הקן להנך דמתני' דהנך כלהו הבריות נהנים ממנו ונמצא טוב לשמים וטוב לבריות ובההוא כתיב כי פרי מעלליו יאכלו וכו' אבל בשלוח הקן טוב לשמים הוא ואין כאן טוב לבריות וכו' והילכך לא תניא גבי אוכל מפירותיהן בעוה"ז. וקודם בואי אל התכלית רגע אדבר במה שראיתי לה' סם חיי ז"ל בדרשותיו ד' ז"ך שהביא סוגי' זאת והק' הוא ז"ל להמקשן דאמאי מקשה משילוח הקן הי"ל למפרך משאר מצות דקחזינן דאיכא שכר בעוה"ז כדכתי' אם בחקתי תלכו וגו' ורבים כאלה ולפקע"ד לא אדע שכול מאי קא ק"ל דהרי כל חוזק הקושיא של המקשן היא אחר שהכריח שטעם כיבוד או"א וג"ח וכו' שיש להם פירות בעוה"ז הוא משום דכתי' בכבוד או"א למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך ודרשינן למען יאריכו ימיך לעוה"ב ולמען ייטב לך לעוה"ז וכן לגבי ג"ח ות"ת וכו' וע"ז רמי ומק' דבשילוח הקן נמי כתי' למען ייטב לך והארכת ימים ואמאי לא תני לה ולידרוש למען ייטב לך לעוה"ז והארכת ימים לעוה"ב וא"כ היאך יוצדק להקשות מיעודים אשר בפ' בחקתי הלא יאמר התרצן לית בהו למען ייטב לך והארכת ימים לעוה"ב כי אם יעודים בעוה"ז ואפשר דהם הקרן והפירות אתמהה: והנה בעיקר דברי המשנה הזאת

לא אדע שכול דקתני אלו דברים שאדם עושה אותם אוכל מפירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב וכו' דאיך? ובמה? אנו זוכים בפירות הללו דהוו דבר שלא בא לעולם דגוף הקרן לא הקנ' לו עכשיו כי אם הפירות והיא הלכה פסוקה בפ' מי שמת ד' קמ"ז ע"ב ידור פ' בבית זה יאכל פ' פירות דקל זה לא אמר כלום עד שיאמר תנו בית זה לפ' וידור בו דקל זה לפ' ויאכל פירותיו ופסקוה כל הפוס' ז"ל הר"מ בפ"י מה' זכיה ומרן בסי' רנ"ג וה"נ דכוותא. ועינא דשפיר חזי להרדב"ז ז"ל בראשונות סי' רנ"ב שנשאל בראו' שעשה צואה ומסר המעות והמטלטלי' ביד החכם מר ניהו רבא הרדב"ז ז"ל לשם ת"ת שיונחו במקום בטוח להרויח ע"י משכונות בטוחים והריוח ההוא יאכלוהו לומדי תורה שתורתם אומנותם והקרן יהיה קיים לעד לעולם. והר' מהר"י בי רב ז"ל וה' מהר"ש הלוי ז"ל ביטלו הקדש זה מטעם דהוי דשלב"ל כיון שאמר והקרן קיימת לעד לעולם מדכתב הרשב"א והנ"י ז"ל והרדב"ז ז"ל היה חלוק עמהם שכבר מסר המעות לידו הרי הוציא הדקל מרשותו וזכה הוא בגוף ובקרן ללומדי תורה אלא שהתנה שלא יאכלו גוף הקרן רק הפירות דוקא. ועוד שהיה כתוב בלשון הצואה כתחז"ל ועכ"ז לא הסכימו עמו ויען היו המה שנים כפו אותו לבטל דעתו נגדם והוכרח להוציא מידו המעות והמטלטלי' שמסר לו הנותן ונתנם ליורש. ובחדשות סי' קע"ז נשאל עוד הפעם בענין כזה שמסר הנותן שטר המשכנתא ביד הרב מהר"י בי רב וכתב בשטר בפי' ששעבד המעות הפירות ללומדי תורה והקרן יהי' קיים לעד. והשיב הוא ז"ל הנה לשעבר חלק עלי הרב מהר"י בי רב עצמו ז"ל ומהר"ש הלוי וביטלו הצוואה וכפו אותי והחזרתי המעות ליורש ואני הייתי חלוק עמהם יען היה הענין בצואת שכ"מ אבל עתה שהיא מתנה בריא פשיטא דההקדש בטל מטעם דהוי דשלב"ל. והרב פ"מ בח"ב סי' ל"ה נשאל בראו' שכ"מ שאמר לקרובו הסך ש' גרושי' שבידך הפרשתי אותם להנערה פ' להרויחם לנדונייתה ונכנס לבית הספק שמא הוי פירות דקל ולא קנתה הנערה ואח"ך כתב דודאי כיון שכבר הפרישם ביד פ' פירות ודאי קנתה מפני ששעבד גוף הנכסים לפירות והוי כמו דקל לפרותיו יע"ש שמטעמים אחרים כ' בסו"ד שזכתה גם בגוף עכ"פ בפירות מיהא כתב דקנתה מטעם ששעבד לה גוף הנכסים לפירות ופלג על ה' מהר"י בי רב ומהר"ש הלוי והרדב"ז ז"ל. אך ראיתי לה' ידי דוד הנד"מ שרצה לזווגם ויצא לחלק ביניהם וז"ל וי"ל דשניא נדון הפ"מ מנדון הרבנים הנז' דבנדון הפ"מ קאמר הפרשתי לה הש' גסים שבידך להרויח בהם והוי הפרש' הגוף לפירו' ששעבד גוף הנכסי' לפירותיהן כדקל לפירות. אבל בנדון הרבני' נר' שהפרי' המעות אבל לא זיכ' אותם להם בגוף הממון רק שהפריש'

והניחם כדי שישאו ויתנו בהם והריוח יתנו להקדש והוי מקדיש דשלב"ל שהרי עדין ברשות המקדיש קיימי וכו' יע"ש:

ובאמת תמהני איך פה קדוש יאמר דבר זה אחר שהוא עצמו הביא תשו' הרדב"ז ד' קע"ז בפי' ושעבד כה"ר משה הנז' לאכילת הפירות הוא וישיבתו וכו' ובתשו' דסי' רנ"ב כתוב בפירוש שמסר אותם ביד החכם הרי שזיכה להם הגוף בעצמו ואיך יצוייר לומר ברשות המקדיש קיימי באמת פלא ולדידי ק' לזווגם:

איך שיהיה נחזור לעיקר חקירתינו אף אי נימא דבכגו"ד בפלוגתא מתניא מי הוא זה שיכול לתבוע מאתו יתב' שישלם לנו הפירות בעוה"ז. ולכאו' לא מצאתי ישוב לחקירה זאת רק שמדין תנאי אנו זוכים בפירות שהקב"ה התנה עמנו שבעשיתינו מצות אלו ע"מ שישלם לנו פירות בעוה"ז והקרן קיימת לעולם הבא ובזה כבר פסק הטור סי' ר"ט ס"ק י"ב דאף דאין אדם מקנה דשלב"ל תנאי מהני בדשלב"ל וזהו דעת הרא"ש וכמ"ש מר"ן שם ושרשו פתוח מההיא דבן לוי לדידן דקי"ל דע"מ תנאה הוי כידוע. ובהיותי בזה ראיתי להכנה"ג ז"ל שם בסי' ר"ט הגהט"ו ס"ק ע"ו שכתב וז"ל מעשה באחד שנתן מתנה לחבירו בתנאי שיזכה בה לבן הנותן שיולד אחריו ויש מי שפקפק דכיון דהתנאי הוי דשלב"ל התנאי בטל והמעשה קיים ואני השבתי לו מדברי הטור שכתב דתנאי מהני בדשלב"ל דאם מכר את השדה והתנה עמו ע"מ שתתן לי מן הפירות כו"כ בכל שנה אז קיום המקח תלוי בו ואם לא יתן לו כמו שהתנה יתבטל המקח עכ"ל:

ואני אי"ש צעי"ר למדב'ר לא ידעתי מה דמות יערוך דהנה דין זה של הטור ז"ל הוא שהתנאי דהיינו חיוב ליתן הפירות אינם בעולם שפיר כתב הטור דמהני התנאי אבל המעשה שנשאל הוא ז"ל שרוצה להקנות למי שאינו בעולם מהיכא תיתי שיזכה. וסוגיא ערוכה היא בפ' יש נוחלין דקל"א ע"א על הא דתנן לא כתב לה בנין דכרין דיהוון ליכי מינאי אינון ירתון כסף כתובתיך יתר על חולקהון דעם אחוהון חייב והק' בגמ' אמ"ל ר' פפא לאביי בין למ"ד ירתון ובין למ"ד יסבון הא אין אדם מקנה דשלב"ל ואפילו לר"מ דאמר אדם מקנה דשלב"ל הנ"מ למי שישנו בעולם למי שאינו בעולם לא ומשני תנאי ב"ד שאני. וכן בפ' מ"ש ד' קמ"א ע"ב ההוא דאמר לדביתהו נכסי להאי דמעברת אמ"ר הונא המזכה לעובר לא קנה איתיביה רב נחמן האומר אם ילדה אשתי זכר יטול מנה ילדה זכר נוטל מנה אמ"ל משנתינו איני יודע מי שנאה והק' בגמ' ולימא ליה ר"מ היא דאמר אדם מקנה דשלב"ל ומשני אימור דשמעת ליה לר"מ למי שישנו בעולם למי שאינו בעולם מי שמעת ליה עכ"ל. באופן דיש הפרש גדול בין מקנה דבר שלב"ל למקנה למי שלא בא לעולם וא"כ מה דמות יערוך הכנה"ג ז"ל לנדון דידיה לסתור דברי המפקפק

ממ"ש הטור דתנאי מהני בדשלב"ל אנה"נ דמהני אבל תנאי להקנות למי שלא בא לעולם לא שמענו מדברי הטור ז"ל שהרי המוכר מתנה ע"מ שתתן לי כו"כ פירות בשנה הוא הרי הוא בעולם אלא שהפירות אינן בעולם ומה דמות יערוך והוא תימה:

או אפשר דאנו זוכים בפירות בעוה"ז מדין נדר שכ"כ הר"מ במז"ל בפ' כ"ב מה' מכירה ה' ט"ו וז"ל דין ההקדש ודין העניים ודין הנדרים אינו כדין ההדיוט שאם אמר מה שתלד בהמתי יהיה הקדש או אתנהו לצדקה ה"ז חייב לקיים דברו שנא' ככל היוצא מפיו יעשה עכ"ל. וכתב ה' כ"מ ז"ל שטעם הר"מ ז"ל שחייב לקיים מדין נדר יעש"ב. וכן פסק בס' הקצר סי' רי"ב עי"ש:

ואפשר דזה יהיה פשט הכתוב והיה עקב תשמעון את המשפטי' האלה ושמרתם ועשית' אותם ושמר ה' אלד'יך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותי' ואהבך וברכי' והרבך וברי'פרי בטנך ופרי אדמתך וגו' דלכאו' יל"ד אמאי נקט בלשון ושמר ולא נקט ונתן או לשון אחר. ותו איכא למידק תיבת לך נר' מיותרת האמנם עפי"ה הוא פשוט דלעיל קא' ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטים אשר אנכי מצוך היום לעשותם ודרשו רז"ל היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם וע"ז פי' דבריו והיה עקב כתרגומו ויהי חלף דתקבלוודהייינו תנאי שמתנה עמהם ושמרתם ועשיתם אותם כשתקיימו כל המצות הקב"ה ישמור לכם מכלל כל המצות שתעשה את הברית ואת החסד שנעש' אנחנו דהיינו לימוד התורה שנקרא ברית ואת החסד שהיא ג"ח שכולם כלולים בה אלו המצות ישמור אותם לך הקב"ה לשלם לך פירותיהן דהיינו ובירך פרי בטנך ופרי אדמתך וגו':

מעתה נא"ה ויצוינו ה' אלד'ינו לעשות את כל החקים האלה ליראה את ה' אלד'ינו הכונה דהקב"ה צוה אותנו] לעשות את כל החקים וגו' אך יש בהם חקים שהם לטוב שאינם לגבי שמים דוקא אלא גם טוב לבריות. וז"א לטוב לנו דבאלו המצות שהם לטוב לנו שיש לנו בהם שכר בעוה"ז ובעוה"ב. וז"א להחיותינו כהיום הזה וצדקה תהיה לנו כתרגומו וזכותא תהא לנא ונקט בלשון זה וצדקה תהיה לנו שם רמז דמדין צדקה משלם לנו שכר בעוה"ז. ועוד איכא טעמא אחרינא כי נשמור לעשות את כל המצוה כאשר ציונו שכך התנה עמנו ונקט את כל המצוה בלשון יחיד כי בכללותם היא טוב לבריות ג"כ. ובטעם זה שאמרנו שמה שנותן לנו הקב"ה פירות בעוה"ז הוא מדין תנאי א"כ מדויק לשון המשנה אלו דברים שאדם עושה אותם וכו' דהיל"ל אלו דברים שיש להם פירות אבל עפ"י טעם זה דהאדם תכף שעושה אותם הרי נתחייב הקב"ה מדין התנאי ולהכי נקט אלו דברים שאדם עושה אותם וכו' וכן נמי מדוייק בקרא אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו: והרב החסיד שארית יעקב ז"ל הביא מדרש בסדר יתרו שכשקבלו

ישראל את התורה מאז זכו לפשטי התורה וגם כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש עכ"ל. והק' הוא ז"ל היכי קא זכו למה שתלמיד ותיק עתיד לחדש דהו"ל פירות שלב"ל. ולא אכחד כי שמעתי ולא אבין מאי קק"ל הלא כבר קבלו ישראל את התורה וזכו בה ושפיר זוכים במה שתלמיד ותיק עתיד לחדש אטו אם אדם קנה פרה מחבירו לא זכה בולדותיה שתלד והא נמי דכוותה. והוא ז"ל תירץ עם מאי דאמרי' בפ' מי שמת אמ"ר יוחנן דעתו של אדם קרובה אצל בנו. ובהכי אמרו במתני' דאם אמר אם ילדה אשתי זכר יטול מנה ילדה זכר נוטל מנה. וא"כ ה"ה הכא שזכו ישראל במה שתלמיד ותיק עתיד לחדש כי הוא אבינו מלכינו ומזכה לנו אף דשלב"ל שהם חידושי תורה:

ואפשר דזה יהיה הויכוח שבין בעז ורות דהנה בעז אמר לה לא תעבורי מזה וכה תדבקין עם נערותי. והשיבה רות מדוע מצאתי חן בעיניך להכיריני ואנכי נכריה. ויאמר בעז אל רות הגד הוגד לי כל אשר עשית את חמותך וגו' ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלימה מעם ה' אלק"י ישר' אשר באת לחסות תחת כנפיו. דלכאו' ק' איך יוצדק תשו' רות בשביל שרצה בעז להטיב עמה יצאת לטעון מדוע מצאתי חן בעיניך להכירני ואנכי נכריה מה זו שאלה שרצה לרחם עליה. ואם טענתה טענה מה היתה תשו' הגד הוגד לי וגו'. ותו ק' אומרו ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלמה וגו' ותרגם התרגום יגמול ה' ליך גמול טב בעלמא הדין על עובדך טב ויהי אגרך שלימה לעלמא דאתי ולנו לדעת מהיכא תיתי לשלם לרות בעוה"ז ובעוה"ב ואולם עפי"ה הנה נכון דרות ס"ל דכל מה שאנו זוכים לאכול פירות בעוה"ז הוא מטעם שכ' הרב החסיד ז"ל שאנחנו יש לנו דין בנים ודעת אבינו שבשמים קרובה אצלינו. והנה כאשר אמר לה בעז וכה תדבקין עם נערותי שרמז לה שרוצה לישאנה וגם רמז לה שעתיד לצאת ממנה דוד שאמר לה גושי הלום והלום כינוי למלכות וגם רמז לה לעושר דכתי' ותאכל ותשבע ותותר ופי' רש"י שם במס' שבת ד' קי"ג ע"ב יע"ש. וע"ז יצאת לטעון באיזה טעם תזכה בכל היעודים הללו בעוה"ז מאחר דהוי דשלב"ל וכי תימא דעיקר זכייתינו בפירות הוא מט' היות לנו דין בנים לזה פיה פתחה בחכמה לטעון ואנכי נכריה דא"א להיות לנו דין בנים כמוכם מטעה היותי נכריה. ולזה השיב בעז הגד הוגד לי וגו' דאת עשית ג"ח עם חמותך ובג"ח איכא ב' טעמים הא' ישלם ה' פעלך מדין תנאי כיון שכבר עשית המצוה והב' ותהי משכורתך שלמה מעם ה' אלק"י ישר' אשר באת לחסות תחת כנפיו מדין צדקה ונדר ור' חסא בא להודיע דדוקא מדין צדקה ישלם לה הקב"ה ולא מדין תנאי שהרי עם הגרים לא התנה הקב"ה וזה חדית לן ר' חסא אשר באת לחסות תחת כנפיו:

דבר הלמד מכל האמור שמן החיוב המוטל עלינו להגות בתורת ה' יומם ולילה כי היא חיינו ואורך ימינו ומי שאינו יודע לקרות בתורה עכ"פ יתגבר כארי בבקר השכם להתפלל עם הצבור בכוונת הלב. ולא כאשר אנו רואים בעוה"ר כמה פריצי הדור משרתים של התנור שאינ' נזהרים להתפלל אפי' ביחיד ומה יענו ליום הפקודה ואף בש"ק שאין להם שום עסק אינם נזהרים אפילו להתפלל במקום שהיה להם להתאסף בבתי כנסיות וללמוד תהלים לפחות:

והנה מצינו לדהע"ה כמה נצטער באותם ששה חו' שנצטרע כדאיתא בסנהדרין ד' ק"ד אמר רב ששה חו' נצטרע דהע"ה דכתי' תחטאני באזוב ואטהר. והיה מצטער הרבה לענות קדיש וקדושה עם הצבור ואפ' דזה יהיה כונת הכתובים בתהלים סי' ט' חנני ה' ראה עוניי משנאי מרוממי משערי מות למען אספרה כל תהלתך בשערי בת ציון אגילה בישועתך דלכאו' יל"ד דהנה עיקר תפילתו היתה שיחוננהו ה' ויראה עוניו משונאיו ומפרש דבריו שירוממהו משערי מות ולא ידענו מאי קאמר היל"ל מצילי משערי מות. ותו ק' נתינת ט' שמבקש שירוממהו למען אספרה כל תהלתך וכי בשביל זה רוצה שירוממהו. ותו ק' אומרו כל תהלתך וכי כל תהלותיו יתב' יכול לספר. ותו ק' בשערי בת ציון וכי דוקא בשערי ציון יוכל לספר תהלותיו יתב'. ואולם נלע"ד דיובן בהקדים מה דאיתא במס' פסחים ד' ע"א ע"ב שאסור להוציא בשר הפסח מן האגף ולפנים כלפנים מן האגף ולחוץ כלחוץ. תו איתא בש"ס אמר"י אמר רב וכן לתפילה ופליגא דריב"ל דאמר ריב"ל אפילו מחיצה של ברזל אינה מספקת בין ישראל לאבינו שבשמי' ופירש"י וכן לתפילה העומד מן האגף ולפנים מצטרף לעשרה והעומד חוץ לפתח אינו מצטרף. והתוס' שם בד"ה וכן לתפילה הקשו לרש"י דבסוטה דל"ח משמע דהלכה כריב"ל דמחיצה של ברזל אינה מפסקת ובפ' כל גגות דצ"ב משמע דמחיצה מפסקת דאמרו תשעה בקטנה ואחד בגדולה אין מצטרפין ונראה לר"י דהכא מיירי לענין יחיד שרוצה לענות קדיש או קדושה או איש"ר פליגי כאן רב יאודה יריב"ל דלריב"ל אינה מפסק' ולר"י מפסקת כי היכי דמפסקת לענין צירוף ה"נ לא נפיק י"ח עכ"ל. תו איתא התם בש"ס הא גופא קושי' אמרת מן האגף ולפנים כלפנים הא אגף עצמו כלחוץ אימא סיפא מן האגף ולחוץ כלחוץ הא אגף עצמו כלפנים לא קשיא כאן בשערי העזרה כאן בשערי ירוש' דאמר רב שמואל בר רב יצחק מפני מה לא נתקדשו שערי ירושלם מפני המצורעים שמגינים עליהם בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים עכ"ל:

נקוט מהא דשערי ירוש' לא נתקדשו מפני המצורעי'דנחשב אגף עצמו כלחוץ. ומרן ז"ל בב"י בא"ח סי' נ"ה הביא לשון הגמרא ופירש"י וכתב וז"ל ומשמע לכאורה דאגף כלפנים

וראיה משערי עזרה שהיו מקדשין אותן ואפי' שערי ירוש' אי לאו משום המצורעים היו מקדשין אותן. ור' ירוחם פליג וס"ל דאגף הוי כלחוץ וזהו דעת הר"מ בפ' ט' מה' ק"פ ישש"ב. וראיתי לה' מערכי לב ח"א ד' ן' ע"ב שכ' משם רמב"ר דבזמן שנצטרע דהע"ה היו ליצני הדור מבקרים אותו שם ואומרים לו בית ה' נלך להורות לו שאסור לו ליכנס בתחום עיה"ק אבל הוא לא היה מצטער על זה כיון שהיה יושב בתוך השער ואיהו ס"ל דאגף הוי כלפנים יע"ש. וכונתו רצויה דדהע"ה ס"ל כס' הב"י דאגף הוי כלפנים ודלא כרי"ו:

אך אחרי המחי"ר מכתו"ר לא ידענא מאי קאמר דהרי מרן הב"י כתב כן לענין צירוף עשרה ברם לגבי מצורע ליכא מאן דפליג דחשיב האגף כלחוץ שהרי לא היו מקדשין שערי ירוש' מפני המצורעים ודהע"ה היה מצורע והוא פלא. ולדידי חזי לענ"ד דדהע"ה לא קאמר לענין צירוף אלא לענות הוא קדיש וקדושה ואיש"ר עם הצבור כמ"ש התוס' דבזה כ"ע מודו לס' ריב"ל דאפי' מחיצה של ברזל אינה מפסקת בין ישר' לאבינו שבשמים וזהו טעמו של דהע"ה שלא היה מצטער מאחר דיכול לענות קדיש וקדושה ואיש"ר. ואנה"ן דודאי היה רוצה דהע"ה להתפלל עם הצבור. עוד כתב הרב דלעת"ל ותקדשו אף שערי ירוש' שלא יהיה באותו זמן זב ומצורע. מעתה נא"ה והוא דדהע"ה היה מתפלל להקב"ה שיראה עונייו משונאיו שהיו מלעיגים עליו בית ה' נלך וז"א ראה עוניי משונאי מרוממי משערי מות שהמצורע חשוב כמת ולזה דקדק מרוממי שיתרפ' מצרעתו ויצא משטר ירוש' שיושבי' המצורעים. ונתן ט' לדבריו למען אספרה כל תהלתך דאם יתרפא מהצרעת יוכל להתפלל כל התפילה עם הצבור אפי' בשערי בת ציון הוא מצטרף דאיהו ס"ל דאגף הוי כלפנים אבל עתה אינו יכול להתפלל עם הצבור כ"א לענות קדיש וקדוש' ואמר עוד אגילה בישועתך דלעת"ל יתקדשו גם שערי ירוש' ולמה מקדשין אותן אם לא דהלכה אזלא דאגף הוי כלפנים ודו"ק: ואפשר דזה היה מתרעם הנביא ירמיה סי' ט' על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא שמעו לקולי ולא הלכו בה. דלכאורה יל"ד בין בדברי השואל בין בדברי המשיב האל יתב' דנקט כפל הענין במילות שונות ולא עוד אלא דבדבריו יתב' יש תוספת דברים אחר שכבר אמר על עזבם את תורתי והדר אמר ולא שמעו לקולי הוסיף עוד ואמר ולא הלכו בה דבאמת תיבות אלו אין להם מובן. ואולם עפ"י קוטב דרושינו הנה נכון דכבר אמרנו דעל ידי לימוד התורה וקיום המצות ובפרט המצות הידועות שהם טוב לשמים ולבריות אנו אוכלים פירות בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב. עו"ן מ"ש במס' ב"מ ד' ל' ע"ב תני רב יוסף והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון

את הדרך זו ג"ח אשר ילכו זו ביקור חולים בה זו קבורה. נקוט מהא דפי' תיבת ילכו בה היינו ג"ח וביקור חולים וקבורת המת:

מעתה ז"א דהנביא מתרעם על ב' דברים על מה אבדה הארץ שאינה מוציאה שום פרי וגם נצתה כמדבר מאין עובר בעד יושביה אשר נדדו הלכו ויהי כמשיב הקב"ה יתש"ל על עזבם את תורתו אבדה הארץ שאינה מוציאה שום פרי כלל. ועוד ולא שמעו לקולי שאפי' לס' שאמר שיאמר אדם שמע שחרית וערבית לקיים מצות והגית בו יומם ולילה גם זה לא קיימו ועוד אמר ולא הלכו בה. דתיבות אלו הם לג"ח וגם זה לא עשו וזוהי סיבה כי אבדה הארץ בעונותינו הרבים:

איך שיהיה חזרתי לנושאי מקדם אמרתי בתחילת דכרי ירך המשכן יחנו צפונה ופקודת משמרת בני מררי. עפ"י מה שראיתי להרב יערת דבש שכ' בפ' קראו למקוננות ותבואינה ואל החכמות שלחו ותבאנה דק"ק דלמה היה צריך למקוננות באותו זמן שכל ישר' היו מתאבלים על חרבן הבית אבל העיקר כי בכל דבר הספד וקינה הקרוב הקרוב אל הנעדר לא יוכל להספידו ולא לעורר עליו הבכי כי מרוב יגונו יסתתמו דבריו ולא ידע דבר אך בבא איש זר יעורר הבכי. הדברים ק"ו אב על בנו כשיקום להספידו במקו' שהוא היה צריך לבכות עלי ולהספיד אותי אוי לי אללי לי. הלא יעקב אע"ה בחיר שבאבות היו לו י"ב שבטים ונפקד ממנו יוסף ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו וימאן להתנחם ואיתא במדר' שכל שעה שהיה זוכר יעקב אע"ה דבר יוסף שאמר לו הנני כששלחו לראות את אחיו היו מעיו מתחתכין והיה צועק בקול מר כי ארד אל בני אבל שאולה ודוד הע"ה היו לו כמה בנים וצעק בקול מר על אבשלום שהי' רודוף אותו מי יתן מותי אני תחתך מה אענה ומה אומר כי אזכרה יום המר והנמהר שקבל המיח' בספ"י וקרא אותי לקרות שיר השירים וכשהגיע לפסוק בחור כארזים ויתן את קולו בבכי צעק בקול מר היאמן כי יסופר שאשכח צרה כזאת תשכח ימיני אם אשכחך בני אליעזר כאשר כתב הרב אבק סופרים שאנחה כזאת אין לה גבול לא שנים עשר חו' עד יום מותי. וזהו שאמר איוב גם היום מרי שחי ידי כבדה על אנחאי ופירש"י אחר כל התנחומין הללו מרי שחי במקומו עומד ידי כבדה מכת נגעי תקיפה יותר מאנחתי שאיני קובל וצועק לפי מכתי ובאמת אמרו קשה סילוקן של בחורים לפני המקום כחרבן בהמ"ק שנא' קרא עלי מועד לשבור בחורי גת דרך ה'. וזה אמרתי דזהו כו' המדרש על פסוק בכה תבכה בלילה מעשה באלמנה אחת שהיה לה בן תשחורת ומת והיתה בוכה בלילה והיה רשב"ג שומע קולה והיה בוכה על חרבן בהמ"ק ופירש הרב מהראנ"ח שמאחר שהן שוין מיתת בחורים עם חרבן בהמ"ק לכך כשהיה שומע קול בכייתה היה בוכה על חרבן בהמ"ק. כל העם

הנמצאים בעת ההיא יעידון יגידון על עוצם התלהבותו והוידוי שהתודה לפני י' אנשים מי שמע כזאת מי ראה כאלה כאשר ראיתי להמפ' שכתבו. והרב אליהו כהן זלה"ה בס' מדרש אליהו שהיה מפרש כו' מאמר אמ"ר יאודה אשרי מי שעמלו בתורה ועושה נח"ר ליוצרו גדל בש"ע ונפטר בש"ט מן העולם ועליו אמר שלמה בחכמתו טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו דאין הכי' כפשטה אלא ר' יאודה אשמועינן חידושא ומדבר על ב' אנשים הא' גדל בש"ט מי שעמלו בתורה והב' נפטר בש"ט מן העולם עליו אמר שלמה בחכמתו טוב שם משמן טוב ויום המות הוא יותר טוב מאותו צדיק מיום הולדו. את זה רמזתי בנשאי מקדם ירך המשכן רצונו לומר מי שהוא קרוב למשכן על דרך עובר ירך אמי והמשכן כינוי לצדיק הכונה שהקרוב יחנו צפונה לא יאות לו להספיד וליתן את קולו בבכי כלל וע"ז מתמה ופקודת הכונה כשיארע דבר רע ומר כזה שמת בחור ולא מיתת עצמו שנהרג ע"י אחרים וכידוע דמילת פקידה לא נאמרה אלא במלחמה שהוא הרוג ויפקדו מעבדי דוד וכיוצא מה יעשה לבכות עליו ולהספידו ויהי כמשיב משמרת בני "מררי" הכו' חברת המקוננים כמ"ש משמרות כהונה ולויה ה"נ ז"א משמרת בני מרר"י אנשים מרים היודעים להספיד כראוי הלא תראה קרשי המשכן כשנחרב קראו למקוננות וכו'. וסילוקן של בחורים דכוותה שקולים הם ויבואו גם שניהם:

חזרתי ואמרתי ופקודת משמרת בני מררי הכונה שמכאן ואילך יפקד זאת המשמרה של בני מרר"י ובילע המות לנצח הא כיצד בבנין בהמ"ק. וז"א קרשי המשכן ובריחיו ועמודיו ואדניו שיבנה בב"א בעגלא ובז"ק כיר"א:

דרוש ח לשבת כלה

דרוש שדרשתי בקק"ג שנת התרל"ז ליצירה:

והנושא בא וישכרו את כל כלי אחל מועד ואת משמרת בני ישראל משמרת בני ישראל לעבוד את עבודת המשכן:

איתא במדרש סדר היום יברכך ה' וישמרך יברכך ה' בממון וישמרך מן החטא יאר ה' פני אליך בתורה עכ"ל:

ישתבח הבורא ויתפאר היוצר אשר בחר בנו מכל העמים והבדילנו מן האומות והנחילנו תורתו הקדושה ותרי"ג מצות וזיכנו לעובדו ללמוד בתורתו הקדושה ולקי מצוותיו וכמאמר דהע"ה מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטי' בל ידעום הללויה. דלכאו' ק' אמאי נקט כפל הענין במילות שונות דהיינו דבריו חקיו ומשפטיו. ותו ק' אומרו לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום דמהיכא תיתי שידעו

משפטים כיון שלא נתן להם התורה. ומוכרח דכלפי שאמר חקיו ומשפטיו לישראל בא להודיעם דמשפטים כל ידעום הגויים ולנו לדעת כוונתו. אמנם נלע"ד דיובן עם מ"ש הרב בינה לעתים בדרוש ל"ד הרחיב הדברים להודיעינו שלימות אמונתינו שהיא נבדלת מכל האומות דהנה ידוע דלא כל אדם יחכם וכמ"ש הר"מ בס' המורה כי יש ה' דברים המונעים את האדם לימוד התורה קוצר המשיג ועומק המושג ואורך ההצעות ובקשת הצריכים ורוע התבונה מגעיית החומר. והנה באומות אף אם יהיו חכמים מחוכמים וישימו כל תכלית אושרם בהשגת המושכלות להשתדל בידיעתם מתוך החקירות עד כי יגיעו לתכלית מטרתם אך לא יגיעו שום תועלת להמונים הריקים אשר אין להם יד בחכמה ואין להם דעת להבין או מרוב טרדותם באופן כי ההמונים שבהם יחיו בעוה"ז כפראים בלתי שום ידיעה ותועלת. לא בן אנחנו עם בני ישראל החכמים שבנו יבלו ימיהם בלימודם תורה וים התלמוד ותורת אמת וישיגו לידע ולהבין סדר ואופן עשית המצות אשר ציונו ה' אלד'ינו בתכלית השלימות ויבואו ויגידו לעם אף להריקים ופוחזים יבינו אופן עשית כל מצוה ומצוה כמתכונתה אף שאינם יודעים אמיתות טעמה. עכ"פ לא יגעו לריק ח"ו ואדרבא ריקנים שבנו מלאים מצוות כרימון. ובזה פי' הרב ז"ל ויותר מהמה בני הזהר עשות ספרים הרבה אין קץ ולהג הרבה יגיעת בשר סוף דבר הכל נשמע את האלד'ום ירא וא מצותיו שמור כי זה כל האדם. דהכו' דשהע"ה מזהיר אותנו שלא לעשות כמעשיהם שעשית הספרים הרבה אינו קץ השלימות אבל אנחנו עם בני ישראל סוף דבר הכל נשמע שכל מה שלומדים החכמים סוף כל סוף הוא להשמיע לכל הקהל שדר יראת ה' ועשית מצותיו כי זה כל האדם בין חכם ובין שאינו חכם:

מעתה אפשר כי זה כיוון דהע"ה מגיד דבריו ליעקב שהם החכמים כמ"ש ויעקב איש תם יושב אוהלים כי עי"ז יודיעו חוקיו ומשפטיו לישר' לא עשה כן לכל גוי כי אף שהחכמים שבהם לומדי' בחכמות לא ישיגו שום תועלת לזולתם ומשפטים כל ידעום הללויה:

אשר עפי"ז אפשר לפרש כו' ככתו' בפ' נצבים כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך וכלבבך לעשותו. דהנה כבר כתבנו בשם הרמז"ל דיש מי שיוכל לפטור עצמו מלימוד התורה בטענה כי הוא פתי וטפש ואינו משיג דעתו להבין אמרי בינה או כי רבו מספר אורך ההצעות ורחוק הוא להשיג או כי טרדותיו עצמו מספר. לזה אמר כי כל הסיבות הללו הם למניעת הלימוד אבל עשית המצות אין צריך לא דעת ולא תבונה. וז"א כי המצוה הזאת וגו' לא נפלאת היא ממך מקוצר המשיג ולא רחוקה היא מסיבת אורך ההצעות וכיוצא כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך אם חשיג או בלבבך לעשותו' דייקא:

ואולם להבין כל המשך הפסוקים הנז' לא בשמים היא וגו' ולא מעבר לים היא וגו' כי קרוב אליך הדבר מאד וגו' דלכאו' יל"ד מהיכא תיתי שיטענו שהיא בשמים או מעבר לים כדי לומר להם לא בשמים היא וגו'. ונלע"ד לפרש בהק' את הידוע טענת מלה"ש דינא דבר מצרא. והמפרשים ז"ל תי' דניתנה לנו במתנה או שאנו בנים או ת"ח או עניים וכיוצא כמה תירוצים נאמרו בזה כאשר הספרים מלאים. וכל אלו התי' כל בעל שכל יתפלא בעיניו דאיך יתכן דהקב"ה כ"י יעשה אופני הברחה מהמלאכים ליתנה לנו את התורה אם האמת עם המלאכים. ובפרט לפי מ"ש בש"ס בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת ב"ו וכו' כשאדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב לוקח שמח אבל הקב"ה מכר את התורה ושמח וכו' הרי שבתורת מכר אתא לידן. האמנם ראיתי לה' ש"ך עה"ת שתי' דאעיקרא קו' ליתא כי המלאכים הם בשמים והתו' היא היתה תחת כסא כבודו יתב' דכתי' ואהיה אצלו אמון וגו' וא"כ מהיכא תיתי שיהיה להם דין בן המצר לא יהיה אלא דהפסיק ביניהם רכבא דדקלי יעש"ב. ואפשר דזה יהיה כו' יתב' שאמר למרע"ה אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשו' ופשוט: עו"ן מאי דאיתא במס' חגיגה ד' ה' ע"ב רב אידי הוה רגיל דהוה אזיל תלתא ירחי באורחא וחד יומא בבי רב והוו קרו ליה בר בי רב דחד יומא חלש דעתיה קרי אנפשיה שחוק לרעהו אהיה וגו' אמ"ל ר' יוחנן במטותא מינך לא תעניש להו לרבנן נפק ר"י ודרש ואותי יום יום ידרושו וכי ביום דורשין ולא בלילה אלא לומר לך כל העוסק בתורה יום א' מעלה עליו הכתוב כאילו עסק כל השנה כולה. והקשו המפרשים וכי משוא פנים יש בדבר דיום אחד יהיה נחשב כפל השגה וכי תימא דמצי למימר הא קאימנא ללמוד ומה אעשה כי הדרך רחוקה מ"מ אינו דומה הבא טעון להבא ריקם. ותי' דעיקר כו' ר"י לאשמועינן דכיון דדאינו כל כך חשקו דטרח כ' חו' לבא ללמוד תורה בדין הוא שיטול שכרו בלימוד יום אחד ככל הבנה כולה ומפיק לה מדכתיב ואותי יום יום ידרושון ודעת דרכי יחפאן דעיקר תלוי בחפץ וחשק בלימוד:

באופן מצינו ב' סיבות המונעות עסק התורה הא' היא כי מאחר שהתורה היא זכות המלאפים מדינא דב"מ ואיך נזכה בה אנחנו בתואנות ודברים. ועוד אם בית המדרש הוא רחוק הרבה כההיא דרב אידי ימנעהו מלילך ללמוד תורה. וז"א כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת היא ממך אל יפלא בעיניך שאיך תזכה בה מאחר שהיא זכות המלאכים וגם לא רחוקה היא הכו' הריחוק אל ימנעך מללמוד דהנה לטענת המלאכים תדע כי לא בשמים היא התורה כי אם תחת כסא הכבוד. וגם כשאתה חפץ ללמוד יום אחד לגבי דידך אם יש לך חשק בתורה לא רחוקה היא אלא קרוב אליך הדבר כשיש לך חשק בפיך ובלבבך לעשותו:

והנה האי קרא כי קרוב אליך הדבר מאד וגומר דרשו אותו בעירובין דנ"ד ע"א דצריך הקורא להוציא בשפתיו. דאיתא התם אמ"ל שמואל לר' יאודה יאודה שיננא פתח פומך וקרי פתח פומך ותני כי היכי דתתקים בידך ותוריך חיי שנא' כי חיים הם למוצאיהם חל תיקרי למוצאיהם אלא למוציאם בפה. ולכאו' יל"ד דמפסוק זה לא נלמד אלא שמאריך ימים אבל שמתקים תלמודו בידו לא נפקא מהכא. ואולם ראיתי לה' בינה לעתים ז"ל שכתב דהענין הוא טבעי והוא דידוע דמי שיש לו דעת חריף וזך השכל הוא מלחות המוח ומי שהוא זכרן הוא מיובש המוח וא"כ א"א ב' נושאים אלו באדם אחד זולת דזה שהוא זך השכל וחריף אחר שמבין הלימוד כשחוזר ומוציאו בפיו ע"י השמעת הקול והויכוח מתיבש המוח וזוכר כל מה שלומד. וגם אורך ימים היא בפעם כי הנפש הרוחני והגוף הגשמי כששניהם מסייעים דהיינו שהשכל הרוחני מעיין והפה והלשון והגרון מסייעים בלימוד כשלומד בקול רם הרי נהנית הנפש מסיוע הגוף ג"כ משא"כ כשהנפש הרוחני דהיינו השכל הרוחני הוא מעיין ולומד בלי סיוע האברים הגשמיים מבקשת הנפש ליפרד מהגוף מאחר שאין לה שום עזר וסיוע מהגשמיות. וזה פי' הרב ז"ל כו' שמואל דאמ"ל לרב יאודה שיננא פי' שאתה חריף וזך השכל פתח פומך וכו' כי היכי שתתקיים בידך ותוריך חיי ועיקר הראיה מהכתו' כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא דהיינו הגשמיות מתרפא הן בלחות המוח נעשה ממוזג והן כל גופו הגשמי אתד"ק:

אשר עפי"ד הללו מה נעמו לחכי דברי התנא במס' אבות ר' דוסתאי בשם ר' ינאי משום ר' מאיר או' כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו שנא' רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים יכול אפי' תקפה עליו משנתו ת"ל ופן יסורו מלבבך הא אינו מתחייב עד שישב ויסירם מלבו ע"כ. ובאמת כי כל ימי היתי מצטער להבין דברי התנא איך יצוייר שיתחייב בנפשו מאחר שאינו זכרן ומה יעשה אותו הבן אבל עפי"ה הנה נכון דאם הוא לומד ומוציא בשפתיו אינו שוכח ואם אינו מוציא בשפתיו מלבד דשוכח וגם מתחייב בנפשו דייקא שרוצה ליפרד מהגוף. וע"ז אמר יכול אפי' תקפה עליו משנתו דהוא גסי הדעת וטפש נאמרו דברים הללו והשיב דחלילה לא נאמר זה אלא ללומד בלחישה בלב דוקא דהוא חריף ולכתחי' הוא יושב ומבין בלבו ומסירם "מלבו" דייקא: ואולם במס' מנחות ד' צ"ט ע"ב איתא התם אמר ר"ל כל המשכח דבר אחד ממשנתו עובר בלאו שנא' השמר לך. פן תשכח וגו' יכול אפי' מחמת אונסו חיל ופן יסורו מלבבך עד שיסירם מלבו ר' דוסתאי בר ינאי או' אפי' תקפה עליו משנתו ח"ל רק ע"כ. והרב גאון עוזינו רבין חסידא בס' מנחה טהורה הק' דר' דוסתאי בר ינאי אמר במס' אבות יכול אפי' תקפה עליו משנתו ת"ל ופן יסורו וכו' ואיך

אומר הכא ת"ל רק והניחה בצ"י יע"ש. והנה קו' זאת כבר הק' אותה מהרש"א ז"ל בחי' אגדות וגם קושיות אחרות יעו"ש ולפי האמור אין כאן קו' דהכא באבות מיירי כשאינו מוציא בשפתיו כנז"ל משא"כ במנחות מיירי לעבור בלאו. ולפקע"ד מעיקרא קו' ליתא דהכא באבות אמר ר' דוסתאי משום ר' מאיר אבל במנחות אמרה מסברא דנפשיה וק"ל: נקוט מהא דשמואל דאמ"ל לרב יאודה דכשהאדם מוציא בשפתיו אינו שוכח לימודו ומאריך ימים ואפ' דזה יהיה כוונת דהע"ה לילי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי לעולם לא אשכח פקודיך כי בם חייתני דהכונה פשוטה עפי"ה דע"י השתעשעותו בתורה והיינו ששמח בלימוד התורה שהוא גשמיות מרויח ב' דברים לעולם לא "אשכח" פקודיך כי בם "חייתני" דייקא ודו"ק: נחזור לקוטב דרושינו שעיקר שבח האומה הנבחרת היא שכל ישראל החכמים הלומדים בתורה וההמונים אף שאינם לומדים מ"מ מקיימים מצותיו יתב' וכי תימא מה תועלת בזה כיון שההמונים אינם מקיימים לימוד התורה. אבל התי' לזה כיון שכל ישר' ערבים זל"ז כמ"ש בסנהדרין ד' ז"ך וכשלו איש באחיו איש בעון אחיו הרי הם כשותפים דמה שמקיים זה מגיע התועלת לחברו וכן בהפך. וכ"כ ה' עיר דוד ז"ל כסי' רמ"ה משם ה' מהר"מ אלשיך ז"ל שפי' כונת התנא עבירה גוררת עבירה דהיינו כיון שכל הנשמות הבאות לעולם תלויות באדה"ר וא"כ כל אדם שיחטא נגרר מחטא אדה"ר ונמצאו כל הנשמות נהנים מהעבירה ויש לכולם מלק בגוף העבירה וא"כ אף שהצדיק אינו חוטא מ"מ מגיע פגם לנשמתו כחטא הרשע כי כל הנשמות הם בשותפות שנחצבו ממקום אחד והו"ל כאילו שניהם עשו העבירה ולהכי הם ערבים זל"ז דאם השותף אחד העני גובה מהעשיר כדין יע"ש. וגם ה' נחלת בנימן במצוה קכ"ט הכריח דהם ערבנים קבלנים דאלת"ה איך תפס הצדיק בעון הרשע והלא דינא הוא דלא יגבה מן הערב תחילה יעש"ב:

ועפי"ז פי' הרב פני שלמה כונת התנא לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה ן' חורין ליבטל ממנה בהניח שאנחנו עם בני ישראל יש לנו דין מתעסקים לגבי קובה"ו. וכתב מרן בב"י ביו"ד סי' קע"ז הביא מחלו' הרמז"ל עם הסמ"ג והרי"ף ז"ל בב' שנשתתפו וכל אחד הניח קרן בשותפות ואחד מתעסק דלהרמב"ם ז"ל צריך להעלות לו שכר להמתעסק כי בחצי הממון שהוא של חבירו הוא פלגא מלוה ופלגא פקדון ול"ד הסמ"ג והרי"ף ז"ל אין צריך להעלות לו שכר כי זה לא נאמר רק במתעסק שאין לו קרן בשותפות וליכא למיחש לרבית. ומור"ם ז"ל בי"ד סי' קע"ז ס"ק ג' פסק כהרי"ף ז"ל דשותפות הוי וליכא חשש רבית יע"ש. ומזה דן הרב ז"ל דכיון דהוי שותפות גמור מינה דאם הגבילו זמן להשותפות ורוצה המתעסק לחזור בתוך הזמן דאינו יכול כיון דהוי שותפות ואין לו דין מתעסק

וכתב עוד וה"ה נמי היכא דהשותף האחד מתעסק לפעמים הו"ל שניהם מתעסקים ואינו יכול לבטל העסק בתוך הזמן. והנה הקב"ה מסייע את האדם כמ"ש רז"ל הבא ליטהר מסייעין אותו וגם להפך אלמלא הקב"ה עוזרו לא יכול לו דכתי' צופה רשע לצדיק וגו' ובכן שלא יחשוב האדם שכיון שהוא מתעסק לבדו דינא הוא דיכול לבטל תוך הזמן לזה בא התנא לומר לא עליך המלאכה לגמור הכונה שהקב"ה הוא העוזר ואין אתה מתעסק לבדך ובכן לא אתה ן' חורין ליבטל ממנה בתוך הזמן אתד"ק ז"ל יע"ש. ואני עני לא זכיתי להבין ד"ק במאי דכתב וה"ה נמי אם השותף האחד מתעסק מעט וכו' דהנה הוא הביא לנו פלוגתא דהר"מ והרי"ף ז"ל בב' שותפים שנתנו כל אחד קרן בשותפות והאחד מתעסק והב' ג"כ מתעסק מעט וכי בזה יש מחלוקת הלא לכ"ע היכא ששניהם הניחו קרן בשותפות ושניהם מתעסקים פשי' דהוי שותפות ומאי ה"ה שייך לומר. ואי מיירי היכא שהאחד נתן ממון לבדו והב' מתעסק אלא שגם האחד מתעסק מעט גם בזה כבר כתב הרמז"ל דהוי שותפו' גמור בפ"ו מה' שלוחין הלכה א' שנים שהיו נושאים ונותנים בשותפות אעפ"י שהממון מהאחד לבדו יכולים להתנות כמו שירצו וכו'. וא"כ לא ידעתי למה הביא מחלוקת הר"מ והרי"ף כיון דבזה ששניהם מתעסקים ליכא שום פלוגתא ואעיקרא דדינא בהכרח לומר דהך עיסקא שמתעסקים אנחנו עם בני ישראל הוא שהקב"ה נתן הממון לנו להתעסק כמ"ש הוא עצמו לעיל מזה שהביא מאמר חז"ל ויטע ד' אלד'ים גן בעדן ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה לעבדה אלו מ"ע ולשמרה אלו מל"ת וכתב דהוי כמושיב חבירו למחצית שכר דצריך להעלות לו שכר. ובזה פי' כונת ר' טרפון היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים בחשבם דאיכא חשש רבית וצריך להעלות להם שכר ולזה אמר והשכר הרבה וכו' יע"ש. באופן דאנו לא הנחנו שום קרן בשותפות כי הכל ממנו יתב' וכמאמר התנא כי ממך הכל ומידך נתנו לך:

אשר עפי"ד ה' ז"ל הללו נלע"ד לפ' כו' הפסוקים בפ' נצבים והיה בשמעו את דברי האלה הזאת והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך למען ספות הרוה את הצמאה לא יאבה ה' סלוח לו כי אז יעשן אף ד' וקנאתו באיש ההוא ורבצה בו כל האלה וגו' והבדילו ה' וגו' וכל המפרשים ז"ל אחזו צער להבין המקראות הללו מאי טענתו של זה לומר שלום יהי' לי וגו' למען ספות הרוה את הצמאה לא ידענו פי' מי הוא הרוה ומי הוא הצמאה. ותו ק' אומרו לא יאבה ה' סלוח לו כאילו איכא ספיקא שיאבה לסלוח והול"ל לא יסלח לו ה'. וחוץ מדרכינו אמרתי בדרך רמז דהכתו' מדבר נגד המתפרצים בעם ומחללים כבוד התורה ומטילים דופי בת"ח להעליל עליהם דברי גנאי רח"ל בחשבם כי בזה יעשו כל מזימותם ולא יוכיחום לעיניהם. וז"א אחר ששמעו

שכולם נעשו ערבים זל"ז ובהכרח מסיבת הערבות יוכרחו הדיינים להוכיח וליסר לכל עושי רשע בזה מצא הרשע פ"פ לעשות כל תועבותיו דכאשר יוכיחהו הדיין יענה עזות וכה יאמר גם הת"ח פ' עשה כו"ך והוא בכלל הערבות ובזה חושב לינצל עצמו. והנה מילת רוה היא כינוי לת"ח כדכתי' ונחך ה' תמיד וגו' והיית כגן רוה וכו' ומילת הצמאה היא לע"ה כדאיתא בילקוט תהלים אך סוררים שכנו צחיחה אין צחה אלא צמא ואין צמא אלא ע"ה דכתי' הוי כל צמא וגו'. מעתה ז"א והיה בשמעו את דברי האלה הזאת דהיינו הערבות והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך ולא יוכיחוני על פני כלל למען ספות הרוה את הצמאה כי אנכי יכול להעליל עליהם ומילת ספות כמו האף תספה צדיק עם רשע וכה אומר שיוכיחו גם להת"ח ממנו והקדוש ב"ה היודע האמת לא יאבה ה' סלוח לו וגו' והבדילו ה' לרעה שיוציאהו מהערבות שלא יתכפרו עונותיו בזכות הצדיקים:

ולפי דרכינו נראה דיובנו בהקדים מה שנשאל הרב מהרלב"ח ז"ל באחד שראה חבירו הולך ליריד ונתן לו ה' חבילות של איסטיס [פי' ביל] ומחציתם מכרם לו וזקף המעות עליו בהלואה ונעשו שותפים שניהם. וכתבו שטר השותפות והמכירה וההלואה הכל בשטר אחד וכשחזר היה ביניהם טו"ת וראה ה' ז"ל השטר וכתב דבאופן כזה איכא למיחש לאיסור רבית ואף שהוא לא טען אנן טענינן לאפרושי מאיסורא דאף לד' הסמ"ג והרי"ף דס"ל דבנשתתפו והניחו קרן שניהם אף שהא' מתעסק לבדו ליכא חשש רבית ואי"ץ להעלתו לו שכר מ"מ בנדון כזה דמתוך השטר מוכיח שלא נתן שום ממון שהשותפות והמכירה וההלואה כתו' הכל בשטר אחד ודאי דגם הרי"ף מודה דאיכא איסור רבית אם לא יתן לו שכ"ט. ושוב כתב דכיון דאיכא שבועה בשטר באיסור כזה שהוא דרבנן יועיל השבו' לחייבו כמו שהארכתי בקו' הרבית עכ"ל יע"ש:

עו"ו מ"ש ה' יריעות האהל ז"ל בסי' ג' שנשאל בראו' שנתן סך מה לב' שותפין שיתעסקו בניהם והתנו שהריוח יתחלקו החצי לבעל המעות והחצי יתחלקו בין השותפים ב' שלישים יקח אחד והב' יקח שליש ונעשו ערבנים קבלנים זל"ז וזל"ז על כל הממון רמ"ג רמ"ג. ובזמן חלוקת השותפות רצה בעל המעות לגבות כל החוב מאחד מהם כפי השטר שבידו. והראו השט"ח הנז' לה' ז"ל והשיב דזה השט"ח חספא בעלמא כיון ששניהם נעשו ערבנים קבלנים זל"ז וזל"ז הו"ל כדין הלויני ואלוה לך דהוי רבית גמור והיא תשו' הרא"ש ז"ל כלל ק"ח סי' ט"ז [וכתב הרב גד"ת דהשכל מחייב דלא דמי לנכש עמי היום ואנכש עמך למחר דהתם מדינא חייב לשלם לחבירו שכר פעולה שניכש עמו ויכול לפרוע לו שינכש עמו למחר משא"כ בהלואה דמדינא אסור לתת לו שכר ההלואה דהוי

רבית וא"כ כשהתנה עמו הלויני ואלוה לך הוי רבית גמור יע"ש] וא"כ כאן נמי שזה יצא ערב קבלן בעד חבירו בעד שכר שגם חבירו יצא ערב קבלן עבורו הוי רבית וכיון שכן השטר בטל והוי כעין מקח הנעשה באיסור דכ' הסמ"ע בח"מ סי' ר"ז דהמקח בעל יעש"ב. ובאמת דסברא זאת היא זרה ותמוהה דא"כ ביטלת כל שטרי ערבים קבלנים וכבר השיג עליו הרב ת"ת צבי ז"ל וכבר. הארכתי בזה במקום אחר איכמ"ל. ובכן נא"ה דהנה כבר מילתנו אמורה דלד' הרב עיר דוד ז"ל אנחנו כל בני ישראל שותפים ולד' הרב נחלת בנימן ז"ל אנחנו ערבנים קבלנים זל"ז ולד' ה' פני שלמה ז"ל אנחנו מתעסקים ושותפי' גם עם הקב"ה כמ"ש רז"ל כל המקיים את התורה כאילו נעשה שותף להקב"ה: אמור מעתה דעיקר זכייתנו בתורה היא רעועה בידינו ח"ו מטעם איסור רבית דלדעת הרב מהרלב"ח ז"ל היכא דהמכירה והשותפות וההלואה הכל היה בשטר אחד דהיינו התורה שהכל כלול בתוכה ובלעדה אין לנו אפי' אות אחת איכא חשש רבית וצריך להעלות לו שכר ואנן קי"ל דשכר מצות בהאי עלמא ליכא לא יש תיקון לזה רק שבועה כמו שהעלה הרב ז"ל כאמור ולד' הרב יריעות האהל ז"ל דהוי רבית גמור לא יש תיקון כי אם שהמלוה לא ירצה לגבות מאחד בעד חבירו רק יתבע מכל אחד חלקו כאילו לא היה ערבות בעולם ובזה ליכא מאן דפליג דכל אחד יפרע מנת חלקו:

ובכן הביטה וראה התכת המקראות דהנה הקב"ה נתן לנו התורה הק' שבתוכה כלול המכירה וההלואה והשותפות ובלעדה אין לנו שטר אחר אפי' אות אחת ולכן הוצרך מרע"ה לקבצם לכל ישר' ולהשביעוו"א לעברך בברית ה' אלד'יך ובאלתו וגו' ופי' דבריו יען אתם מתעסקים בשותפות. וז"א למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלד"ים וגו' ואח"כ פירש דבריו שיהיו ערבים קבלנים זל"ז. וז"א ולא אתכם לבדכם וגו' כמ"ש המפרשים ז"ל ואח"כ חשש מרע"ה דבענין הערבות אפשר שאיזה מהם יעשה מזימותיו ותועבותיו ויתלה עצמו בס' יריעות האהל ז"ל דהשטר חספא בעלמא. וז"א פן יש בכם איש או אשה אשר לבבו פונה וגו' והיה בשמעו את דברי האלה הזאת דקדק בדבריו את דברי האלה ולא אמר את האלה הזאת הכונה ענין הערבות דסליק מיניה והתברך בלבבו כמתחסד שלום יהיה לי הכונה אין עלי שום חיוב לקיים התורה כלל אלא בשרירות לבי אלך וטעמו למען ספות לשון תוספת הרוה את הצמאה שגובה מהעשי' שהוא רוה בעד העני שהוא צמאה דהינו א' בעד חבירו כיון שממי שרוצה לגבות גובה הוי רבית גמור וא"כ לאיש כזה ראוי לתת לו כדרכו וכמדתו ולא יגבה הקב"ה חובתו מהצדיק לכפר בעדו אלא ממנו יגבה חובו ויפטר מהערבות. וז"א לא יאבה ה' סלוח לו דהיינו לגבות מהצדיק אלא יעשן אף ה' וקנאתו וגו' והבדילו ה' מהערבות ודו"ק:

ובדרך זו אלך לפרש כו' התנא באבות פ' ג' הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים החנות פתוח והחנוני מקיף הפנקס פתוח והיד כותבת וכל הרוצה ללוות יבא וילוה והגבאים מחזירים תמיד ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו ויש להם על מה שיסמוכו והדין דין אמת והכל מתוקן לסעודה ע"כ ולכאורה כל דברי התנא הללו צריכים ביאור וה' מהר"ש אוזידא ז"ל אמר מר דהמשנה הזאת היא נקשרת עם המשנה שלמעלה הימינה חביבין ישר' שניתן להם כלי חמדה ועתה בא להודיעינו שהתורה ניתנה בערבון שכל ישראל הם ערבים זל"ז. ולנו לדעת למה הוצרך עתה התנא להודיעינו ענין הערבות וכי בשביל שזכר התורה צ"ל הערבות. ותו ק' שאר דברי התנא מה פירושם ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו כנר' דיש לו מה לטעון שלא היה יודע. ותו קשה או' ויש להם ע"מ שיסמוכו כנר' שיש מחלוקת. ותו קשה או' והדין דין אמת משמע דכ"ע מודו והא כיצד. ותו קשה והכל מתוקן לסעודה משמע דבזה יתורץ הכל ולא ידענא מאי קאמר: ואולם עפי"ה הנה נכון ונקדים מה שנשאל הרב מהרש"ך ז"ל בח"א סי' קל"ז בשמעון שהעליל עליו הגוי שהיה ערב בעד חוב שהיה חייב לו בן אחיו יוסף והוכרח להתפשר עמו ונתן לו שט"ח וברח מהעיר אחר זמן בא שמעון ונתאכסן בבית חמיו ראובן וידע הגוי ובא לבית ראובן לתבוע משמעון הנז'. וברח שמעון ותפס הגוי את ראו' חמיו והוכרח להתפשר עמו לזמנים ואח"כ תפס ראו' את יוסף שישלם לו החוב שנתחייב להגוי כי בסיבתו העליל הגוי על שמעון חתנו ובקש יוסף לילך לפני ב"ד ומיאן ראובן ורצה להוליכו לעש"ג והוכרח יוסף להתחייב אחר שעשה מודעה כדין ובקש ממנו ערב ונכנס לוי ערב בעדו. ובבא הזמן תבע ראו' מיוסף החוב ויצא זכאי בדינו בכח המודעא ועתה תובע את הערב. והשיב הרב ז"ל דהערב פטור כיון דהלוה פטור בכח המודעא. וע"ז הוק' לו ממ"ש הרשב"א בסי' אלף ן' בראו' שהשאיל לשמעון חפץ בתנאי שאם לא יחזירנו לו עד זמן פ' שיתחייב ליתן לז כו"ך ויצא לוי ערב בעדו על החיוב הנז' ובהגיע הזמן לא החזיר החפץ שמעון ותבע אותו ראובן לדין ויצא שמעון זכאי מטעם דהוי אסמכתא. ובא ראובן לתבוע מן הערב והשיב ה' ז"ל דודאי דהערב חייב לשלם אף ששמעון השואל פטור ויטול הערב את החפץ ומשלם דמיו כמו שנתחייב כיון שנתחייב בקנין וכו' והוי כאותה שאמרו תן מנה לח' ואקדש אני לך דמקודשת מדין ערב וכו' יעש"ב. הרי דאף שהשואל פטור אפי"ה חייב הערב ומאי שנא ויצא לחלק דשאני נדון הרשב"א ז"ל דהמשאיל לא רצה ליתן החפץ עד שנתחייב השואל בחיוב הנז' וגם לא מסר בידו החפץ עד שיצא ערב לוי ועל אמונתו של הערב סמך והוי ממש כההיא דאמרו תן מנה לפ' ואקדש אני לך דמקודשת מדין ערב משא"כ היכא שלא נתן לו להלוה לא

כסף ולא שו"ך רק שהיה מעליל עליו לעשקו וזה נכנס ערב במה שנתחייב יוסף וכיון דיוסף לא נתחייב במה יתחייב הערב ויש לפוטרו אף שנתחייב בקנין שהרי מצוה עשה להציל ליוסף מן האונס כדין ערב דכתו' דלא משתעבד דמצוה עבד ולאו מידי חסריה ה"נ לאו מידי חסריה לראובן וכו' יעש"ב. והאמת אגיד דלא זכיתי להבין ד"ק אי טעמו משום דמצוה קא עבד ולאו מידי חסריה לא היה צריך לומר כיון דהלוה פטור בכח המודעה אף הערב פטור הלא בערב דכתו' הגם שהלוה מודה שחייב ולא עשה שום מודעה עכ"ז אמרינן דהערב פטור מטעם הנז' וכההיא ששנינו במס' בתרא דקע"ז הרי שהיה חונק את חבירו דפטור ופירש"י שם הטעם משום דמצוה קא עביד ולא חסריה מידי עי"ש. ותו ק' לפקע"ד דנראין דבריו סתראי למ"ש בח"ב סי' ר"ז דאם המעליל נסתלק מהלוה ואמר להערב אתה תפרע דודאי דחייב הערב דהוי שלוף דוץ וכנדון הרשב"א ז"ל שלא השאיל החפץ אלא על סמך הערב דהוי שלוף דוץ יעש"ב. והדבר קשה דאף אם המעליל נסתלק מהלוה וסמך על הערב מאי הוי כיון דסוף סוף לאו מידי חסריה ומצוה קעביד כמ"ש בח"א סי' קל"ז הנז"ל ולדידי צ"ל. וה' מהר"ש יונה ז"ל בביאורו על הטור סי' קכ"ט ס"ק ח' הביא דברי ה' מהרש"ך ז"ל הללו ויצא לחלק דדוקא אם לא ידע הערב שהלוה מסר מודעה אזי הוא דפטור הערב מטעם דהלוה פטור גם הוא פטור אבל אם ידע הערב שהלוה מסר מודעא ועכ"ז נתחייב אזי חייב הערב כנדון הרשב"א ז"ל דאף שידע הערב דהיה אסמכתא ועכ"ז נתחייב יעש"ב ויש לעמוד בכל ד"ק ובמ"ש בנו המגיה ז"ל ואיכמ"ל:

והנה ישר' בקבלת התורה היו אנוסים כמ"ש במס' שבת מכאן מודעא רבא לאורייתא וא"כ איך יוצדק לחייב את הערב ובפרט דורות הבאים אחר מעמד הר סיני אשר לא ידעו במודעא פשיטא דפטור הערב לד' ה' מהר"ש יונה ז"ל. אמנם אי אמרינן דהקב"ה כב יכול בשעה מ"ת לא רצה ליתנה אלא ע"מ כן דוקא חזר הדין כנדון הרשב"א ז"ל דהוי כעין ערב שלוף דוץ וכההיא דתן מנה לפ' וכו':

עו"ן מה שראיתי להגאון מופת דורינו בס' אהבת דוד ז"ל ד' ג"ן ע"א שמביא מ"ש הה"מ פ' כ"ט מה שבת ה' יו"ד שהביא מ"ש בפסחים ד' ק"ו דקידוש היום דשחרית נקרא קידושא רבא וכתב הוא ז"ל דגם הן דמודעא רבה הוא על דרך סגי נהור כמו קידושא רבא דאין ממשות בדבריהם ואינה מודעא יעי"ש:

עו"ן מ"ש במדר' פ' נצבים אמר הקב"ה לישראל בני לא לרעתכם נתתי לכם את התורה אלא לטובתכם שהרי מלה"ש נתאוו לה וכו' כדכתיב כי בי ירבו ימין ויוסיפו לך שנות חיים יעש"ב. עו"ן מ"ש בתנחומא פ' וזאת הברכה דמילת אדם הוא כינוי לצדיק יעי"ש:

מעתה נא"ה דהנה במתני' אמרו חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה וע"ז נרגש הלא היו אנוסים ויש להם טענת מודעא לזה בא כמתרץ הוא היה אומר הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים הכונה דבשעת נתינת התורה לא נתנה אלא בערבות ובכן המצודה פרוסה על כל ישראל ובכן החנות פתוח וכו' ואמר על כל החיים לרמוז דאף דורות הבאים שלא היו באותו מעמד נתחייבו בערבות ובכן כל הרוצה ללוות יבא וילוה. וע"ז נרגש הלא דורות הבאים שלא ידעו מהמודעא למה יתחייבו דאם הלוה פטור גם הערב פטור. לז"א והגבאין מחזירין תמיד ונפרעין מן "האדם" דהיינו הצדיק בין מדעתו ובין שלא מדעתו הכונה בין אם ידע בין אם לא ידע ויש להם על מה שיסמוכו שהיא תשו' הרשב"א ז"ל דהוי כעין ערב שלוף דוץ כאותה שאמרו תן מנה לפ' ואקדש אני לך וכו' ואח"כ אמר והדין דין אמת הכונה שהמודעא אין בה ממש שהתורה ניתנה להם לטובתם. וז"א והכל מתוקן לסעודה. דרמז לנו התנא בדבריו אלו להודיעינו כי מודעא זו אין בה ממש והיא כמו קידושא רבא דסעודה שבת שהוא על דרך פני נהור וכמ"ש הרב אהבת דוד ז"ל:

איך שיהיה דבר הלמד מכל האמור דאנחנו עם בני ישראל קשורים זה בזה בכבלי ברזל מע' הערבות. ובכן השכל מחייב לדבר דברי מוסר אף שאיני כדאי. אחי וריעי! ל הלא תדעו במה אנן קיימין בצרה גדולה מכל הצדדים מחמת יוקר השערים כי מידי יום ביום מוסיף ואזיל וצרת המים אין אתנו יודע מה תהיה אחריתינו בשנה הזאת. וצער המלחמות האל ברחמיו יצילנו מכל פחד וממצור ומשבי ומביזה ומכל צער ונזק אכי"ר. וא"כ איך יצוייר שהצדיקים יושבים ולומדים כל היום וכל הלילה ומסגפים עצמם וסובלים יסורים. ואחרים שילכו לשחק ולעשות עבירות ביד רמה. והאופים זה כמה פעמי' נלאינו לומר להם שיהיו אופים בנאמנות ואינם שומעים ופושטים ידיהם בגזל מלבד שאינם מתפללים וגם משרתיהם אפילו ק"ש בתפילין אינם אומרים וביוש"ק כבר אמרנו כמה פעמים שאין להם מלאכה שיבואו בבית הכנסת ללמוד תהלים ואיך יסבול הצדיק הצער הגדול הזה בראותו איזה פריצים מחללים התורה כאשר עינינו רואות כמה וכמה המגלחים זקנם חציה או לשליש ולרביע לקשט עצמם והצדיק סובל כמה תעניות והפסקות ועניות ויסורים והוא מוכן להיות נלכד ברשת הערבות. ואם כן מידי הוא טעמא דהסברא נותנת למחות ביד אלו שאינם הולכים בדרכי ה' ח"ו. ולפקע"ד אפשר דזה היה מתרעם דהע"ה הנה אלה רשעים ושלוי עולם השגו חיל אך ריק זיכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים אם אמרתי אספרה כמו הנה דור בניך בגדתי ואחשבה לדעת זאת עמל הוא בעיני עד אבא אל מקדשי אל אבינה

לאחריתם אך בחלקות תשית למו הפלתם למשואות איך היו לשמה כרגע ספו תמו מן בלהות. ולא נאריך בדקדוקים כי רבים המה. האמנם עפי"ה הנה נכון. ואפתחה במשל פי ענין זה של הערבות למה"ד לאיש אחד עשיר שהיה לו ב' בנים והוכרח לשלחם לעיר אחרת להביא סחורו' כששלח אותם צוה לב' בניו שיהיו שניהם שותפים וירויחו לאמצע ויוציאו כל הוצאותיהם מן האמצע. ואחר שנסעו האחד היה הולך בדרך הישר וכל רעיוניו ומחשבותיו בענין העסק והיה מרויח בכל יום סך מה. אך הב' היה הולך לשחק בטרטריאות ועושה כל אשר יסיתנו יצרו הרע והיה מוציא הוצאות ופיזורים לאבדון. באופן שכל יום האח האחד היה עיף ויגע בלי מרגוע לנופו בלי אכילם ובלי שתיה והיה מרויח סך מה ולעת ערב היה מקבץ אצלו כל הריוח והיו באים בעלי חובותיו של האח השני והיה הולך כל הריוח ההוא בענין רע והיה האח הטוב מתאנח על שלא יוכל לעבור על ציווי אביו להפרד ממנו ולחלוק בכדי שידעו כל העם כמה היה טורח להרויח דבר יום ביומו והיה מפסידו אחיו והיה בוכה ומצטער שצריך להמתין עד ביאתם לבית אביהם ויראה חסרונו ויכיר בטובתו שאם היה חולק עמו תכף היה האח הב' מוכרח לישאר ערום ועריה כרגע. וזה ממש דומה בדומה אנחנו עם בני ישר' כי בזמן הבית היתה השכינה שורה וכל החוטא דנין אותו כפי מעשיו. או מקריב קרבנו ויתכפר לו. לא כן עתה שנחרב הבית ונסתלקה השכינה והערבות נשאר במקומו וז"א הנה אלה רשעים ואינם חוששים למורא המקום כלל והמה יושבים בשלוה לעשות כמעשיהם. וז"א ושלוי עולם השגו חיל ואח"כ אמר אך ריק זיכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים כמ"ש רש"י שבכל יום מתחדשות צרות אחרות מה שלא דימו ולא עלתה על לבו. ושוב אמר אם אמרתי אספרה ענין זה דומה כמו הנה דור בניך בגדתי לב' בנים שהאחד בגד באחיו. ושוב אמר ואחשבה לדעת זאת הכונה שאני חושב איך ובמה יודע זאת להם עמל הוא בעיני ואינם מבינים ואיני מוצא שום תיקון רב עד אבא אל מקדשי אל שיבנה בהמ"ק ב"ב אבינה לאחריתם שכל אחד ילקה כפי עונו. ושוב אמר אך בחלקות תשית למו הכונה אם היה מתחלק הערבות הזה הפלתם למשואות ויראו כל העולם איך היו לשמה כרגע ספו תמו מן בלהות לא כן עתה שאינם מרגישים ברוע מעשיהם יען רואים שהם ניזונים ולא ידעו ולא יבינו כי בזכות הצדיקי' הם נזונים וכמ"ש רז"ל כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש: עוד מצינו דבשביל הערבות הזה שנתנו בניהם ערבים זכו ישר' לקבל התורה ולא ניתנה לאוה"ע וגם לא למלה"ש. והטעם כ' הרב כסף נבחר בפ' במדבר דמלה"ש אין להם פו"ר. ואוה"ע כיון שהם שטופים בזימה ואין להם יחס ואין בניהם ידועים כדי שיהיו ערבים

עליהם. אבל האומה הקדושה ישר' קדושים הם גדורים בעריות ובצניעות בקדושה ובטהרה בניהם הם כשרים וראוי לקבל אותם ערבים ומידי הוא טעמא דזכו לקבל התורה ואפשר דזה יהיה כונת המדרש במשלי נואף אשה חסר לב אמ"ר זבידא מהו חסר לב שהקב"ה מסיר חכמה מלבו ואין חכמה אלא תורה וכו' דלכאו' לנו לדעת איך הוי מדה כנגד מדה מפני שהיה נואף אשה יסיר חכמה מלבו. ותו ק' אומרו ואין חכמה אלא תורה שהתורה מסתלקת ממנו ולא ידענא מאי קאמר. אבל עפי"ה ניחא דהנה כל שבח ישראל הוא שהם קדושים ובניהם כשרים בלי שום ספק וא"כ כשזה נואף אשה הרי פוסל זרעו וא"כ בהכרח שתסתלק החכמה ממנו מדה כנגד מדה והדר מפרש שהחכמה שתסתלק ממנו אינה החכמה במילי דעלמא אלא התורה הקדושה שאינו שייך בתלמוד תורה:

עוד איתא במדרש אלד"ים מושיב יחידים ביתה זה הנושא אשה הגונה לו הקב"ה מוציא מהם בנים בעלי תורה אוסרים ומכשירים הוי מוציא אסירי' בכושרו' אבל הנושא אשה פסולה יוצאים מהם בנים עמי הארץ הה"ד אך סוררים שכנו צחיחה ואין צחה אלא צמא וכד"א הוי כל צמא לכו למים עכ"ל:

אשר עפי"ז נלע"ד לפ' פשט הכתו' בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך נשבע ה' לדוד אמת לא ישוב ממנה כפרי בענך אשית לכסא לך. דלכאו' ק' דלא ידענו מה היתה בקשת דהע"ה ומה היא השבועה שנשבע לו הקב"ה אבל עפי"ה ניחא דהנה אויבי דהע"ה היו אומרים לו הבא על א"א מיתתו במה וע"ז היה מבקש דהע"ה שבנו אשר יולד לו מבת שבע שיהיה ת"ח כדי שידעו ויבינו שלא חטא כי ראויה היתה ב"ס לדהע"ה. ולזה נעתר הקב"ה לבקשתו והשיב לו ונשבע לו מפרי בטנך אשית לכסא לך ובזה ישתקו שונאיו המכלימים אותו וק"ל:

ואפשר דזה היה הויכוח בין יפתח ובין אחיו והם הכתובים בשופטים ויפתח הגלעדי היה גבור חיל והוא בן אשה זונה ויולד גלעד את יפתח ותלד אשת גלעד לו בנים ויגדלו בני האשה ויגרשו את יפתח ויאמרו לו לא תנחל בבית אבינו כי ן' אשה אחרת אתה. ויהי מימים וילחמו בני עמון את ישראל וילכו זקני גלעד לקחת את. יפתח מארץ טוב ויאמרו ליפתח לכה והית לנו לקצין ונלחמת בבני עמון ויאמר אליהם יפתח הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם ויאמרו זקני גלעד אל יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והית לנו לראש לכל יושבי גלעד ויאמר אליהם יפתח אם משיבים אותי להלחם בבני עמון ונתן ה' אותם לפני אנכי אהיה לכם לראש ויאמרו זקני גלעד ה' יהיה שומע בינותנו אם לא כדבריך כן נעשה ע"כ. ולכאו' הדקדוקים בכתו' הללו רבו למעלה ראש. א) שאחר שאמר והוא

ן' אשה זונה סתר דבריו וכו' אמר ויולד גלעד את יפתח ולא ידענו מי הוא האומר דברים הללו אם האשה אמרה כן או גלעד הוא שאמר כן או העולם הוא שאומרים כן כיון שהיא היתה זונה מהיכן ידע שהוליד גלעד את יפתח. ב) טענת בני יפתח שגירשוהו מלהסתפח בנחלת אביו באמרם אליו כי בן אשה אחרת אתה לא ידענו וכי מפני שהוא ן' אשה אחרת לא ינחל עמהם. ג) דברי זקני גלעד החליפו דבריהם שבתחילה אמרו לו לכה והית לנו לקצין ואח"כ ונלחמת בבני עמון ואח"כ אמרו והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והית לנו לראש. ד) קושית יפתח הלא אתם שנאתם אותי וגו' ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם אין לה שחר פשיטא כי בעת צרה יבואו ליכנע. ה) תשו' זקני גלעד לכן עתה שבנו אליך וגו' אם קושית יפתח היא קושיא לא יוצרך להשיב לו לכן עתה שבנו אליך ולא ידענו פי' התירוץ. ו) הי"ל לכן עתה באנו אליך ולמה נקטו שבנו אליך כאילו היא פעם ב' שהלכו ושבו ז) תשו' יפתח אם משיבים אתם אותי וגו' אין לה מובן דמה הוסיף הוא הלא כך אמרו לו והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון והית לנו לראש והוא כך אמר אם משיבים אתם אותי להלחם וגו' אנכי אהיה לכם לראש וא"כ מה דבר להם כאילו שאל מהם תנאי חדש ולא ידענו מהו. ח) ק' אומרו אנכי אהיה לכם לראש הי"ל ואנכי אהיה לכם לראש בוי"ו המוסיף:

ואולם עפי"ה הנה נכון ונקדים עוד מ"ש הטור באה"ע סי"ד פנויה שנתעברה הרי זו נאמנת לומר לכשר נבעלתי והולד כשר ומ"מ אין מחזיקין אותו כבנו ודאי ליורשו אף שמודה הנואף שבא עליה. וכתב מרן בב"י דאם הנואף מודה שהוא בנו ודאי דיורש אותו וכן פס' בש"ע באה"ע שם וה' בית שמואל ז"ל בס"ק כ"ו השיג עליו דאין זה לשון הרמב"ם אלא בב"י כתב הכי וכבר כתבתי למעלה דאי דיימא מיניה ולא דיימא מעלמא בתר דידיה שדינן ליה והוי בנו לכל דבר יע"ש. וה' הכנס"ג ז"ל שם בהגה"ט אות מ"ד הביא לשון הטור שכתב ואין מחזיקין אותו כבנו ודאי ודקדק הוא ז"ל מדבריו דמשמע דכבנו ספק מחזיקין אותו ואם תפס לא מפקינן מיניה אבל בתשו' הגאונים כתבו דאפי' תפס מפקינן מיניה באופן דלא מצינו זולת לה' בית שמואל ז"ל דס"ל דאי דיימא מיניה ולא דיימא מעלמא הוי בנו לכל דבר: ומהתימה דלא זכר שר לתשו' הגאונים שהביא הכנה"ג ז"ל הנז' ועוד ראתה עיני בתשו' הגאונים שערי צדק שער ג' מח"ד סי' י"א תשו' לרב פלטוי ז"ל שכתב וז"ל הבא על הפנויה והולידה בן מהו שיירש בנכסיו. כך ראינו אם מודה בו שהוא בנו יירשהו ואם אינו מודה בו שהוא בנו נעשה שתוקי ואינו יורש וכו' יעי"ש. הרי להדייא ס' מרן ז"ל בפירוש אתמר ועוד ראיתי בתשו' הריב"ש סי' מ"ב דחקר דמאחר דהיא טוענת בריא שממנו נתעברה והוא מודה שבא עליה אלא שאינו יודע

שהוא בנו הו"ל בריא ושמא כאומר מנה לי בידך והלה אומר איני יודע ותי' שטענת זאת הפנויה היא בעד הולד לכשיולד וכשיגדל הולד ויבא לטעון נגד אחיו ליטול הירושה הוא אינו טוען בריא שמאביו של אלו האחים נתעברה אמו אלא ספק וטענת אמו אינה מועלת להולד והיורשים מוחזקים ומי יוציא מידם. עו"ן מ"ש הרשב"ש ז"ל בסי' תע"ה דפנויה שנתעברה אין מחזיקים אותו כבנו של זה שבא עליה אלא יקראו אותו בשם אמו כמו רב מרי בר רחל יעש"ב. עו"ן דפי' אשה זונה יש מפרשי' שהוא פונדקות וכן הוא בתרגום וכן אמרו ברחב הזונה:

מעתה נבא לביאור הכתו' דהנה ליפתח היו קורין אותו על שם אמו ן' אשה זונה ואשמועינן קרא חידושא דזאת האשה היתה דיימא מגלעד וכל העולם היו אומרי' דגלעד הוליד את יפתח דלא הייתה דיימא מאחרי' ועכ"ז היו קורין אותו על שם אמו. וז"א והוא ן' אש זונה דכך היו קוראים אותו ן' הפונדקית אע"ג דהיה מוחזק בכל העיר שהוא בנו כיון דלא דיימא מעלמא והיו אומרים ויולד גלעד את יפתח ואמר עוד דכשגדלו בני האשה האמיתית שלו גירשו את יפתח אף במה שהיה מוחזק כמ"ש הכנה"ג בשם תשו' הגאונים בטענה מאחר שקוראים אותו בשם אמו ואביו לא גילה דעתו שהוא בנו רק להם היה מודה שהוא אביהם. וז"א ויגרשו את יפתח ויאמרו לו לא תנחל בבית "אבינו" שאנחנו יודעים ודאי כי בן אשה אחרת אתה. ואתה ספק שקוראים אותך בשם אמך כמ"ש הרשב"ש ז"ל. וכאשר הלכו זקני גלעד אליו כי ההסכמה היתה ביניהם שמי שילחם עם בני עמון הוא יהיה לראש והיה צריך שיאמרו לו לכה ונלחמת בבני עמון ותהיה לנו לקצין הם הפכו הסדר לכבדו ולומר לו שרצונם דוקא למנותו לקצין ואח"כ ילך להלחם עמהם, אבל יפתח בזה תפס אותם הלא אתם שנאתם אותי הלא תראו שמחמת שנאה עשיתם עמי אף במה שהייתי תפוס ותגרשוני מבית "אבי" דדיימא מיניה הלא תאמרו אם איכא ספיקא שאמי היתה פסולה והפקירה עצמה ואני איני בודאי ן' אבי מדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם למנות אותי ן' אשה זונה שהוא פסול שנאמר בו אך סוררים שכנו צחיחה אדרבה לעת כזאת כי עת צרה היא היה צריך לכם לבחור איש שיהיה מגזע היחס. ותכף הרגישו זקני גלעד ואמרו לו האמת אתך לכן עתה "שבנו" אליך לסברתך בסדר אחר והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון ואז יתברר שאין אתה ן' פסולה ואז תהיה לנו לראש. ויהי כמשיב שאין רצוני בכך על הספק שתשיבו אותי להלחם בבני עמון תחילה ונתן ה' אלא אנכי אהיה לכם לראש בתחילה להוציא מעלי הלזות שפתים ומידי הוא טעמא תיבות אנכי אהיה לכם לראש נפרדות בלא וי"ו. וזקני גלעד הסכימו

בזה וכה אמרו לו אם "לא" הכוונה לא על הספק אלא כדברך כן נעשה ונשבעו לו וכן עשו מעשה וישימו העם אותו עליהם לראש ולקצין כאשר שאל קודם המלחמה ודו"ק: ניהדר אנפין למאמרינו הניצב פתח השער יברכך ה' בממון וישמרך מן החטא יאר ה' פניו אליך בתורה. דלכאורה יל"ד דנר' דהא בהא תלייא הברכה דאם יש לו ממון צריך להתפלל שישמרהו מן החטא ויזכה להאיר פניו בתורה ואם אין לו ממון אין צריך להשמר מן החטא ואינו רוצה לזכות בתורה ח"ו. ואולם עפ"י קוטב דרושינו הנה נכון. וחוץ מדרכינו ראיתי לה' מוה"ר בס' ראש דוד ז"ל שפי' סמיכות וישמרך מן החטא יאר פניו אליך בתורה עפ"י מ"ש חכמי האמת כי העונות מבדילים להחשיך אור השכל להבין דברים על בוריין ויסובו עליו קבא דקושיתא ולכן השרידים אשר ה' קורא להם ללמוד תורה לשמה ולהמשיך עליהם אור עליון לכוין לאמתה של תור קודם הלימוד יתוודו על חטאתם ויתנו לב לשוב ובכן יעלה למודם זך וישר. וזה פי' וישמרך מן החטא ובכן יאר ה' פניו אליך בתורה אתד"ק. ובעוניי אמרתי דזהו כונת התנא כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת ופשוט:

אמנם עפ"י דרכינו יבא על נכון דכבר אמרנו דהשכל מחייב דמוכרח הצדיק להוכיח את העם כדי שלא יגיע לו נזק ממעשי הרשעים מטעם הערבות. ואולם גם כל ישר' מי שחננו ה' עושר לפי יכלתו מחויב להחזיק ביד הת"ח כדי שיעסקו בתורה כי ידוע שהת"ח הם נקראים נטורי קרתא שומרים את העולם מן החטא. וכמו שראיתי לה' בירך יצחק שפי' כונת המדר' כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל הה"ד עץ חיים היא למחזיקים בה והק' דאיך תלייא ביאת הארץ כלימוד התורה והלא התורה היא חובת הגוף ופי' הרב ז"ל עפ"י מ"ש בירוש' דסנהדרין אם ואית עיירות של ארץ ישר' שנתלשו ממקומן הוי יודע והוא על שלא החזיקו ביד לומדי התורה דכתי' על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי. נמצא דהת"ח הם שומרים את העיר. מעתה כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל תדע כי עץ מאכל הוא ת"ח צריך נטיעה להחזיק בידו ולזה אמר המדר' הה"ד עץ חיים למחזיקי' בה אתד"ק ז"ל. עו"ן מ"ש בש"ס בפ' ב' דייני גזרות כי טל אורות טליך כל המשתמש באור תורה אור תורה מחייהו וכל שאינו משתמש באור תורה אין אור תורה מחייהו אר"א ע"ה מצאתי להם תקנה מן התורה ואתם הדבקים בה' אלד'יכם וכי אפשר לאדם לידבק בשכינה והלא כתי' כי ה' אלד'יך אש אוכלה הוא אלא כל המהנה ת"ח מנכסיו כאילו נדבק בשכינה וזוכה לתחה"מ וכתב ה' החסיד בס' ש"י פ' בהעלותך הטעם עפ"י מה ששמע משם הרב הקדוש מהר"ח ן' עט"ר ז"ל דמי שהוא מחזיק ביד לומדי התורה בעוה"ז אף שהוא פ"ה זוכה בג"ע לאור תורה וכ"כ בס' שכחת הלקט בשם

ס' סודי רזי אתד"ק יעי"ש: ובכן נא"ה שהמדר' מפ' כונת הפסוק יברכך ה' בממון. אבל לא תחשוב שזה הממון שנתן לך הקב"ה הוא למלאת תאותך אלא שישמרך מן החטא והוא שתחזיק ביד לומדי התורה. ועי"ז תזכה יאר ה' פניו אליך בתורה שהוא כביכול ילמד לך תורה לעוה"ב כאמור:

איך שיהיה חזרתי לנושאי מקדם ושמרו את כל כלי אהל מועד נלע"ד דהוא רמז להצדיקים הנקראי' כלי ה' כדאיתא בזוה"ק פ' ויקהל. וראיתי לה' מוה"ד בס' הנחמד ראש דוד דפי' כוונת ההוא ספדנא אוי נא לה אמרה ריקת שאבדה כלי חמדתה עפ"י מה שנשאל ה' גו"ר בח"מ כלל סי' ג' ח"י באשה אחת שאבדה תכשיטי' אם בעלה יכול לגבות אותם מכתו' והשי' דחייבת אף דהוי שמירה בבעלי' דדוקא בכלים שעושה בהם מלאכה פטורה מכח התקנה כמ"ש בירוש' פ' הכותב דאם אין אתה אומר כן אין שלום בתוך הבית לעולם. וכן פ' הר"מ ז"ל בפ' כ"א מה' אישות יעי"ש. וידוע דאנו עם בני ישראל יש לנו עם הקב"ה דין אשה ובעלה ובכן כשנאבד הצדיק דהיינו התכשיטין חל החיוב עלינו שבעונותינו אבדנום וכמו שיסדו אנשי כנה"ג בסליחות אנשי אמונה מרוב עונינו נאספו מנו בחטאינו כאשר הן בעון ידוע בשנה זאת שמועות רעות שבאו שנאבדו כמה צדיקים ובשבוע זאת נפקד אחד חכם משה שפיר שייף עייל שייף נפיק משכים ומעריב בב"כ ובב"מ לא פסיק גירסא מפומיה ממאנין חבירין דקבה"ו. וזאת לי למעצבה כי היום בא פקודת השנה כי אבדתי מרגלית יקר הערך בעונותי כי ארד אל בני אבל שאולה וזה פירש הרב ז"ל כונת הספדן על ר' זירא אוי נא לה אמרה ריקת כי אבדה כלי חמדתה והיא חייבת כדין האשה שאבדה תכשיטי' את"ד: אשר עפ"י דברי הירוש' והרמב"ם ז"ל מה מתוק לחיכי שסיים הפסוק בברכת כהנים וישם לך שלום כי כבר פירשנו כי עיקר הברכה היא יברכך ה' בממון כדי להחזיק ביד הת"ח וליזהר בכבודם ולתמכם ולסעדם. סיים הכתוב שאם תהיו נזהרים בזה ועכ"ז נפקד איזה צדיק שבדור אין עליכם עון אשר חטא מכח התקנה שאם אין אתה אומר כן אין שלום בתוך הבית לעולם. וז"א ישא ה' פניו אליך שהיא התקנה שיעשה לכם משוא פנים כדי שישם לך שלום כאמור. וזה נלע"ד כונת דהע"ה הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב. דלכאו' תיבת גם אין לה מובן אכל עפי"ה ניחא שהוא מדבר בעד הצדיקים הת"ח דלעיל מיניה כתי' יראת ה' טהורה עומדת לעד משפטי ה' אמת צדקו יחדיו ואח"כ אמר בעד הת"ח הנחמדים וכו' גם עבדך הכוונה הגם שאני עבדך ואיני חייב לשמור עצמי כי הוייא שמירה בבעלים אפי"ה נזהר בהם

בכבודה והטעם בשמרם עקב רב הכוונה שאני רואה בהם שהם שומרים אפי' דברים שאדם דש בעקביו נמצא שהם שומרים ומגינים עלי ואף אני חייב ליזהר בכבודם:
וראיתי להרב החסיד ש"י ז"ל שפי' כוונת הפסוק אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו וגו' דאיירי במחזיק ביד הת"ח ואייתי לשון הזוה"ק פ' צו וז"ל ת"ח בנוי דמלכא ומטרוניתא אתקריאו שבתות ולית לון מדיליהון כלום דלאו אינון בני מלאכה וצריך לענגא להו בכל מיני מאכל ומשתה ולאוקרא להון בלבושין שפירין כגוונא דשבת וכו' וכל מה דעביד ב"נ לשבתות וי"ט אית למיעבד לון ע"כ. וזה פי' הכתוב אשרי אנוש יעשה זאת וגו' שומר שבת מחללו דהוי כמו שמירת שבת יעש"ב: עו"ן מ"ש בסוטה בפ"ק דת"ח צריך שיהיה בו גאוה שמונה שבשמינית ור"ן ב"י אמר לא מינה ולא מקצתה דכתי' תועבת ה' כל גבה לב. ופי' המפרשים דפליגי בתיבת כל אי אמרי' אפי' כל דהו. ובזה פי' עט"ר מורי הרב בני בנימן זצוק"ל כונת הפסוק אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם לא תעשון אתי אלד"י כסף ואלד"י זהב דידוע מ"ש רז"ל ויט שמים וירד דהרכין הקב"ה השמים ושמי השמים וירד על הר סיני לתת התורה לישר'. ובזה הורה כי ס"ל להקב"ה כביכול דכל גבה לב אפי' כל דהו כר"ן בר יצחק ואיך יצוייר לומר שהקב"ה מרוב גדולתו אינו משגיח בתחתונים וצריך לאמצעי ח"ו. וז"א אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם ובכן לא תעשון אתי אלד"י כסף והוא פשוט זלה"ה:
וזה רמזתי ושמרו את כל כלי אהל מועד אפי' כל דהו חכם הקטון שבהם וכ"ש וק"ו להרבנים הגדולים שצריך ליזהר בכבודם לתמכם ולסעדם וזה עצמו הוא משמרת בני ישר' שעל ידם מביאים השפע ומתפללי' ומגינים על הדור והכל הוא מטעם הערבות לפי קוטב דרושינו:
חזרתי ואמרתי משמרת בני ישר' לעבוד את עבודת המשכן ופי' מוה"ר עט"ר בעהמ"ח ס' בני בנימן ז"ל עפ"י מ"ש רז"ל שחייב כל אדם לצפות לישועה כידוע. ופי' משמרת הוא המתנה כמו ואביו שמר את הדבר וז"א כלו כל הקיצין ואנחנו מצפים לעבוד עבודתינו בבנין בית קדשינו ותפארתינו בביאת משיח צדקינו בעגלא ובז"ק כיר"א:

דרוש ט לשבת כלה

דרוש שדרשתי בקק"ג שנת התרל"ח ליצירה:
והנושא בא יחנו סביב למשכן העדות ולא יהיה קצף על עדת בני ישראל. יחנו סביב למשכן העדות ולא יהיה קצף על עדת בני ישראל. יחנו סביב למשכן העדות ולא יהיה קצף על עדת בני ישראל. ושמרו הלוים את משמרת משכן העדות:

איתא במדרש שיר השירים תורי זהב נעשה לך זו התורה שלמד אקוליאון בדעתו של הקב"ה עם נקודות הכסף ר' אבא בר כהנא אמר אלו האותיות ר' אחא אמר אלו התיבות עד שהמלך במסבו עד שמלך מלכי המלכים הקב"ה במסיבו ברקיע נרדי נתן ריחו נתנו ישראל ריח טוב לפני הר סיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע עכ"ל:

ישתבח הבורא ויתפאר היוצר אשר בחר בנו מכל העמים והבדילנו מן האומות וקרבנו במעמד הר סיני ונתן לנו תורתו הקדושה והתמימה במצותיו לעבדו כלב שלם ונפש חפצה ויעד מניה סגולה מכל העמים כאשר שלח דברו הטוב ע"י מרע"ה נאמן ביתו כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואבא על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והיתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל:

והנה כל מפרשי התורה נתחבטו בכונת ההתראה הלזו ששלח הקב"ה להתנות בנו מה היתה כונתו יתב' בשליחות הזה ואם באמת סמך הקב"ה בתשוב' שהשיבו ישראל להתראה זאת כל אשר דבר ה' נעשה וא"כ למה הוצרך לכפות עליהם את ההר כגיגית ואם לא סמך בדברי ישראל מאי נ"מ בהתראה הזאת ותו ק' כי תיבת כי לי הארץ הם מפסיקים באמצע היעודים הו"ל לאומרם או קודם והיתם לי סגולה או אח"ך. ואולם נלע"ד לפרש פשט הכתובים הללו בהקדים מדר' בב"ר פ' וישלח גבי המלאכים שבאו אצל יעקב אע"ה איתא התם ר' ישמעאל או' איני יודע מי הוא הגדול השומר או הנשמר כשהוא אומר כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך הוי אומר הנשמר גדול מן השומר עכ"ל ולכאו' לא ידעתי מאי נ"מ אם השומר הוא הגדול או הנשמר ותו ק' איך נלמד מפסוק כי מלאכיו דהנשמר יותר גדול מן השומר. ונלע"ד לפרש אי ניחא קמיה שמיא במ"ש חכמי המחקר דהא דאמרו בש"ס כפה עליהם את ההר כגיגית וכו' דלא יתכן בשכל האנושי שהגביה הקב"ה את ההר והניחו על ישראל ואמ"ל אם אתם מקבלים את התורה מוטב וכו' לא ניתן לאמר ותו הקשו שהרי הקב"ה נתן הבחירה ביד ישר' כדכתי' ראה נתתי לפניך היום את החיים וגו' ובחרת בחיים וגו' וגם יאושע ן' נון אמר לישראל בחרו לכם את מי תעבודו והשיבו את ה' נעבוד וגו' וחזר ואמר להם לא תוכלו לעבוד את ה' כי אלד'ים קדוש הוא וישר' השיבו לא כי את ה' נעבוד. הרי שקבלת התורה היא היתה בבחירה ורצון ישר' ואיך יצוייר שכפה עליהם את ההר כגיגית. אלא הם מפרשים דרוב הטובה שעשה עמהם הקב"ה בצאתם ממצרים להוציא' מעבדות לחירות ברכוש גדול וטבע פרעה וכל חילו וכל הדרך הולך לפניהם ענני כבוד וכיוצא זהו עצמו נקרא כפיית

ההר שאחר שקבלו כל אלו הטובות קבלו את התורה בשמחה לפנים אבל בלב ידעו כי משא כבד עליהם אבל מה יעשו כי חששו שאם ימאנו בידו כביכול לכלות אותם כרגע ושם תהיה קבורתם. על דרך איש אחד היושב בבית חבירו ומאכילו ומשקהו ועושה עמו כמה טובות שאם יאמר לו בעה"ב שישא עליו משא כבד לא ימנע מלעשותו אחר כמה טובות שעושה ע"י:

עוד נקדים מה שחקרו המפרשים על מאי דאיתא בקידושין ד' מ' ע"ב ובקמא דטו"ב ע"א על מחלוקת ר"ע ור' טרפון תלמוד גדול או מעשה גדול נענה ר"ט ואמר מעשה גדול נענה ר"ע ואמר תלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה. דק' לס' ר"ע בטעמו שהתלמוד מביא לידי מעשה א"כ הרי הוא מודה בעצמו שהמעשה גדול שהסיבה הוא התלמוד והמעשה הוא המסובב נמצא דהעיקר הוא המעשה ולא פליג אר"ע והם ז"ל תי' דהכונה דאם בדרך משל אדם שומר את הגינה ויש לו חלק בה דהיינו שלוקח מכל אשר תוציא הגינה מהדגן ומהירקות ומפרי העץ נמצא זה השומר כל תכלית שמירתו הוא להנאת עצמו לא להנאת הגינה וכן אם הוא רועה ולוקח חלק מהחלב ומהגיזה נמצא כל תכלית שמירתו הוא לעצמו לא להנאת הצאן אך אם הוא שומר פלטרין אחד שאין ממנו שום הנאה לעצמו אז תכלית שמירתו הוייא לפלטרין לא להנאת עצמו אפי' שיש לו הנאה חיצונית שמשלם לו הבעה"ב מ"מ אינו כשמירת הגינה דבשמירת הגינה מרויח חלקו וגם שומר הגינה. ובזה חי' דבזה פליגי ר"ע ור"ט דר"ט ס"ל מעשה גדול זהו תכלית הלימוד ור"ע ס"ל דתלמוד עדיף דמלבד דבתלמוד לבדו הוא ענין גדול כמו שמירת הפלטרין עוד כה דמגיע לו לעצמו התועלת שמביא לידי מעשה וזהו מה שפי' רש"י ז"ל בקידושין וז"ל ונמצאו שניהם בידו יעי"ש. והנה הרב מופת הדור ה' חיד"א ז"ל פי' כונת הכתוב כי מלאכיו יצוה לך משם כת הקודמים דמלבד המלאכים שיש לו לאדם בעשיית המצות עוד ישלח מלאכיו מן השמים לשמרו והיינו דהמלאכים שעושה המום ע"י עשיית המצות יש להם הנאה ותועלת שהם חיים ע"י עושה מצוה. נמצא תכלית שמירתם הוא לעצמם. משא"כ מלאכי מרום שבאים לשומרו שהם בלי תכליא לעצמם. והנה יעקב אע"ה שאל להמלאך הגידה נא שמך ופי' המפרשים דתיבת נא כונתו היתה משתנה שמותם בשעת השליחות והיה מסופק בביאת המלאך הזה אם היתה לטובתו וע"ז שאל לו הגידה "נא" עתה מה שמך וממנו יבין ביאתו והמלאך הבין כונתו והשיבו למה זה תשאל לשמי עיקר שאלתך היא אם ביאתי היא להטיב אך ויברך אותו שם הורה לדעת דעיקר ביאתו היתה לשמור את יעקב אע"ה. אמור מעתה דזהו פשט כונת המדר' ר' ישמעאל אימר מי גדול השומר שהוא המלאך אם היה לו איזה תכלית בשמירת יעקב

אע"ה או הנשמר גדול שהוא יעקב אע"ה שלא היה להמלאך שום תכלית רק לשמור את יעקב אע"ה. ויהי כמשיב כשהוא אומר כי מלאכיו יצוה לך לשמרך וגו' הוי הנשמר גדול מן השומר כמו שאמרנו פי' הפסוק כי מלאכיו יצוה לך שאין להם שום תכלית להנאת עצמם ודו"ק: וכן נא"ה דהנה הקב"ה כביכול חשש שאף שיקבלו ישראל את התורה בלב שלם אכתי איכא למיחש דהוו אנוסים דמרוב טובות שעשה עמהם ביצי"מ קבלוה ורצינו יתב' שיקיימו את התורה לא לשום סיבה ולא לשום תועלת הנמשך ממנה רק כמו שמירת הפלטרין שאינו נמשך ממנו שום תועלת להשומר רק שלא יקח הבעה"ב שומר אחר. ועתה ז"א אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואבא אתכם על כנפי נשרים וגו' ועתה אני מפרש שיחותי שם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי שהיא התורה ההנאה שלכם תהיה שהיתם לי סגולה מכל העמים בלא אקח שומרים אחרים כמו שמירת הפלטרין אין לו שום תכלית בשמירה רק הנאה חיצונית כן תשמרו את התורה שלא ע"מ לקבל שום פרס להנאתכם כי אם בתנאי וע"מ כי לי כל הארץ וההנאה חיצונית תבא לכם דהיינו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' כמאמר דוד הע"ה דעו כי ה' הוא עשנו ולו אנחנו עמו וצאן מרעיתו. וא"כ אם תקבלו לשמור ברית התורה ע"מ כן מ"ט ומ"ן. וישראל השיבו כל אשר דבר ה' כן נעשה. ואפשר דזה יהיה כונת התנא אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס וכו' דהיינו שלימוד התורה תהיה בלי תכלית:

והנה במאמר הלזה נתחבטו בו המפ' בס' ר"ע דאסיק תלמוד גדול שמביא לידי מעשה דמשנה מפורשת תנינן באבות לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה והיאך יתקיימו ב' מקראות הללו ותירצו דלת"ח שעוסק בתורה הא ודאי תלמוד גדול כי זהו העיקר המביאו לידי מעשה. ומ"ש במתני' דהמעשה עיקר הוא לגבי כל העולם דל"ת בהו עסק התורה כגון בעלי בתים והמונים לדידהו העיקר הוא המעשה שיהיו רדופים לקיים מצותיו יתב"י, הא כיצד ילכו לביהכ"נ לשמוע מפי החכמים מעשה המצות כדי לקיימם ובזה פירשתי בעניותי פשט דברי דהע"ה לעשות רצונך אלד"י חפצתי ותורתך בתוך מעי בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא. דלכאו' נר' פשוט הכונה דדהע"ה אומר דלגבי דידי לעשות רצונך דהיינו מעשה המצות אחר שתורתך בתוך מעי שהתלמוד מביא לידי מעשה אבל לגבי שאר אינשי שאינם לומדים אני דורש להם בקהל רב כדי שילמדו לקיים מצותיו יתב':

ובא"א נלע"ד לפרש כונת הכתו' הללו עם שכבר פירשתי אותם לפקע"ד בדרושים הקודמים באופנים אחרים. הנה בעתה מצוה להביא מן החדש והוא דיש לדק' מאי נ"מ אם היה דורש בקהל רב או קטון. ותו ק' תיבת הנה נר' דיותרת הככד היא מאי קאמר

ה' אתה ידעת ואנו לא ידענו. והוא בהקדים מאי דאיתא בס"פ הבע"י ד' ס"ה ע"ב אמ"ר אלעא אמר"י כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שלא נשמע ר' אבא אמר חובה שנאמר אל תוכח לץ וגו' וכתב הנמק"י מצוה לומד דבר הנשמע למי שמקבל דכתי' הוכח תוכיח אפי' מאה פעמים אבל למי שאינו מקבל מצוה וחובה שלא להוכיחו. והקשו ז"ל מהא דאמרי' בערכין ד' ס"ז שחייב להוכיח עד הכאה עד קללה וי"ל דהתם ביחיד אבל לרבים לא:

והנה כל מפרשי התורה הביאו דברי הנמק"י ז"ל הללו ונתחבטו בו ואני עצי לא זכיתי להבין כו' קושייתו ולא התירוץ דהנה הוא ז"ל פירש כוונת ש"ס דאמרו כשם שמצוה לומר דבר הנשמע למקבל אפי' מאה פעמים כך מצוה וחובה שלא לומר דבר שאינו נשמע והא כיצד יוכל לידע שאינו נשמע אם לא שיכה אותו או שיקללנו דאם אינו מכה אותו ואינו מקללו מנא ידע שאינו שומע יוכיאנו עוד הפעם עד ק' פעמים אולי ישמע לתוכחתו אם לא בהכרח שכבר הוכיחו וקו וחרפו ואז חוזר לאחוריו דהוי מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע והיינו דאמרו במס' ערכין עד הכאה עד קללה וכו' ומאי קושיא. ואם כוונת הש"ס שאמרו כשם שמצוה לומר דבר הנשמע הכונה דהמוכיח הוא ישקול בדעתו אם ידמה בדעתו שמקבל תוכחה יוכיחהו ואם לאו לא יוכיחהו וא"כ כו' הש"ס שאמרו עד ק' פעמים הא ודאי הוי דהמוכיח בכל פעם נדמה בדעתו שיקבל וא"כ גם מ"ש עד הכאה בהכי הוי דהמוכיח נדמה בדעתו שישמע לדבריו. והר"מ ז"ל פי' הכו' שהמוכיח יוכיח עד הכאה וכשאינו שומע הוי מצוה וחובה שלא להוכיחו יע"ש. ולתירוצו שיצא לחלק דהא דאמרו עד הכאה עד קללה היינו ליחיד אבל הא דאמרו מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע היינו לרבים. לכאו' קשה לפקע"ד מההיא דאיתא בס"פ החולץ דמ"ט ע"ב אר"ש ן' עזאי מצאתי מגילת יוחסין בירוש' וכתוב בה מנשה הרג את ישעי' רביה בדין דייניה וקטליה אמ"ל משה רבך אמר כי לא יראני האדם וחי ואת אמרת ואראה את ה'. משה רבך אמר מי כה' אלד'ינו וגו' יואת אמרת דרשו ה' בהמצאו. משה רבך אמר את מספר ימיך אמלא ואת אמרת והוספתי על ימיך ט"ו שנה אמר ישעיה ידענא ביה דלא מקבל מה דאימא ליה ואי אימא ליה לישוויה מזיד אמר שם איבלע בארזא אתיוה לארזא ונסרוה ונח נפשיה יעי"ש. הרי דהתם יחיד הוה והיה חייב ישעיה להוכיחו דלא נאמר מוטב שיהיו שוגגין לד' הנמק"י ז"ל אלא לרבים ולא ליחיד והוא תימה:

ולעיקר ההוציאות לע"ד לא קשו אהדדי כלל דהא דאמרי' דחייב להוכיחו עד הכאה היינו עד מאה פעמים ואחר ההכאה או הקללה אזי הוי מצוה שלא לומר דבר שלא

נשמע וההיא דמנשה כיון שכבר ידע ישעי' שרוצה להורגו היינו עד הכאה והותר ומזה נמנע ישעיה מטעם דמוטב שיהיה שוגג דלדידי ליכא לחלק בין יחיד לרבים. ואם ענים אנו בזה יתורץ קו' אלימתא שהק' הרב בירך יצחק ז"ל בפ' כי תשא להרא"ש והר"ן בפ' המביא דביצה והר"מ בפ"א דה' שביתת עשור דכתבו דהא דאמרינן מוטב שיהיו שוגגין היינו דוקא בדבר שאינו מפורש בתורה בהדיא אף דאתי מדרשא אבל בדבר שהוא כתוב בהדיא בתורה מחינן בהו. וע"ז הק' ה' בידך יצחק מההיא דישעיה הנביא שהרי רציחה מפורשת בתורה והי"ל להוכיחו ונדחק ליישב יע"ש. ועפי"ה לא קשה לע"ד כלל דהנה בהכרח דמ"ש בש"ס עד הבאה עד קללה היינו בדבר המפורסם בתורה דאם בדבר דאינו מפורש בתורה מצוה וחובה עליו שלא להוכיחו ביתר שאת מטעם מוטב שיהיו שוגגים אלא ודאי דהוי בדבר המפורש הוזהרנו עד הכאה עד קללה וכאשר ממקום שנלמד דין זה דעד הכאה עד קללה מיהונתן שהיה מוכיח לאביו שאול הע"ה שהיה רוצה להרוג את דוד ואמר לו למה יומת מה עשה דהיינו רציחה המפורשת בתורה. וא"כ לגבי ישעיה דאמרו בש"ס דיודע היה דבודאי יהרוג אותו כ"ש דהוי יותר מהכאה ואיך יוכיחנו על פניו לעשות מזיד איך שיהיה נקיטינן דלדעת הנמק"י ז"ל יש חילוק דליחיד מוכיחים אותו עד הכאה עד קללה ולרבים פעם אחת דוקא. ולד' התוס' והרא"ש ובעה"מ והר"ן וההמ"מ ז"ל יש חילוק בין דבר המפורש להדיא בתורה לדבר שאינו מפורש להדיא שאז אמרינן מוטב שיהיו שוגגים ודינים אלו פסקם מור"ם ז"ל בא"ח סי' תר"ח הן חילוק הר' נמק"י ז"ל והן חילוק הרא"ש ז"ל. ושוב ראיתי שם להרב ברכ"י ז"ל. ובמחב"ר ובס' חיים שאל ח"ב סי' מ"ג שהביא דברי הריטב"א ז"ל שמהם הביאם הנמק"י ז"ל בלא שום קושיא רק הביא מ"ש רבי אילעא כשם שמצוה לומר דבר הנשמע וכו' כתב הוא ז"ל וז"ל ודוקא לרבים אבל ליחיד לא יעש"ב שהביא לשון הזוה"ק פ' נח שהוא כמ"ש בעניותין ומשם באר"ה. והרב מגן אברהם ז"ל שם הביא משם הרב יש"ש דביצה דפסק דבדבר שהוא מפורש בתורה מחינן אפי' בדבר ספק כגון בין השמשות דלא ידעינן אי הוי יום או לילה ולא נוכל לידע בעולם אנחנו כי אם כב יכול לפניו גלוי ומפורסם להבדיל בין יום ובין לילה ממש כיון שעיצומו של יום הכפורים מפורש בתורה מחינן אפילו בדבר ספק יע"ש:

מעתה נא"ה ונקדים מ"ש הרב אבק סופרים ז"ל בכונת הכתו' יש זהב ורב פנינים וכלי יקר שפתי דעת. והוא דיש אבן טובה [דייאמאנטי] אם תניח אותה על בדיל הא ודאי יפסיד חשיבותה וכן טבעת זהב אופיר אם תקבע בו חתיכת זכוכית יפסיד הזהב רק עיקר חשיבותו שיהיה המרגלית בזהב חשוב קבועה אז הוי כלי יקר. כן נמי דומה בדומה אחד

חכם מלא ובקי מופלג בחכמה אם יעמד להוכיח את העם ואין לו מענה לשון וחיתוך שפתים לדבר ברוחב כל דבריו לא יקובלו דבריו. וכן להפך אם יש לו מענה לשון חשוב הרבה ואינו יודע כל הדינים השייכים איך יעמוד להוכיחם והוא אינו יודע מה יאמר להם. והשתא ז"א יש זהב ורב פנינים כל אחד בפני עצמו וכלי יקר כשנחבר אותם יחד הוי ממש שפתי דעת שיש להחכם המוכיח לשון רחב ודעת שיהיה חכם זתד"ק ז"ל וש"י: והשתא זו היתה כונת דהע"ה שהיה מתפלל שיהיה חכם גדול וכבר היו לו שפתים נאות כמבואר ממזמוריו זיע"א וכל רצונו וחפצו להוכיח את הרבים בדבר המפורש בתורה אפי' בדבר ספק שלא נוכל לידע אנחנו כי אם לפניו יתב' גלוי. וז"א לעשות רצונך אלדי' חפצתי ותורתך בתוך מעי וכשאני בקי בתורה אזי בשרתי צדק בקהל רב אפי' לרבים אני מוכיח שהרי הנה שפתו יש לי מענה לשון מוכן ומזומן ובכן לא אכלא לא אמנע אפי' בדבר ספק שאנחנו לא נדע רק ה' אתה ידעת דברי תוכחה אני מוכיח אותם: אשר זה אפשר מ"ש בפרקי ר"א וז"ל בשעה שרצה בלק מבלעם לקלל את ישר' א"ל בלעם לבלק היאך אקללם והלא הם הולכים מלובשים בבגדי שבא ובבגדי יו"ט ולא עוד אלא שהולכים לשמוע הדרשה מפי החכם שיושב ודורש עכ"ל. והאמת שהוא תמוה מה ענין המלבושים להגן עליהם פן הקללות. ועוד קשה אומרו ולא עוד אלא שהולכים לשמוע הדרשה מפי החכם. ואולם עפי"ה שאמרנו שעיקר תכלית לימוד התורה שמביאו לידי מעשה ואמרנו שמי שלא למד תורה ילך לדרשה לשמוע מעלת המצות כדי שיזכה לעשותם הנה נכון ונקדים עוד מ"ש רבינו האר"י ז"ל בשער הכונות בכו' הברכה של מלביש ערומים כי אדם אין צדיק בארץ וגו' וכשחוטא מפשיטין מעליו לבוש הקדושה בסוד ויתנצלו בני ישר' וגו' ויש שמסתלק ממנו הלבוש לגמרי ויש שחטא חטא קל ונחלש כח המלבוש ועי' ב' ברכות מלביש והנותן ליעף. שהמלבוש הוא ני' חשמ"ל שהם שע"ה נהורין. שכשלובש האדם בבקר מתחדש בחינת לבוש בסוד חדשים לבקרים. והמלבוש הוא בחינת אור מקיף כידוע. [וזהו סוד ה' בגדי לבן שחייב האדם ללבוש בשבת] ואין לך דבר שדוחה את הקלי' כמו אוה"מ לפי שאין יכולת בקלי' לינק ולהתאחז באוה"מ ולכן אוה"מ הוא עומד בחוץ ואין לו פחד מן הקלי' יע"ש. וכבר ידוע מ"ש רש"י ז"ל בפי' הכתו' שמלתך לא בלתה מעליך שהמלבושים של ישראל היו ענני כבוד מתקנים אותם ומגהצים כאילו היו חדשים ממש כי היו ענני כבוד מחופפים עליהם בסוד אוד וכמ"ש בדרושי סוכות יע"ש. ועו"ן מ"ש הרב בשער הגלגולים כי כשאדם מתעסק במצוות זוכה לנפש דעשיה אך ע"י עסק התורה זוכה לרוח דיצירה ודומה לאשה שבא בעלה ומלבישה ותתעלה נפשו מעשיה ליצירה יע"ש. מעתה אפשר דזהו כו' פרקי ר"א

שאמר בלעם היאך אקללם והלא הם מלובשים בבגדי שבת הכונה שיש להם אוה"מ שאין יכול הקלי' להתאחז בו ואיך אקללם [ואפשר דרך רמז כי מלבוש הוא אותיות בשלום וכיון שהם בשלום יחדיו כמ"ש ויחן שם ישר' באחדות לא תחול עליהם שום קללה] ולא עוד אלא שהולכים לשמוע הדרשה מפי החכם הדורש דאיכא עסק התורה ועשית מצות שעי"ז זוכים לעשות לבוש לנשמה כנז"ל ואיך אפשר לקללם זה נלע"ד ואם שגיתי אח"מ וה' הי"ב:

א"נ אפשר לו' בהקדים מ"ש הרב האר"י ז"ל הקדוש בשער מאמרי רז"ל על מס' ברכות דכ"ע ע"ב כשחלה ריב"ז נכנסו תלמידיו לבקרו וכו' אמ"ל יה"ר שיהיה מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם וכו' ופי' ז"ל הכונה וז"ל כבר נתבאר אצלינו שיש בז"א צלם דמוחין אורות פנימים ודמוחין אורות מקיפים וכל בחינה משניהם כלולה מפרצוף שלם של רמ"ח איברים כמנין מור"א עם הכולל. ואמנם רמ"ח איברים דמוחין פנימים נקראים מור"א ב"ו שהוא הצלם הנכנס תוך גוף האדם הבנוי מבשר ודם. אבל צלם המקיף נקרא מור"א שמים כי שמים הוא ז"א וזהו המורא המקיף לא נכנס בפנימיותו דמו ובשרו. והנה למעלה בימי החול נכנסים המוחין הפנימים ממילא תוך ז"א ובשבת נכנסים בתוכו אף המקיפים. וזה המציאות נעשה אפילו ע"י עמי הארצות. אבל התלמידי חכמים על ידי מעשיהם יכולים אף בימות החול שיכנסו המקיפים שהוא מה שעושים עמי הארץ בשבת. וזהו מה שבירכם ריב"ז לתלמידיו שיהיו כ"כ צדיקים וחסידים ויהיה יכולת בידם שימשיכו את המקיפים הנק' מורא שמים לתוך ז"א בפנימיותו אף בימי החול כמו שנכנסו מורא בשר ודם שהוא המוחין אורות הפנימים ע"י עמי הארץ. בימות החול עכ"ל לשון הזהב וההדרת. ומעתה אפשר דזהו המאמר שבלעם ראה את ישראל כולם צדיקים וחסידים והיו נכנסים המוחין אורות המקיפים אף בימי החול. וזהו מעשה הנעשה בשבת ולזה אמר היאך אקללם והלא הם הולכים דייקא שתמיד אף כימי החול הולכים בבגדי שבת ויו"ט שהם המוחין אורות המקיפי' בפנימיות שהוא מעשה שבת הם ממשיכים אותו אף בימי החול ואיך אני אוכל לקלל אותם זה נראה לע"ד כפשוט ואם שגיתי את"מ וה' הטוב יכפר בעדי כן יהי רצון אמן:

א"נ אפשר דהכונה בדרך פשט והוא דבלעם נתלמד מהאתון שאמרה לו כי הכיתני זה ג' רגלים ואמרו במדרש אתה הולך לקלל אומה שחוגגת ג' רגלים וכן פירש"י ז"ל בפי' החומש. ולא ידענו כונתה בזה ואני בעוניי אמרתי דהוא פשוט ובהקדים מ"ש ה' עיר דוד בדף כ"ז ע"ב דהנה ידוע דמעולם לא ירדה שכינה למטה מעשרה זולת בשלש רגלים איכא השראת שכינה דהיינו בחג הפסח כתב הרב של"ה ז"ל דיורד הקב"ה וכל

פמליא דיליה בליל חג הפסח הקדוש לשמוע ההגדה שאומרים ישראל עם קדוש. ובחג השבועות כ' הש"ך עה"ת טעם שנצטוינו הבאת ביכורים להורות כי לה' הארץ ומלואה ולא יטענו ישר' טענת חזקה על הארץ וכן בחג האסיף ציותה התורה לצאת מדירת קבע אל דירת עראי להורות שהוא הבעל הבית והכל שלו יע"ש. נמצא דבג' רגלים איכא השראת שכינה. ואפשר שזה רמזה לו האתון היאך אתה הולך לעקור אומה שיש להם השראת שכינה ג' פעמים בשנה ובלעם הבין דברי האתון והוסיף מדיליה כי גם שבת קודש היא אות לישראל דקי"ל גוי ששבת חייב מיתה יען הוי משתמש בשרביטו של מלך משא"כ ישראל דשומרים את השבת קדש להורות כי אנחנו עמו וצאן מרעיתו ששובתים במו ששבת כב יכול כדכתי' שבת וינפש. וז"א היאך אקללם שהולכים מלובשים בבגדי שבת ויום טוב ולהם השראת שכינה כנז' ולא עוד אלא שהולכים לשמוע הדרשה מפי החכם הדורש ואינם עושים שום מלאכה ולא אוכלים ושותים כל היום כי אם דוקא חציו לאכילה וחציו קדש לה' ודו"ק: ובא"א נלע"ד לפרש כונת הכתו' אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים וגו' ונקדים מ"ש רש"י ז"ל בפי' הפסוק ס' נצבים למען הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלד'ים וז"ל לפי שדבר לך ונשבע לאבותיך שלא להחליף את זרעם באומה אחרת לכך הוא אוסר אתכם בשבועות הללו שלא תקניטוהו מאחר שאינו יכול להבדל מכם עד כאן פירשתי לפי פשוטו של פסוק עכ"ל וכתב הרא"מ ז"ל שם דהכוונה שמה שהביאו להקב"ה לטרוח לעברך בברית וגו' הוא שלא תחשבו שאם תקיימו התורה תהיו לו לעם ואם לא תקיימו יעביר אתכם שהרי לא יוכל להבדל מכם יעש"ב. והרב הגאון מוה"ד הרב חיד"א זיל בספרו הבהיר דברים אחדים בד' ע"ז ע"ג הביא משם הרב טור ברקת סי' תצ"ד דנתן טעם לחג הקדוש הזה שנקרא חג השבועות דהיה לו לקרותו חג התורה והטעם לפי שבמעמד הר סיני נשבע הקב"ה לישראל שלא ימיר אותנו ואנחנו נשבענו לו שלא נמיר אותו. ובילקוט איתא וישם באגנות הם נשבעו לו שנאמר לעברך בברית ה' אלד'יך ובאלתו והוא נשבע להם שנאמר ואשבע לך ואבא בברית עמך נמצא דב' שבועות נשבע הקב"ה לישראל שלא להחליף אותם באומה אחרת דהרי לדעת רש"י ז"ל הוא שנשבע לאבותינו הק' שלא להחליף זרעם. ולדעת הילקוט והטור ברקח שנשבע בהר סיני שלא להחליפם והם נשבעו לו כנז"ל. אשר עפ"י הדברים הללו יגדל התימה על מאי דאיתא התם במס' פסחים ד' פ"ז ע"א אמר הקב"ה להושע בניך חטאו אמר לפניו רבש"ע כל העולה שלך העבירם באומה אחרת אמר הקב"ה מה אעשה לזקן זה אומר לו לך וקח אשה וכו' ואח"כ אומר לו שלחה מעל פניך אם הוא יכול לשלוח אף אני אשלח את ישראל שנאמר ויאמר ה' אל הושע קח לך אשה וכו' וילך

ויקח את גומר בת דבלים וכו' לאחר שנולדו שני בנים ובת אחת ממנה אמר לו הקב"ה להושע היה לך ללמוד ממשה רבך שכיון שדברתי עמו פירש מן האשה אף אתה בדול עצמך ממנה אמ"ל רבש"ע יש לי בנים ממנה ואין אני יכול להוציאה ולא לגרשה אמ"ל הקב"ה ומה אתה שאשתך כך ובניך כך וכו' ישראל שהם בני בני בחוני בני אי"ו וכו' ואתה אמרת העבירם באומה אחרת כיון שידע שחטא עמד ובקש רחמים וכו' וביטל הגזירה והתחל לברכם שנאמר והיה מספר בני ישראל וגו' והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי עכ"ל:

ואחד הרואה דברי המאמר הללו יתמה. חדא דאיך אסיק אדעתיה דהושע לומר להקב"ה להעבירם באומה אחרת ולעבור ח"ו על השבועה האם לא ידע הושע השבועה שנשבע הקב"ה. ותו ק' אומרו רבש"ע כל העולם שלך הוא העבירם באומה אחרת למה הוצרך להצעה זאת כאילו עתה נתחדש שכל העולם שלו הוא כביכול. ותו ק' אמאי הקב"ה לא השיב לו הלא ידעת כי אני מושבע ועומד עד שהוכרח לעשות ענינים שישלח את אשתו אחר שיקחנה ותלד מאי נ"מ בזה. אם לא שבהכרח שכבר ידע הושע מהשבועה. ולזה הקדים לומר לו כל העולם שלך הוא שבזה אינו עובר על השבועה ולזה הוצרך הקב"ה לתרץ לפי דעתו באופן אחר ולא ידענו מהו הטעם. ותו ק' מ"ש הקב"ה מה אעשה לזקן זה מאי נ"מ אם היה זקן ומאי כוונתו בזה. ותו ק' למה הצריכו ליקח אשת זנונים היה יכול לצוותו שיקח אשה סתם ומאי נ"מ שתהיה אשת זנונים. ותו ק' כשאמר לו הקב"ה להושע שיפרוש מאשתו כמשה רבינו ע"ה השיב הושע יש לי בנים ממנה ואיני יכול להוציאה ולא לגרשה וק' דהלא לא אמר לו הקב"ה שיגרשנה אלא שיפרוש ממנה. ותו ק' אומרו ואין אני יכול להוציאה למה דקדק בלשונו לומר ואין "אני" מוכח דזה תשו' להקב"ה כביכול שאינו יכול לפרוש מאשתו כמרע"ה ולהכי אמר ואין אני יכול וכו' ולא ידענו טעמו וכי לא היו לו בנים למרע"ה ואפי"ה פירש מאשתו ומאי שנא: ואולם נר' לפקע"ד דיובן בהקדים מאי דאיתא במס' נדרים ד' ס"ה ע"א תנייא המדיר הנאה מחבירו אין מתירין לו אלא בפניו מנה"מ אמ"ר נחמן דכתי' ויאמר ה' אל משה במדין לך שוב מצרימה אמ"ל במדין נדרת' לך למדיין והתר נדרך דכתי' ויואל משה וגו' ואין אלה אלא שבועה דכתי' ויבא אותו באלה וגם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו באלקים חיים מאי מרדותיה דאשכחיה צדקיהו לנ"נ דהוה קאכיל ארנבא חייא אמ"ל אישתבע לי דלא מגלית אישתבע ליה לסוף הוה קא מצטער צדקיהו בגופיה איתשיל אשבועתיה ואמר שמע נ"נ דקא מבזין יתיה שלח ואייתי סנהדרין וצדקיהו אמר להון חזיתון מאי קא עביד צדקיהו לאו הכי אשתבע בשמא דשמייא דלא מגלינא אמרו ליה איתשלי אשבועתיה

אמר להו מתשילין אשבועתא אמרו ליה הין אמר להו בפניו או אפי' שלא בפניו אמרו ליה בפניו אמר להו ואתון מ"ט לא אמרתון לצדקי' מיד ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון אמ"ר יצחק ששמטו כרים מתחתיהם עכ"ל:

והנה בסוגיא זאת רבו הדעות דלדעת הראב"ד ז"ל בין נשבע לתועלת חבירו ולא קבל ממנו שום טובה ובין אם קבל ממנו טובה דאין להתיר לו שלא מדעתו ואף אם בדיעבד התירוהו אינו מותר. ודעת ר"ת בנשבע לתועלת חבירו ס"ל דבדיעבד אם התירוהו מותר אבל היכא דקבל טובה ממנו. ודעת הרשב"א ז"ל דס"ל לר"ת כהראב"ד דאם התירוהו אינו מותר הבי"ד הב"י ביו"ד סי' רכ"ח יעי"ש. והרב מוהריק"ו בשו' נ"ב ס"ל דר"ת ס"ל דאם התירוהו מותר. וגם בדעת הרא"ש ז"ל מרן בב"י ביו"ד סי' רכ"ח כתב דמדהביא הרא"ש בפסקיו דברי ר"ת משמע דהכי ס"ל. והרב מוהריב"ל ח"א סי' ל"ו ס"ל בדעת הרא"ש דהיכא דקבל טובה מחבירו דאין מתירים לו אפי' לדבר מצוה ונסתייע מתשו' אחת להרא"ש ז"ל בס' חז"ה הביאה הטור באה"ע סי' קי"ח וז"ל נשאלתי ראובן שנתן עיניו באשה שהיתה אמודה שהיה לה ממון ופסקה מלדת וידע ראובן שפסקה מלדת ונשאה ונשבע לה שלא ישא אשה אחרת עליה ועתה תובע ראובן שרוצה לקיים מצות פו"ר ורוצה לגרשה והשיב דאין טענתו טענה ואין יכולים להתיר לו שלא מדעתה הרי דס"ל להרא"ש דאין מתירין בקבל טובת הנאה אפי' לדבר מצוה עכ"ל יעש"ב:

והנה ראיתי לה' מהרח"ש ז"ל בקו' עיגונא סי' מ"ז דהק' על הרא"ש ז"ל דהוי נשבע לבטל את המצוה וכתב וז"ל ובהכרח צ"ל בתשו' הרא"ש שהיה כתוב שלא ישא אשה אחרת עליה בחייה דאי לא הוה כתוב אלא שלא ישא אשה אחרת עליה לבד היה יכול לגרשה ולישא אשה ולקיים מצות פו"ר אלא ודאי דהיה כתוב בחייה ואמטו"ל לא יוכל לישא אשה אחרת והוי נשבע לבטל את המצוה כיון שידע שפסקה מלדת וע"כ צ"ל דחיילא בכולל וכמ"ש הריב"ש ז"ל ודכוותה היא מה שרגילים לכתו' בכתו' תנאים רבים ובכללם שלא ישא אשה אחרת עליה בחייה וכו' ולבסוף בגמר כותבים ולקיום כל הנז"ל קנינא מיד החתן וכו' וגם נשבע וכו' ומגו דחיילא אשאר תנאים חיילא נמי אשבועה שלא ישא אשה אחרת יעש"ב. הנה למדנו מדברי ה' מהרח"ש ז"ל דהרא"ש ז"ל ס"ל כהרשב"א ז"ל דתיבת בחייה אוסר לישא אשה אחרת אפי' לאחר שגירשה. והיא תשו' הרשב"א בסי' תתי"ב כידוע ובח"ד סי' ר"פ. וכבר ראיתי לרבני האחרונים שנתחבטו בתשו' הרשב"א הלזו דקשייא להו והרי מעשים בכל יום שמגרשים נשותיהם ונושאים נשים אחרות ולא חששו לשבועה זאת ועי' לה' מהרימ"ט ז"ל בח"א סי' קי"ח ולה' מהרשד"ם ז"ל בחיו"ד סי' צ"א והרדב"ז ז"ל בחדשות סי' תמ"ה והפליג לדבר דלאו הרשב"א ז"ל חתים עלה

יעש"ב: ולפקע"ד אמינא דליכא שום קושי' בד' הרשב"א ז"ל וכונת הרשב"א ז"ל דאיסור השבועה שנשבע שלא ישא אשה אחרת עליה בחייה הוא אף לאחר שיגרשנה ה"ד היכא שמוציאה בעל כרחה כדין דהאשה מתגרשת שלא לרצונה אזי רביע עליה חומר השבועה שלא ישא אשה אחרת עליה בחייה כיון שנתגרשה בע"כ לא מחלה לו תנאים הכתובים בכתו' אבל אם מגרשה מרצונה והיא באה לב"ד לקבל את גיטה ומוסרת הכתו' ליד ב"ד לקורעה הא ודאי כגו"ד מחלה כתובתה וכל תנאיה וז"פ:

תדע שכן מוכח מדברי הרשב"א עצמו כי תשו' זאת דסי' תחי"ב הובאה באורך בח"ד סי' פ"ר וכתב וז"ל שאלה זו כבר נשאלתי עליה והשבתי דלדעתי לא נשבע זה אלא שלא ישא אשה אחרת עליה כלו' לאחר שישאנה ואפי' אם יגרשנה לא ישא אשה אחרת בחייה לפי שזו חששא שמא אחר שישאנה ישא אשה אחרת ותהיינה בתיהן אצלו או שמא יתן עינו באחרת ויגרשנה כדי לישא האחרת אבל שלא לישא אחרת קודם שישא את זאת בזה אינה חוששת שהרי היא אינה אגודה אצלו עדיין ואם ישא האחרת ולא חיישיר בעיניה לא תנשא לו ע"כ יעש"ב. הרי דכל החששה דאיכא למיחש אשר מפני החשדה התקינו שישבע שלא ישא אשה אחרת עליה בחייה הוא שמא יתן עינו באחרת ויגרשנה בע"כ אבל כשמתגרשת מרצונה ליכא למיחש למידי כיון שהיא באה לב"ד ומביאה הכתובה בידה לב"ד הצדק לקורעה פשיטא שמחלה השבו' מרצונה הטוב זנ"ל ברור בכונת הרשב"א ז"ל:

אך זאת ק"ל לענ"ד לה' מהריב"ל ז"ל דבח"א סי' ע"ב תמ"ה תמ"ה יקרא באיש שנשבע לאשתו שלא לישא אשה אחרת עליה ושהתה עשר שנים ולא ילדה לא אישתמיט לשום פוסק דלימא שיוכל לומר אדעתא דהכי לא נשבעתי אלא אדרבא כתבו דמחוייב לקיים שבועתו ואפי' שנשבע לבטל את המצוה משום דחיילה בכולל וכו' יעש"ב. והשתא ק' לענ"ד שמני"ר הוא שהביא תשו' הרא"ש ז"ל הנז"ל בח"א סי' ל"ו כנז"ל למשמע מינה דס"ל דהיכא דקבל טובה מחבירו אין מתירין לו שלא מדעתו וכו' א"כ הרי יכול לדקדק מדברי הרא"ש ז"ל דדוקא באותו נדון שידע ראו' כשנשאה שפסקה מלדת ואדעתה דהכי נשאה בהא קאמר הרא"ש ז"ל דאין מתירין לו אלא מדעתה הא אם לא היה יודע שפסקה מלדת יכול לטעון אדעתא דהכי לא נשבעתי ונמצא דהרא"ש פסקה לדינא בסכינא חריפא והיכי קאמר דלא אישתמיט לשום פוסק דלימא כן. וכן נמי חזיתיה למרן הב"י ז"ל ביו"ד סי' רכ"ח שהביא תשו' הרא"ש בס' חז"ה הלזו וסיים בדבריו הטעם דאין מתירין לו שלא מדעתה הוא משום דידע כשנשאה שפסקה מלדת ולא חש לפו"ר ואצלי צ"ת וכן

מצאתי ראיתי לה' מהרש"ך ז"ל בח"ב סוס"י ס"ג שדקדק כן מתשו' חז"ה הנז"ל דאסיק הכי להלכתא יעש"ב:

והנה ה' מהרשד"ם ז"ל בחיו"ד סי' צ"א נשאל באיש אחד שנפלה יבמתו לפניו וכנסה ונשבע לה שלא ישא אשה אחרת עליה ועברו ח' שנים ולא ילדה וכבר נעשית בת מ"ו שנה והלך אצל שלשה והתירו לו ורוצה לישא אשה אחרת וחכמי דורו היו סוברים דראוי לייסרם לאלו שהתירו כמ"ש הריב"ש סי' שצ"א ואין ההתרה כלום. והוא ז"ל יצא לקראת נשק דיפה עשו דהתירו לו שהרי היה אפשר לומר אפי' לכתחי' היה ראוי להתיר. והטעם דעיקר הילפותא היא ממשה רע"ה שנשבע ליתרו כיון שקבל טובה ממנו מינה דכל אשה שהיא בבחירתה ואינה מתקדשת אלא לרצונה שפיר איכא למימר דעשתה טובה עמו שנתרצית להתקדש לו משא"כ בנדונו שכשנשאה היתה זקוקה לו ובע"כ יכניס אותה ונמצא שלא קבל שום טובה ממנה והוא אשר עשה טובה עמה ולא היא יעש"ב. והאמת שדברי מהרשד"ם ז"ל נראים נכונים בטעמם ומוכרחים אנו לומר דדעת הרבנים החולקים עליו ס"ל דמה שהיא נתרצית להתייבם ולא מיאנה ולא תבעה לחלוץ זה נקרא שקבל טובה הימינה שאם היתה תובעת לחלוץ היו מבקשים ממנו שיחלוץ לה ולדעת איזה פוסקים עבדינן ליה הרחקה דר"ת כמשי"ר הרואה בספרי הפוס' מלאים כל טוב כאשר הוא עצמו נרגש וטרח ליישב הענין יעש"ב. ועי' בס' מגיד מראשית סי' ג' ד' ה' יעי"ש. נקיטינן דדעת ה' מהרשד"ם ז"ל דכל שלא היה לו שום תקומה כההיא דיבמה שהיתה זקוקה לו מתירין לכתחי':

עו"ן מה שנשאל ה' מהרשד"ם ז"ל בחיו"ד סי' קל"ב בחכם אחד זקן שהיה מנהיג את הקהל ועכשיו נעשה זקן מופלג וחלה את רגליו ולא יוכל לשרת הקהל ולדרוש להם כמנהגו ובחרו הקהל חכם אחד שידרוש להם להורות להם דרכי ה' ויהי כאשר שמע החכם הזקן זה הלך למעמד ופייסו בדברים להחכם הבחור הנז' והשביעו אותו שלא ידרוש לרבים כי אם ברשותו ועתה אינו נותן רשות להחכש הב' לדרוש וכל הקהל צמאים לשמוע דברי תורה וקמו ג' אנשים והתירו להחכם הב' כדי שידרוש והחכם הזקן הוא צווח עליו שהוא עובר על השבו'. והשיב הרב ז"ל וז"ל זקן זה לא ידעתי אם קנה חכמה מה חכמתו. וכי לא ידע שאחד מכ"ד דברים שמנדין עליהם המעכב את הרבים לעשות מצוה וכו' וכי זה הוא פועל חכם או פועל ירא ה' אפי' אם היה בריא אולם והקהל בחרו בחכם הב' לא היה לו למנוע כמו עובדא דר"ג וכו' על אחת כמה וכמה שהוא זקן וחולה ברגליו שאדרבא היה לו להחזיק ביד החכם למען ישמעו הקהל דברי תורה וכו' וההתרה שהתירו כדין התירו לדבר מצוה דרבים יעש"ב עו"ן מ"ש הרמב"ן בדין גרושה דדינא הוא

שהבנים יהיו אצלה עד שיהיו בני שש והבת אצל האם לעולם אם היא אלמנה וראו ב"ד שהיא פרוצה נכנסים לביתה גברי דלא מעלי מניחים אותם אצל האנשים כנה"ג אה"ע סי' פ"ב הגהב"י אות ו' יעי"ש:

מעתה נא"ה והן קדם אדברה מילתא דתמיהא במה שראתה עיני לה' שעת הכושר בדרשותיו ד' ע"ג ע"ד שהביא לשון רש"י דפ' נצבים הנז"ל שנשבע הקב"ה לישראל שלא להחליפם וכו' וכתב הוא ז"ל חפשתי בכל התורה ולא מצאתי שנשבע הקב"ה לישר' שלא להחליף זרעם באומה אחרת יע"ש. והדבר תמוה שלא שלטה עינו בלשון הילקוט הבאתי דבריו לעיל מביא מקרא מלא בישעי' סי' ואבא בברית עמך ואשבע לך וכמ"ש ה' טור ברקת כנז"ל ולא עוד אלא שלא זכר שר סונגייא דברכות ד' ל"ב. זכור לאברהם וכו' אביא אותה לקמן: והנה כשאמר לו הקב"ה להושע בניך חטאו היה בדעתו שיבקש רחמים על ישר' שלא יתבטלו מקיום התורה ומצותיו יתש"ל שאין קיום לעולם אלא בזכות ישר' כדכתי' ה' קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז. ובמקום שיבקש רחמים עליהם השיב לו רבש"ע כל העולם כולו שלך הוא הכונה דישר' לא היה להם תקומה כי כל העולם כולו שלך הוא ולא עשו לך שום טובה כדי שלא תוכל להתיר השבו' וכבר פ' מהרשד"ם ז"ל ביבמה שלא היה לה תקומה ולא עשתה שום טובה עם הבעל יכול להתיר השבועה אפי' לכתחילה. וז"א העבירם באומה אחרת אתה יכול לישא אחרת ואני מומח' מתיר לך השבו'. וע"ז השיב הקב"ה מה אעשה לזקן זה כמ"ש ה' מהרשד"ם ז"ל שמעכבים את הרבים מלעשות מצוה במקום שהי"ל לו' שלא יוכל להתיר השבו' אפי' בדיעבד וכמ"ש הרא"ש והריב"ש ז"ל בסי' ש"מ ואיכא קבלת טובה מהם שגם הם נשבעו שלא להחליף אותו והראיה מאביהם אברהם יצחק ויעקב וזוהי סיבה שאמר לו לך קח לך אשת זנונים דוקא שאם היה אומר לו שיקח אשה סתם היה מקום לומר שקבל הנאה ממנה שנתרצית לינשא לו לכך אמר לו שיקח אשת זנונים דליכא שום קבלת טובה שכבר היא מופקרת לכל ואדרבא הוא עושה טובה עמה והיינו מידה כנגד מידה ואחר שנשאה ונתקשר עמה בכתובה ונתחייב בי' דברים שחייב בהם הבעל לאשתו וילדה לו שני בנים ובת אמר לו שילמוד ממרע"ה שפירש מאשתו כשנתייחד אליו הדבור והכו' כיון שלא קבל שום טובה ממנה במכ"ש שאילו מרע"ה קבל טובה מאשתו כשנשאה ועכ"ז פירש הימינה כ"ש שאתה לא קבלת טובה הימינה שתוכל לפרוש אבל אמר לו לא בלשון בדול הימינה בלשון הבדלם יוכל להיות לשון פרישה שיפרוש ממנה ויוכל להיות הכונה שיגרשנה כמו להבדיל בין הטמא ובין הטהור ובין קדש לחול ולזה אמר הושע כמה תשו' ראשונה יש לי בנים ממנה שאם לא היה לי בנים יכול הייתי לטעון כסברת

מהריב"ל ז"ל דאדעתא דהכי לא נשבעתי. שנית שאני איני כמו מרע"ה שבשעה שנשא את אשתו לא נתייחד הדבור עמו ואחר הנשואין כשנתיחד הדבור עמו אף שנתחייב לה בעשרה דברים שאר כסות ועונה וכו' בשבועה. עכ"ז הי"ל מקום פטור דאדעתא דהכי לא נשבעתי ועשה ק"ו ומה ישר' שלא דברה שכינה עמהם אלא פעם אחת אמרה תורה אל תגשו אל אשה אני שמדבר שכינה עמי בכל יום עאכ"ו והסכים הקב"ה על ידו. אבל כשנשאתי זאת האשה כבר דברה עמי שכינה ועפ"י הדבור נשאתי אותה ואין לי מקום פטור משאר כסות ועונה. וז"א אני איני יכול להוציאה דהיינו לפרוש הימינה ולמנוע ממנה שאר כסות ועונה כיון שנשבעתי אחר שדברת ולא לגרשה מסיבת הבנים והבת שלא יתלמדו פריצות כמוה כיון שנכנסים אצלה גברי דלא מעלי וכמ"ש הרמב"ן ז"ל. וע"ז בא. הק"ו של הקנ"ה מכוון ומה אתה שלא קבלת שום טובה ממנה עכ"ז אין אתה יכול לפרוש ממנה מחמת השבועה וגם לא לגרשה שמא יאבדו הבנים והבת אצל אמותם שהיא פרוצה שהם ס"ה ב' בנים ובת אחת אני שהם בני בני בחוני דהשורש שלהם הם אברהם יצחק ויעקב אומה שלמה וגם קבלתי טובה מהם שגם הם נשבעו שלא להחליף אותי שהרי אבותם קיימו כל התורה כולה ובפרט שהם אחד מד' קנינים שקניתי בעולמי וקודם הכל היה ישר' דכתי' ה' קנני ראשית דרכו שבשבילם נברא העולם ואתה אומר לי העבירם באומה אחרת אם אתה חסת על ב' בניך ובת אחת שלא יצאו לתרבות רעה ואני לא אחוס על האומה ישראלית כולה שלא יאבדו ב"מ וכששמע כן הושע הרגיש שחטא ובירכן והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם דיוכל לישא אשה אחרת ח"ו יאמר להם בני אל חי ודו"ק:

אשר עפי"ז נלע"ד לפרש כו' הכתו' בשמואל כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול כי הואיל ה' לעשות אתכם לו לעם אם תיראו את ה' ועבדתם אותו וכו'. דלכאו' נראה דק' רישיה ליספיה דבתחילה קאמר כי לא יטוש ה' את עמו בעבור שמו הגדול ואיך קאמר אח"כ כי הואיל ה' וגו' דמשמע דמרצונו רצה שתהיו אתם עמו. והרב הגאון חיד"א ז"ל בס' אהבת דוד הביא מדרש שמואל דאיתא התם רבנן אמרי אין הואיל אלא לשון שבועה דכתיב ויואל משה עכ"ל. עתה ק' יותר בחוזק כי בתחי' אמר כי בעבור שמו הגדול לא יעשם ושוב קאמר כי מחמת השבועה שנשבע הרי סותר הקודם:

ואולם נלע"ד דעפי"ה ניחא ונקדים מ"ש מר"ן בב"י יו"ד סי' רכ"ח בשם התשב"ץ דאם הפועל קבל עליו בחרם ונדר לעשות מלאכה להבעה"ב אפי"ה יכול לחזור בחצי היום ונשאל על שבועתו שלא ברצון הבעה"ב דהא דאמרי' בנשבע לחבירו אין מתירין לו שלא בפניו פי' ר"ת דהיינו היכא שקבל טובה ממנו וכתב הב"י ז"ל ואין דבריו נכונים דהא

קבל טובה ממנו שנותן לו מלאכה שירויח ממנו. וה' ש"ך שם בס"ק מ' כתב על דברי הב"י ז"ל וז"ל ואני אומר דדבריו נכונים דהא דמקבל הפועל טובה מבעה"ב היינו בשביל המלאכה שעושה לו לא מחמת השבועה ואנן בעינן טובה מחמת השבו' עכ"ל יעש"ב. ותמיהני על ה' שע"ה ה' שבועות פ' ג' ה' ז' שתמה על ה' ז"א יצחקי חיו"ד סי' ח' שנשאל על ראו' שהיה לו משרת מצליח בשירותו אך היה זולל וסובא ומפסיד כל מה שמרויח עם כת בתורים וכו' וגירשו מביתו עד שנכנע המשרת ונשבע ע"ד רבו שלא יאכל בשר ולא ישתה יין ולא ילבש משי ואח"כ חלה המשרת והתיר לו רבו שיאכל בשר וישתה יין ואח"כ הלך רבו למרחקים ורוצה לישא אשה וללבוש בגדי משי אם יוכלו להתיר לו בלא רשות רבו והשיב כיון שאין שום הנאה מגעת לרבו בשבועה זאת כי לא השביעו רק לטובתו שלא יאבד ממונו יכולין להתיר לו שלא מדעת רבו יעי"ש. וע"ז הק' ה' שע"ה ז"ל שלא זכר שר מ"ש הש"ך שם בס"ק מ"ג דאם קבל טובה ליכא למ"ד דיכולים להתיר לו והרי קבל טובה שהביאו לביתו והניחו בצ"ע יעי"ש ואנא אמינא אחרי אלף מחילות לא זכר שר לחילוק ה' ש"ך ז"ל הנז"ל שהוא למעלה ממ"ש בס"ק מ' דבעי' שיקבל טובה מחמת השבו' וזה לא קבל טובה מחמת השבו' רק שכר שירותו אלא שהשבו' היה דבר חיצוני שלא יאבד ממונו ונמצאו דברי ה' ז"א ז"ל נכונים והם דברי הרשב"א ז"ל ח"ג סי' שי"ג שהוא נסתייע ממנה יעי"ש:

עו"ן מ"ש במס' ברכות ד' ל"ב ע"א זכור לאברהם ליצחק ולישראל וגו' אמר משה לפני הקב"ה אילמלא נשבעת בשמים ובארץ כשם ששמי' וארץ בטלים כך שבועתך בעלה אבל נשבעת בשמך הגדול כשם ששמך חי וקים לעולמי עולמים כך שבועתך קיימת לעולמי עולמים יע"ש. ונר' שזוהי שבועה שנשבע הקב"ה לאבותינו שכ' רש"י ז"ל מעתה נא"ה והוא דשמואל הנביא בא להודיע לישר' שלא יטעו בדעתם כיון שכבר נשבע שלא להחליפם באומה אחרת וציונו לעבדו בכל לבבינו הרי קבל טובה ממנו ולא יוכל להתיר שבועתו כב יכול שלא מדעתי' חלילה. שהרי לא קבל שום טובה מחמת השבועה כההיא דפועל דכתב הש"ך ז"ל דבעינן טובה מחמת השבו'. וז"א כי לא יטוש ה' את עמו אינו בשביל שום טובה שקבל ממנו חלילה ואינו בשביל שבועה שנשבע לכם כי ההיא שבועה יוכל להתירו רק בעבור שמו הגדול דוקא כמ"ש בש"ס דברכות אינו עוזב אותנו שהיא שבועת האבות שהיתה בעבור טובה שקבל מהם כמ"ש בפ' בי נשבעתי וגו' כי יען אשר עשית הוא השבועה שנשבע לכם היתה כמו שבועת הפועל לעשות אתכם לו לעם כמו שבועת הפועל שנשבע שלא לילך לעשות מלאכה כי אם בבית הבעה"ב כן אתם אם תיראו את ה' ועבדתם אותו ושמעתם בקולו הוא שכר מה שעשה אתכם לו לעם

לא בעבור שנשבע לכם שלא להחליף אתכם באומה אחרת ודו"ק. עו"ן מ"ש הריב"ש בסי' ש"מ דהנשבע צריך שיקבל מהמשביע בשעת השבועה שום טובה בהכי הוא דאין מתירין לו ואפי' בדיעבד אינו מותר יעי"ש. עו"ן מ"ש ה' מוהריק"ו שו' קפ"ה דשנים שנשבעו זה לזה בההיא הנאה דצייתי אהדדי הוי כאילו קבלו טובה זה מזה:

אמור מעתה דזה היתה כו' התרא' שהתר' הקב"ה בישראל אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים הכונה שהייתם נטמעים במצרים שנואים ושפלים בעיני האומות שלא היה לכם שום תקומה כההיא דיבמה שכתב הרב מהרשד"ם ז"ל הנז"ל שהיתה זקוקה והיתה אסורה לכל העולם ושום אדם לא יוכל ליקרב אליה כן אתם שום אומה ולשון לא רצו להביט בפניכם ואני עשיתי טובה עמכם ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי "ועתה" הכונה שמלבד מה שעבר יש לכם הנאה גדולה עתה שגם אני נשבע לכם אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי וגם אני נשבע והיתה לי סגולה מכל "העמים" שלא אחליף אתכם באומה אחרת אף כי לי כל הארץ כמו שאמר הושע ונמצא שאין לי קבלת טובה מכם כלל אפי"ה ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ודו"ק: איך שיהיה הדרן למאמרינו הנצב פתח השער תורי זהב נעשה לך זו התורה שלמד אלקוליאון בדעתו של הקב"ה עם נקודות הכסף ר' אבא בר כהנא אמר אלו האותיות ר' אחא אמר אלו התיבות. ובאמת כי המדר' הזה אין לו מובן ופי' תיבת אלקוליאון פי' הרב ידי משה ז"ל שהוא מלשון איסקוליאון דהיינו חכם דבשעת מ"ס היה הדבור של הקב"ה הולך כעין חכם אחד המלמד לכל אחד ואחד פי' העשרת הדברות יעי"ש ולנו לדעת למה הוצרך שילך הדבור ללמד לכל אחד באזניו כאילו היה סוד כמוס. ותו מאי קאמר בדעתו של הקב"ה כב יכול מאי כיון בזה. ותו במאי פליגי דחד אמר האותיות וחד אמר התיבות:

ואולם לע"ד נר' לפרשו עפ"י מה שראיתי לעט"ר מוה"ר ח"ק בעל המחבר ס' בני בנימן זצוק"ל שפי' כונת הכתו' צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה מה יקר חסדך אלד'ים בהקדים מ"ש הרב פי שנים בכת"י בפי' הפסו' אתה ציוית פקודיך לשמור מאד אחלי יכונו דרכי לשמור חקיך וגו' את חקיך אשמור אל תעזבני עד מאד. דיש לדק' מאי כונתו דדהע"ה דבתחי' אמר לשמור מאד ואח"ך אל תעזבני עד מאד. ואולם פי' הוא ז"ל עפ"י מ"ש רז"ל בסנהדרין אמר רבא גדול מה שנאמר בעובדיא יותר ממה שנאמר באברהם אע"ה דאילו באאע"ה כתי' כי ירא אלד'ים אתה ואילו בעובדייא כתי' היה ירא את ה' מאד ע"כ. והרב תאוה לעינים ז"ל הק' דילמא באאע"ה שנאמר לו בפניו אמר לו מקצת שבחו יען הוא מדבר לנכח. ובעובדיא שהיה שלא בפניו אמר כל שבחו יען מדבר בלשון נסתר ולזה תי' הוא ז"ל דבהיותו בחיים האדם הכל נקרא בפניו ואין צריך בפניו ממש

אך אחרי פטירתו נקרא שלא בפניו. וה' דברי אמת בדרוש ט' הק' עליו ממ"ש רש"י ז"ל בפ' בהעלותך על פסוק ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם וז"ל ולמא משכן והפרישן ממשה לפי שאומרים מקצת שבחו בפניו וכולו שלא בפניו וכן בנח כתי' היה נח איש צדיק תמים ובפניו אמ"ל כי אותך ראיתי צדיק עכ"ל הרי דמרע"ה היה בחיים ואמר כל שבחו יען היה שלא בפניו והניחה בצ"ע. ועט"ר מוה"ר בני בנימן ז"ל תירץ דענין מרע"ה שאני שהיה הקב"ה מוכרח לו' כל שבחו להוכיחם לאהרן ומרים ואם לא היה אומר כל שבחו לא היו נופלי' ממנו אהרן ומרים אבל כשמספר שבח הצדיק שלא בהכרח בחייו הוי בפניו ונח כותב התורה כתב אחר מיתתו נח איש צדי"ק תמים וא"כ שפיר יליף הש"ס דגדול מה שנאמר גבי עובדיא ממ"ש באאע"ה כי שניהם היו בחיים ולא היה בהכרח לספר שבחיו רק דרך סיפור בעלמא אתד"ק ז"ל נקיטינן דיש חילוק גדול בין היכא שנאמר בו מאד להיכא שלא נאמר בו מאד. וא"כ לנו לדעת בתורתינו הקדושה דלית בה שום ספק אמאי לא נאמר בה מאד רק כי לקח טוב נתתי לכם הי"ל טוב מאד ולזה תי' הוא ז"ל דהקב"ה באהבתו ובחמלתו עם בני ישראל לא רצה לומר טוב מאד בתורתינו הק' שלא יתחייבו שאם היה אומר טוב מאד שמא יתחייבו שונאיהם של ישר' כליה ח"ו דהכי איתא בפ' הכונס אמר הנותן דינר לאשה ואמר לה הזהרי בו שהוא של כסף ופשעה בו משלמת של כסף דאמרה ליה נטירותא דכספא קבלית עלי נטירותא דדהבא לא קבלית עלי. וכתב הנמק"י משם הרא"ה ז"ל דדין זה הוא גם בין אדם לחבירו ולאו דוקא גבי אשה יעי"ש. וא"כ מידי הוא טעמא דלא אמר בתורתינו הק' טוב מאד שלא לחייב לישר' ב"מ. וא"כ כשמקימים ישר' את התורה אזי ודאי אף דמדינא אינו חייב כביכול לשלם רק נטירותא דכספא מ"מ מרוב אהבתו יתב' משלם נטירותא דדהבא דמרובה מדה טובה ממדת פורענות. ועפי"ז פי' כונת דהע"ה אתה ציוית פיקודיך לשמור מאד כשנתת לנו את התורה שמרת מילת מאד שלא לאומרה. ובכן אחלי יכונו דרכי לשמור חקיך ואני מרויח בזה כשאשמור חקיך אל תעזבני עד מאד דהיינו ולא עד בכלל אלא שתשלים לי כאילו אמרת מאד. ובזה פי' מוה"ר ז"ל כונת הכתו' צדקתך כהררי אל דהיינו הצדקה שאתה עושה עמנו היא כהררי אל אבל משפטיך אם ח"ו יתחייבו בדין תהום רבה. וז"א מה יקר חסדך אלד'ים ע"כ תד"ק זלה"ה. ואני בעוניי אמרתי דזה יהיה פשט הכתו' משפטי ה' אמת צדקו יחדיו הנחמדים מזהב ומפז רב שהיא התורה הק' למאי נ"מ לומר שהם נחמדים מזהב וגו' כדי שגם עבדך נזהר בהם בשמרם תשלם לי עקב רב נטירותא יתירתא:

דבר הלמד מכל האמור דהקב"ה רצה לזכות את ישר' שלא לחייב אותנו נטירותא דדהבא. עו"ן מ"ש בס' אות היא לעולם דחקר למה בנוסח הוידוי אנו אומרים בס' א"ב וכן ביוצר דחול ודשבת וכיוצא והשיב שהוא לתקן מה שפגמנו בכ"ב אותיות שבהם נברא העולם וגם מה שפגמנו בחמשה מוצאות שהם פיתוחי חותם וכמ"ש ה' הק' בשער טנת"א דמה"ג מנצפ"ך יצאו החמשה מוצאות ומהם יצאו כ"ב אותיות יעש"ב. מעתה זהו כונת המדר' תורי זהב זאת התורה אבל תדע שהיה חכם אחד אומר לכל אחד מישר' כי בדעתו יתב' שלא לחייב אתכם רק נטירותא דכספא. וז"א עם נקודות הכסף ולזה בא ר' אבא בר כהנא לומר שתזהרו שלא לפגום בנקודות שהם כ"ב אותיות שבהם נברא העולם ור' אחא אמר שקודם כל צריך ליזהר בחמשה מוצאות שהם פיתוחי חותם שמהם יצאו הכ"ב אותיות ומר אמר חדא ומא"ח ולא פליגי כששמעו ישר' גודל אהבתו וחיבתו יתבר' עד שהמלך במסיבו ברקיע נרדו נתן ריחו ענו כולם ואמרו נעשה ונשמע ודו"ק:

איך שיהיה חזרתי לנשאי מקדם יחנו סביב למשכן ולא יהיה קצף על עדת בני ישראל שם רמז לקוטב דרושינו שכאשר אנו מקיימים תורתינו הק' ליכא למיחש שיחליף אותנו הקב"ה באומה אחרת. וז"א יחנו סביב למשכן העדות ולא יהיה קצף על עדת בני ישראל:

חזרתי ואמרתי יחנו סביב למשכן העדות שם רמז לפטירת הצדיקים וכמה צרות רבות סבבונו בשנים הללו אין לך יום שאין קללתו מרובה מחבירו מיוקר ועניות ודלות ומכת הארבה וסילוקן של צדיקים בעוה"ר הרב הגאון מקאליש שהיה עמוד התורה וה' משרשייא אחד היה אברהם מולכו ובחורים ובחורות נקצרו ימי עלומן בעוה"ר ושמועה רעה כי באה ונהייתה למע' הרב הפקיד שנלב"ע אחיו והוא חתנו ושותפו במבחר ימיו ואנא עני ב"א עלי לבי דוי כי אבדתי בני ידידי זה היום פקודת חובי גדל כאבי עוני ענה בי מה נענה ומה נאמר צדיקים במיתתם יחנו סביב למשכן העדות ליהנות מזיו השכינה והמה יתפללו בעדינו שלא ישמע עוד שוד ושבר בגבולינו ולא יהיה קצף על עדת בני ישראל:

חזרתי ואמרתי יחנו סביב למשכן העדות שם רמז למידת השלום והאחדות על דרך ויחן שם ישר' והעיקר הוא בין הרבנים והת"ח שם סביב למשכן העדות והאמת שאיני כדאי לדבר דברים כאלה אמנם דחקתי ונכנסתי בראותי פירוד הלבבות בלב ולב ידברו כל אחד מוקפד עם חבירו עד מתי נצטער וניזיל נחזי אנן במה אנן קיימין מצב רע ומר שלא היה כמוהו ומן הראוי שכל אחד יבקש להתחבר יחד להיותינו כולם באהבה ואחוה. ועי"ז לא יהיה קצף על עדת בני ישר' ויוציאנו הקב"ה מאפילה לאורה ויבנה בית מקדשינו ותפארתינו ושמרו הלוים את משמרת משכן העדות בעגלא ובזמן קריב כיר"א:

דרוש י לשבת כלה

דרוש שדרשתי בקק"ג שנת התרל"ט ליצירה:

והנושא בא יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד יחנו איש על רגלו באותות לבית אבותם יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד יחנו סביב לאהל סוער יחנו סביב לאהל מועד יחנו:

איתא במס' שבת אמר רב חמא מ"ד כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים למה נמשלו ישראל לתפוח לומר, לך מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישראל הקדימו נעשה לנשמע עכ"ל:

יחרד האיש וילפת הירא את דבר ד' כאשר ישים אל לבו קדושת יום חג השבועות הבע"ל כמה גדלה מעלתו כי בו הנחילנו אבינו אב הרחמן תורתינו הקדושה והתמימה וזכינו להשראת שכינה שבאה השכינה להר סיני קודם שבאו ישראל לתת לנו התורה הקדושה וכמ"ש הכתוב ויהי ביום הג' בהיות הבקר וגו' ופירש"י וז"ל מלמד שהקדים על ידן מה שאין דרך בשר ודם לעשות כן שיהא הרב ממתין לתלמיד וכן מצינו ביחזקאל ג' קום צא אל הבקעה ואקום ואצא אל הבקעה והנה שם כבוד ד' עומד לקראת האלד'ים. מגיד שהשכינה יצאה לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה וזה שאמר ד' מסיני בא לסיני בא לא נאמר אלא מסיני בא עכ"ל:

הראת לדעת גודל אהבתו וחיבתו יתב' עמנו עמו וצאן מרעיתו שהקדים לירד בהשכמה קודם בואם לתת לנו תורה הקדושה:

אך זוהי שק' לע"ד על דברי רש"י ז"ל הללו שנר' שהם הפך סוגייא דנדרים ד' ח' ע"א דאיתא התם אמר רב גידל מניין לאומר לחבירו למחר נשכים ונשנה פרק זה שעליו להשכים שנאמר קום צא אל הבקעה ואקום ואצא והנה שם כבוד ד' עומד. ופי' הרא"ש והר"ן ז"ל דעיקר דינו דרב גידל אתא לאשמועינן דזה שאמר לחבירו למחר נשכים ונשנה פ' זה נעשה נודר לדבר מצוה ועליו החיוב מוטל להשכים. ופסקו הר"מ ז"ל פ"א מה' נדרים ה' ל"ט דהוי נודר לדבר מצוה יע"ש. וא"כ מאי מייתי רש"י ז"ל שהקב"ה כביכול הקדים מה שאין דרך ב"ו לעשות כן הלא דינא הכי הוי כיון שהוא אמר למרע"ה וקדשתם היום ומחר כי ביום הג' ירד כל העם וגו' הוי נדר וצריך להקדים. ותו מאי ראיה מייתי דכן מצינו ביחזקאל וכו' הלא עיקר דינא דרב גידל נלמד מההיא דיחזקאל ולפי דבריו דמתן תורה וההיא דיחזקאל היה בדרך אהבה וחיבה וענוה יתירה א"כ מאי ראיה מייתי רב גידל. וראיתי להרב נש"ר בפ' יתרו שהק' לרב גידל אמאי מייתי ראיה מיחזקאל ולא מייתי ראיה ממ"ת דכתי' ויהי ביום הג' וכפירש"י ז"ל. ותי' דאי הוה מייתי ממ"ת

הו"א שהוא דרך ענוה לזה הביא ראיה מיחזקאל דא"א לומר שהוא דרך ענוה דכבר אשמועינן ממ"ת יעש"ב ולא ידעתי מה תיקן לד' רש"י ז"ל דהשוה הך דמ"ת וההיא דיחזקאל דשניהם דרך ענוה נאמרו אכתי ק' אמאי מייתי מיחזקאל ותו ק' דעתה שידענו דההיא דיחזקאל דינא הוי וא"כ גם במ"ת הוי דינא ולא דרך ענוה ומה יענה רש"י ז"ל להך סוגייא: והנה לקו' ה' נש"ר ז"ל דלא מייתי רב גידל ראיה מהך דמ"ת מוכרחים אנו לתרץ דמההיא דמ"ת ליכא כ"כ ראיה דהרי הקב"ה כביכול דרכו להקדים בכל יום בבהכ"נ כדכתי' מדוע באתי ואין איש וכדאיתא בש"ס דברכות ד' ו' יע"ש. וא"כ א"ש דביום מ"ת שהוא יום אדיר ודאי שיקדים כביכול וליכא ראיה לדינו של רב גידל. אבל מההיא דיחזקאל דלא היה שעת התפי' ועכ"ז הקדים שפיר יליף רב גידל דהוי נודר לדבר מצוה ואולם לרש"י ז"ל דמשוה הך דמ"ת וההיא דיחזקאל בחדא מחתא הוא חימה:

נקוט מהא דהקב"ה כביכול דרכו להקדים בכל יום לביהכ"נ לשמוע תפילותיהן של ישראל:

אשר עפי"ז נלע"ד לפרש כוונת הכתובים בתהלים סי' ד' וכ"ת הקשיבה לקול שועי מלכי ואלד'י כי אליך אתפלל ד' בקר תשמע קולי בקר אערוך לך ואצפה כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע וגו' ואני ברוב חסדך אבא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך. דלכאורה ק' דמאחר דכבר אמר הקשיבה לקול שועי למה חזר לו' ד' בקר תשמע קולי. ותו ק' כפל הלשון בקר תשמע קולי בקר אערוך לך וגו' ב' פעמים בקר דנר' שפת יתר ותו ק' אומרו אערוך לך ואצפה לא ידענו מה יערוך ולמה מצפה. ותו ק' נתינת טעם כי לא אל חפץ רשע אתה וגו' דמשמע דהטעם שאני אערוך לך ואצפה משום כי לא אל חפץ רשע אתה ולא ידענו מאי כוונתו בזה הטעם ובש"ס דרשו על פסוק זה כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע על כת מספרי לה"ר שאינם מקבלים פני שכינה ולא ידענו מה קשר דברים יש עם למעלה. ותו ק' אומרו ואני ברוב חסדך אבא ביתך וגו' אחר שכבר אמר ד' בקר תשמע קולי הרי שכבר הוא בביהכ"נ איך יוצדק לומר עתה ואני ברוב חסדך וגו' הי"ל לאומרו קודם ואח"כ יאמר ד' בקר תשמע קולי וגו':

האמנם לעד"ן לפרש אי ניחא קמי שמייא בהקדים מה שנשאל הרב עדות ביהוסף ח"א סי' מ"ד על עיר אחת שנפלה דליקה ונשרף הביהכ"נ ונשארו ההיכל והכותלים והיו הצבור מתפללים שם במקום החרב והס"ת הוציאו אותם מההיכל ונתנו אותם בבית אחת מקום המשתמר וביום קריאת ס"ת היו מביאים הס"ת בהשכמה והיו מניחים אותו בהיכל ואח"כ היו מתחילים להתפלל ונמצא שם רב אחד ואמר להם שלא יפה הם עושים רק שיתפללו ובשעת קריאת ס"ת שילך הש"ץ עם איזה אנשים מביהכ"נ למקום שהס"ת

שם ויביאוהו לביהכ"נ לקרות בו ועל זה נשאל הרב עדות ביהוסף ז"ל כדת מה לעשות. והוא ז"ל השיב שהטוב טוב לעשות כמו שנהגו הקהל להביא הס"ת בבקר השכם ואח"כ כשיבואו כל הצבור יתחילו להתפלל ודלא כמ"ש הרב המורה מכמה טעמים. א' דהתורה צריכה להקדים לבא להקהל כמו שמצינו להקב"ה שמקדים לבא לביהכ"נ וכדאיתא בגמ' אין הצבור רשאים לצאת עד שיוציאו הס"ת אסברא לי בר אהינא אחרי ד' אלד'יכם תלכו נמצא דהתורה היא דומה להקב"ה וכמו שהקב"ה מקדים לבא לביהכ"נ כן נמי כבוד התורה שהיא תקדים לבא ולא להתאחר לבא אחר כל הקהל:

ועוד דאם אנו אומרים שיביאו הספר תורה באמצע התפילה ישארו כל הקהל דוממין ומצפים לביאת הס"ת ומאי דביני ביני ישבו לשיח שיחת חולין ודברים בטלים ועל הרוב ידברו לה"ר וזולתו בבהכ"נ וזה עון פלילי. ועוד דהחיוב על כל אדם בביאתו לבית הכנסת להשתחות בהיכל מקום הס"ת ואם יביאוהו בבקר השכם יכולים לקיים זאת אך אם יביאו אותי בשעת קריאת התורה לא יוכלו הקהל לקים חיוב זה אף בימי קריאת ס"ת ומשום הני טעמי הסכים שצריך להביא הס"ת קודם התפילה יעש"ב שהסכימו עמו כמה רבנים ז"ל. דבר הלמד מכל האמור שצריך להקדי' בבקר להביא הס"ת לביהכ"נ. ולאו דוקא בנדונו של הר' עדות ביהוסף ז"ל שנשרף הביהכ"נ אלא כבר מצינו בש"ס דיש מקומות דאינם מניחים הס"ת בבית הכנסת אלא מוליכים אותו למקום אחר המשתמר וכדאי' בש"ס בפ' אלו נאמרין דל"ט ע"ב אמר ריב"ל אין ש"צ רשאי להפשיט את התיבה בצבור ופירש"י ז"ל שהיה דרכם להביא הס"ת ממקום אחר שמשתמר בו לביהכ"נ והיו פורשים בגדים נאים ומצניעים שם הס"ת ואח"כ מפשיטים את התיבה כשמוליכים אותו למקומו אחר התפילה ואין כבוד הצבור להמתין עד שיפשיט את התיבה אלא מוליכים הס"ת ואח"כ חוזר הש"צ ומפשיט את התיבה. באופן דבמקום שאין הס"ת בביהכ"נ צריך להקדים בבקר השכם ולהביא הס"ת לבית הכנסת כדי שיבואו הקהל וישתחוו להיכל ואחר כך יתפללו:

מעתה נא"ה דהנה דהע"ה היה מתפלל הקשיבה לקול שועי וגו' ומבטיח להקב"ה כב יכול ה' בקר תשמע קולי כשתבא לביהכ"נ בבקר תשמע קולי שכבר התחלתי בתפי' קודם שתבא כדי שלא מכעוס לומר מדוע באתי ואין איש. אך לפעמים צריך אני להקדים להביא הס"ת לביהכ"נ עד שיבואו הקהל אח"כ להתפלל וז"א בקר אערוך לך ואצפה וע"ז נרגש וכי תימא ל"ל להקדים בבקר להביא הס"ת ולערוך אותו ולצפות עד שיבואו הקהל הלא יכול להיות להביא הס"ת בעת קריאת התורה כמ"ש אותו החכם לזה משיב דלא אריך למעבד הכי והטעם כי באותה שעה שהולכים להביא הס"ת ישארו כל הקהל

בטלים ויבואו לדבר בביהכ"נ דברים בטלים ולה"ר וכיוצא ולז"א כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע וכדררשו בש"ס לא יגור במחיצותך רע דהיינו מדברי לשון הרע וכיוצא. ועוד נתן טעם אחר שכשהס"ת בבהכ"נ אני משתחוה להיכל בכניסתי וז"א ואני ברוב חסדך אבוא ביתך אשתחוה וגו' כידוע ליודעי חן סוד הפסוק הזה ודו"ק:

וכדי להבין הכתו' שאח"כ ה' נחני בצדקתך למען שוררי הישר לפני דרכך כי אין בפיהו נכונה קרבם הוות קבר פתוח גרונם לשונם יחליקון האשימם אלד'ים ברוב פשעיהם הדיחמו כי מרו בך. ולא נאריך בדקדוקים ונלע"ד לפרש אי ניחא קמי שמיא בהקדים מאי דאי' במס' שבת ד"ד ע"א אמ"ר ביבי בר אבייי הדביק פת בתנור התירו לו לרדותה בשבת קודם שיבא לידי חיוב חטאת או לא התירו והק' בגמ' היכי דמי אי בשוגג ולא אידכר למאן התירו ואי אידכר מי מחייב הלא כל חייבי חטאות אינן חייבים עד שיהיה תחילתן וסופן שגגה ואלא במזיד קודם שיבא לידי סקילה מבעי ליה. ומשני אמ"ר שילא לעולם בשוגג ולמאן התירו לאחרים. מתקיף לה רב ששת וכי אומרים לאדם חטוא כדי שיזכה חבירו. והק' בתוספות והא דאמרי' בפ' בכל מערבין ניחא ליה לחבר דליעבד איסורא זוטא כי היכי דלא ליעבד ע"ה איסורא רבא וכו' ותי' דהתם עדין לא נעשה המעשה וכו' אבל הבא המעשה של איסור כבר נעשה וממילא יגמר וכו' והק' עוד והא דאמרינן בהשולח מי שחציו עבד וחציו בן חורין כופין את רבו ועושה אותו ן' חורין ואף על גב דעובר בעשה דלעולם בהם תעבודו שאני מצוה דפו"ר שהיא מצוה רבה וכדאי' התם בר"א ששחרר עבדו להשלימו לעשרה משום מצוה דרבים עכ"ל:

עו"ן מאי דאיתא במס' ע"ז ד"ד ע"ב ארשב"י לא היה דוד ראוי לאותו מעשה אלא כדי להורות תשו' לרבים עכ"ל. ובהכרח לומר דהטעם שחטא דוד בגזרתו יתב' כמו שפירש"י ז"ל הוא משום ניחא ליה לחבר דבת שבע כבר היתה ראויה לדוד ששת ימי בראשית והוי איסורא קלילא. והטעם שחטאו ישר' הוא משום מצוה דרבים:

אשר עפי"ה פי' הרב הנשי"א ז"ל כונת הכתובים בתהלים וישימו עלי רעה תחת טובה ושנאה תחת אהבתי הפקד עליו רשע ושטן יעמוד על ימינו בהשפטו יצא רשע ותפי' תהיה לחטאה יזכר עון אבותיו אל ה' וגו' דהכו' דדהע"ה מתרעם על אויביו במקום שהיה להם להחזיק לו טובה שלמדו ממנו דרכי התשו' וזהו אהבה עזה שעשה להם והיינו מטעם ניחא ליה לחבר וכו' היו אומרים לו הבא על אשת איש מיתתו במה. וז"א וישימו עלי רעה תחת טובה ושנאה תחת אהבתי. ובכן לאנשים כאלה מן הראוי שיחטאו במועצות השטן ויבואו לחזור בתשו' ולא תקובל תשובתם. וז"א הפקד עליו רשע ושטן וגו' בכדי שבהשפטו כשיעמוד לדין יצא רשע ותפילתו שאם יחזור בתשו' תהיה לחטאה

ולא עוד אלא יזכר עון אבותיו שחטאו בעגל כיון שהוא מודה שמה שחטאו היה להורות תשובה לרבים ודפח"ח:

מעתה זהו כו' דהע"ה שכבר ידע שמוכרח לחטוא כדי להורות תשו' ליחיד וע"ז היה מתפלל ה' נחני בצדקתך יען יש לי שונאים וז"א למען שוררי הישר לפני דרכך שלא אכשל בשום מכשול ועון. ונתן טעם כי השונאים אינם מחזיקים טובה ואדרבא בקרבם הוות ולשונם יחליקון וז"א כי אין בפיהו וגו' לומר האמת שמה שאני חוטא הוא משו' ניחא ליה לחבר ואף אם יאמרו בפיהם קרבם הוות וגו' וא"כ לאנשים כאלה האשימם אלד'ים יפלו ממועצותיהם בכדי שברוב פשעיהם הדיחמו ולא תקבל תשובתם כי מרו בך שאם אני אחטא לא ברצוני אלא בגזרתך ונמצא שמרו בך ודו"ק:

באופן דעינינו הרואות כמה מצטער דוד הע"ה מאויביו וגם משונאיו ומקללם על שהיו מרננים עליו בענין בת שבע אף דהענין היה אמת שנכשל דוד אלא שלא ידעו דראויה היתה בת שבע לדוד משמת ימי בראשית כ"ש וק"ו כשמעלילים עלילות ברשע ובשקר מוחלט לדבר סרה על הרבנים והת"ח כאשר פשתה המספחת בעוה"ר בדור הזה שהוא פרוץ מרובה ולימדו לשונם הני בריוני לדבר על הת"ח בעלילות ברשע שאוכלים ממון העניים ומחללים כבוד התורה בשוקים וברחובות ומדברים ככל העולה על רוחם ואינם מקבלים מוסר ותוכחה ובהפקירא ניחא להו ולא צייתי לדינא ופרקו עול בחשבם כי מה יעשו להם הדיינים כי לא צייתי לדינא מאחר שמטעם הממסלה אי אפשר להחרימם וא"כ הבחירה בידם לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות ולא ידעו ולא יבינו כי זה בלתי אפשר כל עוד נשמת רוח חיים באפינו חובה עלינו לרדוף אחריהם עד החרמה להקים דגל התורה ובלא"ה כבר אמרו רז"ל כל העובר על דברי חכמים חייב מיתה ואף אם לא יחרימו אותם הם כלים מאליהם. זאת ועוד טח מראות עיניהם כי לא בציר הם הרשעים עצמם שלא שמעו לקול מורים יהיה להם ריב ומדון עס זולתם ויבזאו לבית דין לטעון טענתם והבע"ד שכנגדם כן יעשה כמעשיהם ולא יהיו צייתי לדינא ויהיו צועקים ואינם נענים:

ואפשר דזה רמז לנו הנביא ישעי' בסי' מ"ב הן יבושו ויכלמו כל הנחרי' בך ופי' המחריזים נגדך (כמו בני אמי נחרו בי) מתרי טעמי חדא דלא ידעו דהעובר ע"ד חכמים חייב מיתה וז"א יהיו כאין ויאבדו אנשי ריבך. ועוד תאמר להם שלמחר הם בעצמם יבקשו לבע"ד שיעמדו לדין ולא תמצאם וז"א תבקשם ולא תמצאם אנשי מצותך שלא יהיו צייתי לדינא ולבבי יחשוב דזו היתה כו' דהע"ה בתפילתו שיתה ה' שמרה לפי נצרה על דל שפתי אל תט לבי לדבר רע להתעולל עלילות ברשע את אישים פועלי און ובל אלחם במנעמיהם

יהלמני צדיק חסד ויוכיחני וגו' שכוונתו בתפילתו להקב"ה שישית לפיו מחסום לבל יטה לבו לדבר רע להתעולל וגו' עם אלו הרשעים פועלי און ולא יכשל להיות בסעודתם וז"א ובל אלחם במנעמיהם אלא אדרבא אני מבקש שיוכיחיני הצדיק ויכה אותי, וזהו לגבי דידי חסד וז"א יהלמני צדיק חסד ויוכיחני לילך בדרכי ה' ודו"ק:

איך שיהיה נחזור לקוטב דרושינו כי כבר אמרנו, גודל קדושת היום יום חג השבועות הק' שבו נתכבדנו שבא הקב"ה בכבודו לקראת ישר' לתת לנו את התורה הקדו' כחתן היוצא לקראת כלה לקדש את ישראל בעשרת הדברות כדאי' במד"ר כי הי' הדברות הם היו בתורת קידושין:

והנה המפרשים חקרו לדעת למה הוצרך הק' ב"ה להטריח את עצמו לירד כדי לקדש את ישראל מאחר דאיתא במדר' פ' עקב שמע ישראל מה ראה לומר להם כאן שמע ישראל רבנן אמרי למה"ד למלך שקדש מטרוניתא בב' מרגליות אבדה אחת מהן אמר לה המלך שמרי את השניה כך הקב"ה קדש את ישר' בנעשה ונשמע אבדה את נעשה שעשו העגל אמ"ל שמרו את נשמע הוי שמע ישראל עכ"ל. וא"כ מאחר שכבר קדשם בנעשה ונשמע פעם א' למה חזר לקדשם פ"ב בעשרת הדברות. וזכורני שחקירה זאת הביאה בס' מילל לאברהם והוא ז"ל תי' עפ"י מ"ש הריב"ש ז"ל בסי' פ"ב וז"ל שאלת ראובן עשה שליח לשמעון לקדש לו אשה בעיר אחרת והלך השליח וקדשה לראובן כדת וברכו ברכת אירוסין ובא השליח והאשה ושניהם אומרים שנתקדשה לראובן האם יצטרך ראובן לקדשה פעם אחרת ולברך ברכת אירוסין פעם שנית אם לאו ואמרת כי ר' וידאל אפרים לא הניחך עד שיקדשנה פ"ב בידו. ואתה אמרת לו שאם יחזור לקדשה הבעל נותן דופי בקדושי השליח וכו' וכו' והשיב לך שהראב"ד ז"ל כתב בהלכותיו שצריך הבעל לחזור ולקדשה משום מצוה בו וכו'. והשיב וז"ל אין ספק שכיון שהאשה והשליח אומרים שנתקדשה אי"ץ קדושין אחרים ומה שאמר לך ר' וידאל משם הראב"ד ז"ל וכו' תמיהני איך פה קדוש יאמר דבר כזה כי לא אמרו מצוה בו אלא כשבא לקדשה בעירו וכו' ואם לא ברכו ברכת אירוסין בתחילה מנהג יפה לקדשה פ"ב ולברך ברכת אירוסין ואף שכבר נתקדשה ובאותה שעה לא ברכו וכו' והא ראיה מברכת המזון שאם אכל ושכח ולא בירך דמברך כ"ז שלא נתעכל המזון שבמעיו וכן בנ"ד כ"ז ששם ארוסה עליה מברכין וכו' יע"ש. ובהיותי בזה ראיתי להרב מש"ל בפ"ג מה' אישות ה' כ"ג הק' ע"ד הריב"ש ז"ל דמה דמות יערוך דשאני בהמ"ז שהיא אחר האכילה משו"ה מברך עד שיתעכל וכו' לא כן הכא דמן הדין חייב לברך קודם אירוסין היכי אמרינן שיברך אחר אירוסין הגע עצמך ברכת הנהנין אם שכח ולא בירך האם יחזור ויברך עד שיתעכל והניחה בצ"ע ע"ש:

ואני עני מזה כמה שנים תמיהני על קו' הרב ז"ל והנה בעתה חמותי ראיתי אור להתשב"ץ ז"ל בח"ב סי' ע"ד שגם הוא כתב בהריב"ש ז"ל דדמי לברכת המזון מאחר דמיום האירוסין עד שעת כניסתה לחופה שם ארוסה עליה אף דמן הדין צריך לברך קודם אירו' מ"מ אם שכח ולא בירך יכול לברך כל זמן שמצות עשיה קיימת מידי דהוה לברכת ציצית ותפילין וסוכה ולולב שחובה לברך קודם עשייתן ואם שכח ולא בידך קודם מברכין כל זמן עשיית המצוה וכו' יעש"ב שהביא משם תלמידי ר' יונה דמדמו הך דארוסה לבה"מ וכמ"ש הריב"ש ז"ל והוא פלא:

איך שיהיה בעיקר הקדושין אם צריך המשלח לקדשה פ"ב במחלוקת הוא שנוי דלדעת הרמב"ם ז"ל ומרן ז"ל וכמה מרבוואתא ס"ל דא"צ לחזור ולקדשה שלא להוציא לעז על קדושי השליח ודעת הראב"ד ז"ל וכמה מרבוואתא ס"ל דצריך המשלח לקדשה פעם ב'. ועיקר פלוגתייהו כתב מר"ן ז"ל בב"י במ"ש הירושלמי אמר לב' צאו וקדשו לי אשה פ' הן הן עדיו הן הן שלוחיו אמ"ר אבין הדא דתימא בשטר אבל בכסף לא מהימני ר' יוסי אמר כיון שהאמינה תורה שנים אף בכסף מהימני. ודעת מרן ז"ל דהלכה כרבי יוסי כיון דבתלמודא דידן איפסיקא הלכתא בשליח נעשה עד ולא מפליג בין קדושי שטר לקדושי כסף. והרב הכנה"ג באה"ע סי' ל"ה הגהב"י אות ט' הביא משם ה' תומת ישרים שהק' להר"ם ומר"ן דבקדושין פסקו דשליח נעשה עד ולגבי דיני ממונות פסקו דאין שליח נעשה עד דהוי נוגע ואמאי בקדושי כסף לא אמרינן דהוי נוגע וכתב משם חכם אחד דגם בקדושין אם היא מכחשת אינו מועיל עדות השליח. וא"כ דינא הוא דהויא מקודשת מספק ואם קדשה אחר איכא למיחש לקדושיו יע"ש:

אשר זה נלע"ד דהיה הויכוח בין עבדי דוד ובין אביגיל (שמואל א' כ"ה) ויבואו עבדי דוד אל אביגיל הכרמלה וידברו אליה לאמר דוד שלחנו אליך לקחתך לו לאשה ותקם ותשתחו אפים ארצה ותאמר הנה אמתך לשפחה לרחוץ רגלי עבדי אדוני ותמהר ותקם אביגיל ותרכב וגו' ותלך אחרי מלאכי דוד ותהי לו לאשה. ולכאו' יל"ד במ"ש וידברו אליה לאמר דתי' לאמר אין לה מובן לאמר למי. ובשלמא אם היו אומרים שתהיה לו לאשה היה שייך תיבת לאמר. ותו ק' תשו' אביגיל הנה אמתך לשפחה וגו' דענוה זאת אם היתה עושה לפני דוד ניחא אבל לפני עבדיו מאי נ"מ. ותו קשה אומרו לרחוץ רגלי עבדי אדוני אין זה צניעות מדבריה שכבר נתרצית לינשא לעבדיו יותר טוב היל"ל לרחוץ רגלי שפחותיו כמ"ש רות ואנכי לא אהיה כאחת שפחותיך. ותו ק' אומרו ותלך אחרי מלאכי דוד ובתחילה קראם עבדים. ותו קשה אומרו ותהי לו לאשה מאי אשמועינן ע"ז באו השלוחים:

ואולם עפי"ה הנה נכון דעבדי דוד סברי כס' ר' יוסי וכמ"ש הר"מ ומרן הן הן עידיו הן הן שלוחיו ולהכי אמרו לה בזה הלשון דוד "שלחנו" אליך "לאמר" דהיינו שאנחנו שלוחים וגם עדים "לאמר" ולהגיד העדות שכבר קדשונך ופי' דבריהם דאף בקדושי כסף מהימני ולז"א "לקחתך" לו לאשה וסתם קיחה הוי בכסף אבל אביגיל ס"ל כהראב"ד דצריך לקדשה דהע"ה פ"ב וכמ"ש הכנה"ג דאם קדשה אחר חיישינן לקדושיו ולז"א הנה אמתך לשפחה דווקא אבל לא לאשה לגמרי יען אתם נוגעים וזה כיוונה בדבריה ברמז לרחוץ "רגלי עבדי אדוני" וגו' שאם אתם תרצו לקדש אותי מספיקא חיילי הקדושין ובכן ותקם ותמהר ותרכב וגו' ותלך אחרי מלאכי דוד הוציאם מכלל עבדי דוד יען הם שלוחים ועדים ולהכי שינה הכתוב וקראם מלאכי דוד להודיעינו דהסכים דהע"ה דתכף עפ"י עדותם ותהי לו לאשה בלא קדושין כלל:

נקוט מהא דאם היא מכחשת אין השליח נאמן וא"כ מידי הוא טעמא דהוצרך הקב"ה לחזור ולקדשם הוא בעצמו כי חשש שמא יכחישו ישר' בקדושין שנתקדשו ע"י מרע"ה בנעשה ונשמע. וזה אמרתי דרך רמז כוונת הכתו' אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם לא תעשון אתי אלד"י כסף וגו' דלכאו' תיבת אתי אין לה מובן ועפי"ה ניחא דמאחר שראיתם שאחר הקדושים ראשונים שקדשתי אתכם עוד דברתי עמכם פנים בפנים קדשתי אתכם וכ"ז למה כדי שלא תעשון "איתי" לא תוכלו להכחיש לו' לא נתקדשנו ופשוט וזה יהיה רמז הכתו' ממשפטיך לא סרתי כי "אתה" הוריתני ופשוט:

והנה רבין חסידא גאון עוזינו הוא הקדוש בס' שארית יעקב חקר חקירת חכם בס' נשוא דמאחר דמה"ש נתאוו לקבל את התורה וא"כ איך זכו ישר' בה מאחר דקי"ל עני המהפך בחררה ובא אחר ונטלה נקר רשע ותי' כמה תי' וגם הרב מוה"ר הגאון חיד"א ז"ל חקר חקירה זאת ותי' באופן אחר יע"ש בס' דברים אחדים ד' קנ"ו. והרב החסיד מהר"י אלגאזי ז"ל הביא משם ה' משכנות יעקב ז"ל שכתב דכל עיקר גלות מצרים היה להתיך זוהמת הנחש ולברר כל הסיגים כדי שיהיו ראויים לקבל התורה. וכתב הוא ז"ל דלפי"ז אף לד' הרא"ש ז"ל דס"ל דאף במתנה איתיה להאי דינא דעני המהפך בחררה מודה דהיכא שטרח חבירו הרבה כדי לזכות בחררה ליתא להאי דינא ונמצא דישר' שטרחו הרבה שנשתעבדו במצרים בפרך כמה שנים ובאים מה"ש לתבוע שרוצים לזכות בתורה מדין עני המה"ב ודאי דלית להם שום זכיה. ובזה פי' כוונת המאמר כשעלה משה למרום דהשיב מרע"ה למצרים ירדתם לפרעה נשתעבדתם דהכוונה דכיון שטרחו ישר' כ"כ ונשתעבדו במצרים כדי לזכות בתורה אדרבא הם נקראים המהפכים ומה"ש אין להם לתבוע התורה יע"ש בד"ק ודפח"ח:

אשר בזה נלע"ד כוונת הויכוח שהיה בין נתן הנביא ובת שבע ואדוניהו וזה סדר הכתו' ואדוניה ן' חגית מתנשא לאמר אני אמלוך ויעש לו רכב ופרשים וגו' ולא עצבו אביו מימיו לאמר מדוע ככה עשית וגם הוא טוב תואר וגו' ויהיו דבריו עם יואב ן' צרויה ועם אביתר הכהן ויעזרו אחרי אדוניהו ויזבח אדוניהו צאן ובקר וגו' ויאמר נתן אל בת שבע אם שלמה לאמר הלא שמעת כי מלך אדוניהו ן' חגית ואדונינו דוד לא ידע ועתה לכי איעצך נא עצה ומלטי את נפשך ואת נפש בניך שלמה לכי ובואי אל המלך דוד ואמרת אליו הלא אתה אדוני המלך נשבעת לאמתך לאמר כי שלמה בנך ימלוך אחרי ומדוע מלך אדוניהו והנה עודך מדברת שם עם המלך ואני אבוא אחריך ומלאתי את דבריך ותבא ב"ש אל המלך וגו' ותאמר אדוני המלך אתה נשבעת לאמתך לאמר וגו' ועתה הנה אדוניה מלך ואתה אדוני המלך לא ידעת ויזבח אדוניהו וגו' ועתה אדוני המלך עיני כל ישראל עליך להגיד להם מי ישב על כסא אדוני המלך אחריו והיה כשכב אדוני המלך עם אבותיו והיתי אני ובני שלמה חטאים והנה עודנה מדברת עם המלך ונתן הנביא בא ויאמר נתן אדוני המלך אתה אמרת אדוניה ימלוך אחרי וגו' כי ירד היום ויזבח וגו' ולי אני עבדך וגו' אם מאת אדוני המלך נהיה הדבר הזה ולא הודעת את עבדך וגו' ויאמר המלך קראו לי לב"ש וגו' וישבע המלך חי ד' וגו' כי כאשר נשבעתי לך וגו' כן אעשה היום הזה ויאמר המלך קראו לי לצדוק הכהן וגו' והרכבתם את שלמה בני וגו' ומשח אותו שם צדוק הכהן וגו' ועליתם אחריו ובא וישב על כסאי והוא ימלוך תחתי ואותו צויתי לנגיד על ישראל. ע"כ:

והנה הדקדוקים באלו הכתו' רבו מארבה ונזכיר קצת מהם שלא ראיתי להמפר' שנתעוררו בהם. א') ק' על אדוניה איך עלה על דעתו לומר אני אמלוך וכי ברצונו הוא האם לא ידע שבועת אביו ומנבואת נתן הנביא ובודאי ידע שהרי כאשר מלך שלמה הלך ויחזק בקרנות המזבח לבל ימיתהו שלמה ופי' המפרשים שחשש פן ידון אותו כמורד במלכות יען ידע שבועת אביו וא"כ איך הרהיב עוז בנפשו לו' אני אמלוך. ב') ק' על דהע"ה שלא עצבו אביו מימיו וגו' הלא הוא חייב לקיים שבועתו והי"ל ליסרו. ג') ק' אומרו ויהיו דבריו עם יואב ן' צרויה וגו' ופי' רלב"ג ז"ל להמשיך לבבם להסכים עמו ולא ידענו באיזה טענות יוכל להמשיך לבבם. ד') ק' אומרו ויעזרו אחרי אדונייהו משמע שמלבד שהסכימו לטענותיו ותכף עזרוהו כאילו היה צריך לעוזרו תכף. ה') ק' על נתן הנביא שאמר לב"ש הלא שמעת וגו' ואדונינו דוד לא ידע כי זהו שקר גמור ח"ו שהרי כבר שמע דהע"ה באומרו אני אמלוך ולא עצבו. ו') קשה אומרו ומלטי את נפשך ואת נפש בניך שלמה דתיבת נפש היא יותרת הדבר. ז') למה הוצרך לבא אחריה ולמלאת

את דבריה הלא שם כל הדברים בפיה ולא ידענו מה הוסיף בדבריו. ח') קשה להבין פי' דבריה והיתי אני ובני שלמה חטאים דכמה פי' נאמרו בתיבת חטאים ואין מקרא יוצא מידי פשוטו דהוי חטאים ממש ולא ידענו היאך יהיו חטאים כי מה פשעו ומה חטאו ורד"ק פי' שכוונתה על דהע"ה ומפני הכבוד אמרה אני ובני שלמה ולא ידענו מה חטא דהע"ה ט') ק' מה זו תמיהה של נתן הנביא אם מאת אדוני המלך נהיה הדבר הזה ולא הודעת את עבדך וגו' כאילו חייב להודיעו. יו"ד) ק' לדהע"ה אחר ששמע כל דבריהם הפך פניו ואמר קראו לי לבת שבע ואמרו רז"ל שקנחה בי"ג מפות מה היה צודק המעשה הזה אחר כל הויכוח הגדול הזה כאילו הוא תשו' מספקת לכל דבריהם. י"א) ק' אומרו חי ד' וגו' כי כאשר נשבעתי וגו' כן אעשה וגו' דכל אלו הדברים הם שפת יתר היל"ל קראו לצדוק וגו' ועליתם אחריו וגו'. י"ב) ק' כפל הדברים והוא ישב על כסאי והוא ימלוך אחרי ואותו ציויתי לנגיד על ישר' דנר' דברים כפולים:

ואולם נלע"ד לפרשם אי ניחא קמיה שמייא והן קדם נקדים מה שחקר הרב דרכי שלום ז"ל בפ' וילך דהלא כדין היה עושה אדוניה לבקש המלוכה כי לו יאתה דהוא היה גדול שבאחים וכן פי' הרמז"ל פ"א מה' מלכים ה' ז' וז"ל הבן הגדול קודם לאחיו הקטון ממנו וא"כ כדין היה מבקש המלוכה ותירץ עפ"י מ"ש רד"ק ז"ל בפי' הכתו' ולא עצבו אביו מימיו וגו' שיצא לתרבות רעה והיה רוצה למרוד באביו וכו' ואמטו"ל לא היה כדין שימלוך אדוניהו שהרי כתב הרמז"ל בד"א שהבן הגדול קודם היכא שהוא ממלא מקום אבותיו בחכמ' וביראה. היה ממלא מקום אבותיו ביראה אע"פ שאינו ממלא מקום אבותיו בחכמה ממנים אותו במקום אביו ומלמדים אותו וכל מי שאין בו יראת שמים אעפ"י שממלא בחכמה אין מעמידים אותו אפי' לשאר מינויים דלא זכו בניו אלא הכשרים עכ"ל. ובהכי תירץ חקירתו ז"ל. ואחרי המחי"ר בחינם דחק עצמו להביא עצות מרחוק דהאמת כן הוא דכשאינו ממלא מקום אבותיו ביראת ה' אינו ראוי למלוך. אך בלא"ה כבר הקב"ה הבטיחו ע"י נתן הנביא שלא יהיה אדוניהו מלך דהכי כתי' בשמואל ב' ז' והקימותי את זרעך אחריך שר יצא ממעיך (מוכח דאבשלום ואדוניהו לא ימלוכו דכבר היו נולדים) והכינותי את ממלכתו. וכ' רד"ק ז"ל דכיון שאמר אשר יצא ממעיך מוכח דאבשלום ואדוניהו לא ימלוכו דכבר היו נולדים ומאשר יולדו עדיין אמר שיהיה מלך וכו' יע"ש הרי שטעה בדמיונו אדוניהו ואפשר דהא והא איתא טעם שגזר הקב"ה שלא יהיו מלכים אבשלו' ואדוניהו מפני שיצאו לתרבות רעה וכמ"ש ה' ד"ש ז"ל רק הדבר ק' לדהע"ה למה לא היה מוכיח לבנו אדוניהו שילך בדרכי ה':

עו"ן מ"ש הרב החסיד הרב ש"י בפ' נשוא לטענת מה"ש שלא היו מניחים למרע"ה שיזכה בתורה הק' בטענת עני המה"ב דהביא משם הרב משכנות יעקב ז"ל דהנה עיקר גלות מצרים היה להתיך זוהמת הנחש כדי שיהיו ראויים לקבל התורה ולפי"ז אף לד' הרא"ש דס"ל דאף במתנה איכא לדינא דמני המה"ב מודה היכא שטרח חבירו הרבה ליתא ונמצא שאדרבא ישראל שטרחו להשיגה בגלות מצרים כמה שנים ובאים מה"ש ליטלה מהם איכא בהו דינא דעני המה"ב. ובזה פי' כונת המאמר למצרים "ירדתם" לפרעה נשתעבדתם והכונה דלהכי כתי' בתורה אשר הוצאתיך מא"מ ואנחנו שירדנו למצרים חזר הדין שאנו יש לנו דין עני המה"ב ואתם לא יש לכם רשות ליטלה ממנו יע"ש:

עו"ן את המחלוקת הידוע דלד' ר"ת עני המה"ב ובא אחר ונטלה מיקרי רשע וחייב להחזיר והריטב"א בחי' לקי' ומוהריק"ו שו' קל"ב ס"ל דרשע מיקרי אבל אינו חייב לשלם וה' מהרשד"ם ז"ל בסי' רנ"ט נשאל במקום שלא היה רק באטאן אחד מזה כמה שנים ועתה יצא שמעון לעשות באטאן אחר ואסיק דאין הב' יכול לבנות באטאן אחר דהוי עני המה"ב דמיקרי רשע והוק' לו ממ"ש ה' מהריק"ו בשו' קל"ב דמשום דין עני המה"ב לחוד אין לכופו להוציא מידו אלא דרשע מיקרי לבד ותי' דהתם איירי שכבר החזיק השני ואחר שהחזיק אין כח בטעם דמיקרי רשע להוציא מידו אבל היכא דבא ליכנס להסיג גבול חבירו פשי' דמוחים בידו ומעכבי' בידו שלא יהיה רשע. ואולם אם כבר זכה הראשון פשי' דאין שום אדם יכול ליטלה ממנו והנוטלה הוי גזל גמור מדאורייתא ומוציאין מידו יע"ש. והרב בעי חיי ז"ל בח"מ ח"ב סי' ק"ג הק' למהרשד"ם ז"ל בזה דידיה אדידיה דבסי' שנ"ד נשאל באחד שהחזיק לשרת במכס ועתה בא איש אחר ורוצה ליכנס שם. והשי' זה שרוצה ליכנס נקרא רשע דהוי עני המה"ב והדברים ק"ו ומה אם טורח האחד להנאתו אעפ"י שעדיין לא החזיק נקרא השני שקדם ונטלו רשע מי שרוצה לחטוף מחבירו דבר שכבר זכה בו מזה זמן עאכ"ו ועל זה הק' ה' בע"ח ז"ל דהיל"ל דהוי גזלן גמור ולא לבד לקרותו רשע יע"ש שהניחה בתימה. ולפקע"ד נר' דל"ק ול"מ דהנה כבר כתב ה' מהרשד"ם ז"ל דמן הראוי למחות ולגעור בזה השני שרוצה ליכנס ולעכב בידו ואנה"נ דאם היה פועל ועושה והיה נכנס היה קורא אותו גזלן גמור אלא כיון שלא נכנס עדין ומבקש ליכנס מעכבים בידו מטעם דהוי רשע [ועוד יש לחלק דהא דאמרי' דהוי גזל גמור היינו דוקא בחררה או חפץ שהראשון מהפך אחריה וכבר זכה בה ובא הב' והוציאה מידו שייך לקרותו גזלן אבל כשירות תדירי שלוקח בכל שבוע פרס כך וכך בזה לא שייך למימר שאם זכה הב' אלא דהוי גזל גמור דוקא אבל שמוציאים

מידו לא נאמר בזה שהרי לא חטף דבר שכבר זכה הא' אלא מה שעתיד לזכות חטף ממנו ומה יוציאו מידו]:

וראתה עיני להרב מים רבים בח' ח"מ סי' י"ד שנשאל בראובן שהשיג רשיון מאת אדון העיר להלוות מעותיו לנכרים ברבית וע"י גזבר האדון השיג שטר מלא וגדוש שנתן לו ולבניו אחריו רשות להלוות ושלא יוכל שום אדם זולתו להלוות ויהי מקץ שמת אדון העיר וכמה אדונים אחרים אשר קמו תחתיו ויורשי ראובן מוחזקים בענין ההלואות הנז'. ויקם איש אחד שמעון להשתדל מאת אדון העיר שהוא עכשיו ומאת גזבריו להשיג רשות להלוות ברבית ויורשי ראו' צועקים ששמעון בא להשיג גבולם ורשע מיקרי ושמעון טוען כי האדון הא' שנתן רשות לראו' כבר מת ובטל כחו ואין כאן השגת גבול. והשיב דאף שכבר מת האדון זכותו במקומו כל שלא מיחה האדון השני דהוי עני המה"ב ורשע מיקרי זה המשתדל השני וחרם רביע עליה וגזלן גמור הוא. והוק' לו מההיא דנשאל הר' מוהריק"ו ז"ל בשו' קי"ח על ראו' שהיה דר בעיר פ' והיה לו חנות להלוות לעכו"ם ברבית ואחר כך עקר דירתו משם והושיב את שמעון בחנות הנז' והניח נכסיו ביד שמעון ושיתן לו סך קצוב לשנה כו"ך ועשו שטר ביניהם שאינו נותן ואינו מוכר החזקה לשמעון כ"א בכל זמן שירצה ראו' יוכל לסלק לשמעון ולישב בחנותו ואח"כ מת אדון העיר והלך שמעון והוציא הוצאות וחידש רשות להלוות ברבית לעכו"ם וכתבו על שמו ואת שם ראובן לא הזכיר ועתה קם ראו' לתבוע שהחזקה היא שלו. ולא יוכל להלוות בלתי רשותו ושמעון טוען שכיון שכבר מת האדון והוא השיג רשות מאת האדון, החדש ואין לו עוד דו"ד בחזקה זאת שכבר זכה הוא בו והשיב דהדין עם שמעון כיון שכבר מת האדון אשר מכחו בא ראובן והוכרח שמעון להוציא הוצאות בחקים ותנאים חדשים מהאדון החדש כבר נסתלק מעשה ראו' וזכה שמעון וכו' יע"ש הרי דפסק הפך דבריו ז"ל ותי' דשאני נדון מהריק"ו ז"ל ששמעון הוציא הוצאות כדי שיניחהו האדון החדש הא ודאי דלעצמו הציל כיון שראובן לא היה בעיר ואם לא היה שמעון משתדל לא היה מתקיים רשות ההלואה לשום אחד מה שא"כ בנדונו שמתו כמה אדונים ולא מיחו החדשים שנתמנו בבני ראו' כלל ומשו"ה העלה דזה המשתדל הב' רשע מיקרי וכו' יעש"ב. ולפקע"ד לא ידעתי מה דמות יערוך באמת דההיא דמהריק"ו ז"ל שאני שכבר זכה שמעון ופעל ועשה והוציא רשות מהאדון על שמו ועתה בא ראו' לסלקו דבריו בטלים דאפילו נימא דמיקרי רשע מ"מ אין מוציאים מידו מה שא"כ בנדונו דזה הב' רוצה להשתדל להשיג רשות להלוואות פשיטא דמעכבים בידו. איך שיהיה נקיטינן דלדעת ה' מים רבים דאין שום שינוי עולה במיתת האדון זולת אם האדון החדש מוחה פשי' דזוכה השני אבל כשהאדון החדש לא

מוחה מאן ספין ומאן רקיע להוציא מיד הזוכה הראשון ולדעת הרב מהריק"ו ז"ל במיתת האדון נסתלק כחו ורשותו ממינוי הנז' ואז יכול הב' ליטול המינוי מהאדון החדש:
עו"ן תשו' ה' מהרש"ך ז"ל ח"ב סי' צ"ה דכ' דבכל מינוי השררה ורבנות ודיינות איכא דין עני המה"ב וכ' הרב הכנה"ג סי' רל"ז דח"מ הגהב"י אות ט' מוסר השכל וז"ל ראיתי בני עליה והנם מועטים השומרים עצמם מהשגת גבול חבריהם כי רדיפת אחר השררות מעור עיני שכלם ברם זכור לטוב אותו האיש הרב כמוהר"ב אנג'יל שהפצירו בו כמה וכמה וע"י כתבים וספורים ולא רצה להשיג גבול שום אדם זכרה לו אלד'יו לטובה עכ"ל:
עו"ן את הידוע דמקח שנעשה באיסור המקח קיים וזה שלא כדע' רמ"א דס"ל דאם שאם נשב' שלא למכו' ושלא לתת ועבר ומכר ונתן המקח בטל ומר"ן ז"ל בב"י סי' ר"ח דחה דבריו ופ' דהמקח קיים כיון שהוא איסור שבדה מלבו אי עביד מהני ופשוט:
עו"ן מ"ש הרב מהר"מ אלשיך ז"ל סי' ס"ז דאם בעל החררה נותנה מעצמו בלי תביעה להב' אין בו משום עני המה"ב יע"ש:
מעתה נא"ה דהנה אדוניהו ידע השבועה שנשבע דהע"ה כי שלמה ימלוך אחריו אבל חשב בדעתו שכבר נסתלק כח שלמה ורשותו במיתת אביו וכשהוא מוציא הוצאות וטורח הרבה בדבר המלוכה יזכה בה הוא וליכא משום דין עני המה"ב וכמ"ש ה' מוהריק"ו ז"ל. ולא עוד אלא דכשהוא טורח הרבה יהיה הוא אדרבא המהפך ושלמה שיבא ליטלה ממנו עליו קאי האיסור וכמ"ש ה' ש"י ז"ל בישראל שזכו בתורה במה שטרחו במצרים. ולזה היה אומר אני אמלוך הכוונה שהוא הגדול אני ראוי למלוך ויען ששלמה היה מהפך לזה ויעש לו רכב ופרשים וגו'. וכ"ז היה אומר לפני אביו כי אולי אביו מעצמו יתן לו המלוכה בלי תביעה ויזכה בה וכמ"ש ה' מהר"מ אלשיך ז"ל ודהע"ה היה רואה בעיניו כל זה והיה זוכר שבועתו רק היה חושש יען הוא גדול ולו יאתה המלוכה וכשראה שיצא לתרבות רעה ומרד באביו לא נתן אל לבו ליסרו ולהדריכו כי מעתה בהכרח תתקיים שבועתו מן הדין וכמ"ש הרמז"ל דהבן הממלא מקום אביו ביראת ה' הוא קודם וז"א ולא עצבו אביו מימיו "לאמר" דהיינו לייסרו ולהדריכו מדוע ככה עשית וגם הוא טוב תאר מאד הכוונה שגם הוא כאבשלום בעיני אביו. ותכף נתיעץ אדוניהו עם יואב שר הצבא ואביתר והטעים טענותיו שהוא הגדול וראוי למלוך וליותר טוב הוא טורח הרבה בדבר בכדי שאחר מות אביו יהיה הוא המהפך ושלמה אם ירצה לזכות במלכות יהיה הוא בסוג רשע ח"ו וכמ"ש הרב החסיד ש"י ז"ל וכששמעו יואב ואביתר הסכימו בזה ולז"א "ויעזרו" אחרי אדוניהו תכף לזכות במלוכה. ויזבח אדוניהו וגו'. ונתן הנביא חשש שתי חששות שמא דהע"ה לא ידע כי אדוניהו יצא לתרבות רעה.

וכיון שכן אפשר שחשב דהע"ה שהוא בעל החררה ונתן המלוכה לאדוניהו וכמ"ש מהר"ם אלשיך ז"ל וגם בראותו כמה הוא טורח אדוניהו ויועציו חשש שמא יהיה הוא המהפך ושלמה הוא הרוצה ליטלה. ולז"א לבת שבע הלא שמעת כי מלך אדוניהו. ואדונינו דוד לא ידע שיצא לתרבות רעה וגם אמר לה כמה הוא טורח לזכות במלוכה ולז"א ליכי איעצך נא עצה ומלטי את נפשך ואת נפש בנך שלמה דהיינו שלא יקרא רשע ח"ו ועתה לכי ובואי אל המלך דוד ואמרת אליו שנשבע ששלמה בנך ימלוך אחריו ומדוע מלך אדוניהו דוקא זאת השאלה תשאלי ממנו וחשש נתן הנביא שמא ישיב לה דהע"ה שהוא בעל החררה והוא נתנה לו ולזה לא יש מענה בפי ב"ש מה להשיב אחר שהוא נתנה לו. ולזה אמר לה עודך מדברת הטענה קודם שישיב שום תשו' אני אבא אחריך ומלאתי את דבריך. אבל ב"ש לא הסכימה דעתה בזה מאחר ששמעהשדהע"ה לא ידע שאדוניהו יצא לתרבות רעה פיה פתחה בחכמה ושאלה ממנו אדוני המלך אתה נשבעת וגו' ושמא האמר כי זה הבן הגדול ראוי למלוך לז"א ועתה אדוני המלך לא ידעת. וא"כ עתה שידעת שאינו הגון למלוכה עיני כל ישר' עליך זולת יואב שר הצבא ואביתר שיש להם פניה ותכלית כמ"ש כל המפרשים שיואב ידע שמוכרח לצוות עליו להמיתו בדבר מיתת אבנר ועמשא וגם אביתר כבר הוציאו מהכהונה ומינה לצדוק וחוץ מאלו השנים בעלי תכלית מצפים כל ישר' לשמוע מה בפיך מי יהיה המלך אחריך. וכי תאמר שאחריך ידונו סנהדרין ובודאי שיסכימו ששלמה שהוא ממלא מקום אבותיו ביראה יתמנה למלך ולז"א והיה כשכב אדוני המלך עם אבותיו והייתי אני ובני שלמה חטאים מכל הצדדים הן מצד דכיון דמהיום הוא חושב עצמו למלך ומתנהג בטכסיסי המלכות ומוציא הוצאות יהיה הוא המהפך בחררה ואנחנו חטאים. והן דיאמרו דפסול שלמה מצד שבא בעבירה וזהו חטא בשבילך וכמ"ש רד"ק וגם יאמרו דעברת על השבועה שנשבעת לי. ותכף כשסיימה דבריה קודם שישיב דהע"ה על דבריה נכנס נתן הנביא ופי' כונת השאלה וכה אמר אדוני המלך אתה אמרת אדוניה ימלוך אחרי שהרי אני רואה שהוא עושה מעשה רב כי ירד היום ויזבח שור ומריא וצאן וגו' ויקרא ליואב שר הצבא ולאביתר שהם בעלי פניה וחוץ מאלו השנים לא קרא לשום אדם מגדולי המלכו' הלא תדע שאף אם אתה אמרת לו שימלוך אחריך לא יועיל לו כי אין אתה בעל החרדה שתוכל ליתנה למי שתרצה כי הקב"ה כבר גזר ששלמה ימלוך ובזה לא בחר ה'. וז"א אם מאת אדוני המלך נהיה הדבר הזה אם היה הענין עפ"י גזרתך לא איכפת לי במה שלא הודעת את עבדך מי ישב על כסא אדוני המלך אחריו אבל אין הענין בידך לגזור כרצונך. וכשמוע דהע"ה דברי נתן הנביא שהיא גזרת מלך שהסכים הקב"ה ע"י באותה שבועה

שנשבע לבת שבע שלא רצתה להזקק כי חששה דאיכא איסור בביאה שמח שמחה גדולה ולזה אמר קראו לי לב"ש להורות דליכא שום חשש איסור וכה אמר כי כאשר נשבעתי לך כי שלמה בנך ימלוך אחרי כי כן אעשה היום הזה. ותקוד ב"ש אפים ארצה ותאמר יחי אדונינו המלך דוד לעולם פי' הרב דרכי הים ז"ל עם ההיא דריב"ל דנשבע למה"מ בשבו' דלא אתינא והלך למעלה וסיפר הענין ואמרו אי לא איתשיל אשבועתי' כל ימיו הניחוהו והוא חי לעד בעוה"ב ולזה התפללה ב"ש כיון שמקיים השבו' שנשבע לה מן הראוי שיחיה לעד לעולם כריב"ל ודפח"ח. מעתה אחר שהוא ממנה אותו למלך בחיו באמת הוא בעל החררה דהקב"ה כ"י הוא אמר ויהי שימלוך שלמה אחרי מותו ולזה צוה לנתן הנביא ועליתם אחריו והוא ישב על כסאי תחתי והוא ימלוך אחרי ואותו צויתי לנגיד על ישר' הכונה שלא יהיה לו שום דו"ד עם אדוניהו אחרי מותו הוא אומר בפה מלא שהוא בעל החררה ורצונו ליתנה לשלמה דוקא ולא לזולתו אפי' אם יאמר אדוניהו שהוא המהפך ושלמה הוא השני הוא נותנה לו בלתי תביעה ודו"ק:

איך שיהיה נחזור למאמרינו הנצב פתח השער א"ר חמא מ"ד כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים למה נמשלו ישר' לתפוח לומר לך מה תפוח זה פריו קודם לעליו אף ישר' הקדימו נעשה לנשמע. והתוס' הקשו דטפי הי"ל להביא פסוק וריח אפך כתפוחים שנאמר על כנסת ישראל ומהרש"א בח"א תירץ דקאי אסיפא דקרא דלעיל מיניה כן רעיתי בין הבנות כתפוח בעצי היער. והאמת שהוא דוחק שהרי כתוב אח"כ כן דודי בין הבנים. ומורי הרב בעה"מ ספר בני בנימין זיל היה מתרץ על פי מ"ש הרב נאות יעקב ז"ל דישראל אינם יכולים לטעון טענת אונס כיון שאבותינו הקדו' כבר קיימו את התורה ונמצא שישר' חייבים הם לקיים מה שכבר קיימו וקבלו אבותיהם ואין אומרים אנוס למי שאונסים אותו לעשות מה שהוא חייב. ומידי הוא טעמא שקדמו נעשה לנשמע להורות שאינם אנוסים והכונה עד שלא שמענו כבר עשו אבותינו וחייבים אנו לקיים מה שקבלו אבותינו וליכא אונס למי שכבר חייב זתד"ק של ה' נאות יעקב ז"ל ובזה פי' עט"ר מוה"ר כו' הפסוק בפשיטות ה' מסיני בא וזרח משעיר למו ממינו אש דת למו והם תוכו לרגליך דהיינו שכפית עליהם את ההר כגיגית ולז"א לא היה צריך שהרי ישא מדברותיך מוכרחים להיות משא בעול התורה שהתורה היא ירושה תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ודפח"ח נבוא לקושיא התוס' שלא יכול להביא מפסוק וריח אפך כתפוחים דהתם קאי להפרי עצמו שהוא התפוח שיש לו ריח אבל פסוק כתפוח בעצי היער קאי על האילן שיש אילן נקרא בשם הפרי כמו התאנה והתמר התאנה חנטה פגיה אמרתי אעלה בחמר והש"ס רצה להשמיענו דכמו התפוח פריו קודם לעליו שהוא

האילן כך ישראל הקדימו נעשה לנשמע להורות דלא היו אנוסים. פש גבן כי פסוק זה נאמר להקב"ה ולא לבנ"י ולזה היה מתרץ ז"ל כי בכל קילוס שקילסו ישר' להקב"ה חזר הוא וקילסן וא"כ כיון שקילסוהו כתפוח בעצי היער ודאי שחזר וקילסן הקב"ה בתפוחי' והאמת הוא שקילסן וריח אפך כתפוחים ואם כן שפיר מקשה המאמר למה נמשלו ישר' לתפוח ובזה היה מדקדק ז"ל בדברי התוס' שהק' טפי הי"ל להביא פסוק וריח אפך וגו' דהכו' דגם מפסוק זה יליף שפיר ודו"ק:

ולפקע"ד נראה לפרש כו' הכתו' ה' מסיני בא וזרח משעיר למו וגו' על פי קוטב דרושינו דמה"ש לא היו מניחים לישראל שיזכו בתורה בטענת עני המה"ב וכמה תשו' נאמרו בזה עוד ראיתי שתירצו בההיא דכתב מהרשד"ם ח"מ סי' קנ"ו שנשאל בראו' ושמעון שהיו שותפים במכס המלך ומת ראו' ונשאר שמעון לבדו נושא ונותן במכס ותבעו הית מים שהם שותפים במקום אביהם ושמעון טוען שכיון שמת אביהם נתפרדה החבילה ואין להם שום שותפות כלל והשיב דהדין עם שמעון דנתפרד' החבילה ואין להיתו' שום חלק ונחלה בשותפות כלל ובסו"ד כ' וכמו שראו' יכול ליקח המכס כולו עליו ולסלק להיתו' מעל עצמו כמו כן אם יש לאל ידם להיתומים להוציאו לראובן וליקח המכס עליהם יכולים הם לעשות כי כן המנהג הפשוט במלכות עכ"ל. וכ' הרב חק"ל ח"א ח"מ סי' ק"ה דקמ"ו ע"א וז"ל ועיקר חידושי' דמהרשד"ם הוא להתיר להיתומים אף שלא הפכו במכס קמ"ל דשרי לדידהו כיון דמכח אביהם קא אתו יורשים את זכותו ובזה הוא שנהגו להתיר אבל אדם אחר אנה"נ דמקרי רשע עכ"ל יעש"ב. וזה כו' הפסוק ואתה מרבבות קדש שהם מלה"ש בטענת עני המב"ת אבל האמת שאנחנו יתומים באנו מדין ירוש' כמ"ש מהרשד"ם ז"ל וז"א מורשה קהלת יעקב ודו"ק:

איך שיהיה חזרתי לנושאי מקדם אמרתי בתחילת דברי יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד יחנו שם רמז למ"ש בתחי' קוטב דרושינו דכל ישראל חייבים להשכים בבקר לביהכ"נ להתפלל ואם הס"ת הוא רחוק צריך להביאו לביהכ"נ ואח"כ יתפללו לפניו. וז"א יחנו בני ישר' לשון תמנונים שצריך להתחנן לפניו יתב' ואם הס"ת הוא מנגד שהוא רחוק צריך להביאו תחיל' ואח"כ סביב לאהל מועד יחנו: חזרתי ואמרתי איש על דגלו באותות לבית אבותם יחנו בני ישר' מנגד סביב לאהל מועד יחנו. דתיבת מנגד אין לה מובן. ואולם אמרתי שיהיה רומז ונרמז לפטי' הצדיקים כי ה'ן בעון מתו כמה צדיקים ובחורים ובחורות וכשאני לעצמי גדל כאבי כל עת אזכרה ובפרט יום הזה המר והנמהר יום פקודת חובי עוני ענה כי אבדתי בני ידידי אליעזר אם אשכחך תשכח ימיני אבל שאולה ארד אל בני וכבר ה' מהרימ"ט ז"ל תמה איך הותר לצעוק ולספוד ביום השבת

והתירו לדרוש ברבים ולעורר הבכי והיגון והתי' לזה שאם הוא לא יוכל להתאפק וע"י הבכי יש לו עונג בזה מותר ואדרבא ע"י הדרשה יעשה נח"ר לנשמות הצדיקים ויהיה להם עילוי גדול ליהנות מזיו השכינה וגם מי שאינו יודע ללמוד רק בדילוגין וסירוגין אפי' אותיות א"ב אם הוא קורא ביום השבת שהוא אות ביני ובין בני ישר' הוא מרוצה לפניו יתב' ע"ד מ"ש רז"ל ודילוגו עלי אהבה העיקר הוא שלא ישבו לדבר דברים בטלים בשבתות בחגים ובמועדים שהם אות וקשר אהבה בינינו ובין הקב"ה כמו שנאמר כי אות היא בני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם. וז"א איש על דגלו אפי' שאינו יודע ללמוד והיינו דילוגו באותות שהם השבתות וימים טובים שהוא קשר ואות לבית אבותם הוא אבינו שבשמים יחנו בני ישראל שלא יש שום מלאכה והמה חונים בלימודם ולשמוע הדרשה מפי הדרשן זוכה ע"י לימוד זה מנגד לקדושים אשר בארץ המה שהם מנגד ואינם יכולים ליהנות מזיו השכינה ח"ו ע"י לימוד זה סביב לאהל מועד יחנו:

חזרתי ואמרתי יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד יחנו. שם רמז למידת השלום כי ה"ן בעון ענין המחלוקת ושנאת חינם היא שהחריבה את ביתינו ואם נזכה להיות באחדות גמורה בלב אחד כמו שהיה ביום מ"ת פתע פתאום ויחן שם ישראל באחדות בלב אחד כגוף אחד יבא משיח צדקינו ונזכה לבנין בית מקדשינו וז"א יחנו בני ישראל בלב אחד שהם בפירוד מנגד זל"ז ובטחנו עי"ז סביב לאהל מועד יחנו בבנין בית קדשינו ותפארתינו בעוב"ק כיר"א:

דרוש יא לשבת כלה

דרוש שדרשתי בקק"ג שנת התו"מ ליצירה:

והנושא בא אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בנ"י בהר סיני וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד במדבר סיני באהל מועד וידבר ה' אל משה במדבר סיני באהל מועד:

איתא במס' שבת דפ"ט אמר חזקיה מ"ד משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה אם יראה למה שקטה ואם שקטה למה יראה אלא בתחילה יראה ולבסוף שקטה ולמה יראה כדר"ל דאמר ר"ל מ"ד ויהי ערב ויהי בקר יום הששי ה"א יתירה ל"ל מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם ישר' מקיימין התורה מוטב ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו עכ"ל:

ישתבח הבורא ויתפא' היוצר אשר קדשנו במצותיו ובחר בנו מכל העמים ונתן לנו תורתו תורת אמת כי היא עיקר ויסוד קיום העולם קרא כדכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי וכמאמרינו הנצב פתח השער דאמר ריש לקיש דתנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם ישר' מקיימין את התורה מוטב ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו נמצא כי תורתינו הק' היא עמוד העולם וקודם שנבא להבין כו' המדרש הנצב פתח השער קו' חזקיה אם יראה למה שקטה וכו' ותירוצו נלע"ד לפרש כו' הכתובים הנז' משמים השמעת דין וגו' בב' אופני'. ובהק' מ"ש הרב ז"ל כי בפסוק והארץ היתה תוהו רמוז מיתת המלכים הנק' ע"ש המלכות דא"ק הנקראת ארץ אדום שמתו ונתחרבו ונעשו תוהו ובוהו וע"י הרפ"ח ניצוצין שנשארו בתוך הכלים בהיותם שבורים כדי להחיותם שעי"ז יהיה בהם מציאות לחזור ולהתקן ע"י עיבור והוא כמו האדם שיש לו הבל דגרמי בקבר בסוד ונפשו עליו תאבל וכו'. והרפ"ח ניצוצין הם נקראים רוח אלד'ים מרחפת מ"ת רפ"ח כידוע ואפשר דזהו כו' דהע"ה משמים השמעת דין מיתת המלכים ארץ יראה שנעשה תוהו ובוהו ושקטה אח"כ ע"י שנחלק הרפ"ח ניצוצין להחיותם:

ובאו"א נלע"ד לפרש כו' הכתובים משמים השמעת דין ארץ ירא' ושקטה בקום למשפט אלד'ים להושיע כל ענוי ארץ סלה כי חמת אדם תודך שארית חימות תחגור. דלכאו' יל"ד קו' חזקיה מפני כי משמים השמיע דין ארץ יראה ושקטה מה היה סיבת היראה וסיבת השקיטה. ותו ק' אומרו בקום למשפט אלד'ים להושיע כל ענוי ארץ סלה דאדרבא השכל מחייב להפך כי יקום למשפט אלד'ים במדה"ד איך יהיה להושיע וגו' ותו קשה או' כי חמת אדם תודך אם פירושו לשון תודה כמ"ש רש"י ז"ל לא ידענו איך בסיבת חמת אדם יתן תודה ואם הכונה לשון וידוי איך יצוייר בשביל חמת אדם יתודה. ותו ק' או' שארית חימות תתגור ופירש"י ז"ל שפירושו תעכב שארית החימות וכמ"ש במשנה פגימת הסכין עד שתחגור הצפורן ולנו לד' איך יתעכבו שארית החימות:

אמנם נלע"ד לפרש אי ניחא קמיה שמיא והוא בהק' חקירת הר' החסיד שמע יעקב בפ' משפטים דכיון דהוא יתב' מלך המשפט איך מסר המשפט לדיינים ב"ד של מטה ולא יעשה המשפט על ידו דמצוה בו יותר משלוחו. והוא ז"ל תי' כי זהו מרחמיו יתב' כ"י אם היו הדינים ע"י יתב' לא היה צריך לא שטר ולא עדים ולא טו"ת ולא פשרה כי הכל גלוי וצפוי לפניו יתברך והוא יודע האמת לאמיתו ואיך יוצדק לעשות פשרה שמה שעושים הדיינים הפשרה הוא קודם שידעו להיכן הדין נוטה אבל לפניו יתב' הכל גלוי וידוע. וגם אם איזה אדם עבר עבירה בב"ד של מטה צריך עדים ואחר כך יכריזו עליו או יכו

אותו מכת מרדות ויודה על עונו ויכופר עונו אבל בשמים ממעל אינו צריך עדים ותכף שעושה העבירה משלם לעושה הרעה כרעתו אם חילל שבת או גנב או קילל או ביזה את התורה או חילל את ה' או עשה עבירה של ג"ע הכל גלוי לפניו יתב' ותכף צריך שישלם לו נמצא דזהו רחמנות גדולה שעשה הקב"ה עם ישר' ומסר הדבר לב"ד של מטה כי עי"ז לא ישולם להם כרעתם וישארו חיים וגם ע"י שעושים דין למטה כשיבא איזה צרה על הצבור ב"מ כעצירת גשמים וכיוצא יתקבצו בבתי כנסיות ויתפללו ויצעקו אל ה' ויתבטלו הגזירה וגם ימנו הב"ד אנשים יראים לראות בדקי העיר והמשקלות וה' ברחמיו ירחם על עמו ישראל משא"כ אם הדין הוא למעלה תהיה הגזירה מוספת והולכת ב"מזתד"ק ז"ל. אשר בזה פירשתי בעניותי פשט הכתוב וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו והוא ישפוט תבל בצדק ידין לאומים במישרים ויהי ה' משגב לדך משגב לעיתות בצרה ולא נאריך בדקדוקים. ועפי"ה הנה נכון דבתחי' אמר וה' לעולם ישב כונן למשפט כסאו וע"ז הוקשה לו והוא ישפוט תבל בצדק ידין לאומים במישרים כיון שאינו צריך לא עדים ולא שטר וע"ז תי' ויהי ה' משגב לדך כי זהו ברחמיו יתב' שעשה זה משגב לדך שיודע שהוא חייב ואין לו מה לשלם ומבקש תואנות וטוענות לפטור עצמו והב"ד קודם שידעו להיכן הדין נוטה עושים פשרה ונפטר. וגם משגב לעיתות בצרה באיזה גזירה שלא תבא בעונות הצבור על ידי תפילות ובדקי העיר ומשקולות יבטלו הגזירה משא"כ בב"ד של מעלה וכ"ז הוא כאשר העם צייתי לדינא ומקבלים עליהם גזירת ב"ד של מטה בלב שלם אבל אם יחציפו פניהם בעזות רשע ואינם שומעי' לב"ד צדק אזי יחזור הדבר למעל' לעשות בהם משפט חרוץ וכמ"ש רז"ל כשאין דין למטה יש דין למעלה הכונה אם אינם שומעים לב"ד של מטה אז יש דין למעלה וינקמו ממנו כדינו. באופן שרחמיו יתב' גברו שיהיה ב"ד למטה כדי שיקל עונשו וא"כ מה ירויחו אלו העזי פנים שאינם שומעים לב"ד הצדק אדרבא תכבד עונשם יותר כשידונו אותו בשמים ממעל. והרב אהל יעקב ז"ל גם הוא נכנס בחקירה זאת והוא ז"ל תי' יטי"ב שרצונו יתב' לפרסם תורתו ועדותיו וחקיו ומשפטיו על פי משל שאחד סוחר עשיר היה לו ארמון גדול בנין מפואר חוץ לעיר וחנות גדולה ובא לתוך העיר ומצא איש אחד שהיה לו חצר קטן וחנות קטנה והחליף עמו ונתן לו הארמון והחנות שמחוץ לעיר ולקח הוא החצר קטן והחנות שבתוך העיר וכל אנשי העיר המה ראו כן תמהו ואמרו לו מה זאת עשית להחליף ארמון נאה באוצר קטן כזה ויהי כמשיב כי מחוץ לעיר אין יוצא ואין בא ומי רואה הארמון הלא לי דוקא וגם לא יבואו סוחרים לקנות סחורה כי אין עובר ושב מה שא"כ בתוך העיר יראו אותו בני אדם ויקנו ממנו כן נמי דומה בדומה שהדין הוא למעלה אינם יודעים בני

אדם למה מת זה פתאום או נפל לבור יאמרו שהוא מקרה וכן להציל עשוק מיד עושקו אבל כשהדין למטה יתפרסם תורתו וחקיו ומשפטיו ובזה פי' כו' הכתו' באשר משפטיך לארץ צדק למדו יושבי תבל וש"י:

מעתה נראה דזהו כונת דוד המלך ע"ה דקאמר משמים השמעת דין שהב"ד של מעלה הם דנים ארץ יראה דלא יש קיום בעולם דכל העושה עבירה או עשק את חבירו אין צריך עדים וראיה ותכף יתנקמו ממנו ושקטה אח"ך בקום למשפט אלק'ים שהוא דיינים כמו ונקרב בעל הבית אל האלק'ים כי על י"ז להושיע כל ענוי ארץ סלה. ועוד נתן טעם כי חמת אדם כשהדין ע"י אדם יתפרסמו משפטיו יתב' ויתנו תודה כמ"ש יאושע לעכן תן תודה ויכופר עונו ועי"ז לא יבואו עוד צרות על הצבור כאשר שומעים לב"ד וז"א שארית חימות תחגור ולא יהיה עוד קצף בבני ישראל:

הבה נא אבא לבאר כו' המאמר הנצב פתח השער אמר חזקיה מ"ד משמים השמעת דין וגו' אם יראה למה שקטה וכו' אלא בתחי' יראה ולבסוף שקטה והרב מ"ק ז"ל הק' מה הוא תי' חזקיה אלא בתחי' יראה ולבסוף שקטה והלא כו' הכתו' כך מורה דיראה בתחי' ולבסוף שקטה ומה תיקן בתיבת אלא כאילו חדית לן תי' חדש כדרך כל אלא שבש"ס. האמנם נלע"ד לפרש בהקדי' מ"ש ה' עיר דוד ז"ל כבית המלך שפי' פלוגתייהו דב"ש וב"ה במס' חגיגה ד' י"ב ע"א בש"א שמים נבראו תחי' ואח"ך הארץ שנא' בראשית ברא אלד'ים את השמים ואת הארץ ובה"א ארץ נבראת תחי' שנא' ביום עשות ה' אלד'ים ארץ ושמים והק' הוא ז"ל במאי פליגי ופי' בהקדים מאי דאיתא במדרש שאל אבנימוס הגרדי היאך הארץ נבראת תחי' והק' הרב יד יוסף ז"ל מה זו שאלה היאך נבראת הלא כמו שנבראו כל מעשה בראשית נבראת הארץ ג"כ ואם הכונה ששאל שנבר' תחי' היל"ל למה נבראת תחי' ותי' הוא ז"ל דהנה ידוע דהארץ עומד על המים וכדכתי' לרוקע הארץ על המים וע"ז מקשה אם בשלמא השמים נבראו תחי' ואח"ך הארץ תוכל להתקיים ע"י השמים שאוחזים בא כמגניטה לברזל אבל אם הארץ נבראת תחי' היאך תוכל להתקי' ולא תפול לתוך המים מתוך כובד שלה זה פי' ה' יד יוסף כו' שאלת אבנימוס. עוד הביא ה' עיר דוד ז"ל משם השל"ה שהביא משם הציוני כי שם אלד'ים אינו פועל רק כפי הטבע והכי סליק חשבון אלד'ים למנין הטב"ע אבל שם הוי"ה ב"ה יכול לפעול ע"י נס אפי' למעלה מהטבע. נמצא דבהא פליגי ב"ש וב"ה דלד' ב"ש השמים נבראו תחי' כדי שתוכל הארץ להתקים שלא תפול לתוך המים עפ"י הטבע ומייתו ראיה מדכתי' בראשית ברא אלד'ים שהוא הטבע את השמים ואת הארץ וב"ה סברי דארץ נבראת תחי' וליכא למיחש שתפול דשם הוי"ה ב"ה עושה נס למעלה מהטבע ומייתו ראיה מדכתי' ביום עשות ה'

שהוא הוי"ה ב"ה אלד'ים ארץ וגו' עכ"ד ז"ל. ולענ"ד אפשר דזהו כו' מאז"ל בתחי' עלה במחשבה לברוא את העולם במדה"ד ראה שאין העולם מתקים שיתף מדה"ר למדה"ד והיינו דכתי' ביום עשות א' אלד'ים ארץ ושמים דהכונה דבתחי' עלה במחשבה לברוא את הארץ תחי' דכך היא הלכה כב"ה דהארץ שהיא נו"ק והיא דין נבראת תחי' ראה שאין העולם מתקים שצריך שתפולי לתוך המים. ולהכי שיתף מדה"ר למדה"ד שהוא שם הוי"ה ב"ה שיוכל לפעול דרך נס למעלה מהטבע ולזה אייתי ראיה מדכתי' ביום עשות ד' אלדים ארץ ושמים:

מעתה נבא לביאור המ' דחזקיה בא להוציא פשט הכתו' ממשמעותו והוא דפשט הכתו' מורה דמשתעי על בריאת העולם דבתחי' עלה במחשבה לברא אותו במדה"ד וז"א משמים השמעת דין וע"ז ארץ יראה שאיך תוכל להתקיים וע"ז מק' חזקיה אם יראה למה שרשים ואם שקטה דהיינו ששיתף מדה"ר שיוכל לפעול ע"י נס למה יראה. וע"ז מתרץ אלא לסתור דאין זה כונת הכתו' אלא כו' הכתו' הוא דידוע דמלה"ש היו רוצים לזכות בתורה הק' והיו אומרים מה אדיר שמך בכל הארץ תנה הודך על השמים והבינה הארץ דכו' מלה"ש לזכות בתורה וישארו השמים קיימי' וז"א משמים השמעת דין שהיו תובעים מלה"ש וע"ז הארץ יראה שבודאי תתמוטט כפי התנאי שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית שמא לא יקבלו ישר' את התורה ותשאר בשמים ממעל ביד מלה"ש ואח"ך כששמעה שאמרו ישר' נו"ן שקטה וז"א אלא בתחי' יראה ולבסוף שקטה וכמשפ"י רש"י ז"ל שם וכדי להודיעינו דזו היתה יראת הארץ מסיב' שמא לא יקבלו ישר' את התורה התמוטטה לכך אמר ולמה יראה כדר"ל וכו' ולא כמו שמשמע מפשט הכתו' דיראה מדה"ד ודו"ק. והנה עוד פי' ה' עיר דוד פלוגתייהו דב"ש וב"ה אי אמרינן תפוס לשון ראשון או לשון אחרון דלדעת ב"ש כיון דבתחי' אמר קרא בראשית ברא אלד'ים את השמים ואת הארץ תפסינן לשון ראשון דודאי שמים נבראו תחי' ולד' ב"ה כיון שאמר קרא ביום עשות ה' אלדים ארץ ושמים תפסינן לשון אחרון והארץ נבראת תחי' יע"ש:

אשר בזה נלע"ד לפ' כו' ויכוח הנחש עם האשה דהנחש התחי' לפתותה וכה אמר לה אף כי אלד'ים לא תאכלו מכל עץ הגן ותאמר האשה אל הנחש מכל עץ הגן נאכל ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלד'ים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו פן תמותון ויאמר הנחש לא מות תמותון כי יודע אלד'ים כי ביום אכלכם ממנו וגו' דלכאורה יל"ד איך יוצדק להתחיל לדבר בלשון אף. ותו ק' שלא סיים דבריו אף כי אמר אלד'ים לא תאכלו מכל עץ הגן והיל"ל תוכלו לאכול אף כי אמר אלד'ים וגו' ותו ק' תשו' האשה פן תמותון בלשון

ספק והלא הקב"ה צוה בפירוש כי ביום אכלך ממנו מות תמות. ותו קשה תשובת הנחש לא מות תמותון היה די שיאמר לא תמותון:
ואולם נר' לע"ד לפרש בהקדים מאי דאי' במס' תמורה דנ"ה ע"ב האו' הרי זו תמורת עולה תמורת שלמים הרי זו תמו' עולה דברי ר"מ [דס"ל תפוס לשון ראשון] ור' יוסי אמר אם לכך נתכוון בתחי' הואיל וא"א לקרות ב' שמות כאחד דבריו קיימים. ופי' רש"י דלד' ר"י ס"ל אף בגמר דבריו אדם נתפס ולהכי דבריו קיימין הא כיצד שתרעה עד שתסתאב ותמכר ויביא בדמי חציה תמו' עולה ובדמי חציה תמו' שלמים והנה התוס' בנזיר הקשו מסוגיא זו להיא דאיתא התם בנזיר ד"ט במתני' אמר הריני נזיר מן הגרוגרות ומן הדבילה ב"ש אומרים הרי זה נזיר ובה"א אינו נזיר. ופי' בגמרא דב"ש ס"ל כר' מאיר דאין אדם מוציא דבריו לבטלה ותפסינן לשון ראשון דאמר הריני נזיר ומה שאמר אח"כ מן הגרוגרות ומן הדבילה לאו כלום הוא. וב"ה סברי כרבי יוסי דבגמר דבריו אדם נתפס וכיון דאמר בסוף דבריו מן הגרוגרות ומן הדבילה הוי נדר ופתחו עמו ולהכי אינו נזיר. וע"ז הק' בתוס' דהרי התם אמרי' אף בגמ"ד אדם נתפס ותרעה עד שתסתאב ותמכר ויביא בדמי חציה תמו' עולה ובדמי חציה תמו' שלמים. וא"כ ה"נ נימא אף בגמ"ד אדם נתפס וזה היה בדעתו להיות נזיר מן היין וגם מן הגרוגרות והדבילה ויהיה נזיר מכולם ותי' דהתם שאני דאמרי' אף בגמר דבריו אדם נתפס משום דהוי סותר דבריו הראשונים דבתחי' אמר הרי זו תמו' עולה ואח"כ תמו' שלמים וכיון דס"ל תפוס לשון אחרון משו"ה אמרי' דבריו קיימים ויתקיימו שתיהם. אבל הכא לא סתר דבריו הראשונים דאמר הריני נזיר מן הגרוגרות ומהדבילה ואפשר דזה סבר דיש נזיר מן הגרוגרות ודבילה והאמת דאין נזיר מן הגרוגרות ואמטו"ל אינו נזיר יעש"ב. ודכוותה איתא בתמורה תניא אידך בהמה זו חציה עולה וחציה חטאת רבי מאיר או' תקרב עולה ורבי יוסי אומר אם לכך נתכוון כתחילה תמות ופירש"י שאינו חייב חטאת. ולא אמר ר"י שהמכר ויביא בדמי חציה עולה ובדמי חציה חטאת לפי שלא סתר דבריו הראשוני' אלא סבר דיכול להקדיש חציה עולה וחציה חטאת ולהכי אמר שתמות כיון דבג"ד אדם נתפס ואינו חייב חטאת. נקוט מחי' התוס' ז"ל דהיכא דסתר דבריו הראשונים אמרי' אף בגמ"ד אדם נתפס וחייב לקיים שתיהם לד' ר"י והיכא שאינו סותר דבריו הראשוני' ויש סיבה לו' דדבריו האחרונים בטלים כגון דאמר מן הגרוגרו' וכן אם אמר חציה חטאת בטלו דבריו לגמרי ולא אמרי' אין אדם מוציא דבריו לבטלה ולתפוס לשון ראשון:
אמור מעתה דזה היה הויכוח בן הנחש ובין האשה דהקב"ה צוה מכל עץ הגן תאכל ומעץ הדעת טו"ר לא תאכלו ממנו אי אמרי' דסתר דבריו הראשונים דבתחילה אמר מכל עץ

הגן ואחר כך חזר ואמר ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו דלד' ר"מ דס"ל תפוס לשון ראשון הרי לא חטא אדה"ר. ולד' ר' יוסי דס"ל אף בגמ"ד אדם נתפס היכא דסתר דבריו הראשונים צריך לקיים שתיהם וחטא אדה"ר חטא גדול. אלא שהנחש יצא בהמצאה חדשה דדוקא לגבי אדם הנודר יש ספק אי אמרי' אין אדם מוציא דבריו לבטלה. אי אמרי' אף בגמ"ד אדם נתפס. אבל לגבי קובה"ו כ"י ודאי שאינו מוציא דבריו ח"ו לבטלה וכיון דאמר בתחי' מכל עץ הגן הרי הותרו כל האילנות ומה שאמר אח"כ ומעץ הדעת טו"ר לא תאכל יש סיבה וא"כ מותר לאכול ממנו. ועתה ז"א ידעתי דהלכה כב"ה דס"ל כר"י אף בגמ"ד אדם נתפס ולז"א אף כי אמר אבל כאן לא שייך זה כי אמר אלד'ים ובודאי שמותר לאכול אף שאמר לא תאכלו באחרונה אתר שאמר בתחי' מכל עץ הגן ומידי הוא טעמא דתיבת מכל עץ הגן נפרדים בטעמם ואינם סמוכים למעלה כי איך ידבר שקר שלא יאכלו מכל עץ הגן וע"ז השיבה חוה שהוא טועה בזה כי אינו סותר דבריו הראשונים והוי כאילו אמר חוץ מעץ הדעת טו"ר והכי אמרה בדבריה מפרי עץ הגן נאכל ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלד'ים לא תאכלו הכונה דלא בא הציווי ע"כ האילנות שנאכל מהם רק עיקר הציווי היה על עץ הדעת וכשאינו סותר דבריו הראשונים וליכא שום סיבה לבטל דבריו האחרונים כי עדין לא ידעה הסיבה שרמז לה בתחי' דבריו. ולז"א פן תמותון כההיא שאמרו גבי בהמה חציה עולה שתמות וה"נ אפשר שנהיה חייבים מיתה. ולזה בא הנחש ואמר לא מות תמותון הכו' כי גם התם גבי בהמה חציה עולה אין הדין כר"י בזה לו' בגמ"ד אדם נתפס וגם אתם לא תמותון ולהכי כפל דבריו ואמר לא מות תמותון. ועתה בא לפרש הסיבה שלא לשמוע לדבריו האחרונים שלא לאכול מעץ הדעת כי יודע אלד'ים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם וגו' ודו"ק:

והנה טענת אדה"ר שחשב להציל עצמו מן החטא החמור שחטא וגם טענת אשתו שטענה הנחש השיאני ואוכל כי טענה זאת היא היתה בעוכרינו בעוה"ר כי בכל השנה אנחנו חוטאים כמה עונות וביוה"ך אנחנו עומדים ומתנצלים בטענה שהחומר העכור הוא שטן הוא יצה"ר היה בעוכרינו. וזה ראיתי לה' ש"ך שפירש כו' הכתו' איש או אשה כי יעשו מכל חטאת "האדם" דייקא דהכו' כל איש אשר יחטא בדעתו לפטור עצמו בטענת אדה"ר הנחש השיאני והאמת שאינה טענה וכמ"ש רז"ל דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין דקי"ל אין שלד"ע יעש"ב:

אשר בזה פי' הרב החסיד ש"י ז"ל בפרשת יתרו ויכוח דהע"ה עם שאול הע"ה על שכרת ממנו כנף המעיל במערה וכה אמ"ל למה תשמע דברי אדם לאמר הנה דוד מבקש רעתך הנה היום הזה ראו עיניך את אשר נתנך היום בידי במערה ואמר להרגך ותחם עליך

ואבי ראה גם ראה את כנף מעילך בידי כי בכרתי את כנף מעילך ולא הרגתיך דע וראה כי אין בידי רעה ואתה צודה את נפשי לקחתה ישפוט ה' ביני וביניך וגו' וידי לא תהי' בך ע"כ. והוא ז"ל פי' דידוע מ"ש בקי' האו' לשלוחו צא והרוג את הנפש שמאי הזקן או' שולחיו חייבים מאי טעמא דכתי' ואותו הרגת בחרב בני עמון ש"מ ס"ל לשמאי הזקן יש שלד"ע ואיבע"א לעולם ס"ל אין שלד"ע והכא שאני בשפיכות דמים דגלי קרא ואותו הרגת כחרב בני עמון תו איתא התם האומר לחבירו צא אכול חלב פטור דלא מצינו זה נהנה וזה מתחייב. מעתה נא"ה והוא דדהע"ה היה יודע דשאול הע"ה כל התנצלותו כאשר היה באמת אנשים בני בליעל הסיתוי ולזה בא להוכיחו דזה היתה טענת אדה"ר ולא הועיל לו וז"א למה תשמע דברי "אדם"' לאמר וגו' דוד מבקש רעתך כי לא תועיל לך זאת הטענה. ואם כוונתך לומר שמן הדין דדינא הוי ששולחיו חייב כס' שמאי הזקן ובכן אתה פטור גם בזה אין הדין כן שהרי יש לך הנאה ולא מצינו זה נהנה וזה מתחייב. הלא תראה שגם אני הסיתו אותי להרגך ואמרו לי היום הזה אשר נתן ה' את אויבך בידך עשה לו כטוב בעיניך ולא שמעתי לקולם ואם היתי שומע היתי פטור שאיני מבקש להנאתי כמו שאמרו לך שאני רוצה המלוכה והא ראיה שכרתתי את המעיל ולא הרגתיך ואם היתי רוצה המלוכה באמת הייתי הורגך מיד שאפילו שהיתי פטור חסתי עליך וז"א היום הזה אשר נתנך ה' בידי ואמר להרגך המסיתים אמרו לי להרגך כמו שפירש רש"י ז"ל ותחס עיני עליך ואבי ראה גם ראה בכרתי את כנף מעילך ולא הרגתיך דע וראה כי אין בידי רעה שאיני מבקש המלוכ' משא"כ אתה שאתה רודף וצודה את נפשי לקחתה ואתה חייב מן הדין. ושוב אמ"ל אפי' למטונך שאתה פטור מסיבת המסיתים אותך דסבירא לך דיש שלד"ע אפי"ה בדיני שמים אתה חייב וז"א ישפוט ה' ביני וביניך וידי לא תהיה בך עכ"ד ז"ל וש"י. רק דקדוק קטן יל"ד לפקע"ד דבזה שהוכיחו באחרונה דגם אי דינא הוי דיש שלדב"ע בדי"ש היה חייב גם הוא שמשבח עצמו היה חייב בד"ש ומה הפרש יש בינו לבין שאול המלך ע"ה וצ"י. [ובזה פירשתי כונת הכתו' נפשי בתוך לבאים ופירש"י אבנר ועמשא וכו'] אשכבה לוהטים בני אדם [בטענת אדק"ר] שיניהם חנית וחיצים ולשונם חרב חדה [להרגני] רשת הכינו לפעמי [שאני מבקש המלוכה] כפף נפשי [שאני אמרתי ואנכי תולעת ולא איש] כרו לפני שיחה נפלו בתוכה סלה נכון לבי אלד"ים [כמ"ש רש"י ז"ל] נכון לבי ודו"ק:

דבר הלמד מכל האמור מי גרם למחלוקת זה בין דהע"ה ובין שאול הע"ה קנאה ושנאה ומסיתים שהיו מב' צדדים הם גרמו לרדוף זה את זה. ומה נאה היה יום מתן תורס"ק דאיתא במד"ר פ' צו דכשבאו למדבר סיני ויחן שם ישראל שהיו כולם כגוף אחד ממש

באותה שעה אמר הקב"ה עתה הגיע העת ליתן התורה לישראל. מזה למדנו כמה גדול ענין האחדות שבזכות האחדות זכינו לקבל התורה:

אשר עפי"ז אמרתי לפרש כו' מדרש חזית על פסוק חבירים מקשיבים לקולך השמיעיני אמר הקב"ה לישר' בני הגביהו קולכם כדי שישמעו חבירים אלו מלה"ש תנו דעתיכם שלא תשנאו זה את זה ולא תקנאו זה מזה ולא תביישו זה לזה שלא יאמרו מלה"ש תורה שנתת לישר' הרי שנאה וקנאה ואיבה ביניהם ואתם מקיימין אותה בשלום עכ"ל. ולנו לדעת אמאי נקט ג' לשונות הללו לא תשנאו ולא תקנאו ולא תביישו וכו' ותו קשה מה יש להם למלה"ש להתערב בזה אם ח"ו יש שנאה בישר' או הם בשלום. האמנם נלע"ד לפרש עפ"י מ"ש ה' מוה"ב הגאון בס' דברים אחדים בד' שבת תשובה מדרש אחד שכ' וז"ל ן' זומא מצינו פסוק כולל מידת האחדות והוא שמע ישראל ה' אלד'ינו ה' אחד. ן' ננס אומר מצינו פסוק כולל יותר והוא ואהבת לריעך כמוך. ר"ש ן' פזי או' מצינו פסוק כולל יותר והוא את הכבש אחד תעשה בבקר ע"כ. והאמת כי כולו מקש'ה. והוא ז"ל פי' הכונה ן' זומא רמז מ"ש בס' החרדים אין השכינה שורה בישראל אלא כשהם באחדות והוא באחד דהול"ל והוא אחד אלא לומר שאינו משרה שכינתו אלא כשהם באחדות וזה הכוונה דכתי' שמע ישר' דהוא לשון וישמע שאול את העם וכל אחד צריך לייחד לבו עם כל עדת ישראל ומדבר אליהם שמע ישראל שנהיה כולנו באהבה וקשר אמיץ בלב אחד אנו מקבלים יחודו יתב' ונאמר ה' אלד'ינו ה' אחד וזה הוא מה שרמז ן' זומא. ון' ננס שהביא פ' ואהבת לריעך כמוך רמז למ"ש הראשו' דאהבה גי' י"ג וכשהאדם אוהב לרעהו כמים הפנים לפנים כן רעהו אוהב אותו הרי ב"פ אהבה גי' כ"ו כמספר הוי"ה ב"ה וזה רמז ן' ננס. ור"ש ן' פזי שמביא פ' את הכבש אחד תעשה בבקר רמז לנו דבר נסתר עפ"י מ"ש ה' בשער הגלגולים דעיקר אכילת האדם בשבת הוא לברר הניצוצות שנאבדו בזמן אדה"ר שעירב טוב ברע ונתקלקל הכל ונתערבו הניצוצות אפי' בדצמ"ח לכן סידר הקב"ה שמן הדומם שהיא האדמה יצא הצומח ומן הצומח יתקיי' הבעל חי וכשאוכל האדם הבעל חי ישאר הרוחניו' והניצוצות שנאבדו בזמן אדה"ר חוזרים אליו בהדרגות אלו וכ"ז כאכילת שבת כי באכילות החול הכל הולך לסט"א רק חלק ההכרחי לזון הנפש דוקא. וכ"ז הואי באכילת האדם אבל אם מקריב קרבן מעלים ניצוצו' הקדושה יותר כי המלח הוא דומם והסלת והיין הוא צומח והקרבן הוא בעל חי והכהן הוא מדבר וע"י שאוכלים הכהנים והבעלי' ומקטירין האימורין לאישים מעלים ניצוצות יותר. ואם הוא קרבן עולה שהוא כולה כליל לרוב ניצוצות הקדושה מקרב הכחות העליונים ממטה למעלה ויתאחדו העולמות למקום עליון ולהכי צוה הקב"ה להקריב בכל יום בבקר

ובערב עולת תמיד כדי לייחד העולמות ולתקן הניצוצות וכל כך אהובה מדת האחדות לפניו יתב' שצוה להביא תמידין הללו מתרומת הלשכה שהם שותפים כל ישראל שע"י כולם יתאחדו העולמות וזה רמז ר"ש ן' פזי אלו תד"ק ז"ל וש"י:

אך לנו בזאת לדעת מאי נ"מ אם נלמוד מפסוק זה או זה כללא דמילתא דמדת האחדות חביבה לפניו יתב' ואיך יאמר כל אחד מהתנאים הנז' מצינו פסוק כולל יותר ולא ידענו עה הוסיף אחד יותר מחבירו. ואולם נלע"ד לפרש כי מכל פסוק למדנו מדה יותר מעולה כי מפסוק שמע ישראל למדנו שיהיו כולם בלב אחד ליחד יחודו יתב'. אבל מפסוק ואהבת לריעך כמוך למדנו שיהיה להם אהבה עזה זה עם זה שאם רואה בחבירו דבר טוב מלבד שאינו מתקנא בו אלא אדרבא שמח וטוב לב כאילו אצלו הטוב ההוא ומפסוק את הכבש האחד למדנו שכל כך תהיה האהבה עוד שלא יניח לחבירו שיתבייש בפני בני אדם אם אין לו כמו קרבן התמיד שהיו באים מתרומת הלשכה. עו"ן מ"ש בס' וזאת ליאודה בד' ח"י ע"ד דתנאי התנה הקב"ה עם מלה"ש שלא יהיה ביניהם קנאה ושנאה לא בקדימה ולא בכמות ולא באיכות יע"ש. ומידי הוא טעמא שהקב"ה באותו פרק שראה שישראל היו באחדות גמורה אמר הגיע העת ליתן התורה לישראל להנצל מטענת מלה"ש:

מעתה הרי הוא כמבו' המאמר הנז' אמר הקב"ה לישראל בני הגביהו קולכם כדי שישמעו חברים מקשיבים שהם מלה"ש שאין ביניהם שנאה וקנאה כנז' וגם אתם לא תשנאו זא"ז שהיא המדה הראשונה ולא תקנאו זע"ז היא המדה היותר מעולה ולא תביישו זל"ז היא המדה היותר מעולה מכולם כדי שלא יאמרו מלה"ש תורה שנתת לישראל הרי יש ביניהם שנאה וקנאה ואיבה הכונה דיחזרו לטענתם דהם הזוכים בתורה מדינא ודו"ק:

והנה עפ"י אמות הקודם דס"ל לב"ש ולב"ה דאזלינן בתר כונת הנודר ולהכי פליגי דמ"ס תפוס לשון ראשון ומ"ס בגמ"ד אדם נתפס. נלע"ד לפ' כונת הכתו' בתהלים סי' קל"ב זכור ה' לדוד את כל עונותו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבא באהל ביתי אם אעלה על ערש יצועי וגו' עד אמצא מקום לה' וגו' וכתיב בתריה נשבע ה' לדוד אמת לא ישוב ממנה מפרי בטנך אשית לכסא לך אם ישמרו בניך בריתי ועדותי זאת אלמדם גם בניהם עדי עב ישבו לכסא לך כי בחר ה' בציון איוה למושב לו זאת מנוחתו עדי עד פה אשב כי איויתיה ע"כ. והדקדוקים רבו דהנה דהע"ה נשבע ונדר אם אבא באהל ביתי ניחא יען כי נתן לו דבור הקב"ה שבנו יבנה הבית ובשביל זה נדר ונשבע אם אבא באהל ביתי וגו' אבל הקב"ה שגשבע לדוד ופירש"י ז"ל שהיא גמול השבועה שנשבע

דהע"ה לא ידענו למה היה צריך שבועה ולא עוד אלא דכתב לא ישוב ממנה מהיכא תיתי שיחזור משבועתו ח"ו. ותו ק' או' אם ישמרו בניך בריתי ועדותי זו ופי' רד"ק ועדותי זו היינו השבועה בניך לא ידענו מה ר"ל וכי לא ישמרו ח"ו השבועה והיה שכרם גם בניהם עדי עד ישבו לכסא ולמה לא אמר אשית לכסא לך כמ"ש בתחילה. ותו ק' מה זו נתינת טעם כי בחר ה' בציון איך יוקשר עם מה שלמעלה. ותו ק' סמיכות הכתוב זאת מנוחתי עדי עד:

אמנם נלע"ד אי ניחא קמי שמיא והוא בהקדים חקירה אחת שחקר הגאון חיד"א ז"ל בס' מדבר קדמות שראה בזוהר חדש ד' מ' דפוס ויניצייא שכתוב שדהע"ה לא נכנס במחיצתו בג"ע העליון עד שנבנה בהמ"ק ע"כ ויחרד ה' חיד"א ז"ל על המאמר הזה איך יצויר על דהע"ה שאמר ברכי כשלו מצוה ולא היה ישן בלילה שיתין נשמי ויהי דוד עושה משפט וצדקה וע"ז ישתומם האדם אם על דהע"ה נאמרו כל השיעורין הללו כל עצמותינו יאחזימו רעד וגו' והאמ' שהי' חקירה עצמית. ואנא עני ב"א אשכחנא לה פתרי לחקי' הנז' לשבח גדול אדונינו דהע"ה אי ניחא קמיה שמיא והוא בהקדים מאי דאיתא בכתו' ד' ק"ג במשנה אלמנה נותנין לה מדור לפי כבודה. ואמרו בגמ' אמר אביי נקטינן מדור אלמנה שנפל אין היורשין חייבין לבנותה וכן פסקו כל הפוס' ז"ל והמ"מ בפ' י"ח מה' אישות כתב בשם הרשב"א ז"ל דאפי' אם בנאוהו היורשים לא תחזור היא לדור בה כי כבר נסתלק זכותה מכי נפל עכ"ל וגבי משכיר בית זה לחבירו בח"מ סי' שי"ב דק"ל דאם נפל אזדא ליה הביא מרן הב"י ז"ל דברי המ"מ ז"ל מ"ש בשם הרשב"א ז"ל הנז' וסיים וז"ל ומשם יש ללמוד דה"ה אם השכור בית לחבירו ואמ"ל בית זה ונפל ובנאו המשכיר לא יש זכות לשוכר עוד לדור כיון שנפל נסתלק זכותו כההיא דמדור אלמנה עכ"ל:

והנה הגאון שער אפרים ז"ל בסי' ע' נשאל באחד שנשבע לתת למזהל בנו הראשון אשר יולד לו למולו ומתה אשתו ונשא אשה אחרת וילדה לו בן אם חייב לקיים שבועתו או לא והשיב אף דהוי דשלב"ל אם לא מתה אשתו חייב לקיים שבועתו וכמ"ש מורם ביו"ד סי' רס"ד ובח"מ סי' ר"ט דשבועה מהני אף לדשלב"ל האמנם מאחר שמתה אשתו ונשא אשא אחרת נפטר משבועתו והביא ראיה מהך דינא דמדור אלמנה כיון שמתה אשתו הוי כמו נפל הבית דקי"ל נפל אזדא ליה אף אם בנאוהו היורשים ה"נ אף שנשא אשה אחרת וילדה בן מ"מ המוהל איבד את זכותו:

ועוד הביא ראיה מההיא דפ' הנושא את האשה ופסק עמה לזון את בתה חמש שנים דאף אם גירשה ונשאת לאחר חייב לזונה והפקחין היו כותבים כל זמן שאת עמי דאז

אם גירשה אף אם חזר ונשאה פטור ממזונות הבת ומהך יליף לנ"ד במכ"ש דהא התם אפי' שחזר ונשא אותה אשה עצמה אפי"ה אמרינן שנפטר ממזונות הבת כ"ש זה שמתה אשתו ונשא אשה אחרת דודאי דאיבד המוהל זכותו. וקשיא ליה לדידיה וכ"ת אדילפת מסיפא דאמר בפי' כ"ז שאת עמי נילף מרישא דאם פסק עמה סתם לזון את בתה אף אם גירשה ונשאת לאחר חייב במזונותיה וה"ה הכא נימא כיון שנשבע לו סתם לתת ול בנו הראשון למולו אף אם מתה אשתו ראשונה ונשא אחרת שיתחייב לקיים שבועתו ודחה הוא ז"ל דליכא למילף מרישא יען דהתם אף אם גירשה ונשאת לאחר עכ"ז יש בידו המציאות לזון את הבת ולהכי מחייבינן ליה לקיים חיובו משא"כ הכא כשמתה אשתו חסר המציאות ליתן לו בן למולו מסיבה שאין לו אשה משו"ה אמרי' כיון שמת' הוי כאלו התנה בפי' כמו הפקחין שהיו מתני' כ"ז שאת עמי יעש"ב שהעלה להלכה ולמעשה דפטור ראו' משבועתו. ואני ההדיוט אחרי המחי"ר מעצמותיו הק' לא זכיתי להבין חי' זה כלל שהרי גבי משכיר בית לחבירו סתם קי"ל דאם נפל חייב להעמיד לו בית ואם אין לו בית אחרת ליתן לו לדעת הרא"ש והטור ז"ל שם בסי' שי"ב דאם קנו מידו בשעה שהשכיר לו הבית חייב לשכור לו בית אחרת וליתנה לשוכר שידור בה. ולד' מרן הב"י ז"ל דאפי' בלא קנין כיון שנכנס לבית לדור בו כבר נשתעבדו נכסיו של המשכיר ואם נפל חייב לשכור לו בית אחרת ואפי' לבנות לו בית אחרת יע"ש. וא"כ כ"ש בנדון ה' ש"א ז"ל שנשבע ש"ח לתת לו בנו הראשון למולו ומתה ונשא אחרת דודאי חייב ליתנו לו דנשים לא בצרי העלמא. ואעיקרא דדינא הראיה שהביא מההיא דמדור אלמנה אחרי המחי"ר לא זכיתי להבין ד"ק דגם במדור אלמנה דקי"ל נפל אזדא ליה מ"מ לא נפטרו היורשים מלתת לה בית אחרת וכמ"ש מרן באה"ע סי' צ"ד אלא דאותו מדור שהיתה בחיי בעלה כיון שנפל נסתלק זכותה יען עיקרא תקנתא דרבנן היא וצ"ע. ועל תשוב' זו של ה' ש"א ז"ל כבר צווח בה הרב מ"מ ז"ל בח"מ סי' י"ט יע"ש וה' נחפה בכסף בחיו"ד סי' ב' אף כי יצא לישע לתרץ קו' הרב מ"מ ז"ל עכ"ז לדינא אסיק דלא כוותיה דה' ש"א ז"ל ומטעם דקי"ל גבי נדר או נשבע דחוזר הדבר לאיסורו וכמ"ש מרן ביו"ד סי' רט"ז סק"ד והיא תשו' הריב"ש סי' שנ"ו באו' לחבירו קונם לביתך שאני נכנס. דאם מכרו לאחר מותר ואם חזר וקנאו או שנפל ובנאו אפי' בנאו במקום אחר חוזר לאיסורו וא"כ מינה יליף לנדון ה' ש"א ז"ל דכיון. דנשבע לתת לו הילד למולו אף שמתה אשתו ונפטר משבועתו כיון שנשא אשה אחרת חוזר לאיסורו וחייב לקיים שבועתו יעש"ב. ואנא עבדא תמיהני איך אשתמיט מיניה דמני"ר מ"ש הש"ך ז"ל שם שאם קנה בית אחרת לגמרי דמותר ליכנס לביתו דלא נתכוון זה לאסור על עצמו אלא לבית שהיה לו באותה שעה עכ"ל יע"ש.

וא"כ הדבר קשה דבשלמא אם גירש את אשתו זה שנשבע והחזירה שפיר מצי למילף מהתם דחוזר הדבר לאיסורו אבל כיון שמחה ונשא אשה אחרת לד' הש"ך אדרבא היוא סיעתא לה' ש"א ז"ל והוא פלא. ותו ק' לענ"ד מסוגיא דחולין ד' ט"ז הכל שוחטין וכו' מאן תנא אמר רבא ר' ישמעאל היא דתניא כי ירחיב ה' ונו' ר' ישמעאל או' לא בא להתיר אלא בשר תאוה שבתחילה נאסר להם משנכנסו לארץ הותר עכשיו שגלו יכול יחזור הדבר לאיסורו לכך שנינו הכל שוחטין יע"ש. הרי דהאיסור אינו חוזר ולדידי תימה. וכי תימא תקשי מסוגיא זו להריב"ש ז"ל שהוא ס"ל דחוזר הדבר לאיסורו אבל כד דייקינן שפיר אפשר לתרץ דטע' הריב"ש הוא משום שאמר קונם לביתך וכשחזר וקנאו הרי היא ביתו ולא מטע' דחוזר הדבר לאיסורו כמ"ש ה' נח"ב ז"ל: שוב ראיתי להרב פ"מ ח"ב סי' נ"ד שהביא תשובת הריב"ש ז"ל לנדונו דס"ל דחוזר הדבר לאיסורו ויצא לחלק כמ"ש בעניותי דהתם בנדון הריב"ש עיקר טעמא הוא משום דלביתך משמע כל שהיא ביתך ולכך כשחזר וקנאו הרי נעשה ביתו ולאו משום איסור אחר אתינן עלה אלא מפני כשאמר לביתך כל בית שלו במשמע וה"ה בית א' שלו שהוא אסור וכמ"ש מרן ז"ל גבי ביתך שאיני נכנס דאמרו דאם נפל וחזר ובנאו דאסור דלאו דוקא שבנאו במקומו דה"ה אם שינהו במקום אחר דאסור דכל שהיא ביתך קאמר ומדבריו אלו מוכח דגם הוא ז"ל לא שלטה עינו מ"ש הר' ש"ך ז"ל הבאתי דבריו לעיל עכ"פ משמע מדברי ה' נח"ב ז"ל וה' פ"מ ז"ל דפליגי על הש"ך ז"ל. ושוב כ' וז"ל מ"מ המדקדק בדברי הריב"ש ז"ל יראה דבתחי' דבריו הוא אוסר אפי' בלאו האי טעמא דכל שהוא ביתו אלא מטעם דכל שחזר וקנאו חוזר לאיסורו הראשון ולא אמרי' פנים חדשות באו לכאן וכו' יעש"ב:

באופן דאחר שחי' בד' הריב"ש ז"ל כמ"ש בעניותון חזר וסחר דבריו כי המדקדק בדברי הריב"ש ז"ל כנז' וכו' ומידי חופשי באמתחות הספרים יגעתי ומצאתי להגאון ה' מח"א ז"ל בה' נדרים סי' ל"ט ד' ט"ז ע"ג שהק' על הרב פ"מ ז"ל הנז' מסוגיא דחולין הנז' וכתב וי"ל יע"ש. ובאמת פליאה נשגבה איך לא זכר שר ה' נח"ב ז"ל לא להר' פ"מ ז"ל ולא לה' מח"א ז"ל ולדידי צע"ר. גם הגאון החק"ל ח"ב מיו"ד סי' מ"ו מלבד שלא זכר שר להפ"מ ז"ל והר' מח"א ז"ל ולא עוד שכל מה שהק' הוא ז"ל על מ"ש הרדב"ז בישנות סי' רנ"ד מתשו' הרשב"א סי' תתקס"ב ותשו' המבי"ט ח"ב סי' נ"ח ומוהר"ם אלשיך סי' ס"ח כבר קדמו הגאון ה' מח"א ז"ל בנימוקיו על הרדב"ז ז"ל הובאו בספרו הטהור בחידושיו ד"מ ע"ג ועוד ציין למהר"ם גאלאנטי ז"ל סי' פ"ז יע"ש. באופן דהרב מ"מ וה' נח"ב וה' דבר משה ח"ב סי' קי"ז והרב חק"ל בח"ב דיו"ד סי' מ"ו כולהו רבוואתא אסיקו הפך הרב ש"א ז"ל ואף אי הוי ספיקא אזלינן בשבו' לחומרא יע"ש. אמור מעתה נחה שקטה

החקירה של ה' חיד"א ז"ל בדהע"ה כיון שנדר ונשבע אם אבא באהל ביתי וגו' וידוע דדוד מלך ישראל חי וקים אינו כשאר אינשי דאמרי' בהו במתים חפשי א"כ לא ח"ו שעכבו בידו מלעלות למחיצתו אלא הוא מעצמו לא רצה ליכנס עד שנבנה בהמ"ק כדי לקיים שבועתו כיון דקי"ל אם חזר ובנאו אפי' בנאו במקום אחר חוזר הדבר לאיסורו ואפי' בבית אחר וכס' ה' נחפה בכסף וה' פני משה ז"ל כנז' זה נלע"ד וא"ש את"מ. והנה הרדב"ז בחדשות סי' רמ"ח נשאל בראובן שאמר לתת בנו לשמעון להיות סנדק יושב על הכסא אם יכול לחזור בו. והשיב דאם לאחר שנולד הילד אמר ליתן לבנו לשמעון שיהיה סנדק דחייב לקיים דברו לפי שכך הוא המנהג שמקני' מצוה זאת ע"י דבור וראיה מהא דאמרי' במציעא דקונה בסתימותא דהיינו שרושם בחבית והיינו מפני המנהג וה"נ צריך לקיים דשארית ישר' לא יעשו עולה. וכן ראיתי כתוב בשם רבינו יחיאל ז"ל עכ"ל. ובאמת פלא שלא זכר שר לתשו' הרא"ש כלל י"ב סי' י"ג שהביא נכדו התשובה הלזו עצמה שהביא הוא ז"ל משם רבינו מאיר ז"ל והוא ז"ל דחה דבריו דסתימותא שאני שעשה מעשה ואסיק דאפי' אם נהגו כן הוי מנהג גרוע יע"ש. ועי' להרא"ש ז"ל עוד בכלל ק"ג סי' יו"ד נקוט מהא דלד' הרא"ש ז"ל דבשבו' מיהא חייב לקיים שבועתו אף קודם שנולד. עו"ן מ"ש בסוף ספר עמודיה שבעה משם האר"י ז"ל דבחרבן הבית חסרו מן הכסא אות א' ונשאר כס ומשם הוי"ה ב"ה אות וא"ו. ה"א. ומירושלם חסר אות יו"ד שהם אותיות אהו"י. ותיקונם ע"י שמירת המועדות יתוקנו אותיות אלו. ובזה פי' כו' הכתוב דרכי ציון אבילות מבלי באי "מועד" בתולותיה נונות "וה"א" מר לה יע"ש. עו"ן מ"ש הר' חיד"א ז"ל בשם רז"ל דבשעת בריאת העולם עמד הקב"ה והתפלל יה"ר שיכבשו רחמי את כעסי ומידי הוא טעמא שנשארת בקדושתה לעולם:

מעתה נא"ה דהנה כיון דדהע"ה נשבע אם אבא באהל ביתי קיים שבועתו דאפילו במקום אחר לא נכנס דס"ל כס' ה' נח"ב דבשבו' אף אם נפל חוזר הדבר לאיסורו ואם כן מדה כנגד מדה עשה לו הקב"ה שנשבע לו מפרי בטנך אשית לכסא לך והוכרח לו' לא ישוב ממנה שלא תסבור כס' ה' ש"א ז"ל דאם מתה אשתו דנפטר משבועתו. וע"ז אמר אם ישמרו בניך בריתי שהוא המילה ועדותי זו דהיינו ע"י שבועה יתחייבו לתת לאחר שישב על הכסא חייב לקיים שבועתו וז"א גם בניהם עדי עד ישבו לכסא לך. ועתה נותן טעם למה הוצרך דהע"ה לישבע אם אבא באהל וגו' ומתרץ כי בחר ה' בציון איו"ה למושב הם האותיות החסרים שצריכים להשלים. וידוע דהחיריק היא מושכת יו"ד ואח"כ אמר לגבי קובה"ו כ"י אף שאני אומר זאת מנוחתי לא תחשבו דהוי כדין בית זה דקי"ל נפל

אזדא ליה חלילה יען כי מששת ימי בראשית איויתיה. וז"א זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי איויתיה. וזה הטעם שלא זזה שכינה מכותל המערבי ה' יזכנו לראות בבנינה כיר"א: איך שיהיה חזרתי לנשאי מקדם אלה המצות וגו' דהנה ידוע דישר' שבאותו הדור זכו לקבל התורה מטעם הענוה כדכתי' לא מרובכם חשק ה' בכם ויבחר בכם כי אתם המעט שממעטים עצמיכם. גם מרע"ה ע"י מדת הענוה זכה להיות ציר נאמן לקבל התורה. גם הר סיני מסיבת שפלותו זכה שינתן בו התורה ולהראות שחביבה לפניו יתב' מדת הענוה ירד על הר סיני וכמ"ש רז"ל בפי' הכתובי' אתם ראיתם וגו' לא תעשון אתי וגו'. את זה רמזתי אלה המצות אשר צוה ה' את משה שיהיו ענוים בהר סיני שהיה שפל וידבר ה' אל משה במדבר סיני להראות ענותנותו כב יכול:

חזרתי ואמרתי במדבר סיני באהל מועד רמז לפטי' הצדיקי' שהיו רבנים ה' ראש"ל שהיה בודאי סיני והרב כמוהר"א עזריאל וה' צוף דב"ש והן בעון מתו במדבר סעו המה למנוחות. עזבו אותנו לאנחות ואין לנו מה לדבר זולת שיעמדו באהל מועד ויתפללו בעדינו שלא ישמע עוד שוד ושבר בגבולינו ויאמר די לצרותינו כיר"א:

חזרתי ואמרתי במדבר סיני באהל מועד דכבר אמרנו דע"י השלום אנו מקוים שיבנה בית קדשינו ותפארתינו ותיבות "במדבר סיני" עולה כמנין "בשלום" ממש. וז"א במדבר סיני אם תהיו בשלום בעהי"ת באהל מועד יבנה בית קדשינו בעגלא ובזמן קריב אמן כן יהי רצון:

דרוש יב לשבת כלה

דרוש שדרשתי בבהכ"ן הגדולה בשנת אמר"ת ה' לפ"ק:

והנושא בא יחנו סביב למשכן העגות ולא יהיה קצף על עגת בנ"י. יחנו סביב למשכן העדות ולא יהיה קצף על עדת בנ"י. ולא יהיה קצף על עדת בני ישראל ושמרו הלויים את משמרת משכן העדות:

איתא בפסיקתא זוטרתא פ' יתרו סי' י"ט אות וא' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש וכן הוא אומר אחת היא יונתי תמתי. כהנים יכול כהנים מבטלנים כענין שנאמר ובני דוד כהנים היו ת"ל וגוי קדוש אלה הדברים שלא תפחות ולא תוסיף אשר תדבר אל בני ישראל כסדר הזה עכ"ל: יתבונן האדם ויעמיק ההמשכיל מה יקרו חסדיו יתברך אשר בראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכינו וכמ"ש הרב מופת הדור ה' חיד"א ז"ל בדרוש כ"ו לשבת כלה בס' דברים אחדים כי הנה הפלוסופים חילקו כל חמדות העוה"ז לג' חלקים. טוב. ערב. מועיל. וכתב הוא ז"ל

דבתוה"ק יש בה ג' חלקים הנז' טוב דכתיב כי לקח טוב נתתי לכם. ערב דכתיב מתוקים מדבש ונופת צופים מועיל דתנן גדולה תורה שנותנת חיים לעושיה וכתיב כי חיים הם למוצאיהם. האמנם לעומת זה יש לאידך גיסא בתענוגי העוה"ז יש אהבת הערב דהיינו אכילות ושתיות שחוק וטיול. ויש אהבת המועיל שרודף האדם לצבור כסף וזהב יום ולילה לא ינוח ולא ישקוט לאסוף הון ואוצרות רבות כי בדעתו הנפסד שיועיל לו הממון אבל באמת קרא כתיב לא יועיל הון ביום עברה. וגם האכילות והשתיות הכל כאפס ותוהו נחשבו. למצא כי בתענוגי העוה"ז לא יש אהבת הטוב רק אהבת הערב והמועיל. ובזה פירשתי בעניותי כו' הכתובים בתהלים טוב לי כי עוניתי למען אלמד חקיך טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף. והוא פשוט דדהע"ה משבח ומפאר להקב"ה שלא הלך אחר אכילות ומשתאות ועסק בתורה שהרויח כי בזה ישיג הטוב מה שאינו משיג בתענוגי העוה"ז. וז"א "טוב" לי כי עוניתי ולא הלכתי אחר התענוגים למען אלמד חקיך וגם לא בקשתי לאסוף ממון יען טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף וזה יהיה כו' הכתוב טוב טע"ם [כי ר"ת טעם הוא טוב ערב מועיל] ודעת למדני כי במצותיך האמנתי והוא פשוט. ובזה פי' ה' ז"ל כו' הכתוב טוב מע"ט ביראת ה' מאוצר רב ומהומה בו ר"ת מע"ט מועיל ערב טוב ביראת ה' מאוצר רב שאינו מתקיים וש"י:

והנה ידוע דהאדם הוא מורכב מגוף ונפש הגוף הולך אחר תאות הגשמיות תענוגי העולם הזה והנפש הולכת אחר תאות הרוחניות ללמוד תורה ולשמור מצותיו יתב'. נמצא שהם חלוקים זה עם זה. והרב אהל יעקב בעל המשלים המשיל הענין לעיר קטנה שהיו בה ב' עשירים והיה המחלוקת רב ביניהם ואנשי העיר מחציתם נמשכים אל האחד ומקצתם אל הב' ועי"ז היה ריב ומדון בעיר והיה שם איש אחד חכם ונבון ורצה לעשות שלום ביניהם והסכימה דעתו לקרב את שנים העשירים ע"י שיתחתנו בנו של זה ישא את בת הב' ובזה יהיו אהובים כריע כאח. כן הדבר האדם המורכב מגוף ונפש ומתנגדים זל"ז והקב"ה כ"י הפליא עצה לשתף עם מזון הגוף ופרנסתו ומחיתו מצות רבות דהיינו כשיחרוש ויזרע ויקצור כמה מצות יש בהם וכשילוש יש מצות חלה וכשיאכל יש ברכת המזון והמוציא וכן ברכת הנהנין באופן דשניהם שמחים הגוף הרי אוכל ושותה ועושה כל הנאות הגשמיות והנשמה תהנה מקיום המצות והברכות וזה נלע"ד כו' הכתוב במשלי צוף דבש אמרי נעם מתוק לנפש ומרפא לעצם ופירש"י אמרי נעם אלו דברי תורה והוא פשוט דעל ידי הדברי תורה יהיו צוף דבש לשני הצדדים מתוק לנפש ומרפא לעצם שהוא הגשמיות:

ובדרך זו נלע"ד לפ' כו' הכתוב ביואל ב' ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה' אלד'יכם אשר עשה עמכם להפליא ולא יבושו עמי לעולם. והנה דלכאו' יליד מה זו אזהרה לאכול אי כו' כדי שיברך הרי כבר כתוב בתורה ואכלת ושבעת וברכת. ותו ק' אומרו ולא יבושו עמי לעולם מהיכא תיתי שיהיה להם בושה דקאמר ולא יבושו וגו' האמנם עפי"ה הנה נכון ונקדים מאי דאיתא בסנהדרין דצ"א ע"כ א"ל אנטונינוס לדבי גוף ונשמה יכולים לפטור עצמם מן הדין גוף או' הנשמה חטאה שהרי מיום שנסתלקה הנשמה הרי הוא כאבן מוטל ונשמה או' הגוף חטא שמיום שפירשתי ממנו לא חטאתי א"ל רבי אמשול לך משל למה"ד למלך שהיה לו פרדס נאה והיו בו פירות בכורות נאות והושיב בו ב' שומרים א' חיגר וא' סומא מה עשו רכב החיגר על הסומא ואכלו הפירות כשבא המלך אמר להם היכן הבכורות חיגר אמר אני איני יכול לעלות והסומא אמר אני איני רואה אותם מה עשה הרכיב החיגר על הסומא ודן אותם אף הקב"ה מביא הנשמה עם הגוף ודן אותם שנא' יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו ופי' רש"י דהשמים הוא כינוי לנשמה והארץ הוא כינוי לגוף שבא מן הארץ עכ"ל:

והנה מתשו' רבי שהשיב לאנטונינוס מוכח דס"ל דהלכה כר' יאודה ור"מ לגבי ר' שמעון בההיא דאפליגו במס' שבת ד' צ"ב ע"ב תני במתני' המוציא ככר לרה"ר חייב הוציאוהו שנים פטורין לא יכול אחד להוציאו והוציאוהו שנים חייבים ור' שמעון פוטר. ואיתא בגמ' במתניתא תנא זה יכול וזה יכול ר"מ מחייב ור' יאודה ור' שמעון פוטרין זה אינו יכול וזה אינו יכול ר"י ור"מ מחייבים ור"ש פוטר וטעמא דר"ש דתלתא מיעוטי כתיבי נפש אחת תחטא חד למעוטי זה עוקר וזה מניח וחד למעוטי ז"י וז"י וחד למעוטי זה אינו יכול וזה אינו יכול יע"ש והשתא בהכרח ס"ל לרבי דלא כר"ש שהרי הגוף והנשמה באמת הוי זה אינו יכול וזא"י ולד' ר"ש פטירי ממיעוט דבעשותה אלא ודאי דס"ל כר"י ורבי מאיר דמחייבים. וכן ראיתי להרב מוה"ר הרב חיד"א ז"ל כס' יוסף תהלות דמדמי להך מאמר דרבי להההיא פלוגתא דמס' שבת הנז' וכיון דקי"ל כר"י ור"מ בזה אינו יכול וזא"י דחייב ולהכי מחייב הקב"ה לגוף ולנשמה דזה א"י וזא"י יע"ש. אשר מזה אני תמיה כמה נתחבטו הרב ח"ק כמוהר"ר קאלאמארו ז"ל עם מוה"ר ראש"ל רבין חסידא. הרב אנ"ן ז"ל בפי' זא"י וזה א"י אם הכוונה ששניהם תשושי כח ולא יוכל האחד לעשות המלאכה לבדו. או דילמא דפי' זא"י וזא"י הוא מצד הפעולה שהיא גרועה דהיינו שכל אחד אשר בידו אחת ואמטו"ל אינו יכול אבל אם היה תופס בב' ידיו היה יכול ונ"מ לענין סינון המים בשבת ע"י שנים דהיינו שאחד אוחז המסננת וא' שופך המים דלד' הרב כמוהר"ק ז"ל הוי זה א"י וזא"י מצד הפעול' שזה ששופך המים אינו יכול לאחוז

המסננת כיון שהוא שופך ואף שיש לו כח גדול אינו יכול מיקרי וחייב ולד' מוה"ר ראש"ל הרב אג"ן ז"ל אם באמת יש לכל אחד מהם כח לשפוך המים ולאחוז במסננת הוי זה יכול וז"י ופטורין יעש"ב. ותימה דלא זכרו לדברי רבי הנז' שהשיב לאנטונינוס דבאמת הגוף בלא הנשמה אין לו שום כח לעשות שום דבר וכן הנשמה בלא הגוף נמצא דהעיקר תלוי בכח ולא בגריעותא דפעולה וכס' הרב אג"ן ז"ל ותמהני דלא זכרו למאמר הלזה ודו"ק. עו"ן מ"ש הרב שלטי הגבורים ז"ל בפ"ק דב"ב וז"ל והעובר עבירה שחייב עליה חטאת נותן כפרת עונו כו"ך לעניים כמו שמפורש בס' התשובות להגאונים ואם אותה עבירה עשאוה שנים כאחד אפי' שזה לא היה יכול לבדו לעשות כל העבירה עתה שעשאוה השנים שניהם צריכים כפרה וצריך כל אחד מהם לתת צדקה כל מה שהיה אחד מהם נותן לבדו כיון שהוא לגבוה וע"כ לא מבעייא בגמ' שור של ב' שותפים כיצד משלמין כופר אלא משום דהממון אזיל לחצירו ואם ישלמו כל אחד כופר שלם ירויח זה חינם אבל כשהממון אזיל לגבוה ודאי כל אחד משלם כפר שלם עכ"ל. ובאמת לא זכיתי להבין ד"ק מאי אפי' דקאמר הלא עיקר החיוב הוא היכא שזה אינו יכול וזא"י ואם ז"י וז"י דפטורים. ותו ק' מ"ש דכיון שהוא לגבוה כאילו דינא אשמועינן והלא דינא דזא"י וזא"י דאמרינן שניהם חייבים היינו שכל אחד חייב חטאת אחת כאילו עשה כל העבירות ומאי אתא לאשמועונן ולדידי צ"ע. ואולי דהוי ט"ס וצ"ל אפי' יכול לעשותה לבדו ואם כנים אנו בזה יתורצו הב' קושיות הנז' ואם שגיתי את"מ. והיותר תימא דלא זכר שר דהרמז"ל פסק בפ"י מה' נזקי ממון ה' ה' בשור של ב' שותפים שהרג כל אחד משלם כפר שלם וכתב הה"מ דאף שהיא בעייא בגמ' ולא איפשיטה כיון דכופרא כפרה נקטי' ביה להחמיר יעש"ב והוי הפך מ"ש הוא ז"ל והוא פלא: אשר עפי"ז נר' לפקע"ד מתוק מדבש כו' הכתוב אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע. דלכאו' יל"ד מה היא עשית האנוש ומה הוא שיחזיק הבן אדם ומאי שיאטה דשבת הכא. ותו ק' ושומר ידו אמאי נקט ידו ולא ידיו אבל עפי"ה ניחא והוא דכבר אמרנו דאם יצטרך האדם לעשות איזה מלאכה בשבת או שרוצה מים לצמאו וצריך למלאת מים מן הבור או לחולה הצריך אף שהכל מותר לעשות בשביל החולה בשבת יעשו אותה מלאכה בשנים שזה יכול וז"י וכמ"ש ה' שמחת יו"ט ז"ל בסי' ע"ן ד' ר"ח יע"ש. והנה טעם דזה יכול וז"י דפטורים אמרו התם בגמ' דכתיב בעשותה כולה ולא מקצתה. וז"א אשרי אנוש יעשה זאת שיכול לעשותה כולה ועכ"ז אינו עושה לבדו אלא ובן אדם יחזיק בה דהוי פשאוה שנים בז"י וז"י ודאי איש כזה הוי שומר שבת

מחללו. אבל גבי שאר עבירות אינו כן דאפי' דזה יכול אלא דעוסק בידו אחת אפי"ה חייב וז"א ושומר ידו מעשות כל רע ודו"ק:

וכדי להבין הפסו' שאמר דהע"ה אספו לי חסידי כורתי בריתי עלי זבח ויגידו שמים צדקו כי אלד'ים שופע הוא סלה. אחר שאמר בתחי' יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו ומה שדרשו בגמרא על הגוף והנשמה מה סמיכות יש עם פסוק אספו לי חסידי וגו' האמנם נר' לפקע"ד אי ניחא קמיה שמיא ואם יוכשר בעיני מו"ר בהק' מ"ש רמ"א ז"ל בתשו' סי' ע"ו דבא לחלוק על מרן הב"י שפסק במילה בשבת שמוהל אחד ימול ויעשה פריעה והכל והוא ז"ל כ' דיותר טוב לעשותה בב' מוהלים שלא יעשה אחד מהם מלאכה שלימה והוי כשנים שעשאוה דפטורים דהוי כמו זה עוקר וזה מניח ועוד הביא ראיה מקרבן התמיד שדוחה שבת ועושין אותו כמעשהו בחול ולא אמרינן שיעשה כל המלאכות כהן אחד אלא ודאי דמותר לעשותה בשנים יעש"ב. וכנראה שתשו' מור"ם ז"ל הלזו היא נעלמה מאת מרן מהריט"א ז"ל שהוא ז"ל כתב להיפך שאדרבא מן הראוי היה לעשות השחיטה בשנים דכל מאי דאפשר למעבד בהיתר עבדינן בשנים דזה יכול וז"י כיון דמדינא שחיטה כשירה בשנים לולי דגלי קרא במועדו ללמד דהותרה העבודה בשבת כמעשהו בחול יע"ש. ובאמה דמלבד דלא הוי סיעתא לרמ"א ז"ל אדרבא הויא תיובתיה אמור מעתה דזה יהיה כו' הכתוב אחר שאמר דהע"ה בהקב"ה דן את הגוף והנשמה מטעם דזה א"י וזא"י מביא דאיה מהמילה לד' מור"ם ז"ל דיותר טוב שיהיו שנים מטעם דזה יכול וז"י וז"א "כורתי" בריתי בין בין שנים. ועור מביא ראיה משחי' התמיד לד' מרן מהריט"א ז"ל דמן הראוי שיהיו שוחטים בשנים כיון דז"י וז"י לולי דגלי קרא במועדו. וז"א עלי זבח וא"כ מכאן מוכח דמשפטי ה' אמת וז"א ויגידו שמים שהוא הנשמה שהיא כינוי לשמים וחשקה ותאותה לידבק בשרשה יגידו צדקו כי אלד'ים שופט הוא סלה בדין כיון דזא"י וזא"י ודו"ק. ואפשר דזה יהיה כו' הכתוב ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה' אלד'יכם עפ"י אמות הקודם דאם האדם אוכל לשובע נפשו ומברך וגם כל המצות המצורפות לאכילה זהו מותר גמור דעי"ז נעשה שלום בין הגוף והנשמה. וז"א אשר עמכם להפליא שלא יהיו מתנגדים זל"ז הגוף והנשמה ועי"ז אינו צריך להביא אותם אחרי פטירתם לדון הגוף והנשמה כדכתי' יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו וז"א ולא יבושו עמי לעולם תיבת עמי דייקא ותיבת לעולם היינו לאחר פטי' לא יבשו ודוק:

ובאמת לא אכחד כי תמיהה לי מלתא טובא במה שראיתי לה' מהר"מ מינץ ז"ל בסי' צ"ח שנשאל בנערה אחת שהיתה משודכת עם ראובן ועברו דברי ריבות בין המחותנים

ונשתדכה הנערה עם שמעון ורוצה לשלם הקנס והלך החתן לפני ב"ד הצדק וטען שזהו בושה גדולה שמבייש להחתן בהניח הקנס והסכימו הרבנים לטענתו וגזרו על הצד הב' שלא יתן הקנס שהוא מביש להחתן וע"ז נשאל הרב ז"ל הנז' וגם הוא ז"ל החליט המאמר שהאמת עם החתן והאריך הרחיב לחייב לאבי הכלה ולהחתן הב' ולאביו ובתחי"ד כתב שלא יוכל אבי החתן הב' לפטור את עצמו בטענה שהבן הוא גדול ובר דעת ומה בידו לעשות. וגם הבן יפטור מה בידי לעשות כיון שאבי הוא הנותן לי הנדן וכיוצא והוא צוה לי ליקח את הנערה הזאת. שאם יטענו שניהם הכי אדרבא יתחייבו מדינא דזה אינו יכול וזא"י דשניהם חייבים וכו' והרי זה דומה להההיא דאיתא בפ' חלק אמ"ל אנטונינוס לר' נשמה והגוף יכולין לפטור עצמם מה"ד וכו' והכא נמי לא שנא יעש"ב. והנה להרב מוה"ר יוסף תהלות ז"ל לא קשה כ"כ דאין משיבים על הדרש וכמו שכן כתבו בס' חקי חיים ז"ל בסי' הנז' על מ"ש בס' ראשי דוד ז"ל שני הרבנים הנז' הרב אנ"ן והרב כמוהרר"ק ז"ל. ברם לה' מהר"מ מינץ ז"ל דמייתי סייעתא לעיקר דינא מהאגדה הנז' למילף מיניה דהיכא דזה אינו יכול וזא"י שניהם חייבים ולדידי המעמי' מעט בעניין אדרבא יכולים להביא ראיה לאידך גיסא דר' ס"ל כר' שמעון דזא"י וזא"י שניהם פטורים דאלת"ה למה הוצרך בעל הפרדס להרכיב החיגר על הסומא להוכיחם וכן הקב"ה להרכיב הגוף עם הנשמה לעשותם גוף אחד ולדונם כיון דמדינא שניהם חייבים מן הראוי לדון לכל אחד בפ"ע כמו באיסור שבת דכל אחד חייב חטאת בפ"ע כאילו עשה הוא לבדו כל העבירה אל"ו דכל אחד בפ"ע לא רצה לדונה דמן הדין הם פטורים ואמטו"ל הרכיב אותם יחד לעשותם גוף אחד דבודאי חייב ואין פוטר אותו והוא תימה:

איך שיהיה אמרתי לפ' כו' הכתוב אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע בדרך מוסר השכל. דהנה זאת כמה פעמים שנלאינו לומר תוכחת מוסר בעד שמירת שבת דהנה אמרו רז"ל כל המחלל את השבת כאילו כופר בכל התורה כולה ומן הראוי היה ע"כ איש אשר בשם ישראל יכונה לישב כל יום שבת יושב ולומד תהלים ולשמוע הדרשן ולא מבעיא שאינם לומדים אלא שיוצאים לשוק לדבר דברי ריבות ונבלות ודברים בטלים. ויש מהם יוצאים חוץ לעיר ואינם נזהרים מלהוציא המורה שעוה או הטריספיל או פיפיעאס או הריזה ונכשלים לחלל שבת בפרהסיא. ויש מהם שמגדלים שער ראשיהם הנקר' "פירוקא" וביום השבת סורקים במסרק ורוחצים וסכים על כמה אופנים מחללים את השבת בעוה"ר. ואינם נותנים לב להבין ועין לראות כי בכל חו"ל שגבר האויב ותכף ומיד גזרו בעוה"ר לבטל את השבת ושיהיה יום השוק ביוש"ק. ולולא חסדיו יתברך שהמלכות שלנו הוא מלכות של חסד

ואדרבא רצונו שכל אחד ישמור חוקיו ומשפטיו. והרב בירך יצחק בפ' וילך נתן טעם למה מבקשים כל שונאי ישר' כאשר גברה ידם ב"מ קודם כל דבר לבטל את השבת. והוא בהקדים מ"ש בפ"ק דחגי' ועוד דרש את ה' האמרת היום וה' האמירך היום א"ל הקב"ה לישר' אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם דאמרו שמע ישר' וכו' אף אני אעשה אתכם חטיבה א' דכתי' מי כעמך ישראל גוי אחד וגו'. וכתבו התוס' בד"ה ומי כעמך וגו' אמרי' במדרש ג' מעידים זה על זה ישר' ושבת והקב"ה. הקב"ה ושבת מעידין על ישראל ישר' ושבת מעידים על הקב"ה הקב"ה וישר' מעידים על השבת ע"כ. ופי' המפ' למה הביאו התוס' ז"ל דברי המדרש הנז' ותי' דהוקשה להתוס' על פשט הש"ס דאיך ישראל והקב"ה מעידים זע"ז והלא חיישינן לגומלין וכדתנן בפ"ד דדמאי שלי אינו מתוקן ושל חבירי מתוקן אינם נאמנים. ולזה הביאו המדרש דכתב דג' המה מעידים זע"ז ובג' ליכא למיחש לגומלין. ובזה פי' הוא ז"ל כו' הכתו' על עמך יערימו סוד ויתיעצו על צפוניך אמרו לכו ונכחידם מגוי ולא יזכר שם ישר' עוד כי נועצו לב יחדיו עליך ברית יכרותו. דלכאו' קשה מהו הסוד ומהו הצפון ואיך יכחידום ב"מ אמנם עפי"ה ניחא וידוע דשבת נקרא חמדה גנוזה. וז"א על עמך יערימו סוד שכבר ידעו זה הסוד דע"י עדות השבת נתאמת עדות ישראל והקב"ה דלא חיישי לגומלין ויתיעצו על צפוניך שהוא שבת קדש דנקרא חמדה גנוזה לבטל את השבת אמרו כשאנחנו מבטלים את השבת נכחידם מגוי העדות שמעיד הקב"ה על ישר' מי כעמך ישר' גוי אחד בארץ נתבטל ח"ו זה העדות דחיישי' לגומלין ולא יזכר שם ישר' עוד וע"ז דואג דהע"ה כי נועצו לב יחדיו עליך ברית יכרותו כונתו דכל מה שהם מבקשים לבטל את השבת כוונתם להרע ולפגום בכבודך ולבטל עדותך ח"ו יעש"ב ודפח"ח זלה"ה. ובזה פיר' בעניותי כו' הכתוב שמעה עמי ואדברה ישראל ואעידה בך אלד'ים אלד'יך אנכי. דיל"ד מהו הדבור לא פירש להם. ותו קשה ישראל ואעידה בך נראה שהוא קשור עם ואדברה ולא ידענו מהו הדבור ויצטרך להעיד הקב"ה. ותו ק' או' אלד'ים אלד'יך אנכי והביאור פי' שהוא מה שאמרו אנכי ה' אלד'יך. ועפי"ה ניחא דידוע דדבור הוא כינוי לשבת דכתי' ודבר דבר והוא פשוט דע"י השבת הוא יעיד עלינו ואנחנו נעיד עליהם:

ואחר שמוע כל אלו הדברים גודל עון חילול השבת איך לא יסמר שער האדם לשמור את השבת בכל יכולתו. ונוסף גם הוא יש כמה פריצים שמגלחים זקנם בעוה"ר ולא ידעו ולא יבינו עד היכן מגיע עונשו של מגלח זקנו הלא תראה לה' מוה"ר ה' חיד"א ז"ל שמבי' מעשה שאירע בקרוב בזמן ר' יאודה החסיד ז"ל שהיה איש מגלח זקנו והתרה בו כמה פעמים ולא הטה אזן ובשעת מיתתו אחר שהיה נוטה למות נתרפא מעט והיה מניח ידו

בזקנו ואמרו לו מה אתה ממשש בזקנך אמ"ל תדעו שכבר עלתה נשמתי למעלה ותיכף הניחו לו זפת על זקני והיו מושכים בזפת את שער זקני עד שהולך להפשיט עורי מעל פני ונתנו לי מעט רפואה לפי שעה לספר לכם מם שאירע לי כדי שלא תכשלו אתם בזה. ומי הוא ששומע מעשה רב כזה ולא תפול עליו אימתה ופחד מלנגוע אפי' בשטר אחד כ"מ. וחוץ מזה כמה נתרבה הפריצות בעוה"ר לאין תכלית. ושחוק בקוביא בקאב'אניס. וקללות להנשים ומכים אותם לזקנות. ואשכנזיות וגם מקללים הדין בעוה"ר. וכבר נלאו להוכיח כל הבתי דינים ואינם נותנים אזן קשבת ומה בידינו לעשות עוד הלא מאליהם היה להם להבין מצב שפלות אומתינו ופחיתות ערכינו הלא תשמעו מה שעושי' בחו"ל לאחינו בנ"י שמבזים אותם ומחרפים עד שהסכימו בדעתם לגרשם מן הארץ אל תתן ה' מאויי רשע אכי"ר וכל זה גרמו המה לעצמם שרצו ללבוש מלבושיהם ולדבר בלשונה ולאכול מאכלתם ויתערבו בגויים ללמוד מעשיהם כדי להשיג למעלתם וכאשר התחילו להשיג ממעלתם נתקנאו בהם ועכשיו רודפים אחריהם רח"ל. ובכן איך לא יחרד לב אנוש ולא ישמע לקול מורים אשר כבר נלאינו להוכיח ואינם נותנים לב לשוב מדרכיהם ה' ברחמיו יתן בלבנו לשוב בתשו' שלימה לפניו יתב'. ועוד זאת יתירה פשתה המספחת לילך לקבול בערכאותיהם בעוה"ר ובזה אין בידינו להוכיח כלל. וכבר כתב הגאון החק"ל ז"ל בח' א"ח סי' מ"ח דס"ב ע"ב דכל זה ענין הערבות להיות נענש האדם על חבירו וכן גדולי הדור שנתפסים ב"מ בעון הדור היינו בדבר שיש בידו כח לכוף את חבירו ולהחזירו למוטב ואם אין בידו כח ודבריו אינם נשמעים אין עליו להוכיח ולא חייב מצד הערבות ועי' בס' חקקי לב ח"א ח' א"ח סי' י"ט דכ"ג ע"ב ובס' בירך את אברהם דרס"א ע"ג יע"ש: מעתה נא"ה דידוע דמילת עשיה הוא כינוי לכפיה ולזה נקרא גט הניתן בכפיה גט מעושה וז"א אשרי אנוש שיכוף לישר' על קיום התורה אבל צריך שיקבלו דבריו ויכנסו באזני השומע וז"א יעשה זאת יכוף אותם לקיים התורה ומצוותיה אבל בתנאי שיקבל השומע וז"א ובן אדם יחזיק שהוא השומע יחזיק בה ועיקר המוסר והתוכחה צריך להיות על חילול שבת וז"א שומר שבת מחללו. זהו ראשון שבתוכחה ואח"כ יוכיח אותם על שאר עבירות וז"א ושומר ידו מעשות כל רע ודו"ק. וכאשר נתבונן בדעתינו קדושת יום החג הקדוש הבע"ל יום שזכינו להיות במעמד הר סיני לקבל התורה הק' ומידי הוא טעמא שחג הק' הזה הוא יותר גדול במעלה משאר החגים ומועדים וכמה היא מעלתו שזכינו בו לקבל התורה הק' ואם ח"ו חלילה לא נקיים אותה מה היא קדושתו ומעלתו. ולא עוד אלא שנקרא חג השבועות ולמה נקרא חג השבועות הלא ידוע הטעם שנשבעו ש"ח לקיים מצוותיו יתש"ל. וא"כ נמצא דאם ח"ו חלילה נעבור איזה עבירה

מלבד שאנו עוברים על ציוויו יתב' עוד זאת יתירה שאנחנו עבריינים ג"כ. וגם כפויי טובה כדאיתא במדר' שיר השירים כולך יפה רעיתי ומום אין בך תני רשב"י או' בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני ואמרו כל אשר דבר נעשה ונשמע אותה שעה לא היה בהם לא בעלי מומי' ולא מצורעי' ולא חגרין ולא סומין לא אלמין ולא חרשין לא שוטים ולא טפשין וכו' על אותה שעה נאמר כולך יפה רעיתי ומום אין בך. וכן איתא בילקוט תורת ה' תמימה כשם שהתורה תמימה כך לא קבלו ישראל את התורה עד שנתרפאו מכל מום ונטהרו מכל טומאה: אשר עפי"ז נר' לפקע"ד לפ' כו' הפסוקים ועתה אם שמוע תשמעו וגו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש וגו' דלכאורה ק' מה זו נתינה טעם והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ דזה פשו' הוא. ותו ק' למה נקט תאר ממלכת כהנים וגוי קדוש ולא נקט תאר אחר. האמנם נלע"ד לפ'. ובתחי' נבין כו' הכתובי' בירמי' סי' ל' מה תזעק על שברך אנוש מכאובך על רוב עונך עצמו חטאתיך עשיתי אלה לך כי אעלה ארוכה לך וממכותך ארפאך נאם ה' כי נדחה קרא לך ציון היא דורש אין לה כה אמר ה' הנני שב שבות אהלי יעקב ומשכנותיו ארחם ונבנתה העיר על תילה וארמון על משפטו ישב ע"כ. והדקדוקים רבו א' דבתחילה אמר מה תזעק על שברך וק' דודאי דיזעק בקול גדול כיון שהוא כב יכול אומר אנוש מכאובך וכי מי שיש לו כ"כ כאב גדול לא יזעק. ב' אומרן על רוב עונך עשיתי אלם לך נמצא שהוא כב יכול הוא הביא לה המכאובים וא"כ עתה שרצונם לשוב בתשו' זועקים שירפאם. ג' אומרו כי אעלה ארוכה וגו' כי נדחה קראו לך לא ידענו מי הקורא אותה ולמה קראו אותה נדחה. ועוד אומרו ציון היא דורש אין לה למה יאמרו דורש אין לה:

ואולם נלע"ד דיובנו בהקדים מאי דאיתא בפרק המדיר ד' ע"ב ע"ב המקדש את האשה ע"מ שאין עליה נדרים ונמצאו עליה נדרים אינה מקודשת. כנסה סתם ונמצאו עליה תצא שלא בכתובה. ע"מ שאין בה מומין ונמצאו עליה מומין אינה מקו' כנסה סתם ונמצאו עליה מומין תצא שלא בכתו'. כל המומין הפוסלי' בכהנים פוסלין בנשים ואמרו בגמ' ד' ע"ד ע"ב ת"ר הלכה אצל חכם והתירה מקודשת הלכה אצל רופא וריפא אותה אינה מקו'. מה בין חכם לרופא חכם עוקר את הנדר מעיקרו, רופא אינו מרפא אלא מכאן ולהבא. וכתבו התוס' בד"ה חכם עוקר את הנדר מעיקרו. אין לפרש דבלשון תליא מילתא שהוא התנה ע"מ שאין בה מומין והיו בה מומין דא"כ הלך הוא אצל הרופא היכא שהיו בה מומין ורפאה אמאי קאמר לקמן דמקו' אלא בקפידת המומין תלוי הטעם שאף עתה לאחר שנתרפאת נמאסת היא בעיניו כשזוכר שהיו בה מומין. אבל נדרים ליכא קפידא הואיל ועוקרו למפרע אבל אם לא עקר ליה אלא מכאן ולהבא הוי נמי

קפידת עונש משעת הנדר עד שעת ההתרה. ודוקא שהלכה אצל חכם והתירה קודם ידיעת הבעל שהיו עליה נדרים אבל לא מהני היתר כדקתני במתני' נמצאו עליה נדרים אינה מקו' ולא מפליג בין בני היתר לאינם בני היתר וטעמא שע"מ כן מקדשה שאם לא ירצה לבעל הקדושין מסיבת הגדרים שיהיו הקדושין קיימי' והיכא דידע קודם שהותרו הרי מיד מבטל הקדושין שאינו יודע אם יש היתר וכו' יע"ש. וכן כ' הרא"ש ז"ל שם יע"ש. אבל הטור ז"ל יצא לחלק בסי' ל"ע באה"ע ס"ק ל' דדוקא בדהתנה ע"מ שאין בה מומין דקפיד דבשעת הקדושין שלא היו בה מומין ואם נמצאו בה מומין אינה מקוד' אבל אם התנה ע"מ שלא יהיו בה מומין ונמצאו בה מומין ורפאן הרופא הרי זו מקו' שזה לא קפיד אלא שלא יהיו לה מומין והרי נתרפית ומקו' למפרע יע"ש ודברי הטור ז"ל הללו הם היפך דברי התוס' ואביו הרא"ש ז"ל וכבר תמה על זה מרן ז"ל בב"י יע"ש ומ"ש בס' בד"ה שם יע"ש. נמ"ל דמדברי התוס' והרא"ש ז"ל משמע דכשהחנה ע"מ שאין בה מומין הוכיח דקפיד אמומין ואפי' אם נתרפאה אצל הרופא אפי"ה כיון שהרופ' מרפא מכאן ולהבא וזה כשזוכר שהיו בה מומין נמאסת היא בעיניו וגם אם אמר ע"מ שלא יהיו בה מומין ג"כ אמרי' אמומים קפיד ואינה מקו'. ולד' הטו' ז"ל אם התנה ע"מ שאין בה מומין קפיד אשעת הקידושין שלא יהיו בה מומין ולפיכך אף אם נתרפאת אצל הרופא אינה מקו' שהרי היו בה מומין בשעת קדושין אבל אם התנאי היה שלא יהיו בה מומים עיקר קפידתו שלא ישארו בה מומין וא"כ כיון שנתרפאה הרי לא יש בה אומין ומוכרחים אנו לי' דלא ס"ל להטור ז"ל כהתוס' דס"ל דנמאסת היא בעיניו כשזוכר שהיו בה מומין.. ומרן ז"ל בש"ע פסק כוותיה דהטור ז"ל ויצא לחלק בין היכא שהתנה ע"מ שאין בה להיכא שהתנה ע"מ שלא יהיו בה יע"ש והרב בית שמואל ז"ל שם נסתפק אם היכא שהתנה שלא יהיו בה דאמרי' דאם נתרפאת מקודשת למפרע אם נודע לבעל מהמומין קודם שנתרפאה מי אמרי' דאפי"ה מקודשת שהרי כבר אין לה מומין או דילמא בשעה שנודע לו שהיו לה מומין כיון שאינו יודע אם יש רפואה למומין הרי מיד נתבטלו הקדושין כמו דאמרי' גבי נדרים דאם נודע לבעל קודם שהתיר לה החכם הרי מיד נתבטלו הקדושין שחוששת הבעל שמא לאו בני היתר נינהו והניח הדבר בספק יע"ש. גם הרב מהר"ח אלפאנדארי ז"ל בס' אש דת בפ' נצבים נסתפק גם הוא בספקו של ה' בית שמואל ז"ל הנז' יע"ש:

ואנא עני ב"א אמינא בתר דלחיכנא עפרא דתחות רגלוהי אמינא דבתיבת מקו' למפרע שכתב מרן ז"ל בב"י ובש"ע מה שלא כתב הטור ז"ל נפשט הספק הנז'. והוא דהנה זה המקדש התנה ע"מ שלא שלא יהיו בה מומין. ולד' הטור ז"ל דפי' דבריו הם שלא ישארו

מומין נמצא דבשעה שקידש את האשה סבר וקביל שיהיו לה מומין אבל מתנה שלא ישארו בה לעולם דזה אינו יכול לסבול שתהיה בעלת מום לעולם. אבל אם תתרפא סביר וקביל שתהיה נשואה עמו וא"כ חזינן שאם תתרפא מהמומין הרי נתקיים התנאי וחלו הקדושין למפרע ואם לא נתרפאה הרי נתבטלו הקדושין נמצא דבשעת הקידושין אדעתא דהכי נחית הבעל שאם תתרפא יחולו הקדושין ואם לא תתרפא בטלו הקדושין וא"כ איך יצויר לומר דאיכא חלות ספק כלל זה נלע"ד וא"ש את"מ. והנה הרב אש דת הוליד מספק זה דין אחד דהא דאמרינן דהיכא דנודע לבעל קודם שתתרפא דשמא בעלי הקדושין יען אינו יודע אם יש להם רפואה. מינה דאם הבעל רופא ויודע שיש רפואה למומין אלו הא ודאי דמקו' הביא דבריו הרב מוה"ר הרב חיד"א ז"ל בס' ברכי יוסף באה"ע סי' ט"ו יע"ש ובזה פי' כו' הכתוב ויאמר אם שמוע תשמע וגו' כי אני ה' רופאיך יע"ש וש"י:

מעתה נא"ה ונקדים את הידוע דכל המומין הפוסלין בכהנים פוסלים בנשים. עו"ן מ"ש בפ"ק דמגילה אמר ר"ש ן' לקיש אין הקב"ה מכה את, ישראל אלא א"כ מקדים להם רפואה למכה שנא' ברפאי לישראל ונגלה עון בית אפרים אבל אוה"ע אינו כן אלא מכה ואח"ך מרפא שנא' ונגף ה' את מצרים נגוף ורפוא יע"ש. וידוע דהרפואה של ישראל היא התשובה וע"י התשו' זדונות נעשות לו כזכיות ונמצא, דנעקר העון מעיקרו כמו הנדר שעוקר אותו החכם מעיקרו ועפי"ז פי' ה' מהרימ"ט ז"ל כו' הכתוב ארפא משובתם כי שב אפי ממנו דהיינו שנעקר העון מעיקרו וז"א כי שב אפי ממנו יע"ש. וידוע דבזמן שישראל עושים רש"מ ומקיימי' מצוותיו יתב' עליהם נאמר כולך יפה רעיתי ומום אין בך אבל כשחוטאי' ופוגמים בנפשותם ב"מ נאמרו עליהם כל אשר בו מום לא יקרב כמפו' בזוה"ק ובתיקוניה בכמה מקומות. אמור מעתה מה נעמו קדושין הללו שהקב"ה מקדש את ישר' וקודם כל הודיעם אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים וגו' ואביא אתכם אלי כדי לקדש אתכם והנני מתרה בכם ועתה אה שמוע תשמעו בקולי וגו' ורמז להם שאפי' אם ח"ו יחטאו שכבר הקדים להם הרפואה וז"א והייתם לי סגולה מכל העמים שלהם המכה היא קודמת להרפואה אצליכם הרפואה קודמת [שהיא התשו'] והטעם שאני הרופא כי לי כל הארץ אפי"ה אני מזהיר אתכם בשעת הקדושין. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים שכמו שהמומין פוסלים בכהנים כן פוסלים בכם. וז"א ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וכוונתו יתב' שלא יהיה בכם מומים ולזה אפשר שהזהירו הקב"ה למרע"ה אלה הדברים אשר תדבר ודרשו רז"ל לא פחות ולא יותר דזה חילוק קטן אם יאמר ע"מ שאין בכם מומין או ע"מ שלא יהיה לכם מומין. ונקדים מאי דאיתא במדר' פ' נח כל מקום שנאמר אין לה

היה לה בשרה נאמר אין לה ולד הים לה יצחק בחנה נאמר אין ילדים היה לה שמואל בציון נאמר דורש אין לה יהיה לה שנא' ובא לציון יע"ש. ואפשר דזה יהיה כו' הכתו' שהקב"ה אומר לישר' מה תזעק על שברך אנוש מכאובך כי בדעתך כיון שיש לך מומין לא יש לך תקוה על רוב עונך עצמו חטאתיך אבל כבר חשבתי זה מתחילה ועשיתי אלה לך כשהתניתי עמך פירשתי דברי כי אעלה ארוכה לך שלא יתבטלו הקדושין לגמרי. מה תאמרו שהרי נודע לי המומין שלך ואיכא ספיקא שמא יתבטלו הקדושין לגמרי לזה אמר תדעו שאני הרופא וממכוחך ארפאך ושמא תאמרו כי נמאסת בעיני בזכרי את המומין שלכם וז"א כי נדחה קראו לך ציון היא דורש אין לה ולזה משיב כה אמר ה' כי אשיב את שבות אהלי יעקב וארמון על משפטו ישב כבראשונה בקרוב בעהי"ת. ועפ"י זה יובן כו' המאמר הנצב פתח השער ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וכד"א אחת היא יונתי תמתי שלא יהיה בכם מומין וכו' ופשוט:

איך שיהיה חזרתי לנושאי מקדם אמרתי בתחי' דברי יחנו סביב למשכן העדות ולא יהיה קצף על עדת בני ישר' שם רמז לקוטב דרושינו ולפטי' הצדיקים כי ה"ן בעון שנה זאת מעוברת היתה אמריה ממררת שאבדנו כמה חכמים צדיקים וחסידים הרב ח"ר נסים חאייון דרופתקא דאורייתא הרב ח"ר חיים פאדרו פה מפיק מרגליות דורש כתרי אותיות שוקד על לימודו הרב ח"ר שבתי יאושע חסידא קדישא מי יוכל לספר קדושתו וחסידותו הרב ח"ר מירקאדו אל שוחט לא ימיש מתוך האהל הרב ח"ר מורינו מיוחס מגזע היחס והמעלה כולם מתו בעוה"ר במבחר ימיהם הרב ח"ר נסים ויאלוב'וס נדכה ביסורין קשים ומרים הרב ח"ר אברהם לאנייאדו לא עבר עליו חצות ועוד כמה מיתות משונות אשר נלאתי לספר ואף גם זאת יום זה פקודת חובי כי אבדתי ברי ובר בטני בחור כארזים בני אליעזר אם אשכחך תשכח ימיני אבל שאולה ארד אל בני והן קדם נלקע"ד לפרש כו' הכתו' בירמיה סי' י"ד שבר גדולה נשברה בתול' בת עמי מכה נחלה מאד המאוס מאסת את יאוד' אם בציון געלה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא קוה לשלום ואין טוב לעת מרפא והנה בעתה ידענו ה' רשעינו וגו' זכור אל תפר בריתך איתנו דלכאורה יל"ד בהני קראי דבתחילה מספר בעד ישראל כי שבר גדול נשברה מכה נחלה מאד וע"ז קא מתמיה שני תמיהות המאוס מאסת את יאודה וגו' ומק' בכח מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא וגו' איך יצוייר קושיות אלו אחר שידעו חטאתם ועוונותם וכאשר הודו אח"ך ידענו ה' רשעינו וא"כ מאחר שידעו איך שייך להקשות קושיות הללו. ולא עוד אלא שסיימו דבריהם זכור אל תפר בריתך אתנו משמע דעיקר סוף הקו' היא זכור אל תפר בריתך אתנו ולנו לדעת מהו הברית שכרת ה' עמנו שמבקשים ממנו זכור אל

תפר בריתך אתנו ואולם עפ"י אמות הקודם הנה נכון דכבר אמרנו דדעת התוס' והרא"ש והר"ן ז"ל דאם היו בה מומין אף שתתרפא נמאסת היא בעיניו כי זוכר שהיו בה מומים. ולדעת הטור אם התנה ע"מ שלא יהיו בה מומים אם נתרפאה חלו הקדושין למפרע ואמטו"ל הקב"ה באהבתו ובחמלתו עם ישר' פי' דבריו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים דהיינו ע"מ שלא יהיה בה מומים בכדי שאם תתרפא ויחזרו בתשו"ש הוי ממש כנדר שהחכם עוקר מעיקרו וחלו הקדושין למפרע. ואפשר דבזה אפי' התו' והרא"ש ז"ל יודו בזה כי קי"ל דגדולה תשובה דזדונות נעשות לו כזכיות הרי נעקר העון מעיקרו והותר. עו"ן מאי דאיתא במס' גיטין דמ"ז המוציא את אשתו משום שם רע הרי זה לא יחזור דצריך שיאמר לה בשעת הגט הריני מגרשך משום שם רע ואם לא אמר לה הכי בשעת הגט יכול להחזיר יע"ש וכן פ' כל הפוס' ז"ל. מעתה נא"ה דמתרעם הנביא שבר גדול נשברה בתולת בת עמי מכה נחלה מאד. הכונה שישר' מודים כל עונותיהם שהיו להם מומים גדולים. ועתה שואל מאתו יתב' מאיזה ט' עזב אותם אם מטעם שמאס בהם וכס' התוס' ז"ל או מט' שהוציאה משום שם רע דדינא הוא דלא יחזיר וז"א המאוס מאסת את יאודה וא"כ עזבת אותם מחמת מיאוס אם בציון נעלה נפשך. וע"ז מקשה בכח אם הוא מחמת מיאוס מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא הכוונה אתה חושב אותנו כמו אשה שאין לה רפואה. ועוד מקשה אם הט' משום שם רע לא אמרת לנו שאתה מה גרשת אותנו שהוא משום ש"ר והראיה שאנו בכל עת אנחנו מקוים לשלום ואתה עזבתנו וז"א קוה לשלום ואין טוב. ולזה אמר ידענו ה' רשעינו עון אבותינו כי חטאנו לך והרי אנחנו מודים על חטאתינו ואנחנו חוזרי' בתשו"ש וא"כ מתחנני' לפניך אל תנאץ למען שמך זכור אל תפר בריתך אתנו שאמרת בפי' בשעת מת"ת שלא תעזבנו לעולם:

את זה רמזתי יחנו סביב למשכן העדות צדיקים במיתתם ינוחו על משכבותם ויתפללו בעדינו שהקב"ה יאמר די לצרותינו ולא ישמע עוד שוד ושבר בגבולינו ולא יהיה קצף על עדת בני ישראל בעזרת האל יתברך:

חזרתי ואמרתי יחנו סביב למשכן המדות ולא יהיה קצף על עדת בנ"י שם רמז לקוטב דרושינו דשבת הוא עדות לישראל. וכבר ידוע מ"ש רז"ל כל השומר שבת כהלכתו אפילו עע"ז כאנוש מוחלים לו שנא' שומר שבת מחללו אל תיקרי מחללו אלא מחול לו וזה יהיה רמז יחנו סביב ביום ש"ק ללמוד תורה שהוא משכן העדות שע"י שבת הוא עיקר העדות וע"י שמירת שבת ולא יהיה קצף על עדת בנ"י בעהי"ת

חזרתי ואמרתי ולא יהיה קצף על עדת בני ישראל ושמרו הלוים את משמרת משכן העדות דה"ן בעון חשש כחינו מצרות. ובכן אנו מבקשים ברחמיו יתב' יאמר די לצרותינו

ויבנה בית קדשינו וז"א ולא יהיה קצף על עדת בנ"י ויבנה בית קדשינו ותפארתינו ושמרו הלוים את משמרת משכן העדות בעגלא ובזמ"ק כיר"א:

דרוש יג לשבת כלה

דרוש שדרשתי בבהכ"ן הגדולה שנת תרמ"ב ליצרה:

והנושא בא איש על דגלו באותות לבית אבותם יחנו בנ"י מנגד סביב לאהל מועד יחנו. איש על דגלו באותות לבית אבותם סביב לאהל מועד יחנו. יחנו בני ישראל מנגד סביב לאהל מועד יחנו:

איתא במתניתין דאבות חביבין ישראל שניתן להם כלי חמיה. חיבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם שנא' כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו עכ"ל:

ישתבח הבורא ויתרומם המאציל העליון אשר בראנו לכבודו והבדילנו מן התועי' והנחילנו תורתו הקדושה והתמימה ובחר בנו מכל העמים להיות לו לעם סגולה ככתוב בפ' יתרו ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והיתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל:

והנה כל מפרשי התורה פירשו הלא בספרתם להני קראי וגם אני בעוניי פירשתי כמה אופנים בדרושים הקודמים ועתה אמרתי מצוה להביא מהחדש. וטרם כל יל"ד דמילת ועתה אין לה מובן. ותו דמאחר שכבר אמר אם שמוע תשמעו בקולי למה הוצרך לומר ושמרתם את בריתי כאילו הוא דבר נפרד דאחר שישמעו בקולו צוה אותנו לשמור את בריתו. ותו קשה מה זה נתינת טעם והיתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ותו ק' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש תיבת לי מיותרת. וגם ב' תוארים ממלכת כהנים וגוי קדוש מאי נינהו:

אמנם נראה לפקע"ד לפרש אי ניחא קמיה שמיא ואם יוכשר בעיני מו"ר בהקדים מ"ש הרב בתי כהונה ז"ל בפי' המדר' בפ' נצבים אם בירכת את התורה לעצמך אתה מברך שמא תאמרו לרעתכם נתתי לכם את התורה לא נתתיה אלא לטובתכם שהרי מלה"ש נתאוו לה והיא נעלמה מהם. והקשה הר' ז"ל מהיכא תיתי שיעלה על לב אדם לומר כי לרעתינו נתן לנו את התורה. ותו מה זו הוכחה שמלה"ש נתאוו לה וכי מזה מוכח שהיא לטובתינו והוא ז"ל תירץ בהקדים חקירה אחת שחקר למה מלה"ש כל זה הזמן מיום שנברא העולם לא בקשו שתנתן להם התורה רק בשעה שרצה יתברך ליתנה לישר' וכי

קנאה יש ביניהם ח"ו. ועוד הקשה עמ"ש בש"ס בשעה שהקדימו ישר' נעשה לנשמע יצאה בת קול ואמר מי גילה רז זה לבני שמלה"ש משתמשים בו שנא' ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו נמצא דמלה"ש היו עושים מצוותיו יתברך וא"כ מה זו שאלה תנה הודך על השמים. וכדי ליישב כל החקירות הנז' תריץ יטי"ב בהקדמה אחת מ"ש במס' קדושין דל"א דרב יוסף היה סגי נהור והיה אומר כל מי שיאמר דהלכ' כר"י דסומא פטור מכל המצות עבידנא יו"ט לרבנן דהא לא מפקידנא ועבידנא השתא דשמענא להא דאמר ר' חנינא גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה מאן דאמ"ל דלית הלכתא כוותיה עבידנא יו"ט לרבנן ועיקר הטעם דגדול המצווה כתב הר' ז"ל כי מי שהוא מצווה ועושה מתגרה בו היצה"ר וצריך כח גדול להכניעו אבל מי שאינו מצווה אינו מתגרה בו היצה"ר כלל. והנה מלה"ש הוה ס"ל כס"ד דרב יוסף דיותר טוב מי שאינו מצווה ועושה והיו עושים רצונו יתב'. וכאשר ראו שהקב"ה עלה ברצונו הפשוט ליתן התורה לישראל אחר שגם הם היו מקיימים איזה מצות מזמן הבינו בדעתם דהסכימה דעתו כר' חנינא דגדול המצווה ועושה ואמטו להכי נתעוררו לשאול תנה הודך על השמים דגם הם רוצים להיות מצווים ועושים ולזה השיב להם מרע"ה כלום יצה"ר יש ביניכם הלא הא דגדול המצווה הוא לגבי ב"ו דיש לו יצה"ר משא"כ לגבי דידכו. וגם ישראל היה בדעתם כס"ד דר' יוסף דיותר טוב הוא מי שאינו מצווה ועושה ולהכי אמרו נעשה ונשמע. ובהכי פי' הרב ז"ל כו' המדרש שמא תאמרו לרעתכם אני נותן לכם את התורה שיותר טוב הוא מי שאינו מצווה ועושה לא כן הדבר! לא נתתיה אלא לטובתכם שיותר גדול הוא המצווה ועושה שהרי מה"ש נתאוו לה ונעלמ' מהם כדי ליתנה לכם ע"כ תד"ק:

אשר בזה פירשתי לענ"ד כונת הכתו' בקהלת טובה חכמה עם נחלה ויותר לרואי שמש דלכאורה אין לו מובן מאי קאמר טובה חכמה עם נחלה ורש"י ז"ל פי' נחלה זכות אבותם ולא ידענו מה ענין החכמה עם זכות אבות ותו קשה אומרו ויותר לרואי שמש מאי כוונתו בזה. ואולם עפי"ה ניחא ונקדים מאי דאיתא במס' ע"ז ד"ב הופיע מהר פארן מלמד שהקב"ה החזיר את התורה ע"כ אומה ולשון ולא קבלוה ואיתא בזוה"ק ששאלו מאת הקב"ה מה כתיב בה ואמ"ל לא תרצח לא תנאף לא תגנוב ולא קבלוה. אבל ישראל עם קדוש בלי שום שאלה קבלוה והשיבו קול אחד כל אשר דבר ה' נעשה:

האמנם יש לחקור הגם כי יפה עשו ישראל וכך נאה להם לומר תכף נעשה ונשמע בלי שאלה. אך! השכל האנושי לא יסכים בזה כי בנוהג שבעולם אם אחד נותן לחבירו איזה מתנה או איזה מקח לא יאמר המקבל תכף אני מוכן לקבל מבלי שישאל אופן ומהות

המקח או המתנה כי אפשר שיש בה חסרונות ולא יוכל לסובלם. וא"כ איך ישר' שבאותו הדור השיבו תכף נעשה ונשמע בלי ידיעה מה טיבה של תורה ואולם יתורץ חקירה זאת עפ"י מ"ש הרב ש"י ז"ל בכלל התירוצים שתי' לטענת דינא דבר מצרא דמלה"ש יען ישר' הם בני בעלים הראשונים שאבותינו הקדו' כבר קיימו כל התורה אפי' ע"ת וחל החיוב על זרעם אחריהם לקיים מילי דאבות וחיליה מההיא דפסחים מבני כישן שנהגו אבותיהם שלא לילך מצור לצידון בע"ש ושאלו את ר"נ ואמ"ל שגם הם חייבים לקבל מה שקיימו אבותיהם משום אל תיטוש תורת אמך וא"כ מה שלא שאלו ישר' מה טיבה של תורה הוא הטעם שכבר ידעו אשר לא יערכנה זהב ולזה תכף אמרו נעשה ונשמע שלא יזכו בה מלה"ש מדין בן המצר הוכיחו באמר' נו"ן שהם בני בעלי' הראשונים ולהם יאתה ולהורו' שהם בני בעלים הראשוני' שלא יזכו מלאכי השרת וכדכתיב תורה צוה לנו משה מורשה וגו' לא שאלו כלל:

עו"ן מה שכתב הרב של"ה ז"ל דמילת חכמה הוא כינוי לתורה ודקדק כן דאיתא במסכת אבות איזהו חכם הרואה את הנולד משמע דפלגן בהדייהו ופירש הוא ז"ל דמ"ש איזהו חכם הרואה את הנולד הכו' הרואה את הנולד מן החכמה דהיינו דתיבת חי"ת עולה 418 ותיבת כ"ף עולה 100 ותיבת מ"ם עולה 80 ותיבת ה"י עולה 15 ס"ה עולה 613 תרי"ג והיינו דבא התנא לאשמועין איזהו חכם שראוי לכבדו בשבי' חכמתו שמקי' תרי"ג מצות כי לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה יעי"ש:

מעתה זה יהיה כונת הכתו' טובה חכמה דהיינו שיפה זכינו בתורה עם נחלה בטענת שהיא נחלה ואנו בני בעלים הראשונים ומזה נודע דהשכר היותר גדול הוא לרואי השמש מדהוכרח הקב"ה ליתן התורה ולא רצה שיקיימו אותה ישראל בנחלת אבות מוכח דגדול המצוה ועושה וא"כ סומא שהוא פטור מכל המצות אין לו שכר רק ברואי השמש:

עו"ן מ"ש התנא הרב פ"ד ז"ל כדי לבטל טענת מודעא בכפיית ההר כדין דינא דמלכותא וחייבים ישראל לקיים התורה ולא יוכלו ליפטר בטענת אונס או בטעם שלא השוה גזירותיו ע"כ בני מלכותו יען כי כל האומות הם תחת ממשלת השרים וישראל דוקא עם בחר לו יה כדכתיב בהנחל עליון גוים וגו' כי חלק ה' עמו וגו' והרה"ג כמהרח"פ ז"ל בס' עמודי חיים הביא משם ס' תולדות שמשון שהק' על ה' פ"ד ז"ל שגם בבני ישר' שהם בני מלכותו לא השוה גזירותיו שהרי הכהנים יש להם מצות מיוחדות וגם הדיינים יש להם מצות מיוחדות ואיך נאמר דד"ד בקבלת התורה שהרי כתב מהריק"ו ז"ל בשו' ס"ו דאם המלך חקק על בני אומנות אחת או על בני חנויות אחת לא נאמר בזה דד"ד ופסקה מור"ם ז"ל בסי' בס"ט יע"ש [ולדידי לק"מ דכוונת מהריק"ו ז"ל דבגזירה זאת

שגזר על בני אומנות אחד כיון שלא גזר על כל בני מלכותו לא נאמר בזה דד"ד אבל לא בשביל זה לא נאמר שבכל גזירותיו שיגזור ע"כ בני מלכותו לא יאמר דד"ד] והוא ז"ל תי' דמצות שנצטוו הכהנים והדיינים דמי להההיא דפ' הגוזל ד' קי"ג דמלך שציוה לכרות עצים ואילנות מאיזה אנשים מבני מלכותו ואפי' מאדם אחד לבד לעשות נשר מוכתר לעבור עליהם מדינא דמלכותא ופסקוהו כל הפוס' ז"ל ומרן בסי' שס"ט והוא מטעם שכבר יצא טבעו בכל מדינות מלכותו והוא אדוניהם והם עבדים לו יע"ש והרה"ג כמהרח"ף ז"ל תי' דמטכסיסי המלכות שיהיו שרים עומדים לפניו הרואים פניו ואינם חייבים לקיים גזירות שגוזר המלך על שאר עמו יען הם משרתיו ואני עני נר' לי לתרץ אפי' למטוניה דמר דדמי להההיא דבני אומנות והוא דכתב ה' תה"ד ז"ל בסי' שמ"א דאם המלך קודם שגזר פירש דבריו שפ' ופ' אין עליהם חיוב לקיים הגזרה מ"ט. אבל אחר שגזר על כל בני מלכותו וכבר נשתעבדו כולם לקיימה ואח"ך רוצה לפטור איזה עיירות או איזה אנשים לית בה דד"ד באותו גזרה יע"ש:

מעתה נא"ה שהקב"ה מתנה עם ישר' ע"י מרע"ה קודם מתן תורה וז"א ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ואם זה הוא חובה כמו שכתב הרב אבק סופרים חייבים לשמוע בקולו בתחילה ואחר כך ושמרתם את בריתי להיותכם מצווים ועושים ובמה שאני מחייב אתכם אין לכם טענת אונס שהרי אתם כל בני מלכותי מזה זמן מדור הפלגה וז"א והייתם לי סגולה מכל העמים וכבר יצא טבעי בעולם כי לי כל הארץ ואני אדוניכם ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. הרי רמוז כל החילוקים הנז' ודו"ק:

וזה יהיה כונת הכתו' בישעי' סי' ס"א ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלד'ינו יאמר לכם חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו דבאמת הפסוק הזה אין לו מובן. אמנם עפי"ה הנה נכון דהנביא הוא מבשר לישראל אחר שאמר ואכלתם אכול ושבוע והללחם את שם ה' אלד'יכם אמר תדעו אף הכהנים שיש להם מצות מיוחדות לא נאמר שאינו משוה גזירותיו כי משרתי אלד'ינו יאמר לכם ואדרבא אתם בני פלטרין שלו חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו: וחוץ מדרכינו פירשתי כונת הכתובים הנז' בהקדים מ"ש הרב צפנת פענח חדש ז"ל דפי' כו' מ"ש רז"ל כל הנהנה מן העוה"ז בלא ברכה כאילו מעל דלכאו' הוא תמוה איך תלוי ענין הברכה במעילה והוא ז"ל פי' בהקדים מה שחקרו המפרשים דידוע דיעקב ועשו חלקו העולמות ועוה"ז נטל עשו ואיך אנו אוכלים בעוה"ז אם אנו אוכלים על צד החסד צריכים לבוש וליכלם מהם על דרך מאן דאכיל דלאו דיליה ואם אנו אוכלים שלא ברצונם א"כ אנו אוכלים גזל ח"ו. ותי' יטיב' שאנחנו עבדיו יתב' והוא

כב יכול כהן כידוע וקי"ל מאכילין תרומה לעבדי כהן בפני רבו והיינו ע"י הברכה אנו ממשיכין המוחין ומורידין השכינה למטה ונמצא שאכלנו בפניו. אבל אם לא בירך נמצא שנהנה מן התרומה והוי כאילו מעל דאכל תרומה שלא בפני רבו. אמור מעתה זהו כו' הכתו' אחר שאמר הנביא ואכלתם אכול ושבוע והללתם את שם ה' אלד'יכם דהיינו שיברכו ואח"כ אמר להם ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלד'ינו יאמר לכם ותאכלו כדין עבד כהן ובכן חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו לשון מורת רוח שלא תבושו מן הגוים שאתם אוכלים על צד החסד ודו"ק:

ובא"א נלע"ד לפרש כונת הפסוקים סמיכות אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ. והן קדם נבין כונת הפסוקים בפ' בהעלותך ויאמר משה לחובב ן' רעואל המדיני חותן משה נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם לכה אתנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל ויאמר יתרו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך ויאמ' אל נא תעזוב אותנו כי על כן ידעת חנותינו במדבר והיית לנו לעינים והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר יטיב ה' לנו והטבנו לך. ולכאורה כל הפסוקים מלאי' חקירו' וכאשר כל מפרשי התורה האריכו למעניתם הלא בספרתם וגם אני עני ב"א פירשתי כמה אופנים בדרושים הקודמים ועתה אמרתי להביא מן החדש בדרך פשט אי ניחא קמיה שמיא ואם יוכשר בעיני מו"ר. והוא דלכאורה יל"ד כי מאחר דמרע"ה אמ"ל לכה אתנו והטבנו לך והיינו שיתנו לו חלק בא"י דהכי פי' כל המפרשים וא"כ למה סירב יתרו מלילך באומרו כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך ופי' המפרשים לא אניח את הודאי ואטול את הספק ולנו לדעת מהו הספק אחר שאמ"ל כי ה' דבר טוב על ישראל ותו ק' מה זו בקשת מרע"ה ומה זו נתינת טעם אל נא תעזוב אותנו כי על כן ידעת חנותינו במדבר. ותו לנו לדעת מה כוונתו במה שאמר והיית לנו לעינים דמשמש עבר ועתיד כדפי' רש"י ז"ל ואין אתנו יודע מאי קאמר. ותו קשה מה שחזר ואמר והיה כי תלך עמנו והיה הטוב וגו' ומה הוסיף מתחילה שאמ"ל לכה אתנו והטבנו לך. ואולם יובן בדרך פשטי בהקדים מה שראתה עיני' להרב בירך יצחק ז"ל בפ' שלח לך שהביא מ"ש במדר' יבש חציר נבל ציץ ודבר אלד'ינו יקום לעולם ר' אחא הגדול פתח כך אמר הקב"ה לישראל אעפ"י שהתניתי עם האבות ליתן להם את הארץ איני חוזר בי אלא ודבר אלד'ינו יקום לעולם. והק' הוא ז"ל דאיך יוצדק לומר אעפ"י שהתניתי דהיא הנותנת מפני שהתנה צריך לקיים תנאו ומאי אעפ"י והוא ז"ל תריץ יטיב בהקדים מה שפסק הר"מ בפ' י"א מה' מכירה דאם אחד התנה עם חבירו שאם

ילך לירוש' ביום פ' ימכור לו ביתו או יתננה לו במתנה והחזיק הקונה או המקבל מתנה בבית והלך לירוש' באותו יום ה"ז קנה הבית. אבל אם לא החזיק הקונה או המקבל מתנה קודם הליכתו אעפ"י שהלך לירוש' באותו יום שאמר והחזיק אח"כ בבית לא קנה משום דהוי אסמכתא ובזה פי' הרב ז"ל כונת המדר' הנז' דהרי הקב"ה אמר לאברהם אע"ה לך לך מארצך והתנה עמו לתת לו את הארץ דהשתא הו"ל כההיא דכתב הר"מ ז"ל אם תלך לירוש' אתן לך בית זה והלך אעפ"י שהחזיק אחר כך בבית לא קנה מטעם אסמכתא וזהו כונת המדר' אף ע"פ שהתניתי עם האבות דהיינו תנאי לחוד ולא החזיק קודם הליכתו דעפ"י הדין הוי אסמכתא עכ"ז ודבר אלד'ינו יקום לעולם עכ"ל. ובאמת אמרו אין משיבין על הדרש אבל כגון דא תמיהני איך יצאו דברים אלו מפה קדוש שהרי כך הוא לשון המדר' ודבר אלד'ינו יקום לעולם משל למה"ד למלך שהיה לו אהוב ואמ"ל אם תבא עמי למקום פ' אתן לך חפץ פ' והלך עמו לאותו מקום ואח"כ מה ואמר המלך לבנו אעפ"י שמת אביך אני מקיים דבורי ונותן לך החפץ כן הקב"ה אמ"ל לאברהם לך לך מארצך והלך אמר לישר' אע"פ שהתניתי עם האבות ומהו דבר אלד'ינו יקום לעולם. הרי דכל כונת המדר' הוא להודיע דאפי' שמתו האבות הוא כב יכול מקיים דבורו ומה דמות יערוך להההיא שפסק הר"מ ז"ל. ותו ק' דעיקר מה שאמ"ל הקב"ה לאברהם לך לך מארצך הוא כדי שיזכה בא"י דהכי כתיב אל הארץ אשר אראך נמצא דעיקר הליכתו הוא לזכות בא"י ואין לו דמיון למ"ש הר"מ ז"ל ולא אכחד דתיבת אעפ"י שהתניתי דכתב במדר' אין לה שחר כיון שמה שאמ"ל לך לך היא כדי לזכות בא"י:

ואולם אשכחנא לה פתרי דבאמת מה שאמ"ל הקב"ה לאברהם לך לך לא היה כדי שיזכה בא"י אלא אחר שהלך לשם אמ"ל קום התהלך בארץ ועיקר מה ששלחו כתב הרב ז"ב שהקב"ה אמר לאברהם אע"ה לך א מארצך הוא כדי שיטלטל ממקום למקום ויצא טבעו בעולם ועי"ז יתרבו הגרים ויוציא רפ"ח ניצוצות הקדושה שנפלו בתוך הקלי' בעת השבירה והם בתוך האומות וכשיתגיירו יצאו מעמקי הקלי' יע"ש וזהו שאמ"ל ונברכו בך כל משפחות האדמה. נמצא שהקב"ה שלח לאאע"ה שילך לקבץ ניצוצות הקדושה ונדר לו ליתן לו אר"י: מעתה יבא על נכון כונת המדר' עפ"י דרכו של הרב בירך יצחק ז"ל עפ"י מה שפסק הר"מ ז"ל דאעפ"י שהתנה ליתן לו א"י ולא החזיק קודם נסיעתו כי מן הדין לא הייתי חייב עכ"ז ודבר אלדינו יקום לעולם. עו"ן מ"ש המפרשים על פסוק ויסב אלד'ים את העם דרך המדבר ולא נחם אלד'ים וגו' שטלטלה הקב"ה במדבר כדי שישמעו כל אוה"ע כל הנסים ונפלאות שעשה עמהם ויבואו להתגייר ויגמרו להוציא הניצוצות שנשארו מאחר פטירת אאע"ה וכן היה שיתרו שהיה כהן מדין תיכף בא להתגייר וכל

אוה"ע היי מוכנים לבא להתגייר לולי שבא עמלק וצינן את הקדרה כמעט היו מוציאים לאור כל הרפ"ח ניצוצין:

מעתה זה יהיה כונת הכתו' דמרע"ה אמר ליתרו שלא ילך לביתו רק שילך עמהם במדבר בסתם ונתן טעם כי ה' דבר טוב על ישר' דהיינו א"י אבל כונתו היתה להוציא ניצוצות הק' ועי"ז יזכה לא"י ויתרו הבין דמה שאמ"ל מרע"ה והטבנו לך עיקר בקשתו שילך עמהם לא"י. וע"ז השיב לא אלך כיון שלגבי דידכו הוי ספק אם ירצה ה' ליתנה לכם כיון שלא החזיק אאע"ה קודם נסיעתו והוי אסמכתא ולהכי אמר כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך לא אניח את הודאי ואטול את הספק. ולזה השיב לו מרע"ה אל נא תעזוב אותנו אין כוונתי ניתן לך חלק בארץ אלא עיקר כוונתי שלא תעזוב אותנו כי על כן ידעת חנותינו במדבר הטעם הוא כדי שעי"ז יתרבו הגרים להוציא ניצוצות הקדושה והיית לנו לענים ביאתך שבאת אצלינו היה לנו תועלת גדול שבאו כמה גרים להתגייר אגב ששמעו ממך אלא שלאחר שתלך עמנו זה אמרתי לך והיה הטוב ההוא אשר יטיב ה' עמנו והטבנו לך אם נזכה אנחנו וגם אתה תזכה עמנו. [דמילת אשר היא כמו אם על דרך אשר נשיא יחטא] אף שלא מן הדין:

אמור מעתה זה יהיה סמיכות הכתו' רק נקדים עוד מ"ש תרגום יב"ע ואשא אתכם על כנפי נשרים דהקב"ה הוליך את ישראל להר המוריה בליל פסח ואכלו שם הקרבן פסח והחזירם למקומם. ולנו לדעת למה הוצרך הקב"ה להוליכם לבית המקדש שיאכלו ק"פ מאחר דכבר שחטו אותו בחוץ. אבל עפי"ה ניחא דהנה הרואה דכל יעודיו יתב' היו בלשון אם דהיינו אם שמוע תשמעו אל מצותי אם בחקתי חנכו אם שמור תשמרון. וגם עתה אמר להם אם שמוע תשמעו בקולי וגו' שיזכו למתנת הארץ ולכאורה אפשר יאמר נא ישראל כיון דכל היעודים בלשון אסמכתא אם לא יעלה ברצונו יתב' לא יקיימם ולא יסמוך לבבם של ישראל לקיים מצותיו יתב' ואמטו"ל הוליכם הקב"ה תכף שיצאו ממצרי' לביהמ"ק בכדי שיקנו בחזקה ואח"ך לא יש ספק אסמכת' כלל. וז"א אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים והחזקתם בארץ ועתה אני מתנה בכם אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים דהיינו מתנת הארץ ותזכו בה כדין בלי שום ספק אסמכתא. אשר עפי"ז מה מתוק לחכי כוונת הפסוק בפ' כי תבא ויביאנו אל המקום הזה ויתן לנו את הארץ הזאת וגו' וכל המפרשים אחזו צער שהיל"ל בהיפך ויתן לנו את הארץ הזאת ואח"כ ויביאנו אל המקום הזה שהוא ביהמ"ק אבל עפי"ה ניחא דע"י שהביאנו אל המקום הזה באותה לילה ליל פסח זכינו ויתן לנו את הארץ הזאת כדת של תורה:

ובדרך זו אלך לפ' כו' הכתובים אשר סידר עזרא הסופר כשגמרו בנין בית שני וידוי דברים על העבר ותשו' על העתיד וכ"ת בנחמייא סי' יו"ד ועתה אלד'ינו האל הגדול הגבור והנורא וגו' מלכינו שרינו כהנינו ואבותינו לא עשו תורתך וגו' והם במלכותם ובטובך הרב אשר נתת לפניהם ובארץ הרחבה והשמנה אשר נתת לפניהם לא עבדוך וגו' הנה אנחנו היום עבדים והארץ אשר נתת לאבותינו לאכול את פריה ואת טובה הנה אנחנו עבדים עליה ותבואתה מרבה למלכים אשר נתתה עלינו בחטאתינו ועל גויתינו מושלים כרצונם ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה ובאים באלה ובשבועה ללכת בתורת האלד'ים ועמי הארץ המביאים את המקחות וכל שבר ביום השבת למכור לא נקח מהם בשבת וניטוש את השנה השביעית ומשה כל יד וגו' ולא נעזוב את בית אל'דינו ע"כ ולא נאריך בדקדוקי' רק שתים הנה להבין כפל הענין והם במלכותם ובטובך הרב אשר נתת להם ובארץ הרחבה והשמנה אשר לתת לפניהם לא עבדוך דהרי כל כוונתו לו' כי מרוב טובה שהשפיע עליהם הקב"ה לא עבדו את ה' ע"ד וישמן ישורון ויבעט ולמה הוצרך לפרט במלכותם ובטובך הרב אשר נתן להם ובארץ הרחבה ונו' כאילו בכל דבר יש עון בפני עצמו. זאת שנית ק' אומרו הנה אנחנו היום עבדים והארץ אשר נתת לאבותינו וגו' הנה אנחנו עבדים עליה וכי לארץ יהיו עבדים אתמהה. ג' אומרו ועמי הארץ המביאים את המקחות ביום השבת למכור לא נקח מהם וניטוש את השנה השביעית ומשה כל יד. ולנו לדעת למה פרט שתי מצות אלו יותר מכל התרי"ג מצות והראב"ע פי' דאותה שנה שביעית היתה א"כ תינח דנקט מצות שביעית שקבלו השמטת קרקע והשמטת הלואות דהיינו ומשא כל יד כדפירש"י ז"ל אבל שבת למה נקט מוכח דאלו המצות היה בגרם לגלותם ומשו"ה מקבלים עליהם לשמור השבת והשביעית ותו ק' אומרו ותבואתה מרבה למלכים אשר נתתה עלינו בחטאחינו ועל גויתינו מושלים כרצונם ובכל זאת אנחנו כורתים אמנה. לנו לדעת למה מושלים על גויתם בשביל שמשלמים מס למלך. ותו ק' מהו ובכל זאת כאילו היום פטורים ועכ"ז הם כורתים אמנה: אמנם עפי"ה הנה נכון ונקדים עוד מאי דאיתא במס' ערכין ד' ל' ע"ב אמ"ר בר חנינא בא וראה כמה קשה אבקה של שביעית אדם נושא ונותן בפירות שביעית לסוף מוכר מטלטליו לא הרגיש לסוף מוכר שדותיו. לא הרגיש לסוף מוכר את ביתו לא באתה לידו לסוף מוכר את בתו. לא הרגיש לסוף שלווה ברבית לא באתה לידו לסוף מוכר את עצמו ולא לך אלא לגר ולא לגר צדק אלא לגר תושב כשהוא אומר משפחת גר זה הנכרי או לעקר זה הנמכר לע"ז עצמו וכל המפרשים אחזו צער מה כל החרדה הזאת בעון שביעית יותר מכל עבירות שבתורה וכמה תי' נאמרו בזה והרב החסיד הרב ש"י ז"ל פ' בהר הכי

אמר מר דכל עיקר חומר עון שביעית הוא לבטל טענת מודעה בקבלת התורה מטעם דינא דמלכותא כדאמרי' בפי' איזהו נשך ד' ע"ג ע"ב ארעא לטסקא משתעבד ומלכא אמר מאן דיהיב עסקא ליכול ארעא וזהו טעם שביעית ומצות התלויות בארץ. ובזה פי' כונת המאמר בסנהדרין פ' א' דשאל ההוא תלמידא לר' אבהו מ"ט דשביעית והשיב לו כך אמר הקב"ה לישראל זרעו שש והשמיטו שביעית כדי שתדעו שהארץ שלי היא והענין דאע"ג דכבר מילתינו אמורה דלבטל טענת המודעה הוא מע' דד"ד. אך. במצות החלויות בארץ יאמר נא ישראל דא"י ירושה מאבותינו. וכבר כתב הר"ן בפ"ג דנדרי' ד' כ"ח ע"א דלא נאמר דינא דמלכותא אלא במלכי אה"ע דבידם לגרש אותנו מן הארץ אבל במלכי ישראל לא אמרי' דד"ד מפני שא"י כל ישר' שותפים בה כי כולנו ירשנו אותה מאבותינו. וא"כ לגבי מצות התלויות בארץ ושביעית יטענו טענת אנוסים כי היא ירושה מאבותינו. וזה היתה כונת ר' אבהו כך אמר הקב"ה זרעו שש והשמיטו ז' כדי שתדעו שהארץ שלי היא איני כמלכי ישר' שלא יוכל לגרש אתכם וזה הט' אמר הרב החסיד ז"ל בפ' ויקהל לשמירת השבת משום דד"ד והביא ראיה מהא דקי"ל גוי ששבת חייב מיחה דהוי משתמש בשרביטו של מלך יען הם תחת ממשלת השרים משא"כ ישר' שהם תחת מלכותו יתב'. ובזה פירשתי בעניותי כונת הילקוט בישעי' אמרו ישראל לפני הקב"ה כיון שהגליתנו מארצינו בדין הוא שלא נשמור את השבת ולא המצות שלך ועפי"ד הרב ז"ל הוא פשוט דמה שנתן לנו את השבת הוא להודיענו כי דד"ד והארץ שלו היא ובידו לגרש אותנו וא"כ אחר שכבר גירש אותנו ואנחנו תחת ממשלת השרים א"כ כבר אנו פטורים מלשמור אח השבת:

עו"ן מאי דאיתא במס' מציעא ד' ע"ג ע"ב אמ"ל ר"פ לרבא חזי מר הני רבנן דיהבי זוזי אכרגא דאינשי ומשעבדי בהו טפי אמ"ל הכי אמר רב ששת מהרקייהו דהני בטופסא דמלכא מנח ומלכא אמר מאן דלא יהיב כרגא לשתעביד למאן דיהיב כרגא וכתבו התוס' דאית ספרים דלא גרסי בהו טפי ועיקר הבעיא אם יכולים להשתעבד בהם בשביל הכרגא שפרע בשבילו. ולמאן דגרס טפי עיקר הבעיא הוא משום איסור רבית שאם היו פורעים בעדם עשרה והיו משתעבדים בהם שיווי חמשה עשר. והר"מ ז"ל בפ"א מה' עבדים ה' ח' כתב וז"ל מלך שגזר שכל מי שלא יתן המס הקצוב על כל איש ישתעבד לזה שנתן המס על ידו הרי זה מותר להשתמש בו יותר מדאי אבל לא כעבד והראב"ד ז"ל השיג עליו וז"ל בחיי ראשי לא נאמרו דברים הללו בגמ' אלא לענין רבית שהיה המס עשרה דינרים והיו עושים בהם מלאכה שוה ט"ו דינר ואיבעיא להו אם היא הלואה ויש בו משום רבית או לא ופשיט להו דאינה הלואה אלא זביני דמלכא. ומרן בכ"מ ז"ל השיג

להשגת הראב"ד ז"ל דאינה השגה דאינו גריס טפי ומפרש הבעיא משום רבית אבל הר"מ ז"ל לא גריס טפי ומוכח דלא גריס הר"מ טפי מדהביא סמוך ונר' להההיא דרב סעורם דהוה תקיף אינשי דלא מעלו ומשתעבד בהו מוכח דעיקר הבעיא אינו משום רבית אלא משום דמשתעבד בהו יע"ש. והרב מגדל עוז ז"ל השיג להשגת הראב"ד ז"ל דדינו של הר"מ ז"ל הוא מההיא דפ' החולץ ד' מ"ו דאיתא התם הך סוגיא אמ"ל ר"פ לרבא חזי מר הני דבי רבנן דיהבי זוזי אכרגא דאינשי ומשתעבדי בהו כי נפקי צריכי גיטא דחירותא או לא ואמ"ל הכי בטופסא דמלכא מנח ומלכא אמר מאן דלא יהיב כרגא לישתעביד למאן דיהיב כרגא וההיא ודאי לא אפשר לפרושא אלא משום עבידתא יתירתא דהא אי צריכי גיטא דחירותא בעא מיניה וכו' יע"ש:

ותבט עיני להרב בירך יצחק ז"ל שהק' על ה' מ"ע ז"ל דההיא דיבמו' עיקר הבעיא הוא על הגוים שאם שלמו המס בעדם ומשתעבדי בהו אי צריכי גיטא דחרותא משום דקנו אותם קנין הגוף וא"כ מה מייתי מהתם דהכא הר"מ איירי בישראל שמשתעבדים בהם. והאמת דלכאורה היא פליאה נשגבה לד' רש"י והתוס' שפירשו כוונת הבעיא גבי גוים אבל אחר המחי"ר נעלם מעיני דמר דהריטב"א בחי' ליבמות והר"ן שם והמאירי ז"ל כולהו ס"ל דעיקר הבעיא הוא אף על ישר' אי צריכי גיטא דחירותא והשיב דצריכי מדינא דמלכותא והכריחו כן מדנקט בלשון הבעיא הני רבנן דיהבי זוזי אכרגא דאינשי והיל"ל אכרגא דגוים מדנקט אאינשי משמע דגם על ישראל מבע"ל וא"כ שפיר כתב הרב מ"ע דאפשר דהר"מ ס"ל כהריטב"א ז"ל. ומה שהביא ראי' לדבריו ממ"ש הר"מ בפ"ט מה' עבדים שכתב וז"ל מלך שגזר מי שלא יתן מס ימכר דינו דין והרי הוא כעבד כנעני לכל דבר. האמת שהרב כ"מ ז"ל ציין להההיא דפ' החולץ שנאמרה לגבי גוים. אבל הרב מ"ע יכול לפרש דברי הר"מ ז"ל גם בישראל ובפרט דנקט והרי הוא כעבד כנעני בכ"ף הדמיון ולא נקט הרי הוא עבד כנעני ממש אם איתא דמיירי לגבי אוה"ע ואכמ"ל: איך שיהיה נקטינן מסו' זאת דמי שאינו משלם מס משתעבד שעבוד הגוף מדינא דמלכותא

עוד טעם אחר כתבו המפרשים בענין חומר איסור שביעית והוא דרש"י ז"ל בפ' בראשית כתב וז"ל אמר"י לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מהחדש הזה לכם ומ"ט פתח בבראשית משום כח מעשיו הגיד לעמו שלא יאמרו אוה"ע ליסטים אתם שכבשתם ארץ ז' עממין להכי התחיל בבראשית להודיע שכל הארץ שלו היא וברצונו נטלה מהם ונתנה לאשר ישר בעיניו ע"כ נמצא דכל כונתו יתב' להודיע שהארץ שלו היא ואנחנו אריסים לעבוד עליה ולזרעה ולאכול פירותיה ולהכי צוה לנו מצות שביעית ומי שאינו

מקיים מצות שביעית מורים דאינה שלו יתב' הארץ ובאים אוה"ע ונוטלים אותה מידינו. ואפשר דזה יהיה כונת מאמר רז"ל במס' שבח דף ל"ג ע"א בעון ע"ז וג"ע והשמטת שמיטין גלות בא לעולם וגולין ישראל ובאים אחרים ויושבים במקומם דכתיב ואתכם אזרה בגוים ושממו עלי' אויביכם היושבים בה. ולכאורה ק' דתינח עון ע"ז וג"ע שהן עבירו' ניחא אבל בעון השמטת שמיטין שיתחייבו גלות מהיכא תותי אבל עפי"ה יבא על נכון ופשוט: עוד טעם אחר כתבו המפרשים ז"ל בעון חומר איסור שביעית והוא דאיתא בפ' חלק דף ק"ג ע"ב כי אתא יהויקים אמר קמאי לא ידעי לארגוזי את הבורא ח"ו כלום אנו צריכים אלא יש לנו זהב פרווים שאנו משתמשין בו יטול אורו אמ"ל והלא כסף וזהב שלו הוא שנא' לי הכסף ולי הזהב אמר להם כבר נתנו לנו שנא' השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם ע"כ. נמצא דכל עיקר טענת הכופרים הוא בחשבם שהארץ נתן לבני אדם לחלוטין. ולהכי צוה קב"ה מצות שביעית להודיע שאין הארץ לחלוטין לבני אדם אלא היא לו יתב' עוד כתב הרב כלי יקר ז"ל דטעם מצות שביעית משום דאיתא בש"ס במטותא מנייכו לא תתחזו קמאי לא ביומי ניסן ולא ביומי תשרי כי היכי דלא תטרדו במזונייכו כוליה שתא. נמצא ב' חו' בשנה צריכים לבטל מלימודם בששה שנים יעלה י"ב חו' שיפסיד מלימודו ומשו"ה צוה הקב"ה לשבות בשנה השביעית כדי ללמוד בתורה כל השנה:

מעתה נבא לביאור הכתובי' שעזרא מסדר הוידוי והתשו' בדקדוק כל הטעמים האמורים בענין שביעי' כי כבר מילתינו אמורה שאותה שנה שביעי' היתה ובעון השביעית גלו מארצם. והתחילו בעון ביטול תורה וכה אמרו מלכינו ושרינו אבותינו לא עשו תורתך הכו' שלא קבעו עתים לתורה ועוד אמר והם במלכותם שם רמז למ"ש הר"ן דבמלכי ישראל ליכא דינא דמ"ד וא"כ אינם חוששים לדינא דמלכותא. וגם בטובך הרב אשר נתת להם שם רמז למ"ש יהויקים יטול אורו יש לנו זהב אופיר בחשבם כי הארץ נתת לפניהם כמ"ש יהויקים והארץ נתן לבני אדם וז"א והארץ הרחבה והשמינה אשר נתת לפניהם לא עבדוך ולא שבו ממעלליהם הרעים ואח"כ אמר דע"י עונותיהם גלינו ונשתעבדנו תחת מלכי אוה"ע גרמו לנו שאנחנו מעלים מס למלך ולא עוד אלא שמשתעבדים בנו כרצונם וז"א ותבואתה מרבה למלכינו אשר נתת לנו בחטאתינו ועל גויתינו הם מושלים כרצונם ובכן הנה אנחנו עבדים כדין עבדי המלך להורות כי דינא דמ"ד והארץ אשר נתת לאבותינו שם רמז שהארץ אינה לנו כס' יהויקים ואנחנו עבדי' עליה כדין אריסים שלא יאמרו אוה"ע ליסטים אתם. ואח"כ אמר הגם כי בגלותינו גרם לנו נזק להעלות מס למלך ומשתעבדים בנו כרצונם בכל זאת לא נכחד כי אנחנו חייבים לקיים תורתך וטרם

כל להודיע לכל כי דד"ד וחייבים. ואנחנו כורתים אמנה ובאים באלה ובשבועה ללמוד בתורת ה' אשר נתנה ע"י משה עבד ה' ולשמור השבת שלא נקח ממה שמביאים למכור וגם השביעית ניטוש כמו שאמר תשמענה ונעשתה ומשא כל יד ולהביא בכורי אדמתינו וראשית עריסותינו ומעשרותינו ללויים ולא נעזוב את ה' דהיינו שמקבלים עלינו לקיים כל המצות התלויות בארץ להוכיח דד"ד:

איך שיהיה נחזור לקוטב דרושינו להזווג הקדו' הנעשה בחג השבועות יש לחקור דהנה ראיתי להראשונים מערכה לקראת מערכה דהרב מהרימ"ט ז"ל בפ' שמיני הביא משם הרב בעל העקידה שער ן' שכתב שכל מה שהשרה הקב"ה שכינתו עלינו היה כדמות אירוסין אבל לעת"ל יהיה נישואין. וכתב עליו ה' מהרימ"ט דדברים אלו הם סוגיא ערוכה בפ' המדיר דע"א ע"ב והיה ביום ההוא תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי ופירש"י אישי לשון אישות. ככלה בבית חמיה שככר נישאת וגם לבה בבעלה ואינה בושה הימינו עכ"ל. הרי מבואר דלעת"ל יהיה לנו דין נשואה וא"כ נמצא דדבריו הם סוגיא ערוכה. וה' פ"ד ז"ל בסוף הספר הוסיף להפליא מההיא דאיתא במס' יומא דנ"ד ע"א אמ"ר קטינא בשעה שהיו ישראל עולים לרגל מגלגלים להם את הפרוכת ומראים להם את הכרובים שהיו מעורים זה בזה ואומ' להם ראו חבתכם לפני המקום כתיבת זכר עם נקבה אמ"ר נחמן משל לכלה כל זמן שהיא בבית אביה צנועה היא מבעלה כיון שבאה לבית חמיה אינה צנועה מבעלה הרי דבזמן בית המקדש היה לנו דין נשואה הפך הרב בעל העקידה וההיא דפ' המדיר לא קשיא יען דכשנחרב הבית א' חזרנו להיות לנו דין ככלה בבית אביה אף שנבנה הבית שני כמ"ש שם במס' יומא והיה ס"ד דבבית ג' ודאי יהיה לנו דין ככלה כבית אביה לכך הבטיח לנו והיה ביום ההוא תקראי אישי לעת"ל שיהיה לנו דין נשואה יעי"ש. והר' דברי אמת ד' כ"א ע"ד תמה עוד על ה' מהרימ"ט ז"ל דלמה הביא משם בעל העקידה מאחר דאיתא במדרש פ' החדש שכתב בפי' דעוה"ז הכל היה אירוסין כדכתיב וארשתיך לי לעולם ואמטו"ל לא מסר להם אלא הירח ולעת"ל יהיו נשואים שנאמר כי בועליך עושיך וגו' ואז ימסור להם את הכל. ואסיק דתלמודא דידן פליג עם המדרש דתלמודא דידן ס"ל דבזמן בית המקדש היה לנו דין נשואה ולסב' המדרש דלעת"ל יהיה לנו דין נשואה ועד אותו הזמן הכל הוא דין ארוסה וק' לענ"ד דהעלים עין הר' דברי אמת ממ"ש מהרש"א בח"א בפ' המדיר וז"ל תקראי אישי וכו' הנה מבואר דבעוה"ז ליכא נשואין עמנו אלא אירוסין שנא' וארשתיך לי באמונה וכו' אבל לעוה"ב יהיה נשואין והוא כו' הכתוב בכל צרתם לו צר ומלאך פניו הושיעם בעוה"ז אבל בעוה"ב באהבתו ובחמלתו הוא גאלם בעצמו וינטלם וינשאם דהיינו נשואין עכ"ל הרי

דה' מהרש"א ז"ל ס"ל כס' הפר' וא"כ תיקשי ליה דהוי הפך סוגיא דיומא אל"ו דלא נעלם מעיני הרב מהרש"א ז"ל סוגיא דיומא ולא פליג תלמודא דידן עם המד' רק דתלמודא דידן ביומא מיירי בזמן בית א' והמד' ג"כ בזמן בית ב' הגם שהוא דוחק:

עכ"פ יש לחקור מאי' נ"מ אי אמרינן דיש לישה לישראל דין ארוסה או דין נשואה. ואולם לדידי חזי לי דג"מ לענין דינא להההיא דאמרו בפ' הכותב דפ"ג במתני' הכותב לאשתו דו"ד אין לי בנכסיך ה"ז אוכל פירות בחייה ואם מתה יורשה. והקשה בגמרא וכי כתב לה מאי הוי והתניא האומר לחבירו דו"ד אין לי על שדה זו וידי מסולקות הימינה לא אמר כלום. ותירץ אמרי דבי ר' ינאי בכותב לה ועודה ארוסה כדר' כהנא נחלה הבאה לו לאדם מתנה עליה שלא ירשנה והקשה אי הכי אפי' נשואה נמי ותי' נשואה שאני דידו כידה באופן דדוקא בעודה ארוסה יכול להסתלק ולא בנשואה וכן פסק הרמז"ל פ' כ"ג מה' אישות ומרן בש"ע סי' צ"ב יע"ש וא"כ אם יש לנו דין ארוס' יוכל הקב"ה לסל' השגחתו מעלינו ולהסתיר פניו ממנו ב"מ אבל אם יש לנו דין נשואה כביכול לא יוכל להסתלק. ואפשר דזה יהיה הויכוח של הקב"ה עם מרע"ה כדאיתא במדרש פרשת כי תשא כשעשו ישר' את העגל כעס עליהם הקב"ה בא משה לרצותו ואמ"ל כי שיחת עמך ואינם עמי. א"ל מרע"ה עמך הם ואי אתה יכול לכפור בהם הוי למה ה' ימרה אפך בעמך. המחצה להם שהם בניך כשא"ל הכי מיד נתרצה שנאמר וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו ע"כ. וי"ל דאיך יוכל מרע"ה לו' לפני הקב"ה עמך הם ואי אתה יכול לכפור בהם כנר' דטענה אלימתא טען לפניו יתב' ואם באמת היתה טענתו טענה למה לא נתרצה לו הקב"ה עד שאמר לו התרצה להם שהם בניך: ואולם עפי"ה הנה נכון דמרע"ה ס"ל דבשעת מת"ת שכפה עליהם ההר כגיגי' שהיה במקום חופה ויש לישראל דין נשואה ולא יוכל כב יכול לסלק השגחתו מעל ישראל ולפיכך כשא"ל הקב"ה שיחת עמך ואינן עמי אמ"ל מרע"ה עמך הם ואי אתה יכול לכפור בהם מן הדין. אבל הקב"ה לא השגיח בטענה זו אלא ס"ל דיש להם דין ארוסה. וכשראה מרע"ה שלא הסכים הקב"ה בטענה זו בקש מלפניו התרצה להם שהם בניך וכשא"ל הכי נתרצה תכף. ואפשר דזה יהיה כו' דוד הע"ה ה' ברצונך העמדת להררי עז הסתרת פניך היתי נבהל והוא פשוט דידוע דהסתר פנים תרגומו סילוק יקרת שכונתו. וז"א ה' ברצונך עשית חופה ע"י כפית ההר נמצא דיש לנו דין נשואה ואיך הסתרת פניך היתי נבהל וק"ל:

ובדרך זו אלך לפרש כו' הכתו' בפ' וילך וחרה אפי ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם והיה לאכול ומצאוהו צרות רבות ורעות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלד'י בקרבי מצאוני הרעות האלה ואנכי אסתר הסתיר פני ביום ההוא ע"כ הרעה אשר עשה

כי פנה אל אלד'ים אחרים. והדקדוק מבו' דבתחי' כבר אמר והסתרתי פני מהם. ואח"כ חזר ואמר ואנכי הסתר אסתיר פני. ותו ק' כפל הלשון הסתר אסתיר. והרמב"ן ז"ל פי' דזהו לטובה דאמר ואנכי הסתר אסתיר פני דמאחר דהתודו ואמרו על כי אין אלד'ים בקרבי וגו' ואומרו הסתר אסתיר פני פי' יסתיר פנים של זעם וכו' יעי"ש. גם ה' כלי יקר ז"ל פי' כמה דרכים בפסוקי' הללו ואחד מהם הוא לטובה דהיינו הסתרת פנים של זעם יעי"ש והאמת טעם הכתוב בקרא בתר הכי ע"כ הרע' אשר עשה כי פנה אל אלד'ים אחרים אינו מורה כן ואולם עפי"ה ניחא ונקדים מאי דאיתא במדרש פר' כי תשא דמרע"ה שבר את הלוחות לדונם כפנויה ולא כאשת איש. והקב"ה כב יכול ברוב רחמיו יתברך הסכים על ידו וא"ל ישר כחך ששברת. למען יהיה דינם כפנויה. אמור מעתה זהו כו' הכתו' דבתחי' אמר וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני דהיינו שמסלק שכינתו יתב' והיה לאכול כדי ליפול ביד האויב ומצאוהו וגו' וישראל בדעתם שדינם כנשואה יזעקו בקול מר הלא על כי אין אלד'י בקרבי שסילק השגחתו יתברך ודקדק ואמר בקרבי שהיה צריך שיהיה בקרבי כמש"ה בקרבך קדוש וע"ז מצאוני הרעות האלה: ולזה אמר ואנכי הסתר אסתיר פני דל"מ דלא חשבתי אותה לארוסה דיכולני לסלק שכינתי אלא אני דן אותה כפנויה ולהכי נקט כפל הלשון הסתר אסתיר ונתן טעם כי פנה אל אלד'יס אחרים ואם אני דן אותה כאשת איש יגדל עונה מנשוא אלא מוכרח אני לסלק שכינתי ולדון אותה כפנויה ודו"ק: איך שיהיה חזרתי לנושאי מקדם אמרתי בתחי"ד איש על דגלו באותות לבית אבותם וגו' שם רמז לקוטב דרושינו דאם ישראל עושים רצונו של מקום ועושים מעשה אבותם יקראו בני ישראל כמ"ש בזוה"ק בני ישר' עאלו בני ישר' נפקו וז"א איש על דגלו באותות לבית אבותם יחנו שם רמז למ"ת שכתוב בה. ויחן שם ישר' ויש להם דין נשואה אבל אם הם ח"ו מנגד שאינם עושים רש"מ אזי סביב לאהל מועד יחנו ולא יכנסו פנים:

חזרתי ואמרתי איש על דגלו באותות וגו' על פי מה שפי' ה' מהר"מ אלשיך ז"ל כו' הכתו' על חומותיך ירושלם הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה לא יחשו המזכירים את ה' אל דומי לכם ואל תתנו דומי לו עד יכונן ועד ישים את ירוש' תהלה בארץ. דהכונה דידוע מ"ש רז"ל דעתיד הקב"ה להוריד בהמ"ק ג' בנוי ומשוכלל והכונה דחלילה להאמין שיורידהו בנוי גשמי מן השמים אלא ודאי שהוא רוחניות ובגינו יהיה ממצות ומע"ט שיעשו ישר' משם יבנה בהמ"ק. ואם הצדיקים מסגלים מצוות ומע"ט ובאו הרשעות ויעשר עבירות גדולות יסתר כל מה שבנו הצדיקים והן בעון ודאי כי זהו העיכוב בנין בית קדשינו ותפארתינו פי בעוה"ר עינינו הרואות אחסור דרי ועושים עבירות במי רמה

ונתרבה הפריצות ומשחקי בקוביא ומחללים שבתות בפרהסיא ומבזים התורה ולומדיה וכי יקום איש להוכיחם יקרא בקול גדול מה לך ממני להוכיחני אני אתן תשובה לבורא עולם מה איכפת לך. אבל המוכיח בני מעיו מתחתכים כי הוא עושה תעניות והפסקו' וחזרן במצות לבנות אבן אחת במצותיו ורואה בעיניו לרשעים עושים העבירות וסותרים כל בנינו ומידי הוא טעמא שצונו הקב"ה הוכח תוכיח את עמיתך כי מה בידינו לעשות עתה שבהמ"ק חרב לא יש סנהדרין להביאו לפניהם וללקותו או לדונו בד' מיתות ב"ד או לחייבו שיביא קרבן אין לנו אלא לדבר אלה הדברים דברי מוסר למען ישמעו שהם הם המעכבים לגאולה. וז"א על חומותיך ירושלם שהיא ירושלם העליונה הפקדתי שומרים גדולי ישר' שיקומו בקהל עם ויוכיחום מידי יום ביום וגם בלילות תמיד לא יחשו עד יכונן וישים את ירוש' תהלה בארץ ויורידהו לארץ בנוי בעזרת ה' יתברך: את זה רמזתי בנושאי מקדם איש על דגלו באותות לבית אבותם הכוונה כל מי שהוא גדול בדור [לא כמוני פחות שבערכין] יחנו בני ישר' חייבים ליתן מוסר השכל ומילת יחנו יהיה מלשון אם תחנה עלי מחנה וע"י זה יחזרו בתשו' כל שהם מנגד ואינם עושים רצונו של מקום. ויזכו בזה סביב לאהל מועד יחנו ויבנה בהמ"ק בב"א בטבלא ובז"ק כיר"א:

חזרתי ואמרתי איש על דגלו באותות לבית אבותם יחנו בני ישראל בהקדים מחלוקת אפלטון וארסטו החוקרים כי לדעת אפלטון אהבה אמיתית היא כמו האדמה שאוהבת את המטר והמוכר שאוהב להקונה או הקונה המבקש איזה חפץ ומצא המוכר אותו ויאהבהו אהבה עזה וארסטו חולק עליו וס"ל דזו אינה אהבה אמיתית רק אהבה חכליתית שהאדמה רוצה את המטר והמוכר רוצה למכור החפץ ומבקש להקונה או הקונה מבקש החפץ ומבקש מהמוכר שימכרנו לו וכן העני שאוהב את העשיר ליהנות ממנו וגם העשיר אוהב איזה עני להחזיק בידו למלאת חסרונו לזכות נפשו. אבל. אהבה אמיתית היא בשני בני אדם במשקל אחד ממש שניהם חכמים שניהם מיוחסים שניהם עשירים שאינם נצרכים זה לזה ולא זה לזה כל ואוהבים זה את זה זוהי אהבה אמיתית: אשר בזה פירשתי בעניותי כונת הפסוק ואהבת לריעך כמוך אני ה' דידוע דעיקר עבודת ה' הוא לעבדו מאהבה ומי מפיס שהוא עובד מאהבה הלא הוא מצפה מהקב"ה מזונותיו וחייו וחיי בניו מאיתו יתב' ונמצא שהיא אהבה תכליתית ומה יועיל אהבה זאת אבל אם אנו רואים שהוא אוהב את בני אדם שהם שוים לו ממש בחכמה או בעושר או בעוני שאין להסתפק לשום תכלית אז ודאי שגם עבודת ה' הוא עובד מאהבה בלי תכלית. וז"א ואהבת לריעך כמוך כשאני רואה שאתה אוהב לריעך כמוך שהוא שוה לך ממש אז אני ה' אוהב אותך כי ידעתי כי אהבתך היא אמיתית את זה רמזתי בנשאי מקדם איש

על דגלו באותות לבית אבותם הכוונה ששניהם שוים באותות וגם ביחס לבית אבותם יחנו בני ישר' הכוונה שיהיו באחדות גמורה ע"ד ויחן שם ישר' אני מבטיח להם שיבנה ביהמ"קסביב לאהל מועד יחנו בעהי"ת בעגלא ובז"ק כיר"א:

דרוש יד לשבת כלה

דרוש שדרשתי בבהכ"ן הגדולה שנת תרמ"ג ליצרה:

והנושא בא. בגשת בני ישראל אל הקדש. לעבוד את עבודת בנ"י באהל מיעד ולכפר על בנ"י, ולא יהי' בבנ"י נגף בגשת בני ישראל אל הקרש. לעבוד את עבודת בנ"י באהל מועד ולכפר על בנ"י. ולא יהיה בבני ישר' נגף בגשת בנ"י אל הקדש:

איתא במס' שבת ד' פ"ח ע"א דרש ר' סימאי בשעה שהקדימו ישר' נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאכי השרת וקשרו לכל אחד שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע וכשחטאו בעגל ירדו ק"ך רבוא מלאכי חבלה ופרקום שנאמר ויתנצלו בני ישר' את עדים מהר חורב. אמר ר' יוחנן וכולן זכה משה ונטלן דסמיך ליה ומשה יקח את האהל אמר ריש לקיש ועתיד הקב"ה להחזירן לנו שנא' ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על ראשם שמחה שמעולם על ראשם עכ"ל:

יתבונן הנבון ויעמיק המשכיל מה עצמו נפלאותיו יתעלה שמו לעד ומה גדלה אהבתו יתברך אשר הבדילנו מכל העמים ובחר לנו מכל אומה ולשון להיות לו לעם סגולה והנחילנו תורתו הקדושה והטהורה לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום. וזה יהיה לע"ד אי ניחא קמי שמיא כונת הכתוב ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והיתה לי סגולה מכל העמים דיש לדק' דהיל"ל ואתם תהיו לי סגולה ואמאי נקט והיתם דמשמע עבר ועתיד. והן קודם נבין כונת הכתובי' בתהלים מ"ה רחש לבי דבר טוב אימר אני מעשי למלך לשוני עט סופר מהיר יפיפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיך על כן ברכך אלד'ים לעולם דלכאו' יל"ד דמשמע כמסתפק אם יאמר מעשיו למלך אם לשונו עט סופר מהיר. ותו ק' מה כיון באומרו מעשיו למלך ומה הם המעשים. ותו ק' אומרו לשוני עט סופר מהיר מה היא מהירות שמשבח את עצמו. ותו ק' השבח שמשבח יפיפית מבני אדם וכי ביופי תלוי השבח. ותו' ק' אומרו על כן ברכך אלד'ים לעולם וכי בשביל היופי ברכהו אלד'ים. והנה רש"י פי' דמזמור זה נאמר על הת"ח העוסקים בתורת ה' וגם פי' על כן ברכך אלד'ים לעולם כמ"ש ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום משמע דבשביל היופי זכו לקבל התורה ואולם נר' לפקע"ד לפרש בהקדים מה דאיתא במס' בכורות ד' ח' ע"ב ר' יאושע ן' חנניא אזל לסבי דבי אתונא שאלו ממנו ההוא גברא

דאזיל ובעי איתתא ולא יהבו ליה מאי חזי ליה דאזיל היכא דמדלי מיניה שקל סיכתא דצא לתתאי ולא עאל דצא לעילאי ועאל אמר האי נמי מתרעי מזליה וכו' יע"ש והרב מהרש"א בחי' אגדות ז"ל כתב דכל השאלות ששאלו ותשובותיו אינם כפשעם חלילה דאם היו כפשטם לח היה התלמוד מספר לנו ח"ו דברי הבל אלא כל דבריהם טמונים ברמז בחכמה ובתבונה והשאלה ששאלו הם כוונתם לו שהקב"ה החזיר את התורה ע"כ אומה ולשון ולא קבלוה כאיש שבקש אשה ולא רצו ליתן לו ודאי שאינו הולך לבקש אשה יותר מעולה מהראשונה אלא יותר שפילה ואתם בני ישר' שנתן לכם התורה ודאי שלהיותכם שפלים עד מאד לקח אתכם הקב"ה להזדווג עמכם. וריב"ח הבין שאלתם ולקח יתד ונקב למטה ולא הועיל יען כיון שהוא במקום שפל אי אפשר לתלות ועשה נקב למעלה במקום המועיל לתלות כל מה שירצה רמז להם שהם אוה"ע ולא הועילו לקבל התורה ונתן אותה לישר' עם נחלתו והם בת מזלו של הקב"ה שע"י התורה יתקיים העולם כמו היתד העליון שיוכל לתלות בו כל מה שרוצה יעי"ש. באופן דלד' אוה"ע מה שזכו ישר' לקבל את התורה הוא מסיבת היותם שפלים כמו משל הרוצה ליקח אשה כנז"ל אבל האמת מה שזכו לקבל את התורה הוא להיותם אחוזים בעולם העליון בצורת יעקב החקוקות תחת כסא כבוד. וע"י מעשיהם שמיהרו לומר נעשה ונשמע כמו שאמר ההוא מינא עמא פזיזא דקדמיתו פומייכו לאודנייכו זכו לקבל התורה. נמצא דשני טעמים היו לקבלת התורה לישר' עם קדוש אחד שהם יותר מעולים מכל אוה"ע חצובי' מתחת כסא הכבוד והשנית מהירותם וזריזותם שאמרו נעשה ונשמע הוכיחו לדעת שמשתוקקי' לקבלה. אשר עפי"ז פירש ה' בירך יצחק ז"ל כונת המדד' פ' נצבים שמא תאמרו לרעתכם נתתי לכם את התורה לא נתתיה אלא לטובתכם שהרי מלה"ש נתאוו לה וכו' וכל המפ' אחזו צער בכוונת המדר' הנז' מהיכא תיתי לומר כי לרעתינו ח"ו נתן לנו את התורה. ותו ק' מה זו ראיה שהרי מלה"ש נתאוו לה שלא נתנה לנו ח"ו לרעתינו אבל עפי"ה כונת המדר' הוא שהקב"ה אומר לישר' לא תצטערו תחשבו בדעתיכם כי מפני שאתם גרועים מכל האומות נתתי לכם את התורה וז"א לא לרעתכ' נתתי לכם את התורה אלא לטובתכ' להיותכם טובים במעלה רמה נתתי לכם ועכשיו מייתי ראיה עצמית שהרי מלה"ש נתאוו לה וכו' זחד"ק ז"ל ודפח"ח ונקדים עוד מ"ש בס' דרכי שלום ז"ל דבני אדם הוא כינוי למלה"ש:

מעתה אמרתי דזה יהיה כונת דהע"ה שאמר רחש לבי מסתפק אם על התורה שנקראת טוב אם היא מעלה גדולה לנו בני ישר' בענין קבלת התורה הנקראת טוב כדכתי' כי לקח טוב וגו' אומר אני מעשי למלך כשאמרו נעשה ונשמע לשוני עט סופר מהיר המהירות

שעשיתי אה הועיל לי הרבה שלא יאמרו עלינו שאנו שפלים והיתה תשו' לגבי כנסת ישראל יפיפות מבני אדם שהם המלה"ש הרי תשו' להספק ומכ"ש לגבי אוה"ע להבדיל וע"י שהוצק חן בשפתותיך שאמרת נעשה ונשמע על כן ברכך אלד'ים לעולם ומה יקרו דברי רש"י ז"ל שפי' על כן ברכך אלד'ים לעולם כמ"ש ה' עוז לעמו יתן וכו' ודו"ק:

ובאו"א נר' לפקע"ד לפרש כו' הכתוב רחש לבי דבר טוב וכו' חוץ מדרכינו ואגב נבין כונת לשוני עט סופר מהיר מה כיון בזה. ואולה יובן בהקדים חקירה אחת שחקר הרב מופת הדור בס' ראש דוד פ' תזריע דהנה אם חטא האדם וסיפר לשון הרע או רכילות או דבר נבלות הפה או ביזה את חבירו או חירף וגידף באופן שכל אלו העונות נעשים ע"י הלשון ואיך ע"י בקשת מחילה ווידוי וע"י קריאת התורה יכופר עונו ושב ורפא לו ע"י הלשון הלא קי"ל אין קטיגור נעשה סניגור. ותי' יט'ב הוא ז"ל במאי דאמרי' במס' קדושין ד' ה' ע"א מנין שאשה מתקדש' בשטר ודין הוא ומה כסף שאינו מוציא מכניס שטר שמוציא אינו דין שמכניס והק' בגמ' ונקיש הויה ליציאה מה הויה בכסף אף יציאה בכסף אמר אביי יאמרו כסף מכניס כסף מוציא סניגור יעשה קטיגור והק' אי הכי שטר נמי יאמרו שטר מוציא שטר מכניס קטיגור יעשה סניגור ותי' מילי דהאי שטרא לחוד ומילי דהאי שטרא לחוד עכ"ל. וא"כ זה שעושה תשו' ומתודה על חטאתיו ובפרט כשעוסק בתורה מילי דלה"ר לחוד ומילי דתשו' ות"ת לחוד: עוד תירץ תי' אחר עפ"י מ"ש הרב גור אריה בפ' שמיני על פסוק קח לך עגל בן בקר לחטאת ופי' רש"י לכפר על מעשה העגל שהקשה הרא"ם ז"ל קטיגור נעשה סניגור ותי' דאהרן עצמו שבא לכפר על עצמו בזה לא נאמר אין קטיגור נעשה סניגור אבל פרה אדומה שבאה לכפר על ישראל במעשה העגל בההיא אמרינן אין קנ"ס יע"ש:

מעתה נא"ה דקא מתמה דהע"ה דתינח בכל העונות שעושה האדם בפועל ובמעש' מתודה על חטאתיו לפניו יתב' ומתכפר. אבל כשחטא בלשון איך יצוייר כי בלשון שחטא וסיפר לה"ר וכיוצא איך קנ"ס ע"י הלשון. וידוע דמילת טוב כינוי לתשו' כמש"ה קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב. וז"א רחש לבי דבר טוב בענין התשו' התינח בכל העונות שאני עושה בפועל אני מתודה לפניו יתב' וז"א אומר אני מעשי למלך אבל לשוני מה תיקון יש בכל מה שחטאתי בלשוני דהא קי"ל דאין קנ"ס ואיך ימחול הקב"ה על עונות שעשיתי בלשוני לז"א עט סופר מהיר שם רמ"ז לדין השטר דהרי השטר מכניס ומוציא משום דמילי דהא שטרא לחוד וכן נמי מילי דלה"ר לחוד ומילי דתשו' לחוד. ועוד תי' דכל זה דאין קנ"ס היינו כשתרצה לכפר על

אחרים דהיינו יפיפית מבני אדם אבל אתה עצמך שאתה מתפלל ובפרט כשאתה עוסק בתורה דהיינו הוצק חן בשפתותיך על כן ברכך אלד'ים לעולם ודו"ק:

נחזור לקוטב דרושינו דאמרנו דמה שנתן לנו הקב"ה את התורה הוא מט' אהבתו לעם בנ"י בהיותינו מעולים מכל האומות לא מצד היותינו גרועים במעלה. ואפשר דזה יהיה רמז הפסוק ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים דהכונה עתה בשעת מ"ת מודיע לנו הקב"ה דאין אנו גרועים במעלה שהרי אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים בשביל אהבתכם ומשם תבינו בקבלת התורה ושמרתם את בריתי ותדעו והייתם לי סגולה מכל העמים מעלתכם ואהבתכם גדולה מכל אוה"ע:

אמנם כדי להבין כונת המשך הפסוקים אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש דלכאורה יל"ד למה הוצרך להציע טרם כל אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים דמשמע דהצעה זאת צריכה למה שיזהיר אח"כ. ותו ק' תיבת מכל העמים היה די שיאמר מן העמים. ותו ק' מה זה נתינת טעם כי לי כל הארץ ותו ק' אומרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש לא ידענו אם הוא ציווי או מעלה ואולם נלע"ד לפ' אי ניחא קמיה שמיא ובהקדים מם דאמרו במס' מעילה פ' ה' ד' י"ט ע"ב אין מועל אחר מועל במוקדשין אלא בבהמה וכלי שרת בלבד [פי' שאם אדם מעל במקודשין יצאו לחולין תכף שמעל הראשון חוץ מבהמה וכלי שרת] ומפרש במתני' כיצד רכב ע"ג בהמה ובא חבירו ורכב ובא חבירו ורכב כולן מעלו שתה בכוס של זהב ובא חבירו ושתה וכא חבירו וסתה כולן מעלו ופירש"י הטפ' דאפי' הכחישה ברכיבתו או תלש מצמרה עדיין ראויה היא לקרבן בין אם היא שמינה או כחושה וכן בכוס אפי' נפגם כיון דקדושת הגוף הוא עדיין קאי לשירות וכו' יע"ש וסוגיא זאת הובאה בקדושין ד' נ"ה ע"א והתוס' בד"ה אין מועל אחר מועל הקשו מהתוספתא דתניא קרדום של הקדש ביקע בו ובא חבירו וביקע בו כולן מעלו נתנו לחבירו וחבירו לחבירו הוא מעל וחבירו מותר לבקע בו לכתחי' והשתא היכי דמי אי האי קרדום כלי שרת הוא כי נתנו לחבירו אמאי לא מעל חבירו הא אמרי' יש מועל אחר מועל בכלי שרת ואם אינה כלי שרת אמאי תנא ברישא כולן מעלו ותי' דהקרדום לא היא כלי שרת אלא שיש הפרש אם כשלקחו לבקע בו חשב לגזול אותו ולהוציאו מרשות לרשות כדין שולח יד בפקדון בהא אמרי' הראשון מעל שכבר חשב להוציאו מרשות הקדש ולהכי מעל בכולו והב' מותר לכתחי' לבקע בו אבל אם הראשון לא חשב להוציאו מרשות ההקדש רק נטלו ליהנות בו והניחו במקומו ובא חבירו ובקע

בו כולן מעלו דעדיין הוא ברשות ההקדש וכל א' מהם מעל כנגד מה שנהנה יע"ש. באופן כי לדברי התוס' הללו מוכח דיש מועל אחר מועל במוקדשין כולם זולת שיש הפרש כי בשאר. הקדשות אם נטלו להוציאו לגוזלו הראשון דוקא מעל והשני מותר לבקע בו לכתחי' ואם ניטלו ליהנות בה יש מועל אחר מועל אבל בבהמה וכלי שרת אפי' נטלו ע"מ לגוזלו ולהוציאו מרשות הקדש יש מועל אחר מועל. עו"ן מ"ש בב"ר שהקיש אדם לקדש תני ר' חיא תבא מארה על אדם שנהנה מהקדשים ואין קדש אלא ישר' קדש ישר' לה' כל אוכליו יאשמו:

מעתה יש לחקור חקירה עצומה דהנה פרעה הרשע שנשתעבד ראשון בישראל וכונתו פשוטה לגזול אותם ולהוציאם מרשותו יתב' כאשר אמר לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח א"כ הרי הוציאם לחירות ואם יבואו אח"כ איזה אומ' ולשון להשתעבד בהם לכתחי' מותרים לד' התוס' ז"ל אם אין דינם ככלי שרת. אך התשו' לזה שהקב"ה קדש אותנו ע"י נתינת התו' ואמרו בקדושין ד"ב ע"ב תני' האשה נקנית ונתני התם האיש קונה מעיקרא תני לישנא דאורייתא והדר תני לישנא דרבנן מאי לישנא דרבנן דאסר ליה אכ"ע כהקדש וכתבו התוס' בד"ה דאסר וכו' והרי את מקודשת לי כלומר בשבילי כמו הרי הן מקודשין לשמים להיות לשמי' ופשטא דמלתא מקודשת לי מיוחדת לי וכו' יע"ש. וא"כ מהאי טעמא לא יוכלו ליגע בנו שום אומה מאחר שאנו מקודשין לשמים מדין קדושין. ועוד איכא טעמא אחרינא כי לגבי קובה"ו כולי עלמא דיליה הוא איך אפשר להוציאו מרשותו יתב' ולגזול את ישר' ח"ו וא"כ חזר דינם כדין נטלו ליהנות בו דכולם מעלו:

ובזה מה מתוק לחכי כונת המד' ס' במדבר והיה מספר בני ישר' כחול הים ד"א למה משלן לחול מה חול אדם נוטל ממנו מלא קומצו ונותן לתוך העיסה או לתוך התבשיל אין שום אדם יכול לטועמו כך ישראל כל מי שהוא גוזלן בעוה"ז הקב"ה מקהה את שיניו לעת"ל למה מפני שהם קדש שנא' קדש ישר' לה' כל אוכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם ה' וכל הנוגע בקדשי' חייב מיתה עכ"ל ולכאו' ק' דלמה נקט בזה הלשון כל מי שהוא גוזלן את ישראל הי"ל כל המזיק להם וכיוצא ותו קשה דאחר דהביא כל הפסוק שאמר כל אוכליו יאשמו וגו' למה חזר לומר כל הנוגע בקדשים חייב מיתה הרי כבר אמר קרא רעה תבא אליהם. ברה עפי"ה הנה נכון דאוה"ע סוברים דאף דישר' הם קדש מ"מ אינם ככלי שרת וא"כ המועל ראשון אם יתכווין לגזול אותו ולהוציאו מרשותו יתב' אח"כ מותר לכתחילה לעשות בהם כרצונם ולזה אמר כל מי שהוא גוזלן את ישר' הקב"ה מקהה את שיניו וכו' מפני שהם קדש. ועל זה נרגש בעל המאמר ואם הם קדש מאי הוי הרי גזל אותם והוציאם מרשותו יתב' ויהי כמשיב וכל הנוגע בקדשים חייב

מיתה הכונה שהיא אשת איש שכבר קבלנו קדושין מאתו יתב' וא"כ כל הנוג' בהם חייב מיתה כדין הבא על אשת איש:

מעתה עלי בא"ר כו' הפסוקים אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים וגביתי ממנו קרן וחומש ואת היותרת בשביל שמעל בכם ועתה הכונה שמא תאמרו כי עתה מותר לאחרים להשתעבד בכם כי אין מועל אחר מועל במוקדשים יען כונתו היתה לגזול אתכם ולז"א אם שמוע תשמעו בקילי ושמרתם את בריתי והיתם לי סגולה מל העמים דוקא "מכל" הנוגע בכם כדין כלי שרת דיש מועל אחר מועל והטעם כי אי אפשר לגבי דידי לומר שכו' לגזול אתכם להוציא אתכם מרשותי כי לי כל הארץ ואיך יוציא אתכם מרשותי. ועוד שאני מקדש אתכם בקדושין ואומר לכם ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש וא"כ מי יוכל להשתעבד בכם כיון שיש לכם דין אשת איש גמורה ודו"ק:

באופן דהחיוב מוטל עלינו להודות להקב"ה ולברך בשמו אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו תורת אמת ללמוד וללמד ולשמור מצותיו יתב' וע"י זה גם הוא יתב' ישפיע עלינו מדת טובו להחיותינו כהיום הזה כמו שנא' והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם ושמר ה' אלד'יך לך את הברית ואת החסד. ובדרך פשט אמרתי למה בתחי' נקט בל' רבים וסיים בלשון יחיד. דהנה ידוע דכל המצות אי אפשר לאדם אחד לעשותם כי אפשר לא נולד לו בן לא קיים מצות מילה לא נולד לו בכור לא קיים מצות פדיון וכיוצא וכיוצא. ואולם כאשר נהיה כולנו כגוף אחד חברים אזי בין כולנו נוכל לקיים כל התרי"ג מצות וכמו שהגוף כשאוכל בפיו נהנים כל האברים. כן נמי דומה בדומה כאשר יעשה מצוה אחת מגיע התועלת לכל ישר' וזה רמז הכתוב להדריכנו במדת האחדות. נקט בתחי' בלשון רבים כשתעשו המצות בין כולם אם תהיו באחדות אזי אני מעלה לכל אחד מכם כאילו כל אחד עשה המצות כולם ואני משלם לכ"א בפני עצמו וז"א ושמר ה' אלד'יך לך וגו'. וזה יהיה אצלי כוונת מדרש פ' בחקותי וז"ל ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם אמר רמי ב"ח אם תשמרו את התורה מעלה אני עליכם כאילו עשיתם אתם והוא תמו' מה הוסיף בעל המאמר. אמנם עפי"ה הנה נכון אם תשמרו את התורה באחדות מעלה אני עליכם כאילו עשיתם אתם כל המצות ולעומת זה כשאיש אחד יחטא מגיע העונש לכל ישראל. וכמאמר הנביא וכשלו איש באחיו ודרשו רז"ל איש בעון אחיו ונמצאו כל ישר' לוקים בסיבתו ב"מ ואם לא היה ענין הערבות והיה מת איש בעונו הגם שחיוב מוטל לקיים מצות הוכח תוכיח שאמרו רז"ל עד ק' פעמים עד הכאה עד קללה מ"מ כבר אמרו רז"ל כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא

לומר דבר שאינו נשמע. ואולם מט' הערבות מוכרחי' אנו להרים כשופר קולינו ולהזהיר את מי שאינו נזהר ובפרט בעת ובעונה הזאת כי נתרבה הפריצות והנערים מגלחים זקנם ומסלסלים בשערם ושותים במזרקי יין ומשתכרים ומחרפים ומגדפים כבוד התורה אוי להם מעלבונה של תורה וכבר למדו לשונם לקלל את הדיין ח"ו אוי לאזנים שכך שומעות. וגם הנשים כולם וקטני' גדולים כולן יוצאות באופני המלבושי' החדשים דבר יום ביומו ושאלי'ס על ראשיהן ונראות השערות מבחוץ והתכשיטים. ומה יקרו דברי דוד הע"ה כל כבודה בת מלך פנימה ממשבצות זהב לבושה וכתב ה' מוה"ר חיד"א ז"ל בס' דברים אחדים ששמע באומרים דתי' פנימה נדרשת לאחוריו ולא לפניו שמשבצות זהב לבושה יהיה פנימה לפני בעלה דוקא. וכבר אמרתי בדרוש אחר כו' הכתוב ריבו באמכם ריבו כי היא לא אשתי ואנכי לא אישה ותסר זנוניה מפניה ונאפופיה מבין שדיה פן אפשיטנה ערומה והצגתיה כיום הולדה. דק' כיון דאמר כי היא לא אשתי פשי' כי הוא לא אישה. ותו ק' מה זו העונש פן אפשיטנה ערומה וכי זה הוא מדה כנגד מדה. אבל אמרתי דיובנו בהקדים מה שפ' מרן באה"ע סי' צ"ט אלמנה שמין מה שעליה אבל גדושה אין שמין מה שעליה וכ' בעל העיטור ז"ל דאם מגרשה מפני שסרחה עליו ומרדה בו שמין מה שעליה דאדעתא למישקל ולמיפק לא אקני לה. וידוע דאנו עם הקב"ה יש לנו דין אשה ובעלה. וידוע דהקב"ה משלם מדה כנגד מדה וכשרואה אותנו שאין אנחנו חוזרים בתשו' ואדרבא בכל יום מחדשים מיני לבושים להנשים והולכות בשוק להבעיר יצר הבחורים הגם שאינו שייך לנו שאנו בעוה"ר כשפלו' והשכינ' בגלות זה גורם להביא עניות ודלות שנהיה מוכרחים למכור המלבושים על פת לחם. וזהו כו' הנביא ריבו באמכם ריבו כי היא לא אשתי הכונה שסרחה עלי ומסיבה זו אני לא אישה כי גרשתיה מחמת שסרחה עלי ומהו שסרחה עלי ותסר זנוניה מפניה ונאפופיה מבין שדיה אלו מיני מלבושים חדשים והעונש שלה הוא שאפשיטנה ערומה כדין גרושה שסרחה ששמין מה שעליה ולא תטעה ששמין מה שעליה ותשאר בלבושה לא ו לא אלא והצנתיה כיום הולדה הא כיצד שתהיה מוכרחת למכור מלבושיה על פת לחם ב"מ. וזה כמה פעמים ניחר גרונינו מלזעוק בעד אי' חילול שבת שיוצאים חוץ לעיר במשאוי ושומע אין לנו אוי ואבוי! וראתה עיני לה' ראשית חכמה ז"ל שהביא מעשה אחד שאגב חילול שבת אח"כ עבר על כל עשרת הדברות רח"ל באיש אחד רשע שהיה לו שכן א' וחמד אשתו וגם ממונו וביום ש"ק ראה להשכן שהלך מביתו סתר הכתל שבינו לבין שכנו הרי עבר על לא תחמוד וחילל שבת ובא עליה באונס הרי עבר על לא תנאף גנב הממון עבר על לא תגנוב וכשתבעו אותו נשבע לשקר עבר על לא תשא וכשראה שנתגלה קלונו המיר דתו

והשתחוה לע"ז הרי עבר על אנכי ולא יהיה לך ולא תשתחוה והלכו אביו ואמו להחזירו למוטב והכה אותם באופן שעבר על עשרת הדברות כולם. דזה אמרתי יהיה כו' הנביא אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע. דלכאורה ק' דפרט חילול שבת ואח"כ אמר שומר ידו מעשות כל רע בסתם. אבל עפ"י המעשה הזה שאחר חילול שבת נגררו כל העבירות רח"ל:

ובכן נחפשה דרכינו ונכיר שפלות ערכנו שלא לדבר בזדון נגד הגוים והערלים וגם בינינו עם בני ישראל ידברו בנחת ולא בקללות ובזיונות וקללת האבות ואמהות וח"ו הדיין. ואפי' אם יבזה אדם את חבירו יסבול ויתן למכהו לחי ישבע בחרפה כמו שאנו אומרים בכל יום בתפי' י"ח ולמקללי נפשי תדום ונפשי כעפר לכל תהיה. את זה אמרתי שיהיה כו' דוד הע"ה דבקה לעפר נפשי חייני כדברך דהנה קרא כתי' יראת ה' תוסיף ימים וכתיב עקב ענוה יראת ה' אם כן אני שקיימתי מצות הענוה ודבקה לעפר נפשי חייני כדברך בהכרח ודו"ק: נחזור לקוטב דרושינו והוא דראיתי להרב החסיד שארית יעקב פרשת עקב שהביא משם חכמי אשכנז שחקרו דהואיל ותורת האדם עם הקב"ה כתורת שכיר כמ"ש כעבד ישאף צל כשכיר יקוה פעלו א"כ איך אמרו שכר מצות בהאי עלמא ליכא והא איכא משום בל תלין פעולת שכיר ואיך יעבור הקב"ה על בל תלין ח"ו. והם תירצו דהאדם בעבודת הקב"ה דומה כדין נותן לאומן לתקן לו כלי כן נתן הקב"ה הנשמה לאדם לעשותה כלי ע"י תורה ומצות שיעשה. ובפ' המקבל דקי"ב ע"א ובפרק הגוזל עצים דצ"ט א"ר בעא מיניה מרב ששת הנותן כלי לאומן לתקנו אי עבר משום בל תלין או לא מי אמרינן אומן קונה בשבח כלי וכשמחזירו לבעה"ב הכלי הוי כמוכר השבח לבעה"ב ומעות הלואה נינהו ולא שכירות וליכא משום בל תלין או דילמא אין אומן קונה בשבח כלי ושכירות בעלמא אית ליה גביה ועבר על בל תלין ואסיקנ' התם דאומן קונה בשבח כלי דשינוי קונה והוי כמוכרו הכלי לבעה"ב וליכא משום בל תלין והק' על זה הרב שארית יעקב ז"ל מההיא דאמרו בפ' הגוזל עצים דצ"ט דאם הצמר והסמנין הם של בעה"ב דליכא למימר בהא אומן קונה בשבח כלי דסמנין הוא דמשבחי והאומן שכיר בעלמא הוא ואינו קונה בשבח כלי וא"כ הכא התורה והמצות הם של הקב"ה והאדם הוא שכיר בעלמא ואיכא משום בל תלין ותי' דהסייגים והגדרים שהוסיפו ישראל מדעתם הם עיקר הסממנים לקיום התורה והמצות ובכה"ג ודאי אומן קונה בשבח כלי וליכא משום בל תלין עכתד"ק יע"ש:

ובאמת הגם שאין משיבין על הדרש פליאה דעת ממני לא אוכל לה במ"ש דאסיקנא דאומן קונה בשבח כלי ומשו"ה ליכא משום בל תלין הרי איפכא משמע במצי' ובמס'

קמא דעובר משום בל תלין השיב רב ששת משו' דאין אומן קונ' בשב' כלי ובפ' האיש מקד' בההי' דעשה לינזמים וטבעות ואקדש אני לך דפליגי ר"מ וחכמי' אי מקו' או לאו ואוקמו בגמר' דפלוגתייהו באומן קונ' בשבח כלי ושוב אמרו בגמ' ואבע"א דכ"ע אין אומן קונה ופלוגתייהו במלוה ופרוטה אי דעתה אמלוה או דעתה אפרוטה והרי"ף והרמב"ם ומרן ז"ל פסקו דאין אומן קונה בשבח כלי והר"י והרא"ש והטור פסקו דאומן קונה בשבח כלי וכתב מור"ם ז"ל דאף הרא"ש ז"ל לא פסק הכי רק בקדושין משום חומרא דא"א אבל בח"מ בדין שכיר וקבלן אינו קונה בשבח כלי ואיכא משום בל תלין כיון דאינו קונה בשבח כלי. ומרן ז"ל באה"ע סי' כ"ח הביא בתחי' ס' דאינה מקודשת דאינו קונה בשבח כלי. וי"א דהיא מקו' אבל בח"מ סי' ש"ו וסי' של"ח לא הביא שום מחלוקת וסתם דאין אומן קונה בשב"כ. וא"כ איך קבל הרב ז"ל התשו' חכמי אשכנז לחקירתם שהוא דלא כהלכתא:

ועוד תמיה לו טובא בקושייתו ז"ל שהק' מההיא דצבע דאם הצמר והצבע הוא של בעה"ב לכ"ע ליכא בזה אומן קונה בשב"כ ושכירות בעלמא הוא ואיכא משום בל תלין. גם בזה לא ידעתי לכוין אימרא שהרי ההיא דאמרו בקדושין עשה לי נזמים ושרים ואקדש אני לך הוי דכוותיה דהזהב הוא של האשה דאין להאומן שום פרוטה רק שכירותו ומרן ז"ל הביא ב' הסברות ודעתו לפסוק כסתם דאינה מקו' דאין אומן קונה בשב"כ ככללין הידוע בדעת מרן ז"ל ובדין גט היכא דהגיר והדיו והכל הוא של הבעל ונתנו לסופר לכתוב הגט ואח"ך גזלו מיד הסופר ונתנו לאשה בלי פריעת שכירות לסופר וכ' הרב גט פשוט בסי' ק"ך ס"ק ט' דגם בכי הא תלוי בפלוגתא דאומן קונה בשב"כ או לא כההיא דעשה לו שירים ונזמים דכתב מרן בש"ע סי' כ"ח ושוב הביא בנו הר"ש ז"ל שרצה לדמותו להההיא דצב' דאמרי' בהגוזל דאם הצמ' והסממנין הם של בעה"ב ולכ"ע אין אומן קונה בשב"כ והויא מגורשת גמורה אליבא דכ"ע כיון דאין לסופר שום קנין בשבח הגט. והוא ז"ל דחה דבריו דדוקא צבע דאינו עושה שום מעשה רק לצובעו הוא דאמרינן דשכירות לבד הוא דאית ליה משא"כ כתי' הגט והוי מעשה גדול וחשוב ואף שהכל של בעל עכ"ז אפ"ל אומן קונה בשב"כ והוייא ס' מגורשת יע"ש ואחר כל אלה הדברים איך העלים עין רבין חסידא ז"ל מכל הנז' והוא פלא:

ולעיקר החקירה נלע"ד לתרץ ב' תי' האחד הוא דתנאי התנה הקב"ה עם ישראל שלא לשלם להם שכר כי אם לעוה"ב כדכתי' היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם. הרי שהתנה בפי' שלא לעבור על בל תלין. וכ"כ הרב הכנה"ג בסי' של"ט בהגה"ט אות ז' וכן ראיתי לה' ש"ך ז"ל שם בסי' של"ט שהביא משם ס' החסידים סי' תתרע"ה שכ' דראוי לבעה"ב

להתנות עם השכיר שלא יתבענו ויעבור על בל תלין אלא כשיתבענו אם יהיה לו יתן לו ולא הוי מתנה עמש"ב שהרי אמרו חכמים שאדם מתנה עם הפועל ליתן לו לחם צר ומים לחץ אעפ"י שחייב להאכילו כסעודת שלמה הע"ה עכ"ל. הרי דאם התנה בפי' אינו עובר על בל תלין. אלא שדבריו של ה' ס' החסידים ז"ל לא אדע שכול חדא במ"ש ואין זה מתנה עמש"ב וכו' דקשה מהיכא תיתי שיהא מתנה עמש"ב דהא קי"ל כל דבר שבממון תנאו קיים וזה מתנה קודם שיתחיל המלאכה והשכיר סבר וקביל. ותו ק' לענ"ד הראיה שהביא מאכילת הפועל וכי דינא הוא שחייב להאכילו אלא מתורת מנהג כדתנן מקום שנהגו לזון יזון וכו' (מציעא דפ"ג) ואמרי' בגמ' דההיא דר' מתיא ן' חרש הוא משום שפסק להם מזונות שלא היה צריך לפסוק כי מנהג המדינה להאכיל לפועלים בסתם ומשום שפסק להם הוא דאמר דצריך ליתן להם כסעודת שלמה הע"ה וא"כ מה ענין מנהג לאיסור בל תלין שהוא דאורייתא והוא תימה [שוב ראיתי לה' הכנה"ג בסי' של"ט שנרגש מזה יע"ש]:

ועוד נראה לתרץ דכל מה שהבעה"ב משלם להשכיר שלא לעבור על בל תלין שהוא עוסק במלאכתו מבקר עד ערב כדכתי' יצא אדם לפעלו ולעבודתו עדי ערב אבל אנחנו הבקר הוא עת הלידה והערב הוא עת הפקידה כדכתי' הלא צבא לאנוש עלי ארץ וכימי שכיר ימיו ופירש"י כימי שכיר שנשכר לשנה ויודע שיכלו ימי שכירותו כן זה יודע כשיכלו השנים הקצובות לו ונמצא דאין אופן לגמור פעולתו ועבודתו כדי שיתחייב בבל תלין שיום שלו יגמר בעת פקודתו ובאותה, שעה חל עליו יתב' לשלם לו שכרו שבאותו רגע גמר מלאכתו ובזה מדוקדק דבריו יתש"ל היום לעשותם היל"ל בחיים לעשותם ואח"כ לקבל שכרם ולהכי נקט תיבת היום דהיינו כל ימי חייו הוא יום אחד. וכן אמר איוב י"ג אם חרוצים ימיו וגו' עד ירצה כשכיר יומו דהיינו שכל ימי חייו הם כשכיר יום בסוף ימיו יגמר מלאכתו:

אשר עפי"ז נלע"ד לפ' כו' התנא במס' אבות פ"ב ר' טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה והבעה"ב דוחק הוא היה אומר לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל הימינה אם למדת תורה הרבה נותנים לך שכר הרבה ונאמן בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך ודע שמתן שכרן של צדיקים לעת"ל. ולכאורה הדקדוקים רבו. א' למה נקט היום קצר ולא נקט הזמן קצר ותו ק' כי הוא אמר הבעה"ב דוחק היינו שיגמור ואח"כאמר לא עליך המלאכה לגמור הרי זה סותר הקודם. ותו קשה אומרו דאין אתה בן חורין היל"ל ואין אתה רשאי ליבטל הימינה. ותו קשה שכבר אמר אם למדת תורה נותנים לך שכר הרבה ולמה חזר ואמר ונאמן בעל

מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך משמע דהשכר שאמר בתחי' הוא בפני עצמו שאינו תשלומין וחזר ואמר על התשלומין שישלם לך ולא ידענו מאי קאמר ותו ק' אומרו ודע מתן שכרם ש"צ לעת"ל וכ' התיו"ט שהגירסא נכונה היא בשי"ן שמתן שכרן ולא ידענו מאי נ"מ אם הוא בשי"ן או בלא שי"ן: ואולם עפי"ה הנה נכון דבתחילה דקדק בלשונו לומר היום קצר והמלאכה מרובה וכוונתו לו' דכל ימי חיי האדם הן יום אחד וכשאמר הבעה"ב דוחק נרגש דמשמע שיש אופן לגמור המלאכה ואם כן יעבור הקב"ה על בל תלין לזה בא כמתרץ לא עליך המלאכה לגמור הכו' במלאכה לא יש גמר אלא בחייו של אדם יש גמר וז"א לא עליך המלאכה לגמור. וכי תאמר כי דינא הוא דפועל יכול לחזור אפי' בחצי היום לזה אומר ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה כי הנה עיקר הטעם דפועל יכול לחזור הוא כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדים לעבדים נקוט מהא דלגבי קובה"ו אנחנו עבדים ולא יוכלו לחזור ולזה דקדק לומר ולא אתה ן' חורין להבטל ממנה. ואח"כ אמר יש אופן שיתן לך שכר הרבה אם למדת תורה הרבה כמ"ש ה' עיר דוד ז"ל דעוה"ז הוא חול ועוה"ב הוא שבת וכל מי שלומד בשקידה מוסיפין לו מחול על הקדש דהיינו שנותנים לו שכר השקידה בתורת תוספת וז"א אם למדת תורה הרבה נותנין לו שכר הרבה מלבד התשלומים האמתיים וז"א ונאמן בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך האמיתי. אבל בעוה"ז לא יתנו לך שכר ולא יעבור הקב"ה על בל תלין יען כי כך התנה מתחילה היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם וז"א ודע שמתן שכרן ש"ץ לעת"ל ועכשיו יפה נדרשת השי"ן שכ' התיו"ט שצריך לגרוס כן כמדבר על הידוע בעד העבר שכך היא התנאי שהתשלום יהיה לעוה"ב:

והרב מהר"ם אלשיך ז"ל תי' לדקדוק הכתובי' בפ' עקב שהתחיל בלשון רבים וסיים בל' יחיד להודיענו חסדיו יתב' כי בנוהג שבעולם אם מלך אחד צוה לעבדיו שיעשו לו דבר אחד וישלם להם כו"ך וכאשר שמעו עבדיו הלך כל אחד ועש' מה ששאל המלך והביאו לו היאמן כי יסופר שישלם לכ"א מה שנדר ליתן הלא לא יספיק לו ליתן להם מאה פעמים אלא מה שנדר נותן לכולם והם יתחלקו ביניהם אבל הקב"ה כ"י משלם לכל אחד בפ"ע ולזה נקט בלשון יחיד ושמר ה' אלד'יך לך ע"כ תד"ק:

אשר בזה פי' עט"ר מורי ורבי הרב בני בנימין זצוק"ל זיע"א כו' הכתוב מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם והוא פשוט שהקב"ה משלם לכל אחד בפני עצמו שכרו מושלם משא"כ גבי בני אדם א"א להם לשלם לכ"א כי לא יספיקו ולזה אמר מה רב טובך וגו':

ובאו"א פי' הרב החסיד שארית יעקב ז"ל כו' הכתו' הנז' מה רב טובך וגו' אשר עפ"י דרכו אמרתי בעניותי לפ' כו' הכתובים האמורים בשמואל ב' סי' ז' ויבוא המלך דוד וישב לפני ה' ויאמר מי אנכי ומי ביתי כי הביאותני עד הלום ותקטן עוד זאת בעיניך ה' אלד'ים ותדבד גם אל בית עבדך למרחוק וזאת תורת האדם. דלכאו' יל"ד בפסוקי' הללו דבתחי' נתעורר דהע"ה ואמר לנתן הנביא הנה אנכי יושב בבית ארזים וארון האלד'ים יושב בתוך היריעה. והשיב לו נתן הנביא כל אשר בלבבך לך עשה כי ה' עמך ויהי בלילה ההיא ויהי דבר ה' אל נתן הנביא לך ואמרת אל עבדי דוד האתה תבנה בית לשמי כי לא ישבתי בבית מיום העלותי את בני ישר' ואהי' מתהלך באהל ובמשכן ועתה תאמר לעבדי לדוד אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן להיות נגיד על עמי וגו' כי ימצאו ימיך וגו' זרעך אחרך אשר יצא ממעיך וגו' הוא יבנה בית לשמי וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם דלכאו' ק' מה היה צריך לומר אני לקחתיך מאחרי הצאן וגו' וכי כל הטובות שעשה עמו בכדי שלא יבנה הבית הוא? וכי בשביל שעשה עמו כל הטובות לא יבנה הבית? והיותר ק' שפירש"י על פסוק ויהי בלילה ההיא יען שנתן הנביא אמר לדהע"ה כל אשר בלבבך עשה כי ה' עמך לכן תכף באותה הלילה שלח לנתן הנביא שלא יבנה הוא הבית משמע דבשביל חששא זו הוכרח הקב"ה להתנצל אני לקחתיך מאחרי הצאן כי בטענה זו יסתיר טענת דהע"ה שלא יעמיד עצמו לבנות הוא הבית ולא ידענו מהו הטענה של דהע"ה ומה היא הסתירה. ותו ק' מה זו ביאה של דהע"ה אם כפשטה דבא לתת תודות להקב"ה על כל הטובה שהבטיחו שיכונן את כסא בנו עד עולם א"כ מה זה אומרו וזאת תורת האדם:

ואולם נלע"ד לפרש אי ניחא קמיה שמיא דיובנו בהקדים מ"ש הגמ"י בפ' ח' מה' מלוה שנשאל באחד שהי' חייב לחבירו דמי שכירות העבר זמן הרבה ולא פרעו ועתה תובעו מה שהיה יכול להרויח במעות אלו ופסק הר"א מטוך דחייב ליתן לו מה שהיה מרויח במעות אלו דאין זו הלואה אלא שכירות והרב אחיו חלק עליו וכתב דהוי אגר נטר ואסור. ומרן בב"י ביו"ד סי' ק"ס הביא ס' הר"א מטוך הנז' וכ' עליו מה ראה החכם הזה להקל כדמי שכירות יותר מהלואה דכללא דרביתא דכל אגר נטר אסור סוף דבר כתב דאין להקל על סברא זאת יע"ש וגם בח"מ סי' של"ד כ' וז"ל וכבר כתבתי בטור יו"ד דהוי כשגגה היוצאה מלפני השליט. באופן דמחלוקת הר"א מטוך עם אחיו הוא מן הקצה אל הקצה דלדעת הר"א מעוך חייב לשלם מה שהיה מרויח ומוציאים ממנו בדין ולד' הרב אחיו דהוי רבית גמור ואסור למקבל ולנותן. והרב מהרשד"ם ז"ל בחיו"ד סי' רכ"ב כתב דאעפ"י שרבו החולקים על הר"א מטוך ז"ל לא פליגי אלא שלא להוציא ממנו בדין

אבל אם בלא תביעה רצה מעצמו הלוה לפייס לבעל הממון שרי לקבל ממנו יע"ש: ובזה פי' הרב החסיד ז"ל כו' הכתוב מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם דאמרו במתני' דאבות והשכר הרבה וטעם הרבוי יען מעכב לו שכירותו שאינו משלם לו בעה"ז וצריך להמתין עד עה"ב וזה לדעת רוב הפוס' הוי רבית זולת שהקב"ה ברוב חסדיו משלם שכר העיכוב וזהו נגד בני אדם כי אנן בדידן קי"ל דלא כהר"א מטוך ז"ל ודפח"ח: מעתה נא"ה כונת הכתובים ונקדים עוד מה שנשאל הרב בית דוד חיו"ד סי' פ"ה בת"ח אחד אחד שהניח מעותיו בכו' סאלוניק לריוח היום ובכל שנה היו משלמים לו הריוח והיו מחליפים השטר ושנה אחת לא החליף השטר ובבא הזמן תבע מהם ריוח מעותיו והיו רוצים ליתן לו הפקידים רק שחששו משום איסור. רבית והשיב אם באמת הכולל לא היו צריכים למעות הללו כלל רק שהיו רוצים להחזיק בידו ואם היו נותנים לו מתנת חינם לא היה מקבל ועשו אופן זה ליקח מעותיו כדי שיקבל מהם באופן כזה שרי להם ליתן להת"ח מתורת חסד וצדקה. אבל אם באמת נהנו הכולל מהמעות הללו דהיינו שנתנו אותם לאיזה הוצאה של הכולל הא ודאי הוי אגר נטר ואסור עכ"ל יע"ש: והנה דהע"ה בקש לזכות לבנות הבית ולעבוד את ה' כל ימי חייו. ונתן הנביא השיבו כל אשר בלבבך לך עשה כי ה' עמך. וכמה פעמים מצינו שנתעל' מהנביא רצונו יתב' כמ"ש רד"ק ז"ל כי גם שמואל הנביא לא ידע בבני ישי מי ימלוך ואמר על אליאב אך נגד ה' משיחו עד שאמ' לו הקב"ה אל תבט אל מראהו וגם נתן הנביא מדעתו אמר לדוד כל אשר בלבבך לך עשה. אבל הקב"ה תכף ויהי בלילה ההוא אמר לנתן הנביא מהר ולך אל דוד כמ"ש ר' חנינא בר פפא זה האיש מהיר במלאכתו לך ושאל ממנו שמא יטעון שכבר זכה במה שאמרת לו לך עשה כלבבך ויעמיד עצמו בטענה זאת שלא ירצה שיתעכב בנין הבית כל זה הזמן עפ"י דבורך שאמרת לו ובפרט כי בזה ליכא איסור אגר נטר וז"א לך ואמרת לעבדי דוד האתה תבנה לי בית. ואם יעמיד עצמו בטענה זאת. לסתור טענה זאת תאמר לו שתי תשובות. חדא שאיני צריך לבית כדי שיטעון שעכבתי בידו וכמ"ש הרב ב"ד אם אינם צריכים הכולל המעות לא יש לו שום טענה לתבוע רק מתורת צדקה וחסד אם ירצו יתנו. ולזה אמר כי לא ישבתי לביתי מיום העלותי את בני ישראל ממצרים ואהיה מתהלך באהל ובמשכן. זאת שנית תאמר לו שלא יסמוך על דבריך שאמרת כל אשר בלבבך לך עשה הלא יזכור כשלקחתי אותו מאחרי הצאן שגם שמואל חשב בדמיונו להמליך את אליאב וכששאל בעבורך אמרו לו והנה רועה בצאן וא"כ אין לו שום תביעה. ועכ"ז אני מעצמי בזה אני מפייסו שכוננתי את זרעו עד עולם וכמ"ש מהרשד"ם ז"ל שהגם שאינו חייב בדין שרי לתת לו בלי תביעה. וע"ז בא להתנצל

עצמו דהע"ה כי חלילה לו להעמיד עצמו בטענה זאת כי מי אנכי ומי ביתי כי מרות המואביה באתי והביאותני עד הלום שהוא כינוי למלכות הכונ' כי מלבד שלא אתבע על אשר הבטיח לי נתן הנביא חלילה בלא"ה אין לי לטעון כי מי אנכי וגו' ובפרט כי אתה ברחמיך הרבים פייסתני שכוננת את כסא בני עד עולם וז"א ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק זאת ועוד כי טענה זאת אעיקרא שיוכל לתבוע בטענה זו מה שהיה מרויח הוא דוקא בין אדם לחבירו שיוכל לטעון טענת קי"ל אם הוא תפוס. וז"א וזאת תורת האדם משא"כ לגבי דידך כב יכול ה' אלד'ים גדלת מאד אין כמוך ואין זולתך וגו':

מעתה נחזור למאמרינו הנצב פתח השער דרש ר' סימאי בשעה שהקדימו ישר' וכו'. והנה רבו הדקדוקים בזה המ' למה באו מלה"ש בשעה שאמרו נו"ן וקשרו לכ"א ב' כתרים ולמה אח"ך כשחטאו ירדו בכפל ק"ך רבוא מל"ח ומה ענין משה ליטלן ולמה עתיד הקב"ה להחזירן הא כיצד ואולם נלע"ד דיובן בהק' מ"ש ה' עיר דוד ז"ל בד' ע"ג ע"ג שדקדק בקרא וידבר אלד'ים את כל הדברים האלה לאמר דתי' לאמר אין לה מובן דאינו שייך לאמר לאחרים שהרי הוא כב יכול היה מדבר עם ישר'. ותי' עפ"י מ"ש במד"ר דמשה שיבר את הלוחות לדונם כפנויה דמזה מוכח דהלוחות היו הקדושין לישראל ואף שנתן להם העשרת הדברות בהר סיני לא חלו הקדושין עד שיקבלו הלוחות כדין האומר לאשה התקדשי לי במנה ונתן לה דינר דינא הוא דאם ישל' לה המנ' מקו' ואם לאו בטלו הקדושין וכך היה הענין שהקב"ה קדש את ישראל בכל התורה בכללותה רק במעמד הר סיני נתן להם עשרת הדברות כדין המקדש במנה ונתן דינר ועד שיקבלו הלוחות יגמרו הקדושין וכשעשו העגל ועדיין לא קבלו הלוחות ומשו"ה שיבר אותם משה כדי שידונו כפנויה יען לא נגמרו הק' וזהו דרמז בקרא תיבת לאמר לומר לך שעדיין לא חלו הק' עד שיאמר להם כל התרי"ג מצות ע"כ תד"ק ובאמת לא ידעתי מה תקן בזה כיון שכבר קבל אותם משה רע"ה והוא מכלל ישראל המקבלי הקדושין והרי חלו הקדושין וצ"ע [ועיין לה' בירך יצחק בס' כי תשא] והנה ישראל באותו פרק רצו להודיע חיבתן בקבלת התורה אמרו נו"ן וכונתם שכבר נתרצו להתקדש ביו"ד הדברות לבד וסמכה דעתייהו על כל התורה כולה שינתן להם. ולזאת מלה"ש בראות חיבתן של ישראל שהסכימו להיותם מקודשים באו ונתנו להם מתנות כדרך שנותנים להכלה שנשאת אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע. וכשחטאו בעגל מלבד עון העגל עוד הוסיפו סרה שמחמת הנעשה ונשמע הורו עצמם שכבר נתקדשו ודינם כאשת איש ואמטו"ל ירדו ק"ך רבוא מלא"ח ופרקו מהם הכתרים יען עשו שתים רעות כנז' ועל זה אמר ר' יוחנן וכולן זכה משה ונטלן יען דינם כפנויה ולא היה ראוי ליקח מהם הכתרים. ובא ריש לקיש להודיענו שעתיד

הקב"ה להחזירן לנו יען כי עד לעת"ל יטהרו מעון העגל לגמרי כי גם דעת ריש לקיש נדונו כפנויה וזו היא ס' ר' יוחנן ומייתי ראיה קרא כדכתי' ופדויי ה' ישובון וגו' ודו"ק:
אשר עפי"ז נלע"ד לפ' כו' המדר' פ' כי תשא נאה היה להם לישראל לומר נעשה ונשמע שמא היה נאה להם לומר אלה אלד'יך וכל המפרשים אחזו צע'ר בכונת דברי המדר' הללו מהיכא תיתי שיהיה נאה לומר אלה אלד'יך ח"ו. ואולם עפי"ה הנה נכון דאם לא היו אומרי' נעשה ונשמע להורו' שכבר נתקדשו בעשר' הדברות לבד היה דינם כפנויה אבל עכשיו שאמרו נעשה ונשמע להראות חיבתן שנתקדש לא היה להם לומר אלה אלד'יך שהיה דינם כאשת איש:
ובא"א נלע"ד לפרש כו' המדר' הנז' והוא בהקדים את הידוע כי נעשה הוא כנגד מצות עשה ונשמע הוא כנגד מצות ל"ת. עו"ן מ"ש הרב שמע שלמה דבמצות עשה אינו חייב הקב"ה לשלם שכר לישר' יען יש לו טענת מי הקדימני אבל במצות ל"ה דליכא טענה זאת ראויים שיקבלו עליהם שכר ואגב שנזהרין הרבה מאד במצות ל"ת משלם להם שכר גם על מ"ע זתד"ק. ובזה פי' מורי הרב בני בנימין זלה"ה כו' הכתוב והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם [שהוא מצות ל"ת] ועשיתם [שהם מ"ע] ע"י שתקיימו אלה ואלה ושמר ה' אלד'יך וגו' זתד"ק זיע"א. וישר' הקדימו נעשה לנשמע בכדי לקבל שכר על מ"ע ואמטו להכי הקדימו כי מל"ת כבר הם מקיימים אותם. וזהו שמתמיה המדר' נאה היה להם לישראל שאמרו נעשה ונשמע שרצונם לקבל על מ"ע כי מל"ת בלא"ה כבר הם מקיימים ואיך יאמרו אלה אלד'יך ועברו על כמה מצות ל"ת לא יהיה לך לא תשתחוה ולא תעבדם לא תעשה לך פסל וכיוצא ודו"ק. איך שיהיה חזרתי לנשאי מקדם אמרתי בתחי' דברי בגשת בני ישר' אל הקדש שם רמז לקוטב דרושינו דכאשר נגשו בני ישראל אל הר סיני נעשו קדש ומועלים בהם וז"א בגשת בני ישראל אל הקדש:
חזרתי ואמרתי לעבוד את עבודת בני ישר' באהל מועד ולכפר על בני ישראל ולא יהיה בבני ישראל נגף בגשת בני ישראל אל הקדש. דלכאו' יל"ד דכבר אמר לעבוד את עבודת אהל מועד והיינו עבודת הקרבנות שהם לכפר על ישראל וא"כ היל"ל לכפר על בני ישראל דהיינו העבודה היא לכפרה ומדנקט ולכפר בוי"ו משמע שהכפרה אינה בעבודה אלא בגשת בנ"י אל הקדש והיינו הגשה לתפי' כמו ויגש אליהו ויגש אברהם וכיוצא ולנו לדעת מאי קאמר, ואולם יובנו בהקדים מאי דאיתא במס' ברכות ד' ל"ב ע"ב אמר ר' אלעזר גדולה תפילה יותר מן הקרבנות שנא' למה לי רוב זבחיכם וגו' שבעתי עולות וגו' ודם פרים וגו' לא חפצתי ובפרשכם כפיכם אעלים עיני מכם עכ"ל ורש"י ז"ל פי' ובפרשכם כפיכם אי לאו דגדולה תפילה כיון דאמר למה לי רוב זבחיכם למה לי תו

ובפרשכם כפיכם הא אפי' זבחיכם לא ניחא ליה עכ"ל ובאמת כי דברי רש"י ז"ל ק' להבינם שהרי לא ידענו מהיכן יצא לו שהתפילה היא יותר גדולה מהקרבנו' נימא שהם שוים כמו הקרבנו' כמו התפילה ומשו"ה קאמר הנביא דהקרבנות לא חפצתי והתפי' אעלים עיני מכם וא"כ מהיכן יצא לנו דהתפי' היא יותר גדולה מהקרבנות. והרב בינה לעתים בדרוש ס"ב הק' על רש"י ז"ל כנז' והוא ז"ל פי' כו' ר' אלעזר והוא כי עינינו הרואות כי בקרבנות אמר למה לי רוב זבחיכם וגו' שבעתי עולות וגו' ודם פרים וכבשים לא חפצתי ואילו גבי תפי' לא קא' לא חפצתי או למה לי אלא נקט אעלי' עיני מכם גם כי תרבו תפי' אינני שומע מוכח דבתפי' מוכרח לקבלה אלא דמעלים עיני כב יכול ואיננו שומע משא"כ בקרבנות דאיננו חושב להשיב ולזה נקט למה לי וגו' שבעתי וגו' לא חפצתי תועבה היא לי וגו' יע"ש. ולא זכר שר שכבר קדמו בפי' זה מהרש"א בחי' אגדות. וא"כ אם בזמן בהמ"ק שהיו קרבנו' אמרי' דגדולה תפי' כ"ש השתא דאין לנו בהמ"ק ודאי דפשיטא ופשיטא דגדולה תפי' כדכתיב ונשלמה פרים שפתינו. ואולם לא באמירת התפי' והק"ש מצות אנשים מלומדה שלא בכונה יקובל תפילתו אלא צריך שיתפלל בכונת הלב להבין מה. שמוציא מפיו ובפרט בק"ש צריך שימסור נפשו במילת אח"ד אולי יקובל תפילתו ונרצה עונו וזה אמרתי אי ניחא קמי שמיא כו' הכתוב קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו דבאמת אין לו מובן איזה דברים יקחו עמהם לא ידענו. ותו ק' אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב לא יש פי' לדברים שישא עון וכי גזירה היא וגם מהו הטוב שיקח. ותו ק' סמיכות ונשלמה פרים שפתינו אבל עפי"ה ניחא ונקדים מ"ש הרב ז"ל דמילת עון במילואו עי"ן ו"ו נו"ן עולה רמ"ח והוא כמנין תיבות ק"ש שהם רמ"ח וגם מילת טוב בחילוף אתוון בא"ת ב"ש הוא נפש [ען וף בש] דע"י העון שעושה פוגם ברמ"ח איבריו וע"י הק"ש בכונה ומוסר נפשו להעלות מ"ן מתקן כל רמ"ח איבריו מעתה זה יהיה כונת הכתוב קחו עמכם דברים דהיינו ק"ש כדכתיב והיו הדברים האלה וגו' ושובו אל ה' אמרו כ"ל תשא "עו"ן" דהיינו עו"ן במילואו שעולה רמ"ח כל תשא עון וגם קח טוב דהיינו מסירת נפש ובפרט בדליכא ביהמ"ק שהתפילה היא במקום קרבנות וז"א ונשלמה פרים שפתינו. מעתה זה יהיה כו' הנושא ואתנה את הלוים לעבוד את עבודת בני ישר' דהיינו הקרבנות באהל מועד וגם ולכפר על בני ישראל כי ע"י התפי' יתכפרו עונותינו ולא יהיה בבני ישראל נגף אבל על תנאי שנשוב בתשו' שלימה ונמסור נפשינו על קדושת שמו יתב' וז"א בגשת בני ישראל אל הקדש שיגישו גופה והם עצמם אל הקדש: חזרתי ואמרתי לעבוד את עבודת בני ישראל וגו' דידוע דכלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשו' ומע"ט וזה

יהיה הרמז הרומז אם תרצו שיבנה בהמ"ק בקרוב ונקריב קרבנינו העיקר הוא לכפר על בני ישראל בגשת בני ישר' אל הקדש דהיינו שיחזרו בתשו' שלימה ויבא משיח צדקינו ויקבץ פיזורינו ויבנה דבירינו בעגלא ובזמן קריב כן יהי רצון אמן:

דרוש טו לשבת כלה

דרוש שדרשתי בבהכ"ן הגדולה שנת תרמ"ד ליצירה:

והנושא בא:

וחנו בני ישר' איש על מחנהו ואיש על דגלו לצבאותם והלוים יחנו סביב למשכן העדות, יחנו סביב למשכן העדות ולא יהיה קצף על עדת בני ישראל יחנו סביב למשכן העדות: איתא במדר' פ' יתרו. וישמע יתרו כהן מדין הה"ד שמעו דבר ה' בית יעקב זש"ה בני אם ערבת לריעך תקעת לזר כפיך. ורבנן אמרין בני אם ערבת לריעך אלו ישראל שנעשו ערבים בינם לבין הקב"ה חביבים ישראל שנקראו ריעים שנאמר למען אחי וריעי אדברה נא שלום בך עכ"ל:

יתבודד האדם ויעמיק המשכיל מה יקר ומה נכבד קדושת יום המעמד הקדוש יום שזכינו לקבל תורתינו הק' אמרת ה' צרופה פקודי ה' ישרים ובעוצם התלהבותם וגודל תשוקתם ענו כל העם פה אחד ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע עד שיצאה בת קול ואמרה מי גילה רז זה לבני שמלה"ש משתמשים בו וירדו ס"ר מלה"ש וקשרו לכל אחד שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע:

והנה יש לחקור דהרי מצינו שישראל אחר כך חזרו ואמרו למרע"ה קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלד'ינו ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלד'ינו אליך ושמענו ועשינו שהקדימו שמיעה לעשיה ולפקע"ד נראה לתרץ עם מה שראתה עיני בס' זקן אהרן שכתב דפי' נעשה הוא פנימיות התורה שהוא רוחניות שכן מצינו במלה"ש שכתוב בהם גבורי כח עושי דברו משרתיו עושי רצונו בדבר ה' שמים נעשו ונשמע הוא הפשט שהוא הלבוש. ואמטו"ל יצאה ב"ק ואמרה מי גילה רז זה לבני שמלה"ש משתמשים בו דכתי' בהו עושי דברו כנז' לקבל פנימיות התורה בתחילה ואח"כ הפשט. ואולם כל זה הוא שאמרו כל אשר דבר ה' שיצא מפיו של הקב"ה שייך לקבל כמו מלה"ש סודות התורה בתחי' ואח"ך הפשט אבל כשישמעו מפי מרע"ה מוכרחים לי' ושמענו בתחי' כידוע שימלא כריסו האדם בלימוד הפשט ואח"ך יכנס בפרד"ס:

אמנם הרב בינה לעתים תירץ יט"ב להחקירה הנז' והוא דידוע דהדברים היוצאים מפי אדם כדי שיהיו מקובלים אצל השומעים צריך ב' תנאים הא' מפאת גדר וחשיבות

המדבר בהיותו מוחזק לגדול הערך יקובלו דבריו אף מבלי השקפה על עצם מהות דבריו איך שיהיה. והתנאי הב' מהות הדברים מצד עצמה דברים מצודקים ויקרים אשר כל שומעיהם ימצאו בהם טעם כעיקר ויקיימו אותם. ובזה פי' כו' עבדי נעמן דכתי' ויגשו עבדיו וידברו אליו דבר גדול דבר הנביא אליך הלא תעשה ואף כי אמר אליך רחץ וטהר דיש לדקדק מה זו תמיהה הלא תעשה מאחר דלפי דעתו הנפסד לא אמר לו רפואה שתועיל. ותו ק' אומרם ואף כי אמר אליך רחץ וטהר שהם שפת יתר מאחר שכבר אמרו לו דבר גדול דבר הנביא אליך ומה הוסיפו עוד לדבר. ואולם עפי"ה הנה נכון דעבדיו נגשו אליו להסביר לו שמוכרח לעשותו תכף מבלי להתבונן מה אמ"ל יען שהמדבר הוא נביא יקר הערך ומוכרח לעשות בלי שום תפונה. וז"א דבר גדול הנביא דבר אליך הלא תעשה אתמהה? ל איך תסתפק אם לעשות או לאו מאחר שהדבר יצא מפי הנביא. ושוב אמרו לו טעם אחר שמוכרח לקיים דברי הנביא מפאת דבריו שאמ"ל רחץ וטהר שהשכל מחייבו שהרחיצ' במי הירדן יתרפא הצרעת וז"א ואף פי' וכ"ש כי אמר אליך רחץ וטהר שהדברים עצמם הם יקרים ומצודקים וא"כ בהצטרף הב' תנאים אתה מוכרח לקיים דבריו עכדת"ק יעי"ש:

אשר עפי"ז טעמא טעים הרב ז"ל כי בתחי' בבואם לשמוע הדברים מפיו כי היא בכבודו עליהם יראה אז אמרו בלב שלם כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע בהקדמת עשיה לשמיעה שלהיות דבר ה' כי פיו ידבר אליהם יעשוהו תכף כאלו תקדים העשיה לשמיעה מבלי שום לב להבחין מה יצוה להם. אבל אח"כ כשהוכרחו לשמוע מפי מרע"ה אז דקדקו ואמרו ושמענו ועשינו יעש"ב. ועפ"י דרכו דרך הקדש אפשר לפרש כו' רבינו הק' שאמר איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם והרע"ב ז"ל פי' המשנה הזאת שמדבר בהנהגת האדם במדה הממוצעת לא כילי ולא פזרן יע"ש. ולפקע"ד אינו מתיישב פי' זה שיפארו אותו וגם מה הוא הכפל לעושיה ות"ת לו מן האדם כיון שהכל סובב על האדם. אמנם עפ"י דרך הרב בילי"ע ז"ל יבא על נכון שרבינו הק' מזהיר אותנו איזה דרך ישרה שיבור לו האדם שיהיו דבריו נשמעים כשמוכיח את הבריות בדברי מוסר והשיב שצריך שני תנאי' האחד שמה שידבר שיהיו דבריו מצודקי' ומקובלים בכדי שישמעו דבריו ויעשו אותם וז"א כל שהיא ת"ת לעושיה דהיינו להשומעים ועוד תנאי שיהיה המוכיח ת"ח לו מן האד' המוכיח שיהיה גדול בכדי שיקובלו דבריו באהבה. ואפשר דזה יהיה כו' דהע"ה בתהלים בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא ה' אתה ידעת. דלכאו' הדקדוק מבואר מהיכא תיתי שימנע מלהוכיח שאומר הנה שפתי לא אכלא. ותו קשה אומרו ה' אתה ידעת מאחר שהוא

מדבר בקהל רב הרי כל העולם יודעים ומה כוונתו לומר ה' אתה ידעת. אבל האמת עפי"ה הנה נכון והוא דחשש דהע"ה שמא ימנע האדם מלהוכיח ברבים אף אם יהיו כל דבריו מתוקים מדבש מחששא שיאמרו לו מי אתה שתחזיק עצמך לחסיד ונקי שישמעו דבריך להוכיח את הרבים חלילה לא תמנע מסיבה זאת כי הכל גלוי וידוע לפניו יתב' והוא יודע תעלומות לב שאתה נקי ובזה חזק ואמץ. וז"א בשרתי צדק בקהל רב שאני מוכיח בדברים מצודקים בקהל רב הנה שפתי לא אכלא פי' לא אמנע מלהוכיח מסיבה שאין יודעים מעשי אם אני נקי כדי שיקובלו דברי כי בזה ה' אתה ידעת וסמוך לבי לא אחת מפני זה ודו"ק:

ובאופן אחר פירשתי בעניותי כונת דהע"ה בשרתי צדק בקהל רב פעם אחרת בשנת החרל"ו והוא דה' שני אליהו ז"ל כתב דדהע"ה היה מוכיח את הקהל וכל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו. וק' לפי' דא"כ מאי קאמר הנה שפתי לא אכלא מהיכא תיתי שימנע עצמו מלהוכיחם עד שמשבח עצמו דאינו נמנע. ותו ק' ה' אתה ידעת הלא כל הקהל הם שומעים ואולי אמרתי לפרשו בהק' מאי דאיתא במס' שבת ד' נ"ה ע"א אמ"ר בר חנינא מעולם לא יצאתה מדה טובה מפי הקב"ה וחזר לרעה חוץ מדבר זה דכתיב ויאמר ה' אליו עבור בתוך העיר בתוך ירוש' והתוית תיו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים ע"כ התועבות אמ"ל הקב"ה לגבריאל לך ורשום על מצחן של צדיקים תיו של דיו שלא ישלטו בהם מלאכי חבלה ותיו של דם על מצחן של רשעים. אמרה מדה"ד לפניו רבש"ע מה נשתנו אלו מאלו אמ"ל הללו צדיקים גמורים והללו רשעים גמורים אמ"ל היה בידם למחות ולא מיחו אמ"ל גלוי וידוע לפניו שאם היו מוחים לא היו מקבלים אמר לו רבש"ע אם לפניך גלוי לפניהם מי גלוי והיינו דכתיב זקן בחור ובתולה טף ונשים למשחית ב"מ יע"ש. באופן דנקיטינן דהחיוב הוא על ראשי ישר' להוכיח להרשעים ואף אם לא יקבלו ח"ו יען דלפניהם אינו גלוי רק לפניו יתש"ל וכזה הם פטורים. וזה יהיה לע"ד כו' דהע"ה בשרתי צדק בקהל רב להוכיחם ואף אם ח"ו לא יקבלו תוכחתי לא אמנע מלהוכיחם. וזה הנה שפתי לא אכלא והטעם כי לפניך גלוי וז"א ה' אתה ידעת ולפנינו אינו גלוי ומן החיוב מוטל עלינו להוכיח אותם ולפטור את עצמינו:

ובכן אמינא הגם שאיני כדאי להוכיח לאחרים והלואי אזכה להוכיח את עצמי כי באמת אינו שייך לנו עם בני ישר' שאנו שפלים ונבזים בעיני האוה"ע לעשות אלו המעשים להביא מנגנים שינגנו בחופות ובקונביטי'ס של נשים ובנוג'אדאס ומרקדים לפניהם בנות בתולות ובודאי מידי הרהור לא יצאו ופריצות וערבוביא וגם לילך הנשים מחוץ העיר מגולות חצי ראשיהן אחר שכבר הכרזנו כמה פעמים ובפרט על חילול ש"ק ועל

שבועת שוא ושקר וגזל המשקולות וכיוצא ובמה יודע איפה שאנחנו חבל נחלתו יתש"ל כי בחר בנו מכל העמים ונתן לנו תורתו הק' איך שייך שיהיה לנו לב לעשות הפך רצונו יתב' חלילה. אין זה כי אם תגבורת היצה"ר הוא המתעה אותנו ועומד כגבור להסית ולהדיח לעשות רצון החומר הטבעי שהוא רע נוטה אל הגשמי׃

ואפשר דזה יהיה כוונת הנביא יחזקאל סי' ט"ז רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדים שדים נכונו ושערך צימח ואת ערום ועריה. והנה כל המפ' פי' להני קראי שמדבר על יצי"מ שגזר פרעה כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וישר' היו פרים ורבים כמ"ש כן ירבה וכן יפרוץ וכשהיו רוצים לילד היו הולכים למדכר ויולדות זכרים ומניחות אותם שם והם מתגדלים שם כעשב השדה בהשגחתו יתב' ואח"כ היו באים עדרים עדרים כל אחד לבית אביו וזהו שמתרעם עליהם הנביא. אך זו היא שקשה שהי"ל לומר שערך צימח קודם השדים שסי' השערות הוא קוד' להשדים וכדאית' במסכת נידה דף מ"ז ע"א ותו קשה למה נקט אלו הב' דברים השדים והשערות אם לא שרמז איזה רמז הנביא בתרעומותיו על ישר' ואין אתנו יודע כוונתו אמנם נראה לפקע"ד לפרש בהק' מ"ש במד' פ' דברים רבנן אמרי התורה נמשלה לחמשה דברים למים דכתיב הוי כל צמא לכו למים ליין דכתי' ושתו ביין מסכתי לדבש וחלב דכתי' דבש וחלב תחת לשונך לשמן דכתי' שמן תורק שמך יע"ש וה' בינה לעתים בדרוש מ"ג הק' דמה תועלת שנמשלה התורה לחמשה דברים הללו והוא ז"ל תריץ יטי"ב והוא דהרמז"ל כ' דיש ה' סיבות המונעות את האדם מלעסוק בתורה. ראשונה היא עומק המושג שנדמה בדעתו שלא יוכל להשיג עומק התורה ואמטו"ל נמשלה למים להודיעינו כי אינה עמוקה כלל אלא אדרבה היא קלה כמים. שניה קוצר המשיג שידמה בדעתו שהוא פתי ולא יוכל להבין התורה ואמטו"ל נמשלה ליין כמאמרם ז"ל חמרא וריחני פקחי כן התורה יוכל להבינה כיין שתפקח בה דעתו. שלישית היא אורך ההצעות שיהיה צריך ללמוד כמה חכמות בכדי להבין תורתינו הקדו' לזה נמשלה לשמן שאינה מתערב עם שום משקה כן התורה ממנה יתלמד כל דבר הצריך לו. רביעית הוא מיעוט הפרנסה ומסיבתה ימנע מלעסוק בתורה לזה נמשלה לדבש כמו הדבש דכתיב בה דבש מצאת אכול דייך כן האדם יסתפק במועט ולא יבקש מותרות ויעסוק בתורה. חמישית היא רוע התכונה החומרית שיצרו מתגבר עליו לילך אחר תאות הגשמיות לזה נמשלה לחלב כי כמו החלב שמהפך את טבע הילד שיהיה ניזון במעי אמו מבשר ודם הנידה וכשיוצא לעולם ניזון וגדל ע"י יניקת החלב וכן נמי דומה בדומה אם יתחיל האד' לעשו' בתור' יתהפך רוע מזגו וטבעו וכמאמרם ז"ל תורה שבו מחזירתו למוטב. ואפשר שזה יהיה רמז הנביא

זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל לו חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו חדשים לבקרים רבה אמונתך. והכוונה דהנביא אומר על לבו שאינו עוסק בתורה מהסיבות חמשה הנז"ל המונעות אותו ולזה אמר זאת שהיא התורה אשיב אל לבי שאינו רוצה לעסוק בה ע"כ אוחיל שיסכים עמי לעסוק בתורה והוא כי מחסדיו יתברך המשיל להתורה לחמשה דברים שהם ח'לב ד'בש שמן י'ין מ'ים שהוא ר"ת חדשי"ם לבקרים ועי"ז רבה אמונתך. והנה כל זה הוא כשיתחיל ללמוד ולעסוק בתורה הלימוד תסייע אותו שיהיה מתמיד בעסק כמו המים והיין וכיוצא. אכל אם חסר לו אחת מהנה דהיינו שרוע מזגו נוטה אל החומר הגשמי לא יועילו הד' אחרים כלל כמובן. ואפשר שזה יהיה כו' הנביא רבבה כצמח השדה נתתיך בהיותך במצרים שהיו יולדות ומשליכות ילדיהן תחת האילנות והיו נגדלים מאליהם והיו באים כל אחד לבית אביו ותרבי ותגדלי ותבואי להר סיני לקבל את התורה בעדי עדים דהיינו שני כתרי' שקשרו להם מלה ששדי"ם נכונו דהיינו הארבעה דברים ש'מן י'ין ד' ד'בש מ'ים נכונו הם הכנה לעסק התורה אבל ושערך שהוא דין כידוע שהשערות הם דין צימח תגבורת הדין מטעם שאת עירום ועריה דהיינו רוע מזגכם שנוטה החומר אל הגשמיות נמצא חסר החלב מזה נשאר' חסר בלימוד התורה: והנה עיקר מצות התוכחה שחייבו לאדם להוכיח את חבירו הוא מטעם שאנחנו ערבים זל"ז וזה אפשר כוונת הכתוב הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא שהכו' שמזהיר רחמנא שתוכיח לעמיתך בכדי שלא תשא אתה עליו דהיינו בשבילו כמו על דבר אשר לא קדמו על אשר מעלתם בי שאם אחד יחטא מסיבת שלא הוכחת אותו תשא אתה החטא עליו מטעם הערבות:

ואפשר דזה יהיה כו' מקראי קדש בפ' יתרו כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישר' אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והיתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל. ולכאורה רבו הדקדוקים בהני קראי ראשונה שדרשו רז"ל כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים ולנו לדעת מאי עבידתייהו של הנשים לומר להן זה השליחות של קבלת התורה כיון דקי"ל כל המלמד את בתו תורה כאילו מלמדה תפלות. ב' אומרו אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים מדהתחיל לדבר בלשון זה מוכח שצריך שישמעו הנשים דברים אלו ולנו לדעת מה שייכות יש לנשים בדברים אלו וה' בעה"ט פי' אתם שנים במסרה אתם ראיתם אתם נצבים ולא ידענו מה קשר יש ביניהם. נ' או' ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי תרגם יונתן כן עוזיאל וטענית יתכון על עננין היך דעל גדפי נשרין מן

פולוסין ואובילית יתכון לאתר בית מקדשא למיעבד תמן פסחא ובההוא ליליא יתבית יתכון לפילוסין ומתמן קריבית יתכון לאולפן אורייתי והנה מה שהכריחו ליונתן בן עוזיאל לתרגם כן שהולכים לבית המקדש להקריב ק"פ הוא מדכתיב ואביא אתכם אלי ואין אתנו יודע למה הוצרך הקב"ה להוליכם למקום ביהמ"ק והלא קודם שנבנה היו יכולים להקריב במקומם אם לא שהיה מוכרח מן הדין לעשות כן. ד' אומרו ועתה מה הוא הכוונה לומר ועתה כיון שעל עכשיו הוא מדבר. ה' כפל הלשון אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי כאילו הם ב' דברים. ו' אומרו והיתם לי סגולה בלשון עבר ולא ותהיו לי סגולה כמו שאמר אח"כ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים ז' מה זו נתינת טעם כי לי כל הארץ ומי לא ידע בכל אלה כי לה' הארץ ומלואה. ח' אומרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' ומילת ואתם אין לה מובן כאילו הופך את פניו ומדבר לאחרים ואומר להם ואתם. ט' מה שייך לומר להם שיהיו כהנים וגוי קדוש בעת ובעונה הזאת. יו"ד אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישר' הרי סותר הקודם דבתחילה אמר שידבר עם הנשים ועכשיו א"ל שידבר עם בני ישר' ולא עם בנות ישר' הפך ממה שאמר בתחילה: ואולם נלע"ד דיובנו בהקדים מאי דאיתא במס' סוטה ד' ל"ז ע"א תנו רבנן ברוך בכלל ברוך בפרט ארור בכלל ארור בפרט ללמוד וללמד לשמור ולעשות הרי ארבעה וארבעה הרי שמונה ושמונה ששה עשר וכן בסיני וכן בערבות מואב. ופירש"י ברוך בכלל ברוך אשר יקים את דברי התורה וגו' הרי בכלל. ברוך בפרט ברוך אשר לא יעשה פסל ומסכה הרי בפרט. ארור בכלל ארור אשר לא יקים. ארור בפרט ארור אשר יעשה פסל ומסכה וגו' הרי ארבעה בריתות ללמוד וארבעה ללמד וארבעה לשמור וארבעה לעשות הרי ששה עשר ללמוד וללמד כל המצות כולן טעונות ארבעה ולמדתם אותם ושמרתם לעשותם ולמדתם אותם את בניכם וכו' יע"ש. באופן דט"ז בריתות היו בהר סיני דהיינו ד' בריתות בללמוד וד' בריתות בללמד וד' בלשמור וד' בלעשות כיצד כללמוד יש ברית ללמוד וללמד ולשמור ולעשות וכן בללמוד יש ברית ללמוד וללמד לשמור ולעשות וכן בכולם. וכן פירש בחי' אגדות שם דתיבת לשמור אינו ל"ת כדאמרי' השמר פן ואל וכו' אלא לשמור כדאמרי' בפ"ק דקדושין אשר תשמרון זו משנה ע"מ לעשות זה מעשה יע"ש. וט"ז בהר גריזים וט"ז בערבות מואב הרי מ"ח בריתות לכל מצוה ומצוה ר' שמעון מוציא הר גריזים ומכניס אהל מועד שבמדבר ובפלוגתא דהני תנאי דתניא ר' ישמעאל אומר כללות נאמרו בסיני ופרטות באהל מועד ר' עקיבא אומר כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד ונשתלשו בערבות מואב ר' שמעון ן' יאודה איש כפר עכו אומר אין לך כל מצוה שבתורה שלא נכרתו עליה מ"ח בריתות של שש מאות אלף ושלשת אלפים

וחמש מאות וחמשים נמצא לכל אחד מישראל ת"ר אלף וג' אלפים ותק"ן מאי ביניהו אמ"ר משרשייא ערבא וערבא דערבא. ופירש"י דלת"ק כל אחד מישראל הוא ערב על מ"ח בריתות של כל אחת ולדברי ר' שמעון כל אחד נעשה ערב על חובתו של חבירו וגם על ערבות חבירו שכל א' ערב על תר"ג אלף ותק"ן יעש"ב. דבר הלמד מהסוגייא שבהר סיני נעשו ערבים כל ישראל זה לזה:

ואולם אם הנשים בכלל הערבות הן. בפלוגתא מתנייא דלד' הרא"ש ז"ל הנשים אינם בכלל הערבות דהכי איתא במס' ברכות דף ך' ע"ב אמ"ל רבינא לרבא נשים בברכת המזון דאורייתא או דרבנן למאי נ"מ לאפוקי רבים י"ח אי אמרת בשלמא דאורייתא אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא ואי אמרת דרבנן הוי שאינו מחוייב בדבר וכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא את הרבים י"ח והק' הרא"ש ז"ל מההיא דאמרו לקמן ד' מ"ה דלהוציא את אחרים י"ח עד שיאכל כזית דגן ובשיעור כזית אינו חייב אלא מדרבנן ואפי"ה מוציא את אחרים שאכלו כדי שביעה שחייבים מן התורה ותי' דלא דמי דבאיש כיון שהם ערבים זל"ז חייב לפטור את חבירו מן העונש אפי' לא אכל כלל אלא דבלא הנאה אינו יכול לברך ואמטו"ל מוציא את אחרים י"ח שחייבים מדאורייתא מטעם הערבות אבל הנשים אינם בכלל הערבות לפיכך אינה מוציאה אלא מי שחיובו מדרבנן עכ"ל יעש"ב.

וכ"כ רבינו יונה וכ"כ ריא"ז ז"ל והנה הרב עץ חיים אבואלעפייא ז"ל הק' על הרא"ש ז"ל מקרא דכתי' בפ' נצבים טפיכם נשיכם וגו' הרי דאיתנהו בכלל ערבות. ועוד הק' מההיא דמס' ע"ז דר"ח ן' תרדיון הוציאוהו לשרפה מפני שהיה הוגה את ה' באותיותיו ולאשתו להריגה על שלא מיחתה בו ומחאה הוא מטעם ערבות כדאיתא במס' שבועות ד' מ"ל על מה שאמרו שצריך לומר להנשבע הוי יודע שבכל עבירות נפרעין ממנו וכאן נפרעין מכל העולם והק' בגמר' ומכל עבירות אין נפרעין מכל העולם והתניא וכשלו איש באחיו איש בעון אחיו מלמד שכל ישראל ערבים זל"ז ותי' התם שיש בידם למחות נמצא שמטעם ערבות חייב למחות וא"כ למה נענשה אשת רחב"ת לד' הרא"ש ז"ל דאשה אינה בכלל ערבות. וקו' זאת עצמה הק' הרב זרע אברהם ח"א בא"ח סי' י"ב ושניהם תירצו בסגנון אחד לד' הרא"ש ז"ל דאשה בכלל ערבות במצוה שהיא חייבת ומ"ש דאינו בכלל ערבות היינו במצוה שאינה חייבת. והכריח זה ה' ז"א ז"ל מדאמרו בגמ' התם אא"ב דאורייתא אתי דאורייתא ומפיק דאורייתא ואם איתא דאינה חייבת בערבות אפי' אם היתה חייבת מדאורייתא היאך היתה מוציאה את אחרים כיון דאינה בדין ערבות יע"ש וכבר השיגו על תי' זה דמוכח מדבריו דמה שמוציא האדם את חבירו י"ח באיזה ענין שיהיה הוא מדין ערבות ועיין בס' שונה הלכות בד' ט' והגאון ה' חק"ל א"ח סי'

מ"ה ד' פ"ג ע"א. ואני עני הנני מוסיף להפליא על דבריו דשם בגמ' אמרו ת"ש בן מברך לאביו ואשה מברכת לבעלה הרי דחייבת מדאורייתא שהרי מוציאה י"ח לבעלה ותי' שבעלה אכל כזית דאינו חייב אלא מדרבנן ואתי דרבנן ומפיק דרבנן. וגם הרא"ש עצמו סיים בסו"ד דהאשה אינה מוציאה אלא מי שחיובו דרבנן ואם איתא למטוניה דמר דמה שמוציא האדם י"ח לחבירו הוא מדין ערבות והוא ז"ל אסיק לעיל דבדרבנן ליכא ערבות רק בדאורייתא עי"ש. מאי נ"מ אם היא חייבת מדרבנן כיון שהיא אינה בכלל ערבות היאך תוציאה את אחרים אף מדרבנן:

והיותר תימה על ב' הגאונים ז"ל דכתבו שאשה ישנה בדין ערבות במצות שהיא חייבת דוקא מה יענו להההיא סוגיא דסוטה שהבאתי לעיל דהערבות הוא על מ"ח בריתות הרי לדידהו הנשים לא אפשר להו להיות ערבניות כי ללמוד וללמד אינם חייבות כמ"ש הרמז"ל בפ"א מה' ת"ת ה' א' וגם במצות עשה שהז"ג הם פטורות א"כ לא תמצא בנשים שיהיו ערבניות על מ"ח בריתות כלל ובהכרח צ"ל דאי אמרי' דנשים הם בכלל ערבות כדעת רש"י ז"ל בפ"ק דמגילה ובפ"ק דערכין ד' ג'. היינו על כל המצות הם ערבניות אעפ"י שאינם חייבות באיזה מצות. וכן ראיתי להרב אלפאנדארי בס' אש דת ולהרב שמע יעקב בפ' ויצא שכתבו שודאי אם הם ערבניות מוכרח שהם בכלל ערבות אף במצות שאינם חייבות שהרי כמה מצות יש לכהנים שאין אנו חייבים בהם ועכ"ז אנו חייבים למחות בידם ולקדשם כדאיתא בת"כ קדושים יהיו לאלד'י'ם מצוה על ב"ד לקדשם בע"כ ולצוותם שלא יטמאו. איך שיהיה נקטינן אם הנשים הם בכלל ערבות על כל המצות אף שאינם חייבות במחלוקת הוא שנוי:

עו"ן מ"ש ה' החסיד בס' שמע יעקב פ' בא שפי' ויכוח פרעה עם מרע"ה שאמ"ל מי ומי ההולכים והשיב מרע"ה בנערינו ובזקנינו בבנינו ובבנותינו וגו' ופרעה השיב יהי כן ה' עמכם כאשר אשלח וגו' ראו כי רעה נגד פניכם בהקדים מ"ש הרא"ש בתשו' כלל פ"ה סי' ג' שהק' ב' סוגייאות דפ' מי שמת ד' קמ"ג ע"ב דאמרו התם ההוא דשלח חתיכות מעיל ופסקי דשיראי לביתיה לבניו אמ"ר אמי הראויין לבנים לבנים הראויין לבנות לבנות משמע דבנות בכלל בנים אע"ג דאמר לבניו ואילו התם לקמן ד' הנ"ז אמרי' ההוא גברא דאמר נכסי לבני והו"ל ברא וברתא מיבעיא לן מי קרו אינשי לחד ברא בני או לא משמע דאי קרו אינשי לחד ברא בני פשיטא ליה דאין הבת בכלל ותי' דההיא דשדר חתיכות מעיל וכו' מיירי בבריא ואמדינן דעתיה דגם הבנות בכלל. אבל ההוא דאמר נכסי לבני מיירי בש"מ בההיא אמרי' דאין הבת בכלל ונתן טעם לדבר דבבריא שנותן מתנה לבניו

ודאי דגם הבנות בכלל אבל בש"מ שהוא להנחיל אמדינן דעתיה דאינו לעשות איסור לעבור אדשמואל לא תהוי באעבורי אחסנתא ומוכרח דכונתו דוקא לבנים שהם יורשים: נקוט מהא דבדבר דאיכא צד איסור לא אמרינן דבנות בכלל בנים. והנה הקב"ה גזר אומר כי גר יהיה זרעך וגו' ועבדום ועינו אותם ת' שנה וא"כ אם יוצאים קודם עוברים אעשה דגר יהיה זרעך ובשלמא האנשים כיון דמה שיוצאים לעבודתו יתב' כדכתי' שלח את בני ויעבדוני א"כ אתי עשה דעבודה דאלים טפי ודחי עשה כי גר יהיה זרעך אבל הנשים שאינם בכלל עבודה אינם יכולים לצאת קודם הזמן ולעבור על עשה כי גר יהיה זרעך והנה הקב"ה שלח לפרעה ע"י מרע"ה בשליחות הא' שלח את בני ויעבדני ופרעה סבר דדוקא הזכרים יצאו לעבודתו יתב' והבנות אינם בכלל כיון דאיכא איסור כנז' ואמטו"ל שאל מאת מרע"ה מי ומי ההולכים וכשהשיב לו מרע"ה בבנינו ובבנותינו וגו' השיב לו פרעה יהי כן ה' עמכם הכונה אם יסכים הקב"ה עמכם שיצאו גם הבנות בכלל ופי' דבריו ראו כי רעה נגד פניכם הכונה דאיכא איסור ובהאי לא אמרי' הבנות בכלל ובכן לכו נא הגברים ועבדו את ה' וגו' ע"כ תד"ק וש"י זיע"א עכ"פ הקב"ה הסכים לדברי מרע"ה ועשה מעשה והוציא האנשים והנשים והוכיח במישור דמ"ש שלח את בני בכלל בנים בנות ומינה דבמילת ויעבדני ופי' המפ' שהוא לקבל התורה שייך לאנשים ונשים. והקשו המפ' דאמאי נקט שלח את בני ויעבדני כלשון יחיד דזה היה בשליחות ראשון דוקא ובכל פעם היה אומר שלח את עמי ויעבדוני או ויחוגו לי במדבר ואמאי שינה בפעם הזאת. והם אמרו שכונתו יתב' בשליחות הראשון שיהיו באחדות כגוף אחד ואיך יהיה כגוף אחד ע"י הערבות שיהיו ערבים זל"ז:עו"ן מ"ש הרב מופת הדור כמהרח"פ ז"ל בס' עמודי חיים שהביא מ"ש במדר' פ' יתרו שכתב דעיקר הערבות היה בהר סיני ונתן טעם לדבר משום דהוי כדין ערב בשעת מתן מעות: עו"ן מ"ש הר"ן ז"ל בריש מס' כתובות והביאו מור"ם ז"ל באה"ע סי' נ"ה דהחופה היא כשמנשאים אותה לבית הבעל יעי"ש. וכתב מהר"מ גאלאנטי ז"ל דהר"ן ז"ל מיירי במקום שנוהגים להביא הכלה לבית הבעל קודם ז' ברכות: עו"ן מ"ש המפ' ז"ל דמזמן דור המבול היו אומרים שהארץ נתן אותה להם הקב"ה לעשות בה כרצונם ואין לו שליטה בארץ ח"ו ובזה פי' ה' שמע יעקב ז"ל כו' הכתוב כי מלאה הארץ חמס שרוצים לחמוס את הארץ. והנני משחיתם את הארץ להראותם כי לי הארץ ומלואה. ואח"כ בזמן דור הפלגה חילק שבעים אומות תחת שבעים שרים ובחר בישראל לסגולתו יען נשבע שלא להביא מבול וכדי להודיע שהארץ היא לה' יתב' חילקם לע' אומות תחת ע' שרים להראות שהם תחת ממשלתו יתב':

עו"ן מ"ש בכתובות ד' ק"ב אמר רב גידל אמר רב כמה אתה נותן לבתך כו"כ כמה אתה נותן לבנך כו"כ עמדו וקדשו הן הן הדברים הנקנים באמירה יע"ש:

מעתה נא"ה דהא קבה"ו רצה לעשות הנשואים המפוארי' בכל חוזק ותקף וכה אמר בשליחותו ע"י משה כה תאמר לבית יעקב שהם הנשי' שחייבו' לקבל הערבות גם המה. ותגד לבני ישראל הגדה של חכמה כאשר נבאר הלאה ולהנשים אמור להן אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים הכוונה שעשיתי מעשה להוציא גם את הנשים אף כי אמרתי שלח בני הסכמתי שגם הבנות בכלל וא"כ גם במילת ויעבדוני צריך שיהיו גם הנשים בכלל הערבות כמ"ש ה' בעה"ט אתם ראיתם אתם נצבים שהוא הערבות וגם תודיע להם שכבר עשיתי חופה שנשאתי אותם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי למקום המקדש שהוא ביתי ועשיתי אותה לשם נשואים ועתה שהוא שעת הקדושין אני מתנה עמכם שני תנאים אם שמוע תשמעו בקולי שתתחייבו ללמוד וללמד ושמרתם את בריתי שבכלל שמירה היא עשייה כמ"ש מהרש"א ז"ל והתנאי שאתם רוצים ממני שאני נתחייבתי לכם הלא תדעו כי מזמן דור המבול ודור הפלגה לקחתי אתכם לסגולתי להראות לכל העמים כי לי כל הארץ וז"א והיתם לי סגולה בלשון עבר ואל האנשים אמר אל יקשה בעינכם ערבות הנשים כי איך אפשר שהן ערבות במצות שאינן חייבות שהרי גם אתם תהיו לי ממלכת כהנים וכל המצות שלכם הכהנים אין ישראל חייבים וז"א ואתם תהיו לי וגו' בוי"ו. וכי תאמר שאינם חייבים להוכיח אתכם לז"א וגוי קדוש כמ"ש קדושים תהיו חייבים להזהיר על הכהנים שיהיו קדושים ולהכי מסיים אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל כי להם שייך ודו"ק:

ועפ"י אמות הקודם אפ"ל כונת מרים הנביאה שלקחה החוף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות ותען להם מרים שירו לה' כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים. דלכאורה ק' למה המתינה אחר שגמרו השירה האנשים התחילה היא. ותו ק' דקדוק שדקדקו המפ' ז"ל דהיל"ל ותען להן בנו"ן שהוא לשון נקבה ואמאי נקט להם לשון זכר. ואולם עפי"ה הנה נכון ונק' מ"ש הרב החסיד בס' שמע יעקב שהק' למה אמרו ישראל ה' ימלוך וגו' ולא אמרו ה' מלך ותי' שישראל היו טועים שיצאו קודם הזמן ועדיין לא נשלם הזמן וחשבו שהיו עדיין עבדי פרעה והיו ממתינים כשישלם הזמן לומר ה' מלך יעי"ש. ומטעם זה אמרו אשירה לה' כי גאה גאה. ונר' דעיקר הטעות היה שהוציאם ע"מ לחוג קרבן פסח כמש"ה שלח את בני ויעבדני במדבר ואתי עשה דעבודה דאלים ודחי עשה דכי גר יהיה זרעך וכמו שהבין כן פרעה שאמר לא כן לכו נא הגברים ובמה נסתרה טענתו שכבר נשלם הזמן שהרי יצאו גם הנשים בכלל שאינם ראויים לעבודה מזה מוכח

שנשלם הזמן או ע"י קושי השעבוד או ע"י ריבוי עם או שהחש' התחיל משנולד יצחק אע"ה. ולכן כששמעה מרים הנביאה שאמרו ה' ימלוך ולא אמרו ה' מלך הבינה טענתם ולכן לקחה התוף בידה ותצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות לשורר בקול נעים שודאי כבר יצאו לחירות שהרי יצאו גם הן ולזה ותען להם להאנשים ענתה בקול גדול שירו לה' כי גאה גאה לשעבר ולא כאשר טעיתם אתם ודוק:

ומורי הרב בני בנימן זצוק"ל זיע"א היה מפרש כוונת הפסוקים אתם ראיתם וגו' לישב הדקדוק שבתחילה נקט לשון עבר והיתם לי סגולה ואח"כ נקט לשון עתיד ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' ובתחי' חקר מה דעתם של ישראל לומר נעשה ונשמע הפך טבע העולם, והוא ז"ל תריץ יטיב עפ"י מ"ש בקדושין ד' ס' ע"א האומר לאשה הרי את מקודשת לי ע"מ שאתן ליך מאתים זוז ר' הונא אמר מקו' והוא יתן ור"י אמר מקו' לכשיתן מאי בינייהו איכא בינייהו דפשטה ידה וקבלה קדושין מאחר לרב הונא לא הוו קדושי שני קדושין כיון דאנידא היא בראשון דכל האומר ע"מ כאומר מעכשיו דמי דהא גמרו קדושי ראשון למפרע ולר"י קדושי שני הוו קדושין דלית ליה כל האומר ע"מ כאומר מעכשיו ופסקו כל הפוסקים ז"ל כרב הונא:

והנה יש מן המפ' שכתבו דביזת מצרים נתן להם הקב"ה בתו' קדושין והתנה עמהם שיתן להם את התורה כדכתי' תעבדון את האלד'ים על ההר הזה וכשיצאו ישר' ממצרים אחר שלקחו כל ביזת מצרים כשראו המצריים נוסעים אחריהם צעקו המבלי אין קברים וגו' חדל ממנו ונעבדה את מצרים הראו בפיהם שחזרו בהם ח"ו. ולכן עתה בשעת מת"ת שלח לומר להם אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים שלקחתם כל רכושם ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי ותרגם התרגום לקבל אולפן אורייתי הכוונה שהתניתי עמכם ליתן לכם התורה ועתה שכבר הגיע עת דודים ליתן לכם התורה אני שואל מכם אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי מחמת הקדושין ראשונים כס' רב הונא וז"א והיתם לי סגולה מכל העמים לשון עבר או לדעתכם שמכאן ולהבא תהיו מקודשים וז"א תהיו לי ממלכת כהנים לשון עתיד וכוונתו יתש"ל לבחון אותם מ"ש חדל ממנו ונעבדה את מצרי' אם ח"ו הסכימו לחזור למעשיהם שהיו עושים במצרים עע"ז והוי כמו שפשטה ידה וקבלה קדושין מאחר דלרב הונא לא הוו קדושין ולר"י הוו קדושין וע"ז הוכרחו במעשיהם להשיב נעשה ונשמע שאם היו אומרים נשמע ונעשה היו מוכיחים דס"ל כר"י דקדושין ראשונים נתבטלו ח"ו ולית הלכתא כוותיה אלא כר"ה ובהכי הודיעו חיבתן לפני המקוה ע"כ תד"ק זלה"ה וש"י:

מעתה נחזור לקוטב דרושינו בענין הערבות ונבא להבין כו' מקראי קדש בישעי' סי' נ"ו אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע. והנה פסוקים הללו אמרתי לפרשם חוץ מדרכינו דלכאו' יליד מהו כפל הלשון אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה ואי מיירי בב' בני אדם לנו לדעת באיזה קמיירי ותו' ק' שבת מאן דכר שמיה הכא ותו ק' אומרו ושומר ידו מעשות כל רע אמאי נקט ידו ולא נקט שומר נפשו או שאר איברים. ואולם נר' דמיירי במצות הצדקה שהיא נעשית בין שנים הנותן והמקבל וקרא דלעיל מיניה כתיב שמרו משפט ועשו צדקה ובא הנביא להזהיר להנותן הצדקה ולהמקבלה. והוא בהק' מתני' פ"א דשבת יציאות השבת שתיים שהן ארבע בפנים ושתיים שהן ארבע בחוץ כיצד העני עומד בחוץ ובעה"ב בפנים אם עשה העני כל המלאכה דהיינו שהכניס את הסל לפנים ונתן לתוך ידו של בעה"ב או שנטל מתוכה והוציא העני חייב ובעה"ב פטור ומותר לגמרי. ואם הבעה"ב הוציא ונתן לתוך ידו של עני או שנטל מתוכה בעה"ב חייב והעני פטור זולת אם פשט העני את ידו לפנים ונטל בעה"ב מתוכה או שנתן לתוכה והוציא שניהם פטורים אבל אסורים וכן אם פשט בעה"ב ידו לחוץ ונטל העני מתוכה או שנתן לתוכה והכניס שניהם פטורים אבל אסורים אעפ"י שכל אחד עשה חצי מלאכה חיישינן שמא יעשה כל אחד מלאכה שלימה. וכ' הרא"ש והר"ן דבההיא דאמרי' דבעה"ב פטור ומותר לגמרי היינו מאיסור שכת אבל יש עליו לאו דלפני עור לא תתן מכשול וכן בעני דפטור חייב משום לפני עור ל"ת מכשול והרע"ב כ' דמה שנקט התנא המציאות בעני ועשיר אגב אורחיה קמ"ל דהוייא מצוה הבאה בעבירה וחייבין עליה. באופן דאע"ג דגדולה היא מצות הצדקה כדכתי' כי בגלל הדבר הזה יברכך וגו' עכ"ז כנגד איסור שבת שלא ניתנה לידחות שבת משום מצות צדקה וכמ"ש התיו"ט שם בפ"א דשבת בד"ה פשע וכו' יע"ש ולא עוד אלא שאפי' לא עשה שום מלאכה אלא העני בא ולקח הככר מרה"י והוציאו לרה"ר עובר הבע"ב משום ולפני עור ל"ת מכשול:

וטרם בואי לביאור הכתובים כמו צער בנפשי לא אדע שכול היכי קרי לה הרע"ב ז"ל מצוה הבאה בעבירה מאחר שהככר שרוצה ליתן לעני אינו גזול והיכי קרי ליה מצוה הבאה בעבירה אע"ג שעבר על איסור שבת אבל הצדקה באמת עשה הגע עצמך אחד שלבש טלית שהוציאו מרשות לרשות האם נאמר שלא קיים מצות טלית. והכי איתא בירושלמי דשבת פ' האורג חברייא בעון קומי ר' ייסא לא כן אמר ר' יוחנן מצה גזולה אין אדם יוצא י"ח בפסח. אמר לון תמן גופא עבירה הכא הוא עבר עבירה. איך אנו אומרים הוציא מצה מרה"י לרה"ר אינו יוצא בה י"ח בפסח עכ"ל. וביאור דבריו דהחברים הקשו

לר' ייסא איך אמרי' דהקורע על מתו בשבת שיצא ידי קריעה הרי אמ"ר יוחנן מצה גזולה א"א יוצא בה י"ח בפסח משום דהוי מצוה הבאה בעבירה. והשיב להם ממן גופה עבירה המצוה עצמה היא עבירה כיון שהיא גזולה אבל הכא המצוה שהיא הקריעה הבגד שקרעו אינו עבירה אלא הוא עבר עבירה כי בבגד לא יש שום עבירה ולהסביר להם עשה להם משל וכי אם הוציא מצה מרה"י לרה"ר האם נאמר שלא יצא י"ח בפסח בתמיה יעש"ב הרי כמ"ש בעניותין וכ"כ התוס' בר"פ ג' דסוכה בד"ה משום יע"ש ולדידי הוא פלא: [ומדי עוברי ראיתי לה' יד דוד בשיטתו לשבת שכתב לתרץ קו' ה' שושנים לדוד שכמו אצל הבעה"ב עובר על ולפני עור לת"מ כן נמי גבי העני עובר משום ולפני עור היכא שהבעה"ב עשה כל המלאכה שפטור העני מאיסור שבת יעש"ב. ואני עני ב"א לא ידעתי איך יצוייר שיעבור העני על ולפני עור דבשלמא הבעה"ב שייך ביה שרוצה ליתן לו צדקה והעני רעב ללחם ומוציא הככר מרה"י לרה"ר לאכול הרי עבר הבעה"ב על ולפני עור לח"מ. אבל העני שדפק על הפתח שיתנו לו צדקה והבעה"ב יושב בביתו ואם לא היה רוצה ליתן לו צדקה מי יכריחהו ומאליו קם והוציא הככר ונתנו להעני איך יעבור העני על לאו דלפני עור [ועוד יש לי אריכות דברים בזה לא ע"ט האסף] ועי' לה' יד אליהו מלובלין סי' כ"ג:

מעתה נא"ה דהנביא מזהיר על מצות הצדקה וכבר ידוע מ"ש במדר' פ' בהר יותר ממה שעושה בעה"ב עם העני עושה העני עם הבעה"ב דכתי' שם האיש אשר עשיתי עמו היום בועז אשר עשה עמי לא נאמר אלא אשר עשיתי עמו. וז"א אשרי אנוש יעשה זאת שנותן צדקה ובן אדם שהוא העני יחזיק בה שגם הוא עושה עם הבעה"ב כנז'. רק צריך שיזהרו שניהם לא מבעיא בשמירת שבת מחללו שלא להוציא מרה"י לרה"ר דהוי מלאכה גמורה ואפי' אם שומר ידו דהיינו מ"ש במתני' פשט העני את ידו מעשות כל רע דהיינו שלא עשה הוא שום מלאכה אפי"ה שניהם אסורים משום לפני עור לת"מ ודו"ק:

אמנם עפי"ד יובנו הכתו' הנז' אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע ואל יאמר ן' הנכר הנלוה אל ה' הבדל יבדלני ה' מעל עמו ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש כי כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וגו' ומחזיקים בבריתי וגו' ובני הנכר הנלוים על ה' לשרתו וגו' כל שומר שבת מחללו ומחזיקים בבריתי והביאותים אל הר קדשי וגו' ולא נאריך בדקדוקים זולת להבין אמרי בינה מאי ס"ד של הגר והסריס שהגר אומר הבדל יבדילני והסריס אומר שהוא עץ יבש מאי כונתם בזה והנביא מבטיח לכל אחד מהם אם ישמרו שבת ומחזיקים בבריתו שיעשה להם יד ושם והביאותים אל הר קדשי וגו' ולנו לדעת מהו הכח שלהם:

ואולם נלע"ד לפ' אי ניחא קמי שמייא בהק' מאי דאיתא במס' קדושין ד"ע ע"ב אמ"ר חלבו קשים גרים לישראל כספחת שנאמר הנלוה עליהם הגר ונספחו על בית יעקב. וכתבו התוס' בד"ה קשים יש מפ' לפי שכל ישראל ערבים זה לזה ולאו מלתא היא דהא לא אתערבו בשביל הגרים כשקבלו התורה כדאמרי' בסוטה ד' ל"ז נמצא לכל אחד מישראל שש מאות אלף וג' אלפים ותק"נ שכולם נתערבו זל"ז אלמא לא נתערבו בשביל הגרים וכו' יעש"ב. ודברי התוס' הללו הם ממש דברי רש"י ז"ל במס' נדה די"ג ע"ב. והרב מהרימ"ט ז"ל בחי' על קדושין הקשה על דכרי התוס' הללו מההיא דאמרי' בפ' שבוע' הדיינים דל"ט ע"א אמרי' כשמשביעין אותו אומרים לו הוי יודע שלא על דעתך אנו משביעין אותך וכו' שכן מצינו במרע"ה שהשביע את ישראל וכו' אין לי אלא אותם העומדים בהר סיני דורות הבאים אחריהם וגרים העתידין להתגייר מנין ת"ל ואת אשר אינינו פה וכיון דגרים הוו בכלל השבועה הוו נמי בכלל הערבות וה"נ מוכח בקראי בפרשת נצבים בפ' אתם נצבים וגו' וגרך אשר בקרב מחניך וכתוב לעברך בברית משמע שכולם נכנסו בברית והתם דרשו במדר' שכולם נעשו ערבים זל"ז וכו' וסיים בדבריו דאנחנו ערבים על הגרים והם אינם ערבים עליהם דומיא דטף ונשים שאנו ערבים עליהם והם אינם ערבים עלינו שאין ספק בידם למחות וכו' יעש"ב. והרב זרע אברהם בח"א סי' י"ב דחה דבריו וכתב שכל מ"ש בפרשת נצבים ובמס' שבועות היינו דוקא שהגרים קבלו עליהם לקיים התורה והמצות כישר' אבל בכלל ערבות לא נכנסו הגרים כלל יע"ש. והלק"ט ז"ל בח"א סי' קל"ב כתב וז"ל הא אמרי' בפ' בתרא דקדושין קשים גרים לישראל דכתבו התוס' משום ערבות הא אמרי' דלא קבלו ישר' גרים עליהם [פי' הא אמרי' בסוטה דל"ז דלא קבלו ערבות רק על תר"ג אלף ותק"ן] תשו' נהי דלא קבלו עליהם ערבות אבל אם יעשו שלא כדין למה לא יענשו אם לא יוכיחו אותם כשבידם למחות עכ"ל. [ופליאה דעת ממני שדבריו הם הפך סוגיא דשבועות התם דאמרו בגמ' ובשאר עבירות מכל העולם אין נפרעין והתניא וכשלו איש באחיו איש בעון אחיו מלמד שכל ישראל ערבים זל"ז ותי' התם שיש בידם למחות. הרי דכי ליכא ערבות אינם חייבים למחות אעפ"י שבידם למחות וצ"ע] נמצא דהלק"ט אזיל ומודה שלא קבלו ישר' ערבות על הגרים כמ"ש התוס' ורש"י וכסברת הרב ז"א ז"ל והאמת יורה דרכו כי במס' סוטה דל"ז הנז"ל מוכח דבערבות מואב כרת ברית עם ישר' כדכתיב לעברך בברית וגו' היה שם ערבות דהא פליגי תנאי בערבא דערבא ושם כתי' טפכם נשיכם וגרך וגו' וכמ"ש הרב עץ חיים וה' מהרימ"ט ז"ל ואיכמ"ל:

עו"ן מ"ש ה' עיר דוד ז"ל שפי' כו' מדרש תמוה שיניך כעדר הקצובות שעלו מן הרחצה שכולם מתאימות אמ"ר הונא אלו ישר' שלא הקדים אחד מהם תפילה של ראש לתפילה של יד שהכוונה דהטעם דהתפילין של יד צריך להניח תחילה משום שהוא מורה על גאולת מצרים דכתי' כי בחזק יד וגו' ותפי' של ראש מורה על קבלת התורה דאיתא במנחות ד' ל"ה וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך וגו' אלו תפי' שבראש וכתב מהרש"א בח"א שבתפילין כתי' למען תהיה תורת ה' בפיך דבזכות קבלת התורה יהיה ישר' למעלה שהן כתר תורה יעי"ש ומשו"ה צריך להקדים תפי' של יד דגאולת מצרים היה קודם קבלת התורה ואם יניח של ראש תחי' מורה דעתו שהתורה קדמה דהיינו מזמן אברהם אע"ה שקיים אפי' ע"ת ונמצא שאינו רוצה לקיים התורה והמצות מפאת חיוב רק מתורת מנהג כמו בני בישן כידוע שרוצה לינצל מהערבות ולומר שהערבות של שעת מ"ת היה לאחר מתן מעות. וזהו איסור גדול שהחיוב מוטל עלינו לקיים התורה והמצות מפאת חיובינו שנתן לנו תורה"ק לעבדה ולשמרה ואמטו"ל חיובא רמייא להניח תפי' של יד בתחי' שמורה על גאולת מצרים ואח"ך תפי' של ראש שמורה על קבלת התורה. וזהו כו' המדרש שיניך כעדר הקצובות שכולם מתאימות שכל ישראל היו מתאימים באחדות אחד כתאומים איש לרעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק כגוף אחד לקיים התורה והמצות בחיוב נמרץ וראיה לזה ששום אחד מישראל לא הקדים תפי' של ראש קודם תפי' של יד יעי"ש. ובמצות שבת וכל הלכותיו ג"כ יוכ"ל האדם יען שהשבת ניתן לישר' קודם מת"ת בלא שום ערבות שלא יהיה האיש הישראלי ערב על חבירו באיסורי שבת הגם שבמת"ח נצטוו עוד הפעם בעשרת הדברות מ"מ מצות שבת כבר קבלו אותם ואם אח"ך נעשו ערבים זל"ז הוי ערב שלא בשעת מתן מעות נמצא דבשני דברים הללו שמירת שבת והנחת תפי' של יד קודם צריך ליזהר ביותר כדי להראות את עצמו שהוא עובד את ה' בחיוב נמרץ ולמחות ביד חבירו כמ"ש איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק ונתחזק בעד אלדינו לעובדו באמת וידוע דישר' נתנו את בניהם ערבים עליהם כמ"ש במדר' חזית והן בעון עינינו רואות וכלות בחולי הרע הזה כמה נפשות נשרפו בעוה"ר וכבר נלאינו להתפלל ונעשו שמים כברזל יען שלא חזרנו בתשו' והו"ל טובל ושרץ בידו ועד מתי נתעורר מתרדמתינו בעוה"ר אפי' מי שלא היה שום חולי בביתו הוא דואג שמא יבא ב"מ ובכל רגע הוא מתפחד ה' ברחמיו ישקיף עלינו השקפה לטובה:

מעתה נא"ה והוא שהנביא מזהיר לעם בני ישר' אשרי אנוש יעשה זאת שהוא קיום התורה באופן חיובי ובן אדם יחזיק בה על דרך שאמרנו איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק למחות ביד עוברי רצונו כדין ערב גמור ובפרט בשני דברים צריך ליזהר ביותר

דהיינו שומר שבת מחללו ולמחות ביותר למי שאינו שומר שבת בכל משפטיו כאשר כבר ניחר גרונינו זה כמה פעמים שיזהרו שלא לצאת מפתח העיר החוצה בשום משאוי כלל אפי' אלפ"יניטי אחת אסור לשאת עליו והן בעון שמעתי שיש אנשים שאינם נזהרים ולוקחים טריספיל בידם ויש לוקחים ג'אדיר בידם ויש אוכלים פיפיטאס וזהו עון פלילי רח"ל. וכ' בספר לחמי חודה שהמחלל שבת יצאנו מהערבו' וגם צריך ליזהר בתפי' של יד להקדים אותה לשל ראש וז"א ושומר ידו דייקא מעשות כל רע. וכשישמע הגר דברים הללו יאמר בלבו שלא יקבלו אותו בני ישר' מב' טעמים הן מצד דהגרים אינם בכלל ערבות וכמ"ש מהרימ"ט ז"ל שאין אנחנו ערבים עליהם והם אינם ערבים עלינו ועוד אפי' לפי טעות הטועים שהתורה ירושה להם מאבותינו הק' זיע"א הם שהם גרים בני נכרים וילדי זנונים שאין להם יחס לא יגיע להם ירושה בתורתינו הק'. וז"א ואל יאמר ן' הנכר הבדל יבדילני ה' שתי הבדלות הן מפאת הערבות כנז' והן מפאת אבותיהם הערלים וגם הסריס לא אמר בלשון הבדלה אלא כיון שהוא סריס ואין לו זרע אין לו מי שיגין בעדו בערבות וז"א ואל יאמר הסריס הן אני עץ יבש וגו'. ולכן מבטיחו כה אמר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי ומחזיקים בבריתי דהיינו שהם מקבלים להיות ערבים בכח הברית אשר כרת עמהם וגם את ן' הנכר הנלוה אל ד' שיהיה שומר שבת מחללו ומחזיקים בברית כאמור והביאותים אל הר קדשי וגו' ודו"ק:

וזה יהיה כו' מאמרינו הנצב פתח השער וישמע יתרו הה"ד שמעו דבר ה' בית יעקב זש"ה בני אם ערבת לריעך תקעת לזר כפך ורבנן אמרי בני אם ערבת לריעך אלו ישר' שהם ערבים זל"ז חביבים ישר' שנקראו ריעים שנא' למען אחי וריעי אדברה נא שלום בך דלכאו' נר' שהוא תמוה דבתחי' כבר אמר הה"ד שמעו דבר ה' בית יעקב הגם שלא ידענו מה נרגש ומה השיב הה"ד וכו' והוסיף עוד לו' זש"ה בני אם ערבת וגו'. ותו ק' אומרו ורבנן אמרי וכו' משמע דבאו לחלוק על הת"ק ולא ידענו במאי פליגי וכי הת"ק מכחיש בזה שכל ישר' ערבים זל"ז:

ואולם עפ"י אמות הקודם הנה נכון דבתחי' הביא קרא וישמע יתרו שבא להתגייר וע"ז נרגש אם יתרו שהוא גר נכנס בכלל הערבות או לא ולזה השיב שמעו דבר ה' בית יעקב שהם הנשים וכונתו להודיענו שהגרים הם כמו הנשים וע"ז הוקשה לו וכי בנשים הוא מוסכם שהם בכלל הערבות דלדעת הרא"ש ז"ל אינם בכלל ערבות ולד' רש"י הם בכלל ערבות. ולזה בא לתרץ זש"ה בני אם ערבת לריעך תקעת לזר כפיך דזר הוא הגר כדאמרו ביבמות ד' ק"ט ע"ב אמ"ר יצחק מאי דכתי' רע ירוע כי ערב זר רעה אחר רעה תבא למקבלי גרים וכו'. וז"א אם ערבת לריעך הכונה כמו שאתה ערבת לריעך כן נמי תקעת

לזר שהוא הגר כפיך שגם הוא נכנס בכלל הערבות וכן כ' שם מהרש"א ז"ל בח"א וז"ל כי ערב זר פירש"י שמערב זרים שהם גרים עם ישראל ולולי פירושו לענין גרים נמי מתפרש בלשון ערבות כמ"ש כל ישר' ערבים זל"ז והמקבל הגר להיות מכלל ישר' הרי הוא נעשה ערב גם בעדו יע"ש [ובאמת פליאה דעת ממני איך לא זכר ש"ר מ"ש רש"י ז"ל בנדה דף י"ג ע"ב דאין ישר' נכנסים בערבות בעד הגרים מההיא דסוטה דף ל"ז דלא נכנסו ערבים רק על תר"ג אלף ותק"ן שהיו מספר בני ישר'. וכ"כ התוס' בקדושין דף מ' ע"ב בד"ה קשים יע"ש והוא תימה] ועל זה פליגי רבנן עליה ואמרי בני אם ערבת לריעך אנו ישר' שהם ערבים בינן לבין הקב"ה פי' דבריו שלא תטעה לומר דמילת ריעך הוא לחבירך ישר' כמותך ובא הכתוב להקיש הגר לישר' חלילה. אלא הגרים לא נכנסו בכלל ערבות כמ"ש התוס' ורש"י ז"ל ופירוש מילת ריעך הוא הקב"ה כביכול וז"א חביבים ישר' שנקראו בנים להקב"ה שנאמר למען אחי וריעי ודו"ק:

איך שיהיה חזרתי לנשאי מקדם אמרתי בתחי"ד וחנו בני ישר' איש על מחנהו ואיש על דגלו לצבאותם והלוים יחנו סביב למשכן העדות עפ"י קוטב דרושינו שחייב האדם להוכיח במילין לכל עושי עול מדין ערבות והגאון ה' חק"ל ת"ק בח' א"ח סי' מ"ח הק' דאם כן דחיובא רמיא ע"כ ישר' להוכיח לחבירו מדין ערבות א"כ עשה דהוכיח תוכיח למ"ל כיון דבלא"ה חייב למחות ואם לא מיחה הוא נתפס כאילו הוא עשה אותו עון. ותי' יטי"ב דהאמת אם הוא גדול הדור ויש בידו להכות ולרדוף אחריו עד החרמה ולענוש נכסין חייב למחות ואם לא מיחה הוא נענש על ידו אבל אם אין בידו להכות ולענוש כגון שמבזים אותו ואין שומעים דבריו אז הוא פטור מהערבות אבל הוא חייב להוכיחו לחבירו בלשון רכה ובפה רך לקיים מ"ע דהוכח תוכיח. דזה יהיה כו' הכתו' הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא הכונה חיוב דהוכח הוא כשלא תשא עליו חטא דהיינו דליכא ערבות אזי הוא חיוב הוכח וגו'. ובזה תי' ז"ל כל הקושיות שהק' להרא"ש ז"ל יעש"ב. וידוע דמילת יחנו כינוי לשלום כמ"ש רז"ל ויחן שם ישראל שהיו כולם בלב אחד. עו"ן מ"ש הרב זרע אברהם ז"ל שם בא"ח סי' י"ב שהביא דברי התוס' ורש"י ז"ל דכתבו דגרים אינם בכלל ערבות מההיא דאמרו במס' סוטה דלא יצאו ערבים רק על תר"ג אלף ותק"ן ולא מנו הגרים בכלל. והק' הוא ז"ל דהלוים לא התפקדו באותו מנין ואי אפשר שאינם בכלל ערבות אנחנו עליהם והם עלינו יעש"ב. עוד ידוע דכל ענין הערבות הוא שנהיה כגוף אחד שעי"ז כל מצוה שיעשה האדם נוגע לכל ישראל וכמו שביאר לנו הרב שר שלום ז"ל בהקדמה לס' נהר שלום והודיע לנו ס' התכללות של כל הנשמות השרשיות וענין זה דכל ישר' הם ערבים זל"ז על הנגלות וגם על הנסתרות

יע"ש. ומינה דאם חטא האדם מגיע הפגם לכל ישראל ב"מ. את זה רמזתי וחנו בני ישר' שיהיו באחדות גמורה אבל אם ח"ו יחטא אחד חיובא רמיא על איש שהוא גדול הדור על מחנהו ואיש על דגלו לצבאותם היינו יוצא צבא להכותו ולעונשו מטעם הערבות וע"ז נרגש על הלוים שלא התפקדו ולזה אמר והלוים יחנו סביב למשכן העדות אבל העיקר הוא שכולם יהיו זכים וברים מחטא שלא יהיה קצף על עדת בני ישר':

חזרתי ואמרתי יחנו סביב למשכן העדות ולא יהיה קצף על עדת בני ישר' שם רמז לפטירת הצדיקים ז"ל וגם היום פקודת חובי גדל כאבי ברי ובר בטני אבל שאולה ארד אל בני אם אשכחך תשכח ימיני יה"ר צדיקים במיתתם ינוחו על משכבותם ושם ינוחו יחנו סביב למשכן העדות נהנים מזיו השכינה ולשון יחנו הוא לשון תחינה ובקשה והתפללו בעדינו שיסלק חרון אפו מעלינו ולא ישמע שוד ושבר בגבולינו ולא יהי' קצף על עדת בני ישר':

חזרתי ואמרתי יחנו סביב למשכן העדות שם רמז לבנין בית קדשינו ותפארתינו וימהר ויחיש לגאלינו ויהיו כהנים בעבודתם והלוים לדוכנם ולשמירתם בעגלא ובז"ק כיר"א:

דרוש טז לשבת כלה

דרוש שדרשתי בבהכ"ן הגדולה שנת תרמ"ה ליצירה:

והנושא בא. ואת כל הערה הקהילו. האנשים האלה אשר נקבו בשמות ואת כל הערה הקהילו, ואת כל העדה הקהילו באחד:

איתא בשבת פ' אמ"ר עקיבא ד' פ"ח ע"ב אמ"ר יאושע ן' לוי בשעה שעלה משה למרום אמרו מלה"ש לפני הקב"ה מה לילוד אשה בינינו אמר להן לקבל התורה בא אמרו לפניו חמדה גנוזה תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם ואתה מבקש ליתנה לבשר ודם מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים אמ"ל הקב"ה למשה החזר להם תשובה אמר לפניו רבש"ע מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם אמ"ל אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשובה אמר לפניו רבש"ע תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה אנכי ה' אלד'יך אשר הוצאתיך מא"מ אמר להם למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה תהא לכם. שוב מה כתיב בה וכו'. מיד הודו להקב"ה שאמרו ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ עכ"ל: יתבונן האדם ויעמיק המשכיל מה יקרו חסדיו יתב' אשר הבדילנו מן התועים ובחר בנו מכל העמים ונתן לנו תורתו הק' וע"מ כן הוציא את אבותינו ממצרים לקבל תורתו הק' כדכתי'

בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלד'ים על ההר הזה ובראשית מאמרו יתברך פתח באשרי אנכי ה' אלד'יך אשר הוצאתיך מארץ מצרים:
והנה הרב בינה לעתים ז"ל חקר חקירת חכם אמאי נקט אשר הוצאתיך מא"מ יותר טוב הי' שבח ויקר לכבודו יתב' אם היה אומר אנכי ה' אלד'יך אשר בראתי שמים וארץ וכל צבאם. ולפקע"ד נר' לתרץ לחקירה בדרך פשוטה דהוכרח הקב"ה כביכול למינקט אשר הוצאתיך מא"מ והוא דידוע כשעלה מרע"ה לקבל התורה קמו מלה"ש לטעון תנה הודך על השמים עד שאחז מרע"ה בכסא כבודו יתב' והתשו' ראשונה שהשיב להם מרע"ה מכדי תורה מה כתי' בה אנכי ה' אלד'יך אשר הוצאתיך מא"מ למצרים ירדתם לפרעה נשתעבדתם וא"כ אפשר דבכונה מכוונת פתח הקב"ה לומר אשר הוצאתיך מא"מ כי גלוי וידוע לפניו יתברך שיקומו המלאכים לעכב את התורה שיהיה פתחון פה למרע"ה מה להשיב למלה"ש. ואפשר דזה יהיה כוו' דהע"השאמר שרים רדפוני חנם ומדברך פחד לבי שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב. דלכאורה מי הם הרודפים לא ידענו מה היה הפחד דחזר ואמר שש אנכי. אבל עפ"י האמור הנה נכון והוא דמרע"ה כשטענו מלה"ש תנה הודך על השמים חשב בלבו שהקב"ה כביכול הוא יטעון בעדו כי עפ"י מאמרו וצוויו עלה למרום שאמר לי עלה אלי ההרה ואתנה לך את לחות האבן והתור' והמצוה אשר כתבתי להורותם. ואולם כשאמ"ל הקב"ה החזר להם תשו' באותה שעה נכנס בלבו מורא ופחד מאחר שלא השיב להם הקב"ה אני אמרתי לו שיבא לקבל התורה עד שאחז בכסא כבודו והשיב להם למצרים ירדתם וכו'. ובכן זה יהיה כונת דהע"ה שרים שהם מלה"ש רדפוני חנם לעכב התורה הק' ומדברך פחד לבי שאמרת לי החזר להם תשו' אבל שש אנכי על אמרתך שאמרת אנכי ה' אלדיך אשר הוצאתיך מא"מ כמוצא שלל רב שבזה היה לי פתחון פה להשיב להם למצרים ירדתם וכו'. והרב בינה לעתים ז"ל תריץ יט'ב לחקירתו הנז' והוא דמטבע כל בעל חי לאהוב החפשיות הן האדם והבהמה וחיות ועופות ואפי' צפרים קטנים בהיותם חפשים מזמרים ע"ג האילנות משא"כ כשיפלו ברשת וישתעבדו בהם בלי נשמע קולם ואיכא כפ' קנין תורה דמס' אבות והמכתב מכתב אלד'ים הוא חרות על הלוחות אל תיקרי חרות אלא חירות שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה וכל העוסק בתורה הרי זה מתעלה שנא' וממתנה נחליאל ומנחליאל במות נמצא דישראל היו משועבדים ומעונים תחת יד המצריים ובהיותם מעונים ומשועבדים מה להם מבריאת העולם ומכל תענוגיו רק כשיצאו מעבדות לחירות שקבלו התורה ינעשו חפשים אז היה להם שמחה שהשיגו הנאה ותועלת מבריאת העולם והשמים והארץ וכיוצא. ומידי הוא טעמא שאמר להם הקב"ה אנכי ה' אלד'יך

אשר הוצאתיך מא"מ מבית עבדים כי זה היה תכלית שמחתם שהשיגו החפשיות. וזה אמרתי בעניי שרמז לנו דהע"ה לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי והוא פשוט ומובן מאליו לולי תורתך שאני משתעשע בלימודה ויודע בעצמי שאני בן חורין אז בהיותי בא"מ משועבד אבדתי כל טובות העוה"ז בעניי שהייתי מעונה תחת ידם:

האמנם כדי להבין כל המשך הכתובים לעולם ה' דברך נצב בשמים. לדור ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמוד. למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך. לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי. לעולם לא אשכח פקודיך כי בם חייתני. לך אני הושיעני כי פקודיך דרשתי. לי קוו רשעים לאבדני עדותיך אתבונן. והנה המפרשים ז"ל פירשו דפסוק זה לעולם ה' מלה"ש אמרוהו בטענתם דברך שהיא התורה שתהי' נצב בשמים אבל לא ידענו קשר פסוק שלאחריו לדור ודור אמונתך. וגם מה היה טענתם שעמדו למשפטך כי הכל עבדיך. ומה היה התשו' לולי תורתך וגו' וכל הפסוקים שלאחריו לא ידענו קשר הדברים ולמה קוו רשעים לאבדני והתשו' לזה עדותיך אתבונן: ואולם נלע"ד לפרש הכתובים הנז' אי ניחא קמי שמייא ואם יוכשר בעיני מו"ר בהקדים מ"ש הרב החסיד בס' ש"י בפ' במדבר דטענת מלה"ש שרצו לזכות בתורה מדינא דב"מ ומה שזכו בה ישראל בטענה דיש להם דין בנים ובזה פי כונת סמיכות המשניות חביבין ישראל שנקראו בנים למקום וכו' חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה דבטענה שנקראו בנים זכו לקבל התירה וש"י. מ"מ כד דייקינן שפיר טענה זאת דישראל שנקראו בנים קלישא פורתא מאחר כי כמה פעמים כתוב בתורה כי לי בני ישראל עבדים כי עבדי הם הרי דקראם הקב"ה עבדים וא"כ עדיין יטענו מלה"ש מאי חזית דסמכת אהני קראי דנקראו בנים סמוך אהני קראי שהם עבדים ואית לנו דינא דב"מ. אלא דאעיקרא דדינא לנו לדעת עיקר טענת מלה"ש שטוענים נים דיש להם דינא דב"מ וכי איזה קנין הגוף יש להם בשמים ממעל שטוענים דדב"מ הלא המה משרתי עליון נקראו כדכתי' משרתיו עושי רצונו משרתיו אש לוהט וא"כ אף אי נימא דישראל דין עבדים יש להם הלא גם המה משרתים ובמה יפה כחם לזכות בדינא דב"מ כאילו יש להם קנין קרקע בשמים. ואולי נוכל להמליץ לדעת המפרשים ז"ל דטענת מלה"ש היתה מדין מצרנות נוכל לדמותו להההיא דפ' מרן בח"מ סי' קע"ה דאם דר בבית בשכירות ובית שאצלו נמכר דלדעת הר"מ ומרן ז"ל דליכא בזה דדב"מ ולד' הרא"ש והר"י ברצלוני ור' ירוחם דאיכא בזה דדב"מ. וא"כ זה יהיה טענת מלה"ש דכיון שהם דרים בשמים ממעל והתורה מונחת שם מקודם שנברא העולם תתקע"ד דורות הם קודמים לזכות בה לד' הרא"ש ז"ל ודעימיה. ואם זאת היא טענתם הגם דבפלוגתא מתנייא גם זו אינה טענה דהרי הם מעת שנבראו עומדים

ומשרתים לפניו יתב' כמו שמצינו במלאך שנתאבק עם יעקב אע"ה דכתיב ויאמר שלחני כי עלה השחר ואמרו רז"ל שהגיע זמנו לומר שירה וגם ביוצר אנו אומרים יוצר משרתים ואשר משרתיו כולם עומדים ברום עולם וכו' עונים באימה ואומרים ביראה קדושה כולם כאחד וכו' נמצא דיש להם במה לעבוד את ה' ואנחנו דלים ורשים אם לא נקבל את התורה במה נעבוד את ה' ובכה"ג מצינו בש"ס בתרא ד' ה' ע"א רונייא זבן ארעא אמיצרא דרבינא סבר רבינא לסלוקיה מדינא דב"מ אמ"ל רב ספרא בריה דרב ייבא לרבינא ארבעה לצלא ארבעה לצללא ופירש"י דרונייא היה איש עני ורבינא היה איש עשיר ולהכי אמ"ל רב ספרא כמו שרוצה העני ד' ככרות כן העשיר רוצה ד' ככרות ואינו הישר והטוב שיאכל העשיר וישאר העני בלא כלום אלא הטוב והישר הוא שיקנה אותה העני וליכא בזה דדב"מ וא"כ אזדא לה טענת מלה"ש מאחר שאנחנו עניים ודלים. אלא דגם בזה פליג ר"ת על רש"י ודחה פירושו מאחר דקי"ל דאין מרחמין בדין יע"ש בד"ה ארבעה וכו' וא"כ יטענו מלה"ש שמא הלכה כר"ת דאין מרחמים בדין:

הנה תשו' לזה עצינו להריב"ש ז"ל בסי' תק"ז שנשאל באחד שנתן בית לעניים באחריות ורוצה המצרן לסלק להעניים בדין מצרנות והשיב הוא ז"ל דליכא בזה דדב"מ דהרי קי"ל לאשה וליתמי לית בה דדב"מ ועניים דינם כיתומים דהכי איתא בב"ק דף ל"ו ע"ב ההוא גברא דתקע לחבריה וחייביה רבינא פלגא דזוזא ואמר ההוא גברא ליהוו לעניים ואח"כ חזר ביה ורצה ליקח אותה ואמר רב יוסף כבר זכו עניים ואע"ג דליכא עניים אנן יד עניי אנן כדאמרינן בגיטין יתומים אינן צריכים פרוזבול יע"ש הרי דבש"ס דימו דין עניים לדין יתומי' וכמו דלגבי יתומים ליכא דינא דב"מ גם בעניים ליכא דדב"מ יעש"ב זכינו לדין דלית להו למלה"ש שום טענת מצרנות כלל דדינינו כמו דין יתום:

אלא דלא זכיתי לדעת עליון אמאי לא הביא פלוגתא דרש"י ור"ת הנז"ל דפליגי אי נאמר בעני דדב"מ או לא. וכי תימא דלא חם להביא פלוגתא הנז"ל כיון שמצא סוגיא מפורשת דמדמי דין עני לדין יתום הנה מלבד דק' דהי"ל להביאה ולהק' לר"ת שכתב דאין מרחמים בדין עוד זאת לפלא בעיני דאין מהסוגיא שהביא שום ראיה שלא זכר שר מ"ש הר"ן רבו ז"ל שכתב וז"ל והא דמדמינן דין עניים לדין יתום היינו במעמד שלשתן עכ"ל וכוונתו דמדינא זכו העניים יען היה שם התוקע כפו והמודה ורב יוסף שהיה גבאי העניים וכיון שאמר המודה ליהוי לעניים זכו תכף מדין מעמד ג' אלא שלא היו עניים התם וזכה רב יוסף הגבאי בעדם כמו אפוטרופוס דגם ביתומי' דינא הכי דאין צריכים פרוזבול דב"ד אפוטרופוסי דיתעי נינהו וא"כ מה הועיל הריב"ש ז"ל לדינא מסוגיא הנז' והוא פלא:

עוד מצאתי תירוץ מספיק לטענת מלה"ש והוא דראיתי למרן הכ"י ז"ל שם בסי' קמ"ה כתב שבא מעשה לידו בחנות אחת ובית אחת על גבה והיה דר ראובן בבית ושמעון היה דר בחנות ונושא ונותן בה ומתפרנס ממנה ובא בעל הבית ורצה למכור הבית והחנות ורצה ראובן לקנותם הבית והחנות מדינא דב"מ ובעל החנות רוצה לקנות החנו' יען שהוא דר בה ומתפרנס ממנה והשי' מרן ז"ל דראו' יוכל לקנות הבית שהוא דר בה דוקא אבל לא החנות ואפי' אם כבר קנה החנות מוציאים אותה מידו יען שהוא אינו רוצה החנו' להתעס' רק להשכירה לאחרי' ואינו מן הישר והטוב שיוציא זה מהחנות שהיא כדי חייו אלא הישר והטוב שיקנה זה החנות להחיות את נפשו ונפש בניו יעש"ב. נקוט מהא זכינו לדין דאף אם ישראל דין עבדים יש להם ואף אי נימא דמי שדר בבית ובית שאצלו נמכר יש בה דין מצרנות לגבי עניותינו ודלותינו ליכא דדב"מ דדמי לדין יתום לד' הריב"ש ז"ל ובפרט לפי מ"ש מרן הב"י ז"ל דהתורה הק' היא חיינו ואורך ימים דליכא דדב"מ:

עו"ן מאי דאיתא במס' ע"ז דף ג' ע"א לעת"ל יאמרו אוה"ע ישר' שקבלוה היכן קיימוה אומר הקב"ה אני מעיד בהם שקיימוה אומרים לפניו כלום יש אב מעיד על בנו ואומר להם הקב"ה שמים וארץ יעידו בהם אומרים לפניו שו"א נוגעים בעדותן הם דכתיב אם לא בריתי יומם ולילה חקות שו"א לא שמתי ובתוס' בד"ה נוגעים הקשו והרי ראיה גדולה שקיימוה שהרי שמים וארץ קיימים הם ותי' שמה שהם קיימים הם מחמתו יתב' ואין אב מעיד על בנו ועוד י"ל דמה שהם קיימים הוא על הקבלה כדאמר אם ישר' מקבלים עכ"ל. וה' פמ"א ז"ל בסי' מ"ד וכמה גאונים ז"ל הקשו אם התנאי הי' על הקבלה וכבר קבלוה תו ליכא שוה נגיעת עדות וה' שנות חיים ז"ל דתי' שני שחי' התוס' ועוד י"ל וכו' כוונתם היא דיש לומר להגוים לדחותם שבאים בעלילה אבל האמת שכבר קיימוה כאשר העיד בנו הקב"ה כב"י: מעתה נבא לבאר כוונת הכתו' לעולם ה' דברך נצב בשמים דהיינו התורה היתה מונחת בשמים ממעל תתקע"ד דורות קודם שנברא העולם וז"א לדור ודור אמונתך כמה דורות קדמה התורה ואח"כ כוננת ארץ ותעמוד וע"ז עמדו מלה"ש למשפטיך בדינא ובדיינא דיש להם דין מצרנות יען שהתורה היא בשמים וגם כי הכל עבדיך ומאי חזית שתתן לישר' דין בנים ולזה מתנחם לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי כמ"ש הריב"ש אם לא מחמת עניותי לא הייתי מקבל התודה כדין יחום. ועוד לעולם לא אשכח פקודיך כי בה חייתני כמ"ש מרן הב"י. ולכן מתחנן עוד דהע"ה אחר שזכינו לקבל התו' לך אני הושיעני אעפ"י שאני לגבי דידן כבן הושיעני לו' כי פקודיך דרשתי הכוונה שבקשתי לקבל התורה והוי כמו דרשתי את ה' וענני ולמה אני

מבקש ממך כן יען לי קוו רשעים לאבדני אבל אני מקיימה כולה כאשר העדותה בנו וז"א עדותיך אתבונן ודו"ק:

ואני בעוני תירצתי לקו' ה' פמ"א ז"ל על התוס' כנז"ל דבאמת מצינו שיש צד נגיעה לשמים וארץ בעדותם על ישראל אף אי נימא דתנאי הקב"ה עם השו"א היה על הקבלה דהכי איתא במס' תענית ד' ז' אמר ריש לקיש בשעה שהשמים נעצרים מלהוריד על ומטר דומה לאשה שיש לה חבלי לידה ואינה יכולה ללילד ויליף לה בג"ש נאמרה עצירה באשה ונאמרה עצירה בגשמים יע"ש נמצא דהשמים יש להם צד נגיעה אם יעידו על ישר' שמקיימים את התורה שלא יעצרום מלהוריד טל ומטר. אבל לגבי הארץ יש לה נגיעה לאידך גיסא דאיתא במד"ר שכל עשב יש לה שר ומושל שמכה אותה להצמיח ואם תעיד על ישראל שלא קיימו את התורה לא תתן את יבולה ולא יכו אותה באופן שיש צד נגיעה להשמי' להעיד לטובתם ולהארץ להעיד להפך:

וכי תאמר בלבבך איך מרע"ה הזמין את השמים ואת הארץ לעדים כדכתיב העדותי בכם היום את השמים ואת הארץ ואעידה בם את השמים ואת הארץ כיון דממ"נ יש להם צד נגיעה. הנה לזה כבר תריץ יט"ב הרב נש"ר ז"ל בפ' בחקתי ופי' כוונת הכתו' ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בנ"י שימה בפיהם למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל כי אביאנו וגו' וענתה השירה הזאת לפניו לעד וגו' וכבר הבאתי דבריו אלו בשנת התרל"א שפירשתי בזה פסוקי איוב ועתה הוכרחתי לחזור ולשנותם היום. והוא דהיה מדקדק למה צוה אותם מרע"ה ועתה כתבו לכם מאחר שכבר הוזמנו להעיד יכתבו בזמן שיהיה. ותו תיבות שימה בפיהם אין להן מובן כיצד ישימו בפיהם ותו מה זו נתינת טעם למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישר' כי אביאנו וגו' והוא ז"ל פי' באופן נאה ובתחילה הביא סוגיא דתענית הנז' דמוכח מינה יש צד נגיעה להשמי' וגם הביא דברי המדר' שהבאתי למעלה דפעמי' יש צד נגיעה להארץ עוד הביא לנו מה שפסק מרן בח"מ סי' ס"ו בשם בעה"ת ראובן שיש לו שט"ח על שמעון ולוי חתום בעד בשט"ח הנז' ואח"ך קנה לוי השט"ח הנז' שהוא אחד מהעדים החתומים בשט"ח הנז' אם בשעה שקנה לוי השט"ח הנז' כבר היה חתום כו עם העד הב' לא חיישינן לשיקרא כי הוא נוגע בעדות מאחר שהעד הב' חתום בו ומסתמא לא חתם על השקר עד הב' בשביל הנאת לוי כיון שבשעה שחתם לוי לא היה ניכר בו ריעותא אמרינן עדים החתומים על השטר כמי שנחקרה עדותם בב"ד דמי. אבל אם אחר שקנאי לוי השט"ח. רוצה לחתום על השטר לא מהני מאחר שיש לו נגיעה אעפ"י שחתום בו העד הב' דנמצאו מפקי ממונא אפומא דחד סהדא יע"ש. וכבר מילתינו אמורה דשמים וארץ פעמים השמים נוגעים ולפעמים

הארץ נוגעת. וכבר ידוע דבאותו פרק שהעיד מרע"ה על ישר' לשמים ולארץ לא היו צריכים לא למטר השמים שכבר היה להם באר מרים ולא ליבול הארץ שהיה יורד להם מן במדבר. ולהכי דקדק בדבריו מרע"ה העידותי בכם היום את השמים ואה הארץ היום הזה שלא יש חשש נגיעה לא בשמים ולא בארץ אנכי מזמין אותם לעדי'. ועוד אני מצוה אתכם ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישר' ותחתמו עתה בעדות. וע"ז נרגש הפסוק ולמה צריך כתיבה עתה הלא די שיעידו בע"פ וז"א שימה בפיהם ולזה משיב שאם יחתמו עתה תועיל עדותן לאחר מכאן וז"א למען תהיה לי השירה הזאת לעד כי אביאנו אל האדמה וגו' ויוצרכו להגיד עדותם יועיל וז"א וענתה השירה הזאת לעד הא לא"ה לא מהני מידי אלו חוד"ק ז"ל וש"י:

אלא דיש להעיר על הרב ז"ל הנז"ל שיסוד זה שהניח הוא רעוע דהא דמהני העדות אף דבשעת ההגדה הוא נוגע הוא דוקא כשהנגיעה היא מחמת ממון אבל אם הנגיעה היא מחמת פיסול הגוף כגון שהוא קרוב או מחמת עבירה צריך שתהיה תחילתו וסופו בכשרות וכמ"ש מרן ז"ל בח"מ בסי' ל"ג ס"ק ט"ו ונתן טעם דכשהוא פיסול מחמת ממון יכול להסתלק מההנאה והוי תחילתו וסופו בכשרות אבל כשהוא פיסול מחמת הגוף לא לאיש אופן שיסתלק. וא"כ עדות השמים והארץ אם פסולייהו מחמת הגוף שיחזור העולם לתוהו ובוהו מסיבה שאי אפשר להסתלק מההנאה וא"כ צריך שתהיה תחילתו וסופו בכשרות דלא דמי להההיא דחתם בשטר קודם שקנאו וא"כ נפל היסוד ונהרס הבנין. אבל בדבר הזה שנוגע לכללות כל ישר' לא יש שום פיסול נגיעה אפי' קרובים וכמ"ש הרשב"א ז"ל בסי' תתי"א והביאה מרן בב"י סי' ל"ז שנשאל בתקנות העיר אם יכולים להעיד מבני אותה העיר יען הוו נוגעים והשיב באמת כן הוא שאין מביאים עדים ממדינה למדינה להעיד על תקנותיהם יען כי תקנות שכל ישראל נכללים באותה תקנה א"כ בטלת אותה תקנה מן העולם שאין לה עדים וכו' יעו"ש. וא"כ שפיר מהני עדות שמים וארץ אף כי נימא דפסולייהו פיסול הגוף יען הוי תקנה כוללת לכל ישר' ואם לא יועיל עדות שו"א לא שבקת חיי שלא ימצא זולתם. עו"ן מ"ש הרב מהרש"ך ז"ל בח"ב סי' קי"ח דדבר הנעשה בפומבי לעיני הכל ליכא למיחש לנגיעת עדות ואפשר דזה יהיה כוונת מרע"ה שאמר הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושוטריכם ואדברה באזניהם את הדברים האלה ואעידה בם את השמים ואת הארץ כי ידעתי וגו' וכשגמר השירה כתו' וידבר משה את הדברים האלה אל כל ישר' ויאמר אליהם שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום וגו' והוא פשוט והוא דנרגש שלא יחשבו דאיכא צד נגיעת עדות בשמים ובארץ. וע"ז צוה הקהילו אלי וגו' שיהיה העדות בפומבי כמ"ש מהרש"ך.

ואח"כ אמר הדברים אל כל ישראל וכמ"ש הרשב"א ז"ל דכיון שהיא תקנה כוללת לכל ישראל אמר להם שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצוה את בניכם שזה העדות אף שיש צד נגיעה כשר ומכושר: ובדרך זו אלך לפרש כוונת הכתו' בישעי' סי' ג' וכה תארם כי יתפוש איש באחיו בית אביו שמלה לכה קצין תהיה לנו והמכשלה הזאת תחת ידיך. ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש ובביתי אין לחם ואין שמלה לא תשימוני קצין עם. דלכאו' יש לדקדק כמה דקדוקים. א' אומרו כי יתפוש איש באחיו לשון תפיסה משמע שהאחד היה רוצה לברוח וליל‍ך והוא היה תופס בו כמו ותתפשהו בבגדו ולא ידענו היכן היה רוצה לברוח ולמה היה תופס בו. ב' אומרו כי יתפוש איש באחיו בית אביו ופי' בית אביו דאמרי שלא תחשוב שהיה אחיו ממש לכן אמר בית שהיה קרובו ממשפחת בית אביו ולא ידענו מאי נ"מ אם היה קרובו או לא. ג' אומרו אח"ך שמלה לכה קצין תהיה לנו ופירשו כל המפרשים דהיה לבוש בגדים וחשבו שהוא עשיר ומשו"ה רוצים למנותו דיין כי פי' קצין כמ"ש גבי יפתח לכה והיית לנו לקצין ולנו לדעת האם מפני שהוא עשיר היו רוצים למנותו דיין. ד' ק' שאומרים לו והמכשלה הזאת תחת ידיך וכי זהו גמולו שידון אותם בחנם וגם שיקח עול המכשלה עליו. ה' אומרו ישא ביום ההוא לאמר וכל המפרשי' פירשו שפי' ישא הוא שבועה כמו לא תשא את שם ה' אלד'יך וגו' ולא נדע למה נשבע ל ומי הכריחו לישבע? ותו מהו פי' מילת לאמר שיש בה כמה פירושים. ו' ק' אומרו שהשבו' היא לא אהיה חובש ופירש"י ורד"ק ורלב"ג שפירושו לא אוכל לחבוש למי שמחויב במאסר ובאמת לא ידעתי למה לא יוכל לחבוש מאחר שהוא הקצין הוא הדיין. ז' ק' אומרו ובביתי אין לחם ואין שמלה מאי שיאטיה הכא אם יש לו לחם או לאו. ח' ק' אומרו לא תשימוני קצין עם היה די שיאמר לא תשימוני קצין:

והנה חוץ מדרכינו אמרתי כוונת הכתובים הללו בדרך תוכחת מוסר. רק דקשה לכאו' דדברי ישעיה הנביא נראים כסותרים ממש מהפך אל הפך דבפסוק דלעיל מיניה ממש כתוב ונגש העם איש באיש ואיש ברעהו ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד מוכח שהם רעים וחטאים ומבזים הנער לזקן והנקלה לנכבד. ותיכף אמר יתפוש איש באחיו קצין תהיה לנו הרי שמבקשים שיהיה דיין עליהם ותופסים אותו בע"כ. ותו ק' אומרו ונגש העם איש באיש ואיש ברעהו דהוי כפל דברים איש באיש ואיש ברעהו אשר המובן מדבריו שמדבר על ב' כיתות איש באיש ואיש ברעהו. ותו ק' אומרו אח"ך אמרו צדיק כי טוב וכי יש מי שאומר על צדיק שאינו טוב? ומה יועיל האמירה שיאמרו שהוא טוב? שאומר אחריו כי פרי מעלליהם יאכלו משמע דעל האמירה יהיה להם שכר:

ואולם נלע"ד לפרש בהקדים חקירת הרב הגאון חק"ל ז"ל בח' א"ח סי' מ"ח דמאחר שכל ישר' הם ערבים זל"ז כדכתיב בפ' נצבים וא"כ מטעם הערבות מוכרח האדם להוכיח את חבירו כדי להציל עצמו מהערבות שלא יענשוהו בסיבתו. ותירץ יט"ב דחיוב התוכחת והמוסר הוא למי שמקבל מוסר ותוכחה שבאמת הוא ערב בעדו וע"ז נצטוינו הוכח תוכיח. אבל אם הדור פרוץ שאינם מקבלים תוכחת כאשר עינינו הרואות בדור הזה אשר כמה פעמים ניחר גרונינו כי הן בעון פשתה המספחת פריצות בעריות עד אין תכלית אשר תסמר שער בשרינו מראות עבירות ביד רמה, ולא עוד אלא קללת הדיין בעוה"ר שגור בפיהם אוי לאזנים שכך שומעות. ואף גם זאת יושבים בריש גלי בקאב'אני'ס לשחוק בקוביא והם עניים מרודים ומאבדי' ממונם בשחוק וקלות ראש. הא ודאי לאנשים כאלה וכיוצא בהם חלילה אין לנו ערבות עליהם מאחר שאינם שומעים לדברינו ומבזים את התורה ואת לומדיה כי אם חיובא רמיא עלינו להודיע שהם מופרשים מקהל ישר' ואין להם חלק עם ישר' עד אשר ישובו בתשובה שלימה. וזה אמרתי פשט הכתו' הוכח תוכיח את "עמיתך" כשידע' שהוא עמיתך באמת אתה חייב להוכיחו כדי שלא תשא "עליו" חטא דהיינו שיענישוך בסיבת הערבות:

עו"ן מ"ש הגאון הרב חיד"א ז"ל בס' דברים אחדים טעם כעיקר למ"ש רז"ל לא חרבה ירוש' אלא על שביזו בה ת"ח דהק' דאף אם בזיון הת"ח גדול עונם מנשוא מ"מ איך יצוייר שבשביל העון הזה תחרב ירוש'. והוא ז"ל תריץ יט"ב דע"י בזיון הת"ח עתידה תורה שתשתכח מישר' הא כיצד? דהנה הת"ח איך יוכלו להיותם שקודים על לימודם אף שיש להם טף ונשים ומשא כבד עליהם ולא יש להם שום משא ומתן כי אם בזאת שיש מחזיקים בידם ומכבדים אותם ויראים מהם במורא ופחד וכאשר רואים הקטנים כבוד הת"ח אשר כל רואיהם יקירום ומחזיקים בידם ומקיימים גזרתם נכנס החשק בלב הקטנים להיותם שוקדים על לימודם להשיג הכבוד והפאר של הת"ח. אבל כשרואי' הקטנים שכבוד הת"ח לא נחשב לכלום ואדרבא חרפת כל אדם לוקח. כל הנקרא בשם ת"ח יתבטל מלימוד התורה ויבקש לעשות עצמו סוחר וכיוצא דרואה בעיניו שיתנו לו יותר כבוד ופאר כשאינו ת"ח. ואני אמרתי בעוניי להבין דברי רז"ל שדקדקו לומר על שביזו בה ת"ח. אבל הטעם נלע"ד יען עקו"ת ירוש' דדאב'ה מיום הוסדה כל יושביה מצפים לרחמי אחינו שבגולה ומוכרחים לכתוב מכתבים לחו"ל ולבקש מהם עזר וסיוע להחיות נפשות העניים והאביונים וצריך שיחתמו בכתבים רבני וגדולי העיר וכולי האי ואולי. ואם לא יחתמו הרבנים רק איזה אנשים בע"ב לא יתנו אזן קשבת כלל ומידי הוא טעמא שכל הנהגת העיר היא ע"י הת"ח והת"ח הם המה מבקשים עזר וסיוע מהבעלי

בתים ומוכרחים להעמיס עליהם בעת דוחק הכולל שיסייעו אותנו להחזיק ביד לומדי התורה וילדים קטנים תשב"ר הבל שאין בו חטא עניים ויתומים וכן לסיוע בעדה עניים ליתן מס המלך יר"ה מוכרחים אנו להעמיס על הבע"ב שיתנו עזר וסיוע בעד העניים מרודים וגם הת"ח נותנים חלקם. משא"כ בחו"ל כל הנהגת העיר היא ביד הגבירי' יש להם נאבילה של יין ושל בשר ויש להם עריכה שמעריכים את עצמם באופן שהכנסותיה מתוך העיר ולא מחוצה לה ובכן אין להת"ח שום התערבות בעניני העיר והממשלה יר"ה לא תתבע רק מגבירי העיר ובזה נשאר הת"ח בכבוד יותר מת"ח אשר פעה"ק אשר מוכרחים להשפיל כבודם ולבקש עזר וסיוע לא להנאת עצמם רק לטובת העניים וז"א על שביזו "בה" דייקא: ואפשר שר שזהו כו' ישעיה הנביא שהיה מתרעם על בני דורו שהיה בהם ב' סוגים של אנשים הסוג הראשון הנה אלה רשעי' ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד וכיון שבאו למידה המגונה הזאת לבזות הנער לזקן והנקלה בנכבד הא ודאי לא ישמעו לקול מורים אשר צועקים עליהם שלא לגלח זקנם ולא לקצץ מהזקן במספרים דזו רעה חולה מקרוב נעשתה התועבה הזאת בעוה"ר וכבר ידוע כי בזמן רבינו יאודה החסיד ז"ל היה אחד מגלח זקנו וכמה פעמים גער בו ולא שמע עד שמת ושלח הר"י ז"ל הנז' לעכב שלא יקברוהו שרצונו לבוא ללוותו וכל אנשי העיר כששמעו שהרב רוצה ללוותו נתאספו כולם יחד שם ובא הרב ז"ל לבית המת וגזר על הנפש שתחזור לגוף כרגע נתעורר המת וסיפר בקול צעקה ויללה על עון הזקן כל מה שסבל מעת מיתתו עד אותה שעה וכל העם שומעים וישתוממו על המראה ותכף חזרו בתשו' שלימה ומת המת וקברוהו. וכמה פעמים צעקנו מרה על המשקולות שזהו גזל רבים וגם על חילול שבתות שיוצאים בשבת חוץ לחומה ואינם נזהרים ממשאוי. וגם על המלבושים של הנשים החדשים כמלבושי נשי אירופא ואינם משגיחי' בשפלותינו וחרפתינו אשר אנו נבזים ומאוסי' בעיני אוה"ע וכ"ז מסיבה שכבוד התורה הוקל בעיניהם:

ועוד היה סוג אחר בימי ישעי' הנביא לאידך גיסא יראים ושלמים עד למאד כי אם בזאת היה להם גריעותא חדא שלא היו רוצים לעזור ולסייע העניים בעד מס המלך וגם לקופת ת"ת ואפי' חיטי דפסחא אינם רוצי' ליתן והיו רוצים שיהיה רב ומו"ץ עליהם ללמדם תורה ודינים ומשפטים אבל היו רוצים שיהיה בחינם ולכן כשהיו רואים איזה ת"ח לבוש בגדים נאים בוחרים בו שיהיה להם מו"ץ וז"א כי יתפוש איש באחיו שמלה לכה (כבר יש לך בגדים נאים כמו שפירש"י ורד"ק) קצין (תהיה לנו ומבקשים ממנו שיהיה מוכיח להפריצים הנז"ל מסיבת הערבות כי כל ישראל ערבים זה לזה. והמכשלה הזאת תחת ידיך כי זאת כינוי לערבות כמאמר החכם אם ערבת לריעך וגו' עשה זאת איפא בני והנצל

וגו' וכשישמע החכם הנז' דבריהם קפץ בשבועה) לא אהיה חובש (הכוונה מחובשי בית המדרש דהיינו מו"ץ) מב' סיבות האחת שאתם רואים בגדי נאים אבל תדעי כי בביתי אין לחם ואין שמלה (וצריך שיחזיקו בידי כדי שאהיה שקוד על לימודי וחבוש בבית המדרש. ועל מה שאמרתם שאהיה מוכיח לאלה הפריצים מטעם הערבות אני אומר לכם) לא תשימוני קצין עם (דמילת עם הוא כינוי כשאינם עושים רצונו של מקום דאין לי בהם דין ערבות שכל מעשיהם למרות עיני כבודו אבל לגבי דידכו אני מבקש מכם בבקשה) אמרו צדיק כי טוב (הכוונה אמרו בפה על הת"ח כי טוב הוא ואף אם יעמיס עליכם לטובת העניים תקבלו בשמחה ובטוב לבב והגמול והשכר שמור לכם לעוה"ב וז"א) כי פרי מעלליהם יאכלו ודו"ק:

ועפ"י דרכינו וקוטב דרושינו נלע"ד לפ' כו' הכתו' הנז"ל בהקדים מ"ש מרן ז"ל בח"מ סי' ל"ז ס"ק כ"ב נהגו עכשיו לקבל עדים מהקהל על תקנותיהם אפי' לקרוביהם והיא תשו' הרא"ש ז"ל ורבינו ירוחם והרשב"א והריב"ש ז"ל וידוע מתני' דפ' זה בורר מי שקבל עליו קרוב או פסול לדון ולהעיד אינו יכול לחזור בו וכן פסק מרן ז"ל בסי' הנז' ופירש שאם קנו מידו אינו יכול לחזור בו. עו"ן מ"ש ה' משפטי שמואל בשם הר"מ חנין ז"ל בסי' צ"ג וז"ל וקי"ל חכם שנתמנה על הצבור יכול לדון אף לקרובים שע"מ כן קבלוהו עליהם וא"כ הוי הדין דין עכ"ל. [אבל מרן בב"י הביא מ"ש הריב"ש ז"ל בסי' שי"א שכתב משם הרשב"א מי שמע כזאת שיקבלו הקהל עליהם דיין שיוכל לדון לקרוביו וכו' יע"ש] וברא"ם ז"ל בח"א סי' י"ב נשאל בראובן ששכרו אותו לשוחט ומלמד תינוקות בכו"ך לחדש ונשבע להיות מכרת זמן מה ואחר עבור ב' חדשים חזר בו והלכו רוב הקהל לפייסו ולא איפייס ואמרו לו שחייב לשרת עד זמן פ' והכחיש שמעולם לא נשבע ולא יצאה שבועה מפיו וכאשר קמו רוב הקהל והעידו שנשבע בפניהם א"ל שאינם נאמנים להעיד שהם נוגעים ואינו מקבל עדותם: והשיב הרב ז"ל דלכאורה נראה דטענת השוחט טענה מעלייתא היא כדאמרינן בפרק חזקת דמ"ג בני העיר שנגנב ס"ת שלהם אין דנין בדייני אותה העיר ואין מביאים ראיה מאנשי אותה העיר כיון דס"ת לשמיעה קאי והן נהנין משמיעתו. וכן תניא תנו מנה לעניי עירי אין דנין בדייני אותה העיר ואין מביאין ראיה מאנשי אותה העיר. מ"מ כד דייקת שפיר לאו טענה היא משום דכיון דמעיקרא האמין לאנשי קהלתו שיהיה עדותם עדות הו"ל כאילו קבל עליו קרוב או פסול שהוא נאמן עליו וכ"כ הרשב"א ז"ל בתשובה שאין מביאין עדים ממדינה למדינה ולא בתקנות והקדשות בלבד אלא אף במסים שהם דיני ממונות אין לפסול עדות אנשי קהלתו אע"ג דנוגעים בעדות כיון דאנן סהדי דקבלינהו עליה אפילו קרובים ולית דין צריך בושש.

ומה שאמרו בברייתא תנו מנה לעניי עירי אין דנין בדייני אותה העיר ואין מביאין ראיה מאנשי אותה העיר לא אמרו אלא לאותן שאינם מבני העיר שאין בני העיר הזו נאמנים על בני עיר אחרת וכו' אבל בני אותה העיר עצמה וכו' פשיטא שהם נאמנים ואין זה צריך לפנים עכ"ל:

והנה בתשו' הרא"ם הלזו צריכה נגר ובר נגר מכמה אנפי ואין כאן מקום להאריך וכבר ה' פמ"א ז"ל עמד על דבריו וגם הרב דרכי נועם ז"ל בח"מ סי' כ"ב והק' על דברי הרא"ם ז"ל דמאחר דאסיק בדבריו דההיא ברייתא דתנו מנה לעניי עירי וכו' מיירי לאותן שאינם מבני העיר אבל אותם שהם מבני העיר פשיטא שהם נאמנים מדינא דגמ' וא"כ למה הוצרך להביא בתתי' מ"ש הרא"ש והרשב"א שתקנת הקהלות לקבל עדות בני העיר אפי' לקרובים כיון דמדינא כשרים אם התובע מבני העיר. ומכח קושיא זאת הוכרח להניח יסוד חזק דזה השוחט ומלמד שנשאל עליו הרא"ם ז"ל לא היה מבני אותה העיר והביאו אותו לזאת העיר לשוחט ומלמד והניח בניו ובני ביתו בעירו ובכל יום הים מעותד לחזור לביתו. וע"ז נסתפק הרא"ם ז"ל אם נדון אותו כבני עיר אחרת או נידון כבני אותה העיר כיון שכבר קבל עליו לישב שם זמן מה והוא אינו מכחיש שכבר קבל עליו רק הוא מכחיש שלא נשבע. וע"ז השיב הרא"ם ז"ל אם רוצה לטעון שהוא מבני עיר אחרת ואינו רוצה לקבל עדותם אומרים לו הלא ידעת תקנת הקהלות שכל מי שבא לעיר אם אינו רוצה להיות כבני העיר הי"ל להתנות בפירוש ועליו מוטל להתנות שלא יחשב מבני העיר וכיון שלא התנה איהו דאפסיד אנפשיה ועשה עצמו כבני העיר וחייב לקבל עדותם אף שהם נוגעים. ואם רוצה לחשוב עצמו כבני העיר מדינא דגמ' נאמנים להעיד יעש"ב. ואף בדברי ה' דרכי נועם ז"ל הללו יש להעיר אבל אוכמ"ל:

מעתה נבא לבאר הכתו' ונקדים את הידוע דתיבת לאמר הוא עדות דכן דרשו בסנהדרין ד' קי"א על פסוק יצאו אנשים בני בליעל וידיחו את יושבי עירם לאמר ודרשו בגמ' לאמר מלמד שצריך עדים והתראה ועי' פירש"י שם. ואפשר שזה היה הויכוח ביניהם דאיש אחד מעיר אחרת תפסו אותו להיות עליהם דיין אעפ"י שהיה קרוב שלהם קבלו אותו לדון אף לקרובים וכמ"ש ה' משפטי שמואל ז"ל רק בקשו ממנו שגם הוא יקבל עליו עדות הקרובים ובני העיר אם יהיה ביניהם איזה הכחשה מתקנת הקהלות וכמ"ש הרא"ם ז"ל. וז"א כי יתפוש איש באחיו ולשון תפיסה נופל על אחד שאינו מהם ותופסים אותו וגם היה מבית אביו שהיה קרוב וכמ"ש כל המפרשים ואומרים לו שמלה לכה תקח פרס קצין תהיה לנו. ומילת קצין הוא דיין כמ"ש גבי יפתח שלקחו אותו לקצין והוא שפט את ישראל ואנחנו מקבלים אותך אפי' שאתה קרוב. אבל פירשו דבריהם תדע

והמכשלה הזאת תחת ידיך הכוונה כמו שאנחנו מקבלים אותך אפי' שאתה קרוב כן נמי דומה בדומה המכשלה הזאת תקבל עליך לקבל עדותינו ועדות בני העיר. וכששמע דבריהם רצה להסביר להם שהוא לא יכנס בכלל בני העיר וכמ"ש ה' דרכי נועם ז"ל שעליו מוטל להתנות שלא יכללו אותו בכלל בני העיר ועשה מעשה ונשבע על קבלת עדות הקרובים כי כן הדין מי שקבל עליו עדות קרוב או פסול אם קנו מידו אינו יכול לחזור כו ולכן ישא ביום שהוא שנשבע על קבלת העדות וזהו לאמ'ר שנשבע לקבל עדותם ופירש דבריו בענין חזרתו לביתו שהוא מעותד בכל יום לחזור לביתו ובזה אינו מקבל עדותם מדין תקנת הקהלות וז"א לא אהיה חובש שפירושו דיין כדכתי' באיוב שונא משפט יחבוש ופי' דבריו לעולם לא אהיה חובש לפי רצונכם כי בביתי אין להם ואין שמלה הכוונה שאני מעיר אחרת ובכל יום אני מעותד לחזור לביתי וע"כ אני מתנה תנאי גמור שאיני מקבל תקנת הקהלות וז"א לא תשימוני קצין עם הכוונה שאהיה נחשב כבני העיר ודו"ק:

איך שיהיה נחזור למאמרינו הנצב פתח השער דלענ"ד לא אדע שכול כו' תירוץ מרע"ה כשאמר לו החזר להם תשו' והשיב מתיירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם מוכח מדבריו מדלא אמר שמא ינצחוני בטענה שהתשו' שהשיב באחרונה כבר היתה שגורה בפיו אלא שנתפחד שמא ישרפוהו והתמת אתמהה איך יוצדק שיהיה עליו שום מורא ופחד כלל מאחר שהקב"ה כביכול אמר לו עלה אלי ההרה והיה שם ואתנה לך את לוחות האבן התורה והמצוה אשר כתבתי להורותם אחר שהקב"ה גזר כן ודאי שהוא ישמרהו מכל טוען ומערער וא"כ מה זה הפחד שנתפחד מרע"ה וכעת לא מצאתי מי שנתעורר בזה. ולפע"ד נר' לפרש בהקדים מה שנחלקו ב' המאורות הגדולים הרב מהרשד"ם ז"ל בח"מ סי' ק' וה' מהר"מ אלשיך ז"ל בסי' ס' בשאלה שנשאלה לפניהם בראובן ששלח סחורה לשמעון ונתחייב בכל מין אחריות הספינה ואפי' אם יבואו שודדים על הספינה וכתב עליו שטר בכל חוזק וכשיצאה הספינה אל תוך הים קמו הספנים הם נעשו שוללים והרגו את כל אנשי הספינה זולת איש אחד שנמלט וסיפר גופא דעובדא. עתה קם שמעון לתבוע מראובן דמי הסחורה שהוא נתחייב באחריותה כפי השער שבידו. וראובן טוען אני נתחייבתי בכל מין אחריות שיבא על הספינה אבל מתוך הספינה עצמה שהספנים עצמם יהיו שוללים זה לא קבלתי ולא עלה על דעתי וה' מהרשד"ם ז"ל חייבו לראובן כיון שקבל עליו אחריות גם זה בכלל האחריות הוא וחייב. אבל הרב מהר"מ אלשיך ז"ל פטר את ראובן מטעם דהוי אונסא דלא שכיח ולא קביל עליה לולא שהוציא שמעון עוד שטר אחר דמוכיח מתוכו דגם אחריות כזה קביל

עליה. ושניהם נסתייעו מתשו' הרא"ש כלל ק"ב דהרא"ש ז"ל נשאל בא' שמכר מרתף של יין לחבירו ונתחייב באחריות בשבר ובשפיכה והלוקח קביל עליה אחריות שאם יתקלקל היין ויחמיץ יהיה באחריותו ואח"כ בא גייס לעיר וחשש הלוקח שמא יגעו ביין ויתנסך ואומר למוכר שאחריות הניסוך ג"כ הוא עליו והמוכר משיב שהוא לא קבל רק אחריות מן השבר ומן השפיכה אבל אחריות הניסוך אינו עליו ודן את הדין הרא"ש ז"ל שחייב המוכר גם באחריות הניסוך. וה' מהר"מ אלשיך ז"ל יצא לחלק דהתם שאני שהלוקח פי' דבריו שאינו מתחייב רק באחריות אם יחמיץ וממילא כל מין אחריות חוץ משיחמיץ יחול על המוכר אפי' דלא שכיח ומינה דן לנ"ד שלא קבל הלוקח שום אחריות אמרינן אונסא דלא שכיח לא קבל עליה. ותשו' זו של הרא"ש ז"ל היא מוקשית כי משנה מפורשת היא בפ"ד מס' טבול יום משנה ז' וז"ל התורם את הבור ואמר ע"מ שתעלה שלום שלום מן השבר ומן השפיכה אבל לא מן הטומאה ור"ש אומר אף מן הטומאה והלכה כת"ק. וא"כ דדינא הוי כהרב מהר"מ אלשיך ז"ל דאונסא דלא שכיח לא קביל עליה. ואפשר דזה היה פחד מרע"ה דאף שאמר לו הקב"ה עלה אלי ההרה ואתנה לך את לוחות האבן וכו' עלה בדעתו דתביעה זו של המלאכים היא אונסה דלא שכיח יען דמי ממש להבדיל כמו אלף הבדלות כמו אחריות הספני' עצמם כיון שדירתם בשמי' ממעל והתור' שם היא מונחת והיה ראוי שהקב"ה יאמר להמלה"ש בציוויי ובמימרי עלה לקבל התורה ומה לכם כי תצעקו עליו וכיון שאדרבא אמ"ל הקב"ה החזר להה תשובה נכנס מורא ופחד בלב מרע"ה שמא הוי כאונסא דלא שכיח ולזה השיב מתייירא אני שמא ישרפוני בהבל שבפיהם וע"ז השיב לו הקב"ה אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשו' והענין דאיכא בזוה"ק פ' בא דכסא הכבוד ד' סמכין ושית רגלין הוו עשר ספירות וזהו כסא הכבוד נמצא דכסא הכבוד כלול בו כל סודי התורה וזה רמז לו הקב"ה תניח סודי התורה שזוהי תכלית בקשתם תנה הודך על השמים דהיינו סודות והחזר להם תשו' ותכף השיב להם מרע"ה תשו' ניצחת ואת כל ונוכחת:

ואפשר שזה היה הויכוח בין יפתח ובין זקני גלעד כשבאו אצל יפתח ואמרו לו לכה והית לנו לקצין מלחמה בבני עמון ויהי כמשיב יפתח הלא אותם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם. וכל המפרשים אחזו צער מה כל הכעס הגדול של יפתח הלא כך היא דרך העולם כשיש לו איזה צרה הולך ומתנפל אפי' לפני אויביו שיצילהו מצרתו ותו ק' דאם תמיהת יפתח היא תמיהה באמת מה זאת התשו' שהשיבו לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמת והית לנו לראש ולכל יושבי גלעד. ואם כוונתם לפייסו במה שהוסיפו עתה שיהי' להם לראש ולכל יושבי גלעד עכ"ז

מילת לכן שבנו אליך אין לה מובן. ותו ק' שיפתח לא קבל ההוספה שהוסיפו שהרי אמר להם אם משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון ונתן ה' אותם לפני אנכי אהיה לכם לראש הרי שלא קבל ההוספה ותו ק' תשובתם שהשיבו ה' יהיה שומע בינותינו אם לא כדברך כן נעשה וכל המפרשים פי' שנשבעו לו שבועה חמורה ולא ידענו מי הכריחם לישבע ועפי"ה הנה נכון דאנשי גלעד דנו בדעתם דלא ימנע יפתח לבא להלחם בבני עמון רק מפני השונאים שגירשוהו ולזה שלחו לו השונאים עצמם כדי שיתנפלו לפניו ויביאוהו וע"ז כעס יפתח ואמר להם כיצד אמסור עצמי בידכם וכל הפחד שאני מתפחד הוא מכם שאתם בחזקת שונאים ובשלמא אם היו באים אנשים זרים הייתי לוקח מהם בטחון בעדכם אבל אתם השונאים אותי ותגרשוני איך אמסור גופי בידכם יען הוי אונסא דשכיח ואף שאתם מתנפלים עתה לפני הלא טענת האונס והמודעה פתוחה לפניכם וז"א ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם. ולזה השיבו לו לכן עתה שבנו אליך דייקא על גופך באנו אנחנו שאם היו באים אנשים זרים היית מבקש מהם בטחון דוקא בעדינו כי ידעת שאנחנו השונאים ואם היה מגיע לך נזק מזולתינו לא היו מתחייבים כי הוי אונסא דלא שכיח. אבל אנחנו שבנו אליך לקבל אחריות עלינו בעדינו ולכל יושבי גלעד בדבור זה שאנחנו אומרים כוונתינו להתחייב בעדינו ובעד כל יושבי גלעד וע"ז השיב להם יפתח לא שמיע לי כלומר לא סבירא לי לחייב אתכם באונסא דלא שכיח בשביל שאתם משיבים אותי להלחם בבני עמון כי מדינא אין אתם מתחייבים באונסא דלא שכיח כדאיתא במתני' ובכן איני מבקש בטחון רק מכם ובעדכם שלא חזקו אותי זהו תכלית כוונתי להיות בטוח מכם דוקא. ולזה השיבו בשבועה חמורה בלי ספק ובלי אסמכתא וז"א אם דהיינו ספק לא פי' אינו ספק אלא כדברך כן נעשה כלומר שאנחנו נשבעים על דעתך שתהיה בטוח שלא יגיע לך שום נזק בשום אופן לא ממנו ולא מזולתי' ודו"ק:

איך שיהיה חזרתי לנשאי מקדם אמרתי בתחי' דברי ואת כל העדה הקהילו רמז לקוטב דרושינו דאמרנו דכל דבר הנעשה בפומבי לית בה משום נגיעה בעדות ובפרט בדבר שהוא נוגע לכל ישראל כמ"ש הרשב"א ומהרש"ך ז"ל והוא בכאן היה שכל אחד היה מביא ספר יחוסו ועידי חזקת לידתם של כל אחד ואחד כדי להתיחס על השבט והיה ספק בעדים שהיה להם צד נגיעה ח"ו וע"ז קאמר קרא ואת כל העדה הקהילו ובזה ליכא חשש נגיעה:

חזרתי ואמרתי האנשים האלה אשר נקבו בשמות ואת כל העדה הקהילו שם רמז לפטירת הצדיקים בעוה"ר שנה זו מעוברת היתה אבדנו את ר' סימון משה רעייא

מהימנא אשר הערה למות נפשו ועמד בפרץ ירוש' וסבל כ"ב שנים עול ומשא כבד לא שקט ולא נח רובץ תחת משאו גם בעוה"ר אבידת הצדיק החסיד הרב ח"ר אשר במבחר ימיו מר דיינא ברי בנסתר ובנגלה שלם בכל וגם פטירת הצדיק קדש קדשים כליל לאישים מר שמואל נדכה ביסורים קשים כל ימיו במכאובים וכמה בחורים נגדעו שני אחים מגזע היחס ועוד כמה בחורים הא ודאי לא על חנם זמנו מוכיח עונותינו הטו אלה וחיובא רמיא עלינו להקהל יחד ולעורר את לבבינו האטום וסתום. וז"א על פטירת האנשים חשובים אשר נקבו בשמות נסתלקו מן העולם בעוה"ר והתיקון לזה ואת כל העדה הקהילו לחזור בתשובה שלימה אולי יחנן ה' ויאמר די לצרותינו ולא ישמע עוד שוד ושבר בגבולינו:

חזרתי ואמרתי ואת כל העדה הקהילו באחד נר' לפ' עפ"י מאי דאיתא במד"ר על פסוק והוא באחד ומי ישיבנו והוא אחד לא נאמר אלא והוא באחד ללמדך שאין הקב"ה משרה שכינתו אלא כשישר' באחד דהיינו באחדות אחד. יה"ר ה' יסלק שנאת חנם מתוכינו ויטע בלבנו אהבה ואחוה ועי"ז ימהר יחיש לגאלינו והיה ה' למלך על כל הארץ בעגלא ובז"ק כיר"א:

דרוש יז לשבת כלה

דרוש שדרשתי בבהכ"ן הגדולה שנת תרמ"ו ליצירה:

והנושא בא. את משמרת ה' שמרו על פי ה' ביד משה. על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו את משמרת ה' שמרו עפ"י ה' ביד משה. את משמרת ה' שמרו: איתא במד"ר פ' נצבים אם בירכת את התורה לעצמך אתה מברך שנאמר כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים. שמא תאמרו לרעתכם נתתי לכם את התורה לא נתתיה אלא לטובתכם שהרי מלאכי השרת נתאוו לה ונעלמה מהם עכ"ל:

יסוד האמונה ועיקר היראה לשמור את נפשינו שלא נשכח ולא נסור מדעתינו יום המעמד הקדוש אשר קרבנו מלכנו לפני הר סיני יום נורא ונכבד ומאד יקר היה היום ההוא שראינו בעינינו ושמענו באזנינו מפיו יתש"ל קול ה' בקולות וברקים וענן כבד וזכינו לקבל התורה הקדושה יקרה היא מפנינים חמדה גנוזה וכמ"ש הרב מהר"י מינץ ז"ל בדרשותיו דיש בטבע העולם חמדת ממון ותאות התענוגי' אבל בטבעם זה הפך מזה. כי חמדת הממון כל מה שיש לו עוד חומד יותר כמ"ש רז"ל אין אדם מת וחצי תאותו בידו יש לו מנה רוצה מאתים אבל לא יזיקנו מה שאוסף ממון הרבה. ולא יבקש שום תענוג כלל יען כי הוא חומד ממון ואינו מוציא הוצאות כלל. אבל תאות התענוגים

כל מה שיביאו לו תענוגים ומאכלים מתוקים אינו מקפיד על רוב ההוצאות ואם יאכל יותר מכדי שבעו יזיקנו כמאמר החכם דבש מצאת אכול דייך פן תשביענו והקיאותו משא"כ בתורתינו הקדושה כל מה שחומד ללמוד בתורה תמיד מוצא טעם בלימודו מתוקה מדבש וינעם לחיכו ולא יקיאנו ולא יזיקנו כלל ואדרבא מוסיף חשק בלימוד. וזה אמרתי לענ"ד כוונת שלמה המלך ע"ה כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי. הכוונה דישר' שנמשלו לתפוח כמ"ש במס' שבת חומדים התורה בחשק גדול ופריו דהיינו מה שמחדש מתוק לחכי וז"א בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי ולא יגיע לי נזק ואפשר שזה יהיה כוונת דהע"ה מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי מרוב חשקי וחמדתי ואח"כ אמר מה נמלצו לחכי אמרתיך מדבש לפי ועכ"ז חושק אני ללמוד בתורה:

והרב בינה לעתים ז"ל פי' עפי"ז כונת דהע"ה משפטי ה' אמת צדקו יחדיו דהיינו כי בתורתינו הק' נמצאו ב' דברים שהם הפכיים בטבעם לגבי התורה הק' צדקו יחדו ומפרש שהם נחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים וש"י זלה"ה והנה הרב מהר"מ אלשיך ז"ל פי' פשט הכתוב כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים בצלו חמדתי וישבתי ופריו מחוק לחכי על כנסת ישראל שסובלים הגלות המר הזה כאיש אשר יושב בצל אילן התפוח שאין לו צל כלל ומצפים לאכול מפריו שהוא התפוח כן אנחנו מצפים לאושר המקווה שהוא מתוק כתפוח. וכי תימא מהיכן ידעת שהוא מתוק ולזה משיב הביאני אל בית היין ודרשו רז"ל זה מעמד הר סיני ממה שראיתי ממעמד הק' ההוא מזה אני מבין שהוא מתוק כי באותו יום הרים דגלו יתש"ל עלינו לא דגל גבורה ונצחון כדרך המלכים בכובשים איזה מדינה חדשה רק דגל אהבה וחיבה וש"י ז"ל באופן כי חיובא רמייא עלינו שלא נשכח יום המעמד הק' וכמ"ש הרמב"ן ז"ל בהשגותיו על הרמב"ם ז"ל במצות לא תעשה ששכח ולא מנה מצוה זאת כדכתי' רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עינך ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך יום אשר עמדת לפני ה' אלד'יך בחורב וגו' וכתב הרמב"ן דזאת היה מלת שלא נשכח ולא יסור לעולם לדור דורים מלבבינו יום מעמד הר סני שזהו אמונת התורה שלא יבא איזה נביא ויביא אות או מופת לבטל ח"ו דבר מן התורה לא נאבה לו יען כי בעינינו ראינו ושמענו באזנינו לא יתבטל לעולם. ומ"ש בקדושין ד' ל' והודעתם לבניך וגו' שחייב אדם ללמד את בנו ואת בן בנו תורה אל תטעה בזה כי זה אינו על לימוד התורה כי אם על לימוד אמונת התורה שנדע אנו ונודיע לבנינו ובני בנינו וכו' והרמב"ם ז"ל שכח ולא מנאה יעי"ש. וראיתי בגליון כת"י להרב כמהר"י נאג'אר ז"ל שהק' על הרמב"ן ז"ל

שדבריו הם הפך סו' דמנחות ד' צ"ט אמר ר"ל כל המשכח דבר מלימודו עובר בלאו שנא' השמר לך פן תשכח וגו' רבינא אמר השמר ופן תרי לאוי נינהו רב נחמן בר יעקב א' עובר בג' לאוי השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח והצ"ע ולדידי לא קשייא כלל שהרי במתני' דאבות פ' ג' מ"ח איתא אמ"ר דוסתאי בר ר' ינאי משום ר' מאיר כל השוכח דבר ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו שנא' השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח וגו' וא"כ הרי סתם לן תנא דמתני' דשוכח דבר אחד ממשנתו ליכא לאו כלל רק דמתחייב בנפשו. ויפה כתב הרמב"ן ז"ל ולא יפול עליו שום תימה:

והנה הרב מגילת אסתר ז"ל תירץ דהרמב"ם ז"ל מפרש כוונת הפסוק השמר לך וגו' פן תשכח את הדברים וגו' הוא על כללות התורה שלא נשכח ולא יסור מלבבינו קיום התורה ומצותיה ונסתייע מפי' רש"י ז"ל על החומש יעש"ב. אך תמיהה לי מילתא טובא דאיתא במס' שבועות ד' ל"ו אמתני' דתנן המקלל עצמו וחבירו עובר בלאי ואיתא בגמ' אמ"ר ינאי המקלל עצמו לדברי הכל עובר בל"ת השמר לך ושמור נפשך. ופסקה הרמב"ם בפ' כ"ו מה' סנהדרין ה' ג' המקלל עצמו לוקה כמי שקלל אחרים שנא' השמר לך ושמור נפשך וגו' וגם מנאה במל"ת מצוה שי"ז. וא"כ לא נשאר מקום תימה להרמב"ן ז"ל על הרמב"ם ז"ל שהרי כבר מנה אותה וגם על הרב מגילת אסתר ז"ל קשייא דלא זכר שר סו' דשבועות ומה שפסק הרמז"ל דמפרש השמר לך וגו' שלא יקלל את עצמו:

וכל זה נעלם מהרב הגאון ה' חק"ל ז"ל בח"ג ליו"ד ד' ק"ו ע"א שתמה על הרמז"ל ועל הטור והחינוך ז"ל שלא מנו במצות ל"ת השמר לך וגו' שלא לשכח דבר מלימודו כדאיתא במנחות ד' צ"ט הנז"ל ותי' דהר"מ ז"ל מפרש פי' הכתוב פן תשכח את הדברים וגו' הוא על כללות התורה וכו' יע"ש. ולא זכר שר שכבר תמה הרמב"ן על הרמב"ם על מעמד ה"ס ובתירוצו כבר קדמו הרב מגילת אסתר ז"ל ולדידי תימה

? ועוד זאת תמיה לי מילתא שראיתי לה' הק' ז"ל בשער הכוונות שכתב שצריך לכוין ד' זכירות באהבת עולם אהבתנו ואחת מהם לזכור מעמד ה"ס באמרו וקרבתנו מלכינו וכו' שהיא אחת מרמ"ח מ"ע לדעת הרמב"ן ז"ל וע"ש. והאמת שלא כתב הרמב"ן ז"ל במנין מצות עשה זכירת מעמד הר סיני רק במל"ת מנה אותה שלא נשכח מעמד הר סיני והיכן מצא להרמב"ן שמנאה בכלל רמ"ח מ"ע ובפרט כי יש הפרש בין מ"ע שהיא בחסדים ובין מל"ת שהם בגבורות וכמ"ש בשער המצות ולדידי אתמהה:

איך שיהיה נקטינין לד' הרמב"ן ז"ל שהוזהרנו שלא לשכוח מעמד הר סיני ולא יסור מלבבינו ופי' והודעתם לבניך ולבני בניך דקרא היינו שהחיוב המוטל על האבות להודיע לבנים הוא לימוד אמונת התורה וכן לבני בנים מדור לדור עד עולם. וזה יהיה אצלי כוונת

דהע"ה לדור ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמוד למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי לעולם לא אשכח פקודיך כי בם חייתני. דלכאורה יש לדקדק כמה דקדוקים תחי' וראש אומרו לדור ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמוד דנראה ששייכים זה בזה מה שהאמונה לדור ודור עם תקון הארץ ולא ידענו מה שייכות יש להם. ב' למשפטיך עמדו היום לא ידענו איזה יום אם באותו יום שאמר דהע"ה השיר הזה הלא לא שמענו שעמדו וא"כ איזה יום הוא ונתן טעם כי הכל עבדיך וזה פשוט מי יכחיש בזה. ג' לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי הנה תיבת אז מורה על העבר ולא ידענו מתי היה. ד' לעולם לא אשכח פקודיך כי בם חייתני מהיכא תיתי שישכח ומהו הטעם כי בם חייתני:

ואולם עפי"ה הנה נכון ונקדים עוד חקירה שחקרו המפרשים ז"ל דאיך תחול שבועה שנשבעו אבותינו הק' בערבות מואב בפ' אתם נצבים היום וגו' לדורות הבאים הלא אין כח באב להשביע את בנו ולשעבד את בנו בשבועתו ואיך חלה השבועה לנו ולמולדתינו ודוקא בנזיר שמשון האב מדיר את בנו בנזיר ואין למדין ממנו למקום אחר. וה' החסיד נאות יעקב ז"ל בדרוש חג השבועות תי' משם המפרשים דיעין היינו עבדים לפרעה במצרים ואיתא בילקוט פ' שלח לך הטעם שנזכרה יצי"מ בכל מצוה ומצוה לומר לך שלא פדאן לשם בן חורין רק לשם עבדים. וא"כ הקב"ה קנה את ישראל קנין הגוף כדין עבד כנעני שיש לרבו קנין בגופו בו ובזרעו ע"ס כל הדורות וכן נמי כיון שיש להקב"ה בישראל קנין הגוף ע"י שבועת האבות נשתעבדו ממילא כל הדורות יעי"ש. והאמת אגיד לא אדע שכול כיון שהקב"ה קנה את אבותינו קנין הגוף כדין עבד כנעני שיש לרבו בגופו ובזרעו קנין הגוף א"כ למה היה צריך השבועה וכי ישביעו לעבד כנעני שלא ימרוד באדונו? ל האם יש כח בידו למרוד ח"ו? באמת תימה עכ"פ מטעם שקנה אותנו הקב"ה כדין עבד כנעני נשתעבדו הבנים לדור דורים:

עוד נקדים מ"ש הרב שנות חיים ז"ל דכפיית ההר כגיגית שכפה על ישראל לקבלת התורה היתה לטובתינו ולתועלתינו לדון אותנו כאנוסה שלא יוכל לשלחה כל ימיו דאי לאו הכי הא ודאי גוענו אבדנו במעשה העגל ב"מ. והנה ידוע מ"ש במס' שבת דפ"ח ע"א ובע"ז ד"ה ע"א וד' ן' אמר ריש לקיש מ"ד ויהי ערב ויהי בקר יום הששי ה"א יתירה ל"ל מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם ישראל מקבלים את התורה מוטב ואם לאו אני מחזיר אתכם לתוהו ובוהו והק' הרב החסיד בס' נאות יעקב למה לא אמר רבא מכאן מודעא רבא לאורייתא שהרי אנוסים היו כשקבלוה שלא יחזיר את העולם לתוהו ובוהו. ותירץ שזו אינה טענת אונס שהרי היו משה ואהרן ובניו והיו מקבלים את התורה

והיו מתקיימים שמים וארץ. ובאמת לא אדע שכול דגם בכפית ההר כגיגית פשיטא שלא היו משה ואהרן תחת ההר. כי בודאי היו המה מוכנים ומזומנים לקבלת התורה. וא"כ אזדא לה טענת מודעה מכל וכל. אבל הנראה לפקע"ד דמאי דנקט רבא הט' של מודעה בכפית ההר דוקא להשמיענו חידוש חדש ממש דהנה הרב מהר"ם גאלאנטי ז"ל כתב על הרב שנות חיים ז"ל דדין אנוסה לא שייך רק בבתולה ולא בבעולה וישר' שיצאו ממצרים עבדו ע"ז בהיותם במצרים כידוע דעמדה מדה"ד לקטרג בשעה שטבע הקב"ה את המצריים בים סוף דמה נשתנו אלו מאלו כי מה אלו עע"ז אף אלו עע"ז כדאיתא במדרש וא"כ נמצא דיש להם דין בעולה ואין להם דין אנוסה. אלא דמוכרחים אנו לומר דמה שעבדו ע"ז היה מתוך אונס וטירוף הדעת כמו שאמרה אסתר. לזה בא רבא להשמיעינו דבאמת יש להם טענת מודעא ויש להם דין אנוסה בתולה שלא עבדו ע"ז מרצון ח"ו אלא מתוך אונס וטירוף הדעת וכמו שאמרה אסתר שמא אתה דן אונס כרצון ושוגג כמזיד. אבל באמת היו מוכנים לקבלת התורה כמו שהתנה הקב"ה במעשה בראשית אלא הקב"ה כב יכול ברוב רחמיו כפה עליהם ההר כגיגית בכדי שידעו כל העולם שקבלוה באונס וזה אשמועינן רבא מכאן מודעא רבא לאורייתא שהיה להם דין בתולה וכמ"ש מהר"ם גאלאנטי ז"ל:

מעתה נא"ה דדהע"ה אשמועינן דחייבים בכל דור ודור לזכור אמונת התורה שהוא מעמד הר סיני וכמ"ש הרמב"ן ז"ל וז"א לדור ודור אמונתך ומפרש ואזיל הטעם שכך התנה הקב"ה עם מעשה בראשית וז"א כוננת ארץ ותעמוד ע"י קבלת התורה וא"כ מטעם זה אנחנו חייבים לדור ודור לקיים אמונת התורה. ועוד טעם אחר למשפטיך עמדו אבותינו בערבות מואב ונשבעו הם וגם בניהם אחריהם יקיימו התו' כדכתיב אתם נצבים היום וא"כ גם מטעם זה חיובא רמיא עלינו לקיים שבועתם וע"ז נרגש איך יתחייבו הבנים בשבועת האבות ולזה אמר אל תתמה על החפץ כי הכל עבדיך כי קנה אותנו קנין הגוף וא"כ חיובא רמיא עלינו לקיים שבועתם וע"ז נרגש כי לא תחשוב בדעתך שיש לנו טענת מודעא לז"א הלא תדע כי האונס היה לתועלתינו כי לולא תורתך שעשועי אז במעשה העגל אבדתי בעוניי וא"כ מכל אלו הטעמים חייבים אנחנו לזכור אמונת התורה. ואח"ך אמר אף שעיקר הפסוק פן תשכח את הדברים אתא שלא לשכוח מעמד הר סיני עכ"פ מ"ש במתניתין דאבות כל השוכח דבר ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו מדכתיב השמר לך וגו' פן תשכח את הדברים וגו' בזה ליכא שום פלוגתא אף דליכא לאו עכ"פ מתחייב הוא בנפשו וז"א לעולם לא אשכח פיקודיך כי בם "חייתני" דייקא שלא אהיה מתחייב בנפשי ודו"ק: והנה עיקר הטעם שנתחייבנו לזכור מעמד

הר סיני יגעתי ומצאתי להגאון ה' חיד"א ז"ל בס' אהבת דוד דרוש ע"ז נתן טעם כעיקר והוא דאיתא בפ"ק דקדושין האומר לאשה חצייך מקודשת לי אינה מקודשת דאיתתא לבי תרי לא חזיא והנה ידוע דבמעמד הר סיני היו הקדושין נחמדים שקדש הקב"ה וכמ"ש רז"ל דהלוחות היו הקדושין. ומידי הוא טעמא קדש אותנו בהר סיני יען היו כולם באחדות כגוף אחד ממש כמ"ש רז"ל ויחן שם ישראל נגד ההר ואמטו"ל קדש אותנו וגם ע"י מרע"ה שהיה כלול מכל נשמות ישראל ואם ח"ו היה ביניהם פירוד ושנאה לא היה מקדש אותנו יען היו גופים נפרדים אבל מטעם היותם באחדות כגוף אחד עלו הקדושין כדין וגם השליח מרע"ה קבל הלוחות בעד כולם. וא"כ זהו הטעם שנצטוינו לזכור מעמד הר סיני בכדי שנדע דמה שזכינו לקבל התורה הוא מטעם האחדות וכן נמי חיובא רמיא עלינו להיותינו באחדות גמורה וזה אמרתי בעוניי כוונת הכתו' ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום. והוא פשוט דעיקר נתינת התורה היה בשביל השלום. וזה יהיה כונת הכתו' תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב ודרשו רז"ל אל תקרי מורשה אלא מאורסה וכונתי להודיעינו דעיקר הזווג נעשה בהקהל כל העם כאיש אחד וז"א קהלת יעקב ופשוט:

והנה איתא במס' אבות פ"א רשב"ג או' על ג' דברי' העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכ' ע"כ. ולכאורה יל"ד אמאי שינה מלישנא דקרא דנקט אמת ומשפט שלום והכי הול"ל על האמת ועל הדין ועל השלום. והן קדם נדעה נרדפה להבין פסוקי אבשלום אשר דשו בו רבים וגם אני בעוניי כבר פירשתי אותם ועתה מצוה להביא מן החדש כתובי שמואל ב' י"ד והשכים אבשלום ועמד על יד דרך השער והיה כל איש אשר יהיה לו ריב לבא אל המלך למשפט ויאמר אליו אבשלום אי מזה עיר אתה ויאמר מאחד שבטי ישראל עבדך ויאמר ראה דבריך טובים ונכוחים ושומע אין לך מאת המלך מי יתנני שופט בארץ ועלי יבא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט והצדקתיו. והדקדוקים בהני קראי רבו. א) אומרו והיה כל איש אשר יהיה לו ריב לבא אל המלך נר' שפת יתר דהיה די לומר והיה כל איש אשר יבא אל המלך למשפט ומדנקט אשר יהיה לו ריב משמע ריב משונה. ב) למה שאל לו אבשלום אי מזה עיר אתה מאי נ"מ. ג) מה תשו' השיב מאחד שבטי ישראל הוא שאל מאיזה עיר והוא משיב מאחד שבטי ישראל. ד) איך ידבר שקר אבשלום ושומע אין לך מאת המלך מאחר דקרא מסהיד ויהי דוד עושה משפט וצדקה ואיך יעיד עליו ושומע אין לך דנר' דכוונתו דלענין זה שדבריו טובים ונכוחים משו"ה אינו שומע המלך. ה) ק' אומרו מי יתנני שופט בארץ ועלי יבא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט והיה די שיאמר אשר

יהיה לו משפט. ו) ק' איך יאמר והצדקתיו ממ"ן אם שלא כדין יצדיק אותו איך יתנוהו שופט בארץ ואם כדין יצדיקהו גם ב"ד וב"ד יצדיקוהו ומאי אולמיה:
ואולם נלע"ד לפרש בדרך פשט אי ניחא קמי שמיא[ואפשר קדמוני שרים ולא ראיתים] והוא בהקדים מאי דאיתא בפ"ק דסנהדרין ד' ז' אמ"ר שמואל בר נחמני אמ"ר יונתן כל דיין שדן דין אמת לאמיתו משרה שכינה בישראל שנא' אלד'ים נצב בעדת אל ואמרינן מאי לאמיתו זהו דין מרומה שאם בא לפניו דין מרומה יש לו לדיין לחקור ולדרוש בכל מיני חקירות ודרישות עד שיצא הדין לאמיתו. והרא"ש ז"ל בכלליו כלל ק"ז הקשה על סוגייא זאת מההיא דאמרינן בפ' שבועת העדות ד' ל"ב מניין לדיין שיודע בדין שהוא מרומה שלא יאמר הואיל ועדים מעידים אחתכנו ויהיה הקולר תלוי בצואר העדים ת"ל מדבר שקר תרחק אלמא דיש לו לדיין להסתלק מדין מרומה ואילו ההיא דפ"ק דסנהדרין משמע שזכות הוא לו אם הוא דן דין מרומה ודורש וחוקר ומשרה שכינה בישראל. ותירץ הר"מ מרוטנבורג ז"ל שיש חילוק בין אם התובע הוא רמאי ובין הנתבע אם הוא רמאי. דאם התובע הוא רמאי אזי יסתלק הדיין ויפסיד הרמאי ברמאותו שלא ימצא מי שישתדל בדינו לפסקו וזו מ"ש בש"ס דשבועות וההיא דפ"ק דסנהדרין הנז' דאמרי' דידון הדיין דין מרומה מיירי כשהנתבע הוא רמאי שאם יסתלק הדיין זהו רצונו שלא ידין אותו שום דיין וישתכר הרמאי ברמאותיה שישאר הגזל בידו מה יעשו הדיינים יחקרו וידרשו היטיב וכו' ואם אינו רוצה הנתבע להשיב לדיין ומכסה ומעלים הענין בטענות גנובות וכו' על זה ועל כיוצא בזה אין לדיין אלא מה שעיניו רואות וכו' ויעשה הדיין כאילו השיב הנתבע ונתברר שקריו ויחייבנו מאומד הדעת וכו' יעי"ש. ודין זה דהרא"ש ז"ל וחילוקו של הר"מ מרוטנבורג ז"ל פסקו העור ז"ל בח"מ סי' ע"ו והוסיף דאם התובע רמאי דאמרי' שיסתלק הדיין וידוננו מלכו של עולם כי כן כתב בתשו' סי' ס"ח שהיה נוהג הרא"ש ז"ל ליתן ביד הנתבע כתב וחותם שלא ידונו אותו שום דיין יעי"ש. ומרן בב"י כתב דצריך להגיה בדברי הטור במקום מלכו של עולם צ"ל וידון אותו מי שלבו שלם ובס' הקצר ס"ק ט' כתב כדברי הטור והרא"ש ז"ל שחילקו בין תובע לנתבע וכתב שיסתלק הדיין אם הוא דין מרומה וידוננו מי שלבו שלם ובלבד שיהיה מומחה. ובסו"ד הביא מנהג הרא"ש שהיה נוהג ליתן כתב ביד הנתבע שלא ידונו אותו שום דיין ובאמת דנראים דבריו ז"ל סתראי וכבר הקשה הסמ"ע ז"ל עליו. והרמב"ם ז"ל לא חילק בין תובע לנתבע אלא כתב סתם בפ' כ"ד מה' סנהדרין דאם רואה הדיין שהדין הוא מרומה לא יאמר אחתכנו וכו' אלא יסלק עצמו וידון אותו מי שלבו שלם בדבר יעי"ש. וכתב הסמ"ע ז"ל דפליגי הרמב"ם והרא"ש ז"ל דלהר"מ ז"ל בין אם התובע רמאי ובין אם הנתבע רמאי

יסלק הדיין את עצמו ולהרא"ש דוקא אם התובע רמאי יסתלק הדיין אבל אם הנתבע רמאי יחתוך הדין הדיין לפי אומד דעתו ולא נאריך במה יש לפלפל בזה]:

עוד נקדים בפלוגתא דרבנן ורשב"ג כפ"א דמס' סנהדרין ד' ט"ז ע"ב דת"ק סבר מעמידין ב"ד בכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר ורשב"ג סבר לשבטיך ושפטו מצוה לשבט לדון את שבטו והרב ספרי דבי רב פי' בפ' שופטים דלת"ק אף אם יש להם ב"ד בעירם ורוצים לילך לב"ד של עיר אחרת אפי' שהיא של שבט אחר יכולים לילך ולרשב"ג אינם יכולים לילך לדון אלא לב"ד של אותו שבט אבל לשבט אחר אינו יכול המלוה לכוף את הלוה לדון אצל שבט אחר. עו"ן מה שפי' רש"י בפ' ויחי דן ידין עמו כאחד שבעי ישראל המיוחד שבשבעים שהוא יהודה שיצא ממנו דוד יעי"ש:

מעתה נא"ה והסכים אבשלום ועמד על יד דרך השער דהיינו מושב הסנהדרין והיה כל איש אשר יהיה לו ריב לבא אל המלך למשפט דהיינו שהמשפט הוא של ריב דהיינו דין מרומה וראה אותו אבשלום ושאל אותו מאיזה עיר אתה הלא לדעת הת"ק יש ב"ד בכל עיר ולמה לא עמדת לדון לפניהם. ויהי כמשיב אני משבט יהודה וס"ל כרשב"ג שאני כזפה לנתבע לדון לפני השבט שלו. וז"א מאחד שבטי ישראל עבדך כמו שפי' רש"י ז"ל. מדבריו הללו הבין אבשלום שהתובע הוא איש רמאי ולהכי אמ"ל ראה דבריך טובים ונכוחים הכוונה שאני רואה מדבריך טובים ונכוחים שאתה בעל טענה ויש לך לשון להצדיק את עצמך ולגנוב דעת הדיין וא"כ אני מודיעך כי שומע אין לן מאת המלך הכוונה כי לאיש כמוך איש ריב ומדון לא יאבה לשמוע דבריך כי תכף יסתלק מן הדין כדת מה לעשות. אבל כל לגבי דידי ס"ל כדעת הרמב"ם ז"ל דדיין אחר שלבו שלם ידון דין זה וכתב מרן ז"ל שיהיה מומחה. וז"א מי יתנני שופט בארץ [ופי' רס"י שופט מומחה] ועלי יבא כל איש אשר יהיה לו ריב ומשפט דהיינו משפט של ריב והצדקתיו ברוחב מבינתי וע"י זה ויגנוב אבשלום את לב כל ישראל:

מעתה נבא לכונת המשנה דאבות ונקדים מ"ש הרמז"ל פ' כ"ג מה' סנהדרין הל' ו' דאם הדיין אינו מכיר את שום אחד מהבע"ד אין לך דיין צדק כמוהו וכן פסק הטור ומרן בש"ע ח"מ סי' ז' יע"ש. והטעם כיון שאינו מכיר אותם אין עליו שום חשדא כלל ואף מי שיצא חייב יצא בשלום כי מבין בדעתו כי ודאי דין אמת דן אותו עפ"י התורה כיון שאינו מכיר לשום אחד מהם. וא"כ אבשלום שהיה שואל להבע"ד אי מזה עיר אתה לא טוב עשה. ועתה זה יהיה כונת רשב"ג על ג' דברים העולם עומד על הדין ועל האמת הכוונה דין אמת לאפוקי דין מרומה שצריך שיסתלק וגם כיצד ניכר שהוא דין אמת ועל השלום שיצא החייב בשלום בלי שום חשדה להדיינים:

וראיתי רמז נחמד משם הרב ראש משכיר ז"ל שכתב דתיבת שוטרים כשתוציא אות רי"ש ישאר שוטים וכן בתיבת שופטים אם תוציא אות פ"א ישאר שוטים וכן בחיבת שוחטים אם תוציא אות חי"ת ישאר שוטים שהוא רפ"ח והענין שחייב האדם לשמוע גזרת הדיינים ופקודתם ולא לעבור על מאמרם והכרזתם וכן נמי יזהר האדם כשאוכל בשר עוף או בהמה לידע מי שחטה ובדקה אם ראוי לסמוך עליו ואף דקי"ל כל המצויין אצל שחיטה מומחים הם מ"מ יש מהם דאיתרע חזקתייהו. ולא עוד אלא דאף אם השוחטים הם כשריה ומכושרים המוכרים הבשר והראשים והרגלים וכיוצא בודאי איתרע חזקתייהו וכמה וכמה פעמים הכרזנו בכל תוקף שלא יקנו בשר וראש ורגלים מאלו הבריונים אשר אין יראת אלד'ים לנגד עיניהם. ואינם שומעים באמרם אנו קנינו מיד יאודי הלא להם להשגיח אם באמת יש להם יהדות. ושבוע העבר העיד לפני איש מצויין ירא ה' ועשיר שראה בעיניו לאחד מאלו מוכרי בשר וראשים ורגלים בשוק וראה שהביא כמה ראשים ששברו המוח שלהם כנהוג והיה מוכר ואח"כ ראה אותו שהלך כהרף עין והביא ב' ראשים בלי שבירת המוח והוא שיבר אותם והוציא אח מוחם ומכרם בכלל הכשרות מי לא ירעד בלבו וחרדה ילבש על צד הספק שמא היו טריפות או נבילות ח"ו ובכן צריך ליתן לב כשיקנה בשר ממקום שיקנה וכמ"ש הרב ראש משביר בהיותו ציית דינא ומקבל עליו גזירת ב"ד הצדק ונותן דעתו בקנית הבשר זוכה להעלות רפ"ח ניצוצין שנפלו כידוע וזה אמרתי לפקע"ד מ"ש במס' שבת דקי"ע כל המבזה את החכם אין תרופה למכתו וככר דבו בו רבים בפירוש דברי רז"ל הללו ואף אני אענה חלקי לפק"ד והוא עפ"י מ"ש בס' עמודי חיים להרב הגאון החביב"ק זלה"ה ואיני זוכר משם מי כתבו דתיבות רופא חולי עמו ישראל הם רפ"ח וזהו אכלית הרפואה שמבקש האדם. וא"כ מי שמבזה את החכם דהיינו דיין ושוחט נמצא שאינו מבקש להעלות הרפ"ח ואין לו תרופה למכתו שלא יוכל לבקש בברכת רופא חולים להעלות הרפ"ח ודו"ק:

עוד זאת רעה חולה בעוה"ר בעת ובעונה הזאת כי פשתה המספחת לגלח זקן הן עוברים על לא תשחית את פאת זקנך וגם עושים כמעשה הגויים בכדי להדמות להם ולהתנאות בעיניהם. ואף גם זאת כל היום הני בריוני יושבים בקאב'אנ'י בקארטי'ן ובכל מיני שחוק והם עניים מרודים ומניחים בניהם וטפם מתים ברעב כדי לשחוק וכבר נלאינו להוכיח במישור בלשון רכה ובגזירות ואין שומע ובאמת אשאלה מהם הורוני איך יש לנו עזות פנים לבקש לפניו יתברך ש"ל ופורשים את כפינו ומבקשים ממנו הב לן חיי הב לן מזוני הב לן עותרא הב לן רפואה הרויחנו הצליחנו הלא גלוי וצפון לפניו יתש"ל ובפרט

היותינו זרע קדש בני אברהם יצחק ויעקב הלא נבוש ונכלם לעמוד לפניו ולפרוש את כפינו ולשפוך שיח במה נקדם פניו יתב' שמו לעד:

ואפשר דזה יהיה כו' הנביא ירמיה סי' ב ואנכי נטעתיך שורק כולו זרע אמת ואיך נהפכת לי סורי הגפן נכריה. ורש"י ז"ל פי' כולו זרע אמת אברהם יצחק ויעקב. דלכאו' יל"ד דקדוק קטן דהיל"ל ואיך נהפכת מפני כמו שאמר כי פנו אלי עורף ולא פנים ואותי השלכת אחרי גויך ואומרו ואיך נהפכת לי מורה פשט הלשון שהפך פניו לפניו יתש"ל ולא מוכח הכי פי' הכתוב. אמנם עפי"ה הנה נכון ועוד נקדים מאי דאיתא במס' ערלה פרק א' משנה ה' אם הבריך יחור של אילן בארץ שכך הוא המנהג מבריכין ענף אחד כארץ ויוצא למרחוק ונעשה אילן אחר חזינן אם עיקר חיותו הוא מן הזקנה פטור מערלה ואם חיותו מן הילדה דהיינו מזה היחור שהבריך חייב בערלה. ואיתא בירושלמי דערלה שהובאה משנה זאת והק' בש"ס התם מנא ידעינן אם עיקר חיותו מן הזקנה או מן הילדה. ומשני ספק איכא בדבר אם העלים של האילן חדש הם הפוכים לצד הזקנה ודאי שעיקר חיותו מן הילדה וחייב ואם העלים הפוכים עניהם לצד הילדה ודאי דעיקר חיותו הוא מן הזקנה ופטור וסיים בירוש' סי' לדבר מאן דאכיל דלאו דיליה בהית לאיסתכולי באפיה. וידוע שעיקר מה שאוכלים ישראל בעוה"ז יש שנהנה בכח הצדקה כמ"ש רז"ל עשר בשביל שתתעשר ודהע"ה אמר אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך כיון שמסגלים מצות ומע"ט יש להם כח לעמוד לפניו יתש"ל לחזות בנועם ה' ולבקש מלפניו כל צורכיו. ויש מצות שאוכלים פירותיהם בעוה"ז כדאיתא במשנה דפאה. ויש נהנים בשכר השמחה שעושים המצוות כמאמר דהע"ה וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלד'ים וישישו בשמחה. משא"כ אלו שאינם מסגלים מצוות ואדרבא בעוה"ר מלאים עבירות איך יעיזו פניהם להרים ראש וכמאמר הנביא בושתי וגם נכלמתי להרים פני אליך כי עוונותי רבו. מעתה נא"ה דהנביא מתרעם על ישר' שהיו עע"ז ונהנים ממנו יתברך וז"א ואנכי נטעתיך שורק הנטיעה היא שלי וכל חיותך הוא ממני בזכות אבות העולם להיותך זרע אמת ועתה בעשותך מעשים רעים איך תעיז פניך להפוך פניך לפני יען היותך סורי הגפן נכריה עובדי עבודה זרה ודו"ק:

ואף גם זאת זה כמה פעמים ניחר גרונינו מלזהר על עון חילול שבת בתוך החומה ומחוץ לחומה שיושבים ומשחקים במקום לילך לביהכ"נ ללמוד תהלים ויוצאים מחוץ לחומה ונושאים משאוי מינים ממינים שונים פיפיטא'ס טריספיליי'ס ג'אדירי'ס וכיוצא וכיוצא וידוע דיום ש"ק הוא אות בינינו ובין הקב"ה שאנחנו עם קדוש נבחרנו משאר אוה"ע. ונלע"ד זהו הטעם שתכף ליצי"מ צוה לנו הקב"ה על השבת אפילו קודם מ"ח

יען שאוה"ע היו אומרי' על ישר' נטמעו בעריות בק"ו אם בגופן שלטו בנשותיהם לא כ"ש ואף שהקב"ה שלח על ידי מרע"ה לומר בני בכורי ישראל ואם היו נטמעים בעריות לא היה קורא אותם בני בכורי ישר' ולזה היו טוענים אוה"ע דאף שנטמעו בעריות מ"מ הוה להו כפסולי המוקדשים שאם עלו לא ירדו ואף הקב"ה אהב אותם להיותם בני אי"ו אף שנטמעו בעריות אבל טח עיניהם מראות דבש"ס זבחים מיעטו מתיבת היא העולה למעוטי רובע ונרבע דאף אם עלו ירדו ולא הוו כשאר פסולי המוקדשין וע"ז נתן לנו הקב"ה את השבת תכף ליצי"מ להודיע שאנו קדושים ונתן לנו אות להבדילנו מכל העמים. וזה אמרתי לפקע"ד כו' הפסוק ואתה דבר אל בני ישר' לאמר אך את שבתותי תשמורו כי אות היא כיני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדישכם. ועפי"ה הנה נכון שמזהיר את ישראל לשמור את השבת והט' להודיענו שלא נטמענו בעריות דנפקא לן מאות הי"א שממעטינן מהיא העולה וז"א כי אות "היא" ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדישכם וח"ו עדות זו שמירת שבת שלא נטמענו בעריות. ועפ"י הקדמה ז פי' הרב החסיד בס' נאות יעקב כו' המגיד "היא" שעמדה לאבותינו ולנו דהיינו ע"י שנתמעט מתיבת היא למעוטי רובע ונרבע עמדה לאבותינו שלא יאמרו עליהם שנטמעו בהיותם במצרים בעריות. באופן דשמירת שבא היא חובה עלינו להיותינו קדושים ופרושים מן העריות ע"י עסק התורה כל א' ילמוד מה שחננו ה' כי עיקר מה שנתן לנו השבת הוא לעסוק בתורה:

איך שיהיה נחזור לקוטב דרושינו שהחיוב מוטל עלינו לזכור מעמד הר סיני שקבלנו התורה הק' ביום החג הקדוש הבע"ל. ואולם ראיתי להרב נחלת בנימן מצוה ס' ד' פ"א שכתב משם רז"ל שאמרו דהתורה ניתנה למרע"ה והוא נהג טובת עין ונתנה לישראל ולפי זה יש למרע"ה דין שומר שמסר לשומר ואם ח"ו ישר' לא ישמרו את התורה והמצוות יחול עליו החיוב כדין יע"ש. אשר בזה נלע"ד לפרש כו' הפסו' בפ' ואתחנן הויכוח שמתוכח מרע"ה עם ישראל ואתם הדבקים בה' אלדי'כם חיים כולכם היום ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלדי' ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם וגו' כי מי גוי גדול אשר לו אלדי'ם קרובים אליו וגו' רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים וגו' יום אשר עמדת לפני ה' אלדי'ך בחורב באמור ה' אלי הקהל לי את העם וגו' ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים וגו' ונשמרתם מאד לנפשותיכם וגו' פן תשחיתון וגו' ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה כיום הזה כי אנכי מת בארץ הזאת וגו' השמרו לכם פן תשכחו את ברית ה' אלדי'כם וגו'. והדקדוקים בויכוח זה רבו ונבאר קצתם שלא

להטריח את מו"ר א) ק' אומרו ושמרתם ועשיתם כפל הלשון ושמרתם ועשיתם היה די שיאמר ועשיתם לבד מהו ושמרתם. ב) מה זו נתינת טעם כי היא חכמתכם וגו' עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה וכי הלימוד היה כדי שיאמרו עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה ח"ו. ג) ועוד טעם אחר אמר כי מי גוי גדול אשר לו אלד'ים קרובים אליו כה' אלד'ינו. וכי בשביל שהוא כב יכול הוא קרוב לנו אנחנו חייבים לקיים את התורה והמצות. ד) לאיזה תכלית מצוה אותנו שלא נשכח יום עמידתינו לפני הר סיני שא"ל הקב"ה הקהל לי את העם וגו' מאי נ"מ מזה. ה) אומרו ואותי צוה ה' בעת ההיא ללמד אתכם חקים ומשפטים משמע כאלו מביא ראיה חותכת לדבריו שבציוויו יתש"ל עשה ללמד אותנו תורה ומצוה. ו) ק' אומרו ונשמרתם מאד לנפשותיכם וגו' פן תשחיתון עכשיו הוא מפחיד ומאיים עליהם שלא לעבור על ציוויו יתב' הלא אף בלא הפחד חייבים לקבל עול מלכותו יתש"ל. ז) או' ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה כיום הזה. המובן מדבריו שרצה להודיעם שע"מ כן הוציאם ממצרים מ"ט ומ"ן אבל אומרו לעם נחלה לא ידענו פירושו מהו עם נחלה ומביא דמיון היום הזה ומהו הדמיון לא ידענו. ח) מה זו נתינת טעם כי הוא מת ואינו נכנס וישר' הם זוכי' ליכנס לא"י אשר מסיבת זאת מזהי' אתכם השמרו לכם פן תשכחו את ברית ה' אלד'יכם:

ברם נלע"ד לפרש כל הויכוח זה של מרע"ה להסביר לישראל שלא יעלה על דעתם דכיון שהתורה ניתנה לו והוא נהג טובת עין ונתנה לישראל א"כ אם לא ישמרו את התורה ומצוותיו שהם פטורי' ומרע"ה חייב ח"ו מדין שומר שמסר לשומר אמטו"ל הוכרח במעשיו לפרש להם כל הדינים ששייכים בזה לפטור את עצמו וישראל הם חייבים בכל האופני':

תחילה וראש מצוה להביא מאי דאיתא בפ' המפקיד ד' מ"ב ע"ב ההוא גברא דאפקיד זוזי גבי חבריה אזל אשלימינהו לאימיה ואותבינהו בקרטליתא ואיגנוב אמר רבא היכי לידיינו דייני נימא ליה לדידיה ז"ל שלם הא אמר כל המפקיד על דעת אשתו ובניו הוא מפקיד. נימא ליה לאימיה שלימי היא אמרי לא אמר לי ברי דלאו דידיה נינהו דלקבריהו. נימא ליה אמאי לא אמרת לאמך דלאו דידך נינהו הוא אמר כ"ש דכי אמינא לה דדידי נינהו מזדהרה טפי. אלא אמר רבא משתבע איהו דהנהו זוזי מסרינהו לאימיה ומשתבעו אימיה דהנהו זוזי אותביתינהו בקרטליתא ואיגנוב ופטור. נקטינן דאע"ג דקי"ל שומר שמסר לשומר חייב דהלכתא כרבא וכר' יוחנן מ"מ אם מסר ליד אשתו ובניו פטור. והמרדכי ז"ל שם בפ' המפקיד כתב שנשאל ממהר"מ ז"ל באחד שתבע את חבירו תן לי מה שבידך והשיב לו החזרתי לאשתך והלה השיב מה איכפת

לי במה שנתת לאשתי אני מסרתיו לידך תנהו בידי. והשיב אם אשת ראובן בת דעת ונושאת ונותנת בתוך הבית ברשות בעלה ישבע הנפקד שמסר ביד אשתו ופטור דלא שייך בזה שומר שמסר לשומר שחייב ולא מבעייא לרבה דמחייבו מטעם את מהימנת לי בלא שבועה דהא ודאי לאשתו מאמין טפי וכל אשר לו נתן בידה אלא אפי' לאביי דמחייבו אליבא דר' יוחנן מטעם אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר הכא פטור כדמשמע מהנהו גינאי דהוו מפקדי מרייהו גבי ההיא סבתא יומא חד אפקידנהו גבי חד מינייהו שמע קלא בי הלולא נפק ואזל אפקידינהו גבי ההיא סבתא אדאזל ואתא איגנוב אתא לקמיה דרב ופטריה מאן דחזא סכר משום שומר שמסר לשומר דס"ל לרב דפטור ולא היא שאני התם בכל יומא אינהו גופייהו הוו מפקדי גבה וה"ה הכא דהוא מפקיד לעולם אצל אשתו ועוד יש לדמותו להההיא דכל המפקיד ע"ד אשתו ובניו הוא מפקיד עכ"ל. ובחפשי מצאתי שתשו' זאת פסקה הרשב"א ז"ל בסי' אלף צ"ו אות באות ממש לענין הלואה ופסקה רמ"א בסוס"י ק"ך יעי"ש:

ואני בער לא אדע שכול מ"ש ועוד יש לדמותו להההיא דכל המפקיד ע"ד אשתו ובניו הוא מפקיד דנר' כונתו דכמו דאמדינן דעתיה של המפקיד דהפקידו ע"ד אשתו ובניו של הנפקד כן נמי אמדינן דעתיה שהפקידו אדעתא של אשתו של המפקיד אם הם בני דעת גדולים ונושאים ונותנים בתוך הבית ובאמת פלא יציבא בארעא וגיורא בשמי שמי' הלא באשת הנפקד ובניו אפי' דמצי למיטען המפקיד דלא מהמני ליה בשבועה וגם כי מעולם לא הורגל להפקיד אצלם אמדינן אדעתא דידהו הפקידו ופטור כ"ש וק"ו בן בנו של ק"ו לגבי אשת המפקיד שלא יוכל לטעון בעלה עליה לא מהימנת לו בשבו'. וגם לעולם רגיל להפקיד כל ממונו אצלה פשי' ופשי' דפטור. עכ"פ נקוט מיהא דאם הפקיד הנפקד ביד אשתו ובניו של המפקיד פטור הנפקד רק שיהיו בני דעת וגדולים. עו"ן שכתב שם המרדכי ז"ל בשם ס' המקצעות דאם הנפקד מסר הפקדון ביד אחר לפני המפקיד ולא מיחה בו פטור ולא מצי למימר את מהימנת לי בשבו' האיך לא מהימן לי וגם לא מצי למיטען אין רצוני שיהא פקדוני ביד אחר כיון שבפניו מסרו. ומינה נ"מ במכ"ש אם המפקיד הסכים ליתנו ביד אחר או גילה דעתו שזהו רצונו ופשוט:

עו"ן שאלה שנשאל הרב נחלת צבי ז"ל בסי' רצ"א במעשה שהיה שראובן מסר ליד בעל העגלה תיבה אחת של אתרוגים שיוליכנה לאשתו קודם החג שתמכור אותם ובעל העגלה שלח התיבה הנז' עם המשרת שלו ושכירו ועברו כמה ימים והאשה צעקה שלא קבלה האתרוגים וביני ביני עבר חג הסוכות ובעל האתרוגים תובע מבעל העגלה דמי האתרוגים והוא משיב כבר שלחתי אותם ע"י המשרת עם העגלה שלי. עד שבא המשרת

ושאל לו בעל העגלה היכן התיבה של האתרוגים הלא צויתיך שתוליך אותה בעיר פ' ותמסור אותה ביד האשה פ' השיב לו המשרת לא צויתני ולא אמרת לי מאומה אני ראיתי תיבה אחת בתוך העגלה ולא ידעתי למי אמסור אותה ובהיותי סובב הולך הנחתי אותה במקום פ' ואם תרצה הנני אלך להביאה. ובעל האחרונים תובע דמי האחרונים מבעל העגלה ובעל העגלה משיב שהמשרת פשע אחר שצויתיו ותגבה ממנו והמשרת משיב שלא צוה אותו כלל ולא מסר בידו מאומה. ועל זה השיב רב אחד שבעל העגלה ישבע שציוה למשרת ביוליכנה לאשתו. וישבע המשרת שלא ציוה לו מאומה ויפסיד בעל האתרוגים. ואם יביאו לפניו עתה האתרוגים פטורים שניהם מהשבועות שהרי אומרים לו הרי שלך לפניך כמו גזל חמץ ועבר עליו הפסח אומר לו הש"ל. ואם מפני שמסר בעל העגלה למשרת לא הוי כדין שומר שמסר לשומר דהרי קי"ל כל המפקיד ע"ד אשתו ובניו הוא מפקיד והרב נח"ץ ז"ל כתב דלא הורה יפה במ"ש שישבע השכיר שלא ציוהו בעל העגלה הלא בעל האתרוגים אינו טוען ברי. ואיך ישבע על טענת ספק. ונסתייע ממ"ש הרא"ש והטור שאינם משביעים את אמו שלא אמר לה בנה שהוא פקדון מפני שהוא טענת ספק וכו' יעי"ש. ובמ"ש שאומרים לו הש"ל הביא כמה רבנים דס"ל דאתרוג לא הוי כמו חמץ. ובמ"ש דאינו חייב על שמסרה למשרת מטעם דכל המפקיד השיג עליו דזה הוא דוקא אם נגנב או נאבד הפקדון אבל הכא שהעביר המועד והזיק בגוף הסחורה שאם היה נמכר קודם החג היה נמכר במקח טוב לצאת י"ח ועתה אינו מועיל כי אם לאכילה ודינו כמו דבר האבד דקי"ל שוכר עליהן ומטען ואם הוזק מסיבתם חייבים הפועלים מדינא דגרמי. וה"נ בעל העגלה שידע שהיה חיבה של אתרוגים והוי דבר האבד חייב לשלם דמי האתרוגים שאין זה גניבה ואבידה ואיך נחייבו להמשר' והוא לא ידע שהיא תיבה של אתרוגים וכו' יעש"ב: ואני הצעיר שאול באחת לא ידענא מאי קאמר שלא ישבע המשרת שלא ציוהו בעל העגלה כי המפקיד אינו טוען ברי ואין נשבעין על טענת ספק. הלא מה שכתב הרב שישבע המשרת הוא להכחיש את בעל העגלה שטוען ברי שציוהו ומסר בידו התיבה להוליכה ע"ז כתב הרב שישבע שלא ציוהו כלל ויפטר וכ"כ בעל העגלה ישבע להכחיש להמשרת שטוען שלא ציוהו כלל לפטור עצמו ע"ז ישבע בעל העגלה שציוהו ומסרה בידו להוליכה ויפטר. וכהאי גוונא ממש תנן במתני' דשבועות החנוני על פנקסו הבעה"ב אינו יודע לטעון ברי אם החנוני נאמן או הפועלים נאמנים ונשבע החנוני שנתן להם להכחיש את הפועלים והפועלים נשבעים להכחיש את החנוני ונוטלים מבעה"ב ואע"ג שבעה"ב אינו יודע האמת נשבעים זה כנגד זה שטוענים שניהם ברי וצ"ל: עו"ן מה שראיתי להרב ארח משפט ז"ל בסי' רצ"א הביא

קו' אחרת שהק' הרב כמוהר"י הכהן אורייאס ז"ל להגאון הרב חק"ל ז"ל דסתר דידיה אדידיה כי בח"א לח"מ סי' נ"ט העלה דאם הפקידו לזמן ומת הנפקד דאינו יכול המפקיד להוציא מיד בניו ותמה על ה' מהריט"ץ ז"ל סי' רי"ט שהעלה דיכול להוציא והצ"ע ואילו בח' א"ח סי' ט"ו וגם בח"מ סי' פ"ב כתב דבמת הנפקד לא אמרינן ע"ד אשתו ובניו הוא מפקיד. ובאמת דהיא קו' אלימתא וכבר נרגש בה הרב מר בריה ארח משפט ז"ל. והרב הגאון ראש"ל ח"ד בדרא ז"ל בקש ליישב דבריו [ואיכמ"ל] ואסיק דהיורשים יש להם לטעון קי"ל יעי"ש:

אמור מעתה כמה תשובות מספיקות למרע"ה על אשר מסר התורה לישראל: א) למה מסר התורה לנו עם בני ישראל יען בהיותינו גדולים בני דעת וגם אנחנו נושאים ונותנים בכל ענייו כדין אשת המפקיד שאם הם בני דעת הוא פעור. וז"א ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם והרי אתם בני דעת וגם שאתם שהרי אומרים אוה"ע רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה. ועור כי מי גוי גדול אשר לו אלד'ים קרובים אליו כה' אלד'ינו בכל קראינו אליו הוי דין שלכם כדין אשת המפקיד שנושאת ונותנת בתוך הבית דאתם חייבים בשמירתו דוקא כמ"ש המרדכי ז"ל:

ב) השמר לך ושמור נפשך פן תשכח את הדברים וגו' יום אשר עמדת לפני ה' אלד'יך בחורב וגו' ואותי צוה ה' בעת ההיא דייקא ללמד אתכם חקים ומשפטים וא"כ מהיכא תיתי לחייב אותי כמ"ש בס' המקצועות ז"ל: ג) הלא תדעו כי בתורתינו הק' אינו ענין גניבה ואבידה כמ"ש ה' נחלת צבי ז"ל כי זה ענין דבר האבד שאם לא תשמרו את התורה יגיע לכם נזק גדול ופגם גדול וז"א ונשמרתם מאד לנפשותיכם וגו' פן תשחיתון ב"מ ותחריבו העולמות:

ד) הלא אף אם תאמרו שיש דין שומר שמסר לשומר עכ"ז תדעו שהקב"ה הוציא אתכם ממצרים ע"מ שתקבלו התורה שהיא לכם נחלת אבות אי"ו ע"ה שקיימו כל התורה שהרגילות הוא להפקיד אצליכם התורה וכשהוא רגיל ליכא עלי דין שומר שמסר לשומר. וז"א ואתכם לקח ה' ליקוחי אשה ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה הכוונה כי מדין נחלה אתם חייבים לקבל את התורה כיום הזה ממש שכבר ניתנה היו מקיימים אבות הקדושים זיע"א:

ה) עוד פעם מספיק שהוא מת ואינינו עובר את הירדן ואתם עוברים וא"כ עליכם החיוב מוטל לשמור את התורה כדי שלא יוציאנה מידכם ותזכו בדגל הקי"ל. וז"א כי הוא מת וגו' השמרו לכם פן תשכחו את ברית ה' אלד'יכם ודו"ק. ואפשר לו' בדרך הלציי מ"ש במד"ר כה תאמר לבית יעקב אלו הן הנשים מפני שהן זריזות במצות דהכונה שהקב"ה

מזכיר למרע"ה כיון שאתה מוסר התורה לישראל תדע שעל דעת הנשים והבנים אתם תמסרנה וז"א כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל. והיינו מטעם דכל המפקיד ע"ד אשתו ובניו הוא מפקיד ובכן גם הנשים ישמרו את התורה מטעם שהן זריזות: נחזור למאמרינו הנצב פתח השער אם בירכת את התורה לעצמך אתה מברך ואם תאמרו לרעתכם נתתי לכם את התורה לא נתתיה אלא לטובתכם שהרי מלאכי השרת נתאוו לה ע"כ. דכל המפרשים אחזו צער מהיכא תיתי שיהיה לרעתינו שאומר לטובתכם נתתיה לכם ותו ק' מה זו נתינת טעם שהרי מלה"ש נתאוו לה וכי מפני שמלה"ש נתאוו מוכח מזה שהיא לעובתינו. ואולם נלע"ד לפרש אי ניחא קמיה שמייא בהקדים את אשר אמרנו בקוטב דרושינו דכפיית ההר היתה לטובתינו שיהיה לנו דין אנוסה שלא יוכל לשלחה כל ימיו. עו"ן מה שהק' בס' רצוף אהבה לרבא דאמר מכאן מודעה רבה לאורייתא דמאי אירייא אף אם באמת היתה באונס הכי קי"ל תליוה וזבין זביניה זביני וא"כ ישראל שהיה להם כמה יעודים וכמה הבטחות שהבטיח להם בעד קבלת התורה וא"כ מה תועיל המודעה והוא ז"ל תי' דהאונס היה בשעת מ"ת וההנאות והיעודים היו אח"כ לא בשעת המקח ואנן בעינן דאגב אונסא דזוזי גמר ומקני היינו בשעת האונס ממש. וכבר נצבו עליו כמו נד כמה גאונים הלא בספרתם ואיכמ"ל אך הרב מקראי קדש ז"ל תי' דבאמת ישראל לא היו המוכרים כדי שנאמר תליוה וזבין הלא היו המה הקונים ולגבי הקונה ליכא למימר אגב אונסא דזוזי גמר ומקני והיא סברת ה' העיטור ז"ל. ובזה פי' ה' מהר"מ גאלאנטי ז"ל כוונת הכתוב כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו דהיינו שאתם הקונים את התורה ובאמת יש לכם טענת אונס וע"ז אני מבקש מכם תורתי אל תעזובו מעתה נא"ה אם בירכת את התורה לעצמך אתה מברך הכוונה לעצמך כאיש שקנה חפץ לעצמו ומברך עליו שהוא ממונו. וז"א לעצמך אתה קנית את התורה ומברך עליה. ושמא תאמרו לרעתכם נתתי לכם את התורה שכפיתי עליכם את ההר כדין מוכר שמוכר בעין רעה וא"כ אין כאן אונס ונמצא יאמרו עליכם שאוכל לשלח אתכם בכל עת כדין תליוה וזבין שלא נקרא אונס ח"ו לא תחשבו כן אלא לטובתכם שאתם הקונים נתתי לכם את התורה בכפיית ההר ויש כאן אונס ולכתחילה עשיתי זאת לטובתכם כדי שיאמרו שיש לכם דין אנוסה ולא יוכל לשלחה כל ימיו. תדעו באמת כי כן הוא שאתם הקונים שהרי מלה"ש נתאוו לה מדינא דבר מצרא והיכן יש טענת בן המצר אם לא על הקונה ודו"ק:

איך שיהיה חזרתי לנשאי מקדם את משמרת ה' שמרי עפ"י ה' ביד משה שם רמז לקושב דרושינו דמה שמסר תרע"ם את התורה לישר' לית ביה דין שומר שמסר לשומר כי אם עפ"י ה' ביד משה:

חזרתי ואמרתי עפ"י ה' יחנו ועפ"י ה' יסעו שם רמז לפטירת הצדיקים שנפטרו בעוה"ר שנה זאת מעוברת היתה שנפקדו כמה נפשות בחורים וזקנים אנשים ונשים במיתה פתאומית רח"ל ובפרט כי בעוה"ר פגעה מדה"ד בשאר בשרי קרובתי חוץ למקומה בחו"ל אחר היותה הורתה ולידתה בקדושה ועוד כמה וכמה וכבר ידוע דעיקר סילוקן של צדיקים הוא בעון שנאת חינם כמ"ש הזוה"ק במשל ההקזה ואם היה שלום בעולם לא ימותו קודם זמנם הקצוב. ואת זאת רמזתי בנשאי מקדם עפ"י ה' יחנו דהיינו כשעושים רצונו של מקום שזהו קיום העולם דהיינו השלום כזמן מתן תורם דכתי' ויחן שם ישראל נגד ההר וז"א עפ"י ה' יחנו אזי הצדיקי' עפ"י ה' יסעו לא קודם זמנם ח"ו אם יש שלום בעולם:

חזרתי ואמרתי עפ"י ה' יחנו ועפ"י ה' יסעו וגו' בהקדים מ"ש התנא שע"כ הוא נוצר וע"כ הוא נולד וע"כ הוא חי וע"כ הוא מת וא"כ עיקר תכלית האדם הוא לשמור מצותיו וחקיו יתש"ל ועי"ז זוכה שמיתתו בנשיקה כמרע"ה דכתי' ביה עפ"י ה'. וז"א עפ"י ה' יחנו ועפ"י ה' יסעו על כרחו ועיקר הוא את משמרת ה' וגו' ומיתתו עפ"י ה' כמשה:

חזרתי ואמרתי את משמרת ה' שמרו בהקדים את הידוע דלעת"ל שואלים את האדם ציפית לישועה כי זהו עיקר תכלית חיי האדם לצפות בכל עת ובכל רגע ישועת ה' כי קרובה כדכתי' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבא וידוע דמילת שמר יש לפרשה בלשון המתנה כמו ואביו שמר את הדבר. וז"א את משמרת ה' שמרו הננו מצפים לישועתך שתמהר ותחיש לגאלינו גאולת עולמים בעגלא ובז"ק כיר"א:

דרוש יח לשבת כלה

דרוש שדרשתי בבהכ"ן הגדולה שנת תרמ"ז ליצירה:

והנושא בא ושמרו את משמרתו ואת משמרת כל הערה ושמרו את משמרתו ואת משמרת כל העדה לפני אהל מועד. ושמרו את משמרתו ואת משמרת כל העדה לפני אהל מועד לעבור את עבודת המשכן:

איתא במס' אבות פ' ג' חביבין ישראל שנקראו בנים למקום חיבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום שנאמר בנים אתם לה' אלד'יכם. חביבין ישראל שניתן להם כלי

חמדה חיבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו עכ"ל:

יסוד העולם וקיומו היא התורה הקדושה שתתעלה היא חיינו ואורך ימינו כי ע"י עסק התורה נשיג למטרתינו לחיים נצחיים והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכינו שלא נגע לריק ולא נלד לבהלה והיא שעשועינו בעוה"ז כמו שמצינו בפסחים ד' ס"ח רב יוסף הוו עבדי עיגלא תילתא ביומא דעצרתא והוה אמר אי לאו האי יומא דקא גרים כמה יוסף איכא בשוקא. נמצא שהיה משתעשע כלימוד התורה:

אך לנו לדעת ולהבין אמרי בינה שהיה אומר אי לאו האי יומא דקא גרים וכו' דח"ו מיחזי כהתפארות שהוא לומד וכמה יוסף שלא למדו וחלילה לחשוב כן על רב יוסף שהוא בעצמו אמר לא תיתני ענוה דאיכא אנא ואיך יוצדק לחשוב שהוא היה מתפאר ח"ו ובודאי דדברים אלו היה אומר ללמדנו מוסר השכל ולא ידענו כוונתו. ואולם נלע"ד לפרש וקודם כל נבין מאמר בש"ס דע"ז ד' ג' ע"א לעת"ל יבואו אוה"ע לפניו יתש"ל ויאמרו חנה לנו מראש ונעשנה [הכונה שיתן להם התורה ויקיימו אותה] ואומר להם הקב"ה שוטים שבעולם מי שטרח בע"ש יאכל בשבת מי שלא טרח בע"ש היאך יאכל בשבת ואעפ"י כן מצוה קלה יש לי וסוכה שמה לכו ועשו אותה הלכו כל אחד לגגו ועשו סוכה והקב"ה מקדיר להם חמה מנרתיקה כתקופת תמוז ותכף יצאו ובעטו בה. ופריך והאמר רבה מצטער פטור מן הסוכה ומשני נהי דפטור בעוטי מי מבעטי בה עכ"ל. והנה לנו לדעת למה בחר הקב"ה במצות סוכה טפי ממצוה אחרת. ומהרש"א ז"ל בח"א נר' דנרגש מזה וכתב דרמז להם הקב"ה שהעוה"ז הוא כמו סוכה דירת עראי עכ"ל ולא ידענא מאי קאמר מר מאחר שהם תובעים התורה. ונלע"ד בהקדים מה שראיתי להגאון מלבים בס' התורה והמצוה בפ' אמור שכתב וז"ל הנה ידוע דכל דבר שיש בעולם יש בו חומר וצורה ותכלית בדרך משל החיטים בשעת צמיחתן מן הארץ עם השבולים וקש ותבן הם נקראים חומר ואחר המירוח שהוא גמר מלאכתן נעשו צורה והתכלית הוא כשעושים אותו פת לאכילה. כן נמי דומה בדומה כללות האומה ישראלית כשיצאו ישראל ממצרים היו נקראים חומר יען לא היה בידם תורה ומצות והיו כבהמות שכל ימי חייהם נקראים חומר ובפרט שהיו משועבדים בחומר ובלבנים. וכשקבלו את התורה בחג השבועות נעשו צורה שנתקנו גופם לעבוד את ה' ולהשיג לתכלית המטרה שהוא לעוה"ב לעולם שכלו שכת. ואמטו"ל ציוה אותנו הקב"ה בחג הפסח הק' להקריב קרבן העומר מן השעורים לרמוז שעדין אנו כבהמות. ובחג השבועות ציוה אותנו להקריב שתי הלחם שהוא מן החיטים לרמוז שע"י קבלת התורם נעשו צורה. וכל תכליתה הוא

להשיג לחיי העוה"ב ולהכי ציוה אותם הקב"ה לקיים מצות סוכה שם רמז שכל חיי העוה"ז הם דירת עראי כצל ימינו עלי ארץ וע"י עשיית מצות סוכה ישכיל האדם בחייו שהם הבל ורעות רוח ויתן חשקו וחפצו לעסוק בתורה מה שיוכל האדם ללמוד משניות תהלים מעמדות ולקיים מצותיו יתש"ל כי זה תכלית בריאת האדם האיש הישראלי אשר זכינו לקבל התורה משא"כ הגוים כמו עת שנולדו מבטן אמם שהאדם בעת לידתו הוא חומר כן נשארים עד יום מותם נמשל כבהמות נדמו. וזהו כונת. דהע"ה מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום ופשוט:

אמור מעתה זה יהיה כונת המאמר שלעת"ל יתקבצו אוה"ע לשאול הגיעו תנה לנו מראש ונעשנה שבאותו זמן רוצים שיתן להם התורה ולזה השיב להם הקב"ה שוטים שבעולם מי שטרח בע"ש דהיינו שקבלו את התורה בכל לב ונפש ישיגו לתכליתה לעולם שכולו שבת אבל מי שלא טרח בע"ש שאתם לא רציתם לקבלה היאך יאכל בשבת. ורמז להם שכל תכלית קבלת התורה הוא לשמור ולעשות ולקיים כדי לידע שהעוה"ז הוא להבל דמה ימיו כצל עובר. ולזה אמר להם מצוה קלה יש לי לכו ועשו אותה הכונה מינה תבינו שכל עיקר חיי העוה"ז הוא דירת עראי. והם טפשים הבינו הדבר כפשטה ועלו לראש הגג ועשו סוכה והקב"ה הקדיר להם חמה מנרתיקה ותכף בעטו בה ויצאו והראו לדעת כי אינם סובלים לעשות כל מצותיו יתב' אף שסובלים צער גדול כישראל עם קדוש שממיתים עצמם ללמוד וללמד ולשמור ולעשות. וזה חידש לנו מהרש"א. ז"ל שמצות סוכה שציוה להם הקב"ה הוא שרמז להם שהעוה"ז הוא דירת עראי כמו הסוכה:

וזה יהיה כונת המאמר בילקוט פ' כי תצא ר' תנחום פתח זכרוניכם משלי אפרי לגבי חומר גביכם (איוב י"ג) כך אמר הקב"ה לישראל אם זכיתם הרי אתם בניו של אאע"ה שהמשיל עצמו לאפר דכתיב ואנכי עפר ואפר ואם לאו לגבי חומר גביכם התקינו עצמיכם לשעבוד מלכיות ולכאורה המאמר הזה הוא סתום וחתום מה היא הזכיה ומה הוא הקנס שעבוד מלכיות ואיך הוא מדה כנגד מדה. אבל עפי"ה הנה נכון וידוע שאאע"ה קים כל התורה כולה ואפי' עירובי תבשילין ומדת הענוה התחילה מאאע"ה ומדת הענוה היא ראשונה כדכתי' עקב ענוה יראת ה' וכתי' ראשית חכמה יראת ה'. ובכן זה נר' כונת ר' תנחום אם זכיתם לקיים את התורה הרי אתם בניו של אאע"ה ופירושו שכבר עשיתם עצמיכם צורה תשיגו אל התכלית לחיי עוה"ב. ואם לאו שאין אתם עוסקים בתורה הרי אתם כבהמות שכל ימיכם חומר בלי צורה שנבראתם לישא משא כבד כל ימי חייכם וז"א לגבי חומר גביכם התקינו עצמיכם לשעבוד מלכיות להיות משועבדים כבהמות וכמובן. וא"כ שפיר למדנו מוסר השכל מרב יוסף שאמר אי לאו

האי יומא דקא גרים שזכינו בו לקבל התורה ועל ידה נשיג אל המטרה כמה יוסף איכא בשוקא שהם כבהמות ממש. וזה נלע"ד שזהו ההתראה שהתרה בנו הקב"ה בשעת מ"ת אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים וגו' ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וגו' והיתם לי סגולה מכל העמים וגו' שהקב"ה מודיע לישראל אחר שיצאו ממצרים כחומר בלי צורה אם יקבלו התורה יזכה להתכלית הנרצה דבזה יהיו סגולה מכל העמים: ברם להבין כונת הני קראי ויקרא אליו ה' מן ההר לאמר כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישר' אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והיתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש וגו' וידוע דכל ספרי המפרשים מלאים כל טוב בפירוש הני קראי וגם אני בעניותי פירשתי בכמה אופנים והנה בעתה מצוה להביא מן החדש אי ניחא קמי שמייא ואם יוכשר בעיני מו"ר נלע"ד לפרשם ואגב נבין הני קראי בפ' דברים בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר היטיב וגו' ה' אלד'ינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה פנו וסעו לכם וגו'. די"ל מאי נ"מ לידע אם היה בעבר הירדן או במקום אחר. ותו ק' אומרו ה' אלד'ינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה ולא מצינו היכן דיבר אלינו הקב"ה רב לכם שבת בהר הזה ונר' שיובנו בהקדים מתני' דכתובות ד' ק"י ג' ארצות לנשואין יאודה ועבר הירדן והגליל ופירש"י שאם נשא אשה באחת מג' ארצות הללו אינו כופה אותה להוליכה לאמת מג' הארצות. והרא"ש ז"ל הביא התוספתא והירוש' דדברים סותרין זה את זה. ואיכמ"ל רק בקיצור אביא דדעת ר"ת ז"ל דאם הוא מיאודה ונשא בגליל מלבד דאינו כופה להוליכה ליאודה אלא היא כופה אותה שידור בגליל שע"מ כן נשאה זהו לד' הירושלמי. והר"מ מרוטונבורג ז"ל פירש דיש חילוק בין אירוסין לנשואין דאם הוא מיאודה ואירס אשה בגליל כופה אותה להוליכה לעירו אך אם נשא אותה בגליל אינו כופה אותה להוציאה משם שע"מ כן נשאה רק אם הלכה עם בעלה פעם אחת וחזרה לבית אביה להגליל כופה אותה להוציאה ביאודה אפי' שנשא אותה בגליל. ועוד אשמועינן הר"מ ז"ל דאם הוא מיאודה והיא מהגליל ונשא אותה בעבר הירדן כופה אותה להוליכה למקום שירצה. והריב"ש ז"ל בסי' קע"ז נשאל באחד שאירס יתומה אחת עם אמה ושלחה אחריה שתבא אצלו כי כן היה התנאי ביניהם שחייבת לבא אצלה ואמה מכחשת שמעולם לא היה תנאי כלל ובכן לא ישלח לה לא מזונות ולא גט כי אם שתבא אצלו והשיב שאם התנאי היה עם אמה יכולה היתומה לטעון אם אמי התחיבה אני לא נתחיבתי או כנוס או פטור ואם החתן טוען שידעה היתומה והיתומה מכחשת תשבע אמה שלא היה תנאי כלל ואם

תודה היתומה חייבת לקיימו. וה' מהר"מ אלשיך ז"ל בסי' כ"ה נשאל כנדון זה והשיב דאם השדכן הוא העד שהיה תנאי חייבת הכלה לישבע להכחיש את העד יע"ש. כי כל חיליה הוא מתשו' הריב"ש ז"ל. וה' ישועות יעקב ז"ל בסי' ע"ה ס"ק ז' הביא דברי ה' מהר"מ אלשיך ז"ל הנז' והק' עליו דאין כאן מקום לשבועה שאין כאן תביעת ממון יע"ש. ואחרי המחי"ר לא אדע שכול איך יצאו דברים אלו מפה קדוש דאין כאן תביעת ממון כיון שהחתן רוצה לפטור עצמו ממזונות מסיבת התנאי וכמ"ש הריב"ש ז"ל האמת אתמהה. איך שיהיה מעתה מצאה החקירה מקום לנוח כיון דמעמד הר סיני היו נשואין יכולים ישראל לסרב מלקבל התורה במדבר כיון שאחר הנשואין רוצה להוליכם לארץ ישראל כמו שאמר בפ' וארא והצלתי וגאלתי וגו' ולקחתי אתכם לי לעם וגו' והבאתי אתם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותם לאברהם ליצחק וליעקב. וא"כ לה' ר"ת היא יכולה לכופו שידור עמה במקום הנשואין ולדעת הר"מ ז"ל הוא אינו יכול לכוף אותה להוליכה למקומו כיון שנשא אותה במקומה וא"כ בדין יכולים לסרב מלקבל את התורה ולעשות הנשואין בהר סיני בטענה מספקת כי יספוק להם מזונותיהם וישרה שכינתו במדבר סיני לעולם לה' ר"ת ולדעת הר"מ אינו יכול לכופם להוליכם למקומו. ואם אבותינו הק' נתחייבו הם לא נתחייבו וכמ"ש הריב"ש ז"ל. ובפרט כי השדכן הוא העד מרע"ה כה אמר להם תעבדון את האלקים על ההר הזה וכי שתנאי היה שהנשואין יהיו בהר סיני:

אך יש לתרץ על החקירה הנז' ד' תירוצים להודיעם שאין בדבריהם ממש. זה יצא ראשונה שכבר כתב מהר"מ ז"ל שאם הלכה פעם אחת אפי' חזרה לבית אביה יכול לכופה שתלך למקומו. וכבר ידוע מ"ש יונתן ן' עוזיאל בפי' הפסוק ואשא אתכם על כנפי נשרים כי בליל יציאתם ממצרים הוליך אותם לביהמ"ק ושם אכלו קרבן פסח והחזירם למדבר. א"כ הרי כבר הלכו פעם אחת לא"י ויכול לכופם הקב"ה להוליכם למקומו אחר הנשואין. זאת שנית דכל דין זה הוא היכא דיש לה מקום דירה בגליל והלך החתן ונשא אותה בגליל אינו יכול לכופה אבל אם נשא אותה בעבר הירדן כבר כתב מהר"מ דיכול לכופה להוליכה אל מקומו כ"ש בנ"ד דישראל לא היה לשם שום מקום דירה והקב"ה כביכול כ"ע דיליה הוא ובכל מקום הוא מקומו כי מלא כל הארץ כבודו הו"ל כאילו נשא אותה בעבר הירדן. שלישית דכ"ע מודו דאם הוא רוצה לעלות לא"י והיא אינם רוצה דכופין אותה לעלות ושפיר מצי קבה"ו לכפותם לעלות לא"י מקודשת שיהיו קדושים. רביעית שכבר התנה עמהם והבאתי אתכם אל הארץ הרי שתנאי היה עמהם שיבואו אחר הנשואין: מעתה נא"ה דהקבה"ו כביכול חשש שמא יסרבו מלקבל התורה בהר

סני בטענה זאת ואמטו"ל ויקרא אליו ה' מן ההר בסיבת טענתם שאינם רוצים לקבל התורה בהר סיני ולזה אמ"ל כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים ותגד לבני ישראל אלו האנשים שלא יוכלו לסרב ומפרש הטעמים א) אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים שכל האותות שעשיתי היה בכדי שתקבלו את התורה כדכתיב תעבדון את האלד'ים על ההר הזה יהיו הנשואין דוקא. ב) לא תוכלו לסרב מלבא לא"י שהרי כבר הייתם פעם אחת ואשה אתכם על כנפי נשרים וכמו שתרגם יונתן ב"ע. ג) בפירוש התניתי עמהם והבאתי אתכם וז"א ואביא אתכם אלי. ד) שנשואין אלו שאני מקדש אתכם והיתם לי סגולה מכל העמים הלא תדעו כי לי כל הארץ כ"ט דידי הוא ואין לכם מקום פטור. ה) שאני רוצה לעלות לא"י בכדי שתהיו ממלכת כהנים וגוי קדוש ובזה כ"ע מודו: מעתה נר' דזהו כוונ' מרע"ה אחר ששמע כל הטעמי' הנז"ל רצה להודיעם מ"ש הר"מ ז"ל שאם לא קדש אותה במקומה וקדשה בעבר הירדן כופה אותה להוליכה למקומו זהו טעם אחר מלב דהטעמים שדבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה דהיינו השליחות הנז' שאמ"ל כה תאמר לבית יעקב וגו'. וז"א בעבר הירדן וגו' ואם כנים אנו בזה יתורץ קו' התוס' שהק' דלמה כפה עליכם את ההר מאחר שכבר אמרו נו"ן ותיר' שהכפיה היתה לתורה שבע"פ. ועפ"י דרכינו דהאמת דישר' לא סירבו מלקבל התור' אלא חשש שיטענו שאחר כניסתם לא"י יהיו הנשואין ולא אתה ומשו"ה כפה עליהם את ההר להודיע שאין בטענתם ממש. ואדרבא לטובתם ולחיבתם כפה עליהם את ההר. והכי דייק לישנא דמתני' הניצב פתח השער חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה ודקדק בדבריו שהיל"ל חביבין ישר' שנתן להם כלי חמדה כי תיבת שניתן מורה שניתן להם ע"י כפיה:

אך להבין כוונת התנא ז"ל ובפרט סמיכות המשניות חביבין ישר' שנקראו בנים למקום וכו' חביבין ישר' שניתן להם כלי חמדה. ונלע"ד לפרש בהקדים את הידוע דמעמד הר סיני היו הנשואין כמ"ש לעיל והכי איתא במד' פ' עקב הלכה אדם מישר' שקידש אשה מי צריך ליתן שכר כתובה כך שנו רבותינו החתן נותן שכר הכתובה ממי למדנו מהקב"ה בשעה שקידש את ישר' בסיני דכתיב ויאמר ה' אל משה לך אל העם וקידשתם וגו' ומי כתב הכתו' מרע"ה שנאמר ויכתוב משה את התורה ומה שכר נתן לו הקב"ה זיו וכו' יע"ש. והכי איתא בכמה מקומות בפרשת נשא ושיר השירים וכ"כ בעל הטורים בפ' ואביא אתכם אלי וז"ל האשה נקנית בג' דרכים בכסף בשטר ובביאה בכסף זו ביזת מצרים בשטר זו התורה ובביאה זו ואביא אתכם אלי: והנה ראיתי להרה"ג החבי"ף ז"ל בס' עמודי חיים שחקר חקירת הכם לפי מאי דקי"ל האשה אינה מתקדשת אלא לרצונה

ואם קדשה בע"ב אינה מקודשת א"כ איך כפה הקב"ה על ישר' את ההר כגיגית דהוי באונס ואין קידושיו קידושין והוא ז"ל תירץ כמה תי' עי"ש:

ואנא דאמרי הנם שאין משיבין על הדרש אך אחרי ממחי"ר מלבד דדין זה אינו מוסכ' דלד' הרי"ף ז"ל והעיטור ז"ל ס"ל דהויא מקודשת כיון שקבלה מעות וכמ"ש הה"מ פ"ד מה' אישות. עוד זאת יתירה דאפי' אם היה מוסכם מכל הפוסקים ז"ל דאינה מתקדשת באונס איני רואה מקום לחקירה זאת דהכי איתא התם בפ' חזקת דמ"ח ע"ב אמר רבא והלכתא תליוה וזבין זביני זביניה ואפי' בשדה זו ואפי' ארצי זוזי ואפי' אישתמיט דהא אשה כשדה זו דמיא ואמר אמימר תליוה וקדיש קדושיו קדושין ופי' רשב"ם דדמיא לזביני שמכרה עצמה לו ואף באונס מקודשת. מר בר רב אשי אמר באשה ודאי לא הוו קדושין הוא עשה שלא כהוגן לפיכך עשו עמו שלא כהוגן ואפקעינהו רבנן לקדושין מיניה. אמ"ל רבינא לרב אשי תינח קדיש בכספא קדיש בביאה מאי איכא למימר ומשני שוויה רבנן לבעילתו בעילת זנות ופי' רשב"ם דמר בר רב אשי מודה לאמימר דאם קדשה באונס הוה זביניה וקדושיו קדושין אלא דרבנן קנסוהו משום שעשה שלא כהוגן אף דמדאורי' הוו קדושין: ואם כן לא נשאר מקום לחקירתו לגבי קוב"ה כב יכול שאנס אותנו לקדושין דודאי דהוו קדושין וזה פשוט:

אך מה שיש לעמוד בזה הוא דאיתא במס' ברכות ד' ה' ע"א א"ר זירא בוא וראה שלא כמידת הקב"ה מדת בשר ודם שהרי אדם מוכר חפץ לחבירו מוכר עצב לוקח שמח אבל הקב"ה אינו כן נתן את התורה לישר' ושמח שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. וא"כ דבתורת מכר נתן לנו את התורה אין מקום למודעא דרב אחא דאמר מכאן מודעא רבא לאורייתא. והנה חקירה הלזו הביאה הרב נאות יעקב משם מ"ז הרב רצוף אהבה בדרוש לחג השבועות. והוא ז"ל תריץ יט'ב דהא דאמרי' תליוה וזבין היינו היכא דבשעת האונס קבל ההנאה אבל בשעת האונס לא קבלו ההנאה אלא יעודים שאח"כ שיכניס אותם לא"י וכיוצא כשיקיימו המצות. והרב חיי אברהם ז"ל בדרוש י"ט הביא חקירת ה' רצוף אהבה הנז' משם הרב אש דת שחקר חקירה הנז' והק' עליו דליכא שום חקירה. הנז' כלל דהא דאמרי' תליוה וזבין זביני זביניה לא נאמר כי אם לגבי המוכר דוקא אבל אם אנסוהו לקונה לקנות לא אמרי' זביני זביניה וכ"כ הרב העיטור באות מ' וז"ל ודוקא שאנסוהו למכור דאגב דקבל זוזי גמר ומקני הילכך גבי אשה נמי כי פליגי אמימר ורב אשי דוקא תליוה וקדיש דיהב זוזי ואיתתא קבליתנהו אבל אנסוהו לקנות ולקדש לאו כלום הוא וכן פסק המבי"ט ח"ב סי' ק"ך יע"ש וגם מרן ז"ל בב"י סי' ר"ה

הביא ס' העיטור בלתי חולק. וא"כ גבי תורתינו הק' שישר' הם היו הקונים הי"ל כמי שאנסוהו לקנות ושפיר כתב רב אחא מכאן מודעא רבא וכו':

אמור מעתה לדעת הרב העיטור ז"ל דס"ל דאם אנסו את האשה להתקדש קדושיו קדושין וא"כ גבי ישר' ליכא טענת מודעא אם היו הנשואין במעמד הר סיני. ואם היה נתינת התורה בדרך מקח וממכר כדאמרו בש"ס דברכות והא ודאי איכא טענת מודעא בודאי: ובהכרח לומר דהרב העיטור ז"ל ס"ל דמעמד הר סיני היו נשואין וקדושיו קדושין והקדושין היתה התורה הקדושה והוי ההנאה והאונס באים כא' ומלבד דליכא מודעא לד' הרב העיטור דאפי' באיניש דעלמא דעשה שלא כהוגן דקדשה באונס הו"ל קדושיו קדו' כ"ש וק"ו לגבי תורתינו הק' שהיא משיבת נפש פשיטא דליכא אונס ואדרבא צריכים להיות ששים ושמחים דאין לך הנאה גדולה מזה יותר מאלפי אלפים דינרי זהב. ואפשר דזה רמז לנו דהע"ה טוב לי כי עוניתי [הכוונה שכפית עלינו את ההר] למען אלמד חקיך והטעם כי טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף. ונקט תורת פיך ולא נקט תורתך רמז לתי' התוס' שכתבו שכפיית ההר היה על תורה שבע"פ:

עו"ן מ"ש הרב שארית יעקב בפ' מסעי לבטל טענת המודעא דההנאה והאונס הוו באחת בההיא דאי' בפ' האומנים שומרי שכר הם ופריך הא לא יהב להו אלא שכר מלאכתם ומשני בההי' הנאה דשבק כ"ע ואזל לגבייהו הוו ש"ש וא"כ מאחר שהקב"ה בחר בנו מכל העמים הוי ההנאה והאונס באים כאחת. עוד כתב תירוץ אחר לביטול טענת המודעא בהקדים תשו'. הר' לח"ר סי' קע"ט שנשאל בראובן שכפה את בתו למחול והכה אותה הכה ופצוע והשיב דהוי אונס והמחיל' בעולה וכי תימא שאין זה אונס מאחר שחייבת מן הדין לקיים מצות אביה ואף שהכה אותה ליכא אונס. הא ליתא ואפי' מאביה מקריא אנוסה כיון דקי"ל כבוד משל אב ואין הבן חייב לחסר ממונו בשביל כבוד אביו וה"ה להבת דנ"ד אינה חייבת לחסר ממונה בשביל כבוד אביה וכיון שהכה אותה אנוסה מקריא. מינה משמע לנו עם בני ישראל דלית לנו מגרמינו כלום כי מידו הכל ומידו נתנו לנו פשיטא דחיובא רמיא עלינו לקיים מאמרו יתש"ל וליכא שום טענת אונס. ואפשר דזה היה כוונתו יתש"ל כשא"ל הקב"ה לנתן הנביא בשליחות לדהע"ה בנך אשר יצא ממעיך הוא יבנה בית לשמי אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט מישור ובנגעי, בני אדם וחסדי לא אסור ממנו וגו' דהכוונה דהקב"ה מזהיר שצריך שיבנה בית לשמי ואם ח"ו לא ישמע לדברי והוכחתיו בשבט מישור כיון שכבר אמרתי אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן וליכא טענת אונס. ואם

תאמר הרי מחסר ממונו וכבוד משל אב ולא משל בן לזה תכף א"ל וחסדי לא אסור ממנו וא"כ אינו ממונו כי אם ממני:

אשר עפ"י הקדמות הללו וגם הקדמה ראשונה דג' ארצות לנשואין הנז"ל יומתקו לחכי ויכוח משה רבי' ע"ה עם יתרו ויאמר משה לחובב ן' רעואל המדיני חותן משה נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ד' אותו אתן לכם לכה אתנו והיטבנו לך כי ד' דבר טוב על ישראל ויאמר יתרו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך ויאמר אל נא תעזוב אותנו כי על כן ידעת חנותינו במדבר והיית לנו לעינים והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר יטיב ד' לנו והיטבנו לך. והדקדוקים רבו מהרבה א) מה זו נתינת טעם כי ד' דבר טוב על ישר'. ב) תשו' יתרו לא איך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך היה די שיאמר לא אלך ומאי נ"מ שהולך אל ארצי ואל מולדתי כאילו נותן טעם שלא ילך מסיבה שהולך לארצו ולמולדתו. ג) תשו' מרע"ה אל נא תעזוב אותנו כי ע"כ ידעת חנותינו במדבר כאילו היא טענה מספקת. ועוד טענה אחרת והיית לנו לעינים ורז"ל פי' שהוא נתן עצה בדיינים בפ' ואתה תחזה משמע דע"י טענה זו צריך שילך עמהם ולא ידענא כוונתו. ד) עוד אמ"ל והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר יטיב ד' לנו והיטבנו לך. ולא ידענו מה הוסיף עוד וכבר בתחילה אמ"ל לכה אתנו והיטבנו לך: והנה כבר ידוע כמה דשו רבים ונכבדים בפירושם ואני בעניי פי' כמה אופנים בדרשות הקודמות ואולם הנני ב"א לבארם בס"ד אי ניחא קמי שמיא עפ"י כל ההקדמות הנז"ל ורק הקדמה אחת קטנה שכתבו המפרשים שיתרו כל הליכתו היא מטעם כפיית ההר ואיכא טענת מודעא ואמטו להכי היה הולך. ומרע"ה התחיל להתוכח עמו ואמ"ל נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ד' קודם שהוציאם ממצרים והבאתי אתכם אל הארץ וא"כ חייבים אנחנו ללילך לא"י וא"כ גם אתה לכה אתנו ותלמוד תורה וז"א והיטבנו לך ואם תחוש אודות המודעא הלא תדע כי בההיא הנאה דשבק כ"ע ואזל לישראל בטענה זאת שההנאה והאונס באים כאחד בטלה טענת מודעא וז"א כי ד' דבר טוב על ישראל. והשיב יתרו לא אלך לא"י בטענה כי אם אל ארצי ואל מולדתי הכוונה דאתם לא היה לכם ארץ מולדתכם וכופה אתכם ללילך לא"י אבל אני יש לי ארצי ומולדתי ואני מקיים את התורה והקב"ה יספיק לי מזונותי שם. וע"ז השיב לו מרע"ה אל נא תעזוב אותנו בדרך בקשה למה אני אומר לך בדרך בקשה כי ע"כ ידעת חנותינ'ו במדב"ר שלא היה לנו ארץ מולדתינו וא"כ אל נא תעזוב אותנו. ועוד טענה אחרת והיית לנו לעינים הכוונה עפ"י מ"ש רז"ל דשבת ודינין נצטוו במרה קודם מ"ת. והטעם שנתן להם שבת ודינין קודם מ"ת יען דקיי"ל כל השומר שבת כהלכתו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית וגם קי"ל כל הדן דין אמת

לאמיתו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית. וע"י שקבלו שבת ודינין נעשה שותפי' ובטלה טענת המצרנות ממלה"ש. וז"א ג"כ יבטל טענת המודעא כיון שקבלו מקצתם מוכרחים לקבל השאר דהני בהני שייכי. ולזה אמר לו והיית לנו לעינים שכבר קבלת הדינים שכתבת פ' ואתה תחזה וא"כ חייב אתה לקבל השאר. וכיון שכבר קבלת הדינים כמה טובות צוה הקב"ה על הגרים ואהבתם את הגר וגר לא תונה וכיוצא והיה כי תלך עמנו והיה הטוב ההוא אשר יטיב ד' לנו והיטבנו לך הטובה היא בשבילך ודו"ק:

ובכן זה יהיה כוונת סמיכות המשניות חביבין ישר' שנקראו בנים למקום וע"י שנקראו בנים למקום אף שכפה עליהם אין זה אונס דמחוייבים מן הדין לקיים מאמרו יתש"ל וז"א חביבין ישר' שניתן להם כלי חמדה באונס: ובא"א נלע"ד לפרש כוונת הני קראי ונדקדק עוד במה שפירש"י זיל כי אם אל ארצי ואל מולדתי נכסיי ובני משפחתי ולנו לדעת מי הכריחו ז"ל לפרש נכסיי ומשפחתי הפך המובן. ונר' שיובנו בהקדים מאי דאיתא בפ' לא יחפור דף כ"א ע"ב אמ"ר הונא כריה דרב יאושע בר מתא דבר מתא מצי מעכב שלא יבואו עוד אנשים סוחרים ויפסקו לחיותייהו ואם צורבא מרבנן הוא לא מצו לעכבו יען שנהנים מתורתו. וה' שארית יאודה ז"ל סי' י"ב נשאל בראובן שהוציאו המלך מסאלונקי והניח חזקת חנות אחת אם איבד חזקתו עפ"י התקנות. והשיב דלא איבד חזקתו כיון שיצא לאונסו בדבר המלך. ואפי' אם היה יוצא לרצונו כל שמעשיו מוכיחים שדעתו לחזור מהני. וכן אם הניח נכסיו בעיר לא הפסיד חזקתו. וה' מהרח"מ ז"ל בח"ב סי' ל"ט נשאל באנשים שיצאו מן העיר מסיבת הרעב וחזרו לא איבדו חזקתם דזה הוי לאונסו ול"מ אם יצא לאונסו או שהניח נכסיו או שמעשיו מוכיחים דלא איבד חזקתו אלא אף אם גילה דעתו שיצא ע"מ לחזור לא איבד חזקתו. נמצא דלדעת ה' מהר"י טאיטצאק ז"ל אם הניח נכסיו בעיר אפי' יצא מרצונו וכן אם מעשיו מוכיחים שדעתו לחזור לא איבד חזקתו. ולד' ה' מהרח"ש ז"ל אף אם גילה דעתו לבד שדעתו לחזור לא איבד חזקתו וכ"כ ה' מהריק"ו ז"ל בשם ראב"ן ז"ל לגבי חזקת הישוב. אבל מהרשד"ם ז"ל סי' זכ"ר נשאל על מי שברח מחמת הבע"ח אם איבד חזקתו והשיב דודאי איבד חזקתו מההיא דאמרי' בפ' המפקיד ד' ל"ט ע"א אמר ר"ן אמר שמואל שבוי שנשבה מורידין קרוב לנכסיו יצא לדעת אין מורידין קרוב לנכסיו ורב נחמן דידיה אמר בורח הרי הוא כשבוי ופריך בורח מחמת מאי אילימא מחמת כרגא יצא לדעת הוא אלא מחמת מרדין. נמצא דאם ברח מחמת חוב כרגא יצא לדעת מיקרי יע"ש. ובסי' רמ"ד כת' דאם יצא הוא ואשתו מן העיר מיקרי עקירת דירה אב אם האיש הלך לבדו והניח אשתו שם לא איבד חזקתו:

אשר בזה פי' הרב גדולת מרדכי ז"ל בד' ס"ד ע"א כוונת הפסוק ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי כבד הרעב בארץ כנען ועתה ישבו נא עבדיך בארץ גשן. דהכוונה דיעקב אע"ה היה חושש שמא כיון שעקר דירתו הוא וכל בני ביתו וכל נכסיו א"כ איבד חזקת הישוב מארץ ישראל ולזה הוכרח לגלוי דעתו כמ"ש ה' מהרח"ש ז"ל וז"א לגור כארץ באנו ולא להשתקע כי לא באנו רק מסיבה כי כבד הרעב וזה מיקרי יצא לאונסו ועת"ה לפי שעה ישבו נא עבדיך בארץ גושן ודפח"ח יע"ש שהאריך למעניתו:

ואפשר דלזה הוצרך הקב"ה להבטיחו ליעקב אע"ה אל תירא מרדה מצרימה אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה. יען ראהו שהיה מצטער שמא יפסיד חזקת הישוב ומשו"ה היה מתיירא לצאת מא"י ולזה אמ"ל אל תירא שלא תפסיד חזקת הישוב והרי די בגילוי דעת לבד שיצאת ע"מ לחזור ואנכי אעלך גם עלה ודו"ק:

עוד נקדים מ"ש הרב מהרש"ך ז"ל ח"ב סי' קע"ה דבעיר חדשה שנתיישבו עשרה ראשונים ברשות המלך ופטרם ממסים וכיוצא. ואח"כ נתוספו דיורים חדשים ומשלמים מסים להמלך ותובעים מן הראשונים שיפרעו המס עמהם יען הם סוחרים ומרויחים בעיר. והשיב שאין הראשונים חייבים יען הם זכו קודם בחזקת הישוב ופטרם המלך והחדשים שניתוספו מחדש דוקא חייבים: עו"ן מ"ש ה' בירך יצחק ז"ל בפ' בשלח בכו' הפסו' ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען דקשיא רישיה דקרא לסיפיה דבתחי' קאמר שאכלו את המן עד בואם אל ארץ נושבת דהיינו עד כניסתם לארץ וסיפיה כתי' עד בואם אל קצה ארץ כנען. והוא ז"ל תירץ עפ"י הקדמה משם המפרשים דמה שנתעכבו ישר' מ' שנה במדבר הטעם יען כשיצאו ישראל ממצרים שמעו כל יושבי ארץ כנען שכבר מוכנים ישראל ליכנס לארץ עמדו והחריבו כל הבתים וקצצו כל האילנות ועשאום חרבה ושממה. ולכן עיכבם הקב"ה במדבר עד שנתיאשו והבינו בדעתם שלא יכנסו לארץ ובנו כל הנהרסות ונטעו אילנות ונעשית בנויה ומשוכללת אחר מ' שנה ואז הסכים הקב"ה להכניסם לארץ. ועתה זהו כונת הכתו' ובני ישראל אכלו את המן מ' שנה ותכף נרגש הכתוב ולמה עיכבם מ' שנה ונתן טעם עד בואם אל ארץ נושבת שנבנו החרבות אבל את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען ודפת"ח:

עו"ן מאי דאיתא במד"ר פ' שמות שיתרו היה כומר לע"ז וכשנתן בדעתו לעשות תשו' אמר לבני עירו אני זקן בחרו לכם אחר ונתן להם כל הע"ז וכשידעו בני עירו קמו ונדוהו

ולא הניחו לשום אדם שיעשה מלאכתו ולא לרעות צאנו ומסר הצאן ביד בנותיו לרעות. ובמד"ר פ' יתרו איתא שיתרו ברק מחמת בני עירו:

מעתה נא"ה והוא דמרע"ה כיון שראה את יתרו שברח מבני עירו ונדוהו בכי הא ודאי דהפסיד חזקת הישוב כיון דכל בני עירו שונאים אותו ודאי דיצא ע"מ שלא לחזור. ולזה אמ"ל נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם לכה אתנו והיטבנו לך ותזכה עמנו בחזקת הישוב בארץ ישראל ואל יעלה בדעך כי גם אנחנו כבר הפסדנו חזקת הישוב מא"י כיון שיצא יעקב אע"ה משם שהרי ה' דבר טוב על ישראל כבר אמ"ל הקב"ה אל תירא מרדה מצרימה. וע"ז השיב לו יתרו לא אלך הכונה שלא תחשוב שאני הפסדתי חזקת הישוב מבני עירי שהרי הנחתי שם נכסיי ובני ביתי וז"א כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך ולזה הוכרח לפרש רש"י ז"ל ארצי ומולדתי שהוא נכסיו ובני משפחתו. וכמ"ש ה' שארית יאודה ז"ל דאם הניח נכסיו לא איבד חזקתו וגם ה' מהרשד"ם ז"ל דאם הוא לבדו הלך בלא אשתו לא איבד חזקתו ולמ"ד דפי' מ"ש לא אלך לא אניח את הודאי ואטול את הספק נר' דזה כונתו כיון שאתם זכיתם בחזקת הישוב מקודם ואני אבא לזכות מחדש ואתם פטורים ממשא מלך כמ"ש ה' מהרש"ך ז"ל וא"כ זכותי יהיה מסופק אם אזכה כמותכם אם נחו וע"ז השיב לו מרע"ה אל נא תעזוב אותנו וכוונה אל נא תתפרד מאיתנו כי כמונו כמוך ממש כי על כן ידעת חנותינו במדבר הטעם שנתעבנכו במדבר עד שיבנו מחדש הנהרסות כלן והרי נעשית עיר חדשה וא"כ זכותך כמונו ממש. זאת ועוד שאתה ת"ח והית לנו לעינים ובצורבא מרבנן פשיטא דאין מעכב בידו יען נהנים מתורתו. ואם לא תרצה ליהנות מסיבת שאתה ת"ח צריך שתלך עמנו כדי שתזכה כמונו והיה הטוב ההוא אשר יטיב ה' לנו והיטבנו לך אי נמי אפשר לפרש שכבר כתב הרשב"א ז"ל הביא דבריו בב"י בח"מ סי' נ"ד דהדיין אף שאינו יכיל לקבל שום שכר על הדיינות מ"מ שכר הליכה יבול לקבל וז"א והיה כי תלך דייקא עמנו וגו': מעתה ניהדר אנפין למאמרינו הניצב פתח השער חביבין ישראל שנקראו בנים למקום וכו' חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה וכו' וכבר אמרנו לעיל טעם הסמיכות. ועתה נלע"ד לפרש בא"א אי ניחא קמי שמיא ואם יוכשר בעיני מו"ר בהקדים את הידוע דטענת מלה"ש היה מדין מצרנות כדי לזכות בתודה הק' והרב החסיד בס' ש"י פ' שלח לך כתב דאין הדין עמהם מטעם דאיתא בפ"ב דמס' חגיגה דמלה"ש ברקיע מעון והתורה היתה למעלה ברקיע העליון שהוא ערבות כדכתי' ואהיה אצלו אמון ויש הפסק בניהם. ואיתא התם בפ' המקבל ד' ק"ח ע"ב דאם יש הפסק משוניתא דהיינו שן סלע לית בה דינא דב"מ. נמצא דדין מצרנות אין להם רק דין שכן דוקא דאמרו התם שכן וקרוב מאי ת"ש טוב

שכן קרוב מאת רחוק ופירש"י דבעית הש"ס אינו בדין מצרנות רק עצה טובה היא שמי שיש לו יותר אהבה וחיבה עמו ורגיל עמו לו ימכרנה. וכתב ה' ירוחם כי שכן אינו ר"ל שדר אצלו כי כמה אנשים דרים זה אצל זה ואין להם שייכות ואהבה כלל אלא העיקר תלוי באהבה וחיבה והכי דייק טוב שכן קרוב שהוא אהוב חצרו ביותר יע"ש ופסקו מור"ם בח"מ סי' קע"א ס"ק נ"א יע"ש. וא"כ עם בני ישראל שאוהב אותנו הקב"ה כביכול אהבה עזה וכל היסורין שנותן לנו הקב"ה הוא לפי רוב האהבה קרא כדכתי' כי כאשר ייסר איש את בנו ס' אלהיך מיסרך. ואיתא בפ"ק דברכות ד ג' אמר רשב"י נ' מתנות נתן הקב"ה לישר' וכולם ע"י יסורים תורה וארץ ישראל ועוה"ב יע"ש. ומשו"ה הקדים הקב"ה והורידן לישראל למצרים וסבלו גלות ויסורים בכדי שיזכו לתורה ודאי שהם קודמים וזהו התשו' שהשיב מרע"ה למלה"ש על טענתם תנה הודך על השמים למצרי' ירדתם לפרעה השתעבדתם וכו' הכונה דמידי הוא טעמא שהורידן למצרים להראות אהבתו וחבתו לישראל כדכתי' ואוהבו שחרו מוסר ונתבטלה טענתכם שאתם שכנים: מעתה שפיר דייק תנא דמתני' חביבין ישר' שנקראו בנים למקום חיבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים הכינה כמה גדלה חיבתו יתש"ל לעיני כל העמים שנתן להם יסורין קשים במצרים שיהיו בבחינת בנים ועי"ז זכו לקבל התודה הק' שהיא כלי חמדה וזוהי חיבה יתירה נגד מלה"ש שהיה להם טענת שכן ולא זכו בה כי אם ישראל שהם שכן וקרוב דהיינו אהובו ורגיל עמו ודו"ק:

איך שיהיה חזרתי לנשאי מקדם אמרתי בתחילה דברי ושמרו את משמרתו ואת משמרת כל העדה שם רמז למ"ש בקוטב דרושינו כי מאהבת ה' אותנו נותן לנו כמה יסורים מינים ממינים שונים ובפרט עתה בהנה זאת כי צרה דעניותא וחסרון כיס הקשה ודוחק הפרנסה נא בעניים לבד כי גם בבינונים ויותר גדולים כמעט אין נקי מהפסדות ונזקים וחבלות מסיבת כי לא מצאו במה להתעסק ומבקשים להתעסק ומפסידים כל אחד לפי שעורו. הא ודאי לא על חינם הוא כי אם לעורר את לבבינו למען נשוב כל אחד בתשובה מעונות שבידו ובפרט כבוד התורה הק' ירד לסמיון לא ישמעו לקול מורים וכמה פעמים דברנו מוסר השכל גם לנשים שמיום ליום מוסיפין שינוי המלבושים וגילוי שערות והאנשים יגלחו את זקנם מחללי שבתות בפרהסיא מבזים את החכמים לעיני העמים משחקים בקוביא בקאב'אני. אני. ולבי אומר לי שצריכים אנו בתחי' ולעצמי אני אומר לתת אל לבי לחזור בתשובה ולהיות באחדות והשואת הדיעות וכשנהיה אנחנו בלב אחד יהיו דברינו נשמעים. וכאשר כתב הרב יערות דב"ש ז"ל שהמשיל משל נאה מי שיעמוד להוכיח את העם בדברי כיבושים ומוסר השכל אם יודע בעצמו שהוא אינו

נקי ח"ו בצד מה דומה לשר וגדול משנה למלך שהיה אוהב אותו המלך כבבת עינו לימים כעס המלך עמו וגירשו מעל פניו לעיר אחרת בשתיקה. וכשהלך לעיר אחרת כל רואיו לא ידעו שנגרש מאת המלך והיו מכבדים אותו כבוד גדול בחשבם שהוא עדין משנה למלך ואהובו כאשר היה מקדם. והשר בעצמו מוכרח להשתמר שלא יכבדוהו ויתחבא במחבואות יען הוא יודע בלבו שהוא גרוש מהמלך ואם יתודע אח"כ יהיה לו יותר חרפה וכלימה רח"ל. כן נמי דומה בדומה המוכיח אם יודע בעצמו שיש בו איזה גרעון הלא יאמר בלבו אילו היו יודעים מעשי היו משיבים לי טול קורה. וזה אמרתי שהוא כוונת דהע"ה לעשות רצונך אלד'י חפצתי ותורתך בתוך מעי בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלה ה' אתה ידעת. דלכאורה תיבות אתה ידעת אין לה מובן כי מאחר שהוא דורש בקהל רב למה צריך לו' ה' אחם ידעת כאלו הוא בצנעה. אבל עשי"ה הנה נכון דהוא היה יודע בעצמו שעושה רצונו יתב' ובתורתו יהגה יומם ולילה וז"א לעשות רצונך אלד'י חפצתי ותורתך בתוך מעי ובכן לי נאה להוכיח בקהל רב וז"א בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלה ואם יאמרו עלי איזה דבר ה' אתה ידעת שאני נקי. את זה רמזתי בנשאי מקדם כל מי שירצה להוכיח צריך בתחילה לשמור עצמו וז"א ושמרו את משמרתו ובזה יהיו דבריו נשמעים ויוכיח את העם וז"א ומשמרת כל העדה: חזרתי ואמרתי ושמרו את משמרתו ואת משמרת כל העדה לפני אהל מועד שם רמז לפטירת הצדיקים בעוה"ר בשנה זאת ואנא נפשאי לדאבון לבבי שבוע זאת פקודת בני ידידי במבחר ימיו נקצרו ימי עלומיו כי ארד אל בני אבל שאולה יה"ר תנוח נפשו של כל אחד בג"ע ויתפלל בעד הקהל הזה וז"א ושמרו את משמרתו יתפלל בעדו ואח"ך ואת משמר' כל העדה לפני אהל מועד: חזרתי ואמרתי ושמרו את משמרתו ואת משמרת כל העדה לפני אהל מועד לעבוד את עבודת המשכן שם רמז לכבוד השכינה ולכבוד בית הכנסת כי באמת עלי לבי דוי מראות התפילות הנאמרים בבהכנ"ס בכל יום חטופות זה עונה קדיש וזה עונה קדושה וזה קורא ס"ת הלא ידוע כי הקב"ה כביכול מאז הבקר קדמה שכינה ואתייא כדכתי' מדוע באתי ואין איש. וגם כמה אנשים מדברים בבהכנ"ס וכמה החמיר בזוה"ק האי מאן דמשתעי בבי כנישתא. וידוע דהתפילות הם במקום קרבנות תמידין. ואם אזכה שיקבלו דברי להתפלל בנחת ובסדר יקובלו ובעהי"ת נזכה להקריב קרבנינו בבית המקדש. ושמרו את משמרתו כביכול ואת משמרת כל העדה לפני אהל מועד שהוא בהבהכנ"ס הנקרא מקדש מעט נזכה לעבוד את עבודת המשכן ויבנה בית קדשינו ותפארתינו במהרה בימינו אכי"ר:

דרוש יט לשבת כלה

ממורי הרב ח"ק בעל המחבר ספר בני בנימן ז"ל. והנושא בא. ושמרו את משמרתו ואת משמרת כל הערה לפני אהל מועד את עבודת המשכן ושמרו את משמרתו ואת משמרת בל העדה לפני אהל מועד את עבודת המשכן:

גרסינן התם במס' שבת אמר ר"ח מאי דכתי' כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים למה נמשלו ישר' לתפוח אלא מה תפוח פריו קודם לעליו אף ישר' הקדימו נעשה לנשמע עכ"ל:

עלינו לשבח לאדון הכל אשר בחר בנו מכל העם ורוממנו מכל לשון בתת ה' לנו תורה חתומה חמדה גנוזה תורתו תורת אמת מעשה לבנת הספיר שפיר נאה מה נכבד היום הן עוד היום גדול כל שנה אקבעיה קמא הדר חוזר וניאו"ר הולך ואור מלא האורה אורים גדולים והימים האלה נזכרים ונעשים להאומה הנבחרת לתהלה לשם ולתפארת ישראל קדושים כמה חביבין יאודאי. הן הראנו את כבודו ואת גדלו בסבר פנים יפות ונחל ה' את יאודה חלקו נחלת ה' ויצונו ה' אלוד'ינו לעשות חוקים ומשפטים וטובים להחיותינו כהיום הזה וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את, כל החוקים האלה תרי"ג מצות שהתורה כוללת אשרי אנוס יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה הוא יאי וגולתיה יאי, כאשר חכמים הגידו כי תרי"ג מצות הם הרמוזים בבנין הגוף רמ"ח מצות עשה כנגד רמ"ח איבריו ושס"ה מצות ל"ח כנגד שס"ה גידיו ואין אדם שלם אלא בקיום כלהתרי"ג מצות ובודאי דאעפ"י ששלימות האדם תלוי במ"ע ול"ת כמ"ש מ"מ יש הפרש גדול ביניהם שבמ"ע חייב אדם לרדוף אחריהם ולהתעסק בהם בכל יכלתו כדי לקיימם אבל במצות ל"ת טוב לאדם שלא יתעסק בהם כדי לקיימם מפני שבמצות עשה הרגל בהם הוא טוב שמצוה גוררת מצוה אבל במצות ל"ת אם יתעסק בהם יש לחוש שמא יפתנו יצרו ועבירה גוררת עבירה ויבא להיות ח"ו האדם לידי עבירה וכמ"ש החינוך בהרבה מקומו' שהאדם נמשך אחר פעולותיו ודוגמ' לדבר מצאתי להרב מוהר"ש פירמו וכמ"ש במ"א שאעפ"י שמצוה שלא לשמה ועבירה לשמה שקולים הם אעפ"כ מוטב לעשות המצוה אף שהיא שלא לשמה מפני שמצוה גוררת מצוה ולא לעשות עבירה אף שהיא לשמה מפני שעבירה גוררת עבירה ובזה יובן לע"ד מאמר רז"ל במדרש משלי וז"ל דדיה ירווך וכו' בני מוטב לך לחבוק דדיה של תורה וכו' ואל תחבוק חק נכריה וכו' ושמא תאמר אין הקב"ה רואה מה שאני עושה ת"ל כי נכח פני ה' דרכי איש מכאן אמרו רז"ל דע מה למעלה ממך וכו' עכ"ל והמאמר הזה אומר דרשוני וחיו והרב אבא מארי ז"ל בספרו כ"י פי' הכונה על מי שבא לידו לימוד תורה שהוא קיום מ"ע או לחבוק חק

נכריה ולכוף את יצרו שהוא קיום מצות ל"ת ושמא תאמר אין הקב"ה רואה כונתי שהיא לטובה לקיים מל"ת ולא יענשני וכו' זת"ד ועם מ"ש בשם מוהר"ש פירמו ג"כ יתיישב שפיר כונתו ודו"ק ובזה יובן לע"ד כוונת הפסוקים במשלי סי' ב' שאומר להצילך מדרך רע וכו' העוזבים אורחות יושר ללכת בדרכי חשך השמחים וכו' להצילך מאשה זרה וכו' למען תלך בדרך טובים וכו' כי ישרים ישכנו ארץ ע"כ והדברים פשוטים ועוד פי' במ"א כמה פסוקים בזה לא עת האסף ולזה רמזו רז"ל לע"ד באומרם ושמרתם זו מצות ל"ת ועשיתם זו מצות עשה שם רמז שבמצות ל"ת לא צריך עסק בהם אלא דוקא שמירה שאם יבא לידו יקיים אבל במצות עשה צריך מעשה רב ולרדוף אחריהם לקיים אותם ובזה יובן לע"ד כונת הפסוק של פ' עקב שאומר והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם ושמר ה' וכו' ע"כ ונקדים עוד מ"ש הרב אבא מארי ז"ל בספרו כ"י בשם מוהר"ש אלגאזי ז"ל דמ"ש רז"ל מי הקדימני וכו' היינו על מ"ע אבל על מצות ל"ת לא שייך קדימה ויש לו שכר ועי"ז יש לו שכר ג"כ על מ"ע זת"ד ז"ל וזה הוא כונת הפסוק הנ"ל שאומר דהשכר דיש לכם כשתשמעון את המשפטים האלה ושמרתם רמז על מל"ת כמ"ש ועשיתם רמז על מ"ע ואז בהצטרפות שניהם ושמר ה' לתת לכם שכר על המצות וכו' ובזה יובן לע"ד ג"כ כונת הפסוקים בפ' יתרו שאומר ועתה אם שמוע תשמעון בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מכל העמים וגו' ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' שהכונה אם שמוע תשמעו בקולי לקיים מצות עשה ושמרתם את בריתי זו מל"ת ואז בהצטרפות שניהם יהיה להם שכר דהיינו והייתם לי סגולה וגו' וליכא משום מי הקדימני וכו' אבל להבין כל המשך הפסוקים שאומר אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים וגו' אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל וגו' ופירש"י אלה הדברים לא פחות ולא יותר, והדקדוקים רבו כמו רבו וכל המפרשים איש לפי דרכו פנו ואענה גם אני חלקי לפרשם והוא בהקדים מ"ש המפרשים שלפי האמת גאולת מצרים היתה גאולה שלימה. מכל שעבוד מלכיות לולי שחטאו ואז חזרה שעבוד מלכיות למקומה והענין הוא שהשי"ת עשה שבמצרים יהיו כל שבעים אומות וישתעבדו בישראל ד' מאות שנה ואח"כ יהיו חירות מכל שעביד מלכיות והיה גאולה שלימה אלא כיון שנסתכל השי"ת שאם היו שוהין עוד במצרים היו נכנסים ח"ו בחמשים שערי טומאה הוכרח לגאלם קודם זמנם בטענה או שע"י קבלת התורה יש להם דין הקדש והקדש מפקיע מידי שעבוד או כיון שישמרו המצות והתורה והשי"ת חפץ בהם מפקיעים מידי שעבוד כי מלך מפקיע מידי שעבוד וכולי עלמא דיליה הוא ומפקיע מידי שעבוד אבל בע"ה כיון שחטאו לבסוף חזרה הגזירה למקומה ונשתעבדו למלכיות

כמ"ש כ"ז בספרי המפרשים באורך וזה לע"ד נר' כונת הכתו' אתם ראיתם וגו' לרמוז להם שהוציאם ממצרים קודם זמנם ועתה ר"ל ועתה יש לכם לדעת שאם שמוע תשמעו בקולי וגו' ותקיימו התורה והמצות ר"ל אז והייתם לי סגולה מכל העמים ואין לכם עוד שעבוד מלכיות כי לי כל הארץ ומלך מפקיע מידי שעבוד ומכלל לאו אתה שומע הן שאם לא ישמרו יחזרו הגזירה למקומה וכיון שהכל גלוי לפניו וצפה והביט שעתידין הם לחטוא ולהשתעבד למלכיות ולכן חזר ורמז להם ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' אתם דייקא ולא בניכם אתם שתקבלו התורה תהיו חירות מטעם הקדש מפקיע מידי שעבוד ולא בניכם שעתידין הם להשתעבד לשאר מלכיות ולכן הוכרח לומר לו אלה הדברים וגו' לא פחות ולא יותר כדי שלא יאמר משה פחות מהדברים אלו כדי שלא לצערם על בניהם שישתעבדו או להוסיף שגם הם ח"ו אפשר שישתעבדו אם לא ישמרו את התורה לכן באה הזהרה לא פחות ולא יותר: והנה הרב מוהר"י קצבי ז"ל בדרשותיו פי' הכונה באופן אחר והוא בהקדים מ"ש במסכת ע"ז על פסוק מי יתן והיה לבבם זה להם וגו' לבטל מהם מ"ה א"א שכבר נגזרה הגזירה הא לא קבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא תהא אומה ולשון שולטת בהם שנא' למען יטב להם וגו' ופרש"י וז"ל הא לא קבלו וכו' הוי שומע מכאן שלא קבלוה לקבל שכר היום בעוה"ז אלא שלא תהא אומה ולשון שולטת בהם וזו הטובה הכתובה כאן וכו' ולכאורה יר' דאין לך מודעה גדולה מזו וכו' ול"ד להיא דצדקיהו דלא חשיב אונס היותו במאסר אלא מניעת הטוב ממנו דהתם היה במאסר וכו' אבל הכא אם לא יקבלו התורה ישעבדם תחת האומות הוי אונס גמור וכו' ושע"כ אמר הקב"ה אתם ראיתם וגו' כי אין זה אונס חדש וכו' ואין חי' בין זה להיא דצדקיהו וכו' והיינו דקאמר ועתה וכו' והייתם לי סגולה ולא ישלטו בכם אומה ולשון וכו' וטובה זו בעה"ז אבל לעה"ב ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגו' זת"ד ועפ"ז פי' פסוק כל כלי יוצר עליך וגו' עש"ב ועפ"ז פי' הרב אבא מארי ז"ל מאמר רז"ל במדרש רבא פ' נצבים וז"ל ד"א רבנן אמרי אמר הב"ה אם ברכת את התורה לעצמך אתה מברך שנא' כי בי ירבו ימיך וגו' וא"ת שמא לרעתכם נתתי לכם את התורה לא נתתי לכם אותה אלא לטובתכם שהרי מ"ה נתאוו לה וכו' ע"כ והכונה ירצה שהרי אמרו רז"ל שקבלת התורה היתה בשביל שלא ישלטו א"ה דוקא ולא בשביל החיים שהרי נגזרה גזירה אכן. ע"י ברכת התורה יזכר לחיים ארוכים ויתקיים פסק כי בי ירבו ימיך וגו' ולזה אמר אם ברכת את התורה וכו' שעי"ז יזכה לשכר לחיים ארוכים וגם בשביל עסק התורה עצמה וא"ת לפ"ז נמצא שקבלת התורה היתה באונס מפני פחד האומות לזה אמר שלא לרעתכם נתתי לכם התורה כלומר לסלק הרעה שלא ישלטו האומות בכם כדי שתאמרו דהוי

אונס אלא לטובתכם ולא חשיב אונס חדש זה שליטת האומות בכם והו"ל כנדון צדקיהו שכ' מוהרי"ק דלא חשיב אונס חדש מניעת הטובה וכמ"ש הרב ז"ל והביא להם ראיה ע"ז דלא חשיב אונס ויש בה כמה מעלות טובות חוץ מזו שהרי מ"ה שאין להם פחד מזה נתאוו לה ונעלמה מהם א"כ מה הכרח היה לי להכריח אתכם שתקבלו אותה דשייך בזה טענת אונס כיון שמ"ה שאין להם זאת הטענה של אונס היו רוצים לקבלה אלא ודאי כדי שתדעו שלטובתכם ולחבתכם נתתי אותה לכם ע"כ זת"ד. ולע"ד נר' לפרש המאמר הנז' בב' אופנים הא' בהקדים מ"ש הרב מהר"י אזולאי ז"ל משם הרב מהר"ח ן' עטר ז"ל דמהברכות מוכח דישר' יש להם דין בנים ובן מברך לאביו לא כן דאם היה להם דין עבדים כלום יש עבד נותן שלום לרבו ומדהרשנו הקב"ה לברכו מוכח דדין בנים יש לנו כאשר כן כתוב במ"א באורך. ובזה פי' כמה פסוקים וגם ע"י התשו' היא הוכחה דיש לנו דין בנים עי"ש. ועוד נקדים מ"ש המפרשים שמ"ה היו רוצים לזכות בתורה בדין דב"מ אבל כיון שישר' יש להם דין בנים לגבי הבן לא נאמר האי דינא דב"מ כאשר מפורש יוצא הלא בספרתם וזו היא הכוונה לע"ד שאומר אם ברכת התורה לעצמך אתה מברך שבזה יש לך דין בנים ועי"ז יש לכם תשובה וגם בזה תזכו לחיים ארוכים ושמא תאמר לרעתכם נתתי לכם את התורה ר"ל שאתם יש לכם דין עבד ואין אתם יכולים לברך לזה אמר לא נתתי לכם אלא לטובתכם שיהיה לכם דין בנים והראיה שמ"ה נתאוו לה מדין דב"מ ולמה לא זכו בה אלא מפני שיש לכם דין בנים ולגבי הבן לא שייך דינא דב"מ. ובאופן אחר יש לפרש בהקדים מ"ש הרב מר אחי ז"ל בכ"י שלו בפי' הפסו' של תהלים שאומרים אתה צויתה פקודיך לשמור מאד אחלי יכונו דרכי לשמור חקיך אז לא אבוש בהביטי אל כל מצותיך אודך ביושר לבב בלמדי משפטי צדקך את חקיך אשמור אל תעזבני עד מאד ע"כ ופירש הכו' בהקדים מ"ש ה' דברי אמת בדרוש תשעי על מ"ש רז"ל במס' סנהדרין אמר רבא גדול מה שנאמר בעובדיא יוחר ממה שנאמר באברהם דאילו באברהם כתיב כי עתה ידעתי כי ירא אלד'ים אתה ואילו בעובדיא כתי' ועובדיא היה ירא את ה' מאד ע"כ. והק' הרב תאוה לענים דילמא באברהם שנא' לו בפניו דכתיב כי עתה וכו' אמרו לו מקצת שבחו בפניו ולא כולו כיון שהיה מדבר עמו אבל בעובדיא שבחו הכתוב בנביאים ולא היה מדכר עמו ונמצא כמזכיר שבחו שלא בפניו שיכול להזכירו כולו ומנ"ל לרבא שגדול ממה שנא' באברהם והר' תאוה לענים תי' דכל שבפניו אינו בפניו ממש אלא שכל שבחייו קרוי בפניו והקשה הרב דברי אמת מהאי דכתב רש"י בפ' בהעלותך על פסוק ויקרא לאהרן ומרים ויצאו שניהם ולמה משכן והפרישן ממשה לפי שאומרים מקצת שבחו וכו' וכן מצינו בנח וכו' ואי בפניו בחייו קאמר למה משכן והפרישן ממשה

והלא משה חי היה וחשיב בפניו והניחו בצ"ע. ולענ"ד יש ליישב דברי הרב תאוה לעניים ז"ל והוא דהר' ז"ל דקדק בלשונו וכתב דאפשר דרבא סבר דכל שבחייו קרוי בפניו ואינו אליבא דכ"ע והוא יסבור דמה שמשכן והפרישן ממשה לא היה בשביל זה אלא כמ"ש רש"י ד"א כדי שלא ישמע נזיפה וכו' והם אגדו' חלוקות: והנה הרב פי' כו' המאמ' באופן אחר יעש"ב ולבסוף כתב שנמצינו למדין שרז"ל מחלקין בין במקום שנא' מאד למקום שלא נאמר מאד וא"כ ק' למה בפסו' כי לקח טוב נתתי לכם לא אמר מאד ותי' במ"ש בפ' הכונס אמר רבא הנותן דינר לאשה והוא של זהב ואמר לה הזהרי בו של כסף הוא ופשעה בו משלמת של כסף דאמרה ליה נטירות' דכספא קבלית עלי נטירות' דדהבא לא קבלית עלי וכתב הנמק"י הא דנקט אשה כ' הרא"ה דמרגלא בפומייהו גבי קדושין וה"ה לאיש ועכשיו אני אומר שהקב"ה ברוב רחמיו נתן לנו את תורתו לשמרה ועשה עמנו חסד גדול כאדם האומר ונותן דינר של זהב לשמור ואומר לו של כסף הוא שאם יפשע בו אם יאמר שהוא של זהב ונטירותא דדהבא קביל עליה לא יהיה לו במה לפרוע וח"ו יתחייבו כליה לכן אמר הכתו' כי לקח טוב נתתי לכם והאמת שהוא יותר גדולה וטובה במאד מאד אלא שאני לא אמרתי אלא כי לקח טוב ולא יותר מפני שאני מצוה אתכם תורתי אל תעזובו ואם מרבה אני בתוארים תתחייבו כליה ח"ו לפיכך לא אמרתי כי אם טוב לבד דהוי כאומר הזהרי בו של כסף הוא זה תו"ד. וכתב הרב מר אחי ז"ל דיוצא לנו מדברי הרב דמדמה נתינת התורה לאומר הזהרי בו של כסף הוא א"כ ודאי דהסברה הוא דכשיבא לפרוע השכר טוב מצד הדין פשי' ודאי דאין להקב"ה לפרוע אלא כמו שקבלו עליהם נטירות' דכספא אלא דמידה טובה מרוב' והקב"ה עושה לפנים משורת הדין ופורע לנו במשלם כמו שיקבלו עליהם נטירותא דדהבא נמצא דהקב"ה עשה לנו שני חסדים א' דבשעת הציווי חיסר בלשון ולא אמר מאד כדי שלא נתחייב בנטירותא דדהבא ובשעת הפרעון השכר טוב הוא להפך כמו שאמר מאד ובזה פירש כו' הכתובים הנ"ל שאמר דהע"ה אתה צויתה פקודיך לשמור מאד ר"ל כשצויתה פיקודיך נשמרת מלומר מאד כדי שלא נתחייב בנטירותא דדהבא אחלי יכונו דרכי ר"ל מה שאני מתפלל לפניך שזה לשון אחלי כמו שפירש"י אחלי אדוני שהוא לשון תפילה דכשיכונו דרכי לשמור חקיך דהיינו שאני מקיים התורה והמצות אז לא אבוש מלקבל שכרי במשלם ולא תאמר איני חייב אלא כנטירותא דכספא אלא אני מתפלל כשאודך ביושר לבב ואשמור חקיך אל תעזבני עד מאד ר"ל אל תעזבני מלתת לי שכרי במשלם עד מאד דהיינו עד ולא עד בכלל כמו שדרשו רז"ל והנערה יפה עד מאד דהיינו עד ולא עד בכלל ולא תתן לי אלא כמו שלא כתוב מאד ואפי' שמן הדין כך הוא אתה תעשה לפנים מש"ה ותתן

לי שכרי במשלם זת"ד ז"ל. ובזה נלע"ד כו' הכתובים בתהלים משפטי ה' אמת צדקו יחדיו הנחמדים מזהב ומפז ר וכו' גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב שגיאות מי יבין וכו' גם מזדים חשוך עבדך אל ימשלו בי אז איתם וניקיתי מפשע רב וכו' ע"כ הכוונה דר"ל שמשפטי ה' שעשה עמנו בין לרעה ובין לטובה הכל הוא צדקה וחסד מאתו יתב' שעושה לפנים מש"ה כדמפרש ואזיל שהרי התורה באמת היא נחמדת מזהב ומפז רב. וכשאני מקיים אותה גם עבדך נזהר בהם אז בשמרם עקב רב ר"ל דהקב"ה פורע לי שכרי במשלם כמו נטירו' דדהבא אבל כשח"ו אני עובר על התורה ואז הוא שגיאות מי יבין גם מזדים חשוך עבדך כמו ואתה חשכת למטה מעונו שאינו משלם לנו עונש כפי מה שהיא ערכה של תורה אלא כנטירותא דכספא אל ימשלו בי אז איתם ונקיתי מפשע רב ר"ל שהוא מנקה אותי מהפשע רב שהיה ראוי וזה ודאי הוא צדקה וחסד שעושה עמנו. ובזה יובן ג"כ פסוק אחר צדקתך כהררי אל משפטיך תהום רבה וגו' וכפירש"י שם גם בזה יובן פסוק ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו דר"ל דאף כי מן הדין לא היה חייב לפרוע אלא כנטירו' דכספא הקב"ה מצד החסד משלם כמעשהו ר"ל כנטירותא דדהבא. וזה נראה כו' המאמר שאומר ושמא תאמר לרעתכם נתתי לכם את התורה ר"ל ש"ת שמה שאמרתי כי לקח טוב לבד ולא מאד הוא לרעתכם שאם תקיימו אותה לא יהיה לכם שכר אלא כנטירותא דכספא אל תאמרו כן אלא לטובתכם נתתי אותה בלשון זה כדי שלא תתחייבו אבל אם תקיימו אותה אני משלם לכם כנטירו' דדהבא והראיה שהרי מ"ה נתאוו בה ואם לא היו יודעים מ"ה שהשכר הוא הרבה כנטירותא דדהבא לא היו מתאוים לה וכמ"ש מהר"י קצבי שאינם יכולים לטעון טענת אונס מפני שאינו אונס חדש להם כיון שהיו במצרים והוי דומיא דצדקיהו דכבר היה במאסר וכו'. ובזה פי' הר' אבא מארי ז"ל כו' הפסוקים ה' מסני בא וזרח משעיר למו וגו' אף חובב עמים וגו' תורה צוה לנו וגו' והכוונה שבא לומר שלא תאמר שיש להם טענת אונס שלא ישלטו אה"ע שהרי אף חובב עמים כמו שתרגם אונקלוס ז"ל בגבורה אפיקנון ממצרים שאינו אונס חדש לכם וא"כ התורה צוה לנו משה מורשה שחזר להיות כדין ירושה שאין לה הפסק ואינם יכולים לטעון טענת אונס זה ת"ד. ולע"ד נראה לפרש באופן אחר בהקדים מ"ש ה' החסיד נאות יעקב שישראל אינם יכולים לטעון טענת אונס כיון שאבותינו הקדושים כבר קיימו את התורה ונמצא שישראל חייבים הם לקיים מה שכבר קיימו וקבלו אבותם ואין אומרים אנוס למי שאונסים אותו לעשות מה שהוא חייב וכמ"ש בספרו באורך וכתב עוד שמה שאמרו ישר' נעשה ונשמע הוא להורות זה ולומר עד שלא שמענו כבר עשו אבותינו וחייבים אנחנו לקיים מה שקבלו אבותינו וליכא אונס כלל למה שכבר

חייב זת"ד. וזה נלע"ד כו' הכתו' הנ"ל ה' מסני בא וזרח משעיר וכו' דר"ל שנתן תורה לישר' ושמא תאמר יש טענת אונס בדבר לכן אמר תורה צוה לנו משה מורשה שכבר ירושה היא להם מצד אבות העולם וחייבים הם וליכא טענת אונס כלל:

ועפ"י מ"ש לעיל שישר' יש להם דין בנים ובזה זכו בקבלת התורה ונצחו את מ"ה שהיו טוענים דב"מ ויען שלגבי הכן ליכא האי דינא נלע"ד כוונת דכוונת התנא חביבים ישר' וכו' כמ"ש לעיל בדרוש שבת תשובה עי"ש: והנה הרב טירת כסף פי' כו' הכתו' הנ"ל באופן אחר והוא בהקדים מ"ש בש"ס במס' יו"ט די"ט וז"ל ב"מ ר"ל מר"י הרי עלי תודה ואצא בה ידי חגיגה הרי עלי נזיר ואגלח ממעות מעשר מהו אמר ליה נידור ואינו יוצא נזיר ואינו מגלח ההוא גברא דאמר הבו ד' מאות זוז לפ' ולינסוב ברתי אמר"פ ד' מאות שקיל ברתיה אי בעי נסיב אי בעי לא נסיב טעמא דאמר להו הבו ליה ולנסיב אבל אי אמ"ל לנסיב ברתי והבו ליה אי נסיב שקיל ואי לא נסיב לא שקיל ע"כ. ופירש"י בד"ה נזיר ואינו מגלח וז"ל דכיון דקאמר הרי עלי נתחייב דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט וכי הדר אמר ע"מ לאו מילתא היא ע"כ. וכן כתבו התו' ז"ל וז"ל נזיר ואינו מגלח ודוקא דקאמר הכי אבל אם אמר איפכא ע"מ שאצא משום חגיגה הרי עלי תודה לא וכן בנזיר וכן משמע בסמוך דקאמר הבו ליה ד' מאות ולנסיב וכו' וכן פירש בקו' שפירש טעמא דכיון דאמר הרי עלי נתחייב דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט וכי אמר ע"מ לאו מילתא היא עכ"ל. וצריך להבין בדברי התוס' הללו שכתבו אבל אי אמר איפכא ע"מ וכו' לא מאי כוונתם דאפשר לומר דכוונתם הוא דאי אמר איפכא אזי הנדר אינו נדר ופטור לגמרי וכזה נראה שהבין בכוונתם מהרש"ך בח"ב בנאספות סי' כ"ב אלא שהק' בזה דמאי ראיה מייתו מבסמוך דקאמר וכו' דממקום שבאו הוא להפך דשם התנאי קיים אי נסיב שקיל. ונדחק ליישב כוונתם כמ"ש המעיין שם באורך ואפשר לומר דכוונתם הוא דאי אמר איפכא אזי הנדר הוי נדר ויעשה כפי נדרו ויצא ידי חגיגה ויגלח ממעות מעשר וכן נראה שהבין בכוונתם מרן בכ"מ בהלכות נזירות פ"ה ה' ח' עמ"ש הרמב"ם הריני נזיר על מנת שאגלח מרעות מעשר הרי זה נזיר ואינו מביא קרבנותיו מן המעשר אלא מן החולין ע"כ. וכתב מרן בכ"מ וז"ל ואי [אמר איפכא ע"מ שאגלח ממעות מעשר הריני נזיר הרי זה נזיר ומגלח ממעות מעשר וכן כתבו התו' עכ"ל וכתב עליו מהרש"ך שם וז"ל ואני מגמגם ומפקפק כי יראה לע"ד דוחק לפרש דברי התו' כמו שפי' הר' עכ"ל והרב אבא מארי כתב עליו וז"ל ויראה שכל הדוחק הוא ממ"ש התוס' בקיצור אבל אי אמר איפכא לא דמשמע דאי אמר הכי אינו נזיר ולע"ד טפי עדיף לסבול קצה דוחק זה ולפרש שהכוונה הוא שאין הדין כן אלא דהוי נזיר ויגלח ממעות מעשר מלפרש כפי' מהרש"ך

דק"ל דממקום שבאו מוכח להפך ומדרך שכתב ליישב זה הוא דחוק עד מאד וכמ"ש הרב ז"ל עצמו עכ"ל. ולע"ד נר' דיש לי להביא ראיה לפי' זה ממ"ש פסקי התוס' וז"ל אמר תנו מנה לפ' ולנסיב ברתי חייבים ליתן לו אף אם לא יקחנה אבל אם אמר לנסוב ותנו לא עכ"ל. ושם מוכח שהכוונה שכתבו לא הוא לומר שאין הדין כן וכן בדברי התו' נר' שהכוונה היא לומר שאין הדין כן וכמ"ש הרב אבא מארי ז"ל ונמצא שלפי ס' רש"י והתו' אם אמר הרי עלי תודה או הריני נזיר אפי' אמר ע"מ שאצא בה ידי חגיגה או ע"מ שאגלח ממעות מעשר נדור ואינו יוצא ואינו מגלח אלא ממעות חולין:

והרמב"ם ג"כ נראה דקאי כסברה זו דכתב בה' חגיגה וז"ל הרי עלי תודה שאצא בה ידי חובתי לשם חגינה חייב להביא תודה ואינו יוצא בה ידי חגיגה עכ"ל ובהל' נזיר כתב האומר הריני נזיר ע"מ שאגלח ממעות מעשר הרי הוא נזיר ואינו מביא קרבנותיו מן המעשר אלא מן החולין עכ"ל אבל הראב"ד ז"ל השיג עליו בה' חגיגה וז"ל א"א בספרים שלנו ל"ג שאצא אלא ואצא בה דלאו כל כמיניה לצאת בה אע"ג דמפרש אבל אמר שאצא בה יכול להתנות דאדעתא דהכי נדר עכ"ל וכ' מרן בכ"מ וז"ל וגירסת רבינו הוא שאצא בה ואעפ"כ אינו יוצא בה דכיון דאמר הרי עלי תודה נתחייב. בתודה וכי הדר אמר שאצא בה ידי חובת חגיגה לאו כל כמיניה דוגמא לדבר מה ששנינו בפרק התודה האומר הרי עלי תודה מן החולין ולחמה מן המעשר יביא היא ולחמה מן החולין ובזה נסתלקה השגת הראב"ד עכ"ל ודבריו הם תמוהים כמו שתמה עליו ה' משפט צדק ח"א סי' ט"ו דמה ראיה מביא מהא דתנן בפ' התודה דשאני ההיא שאמר ולחמה בוי"ו ותאמר שאם היה אומר שאביא לחמה מהמעשר נאמר דאדעתא דתנאי זה נדר ועוד הקשה עליו דבשמעתין דקאמר בעי ר"ל מר"י וכו' דמאי בעיא היא וכי לא ידע מתני' דפ' תודה דהגם שאומר ולחמה מן המעשר חייב להביא מן החולין וגם למה לא משני ליה ר"י מתני' היא נר' דמנפשיה קאמר ליה:

איברא דלפי פי' רש"י שבשאומר ע"מ וכן בשיטתו אזלי התו' אתי שפיר בעית ר"ל משום דבההיא דתודה לית ע"מ אבל למר"ן דמביא ראיה משם ומשווה הדברים קשיא. וראיתי להרב אבא מארי ז"ל בספר דרשותיו כ"י שתי' לזה וז"ל דבשלמא בואצא כה יש לחלק בין ואצא לשאצא דבאומר ואצא נר' כאילו הוא אומר מדעתו לצאת אף שכבר נדר ולהכי לא מהני משא"כ באומר שאצא דאדעתא דהכי נדר והו"ל כאומר ע"מ אבל בההיא דפ' התודה אפי' באומר ולחמה מן המעשר ניכר הענין שהוא ע"ד כן נדר מדהוצרך לפרש בתחילה תודה מן החולין ולא אמר סתם כיון שמצינו שם דלא מהני תנאה אעפ"י שמוכיח הענין שע"ד כן נדר ה"ה בשאצא שאעפ"י שמוכיח הענין שע"ד כן נדר לאו כל

כמיניה ע"כ ולע"ד אחר המחילה רבה מכ"ת נ"ל דעת מרן ברור דמשם מכריח דודאי גירסתו היא בשי"ן כגירסת הרמב"ם משום דאלת"ה קשה הקושיות הנ"ל דמאי בעי ר"ל דלא ראה מתני' וגם ר"י אמאי לא משני ליה הכי אבל אי גרסינן בשי"ן א"ש דבעי ר"ל בשי"ן ובע"מ ופשיט ליה ר"י מסברא דנפשיה דאין לחלק ובע"מ ובשי"ן ג"כ לאו כל כמיניה למיהדר ביה ומ"ש מרן דוגמא לדבר וכו' ר"ל למסקנא דכבר פשיט ליה ר"י דאין לחלק בין שי"ן וע"מ ובין וי"ו גם בפ' התודה הוא כך דאין לחלק ומ"ש מרן ובזה נסתלקה השגת ה' ראב"ד כוונתו כמ"ש דגם הראב"ד צריך שיודה בזה דאם לאו קשה עליו מה שהקשינו ואפשר שכוונת מרן יהיה באופן אחר והוא ששם בפ' התודה אמרו שהט' שחייב בלחמי חולין מפני שהלחם נגרר אחר התודה וכשאמר הרי עלי תודה מן החולין הרי נתחייב גם בלחם שהוא נגרר אחריו ואינו יכול לחזור עליו וא"כ אפי' הראב"ד מודה שם דאפי' אמר ע"מ ובשי"ן לא מהני כיון דאמר הרי עלי תודה כבר נתחייב גם בלחם כיון שהוא נגרר אחר התודה אבל מ"מ ר"י אינו יכול לפשוט משם דדילמא שאני התם דמפני שהלחם הוא נגרר אחר התודה מפני זה לא מהני ופשיט מסברא דנפשיה ולזה כתב מר"ן דוגמא לדבר מפני שאינו ראיה גמורה שיש לדחות כמ"ש אבל לעולם דהשגת הראב"ד נסתלקה דלדבריו ק' כמ"ש באופן דלדעת הראב"ד הוא דאם אמר שאצא בה מהני תנאה והנה הרב לח"ם הקשה על הראב"ד דלמה לא השיג על הרמב"ם גם בה' נזיר שכתב שאפי' אמר ע"מ לא מהני ואינו מגלח ממעות מעשר ותירץ וז"ל ואולי דאית ליה להראב"ד גבי נזיר שאני דאין יכול להתנות ע"ז דכיון שחל נזירותו ונהג בו לא מצי מביא קרבנותיו מן המעשר אבל הכא לא עשאן תודה אלא בתנאי כך עכ"ל ולע"ד אחר המחילה רבה מכ"ת לא זכיתי להבין כוונתו דמה הפרש יש בין הנזיר והתודה וכי מי לא. עסיקינן דתכף שנדר קודם שנהג נזירותו צריכים אנו לדעת אם הנדר הוא נדר או לא שלדעת הראב"ד שכיון שאמר ע"מ מהני התנאי א"כ גם בנזיר תכף שנדר ואמר ע"מ אנו או' לו נהוג גזרותיך ע"מ לגלח ממעות מעשר ומלבד כל זה נראה מן הש"ס ומן הפוסקים כולם שאין הפרש בין נזיר ובין תודה שבשניהם שוה הדין וכן כתב בהדיא הרבמ"ן בס' המלחמות שגם הוא אזיל בסברת הראב"ד שאם אמר ע"מ מהני ומגלח ממעות מעשר וא"כ. ודאי דהראב"ד כך סובר ומה שלא השיגו שם בה' נזיר נלע"ד לומר דסמך על מה שכבר השיגו שם בהל' חגיגה אפי' שאמר שאצא בה לבד כ"ש כשאמר ע"מ שמהני ופשוט וכן מצאתי למהרש"ך בח"ב בנוספות סי' כ"ב שגם הוא דקדק על הראב"ד כדברי הרב לח"ם ובתחילה רצה לחלק בין נזיר לאומר הרי עלי תודה ולבסוף כתב אבל מה אעשה והרמב"ן השוה מידותיו האומר הרי עלי תודה לאומר הריני נזיר ע"מ שאגלח

ממעות מעשר באופן שיצא לנו שהדבר במחלוק' שנוי מערכה מול מערכ' שלדעת רש"י והתו' והרמב"ם אפי' אמר שאצא שאגלח או ע"מ שאצא שאגלח נדור ואינו יוצא נזיר ואינו מגלח והראב"ד סובר שאם אמר ואצא ואגלח אזי נדור ואינו יוצא ואינו מגלח אבל אם אמר שאצא שאגלח או ע"מ אזי יוצא ידי חובת חגיגה ומגלח ממעות מעשר והרמב"ן בספר המלחמות הוא סובר כס' הראב"ד שכתב עמ"ש המאור על ההיא עובדא דההוא גברא דא"ל הבו ליה ארבע מאות זוז וכו' וז"ל פי' הרי"ף בפ' מ"ש לישנא דמתנה הוא בין בזוזי בין ברתא וכו' וי"מ משום דתנאי שקדמו מעשה אינו תנאי ודעתינו נוטה לזה הפי' וכו' עכ"ל. וכתב עליו הרמב"ן וז"ל אמר הכותב א"כ מה בא ר"פ ללמדנו וכו' אלא ודאי כדברי רבינו הגדול ז"ל ודומה למה שאמר ר"י נדור ואינו יוצא ואינו מגלח דהתם נמי טעמא דמילתא משום דכיון דלא אמר ע"מ שאצא ושאגלח לא הוי תנאה ולא תלה נדרו בכך שאילו אתר מ"מ ודאי יוצא ומגלח כאותה ששנינו שאגלח בבית חוניו יצא וכו' עכ"ל. ומהרש"ך שם כתב דמדברי התו' דפ"ב דנזיר שהקשו שם וז"ל וא"ת הא אמרי' הריני נזיר שאגלח בבית חוניו יגלח במקדש ואם גילח בבית חוניו יצא ואמאי הא הוי מתנה עמש"ב וכו' וי"ל דמשמעות לשונו ב' דברים משמע מקדש ואם גילח בחוניו לא יצא ומשמע גמי שאינו מכוין כי אם לצעורי נפשיה ואז גילח בחוניו יצא דמקדש הוי חולין בעזרה ונזירותיה מיתלא תלי אי מגלח במקדש אגלאי מילתא דבנזירות מעליתא איכוון וע"מ דאמר לאו כלום הוא ואי מגלח בחוניו גליא מילתא דלצעורי אכוון עכ"ל וכתב הוא ז"ל דברי התו' הם מוכרחים דל מהכא משהקשו הם אכתי איכא לאקשוי דאיך יתכן לומר דאם אמר הריני נזיר שאגלח בבית חוניו יגלח במקדש ואם גילח בבית חוניו יצא דמה טעם לומר שאם גילח בבית חוניו אם נאמר דלצערא בעלמא איכוון א"כ היכי אמרי' יגלח במקדש דהא הוו חולין בעזרה וא"כ יש לתמוה על הרמב"ן דקאמר דאם אמר הריני נזיר ע"מ שאגלח ממעות מעשר דהוי נזיר ומגלח ממעות מעשר כיון דהתנה דדמי להההיא דע"מ שאגלח בבית חוניו דהא איכא לפלוגי טובא דהתם מתלא חלי גזרותיה כמ"ש התו' וא"כ יראה דבנ"ד דאמר הריני נזיר שאגלח ממעות מעשר הוי מעש"ב ודין הוא דיהיה המעשה קיים והתנאי בטל וכן יש לתמוה על התוס' שכתבו דטעמא דהאי מילתא דהריני נזיר וכו' דכיון דאמר הריני נזיר נתחייב דאמירה לגבוה כמסי' להדיוט ולאו כל כמיניה לבטל דבריו דאמאי אצטריך למינקט האי טעמא דילמא דטעמא דמילתא הוי משום מעש"ב זת"ד ז"ל והאריך ה' ז"ל ולבסוף העלה בקו' בין להרמב"ן ובין להתו' כמ"ש:

ולפקע"ד אחר המחילה מכ"ת נר' לי דזה אינו מתנה עמש"כ מב' טעמי' חדא דמעש"ב אינו אלא כשמתכוון לעבור על ד"ת אבל כשחושב דמצוה קא עביד אינו מעש"ב וכמ"ש התו' בהדיא בכתובות ד' נ"ו בד"ה הרי זו מקודשת דכתבו וז"ל והא דאמרי' בסוף האומר הריני נזיר ע"מ שאגלח בבית חוניו יגלח במקדש ואם גלח בבית חוניו יצא וכו' ואמאי הרי מתנה על מש"ב ותי' דלא אמרי' מתנה עמש"ב אלא דנתכוון לעקור דבר תורה אבל התם סבור הוא שיש מצוה בבית חוניו כמו בבית המקדש ואינו מתכוון לעקור ואית לן למילף מתנאי בגוב"ר עכ"ל וכפי דבריהם אלו גם כאן י"ל דכיון דזה חושב דמצוה קא עביד ולא לעקור מ"ש בתורה נתכוון וא"כ אינו מעש"ב ובזה יעלו דברי הראשונים כהוגן דמדברי כולם נר' דליכא משום מעש"ב דהרי התו' ילפי דאם אמר להפך דמהני מההיא דההוא גברא דבסמוך ואם איתא דכאן שייך מעש"ב מה ראיה מייתו מבסמוך שאני התם דליכא מעש"ב ולפיכך מהני בדאפיך אבל כאן אפי' דאפיך לא מהני דהוי מעש"ב אלא ודאי דפשיטא להו להתו' דליכא מעש"ב וילפי שפיר מהתם גם מדכרי הרמב"ן והראב"ד מוכרח ג"כ דכתבו דאם אמר ע"מ מהני ומגלח ממעות מעשר וגם מצאתי יותר הדבר מפורש בדברי השי' מקובצת על מס' יו"ט להרב בצלאל וז"ל י"מ דהוי מעש"ב התנאי בטל והמעשה קיים ולפ"ז אפי' אמר ע"מ הוי הכי ואינו מחוור דאם אמר ע"מ יוצא ידי חובת חגיגה ומגלח ממעות מעשר עכ"ל הרי להדיא דמשום מעש"ב ליכא ואם אמר ע"מ הנדר קיים בדעת הרמב"ן והראב"ד וה"ה לדעת התו' צ"ל דליכא משום מעש"ב אלא דאפי' אם אמר ע"מ סוברים הם דהוי תנאי בטל עד דיאמר להפך:

או אפשר לומר מטעם אחר דלא הוי מעש"ב משום דכל האיסור הוא משום דכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין וכל דתלה התנאי בנדרו למר כדאית ליה דהיינו התו' ודעימיה כשהזכיר התנאי תחילה ולמר כדאית ליה דהיינו הרמב"ן ודעימיה כשאמר ע"מ תו לא מקרי דבר שבחובה כיון שתלה נדרו בהכי וראיה לדבר מההיא משנה דתודה דהביא הרב כ"מ דאמרו דאם אמר הרי עלי תודה מן המעשר ולחמה מן החולין או אם אמר תודה היא ולחמה מן המעשר יביא כפי נדרו ובודאי שהטעם שאינו דבר שבחובה ולא נתחייב אלא כפי נדרו וא"כ ה"ה הכא דהוי טעמא הכי ולא הוי מתנה עמש"ב:

איברא נשאר לנו לברר מ"ש הרב משפט צדק ח"א סי' ט"ו וז"ל והנה קשה לע"ד טובא דרש"י איך כתב וכו' דאחר דאמר הריני נזיר כבר הוא נזיר וכי אמר ע"מ לאו מילתא שהרי בפ"ב דנזיר אמרינן הריני נזיר מן הגרוגרות ומן הדבילה ב"ש או' נזיר וב"ה או' אינו נזיר ופרש"י ב"ש וכו' נזיר דכיון דאמר מן הגרוגרות לא אמר כלום וב"ה אומרים אינו נזיר דכיון דאמר מן הגרוגרות לא שייך שום נזירות בגרוגרת ודבילה וא"כ איך כתב פה

רש"י טעם דקאמרי ב"ש התם דלא קי"ל כוותייהו דב"ש רק כב"ה והכא משמע דהלכתא היא הך דהרי הביאו הפוסקים האי דינא כמ"ש ע"כ ודומה לזה ג"כ הקשה הרב ראשון לציון ממשנה אחרת מההיא דתנן בפ"ב דנזיר האומר הריני נזיר לכשיהיה לי בן ונולדה לו בת אינו נזיר ואמאי נימא כיון דאמר הריני נזיר נתחייב וכשיאמר לכשיהיה לי בן לאו כל כמיניה להתירו והגם שנולדה לו בת כבר נתחייב ותי' הרב וז"ל וי"ל דלא אמרי' הכי אלא כשמתנה עמש"ב כגון הכא דאמר וכו' ואגלח ממעות מעשר ואצא חובת חגיגה אבל כל שאינו מעש"ב לא אמרינן הכי עכ"ל ולפי תי' היה מתיישב גם הקו' של מ"צ אבל כבר כתבנו שמדברי הראשונים נר' דאינו משום מעש"ב וכמו שהוכחנו בכל מ"ש וא"כ לכאורה קשה ב' משניות הללו ולפקע"ד נר' לומר כדי דלא תקשי דבשלמא כשהתנאי הוא בגוף הנדר כמו זה שאומר אם יולד לי בן יהיה נזיר ואם לאו לא יהיה נזיר כלל וכן נזיר מן הגרוגרות וכו' היינו שלא נכנס בכלל נזירות כלל וא"כ לא קבל עליו הגדר כלל ותחילתו נר' שכונתו היה כמו שפי' ולכן אמרינן אינו נזיר אבל כשתנאי הוא בפני עצמו ואינו תלוי בנדר כגון זה שאומר הרי עלי תודה ע"מ שאצא ידי חובת חגיגה או הרני נזיר ע"מ שאגלח ממעות מעשר שהנדר הוא נדר גמור והתנאי הוא בפני עצמו אז אם לא נשמר לומר התנאי קודם הנדר אמרינן כיון שכבר נדר ונתחייב אעפ"י שפי' בסוף שע"מ כך נדר לאו כל כמיניה כיון שהתנאי אינו בגוף הנדר אלא בפני עצמו וכמ"ש: ואגב אורחי ראיתי להרב משפט צדק שם בסי' הנז' שהקשה על הרמב"ם שכתב בפ' י"ד מה' מעה"ק וז"ל כבר ביארנו שהעושה בית חוץ למקדש להקריב בו קרבנות אינו כבית ע"ז והאומר הרי עלי עולה וכו' שאקרבנה בבית זה והקריבה במקדש יצא ואם הקריבה באותו בית יצא והרי הוא כמי שנדר עולה ע"מ שלא יתחייב באחריותה וענוש כרת על עלייתה בחוץ עכ"ל וכתב עליו הרב הנז' ותורף דבריו הוא דכיון דחייב משום עליה בחוץ א"כ מה שאמר זה שאקריבנה בבית זה הוי מתנה עמש"כ וא"כ נימא דתנאו בטל ואם הקריבה באותו בית לא יצא ולא יהא כמו שנדר בעולה ע"מ שלא יתחייב באחריותה דהתם תנאו קיים מה שאין כן הכא דתנאו בטל דהוי מעמש"ב מאחר שענוש כרת על עלייתה זת"ד והניחו בצ"ע ואחר המחילה רבא מכ"ת לא ידעתי מאי קשיא ליה שהרי בש"ס במנחות כבר מפורש בהדיא דזה הוי כמו הרי עלי עולה ע"מ שלא אתחייב באחריותה וכל כמה דקטלה כבר יצא ידי נדרו אבל מ"מ חייב הוא משום שחוטי חוץ משום שכבר קרא עליה שם עולה ולכן מתחייב וכן פי' רש"י שם עוד הקשה הרב מ"צ שם על מה שפסקו הפוסקים על ש"מ שאמר תנו מנה לאיש פ' וישא את בתי הרי הם שתי מתנות לפיכך אם רצה ליקח המעות ולא ישא את הבת יקח אבל אם אמר יקח

את בתי ותנו לו הרי זה תנאי ולא יזכה במעות עד שישא את הבת והקשה הרב ז"ל דכיון שלא כפל התנאי נימא שהתנאי בטל והמעשה קיים יעש"ב שהאריך בזה ולע"ד אחר המחילה מכ"ת נר' דלא ראה דברי הרמב"ן שם במלחמות שכתב דאין אנו צריכים למשפטי התנאים בש"מ וכן כתוב בשמק"ו שם וכו' וא"כ עלו כהוגן דברי הראשונים:

והנה מוהרש"ך ז"ל שם הביא משם חכם אחד שדקדק מדברי הרי"ף שכתב שם שהם שתי מתנות שלא כתב הרי"ף זה אלא בברתיה שבידו ליתנה לכל מי שירצה אבל בברתא דחבריה שאין בידו ליתנה לכל מי שירצה יודה הרי"ף שהכל חשוב מתנה אחת ואדרבא כוונתו היא ליתן ניתנה לבת ואם יקח אותה זוכה בנכסים ומוהרש"ך חלק עליו וס"ל דל"ש בין ברתיה לברתיה דחבריה וכו' ובזה פי' הרב טירת כסף כונת הפסוקי' הנ"ל דהנה שרי א"ה שלמעלה נתנו מתנות כדי שיקחו ישראל את התורה והו"ל כאומר תנו מנה לפ' וי שא ברתיה דחבריה דלדעת החכם הנז' אי לא נסיב לא שקיל ולכן כשחטאו ישראל נטלו מהם המתנות וזה אומרו וזרח משעיר וכו' אבל אלו המתנות דינם כמו אף חובב עמים שהיא המתנה של א"י שנתנה לשבטים שנקראו עם אבל שבט לוי לא נקרא עם ולא היה לו חלק בארץ ואם יחטאו יקח מהם הארץ ולע"ד יובן בזה הפסוקים שכתבנו בפ' יתרו שאומר ועתה אם שמוע תשמעו וגו' דהכונה נאמר ועתה קודם שנתן להם המתנה עשה להם התנאי דהוי כמו לינסוב ברתי ותנו לו דאז אי נסיב שקיל ואי לא נסיב לא שקיל ולכן אמר אלה הדברים אשר תדבר לא פחות ולא יותר כדי שלא יהפוך הסדר ויהיה כמי שאמר תנו מנה ולנסוב ברתי דאז זוכה במתנה אף שלא ישא הבת וכמ"ש:

מעתה נחזור למאמר הנצב פתח השער דאמר ר"ח מאי דכתי' וכו' למה נמשלו ישר' לתפוח וכו' והנה הרב מר זקני זלה"ה בכתבותיו כתב לתרץ וז"ל דזה הפסוק הוא כנגד הקב"ה שאמרוהו ישר' והוה ליה לאתויי טפי פסוק וריח אפך כתפוחים וכו' אמנם נר' לע"ד במ"ש רז"ל שבכל לשון שקלסו ישר' להקב"ה חזר הקב"ה וקלסן לישראל כגון בדבור א' וכן הרבה א"כ אעפ"י שפסוק זה קלסו ישראל להקב"ה ואמרו כתפוח וכו' א"כ כידוע שהקב"ה חזר וקלסן בזה הלשון א"כ שפיר דייק מפסוק זה שנמשלו לתפוח ואפשר שזה הוא כונת התוס' ואפ"ה הקשו דטפי הוה להו למדרש מריח אפך וכו' כאומר בשלמא אם לא מצינו פסוק וריח אפך וכו' ה"נ דשפיר הוה מצי למדרש מזה הפסוק שנמשלו ישר' לתפוח מאחר שקלסו להקב"ה ובודאי שגם הקב"ה חזר וקלסן בזה הלשון אמנם כיון דמצינו שהקב"ה קלסן בפי' טפי הוה ליה למדרש מריח אפך כתפוחים ובזה מדוייק מלת טפי דכתבו התוס' וכדי לתרץ קו' התוס' הנז"ל נר' שאפשר שבחר בעל

המאמר בזה הפסוק ומפני שהוא דורש פריו קודם לעלי' ותפוח נקרא העץ בעצמו כגון תאנה או דקל וכדומה אמנם וריח אפך כתפוחים אפשר שהוא מדבר בפירות עצמן וא"כ אינו יכול לדרוש בפסוק זה ולהוכיח שנמשלו ישראל לתפוח ממש דהיינו העץ דכיון שהם קלסו בלשון זה א"כ זה יכריח לנו שפי' וריח אפך הוא ג"כ עץ התפוחים עכ"ל והרב מרן אבא ז"ל פי' באופן אחר עיין במקום אחר לא עת האסף ולע"ד נר' לפרש עפ"י מ"ש לעיל שע"י שישראל אמרו נעשה ונשמע הודיעו לכל שלא היו אנוסים בקבלת התורה אלא כבר היא היתה ירושה מאבותם ובכן יתו' ג"כ קו' תוס' דלמה לא הביא מפסוק וריח אפך וכו' משום שהוא רוצה לדרוש שהקדימו נעשה לנשמע וכו' כדרך שכתב הרמב"ם ז"ל ונחזור לנושא הנצב פתח השער מ"ש בתחילת דברינו שעיקר התיקון נפשו של אדם היא תרי"ג מצות וכדי לקיים אותם אמרו המפרשים שצריך שלשה תנאים קיום כל א' וא' מה שיבא לידו וקיום כל ישר' ולימוד התורה שנחשב למעשה וזה הוא ושמרו את משמרתי דהיינו קיום כל א' וא' ואח"כ ואת משמרת כל העדה דהיינו קיום כל ישראל ואח"כ לפני אהל מועד דהיינו לימוד התורה וחזרתי לרמוז שהשי"ת יזכנו בבנין בהמ"ק כיר"א:

דרוש א לשבת תשובה

שדרשתי בק"ק גדול בשנת התרכ"ו ליצירה:

והנושא בא לשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת כי לא דבר רק הוא מכם כי היא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה. כי היא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה. ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה: איתא במדרש אמרה כנסת ישר' לפני הקב"ה רבונו של עולם תשובה שלך היא שנא' השיבנו ה' אליך ונשובה אמ"ל שלכם היא שנא' שובו אלי ואשובה אליכם לכך נאמר השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם: ידוע הדבר ומפורסם הענין לפני מו"ר גודל מע' התשו' ובפרט בימים האלה נזכרי' ונעשים קרא כדכתיב דרשו ה' בהמצאו ואמרו רז"ל אלו יו"ד ימים שבין ר"ה ליוה"כ שהם מוכנים לקבלת התפילות וימינו פשוטה לקבל שבים ובכן מן הראוי על כל איש ישראל לשוב בתשובה שלימה מאשר חטא על הנפש בכל השנה ויתודה על כל חטאתיו ויקרע סגור לבבו וישוב אל ה' וירחמהו. ואף כי באמת כי להוכיח במילין ביום השבת הקדוש הזה ראוי והגון לעבור לפני התיבה אחד חכם בקי בחדרי התורה להורות לעם בנ"י את הדרך ילכו בה וגם שיהיה זקן ואיש שיבה שיהיו דבריו נשמעים ורגזו וחלו מפניו וגם צריך שיהיה צדיק תמים שלא יאמרו לו השומעים טול קורה וכו' התקוששו

וקושו וכו' לא כן אנא עני ב"א ידעתי בינ"י מעוט ערכי ואם שלש אלה ולא אחת בהם וכמאמר דוד הע"ה לעשות רצונך אלד"י חפצתי ותורתך בתוך מעי בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא דלכאו' שתי מקראית הללו קשה לזווגם ולמה נסמכו אהדדי:
אמנם עפ"י האמור הנה נכון דכבר אמרנו דשלשה דברים מעכבים את האדם מלהוכיח את העם דהיינו צריך שיהיה זקן וחכם וצדיק. והנה דוד הע"ה בעד הזקנה לא היה צריך להתפלל שכבר היה יודע מספר שנותיו ע' שנה שניתנו לו במתנה לקדושים אשר בארץ המה זיע"א. נשאר לו להתפלל בעד החכמה והיראה לעשות רצונו יתב'. וז"א לעשות רצונך אלד"י חפצתי דהיינו שאהיה צדיק עושה רצונו יתב' וגם שאהיה חכם וז"א ותורתך בתוך מעי ועי"ז הנני מוכן לעבור לפני התיבה בקהל עם וז"א בשרתי צדק בקהל רב הנה שפתי לא אכלא לא אשוב מפני כל כלל:
וזה יהיה לפקע"ד כו' המסרה הביאה הרב מהר"ם אלשיך ז"ל בפ' שמות מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בנ"י ממצרים מי אנכי ומי חיי מי אנכי ומי ביתי והוא ז"ל פירשה באופן נאות. ולפקע"ד עפי"ה היא פשוטה דכבר ידוע דפרעה ומצרים הוא כינוי ליצה"ר וכבר ידוע מה שדרשו רז"ל במס' שבת ומס' חגיגה על פסוק ובביתי אין לחם ואין שמלה שאין בידו לא מקרא ולא משנה ולא גמרא:
מעתה נא"ה דבעל המסרה בא ללמד למי שרוצה לקום להוכיח את העם צריך שיחשוב בתחי' שיהא ירא ה' וז"א מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בנ"י ממצרים דהיינו להצילם מכבלי היצה"ר. ועוד צריך שיהיה זקן וז"א מי אנכי ומי חיי שעדין אני רך בשנים ועוד צריך שיהיה חכם וז"א ומי אנכי ומי "ביתי" דייקא כי ביתי ריקם ממקרא וממשנה וכל טוב באופן כי ידעתי בעצמי כי אין בי אפילו אחת משלשה דברים אלה הנז':
אמנם דחקתי ונכנסתי לקיים גזרת מלך מ"מ כי הוא פקד עלי לעשות נח"ר לנר"ן הרבנית אדונתי מ"א הכ"מ ביומא דמשלם הי"א חדשים חיובא דמיא עלי להגדיל המספד ובפרט כי הן בעוונותי לא עשיתי לה שום כבוד במיתתה שמתה חוץ למקומה בחולי הרע רח"ל אוי לי על שברי כי אבדתי סימא טבא מביתא וכמו שמצינו באאע"ה שבא מהר המוריה לספוד לשרה ולבכותה כ"ש וק"ו לגבי דידי כמה וכמה חיובא רמיא עלי לספוד ולבכות למעבד נייח לנר"ן:
ולפקע"ד אמינא דבכונה מכוונות סמיכי אהדדי קרא דויהיו חיי שרה עם פסו' שלאחריו ותמת שרה וגו' ותו קשה או' לספוד לשרה ולבכותה היל"ל לסופדה ולבכותה. אמנם נראה לפקע"ד עם מה שראיתי לה' דרש אברהם דפי' כו' המאמר א"ר אמי למה נסמכה מיתת מרים לפרה אדומה לו' לך מה פרה אדומה מכפרת אף מיתתן ש"צ מכפרת והוא

ז"ל פירש בחקירה אחת שחקר דמאי שנא פרה אדומה יותר מכל הקרבנות שהזקן פסול להקרבה ופרה אדו' אפי' זקנה כשרה ותי' יט"ב כיון דהיא קדשי בד"ה וז"א מה פרה אדו' מכפרת בין בחורה בין זקנה כן מיתתן ש"צ זקני' וזקנות מכפרים ואל יחשוב אדם אשה זקנה למה צריך בכיה והספד מאחר כי בא עת פקודת' הס כי לא להזכיר מאחר שמיתתה מכפרת חייבים לבכותה על צדקותה וחסידותה וצנעותה. ומנא תימרא מאאע"ה שהרי שרה מתה זקנה בת קכ"ז שנה ואי' במד' ויהיו חיי שרה הה"ד יודע ה' ימי תמימים כשם שהם תמימים כך שנותיהם תמימים. וכדי שלא תטעה שאינם חייבים בכבודה ובהספדה לזה סמיך לה ותמת שרה וגו' ויבא אברהם לספוד "לשרה" דייקא לבכות על חסידות' ומעשי' וכ"ש וק"ו לגבי דידי כי אני בנה וחיובא רמיא עלי וגם כי לא היתה זקנה כ"כ שלא הגיעה לע' ודאי דמן הראוי עלי לספוד אותה וכמו שמצינו ברז"ל שהפליגו בשבח נשים צדקניות והביאו ראיה מהאלמנת הצרפתית שזכתה שיתאכסן אצלה אליהו זיע"א שא"ל הקב"ה לאליהו (מלכים א' סי' י"ז) קום לך צרפתה הנה צויתי שם אפה אלמנה לכלכלך:

אך צריכים אנו להבין ויכוח של אליהו עם האלמנה דכתיב בקראי וכ"ת ויאמר אליה לקחי נא לי פת לחם בידך ותאמר חי ה' אלד'יך אם יש לי מעוג כ"א מלא כף קמח בכד ומעט שמן בצפחת והנני מקוששת שנים עצים ובאתי ועשיתיהו לי ולבני ואכלנוהו ומתנו ויאמר אליה אליהו אל תיראי בואי עשי כדברך אך עשה לי משם עוגה קטנה בראשונה והוצאת לי ולך ולבנך תעשה באחרונה כי כה אמר ה' אלד'ים כד הקמח לא יכלה וגו' ותלך ותעשה כדבר אליהו ותאכל היא והוא ובנה ימים וגו':

והנה הדקדוקים באלו הכתו' רבו א' או' לקחי נא לי פת לחם בידך לכאו' היל"ל תני לי פת לחם ותיבת "לקחי נא" וגם תיבת "בידך" היא יותר'ת הכב'ד. ותו ק' תשובתה חי ה' אלד'יך אם יש לי מעוג ורש"י ז"ל ורד"ק ורלב"ג פי' שהוא לשון עוגה והמ"ם שמושית. אכן התרגום תרגם מידעם והכלי יקר הסכים לפירושו שכוונתה שאין לה לא נילוש ולא אפוי כ"א קמח. ולכאו' ק' מאי נ"מ אי היה לה נילוש או עוגה או אפוי הלא כל כוונת תשו' שאין לה מה ליתן לו כי חייה קודמין. ותו קשה או' כי אם מעט קמח בכד ומעט שמן בצפחת וכי אליהו תבע ממנה שמן הוא תבע פת לחם ואם היה לה מאה גרבי שמן מה יועילו להרעב. ותו קשה תשובת אליהו שהשיב לה כל בתר איפכא וכה א"ל אל תיראי בואי עשי כדברך אך עשה לי עוגה קטנה בראשונ' והוצאת לי ולך ולבנך באחרונה מאריה דאברהם היא אינה רוצה לתת לו מאומה מפחדה פן תמות ברעב והוא החזיק את לבה שלא תפחד אך שתתן לו בראשונה זהו הפחד שלה שאינה רוצה ליתן היל"ל

אל תיראי כי כה אמר ה' אלד'י ישראל כד הקמח לא יכלה ואח"כ יאמר לה שתעשה לו עוגה קטנה או גדולה שבגדולות. וה' כלי יקר וה' פני שלמה פי' הענין במצות חלה כי אליהו היה כהן ומבקש שתתן לו החלה ואף לפי פי' קשה תיבת והוצאת לי וגו' היא יותרת הכבד ותו קשה מעשה האלמנה שעשתה להפך שאכלה היא והוא שניהם ביחד כפי פירש"י הפך ציווי אליהו ועכ"ז מעיד עליה ותלך ותעשה כדבר אליהו וכי זה הוא דבר אליהו הלא אליהו א"ל עשה לי עוגה קטנה בראשונה והוצאת לי ואיך מעיד הכתו' הפך הענין האמת אתמהה:

אמנם נלפקע"ד אי ניחא קמיה שמיא ואם יוכשר בעיני מו"ר דהדברי' מגיעים להההיא דאיתא בנזיר די"ב א"ר יוחנן האומר לשלוחו צא וקדש לי אשה סתם אסור בכל הנשים שבעולם חזקת שליח עושה שליחותו וכיון דלא פריש ליה הא לא ידע הי ניהו קדיש לה אמר רבא ומודה ר' יוחנן באשה שאין לה לא בת ולא בת בת ולא בת בן ולא אם ולא אם ולא אחות ואף עפ"י שהיתה לה אחות ונתגרשה לאחר מכאן דההיא שריא מ"ע דבההיא שעתא דקא"ל הוה נסיבן לגברא כי משוי שליח במילתא דקיימא קמיה במילתא דלא קיימא קמי' לא משוי שליח. תנן הריני נזיר ועלי לגלח נזיר ושמע חבירו ואמר ואני ועלי לגלח נזיר אם היו פקחים מגלחים זא"ז ואם לאו מגלחים נזירים אחרים בשלמא בתרא' איכא קדמאה קמיה אלא קדמא' מי איכא בתרא' קמיה אמרי לא משוי אינישׁ שליח אלא במילתא דמצי עביד השתא אבל במלתא דלא מצי עביד השתא לא משוי שליח עכ"ל הני'. ונחלקו רש"י ותוס' בפירושא דהאי תירוצא דרש"י פירש דלא אסיק אדעתיה שום אדם למנות שליח כ"א במילתא דמצי עביד השתא אבל במילתא דלא מצי עביד השתא כגון אשה נשואה שאין בידו לקדשה עכשיו לא משוי שליח ונ"מ דאם אסיק אדעתיה ואמר לשלוחו שיקדש לו אשה נשואה לכשתתגרש או תתאלמן שפיר דמי: והתוספות ז"ל פי' דכו' התרצן כך היא שאין שום אדם יכול למנות שליח כי אם במילתא דמצי עביד השתא אבל במילתא דלא מצי עביד השתא אף אי אסיק אדעתיה לא מצי משוי שליח וע"ז הוקשה להם וז"ל וא"ת דהא מעשים בכל יום שהאשה אומרת לחבירתה לושי לי קמח והפרישי חלה בעבורי ואיך עושה שליח בדבר זה הא בשעה שעושה אותה שליח לא היתה יכולה בעצמה להפריש חלה מקמח זה שאינו בר חיובא שאין מפרישין חלה מקמח ואור"ת דיש בידה להביא עיסה מגולגלת ולומר עיסה זו תהא חלה על קמח זה לכשיהיה נילוש ודברים שבידה קיימין דאין זה דבר שלא בא לעולם כיון שבידה ללוש ולגלגל העיסה קרוי שפיר בא לעולם כיון שבידה לעשות כדאי' בפ' האומר דס"ב פירות ערוגה זו תלושה יהא תרומה על פירות ערוגה זו מחוברת לכשיתלשו ונתלשו דבריו

קיימין דכל שבידו לאו מחוסר מעשה ובידו לתולשם. ומ"מ בהא טעמא לחודה לא סגי למימר דמצי למעבד שליח כאן כיון דבידו ללוש ולגלגל מדאמרו פ' ר"ג האומר לחבירו כתוב גט לארוסתי לכשאכניסנה אגרשנה ה"ז גט כיון שבידו לגרשה מיהא אם ירצה ובעי התם התם ליבמתו מהו ומאי קא מבעיא ליה והא בידו לבא עליה ולגרשה אלא ודאי כיון דהשתא לא מצי לגרשה לא מצי משוי שליח כיון דמחוסר מעשה לבא עליה ה"נ כיון דהשתא איהו לא מצי להפריש אינו קרוי בידו מה שבידו ללוש ולגלגל לענין זה שיוכל לעשות שליח כיון דמחוסר לישה וגלגול עד כאן לשון התוספות ז"ל ע"ש:

והנה בדברי התו' הללו צווחו ביה קמאי דמהרימ"ט בח"מ סי' כ"ג הק' על התו' דאי פריש ומינה שליח שיקדש לו אשה לאחר שתתגרש ש"ד וכן בחלה אם מנתה שליח להפריש לה חלה לאחר שתלוש שפיר דמי ועליו השיגו המש"ל בפ"ט מהל' אישות והמח"א בהל' שלוחין סי' יו"ד והרב משאת משה ח"ג סי' י"א ועד אחרון ה' פי שנים בדרשותיו ד' קי"ג יע"ש בדבריו ולא עת האסף:

ברם לא נכחד עצמי מלדבר תרי תמיהי מדכר דכירי אינשי והוא דהטור ביו"ד סי' שכ"ז פסק דאין מפרישין חלה מקמח ואח"כ הביא משם הר"א ממיץ שכתב דהיינו דוקא באומר שיחול עליה שם חלה בעודו קמח אבל מפריש קמח ואומר כשתעשה עיסה יחול עליה שם חלה דבריו קיימים וכ' הב"י דטעם הר"א ממיץ כתב הסמ"ג משמו דקי"ל כר' אליעזר ב"י דמשנתו קב ונקי דס"ל בפ' האומר דס"ב אדם מקנה דבר שלב"ל האומר פירות ערוגה זו מחוברת יהיו תרומה על פירות ערוגה זו תלושין לכשיתלשו ויביאו שליש ונתלשו והביאו שליש דבריו קיימים ומטעם זה יכולה אשה לו' לחבירתה קחי קמח זה ולושי עוגות והפרישי חלה בעבורי ואעפ"י שבשעת הציווי היתה קמח ולא היתה ראויה לחלה עכ"ל. ודין זה פסקו מרן בש"ע סי' שכ"ז וסי' שכ"ח יע"ש:

נקוט מיהא דדין זה דמהרימ"ט כבר קדמו הר"א ממיץ ז"ל והביאו הסמ"ג והטור ובעה"ת ז"ל בשמו ומרן נמשך אחריהם ומה להם כי יזעקו על הר' מהרימ"ט. איברא דהי"ל למהרימ"ט להביא סייעתא לדבריו מדברי הר"א ממיץ:

והיותר תימה להמש"ל דבפ"ז מהא"י על פסק יותר הר"מ ז"ל וז"ל האו' ליבמה הרי את מקו'לי לאחר שיחלוץ לך יבמיך ה"ז מקו' הואיל ואילו קדשה עתה הוו קידו' תופסין בה מספק וכתב מרן ז"ל בכ"מ דהויא מקו' גמורה ולא ספק מקודשת כיון דתפסי בה קי' לא הוי דבר שלב"ל וכיון שהוא מקדש עכשיו שיחולו הקידושין לאחר שיחלוץ לה יבמה ש"ד ותמה עליו ה' משנה למלך בשני מקומות בפ"ז ובפ"ט דאיך קא פסיק ותני דהויא מקודשת גמורה דהוי דשלב"ל ובודאי דאילו היה רואה דברי ה' ב"י ליכא

שום תמיהא דהרי פירש להדיא דס"ל כסברת הר"א ממיץ ז"ל דאדם מקנה דבר שלא בא לעולם ומיהו מקצת ריאיה איכא כגון פירות ערוגה דהפירות כבר הם בעולם יכול להפרישם תרומה לכשיביאו שליש ויתלשו וכן קמח יכול לקרוא לה שם חלה לכשילוש אותה והוא הדין נמי ביבמה כיון דתפסי קידושין מספק אם קדשה מעכשיו חלין הקידו' גמורים לכשיחלוץ לה יבמה ולא נשאר שום תמיהא על מר"ן כ"מ ז"ל:

אך מה שאני תמיה על הב"י דבסי' שכ"ח פ' הטור וז"ל אין מפרישי' חלה בלתי נתינת רשות בעל העיסה ומיהו אם נתן רשות לאחר להפריש אפי' בעוד' קמח מועיל אפי' שעדין לא נתחייב בחלה עכ"ל וכתב הב"י ה"ט כמ"ש בתוס' דנזיר הנז' כיון דבידו להביא עיסה מגולגלת ולומר עיסה זו תהיה חלה על קמח זה לכשילוש יע"ש:

ואחד הרואה בלבבו יבין דטעם זה נקטו התוס' משום דס"ל דאין האדם יכול להפריש חלה בעודה קמח דהוי דבשלב"ל הוכרחו לטעם זה שבידו להביא עיסה מגולגלת וכו' ברם לדידיה שכ' למע' טעם הסמ"ג דכיון דהוא עצמו יכול להפריש חלה מקמח לכשילוש מטעם זה יכול למנות שליח א"כ תו לא צריכינן לטעם זה דבידה להביא עיסה מגולגלת וכו' ונמצא ח"ו כסותר עצמו ולדידי צ"ע:

ודרך אגב חזיתיה לה' ארח מישור שהביא לשון זה של הב"י וכ' משם הב"י שנתן טעם דמצי משוי שליח להפריש חלה בעודה קמח לכשילוש כיון דבידו ללוש ולגלגל וכו' ותמה עליו דטעם זה דבידו ללוש ולגלגל לא הרוה צמאונם להתוס' והוכרחו לטעם הב' דבידו להביא עיסה מגולגלת יע"ש: והאמת פלא דטעם זה דבידו ללוש ולגלגל לא הזכירו על דל שפתיו הב"י כלל כמו שיר' הרואה שם ואיך בודה מלבו ח"ו דברים שלא היו כדי להק' עליו וצ"ע:

ובהיותי בזה חזה הוית לה' תה"ד סי' קפ"ח שנשאל באשה משרתת שהלכה בעלת הבית למקום אחר והניחה העיסה וכבר החמיצה וקרובה להתקלקל העיסה אם יכולה המשרתת להפרי' חלה מהעיסה בלי רשות בעלת הבית אי שרי למיעבר הכי או לאו והשיב דשפיר דמי למיעבד הכי כיון דמתקלקלת העיסה זכות הוא לה לבעה"ב וזכין לאדם שלא בפניו וקי"ל זכיה מטעם שליחות אתרבאי ולעניין תרומה רבינו שליחות מאתם גם אתם וה"נ המשרתת נעשית שלוחה אפי' שלא מדעתה מטעם דזכות הוא לה. ואע"ג דבפ"ק דחולין די"ב ע"א אמרי' דהאו' לשלוחו צא ותרום לי ושמע איניש אחרינא ואזל ותרם אין תרומתו תרו' דהו"ל תורם שלא מדעת אלמא אע"ג דידע האי בעידנא דתרם דניחא ליה לבע"ה לתרום שהרי ציוה לשלוחו לתרום מ"מ הואיל ולדידיה לא. עבד שליח לא מהני וי"ל דדווקא התם ל"מ משום דאי' למימר דדעת הבע"ה דשלוחו

דוקא יתרום משום דיודע ומכיר באיזה מידה רגיל הבע"ה לתרום בעין יפה או רעה או בינוני אבל בהפרשת חלה בזה"ז דהכל שוין בו ליטול כזית ולשורפה אין לומר כלל שיש קפידה מי יפריש ויתרום ותו דאיכא חשש קלקול העיסה ליכא קפידה כלל עכ"ל יעש"ב: ואני בער לא ידעתי איך יצאו דברים אלו מפי קדוש דכ' דטעם למי שתרם שלא ברשו' אע"ג דשמע לבע"ה דציוה לשלוחו לתרום דנמצא דניחא ליה אפ"ה אין תרומתו תרו' מטעם שאינו מכיר באיזה מידה תור הבע"ה:

הנה מלבד דרש"י ז"ל פי' דטעם דאין תרומתו תרומה דהכי דרשינן בגטין ובב"מ אתם גם אתם לרבות שלוחכם מה אתם לדעתכם אף שלוחכם לדעתכם הרי להדיא דגזרת הכתו' היא מהיקישא ותו ק' דלדבריו ז"ל אף אם מינהו שליח בפי' וא"ל זיל תרום אם השליח לא ידע באיזה מידה רגיל הבע"ה אין תרומתו תרו' משא"כ האמת דהכי אי' במתני' דמס' תרומו' משנה ד' התורם בשלחותו של בע"ה תורם כדעתו של בעה"ב ואם אינו יודע דעתו של בע"ה תורם בבינונית פיחת יו"ד או הוסיף עשרה תרומתו ת' הראת לדעת דאעיקר תלוי שהשליח יתרום ברשות בעה"ב לא במידה שרגיל בה בע"ה:

ואעיקרא דדינא ק"ל מה זכות הוא לבע"ה שהשליח או המשרתת תוציא החלה אם מטעם חשש קלקול העיסה תניח הפרשת החלה אחר אפיית הפת דהכי איתא בספרי דמפרישי' חלה אחר האפייה מדכתי' והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרו' לה' וכן פ' הרי"ף והרמב"ם והטו' בסי' שכ"ז ומרן בש"ע אין שום חולק וא"כ מה זכות הוא לה שבע"ה מסתמא רוצה להפריש ולברך ברכת ההפרשה ובודאי יקפיד בזה וכמו שמצינו במצות כיסוי הדם דהקפיד שחייבו ר"ג עשרה זהובים ומכ"ש היכא דליכא חשש קלקול העיסה כמ"ש הוא ז"ל וצע"ר:

והנה דין חייוב חלה אינו אלא בלחם דכתי' באכלכם מלחם הארץ אבל הסופגנין והדובשנין ועיסה שבלילתה רכה וטגנה בשמן פטור' ואם אפאה בתנור חייבת. וכ' הטו' דצריך משעת גילגול שיהא מכוון לטגנה בשמן ומעשה אבל אם מתחי' הגלגול לא נתכוון לכך חייבת וכן אם נתכוון לכך ואח"ך נמלך ועשה חררה קטנה לבנה קטן הרי נתחייבה כל העיסה בחלה ולהכי ה' מהר"ם מרוטנבורג ז"ל היה נוהג בבית בכל עיסה אף שמתחילה היו מתכוונים לבשלה או לטגנה לאפות עוגה קטנה כדי שתתחייב בחלה כל העיסה שהיה חושש שמא תימלך והעשה חררה לבנה קטן עש"ב תו איתא במתני' דחלה פ"ד משנה ח' דחלה נאכלת עם הזר על שולחן א' ואי' בחולין ד' ק"ד ע"ב דמתני' מיירי בחלת ח"ל דכיון דהיא דרבנן לא גזרינן העלאה אטו אכילה וכמ"ש בתו' יע"ש:

מעתה נבא לפ' כוונת הכתו' והוא דאליאו בנבואתו היה יודע דהאלמנ' אין לא כ"א מעט קמח בכד והייתה מנחת אותו ליום המחרת לאכול היא ובנה שאותו היום כבר אכלו אלא כל מה שביקש ממנה אליהו הוא שתפריש חלה מהקמח לכשתלוש ותתן לו החלה לאכול וכדעת הר"א ממיץ כיון שבידה ללוש ולגלגל ולזה אמ"ל בזה הלשון לקחי "נא" לי פת לחם הכונה שתפריש עתה מהקמח הקרוי נא' שיעור חלה ותעשה לו פת לחם כיון שבידה ללוש כל העיסה וזה רמז לה "בידך" דיקא ללוש ולגלגל והאלמנ' הבינה דבריו אבל היא סברה לה כד' התו' דעיקר הטעם הוא דבידה להביא עיסה מגולגלת וזה היה חסר המציאות שלא הי"ל בביתה ולזה אמרה לו חי ה' אלקי"ם אם שיש לי מעוגה וכמ"ש המתרגם מידעם והסכים ה' כלי יקר שכונתה שאין לה נילוש וכיון שאין בידה להביא עיסה מגולגלת אינה יכולה להפריש חלה מקמח וז"א כ"א מעט קמח בכד. ועוד אמרה דמעיקרא פטורה כיון שזה מעט הקמח עם מעט השמן שבצפחת היא עושה לה ולבנה ובכן היא פטורה מהחלה. ואינה יכולה לעשות אותה ולאכלה עמו ביחד כי חוששת כי אח"ך ימות ברעב וכוונתה שימתין עד למחר ותעשה ויתן לאליאו לאכול לא מתורת חלה כ"א בתורת חסד. וע"ז השיב לה אליאו בנועם אמריו בואי עשי כדבריך שתעשה כל העיסה מטוגנת בשמן כמו שאמרה עכ"ז איכא למיחש שמא תמלך והתיקון הוא לעשות עוגה קטנה לאפות אותה לחייבה בחלה כמו שהיה עושה מהר"מ מרוטנבורג וז"א אך עשי עוגה קטנה לאפותה והוצאת לי דייקא שתתחייב בחלה ואח"ך תעשי לך ולבנך באחרינה. ועל חשש שתמותי ברעב בישר אותה כי כה אמר ה' אלקי' ישר' כד הקמח לא יכלה וגו' עכ"פ השומע דברי אליהו שאמר והוצאת לי יבין שאסור לאכול הכהן עם הזר על שלחן אחד וזה אינו. ולזה קמ"ל קרא דהאלמנה עשתה כדבר אליהו להוציא עוגה קטנה משום חשש שמא תימלך אבל בשעת אכילה אכלו שניהם על שולחן אחד כיון דלא גזרי' העלאה אטו אכילה. וז"א ותעשה כדבר אליהו דהיינו שעשתה עוגה קטנה אבל ותאכל היא והוא ובנה ימים על שולחן אחד ודו"ק

איך שיהיה נחזור לקוטב דרושינו שהתחלנו לדבר שהחייוב מוטל עלינו לשוב בתשו' שלימה בימים האלה שהם ימי תשו' מעבירות שבידינו. בין מעבירות שבין אדם למקום בין מעבירות שבין אדם לחבירו כדי שביום הקדו' הבע"ל יתמלא רחמי' אבינו שבשמים וימחו' ויסלח לכל עוונותינו כדאי' במתני' במס' יומא מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו את זו דרש ראב"ע עבירות שבין אדם למקום יוה"ך מכפר עבירות שבין אדם לחבירו אין יוה"ך מכפר עד שירצה את חבירו. אר"ע אשריכם ישר' לפני מי אתם מטהרים ומי

מטהר אתכם אבינו שבשמים שנא' וזרקתי עליכם מים וגו' ואו' מקוה ישר' ה' מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישר':

והנה לנו לדעת במאי פליגי ראב"ע ור"ע ואי לא פליגי מאי חדית לן ר"ע: אמנם כדי להבין כוו' הני תרי תנאי צריכי' אנו להבין כוונת הכתו' בישעיא סי' נ"ח וכ"ת ואמר סולו סולו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי כי כה אמר ה' רם ונישא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' ורפאתיו והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל ויגרשו מימיו רפש וטיט אין שלום אמר אלקי"ם לרשעים. והדקדו' באלו הכתו' רבו שאין אנו יודעים פירושם דבתחי' אמר סולו סולו פנו דרך ואח"ך הרימו מכשול ואין אתנו יודע מה הם המכשולות והדרך שצריך לפנות ונותן טעם כי הקב"ה אף ששוכן למעלה גם שכן את דכה ושפל רוח להחיות לב נדכאים ולא ידענו מה זו נתינת טעם ואח"ך אמר שלום שלום לרחוק ולקרוב אמר ה' דפי' רז"ל דמיירי בבעלי תשו' שהיה רחוק ונעשה קרוב ומה שייך כאן. ותו' אמר והרשעים כים נגרש וגו' ולנו לדעת דמה כיון הנביא במשל הזה שהמשיל לים נגרש ויגרשו מימיו רפש וטיט ובשביל זה אמר אין שלום אמר אלקי"ם לרשעים ומאי קאמר:

אמנם נלפקע"ד אי ניחא קמי שמייא ואם יוכשר בעיני מו"ר דהדברי' מגיעי' להה' דאי' בב"מ דק"ח ע"א אמ"ר יאודה א"ר לכרייא דנהרא תתאי מסייעי עי עילאי לא מסייעי תתאי וחילופא במייא דמיטרא תנ"ה ה' גנות המסתפקות ממעיין אחד ונתקלקל כולן מתקנות עם העליונה נמצאת התחתונה מתקנת עם כולן וגם מתקנת לעצמה תנ"ה ה' חצרות השופכים לביב א' כולן מתקנות עם התחתונה נמצאת העליונה מתקנת עם כולן ומתקנת לעצמה ופי' העניין כך הוא ד אלו הגינות הם מסתפקו' ממעיין אחד הנמשך מלמעלה למטה ועלו אבנים ומכשולו' מתוך המעיין וצרי' להרים המכשול מתוך המעיין אם המכשולות הם מצד העליון של הנהר חייבים התחתונים לסייע לעליונים כדי שירימו המכשולו' וירדו המים למטה להשקות שדותיהם וכיון שמגיע התועלת להתחתוני' חייבים לסייע לעליוני' אבל אם המכשול הוא לצד מטה אינם חייבים העליוני' לסייע להתחתוני' להרים המכשו' כי אין מגיע להם שום תועלת בהרמת המכשולות אדרבא הם רוצים שלא יפנו הדרך וירימו המכשולו' ולא ילכו המים במרוצתם ויהיה להם מים בשפע להשקות שדותיהם אמנם אם אלו החצרו' יש להם ביב א' שהולכים שם מי הגשמים שלא יעשו רפש וטיט אזי כשהמכשול הוא לצד מטה העליונים חייבים לסייע להתחתוני' כדי שילכו במרוצה ולא יתעכבו שם רפש וטיט

אבל אם המכשו' הוא לצד מעלה התחתוני' אינם חייבים לסייע להעליונים כי אדרבא הם רוצי' שיתעכבו המים למעלה וישאר אצלם המקום נקי מטיט:

ורגע אדבר במה שראתה עיני להר' מהר"א ששון ז"ל בסי' מ"ה שנשאל בראובן פקיד המלך בעיר א' על שפת הים ונשברה ספינה אחת סמוך לעיר הנז' וקנה כל נכסי הספינה הנז' ראובן הנז' ועוד כמה אנשים קנו מהספינה הנז' סך רב ואח"כ בא מאמר מאת המלך ומוהורד'אר וגזרו בכל תקף וחוזק לקבץ כל מי שקנה מנכסי הספינה הנז' ותפסו את ראו' הנז' וב' משרתיו עמו כי היה לו שם ויד במלכות עכ"ז סבל כמה יסורים ועונשים קשים ומכה אכזרית והוציא כמה הוצאות והציל את עצמו מהתביעה הנז' ואגב ניצולו כל האנשים שקנו מהספינה הנז' והנה בעתה תובע ראו' הנז' מאת כל האנשים שקנו מן הספינה הנז' שיסייעו אותו בכל ההוצאות שהוציא המה יתנו חלקם שאם היו תופסים אותם היו מסוכנים בודאי הגמור והשיב שחייבים כל הקונים מהספי' הנז' לשלם סיוע ההוצאות חלקם והביא ראיה מרישא דברייתא ה' גנות המסתפקות ממעיין אחד תתאי מסייעי עילאי להרים המכשולו' מצד העליון ה"נ חייבים הקונים לשלם סיוע בהוצאות:

והמבין יבין כי אין דמיונו עולה יפה אחרי המחי"ר דשאני התם דחייבי' לסייע להרמת המכשו' שיבואו להם מי המעיין ונמצא כל הנאה שלהם היא. שהעליונים יש להם מים להשקות שדותיהם. ומה דמות יערוך לנ"ד שאם לא היה עושה ראו' כל טצדקי היה להם נזק גדול אבל לא הרויחו שום ריוח ושום תועלת כי אם מניעת הנזק. ואדרבא דמיונו היה עולה יפה מסיפא דברייתא ה' חצרות השופכות לביב א' דבאמת אם לא יסייעו עליונים להתחתונים מגיע נזק להם שיתעכבו המים אצלם ויעשו רפש וטיט ביתר שאת והכא נמי אם לא היה ראובן היה מגיע נזק הרבה להם והיו מסוכנים: והיותר תימה שמביא ראיה מתשו' מהר"י קולון ז"ל בשורש ד' שנשאל בנדון כזה בעיר א' שבאו עליה אויבים לשלול שלל והוכרחו אנשי העיר להוציא הוצאות להנצל משונאיהם וחזרו למקומם ועתה שואלים אנשי העיר הזאת מכל הכפרים סביב לעירם הנז' שיפרעו כל א' מנת חלקו בהוצאות. והשיב דחייבים כל העיירות הסמוכות לסייע בהוצאות דאי לא"ה בודאי היו נלכדים גם המה ונשללים מהאויבים. והביא ראיה מסיפא דברייתא ה' חצרות השופכות לביב כולן מתקנות עם התחתונה מטעם שאם לא היתה מתקנת התחתונה היה נשאר המים והטיט למעלה הלוך וגדל ה"נ אם לא היתה העיר הזאת מצלת את האויבים היו הולכים לשלול שלל בכל העיירות וע"ז חייבים לפרוע מנת חלקם בהוצאות יעש"ב:

הרי להדיא שס' מוהריק"ו בחר הראיה שכתבתי בעניותין ואיך לא נרגש ה' מוהרא"ש ז"ל מאחר שהביאו לסמוכות שלו וצ"ל:

נקוט מהא דיש אופני' דהעליוני' מסייעי' להתחתוני' כשהנזק מגיע להם ופעמים שהתחתוני' חייבים לסייע לעליונים כשמגיע להם הנאה ותועלת: והנה ידוע דעל ידי עונותינו קלקלנו צנורות השפע הקדושה והטהורה היורדת לישר' וגם פגמנו במדות העליונו' ובאותיות השם הקדוש כידוע לי"ח

מעתה נחזי אנן דלגבי צנורות שקלקלנו בעוה"ר וצריכים לנו ההנאה והתועלת שפע רב מלמעלה חייבים אנחנו לסייע לשוב בתשו' שלימה כדי שעי"ז יתוקנו השבילים וירד השפע בדרך ישרה ויהיה שבע וזול וכל טוב והרי זה דומה לחמש גינות המסתפקו' ממעיין אחד דהתחתונה מסייעת להעליונה:

ברם לגבי הפגם שפגמנו בעוה"ר צריך סייוע ועזר אלדי' כדי שנשוב בתשובה מאהבה ויתוקן השם הק' ויוסרו כל הפגמי' וה"ז דומה לה' חצרות השופכו' לביב שהעליונה מסייעת להתחתונ' שלא יתעכבו שם המים ויעשו רפש וטיט:

ואפשר דזהו הויכוח של ישר' עם אבינו שבשמים שישר' אומרים השיבנו ה' אליך ונשובה הכוונה שאתה חייב לסייע אותנו להשיבנו בתשובה שלימה מטעם דדמי לחמש חצרות השופכות לביב וכיון שאנו חוזרים בתשו' יוסרו כל הפגמים שעשינו בעוה"ר והקב"ה או' להם שובו אלי שאתם חייבים לשוב בתשו' ממילא ואשובה אליכם דע"י התשובה נתקן הכל בעהי"ת וזה יהיה רמז הפסוק שאמר דהמע"ה עזרינו אלד'י ישענו "על דבר כבוד שמך" דייקא דכל תכלית שאנו מבקשים עזר וסיוע הוא ע"ד כבוד שמך שפגמנו בעוה"ר וע"ז אמרו רז"ל הבא ליטהר מסייעים אותו דייקא נקט לשון סיוע ולא אמרו פותחי' לו כמו הבא ליטמא אבל הוא הדבר אשר דברנו דכיון דזה בא ליטהר דכבר שב בתשו' וחפצו ורצונו ליטהר מסייעין אותו מדינא וכאמור ודו"ק: נמצינו למדין דכשהאדם מעורר עצמו לשוב בתשו' מן השמים מסייעים אותו סיוע שיש בו ממש אמנם הרשעים מתייאשים מהתשו' באמרם כי כבר פגמנו בעוה"ר למעלה וא"כ להם מגיע הנזק ח"ו וצריך שמן השמים יעוררו אותו לשוב בתשו' וכל כמה שלא יעוררו אותו מלמעלה מתייאש מן התשו': עו"נ מ"ש רז"ל דעיקר השפע היורד לישר' הוא ע"י השלום וכמאמר ר"ש בן חלפתא לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום שנא' ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום ואמרו חכמי המקוב' דהענין הוא דעיקר השפע משפיע משם הויה ב"ה לשם אדנות באופן זה שאות יו"ד דהוי"ה משפיע לאות א' דאדנות עשרה פעמי' א' הרי עשר. ואות ה' משפיע לאות ד' ה"פ דלית הרי עשרים. ועשר הרי שלשים ואות וי"ו לאות נו"ן ששה פעמים נ' הרי שלוש מאות ושלשים הרי ש"ל. ואות ה"א אחרונה לאות יו"ד ה"פ יו"ד הרי חמשים וש"ל הרי ש"ף שעולה במספר

שלום וד' אותיות עולה ש"פ: מעתה נבא לביאור הכתובי' דהנביא קורא בגרון ואו' סולו סולו פנו דרך דהכונה שתחזרו בתשו' ועי"ז תפנו את הדרך הסתומה ומעכבת את השפע ואז גם הקב"ה קורא למעלה הרימו מכשול מדרך עמי הכונה שגם הוא מסייע כדין שהעליונה מסייעת להתחתונ' וז"א כי כה אמר ה' רם ונשא שוכן מרום וקדוש אשכון אף שהוא שוכן בשמי מרומי' אפי"ה את דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ותרויהו שיש לכם שפע רב וז"א שלום שלום לרחוק ולקרוב דהיינו לבעל תשו' יהיה שפע וברכה רבה אמנם הרשעים ופרש"י שאינם נותנים לב לשוב והטעם שמדמים לדינא דה' חצירות השופכות לביב ואומרי' דדמי לים נגרש כי השקט לא יוכל כי לא יוכלו להתעכב למעלה מסיבה כי ויגרשו מימיו רפש וטיט ומצפים דיבא להם התעוררות מלמעלה הלא"ה לא ישובו בתשו' הא ודאי מפסידים השפע ממילא וז"א אין שלום אמר אלד'י לרשעים:

עו"נ מה שפי' ה' לב אהרן בכוונת פסוקי יפתח עם זקני גלעד שאמר להם הלא אתם שנאתם אותי וגו' והשיבו לו לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמנו בבני עמון וגו' דדקדק הוא ז"ל למה נקטו בלשונם שבנו אליך הי"ל באנו אליך כמו שאמ"ל מדוע באתם אלי עתה ותו דשינו בלשונם דבתחילה אמרו לו ונלחמה בבני עמון וכשהקשה להם הלא אתם שנאתם אותי הוסיפו לו והלכת עמנו ונלחמת בבני עמון שהוא לבדו ילחם להם ופי' הוא ז"ל דכוונת זקני גלעד לומר ליפתח שידעו בנפשם שעשו שלא כהוגן לגרשו מבית אביו ובשביל זה באו לשוב בתשו' שלימה וכמו שבע"ת לגבי קוב"ה הם מעולים יותר מצדיקים גמורים והטעם שכל אהבה וקירוב שקדמה אליה השנאה והריחוק היא אהבה עזה לאין תכלית ומטעם זה במקום שבע"ת עומדי' איצ"ג יכולים לעמוד וע"ז שבנו אליך בתשובה אחר השנאה שהיה בינינו כדי שתהיה אהבה חזקה עד שמרוב האהבה והלכת עמנו ונחלמת לבדך בלי שום עזר וסיוע מאתנו יע"ש. וה' גאון עוזינו הרב חיד"א א ז"ל בס' נחל שורק פי' כונת הכתובי' וידבר יפתח את כל דבריו לפני ה' דוקא דלא גילה לנו בקרא מה היו דברי יפתח והוא ז"ל חריץ יטיב דכוונת את כל דבריו ענייניו אשר עברו עליו שזקני גלעד באו אצלו לשוב בתשו' שלימה והוא מחל בספ"י והוא מוכן לילך ללחום מלחמותיהם אף שעשו לו כשונאים גמורים ובכן מן ההכרח שהקב"ה ברוב רחמיו ימחול ע"כ עונותינו יע"ש וכן פי' ה' שנות ימין ולא זכר שר שכבר קדמו ה' חיד"א ז"ל:

מעתה נבא לכוונת המשנה דראב"ע דעבירו' שבין אדם למקום אנה"נ דהקב"ה מסייע לשבים בתשו' ויוה"ך מכפר מט' שפנמנו למעלה ואולם בעבירות שב"א לחבירו דהם מזיקי' עצמם לקלקל צנורות השפע מאחר דאין שלום וממילא אין שפע בזה לא יש

חיוב להקב"ה כ"א התחתונ' מתקנת לעצמה וא"כ אין יוה"כ מכפר אפי' אם יתודה אלף וידויים עד שירצה את חבירו ויהיה שלום וירד השפע אבל ר"ע בא להוסיף ולומר דאדרבא השב מעבירות שב"א לחבירו זה סגולה נפלאה כדי שהקב"ה ימחול ויסלח ע"כ פשעינו כמו שאנו למטה מוחלים זל"ז בל"ש ונ"ח וכמו שמצינו גבי יפתח דמפני שמחל יפתח להם גם הקב"ה מחל כל עונותיהם וכאמור וז"א אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים הכוונה שאתם מטהרים ביניכם לבין עצמיכם ועי"ז בהכרח מי מטהר אתכם אבינו שבשמים ואם לא תטהרו עצמיכם לא יטהר אתכם הקב"ה דהא בהא תליא והביא ראיה בתחילה מהכא וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתה ביניכם לבין עצמיכם ואח"ך מכל גלוליכם וגו' אפשר אתכם וע"ז נרגש שאין כ"כ ראיה מפ' זה שהרי אמר וזרקתי עליכם נמצא דיש התעוררות מלמעלה בתחילה לזה מביא ראיה מדכתיב מקוה ישר' ה' מה מקוה מטהר את הטמאים הנכנסי' לתוכו ולא יבא המקוה לטהר את הטמא אף הקב"ה מטהר את ישר' בבחי' ויחן שם ישר' ומוחל וסולח לכל עונותינו ודו"ק:

מעתה חל עלינו חובת ביאור הויכוח אשר בין יפתח ובין זקני גלעד שכבר התחלנו לפרשם וכ"ת ויהי כאשר נלחמו בני עמון עם ישר' וילכו זקני גלעד לקחת את יפתח מארץ טוב ויאמרו ליפתח לכה והיית לנו לקצין ונלחמה בבני עמון. ויאמר יפתח אל קני גלעד הלא אתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם. ויאמרו זקני גלעד אל יפתח לכן עתה שבנו אליך והלכת עמנו ונלחמה בבני עמון והיית לנו לראש ולכל יושבי גלעד ויאמר יפתח אל זקני גלעד אם משיבים אתם אותי להלחם בבני עמון ונתן ה' אותם לפני אנכי אהיה לכם לראש. ויאמרו זקני גלעד ה' יהיה שומע בינותינו אם לא כדבריך כן נעשה. וילך יפתח עם זקני גלעד וישימו העם אותו עליהם לראש ולקצין ע"כ. והדקדוקי' רבו א) דלמה המתינו לילך אצלו כאשר נלחמו בני עמון ולא קודם. ב) למה היו צריכים לאמר לו לכה והיית לנו לקצין ונלחמה בבני עמון היה די למנותו בתחי' לקצין וכשיתמנה מאליו הוא מוכרח ללחום מלחמותיהם כמו כל המלכים. ג) למה נקטו בזה הלשון והיית לנו לקצין שהוא לשון עבר הי"ל ותהיה לנו לקצין. ד) תשו' יפתח הלא אתם שנאתם אותי וגו' איך אפשר להאמין ביפתח שהיה גבור חיל בתור' שיהיה נוקם ונוטר ח"ו. ה) מדוע באתם אלי עתה וגו' מה זו תמיהא דאדרבא משום שהם בצרה מבקשים עזר ממי שיהיה. ו) תשו' זקני גלעד לכן עתה שבנו אליך וגו' אם באמת תמיהת יפתח היא חזקה שהשונא לא יצדק לבקש עזר משונאו מה זו תשו' לכן עתה וגי'. ז) ותו ק' תיבת שבנו אליך כי תיבה זו אינה צודקת כ"א באיש שכבר היה עמהם ורחק מהם שייך לו' שבנו ברם הם עתה פ"א באו ומאי או' שבנו אליך וגו'.

ח) מה זו הוספה והיית לנו לראש ולכל יושבי גלעד דמעיקרא מאי סבור וכי להשליטו עליהם בלבד הא ודאי ליתא. ט) תשו' יפתח אם משיבים אתם אותי להנחם בבני עמון וכי עתה הבין שרוצים שימלוך עליהם כדי לערוך מלחמה והלא תחילה דברי הזקני' לכה והיית לנו לקצין ונלחמה וגו' ותו ק' אומרו אנכי תהיה לכם לראש מה זו שאלה וכי לא שמע דבריהם בתחי' ביאתם שאמרו לכה והיית לנו לקצין. י) תשו' זקני גלעד ה' יהיה שומע בינותינו דק' דהיל"ל כדברך כן נעשה ולמה נקטו הלשון בלשון שלילה אם לא כדבריך וגו'. יא) מה ראו העם למנותו תיכף קודם המלחמה הי"ל להמתין עד אחר גמר המלחמה כמו שנתרצה הוא עצמו ולמה הקדימו ללא צורך:

אמנם נלע"ד לפ' עפ"י מה שראיתי לה' זרע אמת ח"ב סי' צ"ז שנשאל בענין חכם א' שהיה מושכר לקהל בלי שטר וקנין רק שהיו פורעי' לו בכל ג' חו' השכירות מוקדם והשכיר עצמו לקהל אחר בשטר וקנין ושבו' ותובעי' הק"ק הא' שאינו יכול להשכיר עצמו בתוך השנה דאע"ג דאינם פורעי' לו אלא כל ג' חו' עכ"ז כיון דמנהגם להתחייב כל המנויים מר"ח ניסן לא משלם זימניה עד ניסן הבא עכ"ל השאלה והשיב דדין זה דמלמד או חכם אי הוי דינו כפועל ויכול לחזור אפי' בחצי היום או הוי דינו כדבר האבד דאינו יכול לחזור בו הוי פלוגתא דרבוואתא מוהר"מ עם רבינו יואל ז"ל ושוב הביא תשו' מוהרימ"ט בחיו"ד סי' ן' דנשאל בכיוצא בזה והשיב דכיון דהוי פלוגתא דרבוואתא ורוב הפוס' ס"ל דמלמד הוי דבר האבד הו"ל שבו' בטעות כנדרי שגגות וא"י לחזור החכם להשכיר עצמו למקום אחר. תו הביא משם מוהרימ"ט דנתן עוד ט' אחר דא"י החכם לחזור תוך זמן שכירותו וכמ"ש הגהמ"ר בשם רבינו יחיאל דכל טעמא דפועל יכול לחזור אפי' בחצי היום הוא מטעם כי לי בנ"י עבדים וא"כ המלמד או החכם שאינם לוקחים שכר פעולה דמה אני בחינם וכו' ומה שלוקחים הוא שכר בטלה וא"כ אין כאן עבדות וא"י לחזור בו תו הביא ט' אחרינא שכ' מהרימ"ט שכ' הטור בשם ר"י דכל טעם דפועל יכול לחזור בו הוא מטעם כי לי בנ"י עבדים היינו דוקא אם הולך לנוח הפועל אבל אם הפועל אינו הולך לנוח כ"א הולך לעשות מלאכה וחוזר בו מחמת היוקר א"י לחזור בו כיון שהולך להתייגע:

והנה בטעם זה שדי נרגא ה' ז"א ז"ל וז"ל וק"ל טובא ממ"ש בפ"ו בב"מ דע"ז אהא דתני בברייתא השוכר את האומנים והטעו הפועלים את בע"ה או הבע"ה את הפועלים אין להם אלא תרעומות בד"א שלא התחילו במלאכה אבל התחילו במלאכה כגון שקבלו בגד לארוג בב' סלעים וארגו חציו שמין להם מה שעשו היה יפה ו' דנרים נותן לו סלע או יגמרו מלאכתם ויטלו ב' סלעים וקאמרי התם קא סברי רבנן יד פועל עה"ע ואהא דקאמר

בברייתא או יגמרו מלאכתם ויטלו ב' סלעים פריך בש"ס פשיט' ומשני לא צריכא דאייקר עבידתא והמרו פועלי' ואזל בע"ה ופייסינהו מהו דתימ' מצי אמ"ל כי פייסינן אדעתא דטפי לן לאגרא קמ"ל דאמ"ל אדעתא דטרחנא לכו באכילה עכ"ל הגמרא. ומקשה ה' ז"ל מסו' זאת דנר' דלא כר"י דאם איתא דמחמת היוקר א"י לחזור היכי מצי הדרי פועלים היכא דאייקור עבידתא הא אינם יכולים לחזור ושוב הביא דבש"מ כ' משם הרא"ש דהא דקאמר בש"ס ואימרו פועלים לא דהדרי בה מחמת שנתייקרה המלאכה אלא שהיו בפני' זועפות ופייסינהו בע"ה ובזה לא הרוה צמאונו דפשט הש"ס אינו כן יעש"ב: ואני עני ב"א אמינא אחהמחי"ר מכת"ר הדבר ק' לע"ד מלבד דהטו' ז"ל דהביא דין זה משם הר"י איהו ניהו פי' כונת ואימרו פועלים שהיו בפנים זועפות כמו שפי' אביו הרא"ש ומה לו כי יצעק חינם:

זאת ועוד הרואה יר' דפשט הסו' משמע דוקא כמ"ש בש"מ משם הרא"ש דא"א כמו שהבין הוא ז"ל דאימרו פועלי' דקאמר הש"ס הכונה שרצו לחזור בהם מחמת היוקר והלך בע"ה ופייסינהו סתם ולא נדר להם כלום וגמרו הפועלים מלאכתם הרי דינא הוא שחייב בע"ה לתת שכר הפועלים בערך היוקר כמו שביקשו וכמ"ש הרי"ף בפ"ק דקי' מוכר אומר במאתים ולוקח או' במנה והלך זה לביתו וזה לביתו ואח"ך תבע המוכר את הלוקח יתן כמו שאמ' הלוקח ואם תבע הלוקח את המוכר נותן כמו שתבע המוכר וה"נ דכוותה מאחר שבחצי היום חזרו ויכולי' לחזור מדינא אף מחמת היוקר לדעתו ז"ל ואח"ך ביקשו תוספת בשכרם והלך בע"ה ופייסינהו סתם ודאי דחייב ליתן אף התוספת אלא ודאי דהאמת הוא דהפועלים לא בקשו שום תוספת ולא רצו לחזור כ"א היו בפנים זועפות ופייסם בע"ה כמ"ש רש"י ז"ל וז"ל הרבה להם תחנונים וסד"א שזה הפיוס היה אדעתא להוסיף להם איזה דבר וקמ"ל דלא היה אלא אדעתא למיטרח באכילה ושתיה זה נלע"ד ברור:

ותבט עיני לה' מוהר"י אדרבי ז"ל בסי' שצ"ח שנשאל באחד חכם בעירו בכל שנה היו נותנים דבר קצוב ביניהם מידי שב"ש ובהמשך הזמן בא לו שליח מעיר אחרת ובידו כתבי כתוב וחתום מכל ראשי העיר ההיא שנתחייבו לתת לו הרבה יותר ממה שהיה לוקח בעירו ועו' שלחו לו אלף גרוש להוצאת הדרך והחכם הנז' דבר עם אנשי עירו והגיד להם הכל אז השיבו לו לא נניח לכ"ת לילך ואם אינו מספיק לך מעתה נתחייבנו לאסוף ולקבץ מכל אנשי העיר שלנו אלף לבני' מלבד הקצוב והחכם נתרצה ושלח השליח בחזרה עם האלף גרו' ונשאר בעירו וראשי העיר קיימו דבורם ב' ג' חו' ואח"ך נתנו כתף סוררת ולשאו"ל הגיע החכם מה שנדרו לו והשיב דאם השליח בא בתוך הזמן הקצוב

ודאי דאינם חייבים לשלם לו מאותו התוספת כלל דהוי דבר האבד וכו' ודינא הוי שוכר עליהן או מטען ואם השליח בא לאח"ז הקצו' הא ודאי דחייבים לשלם כל מה שנדרו לו כדין ערב בשעת מ"מ עכ"ד יע"ש. ואנא זעירא אחרי התאבקי בעפרות רגליו שותיה דמר לא ידענא חדא. דדין זה דמלמד ומרבץ תורה אי הוי דינו כפועל או הוי דבר האבד הוי פלוגתא דרבוואתא ר' יואל ומוהר"מ והיכי פסיק ותני דאינם חייבים הא אם יתפוס החכם מצי למיטען קי"ל כמ"ד דדינו כפועל וחוזר בחצי היום זאת ועוד דא"א דהוי בתוך זמן הקצוב היו יכולים לעכבו כשהגיד להם מעשה הכתב כי אתה שכור אצלינו לזמן ולמה להם להטעותו ובפרט כי החכם לא הראה פנים לחזור עד שהוכרחו להטעותו והראיה שהלך אצלם ובקש מהם שלא ימנעו הטוב ממנו נמצא דלא ביקש לחזור ביד חזקה שהוכרחו להטעותו: ועין רואה למוהרשד"ם ביו"ד סי' ר"ה שנשאל שאלה זו ולא עלה על דל שפתיו ספקות אלו כי מובן מתוך שאלתו שלא היה בתוך הזמן וחייב להקהל שישלמו להחכם עספ"א יעש"ב:

והרב מוהרשד"ם נשאל בח' יו"ד סי' צ' בחכם א' שהוציאוהו מעירו לעיר אחרת להיות מרבץ תורה והיו ב' ערבים לפרוע שכרו ואח"ך חזרו בהם והשיב הוא ז"ל דחייבים הקהל לשלם לו כל שכרו ואפי' אם לא היה קנין ושבועה כלל כיון שעקרו אותו מעיר לעיר חייבים השנים ערבים לשלם והמה יגבו מבני הקהל יעש"ב:

ומוהר"מ ז"ל במרדכי פ' האומנים והרשב"א בסי' תתע"ג פסקו במלמד שהיה אצל בעה"ב ואמ"ל הבע"ה לך מעמדי איני חפץ וגירשו מביתו והמלמד נתרצה והלך ואח"ך חזר בו הבע"ה ורוצה לעכבו והשיב לו המלמד כבר גרשתני ומחלת שעבודי נראה דיכול לעכבו דלא נמחל שעבודו באמירה בעלמא וראיה מפ"ק דקי' דפריך גבי ע"ע ולימא ליה באפי תרי זיל ומשני זאת אומרת ע"ע גופו קנו אלמא לא זכו בנפשיה באמירה בעלמא וה"ה בנ"ד דמדמינן פועל לע"ע בפ"ק דב"מ וטו' כ' מורי כיון שהשכירו ללמד את בנו הרי נתחייב לבנו ולא כל הימנו דאב למחול שעבודו של בן דזכין לקטן ואין חבין לו יע"ש:

הנה דין זה הביאו מור"ם בהג"ה סי' של"ג וחי' בין פועל למלמד דבפועל מהני המחיל' באמירה בעלמא והש"ך ס"ק מ"ז הק' וז"ל ואע"ג דבדברי מוהר"ם ובתשו' רשב"א ובמרדכי משמע דאפי' בשאר פועל לא מהני וכו' מ"מ נר' דלא קי"ל כמוהר"ם בהא וכו' וכן משמע בתוס' וגם נר' דמוהר"מ גופיה לא סמך אהך טעמא אלא עשה אותו סעיף לטעם האחר ועיקר טעמו דאין חבין לקטן יעש"ב:

ואני עני לא זכיתי להבין ד"ק דקאמר דמוהר"א לא סמך אהך טעמא והלא דינו של מוהר"מ איירי במלמד ומלמד ס"ל למהר"מ דהוי דבר האבד דא"י לחזור בו וכ"כ הרשב"א

בפי' בסוף דבריו דמלמד הוי דבר האבד וא"י לחזור בו וא"כ שפיר נקט טעם מהר"מ דאינו נמחל שעבודו של מלמד דהוי כע"ע דגופו קנוי והיכי קאמר הש"ך דמוהר"מ לא סמך אהך טעמא: ומהרשד"ם בח"מ סי' קי"ט כ' דדוקא באמירה בעלמא ל"מ ולא נמחל שעבודו אבל בכתיבה מהני:

מעתה נבא לביאור הכתובים ונק' מ"ש הרטב"א בפ' בהעלותך בפ' והיית לנו לעינים אינו לשון עתיד אלא לשון עבר רמז על העצה שיעץ למרע"ה בפ' ואתה תחזה וגו' שהראה לו מה שלא ידע עכ"ל. עו"ל מ"ש ה' לב אהרן דיפתח כבר היה דיין בעירו אלא דכשגדלו אחיו הורידוהו מגדולתו מסיבת היותו בן אשה אחרת שהיתה משבע אחר ולפי דעתם אם היה נשאר הגדולה ליפתח כבר נעתקה לשבט אחר הנחלה של הרבנות וידוע דבית הוא כינוי לגדולה כמו בי אבא סוראה בו רב אשי. עו"נ מ"ש מהר"מ אלשיך דפירוש והיית לנו לקצין דהיינו דיין ושופט כדכתיב וישפוט את ישר' וגו' ורז"ל אמרו יפתח בדורו וגו' ולזה כשגדלו בני גלעד אמרו לו באמירה בעלמא לא תנחל בבית אבינו דהיינו בבית המד' שלו כי בן אשה אחרת אתה ואחר שגרשוהו חזרו בהם ורצו להביאו אמנם כבר שמעו שכבר נתקשר עם קהל אחר ולא יודה לחזור אמנם כאשר נלחמו בני עמון עם ישר' מצאו טענה להביאו וכמ"ש ר' יחיאל דמלמד א"י לחזור בו מטעם דשכר בעלה ואין כאן עבדות משמע אם אינו שכר בעלה שלוקח כ"א שכר פעולה יכול לחזור ולזה כאשר נלחמו בני עמון עם ישראל הלכו זקני גלעד לקחת את יפתח בודאי בל"ש ספק דאפי' אם כבר נתקשר עמהם מ"מ בטענה זו יכול לחזור ולבא תכף דבהליכת' היו מתייעצי' יחד בממ"נ ליקח את יפתח או בטענה דלא נמחל שעבודו באמירה בעלמא כמ"ש הרשב"א. ואם רוצה לדון עצמו כפועל דנמחל שעבודו' תכף באמירה לחודה ואם כן פועל יכול לחזור ולהניח אלו שנתקבל אצלם לגדול יכו' לחזור בו ולהניחם וכמ"ש ר' יחיאל דדוקא במלמד א"י לחזור בו משום דשכר בטלה הוא נוטל ואין כאן עבדות אבל פועל יכול לחזור בו בכל עת שירצה וז"א ויאמרו זקני גלעד לכה והיית (דייקא) "לנו" לקצין שכבר היית לנו לדיין ושופט וכמ"ש הראב"ע בפי' והיית לנו לעינים ה"נ הכי פי' צריך שתלך עמנו כיון שלא נמחל שעבודך וכ"ת שאתה אין לך דין מלמד אלא דין פועל דבאמי' בלבד נמחל השעבוד וא"כ ונלחמה בבני עמון הרי אנחנו מבקשים אותך לפועל ללחום מלחמותינו ופועל יכול לחזור. ולזה השי' להם ב' תירוצי' למה שאמרתה שלא נמחל שעבודי זיל בתר טעמא דאין חבין לנער ואני הייתי דיין שלכם שאתם גדולים ואתם שנאתם אותי ותגרשוני מבית אבי ואין שייך הטעם דאין חבין ולטעם שאתם מבקשים שאלך עמכם למלחמה אדרבא זו תברא כמ"ש הטור בשם ר"י דאם אינו הולך לנוח

אלא להתייגע יותר א"י לחזור ובכן הי"ל לבא איזה ימים קודם המלחמה כי עכשיו איני יכול לחזור וז"א ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם דאין לכם שום תוחלת ולזה השיבו לו אדרבא לאידך גיסא הטעם דמלמד לא נמחל שעבודו באמירה בעלמא הוא. מטעם דפועל דינו כע"ע דגופו קנוי לו ובכן מן החיוב המוטל עליך לבא עמנו והמלחמה תעשה אתה לבדך כע"ע וז"א לכן עתה שבנו דעדיין שעבודך קיים והלכת עמנו בע"כ ונלחמת בבני עמון. ותו למעונך דטעם דלא נמחל שעבודו של מלמד דאין חבין לקטן של"ב גם לזה יש תשו' שאתה היית לגו לראש לכל יושבי גלעד ונמצא דבאמירתינותבנו ליושבי גלעד ואי"ת לאדם של"ב ומוכרח אתה לבא וע"ז השיב להם יפתח כיון שראה שהוא מוכרח לילך אמ"ל תראו שאתם מוליכים אותי מעיר לעיר בשבילכם ותו דעכשיו חזרתם בדבריכם דבתחי' אמרתם והיית לנו לקצין ונלחמה וגו' ועכשיו אתם אומרי' הפך ונלחמת והיית לנו לראש הרי שאין לי דין פועל לדעתכם כ"א דין קבלן דלאחר גמר המלאכה גובה שכרו וא"כ אני מבקש מכם שתהיו ערבים קבלנים שלא יקומו איזה אנשי' ויערערו על המינוי לאחר גמר המלאכה. לזה השיבו זקני גלעד בשבועה שאם לא יסכימו למנותו תיכף כדברי' כן נעשה למנותו לאסר גמר המלחמה ודו"ק:

נקיטינן דכל מחלוקת יפתח עם זקני גלעד הוא דהם רצו לדונו כע"ע דגופו קנוי והוא רצה לדון עצמו כשכיר אשר עפי"ז ראיתי לעט"ר מו"ר רב"ן חסידא כי גדול מרדכי ז"ל זיע"א שפי' כונת הכתו' באיוב סי' ל"א אם אמאס משפע עבדי ואמתי בריבם עמדי ומה אעשה כי יקום אל וכי יפקוד מה אשיבנו דפי' הוא ז"ל עפ"י מ"ש הרב. ראש דוד ז"ל כפ' כי תשא משם כת הקודמים דחקרו דבקידושין פ"ק אי' גבי ע"ע חלה שלוש ועבד שלוש אינו חייב להשלים ואילו בפ' האומני' אמרי' דהיכא דאניס שכיר או קבלן לא יהיב ליה אלא שכר שלפני האונס. ובזה נאמרו ד' תירוצי' א) תי' התוס' דדוקא גבי ע"ע כיון דגופו קנוי לאדון להכי אינו חייב לשלם דברשותיה דמאריה קאי משא"כ בשכיר דאין גופו קנוי אלא דשכר עצמו למלאכה לזמן כשאינו יכול להשלים זמנו דהתנה אינו נוטל אלא כפי העבודה אשר עבד ופעל. ב) תי' הריטב"א דשאני פועל דהשכירו בע"ה למלאכה ידועה וכיון דלא עשה אותה מלאכה אעפ"י דנאנס כגון שחלה אין אלא שכרו משא"כ ע"ע הוא משועבד לכל המלאכות של בע"ה אעפ"י שחלה נסחספה שדהו של האדון. ג) תי' הרא"ש ז"ל דהתם מיירי כשחלה בתחי' ג' ואח"כ עבד ג' דכיון דקבלו בע"ה ולא דבר מאומה לנכות לו זמן חוליו מסתמא מחל אבל היכא שהחולי בא לו לבסוף ליכא הוכחה דמחל ומשו"ה לא יהיב ליה אלא מה שעשה דוקא. ד) תי' מוהר"ם ז"ל שהעבד קבל כל שכרו מוקדם וחלה אינו חייב להחזיר משא"כ הכא דעדיין לא נתן לו כלל להכי אינו

נותן לו אלא מה שעבד אשר בתי' זה של מוהר"ם פי' קמאי כונת המשנה דאבות לא עליך וכו' אם למדת תורה הרבה נותנים לך שכר הרבה ודע מתן שכרן ש"ץ לעת"ל דהכונה דאומר התנא אם למדת תורה הרבה נותנים לך שכר הרבה משא"כ אם לא למדת אפי' שנאנסת בחולי ובייסורים אינם נותנים לך שכר וכ"ת מ"ש מע"ע דאם חלה שלוש דאינו חייב להשלים לזה הי' ודע מתן שכרן ש"ץ לעת"ל ובכן כיון שלא נתן עדיין מצי מעכב וכמ"ש מוהר"ם. ואני בעוניי נלע"ד שזה היה מתרעם איוב הלא צבא לאנוש עלי ארץ וכימי שכיר ימיו כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעולו כן הנחלתי לי ירחי שוא ולילות עמל מינו לי ורש"י פי' ירחי שוא ביסורי' שאני סובל ולפי האמו' דאנן בדידן עם הקב"ה ממ"נ במאי דיינין אם כעבדים או שכיר דלכאו' ימי שנותינו ע' שנה וא"כ נמצא דאנו שכורים לזמן וא"כ הדין הוא שאם נאנס או חלה אינו חייב לשלם הקב"ה וכמ"ש התו'. אמנם אנו רואים דיש לנו דין ע"ע דגופו קנוי וכמ"ש ברישא דמתני' לא עליך המלאכה לגמור ואין אהה בן חורין לבטל ממנה דהכונה דאין לנו דין קבלן שבהגמר המלאכה תגמר עבודתו וגם אין לנו דין שכיר לחזור אפי' בחצי היום אלא אנו משועבדים לעבודתו יתב' יומם ולילה כדין ע"ע וא"כ חייב לשלם כדין אם נאנסנו או תלינו איזה חולי וז"א הלא צבא לאנוש עלי ארץ שקבע זמן חיותינו ולמה קבע לנו זמן הא ודאי לתת לנו דין שכיר ולא ישלם שכר בזמן חלותינו שנהיה חולים. וא"כ ק' למה מחייב אותנו כעבדים לעניין הלימוד הוו תרתי דסתרן דלענין חיובינו בתורה נותן לנו דין ע"ע ולענין תשלום השכר אם נאנסנו נותן לנו דין שכר שלא קבל פרס עדין מרבו וכחילוק מהר"ם להפסיד לנו ימי אונס שלא נוכל לעבוד את ה' מחמת חולי וז"א כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעולו כן הנחלתי לי ירחי שוא בזמן היסורי' אתמהה ודו"ק:

באופן דלדעת התו' והריטב"א יש חי' בין שכיר לע"ע לד' התו' דשכיר שאני שהוא מושכר לזמן ולד' הריטב"א שכיר שאני שהוא מושכר למלאכה ידועה אמנם לד' הרא"ש ומהר"מ אין שום חי' בין שכיר לע"ע כ"א החי' הוא לדעת הרא"ש דחלה בתחי' ולד' מהר"מ שכבר קבל שכרו מעתה זה כונת הכתוב אם אמאס משפט עבדי וגו' דהיינו אם איש א' יהיה לו דו"ד עם משרתו ומשרתת שלו בענין העבודה אני אומר להם ע"ע גופו קנוי כדע' הרא"ש ומהר"מ ובענין פרעון השכירות אם נאנסו איני משלם כלל אפי' אם חלו בתחי' ואפי' קבלו שכרם אני גובה מהם כדעת תוס' והריטב"א מה אענה כי יקום אל וכי יפקוד מה אשיבנו שלא למדתי כמה ימים מחמת אונס יאמרו כי כמו שפסקת הדין לעבדיך ואמתיך כן יפסקו לי מדה כנגד מדה: הן אמת דכד דייקינן שפיר לגבי קוב"ה הא ודאי אין לנו כ"א דין עבדים דוקא ולא דין שכיר דהרי זיל בתר טעמא למה

אמרו פועל חוזר אפי' בחצי היום מטעם כי לי בנ"י עבדים ולא עבדים לעבדים נמצא דאנחנו עמו ועבדיו אשר בזה ינוח לי מה שראיתי במדר' איכה כל העבירו' יוה"כ מכפר חוץ מפורק עול דאינו מתכפר כ"א בתשו' מאהבה ופי' הרב מ"כ פורק עול כופר בעיקר ולכאורה היה יכול לומר חוץ מכופר בעיקר אמנם עפ"י דרכינו הנה נכון דפורק עול הכונה דסובר בדעתו דיש לו דין שכיר דיכול לחזור אפי' בחצי היום לאיש כזה שאינו יודע בעצמו שהוא עבדא דמאריה איך יכופר עון כזה כ"א ע"י תשו' ושב ורפא לו וימינו פשוטה לקבל שבים וכמא' הנביא ישעי' אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו וגו' אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו כי פי ה' דבר דלכאו' צריך להבי' דבתחי' קאמר קרא אם יהיו חטאיכם וגו' ואח"ך חזר בו ואמר ואם תמאנו ומרית' וגו' תרתי דסתרן ובהכרח דאם יהיו חטאיכם ענין אחר ואם תמאנו הוא ענין אחר ולנו לדעת ההפרש. ותו למה בברכה נקט טוב הארץ תאכלו ובקללה נקט חרב וכו' הי"ל דבר והופכו. ותו קשה אמרו כי פי ה' דבר ולנו לדעת מה דבר ה':

אמנם נלע"ד לפ' בהקדי' מאי דאי' בכתו' דנ"א אמ"ר אמר שמואל והיא לא נתפסה אסור' הא נתפסה מותרת ויש לך אחרת שאפילו לא נתפסה מותרת ואיזו זו שנתקדשה קידושי טעות שאפי' בנה מורכב על כתפה ממאנת והולכת לה:

עו"נ מ"ש ה' נחלת בנימין במצוה כ"ו ד' ל"ו שחקר חקירת חכם על מה צוה ה' כי אל קנא ה' אלד'יך וגו' בעובד ע"ז כלום מתקנא כי אם גבור בגבור ואיך מתקנא הקב"ה בע"ז הבל מעשה תעתועים שאין בה ממש. והוא ז"ל תריץ יטי"ב דהקב"ה כשקידש את ישר' אמ"ל והייתם לי סגולה מכל העמים כי כי לי כל הארץ נמצא דע"מ כן נתקדשו שכל העולם כולו הוא להקב"ה וא"כ כשישר' עובדי ע"ז ח"ו נמצא דמשתפים דבר אחר ונמצא דח"ו אין כל העולם כולו להקב"ה כ"א חציו נמצא דעוקר הקידושין לגמרי דהוי קדושי טעות וכההיא דתנן הרי את מקו' לי ע"מ שיש לי בית כור עפר מקו' ויש לו ואם יש לו חצי בית כור עפר אינה מקו' וה"ה נמי בקידושי ישראל אם ח"ו משתף ד"א נמצא עקר לקידו' של הקב"ה ח"ו דהוו בטעות דמטעם זה הוכרח הקב"ה לומר שתי דברות אנכי ולא יהיה לך בדבור אחד נאמרו להודיע כי שניהם לצורך הקידו' המה וא"א לזה בלא זה:

מעתה נבא לכוונת הכתו' דקאמר הנביא לישר' אם יהיו חטאיכם כל מין עבירות שתעשו כשלג ילבינו וגו' ועוד אמר אם תאבו ושמעתם לקבל אלהותו יתב' דאמר כי לי כל הארץ מדה כנגד מדה טוב הארץ תאכלו. אמנם אם חטאנו דייקא שתעבדו ע"ז ולדעתיכם דהוו קידושי טעות ואין לך מרד גדול מזה ולז"א ומריתם חרב תאכלו וכמ"ש רש"י חרב

נוקמת נקם ברית דכתי' בפ' בחוקותי לעע"ז כפי' רשב"ם שם ונותן טעם כי פי ה' דבר דייקא שלכך אמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך בדבור אחד דוקא עפ"י ה'. מה שאין בל בריה יכולה להוצי' וה"ט שהקי' תלוים בלאו זה וזה בל"ז לא סגי ודו"ק: איך שיהיה יען שהטרחתי למו"ר חזרתי לנושאי מקדם אמרתי בתחי' דברי לשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים רמז הנרמז עפ"י קוטב דרושינו דלעיל משתעי קרא בתשו' כדכתי' ושבת עד ה' אלד'יך וקא מזהר מרע"ה לשמור לעשות לחזור בתשו' שלימה ואל תחשבו כי דמיא למיא דמיטרא כי עיקר תלוי למעלה דצריך ההתעוררות מלמטה דמתקנת עם כולן ומתקנת לעצמה וז"א כי לא דבר רק הוא מכם מאחר כי לגבי דידכו חסר השופע וז"א כי הוא חייכם דייקא וגו':

חזרתי ואמרתי כי לא דבר רק הוא מכם שם רמז לצרות תכופות ורוח זלעפות אשר עברו על נפשינו בשנה זאת מרוח רעה ויוקר השערים והנה בעתה חולי אבעבועות והילדים שלא טעמו טעם חטא ואף גם זאת לשמע אזן דאבה נפשינו כמה נפשו' מישר' שמתו במלחמה על איזה מהם נבכה תחי' הא ודאי לא על חנם הוכיח זמנו עונותינו הטו אלה וז"א כי לא דבר רק הוא כל אלו הצרות כ"א מכם עונותינו גרמו כי הוא חייכם שהוא החיות שלנו שאובדים כמה נפשות מישראל בעוה"ר:

חזרתי ואמרתי כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים וגו' דידוע מ"ש רז"ל כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשו' ומע"ט וידוע דמילת דבר הוא כינוי לתשובה כמ"ש הנביא קחו עמכם דברים ושובו אל ה' וז"א ובדבר הזה תאריכו ימים ויבא משיח צדקינו ימהר יחיש לגאלינו בעגלא ובזמן קריב כיר"א:

דרוש ב לשבת תשובה

ממורי הרב בעהמ"ח ס' בני בנימין זלה"ה:

והנושא בא. ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה אשר אתם עוברים את הירדן שמה לרשתה, ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה אשר אתם עוברים את הירדן שמה לרשתה:

גרסינן ביומא פרק ח' אמר ר"ח בר חנינא גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם שנא' ארפא משובתם אוהבם נדבה ר"ח ב"ח רמי כתי' שובו בנים שובבים דמעיקרא שובבים אתם וכתיב ארפא משובתם לא קשיא כאן מאהבה כאן מיראה ע"כ:

ידוע הדבר ומפורסם הענין כאשר חכמים הגידו בכמה מקומות איך מע' התשובה היא בחסד ורחמים מאתו ית' עם עמו ישר' כדי שיזכו את נפשם ולא ידח ממנו נדח אבל כפי דין הגמור היה נותן שהנפש החוטאת היא תמות ולא תתקבל בתשו' כאשר כתבו המפרשים בשם בעל הרב העקידה דבמציאות התשובה מצינו ב' חסדים שעושה הקב"ה עמנו האחת שאחר שנעשית העבירה בפועל מה תועיל החרטה והוידוי בפה וכי ההורג את הנפש או המחלל את השבת וחזר בתשובה בפיו ובלבו התשוב נפשו של הנרצח או שבת המחולל למקומו והשנית כי מן הראוי היה שהחוטא לה' שהוא בלי תכלית שיהיה עונשו ג"כ בלתי תכלית ולא יהיה תקומה לו ח"ו וכו' ובזה פי' הרב בן פדהצור ז"ל כוונת המאמר שאמרו רז"ל בתנחומא שאלו לחכמה חוטא מה עונשו אמר להם חטאים תרדף רעה שאלו לנבואה חוטא מה עונשו אמר להם הנפש החוטאת היא תמות שאלו לתורה א"ל יביא קרבן ויתכפר שאלו להקב"ה א"ל יעשה תשו' ויתכפר הה"ד טוב וישר ה' ע"כ יורה חטאים בדרך ע"כ שהכונה שסברת החכמה היא שעונשו ביסורי' דהוי בפועל מדה כנגד מדה וסברת הנבואה היא שיהיה עונשו בלי תכלית ולא יהיה לו תקומה ח"ו והתורה סברה דדימה לסותר בית חבירו דמשלם כפי יכולתו ואולם הקב"ה ברוב רחמיו אף כי כל דברי החכמה והנבואה והתורה אמת מ"מ היותו בעל הרחמים בשם ה' שהוא רחמים הקל עונש החוטא ואמר יעשה תשו' ויתכפר הה"ד טוב וישר ה' דלהיותו טוב וישר בשם שהוא רחמים יורה חטאים בדרך התשו' שבחרטה ובוידוי יתכפר לו זת"ד ז"ל ובזה נ"ל כוונת המאמר שאמרו רז"ל שישר' אומרים השיבנו ה' אליך ונשובה והקב"ה אומר שובו אלי ואשובה אליכם וצריך לדקדק במאי פליגי ועם האמור ניחא דישראל מתייראין לשוב מעצמם דאפשר שלא יתקבלו כס' החכמה והנבואה והקב"ה השיבם שובו אלי אלי דייקא שאני בעל הרחמים ומקבל תשובתכם וזה נראה נ"כ לענ"ד כוונת המדרש בתהלים בפסוק הלעולם תאנף בנו אמרו ישראל לפני הקב"ה אם אנו חוזרים בתשו' אי אתה מקבלנו הלא אתה תשוב תחיינו שהכוונה שאמרו ישראל לפני הקב"ה שאם אנחנו חוזרים בתשו' אי אתה מקבלנו כס' החכמה והנבואה והתורה שכולם הסכימו שהתשו' לא יועיל בהם אין הדבר כן אלא אתה שהוא בעל הרחמים תשוב תחיינו כמו שאמרת יעשה תשו' ויתכפר:

והנה נר' לפרש כוונת המאמר הנז"ל באופן אחר והוא דשאלו אם החוטא יש לו דין מזיק הזק הניכר וחייב מדין תורה או אינו אלא מזיק הזק שאינו ניכר ואינו חייב אלא משום קנס כדאמרינן בש"ס בפ' הניזקין במתני' דהמטמא והמדמע וכו' ע"ש וזה הוא שאומר חוטא מה עונשו ר"ל איך הוא העונש שלו אם הוא משום קנס או אם הוא משום

מזיק מן הדין ונפקא מינה שאם אמרינן דהוי היזק הניכר חייב אף בשוגג אבל אם הוי היזק שאינו ניכר בשוגג פטור וע"ז השיבו כל א' וא' שיטה אחת שהחכמה השיבה חטאים תרדף רעה ר"ל שלעולם דין היזק שאינו ניכר יש לו ואינו חייב אלא משום קנס כדי שלא יהיה רגיל לעשות ככה וכמ"ש כדי שלא יהיה כל א' וא' הולך ומטמא טהרותיו של חבירו כן החוטא ג"כ צריך לקונסו מפני שהרעה רודפת אחריהם ובכל יום ויום מוסיפים לחטוא וכו' והנבואה השיבה בי באמת החוטא דין הזק הניכר יש לו יען כי באמת החוטא הוא בנפש ובנפש כבר ניכר הנזק וכמ"ש המקובלים ז"ל כי כל חטא שאדם עושה פוגם ממש באברי הנפש וזה הוא שאמרה הנפש החוטאת היא תמות והתורה השיבה כסברת החכמה דדין היזק שאינו ניכר יש לו יען התורה אמרה יביא קרבן ויכפר לו ואם באמת היזק הניכר הוי איך מכפר לו הקרבן דבשלמא אם הוי היזק שאינו ניכר היינו שהכפרה ג"כ הויא בכי האי גוונא כמ"ש המפרשים בס' הקרבנות שהיה מחשב בדעתו שכל הנעשה בקרבן דהיינו בשחיטה והשריפה וכיוצא כאילו נפשה בגופו ממש ובזה מתכפר לו אבל אם הוי היזק הניכר איך מתכפר לו בדבר שאינו ניכר דהיינו במחשבתו והקב"ה הכריע דלפי האמת דין היזק הניכר יש לו דהרי אמרו המקובלים ז"ל דאפי' דהקרבן והוידוי מכפר היינו לתלות אבל לתקן פגם אשר פגם בנפש לא די בזה כי אם צריך תשובת המשקל דהיינו תעניות וסגופים כפי החטא אשר חטא וא"כ הוא היזק הניכר הוא כיון דהכפרה ג"כ צ"ל בכי האי גוונא וזה שאמר יעשה תשו' ויכפר לו ר"ל דכדי שיתכפר לו צריך תשו' ולא די בקרבן הה"ד טוב וישר ה' וכו' על כן הורה להם לחטאים הדרך לעשות תשו':

ואמנם נראה לע"ד לפרש כוונת המאמרים האלו באופן אחר בהקדים מ"ש הרב קול יעקב משם הרב אש דת פלוגתא דאיתמר ביבמות על פסוק את מספר ימיך אמלא שאמרו זכה משלימים לו לא זכה פוחתים לו דברי ר"ע וחכמים אומרים זכה מוסיפים לו לא זכה פותחים לו ופי' עם מ"ש מרן הב"י בח"מ סי' רע"ו שכתב בדברי הרמב"ם דשותפין שנשתתפו זה עם זה וקבעו זמן לשותפות ושינה אחד מהם מהתנאי וגרם הפסד לשותפות אפ"ה אינם יכולים לחלוק עד זמן המוגבל אלא שמשלם ההפסד שעשה ואם לא רצה לשלם אז אם רצה השותף אחר לחלוק ולבטלו רשאי כיון ששינה התנאי ואולם מדברי המרדכי מוכח דפליג ע"ז וס"ל דכל ששינה התנאי אפי' משלם ההפסד רשאי השותף אחר לחלוק ולבטלו אפי' בזמן הקבוע דאדעתא דהכי לא נשתתף וידוע מאי דאמרן בקידושין ג' שותפין יש באדם אביו ואמו והקב"ה וכבר נודע מ"ש בנדה דפסוק כי לך תכרע כל ברך תשבע כל לשון דמיירי על יום הלידה שמשביעין ליולד קודם שיצא

לעולם שיקיים התורה והמצות ועל תנאי כן נברא וא"כ כשחטא האדם וגרם הפסד לשותפות ושינה התנאי לדעת הרמב"ם ז"ל יש רפואה ע"י תשובה שמשלם מה שהפסיד ואינו יכול הקב"ה לחלוק השותפות וצריך שיחיה האדם עד זמן המוגבל אמנם לסברת המרדכי מאות' שעה שחטא ושינה התנאי נתבטל השותפו' והנה בדברי ר"ע יש לפרש בב' הסברות או דס"ל כס' הרמב"ם דזכה דקאמר אינו ע"י תשובה דמשלמים לו או דס"ל כסברת המרדכי וזכה דקאמר הייני דוקא זכה מעיקרו משלמים לו אבל לא מעיקרו אפי' על ידי תשובה פוחתין לו וחכמים פליגי על ר"ע מן הקצה אל הקצה וסברי דלא דמי שותפות האדם עם דין שותפות שבין אדם למקום דבשלמא בשותפות בני אדם דינא כסברת המרדכי שאם שינה התנאי נתבטל השותפות אף תוך הזמן אבל בשותפות האדם עם הקב"ה אם היה כן אין העולם מתקיימת שמיד שחטא האדם ימות על עונו אלא שאין זה שותפות ממש אלא אשגרת לישן וא"כ כל דליכא שותפות לא יש קביעות זמן מעתה זכה מוסיפין לא זכה פוחתין דייקא שהרי מעיקרא לא קבעו והכל לפי רוב המעשים זת"ד והרב קול יעקב כתב שנ"ל דע"כ לא פליגי אלא כשמשלם ההפסד לבד אבל כשמשלם ההפסד ונותן נמי הריוח מה שהיה לו להרויח בעסק אחר אפי' המרדכי יודה דיקיים השותפות עד זמן שקבעו ובזה מפרש הרב כוונת הפסוק ביחזקאל סי' ל"ג ואתה בן האדם אמור אל בית ישראל כן אמרתם לאמור כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה אמור אליהם חי אני נאם ה' אלד'ים אם אחפוץ במות וגו' כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל ע"כ ופי' הרב הכוונה עם האמור ובהקדים עוד מאי דאמרי' ביומא אמר ר"ל גדולה תשובה שזדונות נעשות. לו כשגגות ופריך ואמר ר"ל גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות ומשני כאן מאהבה כאן מיראה ע"כ זה כוונת הכתובים שישראל שבאותו הדור היו סוברים כסברת המרדכי דכל ששינה מתנאי השותפות אפי' משלם מה שהפסיד נתבטל השותפות וצריך למות הוא אומרם כי פשעינו וחטאתינו עלינו וכבר עברנו על התנאי ובם אנחנו למקום ואיכא הפסד וא"כ אפי' נעשה תשובה איך נחיה הא נתבטל השותפות ועל זה השיב הקב"ה אם אחפוץ במות הרשע כלומר אפי' לס' המרדכי היינו כשהשותף רוצה לחלוק אבל אני אם אחפוץ במות הרשע אין רצוני לחלוק השותפות ואעיקרא דדינא הלכתא כהרמב"ם דכל דמשלם מה שהפסיד אינו יכול לחלוק כי אם בשוב רשע מדרגו שמשלם מה שהפסיד וחיה ועוד שובו שובו דהיינו תשו' מאהבה ומיראה וכל דאיכא תשובה מאהבה הזדונות נעשות לו כזכיות א"כ מלבד שמשלם מה שיפסיד הוא נותן ריוח ג"כ כל כי הא אפי' המרדכי אזיל ומודה שצריך לקיים השותפות ועוד ולמה תמותו בית

ישראל דאעיקרא אין אין כאן שותפות אלא אשגרת לישן כסברת החכמים דל"כ אין העולם מתקיים שמיד שחטא האדם ימות בעונו ובפרט כללות בית ישראל זת"ד ובזה נר' לע"ד לפרש הכתובי' בישעי' סי' נ"ח שאומ' ואותי יום יום ידרשון וכו' ישאלוני משפטי צדקוכו' למה צמנו ולא ראית ענינו נפשינו ולא תדע הן ביום צומכם תמצאו חפץ וכל עצביתם תנגושו הן לריב ומצה תצומו ולהכות באגרוף רשע לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם הכזה יהיה צום אבחרהו יום ענות האדם נפשו הלכוף כאגמון ראשו ושק ואפר יוצע הלזה תקרא צום ויום רצון לה' הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע התר אגודות מוטה ושלח רצוצים חפשי וכל מוטה תנתקו הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערום וכסתו ומבשרך לא תתעלם אז יבקע כשחר אורך וכו' כבוד ה' יאספך וכו' אז תקרא וה' יענה וכו' ע"כ והכוונה שישראל שבאותו הדור היו עושים תשובה על עונותיהם ותענית ושק ואפר כדי להשלים ההפסד שגרמו בעונותיהם ועם כל זה לא היו נענים ולזה הם מתרעמים לאמר למה זה כיון דהלכתא כהר"ם במז"ל דכל שמשלם ההפסד אינו יכול לחלוק וזה שאומר ישאלוני משפטי צדק כלומר שואלים ממנו בדבר משפט למה צמנו ולא ראית עינינו נפשינו ולא תדע וכפי סברת הרמב"ם צריך אתה לקבל תשובתינו כיון שאנחנו משלמים ההפסד בתשו' ועשית עצמך כאלו לא ראית ולא ידעת ח"ו הקב"ה משיבם הן ביום צומכם תמצאו חפץ וכל עצביבם תנגושו ר"ל בשלמא אם ביום התענית אתם מתעסקים בתורה ובמצות. כדי ליתן ריוח יותר על ההפסש שגרמתם היה לכם פתרון פה לומר למה לא תתקבלו בתשובה לפני אבל אתם לא כן עשיתם כי כל אחד ואחד ביום התענית מתעסק למצוא דבר חפצו ורצונו מתאות העולם הזה בכל עצביכם תנגושו כפי' רד"ק כי ביום התענית יאספו העם ויראה אדם בעל חובו וישאל ממנו חובו נמצא שכל תשובתכם אינו אלא לעקור העון בלבד זה שאומר הן לריב ומצה תצומו כלומר כדי לשלם ההפסד שהם הריב והמצה שהם עונות לזה היתה בוידוי ובתענית שלכם לא תצומו כהיום להשמיע במרום קולכם ר"ל איני רוצה בזאת החשובה שאני סובר כהמרדכי שפסק אפי' ישלם ההפסד עדיין ברצון השותף תלוי דבטל השותפות אפילו תוך הזמן וא"כ הכזה צום וכי אני בוחר לענות אדם נפשו ושק ואפר יציע הלזה תקרא צום ויום רצון לה' אלא צריכים אתם מלבד שתשלימו ההפסד בתשו' שתעשו זכיות כדי ליתן ריוח ואז לא תתבטל השותפות וזה שאומר הלא זה צום אבחרהו דמלבד דפתח חרצובות רשע וכו' ג"כ תעשו זכיות הלא פרוס לרעב לחמך וכו' אז יבקע כשחר אורך וכו' וכבוד ה' יאספך וכו' ואז תקרא וה', יענה וכו' דאליבא דכ"ע כיון שנותן ריוח ג"כ אינו יכול לבטל את השותפות ותתקבלו בתשובה:

ובזה יובן ג"כ לע"ד הפסוק בקהלת סי' ח' שאומר אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלדים אל תבהל מפניו תלך אל תעמוד בדבר רע כי כל אשר יחפוץ יעשה ע"כ והכוונה אני פי מלך מלכו של עולם שמור לקיים מצוותיו ולא לבא לידי חטא שזה היותר טוב שלא לחטא מ"מ אם חטא האדם לא יאמר כיון שחטאתי ושניתי התנאי של האלד'ים נתבטל השותפות כס' המרדכי שאפי' ישלם ההפסד נתבטל השותפות א"כ מה בצע שאחזור בתשובה ויעמוד בדבר רע להשאר בחטא לזה אמר ועל דברת שבועת אלד'ים אם עברת לה אל תבהל מפניו תלך לומר שלא יש תשלומין בתשו' אלא אל תעמוד בדבר רע וחזור לפניו יתב' בתשובה מפני כי כל אשר יחפוץ יעשה שאפי' המרדכי לא אמרה אם חפץ השותף לקיים השותפות וא"כ אם הוא חפץ לקבלך בתשובה ודאי שהרשות בידו וכו':

ובזה נבא לפרש המאמר שאמרנו שאלו לחכמה וכו' שהכוונה שהחכמה ס"ל כסברת הרמב"ם ולכן אמר' חטאי' תרדף רעה ר"ל שכל מה שרודף את החוטאי' להמיתם הוא הרע' שעשו דהיינו ההפסד שגרמו בעונותי' אבל אנה"נ אם משלמים ההפסד שעשו ש"ד ואין ביד הקב"ה לבטל השותפות לכן אמרה הנפש החוטאת היא תמות והתורה סברה כסברת הרב קול יעקב שכשמשלם ההפסד וגם נותן ריוח אין ביד השותף לבטל ולכן אמרה יביא קרבן ויתכפר ר"ל מלבד התשובה צריך להביא קרבן ויתכפר לו והקב"ה ברוב רחמיו תפס ס' חכמי' דאעיקר' דדינא שותפות אין כאן אלא אשגרת לישן ואפילו שלא ישלם ההפסד די לו בוידוי ובחרטה וזהו שאמר טוב וישר ה' ע"כ יורה חטאים בדרך התשובה שאם לאו אין העולם מתקיים. ובזה גם כן יובן המדרש של תהלים שאמרנו שאמרו ישר' לפני הקב"ה אם אנו חוזרים בתשו' אי אתה מקבלנו כסברת האומרים שלא יועיל התשובה אבל אין הדבר כן הלא אתה ה' בעל הרחמים ותפסת ס' חכמים ואמרת יעשה תשובה ויתכפר וזהו שאומר הלא אתה תשוב תחיינו וגו'

איך שיהיה נמצינו למדין מדברי הרב אש דת שישראל עם הקב"ה דין שותפין יש להם אם חטאו ועשו תשו' באנו למחלוקת הרמב"ם והמרדכי כאמור. ולע"ד יש לי לחקור בדברי הרב דמהיכן למד דדין שותפין יש להם אם משום שאמרו ג' שותפין יש באדם משם אין ראיה שהאדם עצמו הוא אלא השותפין הם הקב"ה ואביו ואמו והאדם הוא העסק של השותפין. ואם משום שאמרו כי לך תכרע כל ברך שמשביעין את הילד קודם שיצא לעולם שוקיים את התורה משם נראה לדמותו לדין משיב את חבירו בחנות למחצית שכר ולא לדין שותף. וכן ראיתי למפרשים אחרים שדימו לדין משיב את חבירו ונ"מ שאם דינו של האדם הוי כמשיב את חבירו בחנות הוי חמור שאסור לו להתעסק

כלל בדברים אחרים. כמ"ש בתוספתא בירו' ר"פ א"נ וז"ל המשיב את חבירו בחנות אם היה אומן לא יעסוק באומנות מפני שאין עיניו על החנות בשעת האומנות ואם היה עמו בחנות מותר ע"כ ופסקוה כל הפוסקים א"כ אם נאמר שוש להם דין המשיב חבירו בחנות אליבא דכ"ע אינם יכולי' להתעסק בעסק אחר מעניני העוה"ז מפני שמתרשל בעבודת ה' ואם ישנו יכול הקב"ה לבטל העיסקא כל זמן שירצה אבל אם נאמר שיש להם דין שותפין הויא פלוגתא: והנה בהך פלוגתא רגע אדבר והוא שהרמב"ם בפ"ה מה' שותפין כ' וז"ל המשתתף עם חבירו בסתם לא ישנה ממנהג המדינה מאותה סחורה וכו' ולא יתעסק בסחורה אחרת וכו' ואח"כ כתב אחד מן השותפין ששינה והלך למקום שלא היה לו לילך וכו' או נשא ונתן בסתו' אחרת וכן כיוצא באלו הדברים כל פחת שיבא מחמת זה שעבר חייב לשלם ואם היה שם שכר השכר לאמצע כמו שיתנו בשכר וכו' עכ"ל. ועל מ"ש ולא יתעסק בסחורה אחרת כתב מרן בכ"מ וז"ל ברייתא הביאה הרי"ף אגב גררא גמרה אין מושבין חנוני למחצית שכר ע"כ והברי' שהביאה הרי"ף בפ' א"ג היא זאת שזכרנו והביאה שם אגב גררא לומר שהמשיב את חבירו בחנות צריך לשלם לו כפועל בטל מפני שאינו יכול לעסוק במלאכה אחרת. כדתניא וכו' וגם הרא"ש כתב כדברי הרי"ף נמצא שלד' הרמב"ם גם בשות' אינו יכול לעשו' בעסק אחר:

אמנם הרב בעל הטורים בסי' קע"ו הביא דברי הרמב"ם הללו דהמשתתף עם חבירו בסתם וכו' והשמיט דין זה דלא יעסוק בסחורה אחרת וכתב מר"ן בב"י וז"ל והרמב"ם כתב ולא יעסוק בסחורה אחרת וכו' ורבינו השמיט זה ואפשר דס"ל דלא נאמר דין זה אלא במשיב את חבירו בחנות שצריך טורח הרבה בחנות והרמב"ם ס"ל דגם בשותפות כיון דמתעסק הוא בסחורה אחרת מתרשל מן השותפות דינא הכי זת"ד. נמצא דלדעת מרן ב"י ז"ל פליגי הרמב"ם ובעל הטורים בדין שותף אם נאמר דין זה או לא:

וראיתי להרב מהר"י יפה ובאו דבריו בתשובת מהראנ"ח בח"א סי' ס"ד שנ"ל לפרש פי' אחר בדברי הרמב"ם שמ"ש ולא יתעסק בסחו' אחרת ר"ל במעות השותפות בעצמם שאם נתן לו על דעת לקנות חטים לא יקנה שעורים שאם כדברי הרב בית יוסף קשיא שהרי הרמב"ם ז"ל כתב בתחילה תלת בבי ולא ישנה ממנהג המדינה ולא ילך למקום אחר ולא ישתתף עם אחרים ואח"כ כתב ולא יקיף ולא יתעסק בסחורה אחרת ולא יפקיד ביד אחרים ואלו השני בבות דהיינו לא יקיף ולא יפקיד הם דומות לתלת בבי הראשו' אבל זאת הבבא דלא יתעסק בסחורה אחרת ממעות עצמו היה לו להביאה או בתחילה או בסוף ולמה כתבה באמצע הבבות. ועוד קשה שהרי כתב הרמב"ם אחד מן השותפים שנשא ונתן בסחורה אחרת כל פחת שיבא מחמת זה שעבר חייב לשלם ואם היה שם

שכר השכר לאמצע כמו שיתנו שניהם בשכר ע"כ דבשלמא כפי פי' זה אתי שפיר כמו שיתנו אבל לפי פי' הר"י אם זה נתעסק במעות עצמו והרויח במעותיו למה יתן לו ואם נאמר דקנסינן ליה סוף סוף מאי כמו שיתנו. ועוד קשה דהרי הרמב"ם כתב אח"כ לפיכך הנותן מעות לחבירו לקנות חטים לא יקנה שעורים ואם כדברי ה' ב"י מאי לפיכך דעדין לא כתב מדין זה. באופן שה' הגז"ל דחה דברי מרן וסברתו הוא לעסו' ממעות עצמו ובזה אפי' הרמב"ם מודה שהשכר לעצמו וכתב דיש לחלק בין אומנות שצריך טורח רב ומתבטל לגמרי מהשותפות דאז הוא דאמרינן בתוספתא לא יעסוק באומנות אבל סחורה דאין צריך טורח רב כ"כ ואינו מתבטל מהשותפות השכר לעצמו זת"ד ולפק"ד אחר המחילה רבא לא זכיתי להבין דברי קדשו שכתב שיש לחלק בין אומנות לסחורה כנר' מדבריו שלעולם הדין שוה בין המשיב לחבירו בחנות ובין בשותף שבשניהם לא יעסוק באומנות אבל בסחורה אחרת ממעות עצמו יכול הוא להתעסק והריוח הוא לעצמו וזה ליתא שהרי בהדיא שנינו בסיפא דתוספתא והביאה הנ"י והרא"ש בפ' א"נ ורי"ו בנכ"ז ח"א וז"ל ולא יהיה לוקח ומוכר דברים אחרים ואם לקח או מכר השכר לאמצע וגם הרמב"ם פסקה בפ"ז מה' שותפין וליכא למימר שגם התוספתא יפרש הרב בדרך זו שלא יהיה לוקח ומוכר ממעות השותפות בדברים אחרים דמלבד דהדברים מוכרחים דסיפא הוי דומיא דרישא דכמו דברישא קתני לא יעסוק באומנות היינו באומנות שלו גם סיפא בהכי משתעי דלא יהיה לוקח ומוכר אפי' ממעות עצמו ועוד שהרי הרא"ש ורי"ו כתבו וז"ל ואם לקח במעותיו חצי השכר לבעל החנות כאלו הלוה מעותיו לבעל החנות עכ"ל הרי בפי' שהם מפרשים התוספתא דהוי אפילו במעות עצמו שאם לקח ומכר השכר לאמצע ומ"ש על מר"ן לע"ד לא קשייא דמה שהקשה דמאי לפיכך שכתב הרמב"ם כונת הרמב"ם הוא שכל דינים אלו שכתב נלמדים מדין הנותן מעות לשלוחו וכו' וא"כ כונתו הוא כך לפיכך שאמרנו שכל המשנה מדעת חבירו בדבר שמקפיד עליו חייב לשלם לפיכך וכו' שגם כן שם דינו הוא כך כמ"ש ואדרבא לע"ד דלפי פי' שמ"ש הרמב"ם ולא יעסוק בסחורה היינו ממעות השותפות שאם נתן לו מעות על דעת לקנות חטים לא יקנה שעורים קשה למה חזר הרמב"ם לכתוב דין זה דהנותן מעות לחבירו לקנות חטים וכו' דהיינו רישא ממש דלא יעסוק בסחורה אחרת ולמה כפל הדברים ומ"ש עוד מלשון הרמב"ם שכתב השכר לאמצע כמו שיתנו שניהם בשכר שאם התנאי היה ליקח חצי או שליש או רביע גם זה שעסק במעות עצמו נעשה כמו שהלוה מעותיו לשותפו וצריך ליתן לו השכר כמו שיתנו בשכר בתחי' גם מה שדקדק דלמה כתב זאת הבבא באמצע והיה לו להביאה כתחילה או בסוף גם זה איפשר להליץ בעד מר"ן שלפי האמת

כל הבבות שכתב עולות בקנה אחת וטעם אחת להם שכל המשנה מדעת חבירו בדבר שמקפיד עליו אז חייב לשלם ההפסד והשכר לאמצע וא"כ אין לדקדק בסדר כתיבתם:
והנה הרב פרישה שם בסי' קע"ו גם הוא פירש בדברי הרמב"ם כהמוהר"י יפה ז"ל והוסיף להקשות על דברי הב"י ממ"ש הרמב"ם שם באותו פרק וז"ל הנותן מעות לחבירו ליקח בהן פירות למחצית שכר רשאי ליקח לעצמו מאותו המין וכשהוא מוכר לא ימכור שניהם כאחד אלא מוכר אלו בפ"ע וכו' ע"כ והיא תוספתא בירו' ופסקוה כל הפוסקים זולת הראב"ד שם בהשגות כמש"ה ומ"ש שם הרב כ"מ שלח ידע טעמו ואיפשר לומר שטעם הראב"ד יהיה זה דכיון שאמרנו שאסור לו להשותף להתעסק בסחורה אחרת א"כ איך רשאי לקנות ולמכור לעצמו ולפי דברי הר"י יהיו דברי הרמב"ם סתרי אהדדי וליכא למימר דדוקא מאותו המין רשאי ליקח משום דאין מבטל בו זמן שבשעת שקונה להשותפות קונה גם לעצמו משא"כ כשקונה סחורה אחרת דהרי הב"י בעצמו כתב בי"ד סי' קע"ז דמ"ש הרמב"ם רשאי לקנות לעצמו מאותו המין רבותא קאמר דה"א דאסור משום דמשתדל במכירת עצמו יותר משל שותפות וכ"ש דרשאי לקנות לעצמו ממין אחר באופן דגם הרב פרישה דחה דברי מר"ן ופי' דברי הרמב"ם כמוהר"י יפה ז"ל אלא שהוא ז"ל מחלק בין משיב חבירו חבירו בחנות ובין שותף יע"ש עוד ראיתי מקשים על מר"ן ממ"ש הרמב"ם שם ולא ישתתף עם אחרים וכו' אבל אם נשתתף עם אחר בממון עצמו אם פיחתו פיחתו לעצמו ואם הרויח הרויח לעצמו עכ"ל וכתב מרן ב"י וז"ל ונ"ל דכשניהם אינם שותפים אלא בסך פ' עסקינן ואיצטריך סד"א כיון דאין לו להתעסק בסחור' אחרת מפני שמתרשל בעסק השותפות זה כי נתעסק בסחורה אחרת יהיה הריוח לאמצע קמ"ל עכ"ל וצ"ל מ"ש דכשמתעסק בסחורה אחרת ממעות עצמו הוא לבדו הריוח לאמצע מפני שמתרשל מהשותפו' וכשמתעסק עם השותף הריוח לעצמו ועין להרב כנה"ג בהגהות הב"י שדחק עצמו ליישב דברי מר"ן ודבריו דחוקי' כמש"ה:
וראיתי להרב כנה"ג שם שהקשה על מר"ן דאיך כתב דהרמב"ם למד מהתוספתא הזאת דהמשיב את חבירו בחנות דלא יעסוק בסחורה אחרת ואם עסק השכר לאמצע הרי גבן האומן העוסק באומנות והוא המלמד לא הוי דינא הכי דהרי התם לא קאמר דאם עסק דהריוח לאמצע אלא דאם יעסוק לכתחילה ומטעם איסור נגע בה אם עסק הריוח לעצמו ועוד הק' עליו דלמה לא הביא מסיפא דתוספתא דתני ולא יהי' לוקח ומוכר דברים אחרים ואם לקח או מכר השכר לאמצע דהוי דומה כדומה למ"ש הרמב"ם ועוד דקשה עליו דנר' מהתוספתא הפך דברי הרמב"ם דהא בתוספת' מסיימינן בהך חלוקא ואם היה עמו בחנות מותר ופסקו הרמב"ם בפ"ז מה' שותפין וכיון שכן אין נלמד דין

הרמב"ם מהתם כיון דהכא עומדין השותפין זע"ז ומסיק הרב אך קשה למוהרשד"ם סי' קס"ח שכתב דכיון דהרמב"ם סובר דאפי' בממון עצמו השכר לאמצע י"ל שגם הרי"ף והרא"ש סברי כן דלפי זה חלוק הרב בעל הטורים עם אביו הרא"ש שהרב בעל הטורים לא הביא דברי הרמב"ם מפני שחולק עליו כמ"ש הב"י ותו קשה לפי מ"ש דמאי דקתני בתוספתא לא יעסוק באומנות מפני האיסור אבל אם עסק הריוח לעצמו והרב ז"ל בב"י ומוהרשד"ם אינם מביאים אלא מסיפא דתוספתא א"כ איך מביא מוהרשד"ם ראיה לנדון שלו דלא הוי סרסרות כמו אומנות גם על מוהרש"ך סי' קס"ו מח"א קשה שנשאל על ג' שותפין שנשתתפו והתנו בניהם שהשנים ישבו בחנות והשלשי ישלח להם סחורות ממקומו למכור בחנות. והשנים שנשארו פה אחד מהם נתעסק בעסק המובשירליק והריוח והאחר עשה יין והרויח ותובע השלשי חלקו ממה שהרויחו והשיב הרב דהדין עמו מהא דתני' בתוספתא המושיב את חבירו וכו' מפני שאין עיניו על החנות וקשה על הרב ממ"נ אם מרישא דברייתא מייתי ראייה הרי אין שם ראייה שהריוח יהיה לאמצע ואם מסיפא דברייתא מייתי ראייה אין שם ראייה לנדון שלו דהמובשירליק דמי לאומנות שאינו מרויח אלא בנופו וכו' גם על מוהרי"ט בס' שארית יהודה שכתב בראובן ושמעון שנשתתפו לזמן קצוב וראובן הרויח בביתו בבגדים שעשה תוך זמן השותפות ותובע שמעון חלקו שנשתכר בבגדים שהדין עם ראובן שלא לתת חלק לשמעון שלא יצויר שאם ח"ו היה מפסיד ראובן בבגדים הפסיד לעצמו ועכשיו יחלוק הריוח עם שמעון וקשה דמה יענה הרב למה ששנינו בתוספתא ולא יהיה לוקח ומוכר דברים אחרים ואם לקח ומכר השכר לאמצע ומפרשי לה הרא"ש ורי"ו אפי' ממעות עצמו ושמא הרב ז"ל יתרץ דשאני נדון התוספתא שמכר דברים אחרים בחנות השותפות משא"כ בנדון הרב שמשתכר בביתו זת"ד ולע"ד זה החילוק שחילק בין מוכר בחנות למשתכר בביתו קשה דכיון דכל הטעם מפני דכשעוסק בדברים אחרים מתבטל מן השותפות מה לי בחנות מה לי בביתו ואדרבא בבית נר' יותר ביטול מפני דכשהוא בחנות איפשר לו ליבטל מעסקו כשיבא לו איזה עסק מהשותפות שבחנות אבל בבית קרוב לודאי שיבטל מן השותפות לגמרי באופן שדברי מרן והרבנים שזכרנו כולם צריכים ישוב אמר הבן לע"ד אחר דלחיכנא עפרא דתחות רגלוהי דמרן אבא נוכל לומר דכונת הרב כנה"ג לחלק בין כשעוסק בחנות לכשעוסק בביתו הכונה דהיינו בשעה שאינו מפסיד להשותפות דהיינו בלילה או בשעה שאינו יושב בחנות דהולך לביתו ואינו עוסק בעסק השותפות וזה דחק את עצמו ונתעסק בעסק הבגדים בהכי הוא דאמר הרב דאין לשמעון חלק בהם והתוספתא איירי דעסק בחנות כיון דזה עסק בהיותו בחנות אפי' שהוא ממעות עצמו

הריוח לאמצע דאיכא הפסד לחנות בהיותו בחנות ומתעסק בדברים אחרים אבל כיון שזה עסק בביתו בשעה שאין דרך בני אדם להתעסק כגון בלילה הריוח הוא לעצמו דאיכא ליה למימר מאי הפסדתיך:

וראיתי להרב מכתם לדוד הי"ו בתשו' כ"ב שגם הוא נשא ונתן בדברי הרמב"ם ומה שרצה לתרץ הוא שלעולם כ"ע ס"ל דאם נשא ונתן במעות עצמו הריוח לעצמו ומה שאמרו בתוספתא לא יעסוק וכו' היינו לכתחילה אבל אנה"נ שאם עבר ועסק השכר לעצמו ומ"ש בסיפא ואם מכר דברים אחרים השכר לאמצע היינו שלקח דברים אחרים ממעות השותפות. והטור ס"ל שאפי' לכתחילה אינו אסור אלא במשיב את חבירו בחנות שצריך טורח רב אבל בשותפין אפי' לכתחי' מותר זת"ד ע"ש ולע"ד אחר המחילה רבא מלבד דדבריו דחוקים דהתוספתא סתם קתני דלא יהיה לוקח ומוכר דברים אחרים דנר' אפי' ממעות עצמו דהשכר לאמצע ועוד קשה דמה יענה הרב להרב מוהרשד"ם ומוהרש"ך שפסקו בשותפין שהשכר לאמצע אפי' ממעות עצמו שפסקו דלא כמאן:

והנה מה שנר' לע"ד כדי ליישב דברי מרן והתשו' של הרבנים הוא לומר שזה היסוד שהניח ה' הגז"ל לחלק בין אומנות שהוא בגופו ובין סחורה שאינו בגופו אינו לע"ד אלא אף באומנות אם מתעסק בו בהתמדה שאז יש אומדנא שנתבטל מהשותפות ודאי שהשכר לאמצע אבל כשהוא דרך עראי אפי' בסחורה השכר לעצמו וזה הוא כוונת התוספתא שברישא קאמר אם היה אומן לא יעסוק באומנות והיינו אפילו דרך עראי מפני שחבירו מקפיד עליו אבל אם היה עמו בחנות מותר מפני שכבר רואה שאינו מתבטל מהשות' אבל מ"מ אם עבר ונתעסק דרך עראי השכר לעצמו ובסיפא קאמר ולא יהיה לוקח ומוכר דברים אחרים והיינו דרך קבע ובהתמדה שאז השכר לאמצע אפילו הוא עמו בחנות מפני שלא יתבטל מהשותפות ומשו"ה לקט ברישא אומנות לרבותא דאפי' באומנות דסד"א דבאומנות לא יש ביטול דבידו הוא אם יבא לו עסק מן השותפות יניח האומנות לשעה אחרת קמ"ל דאפי' הכי אסו' מפני שחבירו מקפיד עליו וכ"ש סחורה דאסו' דתלוי בדעת אחרים ומתבטל מהשותפות ובסיפא דקאי בקבע ובהתמדה קמ"ל רבותא דאפי' סחורה דאינו צריך טורח רב וסד"א דהשכר לעצמו דאינו מתבטל מהשות' כ"כ קמ"ל דאפילו הכי השכר לאמצע וכ"ש אומנות דצריך טורח רב ובהתמדה ודאי דמתבטל מהשותפות והשכר לאמצע והרמב"ם שכתב אסור לעסוק בסחורה אחרת כוונתו היא בהתמדה מפני שבשותפות כיון שהשותף עמו כמ"ש הרב כנה"ג אסור אבל באקראי ובדרך עראי מותר כמ"ש ולזה כתב שאם נשא ונתן בסחורה אחרת השכר לאמצע ובמ"ש אם נשתתף עם אחרים שהשכר לעצמו היינו מפני כיון

שיש לו שותף אחר אינו מתעסק אלא בדרך עראי מפני זה השכר לעצמו כמ"ש מרן וקמ"ל שהשכר לעצמו ומ"ש הנותן מעות לחבירו לקנות פירות למחצית שכר רשאי הוא לקנות לו מאותו המין היינו מפני שחבירו עמו בשיתוף ומותר אפי' לכתחילה כמ"ש והרב בעל הטורים דהשמיט דין זה דלא יעסוק בסחורה אחרת אפשר דפליג על הרמב"ם וס"ל דלא נאמר דין זה אלא במושיב את חבירו בחנות שצריך טורח רב אבל לא בשותפות כמ"ש הב"י וגם אפשר דלא פליג אלא מפני דלא מצא הדבר מפורש בדברי אביו הרא"ש בדין השותפין מפני זה לא כתבו ומרן ז"ל לא אמר אלא בדרך אפשר וא"כ לא קשיא עוד מה שהקשה הרב כנה"ג דכפי דברי מהרשד"ם שכתב דהרי"ף והרא"ש מסתמא לא פליגי על הרמב"ם דכפי זה הרב בעל הטורים חולק עם אביו הרא"ש ולע"ד לא קשיא על מוהרשד"ם דכוונתי היא דאנו יש לנו לפסוק כהרמב"ם כיון שמצינו לו שפסק כן בפירוש דהרי"ף והרא"ש אפשר לומר דלא פליגי והעור ג"כ אפשר דלא פליג ומה שהשמיט דין זה ולא כתבו היינו מפני שלא מצא אותו בדברי הרא"ש אביו בפירוש גם הוא השמיטו איך שיהיה נמצינו למדין דבשותפין העומדין זה עם זה דרך עראי מותר לעסוק בסחורה אחרת אפילו לדעת הרמב"ם ז"ל ובהתמדה אפי' אם עבר ועסק השכר לאמצע ולדעת הטור אפשר דס"ל דאפי' בהתמדה השכר לעצמו ובזה אתי שפיר מה שפסקו מהרשד"ם ומהרש"ך דהשכר לאמצע מפני שהיה בהתמדה ומוהרי"ט שפסק בספר שארית יאודה דהבגדים הם לעצמו אפשר דנדון דידיה היה שעסק דרך עראי וא"כ אם לא אמר שישראל יש להם דין שותפין עם הקב"ה יכולים לעסוק בדברים אחרים מעניני הע"ז דרך עראי אליבא דכ"ע ובדרך קבע אליבא דהטור יכולים לעסוק אבל אם יש להם דין המושיב את חבירו בחנות אסור אליבא דכ"ע ואפשר לקיים דברי הרב אש דת עם מ"ש רז"ל שכל השומר את השבת, כהלכתו נעשה שותף להקב"ה במע"ב וכן אמרו כל הדן דין אמת לאמיתו כאלו נעשה שותף להקב"ה וכו' א"כ מצינו שדין שותפין יש להם:

איך שיהיה נחזור למה שאמרנו שכשעושים תשו' מאהבה שאז הזדונות נעשות להם כזכיות הוי כמי שנותן ריוח ואז אפי' אליבא דהמרדכי אינו יכול הקב"ה לבטל השותפות עד זמן המוגבל ובזה נבא לפרש המאמר הנצב פתח השער שאומר גדולה תשו' שמביאה רפואה וכו' והרב יד משה פירש שהכונה עם מה שפי' רש"י דמעיקרא שובבים אתם שאם תעשו תשו' מעלה אני עליכם שחטאתיכם נערות ושיטות היה וכתיב ארפא משובתכם כבעלי מומי' שנתרפאו ונשאר רושם והיינו כמו שאמרו והיינו כמ"ש רז"ל שחכם עוקר את הנדר מעיקרו אכל רופא מכאן ולהבא הוא מרפא ועפ"ד דרך הקדש.

וכן עם האמור שכשאמר גדולה תשובה שמביאה רפואה וכו' הדין שלפי האמת העון עשה הפסד וצריך רפואה בתשובה ובאנו למחלוקת הרמב"ם והמרדכ"י אם יועיל התשו' כמ"ש למעלה ולזה רמי כתיב שובו בנים שובבים דמעיקרא שובבים אתם והוי כחכם העוקר את הנדר מעיקרו ולא נשאר רושם כלל ודינו כמו שלא היה הפסד כלל וכו' ארפא משובתכם דהוי כמו רופא שמרפא מכאן ולהבא ונשאר רושם ואליבא דהמרדכ"י לא יועיל ומשני כאן מאהבה כאן מיראה שכשעושה תשו' מאהבה זדונות נעשות לו כזכיות והוי כמי שנותן ריוח ואז אפי' אליבא דהמרדכי השותפות קיים כמו שלא היה הפסד כלל:

מעתה נחזור לנושא מקדם ובדבר הזה תאריכו ימים על האדמה וגו' בהקדים מ"ש הרב נאות יעקב שדבר הוא כינוי לשבת וכבר כתבנו לעיל שע"י שמירת שבת הוא השותפות שיש לנו עם הקב"ה ולזה רמזתי ובדבר הזה תאריכו ימים לרמוז שע"י שמירת השבת מועלת התשובה ותאריכו ימים על האדמה בעולם הזה ויתקיים השותפות. עוד חזרתי ואמרתי ובדבר הזה תאריכי ימים לרמוז שע"י שמירת שבת יבא משיח צדקנו ויגאלנו כמ"ש המפרשים ויבנה בית מקדשינו ותפארתינו בעגלא ובזמן קריב כיר"א:

דרוש ג לשבת תשובה

ממורי הרב בעהמ"ח ס' בני בנימין זלה"ה:

למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל. למען תהיה לי השירה הזאת לעד בבני ישראל:

במדרש רבא פ' תצוה וזה הדבר הה"ד קחו עמכם דברים זה ש"ה ארחץ בנקיון כפי וכו' לשמוע בקול תודה לפי שישר' אומרים הנשיאי' חוטאים ומביאין קרבן ומתכפר להם אבל אנו עניים ואין לנו להביא קרבנות ת"ל קחו עמכם דברים ואני מוחל לכם ואין דברים אלא דברי תורה שנא' אלה הדברים אשר דבר משה אמרו לו אין אנו יודעים אמר להם הקב"ה בכו והתפללו לפני ואני מקבל עכ"ל:

ידוע הדבר ומפורסם הענין כמה גדלה מעלתם של ישראל עם הקב"ה שיש להם דין בנים וע"כ הוא מקבלם בתשובה לא כן א"ה שיש להם דין עבד ולכן לא יש להם תשו' והטעם הוא כמ"ש המפרשים הלא בספרתם שאב שמחל את כבודו כבודו מחול אבל מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול שעפ"ז נראה לע"ד לפרש דברי ר"ע שאמר בפ' יוהכ"פ אמר ר"ע אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם אביכם שבשמים ע"כ שנר' שבא להורות מע' ישראל שמקבל מהם הקב"ה התשי' שעושים לפני

מלך גדול השי"ת מה שלא יש בשום אומה ולשון זאת הזכיה וזאת המעלה מפני שמלך שמחל על כבודו וכו' אבל ישר' שהוא אביהם יש להם תשו' ועפ"ז נר' ג"כ כוונת המדרש וז"ל ועשו לי מקדש אמר הקב"ה לישר' אתם בנים ואני אביכם שנ' בנים אתם לה' ואני אביבם שנ' כי הייתי לישר' לאב כבוד לבנים כשהם אצל אביהם וכבוד לאב כשהוא אצל בניו וכמה"כ עטרת זקנים בני בנים וכו' עשו בית לאב שיבא וישרה אצל בניו לכך נאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם עכ"ל:

ומקשה הרב שמע יעקב ז"ל בפ' תרומה ד' מ"ט דלמה במצוה הזאת הוצרך לטעם שהם בנים והוא אביהם ואם כבנים ואם כעבדים חייבים לקיים מצות בוראם ופי' לפי דרכו עש"ב ולפקע"ד נר' לפרש עפ"י האמור ונקדים עוד שמצינו בפ' כי תשא שאמר השי"ת למשה הנה מלאכי ילך לפניך וכו' כי לא אעלה בקרבך וכו' ומשה לא נצה עד שאמר ילך נא אדני וכו' ונמצא שדוקא לישראל שיש להם דין בנים ואם יחטאו ח"ו יש להם תשו' הוא טוב להם שישכון השכינה בתוך בני ישראל שאם יחטאו ח"ו ויחזרו בתשו' יסלח לחטאתם אבל לא"ה שאין להם תשו' אינו טובה להם לשכון השכינה בתוכם שאם יחטאו יכלה אותם כרגע ר לכן הוכרח בעל המאמר במצוה הזאת ליקח טעם שהם בנים והנה ראיתי להרב הגדול בספרו הבהיר מדבר קדמות אות ב' שכתב משם הרב מוהר"ח ן' עטר ז"ל דמהברכות מוכח דישראל יש להם דין כנים ובן מברך לאביו לא כן דאם היה להם דין עבדים כלום יש עבד שנותן שלום לרבו ומדהרשנו הקב"ה לברכו מוכחא מילתא דדין בנים יש לנו ובזה פי' הרב הנ"ל פ' ועתה ישר' מה ה' אלד'יך שואל מעמך וכו' והוא דרבותינו דרשו אין ועתה אלא תשובה ודרשו ג"כ א"ת מה אלא מאה דחייב לברך מאה ברכות בכל יום דזה הוא כוונת הפסוק דהתשו' מועלת לישר' יען דיש להם דין בנים וגם הברכות היא הוכחה דדין בנים יש להם ונמצא דהא והא אחת היא התשובה והברכות יעש"ב ובערך הד' הביא משם הרב מוהר"י חאג'יז ז"ל בס' קרבן מנחה סי' קכ"ד דהבן יכיל לעשות רצון אביו אעפ"י שלא צוה כך כההיא דחייא בר דב דאפיך לאמיה ואי לאו משום למדו לשונם דבר שקר היה נכון לעשות רצון אביו אעפ"י שלא ציוה כך אמנם העבד אין לו לעבור על דברי אדונו אע"ג שרצונו יהיה כך כמעשה דאוגר כשצוהו נבוכדנצר הרשע להרוס חומת ירוש' כמ"ש באיכה רבתי וכפי דברי הרב יש לנו ללמוד שאם ישר' יש להם דין בנים יכולים לעשות סייגים וגדרים לתורה אעפ"י שלא צוה אותם כיון שעושים כדי לעשות רצון קונם אבל אם יש להם דין עבדים אינם יכולים לעשות בלי ציווי ובזה נ"ל כוונת רז"ל אמרו מ"ה לפני הקב"ה כתבת בתורה אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד ואתה נושא פנים לישראל דכתי' ישא ה' פניו אליך

א"ל ואיך לא אשא נים להם שאני כתבתי בתורה ואכלת ושבעת וברכת והם דקדקו על עצמם עד כזית ועד כביצה ע"כ והמפרשי' פי' הכוונה שמ"ה היו סוברים שישראל לא יהיה להם שכר על התורה כיון שקבלוה באונס והשיב להם השי"ת כיון שעושים יותר על מה שנצטוו ש"מ שעושי' ברצון ולע"ד עם האמור ניחא שכוונת מ"ה לקטרג שכיון שחטאו לא יהיה להם תשו' שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול וזה הוא שאמרו איך אתה נושא פנים לישר' לקבל התשו' מהם והשיב להם איך לא אשא פנים שיש להם דין בנים חדא שאני הרשתי אותם לברך וזה הוכחה שיש להם דין בנים ועוד שהם הוסיפו לעשות רצוני יותר ממה שנצטוו וזה ג"כ היא הוכחה שיש להם דין בנים ואב שמחל על כבודו כבודו מחול ובזה אני נושא להם פנים ומקבלם בתשו' ועפ"ז יובן ג"כ לע"ד דברי רז"ל על מה אבדה ארץ ויאמר ה' על עזבם את תורתי שלא ברכו בתורה בתחילה ע"כ די"ל מה חרי אף הגדול הזה בשביל שלא ברכו על התורה לאבד את הארץ יותר מכל עבירות שבידם אבל עם האמור ניחא שכל עבירות היה להם תשו' אבל כיון שלא ברכו נר' סברתם שדין עבדים יש להם ולכן לא ברכו בטענה כלום יש עבד שנותן שלום לרבו ולכן לא יש להם תשו' מדה כנגד מדה לפי סברתם שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול:

והנה בזאת המעלה שיש להם לישר' עם הקב"ה שדין בנים להם מה שלא עשה כן לכל גוי מצינו ג"כ שבזה זכו ישר' לתורה שאפי' שמ"ה היו אומרים תנה הודך על השמים והם היו רוצים לזכות בתורה מדין דינא דבר מצרא וכיון שיש לנו דין בנים בטלה טענתם שלגבי הבן לא נאמר דין זה דבן המצר ובזה נלפע"ד כוונת התנא שאמר במס' אבות חביבים ישר' שנקראו בנים למקום שע"י זה חביבים ישר' שניתן להם כלי חמדה דהיינו התורה וגם מצינו עוד שע"י זה זכו ישר' ג"כ במתנת הארץ כמ"ש הרב הגדול הנז"ל בספר ראש דוד שאם ישר' לא יש להם דין בנים לא יזכו במתנת הארץ דהכותב נכסיו לעבדו אם שייר קרקע כל שהוא אין מתנתו מתנה וכמ"ש מוהר"ש אלגאזי ששייר ארץ מצרים דגזר אומר לא תוסיפו לראותם וכו' דעפ"ז נר' כוונת הפסוק והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי כל הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי וכו' וכבר ידוע ג"כ שבזמן שאין עושים רצונו של מקום ואינם עושים תשו' הם נקראים עבדים וזה נלע"ד כונת הפסוק כי גרים ותושבים אתם עמדי ר"ל אם תעשו רצוני ותקראו בנים תזכו בארץ ואז תהיו תושבים ואם לאו ח"ו שלא תעשו רצוני ואז לא תהיו בנים אלא אתם תהיו עבדים וא"כ ח"ו תחשבו גרים בארץ וגם עם האמור יובן כוונת יהושע שאמר לישראל כסבורים אתם ליכנס לארץ ערלים ונקדים עוד מיש המפרשים שעל ידי המילה הוא שיש להם

דין בנים ואז הם זוכים במתנת הארץ ומפ"ז אמר להם כסבורים וכו' עוד מצינו הוראה אחרת דיש לנו דין בנים והוא מ"ש הרב הנז"ל בספרו פ"ע ח"ב בד' ט"ו על הא דאמר ר' אבהו אמר משה לפני הקב"ה במה תרום קרן ישר' א"ל בכי תשא ופי' רש"י אם באתה לשאת ראשם בהגבהה קח מהם כופר לצדקה ופי' הכוונה דכדי שתבא הגאולה צריך תשובה והתשובה אינה מקובלת אלא א"כ יש לנו דין בנים ומהצדקה מורה שיש לנו דין בנים והתשו' מקובלת וזה הוא כוונת הכתוב ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה כלומר השבים בתשו' יתקבלו בצדקה דמהצדקה ניכר שיש לנו דין בנים ותתקבל התשו' זת"ד יבזה נלע"ד כוונת הפסוק במזמור ק"ו אשרי שומרי משפט עושה צדקה בכל עת זכרני ה' ברצין עמך פקדני בישועתך שהכוונה אשרי מי ששומע המשפט להורות שיש לנו דין בנים ואיך יהיה זה ע"י שעושה צדקה בכל עת דיקא אפי' בעת שאין עושים רצונו של מקום דהיינו שיש להם עונות אפ"ה ע"י הצדקה מוכח שיש לנו דין בנים ועי"כ זכרני ה' ברצון עמך פקדני בישועתך שתתקבל התשו' ותבא הישועה ועפ"ז יובן כוונת רז"ל גדולה צדקה שמקרבת הגאולה שנא' שמרו משפט ועשו צדקה וכו' ומקשים כי מהפסוק נר' שצריך שניהם משפט וצדקה ואיך דרש ר"י גדולה צדקה לבד אבל עם האמור אתי שפיר שכוונת הפסוק הוא שמרו המשפט שיש להם דין בנים ואיך יהיה דבר זה ועשו צדקה ואז תקובל התשו' וקרובה ישועתי לבא ובזה ג"כ נר' רמז הפסוק כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וכו' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' על אברהם וכו' דהכונה דבעשיית הצדקה שהוא משפט המורה שיש להם דין בנים בזה יזכו לכל אשר הבטיח ה' לאברהם שאפי' שיחטאו כשיחזרו בתשובה תתקבל תשו':

והנה הרב אבא מארי ז"ל בדרשותיו כ"י פי' כוונת המשנה הנז"ל אמר ר"ע אשריכם ישראל וכו' באופן אחר במ"ש רז"ל שמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה בישר' אלא דוקא בע"ז ומחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה בישר' ובזה פי' הרב מר זקני ז"ל כוונת המאמר בילקוט הושע וז"ל אמרו ישר' לפני הקב"ה רבש"ע אם אנו עושים תשובה מי מעיד עלינו א"ל הקב"ה לרעה נעשיתי לכם שנא' וקרבתי אליכם למשפט וכו' לטובה איני נעשה לכם הוי שובה ישר' עד ה' אלד'יך ע"כ ופי' הכוונה שלזה שאלו שאם ישובו במחשבה מי מעיד עלינו שאין מי שידע מחשבות אלא הקב"ה ולזה השיב להם והוא יעיד בהם כשם שהעיד לרעה במחשבה הרי דינם כישר' וזה הוא שובה ישראל וכו' דהיינו אפי' בלב עד ה' אלד'יך דהוא היודע ואח"כ קחו עמכם דברים בפועל ובזה פי' הרב אבא מארי ז"ל כוונת המשנה שר"ל אשריכם ישראל שיש להם זאת המעלה שאעפ"י שאינו יודע שום אדם שחוזרים בתשו' כגון שאינם עושים מעשה בפועל אלא

במחשבה לבד ואפ"ה יועיל לכם משום שלפני מי אתם מטהרין כלומר שאין מי שיודע שום דבר מטהרתכם ואעפ"כ מועיל לכם כיון שאביכם שבשמים יודע מחשבותיכם לטובה בלבד שנא' מקוה ישראל ה' דהייתור בא להורות אפי' על המחשבה ועפ"ז נראה לפע"ד שיובן כוונת המאמר בילקוט מלכים וז"ל לע"ל מביא הקב"ה כל א"ה ומעבירן על הגשר של גהינם וכשמגיעים שם מיד נופלין בגהינה והיו ישר' מתיראין ואומרים אפשר כאשר עשה עם אלו כן יעשה עמנו מיד אמרו לפני הקב"ה רבש"ע אנחנו עמך ונחלתך אמר הקב"ה מי מעיד לכם אמרו יבא אברהם ויעיד אמר לו מעיד אתה שהם עמי ונחלתי אמר לו אברהם והלא כבר אמרת לי וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי אמר להם הקב"ה מי מעיד יותר אמרו לו יבא יצחק ויעיד קרא ליצחק אמר לי מעיד אתה שהם עמי ונחלתי אמר לו יצחק והלא כבר אמרת לי כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל אמר להם מי מעיד יותר אמרו לו יבא יעקב ויעיד קרא ליעקב אמר לו מעיד אתה שהם עמי ונחלתי אמר לו רבש"ע כבר אמרת להם לא יהיה לך אלד'ים אחרים על פני והם אמרו שמע ישר' ה' אלד'ינו ה' אחד עכ"ל:

ולכאורה הוא תמוה וצריך ביאור ויובן עפ"י מ"ש ונקדים עוד מ"ש המפרשים שהשי"ת נתחייב לירד במצרים הוא בעצמי כמ"ש דן אנכי ואעפ"י שהקב"ה הוא כהן ומצרים מלאה גלילים מ"מ כיון שישר' יש להם דין בנים כהן מטמא לבנו ועוד נקדים מ"ש הרב ראש דוד בפ' שמות והבאנו דבריו למעלה שאם ישר' לא היה להם דין בנים לא היו זוכים במתנת הארץ דהכותב נכסיו לעבדו אם שייר קרקע כל שהי' אין מתנתו מתנה וכאן שייר ארץ מצרים דכתיב לא תוסיפו וכו' ובזה יובן הכוונה של המאמר שאומר לע"נ מביא את כל א"ה ומעבירם על גשר של גהינה וכשמגיעים שם נופלין מיד בגהינם לרמוז שאפי' אותם שעשו תשובה אינו מועיל להם ונופלין כולם בגהינם וישר' מתיראים ואומרים אפשר כאשר עשה עם אלו כן יעשה עמנו מפני שמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול מיד אמרו לפניו רבש"ע אנחנו עמך ונחלתך ר"ל אנחנו יש לנו דין בנים ולא דמיא לשחר א"ה שאין מועיל להם התשו' אמר להם הקב"ה מי מעיד שאתם יש לכם דין בנים אמרו יבא אברהם וכו' כיון שבא אברהם ואמר לא כך אמרת וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ומשם ראיה דיש להם דין בנים וכמ"ש דאל"כ איך ירד הקב"ה למצרים ארץ מלאה גלולים אמר להם מי מעיד יותר מפני שבזה י"ל דהלכה כר"י דאמר בזמן שעושים רצונו ש"מ נקראים בנים ולא כר"מ דאמר בין שעושים רצונו ובין שאין עושים רצונו נקראים בנים לזה אמרו יבא יצחק כיון שבא יצחק אמר לו לא כך אמרת לי כי לך ולזרעך וכו' וכיון שזכו במתנת הארץ כל הזרע בין צדיקים ובין רשעים מוכח

דיש להם דין בנים א"ל הקב"ה אפי' כשאינם עושים רצונו של הקב"ה מי מעיד יותר דכל זה הוא כשעושים תשו' בפועל אבל אם עשו תשו' במחשבה מי מעיד שיועיל להם לישראל אמרו לו יבא יעקב ויעיד כיון שבא יעקב ואמר לו לא כך כתבת בתורה לא יהיה לך אלד'ים אחרים על פני וזה הוא במחשבה וכמ"ש הרמב"ן והביאו החינוך דאחרים אינו אלא בלב וזה הוא שאמרו רז"ל דמחשבה דע"ז מצרפה למעשה ומינה שמעינן לכל התורה כולה אין מחשבה רעה מצטרף למעשה וה"ה למחשבה טובה שמצטרף למעשה משא"כ בא"ה ולזה סיים והם אמרו שמלו ישר' דהיינו במחשבה כמ"ש רז"ל כדי שתמליכהו בשמים ובארץ ובד' רוחות העולם ואגב אורחין ראיתי להרב נחלת יעקב על הרא"ם בפ' ויחי על פסוק עקרו שור זה יוסף שנקרא שור כתב וז"ל ואף על גב דדוקא בא"ה הוא דמצטרף למעשה וכו' אבל בישראל לא י"ל דהיינו דוקא כשחזר ממחשבתו ונחם על הרעה אשר חשב לעשות וכו' א"כ שפיר מעלה עליהם הכתוב כאילו עשאום עכ"ל ולע"ד אחר המחילה רבה מכ"ת אינו נראה כן מהש"ס בקידושין שאמרו מחשבה שעושה פרי הקב"ה מצרפה למעשה. מחשבה שאינה עושה פרי וכו' ואי קשייא איך נחשב להם למעשה י"ל דהאי אגדה דדריש עקרו שור זה יוסף ס"ל דהשבטים לא יצאו מכלל בני נח ומאן דס"ל דיצאו מכלל בני נח ודין ישראל יש להם דריש עקרו שור סנאה כמ"ש אונקלוס אבל החילוק זה שכתב הרב לחלק בין כשניחם על הדעה ובין כשלא יצא למעשה אלא שהוא לא ניחם על הרעה ניתן לאמר לע"ד במחשבה של ע"ז שאמרו רו"ל שמצרפה למעשה היינו דוקא כשלא ניחם על הרעה אבל אם ניחם על הרעה השי"ת מתנהג עמו במידת הרחמים אפי' אם יחזור ויחטא. ובזה יתיישב לע"ד מה שמקשים על הרא"ש במס' ר"ה על מ"ש שם אני ה' קודם שיחטא וכו' והקשה הרא"ש דלמה צריך למידת רחמים קודם שיחטא ותי' בתי' ב' שהוא במחשבה על ע"ז והקשו עליו דהא בסוגיא דקדושין שם אמרו ודילמא מהרהר בע"ז הוה ואם איתא להא דהרא"ש אעפ"י שהרהר בע"ז היה צריך להתנהג עמו במידת רחמים ועוד קשה מ"ש פרו מחשבתם מחשבה שיש בה פרי מצרפה למעשה דמוכח דכל שעשה מעשה נענש על המחשבה הפך דברי הרא"ש ולפי מ"ש יתיישב שהרא"ש מדבר כשנחם על הרעה ולא בשביל תשובה אלא כשנחם על מחשבה זו מצד עצמו באיזה סיבה שתהיה שאז השי"ת מתנהג עמו במידת הרחמים שלא להענישו על זאת המחשבה עד שיעשה מעשה אבל אם לא נחם מענישו אפי' בלי מעשה אבל בשאר עבירות אינו נענש על המחשבה כלל בין נחם ובין לא נחם עד שיעשה מעשה ודו"ק. והרב אבא מארי ז"ל כתב לתרץ בעד הרא"ש באופן אחר והוא כמ"ש רש"י וחנותי את אשר אחון למי שארצה וכו' והשתא

ל"ק להרא"ש דשפיר קאמר למתנהג במידת רחמים ועוד כתב תי' אחר בשם מוהר"י הלוי ז"ל לחלק בין מהרהר תמיד למחשבה במקרה פעם אחד או שתים שמ"ש הרא"ש שמתנהג עמו במידת רחמים היינו במחשבה במקרה ומה שנראה מהסוגיא שעונש על הרהור של ע"ז היינו במהרהר תמיד ועפ"ז פי' הפסוק של פרשת נצבים שאומר והיה בשומעו וכו' לא יאבה ה' וכו' דהיינו שהוא יחשוב שלעולם מתנהג עמו במידת רחמים אפי' במחשבה דע"ז ואין הדבר כן אלא לכשירצה לפי תי' הא' ולפי תי' הב' במהרהר תמיד לא יאבה ה' סלוח לו וכו' ועפ"י דרכו יובן ג"כ כמ"ש לפי דרכי עוד פי' הפסוק של ישעיה שאמר יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלודינו כי ירבה לסלוח כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי נאום ה' ע"כ דהיינו שאומר הנביא שישובו בתשו' בין במעשה ובין במחשבה כי צריך כפרה כדי שלא יענש משום כי לא דרכיכם דרכי נאום ה' הכונה שמתנהג במידת רחמים שלא יענש כלל לעולם לא אלא הכונה היא דוקא כשירצה לתי' הא' או כשאינו מהרהר תמיד כתי' הב' ולפ"ד דהכי יובן ג"כ לפי דרכי כמ"ש והרי הוא מבואר:

או אם נאמר כונת הפסוק זה באופן אחר והוא בהקדים מ"ש בש"ס במס' סוכה דף ל"ג על הא דתני נקטם ראשו פסול תני וכו' עלתה בו תמרה כשר בעי ר"י נקטם ראשו מערב יו"ט ועלתה בו תמרה ביו"ט מהו יש דיחוי אצל מצות או לא ותיפשוט ליה מהא דתנן כיסהו הרוח חייב לכסות וכו' ואמר ר"פ זאת אומרת אין דיחוי אצל מצות דר"פ גופיה מבעיא ליה מפשט פשיט ליה דאין דיחוי אצל מצות לא שנא לקולא ולא שנא לחומרא או דילמא ספוקי מספקא ליה לחומרא אמרינן לקולא לא אמרינן תיקו ופי' רש"י בד"ה יש דיחוי אצל מצות כלום נוהגת תורת דיחוי אצל מצות כשם שנוהגת אצל קרבנות דאם נראה ונדחה וכו' דתו לא הדר מחזי הכא נמי הואיל ונדחה כשנקטם תו לא הדר מחזי והשתא לא דייק בין דיחוי מעיקרא לנראה ונדחה וכו' עכ"ל:

והנה דברי רש"י הללו לכאורה תמוהים הם במ"ש והשתא לא דייק וכו' וכמ"ש הרב כפות תמרים באורך על מי כיון רש"י לומר זה אם על ר"י ודאי דבעי בדחוי מעיקרא אם תמצא לומר דפשוט לו דדחוי מעיקרא לא הוי דחוי אכתי יסתפק לו בנראה ונדחה אי הוי דחוי או לא וא"כ על הפשטן דפריך דתפשוט מההיא דכסהו הרוח ונתגלה דהוי נראה ונדחה שפיר קא פשוט משום דהדברים ק"ו ומה נראה ונדחה אמרינן דאין דחוי כ"ש בדחוי מעיקרא דאין דחוי ולכן מסיק הרב דאין אלו דברי רש"י אלא היתה הגהה בחוץ וכו' יעש"ב ולפק"ד נר' דהם דברי רש"י דכונתו היינו דבין לר"י דבעי וכו' ובין להפשטן דפריך דתפשוט מההיא דכסהו השתא לא פריך ולא דייק בין דחוי מעיקרא

לנראה ונדחה והיינו ששם בש"ס ע"ב קאמר על מאי דאמרי' במתני' ואם היו ענביו מרובות מעליו פסול ואם מעטן כשר ואין ממעטין ביו"ט הא חזר וליקטן מאי כשר דאשחור אימת אילימא דאשחור מאתמול דחוי מעיקרו הוא וכו' אלא דאשחור ביו"ט נר' ונדחה הוא וכו' לעולם דאשחור מעיקרא וכו' ע"כ ושם פי' רש"י בד"ה דחוי מעיקרא עדי' מנראה ונדחה דמה שלא נר' למצוה מעולם עד עכשיו השתא הוא מתחזי והוי כהקרבה שהוקדש עכשיו וכו' אבל לנר' למצוה ונדחה ממנה הוה ליה דחוי עכ"ל שנר' ברור דכונת רש"י לומר שהס"ד דהש"ס מתחילה היה שדחוי מעיקרו ונראה ונדחה שוים הם אלא שבמסקנא חידש לו דחוי מעיקרא עדיף מנראה ונדחה וזה הוא כונת רש"י כאן לומר דהסוגיא דהכא אזלא כמו הס"ד דלקמן דלא דייק בין דחוי מעיקרא לנר' ונדחה אבל אנה"נ דלמסקנא דלקמן דפשיט דדחוי מעיקרא לא הוי דחוי ולא נשאר לנו ספק אלא בנראה ונדחה וכן ראיתי להרב המאור שכתב וז"ל והא דבעי ר"י נקטם ראשו וכו' איכא נוסחי דכתב בהו נקטם ראשו מערב יו"ט ואנן לא גרסינן אלא נקטם ראשו ועלתה בו תמרה ביו"ט וכו' ובגמ' אסיקנא דחוי מעיקרא לא הוי דחוי פשוט מינה נראה ונדחה חוזר ונראה לא תפשוט מינה וכו' עכ"ל שנר' ברור כונתו שבעית ר"י הוי בנראה ונדחה אבל בדחוי מעיקרא פשיטא ליה דלא הוי דחוי והוי כמסקנא דלקמן אבל רש"י ז"ל לא בחר בזה דרצה לקיים הגירסא כמו שיש לנו ומ"מ היוצא לנו דבין רש"י ובין בעל המאור שווים הם לענין דינא דדחוי מעיקרא לא הוי דחוי ונר' ונדחה מספקא לן אבל התוס' רוח אחרת אתם שכתבו בד"ה נקטם מערב יו"ט וכו' וז"ל וכי תימא הא אסקינן גבי אשחור תפשוט דדחוי מעיקרא לא הוי דחוי לא הוי דומיא דהכא דשאני התם דבידו ללקט ואפי' בקדשים מכשירים מהאי טעמא בפ' כל הפסולין וכי' ומשני רב אשי כל שבידו לא הוי דחוי ומיהו לא לגמרי דמי להאי דינא נראה ונדחה הוא ולקמן מסקינן דלא תפשוט מינה וכו' וכן בההיא דהפריש קרבן וכו' עוד אמרינן בזבחים וכו' דהואיל ונדחה נדחה אעפ"י שבידו לתקן וצריך לחלק בדברים וכו' עכ"ל ולא ביארו החילוק:

וראיתי לה' ברך יצחק שכתב וז"ל ולע"ד דהחילוק הוא דשאני גבי קרבן דמומר וגבי מזבח שנפגם דלא מהני משום דאין התיקון נעשה בנופו של קרבן אבל גבי קבל הכשר וכו' התיקון נעשה בנופו של הדחוי משום הכי מהני עכ"ל ולפק"ד אחר המחילה לא זכיתי להבין דבריו שהרי גבי קרבן המומר ומזבח שנפגם לא אדחי הקרבן כמ"ש המעיין בזבחים שם דבעי ר"י אכל חלב והפריש קרבן וכו' וחזרו בהם וכו' ומסיק שם התם קרבן לא אדחי הכא קרבן נמי אדחי ופי' רש"י דקרבן המומר לא אדחי מישר' הכשרים אלא גברא אדחי מקרבן וא"כ שפיר יש תיקון בגוף הדחוי ועיין בתוס' דף ל"ד ע"ב בד"ה

כל שבידו וכו' ששם כתבו שקרבן מומר אין בידו לתקן שהרי אין דעתו לחזור ובנפגם המזבח צ"ל דאין בידו לתקן דמי יימר דמשכח אבנים שלימות לבנות באופן שלדעת רשיי והמאור דחוי מעיקרא לא הוי דחוי אבל כשאין בידו לתקן הוי ספק אבל בנראה ונדחה הוי ג"כ דחוי מספק והר"ן הביא השתי סברות וז"ל ונקטם ראשו מערב יו"ט ועלתה בו תמרה ביו"ט דדחוי מעיקרא הוא כשר דהכי מסקינן בש"ס גבי היו ענביו מרובים וכו' ויש מחמירים עוד לומר אע"ג דגבי ענביו מסקינן דדחוי מעיקרא לא הוי דחוי לא פשטינן מינה בעין דעלתה בו תמרה משום דשאני התם דבידו לתקן ומ"מ אין בידו לתקן לגמרי דא"כ אפי' נראה ונדחה היה לנו להכשיר כדאמר רב אשי גבי קבל הכשר אלא שאני התם דהוי בידו לתקן לגמרי אבל הכא אין בידו כי אם בעבירה דאין ממעטין ביו"ט עכ"ל אבל הרי"ף והרמב"ם והסמ"ג והרא"ש כולם כתבו ואם מעיטן כשר ואין ממעטין ביו"ט והשמיטו כל מאי דחילקו בש"ס בין הושחרו מערב יו"ט וכו' ומדסתמו דבריהם משמע דבכל גוונא כשר וכל האחרוני' אחזו צער למה פסקו דבכל גוונא כשר ומרן ב"י תו' דטעמם הוי דכל מאי דחילקו בש"ס היינו משום דלא אסיקו אדעתייהו מתחילה מאי דקאמר ר"א בתר הכי דמותר ללקטם לאכילה כדאית ליה הושענה אחריתי וכיון שכן הו"ל בידו לתקן ולא הוי דחוי כלל כיון דאי משכח הושענה אחריתי מותר ללקטם לאכילה כדאמר רב אשי בזבחים כל שבידו לאו דחוי הוא והרב כפות תמרים הקשה עליו דא"כ אף דחוי מעיקרא לה תפשוט דשאני התם דבידו לתקן והניחו בצ"ע: ולפק"ד לא ידעתי מאי קשיא ליה דהרי מר"ן בירר דבריו דכל שקלא וטריא דהש"ס הוא לפי הס"ד דלפי המסקנא דהוי בידו לתקן אנה"נ דלא תפשוט לא זה ולא אותו אלא אי קשיא על מר"ן הא קשיא דלא הוי בידו לתקן לגמרי כמו קבל הכשר דהתם בידו אבל הכא מי יימר דמשכח הושענא אחריתי וכמ"ש הרב מקראי קדש והרבה להשיב על מר"ן בזה יעש"ב. והרב מר וקציעה גם הוא דחה דברי מר"ן ויצא לידון בדבר חדש הפך דברי מר"ן וכל הפוסקים ות"ד הוא דבשיש לו הושענא אחריתי אסור ונדחה זה מספק דנראה ונדחה אינו חוזר ונראה וראוי להחמיר שיהיה פסול ולא להקל שיהיה כשר אבל כשאין לו הושענא אחריתי אז ראוי להחמיר שיהיה כשר ולא לפוטרו מן המצוה כמו בכסוי הדם שמחמרינן לחייבו בכסוי זה הוא ת"ד ולפק"ד אחר המחילה רבא קשה לי על דבריו דאם כפי דבריו למה בלולב של אשירה שבטלה פסק הרמב"ם דפסול דאי בעית בש"ס בפ' כל הצלמים דף מ"ז וז"ל בעי ר"ל המשתחוה לדקל וכו' ומוקי רב דימי באשירה שבטלה קמבעיא ליה יש דחוי אצל מצות או אין דיחוי ושם ג"כ פריך הש"ס מדתנן וכו' כיסהו הרוח חייב לכסותו וכו' ואמר ר"פ זאת אומרת אין דיחוי אצל מצות ומסיק דרב פפא

גופיה איבעי ליה וכו' תיקו וכפי דבריו דהספק הוא דוקא כשיש לו לולב אבל כשאין לו לולב אחר ראוי להחמיר ולא לפוטרו מן המצוה והיה לו להרמב"ם לפסוק גם שם דכשר כשאין לו לולב אחר כמו הכא ועוד קשה דכאן בסוגיא דסוכה קאמר לימא כתנאי עבר ולקטן פסול דברי ר"א בר צדוק וחכמים מכשירים וכו' מאי לאו בהא קמפלגי דמאן דפסל סבר יש דחוי אצל מצות ומאן דמכשר סבר לא אמרינן יש דחוי אצל מצות וכו' ואם כדבריו היה לו להש"ס לדחות דכ"ע יש דחוי אצל מצות והכא בשיש לו הושענא אחריתי מיירי ועוד קשה דכאן בש"ס כשאמר נראה ונדחה לא תפשוט עדיין לא אסיק אדעתיה דמיירי בדאית ליה הושענא אחריתי מיירי דהא בתר הכי קאמר משום ר"א אמרו ממעטין ביו"ט ומוקי רב אשי דר"א סבר לה כאבוה דאמר דכר שאין מתכוין מותר ופריך דהא מודה ר"ש בפסיק רישיה ולא ימות ולבסוף מסיק הכא במאי עסקינן בדאית ליה הושענא אחריתי מכלל דעד השתא לאו בדאית ליה הושענא אחריתי מיירי ואפ"ה קאמר הש"ס נר' ונדחה לא תפשוט היפך דברי הרב הנ"ל והרב ט"ז תירץ באופן אחר והוא דכיון דרב פפא פשיטא ליה דאין דחוי אצל מצות ור"י מספקא ליה לא שבקינן פשטותיה דר"פ משום ספקא דר"י וקי"ל דאין דיחוי במצות בין לקולא ובין לחומרא וראיה ממ"ש פ"ק דב"ק לענין חצי נזק דלרבא פשיטא לי' ולר"פ מספקא ליה ופסקינן כרבא זת"ד:

והנה הרב מקראי קדש הק' עליו דראייתו אינה כלום דהתם פשיטא ליה תדע דבפרק השוכר את הפועל איתא נתן לה וכו' ופסק הרמב"ם וכו' הרי זה ספק ולא אמרינן דלר"א פשי' ליה ה"נ לר"פ גופיה מספקא ליה זת"ד והרב אבא מארי תי' דמ"ש דראייתו אינה כלום ל"ק משום דה"נ רב פפא בפי' מוכח מדבריו דפשיטא ליה כדעת התנא דאין דחוי אצל מצוות דקאמר זאת אומרת וכו' דזה הלשון משמע דפשיטא ליה וכמ"ש הרב כפות תמרים יע"ש וכמ"ש הוא מהש"ס דפ' השוכר ופסק הרמב"ם דה"ז ספק לאו ראיה היא משום דהתם הספק הוא בדברי ר"א עצמו שאמר והקרבתו הוא משום דפשיטא ליה דבהקדשתו לא. או משום דבהקדשתו מספקא ליה ובהקרבתו פשיטא ליה ולכן פ' הרמב"ם דהרי זה ספק משום דאין ראיה מדברי ר"א מאי ס"ל משא"כ הכא שדברי ר"פ ברורים הם דפשיטא ליה ולפק"ד אחר המחילה מכ"ת קצת קשה לי דמהש"ס דההיא דפ' כל הצלמים דהובא זאת הסוגיא בעצמה קאמר בהדיא כזה הלשון דר"פ גופיה איבעי ליה מפשט פשי' ליה לר"פ וכו' או דילמא ספוקי מספקא ליה דמשמע דהספק הוא בר"פ גופיה וכן ראיתי להרב הגדול מוהריט"א ז"ל בספרו הלכות יו"ט דף מ' דמריהטא דלישניה משמע דס"ל דהספק הוא בדברי ר"פ גופיה והוא הק' על דברי הרא"ש שכתב

על הא דפליגי ר"ט ור"ע ביוצא דופן והבא אחריו כתב הרא"ש וז"ל והלכה כר"ע דהו"ל מחלוקת ואח"כ סתם דהתנן לקמן בפרק יש בכור יוצא דופן והבא אחריו שניהם אינם בכור לא לנחלה ולא לכהן ע"כ והק' עליו וז"ל ועוד קשה על דברי הרא"ש שכתב דהלכה כר"ע מטעם דהוי מחלוקת ואח"כ סתם מההיא דפ' י"ב דהא יש לדחות דאין ראיה משם דאפשר דאפי' כר"ט אתיא דהא לר"ט יוצא דופן והבא אחריו שניהם ספק בכור הם ובבכור אדם שורת

הדין הוא דפטור מפדיון כיון דהוא מוחזק ואיכא למימר הממע"ה כדין כל ספק בכור וע"ז קאמר התנא דאינם בכור דכיון דמצד הספק אין כאן לכהן כלום חשיב כאלו על צד הודאי אינם בכור וכו' ואין זה תימה דקתני התנא סתם כאילו על צד הודאי הוא דמצינו כיוצא לזה בפ' לולב הגזול דמצדד הש"ס דמאי דקתני כסהו הרוח חייב לכסות דאפשר דהתנא ספוקי מספקא ליה אי יש דחוי או אין דחוי ומספקא לחומרא מחייבינן לה לכסות ואף דקתני התנא סתם חייב לכסות דמשמע דעל צד הודאי קאמר ועכ"ל דאף דמשום ספיקא הוא מ"מ כיון דשורת הדין הוא דספק דאורייתא לחומרא וחייב לכסות לא חיישׁ תנא לפרש בפירוש דמפני ספק הוא עכ"ל ולפק"ד אחרי נשיקת עפרות זהב לו לא זכיתי להבין הדמיון דשאני התם דמה דקאמר התנא חייב לכסות הוי לשון מדוקדק להדין ולא חש התנא להאריך שהוא מפני הספק אבל הכא אם איתא דהוי מפני הספק לא היה לו להתנא לומר אינם בכור אלא היה דייק בלישניה לומר הרי זה ספק בכור מ"מ למדנו מדבריו דס"ל דהספק הוא גם לר"פ דאם לאו מאי ראיה מייתי מהכא להרא"ש כיון דלר"פ פליג על ר"י וס"ל דהתנא פשיטא דאין דחוי וכו':

איך שיהיה נמצינו למדין דהוי ספק אם יש דחוי או לא יש דחוי ובזה נראה לי כוונת הפסוק שאומר יעזוב רשע דרכו וכו' והוא שכתבו המפרשים שאיך אדם יהיה לו תיקון בתשובה שהרי נראה ונדחה אינו חוזר ונר' אבל כיון שהתשובה הוא בידו של אדם וכבר אמרנו שכל שבידו לא הוי דחוי וזה הוא כוונת הפסוק יעזוב רשע דרכו וישוב אל ה' וא"ת נר' ונדחה וכו' כי לא מחשבותי וכו' ולא דרכיכם דרכי ואני חושב שאדם בידו לתקן ואינו דחוי:

ובזה נבא להבין מאמר הנצב בפתח השער שאומר קחו עמכם דברים לפי שישר' אומרים לא יש תשו' כי אם בקרבן ובשלמא עשירים בידם הוא לתקן ולהביא קרבן ואינם דחויים אבל אנו עניים ואינו בידינו וכיון שנדחינו תו לא מצי חזי לזה אומר להם השי"ת קחו עמכם דברים דהיינו התורה וכיון שבידכם לעשות לא הוי דחוי וחוזרים ואומרים אין אנו יודעים דברי תורה וא"כ אין בידינו לעשות ולזה משיב להם השי"ת בכו והתפללו

לפני ואני מקבל ונמצא שזה הוא ביד כל אדם לעשות ולכן אינו דחוי ויש תשובה לכל אדם ובכן חזרתי לנושאי מקדם והיתה לי השירה הזאת דהיינו התפילה לעד בבני ישר' שיש להם תשו' חזרתי לרמוז בבנין המקדש ואז השירה תהיה לעד בבני ישר' בעגלא ובזמן קריב כיר"א:

דרוש לשבת זכור

דרשתי אותו בק"ק גדול שנת התרי"ג ליצירה:

והנושא בא לאשר הוא לו יתננו. לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו. ושילם אותו בראשו וחמישתיו יוסף עליו לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו: איתא במדרש מגילת אסתר וז"ל בשעה שנחתמו אותן האיגרות וניתנו ביד המן ויצא שמח הוא וכל בני חבורתו ופגעו במרדכי שהיה הולך לפניהם ראה מרדכי שלשה תינוקות שהיו באים מבית הספר ורץ מרדכי אחריהם שאל לאחד מהם פסוק לי פסוקיך אמ"ל אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבא פתח השני ואמר עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי ממנו אל פתח השלשי ואמר ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא אני אסבול ואמלט כיון ששמע מרדכי כך שחק והיה שמח שמחה גדולה אמ"ל המן מה זאת השמחה ששמחת לדברי התינוקות הללו אמ"ל בשורות טובות שבשרוני שלא אפחד על העצה הרעה אשר יעצת עלינו עכ"ל:

ידוע הדבר ומפורסם הענין לפני מו"ר גודל החיוב המוטל עלינו לזכור תמיד את אשר עשה לנו עמלק ומקרא מלא דבר הכתוב זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים ולכאור' יל"ד בפסוק זה כי תיבת לך היא מיותרת ותו קשה אומרו בדרך בצאתכם ממצרים דמאי נפקא מינה לתת כל כך סימנים:

והרב פי שנים בדרוש פ' ויקרא פירש כונת הפסוק הזה בהקדים מה שחקר הרב בינה לעיתים ז"ל בדרוש א"ך והוא דמאי שנא בנס פורים הנעשה על ידי מרדכי ואסתר זכה אל כל הכבוד להרבות בסעודת שמחה ומשתה ויום טוב ומשלוח מנות ומתנות לאביונים מה שאין כן בנס חנוכה שלא נקבע כי אם בהלל ובהודאה דוקא והרי אמרו בפרק אמר להם הממונה אמר רבי אסי למה נמשלה אסתר לשחר לומר לך מה שחר סוף הלילה אף אסתר סוף כל הנסים ופריך והא איכא חנוכה ומשני ניתנה להיכתב קא אמינא הרי דשקולים הם חנוכה ופורים מדפריך והא איכא חנוכה ולמה נשתנו זה מזה כיון דשניהם ניסי הצלה נינהו והוא ז"ל נתן שלשה טעמים בדבר:

הטעם הראשון הוא דשאני נס חנוכה דהיו ישרא' יושבים על אדמתם והיה בית המקדש קיים ומן ההכרח הוא שהקדוש ברוך הוא יצילם מכף כל אויב ואורב ואין הדבר כל כך פלאי כמו נס פורים שהיו ישראל בגלות ברלותם ובשפלותם בלי שום סיוע ועזר הא ודאי הוא ראוי לעשות שמחה ומשתה: ורגע אדבר דחזה הוית להרב נאות יעקב אלגאזי זצוק"ל דהקשה על טעם זה וזה לשונו ויש כאן מקום עיון דאם כן למה אמרו אין אומרים הלל על נס שבחוצה לארץ ואדרבא ונהפוך הוא שבנס של חוצה לארץ צריך לומר הלל יותר מהנס הנעשה בארץ ישראל עכ"ל:

ואני עני ב"א אחר המחילה רבה מכבוד תורתו מה מאוד אני תמה כי לא אסיקו הכי בש"ס דמגילה ד' י"ד ובערכין ד' יו"ד דהכי איתא התם אמר רבי יצחק אין אומרים הלל בפורים לפי שאין אומרים שירה על נס שבחוצה לארץ ופריך והרי יציאת מצרים דנס חו"ל הוא ואמרו שירה ותירץ כדתניא עד שלא נכנסו ישראל לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה משנכנסו ישראל לארץ לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה רב נחמן אמר קריאתה זוהי הלילא רבה אמר בשלמא התם אמרינן הללו עבדי ה' ולא עבדי פרעה אבל הכא אכתי עבדי אחשורוש אנן הרי להדיא דנדחית סברה זו שאין אומרי' הלל על נס של חו"ל וכן פסק הרמב"ם ז"ל בהלכות מגילה אין אומרים הלל בפורים שקריאת המגילה זוהי הלילא יע"ש וכן פסקו רוב הפוסקים אלא דיש כמה פוסקים דפסקו כרבא שאכתי עבדי אחשורוש אנן הא לא"ה היינו אומרים הלל אף בנס דפורים וא"כ נסתלקה תמיהת הרב ז"ל:

אך זוהי שקשה דראתה עיני להרב מרכבת המשנה אלפאנדארי ז"ל ולהרב שונה הלכות זלה"ה בה' מגילה שנתנו טעם למה נקט הרמב"ם ז"ל וה' בה"ג ז"ל טעמיה דרב נחמן ותירצו דהתם בש"ס דערכין הקפו אחר כך ולרב נחמן והתניא משנכנסו לארץ לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה ומשני כיון שגלו חזרו להתירן הראשון ע"כ מדמהדר תלמודא לאוקמי ברייתא כוותיה דרב נחמן מוכח דהלכתיה כוותיה ואידך טעמי נדחו יע"ש בדבריהם ולכאו' קשה דהרי בש"ס דמגילה הקשו קושיא זאת בין לרבא בין לרב נחמן ותירצו האי תירוצא וא"כ אזדא לה ראייתם שהוכיחו דהלכתא כוותיה דרב נחמן והאמת אתמהא:

ותבט עיני לה' פי שנים זלה"ה שהפליא להקשות לה' ברכי יוסף ח"א שכתב והלכה כרבה שהוא בתרא דאשתמיטתיה מ"ש הרמב"ם ז"ל דנקט טעמיה דרב נחמן והניחו בצ"ע ואנא דאמרי דאשתמיט מיניה דמר מ"ש הרב ז"ל בספרו מחזיק ברכה דנרגש

מזה והביא לשון הרמב"ם ככתבו ותירץ שמ"ש בספרו ברכ"י הוא לדעת המאירי ז"ל ונסתלקה תמיהתו ז"ל:

עוד נתן טעם השני ה' בינה לעתים ז"ל והוא דעיקר גזירת היונים לא היתה אלא לבטל מצוותיו יתב' שרצו לבטל מהם מצוות השרשיות וזה ידוע כי בהיותם נוגעים בכבודו יתב' תקל מאד הנקמה מהם על דרך שאמר דהע"ה כי מי הוא הפלישתי הזה אשר חרף מערכות אלד'ים חיים כוונתו רצויה כיון שנגע בכבודו יתב' מעצמו הוא נופל ואשר יהרגהו וימיתהו גברא קטלא קטיל אמנם גזירת המן הרשע כל תכלית כוונתו היתה להשמיד להרוג ולאבד וכלי ספק להנצל מזה ע"י נס הוא חסד גדול עצום ונורא עכ"ל:

ואף בטעם זה שדי ביה נרגא ה' נאות יעקב וז"ל ודבריו קשים להולמם שהרי בגזירת המן ג"כ ביטל מהם שבת יו"ט ומילה כמ"ש במגילה ד' ט"ז ע"ב ליאודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר אורה זו תורה שמחה זו יו"ט וששון זו מילה ויקר אלו תפלין ופירש"י כי ע"כ אלה גזר המן הרשע הרי להדיא שביטל מהם מצוות השרשיות והניחו בתימה יע"ש:

ולפקע"ד לא קשיא כלל מכמה טעמי חדא דכבר פירש דבריו שתכלית כוונת המן לא היתה אלא להשמיד להרוג ולאבד משא"כ בנס חנוכה שתכלית כוונתם היתה לבטל המצוות השרשיות כמו שהביא הוא עצמו דברי הרב בינה לעתים ז"ל. בלתי מגרעת:

זאת ועוד כי הוא עצמו פירש בדרוש שבת זכור כוונת הכתו' ליאודים היתה אורה וגו' באופן אחר והוא שדקדק בתיבת היתה אורה וכי עד השתא לא הו"ל תורה ותי' עפ"י מ"ש במדר' מגילת אסתר בשעה שנהנו מסעודתו של אותו רשע עמד השטן וקערג על ישראל עד שאמר לו הקב"ה תורה מה תהא עליה והשיב לו תסתפק בעליונים יעש"ב וכל קובל דנא כשנתבטלה הגזירה הגיד הכתוב ליאודים היתה אורה זו תורה ולא כאשר עלה במחשבה לומר תסתפק בעליונים וכו' והדבר קשה טפי מ"ש רשיי ז"ל בש"ס כי ע"כ אלה גזר המן הרשע אין כאן מקום לתמיהתו דכוונת הכתוב מבואר דאף שביטל מהם המן הרשע מצוות אלו כיון שהופרה עצתו היתה אורה זו תורה לישר' ואינם צריכים עוד לפירושו ועוד דהרי אמרו במס' שבת הדור קבלוה בימי אחשורוש וא"כ שפיר קאמר קרא ליאודים היתה אורה זו תורה בלי שום טענת אונס ומאי מקשה אלא ודאי מוכרח לומר כדכתיבנא דעיקר תכלית כוונתו לא היתה לבטל מהם תורה והמצות כ"א להשמיד להרוג ולאבד וכזה נסתלקה תמיהתו על ה' בינה לעתים ז"ל:

והטעם הג' שכ' ה' בינה לעתים ז"ל הוא. שנס חנוכה לא היה לכל כללות האומה ישראלית כ"א לאותם שהיו בעיה"ק ודוקא משא"כ נס המן הרשע היתה הגזי' כוללת להשמיד להרוג ולאבד את כל היאודי' וכן פי' רס"י בכל מדינות מלכותך כולם הם תחת

ממשלתך על כן היה מהראוי שיהיה הנס עצום ומופלג יותר מחנוכה ושאר הנסים יעש"ב:

אשר עפ"י ג' טעמים הללו פירש הרב פי שנים ז"ל כוונת הכתו' זכור את אשר עשה לך דיקא כוונתו רצויה דכל מגמתו היתה לך לאבד אותך דוקא ולא לבטל התורה והמצוות ועוד היה בדרך שהייתם גולים ומטולטלים בלתי שום עזר וסיוע ועוד בצאתכם ממצרים שהייתם כולכם יוצאי מצרים כללות האומה ישראלית וא"כ נס כזה ראוי לזכור תמיד ולמחות את שמו לא תשכח: ואני עני ב"א בעקבותיו אמרתי דזה כיוון המן הרשע באומרו ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים בכל מדינות מלכותיך ודתיהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים ולמלך אין שוה להניחם דלכאורה ק' מה זו הצעה אל הדרוש ישנו עם אחד וגו' ותו' ק' אומרו מפוזר ומפורד בין העמים דמאי נפ"מ אם הוא מפוזר או לא ותו ק' אומרו בכל מדינות מלכותך מה כיוון בזה ורש"י פי' כולם הם תחת ממשלתך וגם בזה מאי נפ"מ וה' כתנות אור פי' דכיוון בזה שלא יאמרו לו מלכותא קטיעא כיון שהם כולם תחת ממשלתו אמנם הוא הדבר אשר דברנו וכדי להבין גמר הפסוק ודתיהם שונות וגו' נקדים מה שפירש"י בפי' החומש בפ' נצבים והפיץ ה' אתכם בעמים ועבדתם שם אלד'ים אחרים. וגו' אין הכוונה שיעבדו ע"ז ממש ח"ו אלא שבגלותם יהיו מעלין מס וגולגולת לכומרי ע"ז עכ"ל יע"ש וידוע מ"ש רז"ל בפי' הפסו' ואת דתי המלך אינם עושים דאינם נותנים מס המלך יע"ש: מעתה אבא לביאור הכתו' והוא אחשורוש היה מתפחד מלנגוע בישר' כדאי' במדר' והמן בא להחזיק את לבו והציע לו דברים הללו לומר לו לא תירא מהם שבודאי הגמור לא יעשה להם שום נס מכמה טעמי תריצי חדא שהוא מפוזר ומפורד בין העמים וכיון שהם בגלות דלים ושפלים בלתי שום עזר וסיוע רחוק מן השכל שיעשה להם נס. ועוד שהם בכל מדינות מלכותיך ופירש"י כולם הם תחת ממשלתך ולאומה כללית קשה מאוד ההצלה. ועוד שהם עוברים על ציווי הקב"ה שצוה להם שיעבדו ע"ז בגלותם ועכ"ז ודתיהם שונות מכל עם ואינם עובדים ע"ז וכי תימא דמה שגזר הקב"ה כוונתו רצויה כמ"ש רש"י שיתנו מס וגולגולת לכומרי ע"ז וגם בזה עוברים על גזרתו יתב' ואת דתי המלך אינם עושי' ואינם פורעי' מס המלך נמצא שעוברי' אף על ציווי הקב"ה וא"כ חזק ויאמץ לבך ולא תירא ולא תפחד כלל:

ועט"ר מו"ר אדוני אבי כמו הרמב"ן ז"ל פירש כוונת הכתוב זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' ואתה עיף ויגע ולא ירא אלד'ים ופי' רז"ל ואתה עייף ויגע היינו מן התורה ומן המצות דלכאורה ק' מה רמז כאן שהיו ישראל נרפים מן התו' ותו ק' אומרו ולא ירא אלדי"ם ופירש"י עמלק דמי לא ידע דעמלק לא היה ירא אלד'ים ומאי חדית לן באומרו

ולא ירא אלד'ים אמנם היה מפרש כוונת הפסו' הנז' דבר נאה ומתקבל בהקדים מ"ש בש"ס בב"ק דו"ך ע"א אמר רבא הנותן גחלת על לבו של חבירו ומת פטור מפני שיכול לומר לו היה לך להציל את עצמך אבל הנותן נחלת על בגדו של חבירו ונשרף חייב משום דא"ל הנחתי אותו שישרף כדי שתשלם לי אחר בעי רבא הנותן גחלת על לב עבדו של חבירו ומת מהו כבגדו דמי או כגופו דמי ומסיק דעבדו כגופו דמי וכתבו ש"מ ובתוס' לעיל דאף אם העבד היה כפות אם האדון עומד אצלו ונתן גחלת על לבו ונשרף דפטור דיכול לומר לו היה לך להצילו אבל אם אין האדון אצלו פשי' דחייב דמי יצילנו והרא"ש כתב דכל זה הוא אם העבד הוא טוב אבל אם הוא עבד רע שאינו עושה רצון אדוניו אזי כבגדו דמי דיכול לו' לו הנחתי אותך שתשרפנו כדי שתשלם לי עבד אחר טוב מזה. וידוע דאנו בני ישראל נקראים עבדים כדכתיב כי לי בנ"י עבדים וגם דינם כעבד כפות שאנחנו מושבעי' ועומדים שלא למרור באוה"ע כדכתיב השבעתי אתכם בנות ירוש' וגו' וגם לעולם אנחנו לפניו יתב' כי מלא כל הארץ כבודו. וכפי"ז נמצא דיש מקום פטור לאוה"ע לפטור עצמם מכל מה שעושים לישר' בטענה זו שהקב"ה הי"ל לסלק את הנזק מעליהם:

אמנם הבל יפצה פיהם מב' טעמי חדא דכ"ז הוא אם האוה"ע היו מאמינים בהשגחתו יתבר' אבל כיון שהם כופרים בהשגחתו יתב' נמצא דלפי דעתם הוא כעבד שאינו לפני אדוניו שחייב. ועוד דכל זה הוא דוקא אם ישראל לא היו חוטאים והיו עושים רצון הקב"ה אבל כיון שהם חוטאים יכול לתרץ הנחתי אותם בידכם כדי שיחזרו בתשו' שלימה ולהנקם משונאיהם מעתה זה נראה כוונת הפסוקים זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' וגו' שקניתי אתכם לעבדים ביצי"מ כדכתיב עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים וכי תימא מה כל החרדה הזאת מאחר שהם פטורים כדאמרן לזה תירץ שני תירוצים חדא ואתה עיף ויגע מן התורה ומן המצות וכיון שחטאתם לה' אלהיכם הנחתי אתכם כדי שתשובו בתשובה שלימה ועוד טעם כעיקר ולא ירא אלד'ים עמלק ואינו מודה בהשגחתו יתברך ולפי דעתו הנפסד הוי הדין כעבד שאינו לפני אדוניו דחייב ובכן לא תשכח למחות את שמו בכל מאי דאפשר ע"כ תודק"ו זצוק"ל:

ובאו"א נלע"ד לפ' כוונת הכתוב ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים בכל מדינות מלכיתיך ודתיהם שונות מכל עם ואת דתי המלך אינם עושים ולמלך אין שוה להניחם אם על המלך טוב יכתב לאבדם וגו' והדיקדוקים מבוארים ותו איכא למידק אומרו ולמלך אין שוה להניחם דלכאורה תיבות אלו משוללי הבנה שתיכף הי"ל אם על המלך טוב יכתב לאבדם וגו': אמנם נרא' לפרש אם יוכשר בעיני ה' ואם יראה בעיני מו"ר בהקדים

מ"ש הר' עיר דוד ז"ל סי' תקמ"ה שפירש כוונת מדר' תמוה פ' בהר וז"ל אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה מאחר שהגליתנו בין האומות בדין הוא שלא נשמור את השבת והוא תמוה:

ופירש הר' ז"ל בהקדים מ"ש במס' ע"ז דף ה' אמר ריש לקיש בואו נחזיק טובה לאבותינו שאלמלא הן לא חטאו אנו לא באנו לעולם שנא' אני אמרתי אלד'ים אתם ובני עליון כולכם חבלתם מעשיכם אכן כאדם תמותון למימרא דאי לא חטאו לא הוו מולידי והכתיב פרו ורבו אלא לא תימא אנו לא באנו לעולם אלא כמי שלא באנו לעולם למימרא דאי לא חטאו לא הוו מייתי והכתי' פ' נחלות ופ' יבמות ומשני על תנאי שאם לא היו חוטאים לא הוו מייתי ואם היו חוטאים ומייתי צריכים לקיים פ' נחלות ופ' יבמות. ופריך מתיבי מי יתן והיה לבבם זה להם לבטל מהם מלאך המות אי אפשר שכבר נגזרה גזירה הא לא קבלו ישר' את התורה אלא כדי שלא תהא אומה ולשון שולטת בהם שנא' למען יטב להם ולבניהם לעולם ומשני הוא דאמר כי האי תנא דתניא ר' יוסי אומר לא קבלו ישראל את התורה אלא כדי שלא תהא אומה ולשון שולטת בהם שנא' אני אמרתי אלד'ים אתם ובני עליון כולכם חבלתם מעשיכם אכן כאדם תמותון ופריך ולת"ק דר"י דס"ל דלא קבלו ישר' את התורה אלא שלא יהא מלאך המות שולט בהם והכתיב אכן כאדם תמותון ומשני מאי מיתה עניות דתניא ד' חשובים כמת וכו' ופירש"י עניות מכח שעבוד מלכיות ונותנים מסים וארנוניות ומכלים את ממונם כל היום בוהיה לאכול ותו איתא במד' ברכת ה' היא תעשיר זה יום השבת שצריך האדם לכבדו יותר מכדי יכולתו כעשיר ומובטח שהוא עשיר בודאי. מעתה זהו כוונת המד' מאחר שהגליתנו בין האומות ומכלים את ממונינו כל היום בדין הוא שלא נשמור את השבת שאין בנו יכולת לשמור את השבת להיות עשיר וממ"נ הוו תרתן דסתרן ובזה פי' הר' ג"כ כוונת רז"ל אלמלא שמרו ישר' ב' שבתות כהלכתן מיד היו נגאלין דהכוונה שאם שומרים ב' שבתות כהלכתן בודאי שהגיע להם עושר וכבוד שכבר נגמר שעבוד מלכיות וא"כ מיד היו נגאלים ע"כ תוד"ק ז"ל:

מעתה זה נר' כוונת המן הרשע ובהקדים עוד מ"ש בש"ס דמגילה ודתיהם שונות מכל עם דמפקי לשתא בשה"י פה"י. וז"א ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים ומדהגלם הקב"ה מורה באצבע שכבר חטאו ורצונו לקיים בהם מקרא כתו' אכן כאדם תמותון דהיינו ענייות לס' הת"ק ועכ"ז ודתיהם שונות מכל עם דמפקי לשתא בשה"י פה"י ומכבדים את השבת ויו"ט מוכח מזה שהם עשירים וטעמם ואח דתי המלך אינם עושים שאינם פורעים מס המלך ולסיבה זו הם עשירים מוכיחים מעשיהם דס"ל כר' יוסי דלא

קבלו את התורה אלא כדי שלא תהא אומה ולשון שולטת בהם חבלתם מעשיכם אכן כאדם תמותון פירושו מיתה ממש ולזה אמר ולמלך אין שוה להניחם וליקח מהם מס מאחר דאינהו לא סבירא להו הכי אלא כרבי יוסי דהוא מיתה ממש ואם כן תן להם כפעלם יכתב לאבדם כפי סברתם ודו"ק:

מעתה פש גבן לבא'ר כוונת הכתובי' הנז' והאמורי' אח"ך אם על המלך טוב יכתב לאבדם זי' אלפים ככר כסף אשקול על ידי עושי המלאכה להביא אל גנזי המלך ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך דלכאור' קשה תיבת ישנו עם אחד הי"ל יש עם אחד ותו ק' כי תיבות אלו ככר כסף אשקול הם שפת יתר דמי בקש זאת מידו אם הם ככרי כסף או לא וכן אם שקולים ע"י עושי המלאכה או לא ותו ק' מאי צריכא למימר להביא אל גנזי המלך דהנה הר' אהבת דוד ז"ל כ' דכל מלך סתם האמור במגילת אסתר יש לפרשו דהוא קודש והדבר הקשה דכאן מה שייכות יש לפרשו שהוא קודש, ותו ק' מאי שייטיה דאחשורוש לוותר הכסף ולומר הכסף נתון לך הלא דבר הוא ותו קשה אומרו כטוב בעיניך הי"ל כאשר דברת:

אמנם לפי קוע"ד נר' לפ' אם יוכשר בעיני ה' ואם יראה בעיני מו"ר ואגב נבין דברי אסתר המלכה פיה פתחה בחכמה כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד ואלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי כי אין הצר שוה בנזק המלך ויאמר המלך אחשורוש מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן דלכאורה ק' למה הייתה שותקת אילו נמכרנו לעבדי' ולשפחות מה הפרש יש ותו ק' אומרו כי אין הצר שוה בנזק המלך מה זו נתינת טעם ומה שיווי שייך הכא ורד"ק כתב בס' השרשים הובא דבריו בס' צוף דבש וז"ל לא ישוה הצר בכל כסף וזהב שיש לו בנזק שינזק המל' ביאודי' אם יאבדם ע"כ ותו ק' תשו' אחשורוש היאך יכול להכחיש את הידוע כי הוא המוכר והוא המשחית ורוצה לפטור עצמו בדברי שקר וכזב:

ברם יובנו לע"ד דהדברי' מגיעים למ"ש בש"ס דמציעא בפ' איזהו נשך ד' ס"ה ע"א וז"ל אמר אביי האי מאן דמסיק ארבעה זוזי דרביתא בחבריה ויהב ליה גלימא בגווייהו כי מפקינן מיניה ארבעה מפקינן גלימא לא מפקינן מיניה רבה אמר גלימא מפקינין מיניה מ"ט כי היכי דלא לימרו גלימא דמכסי וקאי גלימא דרביתא הוא ופסקו כל הפוסקים כרבה דהכי קיימא לן הלכתא כרבה לגבי אביי דגלימא מפקינן מיניה:

וכתב הרא"ש ז"ל וז"ל מכאן משמע דווקא משום דלא לימרו גלימא דמכסי וקאי גלימא דרביתא הוא דמפקינן מיניה הא לא"ה המקח קיים ולא אמרינן כיון שנעשה באיסור נתבטל המקח מכאן פסק רבינו האיי גאון ז"ל בתשו' היכא דאיכא איסורא בזביניה

דאוסיף בדמי משום אגר נטר ונתקיים המקח בדרכי ההקנאות המקח קיים ואין יכול לבעל המקח בשביל שנעשה באיסור עכ"ל ודין זה דהרא"ש פסקוהו הפוסקים וגם מרן בשולחנו הטהור בח"מ סי' ר"ח פסק וז"ל מקח שנעשה באיסור כגון שהוסיף בשיווי המקח בשביל המתנת המעות וכו' המקח קיים (וכן אם נשבע או נדר) ואין אחד מהם יכול לחזור בו ולבטל המקח:

ומורם ז"ל הגיה בדברי הש"ע ז"ל הנז"ל וז"ל וכן אם נשבע או נדר שלא למכור דבר פ' ועבר ומכר המקח קיים:

והנה בדין זה דמור"ם ז"ל נתחבטו בו כל הפו' דדבריו סתראי נינהו למ"ש בש"ע יו"ד סי' ר"ל שכתב שם וז"ל מי שנשבע או נדר שלא למכור דבר פ' ועבר ומכר אין במכירתו כלום הואיל ועבר על שבועתו נמצא דהוא הפך דידיה אדידיה והסמ"ע ז"ל תפס כמו שפסק בח"מ דהמקח קיים והב"ח כ' דהמע"ה מאחר שעינינו הרואות דסתר דידיה אדידיה יעשב"ב:

והנה דין זה דמור"ם שורשו ומקורו בהגה' המרדכי וז"ל כת' הר"י בר פרץ מי שנשבע או קבל בחרם שלא יתן דבר או לא ימכור דבר פ' ועבר על השבועה ומכר או נתן אין במעשיו כלום כדאמרי' בכתובות ד' פ"א ע"ב ההוא גברא דנפלה ליה יבמה בפומבדיתא בעא אחוה למפסילה ליה בגיטא אמר ליה מאי דעתיך משום נכסי אנא בנכסי פליגנא לך אמ"ר יוסף כיון דאמור רבנן לא ליזבון אע"ג דזבין לא הוו זביני זביני ומסתמא אין אמירה דרבנן גדולה משבועתו וא"כ אין כלום במעשיו דע"י עצמו איבד כחו וזכותו ובפ"ק דתמורה אמר אביי כל מילתא דאמר רחמנא לא תעבי' אי עביד מהני ורבא אמר לא מהני ומ"מ הלכה כרבא לגבי אביי בר מיע"ל קג"ם עכ"ל:

והרב בעי חיי בח"ב מח"מ סי' מ"ג אסף וקבץ להקת הפוספים שהקשה על ראיה זו שהביא הגהמ"ר מההיא דתמור' דלא דמי דשאני התם דאמר רבה דלא מהני הוא דווקא היכא שעבר אמימרא דרחמנא משו"ה לא מהני משא"כ באיסור שבו' שהוא איסור שבדה מלבו דודאי מהני והוא חילוק התוס' שחילקו התם במס' תמורה ומכח זה דחו דברי המרדכי דאם איתא לפי סברתו ק' קו' התוס' דהינ"ל להש"ס לתרץ כשהקשו התם בש"ם והשתא דשנינן כל הני שינויי אביי ורבא במאי פליגי הי"ל דפליגי בהיכא שנשבע ועבר על שבועתו דלאביי בהני ולרבא לא מהני אלא ודאי דלית הלכתא:

והרא"ש בפסקיו כלל ז' סי' קא יצא לחלק בעניין אחר שנשאל במי שעבר על החרם וכתב דמעשיו קיימים ולא דמי להההיא דתמורה דאמר רבא דלא מהני דהתם מיירי בדבר מצוה שאי אפשר לבעלה כגון אונס שגירש וכו' דליכא שום תקנה כי אם לומר לו דלא

אהנו מעשיו אבל התקנה או החרם או השבועה שאפשר לבעלה וגם איתנהו בשאלה וחכם עוקר הנדר מעיקרו בהא מודה רבא דמהני יעוש"ב באורך:

אשר עפ"י שני החילוקים הללו נר' לפקוע"ר לפר' כונת הכתובי' בקהלת וכה תוארם מי כהחכם ויודע פשר דבר אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת האלד'ים אל תבהל וגומר באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה והוא באחד ומי ישיבנו ונפשו אותה ויעש שומר מצוה לא ידע דבר רע ועת ומשפט ידע לב חלם. ופירש"י מי הוא חשוב כאדם חכם והדיקדוקים מבוארים אמנם עפ"י האמור ניחא וידוע דמילת דבר הוא כינוי לנדר דכתיב אשר דברת בפיך. וידוע דכל מקום שנא' השמר פן ואל אינו אלא לא תעשה. ומעתה ז"א אני פי מלך שמור הכוונה דכל דבר דאמר רחמנא לא תעביד אני נזהר שלא לעשות הפך ציווי הקב"ה כלל. וע"ז הוקשה לו ועל דברת שבועת האלד'ים כוונתו רצוייה לא יקשה בעיניך מדין שבועה דהיינו היכא שנשבע שלא לעשות דבר פ' ועבר על השבועה דמהני לזה אמר אל תבהל מב' טעמי תריצי חדא דיש חילוק באשר דבר מלך שלטון בהוא איסור שאסר רחמנא והוא באחד ומי ישיבינו להיכא שהוא בדה את האיסור מלבו ונפשו אותה ויעש. ועוד איכא חילוק אחר שחילק הרא"ש ז"ל וזה אומרו "שומר מצוה" דייקא כוונתו רצויה במצוות לא תעשה שהוא מצוה שציוה הקב"ה שאי אפשר לבטלה בשום אופן אז התיקון הוא דאמרינן ליה דלא אהנו מעשיו ובזה לא ידע דבר רע. אמנם ועת ומשפט ידע לב חכם הכוונה דבר התלוי במשפט הדיינים אז יש תיקון שנשאל לחכם ועוקר הנדר מעיקרו וזה אומרו ידע "לב חכם" דייקא דאיתיה בתקנתא ואז ודאי דמהני ודו"ק:

איך שיהיה נחזור לענינינו והוא דחזה הוית להרב מחנה אפרים ז"ל בהלכות מלוה ולוה דיני רבית סי' ב' דיצא לחלק בין היכא שעשה מקח מעיקרא לתת לו בעד רבית גלימא אחת דאז ודאי המקח בטל דכי יהיב ליה למלוה לאו משום מקח קא יהיב ליה אלא משום רבית וגזל הוא בידו אבל היכא שהיה חייב לו ד' זוזי דרביתא ומכר לו גלימא משום ד' זוזי הנז' המכר קיים דדל מהכא זוזי דרביתא כל שמשך המלוה ונתקיים המכר בדרכי הקנאה המקח קיים ודמי למוכר חפץ לחבירו בארבע זוזי שהיה סבור שהיה חייב לו ואשתכח דלא היה חייב לו דהמכר קיים וצריך לתת לו דמיו שהרי בתורת מקח בא לידו ולא בתורת גזל יעי"ש בדבריו באורך:

ואני עני ב"א אחר המחי"ר מכת"ר לא ירדתי לסוף דעתו מהיכן הוציא דין זה דמוכר חפץ לחבירו בארבע זוזי שהיה סבור שהיה חייב לו ואישתכח דלא היה חייב לו מידי דהמקח קיים וכו' אי מסברא דנפשיה אדרבא זיל לאידך גיסא הסברה נותנת להפך

דהמוכר לא נתרצה במכר כי אם בחושבו שהיה חייב לחבירו ואדעתא דהכי נתרצה למכור החפץ וא"כ אי אישתכח שלא היה חייב לו למה לא יתבטל המקח מאחר דלא סמכא דעתיה דמוכר:

והיותר תימה דהוא עצמו בהל' מכירה דיני אונאה סימן ב' שנשאל במי שלקח מקח מחבירו ונתן לו דינר פסול ופסק דהמקח כטל והוי כמי שלא נתן לו מעות והוי מקח טעות והביא ראיה ממ"ש בקידושין ד"ח המקדש את האשה ונמצא דינר רע אינה מקודשת משום דלא סמכא דעתה וה"ה במוכר חפץ ונתן לו דינר פסול דהמקח בטל משום דלא סמכא דעתיה דמוכר וכן אם נתן לו דינר חסר שאינו יוצא ע"י הדחק דינא הכי דהמקח בטל יעש"ב:

הרי להדיא דבתורת מקח בא ליד הלוקח ולא בתורת גזל ואפי"ה אמרינן דהמקח בטל וטעמא משום דהוי כמי שלא נתן לו מעות כיון שיצא הדינר פסול או חסר הרבה והכא נמי נימא הכי דהמקח בטל כיון דאישתכח שלא היה חייב לו ולא נתן לו מעות כלל ולא סמכא דעתיה דמוכר ואיך פסיק ותני דהמקח קיים וכעת צ"ע:

ואחר החיפוש יגעתי ומצאתי להרב משנה למלך ז"ל בהל' מלוה ולוה פ"ח ה"א שגם הוא נסתפק בדין זה והעלה דהמקח בטל וז"ל ויש להסתפק במי שתבע מחבירו דינר והודה לו ונתן לו חפץ בשביל הדינר ושוב טען שטעה בחשבון במה שהודה לו שהוא חייב לו וברור הדבר ותובע החפץ והלוקח טוען שאף שטעה בחשבונו מכל מקום המקח קיים ויתן לו דינר והשיב הוא ז"ל דלא דמי לסוגיין דמקח הנעשה באיסור דהמקח קיים אף שלא היה חייב דשאני התם במוכר חפץ בשביל דמי הרבית דאמרינן המקח קיים משום שזה הרבית חוב הוא שנתחייב הלוה וחייב לשלם אלא שהתו' גזרה שאף שנתחייב שלא יתן ולפי זה אם מכר בדמי הרבית המכר קיים שהרי זה מכר בעד חובו שנתחייב ואף שזה צריך להחזיר הרבית כדי לקיים גזרת התורה לא בשביל זה נאמר שהלוה לא היה חייב אלא שאף שחייב נצטווה שלא יקח ומשום הכי המקח קיים דהא ליכא איסורא גבי מכר אבל בעלמ' שכשנתברר שטעה בחשבונו הודה למפרע שלא היה חייב לו וזה לא מכר לו אלא בשביל החוב וכיון שנתבטלה הסיבה נתבטל המסובב ואין כאן מקח כלל שהרי הכל היה בטעות ולפי"ז אם המקח אינו כעין אינו משלם כמו שפסק אלא כמו שירצה המוכר אח"ד ז"ל יעש"ב:

ומלבד כי חילוק הרב מש"ל ז"ל מסתבר טפי לעין כל רואה ואף גם זאת מצינו דדינא הכי הוי מההיא שאמרו בכתובו' דצ"ח ע"א אלמנה שהי' כתובתה מנה ומכרה קרקע שוה מנה ודינר במנה מכרה בטל ואפי' היא אומרת אחזיר את הדינר ליורשים וכן פסקו

כל הפוסקים הר"מ במז"ל פ"ח מהל' אישות ומר"ן ז"ל באה"ע סי' ק"ג והטעם משום דהוי מכירה בטעות וה"ה בנ"ד דהוי מכירה בטעות דבטל מקח:
הראת לדעת דדין זה במחלוקת הוא שנוי בין הרב מש"ל ז"ל ובין הרב מח"א ז"ל מן הקצה אל הקצה דלפי סברת הרב מח"א ז"ל המקח קיים וצריך ליתן דמיו דוקא וה' מש"ל ז"ל ס"ל דהמקח בטל. ועי' בס' הנד"מ אמרי בינה כד' פ"א ע"א אות ג' דנר' דאישתמיט מיניה דברי המש"ל ז"ל הללו דמשוי ליה שהוא מוסכם לד' ה' מח"א ז"ל משא"כ האמת ודו"ק:
ואני בעוניי רציתי לחלק על צד הדחק להשוות דעת הרב מח"א ז"ל עם הרב מש"ל ז"ל אמנם מה אעשה כי הרב שביתת יו"ט זלה"ה כתב דפליגי אהדדי בחידושיו על הר"מ:
ועפ"י חילוק הרב מש"ל ז"ל נלפקע"ד לתרץ קושיא מאת שהקשה הרב חק"ל בח"כ דיו"ד סי' י"ח ומטי בה משם הרב המבי"ט בח"א ז"ל והוא דבסי' ר"ז פסק הטור ז"ל וז"ל מי שמכר שדה לחבירו והתנה עמו על מנת שהחזירהו לי המקח בטל וחייב להחזיר השדה ופירות אינו רשאי לאכול ביני ביני כלל ואמאי נימא דהמקח קיים ותנאי החזרה יהיה בטל כדין מקח שנעשה באיסור שהמקח קיים ולפי חילוק הרב מש"ל ז"ל לא קשיא מידי דשאני התם שהלוה נתחייב מדעתו ורצונו אלא גזרת הכתוב היא שלא יקח המלוה הרבית ומשום הכי המקח קיים מה שאין כן התם דהמוכר עצמו לא נתרצה במקח כי אם אדעתא שיחזירהו לו דוקא ומשום הכי אמרינן דחייב להחזיר לו והפירות אסורין:
והנה ראיתי למר"ן הב"י בסי' ר"ח בחו"מ בדין זה דמקח שנעשה באיסור דאמרינן דהמקח קיים הביא שורש הדין מההיא דגלימא ובסוף דבריו הביא דברי הגהמ"ר הנז"ל וכתב וז"ל וממה שנתבאר בסמוך נדחו דברים אלו עכ"ל. וכוונתו רצויה דמאחר שפסקו דמקח הנעשה באיסור דהמקח קיים וה"ה אם נעשה באיסור שבועה דהמקח קיים והוא פשוט:
והרב מהרש"ך ז"ל בח"א סי' קנ"ז תמה על דברי ה' ב"י הללו וז"ל ואני בעוניי שמעתי ולא אבין ואיני רואה מקום לדחות דברי הגהמ"ר מהך דינא דמקח שנעשה באיסור דמאי דאמרינן דאין לבטל המקח אעפ"י שנעשה באיסור היינו שלא לבטל כפי הערך של התר אמנם החלק שיש של איסור יש לבטלו ואין מוציאין מיד המוכר אבל החם שהשבועה היתה שנשבע שלא למכור ושלא ליתן כלל אם כן נמצא שכל מה שימכור או יתן הוי דבר של איסור ואין בו צד היתר לקיים קצת מהמקח באופן שדבריו יש לתמוה עליהם וצל"ע עכ"ל: והרב בני חיי ז"ל בח' יו"ד סי' של"ד ובחלק חו"מ סי' ר"ח תמה על הרב מהרש"ך ז"ל וז"ל ואני בער ולא אבין חילוק מהרש"ך ז"ל שהרי כ' הטור סי' רל"ה וז"ל המוכר או קונה בשבת או ביום הכיפורים אף עפ"י שמכין אותו על שעבר דברי חכמים דבריו קיימים והם דברי הרמב"ם ז"ל בסוף הל' מכירה והרי"ף זלה"ה הרי התם

שכל המקח נעשה כאיסור שבת ויום הכפירים ואין צר היתר לקיים קצת מהמקח ואפי' הכי מעשיו קיימים עכ"ל: ואני אי"ש עני בתר דלחיכנא עפרא דתחות רנלוהו לא ירדתי לסוף דעתו ותירוצו שהרי כל כוונת הרב מהרש"ך ז"ל אינה אלא להקשות להרב ב"י ז"ל שכתב וממה שנתבאר בסמוך נדחו דברים אלו נמצא דדחה דברי הגהמ"ר מההיא דמקח שנעשה באיסור ועל זה תמה עליו הרב מוהרש"ך ז"ל וז"ל דמהך דינא לא נדחו דברי הגהמ"ר דיש לחלק כמש"ל אבל אין הכי נמי דיודה הרב מהרש"ך ז"ל דנידחו דברי הגהמ"ר מההיא דהירושלמי דמוכר או קונה בשבת וא"כ קו' ה' מהרש"ך עדין היא בחזקתה:

ותדע שהרי כל חיליה של הגהמ"ר הוא מההיא דתמו' דאמר רבא דלא מהני ואילו דכרי הירושלמי לא אתי כרבא וכמו שכן הק' ה' שלטי הגבורים ז"ל בפ' משילין מהירוש' לרבא והצ"ע יעש"ב:

אך אי קשיא הא קשיא לה' מהרש"ך ז"ל דיצא לחלק בין היכא שכל המקח נעשה באיסור שבו' לההיא דמקח הנעשה באיסור רבית דלא נעשה כל המקח באי' רבית דכיון שיש בו צד של היתר יש לקיים קצת מהמקח והרואה יראה דדין זה דמקח הנעשה באיסור דהמקח קיים יצא לנו מדין גלימא כמ"ש הרא"ש ז"ל משם רבינו האיי ז"ל הבאתי דבריו לעיל ובדין גלימא החם כל המקח הוא איסור שכל המעות היו רבית ואין בו צד של היתר כלל ואפי"ה אמרי' דהמקח קיים ולדעתי הוא פלא ולא מצאתי מי שנתעורר בזה כלל: והרב מהריט"ץ בסי' ט"ז הוק' לו מהירוש' לרבא כמו שהקשה הרב שלטי הגבורים ז"ל ויצא לחלק וז"ל ונראה לתרץ דההיא דמוכר או קונה בשבת דמעשיו קיימים משום דאפילו נימא דלא מהני משום קנס לא פלט מאיסור מוכר וקונה בשבת הא למה זה דומה לבונה כותל בשבת ואם אומרים לו אחר השבת שיסתור הכותל ובזה סד עונו וחטאתו תכופר בודאי שזה אינו שאפי' יסתור הכתל משום קנס העון עצמו אינו נמחק ולהכי אמרינן דמעשיו קיימים אמנם מאי דסבר רבא כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד אי עביד לא מהני הוי כשהדבר ההוא שנעשה מיתקן במאי דאמרי' ליה דלא מהני כגון אונס שגירש וכיוצא עכ"ל יעש"ב באורך:

וכעין חילוק זה ממש חילק ה' מהרימ"ט ז"ל בח"א סי' ס"ט לך נא ראה: ואנכי הרואה להרב שער המלך ז"ל בהל' גירושין פ"נ הי"ט שהקשה לחילוק זה של מהריט"ץ ז"ל והרב מהרימ"ט ז"ל מהא דהקשו בש"ס בתמורה לרבא דאמר דלא מהני והרי אלמנ' לכ"ג דכתי' אלמנה וגרושה לא יקחו ותנן כל מקום שיש קידושין ויש עבירה הולד הולך אחר הפגו' אלמא מהני דקתני יש קידושין דאי לא מהני הולד ממזר ומשני שאני התם דאמר

קרא ולא יחלל וכו' יעש"ב. והשתא לפי דבריהם מאי קו' הרי לא אמר רבא דלא מהני אלא בדבר דמתקן הדבר שעשה במאי דאמרי' ליה דלא מהני ברם אלמנה לכ"ג שכבר קדש ובעל אין תרופה למכתו ומשו"ה קתני יש קי' ומאי מק' בש"ס לפי דבריהם והניחה בצ"ע יעש"ב:

ועינא דשפיר חזי בעיניו יראה דל"ק כלל והוא דהוא עצמו הקשה עוד לקמן להש"ס דאמאי לא פריך משילוח הקן דרחמנא אמר לא תקח האם על הבנים ותנן בפ' שילוח הקן דקמ"א ע"א נטל האם על הבנים משלח ואינו לוקה הרי דמהני ואף דהו"ל לתרוצי דשאני התם דכתיב שלח תשלח יתירה הדר תיקשי לאביי לאפוקי קרא ממשמעותיה ולוקמא אדינא דעלמא והדר תיקשי לרבא וכו' ואמאי לא קשיא ליה לתלמודא משילוח הקן דומיא מה שהק' הש"ס מפאה עכ"ל:

הראת לדעת לפי דבריו ז"ל דיש קושיות בסוגיא זו דאף דהמקשן יודע התירוץ שיתרץ רבא עכ"ז נחית להקשו' כדי שיתרץ רבא ולחזור ולהקשו' לאביי מה יענה בקר' ואח"כ חוזר ומקשה לרבא לברר וללבן הסברו' וא"כ ה"נ נימא דמה שהק' בש"ס מאלמנה לכ"ג כל כח וחוזק הקו' היא לחזור ולהק' לאביי אבל אנה"נ דבלא"ה לא קשיא לרבא דאיכא לחלק כמש"ל ונסתלקה תמיהת ה' שע"ה ז"ל:

דאלת"ה קשיא קו' אחרת מעין קו' ה' שע"ה דהרי הקשו עוד בש"ס והרי מקדיש מומין לגבי מזבח דרחמנא אמר כל אשר בו מום לא תקריבו ופירש"י ואמרי' לקמן לא תקדישו ותנן המקדיש בעלי מומין למזבח אעפ"י שהוא עובר בל"ת מה שעשה עשוי אלא וכו' יע"ש וה"נ יפול הקו' הנז' דלפי דברי מוהריט"ץ ומוהרימ"ט ז"ל מאי פריך מאחר דלא מיתקן הדבר שעשה במאי דאמרינן ליה דלא מהני היאמן כי יסופר להוציאו לחולין אחר שהקדישו הא ודאי ליתא דלא גרע מעצים ואבנים דקדשי לב"ה דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט ומשו"ה אמרי' מה שעשה עשוי ומאי פריך הש"ס אלא ודאי מוכרחים לתרץ כדכתיבנא:

אך חזות קשה הוגד לי והוא דבה' קו"פ יצא לחלק ה' שע"ה ז"ל חילו' חדש ממש וז"ל ולדעתי נר' לחלק דהא דא' רבא כל מילתא דא"ר ל"ח אי עביד ל"מ היינו דוקא בכל התורה כולה אבל בקדשים כיון דקי"ל דבעינן שנה עליו הכתו' לעכב אפי' רבא מודה דמהני עכ"ל יע"ש ובאמת פליאה דעת ממני איך יצאו דברי אלו מפי קדו' מאחר שעינינו הרואו' בש"ס דתמור' דפרי' כמה קו' מקדשי' דהיינו מתמור' ומבכור ומקדי' בעלי ומקדי' תמימים וכיוצא הרי להדיא דאף בקדשים ס"ל לרבא דל"מ דאלת"ה מאי פרי' הש"ס מקדשים לפי חי' הר' ז"ל וצ"ע:

ומידי דברי זכור אזכור מה שהרבה להפליא ה' חזו"ן ז"ל בד' קמ"ד ע"א על ה' מוהריט"ץ שנשאל בסי' קס"ג בב' שותפי' שהיה להם שותפו' בחנות במצרים ותנאי היה בניהם בש"ח כי שום א' מהם לא ימכור החצי שלו לשום אדם עד שיודיע הדבר קודם לחבירו ואם ירצה חבירו לקנותה הוא קודם לכל אדם בערך שיתנו אחרים ככתוב בשטר השותפו' ועתה תבע השותף לחבירו שמכר חצי החנות לאחר ולא הודיעו וחבירו משיב שקודם שמכר הרצה הדברי' לפני חכם א' דיין מצרים והראה לו פנים שיוכל למכור יען כי באותו פרק היה בדוחק גדול וחבירו לא היה מצוי שם במצרים ובהוראת החכם מכר: והשיב הרב ז"ל דמכירה בטעות היא מאחר שעבר על שבו' והמקח בטל יע"ש שהאריך הרחיב בתשו' ובסו"ד כ' וז"ל ואין להק' דהרי כת' הר"מ ז"ל. סוף הל' מכירה דהמוכר או קונה בשבת מעשיו קיימים וא"כ ה"נ אע"ג דנעשה באיסו' שבועת המכי' קיימת הא. ליתא משום דהתם דוקא שידע שעבר על האיסו' ולכך המקח קיים אבל הכא המכר היה בטעות ויכול לבטל המכר ולקיים שבוע' עכ"ל:

וע"ז הרבה להפליא ה' חזו"ן דדין זה דהר"מ ז"ל דמוכר או קונה בשבת שרשו הוא מהירוש' דפ' משילין ובדברי הירוש' מפורש להדיא וכולן שעשו בין שוגגין בין אנוסים בין מוטעין בין מזידין מה שעשו עשו הרי דאף דלא ידע שעבר על האיסו' המכיר קיימת והניחה בצ"ע יע"ש:

והן אמת כי היא קו' אלימתא אך לא שלטה עינו התם בסי' קס"ד שהקשה זאת הקושיא עצמה מוהר"מ גאלאנטי ומוהר"א גבריאל ז"ל והוא ז"ל השיב עליהם ותריץ לדבוריה דכוונתו לחלק במ"ש בסי' ט"ז יע"ש ואיך אשתמיט מניה דמר הרב. חזו"ן וצ"ע:

ולעיקר הקו' שהק' לעיל דברי מור"ם בהג"ה סתרי אהדדי יצא לחלק הר' בעי חיי ח"ב מחו"מ סי' מ"ג והוא דהרואה יראה דברי הגהמ"ר דנקט בלישניה מי שנשבע שלא למכור ושלא ליתן ומור"ם דילג לשון מתנה ונקט לשון מכירה דוקא מי שנשבע שלא למכור ועבר ומכר וכו' והט' דמור"ם אזיל ומודה דלית הלכתא כהגהמ"ר ומשו"ה בחו"מ פס' דלא כהגהמ"ר כ"א המקח קיים אמנם ביו"ד בה' שבועו' פ' כהגהמ"ר אף דדינא דהמקח קיים אפי"ה הטוב טוב לפייסו ללוקח שיחזי' המקח כדי שלא יעבור המוכר על השבו' מאחר שיכול לקנות חפץ זה ממקום אחר במעות אלו. וכ"ז דוקא הוא במכר אמנם במתנה לעולם המתנה קיימת כיון דאי"ל פסידה למקבל מתנה הא ודאי לא יחזיר המתנה אף שעבר הנותן על השבו' מה לו ולצרה למקבל מתנה להפסיד המתנה כדי שלא יעבור הנותן על השבו' משא"כ במכר דיכולי' לו' לקונה שיחזיר המקח משו' לא

יחריך רמיה צידו ויראת שדי על פניו יעזוב מאחר שיכול לקנות מקח זה ממקו' אחר כיון שנתן מעו' ולית ליה פסיד' כ"כ ע"כ תו"ד יע"ש:
מעתה הבא נבא לכוונת הכתו' הנ"ל ונקדי' עו' מ"ש במגי' ד' י"ד ע"ב ויהי כשבת המלך אחשורוש מאי כשבת לאחר שנתיישבה דעתו אמר בלשצר מנה וטעה אנא מנינא ולא טעינא מאי היא דכתי' לפי מלאת לבבל ע' שנה אפקוד אתכם מנה מ"ה שנה דנבוכדנצר וכו' כיון דחשב ע' שנה אמר תו לא איפרוק תנא אף הוא מנה וטעה וכו' יע"ש. נמצא שטעה בחשבונו אחשורוש שסבר נגמרו ע' שנה אמר ודאי תו לא איפרוק:
עו"נ מ"ש ה' נפתלי ש"ר משם ה' זרע בירך ז"ל דמה שמכר אחשורוש את ישראל להמן הוא שטעה בחשבונו וסבור שכבר נשלמו שבעים שנה של גלות בבל יעשב"ב:
נמצא דהמכירה היתה בטעות ובאנו למחלו' המח"א והמש"ל דלדע' המח"א המכירה קיימת וקנה המן את ישר' מאחר שבתורת מקח בא לידו כדין מקח הנעשה באיסור דהמקח קיים ולד' המש"ל המקח בטל ואי איתיה המקח בעיניה יחזירנו למוכר ואי ליתיה המקח בעיניה חייב לשלם כמו שירצה המוכר ולא כמו שפסק כאשר הבאתי דבריהם לעיל:
וידוע מ"ש התו' דיו"ד אלפים ככר כסף הם כמספר מחצית השקל:
עו"נ מ"ש במגילה ויאמר המלך להמן הכסף נתון לך משל לבעל התל ובעל החריץ וכו' יע"ש:
זה נראה הויכוח בין המן הרשע ואחשורוש דהמן אמ"ל "ישנו" עם אחד שכבר נתיישנו בגלות שכבר עברו ע' שנה שגלו בין העמים וגו' ודבר עמו בדרך רמז יען שאחשורוש היה מתפחד כמ"ש במד' ועל צד היותר טוב אמ"ל ולמלך אין שוה להניחם בעינייהו חיים וקיימים אם על המלך טוב יכתב לאבדם עכ"פ ואם יתבטל המקח הרי אני נותן לך יו"ד אלפים להביא אל גנזי המלך מה"מ הקב"ה דזהו שיווים דהיינו מחצית השקל לכל נפש ולס' המן הרשע דהוא כמ"ש המח"א ז"ל דאין צריך לתת לו אלא דמיו והמקח קיים:
ועוד ליותר חיזוק המקח פירש בדבריו ככר "כסף אשקול" רמז למ"ש הרב מח"א דאם היה דינר מזויף או חסר שאינו יוצא ע"י הדחק המכר בטל ולזה נקט בדבריו ככר "כסף אשקול" כוונתו שכולם הם כסף ושקולים וליכא למיחש למידי שיתבטל המקח כלל.
ואחשורוש השיב לו למה אתה חושש משום בטול המקח כ"ז הוא דוקא במכר אבל אמנם במתנה ליכא למיחש למידי ולזה אמר לו הכסף נתון לך במתנה והעם לעשות בו "כטוב" בעיניך דייקא אם תרצה תהרוג אותם ואם תרצה תניח אותם חיים וקיימים ולא תחוש כלל יען כי במתנה ליכא למיחש כלל. ולזה אסתר המלכה אמרה לו בחכמה כי

לית הלכתא הכי אלא כמ"ש ה' מש"ל ז"ל שצריך לשלם הקינה כשהמכירה היתה בטעות והמקח אינו בעין כפי מה שירצה המוכר וזהו שאמר' כי נמכרנו אני ועמי להשמיד להרוג ולאבד ואילו לעבדי' ולשפחות נמכרנו החרשתי הכוונה דאם היתה המכירה בעיניה שהיו ישר' חיים וקיימים אף שנמכרנו לעבדים ולשפחות כשיתבטל המקח יחזרו תחת ממשלת הקב"ה בעינייהו ואינו מגיע למלך שום נזק אמנם כיון שהמכירה היתה בטעות חיובא רמיא עליך לגדל פרע בעד כל נפש א' מישר' כמו שישאל ממך הקב"ה וז"א כי אין הצר "שוה" דייקא אין לו שיווי לג"פ נזק המלך ויהי כמשיב אחשורו' מי הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן הכו' כי לא במרד ולא במעל מכר אותם כ"א שטעה בחשבונו שכבר נשלמו הע' שנה ואפשר שיהיה זה רמז "כן" בגי' ע' הכוונה כי לא עלה על דעתו למוכרם בתוך השבעים שנה כלל:

ובדרך זו אלך לפרש מאמרינו הנצב פתח השער דלכאו' ק' מה היתה כוונתו לשאול מרדכי מהתינוקות ומה כיוונו התינוקו' בפסו' אלו ומה חידש האחד יותר מהב' ותו ק' מה זו השמחה ששמח מרדכי לדברי התינוקות כאילו נגמר הנס ותו קשה מה השיב מרדכי לשאלת המן בשורה טובה שבישרוני וכו' על העצה הרעה יותר טוב היה לו לומר שבשרוני שיצילנו מידכם:

אמנם לע"ד נראה לפרש אם יכשר בעיני' ה' וא"י בעיני מו"ר עפ"י קוטב דרושינו ונקדים עוד מ"ש בבתרא ד' קל"ז ע"א תניא נכסי לך ואחריך לפ' וירד הא' ומכר הב' מוציא מיד הלקוחות דברי רבי רשב"ג אומר אין לב' אלא מה ששייר ראשון וא"ר יוחנן הלכה כרשב"ג ואפי' היו בהן עבדים ושיחררם דהמשחרר עבדו עובר בעשה מעשיו קיימים וא"ר יוחנן ואפי' עשה מהם תכריכין למת דשוינהו איסורי הנאה מעשיו קיימים וכל הפוסקים פסקו כרשב"ג דלכתחי' אסור למכו' אמנם אם עבר ומכר מכירתו קיימת וכ' הנ"י ואפי' זרק אותם לים דלא עביד שום מצוה אלא עביר' שעבר על בל תשחית מעשיו קיימים ואינו חייב לשלם:

והנה בעתה מצאה הקפידה מקו' לנוח במ"ש בש"ס דמגילה דאחשורוש מנה וטעה וחשב בדעתו כיון דעלו להו ע' שנה תו לא מיפרקי ותנא אף הוא מנה וטעה והאמת דעדין לא נשלמו הע' שנה ולכאו' קשה דאדרבא ונהפוך הוא דבתוך הע' שנה יש לו רשות לאחשורוש למכור את ישראל כיון שהיו ברשותו כפי סו' זו דהלכה כרשב"ג דאם עבר ומכר מכירתו קיימת ומה פשעו ומה חטאתו של אחשורוש והמן מאחר שהקב"ה גזר אומר כי עד ע' שנה ישתעבד בהם ואחרי כן אפקוד אתכם:

ברם אשכחנא לה פיתרי דהטור פ' בח"מ סי' רמ"ח וז"ל בד"א דאמרינן דאם מכר האחד מעשיו קיימים ה"ד דא"ל ואחריך לפלו' אבל אם אמר ואחריך לעצמי אם מכר הא' או נתן מעשיו בטלים והטעם כיון שא"ל ואחריך לעצמי גילה דעתו דלא סילק כחו ורשותו מנכסיו אלא אדרבא דעתיה עלייהו וכאילו הם מופקדים ביד זה בתורת פקדון וא"כ ה"ה הכא שא"ל הקב"ה לאחר ע' שנה אפקוד אתכם הוי כאילו א"ל ואחריך לעצמי דמכירתו ומתנתו בטלה: אך אכתי קשה דדין זה שפסק הטור במחלוקת הוא שנוי דנחלקו הראשונים בפי' הסו' דאיתא התם בד' קל"ז ע"ב ההיא איתתא דהוה ליה דיקלא בארעא דר' ביבי אקניתה ניהליה לכל ימי חייו אזל איהו אקניה לבנו הקטן א"ר הונא בריה דר' יאושע אפי' רשב"ג לא קאמר אלא לאחר אבל לעצמו לא ופי' רשב"ם וז"ל לא קאמר רשב"ג היכא שמכר הא' שמעשיו קיימים אלא היכא שא"ל אחריך לפ' שהוא לאחר אבל לעצמו שאמ"ל ואתריך לעצמי אפי' רשב"ג מודה דמעשיו בטלי' וההיא איתתא לעצמה אמרה ומשו"ה מעשה דעבד ר' ביבי לאו כלום הוא והטור נמשך אחר פירוש רשב"ם וכן פי' ר"ח והר"ן:

אמנם הרמב"ם והר"ן ז"ל לא פסקו הכי ופי' הסו' פי' אחר והוא דא"ר הונא בריה דר' יאושע לא קאמר רשב"ג אין לשני אלא מה ששייר הראשון אלא שמכר הא' או נתן לאחר אזי מעשיו קיימים אבל אם מכר או נתן לבנו או ליורשו שהוא כגופו כעובדא דר' ביבי מעשיו בטלים:

הראת לדעת דדין זה במחלוקת הוא שנוי ואף כי לד' הטור מכירת אחשורוש בטלה ומבוטלת מ"מ לדעת הרמב"ם ומרן ודעימייהו ס"ל ואף שא"ל ואחריך לעצמי אם מכר הא' מכירתו קיימת וכ' הכנה"ג בסי' הנז' הגהט"ו אות ל"א דהמע"ה וא"כ אכתי החקירה במקומה עומדת:

ברם יגעתי ומצאתי הדבר מפורש בטור התם בסי' הנז' שיצא לחלק עוד חילוק אחר דהיינו אם נתן לחבירו מתנה לזמן לעשר שנים ומכר או נתן הא' בתוך היו"ד שנים מעשיו בטלים כיון שלא נתנם לו לכל ימי חייו לאו מתנה גמור' נתכוון ודין זה הוציאו מהנ"י וכמעט שהוא מוסכם: אמור מעתה זכינו בדין דמכירת אחשורוש שמכר את ישראל להמן בטלה מאחר כי מקרא מלא דבר הכתוב וכרוזא קרי לפי מלאת לבבל ע' שנה אפקוד אתכם הרי שלא הגלה הקב"ה את ישראל אלא לזמן ע' שנה דוקא:

מעתה עלי בא"ר כו' מאמרינו הנז' עפי"ה ונקדים עוד מאי דאיתא התם בש"ס דתניא אמר אביי איזהו רשע ערום זה המשיא עצה למכור בנכסים וכ' הכנה"ג בסי' הנז' הגהט"ו אות ל"ד משם ה' עיר שושן דלאו דוקא המשיא עצה הוא דנק' רשע אלא אף המוכר ג"כ

נקרא רשע יע"ש. נמצא דבין אחשורוש ובין המן נק' רשעים גמו' אחשורוש שמכר והמן שהשיא עצה למכור את ישראל:

עו"נ מ"ש במדרש בשעה שבא אותו רשע לקנות את ישר' היה אחשורוש מתפחד שמא יעשה לו כמו שעשה לעמלק ולפרעה וכיוצא והשיב לו המן הרשע אלד'יהם של אלו כבר הזקין ח"ו וא"כ תו לא מיפרקי ופירשו המפרשים דהכוונה שאמר לו כבר הזקין ח"ו רמז לו שכבר עברו השבעים שנה ותו לא מפרקי ולא תחוש כלל:

עו"נ מ"ש ה' בינה לעתים בפי' הפסו' האמורי' בפ' עקב לא תירא מהם וגו' כי השכל מחייב כי כל פחד וצער הבא לאדם פתע פתאום מסתכן משא"כ אם כבר קדמה לו הידיעה מקודם מעט מעט מתיישב על הלב וליכא למיחש לסכנה ב"מ:

מעתה ז"א בשעה שנחתמו האיגרות ויצא המן שמח שכבר קנה את ישר' פגע במרדכי ומרדכי בא לו צער גדול פתע פתאום שהוא היה נכון לבו בטוח שעדיין לא נשלמו הע' שנה של הגלות והיה עומד ומצפה מתי יושלמו הע' שנה כדי שיפקוד אותם הקב"ה וכששמע ס' המכירה הלך לדרוש את דבר ה' אם לפו"ד תועיל מכירה זו ופגע בג' תינוקות אלו שהיו חכמים מחוכמים כמו שמצינו בש"ס בכמה מקומות ובזוה"ק בההוא ינוקא כידוע ולשאול הגיע אם תועיל מכירה זו:

פתח הראשון ואמר אל תירא "מפחד פתאום" רמז לו דהאמת כדבריך דעדיין לא נשלמו הע' שנה ובין המוכר ובין המשיא עצה נקראים רשעים גמורים וז"א ומשואת רשעים כי תבא ואכתי לא נחה דעתו של מרדכי בזה דמה יושיענו דנקראים רשעים גמורי' מאחר דאי עבר ומכר מכירתו קיימת לפו"ד ולזה

פתח הב' ואמר עוצו עצה ותופר זהו לגבי המן הרשע דברו דבר ולא יקום הוא לגבי אחשורוש דבדבורו עביד מעשה למכור דידוע דמילת "דבר" הוא כינוי למקח וממכר כמ"ש בשבת ממצוא חפצך ודבר דבר הוא מקח וממכר וטעמא טעים כי עמנו אל שם רמז למ"ש הטור בסי' הנז' דאם א"ל ואחריך לעצמי מעשיו בטלים והט' דכיון דא"ל לעצמי לא סילק כחו וזכותו מהנכסים והו"ל כאילו הפקידם בתורת פיקדון וז"א כי "עמנו" אל דייקא אכתי הוא משגיח עלינו בעינא פקיחא ולא סילק השגחתו מעלינו ח"ו וגם בזה לא נתקררה דעתו של מרדכי הצדיק מאחר דדין זה במחלוקת הוא שנוי וכבר כ' הכנה"ג דהמע"ה ולזה

פתח הג' ואמ"ל הע' האמיתי ועד זקנה אני הוא שם רמז למ"ש במד' שאמר המן הרשע כבר הזקין ח"ו דהיינו שכבר עברו הע' שנה וז"א ועד זקנה מתחילה כשהגלתי אותם אמרתי בפירו' וקצבתי זמן עד ט' שנה ועדיין לא נשלמו וכל מכירת אחשורוש היא בטלה

ולא תחוש כלל אני אסבול ואמלט וכיון ששמע מרדכי דברי התינוקו' דליכא למיחש למידי שחק והיה שמא שמחה גדולה ולפיכך כששאל לו אח"ך המן מה זו השמחה ששמחת לדברי התינוקו' השיב לו מרדכי על בשורה טובה שבישרוני שלא אפחד מן העצה הרע' אשר יעצת עלינו דייקא שאתה הוא המשיא עצה וכל מעשיכם בטלים כחרס הנשבר ודו"ק:

ועפ"י קוטב דרושינו נלקע"ד לפ' כוונת מאמר רז"ל בפ"ק דמגילה ויאמר המלך לחכמים יודעי העתים מאן חכמים רבנן אמר להם דיינוה ניהלי אמרי היכי נעביד נימא ליה קטלה למחר מפכח ליה חמרא ובעי לה מינן נימא ליה שבקה השתא לימא לא איכפת בזילותא דיליה ובמלכותיה אמרי זיל לגבי עמון ומואב דיתבי כחמר טב דיתיב על דורדייה וכו' יעש"ב:

ולכאורה ק' מה ראה אחשורוש לשלחם לחכמי ישראל שידונו אותה ותו מהו אומרו ובעי לה מינן דתיבת מינן היא יותרת הכבד ותו אומרו בזילותא דיליה ומלכותיה כאילו הם ב' דבריה ותו קשה מי שאל מהם עצה שאמרו לו זיל לגבי עמון ומואב מה איכפת להו אם ילך לגבי עמון ומואב לדונה או למקום אחר:

אמנם יובן בהקדים מ"ש הגאון מוהר"ר יהונתן ז"ל בס' יערת דבש שנ"ט לעשות המשתה שעשה אחשורוש דהיה להכשיל את ישר' והיינו מטעם דהמלכים שעברו מנו ע' שנה לפקידת ישראל כדאי' בגמרא וכל תכליתם שהיו מונין המ' שנה שהיו מתיראים דע"י פקידה זו יהיו הם עבדים לישר' וכמש"ה והיו מלכים אומניך ואם היו ישראל ראוים לכך היה מתקיים בהם וכמ"ש רז"ל ראוים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא וכו' ולכן אחשורוש בתחילת מלכותו לא היה נחשב למלך כלל כי היה מתפחד פן יהיה לבושה ולכלימה להיות עבד לישר' ולכן בתחי' המגילה לא תיאר אותו בתואר מלך, כלל ואולם בשנת שלש למלכו שעשה חשבון לפי דעתו שכבר נשלמו הע' שנה עשה משתה ואעפ"י כן היה מתירא דילמא טעה בחש' ולכן נתיעץ עם אשתו ושתי להביאה ערומה לעין כל ועי"ז גם השרי' ושארית העם יאמרו לנשותיהם לעשות כן ועי"ז יכשלו ישראל בזנות וכתיב ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך ואפשר אש בנעורת וכו' ולכן ה' הפר עצתם שפרחה בה צרעת ולא באה ע"כ תד"ק יעש"ב:

עו"נ מ"ש בילקוט ע"פ על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים תנא ב' אומות באו על ישר' בחרב פרעה ואדום ואפי"ה כה אמר ה' לא תתעב מצרי לא תתעב אדומי וכו' אולם עמון ומואב שהפקירו בנותיהם להחטיאם אמר הכתוב לא יבא עמוני ומואבי מכאן אמר ר"ש המחטיאו לאדם יותר מן ההורגו שההורגו הורגו בעוה"ז והמחטיאו

הורגו בעוה"ז ובעוה"ב: מעתה ניחזי אנן בענין ושתי שלא באה דאחשורוש לא היה יודע שפרחה בה צרעת וסבר שלא רצתה לבא דלא איכפת לה אם יפקדו ישר' ויהיה הוא עבד וגם מלכותו יקחו מאתו ולפי דינם חייבת מיתה ושתי שלא באה דגילתה דעתה שהיא רוצה שיתבזה אחשו' ויהיה עבד לישראל. אמנם עפ"י דין תוה"ק היא פטורה ושתי שלא באה להחטיא את ישר' שהמחטיאו יותר מן ההורגו וכ"ז חשש אחשורוש ולזה שלח אותה לדונה אצל חכמי ישר' וגם חכמי ישראל הבינו כ"ז וניתעצו ביניהם ואמרו היכי נעביד נימא ליה קטלה שהוא לפי דינם למחר מפכח ליה חמרא ובעי לה "מינן" דייקא מדין תוה"ק שהיא פטורה שהמחטיאו יותר מן ההורגו. נימא ליה שבקא כדין תוה"ק השתא לימא לא איכפת להו בזילותא "דיליה" דייקא שיהיה עבד לישר' ומלכותו שתנטל ממנו המלוכה. ולכן שלחו לו בדרך רמז זיל לגבי עמון ומשם תשכיל ותבין למה הזהיר לנו בתורה לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' הטעם מפני שהמחטיאו הוא יותר מן ההורגו א"כ היא פטורה ושתי במה שלא באה להחטיא את ישראל:

וכל זה הוא אם היה אמת שלא באה כדי שלא להחטיא את ישראל ברם הקב"ה בוחן לבות וכליות ויודע מחשבות וצפה והביט דבדעתה היה לבא תכף להחטיא את ישר' ועכ"ב היתה מפני שפרחה צרעת בה ולכן נתן בלב המלך ויועציו להרוג אותה כן יאבדו כל אויביך ה' אכי"ר:

איך שיהיה יען שראיתי שהטרחתי למו"ר חזרתי לנושאי מקדם אמרתי בתחילה דברי לאשר הוא לו יתננו שם רמז לקוטב דרושינו דהמכירה בטלה וחיובא רמיא להחזירה וידוע דישר' נקראים חלק אלוד' ממעל קרא כדכתיב כי חלק ה' עמו וז"א לאשר הוא לו הוא הקב"ה אבינו שבשמים ואנחנו עמו ועבדיו יתננו מהחיוב המוטל להחזירו באין או"ד כלל:

חזרתי ואמרתי לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו שם רמז למ"ש במס' מגילה על העץ אשר הכין לו תנא לו הכין דמתחי' כשעשאה העץ נגזרה גזרה שיתלו אותו עליו בשעת מפלתו ואיתא בילקוט הובא בס' צוף דבש דאליהו אמר שעץ זה היה מבית קוהק"ו לקיים מה שנאמר יתנסח אע מן ביתיה וזקיף יתמחי עלוהי וכתב ה' חיד"א ז"ל בס' נחל אשכול דזהו כונת התוספתא תנא לו הכין שכבר קנה אותה במה שתיקנה בשינוי ליום שיתלוהו וז"א על העץ אשר הכין לו וכ"ת והיאך נעשית שלו לזה מתרץ לו הכין דמשעה שתיקנה והכינה נעשית שלו וז"א לאשר הוא לו דהיינו אשר הכין לו יתננו ביום אשמתו: חזרתי ואמרתי ושילם אותו בראשו וחמישיתו יוסף עליו לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו שם רמז דידוע מ"ש רז"ל דלעת"ל כשימחה שמו של עמלק אזי יהיה השם

שלם דהיינו אות וי"ו ואות ה"א ויהיה השם הוי"ה ב"ה שלם וז"א ושילם דהיינו שישלים השם דהיינו "אותו" אות וי"ו בתחי' וחמישיתו דהיינו אות ה"א יוסף עליו לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו שימחה שמו של עמלק ויבא משיח צדקנו ויבנה בית קודשינו ותפארתינו ויאמר די לצרותינו בעגלא ובזמן קריב אמן כן יהי רצון:

דרוש ב לשבת זכור

ממורי הרב בעהמ"ח ס' בני בנימן זלה"ה אשר דרש אותו בק"ק גדול שנת התקצ"ג ליצירה:

והנושא בא:

מאהל מועד לאמר דבר אל בנ"י ואמרת אליהם ארם כי יקריב מכם קרבן לה': אדם כי יקריב מכם קרבן לה':

אדם כי יקריב קרבן לה' מן הבהמה ומן הבקר ומן הצאן תקריבו את קרבנכם:

איתא התם בילקוט בפ' כי תצא זכור את אשר עשה לך עמלק רבי תנחום פתח זכרונכם משלי אפר אמר הקב"ה לישר' בני הוו זהירין בב' זכירות שכתבתי בחו' תמחה את זכר עמלק שנאמר כי מחה אמחה את זכר עמלק משלי אפר אם זכיתם הרי אתם בניו של אברהם אותו שהמשיל עצמו לאפר שנא' ואנכי עפר ואפר ואם לאו לגבי חומר גביכם התקינו עצמיכם לשעבוד מלכיות ע"כ: ידוע הדבר ומפורסם הענין לפני מו"ר כמה גדלה מע' מצות מחיית זכר עמלק עד שבשבילה צוה ה' אותנו ג"כ להזכיר בפה תמיד מעשיו הרעי' כדכתיב זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים ואשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלד'ים דלכאו' צריך להבין בפסוק הזה דמאי נפקא לנו בסימנין הללו דהיה בדרך ובצאתם ממצרים ועוד סוף פסוק דקאמר ולא ירא אלד'ים דאין לו קשר עם הקודם: וראיתי בכתבי מרן ר' אב"א ז"ל דהוא היה מפרשם בב' אופנים והוא דמצינו לרז"ל שנתנו כמה טעמים למצוה זו וכו' עיין בכת"י בדרוש פ' זכור כתוב שם באורך אמנם נר' לפקע"ד דהפסוק בא לרמוז לנו עוד טעם א' דמצינו לרז"ל והוא דראיתי להרב טירת כסף כפ' שופטים דמביא משם הרמב"ן דמשום דעמלק הרשע נלחם בישר' בלא סיבה ועילה ונמצא דהיה עובר ומתעבר על ריב לא לו דין גרמא דצוה ה' ככה מלחמה לה' מדור ודור מה שלא עשה לשום אומה ולשון דהרעו לנו והקשה עליו דאיך קאמר בלא סיכה והלא סיבה גדולה היתה לו דבא לערער וליטול חלק בארץ וא"כ לא מיקרי עובר ומתעבר והוא ז"ל תירץ עפ"י מחלו' הפו' אם א"י מוחזקת מאבותינו או לא עיש"ב. ולפי קפ"ד גברא רבא קא חזינא ותיובתא לא קא

חזינא דמנין לנו להפך בזכות הרשע מבטן פשע ולומר דבא בטענה ירושת דהלא שנינו בפרקי ר"א והביאו הרב קול יעקב בדרוש א' ע"פ וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו אמר עשיו ליעקב אחיו בא ונחלק כל מה שהניח לנו אבא לב' חלקים ואני בוחר אמ"ל יעקב רשע זה אינו ממלא עיניו אלא ממון מה עשה חלק כל מה שהניח אביו מעות ומטלטלים לחלק א' וא"י ומערת המכפלה לחלק א' וליקט עשיו את כל הממון והמטלטלים ויעקב לקח בחלקו א"י ומערת המכפלה ע"כ. הרי מבואר יוצא להדיא דלא נשאר לעשיו הרשע ובניו הרשעים שום חלק בארץ ומנין לו לעמלק לבא ולערער ובודאי דלא ראה הרב ז"ל האי פירקא דר"א:

ועוד קשה לפקע"ד דאפי' אם נאמר לפי סברתו דאית ליה טענה לעמלק בארץ אפי"ה דברי ה' רבינו הגדול הרמב"ן חזקים הם ונקראים עמלק וכל עמו עובר ומתעבר על ריב לא לו משום דאם איתא דלהנאת עצמו הוא דורש ובא ליטול חלק בארץ היה לו להמתין עד בואם אל קצה ארץ כנען ובראותו שהיו נכנסי' לארץ תכף ומיד באותה שעה היה לו לבא ולתבוע חלק עמהם בארץ ולא עכשיו תכף ומיד בצאתם ממצרים מדוכים מגלות מצרים סובבים במדבר הגדול והם עצמם עדין אינם יודעים אם זוכים הם בא"י או לא וכדהוה להו דסבבו את המדבר עד תום כל הדור ההוא ומה לו כי יצעק בעת ובעונה הזאת אלא ודאי מורה באצבע על שנאתו עם ישר' שכל כוונתו היתה להרע להם א"ו כדי שלא יקרא שם ישר' עוד ולסתור מעשה ה' אשר עשה להוציאנו מארץ מצרים מבית עבדים ונקרא עובר ומתעבר שפיר ולכן צוה ה' ככה תמחה וכו'. מעתה זה נר' כו' הפסוק זכור את אשר עשה לך עמלק ואם יקשה לך קו' הרב ע"כ על מה עשה ה' ככה לצוות עלזה מאחר דסיבה גדולה היתה לו לבא וליקח חלק בארץ לזה תי' הפסוק אינו אמת משום דביאתו היתה תכף בדרך בצאתכם ממצרים זה מורה לגודל שנאתו עם ישראל ומשו"ה אני מצוה זכור וכו':

ועפ"י האמור נראה כו' הפסוקים האמורים בשמואל כה אמר ה' צבאות פקדתי את אשר עשה לך עמלק אשר שם לו בדרך בעלותו ממצרים עתה לך והכית את עמלק וכו' דהוא הדבר אשר דברנו דלא תקשי לשאול המלך דאיך קא מצוה אותו לך והכית את עמלק משור ועד שה וכו' מה שלא צוה לשום אומה ולשון לזה הקדים לו הקב"ה תדע לך שפקדתי את אשר עשה לך עמלק בדרך בעלותו ממצרים וזה מורה באצבע שלא היתה כוונתו כי אם להכרית את שם ישראל כדאמרן ומשו"ה אני מצוה לך והכית את עמלק משור עד חמור וכו' דעפ"י האמור נראה ג"כ רמז סמיכות תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח והיה כי תבא אל הארץ וכו' דבא לתרץ מה שהקשינו דלמה צוה ה'

ככה בעמלק מה שלא צוה לשום אומה ולשון והלא סיבה גדולה היתה לו לבא וליטול חלק בארץ כדכתב הרב ע"כ לזה סמך והיה כי תבא אל הארץ ר"ל תינח אם היה ממתין עד כי תבא אל הארץ היה מקום לטעון הכי אבל עכשיו שראינו שבא להלחם תכף בדרך בצאת ישראל ממצרים הראה לנו את גודל שנאתו עם ישר' ומשו"ה אני מצוה תמחה וכו':

ובאופן אחר נראה לפקע"ד לפרש סמיכות הנז"ל עפ"י מחלוקת הפו' אם נוהג מצות מחיית עמלק ומצות זכור בזה"ז דאורייתא:

והוא דהסמ"ג כתב כתב במצות רכ"ו וז"ל ומצוה זו נוהגת לימות המשיח לאחר כיבוש הארץ שנאמר והיה בהניח ה' תמחה את זכר וגו' וכן הביא לשונו הג"מ בה' מלכים:

והנה ראיתי להרב נר מצוה דחקר חקירת חכם בחי"א ד' קס"ח דאפשר דכל זה דכתב הסמ"ג הוא דוקא למצות מחיית עמלק אבל מצות זכור ולא תשכח אפשר דס"ל כסברת כל הפו' דנוהג אף בזה"ז והוא ז"ל הכריח דבודאי הגמור דס"ל דאף במצות זכור דאינו נוהג בזה"ז משום דמצינו דכתב הוא ז"ל במצות רכ"ו על ל"ת דלא תשכח וא"א דס"ל דדוקא במצות מחיית עמלק בעינן והיה בהניח וכו' היה לו לכותבו התם במצות קט"ו דשם הוא מקומו דמנה שם מצות תמחה וכו' ואם נאמר דאה"נ דלא תשכח אינו נוהג בזה"ז אבל עשה דזכור נימא דס"ל דנוהג כיון דלא פורש נ"ז תימה גדולה דעשה שלו יהיה נוהג בזה"ז ולאו שלו לא יהיה נוהג ובסוף דבריו רצה להשוות סברת הסמ"ג עם הרמב"ם ז"ל נמצא דהרמב"ם והסמ"ג הם הסוברי' דקריאת פ' זכור אינה מן התורה והתו' והרא"ש הם הסוברים דהוא דאורייתא וקשה להחינוך דכתב מצוה זו נוהגת בכ"מ ובכ"ז דלא כהרמב"ם עיש"ב. ולפקע"ד לא כן עמדי אלא נר' דהרמב"ם הוא מן כת הסוברים דמצות זכור הוא נוהג בזה"ז מדאורי' ולא קשיא להחינוך וטעמו ונימוקו עמו והוא מדכתב בחיבורו הגדול הל' מלכים פ"ה וז"ל מצות עשה לזכור תמיד מעשיו הרעים ואריבתו כדי לעורר איבתו ושנאתו וכו' דלכאו' מילת תמיד בא לרמוז לנו דנוהג אפי' בזה"ז ומשו"ה נראה דכיוון הג"מ דהגיה וכתב ע"ז סברת הסמ"ג דפליג על זה דאם כנים אנו בזה יתורץ שפיר מה שראיתי להרב אשר הנחלים בד' ל"ז דהק' להחינוך דכתב דמצוה זאת אין חיוב רק פעם אחת בשנה או ב' משום דאינו רק דלא תשכח שנאתו בלבנו ודי לנו בזה והק' לו דהלא מדברי הרמב"ם נראה להפך דכתב להזכיר תמיד מעשיו הרעים וכו' ונר' דתמיד יהיה נגד עינינו עיש"ב. ולפ' קע"ד לא אפשר לפרש הכי בדברי הרמב"ם אלא כמ"ש דמילת תמיד להורות בא דנוהג אף בזה"ז וכמ"ש מדברי הג"מ ולא קשיא להחינוך משום דמילת תמיד בא להורו' שיהיה תמיד נגד עינינו זה לא אפשר משום דכתב אח"כ

מפי השמועה למדו זכור בפה ולא תשכח בלב נמצא דלאו דלא תשכח ועשה דזכור שוים הם דתמיד יהיו נגד עינינו ולומר בפה מעשיו הרעים. וזה יתכן לאדם שבכל שעה הולך ואומר זכור וכו' והתו' אמרה דרכיה דרכי נועם ואפי' מידת חסידות לא מצינו כי אם בשעה שמגיע אדם לק"ש כשאו' וקרבתנו מלכינו לזכור ג' זכירות וכו' כדכתב הרב האר"י ז"ל וא"כ איך אפשר לו לאדם לומר תמיד זכור אלא ודאי כדאמרן דמילת תמיד בא להורות דנוהג אף בזה"ז ומצאתי הון לי שהדבר מפורש ביותר בדברי הרב בס' המצות בעשה קפ"ז וז"ל התחשוב כשיאבד ה' זכר עמלק ויכריתהו עד אחריתו כמו שיהיה במהרה בימינו בע"ה וכו' אינו לדורות זה לא. יאמר אבל נוהג הוא לדורות בכל דור ודור כל זמן שנמצא מזרע עמלק מצוה להכריתו עכ"ל. הרי מפורש כדכתבנו ומש"ה כתב ה' החינוך הכי ותימה איך אישתמיט ליה להרב נ"מ דברי ס' המצות הלזו ומה שהכריח ממה שלא מנה שם במצות המ"ח וכו' אין ראיה מהתם משום דהתם מונה המצות שהם הכרחיות שיבקש אותם האדם וישתדל אחריהם לעשותם ומצות מחיית עמלק לא אפשר כיון שאנו בגלות ומתפחדים מהגוים וכמו שכתב בפי' במצות קפ"ט וז"ל שציונו לזכור מה שעשה לנו עמלק וכו' כדי לזרז את העם לשנא וכו' עיש"ב:

ואגב אורחין ראיתי למורינו ה' הגדול בספרו הנדפס מחדש זה שמו מערכי לב ד' צ"ג שנסתפק אם נוהגת מצות זו בזה"ז יען שבא סנחריב ובלבל את העולם ואינם נכרים מי הוא זה ואיזה הוא עמלקי כדי לנקום נקמתו וא"כ לנל"מ מזכירה זאת והביא ראיה מדברי הרמב"ם הללו דכשיאבד ה' זרע עמלק וכו' ומדנקט לזמן המשיח ולא נקט בזה"ז נראה דכיון דנתערבו לא יתכן לקיים בימינו מצוה זו וכו' ודבר זה קשה לשמוע כי ע"כ נראה דנקיט בזמן המשיח דאין שם זכר עמלק אפי"ה לא מפני זה נקרא אינו נוהג לדורות דכיון דאם היה נמצא היה מצוה לאבדו וכ"ש בזה"ז דמצות זכור ד"ת מודה דליכא כמו שסיים דכבר עשינו החיוב בימי דוד עד אשר תמו עיש"ב. ואחרי נשיקת הרצפה לא זכיתי להבין אמרי בינה תחילה מ"ש דגר' דנקיט לזמן המשיח וכו' דהלא הלשון לא אפשר למימר הכי דכתב כ"ז שנמצא מזרע עמלק וכו' וכן מצינו בזמן מרדכי ואסתר דמצאו מהם המן ובניו והרגו אותם וא"כ מורה בודאי דהיינו בזה"ז ועל מה שהביא מסוף דבריו דסיים דכבר עשינו החיוב בימי דוד וכו' המעיין בדבריו יראה בעיניו ולבבו יבין דאלו הדברים הם חוזרים לתחילת הלשון על מחיית ז' עממין דכתב דגם מצות זו נקראת לדורו' כתב ואף דכבר תמו ונכרתו בימי דוד כיון שנשארו מהם בין האומות נקראת נוהגת לדורות וא"כ אין ראיה מדברי הרמב"ם הללו לחקירתו. עוד כתב הרב נר מצוה וז"ל ומשו"ה מרן בשולחנו סי' תרפ"ה כתב וי"א שפ' זכור הוא דאוריי' ומדכתב וי"א מכלל דפליגי

והיינו הרמב"ם והסמ"ג ע"כ. ואני שמעתי ולא אבין חדא דכבר הוכחנו דהרמב"ם הוא מן כת הסוברים דהוא מדאורייתא ומר"ן תפס כסברת הרמב"ם כמנהגו הטוב וכן כתב בסי' קמ"ו בסתם וז"ל כיון שהתחיל הקורא לקרות בס"ת אסור לספר אפילו בד"ת וכ"ז אינו ענין לפר' זכור ופר' פרה שהם במעשה דאורייתא וא"א לפי סברתו נמצא דמרן סתם לן כסברת הרא"ש הפך הרמב"ם אלא ודאי כדאמרן דגם מרן פסק כהרמב"ם דס"ל דהוא בזה"ז דאורייתא ועיין לה' ברכ"י דנרגש דלמה שינה את טעמו מרן מסי' תרפ"ה לסי' קמ"ו דבסי' קמ"ו נקט בסתם ובסי' תרפ"ה נקט בשם י"א אמנם לפי דרכינו ניחא קצת דהאמת כל הפו' כמעט ס"ל דהוא דאורית' ומשו"ה כתבו בסי' קמ"ו בסתם וכדי להודיע לנו דאיכא סברה יחידאה והוא הסמ"ג דס"ל דאינו נוהג מדאורייי' ומשו"ה נקט התם בסי' תרפ"ה וי"א מכלל דפליגי והיינו הסמ"ג והרב באר הגולה ציין שם בסי' קמ"ו הסמ"ג ולכאורה לא שייך דהסמ"ג הוא הסובר דאינו נוהג דאורי' והתם מרן סתם כמ"ד דהוא דאורייתא:

עוד כתב הרב נ"מ שם וז"ל וקשה לי להחינוך דכ' דמצות מחיית עמלק מוטלת ג"כ ע"כ יחיד ויחיד מישראל ומוטל עליהם להרגם וקשה דהוא הפך דברי הרמב"ם בס' המצות מצות רמ"ח בפי' מצוה זו היא חובת ציבור ולא ע"כ יחיד ויחיד ע"כ ולפקע"ד ק"ל ע"ד דמה לו כי יצעק על החינוך דהוא הפך דברי הרמב"ם דהו"ל להקשות מדברי עצמו דכתב לעיל מיניה וז"ל וזאת מן המצות המוטלות על הציבור כולם בענין שאמרו ג' מצות נצטוו ישראל בכניסתם לארץ וכו' ע"כ הרי דגם הוא כתב כדברי הרמב"ם ונמצא דהוא סותר דידיה אדידיה וגם על הרמב"ם ק' כעין זה דהוא כתב במצות קפ"ז וז"ל דכ"ז שנמצא מזרע עמלק מצוה להכריתו ופשט הלשון אינו מורה על הציבור שמצווין להכרית אחד מהם דלגבי אחד אינו צריך ציבור לקבצם אלא ודאי נר' פשוט כדכתב החינוך דס"ל להרמב"ם דבתחילה ה בכניסתם לארץ צריך קיבוץ כל הציבור להכרית זרעו של עמלק וכדאמרו ג' מצות נצטוו ישר' ואם נשארו מהם ובא לידינו מצוה על כל יחיד ויחיד מישר' להרגם דמשום דלא אפשר לקבצם את כל ישר' אין סברא לומר דליכא מצוה אלא גם ע"כ יחיד ויחיד אם יש יכולת בידו להרגו מצוה קא עביד תמחה את זכר עמלק שלא ישאר פרסה ותבלין מצאתי לחילוק זה להרב מוהר"י איזיק שאטיין בביאורו על הסמ"ג דכתב וז"ל וק"ל דפ"ב דסנהדרין אמרו שנצטוו למחות זכר עמלק קודם בנין בית המקדש ודריש פסוק זה על דוד דאמרו וכן בדוד הוא ויהי כי ישב המלך בביתו וה' הניח לו וכו' משמע דבימי דוד קיימו מצוה זו ושמא בימיו נמחו כל אשר נמצאו באותה מדינה ובמדינות אחרות נשארו יותר ועליהם אנו מצווים לימות המשיח בע"ה הרי דמחלק בין

זמן דוד לזמן המשיח וכן אנו מחלקים בין ציבור ליחיד ומוכרח הוא מכח הלשון ומכח הסברה ודו"ק דעפ"י סברת הרב הנז' נר' שיובן דברי הרב ע"כ בפ' שופטים דהביא גירסא אחרת בדברי הסמ"ג מה שאינו כתוב לפנינו וז"ל ולדעת הסמ"ג דכתב שמחיית עמלק הוא ג"כ לימות המשיח דכתיב והיה בהניח וכו' ע"כ ולכאורה מילת ג"כ אינה מובנת דאדרבא לפי סברת הסמ"ג הוא מצוה דוקא לימות המשיח ולא לזמן הזה וא"כ מה בא לרבות במילת ג"כ אמנם עפ"י חילוק זה אפשר דכונתו הוא לרבות לזמן דוד וג"כ לימות המשיח המורם מכל האמור דבמחלוקת הוא שנוי אם נוהגת מצוה זו בזמן הזה או לא דעפ"ז נר' דיובן כונת הסמיכות תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח והיה כי תבא אל הארץ דהכונה הוא לרמוז לנו דתכלית המצוה דהיינו בציבור וכל ישראל וזה לא ימצא כי אם בשעה דוהיה כי תבוא אל הארץ דעפ"י האמור נר' ג"כ שיובן כונת הילקוט בפ' בשלח וז"ל כתוב א' אומר תמחה את זכר עמלק וכתוב א' אומר כי מחה אמחה אלא עד שלא פשט ידו בכם תמחה ומשפשט ידו כי מחה אמחה עכ"ל ולכאו' דברי רז"ל צריכים ביאור דאיך אפשר לומר תמחה לקודם שפשט ידו להלחם בישראל דזה לא מצינו אלא אדרבא ציווי הקב"ה היה משום דקרך בדרך ומהטעמים אשר כתבנו לעיל אלא נר' לפקע"ד דיובן עפ"י האמור ומ"ש שפשט ידו היינו לגבי קב"ה והכונה דעד שלא פשע ידו הקב"ה בישר' ושלחנו בגלות והיינו על ארצינו ועל נחלת אבותינו באותו זמן תמחה את זכר עמלק ר"ל על ידינו ממש אבל הן בעון אחר שפשט ידו בנו ושלחנו בגלות החל הזה ואין כח בידינו לקיים המצות בפועל אזי כי מחה אמחה וכו' דהיינו ע"י הקב"ה ותבלין מצאתי לפרש הכי במה ששמעתי מפה קדוש רב אחאי כמוה"ר אריה ז"ל שהיה אומר משם הרב הגדול כמוהרי"ט דאנון ז"ל כונת רז"ל בנוסח תפילת מוסף יו"ט דתקנו לומר מפני היד שנשתלחה במקדשינו והוא ז"ל היה מפרש עפ"י מ"ש רז"ל דבשעת החורבן, עלו הכהנים לגג המקדש ולקחו מפתחות ב"ה ואמרו כלפי מעלה עד עכשיו היינו גזברים נאמנים ועכשיו טול מה שבחרת ויצא כדמות יד מן השמים ונטל המפתחות נמצא דכל זמן שלא ישלח הקב"ה המפתחות לא אפשר לאדם שיבנה ב"ה ומי גרם לזה אותו שילוח יד עכ"ד פי חכם:

מעתה יובן ג"כ עפ"י האמור מאמר הפונה קדים ואמר ר"ת אמר הקב"ה בני הוו זהירין בב' זכירות הללו שכתבתי בתורה תמחה את זכר עמלק שנ' כי מחה אמחה דלכאורה י"ל למה הביא עוד שנ' וכו' דהיה די באומרו הוו זהירין בב' זכירות וכו' ועוד מאי זהירות שייך לענין זכירה אמנם נראה לפקע"ד דהכונה הוא דבא ללמד אותנו שתבינו בדעתיכם למה כתבתי בתורה בשתי לשונות בלשון תמחה דפירושו ע"י הקב"ה והאי זהירות הוא

זהירות להבין הדבר ולזה מתרץ ר"ת וקאמר דהכונה הוא אם זכיתם הרי אתם בניו של אברהם אבינו שירש את הארץ בזכות שהמשיל עצמו לאפר שנ' ואנכי עפר ואפר וזכו בניו לעפר א"י ובאותו זמן תתקיים המצוה ע"י והיינו תמחה ואם לאו ח"ו שאתם חוטאים לפניו וצריך אתם לילך בגלות וא"כ התקינו עצמיכם לשעבוד מלכיות וצריך באותו זמן שיקיים המצוה הזאת ע"י הקב"ה ומשו"ה כתב בתורה כי מחה אמחה וכו' דהיינו ע"י הקב"ה:

מעתה נבא להבין המשך הכתובים בפ' בשלח ויאמר משה אל יהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק מחר אנכי נצב על ראש הגבעה ומטה האלד'ים בידי ויעש יהושע כאשר אמר לו משה וכו' ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב ויאמר ה' אל משה כתב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה וכו' ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' ניסי וכו' ולכאורה הדקדוקים מבוארים הם תחילה בציווי משה בחר לנו למה היה צריך להזהירו בבחירת אנשים בודאי ששר הצבא שיוצא למלחמה בוחר אנשים הראוים למלחמה ואינו לוקח חלושים וכדומה ועוד למה עשה משה ככה למנות שר צבא מלחמה ליהושע והלא כמה גדולים ממנו היו באותו הדור אהרן וחור וכדומה ושבעים זקנים ואם מצוה בו במשה רבינו דהוא גדול הדור ועוד מילת לנו נר' משולל הבנה דוכי להם היה הבחירה או בשבילם והלא הבחירה של אנשים הוא צורך המלחמה וא"כ מאי צ"ל לנו ועוד דסיים הפסוק ויעש יהושע כאשר אמר לו משה וכי ח"ו היה ס"ד דתלמיד ותיק כיהושע דלא יעשה כדבר משה דאיצטריך לומר ויעש וכו' ועוד למה איצטריך משה להודיעו עכשיו בשעת הציווי דלמחר הוא ניצב על ראש הגבעה ואם הוא צורך כדרז"ל לתפילה וכו' היה ראוי לעשות הדבר בלתי הודעה בתחילה ועוד במ"ש ויקרא שמו ה' ניסי דנר' שם המזבח קראוה' או אפשר לפרש דשם המזבח הוא ניסי וה' דקאמר ר"ל לה' דהמזבח הוא לה' וכדי להבין את הכל צריך להקדים מ"ש רז"ל דטעם ביאת עמלק היתה על שרפו ידיהם מן התורה כדכתיב וילחם ישר' ברפידים וסמיך ליה ויבא עמלק ועוד נקדים מ"ש ה' קול יעקב משם הרמב"ן דעתלק בירר כל חיילותיו בני אדם שאינם עתידי' למות באותה שנה ובזה בא להלחם בישר' דעפ"ז נראה רמז הפסו' ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד והכונ' דכל תרעומת בלעם היתה לומר להם דעמלק לא הרויח כלום בחכמתו אשר עשה להביא עמו חיילות שלא ימותו והיינו ראשית דהוא המובחר שבהם ואפ"ה ואחריתו עדי אובד כיון דהקב"ה ציוה תמחה את זכר עמלק עוד נקדים מ"ש בזוהר בפ' ויחי ד' רמ"א דסי' משה הוא אות וי"ו וסי' יהושע הוא אות ה"ה דעפ"ז מה נמתקו מדבש דברי רז"ל פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני לבנה והוא

דידוע דחמה ולבנה הוא כינוי לזו"ן והם כינוי לוי"ו וה"ה כידוע בדברי הרב האר"י דהרי אמרו פני משה כפני חמה דהיינו הוי"ו שהוא ז"א ופני יהושע בפני לבנה דהיינו ה"ה שהוא נוק' ועוד נקדים דאין השם מלא עד שימחה שמו של עמלק נמצא במלחמת עמלק יתוקן שתי אותיות של השם דהיינו וי"ו ה"ה ויהיה ההוי"ה שלימה וזה מוכרח שיהיה ע"י משה ויהושע שהם דוגמת זו"ן שהם חמה ולבנה והם וי"ו וה"ה מעתה נבא לכוונת הכתובים דהוצרך משה לצוות דוקא ליהושע דזאת המלחמה אינה תלויה באחרים כי אם דוקא בי ובך ומשו"ה לא ציוה לאחרים והוצרך עוד להודיעו שצריך עוד לבחור ג"כ אנשים שלא ימותו בזאת השנה כמו שעשה עמלק כדי שנוכל להלחם בהם ולא יוכלו בנו וע"י זה יתוקן ב' אותיות של השם ולכן אמר לו בחר לנו וכו' ר"ל בשבילנו שאנחנו עיקר הקיום המצוה הזאת וצא הלחם וכו' וא"ת כיון שהדבר צריך בנו וא"כ למה אתה מצוה לי לחוד וגם אתה צריך להלחם עמי כדי שיתוקן השם דהיינו הוי"ו וה"ה כמ"ש לזה הוצרך לומר לו ואנכי נצב על ראש הגבעה להתפלל כדי שישפיל השר של מעלה ונמצא דהמלחמה נעשית ע"י שנינו ויתוקן השם בשלימות ולכן בשמעו יהושע דכל עסק מלחמה זאת הוא לתקן את השם יתב' ולכן אמר ויעש יהושע כאשר אמר לו משה ר"ל שכונתו היה דוקא לעשות הדבר כאשר אמר, לו משה לתקן את השם ולא משום דבר אחר אמנם כיון שכל חיילותיו של עמלק היו בני אדם שאינם עתידים למות באותה שנה משו"ה לא קאמר ויהרוג יהושע וכו' אלא ויחלוש יהושע דעשה בהם חלישה שלא יוכלו להרים ראש כנגד ישראל ובראותו שלא עשה בהם נקמה להרוג אותם נצטער אותו צדיק על דבר זה באומרו כל ציווי משה היה לתקן השתי אותיות של השם וכיון שלא נהרגו כולם לא הרוחנו כלום דלא תיקננו את השם ח"ו לזה אמר לו ה' למשה כתוב זאת זכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה והוא כדדרשו רז"ל מחיה בתר מחיה דהיינו זאת מלחמת יהושע זכרון מלחמת. שאול בס' מלחמת מרדכי ואסתר וא"כ לא יספיק מלחמה אחת אמנם בכל פעם יש תיקון קצת בשם ולהכי ויקרא שמו ה' ניסי ר"ל לפי ערך הנס שלי שנ' ויחלוש וכו' כבר הוא נקרא עכשיו שם ה' שלם לפי ערך הנס שלי אבל אה"נ שעד שימחה שמו של עמלק מכל וכל אז יתוקן ג"כ השם מכל וכל אך לפי ערך השעה ג"כ כבר נתקן השם ומשו"ה קראו למזבח הכי משום הנס ודו"ק:

או נאמר כוונת הפסוקים הללו באופן אחר וכשנדקדק עוד במילת וצא דהיה די באומרו צא הלחם וכו' והוא לשון חיוב גמור אבל באומרו וצא בוי"ו נר' דלא קאמר ליה בלשון חיוב אלא תלה הדבר ברצון נפשו וכדאמרינן בכמה מקומות דהוי"ו מורה לרצון נפשו וכדי להבין את כל זה הן קדם נקדים מה דאמרי' התם במס' ביצה די"ט ב"מ ר"ל מר"י

האומר הרי עלי תודה ואצא בה י"ח הריני נזיר ואגלח ממעות מעשר שני מהו א"ל נדור ואינו יוצא נזיר ואינו מגלח ובתר הכי מבי' ההוא גברא דאמר הבו ליה ת' זוזי לפ' ולנסוב ברתי ת' שקיל וברחיה איבעי נסיב וכו' וטעמא דאמר הכי אבל אי אמר לנסוב ברתי והבו ליה אי נסיב שקיל וכו' ורש"י והתו' פי' דקאמר נדור ואינו יוצא וכו' משום דכיון דקאמר הרי עלי תודה נתחייב דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט וכי הדר ואמר ע"מ לאו מילתא היא ע"כ:

והנה בדבריהם הללו נתחבטו הראשונים להק' מכמה מקומות ראשון ראיתי להרב ראשון לציון בשי' לביצה דהקשה מהא דתנן בפ"ב דנזיר האומר הרי עלי נזיר לכשיהיה לי בן ונולד לו בת אינו נזיר ואמאי נימא כיון דאמר הריני נזיר נתחייב וכשאמר בתר הכי לכשיהיה לי בן לאו מילתא הוא ויתחייב בנזירות וניחא ליה להרב דטעמא דרש"י הוא משום מעש"ב עי"ש. ולכאורה קשה בדברי הרב דמלשון רש"י והתוס' לא משמע הכי דא"א כדבריו למה להו למינקט נתחייב דאמירתו לגבוה וכו' תיפוק ליה מטעם דהוי מעש"ב ואין לומר דכונתו הוא לומר דלא אמרי' אמירתו וכו' אלא בהיותו מעש"ב דהלא בכל הש"ס אמרינן הכי אף דאינו מעש"ב ואדרבא ראיתי למוהרש"ך בח"ב בנוספות סי' כ"ב דהק' הכי למה להו למנקט טעמא משום אמירתו ת"ל משום מעש"ב הרי בפירוש דטעמא דאמירה לחוד וטעמא דמעש"ב לחוד:

וכן ראיתי לה' מח"א בה' צדקה ס"ט דגם הוא הק' לרש"י כדהק' הרב ראשון לציון מההיא דאמרינן במס' ר"ה ד"ו אמר רבא מ"ל דאמר הרי עלי עולה ע"מ שלא אתחייב באחריותו דאמאי נימא כיון דאמר הרי עלי נתחייב וכי הדר אמר ע"מ לאו כלום הוא וכן הק' עוד מההיא דאמרינן במנחות רפ"א האומר הרי עלי תודה בלא לחם דהוי נדר ופתחו עמו דאמאי נימא כיון דאמר הרי עלי נתחייב וכי הדר אמר בלא לחם לאו כלום הוא ותי' כדתירץ הרב הנז' עי"ש ולכאורה מלבד שקשה עליו ג"כ מה שהקשינו להרב ראשון לציון עוד ק"ל דאמאי לא הק' ממתני' דהתם דאמרינן האומר הרי עלי תודה ולחמה מן המעשר יביא הכל מן המעשר ואמאי נימא כיון דאמר הרי עלי נתחייב וכו' ולמה הק' מן הברייתא דהתם דוקא ועוד ק"ל התם בש"ס דמ"ש דבאומר הרי עלי תודה בלא לחם דהוי נדר ופתחו עמו וכאומר הרי עלי תודה מן המעשר לא הוי נדר ופתחו עמו:

ועוד דנחזי אנן בתי' הרב מח"א דאיך נתקררה דעתו דהכא טעמא דרש"י משום מעש"ב דבשלמא להרב ראשון לציון דהק' מהאומר הרי עלי נזיר לכשיהיה לי בן דהיינו דנדר בדבר הרשות ניחא ליה בהכי אבל להרב מח"א דהק' מהא דהאומר הרי עלי עולה ע"מ שלא אתחייב באחריות וגם באומר הרי עלי תודה בלא לחם דגם בהאי הוי דבר שבחובה

נימא דהוי מעש"ב. וחזי הוית להרב שעות דרבנן דהקשה מעין קושיתינו דהקשינו לה' מח"א לרש"י ז"ל וז"ל דהרי מתניתין היא הפך רש"י התם במנחות באומר הרי עלי תודה מהמעשר ולא אמרינן אמירתו לגבוה וכו' עי"ש. ואחר ההתבוננות הרואה יראה דמהך מתני' לא קשיא ולא מידי לא לרש"י וממילא האמת אתו להר' מח"א להק' מהברייי' וכשנבאר ולכאורה ק"ל להרב הנז' איך נחית להקשות לרש"י והוא דאמרינן התם בש"ס וז"ל טעמא דיכול להביא תודה מן המעשר משום דילפינן גז"ש משלמים דכתי' ואכלת וגו' וא"כ נמצינו למדין דשנה ושנה התם מהכא דהתם דפירש בשעת נדרו להביא תודה מהמעשר יכול להתנות הכי כדילפינן מגז"ש דשלמים לא כן הכא דאמר לצאת י"ח דהיינו בדבר שכבר היה חייב מקודם לאו כלום הוא דדבר שבחובם אינו בא אלא מן החולין משום דבשעה דאמר הרי עלי תודה נתחייב משום אמירתו וכו' ומאי דמתני ע"מ לצאת וכו' לאו כלום ואין להקשות התם במתני' דמנחות מ"ש רישא ומ"ש סיפא דברישא אמרי' האומר הרי עלי תודה מן החולין ולחמה מהמעשר יביא הכל מן החולין ואמאי כיון דיכול אדם להביא מהמעשר כדילפינן מגז"ש לאו קו' היא משום דכבר אמרו בש"ס דלחם נכלל בכלל תודה והוי כאילו אמר בתחילה הרי עלי תודה ולחמה מן החולין וכשחוזר ואומר לחמה מן המעשר הוי חזרה ולאו כלום הוא וכמ"ש התו' התם בד"ה תודה מן החולין וז"ל לא מצי הדר ביה ואפי' תכ"ד דאמירתו לגבוה ולא מבעיא לב"ש דאמר תפוס לשון א' אלא אפי' לכ"ה דחשבינן נדר ופתחו עמו לא דמי דבעי למיהדר ולא מצי ע"כ דעפ"י דברי התו' הללו לא קשיא מתני' להברייתא דדוקא בברייתא איכא למימר דהוי נדר ופתחו עמו דהאי גברא אדעתא דהכי נדר להביא תודה בלא לחם והוי כמו הריני נזיר מן הגרוג' דאמרו ג"כ התם ב"ה דהוי נדר ופתחו עמו לא כן במתניתין כיון דמתחילה באומרו הרי עלי תודה מן החולין כבר כלול הכל בכלל דלחם נגלל בכלל תודה ובתר הכי ר"ל לחמה מן המעשר נראה פשוט דבעי למיהדר ולא מצי וכדי לתרץ קושיא שנית שהק' דאיך נתקררה דעתו של הרב מח"א בזה נברר תחילה דברי התו' האמורי' התם בר"ה ד' ו' וז"ל ע"מ שלא אתחייב באחריות לא דמי למעש"ב ע"כ. ובאמת שדבריהם נראים כספר החתום דלא פירשו אמאי לא דמי:

וראיתי לה' ש"ד הנז' דרצה לפרש עפ"י מ"ש התם במנחות דק"ט באומר הרי עלי עולה על מנת שאקריבנה בבית חוניו אם הקריבה בב"ח יצא ואמרו בש"ס דטעמא משום דהאי גברא לדורון נתכוון אמר אי סגיא בלא אחריות נדרנא ואי לא לא נדרנא יעי"ש. ולכאורה גר' לפקע"ד דאישתמיט מיניה דמר דברי התו' דכתו' דנ"ו בד"ה הרי זו מקו' דכתבו וז"ל וק' מההיא דאמרינן התם במנחות האומר הריני נזיר ע"מ שאגלח בב"ח וכו' דטרחא טפי

לא מצי לאצטעורי ואמאי הרי הוי מעש"ב וי"ל דלא אמרינן מעש"ב אלא היכא דנתכוון לעקור מ"ש בתורה אבל התם סובר שיש מצוה בב"ח כמו ב"ה ע"כ וא"א כפי דברי הרב הנז' מאי קא מקשו התו' נימא כל כמה דאיכא למימר טפי מהכי לא נדרנא ליכא משום מעש"ב אלא ודאי נראה פשוט מדבריהם דאפי' דא"ל הכי הוי מעש"ב ומשו"ה הוצרכו לתרץ בין כשמתכוון לעקור להיכא דסובר דמצוה קא עביד:

אמנם כדי להבין דברי התו' נוכל לו' דאזלי לסברתם דכתבו בכתובות דהיכא דסבר דמצוה קעביד ליכא משום מעש"ב והכא נמי קסבר דאיכא מצוה לנדור בלא אחריות:

והנה הרב ז"ל רצה לשדות ביה נרגא בהאי תירוץ דהתו' ממה שאמרו התם במס' נזיר במתני' האו' הריני נזיר ע"מ שאהא שותה יין ומטמא למתים ה"ז נזיר ואסור בכולן דהתם נמי נימא דזה סובר דמצוה קעביד וטועה בדין ולא קא מכוון לעקור ולפקע"ד גברא רבא קא חזינא ותיובתא לא קא חזינא ואדרבא מהתם נר' דאיכא סיוע לתי' התו' והוא דאמרו התם בש"ס על סיפא דמתני' באומר יודע אני שיש נזירות אבל איני יודע שהנזי' אסור ביין הרי זה אסו' ור"ש מתיר והקשו וליפלוג ר"ש נמי ברישא אמר רבינא רישא משום דהוי מעש"ב והתנאי בטל. ולכאורה צריכים אנחנו לבאר דברי רבינא דבסיפא נמי אמאי לא נימא דהוי ג"כ מעש"ב אלא ודאי כיון דקאמר איני יודע שהנזיר אסור ביין וטועה בדין וסבר דמצוה קעביד ומשו"ה משום מעש"ב ליכא אלא דת"ק ס"ל דאסור בכולן כיון דבאחת הא קא מודה דקא נדר משו"ה אסור בכולן ור"ש ס"ל דאינו אסור עד שיזיר מכולן אבל ברישא דאמר בפי' ע"מ וכו' נר' בפי' דהאי גברא קא מכוון לעקור דבר מן התורה לכ"ע הוי נזיר משום דהוי מעש"ב באופן שדברי הרב צ"ע: ודרך אגב ק"ל מהך סוגיא להרב ארעא דרבנן באות ת"ו דהק' למוהר"א ששון דהביא סברת הר' מוהריב"ל דס"ל דכאשר אנו אומרים בשבועה דחיילא בכולל ה"נ במעש"ב בכולל דברים דלא הוו דאוריי' עם דברים דהוו דאורייתא דחייל והק' לו ה' מהר"א ששון ז"ל מהא דאמרי' התם בכתו' האו' לאשה הרי את מקו' לי ע"מ שאין לך עלי שאר וכסות ועונה ואמרינן התם לר"י דבשאר וכסות תנאו קיים דסבר ר"י דדבר שבממון תנאו קיים ובעונה לא דהוי מעש"ב וא"א דדמי' לשבועה וחייל בכולל נימא מגו דחייל לשאר וכסות חייל נמי לעונה והקשה עליו הרב הנז' וז"ל ואנכי לא הבינותי דבריו כלל דמי הגיד לו דמיירי דקאמר הכי בחדא מחתא נימא דאו או קאמר עיש"ב:

ולפקע"ד נראה להביא ראיה לסברת ה' מוהר"א ז"ל דכו' הש"ס הוא דקאמר הכי בחדא מחתא והוא במאי דאמרו התם בש"ס בנזיר וריב"ל אמר חלוק היה ר"ש אף ברישא והאי על מנת בחוץ ולא הוי במעש"ב ופירש"י וז"ל כיון דקביל עליו נזירות במקצת לא הוי

מעש"ב דאילו לגבי מה דאמרו על מנת שאין לך שאר כסות ועונה לא קביל עליו כלום אבל הכא קבל עליו במקצת ומשו"ה תנאו קיים ואינו נזיר לפי שאין דבריו הראשונים כלום משום דלר"ש לא הוי נזיר עד שיזיר מכולם ע"כ וגם התו' נראה דס"ל הכי והוא דהק' בקו' רש"י וז"ל וא"ת והא מקדש את האשה ע"מ וכו' ולא אמרינן בחוץ וי"ל דגבי קידושין שאני דאפי' אמה בפי' חוץ משאר לא מהני דאין קידושין לחצאין עי"ש. וא"א כפי דברי הרב ארעא דרבנן דאו או קאמר מאי אהניא ליה אין קידושין לחצאין אלא ודאי דקאמר בחדא מחתא אלא דלר"י כיון דסבר דדבר שבממון תנאו קיים משו"ה בשאר וכסות הוי תנאה ור"מ סבר אף בממון תנאו בטל באופן דדברי הרב ארעא דרבנן שגבו ממני והאמת כמ"ש ה' מהר"א ששון ז"ל:

מעתה נראה דגם ה' מח"א ז"ל אזיל בהאי שיטה דהתו' דכל מקום דאיכא למימר דמצוה קא עביד לא הוי מעש"ב משו"ה ניחא ליה מהתם דהאומר הרי עלי עולה ע"מ שלא אתחייב באחריות דקסבר מצוה קעביד:

אמנם מההיא דמנחות קשיא דלמה אמרו דהוי נדר ופתחו עמו ובחופשי באמתחות הפו' ראיתי לה' שרשי הים בח"ב דקל"ט דהק' הכי להרב מח"א וניחא ליה עפ"י דברי התו' דכתבו התם במנחות וכתבנו לשונם לעיל דהיכא דבעי למיהדר אמרינן אמירתו וכו' ולא מצי למיהדר ומשו"ה כל שבא לפרש בעיקר הנדר דהיינו באומר הרי עלי תודה בלא לחם או הרי עלי עולה ע"מ שלא אתחייב באחריו' דכשהתנה בכך חשיב כמקבל נדבה אעפ"י דאמר הרי עלי כיון דפי' בעיקר נדרו ולכן באו' הרי עלי תודה בלא לחם גילה ופי' דבריו דקרבן לחוד קאמר אמרינן דהוי נדר ופתחו עמו לא כן בההי' דביצה דלא נפרש הלשון ראשון דאמר הרי עלי וכו' אלא לנדר גמור קבל עליו זולת שמתנה עליו לצאת י"ח ולגלח ממעות מעשר כל כה"ג מעש"ב הוי עי"ש. ולכאורה לא זכיתי להבין אמרי קדוש דהרואה יראה דהתו' לא כתבו האי חילוק היכא דבעי למיהד ולא מצי אלא לחלק בין היכא דאמרינן אמירתו לגבוה להיכא דאמרי' נדר ופתחו עמו דכתבו לא מבעיא לב"ש וכו' אלא אפי' לב"ה וכו' לא דמי להכא דבעי למיהדר וכו' ולא מצינו בדבריהם דנחתו לחלק למעש"ב וא"כ מנ"ל דטעמא דרש"י דהכא הוא משום מעש"ב נימא כפשטיה דטעמא הוי משום אמירתו וכו' ולא קשיא מאותם המקומות דאמרי' נדר ופתחו עמו וכו' כדכתבו התו' דהיכא דנר' מתוך לשונו דבעי למיהדר כהכא דלנדר גמור קא מכוון אלא דרוצה להתנות אח"כ לאו כל כמיניה משום אמירתו וכו' ולא מצי למיהדר לא כן התם באומר הרי עלי תודה בלא לחם דנר' דהאי גברא לקרבן לחוד קא מכוון אמרי' דהוי נדר ופתחו עמו וא"כ אינו צריך לטעם מעש"ב מה שלא נזכר בדברי רש"י

ואם נאמר שהוצרך לכך כי היכי דלא תקשי מהאו' הרי עלי עולה וכו' גם מהתם ליכא קו' עפ"י דברי התו' דהיכא שמפרש בשעת נדרו לא אמרינן אמירתו והכא נראה כוונתו שאינו רוצה להתחייב באחריות וגם נדר ופתחו עמו לא מצינן למימר דלא יתחייב כלל בעולה משום דהאי דינא דכל האומר הרי עלי חייב באחריות משום דאמר סתם הרי עלי אבל במפרש בשעת הנדר דלא קביל אחריות אין ה"נ דלא יתחייב באחריות דמעין זה מצינו באו' הרי עלי תודה אינו יכול להביא ממעות מעשר ואם פי' בשעת נדרו ואמר הרי עלי תודה מן המעשר יכול להביא מן המעשר כמש"ל ואם כן ל"ל להרב להכנס בדבריו טעם מעש"ב דעפ"י האמור יתורץ ג"כ שפיר קו' גדולה דהק' הרב ש"ד להתו' דמגי' דכתבו על מתני' דהתם דאין בין נדרים לנדבות אלא שהנדרים חייבים באחריות ונדבות אינו חייב באחריות והק' התו' וז"ל אמאי לא תני שהנדבה בא מן החולין ומן המעשר ונדר אינו בא אלא מהחולין וכתב הרב הנז' וז"ל ודבריהם פלא דהא גם הנדר בא מן המעשר כדתנן התם האו' הרי עלי תודה מהמעשר וגם הם עצמם כתבו התם בביצה הכי והניחו בצ"ע. ולפקע"ד ק"ל על דבריו דמה לו להק' על התו' תיקשי ליה לרבא ג"כ דאמר התם בר"ה ד"ו מ"ל באו' הרי טלי עולה ע"מ שלא אתחייב באחריות דהוא הפך מתני' דמגי' ובע"כ חייב באחריות אלא מוכרחים אנו לומר כדאמרן לעיל דמתני' באו' סתם הרי עלי חייב באחריות אבל במפרש בשעת הנדר ע"מ שלא אתחייב באחריות אינו חייב והאי דהוציאו בל' נדר דאמר הרי עלי אינו מעלה ואינו מוריד כיון דפי' בשעת נדרו נמצא דבע"כ צריכים אנו לומר דמתני' דמגילה איירי באומר סתם ולא פירש משו"ה שפיר מקשו התוס' דאמאי לא תני ג"כ שהנדרים אינם באים מן המעשר כעין מתני' באומר סתם אבל אה"נ אם פי' בשעת נדרו הוי כמפרש ע"מ שלא אתחייב באחריות באופן שדברי התו' הם ברורים ואין כאן קושיא לא קטנה ולא גדולה. איך שיהיה נמצינו למדין דהתו' ורש"י סברי דבאו' הרי עלי תודה ואצא בה י"ח הריני נזיר ואגלח ממעות מעשר אמרי' אמירתו לגבוה ולא חילקו בין דאמר בוי"ו ואצא או דאמר ע"מ חד טעמא הוא. והנה דברי התו' האמורי' כאן הם תמוהים ועיין למהרש"ך בח"ב בנוספות סי' כ"ב פי' שכוונתם לומר דכיון דאמר הכי אינו חייב לא בתודה ולא בחגיגה כיון דתלה הנדר בתנאי והקדים התנאי ליכא משום אמירתו וכ' מרן בכ"מ בפ"ח דנזיר פירוש כו' התוס' כיון דהקדים התנאי יעשה כמו שנדר ויוצא בה י"ח ומגלח וכו' ועיין בדרוש שבת כלה לעיל בדברי הרב מרן אב"א ז"ל דכתב שפשט לשון התו' נר' כפי' מרן הכ"מ ועוד ראיה מפסקי התו' ע"ש:

וראיתי לה' שרשי הים שם דהוא רצה להכריח כפי' מוהרש"ך ותמה על מרן כ"מ והמש"ל דהאי לא דכתבו החו' ר"ל דאי יוצא י"ח חייב בתודה ואי לא לא מכח הסברא דמהיכי תיתי שיכול לבטל דבר ע"י תנאו דאטו מי לא סגי בלא"ה לא תהא לדור ונזיר ולא יביא חובתו ממעות מעשר והניחו בצ"ע ואחרי המחילה רבה ויקירה לא כן אנכי עמדי משום דכבר הוכחנו לעיל דהכא ליתא משום מעש"ב כיון דפירש הכי בשעה שנדר דגמרינן גז"ש משלמים ולכן אמר רבא ג"כ באומר הרי עלי עולה ע"מ שלא אתחייב באחריות דליכא משום מעש"ב וטעמא דהכא הוא משום דכיון דאמר הרי עלי תודה לנדר גמור קא מכוון אלא דרוצה למהידר ולהתנות לאו כלום הוא משום דאמירתו לגבוה דקא אמר בתחילה כבר נתחייב בה לא כן אם הקדים התנאי דליכא משום אמירתו וכו' דאז יכול להתנות וליכא ג"כ משום מעש"ב משום דכבר פי' דבריו בשעת נדרו דדעתו לדור הכי באופן שדברי הר' אין להם הכרח: ואולם הרמב"ם ג"כ נר' דס"ל הכי כדכתבנו לרש"י והתוס' דבין דאמר ואצא ואגלח ובין אמר ע"מ אין חילוק והוא דפסק בה' חגיגה וז"ל האומר הרי עלי תודה שאצא בה י"ח חייב להביא תודה ואינו יוצא י"ח ע"כ וכן פסק בה' נזיר וז"ל האומר הריני נזיר ע"מ שאגלח ממעות מעשר הרי זה נזיר ואינו מביא קרבנותיו אלא מן החולין וכתב מרן הכ"מ וז"ל וגי' רבינו שאצא ואעפ"כ אינו יוצא דכיון דאמר הרי עלי תודה נתחייב וכי הדר אמר שאצא י"ח לאו כל כמיניה דוגמא לדבר מה ששנינו התם בפ' התודה האומר הרי עלי תודה מן החולין ולחמה מן המעשר ע"כ והראב"ד השיגו להרמב"ם וז"ל א"א בספרים ל"נ שאצא דלאו כל כמיניה לצאת בה אע"ג דמפרש אבל אם אמר שאצא יכול להתנות דאדעתא דהכי נדר ע"כ:

והנה הרב מ"צ בח"א סי' ט"ו הק' למרן דאיך כתב דוגמא לדבר והלא התם שאני דאמר ולחמה בוי"ו תאמר שאם היה אומר שאביא בשי"ן שאדעתא דהכי נדר עי"ש ולפקע"ד צריך להבין איך אפשר לומר התם בשי"ן שאביא וכו' כדי שנאמר דאדעתא דהכי נדר והלא טעם מתני' דהתם הוי משום דלחם נגלל בכלל תודה וא"כ בין שאמר ואצא בוי"ו ובין שאמר שאצא בשי"ן או אפי' דאמר ע"מ לאו כל כמיניה דכיון דאמר הרי עלי תודה נתחייב בתודה ובלחם אלא דרוצה למיהדר ולומר לחמה מן המעשר לאו כלום הוא לא כ, הכא דתנאה הוא דרוצה להתנות בהא פליגי הרמב"ם והראב"ד דהרמב"ם ס"ל דגם הכא האי תנאי לאו כלום הוא משום דאמירתו לגבוה וכו' וכבר נתחייב והראב"ד ס"ל דדוקא באומר בוי"ו קאמר הש"ס נדור ואינו יוצא דנר' מתוך דבריו דלא נדר בהכי אמנם אם אמר בשי"ן או ע"מ דנר' מתוך דבריו דדעתו לנדור בזה האופן דיכול לדור בתנאי זה ולא הוי אמירתו וכו' משום דבתחילת דבריו כך היה כוונתו וכונת מרן דכ' דוגמא וכו'

היא לגי' הרמב"ם דגריס בשי"ן ואפי"ה אמרינן אמירתו לגבוה וכו' וליכא הפרש בין וי"ו לשי"ן וכן אמרי' התם דאין הפרש בין דאמר בוי"ו או שי"ן משום דלחם נגלל בכלל תודה וכבר נתחייב בה וגם הרמב"ן בס' מלחמות נר' דאזיל לסברת הראב"ד דכתב וז"ל טעמא, דמילתא משום דכיון דלא אמר ע"מ לא הוי תנאה ולא תלה נדרו בכך שאלו אמר ע"מ או שאצא ודאי דיוצא י"ח ומגלח כאותה ששנינו ע"מ שאגלח בב"ח ע"כ והרב מוהרש"ך הק' בדברי הרמב"ן הללו דאיך כתב הכי והלא הוי מעש"ב והדין הוא דהתנאי בטל עי"ש. ולפקע"ד נר' דלא קשיא ולא מידי והוא דראיתי להרמב"ן גופיה בשיטתו למס' בתרא השייך לד' קכ"ו דכתב וז"ל וק"ל בההיא דאומר הריני נזיר ע"מ שאגלח בב"ח דהא הוי מעש"ב וי"ל דלא אמרינן מעש"ב אלא היכא דנתכוון לעקור דבר מן התורה אבל הכא לא קא מכוון לעקור אלא סבר מצוה קא עביד כדכתבו התוס' התם בכתו' וא"כ נוכל לומר דלסברתו אזיל דלא נאמר מעש"ב אלא בעוקר דבר מן התורה ולהכי כתב כאותה ששנינו וכו' וכן נר' דס"ל הרב בצלאל בשיטתו לביצה דכתב וז"ל י"מ שאמר ע"מ שאצא בה י"ח דהו"ל מעש"ב דהתנאי בטל והמעשה קיים ולא נהירא דאלו אמר ע"מ אף הנדר בעל שלא נדר אלא ע"מ כן והנכון דאמר ואצא משום חגיגה דלא תלה הנדר בזה ע"כ ולכאורה דברי הרב צריכים ביאור במ"ש דאלו אמר ע"מ הנדר בטל והלא בכל מקום דאמרין מעש"ב התנאי בטל והמעשה קיים והכא הנדר היינו המעשה ואיך קאמר אף הנדר בטל ובחופשי באמתחות הפוסקים ראיתי להרב שמן המוד בד' פ"א שהק' הכי והניחו בתימה עי"ש ובהשקפה ראשונה ראיתי לומר דאפשר דט"ס נפל בדברי הרב ז"ל וצ"ל אף התנאי קיים וכדכתב הראב"ד והרמב"ן ז"ל וכדמשמע מסוף לשונו דאמר והנכון דאמר ואצא וכו' והיינו בוי"ו אבל אחר ההתבוננות נר' דאין אנחנו צריכים לכל זה אלא נר' דכונתו מבוארת עפ"י דברי התו' דכתבו התם בכתו' דנ"ו וז"ל ותימה לר"י אמאי היא מקודשת הרי התנה בפי' שאם יהיה עליו שאר וכסות שאינה מקודשת ואומר ר"י דאי לא דילפינן מתנאי בגוב"ר הוה אמינא דשום תנאי אינו מבטל את המעשה ואפי' לא יתקיים בסוף המעשה קיים והשתא דילפינן מהתם דמהני התנאי לבטל המעשה אמרינן דדוקא כשאינו מעש"ב דומיא דבגוב"ר שלא התנו וכו' ע"כ וא"כ נוכל לפרש דכונת הרב בצלאל להק' על הי"מ כקושית התוס' דכיון דאמר ע"מ נמצא דאדעתא דהכי נדר וכיון דהתנאי בטל גם הנדר בטל ואיך אמרו כש"ס נדור ואינו יוצא ולזה תי' דהנכון דאמר ואצא בוי"ו דנר' מתוך דבריו דלא תלה הנדר בהכי ומשו"ה נדור ואינו יוצא נזיר ואינו מגלח אבל אה"נ אם אמר ע"מ או שאצא בשי"ן דנר' מתוך דבריו דתלה הנדר בהכי ואדעתא דהכי נדר ודאי דיעשה כמו שאמר וכסברת הראב"ד והרמב"ן:

אך אמנם כיון שבא לידינו דברי התו' הללו לכאורה י"ל בתי' זה שכתבו דנראה דהם עצמם לא ס"ל הכי והוא דכתבו התם בחולין דקל"ד על האי דאמרי' ע"מ שהמתנות שלי נותן לכל כהן שירצה והקשו התם בתו' וא"ת וכי אמר ע"מ וכו' א"כ המקח בטל שלא מכר אלא ע"מ שיהיה המתנות שלו וי"ל דמיירי שהתנו שיהיו המתנות שלו ואי לא לא יהיה המקח בטל א"נ הוי כמו מתנה עש"ב שהרשאתו תורה ליתנה לכל מי שירצה ע"כ ולכאורה למה הוצרכו לתרץ תי' ראשון דאמר בפירוש ואי לא לא יהיה המקח בטל וכו' ת"ל כתי' ב' דהוא כדתי' הכא בכתובו' דדוקא במתנה עש"ב אלא ודאי נר' דאיכא מאן דלא ס"ל הכי והרב לח"ם הק' להראב"ד דלמה לא השיגו ג"כ בה' נזירות ותי' וז"ל ואולי דאית ליה להראב"ד דגבי נזיר שאני דאין יכול להתנות כיון שחל נזירותו ונהג בו לא מצי מביא קרבנותיו מן המעשר אבל הכא לא עשה את התודה אלא על תנאי זה ע"כ ועיין בדרוש שבת כלה להרב מרן אבא מה שהק' לו ועוד ק"ל דמי גילה רז זה לו דהרמב"ם מיירי דנהג נזירותו ובא לשאול על קרבנותיו והלא מדברי הרמב"ם נראה דמיירי דבא לשאול על נזירותו דכתב הרי זה נזיר ומביא קרבנותיו משמע דתרי שאל הן על נזירות הן על הקרבנות ולעיקר הקו' חי' מרן אבא דהראב"ד סמך על הא דחגיגה כדי לאשמועינן דאפי' שלא אמר ע"מ אלא בשי"ן דהיינו שאצא דהוי תנאה וכן תירץ הרב פרי האדמה עי"ש נמצא דהדבר הוא מחלוקת דרש"י והתו' והרמב"ם אין חי' בין אמר ע"מ או ואצא בוי"ו או שאצא בשי"ן בכולם התנאי בטל והמעשה קיים ולהראב"ד והרמב"ן והרב בצלאל דוקא בוי"ו דנר' דלא תלה הדבר בהכי בעיקר הנדר התנאי בטל דנר' דרצה לחזור מדבריו הראשונים ולאו כל כמיניה ומשו"ה המעשה קיים אבל באומר ע"מ או בשי"ן דנר' דאדעתא דהכי נדר התנאי קיים:

וראיתי להנמק"י בבא בתרא על מתניתין דאמרו התם איש פ' לא ירש עם אחיו לא אמר כלום דהתנה עמש"ב והמחלק נכסיו עפ"י ריבה לאחד ומיעט לאחד והשוה להם את הבכור דבריו קיימים ואם אמר משום ירושה לא אמר כלום כתב כן בתחילה או באמצע או בסוף משום מתנה דבריו קיימים ואמרו בש"ס הכי דמי מתנה בתחילה שדה פ' לפ' וירש זו היא בתחילה ירש פ' שדה פ' וירש זו היא באמצע ודוקא באדם אחד ושדה אחד אבל אדם א' וב' שדות או ב' בני אדם ושדה א' לא ור"ל אמר לא קנה עד שיאמר פ' ופ' שנתתים להם במתנה וירשום ע"כ ואמר רבא הלכתא כר"ל בתכ"ד וכתב הנמק"י וז"ל ומה שהעלינו דבתכ"ד מהני מתנה דחד לירושה דאידך היינו כשאומר וירש ותנתן בוי"ו אבל אי אמר תנתן אפי' באדם אחד ובשדה אחד לא מהני כיון שלא אמר ותנתן בתוספת וי"ו על ענין ראשון כן פסק הרשב"א עכ"ל ולכאורה האי סברא דהרשב"א היא

הפך כל הפוסקים דכתבנו לעיל דכולם ס"ל דוי"ו דואצא אינו תוספת ע"ע ראשון אלא ענין נפרד וא"כ לפי סברת הנמוק"י ק"ל במאי מוקי דברי ר"י דאמר נדור ואינו יוצא נזיר ואינו מגלח:

אמנם נראה לפקע"ד לומר דלא אמרו הרשב"א והנמוק"י הכי אלא בנותן ב' מתנות או מתנה א' לב' בני אדם או ב' מתנות לאדם א' התם הוא דוי"ו הוא תוספת אבל בענין אחד ומתנה עליו תנאי בזה לא אמר דהוי וי"ו תוספת משום דהתם במשמעות ראשון דאמר ובתר דיבוריה אזלינן להבין כוונתו וסמוכים דרבנן איכא בזה מהא דכתב מוהרשד"ם בח"מ סי' שי"ג על לשון הנמוק"י הלזו וז"ל דלא כתב כן אלא דוקא התם דכל אחד גזירה בפ"ע אמרינן דדוקא כשאמר בוי"ו מהני דהורו אינו רק לגלות שכמו זה כן זה ע"כ א"כ נוכל לומר ג"כ דלא כתב כן הנמק"י אלא דוקא התם אבל הכא דהוא ענין אחד לא הוי תוספת הוי"ו ומודה לכל הפוסקים דבאומר ואצא נדור ואינו יוצא נזיר ואינו מגלח:

והנה בעמדי בזה דרך אגב ראיתי למוהריב"ל בח"ב סי' מ"ח שנשאל על ראובן שציוה על בת בנו שתטול ותירש חלק הראוי לאביה בתנאי שתבא ותדור בצפת ואי לא תבא לא תטול מנכסיו כי אם עשרה שולטאניס זהב לבד וכתב שדבריו בטלים מהא דתנן איש פ' בני לא ירש עם אחיו לא אמר כלום כיון שהוא מעש"ב וכתב רשב"ם שבע"כ ירש עם אחיו ואינו יכול לסלקו מירושה אלא שיאמר שאר כל בני ירשו כל נכסי ובנ"ד דקאמר לא תירש בת בני כי אם עשרה לבד היינו מתני' ואח"כ כתב דהיה נר' דלא דמי למתני' משום דהכא הרי נתן לה עשרה שולטאניס ומתני' מיירי דסלקו לגמרי ועוד דבנדון זה לא התנה עש"ב לגמרי אלא תנאי הוא שהתנה וכו' ואם תבא לדור בצפת תטול כל חלקה וכתב דהא ליתא אי טענה קמייתא לאו מילתא היא דזיל בתר טעמא דכתב רשב"ם דאינו יכול לסלקו מירושה אלא שיאמר שאר בני ירשו וכו' א"כ מילתא דפשיטא דאין לחלק בין סלקי לגמרי להיכא דלא סלקו ואי טעמא אחרינא דעל תנאי הוא הא נמי לאו מילתא היא דאינו יכול לסלקו מהירושה עד שיתן נכסיו לשאר בניו וא"כ מילתא דפשיטא הוא דאין לחלק בין סלקו לגמרי לסלקו ע"י תנאי זת"ד ולכאו' ק"ל דזה הוא היפך דברי הרא"ש כלל ל"ג והביא דבריו הטור אה"ע סי' קי"ח במתנה עם האשה ע"מ שלא ישא אשה אחרת דליכא משום מעש"ב משום דלאו הוא ודאי דקא עקר דבר מה"ת דשמא תלד ואם לא תלד יגרשנה ומעש"ב צריך שבשעת תנאו ידוע שהוא עוקר דבר מן התורה כגון שאר כסות ועונה אבל בנדון זה אינו ודאי עוקר וגם התשב"ץ ס"ל הכי וכמ"ש מרן הב"י שם דגם הוא נשאל כיוצא בזה וכתב דאין זה מעש"ב שהוא לא התנה שלא ישא לעולם אלא מרצונה ויכול לפייסה או במעות או לפרוע לה כתובתה וכו' וא"כ הכא נמי

בנדון הרב מוהריב"ל האי גברא לא סילקה לגמרי כי אם על תנאי וכיון דבשעת התנאי לא קא עקר דבר מן התורה דאפשר דתבא ותדור בצפת לא מיקרי מעש"ב ואין ראיה מדברי רשב"ם דלא כתב אלא בעוקר דבר מן התורה בודאי וא"ח דידוע דאינה יכולה לבא לדור בצפת ונמצא דבשעת התנאי קא עקר גם זה ליתא דאפשר שתבא ותדור איזה ימים ותחזור למקומה ונמצא שכבר קיימה צואת המוריש דכמו זה ראיתי למוהראנ"ח סי' מ"ז מח"א דנשאל במי שנתן מתנה לחבירו והתנה שיאמר עליו קדיש ונסתפק אי סגי בפעם א' או אם יהיה לו זמן קצוב והעלה דבאחת כבר עלתה לו וזכה במתנה וא"כ ה"ה הכא דאפשר שתבא ותדור בצפת חדש ימי' ונמצאת מקיים הצואה וכן ראיתי להרב מ"מ ח"מ ס"א דנסתייע מזאת התשו' של מוהראנ"ח וכתב ומכ"ש בנ"ד דהרי בענין הקדיש סתמו כפירושו דהוא י"ב חו' ועכ"ז משום דלא פירש אין בו אלא קיום כל דהוא הכא צריך להאמר פשיטא כל שיעקור דירתו מאיזמיר יום או יומים עקירת דירה קרינן ביה: אמנם בזאת התשו' של הרב מ"מ ק"ל דנר' דגם הוא אזיל כסברת מוהריב"ל דכתב וז"ל נר' דהיינו מתני' דפ' י"נ האומר פ' בני לא ירש עם אחיו לא אמר כלום וכדאסיקנא התם דהו"ל מעש"ב וא"כ בנ"ד אין ממש בצוואה זו דהוי מעש"ב נמצא דקא פסיק בסכינא חריפא דאפי' על תנאי איתא משום מעש"ב הפך דברי הרא"ש והתשב"ץ ומן התימה למורינו הרב מוהר"א יצחקי ז"ל דהשיג עליו בס"ב מהך תשו' דהרא"ש והתשב"ץ ע"ע אחר כאשר יראה המעיין בדבריו ולמה לא ישיג עליו ג"כ על מ"ש דהוי מעש"ב וכן ק' למוהרשד"ם בסי' שי"ח ומוהר"י אדרבי בסי' תכ"ז ששניהם נשאלו בדבר אחד על ראובן שהיה לו ב' אחין וכן אח שמת ראוי ליורשו וציוה שישא זה הבן את בת דודו ואם ישאנה יטול חלקו בשוה ואם לא ישאנה שיתנו לו אלף לבנים לבד וכתבו שאין שום ממשות בצוואה זו מטעמא דמתני' דהוי מעש"ב עיש"ב וכפי מ"ש דלס' הרא"ש והתשב"ץ דבתנאי ליכא משום מעש"ב כיון דבשעת הצוואה אפשר שישאנה ולפקע"ד אפשר להליץ בעד ב' הרבנים הללו בדוחק דהכא הוא באופן דאינו יכול לישא את בת דודו והוא דוחק גדול משום דהרא"ש והתשב"ץ כתבו בפי' שצריך שיהיה בשעת התנאי ידוע שהוא עוקר דבר מן התורה לא כן הכא דשעת התנאי הוא בשעת הצוואה וא"א דבאותה שעה לא אפשר לקיים שישא את בת דודו למאי נפקא ליה למוריש לעשות צוואה כזאת אלא ודאי דידע הוא דאפשר לקיים ומשו"ה ציוה כך והן אמת דראיתי להקת הנביאי' דתמהו על סברת הרא"ש הלא המה הרב מוהר"א ששון סי' ס"ד והרב מ"מ דס"ג והרב לחם רב סי' נ"א עיש"ב וכנגדם איכא כמה פוסקים דיצאו לישע סברת הרא"ש ה"ה הרב נ"מ בד' רכ"ו והרב ארעא דרבנן סי' ת"ט והביאו ראי' מהש"ס דפ' המגרש דפ"ד

באומר הרי זה גיטך ע"מ שתאכל בשר חזיר דאמר רבא דלא מקרי תנאי שאי אפשר לקיימו בסופו דאפשר דאכלה ולקי ופריך ות"ל דהוי מעש"ב ואסיק כי אמרינן מעש"ב כגון באר וכסות וכו' דודאי קא עקר אבל הכא מי יאמר דלא סגי דלא אכלה לא תיכול ולא תגרש עי"ש נמצא דאיכא סייעתא גדולה להאי סברא וא"כ לא שלטו עיניהם על סברא זאת איך שיהיה חזרנו למאי דאתאן עלה דקאמר ליה משה רבינו ליהושע בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק נסתפק יהושע בלשון רבו דקאמר ליה וצא כמאן ס"ל אי כסברת הרשב"א והנמוק"י דוי"ו תוספת ע"ע ראשון או דילמא כסברת כל הפוסקים דוי"ו הוא נפרד ולא תלה הדבר בענין ראשון וא"כ אינו מחוייב לצאת למלחמה אלא כל חיובו הוא לבחור את האנשים ועשה הכרח בדעתו דכל המחלוקת הזה כגון ואצא י"ח דהיינו תנאי ע"ע ראשון אבל בב' עניינים נפרדים ודאי דהוי הוי"ו תוספת וכמ"ש מוהרשד"ם דהיכא דכל גזירה היא בפ"ע אמרינן דהוי"ו הוא תוספת משו"ה הוצרך הכתוב לומר ויעש יהושע כאשר אמר לו משה דהאי מילתא דמלחמה היתה בכלל הציווי דעפ"י כל האמור נר' ג"כ כונת הפסוקים האמורים במגילת אסתר וכה תארם אם על המלך טוב יכתב לאבדם ועשרת אלפים ככר כסף אשקול וכו' ויאמר המלך הכסף נתון לך והעם לעשות בו כטוב בעיניך ולא נאריך בדקדוקים דממילא הם מבוארים והוא דהמן בכוונה הקדים התנאי ואח"כ המעשה לתפוס כסברת התו' דאם אמר איפכא צריך שיקיים התנאי אבל אם היה אומר עשרת אלפים ע"מ לאבדם נתפחד דהמלך יקיים נתינת עשרת אלפים ולא יאבד את העם דההוא מתנה עש"ב דכתי' אני ה' לא שניתי ואתם בית יעקב לא כליתם ודרשו רז"ל בסוטה דפ"א על פסוק חצי אכלה בם שמכותיו של הקב"ה כלים וישר' אינם כלים וגם דקדק בלשונו לומר ועשרת אלפים בוי"ו ולא אמר ע"מ משום דבירר לשון מוסכם אליבא דכ"ע דוי"ו הוא תוספת ותלה הדבר בלשון ראשון דאם יכתב לאבדם אז יתן עשרת אלפים וכששמע המלך את דבריו הבין שהמן מתפחד מהממון לזה השיב הכסף נתון לך וכל לגבי דידי איני נותן עיני בממון ולגבי העם איני מסכים עמך לעשות מעשה ע"י אלא אני אומר שתעשה אתה כטוב בעיניך אם נראה לך להחיותם מה טוב ואם נראה לך לאבדם מה טוב מפני שאני מתפחד בדבר והניח הדבר ביד המן ומשו"ה בבא אסתר בפני המלך להתחנן לפניו אמרה לו אלו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי משום דאין זה מעש"ב דכבר כתוב בתורה ונמכרתם שם וכו' אבל להשמיד ולאבד זה הוא מעש"ב והתנאי בטל ואל תחשוב בדעתך שתאבד הממון אשר אמר המן לשקול לזה השיב לה מי הוא זה ואי זה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן כל לגבי דידי לא מלאני לבי לעשות מעשה מהאי טעמא וא"כ איך אפשר שהמן כבר עשה מעשה

תיכף ולזה אמר לה לעשות וכו' דעפ"ז נר' כוונת רז"ל על פסוק לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם ודרשו רז"ל אדם ולא מלך והיינו המן כדפי' רש"י וקשה והלא גם המלך אחשורוש הסכים באומרו הכסף נתון לך אמנם עפ"י האמור ניחא דמעולם לא הסכים המלך לעשות מעשה ומרן אבא פי' כוונת דברי רז"ל הללו עפ"י דברי הרב מוהר"ש עבדאלה ז"ל על מ"ש החו' התם במס' מגילם הכסף נתון לך בגי' העץ חושבנא דדין כחושבנא דדין וקשה מה באו ללמדנו בחושבהא הזאת והוא ז"ל פי' עפ"ימ"ש רז"ל דכל מלך סתם האמור במלילת אסתר הוא רמז למלכו של עולם ולזה הוקשה להם להתו' דנמצא דהסכים הקב"ה בגזירת המן באומרו ויאמר המלך הכסף נתון לך וכו' ואיך חזר בו וניצולו ישראל לזה תי' דהכסף בני' העץ ונמצא דההסכמה היתה על העץ ולא בכסף דעפ"ז פי' ג"כ כונת רז"ל אדם ולא מלך ר"ל ר"ל מלכו של של עולם דאמר לשון דנר' דהסכים אבל אינו הכי אלא על העץ הסכים ולא על הכסף דעפ"ז מפרש ג"כ מרן אבא כוונת הכתוב ובבואה לפני המלך אמר עם הספר ישוב מחשבתו הרעה אשר חשב על היאודים על ראשו ותלו אותו ואת בניו על העץ ובהקדים עוד מ"ש הרב נאות יעקב בס' מ"ל דלשון ספר מתפרש לשון מספר וחשבון מעתה זה הוא כונת הפסוק דקאמר ובבואה לפני המלך ר"ל כשבא מחשבת המן לפני המלך דהיינו לפני מלכו ש' עולם אמר הקב"ה כדי לבטל זאת המחשבה דהכסף עם הספר ר"ל עם המספר שלו דהיינו העץ ועי"ז ישוב מחשבתו על ראשו ועל בניו ותלו אותו על העץ ועיין בדרשת הרב מ"ז דפי' כוונת הפסוקים האמורי' התם בפרשת כי תצא כי תדור נדר לה' אלוד'יך לא תאחר לשלמו כי דרש ידרשנו ה' אלוד'יך מעמך והיה בך חטא וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא וכתב דבא לרמוז על אופן זה שאם אתה נודר ע"מ לצאת י"ח או לגלח ממעות מעשר דהיינו מדבר שבחובה וזה הוא כוונת כי תדור נדר מדבר שהוא כבר לה' אלד'יך לא תאחר לשלמו ר"ל מכיסך וממונך דהיינו מן החולין משום דאם אתה רוצה לתת מדבר שבחובה דרוש ידרשנו ה' מעמך כסברא רש"י והתוס' דאמירתו לגבוה וכו' ולא עוד אלא והיה בך חטא שנמצא לא קיימת נדרך וכי תחדל לנדור ר"ל שאינו מתחיל בנדר תחילה אלא שאומר ע"מ שאצא י"ח הרי עלי תודה וכו' כדכתבו התו' בזה לא יהיה בך חטא למר כדאית ליה דאינו נזיר דהיינו סברת מהרש"ך דפי' דלא חל הנדר כלל ולמר כדאית ליה כסברת מרן הכ"מ דיקיים הנדר כמו שנדר עיש"ב ועיין בדרוש מרן אבא בדרוש מתן תורה דפירש כוונת הפסוקים בפ' יתרו ועתה אם שמוע תשמעו וכו' עיש"ב מעתה נבא לכוונת נושאי מקדם דאמר הכתוב מאהל מועד לאמר אדם כי יקריב מכם שם רמז למ"ש בזוהר בפ' כי תשא על פסוק ומשה יקח את האהל ר"א אמר בקדמיתא

מאהל סתם כד"א אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח והשתא אהל מועד עוד נקדים מ"ש רז"ל אלה פקודי המשכן וכו' אמר ליה הקב"ה למשה שעתיד להתמשכן בשביל עונותיהם של ישר' וכו' לזה אמר ליה הלא תדע שנקרא אהל מועד שעתיד להחרב וא"ת מה תהא עליהם אדם כי יקריב מכם קרבן לה' ר"ל אדם כי יקריב אדם חשוב דהיינו הצדיק שיהיה קרבן לה' וע"י תהיה כפרחינו שהם מזבח כפרה לישר'. חזרתי ואמרתי אדם כי יקריב וכו' שם רמז למ"ש רז"ל לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם אדם ולא מלך והוא על המן נמצא דשם אדם כינוי לא"ה ותי' התו' בב"ק דהכא שאני משום דסמיך שם ה' עוד כתבו התו' בקידושין דל"ג ע"פ זכור אשר עשה לך עמלק דהיינו כל ביאת עמלק הוא בא על עון המשקלות דבתר פ' משקלות כתי' פ' עמלק והיינו דכתי' מאזני מרמה תועבת ה' ואבן שלמה רצונו וסמיך ליה בא זדון ויבא קלון ופי' הרב פ"ד בד' נ"ה דהכונה עם מה שאמרו בספרי פ' קדושים לא תעשו עול במשפט במדה במשקל אם לדין כבר נאמר ומהו משפט האמור כאן היא המדה והרי הוא כמקלקל את הדין וגורם לחמשה דברים האמורים כפ' דיינים ומסלק את השכינה וכבר ידוע שכ"ז שהשכי' שרויה בישר' אין כל אומה ולשון יכולים לשלוט בהם ולזה אמרו שבשביל עון המשקלות בא עמלק משום ש עון זה מסתלק השכינה ניתן לו רשות לבא פ נמצינו למדין שכל זמן שישר' אינם עושים עונות כ שכינה שרויה בישר' ואין כל אומה ולשון יכולים לשלם בישר' ומכ"ש עמלק ולזה רמזתי אדם כי יקריב כי אם ראית שאדם דהיינו א"ה כי יקריב להרע ל לה תדעו שהוא מכם ר"ל בשביל מעשיכם שגרתם סילוק שכינה וניתן להם רשות לבא לזה התיקון הוא קרא לה' ר"ל שתתקנו מעשיכם ויהיה השראת שכינה וזה הוא קרבן לה' חזרתי ואמרתי אדם כי יקריב מכם שם רמז אד"ם הוא אליהו משיח דוד שעתיד הקב"ה לשלוח לנו לגאלינו שיהיה במהרה בימינו וכל הקצין כלו ואין הדבר תלוי אלא בתשו' ולזה בא רמז כדי שיהיה זה אד"ם דהיינו אליהו ומשיח ן' דוד שיקריב ויבא אלינו הלא תדעו שהדבר תלוי בכם והיינו מכם ובאיזה דבר קרבן לה' שתקרבו לה' וכדאמרו רז"ל שובה ישר' כדי ה' אלוד'יך ובכן בא יבואו אליהו ומשיח ן' דוד כי"ב:

דרוש ג לשבת זכור

ממורי הרב בעהמ"ח ס' בני בנימן זלה"ה. אשר דרש אותו בק"ק גדול שנת תתקצ"ו ליצירה:

והנושא בא

ושכנתי בתוך בני ישר' והיתי לחם לאלד"ים וידעו כ' אני ה'. ושכנתי בתוך בנ"י והיתי להם לאלד'ים וירעו כי אני ה' אלד'יהם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לשבני בתוכם אני ה' אלד"יהם:

איתא התם במדרש רבא פרשת בשלח ויאמר משה ליהושע בחר לנו אנשים למה ליהושע אמר לו זקנך אמר את האלד'ים אני ירא ובזה כתיב ולא ירא אלד'ים יבא בן בנו שאמר את האלד'ים אני ירא ויפרע ממי שאמר ולא ירא אלד'ים עכ"ל:

ידוע הדבר ומפורסם הענין כמה גדלה מצות זכירת עמלק וכמ"ש הכתוב זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' ולכאורה צריך לתת לב ולהבין סוף הפסוק דקאמר ולא ירא אלד'ים דנרא' שפת יתר דבודאי רשע זה אשר מבטן פשע ולא שת לבו את כל מעשה ה' אשר עשה עם ישר' ובא להלחם עמהם בודאי הגמור דליכא יראת אלד'ים על פניו ומה בא ללמדנו:

והנה בילקוט פרשת בשלח נחלקו רז"ל דאיכא מאן דס"ל דהאי ולא ירא אלד'ים קאי לישר' ומשו"ה נענשו אך פשט הכתוב לא משמע הכי וכן רש"י בחומש פי' הכי וא"כ קשיא דזה לא איצטריך כדאמרן ונראה לפקע"ר לתת טעם דהוצרך הכתוב להשמיענו דלא היה ירא אלד'ים משום דאית ליה לעמלק טענה גדו' דכל ביאתו היתה לשמה על שישראל רפו ידיהם מן התורה ותנאי התנה הקב"ה הקול קול יעקב וגו' וא"כ מה כל החרדה הזאת אשר צוה ה' זכור וגו' אבל באמת שטענה זאת הבל יפצה פיהו משום דא"א הכי איך נלחם עם ה' כ ג"כ וכדרז"ל שהיה חותך ערלות ישר' וזורקן כלפי מעלה ואומר טול מה שבחרת מזה נר' דגם המלחמה עם ישר' לא היתה כי אם להכעיס דוקא ולא לש"ש. מעתה יבא על נכון כו' הכתוב דקאמר זכור את אשר עשה לך וגו' וא"ת דאיך צוה הקב"ה לנו זכור וכי מאחר דא"ל דביאתו היתה כדין וכהלכה לזה תי' יטיב וקאמר הלא תדע לך דעשה מועשה להפך דהיינו ויזנב בך כל הנחשלים וגו' וכמו שפי רש"י ז"ל שהיה חותך מילות וכו' וזה הוכחה גדולה דולא ירא אלד'ים וא"כ איך נוכ"ל דכוונתו היתה לש"ש ומשו"ה צוה ה' זכור דעפי"ז נראה לפקע"ד ג"כ כו' המלומר הנצב פתח השער דאמרו דכל כוונתו של משה רבינו לצוות ליהושע ולא לאחר משום דהוא ן' בנו של יוסף הצדיק דכתי' בי' את האלד'ים אני ירא דלכאו' י"ל דאיך מספיק טעם זה לפוטרו למרע"ה שהוא גדול הדור כבן של ישראל דשייך לו המלחמה ולצאת לקראת עמלק ומצוה בו יותר משלוחו אך עפ"י האמור ניחא דאם היה אחר או משה רבינו יוצא למלחמה הי"ל טענה זאת דכוונתו לש"ש ואין בידם להוכיח לזה א"ל ליהושע הדבר תלוי בך משום דמצינו בזקנך דכתי' את האלד'ים אני ירא ולהכי ויצו יוסף וימלאו את

כליהם בר ולהשיב כספיהם אמנם בפיו היה טוען מרגלים אתם וגו' נמצא דאף דהיה לו טענה מרגלים אתם יען שהיה ירא אלד'ים עשה להפך ובזה הרשע מצינו להפך מזה שבפיו יש לו טענה שלש"ש היתה ביאתו על שרפו ידיהם אמנם מכח שלא היה ירא אלד'ים עשה מעשה נגד ה' וחתך ערלות וזרקן וכו' ולהכי יבא בן בנו ויפרע ממנו דהיינו יהושע. נמצינו למדין דכל צרה הבאה על ישר' היא על איזה עון אך כ"ז שישר' עושים רצון השי"ת בתורה ובמצות אין שום אומה ולשון שולטת ומשו"ה שאלו תלמידי ר' שב"י את רשב"י מפני מה נתחייבו ישר' שבאותו הדור כליה א"ל אמרו אתם א"ל מפני שנהנו מסעודתו של. אותו רשע א"ל א"כ שבשושן יהרגו של כל העולם אל יהרגו א"ל אמרו אתם א"ל מפני שהשתחוו לצלם אמ"ל וכי, משוא פנים יש בדבר א"ל הם לא עשו אלא לפנים אף הקדוש ב"ה לא עשה אלא לפנים שנאמר כי לא ענה מלבי: והנה כל המפרשים אחזו צער לפרש מאמר זה ולסלק כמה קושיות דאית ביה כאשר יראה הרואה הלא המה בספרתם גם אני אענה חלקי והוא די"ל למה נקטו בלשונם הטהור מפני שנהנו ולא אמרו מפני שאכלו ועוד דישר' שבאותו הדור איך יתכן שטעו בדבר כזה לאכול בישולי גוים וזבחי מתים והנה כדי להבין זה נר' במה שאמרו התם במס' ע"ז ד"ח תניא רשב"י אומר ישר' שבח"ל עע"ז בטהרה כיצד גוי שעשה משתה לבנו וזימן כל היאודים שבעירו אף עפ"י שאוכלים ושותים משלהם ושמש משלהם מעלה עליהם הכתוב כאילו אכלו מזבחי מתים שנא' וקרא לך וגו' ואימא עד דאכיל אמר רבא א"כ נימא קרא ואכלה ומאי וקרא לך משעת קריאה הילכך כל ל"י בין א"ל מחמת הלולא ובין לא אמ"ל מחמת הלולא אסור מכאן ואילך אי א"ל וכו' אסור ואי לא לא ומותר ואי א"ל עד אימת עד י"ב חו' ר"י בריה דרב משרשיא איקלע לכי ההוא גוי לבתר י"ב חו' ושמע דאודי ופירש ולא אכל עכ"ל הש"ס:

והנה י"ל בדברי הש"ס דמפשטא דסוגיא נראה דכל טעם האיסור הוא משום דקא אזיל ומודה לע"ז ומשו"ה נתנו דבריהם לשיעורין וכ"ז הוא באוכל ושוהה משלו אלא שהוא בית דגוי אבל באוכל משל גוי ג"כ הא ודאי דאסור והוא זבחי מתים ממש:

אמנם רש"י בד"ה מסתמא להלולא מכוין ואסור דכל ימי הלולא מקריב לע"ז ע"כ וכן פירש הר"ן דנר' דכל האיסור הוא משום תקרובת ע"ז ולא היא אלא טעם הדבר דקא אזיל ומודה וכדברי הש"ס ושמע דאודי דהוי כעפ"ז אבל אינו ע"ז ממש ומשו"ה עפ"ז בטהרה דהאמת אכלו משל ישראל ולא משל נכרי וברש"י בפסוק זה בפ' כי תשא כתב וז"ל כסבור אתה סאין עונש באכילתו ואני מעלה עליך במודה בעבודתם שמתוך כך אתה בא ולוקח מבנותיו לבניך עכ"ל נר' ברור דס"ל דאוכל מכל גוים ויבא לידי חתנות

וזה דלא כהש"ס דילן דאמרו משעת קריאה אסור ואפי' דאוכל ושותה משלו ויותר ק"ל על הרא"ש ז"ל דכתב על זה הלשון של רש"י וז"ל דהוצרך לומר כסבור אתה וכו' מפני שקודם זה כתיב השמר לך וכו' וא"כ מהו זה שחזר וכתב עוד פן תכרות ברית מפני וכו' וזה הוא ששנינו התם ישראל שבח"ל וכו' ע"כ והרואה יראה כמה מן הקושי בדבריו אלו דאיך כתב וזה הוא ששנינו דבש"ס קאמר אפי' באוכל משלו ואילו לדברי רש"י נר' באוכל משל גוי מדקאמר שמתוך כך וכו' ואיך השוה פי' רש"י עם מה ששנינו התם ועוד דהתם בש"ס אמרו איסורא מדרבנן משום דקא אזיל ומודה הגוי ומדברי רש"י נר' דקאי אאיסורא דאורייתא מדקאמר שמתוך כך וכו' וכן קשה להרב נ"י דגם הוא השוה דעת רש"י עם הסוגייא דכתב וז"ל אבל לשון הש"ס מדוקדק יותר והביא לשון הש"ס וכתב וז"ל הרי דס"ל דקרא מיירי באוכלי' ושותים משלהם וכו' מעלה עליו הכתוב כאילו אכלו מתקרובת ע"ז והיינו טעמא שמתוך כך וכו' עכ"ל וכל ישר הולך יראה דבש"ס נא אמרו הך גזירא שמתוך כך וכו' אלא משום דאזילי ומודה ובאוכל משל גוי אה"נ דאיכא משום תקרובת ומתוך כך בא ולוקח בנותיו אבל הכא לא דברו בזה הסוגיא ואיך משוה זאת הסוגיא עם פי' רש"י ועי' לה' נ"ב במצוה קי"ב דהק' לרש"י כמ"ש והניחו בתימה

וראיתי להרב דרישה בי"ד סי' קנ"ב שנסתפק אם יש היתר ללכת למשתה משום איבה וכמ"ש בסי' קמ"ח דבזה"ז כיון דאין בקיאים וכו' מותר לשאת ולתת עמהם ולכאורה לפקע"ד כפי מה שהוכחנו דבש"ס לא אמרו דאסור אלא משום דקא אזיל ומודה וכו' א"כ בודאי דליכא ספיקא דבעו שאמרו באיסור דלשאת ולתת דבזה"ז מותר ה"ה בהא דמותר אמנם אם אוכל משל גוים דאיכא משום תקרובת ומתוך כך אתה בא ליקח מבנותיו כמ"ש רש"י בחומש בודאי דאסור אפי' בזה"ז ואפי' דאיכא איבה ומן התימה על הרב דאיך תלה ספיקא במ"ש בש"ס והרב ע"ז דחה דברי הפרישה וכתב וז"ל ודבריו תמוהים דאיך יסתפק במה שמפורש בכתוב וכו' ואיך נתיר משום איבה עי"ש ודבריו ג"כ אינם אלא מן המתמיהים דהרב דרישה לא קבע ספיקא כי אם על דכרי הש"ס דהוא איסורא דרבנן כעין איסורא דלשאת ולתת עמהם וע"ז נסתפק אם גם בזה נתיר משום איבה או לא כיון דלא בא בפירוש בזה בדברי הפו' אבל באוכל משל גוים דאיכא איסורא דאורייתא דמתוך כך וכו' לא מצינו דהתירו רז"ל מעין זה כדי שנבא לבית הספק גם בזה והש"ס דמביא ראיה מהפסוק דקאמר וקרא לך הוא אסמכתא בעלמא כאשר יראה המעיין באו' שדבריו צ"ע וכ"ן מדברי הרמב"ם דכ"ז דאמרו בש"ס הוא מדרבנן דכתב בפ"ט דה' ע"ז וז"ל וכל הרחקה זאת מפני ע"ז היא וכו' הרי דקרי ליה הרחקה וכ"כ הטור בפי' עי"ש והנה מר"ן הב"י דקדק בדברי הרמב"ם דכתב הואיל ובמסיבת גוים אבל דאם

אכל במסיבת ישר' אפי' שהוא בבית הגוי לא מיחסר. והק' עליו הרב לח"ם דזה הוא הפך הש"ס דאמרו מאי וקרא משעת קריאה. והאמת אתו דבש"ס הכי נר' ולפקע"ד נר' לפרש דברי הרמב"ם דנקט הואילוובמסיבת גוים וכו' דאין כונתו אלא על מקום ההסיבה דהיינו בבית הגוי קרי ליה מסיבת גוים והיינו כדאמר בש"ס. אבל על המסובים לא איכפת ליה כל שהוא בבית הגוי אסור דאם כדברי מר"ן הב"י נפקא לן עוד דאי היה מסיבת גוים בבית ישראל ואוכלים ושותים משל ישראל דגם זה אסור וזה לא מצינו בשום מקום דאסור אלא ודאי כדאמרן ודלא כמ"ש מר"ן הב"י דבאמת דקדוק הלח"ם היא קושיא אלימתא:

והנה הטור הביא משם אביו דאם הגוי שולח לישר' עופות או דגים דמותר משום דפשטא דקרא ומשמעות הלכה משמע הכי אלא וקרא לך ואכלת מזבחו שהוא קרוא לאכול בבית הגוי עי"ש ואחרי ניו"ק לא ידעתי להבין מאי ראיה מביא מפשטא דקרא וגם ממשמעות הלכה דאה"נ דהכי משמע וקרא לך. אמנם מצינו איסור אחר בזה דזה נקרא דשלח לו דורון לישר' וכמו שמצינו בסי' קמ"ח דגוי השולח דורון לישראל ביום אידו אסור לקבלו משום דכיון דשלח לו ביום אידו איכא משום דאזיל ומודה ה"ה כיון דשלח לו ביום משתה בנו איכא משום דאזיל ומודה וחד טעמא הוא הכא והתם ואיך התיר בפשיטות. ועוד ק"ל על הב"י דכתב ע"ז וז"ל ולפ"ז אפי' שלח לו בשר ששחטו ישר' מותר וכן מבואר בתשו' הריב"ש בסי' ע"ג והמעיין יראה בתשו' הריב"ש דלא שאלו ממנו כי אם על איסור נעלם מן העין וע"ז השיב להם כיון שלא שחטו בעיר כי אם זה העגל בשחיטת ישראל ליכא למיחש וא"כ איך אנו למדין מזה לומר דקאי בס' הרא"ש ואם נאמר דכונת מר"ן הוא דהוכיח מדלא קאמר הריב"ש לשואל דאסור לקבלו משום איסורא דמשתה גם זה ליתא דאה"נ דלגבי משתה ליכא משום איסור דאזיל ומודה היינו לדינא דגמרא אמנם עכשיו בזה"ז התירו כל איסור דאזיל ומודה וכמ"ש הוא עצמו בסי' קי"ט דמותר דאם כנים אנו בזה נר' דמשום הכי לא הוצרך הרא"ש בתשו' לומר לנו דאסור משום דאזיל ומודה ליכא בזה"ז כמ"ש הרא"ש בריש פ"ק דע"ז עיש"ב משו"ה בהך תשו' כל שקלא וטריא שלו הוא אם מותר באופן שאינו הולך לבית הנוי וכגון ששלח לו וכדכתיבנא איך שיהיה נמצינו למדין מכל האמור דישראל ההולך למשתה של גוי אפי' דאוכל ושותה משלו אסור. מעתה נבא לכונת המאמר דהתלמידים חשבו דכל העון היה כזה האופן דח"ו ישר' שבאותו הדור לא אכלו בישולי גוים וטרפות וכדומה. כי אם אכלו משלהם ויען דאף בזה איתא לתא דע"ז כדאמרן. ומשו"ה נתחייבו לבד אבל לא בפועל ח"ו כיון דהעון עצמו אינו כ"כ כי אם מדרבנן ומשו"ה לא הוקשא להם לפי סברתם מה שהקשו

לרבם רשב"י וכי משוא פנים יש בדבר וכו' משום דחשבו דכיון דלא הי' עון גדול ניצלו ומשו"ה נקטו בלשונם הטהור משום דנהנו מסעודתו של אותו רשע ולא אמרו שאכלו ולזה הק' להם רשב"י א"כ שבשושן וכו' ואמ"ל על שהשתחוו לצלם נ"נ ומשו"ה הקשו לו תינח לפי סברתינו דניצולו משום דלא עבדו ע"ז ממש כי אם לתא דע"ז: אמנם לפי סברתך דאתה אומר דהוא עון ע"ז ממש א"כ קשה וכי משוא פנים יש בדבר ותי' להם הם לא עשו אלא לפנים וכו' דעפי"ז נר' לפקע"ד דיובן כוונת הכתובים האמורים התם בפ' וילך וכה תואמר ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלק'ו נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו וגו' ואמר ביום ההוא הלא ע"כ אין אלק"י בקרבי מצאוני הרעות האלה ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההיא ע"כ הרעה אשר עשה כי פנה אל אלק'ים אחרים ע"כ. ולכאורה הדקדוקים מבוארים דכל העונש הבא לכם דומצאוהו רעות וגו' משום דזנה אחרי אלק'י נכר הארץ וא"כ מה זאת האמירה שלהם הלא ע"כ אין אלקי' בקרבי וגו' דנר' דלא כיוונו הם עע"ז: ועוד האי דנקט אשר הוא בא שמה בקרבו נר' שפת יתר דהיה די במה שאמר וקם העם הזה וגו' ומאי נ"מ אם הוא בארץ אויביהם או לא ועוד דרז"ל דרשו אסתר מה"ת מנין שנ' ואנכי הסתר אסתיר וגו' ולכאורה מה יש קשר עם הקודם אמנם עפ"י האמור ניחא ונקדים עוד מ"ש בזוה"ק ע"פ ותורתך בתוך מעי דהיינו בקיום התורה והמצות השייכים לקרביים ומעיים והיינו שהרחיק עצמו מאכילה ושתיה אסורה:

מעתה נר' שזה כוונת הפסוקים דקאמר הקב"ה הלא תדע דיבא זמן דקם העם הזה וזנה וגו' דהיינו בזמן נ"נ הרשע וא"כ הוא באונס ולפנים כיון שהם נתונים בגלות בידם וע"ז וחרה אפי בו ביום ההוא וגו' דיבא להם רעת המן הרשע והיינו ועזבתים והסתרתי פני מהם וכ"ז הצרה לא יבא להם תכף בזמן נ"נ כי אם בזמן אחשורוש כשהלכו לאכול בסעודתו וזה הוא דאמר והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות והם ישר' כיון שראו שמזמן נ"נ הרשע לא בא להם שום צרה כי אם בזמן אחשורוש חשבו שכ"ז הוא בשביל האכילה ולזה אמר הכתוב ואמר ביום ההוא דהיינו ישר' הלא ע"כ אין אלק"י בקרבי וגו' ר"ל על ששמרתי דינים התלוים בקרבים ובני מעים דהיינו אכילה במשתה גויים מצאוני הרעות האלה היינו סברת תלמידי רשב"י והם מתמיהים ע"ז וכי כ"כ גדול זה העון שיתחייבו ישר' כליה ח"ו מה שלא נתחייבו כשעברו על ג' עבירות חמורות דהם ע"ז ונ"ע ושפ"ד בשעת חבהמ"ק ומשו"ה אמר הכתוב ואמר ביום ההוא וגו' דרך תימה ולזה משיב הקב"ה ואנכי הסתר אסתיר ר"ל שרצה להודיענו שכ"ז הוא בזמן אסתר אבל טועים הם שחשבו שהוא בשביל שנהנו מסעודתו של אותו רשע אלא כ"ז בא להם משו'

כי פנ' אל אלד'ים אחרי' דהיינו כמו שאמר רשב"י שהשתחוו לצלם ומשו"ה נקט בלשון כי פנה וגו' דהם האמת שלא עשו אלא לפנים וגם אני לפי שעה הסתרתי פני מהם לבד אבל כשחזרו בתשו' חזר וריחם עליהם ותלו אותו ואת בניו והציל את עמו ולזה סמך לזה הכתוב ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ר"ל ועתה ע"י שעשיתם תשו' כמ"ש רז"ל אין ועתה אלא תשו' תכתבו לכם את המגילה ששם הוא שירה לישראל על נס הגדול הזה והיתה השירה הזאת לעד בבני ישראל כמ"ש רז"ל ע"פ וזכרם לא יסוף מזרעם שימי הפורים לא יתבטלו אפי' לימות המשיח ודו"ק:

ובאופן אחר נר' לפקע"ד לפרש כוונת הכתובים הללו בהקדים מ"ש הרמב"ם בה' ע"ז ה"א וז"ל ואפי' להסתכל בדמות צורה אסור שנ' אל תפנו אל האלילים וגו' וכ"כ כל מוני מנין המצות עוד אמרו רז"ל בש"ס דמגילה אמר ר"ל כיון שהגיעה לבית הצלמים נסתלקה הימינה שכינה אמרה אלי אלי למה עזבתני וגו' עי"ש נמצא דהיא חשבה בדעתה שכל טעם סילוק שכינה היתה משום דהיא הולכת לבית אחשורוש ברצון נפשה ולא כמו שהיתה עד עכשיו באונס. אמנם לפי קע"ד נר' דכל טעם סילוק השכינה היתה משום דקא עבדה על לאו דאל תפנו והוא מדקדוק רז"ל דאמרו כיון שהגיעה לבית הצלמים וכו' דלמה המתינה סילוק שכינה עד שם ולא נסתלקה תכף ומיד שהלכה מביתה אלא ודאי נר' כאמרן אלא שבתי' דאמרה שמא אתה דן וכו' יתורץ גם זה בהכל הוא אונס וגם הסתכלותה בצלמים היא אנוסה וסרה השכינה ולזה נר' כוונת הכתוב ואמר ביום ההוא סובב לאסתר דבשעה שראתה שכינה אמרה על כי אין אלד'י בקרבי דהיינו שנסתלקה שכינה בודאי שמצאוני הרעות האלה דעד עכשיו כיון שהיתה שכינה עמה היתה בטוחה קצת אבל עכשיו שראתה שאין אלד'ים בקרבה נצטערה ביותר ולזה השיב לה הקב"ה ואנכי הסתר אסתיר ר"ל מה שאני הסתרתי מאסתר פני הוא משום דפנה אל אלד'ים וכו' דהיינו שנסתכלה בצורת הצלמים ועברה על לאו דלא תפנו אל האלילים כדאמרן:

ועוד נראה לפרשו באופן אחר כו' המאמר הנז' דפליגי הרשב"י עם תלמידיו והוא בהקדים מ"ש רז"ל דכ"ז ויש בדור צדיק הקב"ה נוטל צדיק אחד ומכפר על הדור וכ"ז הוא דוקא בשאר עבירות אבל בעון ע"ז לא דעפי"ז פי' מהרימ"ט כו' הכתוב ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה עי"ש. עוד נקדים מ"ש המפ' דכ"ז הוא כשאינו מזהיר את העם שלא יחטאו אבל כשהוא מזהיר את העם ולא שמעו אליו אין לו לצדיק הנמצא בדור להיות נתפס בעון הדור וכמ"ש הכתוב התם ביחזקאל ואתה כי הזהרת רשע מדרכו לשוב ממנה ולא שב מדרכו הוא בעונו ימות ואתה את נפשך הצלת וגם מצינו בילקוט

שאמרו דבשעה שהיו הולכים ישר' למשתה אחשורוש עמד מרדכי הצדיק והתחיל לזעוק אליהם ולומר להם שלא ילכו ולא ישמעו לו כלל:

מעתה זה נראה כוונת רז"ל דאמרו שאלו תלמידיו את רשב"י מ"מ נתחייבו ישראל וכו' והלא הלכה היא נוטל צדיק אחד ומכפר וא"כ מהראוי שימות מרדכי הצדיק ויכפר על הדור ולמה עשה ה' ככה א"ל אמרו אתם והם הכריעו בדעתם שבודאי הוא שמה שנתחייבו הוא משום שנהנו מסעודתו של אותו רשע וע"ז העון אינו מן הראוי שיתפוס למרדכי כיון שהוא הזהיר אותם שלא ילכו ולא שמעו אליו וקיים בו מקרא שכתוב ואתה את נפשך הצלת ולזה השיב להם אם איתא שהוא על עון זה מ"מ נתחייבו כל העולם תינח הדרים בשושן שהלכו לסעודה ולזה השיב להם דיש להם עון אחר אשר חטא דהיינו שהשתחוו לצלם ובעון ע"ז אינו מועיל להם נטילת הצדיק כמ"ש דעפי"ז נר' ג"כ לפרש כוונת ויכוח המן עם אחשורוש דא"ל ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים וגו' ולא נאריך בדקדו' ובהקדים עוד מ"ש המפרשים דכ"ז דמועיל פטי' הצדיק כדי לכפר על עבירות שבידם הוא דוקא כשחוזרים בתשו' והם באחדות גמורה ואז כנפש אחד יחשבו ומועיל להם פטי' הצדיק וכדאמרו בזוה"ק דדמי להקזה שמקיז אדם מזרועו או מידו שמועיל לכל הגוף ומתרפא כל הגוף:

מעתה זה נראה כו' המן בהקדים לו לאחשורוש לומר לו הלא תדע דישנו עם אחד ואמת דאם היו באחדות היה מועיל להם דהקב"ה נוטל צדיק אחד ומכפר להם אבל עכשיו הם מפוזר ומפוזר והם בפירוד ואין להם אחדות ואם כן אינו מועיל להם זה התיקון של נוטל צדיק א' ומכפר וא"ת אפשר דהם צדיקי' ואין להם עון תדע דאת דתי המלך מלכו של עולם אינם עושים וא"כ אין שוה להניחם ולא תירא ולא תפחד מהם:

ובאופן אחר נראה לפקע"ד לפרש כו' הפסוק הזה ישנו עם א' וגו' וגם כוונת אסתר דאמרה ליה לאחשורוש ואילו לעבדים ולשפחות נמכרנו וגו' דמה לה לו' הכי דכל כוונתה היתה להציל את ישר' ולהודיע למלך מחשבת המן וא"כ מה לה לומר הכי וכי לא היינו אצלו בגלות לעבדים ולשפחות ומאי האי דקא אמרה החרשתי:

אמנם נראה עפ"י מ"ש בי"ד סי' רס"ו בשם הרמ"ה. וז"ל גוי ששבייה לישראל קניה בד"ד הדר זביניה לישראל קניה למעשה ידיו דכי היכי דקני ליה גוי למעשה ידיו ה"נ מצי לזבוני למעשה ידיו וכפועל דעלמא ע"כ. אמנם הריטב"א והביאו הנ"י וכן כתב בשיט' הנדפס ליבמות וכן בשי' בקידושין ד' ט"ו מפורש יוצא דס"ל דבמלחמה קונה אותו לגופו ואפי' גוי לישר' וכ"ש גוי לגוי עיש"ב. ומייתי ראיה מגיטין דל"ח וכת' עליו מרן הב"י דראיה הפוכה הוא מביא דאדרבא אמרינן דשבאי גופה לא קני ליה אלא למעשה ידיו

ומהרשד"ם בסי' קצ"ד חי"ד רצה ליישב בב' אופנים עי"ש ולפקע"ד נראה דראייתו היא ממסקנת הש"ס דקאמר דגוי קונה לישר' בחזקה מדקאמר הכתוב וישב ממנו שבי וגוי קונה גוי מדמצינו עמון ומואב טיהרו בסיחון ודלא כפירש"י ואח"כ ראיתי להרב ב"ח בסי' זה דכתב הכי עיש"ב. וכ"ן דס"ל הרשב"א בשי' לגיטין וכ"ן דס"ל הר"ן שם אמנם ראיתי להרב כ"מ בה' עבדים ובספר ב"י שנסתפק דדוקא ישר' קונה את הגוי בשבי קונה אותו לגופו אבל גוי את גוי לא קני ליה בדינים אלו לגופו אלא למעשה ידיו דאמרי' בהשולח שבאי לגופיה מי קני ליה אין קני ליה למעשה ידיו וסיים בסוף לשונו אבל מדברי הרשב"א נר' שסובר דגוי לא קני ליה לגוי חבריה לגופו אפי' בד"ד שכתב בתשו' דעבד ישמעאל אינו קנוי לרבו קנין הגוף אלא קנין פירות וכו' וסתם עבד ישמעאל בארץ אדום בשביה הוא ניקח בד"ד ואפ"ה לא קני גופיה ע"כ ואחר ניו"ק הרי מפורש בדברי הרשב"א בשיטתו לגיטין דס"ל דגוי קני לגוי במלחמה לגופו מדמצינו שעמון ומואב טיהרו בסיחון וגם לישראל קונה מדכתי' וישב ממנו וכו' ודלא כיש מפרשים דהיתה שפחה כנענית עי"ש ודוחק לומר דחזר בו בתשובותיו אלא נר' לפקע"ד דליכא ראיה מהא דכתב בתשו' משום דהתם שאלוהו בראובן דהיה לו ע"כ או ישמעאל ובא שמעון לאותו עבד או דרך פיתוי או בחזקה ומסר אותו לחכמי ישראל וגיירוהו בפני ג' אם יצא העבד לחירות בענין זה וע"ז השיב שערב ב' ענינים זה בזה שע"כ הוא שמל וטבל יען שאינו יכול להיות בבית ישראל כי אם י"ב חו' עד שיקבל מצות מילה וטבילה והכא שכבר היה לראובן בביתו זה העבד בודאי שכבר על וטבל והוא גר והעבד הישמעאלי איננו קנוי לרבו קנין הגוף דכתי' וגם מבני התושבים וכו' והביא סוגית הש"ס דגיטין דאמרו דאין קונים זה מזה וכו' וסיים וז"ל הנה ההפרש שיש בין זה לזה הוא דבעבד כנעני לא עבד כלום שכבר גר הוא אבל בעבד ערל ממש אם הטבילוהו וכו' ע"כ וא"א כמו שהבין מר"ן הב"י בדברי הרשב"א איך כתב לבסוף אבל בעבד ערל וכו' דהיכן דבר עד עכשיו בעבד ערל כדי שישים לנו הפרש זה אלא ודאי נר' לפקע"ד דהאי עבד ישמעאל דנקט הרשב"א לאו דוקא אלא דהשואל נקט הכי מפני פחד שלא לומר עבד ערל נקט הרשב"א ג"כ הכי אבל כל מגמתו הוא ליתן הפרש בין עבד כנעני לשאר עבדים שבזמן הזה שמוכרים את עצמם אבל מעולם לא נכנס בקונה במלחמה ומשו"ה לא הביא ראיה כי אם פסוק דגם מבני התושבים וכו' ולא הזכיר תחי' הש"ס דאמרו שבאי גופיה וכו' משום דהוא לא קאי בקונה במלחמה כי אם בקונה בדמים ולעולם בקונה במלחמה ס"ל כדכתב רש"י דקונה לגופו כדכתיבנא זה נר' לפקע"ד כדי דלא תקשי הרשב"א משי' לתשו' וא"כ זכינו לדין דהרשב"א קאי בסברת הריטב"א ומעתה אזדא ליה מ"ש הרב

ב"ח דס' הנ"י יחידאה היא נגד כל הפוסקים עי"ש דלא היא דהרי מצינו כמה רבוואתא דסברי הכי וכמ"ש וכ"ן דס"ל הרמב"ם מדכתב בפ"א מה' עבדים בדיני ע"מ דאי קנה ישראל בדינים אלו מותר להשתמש בו יותר מדאי אבל לא כעבד והיינו בע"כ כדכתב הכ"מ וכן בפ"ט לענין דיני עבד גוי דקונה אותו בדינים אלו נר' פשוט דקונה אותו:

וראיתי למוהריב"ל בח"ג ס"י שנשאל על ראובן שפדה לשבוי א' יאודי שנשבה במלחמה ומבקש שיתן לו מעותיו והשיב דעיקרא דהאי מילתא איתא התם בגיטין והביא סברת הרשב"א דכתב בשי' לגיטין דקרא וישב משמע אפי' לפני יאוש נעשה שבאי דידיה וקני ליה ואח"כ כתב סברת הרמ"ה שהביא העור ונסתפק כמה ספקות בדברי הרמ"ה ובסוף התשו' כתב וז"ל וכיון דכן הוא דאיכא מאן דס"ל דקניה גוי לישראל בד"ד ואיכא מאן דס"ל דקניה מדין גמור ואפי' שהיינו אומרים דלא קני ליה לא בד"ד ולא בדינא דאוריתא אכתי א"ל וכו' מ"מ לא גרע מחוב דעלמא ע"כ נר' דכל זה דלא גרע מחוב דעלמא היינו לסוברים דלא קני ליה כלל אבל לסוברים דקני ליה לגופיה או לסוברים דקני ליה למעשה ידיו דחייב לו דמים וכ"ז הוא במלחמה אבל שלא בשעת מלחמה כתב הרמ"ה דאין לו דמים אלא שהרב ז"ל נסתפק בדברי הרמ"ה דנהי דלא קניה וכו' מיהו אי אית ליה דמי אמאי לא יהיב ויהיה כשאר חוב דעלמא ע"כ ובסי' כ"ט נשאל בראובן ושמעון ולוי שנשבו בין הגוים וכו' ונתן ראובן דמי פדיון שמעון וכו' והשיב א"ל דלא מבעיא לד' הפו' שכתבו וכו' דקניה קנין הגוף אלא אפי' לד' הפו' מכתבו דלא קניה אלא למעשה ידיו וכו' הרי ממון הוא חייב וכדמוכח מההיא דכתב בעל הטורים בשם הרמ"ה עיש"ב והרואה יראה בשאלה זאת דלא נשאל אלא שנשבו בין הגוים והיינו שלא בשעת מלחמה ובזה כבר כתב הרמ"ה דאין לו דמים אלא דאיכא לאסתפוקי כמו שכתב בס"י וא"כ מאי ראיה מביא מהך פלוגתא שהביא ודו"ק:

וראיתי להרב מ"א בה' עבדים בס"א דהביא ספק הרב כ"מ וכתב וז"ל ולע"ד מדברי הרמב"ם יש להוכיח דכל שלקחו בשביה אפי' גוי קונה את הגוי כמ"ש בהדיא ז"ל וכן אם הרשאה וכו' הרי הוכיח במישור כמ"ש לעיל דהרמב"ם ס"ל דגוי קונה בין ישר' בין גוי ואילו בס"ב בסוף לשונו כתב דאתא לאשמועינן ד"ד ולא תימא נשבה במלחמה גזל הוא בידו וכו' קמ"ל דקנינו קנין גמור הוי למעשה ידיו וכן נר' מדברי הרמ"ה וכו' ונר' שכן הוא כונת הנ"י ומ"ש גופו קנוי ר"ל למעשה ידיו ולכאורה הוא הפך מ"ש בס"א וגם מ"ש הנ"י דהכוונה הוא למעשה ידיו גם זה ליתא לפע"ד מאחר דעינינו הרואות להריטב"א והרשב"א דפי' דבריהם מדמצינו שעמון ומואב טיהרו בסיחון וקרא דוישב ממנו וכו' וא"כ איך נוכל לומר דהיינו למעשה ידיו:

עוד ראיתי להרב הנז' שם בס"א דהק' להרמב"ן דכתב דכל קנין דלא הוי אלא למעשה ידיו במחילה סגי להפקיע קנינו דמאי שנא מע"ע הנמכר לישראל שאעפ"י שאין לו קנין הגוף לא מהניא מחילה וכדאמרינן התם ע"ע גופו קנוי והרב שמחל על גרעונו אין גרעונו מחול וכן ק"ל על הריטב"א בשיטתו על קידושין ד"ו דכתב וז"ל אבל בע"ע שמקבל מתנה מיד רבו ויש לו יד לזכות וכו' זוכה נמי במעשה ידיו ע"י המחילה ע"כ והוא הפך מ"ש רבא זאת אומרת ע"ע גופו קנוי והרב שמחל על גרעונו וכו' ולפקע"ד אפשר לתרץ בדוחק דכו' הש"ס הוא דאין גרעונו מחול לומר דאינו צריך ג"ש אמנם לענין הדמים שחייב לו אה"נ דבמחילה סגי דלגבי ממון הכי הוי דינא וכ"ן מדברי הרשב"א בשי' לקדושין דכתב וז"ל הילכך הרב שמחל על גרעונו אין גרעונו מחול אלא הו"ל כמפקיר עבדו שצריך ג"ש ע"כ הרי דכתב דהמחילה מהני לממון שבו כמו המפקיר אבל לגבי הגט לא מהני וצריך ג"ש כ"נל:

ודרך אגב ראיתי לה' מהרשד"ם שם דכתב דהרי"ף השמיט הך עובדא דהביא הש"ס התם ביבמות. ד' מ"ו והרואה יראה דהך עובדא שנויה ג"כ התם בפ' א"נ וכבר הביאה הרי"ף שם אלא דלא פי' אי קני ליה לגופיה או למעשה ידיו אבל לא השמיטו הך דינא מהלכה וראיתי להרב מ"ז בספרו נ"ב דפ"ט דהקשה מתך סוגיא דגיטין למ"ש התם בפ' מי שהיה נשוי דאמרי' התם מי שהיה נשוי ב' נשים ומכר את שדהו וכתבה הראשו' ללוקח דין ודברים אין לי עמך השניה מוציאה מודו והראשונה מהשניה והלוקח מהראשונה וחוזרת חלילה עד שיעשו פשרה והלא הכא הראשונה מוציאה מיד השניה ואפי"ה חוזר הלוקח ומוציא מידה וא"כ ה"ה נמי נימא התם דאף דישר' לקחו מיד סיחון ועוג דיחזרו עמון ומואב ויקחו את ארצם מיד ישראל ועי"ש מה שתי'. ולפקע"ד נר' לתרץ דלא. דמי דהתם כיון שגוי קונה מגוי במלחמה וא"כ זכו בארצם מן הדין ונשתקע שם עמון ומואב ונעשו ארץ סיחון ועוג ומשו"ה כשחזרו ישר' ולקחום לקחו ארץ סיחון ועוג לא כן התם דהאי קרקע קאי בחזקת בעלים הראשונים ואפי' אחר שמכרו האי מכירה לא הוי מכירה גמורה כיון שהוא משועבד לכתובת אשתו קודם מכירתו וכולם באים לטרוף מכח בעליו משו"ה חוזרות חלילה לא כן עמון ומואב דלא נשאר להם שום זכות כלל ודו"ק:

והנה ראיתי להרב ב"ח דכתב וז"ל גם הרמב"ם כתב. בפ"א בה' עבדים בדין ע"ע ולא כתב דבעי גיטא דחירותא ואח"כ בפ"ט כתב לענין ע"כ וכאן נראה דמפרש הני עובדי בתרי גווני עובדא דפ"ט לענין עבד ישר' ועובדא דפ' החולץ לענין ע"כ והיא גם כן שיטת הרמ"ה וכו' עכ"ל ותמיהני עליו דדין ישר' כבר פסקו בה' גזילה פ"ה הל' י"ז וכתב הכ"מ ודינם כדין ע"ע שאסור לעבוד בו עבודת עבד אבל בד"ד משתעבד בו וא"כ נראה דס"ל

דגופו קנוי כע"ע וצריך ג"ש וכמ"ש הכ"מ בפ"ט לענין ע"כ איך שיהיה נמצינו למדין במחלו' הוא שנוי אי קונה גוי לישר' במלחמה לגופו או לא. והרב מ"א כתב דלא אמרו דעבד הנלקח במלחמה דקנוי קנין דגוף אלא בישראל שלקח מיד המלך או מאנשי החיל שלו אבל אי אח"כ חזר אחד מאלו ומכר עבד זה לגוי אחר דנראה דלא זכה בו הלוקח דלא שייך השתא לומר ד"ד דמה איכפת ליה למלך בקנינו של זה השני אם יהיה קנינו קנין גמור או לא והביא ראיה מן דין המכס עי"ש. ומתוך דברי הרב נכנסתי לבית הספק ג"כ בזה האופן דהיינו מלך שעשה מלחמה ולקח שביה ומת אותו המלך וקם בנו או בן בנו אי אמרינן שכולם באים מכח המלך הראשון וגם הם אית להו קנין הגוף או דילמא ד"ד לא נאמר כ"א במלך הראשון דהוא קנאם בחזקה אבל בנו או בן בנו כמו מכרם לגוי אחר דכתב הרב הנז' דלא קנה או דילמא דוקא התם קאמר הרב דלא קנה משום דיהיב טעמא דלא איכפת ליה בקנינו של שני לא כן בבנו או בן בנו דכולם מכחו קא אתו ורצונו הוא דיקנו כמו שקנה הוא. מעתה נבא לכוונת הפסוקים הנ"ל דקאמר ליה המן לאחשורוש ישנו עם אחד וגו' ר"ל שלקחנו אותם במלחמה וכיון שכן קנוים לנו לגופם אבל עתה הם מפוזר ומפורד בין העמים ולא יש מלכות שלא יש מהם וע"כ רוצים לפרוק עול כסב' הרב מ"א דכיון שבא לרשות גוי אחר לא הוי קנוי לגופו ובשביל זה ואת דתי המלך אינם עושים ועוד אפשר לו' עפ"י מ"ש דכ"ז הוא למלך עצמו ששבה במלחמה אבל אם נתרוקנה רשות לא אמרינן והכא תחילת שביה של ישר' היה ע"י נ"נ הרשע אבל עכשיו שעבר כמה דורות ובאו ליד אחשורוש הוי כגוי אחר דלא זכה בו קנין הגוף ומשו"ה רוצי' לפרוק עול ואת דתי המלך איני' עושו' האמת אינו כן דלא מצינו בפוסקים דהכי הוי דינא אלא דהרב מ"א נסתפק בדבר ולא בשביל זה נאמר דמותר לעבור על גזרת המלך וא"כ בודאי שרצונם למרוד במלך ולצאת מתחת ידך בטענות אלו ולהכי אין שוה להניחם אם על המלך טוב וגו' כיון שהם מורדים במלכות. אך כיון שבאה אסתר המלכה להתוכח עם אחשורוש הודיעה לו שכל זאת הטענה הבל ואין בה מועיל משום דא"א דאינו האמת כמ"ש אלא הם ככחם מתחילתם כך עכשיו וקנו אותם לגופם למאי נפקא מינה להשתעבד או למכור בדין עבד אבל לא מצינו דבשביל זה חייבים מיתה ומשו"ה קאמר לה ואילו לעבדים ולשפחות נמכרנו החרשתי דכך הוא הדין אבל גזרת להשמיד ולהרוג לא שמענו ואם כפי דבריו דמשו"ה הוו כמורדים במלכות וחייבים גם זה ליתא דאין הצר שוה בנזק המלך ר"ל זה הצר המן הוציא זה שהם מורדים משום דלא איכפת ליה בנזק המלך דיעשה הדין האמת או להשתעבד בהם או ימכור אותם וירויח המלך לא כן בגזרת להשמיד ולהרוג דאיכא נזק המלך דלא ירויח כלום מהם ולזה הבין המלך

והשיב לה מו הוא זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לעשות כן ר"ל דאני מעולם לא מלאני לבי לעשות הפך הדין אלא חשבתי בדעתי שטענתו של המן היתה כדין ומשום הכי הסכמתי עמו אבל עכשיו שאתה מודיעני שאין הדין כן בודאי שלא יהיה מין שימלא לבו לעשות כך הפך ק הדין:

דרוש לנישואין

שסידר מורי הרב בעהמ"ח ס' בני בנימן זלה"ה לאחד מתלמידיו בשנת דתקצ"ג ליצירה: והנושא בא:

ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך. ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה ה' ויפוצו אויביך וינוסו משנאיך מפניך ובנחה יאמר שובה ה' רבבות ם אלפי ישראל:

איתא במדרש אשרי איש ירא את ה' זה הוא מ"ש הכתוב שקר החן והכל היופי אין מתבקש לא יופי ולא עושר ומה הוא מתבקש יראת חטא שנא' אשה יראת ה' היא תתהלל ע"כ:

ידוע דבר ומפורסם הענין כמה גדלה מעלת יראת ה' ולהיות האדם מתעסק תמיד ולהתחזק ביראת ה' כדכתיב מה ה' אלקי' שואל מעמך כי אם ליראה וכמ"ש במאמר הנצב פתח השער שאין מתבקש לפני הקב"ה כי אם יראת חטא וראוי לשים לב להבין מאמר רז"ל הלזה דמה בא ללמדנו באין מתבקש לפני הקב"ה וכו' אלא נראה לפקע"ד דיובן עם מאי דאיתא בש"ס דברכות גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים דאילו בירא שמים כתיב אשרי איש ירא את ה' ואילו בנהנה מיגיעו כתיב אשריך וטוב לך אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב נמצינו למדין מדברי רז"ל דיברא שמים דכתיב אשרי איש הוא בעוה"ז עוד אמרו רז"ל בתענית ד' ל"א ארבעה משפחו' היו בירוש' יפיפיות שבהם היו אומרו' תנו עיניכם ביופי שאין האשה אלא ליופי נמצא דבעולם הזה אין האשה אלא ליופי דעפי"ז נראה כו' רז"ל דנתקשה הכתוב אשרי איש וגו' מדקאמר איש אימעטה אשה דבאשה לא שייך אשרי משום דאין האשה אלא ליופי בעוה"ז וכתיב שקר החן וגו' אשה יראת ה' וגו' נראה דבאשה שייך להללה בשביל יראת ה' ולא בשביל היופי דהוא שקר והבל לזה קאמר אין מתבקש לפני הקב"ה וכו' הכוונה שלפני הקב"ה אין מתבקש לא יופי ולא עושר אלא יראת חטא אבל לגבי בני אדם אנה"נ שאין האשה אלא ליופי ונמצא דהכתוב דקאמר אשה יראת ה' הוא לפני הקב"ה ופסוק אשרי איש הוא בעוה"ז לגבי בני אדם ומשו"ה כתיב אשרי איש ולא אשה: והנה כדי להבין תחילת

הכתוב דקאמר רבות בנות עשו חיל ואת עלית על כולנה שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל עפ"י האמור התם בתעני' דד' משפחות היו בירוש' והיו אומרות היפיפיות תנו עיניכם ביופי שאין האשה אלא ליופי עשירות שבהם תנו עיניכם בממון מיוחסות שבהם אומרות תנו עיניכם במשפחה שאין האשה אלא לבנים עניות שבהם אומרות קחו מקחכם לש"ש ובלבד שתעטרונו בזהובים. נמצא דד' חלוקות איכא בנשים כאמור ועוד איכא חלוק אחר דאם היא יראת ה' העולה על גביהן דעושה קורת רוח בעלה עמה בכל מכל ולזה קאמר שלמה בחכמתו הן אמת שרבות בנות עשו חיל ר"ל הם מצאו חלוקות רבות כדי שיקחו לבעליהן וימצאו חן וחסד לפני בעליהן איש לפי מידתו יש מי שנותן עניו ביופי ויש מי שנותן בממון ויש במשפחה ואפי' שתהיה מוכת שחין אבל אני מיעצך שתברר המעולה שבכולן משום שהכת האומרת תנו עיניכם בממון הוא שקר והממון הוא חן כדכתי' העושר והכבוד וחן וכבוד אחת היא וכמ"ש העולם יש ממון יש כבוד ולזה אמר זה הכח הוא שקר משום דהממון אין לו רגלים כמו השקר דאין לו רגלים משום דהממון נקרא זוזים שזזים ממקומם נמצא דהתעיף עיניך בו ואינינו והכת האומרת תן עיניך ביופי גם זה הבל דכמה יפיפיות היו בעולם ונעשו שחורות כעורב אלא אשה יראת ה' היא תתהלל ואשה כזאת תבקש שהיא מעולה על כולנה ולזה לא קאמר כי אם השתיים דהיינו ביופי והעושר השייך בהן גנות אבל במיוחסות לא קאמר בה שום גנות דהאמת הוא דאין האשה אלא לבנים וכיון שהיא בת טובים בניה דומין לאחיה אבל יראת ה' היא מעולה משום שמדריך את בניה ביראת ה': והנה כדי להבין מאמר רז"ל האמור גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים וכו' דלכאורה יל"ד דממה נפשך אם הנהנה מיגיעו הוא ירא שמים ג"כ ודאי שהוא גדול ומה בא ללמדנו שהוא גדול ואם הוא נהנה מיגיעו לבד ואינו ירא שמים איך יתכן שנאמר ע"ז גדול ח"ו שיהיה יותר מירא שמים ועוד דמילת אשריך דדריש לעוה"ז ומלת וטוב לך דדריש אותו על עוה"ב א"כ התם דקאמר קרא אשרי האיש ירא את ה' צ"ל דהוא בעוה"ז לבד וזה הוא תימה דבעוה"ז לבד קא משכח ליה קרא דהוא אשרי ולא לעוה"ב ועוד דלמה נקטו רז"ל בלשונם הטהור בלשון הנאה ולא אמר גדול האוכל מיגיעו אלא נר' עפ"י חקירת הראשונים והביאו הרב שארית יעקב דלמה עשה ה' ככה לברוא לאדם ע"י איש ואשה וכי ח"ו קצר קצרה ידו לברוא אותם מן האדמה כמו אדם הראשון דנבראו עפר מן האדמה והמפרשים איש לדרכו פנו יע"ש ונר' לפ"ד דיתורץ שפיר עפ"י מ"ש להרב הגדול בספרו הבאיר פתח עינים במס' סוטה ומטי לה משם הרב ז"ב דהת"ח ניזון הוא בעוה"ז בזכות האשה שעושה כבוד לה כדכתיב ולאברם הטיב בעבורה והיא יש לה חלק בתורתו לעוה"ב עי"ש נמצינו למדין

מדברי הר' ז"ל שבהצטרפות שניהם כאחד טובים איש ואשה שזכו זוכים הם לב' עולמות עוה"ז ועוה"ב ובאמת דאיכא לדקדק בדברי הרב ז"ל דהלא מצינו לר' חנינא ן' דוסא ור"א ן' פדת דהיו צדיקים גמורים ודחיקא להו שעתא טובא דצרה דעניותא רדיף אבתרייהו ואם יאמר דנשותיהם לא היו נוהגים כשורה חלילה לן לומר כדבר הזה כדאמרו התם בנס שעיסתה דשכנתא נתטרא עי"ש ואם נאמר דאינו בשבילה כי אם בשביל זכות חנינא בעלה כ"ז אינו מדמצינן דנתנה לו עצה ההוגנת לו כל הצדיקים אוכלים על שולחן של ב' רגלים עי"ש אמנם כבר אמר הרב ז"ל ואין משיבין על האר"י וכו' ובמקום אחר נאריך בזה בע"ה דעפ"י דברי הרב ז"ל יובן כוונת הכתוב התם בקהלת טובים השנים מן האחד אשר יש להם שכר טוב בעמלה וכו' כי אם יפול האחד יקים אותו חבירו ואילו האחד שיפול ואין שני להקימו דלכאו' י"ל באומרו שכר טוב דהיה די באומרו יש להם שכר בעמלם ובודאי שהוא שכר טוב ועוד מאי האי דקאמר בעמלם ואם הוא אחד לא יש לו שכר על עמלו דנר' דדוקא בהיותם שנים הם עמלים אלא עפ"י האמור ניחא דבא שלמה המלך ע"ה להזהיר אותנו שלא נכנס בזאת לו' למה עשה ה' ככה לברוא לאדם ע"י איש ואשה ולא בראו מן האדמה לזה קאמר דזה הוא יותר טוב בהיותם שנים כאחד איש ואשה שזכו ולזה קאמר טובים השנים מן האחד ר"ל להיותו בריאת אדם כאחד מן האדמה משום דעכשיו יש להם ב' עולמות עוה"ז ועוה"ב והיו שכר טוב שכר בעוה"ז ע"י האשה שעושה מצות בעוה"ז וטוב ההוא לעוה"ב כו' כדאמרו רז"ל וטוב לך לעוה"ב ומצא דמילת טוב שייך לעוה"ב והוא בעמלם בהיותם שניהם עמלים בתורה לא כן אם ח"ו אינם שניהם כאחד טובים ואינם עמלים בתורה ובמצות דחסר מנייהו איזה עולם או טוה"ז או עוה"ב אבל עכשיו שנים טובים אם יפול האחד ר"ל כשישלים שכר מצותיו של האשה שכבר אכלם בעוה"ז יקים אותה בעלה לעוה"ב ע"י תורתו ומצותיו לא כן אם הי' נברא יחידי והיינו בלא איש ואשה אלא עפר מן האדמה תינח דהיה צדיק וכשר אבל לא היה כי אם בעולם אחד או בעוה"ז או בעוה"ב כר"י דאמר שכר מצות בהאי עלמא ליכא או כרבנן בעוה"ז ונמצא דהיה מפסיד אחד משני עולמות וזה אומרו ואילו האחד שיפול ואין שני להקימו ר"ל ואילו היה האחד כשיפול ר"ל כשישלים שכר מצותיו או בעוה"ז או לעוה"ב למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה אין שני להקימו ולא כן עכשיו דאיכא שכר טוב בעמלם דעפי"ז נר' לע"ד כונת רז"ל דאמרו ההם ביבמות כתוב בספר ן' סירא אשה טובה מתנה טובה לבעלה וכתי' בחיק ירא אלד'ים תנתן דלכאורה צריך להבין למה נקטו רז"ל בלשונם הטהור לשון מתנה דמן הראוי שיאמרו כדאמ' לקמן אשה יפה אשרי בעלה ועוד מאי האי דקאמר בחיק ירא וכו' דנר' דשכר האשה טובה הוא שצריך שיהיה

דוקא בחיק ירא אלד'ים ולא בחיק אחרים אלא עפ"י האמור ניחא דקאמר אשה טובה דהיינו דהיא צדקת וכשרה במעשיה תדע לך דהוא מתנה טובה מאת הקב"ה דאם לא ח"ו אתה מפסיד איזה עולם משניהם דהיינו עוה"ז ועוה"ב מן הראוי הוא שתנתן בחיק ירא אלד'ים משום דירא אלד'ים כתיב ביה אשריך בעוה"ז וכיון דיש לו אשה טובה כבר אוכל בשבילה בעוה"ז וא"כ ממילא נשאר חלקו ונחלתו לעוה"ב וזוכה לשתי עולמות מעתה נר' לע"ד דלזה כיונו רז"ל באומרם גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים ר"ל מי שהוא נהנה מיגיעו דהיינו משכר מצותיו ותורתו הוא נהנה לעוה"ב זה הוא גדול ואיך יתכן זה דהיינו שזכה לאשה טובה כשרה וצדקת ואכל הוא בשבילה בעוה"ז ונשאר יגיעו ויגיע כפיו ונהנה הוא מהם לעוה"ב ושייך לשון הנאה לעוה"ב כדאמרו רז"ל עוה"ב אין בו לא אכילה ולא שתיה אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה וא"כ זה שזכה לאשה טובה ואכל בשבילה בעוה"ז ונשאר שכר מצותיו לעוה"ב והוא נהנה מהם הוא גדול יותר מירא שמים לבד דלא זכה לאשה טובה כדי לאכול ממנה בעוה"ז דאילו בירא שמים כתיב אשרי האיש וכו' אשריך בעוה"ז לא כן בזה דהוא נהנה מיגיעו דהיינו שזכה לאשה טובה כתי' ביה אשריך וטוב לך אשריך בעוה"ז וטוב לך לעוה"ב:

והנה כדי להבין המשך הפסוקים אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך בניך כשתילי זיתים ראיתי למר"ן ה' אב"א בכת"י דהוא ז"ל מפרשן עפ"י הר' דברי שלמה דכתב בפ' ויצא האדם יכול לידע אם היא בת זוגו והיא חלקו ונחלתו ולא יגרש אותה מבניו דכשיולד לו בנים צדיקים מהוגנים בודאי זאת היא עצם מעצמותיו דזה נר' דכיון דהע"ה באומרו דאשתך כגפן פוריה ר"ל שהיא נותנת פרי ויולדת לך בנים תדע לך שצריך שתהיה בירכתי בתיך ולא תגרשנה אבל צריך ג"כ שתהי' בניך כשתילי זתים דהיינו צדיקים דהצדיקים נמשלו לזית דעפי"ז נר' לפקע"ד כונת הפסוק בן חכם ישמח אב ובן כסיל תוגת אמו דהוא הדבר אשר דברנו דכיון דהבן הוא חכם בודאי שהוא צדיק וכמ"ש רז"ל תורה שבו מחזירתו למוטב א"כ ישמח אב דמצא בת זוגו והראיה דיצא ממנו בן חכם אבל אם ח"ו הוא בן כסיל תוגת אמו דגילה הבן דאינה בת זוגו וצריך לגרשה כדי לבקש חלקו ונחלתו משו"ה מגיע התונה לאמו דוקא והנה כדי להבין תשלום הפסוק הנה כי כן יבורך גבר ירא ה'. שמעתי מפה קדוש אריה דבי עלאי המלאך רפאל דמטי משם המפרשים דהכונה הוא עם תחי' המזמור דקאמר אשרי כל ירא ה' וכו' ומספר והולך אשתך כגפן פוריה וכו' דנמצא דמי שהוא ירא ה' זוכה לכל הברכות הללו לכן מי שרוצה לברך את חבירו יאמר לו יה"ר שתהיה ירא ה' וממילא זוכה לכל הברכות הללו לזה

קאמר הנה כי כן יבורך גבר ירא ה' ר"ל עכשיו שאמרנו שירא ה' זוכה לאלו הברכות יבורך גבר ירא ה' ונמצא כלול מכל הברכות וק"ל:

ועפ"י דברי הר' דברי שלמה הנז"ל נר' לפרש כונת הפסוקים האמורים ברבקה וכה תארם מה' יצא הדבר לא נוכל לדבר אליך רע או טוב דלכאורה יל"ד מאי קאמרו לא נוכל וכו' דניחא אם היה להם לדבר רע ולא דברו משום דמה' יצא הדבר אבל אם היה להם לדבר טוב למה לא דברו אדרבא הוא סיוע לאליעזר:

והנה מר"ן זקני מישב זה עפ"י מ"ש התם בקידושין פ"ב האומר לאשה הרי את מקודשת לי ע"מ שאני עשיר ונמצא עני או ע"מ שאני עני ונמצא עשיר אינה מקו' ר"ש אומר אם הטעה לשבח מקו' ואמרו בש"ס אמר עולא מחלוקת בשבח ממון אבל בשבח יוחסין ד"ה אינה מקו' מ"ט מסאנה דרבה מכרעאי לא בעינא ופירש"י לא ניחא לה בשבחו המתגאה עליה וי"ל דאפי' בשבח ממון שייך זה הטעם דמתגאה ולמה נחלקו בשבח ממון ותירץ דיש חילוק בין שבח ממון לשבח יוחסין דממון אינו יכול להתנאה עליה דיכולה היא שתאמר בגזילה בא ממון זה לידך אבל בשבח יוחסין לא שייך לדבר שום טעם דעפי"ז הוא היה מכוין לפר כוונת הכתוב דהכוונה דאמרו לו לבן ובתואל הלא תדע לך שמה' יצא הדבר ומשו"ה לא יוכל לדבר רע דהיינו לומר לך שהוא אינו ראוי להתחתן בנו גם לומר שהוא טוב כ"כ כדי שנ' מסאנא דרב מכרעאי לא בעינא גם זה לא נוכל לדבר אליך כיון שמה' יצא הדבר ומשו"ה הנה רבקה לפניך קח ולך אמנם עפ"י דכרי הר' דברי שלמה הנז"ל ניחא והוא דנדקדק עפ"י דברי הר' הנז' דניחא אם יצאו כל בניו אשר ילדה לו צדיקים היא הוכחה דהיא בת זוגו אבל אם ילדה לו אחד צדיק ואחד רשע עדין איכא ספיקא אם היא בת זוגו או לא ולזה אמרו לו הלא תדע לך שמה' יצא שרבקה היא בת זוגו של יצחק ומשו"ה לא נוכל לדבר דאי לאו הכי אלא תאמר לנו שנמתין עד שילד לו בנים ומהם יוכיחו אם היא בת זוגו אי לא ליכא הוכחה משום דאנו רואים דעתידה להוליד ב' בנים אחד רע ואחד טוב וא"כ מן הבנים ליכא הוכחה אלא משום דמה' יצא הדבר משו"ה ותהי אשה לבן אדונך:

והנה במדרש דרשו מה' יצא הדבר מהיכן יצא מהר המוריה יצא דברי ר"י בשם ר"ח דלכאו' יל"ד דמה שאלה היא זאת מהיכן יצא הלא הפסוק מכריז מה' יצא הדבר ונראה לפקע"ד שיובן במה שראיתי לה' נ"ב במצוה מ"ג שהוא ז"ל חקר חקירת חכם דאיך צוה הקב"ה וכי ימכור איש את בתו ואמרו בספרי בתו ולא בנו ומאי חי' איכא בין בתו לבנו והוא ז"ל מתרץ ב' תי' האחד עפ"י מ"ש הקדמונים והביאו ה' של"ה ד' שפ"א דנשמת הנקבה נאצלת מנשמת הזכר ן' זוגה ואותו חלק ניתן בתורת שאלה לאיזה אדם לפי רצון

הבורא יתברך עד בא יבא ן' זוגה ולאוקמא בכילתא כילת חתנים ולהחזירה לו לאותו הזכר שנאצל ממנו ולכך האב משתמש בה כל ימי שאלתה להיות כל הנאה שלו כדין שואל והיינו דתנן האב זכאי בבתו במעשה ידיה וכו' משא"כ הבן דהוא דוקא בפקדון כדאיתא בע"פ ואסור ליגע בו ולכך אין להאב זכיה בבן כלל אפי' בהיותו קטן דאסור להשתמש בפיקדון ומסיים בה דלמה לגבי הבת ניתנה בתורת שאלה דוקא הענין הוא יען שהיא נאצלת מנשמת הזכר א"א להוליד היאך ישתנה מן משפיע שתהיה היא נשפעת ומקבלת לכך ניתן אותו חלק נשמת הזכר לאיזה אדם בתורת שאלה והשואל מלבישה בגוף הנקבה ובזה עושה אותה מן משפיע נשפעת ומקבלת וכמ"ש ה' של"ה בד' של"ה פ' כי תצא כי ע"י הלבוש אפשר לעשות אותה מן משפיע נשפעת ומקבלת ועי"ז אפשר לה להוליד וניתן בתו' שאלה משום דבשאלה הדרא בעיניה למרא ולא ליקני לה אותו השואל הניתן לו אותה נשמה והיינו טעמא דקורא אדם לחמיו אבי כדילפינן ואבי ראה גם ראה יען שחלק מנשמתו היתה נתונה לו והוא הוציא אותה מן הכח אל הפועל לכך בשם אבי יכונה ולא אבי ממש עכת"ד ע"ש:

ולכאורה יש להבין במאי דקאמר דע"י דמלביש אותו חלק בגוף הנקבה ע"י זה ראויה להוליד כי לא בא בפי' דבריו איך נעשית לבוש הנקבה אם נאמר ע"י הזיווג שמזדווג א"כ גם נשמת הזכר בבואו באיזה אדם ע"י הזיווג מלביש אותו לבוש הנקבה ואיך יתכן שיולד לו לאדם בנים זכרים ונר' לפקע"ד שיובן זה עם מ"ש רבינו בחיי בפ' כי תזריע על מה שדרשו רז"ל אשה כי תזריע וילדה זכר אשה מזרעת תחי' יולדת זכר איש מזריע תחי' יולדת נקבה היאך יתכן דמהזכר יבא נקבה ומהנקבה יבא זכר והוא ז"ל מפ' לה דהאמת הוא דמכח הזכר יצא זכר ומכח הנקבה יצא נקבה אלא דכוונת רז"ל הוא דכיון דהיא מזרעת תחי' ואח"כ מזריע הזכר נמצא דעילאה גבר ומשו"ה יולדת זכר וכיון דהאיש מזריע תחי' ואח"כ מזרעת הנקבה נמצא ג"כ דעילאה גבר ויולדת נקבה. נמצינו למדין דהעיקר הוא לבוש העליון אם הוא לבוש זכר יוצא זכר ואם הוא לבוש נקבה יוצא נקבה ומשו"ה כתב הרב נ"ב דמלביש אותו חלק בגוף הנקבה דעפ"י דברי הרב נר' לפקע"ד דיומתקו דברי רז"ל דאמרו התם במסכת שבח אמר רבא מאן דרחים רבנן הויין ליה בנין רבנן מאן דמוקיר רבנן הויין ליה חתנותא רבנן מאן דדחיל מרבנן הוא גופיה הוי צורבא מרבנן ואי לאו בר הכי הוא משתמעין מינייהו כצורבא מרבנן ע"כ. דלכאו' כל הרואה יראה ויתמה היאך הוא מידה כנגד מידה דרחים שיהיה לו בנים ומאן דמוקיר חתנותא ודדחיל הוא גופיה ועוד דלגבי דידיה ואי לאו בר הכי וכו' ולב' המידות דרחים ומוקיר לא קאמר ואי לאו בר הכי וכו' אלא עפ"י האמור ניחא ונקדים עוד מאי דאתמר

התם בשבת מפני מה בניו ובנותיו של אדם מתים כשהם קטנים כדי שיבכה ויתאבל על אדם כשר וכי ערבונא שקלי מיניה אלא מפני שלא בכה ונתאבל על אדם כשר. מעתה נבא לכונת רבה דקאמר מאן דהוה רחים רבנן בודאי שאהבה של רבנן חקוקה בתוך לבו וא"כ כיון שרואה ח"ו איזה מרבנן שנפטר מן העולם הוא בוכה ומתאבל עליו א"כ מן השמים ראוי שתנתן לו בתורת פקדון נשמת זכר ושיהיה צורבא מרבנן ולא חיישינן שימות כשהוא קטן מאחר דאינו ראוי לעונש. אבל מאן דמוקיר רבנן דעושה להם כבוד לבד אבל אהבה בתוך לבו ליכא אלא דמוקיר להו לבד חיישינן דילמא כשרואה איזה אדם שמת אינו בוכה עליו וא"כ מן השמים צריכים להמית את בניו ח"ו משו"ה זוכה לאותו חלק של נשמת הזכר דהוא צורבא מרבנן ואח"כ היא נשאת עמו ונמצא דזוכה לחתנותא רבנן והאי דקאמר רבא בניו ובנותיו לאו דוקא אלא דעיקר הוא בניו אבל מאן דדחיל מרבנן כולהו איתנהו אהבה וכבוד משו"ה אין צריך לתש' שכר ע"י בניו ובנותיו אלא הוא גופיה צורבא מרבנן ואי לאו בר הכי הוא דהיינו עפ"י רז"ל דבשעת יצירה גוזרים עליו חכם או טפש וא"כ אם נגזר עליו דלא יהא צורבא מרבנן איך יתכן שיהא צורב' מרבנן משום דדחיל משו"ה אמר הקב"ה משלם לו במטבא דישלם לו דישתמע מילוהי כצורבא מרבנן משו"ה בהאי חלוקא קאמר ואי לאו בר הכי לא כן כב' חלוקות אחרות דדוקא חכם וטפש נגזר בשעת יצירה לא כן בבנים ובנות דזה לא נגזר בשעת יצירה וע"י זכות כזה דרחים ומוקיר זוכה לבנים רבנן וחתנותא רבנן:

מעתה נחזור לכונת המדרש דאמרי' מהיכן יצא מהר המוריה יצא והוא דלבן ובתואל בההוא פחדא הוו יתבי דאיך יתכן דרבקה היא בת זוגו דיצחק והלא כל עיקר של הקב"ה ליתן חלק ונשמת הזכר לאיזה אדם בתו' שאלה היא כדי שיהיה לו בנים ממנה וכאן יצחק אינו ראוי להוליד והוא כמ"ש הר' נ"ב במצוה ל"ב דיצחק היתה לו נשמה מעלמא דנוקבא וע"י העקידה פרחה לו אותה נשמה מעלמא דנוקבא ובאה לו נשמה מעלמא דדוכרא לזה אמרו מהר המוריה יצא ר"ל שהר המוריה גרמה לו שתהיה רבקה בת זוגיה ליצחק דאי לאו הכי אינה ראויה לו כיון שאינו ראוי להוליד וא"כ איך יתכן שתנתן רבקה לו:

והנה כדי להבין תשלום המאמר הזה דקאמר רבנן אמרי מהיכן יצא ותהי אשה לבן אדוניך דלכאו' ראוי להבין במאי פליגי ר"י ורבנן וראיתי לה' יד יוסף דהוא ז"ל מפ' עפ"י מנהג העולם דהחתן הולך אצל הכלה משום דבעל אבידה חוזר על אבידתו כדכתיב כי יקח איש אשה דרכו של איש לחזור אחר אשה וכאן יצחק לא בא אצל רבקה כמנהג העולם אלא רבקה צריכה לילך אצל יצחק. לזה איפליגו ר"י ורבנן דר"י סבר מהר המורים

יצא ר"ל בזכות הר המוריה שפשט צוארו ע"ג המזבח והיה עולה תמימה ונפסלת ביוצא משו"ה צריך שתלך רבקה אצל יצחק ורבנן סברי שלא מהאי טעמא אלא משום שלא יניח לאברהם אביו יחידי ויצא לישא אשה משו"ה אמרו מותהי אשה לבן אדונך ר"ל להיותו האדון הגדול אברהם יחידי משו"ה לא איכפת לן אם לא יבא יצחק אצל רבקה. אמנם ראיתי לה' נחלת בנימן דנתן טעם אחר למה צוה ה' ככה וכי ימכור איש את בתו דוקא ולא בנו וז"ל משום דתמן תנינן מי חוזר כל מי בעל אבידה חוזר על אבידתו נמצא דהאשה היא אבודה מבעלה והיא מוצאת אצל אביה ושנינו בש"ס המוציא אבידה אם הוא דבר שעושה ואוכל הרי זה עושה ואוכל ואם היה שכרן יתר על אכילתן היתר לבעלים ואב חייב במזונות בתו ולכך כל שבח נעוריה לאביה עד עת בגרותה או עד עת שתנשא משו"ה נהגו כל ישראל להרבות נדוניא לחתנים ומנהגן של ישראל תורה היא להחזיר להם המותר משו"ה נתנה התורה רשות לאב למכור את בתו בהיותה קטנה. נמצינו למדין מדברי הרב דמן הדין חייב האב ג"כ ליתן את בתו נדוניא מדין מציאה דהיתר לבעלה והיינו מפרי מעשה ידיה ואינו נותן כלום מדידיה דעפ"ז נר' לפקע"ד דיובן כונת המשך הפסוקים וכה תארם ותען רחל ולאה ותאמרנה העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו הלא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו ויאכל גם אכול את כספינו כי כל העושר אשר הציל אלד'ים לאבינו לנו הוא ולבנינו ועתה כל אשר אמר אלד'ים אליך עשה דלכאורה יל"ד מהו לשון דאמרו העוד לנו חלק וכו' דנר' דכונתם הוא דהיה להם חלק ונחלה אבל עכשיו לא נשאר להם. ועוד התינח דהיה להם תרעומות הלא נכריות דהיינו שמכרן ליעקב בשכר העבודה אשר עבדו אבל מאי דקאמרי ויאכל גם אכול את כספינו נר' דאין לו שחר דמה כסף אכל לבן מדידהו ואיך קאמרי כספינו ועוד באמרם כי כל העושר אשר הציל לנו הוא וכו' דהלא יעקב בתחי' דבריו אמר ויתן לי וא"כ נמצא דיעקב קאמר שבזכותו הציל ה' את מקנה לבן ויתן לו וא"כ נשים צדקניות כרחל ולאה אומרים לנו הוא הפך סברתו ועוד שהן הוסיפו על דבריו וקאמרי עושר והוא אמר מקנה אביכם והם אומרים עושר. והנה רש"י פיר' נכריות אפי' בשעה שדרך בני אדם לתת לבנותיהן נידוניא חשב אותנו כנכריות. כי מכרנו. בשכר פעולת י"ד שנים שעבדתו. כי כל העושר. כי משמש בלשון אלא כלו' משל אבינו אין לנו כלום אלא מה שהציל הקב"ה מאבינו לנו הוא נמצינו למדין מדברי הר' ז"ל שבכלל תרעומותם הוא על דבר הנידוניא אשר דרך בני אדם לתת לבנותיו והוא לא נתן להם אבל לא תקן לשון כספינו דקאמרי אלא הוסיף ואמר שלנו הוא. ועדיין הקו' עומדת איך קאמרי שלנו הוא אלא עפ"י דברי הרב ניחא דעיקר תרעומותם היתה דכיון דאנחנו אצלו בתו' מציאה ומן הדין שיתן לנו מהר ומתן

חלף שכר מעשה ידינו יען שהוא חייב במזונותינו וכדאמ' הרב ז"ל ומצינו שאמותינו הקדושות עבדו את אביהן כדכתי' ורחל באה עם הצאן אפר לאביה כי רועה היא ומש"ה נתרעמו עם יעקב ואמרו לו הלא תדע לך שמן הדין היה לנו חלק ונחלה בבית אבינו והוא נהג עמנו כנכריות שמכרנו וכדכתב רש"י ז"ל אפי' בשעה שדרך בני אדם לתת וכו' דהוא לא נהג עמנו הכי להפטר מחיובו כדרך כל העולם ונמצא שתרתי לרעותא עבד אחת שמכרנו בשביל העבודה אשר עבדת לו י"ד שנים בשבילנו זאת שנית ויאכל גם אכול את כספינו דהיינו הראוי להנתן לנו בתו' נידוניא כברכת ה' א"כ ועתה בראותינו שהקב"ה הציל את כל העושר הזה ממנו ונתן לך ידענו בבירור שאינו כמו שעלה בדעתך שהוא בעבור שהחליף את משכורתך לבד ששלם לך הקב"ה דאם איתא להאי עושר מאן דכר שמיה שכר פעולתך הוא דבר שיש לו קצבה אלא ודאי שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה ורצה הקב"ה ליתן לך גם חלקנו מנדוניתינו הראוי להינתן לנו וזה הוא כונתם כי כל העושר מדראינו שנתך לך עושר מזה ידענו שיש לנו חלק ונחלה עמך ומשו"ה קאמרי לנו הוא ולבנינו ועכשיו לא נשאר לנו על אבינו שום חלק ונחלה לטעון א"כ כל אשר אמר אלד'ים אלד'יך עשה: והנה ראוי להבין בדברי הר' נ"ב בזה איך קאמר דמנהגן של ישראל תורה היא לתת לבנותיהן נידוניא וכו' דמצא להם שורש בדבר המנהג דהלא הוא הפך הדין דאמרו התם במס' בתרא ד' קל"ג אמר שמואל לא תיהוי באעבורי אחסנתא אפי' מברא בישא לברא טבא דלא ידענא מאי זרעא נפיק וכ"ש מברא לברתא ואם נאמר דלא אמר שמואל זה אלא בשכ"מ או בברי המקנה לאחר מיתה אבל הנותן מתנה בעודו בחיים לית לן בה דלא גרע מכל הנותן מתנה לזרים דאדם שליט בנכסיו ליתן לכל מי שירצה זה החי' בל יאמר משום דשנינו התם בכתובות ד' נ"ג ר"פ איעסק ליה לבריה בי אבא סוראה אזל למכתב לה כתובה שמע יאודה בר מרימר אתא איתחזי ליה כי מטו לפתחא הוה קא מיפטר מיניה א"ל ליעול מר בהדאי חזייה דלא הוה ניחא ליה א"ל מאי דעתיך משום דא"ל שמואל לר"י שיננא לא תיהוי באעבורי אחסנתא וכו' האי נמי תקנתא דרבנן היא דאמר ר"ש ן' יוחאי כדי שיקפצו בני אדם עליה ואתו נסבי לה וכו' הרי מפורש יוצה דבן ר"פ ובן ר"י בר מרימר סברי דגם בנידונית בתו של אדם איכא משום אעבורי אחסנתא והוא בחיים אלא משום שחלוקי' הם ר"פ ור"י בר מרימר דר"פ סבר כיון דתקנתא דרבנן הוא אפי' שנותן בע"כ משום כיסופא לית לן בה ור"י בר מרימר סבר דכל שאינו נותן מדעתו ומטוב רצונו ליכא תקנתא דרבנן מדאמר ליה הני מילי מדעתיה לעשויה נמי:

והנה בדרך לימודי ראיתי להר' יפ"ת בפ' חיי שרה על פסוק וכל טוב אדוניו בידו דדרשו רז"ל זו שטר מתנה והק' הרא"ם דאיך עשה זאת א"א ע"ה והלא קיים כל התו' כלה ואפי' ע"ת וא"כ איך העביר הנחלה מישמעאל ובני קטורה ונתנם ליצחק והא אמר שמואל לא תיהוי וכו' וכתב הר' יפ"ת וז"ל ולי לא קשיא ולא מידי דלא אמרינן לא תיהוי וכו' אלא בשכ"מ ובברי המקנה לאחר מיתה אבל המזכה מתנה בחיים לית לן בה דלא גרע מכל נותן מתנה לזרים בחייו דאין בזה נדנוד עבירה עכ"ד ובאמת שסו' דילן תברא להאי חילוק של הרב ז"ל כדכתבנו דאפי' בנידוניא שהיא מתנה קאמרי בש"ס דאיכא משום עבורי אחסנתא ואיך כתב הפך הש"ס ועוד דמי גילה לו רז זה דהאי שטר מתנה דכתב לו א"א ליצחק הוא מתנת ברי מעכשיו דמפשט הכתובים נר' דהקנה אותם לאחר מיתה כדכתי' ולבני הפילגשים נתן אברהם מתנות וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי וגם לישמעאל בודאי נתן לו כמו שנתן לבני הפילגשים אבל להרא"ם קשייא ליה דאפי' דנתן להם מה שנתן עיקר נכסיו נתן ליצחק וזה נק' אעבורי אחסנתא אבל להיפ"ת קשה וצ"ע: והגם הלום ראיתי בספר שמע יעקב להר' החסיד דהביא משם הרב בני חיי בסי' רפ"ב דהק' כן להר' יפ"ת והצריכו צ"ע והוא ז"ל בס' בא ד' פ"ב הוסיף להק' מעין קו' זאת להרא"ש ותשו' כלל פ"ה ס"ג שהק' ב' לישני הש"ס דסתרי אהדדי בפ' יש נוחלין דאמרינן התם ההוא דשלח חתי' מעיל ופסקי דשיראי לבתיה לבניו א"ר אמי הראוין לבנים לבנים והראוין לבנות לבנות דמשמע דאע"ג דקאמר לבניו אעפ"י כן בנות בכלל ואילו התם לקמן אמרינן ההוא גברא דאמר נכסי לבני והו"ל ברא וברתא ומיבעיא לן מי קרו אינשי לחד ברא בני או לא משמע דאי הוו קרי אינשי לחד ברא בני פשיטא לן דאין הבת בכלל ומ"ש וחי' הרא"ש שם ההוא דשלח חתיכות מעיל דאמרינן בכלל בנים בנות נמי מיירי כשהוא ברי אבל האי דהו"ל ברא וברתא פשיטא לן דאין הבנות בכלל מיירי כשהוא ש"מ וכתב שכן הוא לשון הירושלמי פ"ב דייני הרי שהיה נתנן במ"ה ואמר ינתנו אלו לבני אין הבנות בכלל ונתן טעם לדבר מה בין לשון ברי לש"מ דכל שהוא בחיו שהוא נותן מתנה הכל בכלל אבל בש"מ שהוא להנחיל אנו אומרים דעתיה דהאי גברא דלא בעי למיהוי מאעבורי אחסנתא מברא לברתא משום הא דקאמר שמואל ע"כ לשון הרא"ש והק' עליו וז"ל ואני הפעוט תמה אנכי ע"ד דזה הפך מהתלמוד ערוך בכתו' דף נ"ג וכו' דמשמע בהדיא דאף במתנת ברי איכא איסורא דלא תיהוי באעבורי אחסנתא גס עתה האיר אל עבר פני ספר כנה"ג ח"ב מח"מ סי' רפ"ב בהגהת הטור אות יו"ד דכתב וז"ל עוד אומר אני דאפי' אעבורי אחסנתא מברא בישא לברא טבא היינו דוקא בלשון ירושה ובשעת מיתה אבל לשון מתנה ובהיותו ברי אין שום קפידה ע"כ

ותמהני איך כתב עוד אומר אני והן הן דברי הרא"ש ז"ל ואיך לא השגיח לסו' דפ' נערה דהויה תיובתיה: ואחר החיפוש ראיתי לה' בני חיי חא"ע סי' רפ"א הביא תשו' פ"מ ח"א סי' מ' שכתב תוך התשו' במתנת ברי אפשר דנכנס בכלל אעבורי אחסנתא ותמה עליה דאמרה בלשון אפשר והוא גמרא ערוכה בפ' נערה ואיני מוצא מקום לתמיהתו אחר שתשו' הרא"ש מסכמת דמתנה מחיים ליכא משום אעבורי אחסנתא כנראה מדברי הירוש' אלא שבש"ס דילן נר' הפך ע"כ כתב כמסתפק בל' איפשר עכ"ל ואח"כ כתב וז"ל ואפשר ליישב קצת דס"ל להרא"ש דסו"ד פ' נערה יש לפ' דה"ק מאי דעתך שמא משום הא דא"ל שמואל לר"י כלו' לדידי ודאי במתנה מחיים ליכא משום אעבורי אחסנתא אלא אפי' דאיכא נמי בהא משום אעבורי אחסנתא הא נמי תקנתא דרבנן היא ע"כ. ובאמת החו' זה אינו עולה יפה לפקע"ד אחרי המחי"ר ויקירא דהא תינח בהאי מימרא דר"פ ור"י בר מרימר דקאמר ליה מאי דעתיך נוכל לומר דבהא פליגי דמר סבר דשמואל אמרו אפי' במתנת ברי ומחיים ומר סבר דדוקא בש"מ אבל לעיל דקאמר סתמא דתלמודא מ"ט תקינו רבנן בנין דכדין כדי שיקפוץ אדם ויכתוב לבתו כבנו ופי' רש"י ויתן לבתו נידוניא יפה דאילו מתה ירשו בניה ע"כ וע"ז קשיא ליה להש"ס ומי איכא מידי דרחמנא אמר ברא לירות וברתא לא תירות ואתו רבנן ומתקני דתירות ברתא ותי' הא נמי דאורייתא היא דכתי' קחו נשים וכו' ואם איתא כפי חילוקא דרבנן דהרב והיפ"ת והרא"ש ז"ל והרב כנה"ג דסברי מרנן דיש חילו' בין מתנת ברי ומחיים למתנת ש"מ או לאחר מיתה מאי קא קשיא ליה להש"ס מהאי דברא לירות וברתא לא תירות דהתם הוא בלשון ירושה ולאחר מותה ומה שיקפוץ אדם ונותן לבתו היינו בשעת נישואין וכדכתב רש"י והיינו מחיים ובהא לא נאמר ברא חירות דאדם יכול ליתן מחיים מה שירצה ומה איכפת לן ורש"י פי' וז"ל ומתקני דתירות ברתא שיתן לה אב ממונו שהיו בניו ראוים לירש ע"כ נמצא דס"ל להש"ס דאפי' מחיים איכא משום עבורי אחסנתא:

וכן קשיא לי להרב ן' פדהצור בד' ע"א ע"ג דגם הוא הביא קו' זאת של הרב בני חיי דהק' מהא דר"פ ור"י בר מרימר להרב יפ"ת ורצה לחלק וז"ל ולכן לפק"ד דיותר נר' לי לפום ריהטא ליישב דעת הראשונים הוא כשאנו מדקדקים במילתיה דשמואל דאמר לא תיהוי וכו' אשר ממנו חוצב דין זה יש להבין בדבריו דס"ל דע"כ ליכא איסורא אלא דוקא במתכוין האב שלא ירשנו בנוי זה או כל בניו ומשו"ה נותן לאחרים בהא אמרינן דאיסורא רביע עליה דלא תהוי וכו' והיינו דנקט שמואל באעבורי אחסנתא ולא קאמר לא תיהוי נותן מתנה סתם אלא נר' דס"ל דע"כ ליכא איסורא אלא דוקא במקום שניכר מתוך מעשיו של זה שרוצה להעביר הנחלה אלא דרוצה ליתן לשום אדם מתנה בהא

ודאי לית דין ולית דיין דיאמר בזה דאיכא איסורא וכו' ומעתה ליישב הסו' הוא זה דלעולם בין ר"י בר מרימר ובין ר"פ כלהו אזלו ומודו בהאי דהכי משמע מלתיה דשמואל אלא דיהודה לא על משום שלא רצה להביא עצמו לבית הספק לשמא תעלה על דעת אבא סוראה להעביר הנחלה דע"י שיקח את ן' ר"פ ומאהבתו אותו ישנא את בניו ויעבור הנחלה מבניו ואין רצונו להיות בזה והשיב ר"פ הא נמי תקנתא דרבנן הוא כלומר וכיון דתקון רבנן אפי' במכוין תקון דאהא לא פליג עכ"ל והרואה יראה כמה מן הדוחק נכנס לפ' הסוגיא אף שאין הלשון נר' כן ואפי' דיהבינן ליה כל דיליה דבהא הוו קיימי ר"פ ור"י בר מרימר מה יענה שפתי צדיק בלישנא דסתמא דתלמודא דקאמר ומי איכא מידי דרחמנא אמר ברא לירות וברתא לא תירות ואתו רבנן ומתקני דתירות והיינו נידוניא בשעת נישואים דהוא מחיים ואין כונתו בל אדם לעקור ירושה מבניו אלא דוקא ליתן לבתו כדי שיקפצו עליה בני אדם ואפ"ה ס"ל דאיכא איסורא וכדפי' רש"י ממונו שהיו בניו ראויים לירש עד שמצאו לו היתיר מן התורה הא נמי דאורייתא דכתיב קחו נשים וכו' ואם איתא לפי חילוקו של הרב ז"ל נימא ליה התם דקאמר רחמנא ברא לירות וברתא לא תירות הוא כשרוצה להעביר הנחלה והכא דתיקנו רבנן דיתן אדם לביתו הוא מתנה מחיים אלא ודאי נר' בפשיטות דלא נאמר חילוק זה כלל:

וראיתי להרב ב"ד ח' ח"מ סי' קל"ו ד' קמ"ה ע"ג דהביא קו' זאת של הרא"ם דהק' דאיך נתן אברהם ליצחק כל נכסיו והעביר נכסיו מישמעאל ובני קטורה וכתב וז"ל נר' דמעיקרא קו' ליתא שהרי מבואר בפ' נערה מפ' ואת בנותיהם תנו לאנשים דנלבשה ונכסיה וניתיב לה כי היכי דיקפצו עלה ואתו נסבי לה וה"נ מה שנתן אברהם ליצחק היה כדי שיקפצו לשלוח לו בתם עי"ש ובאמת דסוגיא דידן נר' דדוקא לבנות תיקנו משום דיקפצו אבל לבנים לא תיקנו דיתן להם אלא אדרבא אמרו בש"ס בשלמא בניה בידיה קימן אלא ברתיה מי קימן בידיה וכו' הרי דמשמע דהתקנה הוא לבנות ולא לבנים:

והנה הרא"ם תי' לקושיתו וז"ל ושמא י"ל שאני הכא דכתי' כי ביצחק יקרא לך זרע נמצא דס"ל להרא"ם דהאי דכתי' כי ביצחק יקרא לך וכו' הוא גם לירושה והוא דדוקא זרע כשר ראוי לירושה אבל זרע פסול אינו ראוי לירושה ואם איתא להא קשייא לי ממ"ש הוא עצמו בפ' וירא ע"פ כי לא ירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק ודרשו רז"ל בב"ר כיון שהוא בני אפי' שאינו הגון כיצחק או הגון כיצחק אפי' שאינו בני אין זה כדאי לירש עמו ק"ו ששתיהן בו והק' הרא"ם וז"ל וא"ת בשלמא הגון כיצחק אפי' אינו בני אין ראוי שירש ישמאעל עמו דין הוא מפני שישמעאל משומד לע"ז וג"ע וש"ד וראוי לקונסו שירש ההגון אעפ"י שאינו בנו ולא הוא שהוא רשע גמור אלא עם בני אעפ"י שאינו הגון

כיצחק למה והלא שניהם בניו ואינם הגונים וי"ל דיצחק אעפ"י שלא היה הגון כיצחק לא היה ראוי שירש עמו ישמעאל דנהי דלא היה הגון כיצחק רשע מיהא לא הוה אבל ישמעאל דרשע גמור הוא אין ראוי לירש כלל אלא יצחק שהוא בנו עי"ש. ולכאורה קשה על דבריו דאיך כתב וראוי לקונסו שירש ההגון והלא אמר שמואל לא תיהוי וכו' וא"כ מנין לנו לקנוס וכדכתב הוא עצמו כאן:

והנה ה' נח"ב נרגש מהא דאמר שמואל וכו' ולא זכר שר דהרא"ם עצמו כתבו הכא ותירץ דמשו"ה כתב הרא"ם שישמעאל רשע גמור הוה ואח"כ דחה האי תי' משום דאמרינן התם דטעמא דשמואל הוא משום דלא ידעינן מאי זרעא נפיק מיניה והאמת איתו דליכא חילוקא מרשע גמור לרשע שאינו גמור כדכתב הוא ז"ל מהש"ס ועוד שנית דהרי הרא"ם ז"ל השוה דין דשמואל דאמר מברא בישא וכו' להא דישמעאל ואם איתא דאיכא חילוק מברא בישא לרשע גמור לא חילק בפ' חיי שרה והוצרך לתרץ דזרע פסול לא מיקרי זרע ואינו ראוי לירש. ועוד קשה לי לפקע"ד על האי תי' דמשום דהוא זרע פסול אינו ראוי לירש דהלא אמרינן התם בקידושין די"ח אמר רב חייא בר אבין א"ר יוחנן עכו"ם יורש את אביו דבר תורה דכתי' כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר והק' ודילמא ישר' מומר שאני אלא מהכא כי לבני לוט נתתי את ער ירושה ע"כ הרי מפורש יוצא דאפי' דעכשיו הוא זרע פסול יורש את אביו וכן פסק הרמב"ם בה' נחלות פ"א הי"א וז"ל ישר' שהמיר יורש את קרוביו ואיך כת' הרא"ם בפשיטות דאינו ראוי לירושה ואם יאמר דס"ל להרא"ם דישמעאל שאני שהוא בן השפחה וולדה כמוה ואינו נקרא זרע לא כן עשו דהוא זרע כשר אלא דהוא פסל עצמו במעשיו הרעים חדא דודאי אברהם אע"ה לא נשא את הגר כי אם גיירה א"כ לא נקרא ולד שפחה זאת שנית דאמרינן התם בנדרים דל"א הנודר מזרע אברהם אסור בישראל ומותר בנכרים. והקשו בש"ס והאיכא ישמעאל ותי' כי ביצחק יקרא לך זרע והאיכא עשיו ביצחק ולא כל יצחק וכן אמרו בסנהדרין דנ"ט על הא דאמרינן כל מצוה שנאמרה לבני נח ונשנית בסיני לזה ולזה נאמרה והק' והרי מילה שנאמרה לבני נח ונישנית בסיני ותי' איבעית אימא מילה מעיקרא לאברהם הוא דקא מזכה ליה רחמנא אתה וזרעך אין איניש אחרינא לא אלא מעתה בני ישמעאל ליחייבו כי ביצחק יקרא לך זרע בני עשיו ליחייבו ביצחק ולא כל יצחק הרי מפורש יוצא מהש"ס דהאי קרא כי ביצחק וכו' בא להוסיף ישמעאל ועשיו ששניהם נקראים זרע אברהם ואם איתא לה' הרא"ם דהאי פסוק בא ג"כ להודיע שאינם ראוים לירושה איך קאמרי התם בקידושין דשאני עשו דהוא ראוי לירושה וצ"ע. וכן קשיא לי בדברי הרב נפתלי שבע רצון דכתב בפ' שמות לפ' כונת המדרש תמוה וז"ל במ"ר וישב משה אל ה' ויאמר

למה הרעותה לעם הזה אמר משה נטלתי ס' בראשית וקריתי בו וראיתי מעשיהן של דור הפלגה ודור המבול היאך נידונו מידת הדין היה העם הזה מה עשו לך אם בשביל אברהם שאמר במה אדע ואמרת לו ידוע תדע וכו' הרי ישמעאל ועשו מבניו היה לך להשתעבד דורו של יצחק או דורו של יעקב לא לעם הזה שהם סדורי ע"כ והרב ז"ל האריך והרחיב לפ' כל המאמר בשלימות ראינו ענין לקוטב דרושינו כי אם במה שכתב על קו' משרע"ה שהק' הרי ישמעאל ועשיו היה לך להשתעבד וכו' דכל העיקר שסבלו ישראל עול הגלות בשביל אברהם כפי טענת מדה"ד שאמרה פוקד עון אבות על בנים ואברהם חטא במה שהפריז על מידותיו של הקב"ה שאמר במה אדע ראוי הוא לעונש כי גר יהיה זרעך וזה הוא מצד מדה"ד. אמנם מאחר שישמעאל ועשיו ג"כ מבניו היו היה לך להשתעבד ג"כ בהם מטעם הנז' דפוקד עון וכו' ועדיין היה מקום להשיב מאחר שעשיו וישמעאל אינם נקראים זרע ע"כ אינם צריכים לסבול הגלות מכח פוקד עון אבות על בנים דכתי' כי ביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק למעט את עשיו שאינו נקרא זרע יצחק וה"ה ישמעאל ג"כ אינו נקרא זרע אברהם משום דבנך הכא מן הנכרית אינו קרוי בנך ואינו מתייחס אחר האב ומאחר ששניהם אינם נקראים זרע אברהם מדוע יסבלו עול הגלות משום פוקד וכו'. מעתה מצא מרע"ה מקום לתפוס שהיה לך להשתעבד דורו של יצחק או של יעקב לא לעם הזה שהם בדורי עי"ש באורך נמצינו למדין מד"ב דס"ל דהפסוק דקאמר כי ביצחק יקרא לך זרע הוא דוקא דאימעט עשיו ולא ישמעאל ומשו"ה הוצרך להמעיט לישמעאל בהוא הדין מטעם בנך הבא מן הנכרית וכו' ולכאו' דבריו הם הפך הש"ס דנדרים ובסנהדרין דקאמר בפי' דשניהם אימעיטו מקרא דכי ביצחק ועוד ח"ו איך נוכל לייחס על אאע"ה דנשא ועבר על נשג"ז והלא אברהם קיים כל התורה אפי' ע"ת שנא' עקב אשר שמע וכו' אלא ודאי דגיירה להגר ואח"כ נשא אותה וא"כ ליכא תו' משום בנך הבא כיון דבהיתר נשאה והרי הוא בנו לכל דבר אלא דאימעיט משום דכתיב כי ביצחק כדאמרו בש"ס וצ"ע. והן אמת דראיתי להרב ט"כ בפ' חיי שרה ד' מ"ה דגם הוא ס"ל דאברהם לא שיחרר את הנר משום דכתיב כי לא ירש בן האמה דאם איתא דשחררה למה כירכו אחר אמו ולמה לא יהיה יורש את אביו כדת משה וישר' כיון שהוא בנו אם שחררה עי"ש ואף דהוא תמה דאיך אפשר דא"א היה בועל אשה נכרית ושפחה ולשכב אותה ולהיות עמה אך קאמר דמצא לבעל הקנה דגם הוא הכי ס"ל דלא שחררה עי"ש ולכאורה הרואה יראה דמאי דקשיא ליה מאי דכתי' כי לא ירש בן האמה הוא משום דשרה ראתה בנביאות שלה דהקב"ה יצוה לו כי ביצחק יקרא לך זרע ולא ישמעאל והטעם כדכתב הרמב"ם דישר' משומד יכולים לקונסו שלא ירש עם

אחיו כדכתבנו ומשו"ה קאמר ליה כי לא ירש בן האמה וכו' משום קנס דראתה אותו מצחק לע"ז ולעולם נוכל לו' כת' יונתן ן' עוזיאל דאברהם שיחרר את הגר ודו"ק:
אבל למה שכתב התם בפ' וירא דראוי לקונסו נוכל לתרץ עם מ"ש ה"ה התם בה' נחלות שפסק הרמב"ם ישר' שהמיר יורש את קרוביו סיים וז"ל ואם רצו ב"ד לאבד ממונו ולקונסו שלא ירש הרשות בידן ע"כ כתב ה"ה וז"ל דברים נכונים הם וידוע שהפקר ב"ד הפקר עכ"ל א"כ נוכל לו' דהרא"ם ג"כ ס"ל הכי ומשו"ה כתב גם הכא דליכא משום עבורי אחסנתא משום דכתי' כי ביצחק וכו' יש לקונסו לישמעאל ומשו"ה כתב שטרי מתנה ליצחק אבל באמת שהוא דוחק דלא כתב תיבת קנס כלל וצ"ע וגם לעיקר קושייתו דהק' הרא"ם אלא עם בני אעפ"י שאינו הגון כיצחק למה והלא שניהם בניו ואינם הגונים.
עיין לה' היפ"ת דתי' וז"ל אבל לפי האמת אין קושי' כי מאמ' שרה בנביאו' היתה שידעה כי ביצחק יקרא לך כרכתי' שמע בקולה וילפינן מינה לקמן דאברהם היה טפל לשרה בנביאות והיא ידעה שרצונו יתב' היה להעביר הנחלה מישמעאל ליצחק הוראת שעה אעפ"י שאין הבין כן והביא סמוכות מתי' הדא"ם שתי' בפ' חיי שרה וכו' עי"ש ולא זכר דהוא עצמו לא עירב לו האי דהרא"ם ותי' הוא דהא דאמר שמואל לא תיהוי וכו' הוא בשכ"מ ואיך מביא סמוכות מתו' הרא"ם זאת שנית דהרא"ם התם בפ' חיי שרה נר' מדבריו דדינא קאמר דישמעאל אינו ראוי לירושה והוא ז"ל מתרץ דהוראת שעה וא"כ מה ראיה מביא מהתם אדרבא מהכא הוה ליה להביא ראיה דכתב וראוי לקונסו דנר' דהוראת שעה מותר להעביר אחסנתא:
איך שיהיה חזרנו לסוגייא דידן דנר' דר"פ וור"י בר מרימר ס"ל דתקנתא דרבנן הוא דאדם יתן לבתו מהר ומתן כדי שיקפצו בני אדם עליה מדקאמר מאי דעתיך משום הא דאמר שמואל וכו' האי נמי תקנתא דרבנן הוא דאמר ר"י משום ר ר"ש ן' יוחאי וכו' וכן פסק הרמב"ם בפ"ב מה' אישות ה"א וז"ל צוו חכמים שיתן אדם מנכסיו מעט לבתו כדי שתנשא וזה הוא הנק' פרנסה ע"כ. והק' ה' לח"מ וז"ל וא"ת הא אמרו בש"ס הא נמי דאורייתא הוא דכתי' קחו נשים וכו' משמע דהוי מן התו' וי"ל דס"ל לרבינו דאסמכתא בעלמא הוא והרואה יראה דהאי קו' דהק' הל"מ להרמב"ם למה לא הק' אותה להש"ס דאיך קאמר הא נמי תקנתא דרבנן הוא דאמר ר"י משום ר"ש ן' יוחאי וכו' והלא ממדת ר"י משום ר"ש ן' יוחאי דמביא הש"ס לעיל נר' דס"ל דהוא דאורייתא והוא דאמר התם וז"ל מ"ט תיקנו רבנן כתו' בנין דכרין כדי שיקפוץ אדם לבתו כבנו והק' ומי איתא מידי דרחמנא אמר ברא לירות וברתא לא תירות ואתו רבנן ומתקני דתירות ופירש"י שיתן לה האב ממונו שהיו בניו ראוים לירש ותי' הא נמי דאורייתא דכתיב קחו נשים והולידו

בנים ובנות וקחו לבניכם נשים ואת בנותיכם תנו לאנשים בשלמא בריה בידיה קיימין אלא ברתיה מי קיימין בידיה הא קמ"ל דנלבשה ונכסיה וניתיב לה כדי שיקפצו עליה ואתו נסבי לה הרי בפי' דר"י משום ר"ש ס"ל דהוא דאורייתא מדקאמר הא נמי דאורייתא וכו' וטעמא דיקפצו וכו' הוא טעמא דקרא דקאמר תנו לאנשים דאיך יהיה כח באדם ליתן את בתו לאיש וקאמר הוא ע"י ממון ואיך קאמר תקנתא דרבנן ודוחק הוא. לו' בעד הש"ס דאסמכתא בעלמא הוא כדכתיב דל"מ משום דהש"ס תי' האי תי' לקו' דהק' דאיך רבנן תיקנו דברתא תירות במקום בן הפך דאורייתא ואם איתא דהוא אסמכתא מה תי' עדיין הקו' במקומה עומדת ומי איכא מידי דרחמנא אמר ברא לירות וברתא לא תירות ואתו רבנן ומתקני וגם על סתמא דתלמודא דמקשה ומי איכא מידי דרחמנא אמר וכו' ק"ל דמאי קו' דהאי דאמר רחמנא ברא לירות וברתא לא תירות היינו לאחר מיתה אבל מחיים מי שמע כזאת דנימא דלא יוכל אדם ליתן מתנה לכל מי שירצה אפי' לזרים ומכ"ש לברתיה ומאי כח המקשן דמקשה ומי איכא מידי ואם נאמר דהיינו מדעתיה דאדם שליט בנכסיו בהיותו בחיים ליתן לכל מי שירצה מרצונו הטוב אבל בע"כ כגון ע"י תקנתא דרבנן איכא משום עבורי אחסנתא וזה הוא כונת המקשן מי איכא וכו' ואתו רבנן ותקנו בע"כ גם זה ליתא דא"כ כשאמר ליה ר"פ לר"י בר מרימר האי נמי תקנתא דרבנן הוא והדר ליה ר"י בר מרימר לעשוייה נמי אמ"ל אטו מי קאמינא לך עול ועשייה עול ולא תעשיה קאמינא אמ"ל מעלאי דידי היינו עשיה עי"ש למה ליה למיהדר עול ולא תעשיה קאמינא נימא ליה תקנתא דרבנן הוא ע"כ ליתיב לה. ועוד קשיא לי לפקע"ד למה לא מתרץ תלמודא דידן כדתי' התם ביבמות דף צ"א דאיך עקרו רבנן ירושת אביה דהיא דאורייתא ויריית לה הבעל ותי' הפקר ב"ד הפקר הכא נמי דמשום הפקר ב"ד אתו רבנן ועקרו מהבן ותיקנו דתירות ברתא. ונר' לפקע"ד לפ' כונת הש"ס ובזה יתורץ הכל דכונת התרצן באומרו הא נמי דאורייתא דכיון דמצינו בדאורייתא ובנותיכם תנו לאנשים דמשמע דצריך שיתן אדם לבתו וממקום אחר נר' דברא יריית וברתא לא יריית א"כ נשאר הדבר ביד חכמים לפ' ואתו רבנן ותיקנו שיתן מעט מנכסיו לבתו כדי שיקפצו עליה וליסבו לה דוגמא לדבר מ"ש התיו"ט במס' שביעית פ"ז מ"ג על מ"ש ואין עושין סחורה בנבלות וטרפות וכתב ר"מ דלא אסרו לעשות רק בדבר העומד לאכילה והק' עליו התיו"ט וז"ל משמע דמדרבנן הוא והלא אמרינן בפסחים ד' כ"ג מקרא דיהיו לכם ושכ"כ התו' בב"ק על לא יגדל חזירים ושכ"כ הרא"ש ותי' וז"ל אעפ"י שיש לימוד מן התורה מאחר שיש לימוד היתר ולימוד איסור מסרה התורה הדבר לחכמים באיזה דרך אסור ובאיזה דרך מותר והוא דוגמא לאיסור מלאכה בחה"מ וכדאשכחן בברייתא שהביאה הרי"ף

בריש מ"ק דחש"מ אמרה תורה עצור ממלאכה ואמרה תורה שביעי עצור ולא ששה וכו' הרי מסרן הכתוב לחכמים שהם יאמרו איזה מלאכה מותר ואיזה מלאכה אסור עי"ש. והן אמת דהברייתא הזאת היא שנויה התם במס' חגיגה די"ח ולא ידעתי למה מביאה משם הרי"ף. וא"כ ה"ה הכא נימא הכי ומשו"ה נקרא מדאורייתא אבל האמת. הוא שהוא תקנתא דרבנן ואגב אורחין ראיתי למר"ן הב"י בסי' תק"ל דשקיל וטרי לידע אם מלאכת חה"מ איסורו מדרבנן או מדאורייתא וכתב וז"ל ולע"ד נר' דאיסור מלאכה בחה"מ דבר תורה כמ"ש בסו' דפ' אין דורשין אלא שהתו' מסרה לחכמים שיאסרו המלאכה שנר' להם וכעין מ"ש הר"ן גבי עינוי דיוה"כ בר מאכילה ושתייה וכו' נר' מדבריו דס"ל דאיסור מלאכה בחה"מ אפילו שמסרה לחכמים נק' מדאוריית' דלא כמ"ש התיו"ט דבדבר דמסרה התורה לחכמים זה נק' מדרבנן. וראיתי לה' מגן אברהם דכתב וז"ל ובסי' תקל"ח משמע דס"ל להב"י שמלאכת חה"מ היא מדרבנן ע"כ והרואה יראה דבסי' תקל"ח ליכא גילוי דעת כמאן ס"ל ומהך לישנא דבסי' תק"ל נר' להפך דס"ל דהוא מדאורייתא מדכתב דבר תורה אם לא שנאמר דרמ"א ס"ל כהתיו"ט מדכתב הב"י שהדבר מסור לחכמים וכו' זה נק' מדרבנן ואף דכתב דבר תורה הכונה שהסמיכו דבריהם על דין תורה אבל נק' איסור דרבנן וכתב עוד הב"י וז"ל ואע"ג שהגהות מיימון כתב דאין לדקדק כאן דמדאוריי' הוא דא"א שיהיו חכמים מקילין כ"כ אם הי' מדאורייתא לאו מילתא היא דאין קולות הללו גדולות ממה שהקלו ביוה"כ לרחוץ המלך והכלה ע"כ ומדקא מהדר לו' לאו מילתא היא וכו' נר' כמ"ש רמ"א דמרן הב"י ס"ל דמלאכת חה"מ דרבנן הוא וקרי לה דבר תורה משום דאיכא אסמכתא מקראי כדכתי' אמנם לפקע"ד האי דחיה דדחי ליה דאין קולות וכו' ק"ל דלאו דחיה גמורה היא דאפשר דס"ל להג"מ התם ביוה"כ דאיסור דעינויים הוא מדרבנן וכמ"ש הטור שם בסי' תרי"א וז"ל ומיהו אין חיוב כרת אלא מלאכה וכו' אבל הנך אין בהם כרת ואעפ"י דנפקי מקראי אסמכתא בעלמא נינהו וכתב מרן הב"י התם וז"ל ומהאי טעמא מקילין בהו ואמר"י המלך והכלה ירחצו את פניהם עי"ש וא"כ. נימא דגם הנ"מ הכי ס"ל ומאי קא מדחה ליה דאין קולות הללו גדולין. ממה שהקלו ביוה"כ וכו' וגם התם משום דהוא דרבנן איסור רחיצה משו"ה הקלו במלך וכלה אם היה איסור רחיצה מדאורייתא ודאי לא היו מקילין וצ"ע. והנה גם הט"ז נר' דס"ל הכי כהרב תיו"ט שכת' ביו"ד סי' קי"ז על מ"ש הרשב"א דאיסור סחורה בנבלות וטרפות שמא יבא לאכול מהם כתב עליו וז"ל משמע דס"ל שהוא מדרבנן ומסו' דפסחים נר' דהוא דאורייתא ותי' כתי' התיו"ט. והק' עוד מדברי התוס' דסוכה דל"ט וכו' וניחא ליה במונח קים לו דכל שהתו' התי' בפי' א"א לו' בו שחכמים אסרוהו משום גזרה בעולם עי"ש וכ"כ בא"ח

סי' תקפ"ח עמ"ש מר"ן דמ"ש שופר דלא דחי שבת ומ"ש מילה דדחי שבת ולא גזרו ביה רבנן וכתב וז"ל ולפי מ"ש ניחא דהתורה ריבתה בפי' וביום השמיני אפי' בשבת לא רצו לעקור ד"ת משום גזירה ע"כ ובאמת דמסו' דידן איכא כדמות ראיה לכלל זה דהט"ז מדקאמר ואי איכא מידי דרחמנא אמר ברא לירות ברתא לא תירות ואתו רבנן ומתקני דתירות דלכאו' הרואה יראה דשינו חכמים לשונם דהו"ל להק' הכי וכי ב"ד מתנין לעקור ד"ת כדהקשו בכמה מקומות ואחד מהם התם ביבמות דפ"ט ותי' הפקר ב"ד הפקר אף הכא למה לא הק' ותי' כהתם אלא נר' דס"ל כדכת' הי"א דכל שבא הדבר בפי' בתורה אפי' משום טעמא דהפקר ב"ד הפקר אינם עוקרים ד"ת ומשו"ה תירצו הא נמי דאורייתא והוא כדכתבנו דכיון דמצאו מקרא הכי ומקרא הכי נשאר הדבר מסור לחכמים והנה ה' חוות יאיר בסי' קמ"ב הק' לכלל זה של הט"ז וז"ל והא ליתא דגדולה מזו אפי' מה שהוא לדעת קצת מצוה מן התו' וכו' מצינו שאסרו חכמים משום גזירה והוא לנכרי תשיך עי"ש ונר' לפקע"ד לתרץ עפ"י מה שראיתי להתוס' במס' נזיר דמ"ג ע"ב דכתבו וז"ל ואף כי אין כח ביד חכמים לעקור דבר תורה בקום עשה במקום שיש פנים וטעם בדבר ודאי לכ"ע יש כח לעקור תדע דסו' דהתם לא מייתי הש"ס מאשה דנאמנת לו' מת בעלי הרי דעוקרים ד"ת בקום עשה אלא ודאי במקום שיש פנים וטעם יש כח ביד חכמים לעקור ודייקא ומינסבה מתוך חומר שמחמירין שלא להלוות אפי' לגוי מדייק אדם במעשיו ולא ילמד להלוות לישראל משו"ה אסרה אפי' שהוא. מפורש בתורה ואינה צד מצוה:

והנה גם הר' הלבוש בסי' תקפ"ח ס"ל האי כללא דהרב ט"ז דכת' וז"ל ול"נ שאין כאן קו' כלל דשאני מילה שבפי' ריבתה התורה ביום השמיני אפי' בשבת ולא רצו חכמים לעבור עליה משום גזירתן כדי לעמוד דבריהם במקום שמצוה התו' בפי' לעשותן בשבת מה שאין כן בשופר ואתרוג וכיוצא בהן שלא ריבתה בפי' לעשותן בשבת אלא כתבו סתמא ושבת ממי משמע וגזרו בהן חכמים בשאל"ח עכ"ל:

ולכאורה דבריו נר' שהוא הפך סוגיא ערוכה דשנינו התם בסוכה דמ"ב ובשבת דקל"א ולקחתם לכם ביום הראשון ולקחתם שתהא לקיחה ביד כל אחד ואחד לכם משלכם ביום אפי' בשבת הרי מפורש יוצא באתרוג דהתירה התורה אפי' בשבת וכן כתב הוא ז"ל בסי' תרנ"ה וז"ל חוץ מן השבת שאמרו רז"ל שלא יהיה ניטל בו ואפי' אם חל ראשון בשבת שהוא דאורייתא אפי' בזמן הזה ע"כ הרי דס"ל בפי' דמאי דדרשו ביום אפי' בשבת הוא אפי' בזה"ז. וא"כ איך השוה מידותיו לו' דשופר ואתרוג בחדא מתתא דלא בא בפי' ההיתר אפי' בשבת וא"כ נקשה מהך ברייתא דאיך סברי מרנן ה' הלבוש והט"ז דכל

שבא בפי' בתו' כגון מילה ביום אפי' בשבת אין כח ביד חכמים לגזור הרי אתרוג דכתיב ביום אפי' בשבת וגזרו ביה רבנן שלא ליטול משום גזירה דרבא דמעין קו' זאת ראיתי למופת הדור ה' ברכ"י בסי' תקכ"ח דהק' להט"ז וז"ל ואיברא דק"ק לכאו' על הט"ז דהרי מצינו דאיתמר במדרש פ' אמור וז"ל ולקחתם לכם ביום הראשון אפי' בשבת ע"כ: ולדעת המדרש הזה היכי עקרי חכמים מצות לולב כשחל יום ראשון בשבת עכ"ל. ובאמת כל הרואה יראה דכרי ה' יתמה מאחר דכל רז לא אניס ליה איך נעלם ממנו ברייתא בש"ס בב' מקומות בלתי חולק והביא הוא מהמדרש ולעיקרא הקו' נראה לפקע"ד דלאו קו' היא מדאמרו בש"ס לולב וערבה ו' וז' כיצד יו"ט ראשון שחל להיות בשבת לולב ז' ושאר כל הימים ו' והקשה בש"ס אמאי טילטול בעלמא הוא ולידחי שבת ופירש"י כיון דמן התורה הוא במקדש כל ז' למה אסרוהו מה סייג מצאו בו תי' הא יום א' והא תקינו לו בביתו הא תינח אחר התקנה קודם התקנה מאי א"ל ראשון דאיתא בגבולין מן התורה לא גזרו בהו רבנן הנך דליתנהו מן התורה בגבולין גזרו בהו רבנן א"ה האידנא נמי אנן לא ידעינן בקבועא דירחא אינהו דידעי נידחו ותי' אה"נ ובתר הכי מקשה א' דאיתיה בגבולין מן התורה מנלן דתניא ולקחתם לכם ביום אפי' בשבת ראשון אפי' בגבולין ופרש"י ראשון דחשיבה נטילתו דאפי' בגבולין חייב לא גזרו ביה רבנן לא בגבולין ולא במקדש אבל שאר הימים שאינו מן התורה אלא במקדש לא חשיבא נטיל' דידהו וגזור ביה רבנן משום חומרא דשבת אף במקדש וא"ת נמצאו ב"ד מתנין לעקור דבר מן התורה הא אותבינן ביבמות ושנין שוא"ת שאני נמצינו למדין מהאי דדוקא במקדש בשאר ימי החג לא דחי שבת משום גזרה אבל יום ראשון בין במקדש ובין בגבולין דחי שבת יען שבא בפי' ביום אפילו בשבת ושאר יומי דלא דחי שבת במקדש משום גזירה דרבנן יהיב טעמא הש"ס יען שבגבולין בולין ליתא חיוב מן התור' יען שפסוק ושמחתם לפני ה' אלד'יכם חג שבעת ימים הוא דוקא לפני ה' דהיינו מקדש ולא גבולין ומשו"ה כיון דלא חשיבא נטילתו כ"כ מן התורה לא הוה מקרא מפורש מן התורה משום דשבת ממילא אתיא דבכלל ז' ימים איתיה שבת אבל ביום ראשון דכתיב ביום אפי' בשבת לא עקרו רבנן משום גזירתם והיינו כדכתב הר' ט"ז נמצא דמסקנת הש"ס אמרו דלכניח"ל דלא ידעי בקבועא דירחא לא דחי שבת בזה"ז משום ספיקא דיחלל שבת וליכא מצוה אבל לדידן בני א"י דידעינן בקביעא דירחא דחי שבת יען מפורש בתורה ביום אפי' בשבת ובתר הכי בד' מ"ד הק' בש"ס ואלא נידחו ר"ל כיון דמסקינן לעיל דמשום דידעינן בקביעא דירחא אנן דחינן שבת בא"י אפי' בזה"ז ותי' כיון דאנן בני חו"ל לא דחינן אינהו נמי לא דחו ופירש"י שלא יעשו ישראל אגודות אגודות ונר' כשתי תורות וכן פסק הרמב"ם בפ"ז מה' לולב

הי"א וז"ל משחרב בהמ"ק אסרו חכמים ליטול הלולב בשבת ביום הראשון ואפי' בני א"י שקדשו את החודש מפני הרחוקים שאינם יודעים בקביעות החודש ובזה"ז שהכל עושים על פי החשבון נשאר הדבר כמות שהיה עי"ש. נמצא דכל טעמא של דבר הוא משום דלא ידעינן בקביעא דירחא ומשו"ה גזרו אף בא"י כדי שלא יראה כשתי תורות ומשו"ה נשאר הדבר אף עכשיו דעושים עפ"י החש' הא לאו הכי לא היו גוזרים ומעקרים מקרא כתוב ביום אפי' בשבת והתורה גם כן נתנה טעם לדבר דאיך עכשיו מבעלים מצות נטי' ביום הראשון כיון דידעינן וכתבו התם בד"ה לא ידעינן וכו' לאו משום דלא ידעינן דהא אמרינן בביצה דהאידנא ידעינן אלא עביד רבנן כאילו לא ידעינן משום גזירה דהאם דזמנין דגזרו גזרה ואתו לקלקולי עי"ש והיינו כדכתבנו התם בנזיר כי היכי דלא ליתי לידי קלקול גזרו משום גזירה דאתם טעם ופנים ונמצאו דברי הט"ז נכונים ודברי ברכ"י צ"ע:

וראיתי להרב שרשי הים בח"א ד' ל"ז דאף הוא היה מכוין להק' להט"ז ומתמיה על ה' ברכ"י דאיך מהדר ליישב דברי הט"ז דלא ליסתור דברי התוס' דכתובות ואישתמיט ליה דברי התוס' דמגילה ד"ד ע"ב דהתם הק' הך קו' דמילה דדחי שבת ותי' דשאני מילה דנכרתו עליה י"ג בריתות א"כ הרי מפורש יוצא דהתוס' לא ס"ל האי כללא עי"ש ולדידי לאו קו' הוא להט"ז וגם לה' ברכ"י דלאו שמוט הוא ח"ו דאטו משום דתי' התוס' תי' אחר נימא דלא ס"ל האי כללא והרי הר"ן עצמו תי' תי' אחר ואפ"ה הוא תי' האי תי' משום דק"ל דברי התוס' דבסוכה דל"ט ומש"ה הניח מונח זה והוא עצמו אח"כ רצה להביא ראיה מדברי התוס' דמס' חגיגה לס' הט"ז כאשר הרואה יראה אלא דכל כונתם דלא ליסתרו בפירוש אבל דנימא משום דלא תי' זה התי' נימא דלא ס"ל להתוס' האי כללא זה לא שמענו להק' אישתמיטיתיה: עוד כתב ה' הנז' שם דכן מצא למר"ן כ"מ בפ"ג מה' מלכים ה"ז שנר' מדבריו דס"ל בהאי כללא דהט"ז והוא שהק' ה' כ"מ התם על הא דאמרי' התם די"ט דמלך לא דן ולא דנין אותו ואמרי' ל"ש אלא למלכי ישראל אבל למלכי ב"ד דינו לבוקר משפט והק' דהא לא תליא מילתא בבית דוד או בבית ישראל אלא בצדיקי או ברשיעו דהא עד ינאי המלך דן ודנין אותם דאל"כ היאך דנוהו ולמה הוצרכו לגזור שמלך לא דן וכו' ותי' שדברי ר"י שאמר ל"ש פי' כיון שמצינו בבית דוד שהזכיר הכתוב בהם דינו וכו' אעפ"י שהים אירע תקלה ע"י לא היו גוזרים וכו' שלא לחלוק על דברי הכתוב אבל למלכי ישראל יש לנו לגזור ע"כ והק' עליו וז"ל והדבר קשה שזה הפך מ"ש רבינו מה' מלוה ה"א והגדי גבי רבית הגוי שהוא מ"ע להלוות לגוי ואפ"ה כתב שחכמים אסרו להלוות שמא ילמוד ממעשיו והוא תימה איך כתב מר"ן תי' לדברי רבינו ולא זכר

שר שדברי רבינו הוא הפך תי' זה וצ"ע עכ"ל ולדידי נר' דלאו קו' הוא דכבר כתבנו לעיל בדברי ה' חות יאיר דהוא מאריה דהאי קושיא דעפ"י דברי התוס' דנזיר דמ"ג דכתבו דבמקום דאיכא פנים וטעם יש כח ביד חכמים לעקור כגון עדות אשה דנאמנת לו' מת בעלי ודייקא ומינסבה מתוך חומר שמחמירין בסופה וה"ה והוא הטעם ברבית דמתוך חומר שמחמירין ברבית דנוי לא ילמוד ממעשיו להלות לישראל ומתקיים קרא כדכתיב לאחיך לא תשיך ונמצא דאיכא פנים וטעם בדבר ומשו"ה יש כח ביד חכמים לעקור אפי' בדבר מצוה כגון רבית הגוי. אבל הכא דקרא קפיד בפי' ב"ד דינו לבקר אפי' דימצאו בהם ריעותא כיון דכתי' ב"ד בפי' ופנים וטעם ליכא למיגזר בהם כדי שלא לחלוק עם הכתוב. אבל למלכי ישראל דאימעיטו בפי' מדכתיב בפי' ב"ד דלכאו' היה צריך לכתוב מלכים סתם דינו לבקר וכו' וגם דאיתרע בהם ריעותא גזרו בהו רבנן אבל ברביתא דגוי דאיכא פנים וטעם כדי לקיים מצוה וכתי' ולא תשיך לאחיך אף דחלוקים הם עם הכתוב יש כח ביד חכמים לעקור כדאמרן: עוד כתב ה' הנז' וז"ל ועיין להתוס' בפ' נערה דנ"א ד"ה אונס וכו' שכת' וז"ל אע"ג דשמואל חיישינן קאמר משמע ליה דמדאורייתא קאמר דאי מדרבנן לא היו מוציאין אותה כל כך ע"כ. וא"א לס' הש"ז דכל דמפורש התירו בתורה אין כח ביד חכמים לאסור הו"ל להתוס' לו' דהכי פריך דכיון דאונס רחמנא שריה לה היה להם לחכמים לחוש דתחילה באונס וסופה ברצון ע"כ. והרואה יראה להי' ברכ"י דהוא ז"ל נתקשה מדברי התוס' הללו דמשמע דמשום דסברה הוא דרבנן לא היו מוציאין אותה על כך אמטו להכי מוכרח דמדאורייתא אסור הא לאו הכי אם הוה גזירת חכמים קרובה אל הדעת שיגזרו אף דמדאורייתא שריה בפי' מצינו למימר דרבנן גזור ואסרוה ותו ליכא למיפרך אונס דשריה רחמנא היכי משכחת לה דהגם דלא משכחת לה לא איכפת לן וזה הפך כלל הט"ז ותי' וז"ל דלעולם גם התוס' סברי ככלל הט"ז ומיהו לישנא דתלמודא דקאמר אונס דשריה רחמנא היכי משכחת לה דייק דמשמע דמדאורייתא קאמר חיישינן ובעי מאחר דחיישינן מדאורייתא באיזה אופן הוא שמותר מן התורה עי"ש. א"כ עפ"י דברי הרב סרו תלונות הרב שרשי הים דאיך יכולים התוס' לו' דכונת הש"ס הוא דפריך דלא היה להם לחכמים לחוש לזה שמא תחילה באונס וסופו ברצון דכל כונת קושיתם הוא למצוא אופן אונס דבריה רחמנא היכי מש"ל משום דס"ל בפשי' דחיישינן דקאמר אבוה דשמואל היינו מדאורייתא ולזה בא התי' על נכון כגון דקאמר עדים שצותה מתחי' ועד סוף אבל לפי דברי הרב ז"ל לא היה להם להש"ס לו' אונס דשריא רחמנא וכו' אלא בפשי' הו"ל להק' כיון דשריה רחמנא אונס אפי' אין כח ביד חכמים לעקור כדהקשו בסי' דידן מי איכא מידי דרחמנא אמר ברא לירות ברתא וכו'

וכן התם ביבמות דהק' וכי ב"ד מתנין לעקור דבר מן התורה ומדנקטו בזה הלשון אונס דשריה וכו' הכריחו דאבוה דשמואל מדאורייי' קאמר חיישינן ולא מדרבנן. איך שיהיה הדדן למאי דאתאן עלה דמדרבנן ואסמכוהו לקרא דחייב אדם ליתן לבתו מהר ומתן כדי שיקפצו עלה ולינסיבו לה וליכא בזה משום עבורי אחסנתא אלא דבהא פליגי ר"ש ור"י בר מרימר דר"פ ס"ל כיון דתיקנו רבנן דליאן לבתו אפי' דנעשיה כדי ליתן יותר ליכא משום עבורי אחסנתא ולר"י בר מרימר נהי דתקינו רבנן מדעתיה לעשיה לא אמנם לפי דברי הרב נ"ב בדינא חייב אדם ליתן לבתו מדין מציאה דהית לבעליהן:

איך שיהיה יען שראיתי שהטרחתי למו"ר חזרתי בנשאי מקדם ויהי בנסוע הארון וכו' די"ל דהיל"ל ויפוצו אויבינו וינוסו משנאינו וכו' ולמה נקט לנכח והנה רש"י פי' שכל השונא את ישראל שונא את מי שאמר והיה העולם אמנם לע"ד איפשר לו' עפ"י מ"ש המפרשים או הניסה אלד'ים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות וכו' במצרים לעיניך אתה הראת לדעת כי ה' הוא אלד'ים אין עוד מלבדו וכו' שהכונה עם מה שחקרו הראשונים דלמה הוצרך הקב"ה לירד למצרים הוא בעצמו לגאול אותם ולא ע"י שליח ותי' כדי להוציא מלב הכופרי' שאומרים שאין הקב"ה משגיח בתחתונים וזה העולם השפל צריך אלד'ים אחרים כדי להנהיגו לכן עשה ה' ככה לירד הוא בעצמו למצרים ולהוציאם משם וזה הוא הכונה ממה שראיתם בעיניכם שהקב"ה בא למצרים לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות וכו' ע"י עצמו ולא ע"י שליח ככל אשר עשה לעיניך הוא בעצמו במצרים מזה הראת לדעת כי ה' הוא האלד'ים אין עוד מלבדו ואילו צריך לאלד'ים אחרים נמצינו למדין בהיות השראת שכינה על ישראל מתבטלת טענה זו מן הכופרים שח"ו אין הקב"ה משגיח בשפלים וזה נר' רמז הנושא שאמרתי שבכאן כראותם ישר' ארון ה' שנסע תכף אמרו וי דח"ו ימצאו פתח הערב רב לעשות להם אלד'ים אחרים שילכו לפניהם כמו שעשו העגל ולזה אמרו ויהי בנסוע וכו' והוא כמ"ש רז"ל כ"מ שנ' ויהי הוא לשון צער ולזה קאמר משה קומה ה' והוא כמ"ש רש"י לפי שהיה מקדים לפניהם היה אומר משה עמוד המתן לנו ואל תתרחק יותר וע"י זה וינוסו אויביך דהיינו השונאים והאויבים האומרים שאין הקב"ה משגיח בתחתונים בראות פניך ההולכים עמנו תמיד חזרתי ואמרתי ויהי בנסע וכו' עפ"י מ"ש בזוהר ע"פ נפלה לא תוסיף קום בתולת ישר' דהכונה דהיא מאליה אינה קמה כמו השני גליות הראשונים אלא שהקב"ה יקים אותם מעפרא. עוד נקדים מ"ש הר' פ"ד ע"פ הקטון יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום ומצד דאני ה' בעתה אחשנה דהכונה עפ"י מ"ש מהר"ש יפה ע"ד המ' ע"פ אם תשכבון בין שפתים שדרשו רז"ל על נשים צדקניות שהיו באותו הדור והשתדלו בפ"ו וע"י פרו

ורבו ישראל נגאלו ממצרים. והק' הוא ז"ל דלמה נקט אם תשכבון שהוא לשון עתיד כיון שהוא מדבר על גאולת מצרים והוא מפ' דגם לע"ל בע"ה כן יהיה דבני ישראל ע"י דמשתדלים בפ"ו ובני ישראל פדו וישרצו וירבו מאד רבוי העם ישלים מנין והוא כמו צאתינו ממצרים דעפי"ה נר' כונת הפ' הקטון וכו' ומצד דאם הי' הגזרה כמה זמן תהיה בגלות צריך שתהיה הגאולה בעתה אבל עכשיו דפ"ו אחישנה בע"ה. עוד נקדים מיש רש"י רבבות וכו' מלמד דאין השכינה שורה על פחות מב' אלפים וב' רבבות. מעתה זה נר' כונת הכתוב ויהי בנסע וכו' עכשיו דנסע השכינה ולזה צריך ה"י ויאמר משה ר"ל דהתפלל מרע"ה ואמר קומה ר"ל קום זאת הה' דהיא השכינה ע"י דוקא ולא כמו הפעמים הא' שקמה מאליה. ועי"ז ויפוצו וכו' כיון דע"י הקב"ה היתה ההקמה של שכינה וא"כ באיזה זכות יהיה זה לזה אמר רבבות וכו' ע"י שישר' פ"ו ורבוי ישראל ישלים המנין ויהיה גאולה שלמה כיר"א:

דרוש למילה

והנושא בא:

המול בו כל זכר ואז יקרב לעשותו והיה כאזרח הארץ. ועשה פסח לה' המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו והיה כאזרח הארץ. ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם:

איתא במדרש תנחומא וז"ל ילמדנו רבינו קטן לכמה נימול א"ל כך שנו רבותינו קטן נימול לשמונה וכו' מה טעם כשם שנימל יצחק עכל"ה: הלא שרי ידוע הדבר ומפורסם הענין כמה גדלה מע' מצות המילה כאשר עין רואה בש"ס ובכמה דוכתי גודל מעלתה שדוחה את השבת ואת הנגעים ובעבורה נתקיימו שמים וארץ ונכרתו עליה י"ג בריתות וכיוצא וכ"כ היא גדולתה עד שכל המפר' אחזו צער המה ראו כן תמהו מדוע המתין אאע"ה עד שציוה לו הקב"ה ואתה את בריתי תשמור מאחר שכבר קיים כל התורה כולה אפי' ע"ת והם השיבו ז"ל דגדול המצווה ועושה ול"ד מילה לשאר מצות דאינו יכול לחזור ולעשותה אחר הצווי כמו שאר מצות:

ולפקע"ד נר' אם יראה בעיני מ"ו לתת טעם אחר להמתנת אאע"ה לאחר הצווי והוא דהרואה יראה מ"ש בש"ס פ' הנחנקין דא"ל ישמעאל ליצחק אני גדול ממך שמלתי את עצמי ופי' שמל כשהוא גדול נמצינו למדין מדברי הש"ס דאדרבא יותר מעלה היא לאדם שמל כשהוא גדול ומה"ט איפשר דנתעכב אאע"ה במצות מילה עד לאחר הציווי דכל שהוא גדול היא יותר מעולה המילה: אשר עפי"ז נלפקע"ד אם יוכשר בעיני ה' כוונת

המדר' הניצב פתח השער ובהקדים מ"ש הרפה"א בדרשותיו בכונת הפסוק וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים כאשר ציוה אותו אלד'ים דהקשה עצמו לדעת דלכאו' מילת כאשר ציוה היא מיותרת מהיכא תיתי והר' ז"ל תי' יט'ב ע"פ הקדמתינו הנז' דהיה בדעתו של א"א למול ליצחק אחר שיגדל כיון שהיא יותר מעולה דאף שכתו' ביום הח' היינו לומר דפחות מכן לא ימול אבל יתר ע"כ אדרבא היא יותר מעולה ודוק כדברי ה' הנז' ז"ל שהאריך למעניתו נמצא דאם לא היה מילת יצחק דמשם למדנו דהיא גזרת הכתו' ן' ח' ימים לא פחות ולא יותר הוה אסיק אדעתין שיותר טוב שימול האדם כשיגדל: מעתה אלכה נא ואשובה אל הבא'ר המד' הנז' הוא תמוה מאד מי חשידי כולי האי השואל והמשיב דלא ידעין מקרא מלא וביום הח' וגו' ועוד אומרו מה טעם ומה חזר המשיב להשיב:

ואולם ע"פ דרכינו יבא על נכון והוא דכל כונת השואל הוא להקשות דלמה נימול האדם בהיותו קטן והמשיב בשומעו את דבריו דקאמר לכמה נימול הבין בדעתו דשאל לו עד כמה ימים היא שיעור המילה וע"ז השיב לו כך שנו רבותינו קטן נימול לח' וכו' דכונתו על מתני' דמס' שבת וע"ז חזר השואל ואמ"ל כונת שאלתי היא מה טעם נתייסדה המילה דוקא בח' ויתן את קולו כמשיב קול ענו'ת גדולה תשובה כשם שנימול יצחק דמשם למדנו דגזרת הכתוב היא דוקא בח':

והרב שאר"י פי' המד' הנז' באו"א והוא עפ"י מ"ש בש"ס מפני מה מילה בח' כדי שלא יהיו כל העולם שמחים ואו"א עצבים וע"ז השואל לשאול הגיע קטן לכמה נימול בזה"ז דליכא האי טעמא כיון שנשארת בטומאתה וע"ז השיב כך שנו רבותינו קטן נימול לח' נמצא דאפי' אנן בדידן גזרו מדרבנן למול בח' וע"ז חזר השואל ושאל מה טעם והשיב לו כשם שנימול יצחק והוא דאאע"ה קיים כל התורה ואפי' ע"ת דהיא מדרבנן והייתה אשתו טמאה ואפי"ה מל ליצחק ן' ח' ודפח"ח:

ועוד נלפקע"ד לתת טעם למה המתין אאע"ה לציווי הקב"ה והוא דבכונה מכוונת המתין אאע"ה לציווי הקב"ה ונקדים מ"ש ה' מהרימ"ט ז"ל ח"ב סי' כ"ב שנשאל על ראו' שציוה שהשתי חנויות אשר לו יזכה בהם חתניו ועלה ונסתפק בדבר אם נכלל בלשון המתנה אף חתניו שיקחו אח"ך בנותיו הבתולות או דוקא חתניו הנשואים עתה לבנותיו והשיב דכי היכי דאמרי בגמ' דאין מקנין דבר שאינו מבורר דאמרי אין ברירה ה"נ אין מקנין לאדם שאינו מבורר וא"כ כיון שחתניו שיקחו בנותיו הבתולות לא היו מבוררים בשעת המתנה לא זכו בחנויות וע"ז כ' ה' ז"ל וז"ל ולא תקשי מההיא דהמבשרני במה נפטר רחמה של אשתי אם זכר יטול ר' דאם ילדה זכר נוטל ר' דההי' טעמא אחרינא איכא

דמדין שליחו' הו דקני דהאומר לחבירו עשה דבר פ' ואתן לך כו"כ משעשה שליחותו נתחייב המקנהלקיים דבריו ובאותה שעה מבורר הוא ובאותה שעה הוא זוכה ואין אנו חוששין לשלא יהיה מבורר באותה שעה וכו' יעש"ב וא"כ הוא הדין והוא הטעם בנ"ד דהלא הקב"ה כך א"ל לא"א לזרעך נתתי את הארץ הזאת ולכאורה לא זכו ישראל שום זכיה בארץ מאחר שלא היו מבורדי' אמנם אי אמרי' דנתינת הארץ היתה בתנאי שישמרו ישר' את המילה הא ודאי זכו בה כדין וכהלכה דהמבשר בני מהנפטר רחמה של אשתי וכו':

ואם כן שפיר עבד אאע"ה להמתין לציווי הקב"ה על המילה כדי לזכות ע"י בארץ כדין ובשופי זרעו אחריו אף שלא היו מבוררים:

דבזה ראיתי בס' הנדפס מחדש מילל לאברהם דפי' כונת המדר' אמר ר' יודן אם מקיימין בניך את המילה הם נכנסים בארץ יעוש"ב:

ואני בעוניי נר' לפקע"ד לפר' כונת המדרש שאחריו וזה הדבר אשר מל יאושע דבר אמר להן ומלן כסבורים אתם שאתם יכולים ליכנס בארץ ערלים כך אמר הקב"ה לאברהם ונתתי לך ולזרעך אחריך ע"מ ואתה את בריתי תשמור דלכאורה ק"ק מה קשר יש לו עם ענין שלפניו וכבר כל תופסי התורה קמאי דקמאי צווחו ככרוכיא על המד' הנז' ואולם עפ"י האמור ניחא והוא דישר' היו מתפחדים ליכנס לארץ באומרם כיון שלא היו מבוררים בשעת המתנה ומה תועיל כניסתם לארץ כי ביד חזקה יגרשם מארצו וע"ז אמר להם יהושע כסבורים אתם שאתם נכנסים לארץ ערלים ולזה אתם מתפחדים הלא תדעו שכך אמר הקב"ה ונתתי ונז' ע"מ וכו' והוי כמו דין דהמבשרני וכו': אשר עפי"ז נלע"ד אם יראה בעיני מו"ר כו' הירוש' פ"ט דברכות וז"ל אאע"ה עשה ליצה"ר טוב דכתיב ומצאת את לבבו נאמן לפניך א"ר אחא והפסיד לא וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני וגו' ולכאו' אחד הרואה לשון הירוש' הנז' תמ"ה תמ"ה יקרא במה דא"ר אחא והפסיד והר' היפה ז"ל הגיה והפשיר יע"ש שדחק את עצמו לפרש הלשון הנז'. ואולם עפ"י דרכינו נראה פשוט והוא דבתחילה הוא משבח לאאע"ה שעשה ליצה"ר טוב והא ודאי דכוונתו על המילה דידוע דכל עיקר המילה להכניע היצה"ר וע"ז הק' ר' אחא והפסיד רצונו לומר דבזה אינו שבח לאאע"ה אלא אדרבא הוא פסידה וגרעון דהמתין עד אחר הציווי וע"ז השיב לא ח"ו חלילה שזה הוא פסידה לאאע"ה ח"ו אלא אדרבא ונהפוך הוא שבהכרח הוכרח אאע"ה להמתין עד אחר הציווי לזכות לא"י וכמ"ש בסיפיה דקר' וכרות עמו הברית לתת את ארץ הכנעני ודו"ק:

אשר אם כנים אנו בזה נלפקע"ד אם יראה בעיני מו"ר לפרש כו' הירוש' הנז' באו"א וטרם כל ראיתי ונתון אל לבי לחקור חקירה אחת דעפ"י הדין לא זכה אאע"ה בנתינת הארץ ונקדים מה שנשאל לה' ריב"ש בסי' קל"א דעמד השואל ולשאו"ל הגיע למה אין אנו מברכין לפדות הבן בלמ"ד כ"א "בעל" כיון דעיקר המצוה עליה דידיה דאב רמייא ומדיוקא דפדה תפדה מרבינן לפודה את עצמו אבל ע"י שליח או ע"י ב"ד לית לן. ועוד דלפי שי' הר"מ במז"ל גבי מילה דהמל את בנו מברך למול ה"נ הו"ל לאב לברך בלמ"ד כמו מילה והפודה א"ע "בעל" שהוא כמו שליח ע"כ השאלה והיתה תשו' הר' ז"ל וז"ל דלפי שמצוה זאת נעשית ע"י סייוע הכהן מברכין עליו בעל ולפ"ז בפודה א"ע נמי מכרך בעל ולדעת רמב"ם ז"ל אפשר לתת טעם לפי שבהאב אפשר להעשות מצוה זו ע"י הבן כשיגדל וכשיגדל אז אי אפשר להפטר כ"א ע"י עצמו וגם שאם הי"ל לפדות א"ע ובנו קי"ל דהוא קודם לבנו אלמא עיקר המצוה בעצמו אלא שבקטנותו אי אפשר עכ"ל:

והנה מתשו' זו דקדק הר' המפ"ה בי"ד סי' ש"ה ס"י דאין יכולין לפדות ע"י שליח יע"ש והר' ט"ז ז"ל שם תמה עליו וז"ל ובאמת הוא תמוה דהא מצינו בפ' השואל ובנדרים מצינו בכל התורה כולה ששלוחו של אדם כמותר ובמה יתמעט כאן שליח ששלחו האב לפדות ונתן לו ממון לזה מה שמגיע לכהן יעוש"ב שהאריך והרחיב הדברים ובסוף דבריו כתב וז"ל וע"כ נ"ל דכ"ז שהאב חי יכול לעשות שליח לפדות משלו במקומו ודברי השואל בתשו' ריב"ש אינם הלכה ולא מפיו אנו חיים והריב"ש לא חש להשיב עליהם וכן אחר יכול לתת משלו במקום האב ולפדות הבכור ההוא בשלוחו וכו' יעו"ש: ואחרי נשיקות עפרות זהב לו להר' הנז' קצת ק' לע"ד אם יראה בעיני מו"ר והוא דלכאורה הר' הנז' הבין בדברי השואל בתשו' ריב"ש הנז' דס"ל דאין פדיון ע"י שליח ובודאי דהוא מדקאמר אבל ע"י שליח או ע"י ב"ד לית לן וע"ז כתב דלא מפיו אנו חיים וכו' כנז' וקשה דמלבד דדברי השואל יכולים אנו לפרשם בענין אחר דהיינו דכונתו רצויה דליכא שום חיוב מן התורה על אדם שיעשה עצמו שליח במקום האב לפדותו ואפי' ב"ד אינם מצווים מן התורה לעשות עצמם שלוחים במקום האב לפדותו אבל ודאי דס"ל להשואל שהאב יכול לפדות ע"י שליח וכמו שכן פי' הר' ש"ך כמשי"ר המעש"ב גדולה מזאת יגדל התימה דמדברי השואל עצמו בסוף דבריו נר' להדיא דס"ל שישנו לפדיון ע"י שליח דכתב וז"ל והפודה א"ע בעל שהוא כמו שליח הרי להדיא דס"ל דאיתיה לפדיון ע"י שליח וצ"ע והיותר תימה לה' ש"ך דלא נסתייע מדברי השואל הנז' והוא פלא:

ודרך אגב ראיתי לה' שעה"מ ז"ל שהק' ע"ד מור"ם הנז' מלבד מה שתמהו עליו האחרונים ועו' ידו נטויה וז"ל דאם איתא דאי אפשר ע"י שליח א"כ שמעינן מינה דבנותן לכהן פדיון

הבן במתנה ע"מ להחזיר אפי' אי אמרי' דמתנה עמ"ל לא שמה מתנה מ"מ בנו פדוי דנהי דלא שמה מתנה מ"מ כיון דהתנה עמו ע"מ להחזיר וכל תנאי שא"א למעשה להתקיים ע"י שליח שהתנאי בטל והמעשה קיים שזה אחד ממשפטי התנאי כדאיתא בפ' החולץ ד' ע"ד ועיין לה"ה וה' לח"מ רפ"ו מה' אישות יע"ש ואפי' אם עבר הכהן והחזיר המעות הבן פדוי דכיון דתנאי בטל ואי בעי לא יהיב ליה כלום השתא נמי דיהב ליה מתנה הוא דיהיב ניהליה ואם נאמר כן תקשי לן אותה ששנינו בפ"ק דקי' ד"ו הילך מנה ע"מ שתחזירהו לי במכר לא קנה בקידו' אינה מקו' בפדיון הבן אין בנו פדוי ומסיק בכולהו קני משום דמתנה ע"מ להחזיר שמה מתנה ואם איתא ת"ל דהתנאי בטל והמעשה קיים משום דבעינן תנאי שאפשר לקיימו ע"י שליח והיכי הוה בעי למימר מעיקרא דאין בנו פדוי יעו"ש שהניחו בצ"ע:

ולפקע"ד אחר המחי"ר מכת"ר נלע"ד אם יראה בעיני מו' דל"ק ול"מ לה' כעל המפ"ה והוא דהרואה יראה דהרמב"ם ז"ל לא פסק דין זה דתנאי שאפשר לקיימו ע"י שליח ותמה עליו ה"ה ז"ל ותי' דל"ק יען שכבר ביאר הר"מ ז"ל בפ"ד מה' חליצה ויבום דחליצה ע"מ שתתן ק"ק זוז התנאי בטל וכו' יעוש"ב ומרן כ"מ ז"ל חלק עליו וז"ל ול"נ שאם היה כן דעת רבינו שכשאמר חלוץ לה ע"מ וכו' מפני שאנו לומדים מתנאי בגוב"ר שיהא אפשר לקיימו ע"י שליח וכו' היה כותבו כאן וכוללו עם שאר התנאים הנז' כאן וכו' אבל דעת רבינו שכ' דחליצה מוטעית כשרה אין הטעם מפני שצריך שיהא אפשר לקיימו ע"י שליח אלא הטעם כיון דעבד מעשה אחליה לתנאיה יעוש"ב נמצינו למדין דבמחלוקת הוא שנוי אי הרמב"ם ס"ל דין זה אם לאו ומרן בשוה"ט פסק דין משפטי התנאים בה' קי' סי' ל"ז ולא כ' דין זה דצריך שיהא אפשר לקיימו ע"י שליח וגם בדין חליצה לא כ' שום טעם דחליצה מוטעית שהיא כשרה. וא"כ יכולים אנו לומר בעד מרן ז"ל דס"ל כס' הרמב"ם וכמ"ש הוא עצמו וגם ה' המפ"ה מדלא הגיה אפשר דס"ל כוותיה דלא בעינן שיהא אפשר לקיימו ע"י שליח ואם כנים אנו בזה היא ל"ו נסתרה קו' הר' שער המלך מסו' דקי' הנז' ודו"ק:

וראיתי לה' שורשי הים ח"א ד' ל"ז ע"ב שרצה לתרץ קו' ה' שע"ה הנז' וז"ל ולדידי אין זה מן הקושי דכיון דהמתנה היה ט"מ להחזיר דלא גמר ויהיב לשם מתנה גמורה אי הוה אמרי' דלאו שמה מתנה ודאי דאין בנו פדוי וכו' וראי' לזה ממ"ש בפר' יש בכור ד' נ"א ע"ב גבי עובדא דר"ח דהוה אזיל ומהדר ואתי קמיה אמ"ל לא גמרת ויהבת לשם מתנה אין בנך פדוי ופירש"י וז"ל אין בנך פדוי ואפילו לא אחזירם לך ולזה הסכים הרשב"א

בסי' קצ"ח ותשצ"ז והרא"ש שם דהיינו טעמא משום דכל דלא גמר האב ליתנם במתנה גמור' אפילו שקנאם הכהן ולא יחזירם לו אין בנו פדוי יעש"ב:
ולכאורה אחר המחי"ר לא זכיתי להבין ד"ק מכמה טעמים זה יצא ראשונה דהרואה יראה דכל תירוצו הוא דוקא אי אמרינן מתנה עמ"ל ל"ש מתנה אבל אי שמה מתנה לא תי' כלום ולכאורה כל עיקר קו' השע"ה ז"ל היא אפי' אי נימא דשמה מתנה אפי"ה קשיא דלמה ליה לש"ס האי טעמא ת"ל דא"א לקיימו ע"י שליח וכמשי"ר המעש"ב וא"כ לקו' זו לא תי' ה' הנז' שום תי' כלל: ועוד בה דהראיה שהביא מסו' דפ' יש בכור לכאו' נלפקע"ד דהוי מעשה לסתור והוא דהרואה יראה שם בסו' הנז' להתו' והרא"ש דהוקשה להם אמאי דאמר ר"ח דאין בנו פדוי מסו' דקי' שהבאנו לעיל דמתנה עמ"ל שמה מתנה ותי' דטעמ' דר"ח שהיה רוצה לזכות במתנה גמור' כדי שלא יהא נראה ככהן המסייע בבית הגרנות וכמ"ש בש"ע דאסו' לעשות כן שלא לשחת ברית מילה יעו"ש בדבריהם באורך נמצינו למדין מדברי התו' והרא"ש הנז' דטעמא דר"ח דאמר דאין הבן פדוי הוא דוקא מטעם איסו' דמסייע בבית הגרנות כנז' אבל אי לאו האי טעמ' היה הבן פדוי וכמ"ש בסו' דקידו' הנז' דמתנה עמ"ל שמה מתנה וא"כ אדרבה דקו' ה' שע"ה ז"ל שייך גם לדברי התוס' והרא"ש הנז"ל לס' ה' בעל המפה הנז':
זאת ועו' יגדל התימה על ה' הנז' והוא דרשב"א ז"ל בסי' קצ"ח חילק מסו' דקידו' הנז' לסו' דפ' יש בכור הנז' והוא דהתם בסו' דקי' מירי דאמר ע"מ שתחזרהו לי וכל האומר ע"מ כאומר מעכשיו דמי ומפני זה אמרי' דבנו פדוי אבל הכא בסו' דפ' יש בכור מיירי דלא אמר ע"מ כלל וכיון דלא אמר ע"מ כלל לזה אין בנו פדוי יעוש"ב בדבריו הרי דרב המרחק בין ב' סוגיאות הנז' וקשה לזווגם וא"כ מה ראיה מייתי ה' הנז' מסו' הנז' ומה גם לה' בעל המפה שפסק ביו"ד סי' ש"ה כדין הרשב"א הנז' וחי' הנז' וכיון דכל קו' ה' שע"ה היא לה' בעל המפה ז"ל מה דמות יערוך מסו' הנ"ז וצ"ע:
והיותר תימה על ה' שרשי הים הנז' שהביא תשו' זו דרשב"א הנז' ודברי הרא"ש בתוך דבריו כמשי"ר הרואה הבאתי דבריו לעיל ולא הרגיש מזה כלל והוא פלא:
איך שיהיה נחזור לקוטב דרושינו והוא דנקיטינן דכל תנאי דא"א לקיימו ע"י שליח התנאי בטל והמעשה קיים וכן פ' הטור והרא"ש ובעל העיטור וכמה מרבוואתא דס"ל הכי:
עוד נקדים מאי דאמרו בש"ס דגוי אסור למול מדכתיב המל ימול: והנה בעתה מצאה הקפידה מקום לנוח במה זכה אאע"ה בארץ אי בעשיית המיל' לאו כלום היא מאחר

שהיה הכרח למול את עצמו מאחר בלא היו שם בני ברית למול אותו וא"כ הוי תנאי שא"א לקיימו ע"י שליח דהתנאי בטל והמעשה קיים:
ואולם אשכחנא לה פיתרי ונקדי' מ"ש רש"י ישן ז"ל בפ' לך לך וז"ל בהמולו את בשר ערלתו נטל אברהם סכין ורצה לחתוך והיה מתיירא מה עשה הקב"ה שלח ידו ואחז עמו שנא' וכרות עמו הברית לו לא נאמר אלא עמו עכ"ד ז"ל:
א"כ נחה שקטה חקירתנו וכמ"ש הריב"ש ז"ל בתשו' להשואל הבאתי דבריו לעיל דמה שמברכין בעל פדיון הבן הוא יען דצריך סייוע הכהן והוי כמו שליח כנז"ל וא"כ ה"נ הוא הטעם דנטל סכין א"א ורצה לחתוך עצמו והיה מתיירא ודאי שהיראה היא מטעם זכיית א"י ולזה אחז הקב"ה ושלח ידו להחזיק עמו לחתוך שיהא ניכר שצריך סייוע והוי כמו שליח בדין פדיון הנז':
ובזה נלע"ד אם יר' בעיני מו"ר דיובן כונת לשון הירושלמי הנז' והוא דבתחי' הוא משבח לאאע"ה שעשה ליצה"ר טוב ומילת עשה מורה שכוונתו לומר דהוא בעצמו עשה והיינו על המילה כדכתיבנא ולזה הוקש' לו לר"ח והפסיד דאדרבה הוי פסידה לא"א דמל את עצמו כיון דלא אפשר לקיימו ע"י שליח ולזה אי' לו וכרות עמו הברית דהיה ע"י סייוע כמ"ש רש"י ז"ל: ובאו"א נלע"ד לפרש לשון הירושלמי הנז' אם יראה בעיני מו"ר דרך הלציי והוא דלא נעלם מעיני מו' דשבטו של לוי היו מקיימים התור' והמילה וכמש"ה כי שמרו אמרתיך ובריתך ינצורו וכמו שכן הובא בילקו' במלאכי ע"פ שחתם ברית הלוי וז"ל לפי ששבט הלוי היו נימולים שנאמר כי שמרו וגו' אמ"ל הקב"ה חייכם אעפ"י שאברהם התחיל במילה איני קורא אותה אלא על שמיכם שנא' ברית הלוי ברית אברהם לא נאמר אלא ברית הלוי לפי שהיו נימולים נקרא על שמם עכ"ל:
עוד נקדים מאי דידוע דהר"מ פ' דאבי הבן חיובא רמיא עליו לברך בשעת המילה להכניסו בבריתו של אברהם אבינו ולזה הסכימו כל הפוס': אמור מעתה דזהו כונת המאמר הנז' והוא דבתחי' הוא משבח את א"א בעד המילה כדכתיבנא ולזה הקשה ר' אחא והפסיד ר"ל דכבר הפסיד מעלה זו א"א ונתנה לשבט הלוי וכמ"ש בילקוט לזה השיב ח"ו לא הפסיד א"א כלל מהמעלה דהרי בשעת המילה אומר אבי הבן להכניסו בבריתו של א"א ולא אמרי בבריתו של לוי וז"א וכרות דהיינו בשעת המילה עמו הברית עם אאע"ה דווקא ולא לזולתו ודו"ק:
איך שיהיה נחזור לקוטב דרושינו שאמרנו שבכוונה מכוונת הוכרח א"א להמתין לציווי הקב"ה על המילה למען יזכו בניו אחריו בנתינת הארץ וכדכתיבנא:

אשר עפי"ז אלכה ואשובה אל הבא'ר כונת הכתו' האמורים בקהל' סי' ח' וכ"ת מי כהחכם ומי יודע פשר דבר אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלוד'ים. אל תבהל מפניו תלך אל תעמוד בדבר רע כי כל אשר יחפוץ יעשה באשר דבר מלך שלטון ואין מי יאמר לו מה תעשה. שומר מצוה לא ידע דבר רע ועת ומשפט ידע לב חכם. כי לכל חפץ יש עת ומשפט כי רעת האדם רבה עליו. ולכאור' הדקדו' רבו מהרבה עצמו מספר ולאהבת הקיצור לא יכולתי לפרעם:

ואולם עפ"י דרכינו יבא על נכון ונקדי' מ"ש בילקו' מי כהחכם זה אברהם ומי יודע פשר דבר שידע להתפשר עם קונו:

עו"נ מה שחקרו המפרשי' דמאחר שכבר נשבע הקב"ה לא"א בברית בין הבתרים לזרעך נתתי את הארץ הזאת וגו' איך אח"ך יכול להתנות שיקיימו מצות המילה ואם לא יקיימו מצות המילה לא יתן להם הארץ דהא קיי"ל נשבע לתועלת חבירו סתמו כפי' והו"ל כאלו נשבע ע"ד חבירו ולא מצי טעין אדעתא דהכי לא נשבעתי וגם אינו יכול להתנות עוד שום תנאי מחדש: ולפקע"ד נ"ל לתרץ דלא דמי כלל והוא דהא דאמרי' הנשבע לתועלת חבירו סתמו כפי' ולא מצי טעין שום תנאי מחדש היינו דווקא היכא דהנשבע טעין איזה דבר או תנאי שכשיתקיים התנאי יגרע כח השבועה או יגרום נזק להמשביע:

לא כן בנ"ד שהקב"ה אינו רוצה לחזור משבועתו ח"ו אלא אדרבא קא תבע תנאי אחד שהיא המילה לפועלתינו ולטובתינו כמ"ש רז"ל כו"כ תועלת איכא בהיום מצות המילה דידוע מאהבת ה' אותנו ציונו מצות המילה בתורת חיוב גדול וכמ"ש רז"ל בכונת הפ' לא מרובכם חשק ה' בכם ויבחר בכם וגו' כי מאהבת ה' אתכם וגו' דהיא על המי' וא"כ בהא ודאי לא נאמר האי דינא דהנשבע לתועלת חבירו:

אמנם המפ' ז"ל תירצו לחקירה הנז' עפ"י מ"ש ה' מחנה אפרים ז"ל בסי' א' דחילק דאף דקי"ל נשבע לתועלת חבירו וכו' מ"מ אם הנשבע טוען בלבי היה כו"ך דאז לא הוי ע"ד חבירו ולזה הסכים ה' פרי הארץ ז"ל בח"ב מחו"מ סי' א' ב' דל"מ כשחבירו משביעו דמצי טעין בלבי היה כו"ך אלא אפי' אם נשבע מעצמו מצי טעין בלבי היה כו"ך דאז לא הוי ע"ד חבירו וא"כ ה"ה הכא מצי טעין הקב"ה בלבי היה כשנשבעתי בברית בין הבתרים ע"מ שתקיימו את המילה דלא הוי נשבע ע"ד אאע"ה:

ובזה נ"ל לפקע"ד דזה רמז לו הקב"ה ליצחק אע"ה באומרו והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי וגו' ופי' רשב"ם וישמור משמרתי זו מילה דכתי' בה ואתה את בריתי תשמור והוא פשוט והוא דבתחילה אמר כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבו' וגו' וא"ת

דהוי נשבע ע"ד חבירו כנז' לז"א עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי וגו' דבלבי היה זו בשעה שנשבעתי:
וכבר ידוע דמילת דבר הוא כינוי על המי' כמ"ש במד' וזה הדבר אשר מל יאושע וכו' הבאתי דבריו לעיל:
וגם ידוע דמילת שמור ג"כ כינוי למילה ובמ"ש רשב"ם בפי' הפסוק וישמור משמרתי הבאתי דבריו לעיל:
אמור מעתה דזהו כונת הכתובי' הנז' והוא דבתחילה הוא משבח לאאע"ה ואמר מי כהחכם כמ"ש בילקוט זה אברהם כנז' ומה היתה חכמתו שידע להתפשר עם קונו בענין המילה וכדכתיבנא דמילת דבר היא כנוי למילה וא"כ בהכרח חיובא רמיא עלינו למול וזהו אומרו אני פי מלך שמור שהיא המילה כנז':
ואח"ך אמר ועל דברת שבועת אלדי'ם אל תבהל מפניו תלך כוונתו רצויה שע"ע השבועה אל תהי נבטל לומד מפניו תלך מילת מפניו כאן פי' מקודם נכח"ש הכתו' וזאת לפנים בישראל שפי' מקודם וכונתו לומר אל תהי נבהל לומר שהשבו' היתה מקודם והיאך יכול עתה הקב"ה להתנות על המילה וז"א כי כל אשר יחפוץ יעשה וכונתו לו' דהאמת לא שייך ביה בהקב"ה טענת אונס ח"ו חלילה באשר דבר מלך שלטון וגו' דהרי איכא ב' תירוצי' הדא דשומר מצוה דהיינו המל לח' לא ידע דבר רע והוא התי' הראשון שכתבנו בעניותינו דכיון דמצות המילה היא לתועלתינו ולטובתינו ליכא למימר האי דינא דנשבע לתועלת חבירו כאמור:
ואח"ך חזר ואמר תי' האחר וז"א ועת ומשפט והיינו עפ"י הדין ידע לב חכם דהיינו דמצי טעין כשנשבעתי בלבי היה כו"ך:
וההפרש שיש בין תי' א' לתי' ב' הוא כי לכל חפץ דבעלמא בשבוע' שבין אדם לחבירו יש עת ומשפט דווקא דהוא התי' שעפ"י הדין מפני כי רעת האדם רבה עליו והוא דכשרוצה להתנות שום תנאי מחדש הוא דרוצה לגרוע כח השבועה ולגרום נזק להמשביע כאמור ודו"ק:
אמנם אכתי איכא למשדי נרגא בזכיית הארץ דהא קי"ל דגז"ד ש"ץ אעפ"י שנחתם נקרע וכדאי' בפ"ק דר"ה ד' ח"י אמ"ר שמואל בר אוניא מנין לגז"ד ש"ץ שאפי' שנחתם נקרע שנא' כה' אלדי'נו בכל קראינו אליו והכתיב דרשו ס' בהמצאו התם ביחיד הכא בציבור:
וראיתי לה' פרשת דרכים בד' כ"ט שהקשה בתחי' דבריו לר' יצחק דאמר יפה צעקה לאדם בין קודם גז"ד בין לאחר גז"ד דמה יענה בפסוק זה דרשו ה' בהעצאו ולא תירץ לזה כלל:

ועני אני נלפקע"ד לתרץ דשם בש"ס הקשו לעיל מיניה וגז"ד דציבור מי מקרע והכתיב כבסי מרעה לבך וכתי' כי אם תכבסי בנתר וגו' ותי' ל"ק כאן בגז"ד שיש עמו שבועה כאן בגז"ד שאין עמו שבועה יעוש"ב: והרב חי' הלכות ז"ל כתב דקו' זו היא ודאי אף לר"י דאמר יפה צעקה וכו' ופשוט הוא דאף התי' של הגי' הוא אף לר"י וא"כ ממילא אזדא לה קו' ה' פרשת דרכים הנז' דפסוק זה נאמר לגז"ד שאין עמו שבועה וק"ל: והראיה לזה הוא דבש"ס אמרו כמאן מצלינן וכו' כמאן כר"י וא"א קשיא גם לר"י קו' ה' ז"ל אלא ודאי צ"ל כדכתיבנ':

והנה ראיתי להר"ן ז"ל שפי' בדברי ר"י דאמר יפה צעקה וכו' וז"ל יפה צעקה אפי' דלא מקרע גז"ד ממעטת את הפורעניות עכ"ל ובאמת שדבריו אלו נפלאו ממני הפלא ופלא דהוא הפך הש"ס בד' י"ו ע"א דאמרו כמאן מצלינן האידנא אקצירי ואמריעי כמאן כר"י ואב"א אפי' תימא רבנן וכר"י דאמר יפה צעקה וכו' הרי להדיא הפך דברי הר"ן ז"ל הנז': והיותר תימה דשם בש"ס ע"ב אמרו ואמר ר"י ד' דברים מקרעים גז"ד של אדם צדקה צעקה וכו' נמצא דכשאמר ר"י יפה צעקה כונתו רצויה שקורע הגז"ד וכמו שכן ראיתי לה' חי' הלכות שכ' וז"ל ד' דברים מקרעים וכו' נר' ודאי דלשיטתיה אזיל דאמר יפה צעקה וכו' ובאמת שהוא פלא וצ"ע:

העולה מכל האמור דגז"ד של רבים אפי' שנחתם נקרע וכן ראיתי לה' פרשת דרכים ז"ל שעלה ונסתפק בהא דאמרו בש"ס אי הא דגז"ד של רבים שנקרע אחר החיתום הוא דוקא מרעה לטובה או אמרי' דה"ה דבין בין ובסוף דבריו כ' וכעת לא מצאתי שום בירור לזה. ואם כן מצאה הקפידה מקום לנוח במה זכו ישראל בנתינת הארץ מאחר דגז"ד של רבים אעפ"י שנחתם נקרע ויתכן דהוי אף מטובה לרעה כמ"ש ה' התנה ז"ל כנז':

התירוץ לזה הוא כמ"ש בש"ס דיש חי' בג"ד שיש עמו שבועה לגז"ד שאין עמו שבועה ובנתינת הארץ ידוע שהייתה עפ"י שבועה וכמ"ש הכתוב כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך וא"כ הא ודאי דגז"ד זה ליכא למיהדר מינה ובדין זכו ישר' בנתינת הארץ בלי ספק:

אשר על פי"ז נלפקע"ד אם יראה בעיני מו' דרמז פרעה הרשע למרע"ה באומרו הן רבים עתה עם הארץ וגו' דלכאורה תיבת רבים אין לה הבנה דמאי נ"מ אם היו רבים ועוד מאי אומרו עתה ואולם עפ"י דרכינו א"ש ובהקדי' תשו' מהרימ"ט הנז' לעיל דלא זכו חתניו מאחר שלא היו מבוררים כנז"ל:

וכמו כן בנתינת הארץ זכו ישר' אף שלא היו מטעם המילה כדין המבשרני כנז"ל:

וידוע מ"ש רז"ל שאם. היו שוהים עוד במצרים היו נכנסים בן' ש"ט ולא היו זוכים באר"י ח"ו. לז"א פרעה ב' טענות בדבר חדא דכל כונתך להוציא אח ישר' ממצרים הא ודאי אינו אלא לזכותם לאר"י וא"כ הוא גז"ד של רבים שאעפ"י שנחתם נקרע ועוד שלא היו מבוררים וז"א הן רבי"ם עת"ה דיקא ולזה חזר והשיב לו כב יכול הקב"ה הב' סתירות הנז' דהיינו הסתירה א' על טענה שטען פרעה שלא היו מבוררים וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען כדין המבשרני כנז':

ועל טענה שטען שהוא גז"ד של רבים השיב לו לכן אמור לבנ"י וגו' ופרש"י ז"ל לכן עפ"י אותה השבו' דהוי גז"ד שיש עמו שבועה כנז': ובזה נ"ל כונת הפסוקי' לא מרובכם חשק ה' בכם ויבחר בכם וגו' כי מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבועה ופשוט:

ובזה נ"ל כונת הכתובי' זכרו לעולם בריתו דבר צוה לאלף דור אשר כרת את אברהם ושבועתו ליצחק ופשוט:

איך שיהיה חזרתי לנושאי מקדם אמרתי בתחי' דברי המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו דלכאור' מילת כל זכר היא מיותרת דמי לא ידע דהמילה היא לזכר דוקא:

אמנם נלפקע"ד לפרש כונת הפסו' הנז' ודרך אגב אגיד מה ששמעתי דאית' מדר' פליאה וז"ל ותקח צפורה צור ותכרות בפיה והאמת שהוא פלא: ולפקע"ד נר' לפרשו והוא בהקדי' דקי"ל דאשה אסורה לדון וההיא דדבורה שכתוב והיא שפטה את ישר' היינו שהיו יושבים ג' דיינים בצידה והיא מלמדתם ונפסק הדין על פיהם:

עוד נקדים מאי דנחלקו רב ורבי יוחנן בש"ס דע"ז ד' ז"ך דרב אמר אשה פסולה למול ור' יוחנן מכשיר למול על ידי אשה ופריך בש"ס מי איכא למ"ד אשה לא והכתיב ותקח צפורה צור ותכרות ותי' קרי ביה ותכריח שאמרה לאיניש אחרינא ועבד. אם כן נמצא שכוונת המדרש הוא פשוט וכוונתו דאל תטעה לומר שציפורה מלה את בנה אלא בפה ופירושו שאמרה לאיניש אחרינא ועבד כמ"ש בש"ס:

ולפקע"ד נראה להביא ראיה דאשה פסולה למול מהא דאמרינן לעיל דהיה מתפחד אברהם אבינו ע"ה למול את עצמו יען דהוי תנאי שאי אפשר לקיימו על ידי שליח ואם איתא דאשה כשרה למול היה ליה לאברהם אבינו עליו השלום לומר לאשתו שרה שתמול אותו ולא היה צריך סיוע אלא ודאי דאשה פסולה למול ולא היה זוכה בא"י:

מעתה נראה דזה הוא כוונת הפסוק וכי יגור אתכם גר ורוצה לזכות עמכם במתנת הארץ צריך שהמוהל יהיה זכר ומילת זכר חוזר על המוהל ואז יקרב לעשותו והיה כאזרח הארץ ברם אם אין המוהל זכר אם כן ממילה יורה דמילת אשה כשרה ואם כן אזדא לה סברת א"א ע"ה במתנת הארץ דרצה לזכות ע"י המילה:

חזרתי ואמרתי ועשה פסח לה' המול לו כל זכר דידוע מה שאמרו רבותינו זלה"ה דבזכות דם פסח ודם מילה ננאלו אבותינו ממצרים וזה אומרו וכי יגור אתכם גר ועשה פסח וגם קיים מצות המילה אז יקרב לעשותו והיה כאזרח הארץ וסמיך ליה ויהי בעצם היום הזה הוציא ה' את בני ישראל מארץ מצרים על צבאותם דבזכות ב' מצוות אלו זיכנו ה' לצאת ממצרים כן יזכנו האל יתב' לצאת מהגלות המר והנמהר הזה ויחיש לגאולינו בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן:

דרוש ב למילה

והנושא בא:

לכה אתנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל לכח אתנו וגו': איתא במד' פ' לך לך ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' אבון בר' יוסי כתיב וזה הדבר אשר מל יאושע דבר אמ"ל ומלן מה אתם סבורי' ליכנס לארץ ערלים כך אמר הקב"ה לא"א ונתתי לך ולזרעך וגו' ע"מ ואתה את בריתי תשמור רב הונא אמר מכאן למוהל שיהא מהול תניא ישראל ערל אינו מוהל ק"ו גוי ערל עכל"ה:

ידוע הדבר ומפורסם הענין לפני מו' כמה גדלה מע' מצות המילה כאשר הפליגו רז"ל במעלתה כמה מעלות טובות עצמו מספר וכאשר עין רואה במתני' דנדרים דל"א ע"ב כמה תנאים הם אמרו כל חד לפום חיליה גדולה מי' וכו' ואתייא מכללא ריב"ק א' גדולה מילה שלא ניתלה למשה הצדיק מלא שעה נמצא דכ"ך היא כחה של המי' שלא ניתלה למשה רבן של כל ישראל אשר עפי"ז נלפקע"ד דזה יהיה כונת ב' כתובי' הבאים כאחד בתהלי' וכ"ת חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך חשתי ולא התמהמתי לשמור מצותיך ע"כ דלכאו' יל"ד מ"ט שינה דבתחי' אמר עדותיך ואחכ"א לשמור מצותיך ועו' או' חשתי ולא התמהמתי למה בתחי' היה הדבר ספק אצלו והיה צריך לחשוב ואח"ך או' חשתי וגו' בזריזות גדולה ולא פורש באיזה דבר נפלה המחשבה והספק ובאיזו מצוה הוצרך להזדרז בהשדלות נמרץ:

ואולם יובנו לפקע"ד אם יוכשר בעיני ה' ואם יראה בעיני מו' דהדברים מגיעי' למאי דאי' החם בש"ס תניא א"ר ח"ו שמשה נתרשל מן המילה אלא כך אמר אמול ואצא סכנה היא שנא' ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים וגו' אמול ואשהה ג' ימים הקב"ה אמ"ל לך שוב מצרימה אלא מפני מה נענש משה מפני שנתעסק במלון תחי' שנ' ויהי בדרך במלון וגו' ופירש"י בד"ה מפני שנתעסק במלון תחיל' ואח"ך במיל' והי"ל להתעסק במילה

תחיל' ואותו מלון סמוך למצרים היה דלא היה סכנה ואותו התינוק לא היה באותה שעה אלא ן' ח' ימים עכ"ל:

והנה לכאו' דברי רש"י הנז' צריכים ביאור. וראיתי לה' מקום שמואל בחי' בד' ג"ן ע"א שפיר' דברי רש"י שכ' ואותו התינוק לא היה באותה שעה וכו' כונתו לו' באותה שעה שיצאו ממדין לא היה אלא ן' ח' ימים יעוש"ב ובאמת כי הוא דוחק גדול לפר' פי' זה בדברי רש"י מאחר שאין כאן מקומו כ"א הי"ל לכתו' זה למעלה בפי' אמול ואצא וכו' וכתבו כאן שנטעה לפרשו כי אומרו באותה שעה שהוא במלון עכ"ז סבלנו אותו על צד הדוחק אף כי הוא ז"ל כ' זה נ"ל פשוט וברור ולכאו' אינו כ"כ ברור כנז':

אך זו היא שק' לפקע"ד בראותי לה' בית הלוי בחי' שפי' כונת רש"י הנז' וז"ל ואותו התינו' וכו' והוא דנרגש מאחר שמשה הולך בשליחותו של מקום ובציוויו וגם מצות מילה היא ציווי הקב"ה וא"כ מאי איריא אם נתעסק במלון תחיל' מאחר ששניהם שוים וע"ז הוכרח לו' דאותו התינו' באותה שעה שהגיע למלון וכו' דהיינו שהגיע שעה א' קודם הערב ואם הי' מתעסק יותר במלון היה עובר זמן המיל' שכבר היה מגיע ליל ע' ן וע"ז נענש זת"ד יעושב"ב:

ובאמת כי דברי ה' הללו מרפסן איגרי דאיך אנו יכולים לו' דבשעה שהגיעו למלון לא היה התינו' אלא ן' ח' ימים דא"כ מאי קאמר ר' בתחי' דבריו אמול ואצא סכנה היא והלא לדבריו כיון שלא היה התינוק עדיין ן' ח' ימים מהיכא תיתי למולו קודם יציאתו לדרך היאמן כי יסופר שהיה רוצה למולו בן ג' או ד' ימים ולדידי צ"ת:

דזה יהיה כונת ריב"ק דאמר גדולה מילה שלא ניתלה למשה הצדיק מלא שעה דייקא כמ"ש הרב בית הלוי:

וחזה הוית להרא"ם ז"ל בס' שמות שהק' על הש"ס וז"ל אמול ואצא סכנה היא וכו' והלא לא ניתנה תורה עדיין דכתיב בה וחי בהם ולא שימות בהם ואעפ"י שא"א ע"ה קיים כל התורה כולה ואפי' ע"ת וכו' מ"מ כיון שלא נצטוה בהם עדין היכי מצי להקל ותי' וז"ל ואולי זאת הקולא קולא דאתי לידי חמרה היא מסברא מוטב שיחלל מצוה אחת כדי שיקיים מצות הרבה עכ"ל יעוש"ב:

והרב נחלת יעקב ז"ל הק' על הרא"ם וז"ל ולי ק' על הרא"ם דאיך איפ' לו' דמשה היה סבור שפקו"נ דוחה את המצוה ולכן לא נענש על שלא מל א"כ ק' דהי"ל למול ולשהות ג' ימים ואף שהקב"ה אמ"ל לך שוב מצרים יבא פקו"ן וידחה את הציווי אלא ודאי עכ"ל דלפיכך לא שהה לפי שהציווי היה לו והפיקו"נ היה לתינוק ולפיכך לא אתי פקו"נ דתינו' ודוחה הציווי שלו א"כ הה"נ דלא אתי סכנה דתינו' ודחי הציווי של המילה

המוטלת על האב עכ"ל הצ"ל. ולכאורה אנא עני ב"א לפקע"ד לא יכולתי להלום דבריו אלו אחרי נשי' עפרות זהב לו שהרי בכל מקום שמצינו שדוחי' המצוה מפני פקו"נ כך היא דרכה שהציווי הוא לאחד והפקו"נ לאחר וכמו שהביא הוא עצמו סו' דפ' שואל דקנ"א. ע"ב תינוק ן' יומו מחללין עליו את השבת. והתם נמי הכי הוי דהפקו"נ הוי לתינו' והחילול שבת הוי לגדול ואמרה תו' חלל עליו את השבת כי אין לך דבר שעומד בפני פקו"נ ומאי קאמר שהפקו"נ היא לתינו' והציווי הוא לו ומאי איריא ובאמת שהוא פלא. מאחר שהיה יכול להק' קושייתו בלתי נתינת טעם זה והוא כי מה ראה מרע"ה לדחות עשה דמילה משום וחי בהם יותר הי"ל לדחות עשה דהליכה למצרים משום. דעיקד הסכנה היא מפני ההליכה ולא מהמילה דהתינו' היה בריא עדיף ואם לא כיוון הר' להק' קו' זאת לא ידענא מאי קאמר ודו"ק: וחזון הרבתי לה' יפ"מ על הירוש' שם במס' נדרי' שהק' על הרא"ם וז"ל ולי נר' דאין צורך לזה משום וחי בהם דלא צריכנא לזה אלא כדי לעשות עבירה בידים משום פקו"נ כחילול שבת לגבי חולה אבל להמנע ממצוה בלא קרא ידעינן שאם קיום המצוה יגרום מיתה מוטב שלא תעשה המצוה וכו' יעוש"ב ובאמת כי אף עליה דידיה הדבר תמוה הקו' שהקשינו לעי' דהרי המיל' וציווי ההליכה שניהם כאחד הם מצות ומתבטלים בשב וא"ת ומה ראה מרע"ה לבטל מצות מילה ולקיים עשה דהליכה כיון דשניהם עולים בקנה טעמא לעיכובא משום פקו"נ נגעו בה. ואולי בהכרח אחד צריך להליץ ולו' דטעם דביטל מרע"ה מ"ע דמיל' לקיום מ"ע דהליכה יען שיש בו הצלת נפשות והוא אלים טפי להוציא את בנ"י ממצרים דין גרמא לעצירא. אמנם לה' יפ"מ כי לא פירש בדבריו טעם זה צ"ל דמאחר דשניהם מ"ע בידו של אדם הוא לקיים אחד מהם ולבטל אחד ואם היה מצות ל"ת ודאי שלא היה מבעלה מרע"ה מאחר דלא כתי' עדיין וחיי בהם ודו"ק:

נמצינו למדין דאם יש חשש סכנה בקיום המצוה ודאי תבטל המצוה ואם יש שני מצות עשה לפניו ויש בהם חשש סכנה יבטל א' מהם ויקיים א' מהם ואם הם מצות ל"ת אי אפשר לבטלם בידים בשום אופן כמדובר במרע"ה דאם היה מל"ת לא היה מבטלה:

אשר בזה יובן כונת הכתו' חשבתי דרכי ואשיבה רגלי אל עדותיך חשתי ולא התמהמתי לשמור מצותיך:

וז"א חשבתי דרכי ר"ל כשיש ב' דרכים לפני ואני חושב בהם כיצד אעשה אז ואשיבה רגלי ר"ל יכולני לבטל א' מהם ע"ד אם תשיב משבת רגליך אך כ"ז דוקא הוא אל עדותיך שהם מ"ע כמו שפי' המפ' בפ' ואתחנן ע"פ ועדותיו וחוקיו אשר ציוך אבל חשתי ולא

התמהמתי לשמור מצותיך שהם ל"ת דכבר ידוע דכ"מ שאומר השמר פן ואל אינו אלא נ"ת דהתם א"א לעבור עליה בשום אופן:

ובדרך זו אלך לפרש כונת הכתובים האמורים בתהלים וכ"ת למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדיך לולי תורתך שעשועי אז אבדתי בעניי לעולם לא אשכח פקודיך כי בם חייתני. דלכאור' יל"ד מאי היום דנרא' שפת יתר ועוד מאי או' לולי תורתך וגו' דמי לא ידע בכל אלה ועו' או' כי בם חייתני ג"כ מילתא דפשיטא היא וזיל קרי בי רב כי היא חייך ואורך ימיך. אמנם עפ"י האמור ניחא והוא דכל מה שנסתפק מרע"ה אמול ואצא סכנה היא מפני שעדיין לא נתנה תורה אבל עכשיו שכבר נתנה התורה ודאי דצריך לבטל המילה בשאט בנפש מפני פקו"נ וכבר ידוע דעינוי הוא כינוי על המילה כאשר אמ"ל ענר לאאע"ה עינוי נפש רע וז"א למשפטיך עמדו היום ר"ל היום הזה שכבר נתת לנו התורה נסתפקו למשפטיך כיצד הדין נותן אם יבטלם מפני פקו"נ או לא יען כי הכל עבדיך ומחויבים לקבל ספיר גזרתך ולזה או' לולי תורתך ר"ל שאלמלא לא ניתנה תורה אז מן הדין אבדתי בעניי היה מן הדין למול אפי' במקום סכנה כיון שלא היה לנו מ"ע דוחי בהם ולזה לעולם לא אשכח פקודיך כי גם חייתני נתת לנו היתר לבטל מצותיך להחיותינו כהיום הזה ודו"ק. וז"א לא שמרו ברית אלד'ים וגו': ובטעם הב' שכתבנו בעניותין לתרץ קו' שהק' לה' יפ"מ דעשה דהצלת נפשות אלים טפי נר' לפקע"ד שזה יהיה כו' הכתו' במלאכי סי' ג' והיו לי אמר ה' צבאות ליום אשר אני עושה להם סגולה וחמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו והדקדוקים מבוארים אמנם עפי"ה ניחא ובהקדים מ"ש המפרשי' דמה שעבר הקב"ה על עשה דועבדום וגו' והוציאם קודם זמנם משום עשה דהצלת נפשות דאם היו עוד רגע במצרים היו נטמעים ב"מ ומעתה והיו לי ר"ל שיהיו עושים רש"מ ע"ד שאמרו והיו לי הלוים מוכנים וזריזים לשרתני אז אמר ה' צבאות ליום אשר אני עושה להם סגולה ר"ל אשר אני הווה ורגיל לעשות להם נס כימי צאתך מא"מ שאמרתי להם והיתם לי סגולה וחמלתי עליהם תכף והוצאתים קודם זמנם ואי קשיא לך היאך עברתי על מ"ע דועבדום ועינו אותם ת"ש לזה תי' כאשר יחמול אים שהוא כינוי למרע"ה כידוע על בנו דהתם מאיזה טעם לא מל את בנו משום עשה דהצלת נפשות דאלים טפי אף אני טעמא דילי כנז' ודו"ק:

אמנם אכתי פש גבן להבין טעמא דקרא ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' ויבקש המיתו ותקח צפורה צור וגו' וירף ממנו אז אמרה חתן דמים למולות ופירש"י אז הבינה שעל המילה בא להורגו דלכאו' הדבר קשה דלכאו' איך אפשר שצפורה לא הבינה כ"כ מאחר שהיתה חכמה ביותר כידוע ודאי שטעם אמיתי היה איתה שלא הבינה שעל המילה

היה ואין אתנו יודע טעמא מאי. ברם נלפקע"ד לתת טעם נכון ובתחי' אלכה ואשובה לפרש כו' מאמרינו הנצב פתח השער וזה הדבר וגו' דק' דמה היו סבורים ישר' ומאי חדית להו יאושע ועוד מהיכן הוציא רב הונא דין זה מכאן למוהל שיהא מהול ועוד מהקשר עם זה תניא ישר' ערל אינו מוהל ק"ו גוי ערל ועוד מאי ק"ו הוא הלא כשישראל אינו מהול היינו ערל ומאי רבותיה:

ואולם יובן לפקע"ד והדברים מגיעים להחי' דאי' בב"ק דקי"ג ע"א תנן אין פורעין לא מתיבת המוכסין ולא מכיס של גבאין ואין נוטלין מהם צדקה אבל נוטל הוא מתוך ביתו או מן השוק ואי' בגי' מוכסין והאמר שמואל דד"ד אמ"ר חנינא במוכס שאין לו קצבה דבי ר' ינאי אמרי במוכס העומד מאליו איכא דמתני לה אהא לא ילבש אדם כלאים אפי' יו"ד בגדים זענ"ז כדי להבריח בהם את המכס דתניא וכו' ואיכא דמתני אהא נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין שהיא של תרומה וכו' והאמר שמואל דד"ד אמר"ח וכו' דבי ר"י אמרי וכו' רב אשי א' במוכס עכו"ם דתניא ישר' וגוי שבאו לפניך לדין אם אתה יכול לזכותו בדינ"י זכהו וכו' וגזל הגוי מי שרי והתניא מנין לגזל הגוי שהוא אסור שנא' אחרי נמכר גאולה תהיה לו וגו' אלא אמר רבא ל"ק כאן בגזלו כאן בהפקעת הלואתו ופירש"י הפקעת הלואתו שאינו גזל ממש שרי אי ליכא חילול ה' וכו' והמבריח מן המכס הוי כהפקעת הלואתו עכ"ל:

ואחד הרואה שמילת מוכס סובל ב' פירושים וב' מיני מוכס הא' הוא מוכס שקונה המכס מאת המלך והב' הוא מוכס שהעמידו המלך לגבאי לגבות לו ונ"מ בין ב' הפי' דאם המוכס קנה מאת המלך אזי יש לחלק בין מוכס ישר' למוכס גוי מטעם דד"ד ואם המוכס הוא גוי שרי ואפילו המלך ישראל כיון שקנאו לעצמו דהוי הפקעת הלואתו כנז'. אמנם אם המוכס העמידו המלך לגבות המכס אזי ליכא לחלק במוכס אם הוא ישראל או גוי כ"א במלך אם המלך הוא גוי שרי להבריח אפי' המוכס ישר' כיון שאינו גוזלו ואם המלך הוא ישר' אסור להבריח אפי' המוכס גוי וא"כ אוקמתא דרב אשי דמוקי בש"ס במוכס גוי ודאי צריך לו' בהכרח דמיירי במוכס שקנה המכס מאת המלך דאז צריך לחלק בין מוכס ישר' למוכס גוי דאי מיירי במוכס שהעמידו המלך לגבאי הי"ל לר' אשי לחלק בין מלך גוי למלך ישר' אלא ודאי דמיירי במוכס שקנה המכס מאת המלך וכן פירש רש"י בכל הסוגיא כמו שיראה הרואה שם בדבריו באורך יע"ש:

והנה הרמב"ם ז"ל פ' בה' גזילה ה"ח וז"ל בני אדם שחזקתן גזלנין וחזקת כל ממונם מן הגזל כגון המוכסנין והלסטים אסור ליהנות מהן וכו' ואין מצרפים דינרים מן התיבה שלהן שהכל בחזקת גזילה ובה' י"א כ' וז"ל בד"א שהמוכס כלסטים בזמן שהמוכס

עכו"ם או מוכס העומד מאליו או מוכס העומד מחמת המלך ואין לו קצבה אלא לוקח מה שירצה ומניח מה שירצה אבל מכס שפסקו המלך ואמ' שיקח שליש או רביע או דבר קצוב והעמיד מוכס ישר' לגבות חלק זה למלך ונודע בבירור שאדם זה נאמן ואינו מוסיף כלום על מה שגזר המלך אינו בחזקת גזלן לפי שדין המלך דין הוא ולא עו' אלא שהוא עובר המבריח ממכס זה מפני שהוא גוזל מנת המלך בין שהיה המלך עכו"ם בין שהיה המלך ישר' עכ"ל:

ולכאורה עיניכם הרואות דהר"מ במז"ל ארכביה אתרי רכשי דבתחי' כת' והעמיד מוכס ישר' לגבות חלק זה למלך נמצא דמפרשה להסו' במוכס גבאי שהעמידו המלך ואח"כ בסו"ד כ' בין שהיה המלך גוי בין שהיה המלך ישר' נר' להדיא שמפרשה במוכס שקנה המכס מאת המלך דאז ליכא לפלוגי במלך אם הוא גוי אם הוא ישר' ולפום ריהטא נמצאו דבריו סתראי ח"ו:

ועינא דשפיר חזי להיה ז"ל שכתב וז"ל דעת הרב כשהמוכס עכו"ם אעפ"י שהוא עומד מחמת המלך מסתמא הרי הוא כמוכס שאין לו קצבה שסתמו יותר מן הדין הוא נועל וכו' יעו"ש:

והרב משנה למלך כתב עליו וז"ל מ"ש הרב ה' דעת הר' וכו' לא ידעתי לישב דבריו עם סוגית הגמרא דמשמע דאוקמתא דרב אשי דמוקי במוכס עכו"ם משום הפקעת הלואתו הוא דשרי דמייתי עלה כדתניא וכו' וכעת צ"ע עכ"ל: ואני אנא ענ"י ב"א להליץ בעד ה"ה אחר המחי"ר מכתו"ר ונשיקת עפרות זהב לו אם יוכשר בעיני ה' ואם יראה בעיני מו"ר והוא דה' המגיד הוקשה לו קושיתינו הנז"ל שהקשינו על הר"מ במז"ל דנראים דבריו סתרי אהדדי כנז"ל וע"ז הוצרך לומר דעת ה' כשהמוכס עכו"ם וכו' ופי' דבריו כך הם דס"ל להרמב"ם ז"ל בעד רב אשי דבמוכס שהעמידו המלך לגבאי לגבות המכס בין שיהא גוי ובין שיהא ישראל ובין שיהא המלך ישר' או גוי אסור להבריח ממנו המכס דהוי גזל דדינא ד"ד אבל כשהמוכס עכו"ם וקנה המכס מאת המלך אז מותר להבריח ממנו והיא היא אוקמתא דרב אשי יען שסתמו יותר מן הדין הוא נוטל ודינו כגזלן וה"ט דאין פורטין מתיבה שלהם זה נראה לעניות דעתי להליץ בעד ה"ה ז"ל:

ובאמת מה מאד אני תמיה הפלא ופלא איך לא זכר שר שהוא בעצמו תי' תירוץ זה ממש לקו' ה' כ"מ שהק' על הרמב"ם ז"ל שכתב בין שהיה המלך גוי כיון דהברחת המכס הוא כהפקעת הלואתו אמאי אסור להבריח מן המכס במלך עכו"ם ולקו' זו תי' הוא ז"ל וז"ל אבל העיקר אצלי בדברי רבינו הוא שהוא ז"ל סובר דמאי דאוקי רב אשי במוכס עכו"ם היינו לענין שיהא חשוב גזלן שאפי' במוכס שיש לו קצבה כשהעומד עליו הוא עכו"ם

נוטל מה שרוצה ומייתי עלה ההיא דישר' ועכו"ם שבאו לדין לומר דאע"ג דמה שים קצבה דינא דמלכותא הוא וקנה המוכס גוי הפקעה מותר אבל המבריח מנת המלך גוי שלא מכרו לשום אדם אלא שמונם אפוטרופוס עליו אין כאן עסק למפקעת העכו"ם שהתירו בגי' כיון דדינא ד"ד והרי גזר שלא יברחו המכס ודאי המבריח גוזל הוא וזה ברור עכ"ל הרי להדיא שהוא עצמו פי' כו' הרמב"ם ז"ל כמ"ש בעניו' ולמה לא תירץ תירוץ זה בעד ה"ה ז"ל והניחו בצ"ע והוא פלא וצ"י:

אך את זה חזות קשה לפקע"ד לפי"ז שכתבנו שטעם הרמב"ם במוכס עכו"ם דשרי להבריח את המכס דהוי כהפקעת הלואתו שסתמו יותר מן הדין הוא נוטל דמוכח מכאן דדוקא במוכס גוי שסתמו נוטל יותר הא ישראל כשהוא מוכס סתמו נאמן ואסור להבריח ממנו בשום אופן ומדברי הרמב"ם ז"ל נראה להפך שכ' והעומד מוכס ישראל לגבות חלק זה למלך ונודע בבירור שאדם זה נאמן ואינו מוסיף כלום הרי דצריך שידעו שהוא נאמן הא סתמא לא מחזקינן ליה בנאמן ומהתימה על ה"ה וה' מש"ל ז"ל שלא נרגשו בזה כלל וצ"ע:

ותבט עיני לה' מהר"ש לאניאדו בספרו בית דינו של שלמה סי' כ"ה הקשה קו' הנז' שקשה ע"ד הרמב"ם ז"ל כנז' ושקיל וטרי באורך ובסו"ד תי' ליישב דעת הרמב"ם ז"ל כמש"ל ומהתימה שנראה מדבריו שהקו' והתי' הוא המולידה ולכאורה הן הנה דברי הר' מש"ל ז"ל כנז"ל והיותר תימה שהוא עצמו הביא קושית הרב מש"ל ז"ל שהקשה על ה"ה ולא שלטה עינו בסו"ד המש"ל ז"ל ודו"ק:

וחזון הרבתי לה' הנז' שהוסיף להפליא על הרמב"ם ז"ל דתנן התם ולא מכיס של גבאין ופירש"י והנ"י שגובה כסף גולגלתא וארנונא ואהא נמי ק' והא אמר שמואל דד"ד ובודאי דזו היתה כו' המקשה דק"ל נמי אגבאין ונקט מוכסין משום דהא תנא לה רישא וה"ה לסיפא והרמב"ם ז"ל נראה מדבריו שפירש לכולה סו' בגבאי ככתב וז"ל בד"א וכו' ותימה דקשה לדבריו דלא מתוקמא מילתא דרב אשי בגבאי אלא במי שקנה המכס וכו' יעוש"ב. ולפקע"ד אמינא דאי מהא לא איריא ול"ק ול"מ דאפשר דהרמב"ם ז"ל אזיל לשיטתיה דפירש בפי' המשניות ולא מכיס של גבאין שהן גבאי צדקה שאין פורטין מתיבה שלהן מפני החשד והראיה דאזיל לשיטתיה כנז' שלא פסקה פה אצל דין דמוכסי' ולסטים ואם כן אזדא לה קושית הרב הנז' לפקע"ד המעט הוא ודו"ק:

איך שיהיה העולה מן האמור דלר"ח במוכס העומד ב מאליו מותר המכס ולר' ינאי מוכס שאין לו קצבה שרי ולר' אשי במוכס עכו"ם שרי ולהר"מ במז"ל אפי' במוכס ישראל אם אינו נאמן וכשר שרי ומחזקינן ליה כגזלן: ומעתה זהו אצלי כונת מאמרינו הנצב

פתח השער ובהקדים עובדא דקטיעה בר שלום במס' ע"ז דיו"ד ע"ב דההוא מלכא דהוה סני ליהודאי ושאל להשרים מי ביש לו נימא בבשרו יניחנה וימות. או יחתכנה ויחיה אמ"ל ודאי יחתיכנה ויחיה אמר להם שרוצה לגזור שמד לשונאיהם של ישראל אמ"ל קטיעה בר שלום לא יכלית להו דבדרינון אלההון בד' רוחי עלמא דכתי' כי בד' רוחות השמים וגו' ועו' דקרו לך מלכות קטיעה אמ"ל מימר שפיר קאמרת מיהו מאן דזכי למלכא יחייב קטול בהדי דקא מובילין יתיה אמ"ל ההיא מטרוניתא ווי לאילפא דאזלא בלא מיכסא נפל על רישיה וקטע לערלתיה אמר יהבית מכסאי ועברית באותה שעה יצאה ב"ק קטיעא בר שלוס מלחיי שאיב עכ"ל. מכאן אתה למד שמצות מילה הי שא שנותנין למלך מה"מ הקב"ה:

וכבר ידוע מ"ש המפר' בכמה מקומות שכל טענת ישראל עם אוהע"ו היא שאר"י היא בחזקת בידינו מאבותינו ובנזיצה באה ליד אוה"ע כידוע: אמור מעתה דזהו כוונת המדר' וזה הדבר אשר מל יאושע דבר אמ"ל ומלן מה אתם סוברים ר"ל כל טענותכם ליקח את אר"י מיד אוה"ע שהיא גזולה בידם א"כ צריכים אתם למול את עצמיכם ולפרוע המכס כדי שלא יאמרו לכם שאתם גזלנים ג"כ והראיה שהמילה דינה כמכס שכך אמר הקב"ה ונתתי לך ולזרעך אחריך ע"מ ואתה את בריתי תשמור נמצא דציוה לו שימול א"ע ולא שימולו אותו נוים אחרי שאינם מהולים והע' יען שדינה כמכס ובמוכס עכו"ם שרי להבריח ממנו המכס א"כ ע"מ זה הבטיח לו שיקח את אר"י ע"מ שיפרע לו המכס וע"ז א"ר הונא מכאן נפקא לן שפיר למוהל שיהא מהול דאי לא הוי מהול הוי דינו כמוכס עכו"ם כאמו' אלא אדרבא צריך שיהיה אדם כשר ונאמן כמ"ש הרמב"ם אח"כ אמ' תניא ישר' ערל ומה ישר' אפי' שהוא ישראל שהוא מצווה על המילה ועל הפריעה וביום הח' דהוי מוכס שהוא מחמת המלך ויש לו קצבה והוא ישראל אפי"ה אם אינו נאמן וכשר אינו מוהל ק"ו גוי ערל דודאי אינו יכול למול יען דדינו כמוכס ודו"ק:

וזה יהיה כונת מ"ק האמורי' למעלה ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' שהם אף וחימה כמ"ש בש"ס ויבקש המיתו וכל כוונתם הייתה להמיתו ואז יהיה מבריח מן המכס ממש כמעשה דקטיע' בר שלום וצפורה לא אסיקא אדעתה שבאו בשליחותו של מקום ע"ע עילה יען שהקב"ה אמ"ל למשה לך שוב מצרים והוא הטעם שלא מלו אותו במדיין והו"ל מוכס העומד מאליו דאז שרי להבריח ממנו וע"ז כשמלתה אותו בתחילה אמרה חתן דמים אתה לי רצונה לומר לקיים חיובי דוקא מלתי אותך ולא מסיבת ביאת המלאכי' אבל אח"כ כשראתה דוירף ממנו אז הבינה שע"ע מילה באו ואמרה חתן דמים למולות: חזרתי לנושאי מקדם אמרתי בתחי' דברי לכה איתנו וכו' דידוע דטוב הוא כינוי למילה

כמ"ש ע"פ ותרא אותו כי טוב וכבר אמרנו דזכית א"י הויא ע"י המילה כמ"ש במאמרינו הקודם וכבר הקדמנו דהמילה היא כדין המכס ובמוכס העומד מאליו שרי להבריח ממנו וז"א לכה איתנו לא"י על ידי והטבנו לך דהיא טובת המילה וא"ת איני מוכרח בהליכתי לא"י למול את עצמי בציווייך דהוי כמוכס העומד מאליו ובמו' עכו"ם שרי לזה הקדים לו ואמ"ל כי ה' דבר טוב על ישר' דהיינו המילה וא"כ הוי מאת המלך וא"כ אם תלך עמנו ע"כ שתמול וגם שהציווי של המלך הוא על ישראל דהוי מוכס ישר' וא"כ אם תלך עמנו על כרחין והטבנו לך אנחנו כדין מוכס ישראל ודו"ק:

חזרתי ואמרתי אמרתי בתחי' דברי לכה אתנו וגו' והוא דידוע דכשישראל חוזרין בתשו' ועושים מעלות טובות להקב"ה ע"י תשו' ומעט"ו השכינה שרויה בתוכינו ואז מקיים לנו כל ההבטחות הטובות ומצינו שאו' הנביא קחו עמכם דברים וגו' אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב וידוע מ"ש בגמר' כל דיבור שיצא מפיו של הקב"ה אפי' על תנאי אינו חוזר וז"א לכה אתנו שכבר חזרנו בתשו' והטבנו לך ע"ד וקח טוב וגו' וא"כ ראוי שתשרה שכינה בתוכינו וזה הוא לכה אתנו והקב"ה יקיים כל ההבטחו' הטובות עלינו כי ה' דבר טוב על ישראל דיקא שא הוא מהקב"ה וגם לטובה וק"ל: דרוש להלבשת תשב"ר והנושא בא. ולחם התמיד עליו יהיה ופרשו עליהם בגד. ולחם תמיד עליו יהיה:

איתא בשמות רבה פ' תרומ' בנים אתם לה' אלד'יכם ואני אביכם שנא' כי הייתי לישראל לאב כבוד לבנים כשהם אצל אביהם. וכבוד לאב שהוא אצל בניו עשו בית לאב שיבא וישרה אצל בני עכ"ל:

ישתבח הבורא ויתפאר היוצר אשר קדשנו במצותיו והנחילנו תורה"ק וזיכנו לילך בדרכיו אחר מדותיו וכמ"ש רז"ל א"ר חמא ב"ח מ"ד אחרי ה' תלכו וכי אפשר לו לאדם לילך אחר השכינה והלא כבר נא' כי ה' אלד'יך אש אוכלה הוא אלא הלך אחר מידותיו מה הוא מלביש ערומים דכתי' ויעש ה' אלד'ים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם אף אתה הלבש ערומים וכו' ע"ש: אשר בזה נלע"ד לפר' כוונת הכתו' שוש אשיש בה' תגל נפשי באלד'י כי הלבשני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני כחתן יכהן פאר דלכאורה ק' מה היא השמחה וגילה ומהו הדמיון לחתן. אמנם יובן בהקדי' מה שראיתי להרב מוהר"ש יפה הביא דבריו ה' דרכי הים ז"ל חקר חקירת חכם במנהג זה לעשות כדת היום פרסום גדול כזה להקהיל את כל ישראל להראותם מעשה הצדקה כי לפום ריהטא איכא למיחש ליוהרא וכההיא דספ"ק דברכות שנחלקו רבנן ורשב"ג בחתן אם רצה לקרות ק"ש בלילה א' קורא ורשב"ג ס"ל דלא כל הרוצה ליטול את ה' יטול וקי"ל כרשב"ג וא"כ היכי עבדינן כ"ז הפירסום שמחה וגילה מאחר דאיכא למיחש ליוהרא. וה' נשמת חיים ז"ל תמה

עליו דאיך פסיק ותני דקי"ל כרשב"ג הן אמת דכן כתבו התוס' בשם ר"ח והרא"ש. אמנם הרי"ף והרמב"ם פסקו להפך דלא חיישינן ליוהרא וחתן קורא ק"ש לעיני כל העם. מעתה זה יהי' כונת הכתוב שוש אשיש בה' תגל נפשי באלד'י כי הלבשני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני יכולנו לעשות מצוה זו של הצדקה בשמחה וגילה ולא חיישי' ליוהרא דומיה דחתן דיכול לפאר עצמו לקרות ק"ש לעיני כל העם וליכא למיחש ליוהרא ואדרבא מצוה לפרסם ולשמוח במצוה כזאת ובפרט לתשב"ר הבל שאין בו חטא הא ודאי מצוה רבה היא אין ערוך אליה. וכאשר מצאנו ראינו למוהרשד"ם ז"ל ביו"ד סי' קס"ז שנשאל במעות שגבו לת"ח שבעה"ק חברון ח"ו ושמעו שנתבטלה החברה ורוצים לשנותה לתת אותם לת"ת שבעוב"י שאלוניקי יע"א והשיב שאף אם לא נתבטלה החברה של הת"ח הלומדים יכולים לשנותם לתשב"ר כמ"ש הרא"ש ז"ל הביא דבריו הטור ביו"ד סי' רנ"ט דכל שהשינוי הוא למעלה יכולי' לשנותו: והוא הדין בנדון ה' ז"ל דהת"ח שבעי"ה"ק חברון ח"ו שהיא תורת אר"י ומעולה מאד מ"מ כיון שהלומדים שם הם אנשים גדולים בשנים וחברת ת"ת שבשאלונוקי הוא תשב"ר היא יותר מעולה וכדאי' בפ' כל כתבי אר"ל אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תשב"ר א"ל ר"פ לאביי דידי ודידך מאי א"ל אינו דומה הבל שאין בו חטא להבל שיש בו חטא נמצינו למדין דלימוד תשב"ר יותר מעולה מלימוד הגדולים יעשב"ב. וזו הלכה העלה דלהיות חברון ח"ו ארץ ישראל אם לא נתבטלה החברה יושלחו לחברון ת"ו כי דחיקא להו שטתא טובא יעש"ב:

הראת לדעת מדברי מוהרשד"ם הללו דלהחזיק ביד לימוד תשב"ר היא יותר מעולה מלימוד החכמים הגדולים:

אשר בזה נלע"ד לפ' כוונת הכתובים בישעי' סי' ד"ן וכ"ת ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח וכל גבולך לאבני חפץ וכל בניך לימודי ה' ורב שלום בניך בצדקה תכונני רחקי מעושק וגו' דלכאורה פסוקים הללו מיירי בת"ח וכדאמרו רז"ל אר"א אר"ח ת"ח מרבים שלום בעולם שנא' ורב שלום בניך א"ת בניך אלא בוניך. ולכאו' לנו לדעת אם באמת מיירי בת"ח למה כינה אותם בתחי' שמשותיך ואח"כ כינה אותם בשם שעריך ואח"כ כלל אותם וכל גבולך ואח"כ אמר וכל בניך דנר' דכל אחת מאלו הוא מעלה בפני עצמה ואח"כ סיים ורב שלו' בניך לא מצינו המחלוקת שיצטרכו לעשות שלום. ואח"כ הזהיר אותנו בצדקה תכונני רחקי מעושק ולנו לדעת מה כיון בזה להזהיר אותנו על הצדקה שנתרחק מעושק מהיכא תיתי לעשוק ומי עלה על דעתו לעשוק ח"ו:

אמנם נלע"ד לפ' אי ניחא קמי שמיא ואם יוכשר בעיני מו"ר דיובנו בהקדי' מ"ש ה' משפטי שמואל סי' ס"ה שנשאל אם מותר לשנות מעות ת"ת ליתנם לרב ומ"ץ והשיב

שאסור לשנותם דת"ת עדיפא מהרב מו"ץ דהוי הבל שאין בו חטא והביא ראיה מההיא דפ' כל כתבי שהביא מוהרשד"ם אלא דנרגש מההיא דאמרו בבתרא ד"ח ע"כ והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע זה דיין שדן דין אמת לאמיתו וגבאי צדקה ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד אלו מלמדי תינוקות שב"ר כגון מאן אמר רב כגון רב שמואל בר ששת דרב אשכחיה לר"ש ב"ש בנינתא אמר ליה שבקתיה להימנותיך א"ל הא תליסר שנין דלא חזיא לי והשתא נמי דעתאי עילוויהו ורבנן מאי א' רבינא ואוהביו כצאת השמש בגבורתו עכ"ל יע"ש. נמצא דהת"ח עדיפי ממלמדי תינוקות דרבנן נמשלו כצאת השמש ומלמ"ת לככבים. ותירץ הרב ז"ל דההיא מיירי לענין שכרן דשכר החכמים הוא יותר ממלמדי תינוקות אבל קיום העולם ושכר הנותנים והמחזיקים מצותם עדיפא יעשב"ב:

ואני אנא עני ב"א לא זכיתי להבין קושיתו דמעיקרא קאמר דלימוד תשב"ר הוא הטוב והמשובח וא"כ מאי ק"ל מההיא דאמרו דרבנן עדיפי ממלמ"ת אף שיהיו עדיף מ"מ לימוד התשב"ר הוא יותר עדיף ועדיף ואי כונתו שהמל"ת שהם המזכים המלמדים את התינוקות צריך שיהיו גדולים במעלה יותר מהת"ח א"כ מאי מתרץ שהת"ח שכרן יותר ממלמ"ת. ולכאו' ק' מהיכא תיתי שהת"ח יקחו שכר יותר מאחר שמלמ"ת הם המזכים ומלמדים את התינוקות נמצא שהם זוכים ומזכים באמת אתמהה:

והנה התוס' דבתרא הוק' להם מההיא דאמרי' בפ' אלו עוברין לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח לא מצא בת ת"ח ישא בת גבאי צדקה לא מצא ישא בת מלמ"ת הרי דגבאי צדקה עדיף ממלמדי תינוקות. וע"ז הוכרחו לתרץ ולומר דזוהר הרקיע זהיר טפי מככבים יע"ש:

והרב עירת כסף ז"ל יצא לחלק לקו' התוס' דמ"ש בבתרא דמלמ"ת עדיף מגבאי צדקה היינו שהם ת"ח ושונים הלכות בכל יום וגם הם מלמד"ת הא ודאי עדיפי מגבאי צדקה:ולפקע"ד לא זכיתי להבין ד"ק דאי כדבריו היכי קאמר בש"ס ורבנן מאי ותי' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו נראה דעדיפי ממלמ"ת דנמשלו לשמש. ולכאו' ק' דלמה יהיו עדיפי ממלמ"ת מאחר שהמלמ"ת הם ת"ח ושונים הלכות בכל יום וגם מזכים את התשב"ר הא ודאי צריך שיהיו מעלתם יותר. והיותר קשה לפי מ"ש התוס' ז"ל התם בשם ריב"א שמצא בפרקי ר"א דזה השמש האמור ברבנן היינו שמש של עתיד לבא דהוא שבעתיים כאור שבעת הימים יע"ש. ואמאי יהיו כל כך מעלת הת"ח יותר ממלמ"ת ודו"ק:

והרב גאון עוזינו ס' מערכי לב ז"ל ח"א דנ"ד ע"ד הק' על דברי מוהרשד"ם הנז' מההיא דאמרי' בפ"ק דברכות א"ר חסדא מ"ד אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב אוהב ה' שערי' המצוינים בהלכה יותר מבכ"נ ומב"מ והיינו דא' עולא מיום בהמ"ק שנחרב אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד הרי להדיא דאוהב ה' להת"ח יותר מלימוד תשב"ר דסתם ב"כ וב"מ הם לימוד תשב"ר דהכי איתא במד' ס' תולדות א"ר אבא בר כהנא לא עמדו פילוסופים בעולם כבלעם וכאבנימוס הגרדי נכנסו כל אוה"ע אצלם א"ל רצונינו להזדווג לאומה זו א"ל לכו חזרו על בכ"נ וב"מ שלהם ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפים בקולם אין אתם יכולים להם שכך הבטיחם אביהם כ"ז שהקול קול יעקב אין הידים ידי עשו הרי דסתם בכ"נ וב"מ הם לימוד תשב"ר וסוף דבריו העלה דר"ח פליג אדר"פ שאמר בפ' כל כתבי אינו דומה הבל שאין בו חטא ובמחלוק' הוא שנוי יעשב"ב:

וכבר ה' שנות ימין בדס"א ע"א השיג עליו מכמה טעמי' ודחה דבריו ע"ש: נקוט מהא דלדעת הרב מע"ל במחלוקת הוא שנוי האי מימרא דר"ח עם ההיא דר"ל דהבל שאין בו חטא עדיף. וגם ההיא דמס' בתרא דאמרו דת"ח עדיפי ממלמ"ת ודאי דפליג על ההיא דר"ל הנז' דלדעת הרב משפטי שמואל זלה"ה אלא דלדעת הרב טירת כסף זלה"ה מוקי לה במלמדי תינוקות שהם ת"ח ושונים הלכות בכל יום ולא פליגא:

עכ"פ נקטינן דהת"ח נתכנו בשם שמש העתיד להאיר כאור שבעת הימים וכדכתבו התוספות בשם פרקי ר"א. וגם נתכנו בשם שערים כדאמרינן אוהב ה' שערים המצוינים. ות"ח שבארץ ישראל הם יותר מעולים במעלה וכמ"ש מוהרשד"ם ז"ל. וכשהמלמדי תינוקות הם חכמים ושונים הלכות גם כן יודה הרב מערל"ב דמעלתם יותר גדולה:

מעתה נבא לבאר כונת הכתו' ובהקדים מ"ש הרב כלי יקר זלה"ה דכדכד ואבני אקדח הכל מרגלית אחת הם אלא דכדכד חתיכה אחת גדולה. ואבני אקדח יהיו חתיכות חתיכות. עוד נקדים מ"ש בפ' כל כתבי אין מבטלין לימוד של תשב"ר אפי' לבנין בהמ"ק: מעתה ז"א ושמתי כדכד היינו אבן מרגלית יקרה המאירה הרבה שמשותיך להת"ח הנמשלים לשמש לא השמש הזה הפשוט אלא לשמש המאיר כאור שבעת הימים מאחר שעוסקים בתורה תמיד וכדפירש"י ז"ל. ושוב אמר ושעריך דהיינו הת"ח שלומדים ארבע אמות של הלכה בכל יום דנמשלו לשערים יהיו מאירים כאבני אקדח. ושוב אמר וכל גבולך דהיינו תורת א"י יהיה מאירה לאבני חפץ דהיינו לפי חפצו ורצונו אין ערוך אליה. ושוב אמר וכל בניך דהיינו תשב"ר יהיו לעולם לומדים לא יתבטלו אפילו לבנין בית המקדש. וכדי שלא יתקוטטו המלמדי תינוקות עם התלמידי חכמי' בראותם מעלתם

של התלמידי חכמים דעדיפי מינייהו התיקון לזה הוא שהרב שלהם יהיה תלמיד חכם כמו שכתב הרב טירת כסף ז"ל וזה אומרו "ורב שלום" דייקא בניך. ולזה שפיר הוכרח רבי אלעזר כר חנינא לומר אל תקרי בנייך אלא בונייך דהיינו שהמלמדי תינוקות כשיהיו תלמידי חכמים יהי' שלום ביניהם: ואחר כל זה מזהיר לנו הנביא בצדקה חכונני. הכוונה אם יגבו איזה מעות צדקה תכונני רחקי מעושק שלא לשנות בהיות הלימוד של תינוקות של בית רבן. וגם המלמדים תלמידי חכמים ודאי דאסור לשנות כלל ונתן טעם כי לא תראי וממחיתה כי לא תקרב אליך והכוונה דכשהתינוקות של בית רבן הם מצפצפים בקולם לא תיראי מאומות העולם שיבואו להזיקך חס ושלום וכדאמרו במדר' הנ"ל ודו"ק:
והנה קרא שלאחריו הן גור יגור אפס מאותי מי גר אתך עליך יפול דרשו אותו במס' יבמות דכ"ד ע"ב שאין מקבלים גרים לימות המשיח. וכיוצא בו לא קבלו גרים לא בימי דוד ולא בימי שלמה שנא' הן גור יגור. הכונה שמי שמתגייר בהיות ישראל שפלים ראוי לקבלו אבל בהיותם בגדולתם אינם באים להתגייר בלב שלם אלא מחמת יראה כמו שהיו מתייהדים בימי מרדכי ואסתר אין ראוי לקבלם:
ואפשר דזה יהיה כונת בועז שאמר לרות הגד הוגד לי כל אשר עשית את חמותך אחרי מות אישך ותעזבי אביך ואמך וגו' ישלם ה' פעלך ותהי משכורתך שלימה וגו' הכונה דמאחר שנתגיירת בזמן הרעב והעניות של ישראל אחרי מות אישך ועם כל זה ותפזבי אביך ואמך וגו' הא ודאי בכגון דא ישלם ה' פעולך וגו' דליכא גירות מן המובחר כמוך ודו"ק:
ובאופן אחר נראה לפי קוע"ד לפרש כונת הכתוב ורב שלום בניך בצדקה תכונני רחקי מעושק. כי לא תראי וממחיתה כי לא יקרב אליך. בהקדים מה שפירש הרב עיר דוד ז"ל בד' כ"ח ע"א בכונת הכתובי' שאלו שלום ירושלם ישליו אוהביך יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך בהקדים מ"ש בסנהדרין לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גליות שבבבל ומחוקק מבין רגליו אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים ופי' רש"י ז"ל היינו נשיאים שבארץ ישראל משום דאוירא דארץ ישראל מחכים לכך חשיבי הנשיאים ונקראים מחוקק:
נמצא דמעלת לימוד התורה בארץ ישראל היא היותר מעולה. עוד הביא מ"ש מוהרש"א ז"ל במס' מנחות דאמרו בש"ס תפילין של ראש הן כתר תורה ופירש מוהרש"א ז"ל דבתפילין של ראש כתיב למען תהיה תורת ה' בפיך להורות שישראל צריכים להיות ראש למעלה מן האומות בזכות קבלת התורה: עוד הביא מאי דאיתא בילקוט ישעי' סי' ס"ג בפסוק אני ס' מדבר בצדקה דלעתיד לבא באים שרי אומות העולם ומקטרגים

לישראל ואומרים רבונו של עולם וכי לפניך יש משא פנים מה אלו עט"ז אף אלו וכו' באותה שעה משתתק מיכאל סניגורן של ישראל שנאמר בעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול אמר הקדוש. ברוך הוא מיכאל אישתתקת ואין אתה מלמד סניגורייא על בני חייך שאני מדבר בצדקה ומושיען באיזה צדקה ר"פ ור"א אומרים בצדקה שעשיתם שקבלתם את התורה שאילולי כן היכן היה מלכותי. ואחרי' אומרי' שאילולי כן הייתי מכלה את כל העול' כולו:

ובזה פירש הרב זלה"ה כונת הכתובים שאלו שלום ירושלם חייבים לדרוש. בשלומה ולהחזיק ביד לומדיה. והטעם ישליו אהביך שיהיו בשלוה אוהביך שהם התלמידי חכמים הלומדים בתוכה דאוירה מחכים ועל ידי לימוד התורה יהי שלום בחיליך שלוה בארמנותיך שלא יקטרגו עליכם מה אלו עובדי ע"ז וכו':

מעתה זה יהיה לפקוע"ד כוונת הכתוב וכל גבולך שהוא אר"י יהיו לאבני חפץ וכל בניך לימודי ה' דאוירא דארץ ישראל מחכים. ועל ידי לימוד התורה ורב שלום בניך לא יקטרנו עליהם שרי האומות. והטעם בצדקה תכונצי שם רמז בצדקה של קבלת התורה וכמ"ש בילקוט ודו"ק:

כי על כל אילין חיובא רמייא על כל איש הישראלי להודות אלף תודות ותשואות המולות לכל השרים המשתדלים לטובת ירושלם ציון היא בית חיינו אשר השתדלו וקבעו חברה קדושה ונקראה בשם "שאלו שלום ירושלם". ובפרט רישא דדהבא. מור ניהו רבה. הרב רבי אליעזר הגדול ומעלת הישיש היקר ונכבד הן גביר חפץ חסד ומרבה להטיב יוס'ף בסדר עליון אשר הערה את נפשו להחזיק ברכים כושלות הני אילני דמלבלבי ולפרוע כל הוצאות הצריכות וילבישם עדנים ואף גם זאת קנו והזילו זהב מכיס במקנת הבית הזה מה נורא המקום הזה ללימוד התורה:

ובכן עלינו לשבח. ולפאר מעשה ידיהם של צדיקים ובודאי דאיכא השראת שכינה. כי בלאו הכי לא זזה מכתל המערבי:

וכמו שראיתי להרב שמע יעקב ז"ל בפרשת תרומה שפירש כוונת הכתוב גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלקינו הר קדשו יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב שדקדק הרב ז"ל מהו הכפל בעיר אלד'ינו הר קדשו ופירש הוא ז"ל דבא לרמוז דעת הר"מ במז"ל דפסק דמקריבים אף על פי שאין בית וכו' וזה אומרו גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלד'ינו הר קדשו הכוונה דאף על פי שהוא הר וחרב על דרך עה שדרשו ויענני מהר קדשו אפילו הכי הרי הוא בקדושתו דקדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד לבא. וכדי שלא תטעה על כל ארץ ישראל בכללה לזה אמר הר ציון ירכתי צפון

שמקריבים עולות ונשחטות בצפון והטעם מפני שירושלם היא קרית מלך רב. שלא זזה שכינה מכתל מערבי יעשב"ב:

ואני בעוניי נראה לפקע"ד פשט הכתוב בהקדי' קו' אחת שהקשה הוא ז"ל משם הראשונים זלה"ה שהקשו לר' אחא דידיה אדידיה דאמרינן בפ"ק דיומא מ"ד עלו ההר והבאתם עץ ובנו הבית וארצה בו ואכבד חסר ה' וקרינן ואכבדה מ"ש דמחוסר ה' אלו חמשה דברים שיש בין מקדש ראשון למקדש שני ואלו הם ארון כפורת כרובים שכינה אש וכו':

ובש"ס פ"ב איתא התם אמר רבי אחא אין השכינה זזה מכתל המערבי שנאמר הנה זה עומד אחר כתלינו ע"כ. הרי דסתר דידיה אדידיה ותי' דההיא דפ"ק דיומא ר"ל דחסרה השראת שכינה בפירסום כמו נר המערבי שהיה עדות שהשכינה שורה. אמנם בהסתר לא זזה ולא תזוז לעולם יעשב"ב:

אשר מזה אני תמיה על הרב מערכי לב ז"ל בח"ב ד' רט"ו ע"ב שהקשה קו' זאת והניחה בחימה ולא זכר שר שכבר קדמוהו הראשונים ותירצו כנ"ל: וזה יהיה לפי קוצר ענ"ד פשט הכתוב גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלד'ינו הר קדשו הכונה שלא זזה שכינה אפילו כבהיא הר בחרבנה אבל כשיהי' בפירסום יפה נוף משוש כל הארץ "הר" ציון ירכתי צפון כשיבנה בית המקדש בעזהי"ת בעגובז"ק ויקריבו עולות בירכתי צפון אזי אלד'ים בארמנותיה וגו' ופשוט:

ואפשר דמידי הוא טעמא דבדברי הימים אמר קרא בניתי בית זבול לך ומכון לשבתך עולמים. דלכאורה נראה דוי"ו דומכון יתירה. והרי במלכים כתיב מכון לשבתך עולמים בלא וי"ר. ואולי דבא לרמוז דלעולם לא תזוז השכינה מכתל המערבי. ולזה קאמר בניתי בית זבול וגם כשלא תהיה הניח גם כן יהיה מכון לשבתך עולמים כן נר' לי ופשוט:

ומעתה אשיבא ידי כלפי הבחורים ולהזהירם שילכו בדרכו ה' וישכילו בחכמה דעכשיו שהיותם ילדים אם הם נותנים לב ללמוד בחשק גדול יהי' נעשה להם הרגל ואחר כך כשיגדלו נעשה להם טבע מאתה שכבר הושרשו בדרכי ה' והיצה"ר לא יוכל לפחותם ולהחטיאם:

אשר בזה פי' ה' בינה לעתים ז"ל כונת הכתו' שמח בחור בילדותיך ויטיבך לבך בבחרותיך והקש' ה' ז"ל דהיל"ל שמח ילד בילדותך או שמח בחור בבחרותך ולמה שינה. אמנם עפי"ה הנה נכון דהכונה דקא מזהיר שלמהע"ה שישמח הבחור בילדותו בהיותו ילד ישמח בלימוד התורה וכשירגיל בזה ממילא יטיבך בבחרותך לא יפתה אותך היצה"ר כלל:

אשר בזה נר' לפקע"ד לפ' כונת הכתוב בדרך חכמה הוריתיך הדרכתיך במעגלי יושר. דלכאורה ילד"ק דהיל"ל והדרכתיך במעגלי יושר מאחר דהוי שני ענינים הוראת החכמה וגם הדרכה במעגלי יושר:

האמנם עפי"ה הנה נכון דהכונה כיון שבדרך חכמם הוריתיך ממילא יבין הבחור תכלית רצונו יתש"ל ויורגל לילך במעגלי יושר. ולזה אמר בדרך חכמה כיון שהוריתיך ממילא הדרכתי אותך במעגלי יושר ודו"ק:

דרוש למינוי הרב הגדול ראש"ל חד בדרא זצוק"ל

דרוש שדרשתי ביום ש"ק במינוי הרב הגדול ראש"ל חד בדרא זצוק"ל: והנושא בא. יקריבו לה' ביום המשח אותו. אשר יקריבו לה' ביום המשח אותו:

איתא במס' הוריות ד' י"א ע"ב כהן גדול בן כ"ג טעון משיחה ואין מושחין מלך בן מלך מנלן אמר רב אחא בר יעקב דכתיב למען יאריך ימים על ממלכתו וגו' עכ"ל:

ישתבח הבורא ויתפאר היוצר אשר הנחילנו תורה תמימה וקידשנו במצותיו חקים ומשפטים ומצות שכליות וצוה אותנו בכניסתינו לארץ למנות לנו מלך כדכתי' שום תשים עליך מלך וכתב ה' החינוך בפ' שופטים שלא המלכות בלבד היא מצות עשה אלא בכל זמן כל השררות והמינוין של ישראל השכל מחייב כי לא יתקיים קיום העם וישובו בשלוה בלתי היות עליהם איש אחד לראש ולקצין יעש"ב. וראיתי לה' גאון עוזינו ה' ראש דוד ז"ל הביא משם ה' המאירי ז"ל בכת"י שחקר חקירת חכם למה הקפיד הקב"ה על ישראל כששאלו הם מלך מאחר שהיא מצות עשה שבתורה ונמצא דשאלו כהוגן. והוא ז"ל תריץ יטי"ב דכבר ידעו גזרת הקב"ה לא יסור שבט מיאודה והיינו על דוד וזרעו עד עולם והמה שאלו באותו פרק שלא הגיע עדיין זמן מלכות ב"ד ועל זה כעס עליהם שמואל הנביא. ומ"מ נעתר לקולם הקב"ה ומינה עליהם את שאול כאפוטרופוס וז"ש ומשחתו לנגיד ולא למלך דלא היה אלא ממונה עכ"ל. וכן כתב בס' פתח עינים דעל זה נקרא שמו שאול דמלכותו היתה בתורת שאלה יעש"ב:

וכך ראיתי לה' גאון עוזינו ה' מערכי לב ח"ב ד' ו' שהביא טעם זה משם הזוה"ק ס' וילך ד' רפ"ד יעש"ב. אך כפי זה מה מאד אני תמיה על הרמז"ל בה' מלכים פ"א ה' ז' שכתב וז"ל כיון שנמשח דוד זכה בכתר מלכות עד עולם שנאמר כסאך יהיה נכון עד עולם. ולכאורה ק' למה לא הביא פסוק של תורה לא יסור שבט מיאודה שלא תכרת מלכות ב"ד לעולם דממנו התחיל מלכות שבט יאודה וכעת לא ידענא מאי לידון בזה. הראת

לדעת דכל מלכות שאול היה כמו אפוטרופוס עד אשר יצא טבעו של דהע"ה בעולם וכיון שהגיע הזמן של דהע"ה העבירו הקב"ה ומינה.שם את דהע"ה:
אשר עפי"ז נראה לפקע"ד כונת הכתוב הרימותי בחור מעם מצאתי דוד עבדי וגו' וכל המפרשי' דרשוהו להאי קרא לפי רוחב דעתם. ואף אני אענה חלקי עפ"י האמור הנם נכון. וידוע דשאול קראו הכתוב בחור דכתיב ולא בן ושמו שאול בחור וטוב. מעתה:
ז"א הרימותי בחור שסילקתי את שאול ממלכותו יען שמצאתי דוד עבדי וק"ל:
ובדרך זו אלך לפרש כונת הכתובי' האמורים בשמואל ב' סי' ה' וכה תארם ויבואו כל שבטי ישר' אל דוד ויאמרו לאמר הננו עצמך ובשרך אנחנו גם אתמול גם שלשום בהיות שאול מלך עלינו אתה הית המוציא והמביא את ישראל ויאמר ה' לך אתה תרעה את עמי את ישראל ואתה תהיה לנגיד על ישראל ויבואו כל זקני ישראל אל המלך ויכרות להם המלך דוד ברית בחברון לפני ה' וימשחו את דוד למלך על ישראל ע"כ. ולכאורה הדקדוקים רבו. א) דבתחילה אמר ויבואו כל שבטו ישראל ואח"כ אמר ויבואו כל זקני ישראל ולנו לדעת למה שינו בתחילה באו כל ישראל ואח"כ באו הזקנים לבד. ב) למה שינה קרא דבתחילה נקט ויבואו כל שבעי ישראל אל דוד ואח"כ כשבאו הזקנים נקט ויבואו כל זקני ישראל אל המלך ומאי שנא. ג) ק' שאמרו הננו עצמך ובשרך אנחנו מה ניתוסף להם אהבה עזה עכשיו לעצם ובשר. ד) ק' אומרם גם אתמול גם שלשום ריבוי אחר ריבוי כאילו הם שני זמנים ולא ידענו מה הוא. ה) ק' אומרם אתה תרעה את עמי וגו' ואתה תהיה לנגיד כאלו הם שתי שררות בב' אופנים ולנו לדעת מאי קאמרי. ו) ק' אומרו ויכרות להם ברית לפני ה' דמאי נ"מ אם היה לפני ה' או במקום אחר ז) זו היא שקשה סיפא דקרא וימשחו את דוד למלך וגו' הלא מתוך דבריהם משמע שכבר היה מוציא ומביא את ישראל מזמן שאול ולמה הוצרכו למנותו מחדש הלא לפי דבריהם כבר היה מנוי מקדם קדמתה:
אמנם עפ"י דרכינו הנה נכון ונקדים מאי דידוע חילוק שחילק ה' כנה"ג בשוירי יו"ד סי' רכ"ח הגהב"י אות רמ"ב דרמי ומקשה שתי תשו' הרשב"א, דנראים כסותרות דבמקום אחד פסק דכל עניני הצבור ושררות ומינוים אין לציבור לעשותם בלתי הסכמת הבכור כולו ולא סגי ברובא והביא ראיה מההיא דאמרו בא אין מעמידין אי איכא הגוי כולו אין ואי לאו לא. ושמם אחר פסק דבכל עניני הציבור הרוב כופין את מעופש ואף אם מוחים המיעוט אין מאאחם כלים שרוב כל יחידי העיר אצל יחידיהם הם כב"ד הגדול וכו' נראה דסתרי אהדדי ויצא לחלק ה' כנה"ג ז"ל דכשהם כולם במעמד אחד הרוב כופין את המיעוט אבל כשאינם בתוך המעמד בעינן כולם ולא סגי ברובא יעש"ב:

והנה הרב מהרלנ"ח ז"ל בפסק הסמיכה כתב דדוקא בהוראת ב"ד שטעו צריך הסכמת כולם בלתי שום חולק אבל במינוי מלך הרוב כופין את המיעוט יעי"ש. וה' גאון עוזינו בס' חק"ל א"ח סי' י"ט כתב עליו דלא ראה דברי רש"י דהוריות דפי' וז"ל בקרב ישראל שיהיו כל ישראל בשלום דמינוי מלך צריך הסכמת כל ישראל ואח"כ צריך שיסכימו כל הסנהדרין יעש"ב: עוד נקדים מה דאיתא בפ"ק דמגילה והנה היא רוכבת על החמור ויורדת בסתר ההר מן ההר מיבעי ליה אמר רבא בר שמואל מלמד שנטלה דם בחיקה והראתה לו אמר לה וכי רואין דם בלילה אמרה ליה וכי דנין דיני נפשות בלילה אמר לה מורד במלכות הוא ולא צריך למידייניה אמרה ליה עדיין שאול קיים ולא. יצא טבעך בעולם ע"כ. נמצינו למידין דדוד ואביגיל היו חלוקים בדין שדוד היה סובר שמשעה שנמשח ע"י שמואל יש לו דין מלך ואפי' שעדיין היה שאול קיים ואביגיל סוברת דאין לו דין מלך כל עוד ששאול קיים:

והנה ראינו שאמר דהע"ה כשאמר לו אבישי ן' צרויה להרוג את שמעי השיב לו דהע"ה מה לי ולכם בני צרויה כי הלא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל הרי דגם דהע"ה אזיל ומודה דאותו היום ידע בעצמו שהוא מלך ולא קודם ואיך יתקיימו המקראות הללו. ולכאורה ראיתי לתרץ עפ"י מ"ש הר' מהרימ"ט ז"ל בדרשותיו פ' חיי שרה דדהע"ה ואביגיל היו חלוקים בזה שדוד היה סבור שאף כאינו מלך דינו כמלך כיון שנמשח כמשיח דכהונה ואביגיל סוברת דגבי מלכות אין הדבר תלוי במשיחה אלא במלכות דוקא יעש"ב:

ואולם גם בזה לא הונח לנו והוא דאיתא בירושלמי פ"ק דר"ה אמר רב הונא כל אותם ששה חו' שהיה בורח דהע"ה מאבשלום לא עלו לדוד ממנין שני מלכותו שהיה מתכפר בשעירה כהדיוט עכ"ל הרי דס"ל דאין לו דין מלך ולא דין כהן משוח שהי' מתכפר בשעירה כהדיוט כיון שצמו ישראל אחרי אבשלום כ"ש וק"ו בזמן שאול שלא היה לו דין מלך כלל. והרב התנא בס' פרשת דרכים בדרך דוד ודרך המלך ודרך הרבים האריך בענין. הנז' רח"ב רח"ב. ובסוף דבריו העלה דדהע"ה הודה לדברי אביגיל דאין לו לא דין מלך ולא דין כהן משוח ובקש לבטל המינוי אשר משחו שמואל בכדי שימנו אותו מינוי חדש ממש וימחלו לו כל עונותיו ולזה היה מתכפר בשעירה כהדיוט ועפי"ז פי' כונת הכחו' הלא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל ולא קודם לכן ונמחלו לי כל עונותי

אמנם רצה להחזיק עצמו בזמן שאול כפרנס או ממונה שהציבור צריכים לו יען שנכשל בענין אחימלך ששאל לו באורים ותומים ותנן אין נשאלין באו"ח אלא נמלך ולמשוח ולמי שהציבור צריך לו דאם היה דינו כהדיוט ממש א"כ שלא כדין שאל לדוד באו"ת

ויפה דן שאול שהרגו לאחימלך בסיבתו וקי"ל כל שחבירו נענש על ידו אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה ולזה רצה בהכרח להחזיק עצמו שהציבור צריכים לו כדי שיוכל ליכנס במחיצתו של מקום יעש"ב. ולפקע"ד מצאתי סעד לדברי הרב פ"ד ז"ל מקרא דכתי' בשמואל ב' סו' ז' כה תאמר לעבדי לדוד אני לקחתיך מן הנוה מאחר הצאן להיות נגיד על עמי על ישראל וכבר כתבנו למעלה בשם ה' המאירי ז"ל דמילת נגיד מורה שהוא אפוטרופוס או ממונה ולזה אמר להיות נגיד ולא מלך שלא הים לו דין מלך כלל:

וטרם בואי לבאר כונת הכתובים מצוה להביא את אשר ראיתי בדרך אגב להרב שנות ימין ז"ל הנד"מ שהביא ההיא דיומא אמר רבא לא משכחת צו"מ דמורה אלא או דאתי משבט לוי דכתי' יורו משפטיך ליעקב או דאתי משבט ישששכר דכתיב ומבני ישששכר יודעי בינה לעיתים ע"כ. והק' הגאון מהרש"א ז"ל בח"א מההיא דאמרי בפ' חלק שנאמר בדוד וה' עמו ודרשו שהלכה כמותו ותירץ שאני דוד שהיה מלך עכ"ל וע"ז הק' ה' ש"י ז"ל שהרי כשנאמר על דוד וה' עמו עדין לא היה מלך וליכא למימר דמשעה שנמשח ע"י שמואל כבר היה מלך וכמ"ש במס' מגילה דהרי אמרו בירושלמי שהיה מתכפר בשעירה כהדיוט ונדחק לתרץ בדרך שמא יעש"ב. ולפקע"ד נר' לי לתרץ מעין תירוץ שתירץ עט"ר מרן אבא ז"ל בההיא שאמרו במס' שבת אר"ש בר נחמני אמר ר' יונתן כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה שנא' וה' עמו אפשר שכינה עמו וחטא בא על ידו ע"כ. והק' הרב פרשת דרכים ז"ל בדרך הרביים דהאי קרא דוה' עמו נאמר קודם שחטא וא"כ שפיר מצינן למימר שאח"כ כשחטא נסתלקה ממנו שכינה ולזה תי' אדוני אבי ז"ל דידוע דמילת וה' הוא ובית דינו כמו שפי' רז"ל בפסוק וה' פקד את שרה וכיוצא וגם ידוע דבית דין של מעלה דנין את האדם על שם סופו כמו שמצינו בישמעאל שדנו אותו על שם סופו שעתיד להמית את ישראל בצמא והקב"ה דן אותו באשר הוא שם וא"כ שפיר אמרינן דלא חטא דוד שהרי כתיב וה' עמו הוא וב"ד ואם היה עתיד לחטוא לא היו מסכימין ב"ד של מעלה. וא"כ הוא הטעם הכא נמי דהוא להטיב דב"ד של מעלה דנו אותו על שם סופו וקבעו שיהיה הלכה כמותו ויפה דן הגאון מהרש"א ז"ל:

ברם זו היא שקשה שראיתי לה' פרשת דרכים ז"ל בדרך הרבים שהקשה דלמה פירשו בפ' חלק וה' עמו שהלכה כמותו ובמס' שבת פירשו דשכינה היתה עמו ונדחק לתרץ כמו שיעי"ש. ולפי קע"ד לא ידענא מאי קא קשיא ליה דהרי איכא שני פסוקים אחד ויהי דוד בכל דרכיו משכיל וה' עמו והב' הנה ראיתי ן' לישי יודע נגן וגו' וה' עמו הרי דאייתר להו קראי ודרשו שתי דרשות הנ"ל ומאי קא קשיא ליה לה' ז"ל וצ"ע:

איך שיהיה נחזור לקוטב דרושינו דאמרנו דרצונו של דוד שימנו אותו מינוי חדש כדי שימחלו כל עונותיו ולא החזיק עצמו למלך כי אם למי שהצבור צריכים לו. מעתה הבא נבא לבאר כונת הכתו' והוא דישראל שבאותו הדור מסיבה שנטו אחרי שאול ואחרי אבשלום נתחכמו עתה להתנצל עם דהע"ה שמרוב אהבהם עמו נטו מאחריו שלא יהיה לו דין מלך באותו זמן כאשר את רצונו כי אם דין מי שהצבור צריכים לו ונתאספו במעמד כולם והסכימו בזה כל ישראל וז"א ויבואו כל שבטי ישר' בהסכמת כולם אל "דוד" דייקא להורות כי אין לו דין מלך ויאמרו לו הלא עצמך ובשרך אנחנו אהבתינו חקוקה עמך לעצם ולבשר שלא נהגנו עמך עד עכשיו דין מלך וז"א גם אתמול בזמן אבשלום גם שלשום בהיות שאול מלך עלינו אתה היית המוציא והמביא את ישראל דהוי ממש כמו אפוטרופוס או ממונה ולא מלך והביאו ראיה לדבריהם מדקראו הקב"ה נגיד כאמו"ל וז"א ויאמר ה' לך אתה תרעה את עמי ישר' (לעתיד) ואתה תהיה (לפי שעה) לנגיד על ישראל שהוא ממונה. ותכף הלכו הסנהדרין בהסכמת כולם למנותו וז"א ויבואו כל זקני ישר' בלתי שום חולק וכמ"ש הרב זלה"ה אל המלך דוד דייקא למנותו למלך. וכאשר שמע דהע"ה כל דבריהם עלה לפניו לרצון ויכרות להם ברית לפני ה' דייקא ששמח עתה שהסכימו כל הסנהדרין שלא נכשל בעון אחימלך ויכול ליכנס במחיצתו של הקב"ה וז"א לפני ה' וימשחו אותו למלך על ישראל ולא לנגיד ודו"ק:

נחזור למאמרינו הנצב פתח השער דמושחין כ"ג כן כ"ג ולא מלך בן מלך ובתחילה נבין כוונת הכתוב יפיפית מבני אדם הוצק חן בשפתותיך על כן ברכך אלד'ים לעולם. דלכאורה ק' מה זו נתינת טעם דמפני שהוא יפה ובעל חן ברכו אלד'ים לעולם. אמנם נר' דיובן עם מה שחקרו המפרשים דמה ענין שמן המשחה שמושחי' למלכים ולכהנים מאיזה טעם היא והרב נחלת בנימין ז"ל במצוה ק"ח כתב הטעם להיות הנמשח נקנה לו יתב' להיות שם בעליו נקרא עליו להיות קדש וכל השפע משפיע הקב"ה בנמשח מטובו וקדושתו והוא יהיה צנור השפע לישראל הכהן גדול להתפילות וכפרת העונות והמלך להמזונות והפרנסה והביא ראיה לדבריו שהנמשח נקנה לפניו יתב' ומשפיע לו מטובו וקדושתו ממ"ש בילקוט תהלים מ"ה וז"ל כשבאי' למשחו היו מכניסים כהנים ומעמידין אצלו ונותנין שמן המשחה באמצע והיה שמן רץ מעצמו וניצוק על ראשו וכיון שהיה שמן יורד אם היה קצר היה מאריך היה שחור מתלבן היו פניו רעות היו משחקות שיהא נאה וניכר מכל אחיו עכ"ל הרי להדיא דנעשה עבד להקב"ה לקבל שפע על ידו ולזה היה מאריך ומתלבן ונאה ויפה וניכר מכל אחיו וכתב עוד דמידי הוא טעמא דאין מושחין מלך ן' מלך וגם בני הכהני' אין מושחי' דכיון שכבר נמשך אביו נקנה לעבד

להקב"ה לקבל השפע וגם הולדות הם של האדון ודוקא כ"ג טעון משיחה אף שהוא בן כ"ג יען דאיכא כמה כהני' ואין אתנו יודע באיזה מהם חפץ בכהונה גדולה ולזה מושחי' אותו דע"י שמן המשסה מברר דעתו יתברך וע"ש. ובזה פירש כוונת הכתוב מצאתי דוד עבדי' בשמן קדשי משחתיו וק"ל. עוד נקדי' מ"ש במתני' דעדויות האב זוכה לבן בנוי בחכמה בעושר בכח וכבוד יע"ש. נמצינו למדין דכ"ג ומלך בהכרח צריכים שיהיו בניהם יפים וטובים מכח האב ואם הם חכמים גם בניהם אחריהם יהיו חכמי'. ועתה ז"א דזה המזמור נאמר על מלך המשיח כן פי' רד"ק ז"ל. יפיפית מבני אדם שאתה מלך ומשוח ואם אתה חכם דהיינו הוצק חן בשפתותיך על כן ברכך אלוד"ים לעולם ודו"ק:

חזרתי לנושאי מקדם אמרתי בתחי' דברי יקריבו לה' ביום המשח אותו. עפ"י קוטב דרושינו דכשנתמנה מלך ונמשח נמחלו לו כל עונותיו ונכנס תיכף במחיצתו של הקב"ה כמ"ש בדוד. וז"א יקריבו לה' ביום המשח אותו. (או על פ"י האמור למעלה דכשנמשח נקנה להקב"ה לקבל השפע. וז"א יקריבו לה' ביום המשח אותו):

חזרתי ואמרתי אשר יקריבו לה' ביום המשח אותו רמז בזמן מלך המשח נקריב קרבנות תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם בעגלא ובז"ק כיר"א:

דרוש שדרשתי ביום ח לחודש חשון שנת התרמ"ה

לכבוד השר הצדיק רו"צ סי' משה מונטיפיורי הי"ו אשר השלים מאה שנים לימי חייו: ידעו הישראלים וכל האומות אשר דרך נתיבות אשר הציל ישראל הדלים זה האיש שר וגדול נשיא ישראל הצדיק נודע למשגב כש"ת סיר משה מונטיפיורי הי"ו כל מפעליו הטובים אשר עשה עם ישראל והערה למות נפשו בעד אהבת ישראל ועלה שבעה פעמים אל הר הקדש והציל את ישראל כולם מעלילת הדם שהיו כל ישראל בסכנה והא ודאי שבזכות צדקותיו ואהבת תורתינו הק' אשר בוער בקרבו כשלהבת וקשורה בגחלי אש היא שעמדה לו וזכה לזקנה ושיבה ועוד ינוב בשיבה ברבות הטובה. וכמאמר החכם שבחכמים שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו (קהלת י"א) אשר במקרא הזה לפי פשוטו קשה מאד להולמו כי יש בו כמה הערות. א) אמאי נקט לשון שלח לחמך הו"ל למימר השלך לחמך קרא כדכתי' (שמות) וישלך אל המים ומה שייך שילוח על המים. ב) אמאי נקט על פני המים היה די שיאמר שלח לחמך על המים דאפי' בעץ הצף על פני המים כתיב בה יוריהו ה' עץ וישלך אל המים כ"ש בלחם. ג) איך יצויר בחכם שבחכמים שיצוה לשלוח לחמך ע"פ המים בהבטחה כי ברוב הימים תמצאנו ענין שאינו לא שכלי ולא טבעי רק סגולי'. ד) היותר ק' אומרו תמצאנו בדקדוק דמשמע

אותו לחם ששלח ע"פ המים ימצאנו וא"כ מאי הרויח זה בשלחו לחמו ע"פ המים כי מה ששלח הוא שמצא ולא הרויח כלום:

ואולם נלע"ד לפרשו בדרך דרש בהקדים מה דאיתא במד"ר פ' חיי שרה וז"ל ואברהם זקן הה"ד עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא ר"מ אזל לממלא ראה אותם כולם שחורי ראש אמר להם מדבית עלי הם וכו' לכו והטפלו בצדקה ואתם זוכים לזקנה מדכתיב עטרת תפארת שיבה והיכן מצויה בדרך צדקה תמצא ממי אתה למד מאברהם ע"י שכתוב בו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה זכה לזקנה שנא' ואברהם זקן ע"כ. והרב החסיד בס' שמע יעקב פי' כונת המאמר במה שהקשה והיכן היא מצויה בדרך וכו' דהלא סיום הפסוק כך הוא ברדך צדקה תמצא. ופי' הוא ז"ל שבא ללמדנו שלא נטעה בכונת הכתוב כי בדרך צדקה עושה הקב"ה כביכול עם האדם לתת לו זקנה אלא כונת הכתוב הוא כי בדרך צדקה שמקיים מצות הצדקה זוכה בדין לזקנה. וכמאמר רז"ל במד"ר בפ' הנז' א"ר שמואל בר יצחק אמ"ל הקב"ה לאברהם אני אומנותי גומל חסדים וכו' תפסת אומנותי בא לבוש לבושי ואברהם זקן וכתיב ועתיק יומין יתיב ע"כ. נמצינו למדין דמי שעושה צדקה וג"ח זוכה בדין לזקנה ושיבה:

עוד נקדים מ"ש הרב החסיד הנז' ז"ל בס' הנז' משם ה' העשל אשכנזי ז"ל שפי' כונת הירושלמי פ"ג דבכורים אמ"ר סימון אמר הקב"ה מפני שיבה תקום ויראת מאלד'יך אני ה' אני הוא שקיימתי עמידת זקן תחילה באאע"ה דק' דמאי נ"מ אם הקב"ה קיים עמידת זקן תחילה. ופי' הוא ז"ל הכונה עפ"י מאי דאיתא בפ' יש נוחלין ד' קי"ט ע"ב הלכתא חולקין כבוד לתלמיד במקום הרב והלכתא אין חולקים כבוד לתלמיד במקום הרב קשיא הלכתא אהלכתא ל"ק הא דפליג ליה רביה יקרא הא דלא פליג ליה רביה יקרא ע"כ נמצא דבת"ח אם אנו רואים דפליג ליה רביה יקרא אזי הלכתא דחולקים כבוד אפי' במקום רבו ואי לא לא. וכן נמי גבי זקן אם אנו רואים דפליג ליה רביה יקרא חייבים לנהוג בו כבוד אעפ"י שאינו חכם בזה פי' כונ' הירוש' אמ"ר סימון הקב"ה אמר מפני שיבה תקום ויראת מאלד'יך אני ה' אני קיימתי עמידת זקן תחי' באאע"ה ובזקן כזה שאני נוהג בו כבוד חייבים אתם לכבדו ודפח"ח. ובזה תירצתי כמה קושיות שהק' ראשוני' כמלאכים ז"ל על ההיא דאמרו התם בפ' יש נוחלין ד' ק"ך ע"א אמ"ר אמי בישיבה הלך אחר החכמה במסיבה הלך אחר הזקנה ואמר רב אסי והוא שמופלג בחכמה והוא שמופלג בזקנה ועיין פי' רשב"ם ז"ל וכל הראשוני' ז"ל והרב בנימן זאב ז"ל והרב הכנה"ג ביו"ד סי' רמ"ד שהקשו שאם החכם הוא חכם אבל אינו מופלג בחכמה והזקן הוא מופלג בזקנה באמת אבל אינו חכם כלל איך יצוייר שיקדים להת"ח ויש אריכות דברים בזה

לא ע"ט האסף. אבל עפ"י האמור ניחא דאם באמת יש זקן מופלג בזקנה ואנו רואים דפליג ליה רביה יקרא בחוש הראות ודאי צריך להקדימו להת"ח וזהו כונת רב אשי שאמר והוא שמופלג בזקנה והיינו דפליג ליה רביה יקרא. וא"כ לגבי השר הצדיק הנז"ל שעינינו הרואות כמה וכמה זקנים שהאריכו ימים ולא עשו להם כבוד גדול כזה אפי' אחד ממאה חלילה ובפרט אדונתינו המלכה ירום הודה ותנשא מלכותה לעד שתעשה כבוד גדול כזה להשר הצדיק מורה בחוש הראות דפליג ליה רביה יקרא ובהכי ודאי שהחיוב מוטל על כל ישראל לנהוג בו כבוד ולהקדימו לת"ח וזה פשוט:

וכי תאמר בלבבך ואיך? ובמה? זכה השר הצדיק הנז' הי"ו לכל הכבוד הזה דפליג ליה רביה יקרא יותר מכל השרים והסגנים נשיאי ישראל אשר שולחין ונודרין נדרים ונדבות אפשר יותר מהשר הצדיק הנז' שיחי' ולא השיגו אף לשליש ולרביע מהכבוד הגדול הזה אשר בכל תפוצות ישראל מקצוי ארץ וים רחוקים באזנינו שמענו שלה שעברה החג הגדול שעשו בכל ערי ישראל וגם באוה"ע וכ"ש בשנה זאת ודאי ופשיטא אשר יוסיפו לעשות כהנה וכהנה לא ישוער ולא יסופר ואולם כתר לי זעיר ואחוך דכן ראוי לעשות להשר הצדיק שיחי' הזה אשר מחזה שדי יחזה. והוא דכבר מילתינו אמורה דראשון אדם המעלה שנהג בו כבוד הקב"ה וקיים בו מצות עמידת זקן תחי' היה אאע"ה והטעם שעשה ג"ח וצדקה וקידש ש"ש לעיני כל חי שע"י הצדקה והג"ח הכניס כמה גרים תחת כנפי השכינה ומטעם זה זכה לזקנה כמ"ש לעיל תפסת אומנותי בא לבוש את לבושי. וכן נמי דומה בדומה עשה השר הצדיק שיחי' קידש ש"ש ברבים מלבד מה שהציל את ישראל מעלילת הדם שהיו ב"מ בצרה גדולה וגם מיד עושקיהם במערב וצפון. אף גם זאת כל ימיו מכבד את לומדי התורה הרבנים וגדולי הדור וכל נדבותיו וצדקותיו לא שלח רק על יד גדולי הדור הרבנים דוקא שיחלקו על ידם ולא נתן אזן קשבת להולכי רכיל שפתי חלקות המדברים תועה על גדולי ישראל שנהנים מן הגזל ועושים עול בחלוקת הכסף והשר הצדיק שיחי' לא הטה אזן לדבריהם ושלח כל נדבותיו ע"י גדולי הדור. מה שאין כן שאר שרי וגדולי ישראל האמינו הולכי רכיל ושולחים נדריהם ליד אנשים סוחרים שאינם בני תורה לחלקם ובזה הם מבזים כבוד התורה שכל רואיהם יתנו אמון שיש לחשוד ח"ו על הרבני' וגם משפילים הדרת התורה הקדו' שמוכרחים החכמים להשכים לפתח הסוחרים בבקר אומרים להם כבר רכב ובערב אומרים שכב (וכמ"ש הרב אבן עזרא זלה"ה אשכים לבית השר אומרים לי כבר רכב אבא לעת ערב אומרים כבר שכב אויה עלי מרכב אויה עלי משכב אוי לאיש שנולד בלי ככב) וצדקה כזאת היא מצוה הבאה בעבירה כמו שמצינו שכתב רבינו עובדיא מברטנורא ז"ל בפי'

למשנה ראשונה יציאות השבת שתים שהן ארבע כיצד העני עומד בחוץ ובעה"ב עומד בפנים פשט העני את ידו וכו' והק' הרע"מ ז"ל אמאי נקט התנא המציאות בעני ועשיר ותי' שבא לאשמועינן שצדקה כזו היא מצוה הבאה בעבירה יעי"ש. וה"ה הכא ששולחי' הנדבות ליד סוחרים ובעלי בתים עושים מצוה הבאה בעבירה וזהו מה שקידש ש"ש השר הצדיק שיחי' שלא שינה תפקידו כלל ולעולם שולח ע"י הרבנים גדולי הדור ומכבד ומוקיר כבוד התורה ולומדיה כל שהיא תפארת לעושיה למחזיקים בה ותומכיה וידוע כי גדולי הדור נקראים פני העדה וגם ידוע דמים הוא כינוי לתורה ואפשר דזה יהיה כונת החכם שבחכמים שהע"ה שלח לחמך שהיא הצדקה על פני המים דהיינו גדולי ורבני הדור. וע"י הצדקה תזכה לאריכות ימים כדכתי' עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא ועוד תזכה דפליג לך יקרא הקב"ה כשתזכה לזקנה ותמצאהו אותו כבוד שעשות ללומדי התורה ודו"ק. מזה הוא הטעם שזכה השר הצדיק שיחי' לכל הכבוד הזה:

ואל תתמה על החפץ בראותך כי כל העולם נותני' לו את השבח יקר וגדולה ויובילין שי תודות להשר הצדיק שיחי' ותעטה בדעתך כי זוהי חנופה שמחניפים את השר הצדיק שיחי' חלילה לך! חולין הוא לך שתדבר דברים כאלה ח"ו שהרי מצינו אף באשה יראת ה' ותורת חסד על לשונה ראוי להללה בשערים כ"ש וק"ו להשר הצדיק שיחי' שחיוב רמייא עלינו לתת לו את השבח לפי מפעליו הטובים וגם להתפלל בעד נשמת הצדקת המעטירה הגברת המאושרת סי' יהודית נ"ע שתהיה נשמתה צרורה בצרור החיים עם הצדיקים והחסידים הנהנים מזיו השכינה. חלף גמול צדקתה וחסידותה ורחמנותה:

ובכן מצאתי לרש"י ז"ל שפי' בפ' אלה תולדות נח נח איש צדיק תמים דפי' דעיקר תולדותיהם של צדיקים מעשיהם הטובים ובכן השר הצדיק שיחי' מעשיו הטובים הן הן תולדותיו וצאצאיו לזכר עולם יהיה צדיק. ואנן בדידן יחידי ישיבת בית גדליא העי"א חיובא רמייא עלינו להודות לו ולברכו כי השר הצדיק שיחי' נשתתף עם מע' המקדיש השר הנכבד המחזיק ביד לומדי התורה סי' יאודה גדליא ז"ל אשר נטע אשל ישיבה בארעא פעה"ק ירושלם ת"ו וקבע בה עשרה ת"ח העוסקים בתורה ובפוסקים בכל יום ב' שעות ובפרט אנא פני ב"א יושב כל היום ובלילה אין נגרע וגם השר הצדיק שיחי' נשתתף עמו ומספיק להישיבה הנז"ל להחזיק ביד לומדי התורה וכמ"ש בברכות ד"ח ע"א אמר רב חסדא מ"ד אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב אוהב ה' שערים המצוינים בהלכה יותר מכל בתי כנסיות ובתי מדרשות והכונה דהקשה רב חסדא מ"ד אוהב ה' שערי ציון דפשוט דאוהב ה' שערי ציון ומאי אתא לאשמועינן וע"ז משיב דהכונה דאוהב ה' שערים המצוינים בהלכה בעיה"ק ירושלם ת"ו דהוי תורת א"י מכל

ב"כ וב"מ שבחו"ל. וא"כ המחזיקי' בידינו הם המה השר הצדיק שיחי' והאדון הנכבד הגביר השר פרי צדיק עץ חיים (משלי י"א) גדליא הי"ו ישיבתינו זאת הם תולדותיהם של צדיקים וכדאיתא בפ' גיד הנשה (ד' צ"ב ע"א) אמר רשב"ל אומה זו כגפן נמשלה אשכלות שבה אלו ח"ח זמורות שבה ועלין שבה אלו בעלי בתים ועמי הארץ והיינו דשלחו מתם ליבעו רחמי אחכלייא על עלייא דאלמלא עלייא לא מקיימי אתכלייא יע"ש: באופן כי הת"ח שהוא האשכול של העץ הוא בעי רחמי על העלין המחזיקים את האשכול שיחיו ויאריכו ימים. ואפשר זה יהיה כונת הכתוב עץ חיים היא למחזיקי' בה ותומכיה מאושר דהי"ל למימר ותומכיה מאושרי' אבל עפ"י האמור ניחא דהת"ח הוא העץ המבקש רחמים וחיים למחזיקים ותומכים בידה ועי"ז הוא מאושר הת"ח והמחזיקים יהיו ששים ושעתים וע"י עסק תורתינו הק' שעוסקים בעדם יקויים בהם מקרא כתוב כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים:

דרוש למעלת ארץ ישראל

והנושא בא. כי תדור גדר לה' אלק'יך לא תאחר לשלמו למען יברכך ה' אלק"יך:
איתא במ"ר פ' קדושים וז"ל א"ר יאושע בר חמא עתיד הקב"ה לעשות צל וחופה לבעלי המצוות אצל בעלי תורה ואית לן תלת קראי כי בצל החכמה בצל הכסף. וכתיב אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה. וכתיב עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר ע"כ:
ידוע הדבר ומפורסם הענין לפני מו"ר גודל קדושת עיר קו"ת. חזה ציון קרית מועדינו. ירושלם דדהבא אין ערוך אליה על אחת כו"כ טובה כפולה. ארץ מאד נעלה. כאשר הפליגו רז"ל בפ' בתרא דכתובו' דאיתא התם וז"ל א"ר אלעזר כל הדר בא"י שרוי בלא עון שנא' העם היושב בה נשוא עון אמ"ל רבינא אנן בסובלי חלאים מתנינן לה עכ"ל:
ולכאורה ק' מאי חדית לן ר"א הדר בא"י שרוי בלא עון וכי קרא אתא לאשמועינן הלא מקרא מלא דבר הכתו' העם היושב בה נשוא עון ומה הוסיף ר"א ותו ק' מאי קא"ל רבינא אנן בסובלי חלאים מתנינן לה במאי קא מיירי אי מיירי בתושבי אר"י שהם סובני חלאים ובזה מתכפרין פשיטא כיון דסובלים הן מתכפרים בלתי דירת אר"י ואי כוונתו לו' לו' דסובלי חולאים בלתי דירת א"י הוא הפך הכתוב דקאמר התם העם היושב בה ובמאי פליגי רבינא ור"א:
אמנם ראיתי נהר' החסיד ה' שארית יעקב ז"ל שפי' כונת המאמר דפליגי רבינא ור"א בדבר שכלי ובתיבת נשוא עון דקאמר קרא דר"א ס"ל דהשכל מחייב דכל הדר בא"י

מקום הקודש ובפרט בהר המוריה מקדש וקדשיו. יתכפרו לו עונותיו כי המקום גורם למחול עונותיו ומפרש כוונת הכתוב נשוא עון ר"ל מחול העון ורבינו פליג עליה דהשכל יחייב דהחוטא בא"י דומה להחוטא ועושה נגד רצון המלך בהיכלו של מלך דגדול עונו. ה"ן החוטא בא"י גדול עונו מנשוא ולא די לו דירת א"י אלא צריך שיסבול ג"כ חלאים לכפר עונותיו וכוונת הכתוב נשוא עון ר"ל משאוי גדול כמ"ש קין גדול עוני מנשוא וצרי' לסבול חולאים זת"ד ע"ש:

אשר עפי"ז נלע"ד לפ' כונת הפסוקי' בפ' בהעלותך ויאמר משה לחבב ן' רעואל המדייני חותן משה נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם לכה אתנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל ויאמר יתרו לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך ולכאורה רבו הדקדוקים במ"ק אלה ומה היה הויכוח ביניהם:

אמנם עפי"ה ניחא שהיו מתווכחים מרע"ה עם יתרו חותנו בפלוגתא דרבינא ור"א. ונקדים עוד את הידוע דמי שהוא צדיק נקי מעונות נקרא טוב כדכתיב ותרא אותו כי טוב הוא. וכן מצינו בפ' ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב:

מעתה ז"א נוסעים אנחנו אל המקום וגו' לכה אתנו והטבנו לך ויתכפרו עונותיך כי ה' דבר טוב על ישר' קרא כדכתי' העם היושב בה נשוא עון כס' ר"א. ויתרו השיב לא אלך כי אם אל ארצי וא"מ אלך הכוונה כס' רבינא כי אדרבה כל בתר איפכא. החוטא בא"י גדול עונו מנשוא לא כן אל ארצי וא"מ ליכא שום ספק ותשו' כל דהו מועלת. והכי אית' במ"ר לא אניח את הודאי ואטול את הספק כי דירת ירושלם איכא צדדים לומר דגדול עונו מנשוא ולזה הוכרח מרע"ה לבקש מאיתו בתורת בקשה ותחינה אל נא תעזוב אותנו מאחר שלא היה בידו שום הכרעה לכופו לדעתו ודו"ק:

ובאופן אחר נלפקע"ד לפ' ויכוח יתרו עם מרע"ע ואגב נבין כוונת יתרו שהשיב לא אלך כי אם אל ארצי וא"מ אלך דנר' דברים הללו מיותרים דמה לנו אם ילך לארצו או אל ארץ אחרת ומה זו נתינת טעם והיה די שיאמר לא אלך:

אמנם נראה לפקע"ד לפרש בהקדי' מאי דאיתא בש"ס בסו"פ השואל וז"ל ההוא גברא דזבן ארבא דחמרא לא אשכח דוכת' לאותבי. אמ"ל להך איתתא אית ליך דוכתא לאוגורי אמרה ליה לא. אזל קדשה יהבה ליה דוכתא. לעייולי. אזל לביתיה כתב לה גיטא שדר לה. אזלה איהי אגרא שקולאי מיניה וביה אפיקתיה ואותביה בשבילא. אמר רב הונא בריה דרב יאושע כאשר עשה כן יעשה לו. גמולו ישוב בראשו לא מיבעיא בחצר דלא קיימא לאגרא. אלא אפילו חצר דקיימא לאגרא. מצי אמרה ליה. לכולי עלמא ניחא לי לאוגורי ולך לא ניחא לי לאוגורי דדמית עלי כארי' ארבא עכל"ה:

ומור"ם זלה"ה בחשן משפט בסי' שי"ב פסק וז"ל מי ששכר בית לחבירו שהיה אוהבו ואחר כך נעשה שונאו אינו יכול להוציאו מן הבית. ואם אמר לו בפירוש שאינו משכיר לו אלא מפני שהוא אוהבו ואחר כך נעשה שונאו יכול להוציאו מן הבית עכ"ל:

עוד נקדים מ"ש במדר' רבה פרשת מסעי וז"ל כי אתם באים אל ארץ כנען אמר ליה הקב"ה למרע"ה הן הארץ חביבה עלי שנאמר ארץ אשר, ה' אלד'יך דורש אותה וגו' וישראל חביבין לפני שנאמר כי מאהבת ה' אתכם אני אכניס את ישראל שהם חביבין עלי לארץ החביבה עלי עכל"ה:

נמצינו למדין דנתינת הארץ לישראל היה מסיבת אהבה דוקא ובכן אם ח"ו ישראל אינם עושי' רש"מ יכול לגרשם תיכף כדין וכהלכה. וכעובדא דההיא איתתא וכו':

מעתה זהו הויכוח שהיה בין מרע"ה ובין יתרו דמרע"ה רצה לומר לחמיו יתרו להזמינו שיבא לא"י והסביר לו כי הארץ. הזאת נתן אותה הקב"ה לישראל מטוב אהבתו עמהם. וז"א נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה' אותו אתן לכם לכה אתנו והטבנו לך כי ה' דבר טוב על ישראל דייקא כי מאהבת ה' אותנו נתן לנו את הארץ הזאת. ויהי כמשיב יתרו ואמר בשביל זה לא אלך נתן טעם לדבריו כי אם אל ארצי וא"מ אלך הכונה מאחר שהקב"ה לא נתן הארץ כ"א לסיבת אהבתו יתב' א"כ תכף כשנחטא ח"ו יכול לגרשנו מיד כדת של תורה. וזה אומרו כי אל ארצי ואל מולדתי אלך. בהכרח יגרשנו מן הארץ מאחר כי אי אפסר לעמוד נגד היצר הרע הצ'ר הצור'ר ודו"ק:

והנה מצאנו ראינו לבעלי מצות שיהיה להם שכר טוב לעולם שכולו טוב. דהיינו ע"י שמחזיקי' ביד לומדי התורה ומהנים אותם ויושבים הת"ח ולומדים בלימוד זה יש לו שכר במחצית המחזיק בידו. כאשר מצינו בשבת אחים ישששכר וזבולון שהיה ישששכר לומד וזבולון מתעסק והגיע חצי שכר הלימוד לזבולון שהיה מספיק לו אכילת העוה"ז:

וזה נר' שזהו כונת המאמר הניצב פתח השער. עתיד הקב"ה לעשות צל וחופה לבעלי מצות אצל בעלי תורה ומביא ראיה קרא כדכתי' כי בצל החכמה בצל הכסף. נמצא שהם שקולים ממש וע"ז הוק' לבעל המאמר הא כיצד שיהיה החכם יושב ולומד ובעה"ב נוטל מחצית שכר אשר לא עמל בה ולא יגע בה. לזה מביא קרא אחרינא אשרי אנוש יעשה זאת' דייקא שהיא התורה שנקראת זאת כדכתי' זאת התורה ובן אדם יחזיק בה דהיינו הבעה"ב שמחזיק בידו נמצא דלימוד התורה היתה בין שניהם ושקולים הם בקבלת השכר בלתי מגרעת: ובאופן אחר הנראה לפקוע"ד לפרש כונת הפסוק אשרי אנוש יעשה זאת ובן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע. עפ"י מה שראיתי להמפר' ז"ל שמפרשים כונת הפסוק בפ' ואתחנן שמור את יום השבת לקדשו וזכרת כי

עבד הית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלד'יך משם ביד חזקה ובזרוע נטויה על כן צוך ה' אלד'יך לעשות את יום השבת:
דלכאורה קשה מה ראה להזכיר יצי"מ במצוות שבת דוקא ולא בזולתה. ותו קשה אומרו על כן ציוך וגו' וכי בשביל יצי"מ ציונו ה' אלד'ינו מצות השבת והלא עיקר מצוות שבת היא קרא כדכתיב כי בו שבת מכל מלאכתו. ותו קשה אומרו לעשות את יום השבת היה ליה למימר לשמור את יום השבת: אמנם יובן על פי משל למה הדבר דומה. לאיש אחד שהרחיק נדוד מביתו ובניו ואביו ואמו ואחיו ואחיותיו וכל קרוביו. והלך לעיר אחרת רחוקה והוכרח להתעכב שם כעשר שנים. והוא מתאוה ומשתוקק לראות מבני עירו לפחות. לידע משלום העיר ומשלום נ"ב והילדים אשר הניח שם. ויהי היום וירא איש אחד בשוק. בנאי עסוק במלאכתו. ויכירהו כי הוא מבני עירו ויחבקהו וינשקהו. וישאל לו לשלום אימתי בא ואימתי יצא מהעיר. ויהי כמשיב זה לי שלשה ימים שבאתי. וזה שלשים יום שיצאתי מן העיר. וישמח האיש לקראתו ויתחנן לו שיבוא אל ביתו. ויודיעהו משלום העיר ומשלום כל קרוביו ואוהביו וכל בני ביתו אחת לאחת. ויהי כמשיב כי אי איפשר לו לעשות רצונו. כי הוא בעל מלאכה. ואם יבא לביתו לספר לו כל הקורות בעירו. יפסיד שכירות מלאכתו שלשה דינרים ביום. ויאמר לו האיש ההוא. הרי לך שלשה דינרים בעד שכירות יום שלם. ותבא למחר מהבוקר עד הערב ותודיעני את כל העובר ומשלום כל בני ביתי וקרובי ואוהבי וכיוצא. ונתרצה הבנאי בטוב דעת: ויהי בבוקר בא הבנאי לבית האיש השוכרו. והתחיל לספר לו בעד איזה אנשים הקרובים והרחוקים ולא עברו שתי שעות מהיום. אז אמר הבנאי שבא לו רעב בבטנו ובכן רוצה לילך לבית לאכול דוקא. וילך לו לביתו ויאכל וישת בטוב לבבו. ואחר גמר אכילתו עלה למטה וישכב וירדם. והבעל הבית מצפה אותו בכל עת ובכל רגע. ויהי כראות הבעל הבית כי נתאחר מלבוא. ויקם הוא בעצמו וילך אל ביתו. וימצאהו ישן. ויאמר לו הלא תבוש ותכלם. הלא מאתמול נתתי לך שכירות כל היום שלשה דינרים. בכדי שתבא אצלי ותספר לי מעין המאורע. וסוף כל סוף באת וישנת.וכי אם היית עסוק במלאכתך היום הזה היית יכל לישן ע"כ המשל:
והנמשל כי הנה מתחילה היו אבותינו הקדושים עובדים את ה' מאהבה. ואח"כ כשנכנסו ישראל למצרים נטמעו. והנה הקדוש ברוך הוא היה משתוקק שיעבדוהו כאשר עבדוהו אבותינו הקדושים. ועל זה תחילה כששלח הקדוש ברוך הוא למשה רבינו ע"ה אמר לו כה תאמר אל בני ישראל ה' אלד'י אבותיכם שלחני אליכם וגו' פקוד פקדתי אתכם וגו' תעבדון את האלד'ים על ההר הזה וכשיצאו ממצרים אחר שקבלו את

התורה יצאו בטענה שרצונם לטרוח בשביל מזונותיהם ואי אפשר להם להיותם שקודים על לימודם כל הימים מסיבת דוחק הפרנסה. והקב"ה כביכול נדרש לשאלתם. ונתן לנו יום השבת הקדוש ומזמין לעולם פרנסת יום השבת מקודם. וכמ"ש והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו והיה משנה וגו'. ואם כן מן החיוב המוטל על כל אשר בשם ישראל יכונה לקבוע לו איזה לימוד ביום שבת קודש על כל פנים. ואם ח"ו ילך וישן וירדם נמצא כפוי טובה אחר שהקב"ה נתן לו פרנסתו מיום ערב ש"ק:

וזה כוונת הכתוב שמור את יום השבת לקדשו זוהי מצות שבת לעשותו קודש בלימוד התורה. שאל תטעה שילך וישן ולא יעשה מלאכה זהו שמירת שבת לזה אמר וזכרת כי עבד היית במצרים ויוציאך ה' אלדי"ך משם וגו' ולמה הוצרך להזכירך יצי"מ אם לא בשביל קביעות התורה על כן ציוך ה' אלדי"ך לעשות את יום השבת דייקא ללמוד איזה שעות מהיום בקביעות בלתי מגרעת: ומעתה זה אומרו אשרי אנוש יעשה זאת שהוא קיום התורה בקום עשה ובן אדם יחזיק בה בהתמדה אז יכול לישן ביום ש"ק ודי במה שהוא שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל רע. אמנם מי שאינו לומד בתורת ה' בכל ימי החול אז צריך לפחות יום ש"ק להיות יושב ולומד:

ובאופן אחר ראיתי להרב אהל יעקב ז"ל שפירש כוונת הכתו' אשרי אנוש וגו' והוא דלא יאמר האדם שיודע ללמוד ויכול ללמוד אף אם הוא עשיר גדול לא יאמר בלבו ל"ל ליתן לת"ח שום דבר מאחר דגם אני יכול ללמוד והנני מוכן ללמו' ולא ליתן שופ"ק ושאני זבולון שהיה נותן שלא היה יודע ללמו' ולזה אשרי אנוש יעשה "זאת" שהוא לומד כדת ואפי"ה ובן אדם יחזיק בה דהיינו שמחזיק ביד לומדי התורה אשריו ואשרי חלקו: ואם יאמר האומר מי הכריחני ליתן לתלמידי חכמים של ארץ ישראל הנה כל החייוב הוא להחזיק ביד לומדי התורה יהיה במקום שיהיה:

הנה קו' זאת נרגש בה ה' הגדול מוהר"מ אלשיך ז"ל ותירץ יט'ב דמצינו בתורתינו הק' כתיב בה כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לדם ובין דין לדין ובין נגע לנגע דברי ריבות בשעריך וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' אלדיך בו וגו' לא תסורו מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל וגו' והק' הר' ז"ל דתיבת וקמת היא יתירה וכי איך אפשר שיעלה האדם מבלי שיקום:

אמנם פי' הר' ז"ל דאף דיש חכמי' גדולי' במקום אחר בחו"ל אין לו רשות לילך אצלם כ"א לחכמי אר"י דוקא דתורת א"י היא בסימא והיא למודה בקדוש' ובטהרה והיא מעלה גדולה. וזה אומרו וקמת ועלית אל המקום אשר בחר ה' אלדיך בו דווקא וזה יהיה כוונת תחילת המקרא כי יפלא ממך דבר למשפט וגו' דלכאו' ק' אות למ"ד יתירה הי"ל כי

יפלא ממך דבר משפט: אמנם עפי"ה ניחא והכוונה אם יפלא ממך דבר פי' "דבר" ומנהיג אם תצטרכו רב ומו"ץ למשפט שישפוט בינכם וגו' וקמת ועלית אל המקום וגו' ומשם תקחו רב דבר ומנהיג. כאשר זכיתם אנשי העיר הזאת נעמ"י זכיה מעלייא מעלה ע"ג מעלה לא תסור מן הדבר ימין ושמאל ולא יבקשו ממקום אחר קרא כדכתיב כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם:

איך שיהיה חזרתי לנשאי מקדם אמרתי בתחי' דברי כי תדור נדר לה' אלדי"ך לא תאחר לשלמו עפ"י מ"ש רז"ל בפי' הפסו' מוצא שפתיך תשמור ועשית כאשר נדרת הכוונה דתכף שנדר האדם לתת איזהו דבר יקיים נדרו תכף אף הכא נמי מבקש אני מכם מו"ר אף שידעתי שהם יגעים מכמה שלוחים לעצמם שבאו שנה זאת וכמה נדבות נתנדבו עכ"ז ענין שליח כולל של ירוש' אינו נדבה לבד כ"א הוי נדר מאחר שהוא קבוע בכל המקומות לילך השליח ולקבץ נדרים ונדבות וכיוצא וזה יהיה רמז הפסוק כי תדור נדר לה' אלדי"ך אנכי מצוך לא תאחר לשלמו ובפרט בימים האלה ימי הסליחות סוף השנה תחל שנה וברכותיה וזה רמז למען יברכך ה' אלדי"ך בכל מעשה ידיך אמן כיר"א:

דרוש לחברת משגב לדך

דרוש שדרשתי כשנתיסדה חברת משגב לדך יב"ץ ביום שב"ק נחמו התרל"ט: והנושא בא. היום לעשותם והיה עקב תשמעון אח המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם ושמר ה' אלד'יך לך את הברית ואת החסד:

איתא במס' מציעא ד' ל' ע"ב תני רב יוסף והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. את הדרך זו ג"ח ילכו זו ביקור חולים בה זו קבורה אשר יעשון זה לפנים משורת הדין עכ"ל:

ידוע הדבר ומפורסם ההענין כמה גדלה מעשה המצות של ג"ח וביקור חולים ולוייית המתים אשר אין ערוך אליהן ואשרי חלקו מ"ט ומה נעים גורלו מי שזוכה להשתדל במצות אלו כאשר ראינו במאמרינו הנצב פתח השער דקודם שנצטוו ישראל במ"ת נצטוה מרע"ה להדריך את ישראל ולהזהירן במצות אלו וכל כך גדלה מעלת המצות הללו דהק' התם בש"ס אשר ילכו זה בקו"ח היינו ג"ח ומשני לא נצרכה אלא לן' גילו דאמר מר ן' גילו נוטל אחד משלשים ואפי"ה מבעי ליה למיזל. עוד הק' בש"ס בה זו קבורה היינו ג"ח ומשני לח נצרכה לזקן ואינו לפי כבודו דחייב ליטפל בקבורת המת ולגמול חסד עמו. נמצא דכ"כ יקרו המצות הללו דאפי' שן' גילו נוטל אחד משלשים וגם בקבורה דמצינו בזקן ואינו לפ"כ דפטור מהשבת אבידה וטעינה ופריקה שהם מצות

עשה דאורייתא ואפי"ה חייב ליטפל בקבורת המת. ובכן מי שמע כזאת מי ראה כאלה דברי רז"ל היורדים חדרי בטן ולא יחם לבבו לרוץ במצות אלו ולקיימם באהבה וחיבה באחדות גמורה לזכות במצות הללו: והנה ה' גופי הלכות בד' קל"ט הק' על סוגיא זו מההיא דאיתא בנדרים ד' ל"ט ע"ב תניא בק"ח אין לה שיעור מאי אין לה שיעור אמ"ר יוסף אין שיעור למתן שכרה אמ"ל אבייי וכי כל המצות מי יש שיעור למתן שכרן והתנן הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות אלא אמר אביי אפי' גדול אצל קטן רבא אמר אפי' מאה פעמים ביום ע"כ. והשתא מאי מק' התם בש"ס אשר ילכו זו בק"ח היינו ג"ח ומשני לא נצרכה אלא לן' גילו שחיי' לילך אפי' שנוטל אחד משלשים נימא האי דתני בק"ח לא נצרכה אלא דאפי' גדול אצל קטן או למאה פעמים ביום דזה לא ילפי' מג"ח ומניין לנו לחייב ן' גילו יע"ש שהניחו בתימה. ואני עני נלע"ד לתרץ דהתם ר' יוסף הוא דאמר דאבר ילכו זו בק"ח הוא ניהו דאמר כאן כנדרים אין שיעור למתן שכרן ואביי הוא שהק' וכי כל המצות יש שיעור למתן שכרן וע"ז תי' אביי דאפי' גדול אצל קטן וכו' אבל ר' יוסף לא ס"ל האי תירוצא ומשו"ה הוכרח לת' לא נצרכה אלא לן' גילו וכו' דר' יוסף ס"ל דמצות בק"ח אינה כשאר כל המצות בכדי שתקשי וכי כל המצות מי ידעינן וכו' דלר' יוסף מצות בק"ח שכרה גדול בעוה"ז ובעוה"ב. וכן איתא בנדרי' ד' מ' ע"א אמר רב המבקר את החולה ניצול מדינה של גהינם דכתיב אשרי משכיל אל דל ביום רעה ימלטהו ה' ואם ביקר את החולה מה שכרו מה שכרו והאמרת ניצול מדינה של גיהנם אלא מה שכרו בעוה"ז ומשני ה' ישמרהו ויחייהו ואושר בארץ ואל תתנהו בנפש אויביו ישמרהו מיצה"ר ויחייהו מן היסורין ואושר בארץ שהכל מכבדין אותו וכו' יע"ש וא"כ יכולים אנו לומר דר' יוסף אזיל בשיטתי' דרב שמצות בק"ח יש שכר גדול בעוה"ז מלבד השמור לו לעוה"ב משא"כ בשאר המצות ולזה אמר בק"ח אין שיעור למתן שכרה ולא קשייא ליה קו' אביי וכי כל המצות מי ידעינן וכו' ולא הוצרך לתרץ לא נצרכה אלא לן' גילו רק לאביי דוקא ודו"ק: ותבט עיני להרב גאון עוזינו הרב חיד"א ז"ל בברכ"י יו"ד סי' של"א שכ' דר' מאיר קאי בשי' ר' יוסף דאיתא בסוטה ד' מ"ו ע"ב תני ר' מאיר אומר כופין על לוייה ששכר לוייה אין לה שיעור שנא' ויראו השומרים וגו' ויראם את מבוא העיר וגו' הרי דגם הר' ז"ל קאי בהך שיטה דסברת ר' יוסף שאמר שמצות בק"ח אין לה שיעור לא נדחית ובמקומה קאי. ואולם ראיתי להרב ז"ל שהק' דאמאי לא פריך הש"ס בסוטה ומי ידעינן שיעור שכרן של מצות והתנן וכו' כדפריך התם כנדרים ותי' דשאני לוייה דגלי קרא ויראו השומרים וגו' משו"ה לא פריך הש"ס מאחר דר' מאיר מייתי מקרא משא"כ גבי בק"ח דלא אשכחן שום קרא דיש לו שכר

משו"ה פריך מאי שנא מכל המצות דמעיקרא מאי דסבר ר' יוסף לפרש שאין לה שיעור הוא למתן שכרה הוא משום דרצה לדמותה להא דלוייה דאמר ר"מ דאין לה שיעור וע"ז מק' עליה אביי דא"א לומר כן ד דלא אשכחן קרא כי התם יעש"ב: ואני אנא עני ב"א לא זכיתי להבין ד"ק איך העלים עין מההיא סו' דנדרים דבק"ח מפו' בכתובי' אשרי משכיל אל דל וגו' דיש לו שכר בעוה"ז ובעוה"ב וא"כ הדרא קושייתו לדוכתא אמאי לא הק' בש"ס גם גבי לויה מי ידעינן שיעור מתן שכרן של מצות כיון שכאן וכאן מפו' בקראי. עוד תי' הרב ז"ל תי' אחר וז"ל א"נ הא דתנן הוי זהיר במצוה קלה וכו' שאין אתה יודע וכו' עיקרא בשכר העוה"ב אבל גבי לוייה אשכחן הפלגת שכר בעוה"ז מה דלא אשכחן הכי בשאר מצות והיינו דקמל"ן ר"מ גבי לוייה משא"כ גבי בק"ח ופשוט עכ"ל. ובאמת דגם בתי' זה יגדל התימה דהעלים עין מסו' דנדרים הנז' דמפו' הפלגת השכר בבק"ח בעוה"ז ה' ישמרהו ויחייהו וגו' ולדידי צ"ע:

אשר עפ"י סו' דמציעא המובא פתח השער נר' לפ' כונת הכתוב בירמיה סי' ט' על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי יושב ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ולא הלכו בה דלכאורה תיבות אלו ולא הלכו בה אין להם שחר מאחר דכבר אמר ולא שמעו לקולי. האמנם עפ"י סו' הנז' הנה נכון דהנביא על שני דברים מתרעם על אבידת הארץ ועל יושביה דנצתה כמדבר מבלי יושב ויהי כמשיב כ' תשו' ונקדים מאי דאיתא בש"ס אביי ורבא מדכית עלי קאתו אביי דעסק בתורה חייה מ' שנין רבא דעסק בתורה ובג"ח חייה שתין שנין, עז"ן מאי דאיתא בב"ר ואברהם זקן בא בימים הה"ד עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה חמצא. דהכונה דע"י שעשה ג"ח אעא"ה ונתעסק בקבורת שרה אמנו ע"ה זכה לזקנה. נמצא דמצות ג"ח היא סיבה שיאריך ימים האדם ויזכה לזקנה. מעתה נא"ה דהנביא מתרעם על מה אבדה הארץ ועל יושביה וע"ז השי' הקב"ה על אבידת הארץ על עזבה את תורתי כדכתי' ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו וגו' ועל יושביה השיב לו שלא עסקו בג"ח בבק"ח ובקבורת המתים כמ"ש בגמ' אשר ילכו זו בק"ח בה זו קבורה וז"א ולא הלכו בה' וזוהי סיבת שניצתה כמדבר מבלי יושב ודו"ק: ובדרך זו אלך לפ' כו' הכתו' תערוך לפני שלחן נגד צוררי דשנת בשמן ראשי כוסי רויה אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתי כבית ה' לאורך ימים. והדקדוקים רבו דבתחי' משמע דמיירי בתפילה תערוך לפני שלחן ואח"כ אמר דשנת בשמן שהוא לשעבר. ואעיקרא ק' למה נקט האי לישנא תערוך לפני שלחן אם היה מתפלל על הפרנסה הי"ל להתפלל כמו שהתפלל יעקב אע"ה ונתן לי לחם לאכול. ותו ק' או' דשנת בשמן ראשי פירש"י ז"ל כבר כיבדתני ומשחתני למלך דבאמת אין לו מובן עם מה שאמר

תערוך לפני שלחן. ותו ק' אך טוב וחסד וגו' בכאן מתפלל על הזקנה ושבתי בבית ה' לאורך ימים ולא ידענו מה טוב וחסד רוצה הלא כבר הוא מלך ומה רוצה עוד:
אמנם עפי"ה ניחא ונקדים מ"ש ה' שמע יעקב ז"ל בפ' חיי שרה דהביא מאז"ל א"ר שמואל בר יצחק אמ"ל הקב"ה לאברהם אני אומנותי ג"ח תפסת אומנותי בא לבוש לבושי הוי ואברהם זקן וכתי' ועתיק יומין יתיב ע"כ וחקר הרב ז"ל שהרי כ' הרמז"ל בפ"ב מה' מלכים כבוד גדול נותנים למלך וגו' אין רוכבין על סוסו ואין יושבים על כסאו וכו' וא"כ איך יתפאר אנוש מן האדמה בתפארת לבושו יתב' מלך ע"כ הארץ והוא ז"ל מפרש לה עפ"י מה דאיתא בקידושין ד' ל"ב ע"ב במעשה דר' אליעזר ור' יאושע שהיו אוכלים בסעודה והיה ר"ג עומד ומשקה עליהם ורצו להביא ראיה מאעא"ה שהיה עומד ומשקה ומשמש להאורחים כדכתי' והוא עומד עליהם ואמ"ל ר' צדוק עד מתי אתם מניחים כבודו של מקום ועוסקים בכבוד ב"ו הקב"ה משיב רוחות ומעלה דשאים ועורך שלחן לפני כל א' וא' ואנו לא יהיה ר"ג ברבי עומד ומשקה עלינו וכו' יע"ש. והק' המרדכי בפ' הנזקי' דמהאי דינא דר' צדוק נימא דלהוי מחילת מלך מחי' מק"ו מכבוד המקום שעורך שלחן לפני כל א' וא' ועושה חסד לאלפים. ותי' דהקב"ה כ"י כ"ע דיליה ומצי מחיל ליקריה משא"כ מלך ב"ו דכבודו לאו דיליה אלא כבודו יתב' שחלק מכבודו למלך. ומעתה אף דבעלמא אין משתמשין בשרביטו של מלך ואפי' אם מחל אין כ"מ. מ"מ קבה"ו שאני שהוא מוחל על כבודו ומצמיח דשאים ועורך שלחן לפני כל או"א כיון דכ"ע דיליה מצי מחיל ליקריה להשתמש בשרביטו ולפקע"ד לא ידעתי מאי קו' ומאי פירוקא הלא התם בסוגיא בד' הנז' בע"א איתא אפי' הרב שמחל ע"כ כ"מ שנא' וה' הולך לפניהם יומם אמ"ל רבא הכי השתא התם הקב"ה כ"ע דיליה ותורה דיליה ומחיל ליקריה אבל הרב תורה לאו דיליה היא. וא"כ דקארי לה מאי קארי לה המרדכי ז"ל.
עוד הביא הרב ז"ל דכל מה. שברא הקב"ה עוה"ז הוא להורות לנו דרכיו שהוא רחום וחנון ארך אפים וגו' דע"י האדם ניכרין דרכיו ומידותיו יתב' ולכן נצטוינו והלכת בדרכיו שצריך להתלמד האדם לילך בדרכיו יתב' מה הוא רחום מה הוא גומל חסדים וכו' כן האדם וא"כ כיון שראה הקב"ה לאאע"ה שהוא גומל חסדים מכניס אורחים ע"כ מדותיו יתב' נתן לו רשות להשתמש בשרביטו ולכבדו בזקנה דעד אאע"ה לא היה זקנה. וז"א אברהם אני אומנותי ג"ח תפסת אומנותי והלכת בדרכי א"כ אני נותן לך זכות שתזכה לזקנה שזהו לבושי ועתיק יומין יתיב הוי ואברהם זקן עכ"ל הרב ש"י ז"ל ודפח"ח: אשר עפ"י דבריו אלו פירשתי בעניותי כו' הכתוב אלמדה פושעים דרכיך וחטאים אליך ישובו דק' דהול"ל אלמדה פושעים וחטאים דרכיך אליך ישובו ולמה הפרידם דמשמע דאני

אלמדה הפושעים אבל החטאים איני צריך ללמדם ולנו לדעת למה אינו צריך ואולם נלע"ד בהקדים מה שכתב הרב אהבת עולם משם חתנו ז"ל שתי' לחקי' שחקרו על המפרשים במאמר דמס' יומא גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה שנא' הן ישלח איש את אשתו והלכה והיתה לאיש אחר הישוב אליה עוד. וע"ז חקרו דכך היא המדה אתי עשה דתשו' ודחי ל"ת דלא יוכל בעלה הראשון וגו' ומה כל החרדה. והוא ז"ל תי' עפ"י מ"ש במתני' דזבחים ד' פ' כל הניתנין במתנה אחת שנתערבו בניתנין במתנה אחת ינתנו במתנה אחת מתן ד' במתן ד' ינתנו במתן ד' מתן ד' במתן אחת ר' אליעזר או' ינתנו במתן ד' ור' יאושע או' ינתנו במתן א'. דר' אליעזר חייש על בל תגרע. ור"י חייש על בל תוסיף. והק' התוס' בעירובין ד' ק' ע"א בד"ה מתן ד' וליתי עשה ולדחי לאו דבל תוסיף ותי' דלא דמי לכלאים בציצית דהכא ע"י פסיעה הוא בא והיה יכול להתקים בלא דחיית הלאו יע"ש נמצא דהיכא דהוי ע"י פשיעה לא אתי עשה ודחי ל"ת וא"כ בתשו' שהאדם פושע בעבירות מן הראוי שלא יקובל תשובתו וידחה ל"ת דלא יוכל בעלה וגו' אם לא דגדולה תשו'. והגאון ה' שארית יעקב מקהה אקהייתא על האי תירוצא דאינה מעלה בתשו' דע"י פשיעה היא באה דהרי אי אפשר להתקיים מצות עשה דתשו' אם לא שיחטא האדם ויחזור בתשו' דאם הוא צדיק גמור א"א שיקיים מצות עשה דתשו' ומאי אולמיה דתשו'. וכשאני לעצמי רציתי לתרץ דאנה"נ יכולה היא התשו' להתקיים בחטא שחטא בשוגג אבל אם חטא במזיד דיוכל לחזור בתשו' דזהו פשיעה הא ודאי לא היה ראוי שיקובל אם לא דגדולה תשו'. נמצא דעל מה שחוטא האדם בשוגג ליכא ספיקא דודאי אתי עשה ודחי ל"ת ופשיטא דיקובל תשובתו. אבל אם חטא במזיד לא היה מן הראוי לקבל תשו' כיון דע"י פשיעה בא לא אמרי' אתי עשה ודחי ל"ת זולת כי גדול כחה של תשו' עו"ן מ"ש במס' ע"ז לא היה דוד ראוי לאותו מעשה אלא להורות תשו' ליחיד. ולכאו' קן למה היה צריך דהע"ה לאותו מעש' להורות תשו' הלא כך היא המדה דאתי עשה ודחי ל"ת. אמנם התי' לזה הוא מ"ש התוס' דע"י פשיעה לא אמרי' אתי עשה ודחי ל"ת ודהע"ה חטא במזיד שכך אמר הרב כבהני מעוני להורות שכל כך כחה של תשו'. וכבר אמרנו דכל מה שנברא העולם הוא להודיע דרכיו יתב' שהוא רחום וחנון וגו'. מעתה ז"א דהע"ה אלמדה ע"י שאני חטאתי להורות הפושעים שישובו בתשו' להדריכם בררכיך זהו מה שאני צריך לעשות אבל וחטאים שהם שוגגים אליך ישובו מאליהם שכך היא המדה אתי עשה ודחי ל"ת. מעתה נחזור לכו' הכתו' תערוך לפני שלחן וגו' ונקדים מאי דאיתא בש"ר פ"ח ה' צבאות הוא מלך הכבוד למה קרא להקב"ה מלך הכבוד שהוא חולק כבוד ליריאיו כיצד מלך ב"ו אין רוכבין על סוסו ואין יושבים על כסאו והקב"ה

חלק כבוד לב"ו נתן המלוכה לדוד והושיב לשלמה על כסאו ולאליהו על סוסו וכו' יע"ש נמצא דהקב"ה חולק כבוד ליריאיו כדי שיתעלה ויתגדל מלכותו וידעו כל הגוים דכ"ע דיליה ומצי מחיל ליקריה. מעתה הרי הוא כמבואר פשט הכתוב שאומר דהע"ה לפניו יתב' בראותי ענותנותך שאתה עורך לפני שלחן כמו שאמר ר' צדוק משיב רוחות מעלה דשאים ועורך שלחן לפני כל אחד ואחד ועוד דשנת בשמן ראשי כבר כבדתני ונתת לי המלוכה זהו נגד צוררי וא"כ אני צריך להתלמד מדרכיך כדי שאזכה לזקנה כמו אאע"ה. וז"א אך טוב וחסד דהיינו לימוד התורה שהוא הטוב כדכתי' כי לקח טוב וחסד דהיינו לגמול חסד כל ימי חיי ועי"ז אזכה לזקנה ושבתי בבית ה לאורך ימים:

איך שיהיה חזרתי לנשאי מקדם היום לעשותם והיה עקב תשמעון וגו' להבין כונת הסמיכות והנמשך יובנו לע"ד בהקדים מ"ש הרב הג' כמוהרח"פ זלה"ה בס' תוכחת חיים דהק' על הש"ס דדריש אשר ילכו זו ביקור חולים דאיך רמוז בתיבות אשר ילכו מצות ביק"ח והוא ז"ל תי' וכמדומה לי שהביא בשם המפ' ז"ל דעיקר מצות ביקו"ח לא תספיק בהליכתו לבקרו לבד אלא עיקר המצוה היא להשתדל להביא לו רופא ורפואה ואיזה תרנגולת וכל דבר הצריך להחולה וזה צריך כמה הליכות לבית החולה להספיק לו כל צורכו וע"ז סמכו בתיבות אשר ילכו למצות ביקו"ח דצריך לילך ולבא כמה פעמים לבית החולה וכבר ידוע מ"ש רז"ל בפי' היום לעשותם ולמחר לקבל שכרן. ועוד ידוע מ"ש בנדרים הבאתי לעיל דמצות ביקו"ח יש לה שכר בעוה"ז דהיינו ה' ישמרהו מיצה"ר ויחייהו מן היסורין ואושר בארץ שהכל מכבדין אותו וכו' מלבד שכרו הטמון לו לעוה"ב. מעתה נא"ה היום לעשותם ולמחר לקבל שכרן זהו בכל המצות רק יש מצוה אחת גדולה שצריך לעשותה ע"י הילוך. וז"א והיה עקב יש מצוה שצריך הליכת עקב שהיא מצות ביקו"ח שיש לך שכר בעוה"ז דהיינו ושמר ה' אלד'יך לך את הברית וגו' ואהבך וברכך וגו' ברוך תהיה מכל העמים דהיינו ואושר בארץ וגו' ה' ברחמיו יזכנו לקיים המצוה כתקנה ליקבה"ו ויהי נועם ה' אלד'ינו ותשרה שכינה במעשה ידי כל היחידים והגבאים המחזיקים במצוה זאת לעשות רצונו יתש"ל וחפץ ה' בידינו יצלח כיר"א: דרוש א' להספד:

שדרשתי בקהל רב ביום ג' שבט התרי"ב להספד עט"ר מו"ה רבין חסידא כמוהרמב"ן זלה"ה בעהמ"ח ס' בני בנימן זיעא:

והנושא בא:

ה' הצדיק. חטאתי הפעם ה' הצדיק. ויקרא למשה ולאהרן ויאמר אליהם חטאתי הפעם ה' הצדיק:

איתא במס' בתרא ד' קי"ו ע"א ר' יאושע ן' לוי לא הוה אזיל לבי טמייא אלא לבי מאן דשכיב בלא בני' שנא' אל תבכו למת ואל תנודו לו בכו בכה להולך ואמר ר' יאודה אמר רב להולך בלא בנים ע"כ:

ידוע הדבר ומפורסם הענין לפני מ"ו כמה גדלה מעלת הספדן של צדיקים. והן בפרט הספד רע ומר כזה כי הן' בעון לא די לנו צערינו מכת פרידה שאבדנו את רבי סימון אבידה כזאת שאינה חוזרת הי חסיד הי עניו רחמן אבי יתומי' על איזה מהם נבכה תחי' ואף גם זאת רעה חולה כי בעוה"ר לא שביק היתירא עייל בלא בר באמת אמרו צרה גדולה זו אינה מקבלת תנחומין מיאנה להנחם אשר בזה מרגלא בפומי לפרש כוונת המאמר שארז"ל אגרא דבי טמיא שתיקותח. דלכאו' ק' בנוהג שבעולם והסברא נותנת והשכל מחייב דעיקר הליכת האנשים לבית האבל הא ודאי הליכתם היא לנחמו ולהפיג צערו ואיך אפשר שישתקו ויקבלו שכר:

אמנם ניחא לי על דרך מ"ש הנביא מה אעידך מה אדמה לך הבת ירושלם מה אשוה לך ואנחמך וגו' דהכונה דכל מי שרוצה לבא לנחם את האבל צריך למצוא לו צרה יותר גדולה או לפחות בשוה אולי יקבל תנחומין ויתנחם מעט ברם היכא דהצרה היא גדולה עד מאד אשר לא ימצאו המנחמים דבר השוה כמו הצרה והצער הגבוה כהספד זה שאנו עסוקים בהספדו שאין לנו במה להתנחם הא ודאי שבר כפול ומכופל.. וז"א אגרא דבי עמיא שמקבל שכר הרבה בהליכתו לבית האבל העיקר הוא במקום שתיקותא שלא יש לנחמו מעין המאורע ודו"ק:

ובא"א נר' לפקע"ד לפרש כוונת מאמר הנז' הוא עפ"י מה שראתה עיני לה' יקרא דשכבי דרוש מ"א דפי' כונת המאמר הנצב פתח השער דריב"ל לא הוה אזיל לבי טמיא אלא לבי מאן דשכיב בלא בני ורשב"ם פי' שלא היה רוצה להתבטל מלימודו וה' הנז' טעמא טעים עפ"י מאי דאיתא בפ' שואל מי שאין לו בנים הכל באים ויושבים במקומו ההוא דשכיב בי ר' יאודה והוה כניף כל יומא בי עשרה ויתבי בדוכתיה וליום הז' אמר לו תנוח דעתך וכו' נמצא דכל מי שאין לו מנחמים חיובא רמיא ע"כ ישר' לעורר הבכי וההספד ולכן ריב"ל לא הוה אזיל לשום מקום שיש לו מנחמים כ"א לבי דשכיב בלא בני הוה אזיל ומתבטל מלימודו כדי לעורר הבכי וע"ז מייתי ראיה מקרא כדכתיב אל תבכו למת דבעלמא כי אם אתם תהיו מנחמי' את האבלי' אמנם בכו בכה אתם בעצמכם להולך בלא בנים אתם תהיו מעוררים הבכי וההספד. וז"א אגרא דבי עמיא שתיקותא כוונתו רצויה במקו' דליכא מי שיעורר הבכי התם איכא שכר לילך ולעורר הבכי וההספד:

ובכן מן החיוב המוטל ע"כ ישר' לעורר מספד מר נהי בכי תמרורים כמים הניגרים עצבון ודאבון בהספד מר ואבל כבד זה כי הן בעון כי סבל כמה יסורין קשים כגידים מוטל על ערש זה זמן וסוף כל סוף יצאנו בידים ריקניות אחר כל עמל וטורח. כי את זה נר' לפע"ד שהיה מתרעם דהע"ה וכ"ת אך ריק זכיתי לבבי וארחץ בנקיון כפי ואהי נגוע כל היום ותוכחתי לבקרים אם אמרתי אספרה כמו הנה דור בניך בגדתי ואחשבה לדעת זאת עמל הוא בעיני עד אבא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם. והדקדוקים רבו למעלה ראש:

והנה רבני אשכנז פירשו מקראי קדש אלה עפ"י מאי דאיתא בזוה"ק פ' פנחס וז"ל א"ר אבא אדכרנא מילתא דשמענא מבוצינא קדישא דאמר משמיה דר"א יומא חד אתי חד חכים עכו"ם אמר ליה סבא סבא תלת בעיי בעינא למתבע מינך. חדא דאתון אמרין דיתבנה לנו בית המקדש שלישי ובית ג' לא תשכח באורייתא דהא כתי' גדול יהיה כבוד הבית האחרון מן הראשון משמע שבית ג' לא יהי' עוד. ותו דאתון אמרין דאתון קריבין למלכא עילאה יתיר מכל שאר עמין מאן דאיהו קריב למלכא איהו תדיר בלא צערא ויגונא ודחוקי כלל והא אתון בצערא וביגונא וכדוחקא תדי' יתיר מכל בני עלמא ואנן לא אית לן צערא ודוחקא כלל. אדרבא אנן קריבין למלכא ואתון רחיקין. ותו דאתון לא אכלי נבילה וטרפה בגין דתהוון בריאים וגופא דילכון תיהוון בבריאותא אנו אכלין כל מה דבעינן ואנן בריאים ותקיפים בכל שייפין ואתון דלא אכלי חלשי כולכון במרעין בישין ובחחבירו יתיר מכל שאר עמין עמא דסני לכון אלהכון וכו' זקף ר"א עינוי ואשגח ביה ואתעביד תילא דנרמי כיון דנח רוגזיה אהדר רישא ובכה ואמר ד' אדונינו מה אדיר שמך וגו' כמה תקיף חילא קדישא ולית מילא זעירא דלא נפקת מפומיה דקב"ה ומילין אילין דשאיל האי רשע אנא שאלנא יומא חד לאליהו ז"ל ואמר לי דבמתיבתא דרקיעא אסתדרו קמי קוב"ה. ותירוצים לקו' הא' למ"ש גדול יהיה כבוד הבית וגו' דמשמע דליכא אלא שנים דוקא התירוץ שזהו אחרון לבנין אדם משא"כ בהמ"ק דלעתיד בעהי"ת יהיה בידי שמים כדכתיב מקדש ה' כוננו ידיך אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו וגו' ולקו' הב' תירצו דודאי אנן קריבין למלכא עילאה יתיר מכל שאר עמין ודאי הכי הוא דישראל עביד קב"ה לבא לכל עלמא והכי אינון ישר' בין שאר עמין כליבא גו שיפין וכמה דשיפין לא יכלי למיקם בעלמא אפי' רגעא חדא בלא ליבא ועל דא הוי באמצעותא דבה קיומיה סוכלתנו ולא ידעי מידי כל שאר שיפין דלא קריבין למלכא דאיהו חכמתא במוחא אלא ליבא ושאר שייפין רחוקים מינה ולא ידעי כלל. ולפ"ז א"ש מ"ש כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמי' שכל החכמה היא אצל ישראל שהם נחשבים ללב לכן בכל הצרות מרגישים תכף ישראל שהם נמשלים ללב דאיהו רכיך וחליש משא"כ אוה"ע שהם נמשלים לשאר

שיפי לא ידעי מצערי ויגוני. ולקו' הג' דישר' לא אכלי נבילות וטריפות וכו' דהא ליבא דאיהו רכיך וחליש לא נטיל למזוני אלא ברירו וצחותא דכל דמא ומזונא נקי וברירא ואיהו רכיך וחליש מכלא ושאר פסולת אנח לכל שאר שייפין וליבא איהו נקי ברירא מכלא לית ביה מומא כלל כך קב"ה נטיל ליה לישראל דאיהו נקי וברירו דלית ביה מומא על דא כתי' כולך יפה רעיתי ומוס אין בך עכ"ל:

והנה אמת שתירוץ זה אינו מספיק לקו' הג' דמה הרוחנו דהלב אינו אוכל כי אם הטוב טוב וא"כ אדרבא שהיה להם לישר' להיות יותר חזקים ובריאים מאוה"ע וע"ז תירצו רבני אשכנז ז"ל עפ"י מאי דאיתא מ"ש הרמ"ה ע"פ כי תבואו אל הארץ ונתתי נגע צרעת דמאי בשורה היא זו ומאי שנא דקודם לכן לא היו נגעים ועכשיו בזמן הבית יהיו נגעים ומפרש משום דכתי' ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם ממש היינו בנשמות הצדיקים שהם עיקר מרכבה לשכינה ומהם מתפשטת אל המשכן והשכינה היא אש אוכלה ודוחה הקליפו' לחוץ כמ"ש מעבירין את המת מלפני הכלה וכמ"ש מפני שרי גברתי אנכי בורחת ואז הקלי' נדחית בחוץ זהו הנגע. וז"א כי תבואו אל הארץ ונתתי נגע צרעת בחוץ משא"כ שלא בזמן הבית שאין השכינה בורה נשארה נגע הקליפה בפנים ממש שאין השכינה שורה ומטעם זה באים הנגעים לישראל ובזמן הבית הם מבחוץ מאימת השכינה ובזה"ז הם בפנים משא"כ אוה"ע דמעולם לא שרתה שכינה בהם אין להם נגעים בחוץ כלל וע"ז הם בריאים וטובים וחזקים מעתה זהו כונת הכתובי' והוא דלעיל מיניה קא אמר כי קנאתי בהוללים וכו' וע"ז קא מתמיה אך ריק זיכיתי לבבי ולא אכלתי שום מאכל אסור ועכ"ז ואהי נגוע כל היום ושמא תאמר שלא מחיתי על אנשי הדור ונתפסתי בעונם ותוכחתי לבקרים ואחשבה זאת עמל הוא בעיני שהוא כמו עול ח"ו עד אבוא אל מקדשי אל אבינה לאחריתם הכונה שאזי יהיה הצדיק מרכבה לשכינה ויוצאין הנגעים חוץ לגוף ודי בזה: ואני בעוניי נר' לפקע"ד פשט הכתו' הנז"ל באופן אחר וטרם כל אניד הדקדוקי' דמאי כף הדמיון כמו הנה דור בניך וגו' דמה דמות יערוך. ותו ק' באו' עמל הוא בעיני דלכאו' תיבת עמל אין לה מובן ותו מהו התי' עד אבא אל מקדשי אל וגו' ובמה יתורץ הקו' אמנם אמינא לה בהקדי' את הידוע דהצדיקים מה שנתפסים בעון הדור הוא מדין ערבות כמו הבנים שנתנום ערבים בעדם כן הצדיקים נתפסים מדין ערב וע"ז חקרו המפרשים ז"ל דהא ישר' יכולים לפטור עצמם מדין חיוב אי יש להם טענת אונס שכפה עליהם את ההר כגיגית וכו' ולמה יתחייב הערב מאחר דהלוה יש לו צד פיטור בצד מה. ולזה תירצו כמה תירוצי' אי משום דינא דמלכותא אי משום כמה טעמי' אחרים וה' דברי חפץ ז"ל בדרשותיו כ' דדל מהכא טעם

הערבו' אפי"ה נתפס הצדיק בעון הדור כדאיתא במדר' אלה פקידי המשכן משכן העדות שאני עתיד למשכנו ב' פעמי' אמר לפניו מרע"ה תינח בזמן שבהמ"ק קיים בזמן שאין בהמ"ק קיים מה תהא עליהם אמ"ל אני נוטל צדיק אחד ומכפר עליהם ולכאו' תיקשי דמה ענין הצדיק עם בהמ"ק אנ"ו בהכרח לומר שכמו חרבן בהמ"ק שאמרו רז"ל שפך חמתו על העצים ועל האבנים כן בפטי' הצדיק תדע בהכרח שעונות הדור רבו למעלה ראש. ואז כשתראה אשר יפקוד ה' איש על העדה חסיד קדוש גדול הדור הוא שהוכרח הקב"ה בהכרח גמור לסלק את הצדיק בעון הדור. וזהו כמ"ש במכות כי טוב יום בחצריך מאלף בחרתי טוב לי יום א' שאתה יושב ועוסק בתורה מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני הרי שיש לו דמות הצדיק עה חרבן בהמ"ק עכ"ל עו"ן מ"ש רש"י ז"ל ותוכחתי לבקרים מיתתי מתקרבת בכל בקר ובקר ורד"ק פי' אם אמרתי אספרה וכו' אסף אמרו וכן חסיד שבכל דור ודור. ולכאו' ק' מה ענין החסיד לומר דברים אלו ומה קשר דברים יש עם מה שלמעלה אמנם עפ"י דרכינו אתי שפיר דהצדיק מתרעם אך ריק זיכיתי לבבי כונתו לריק יגעתי לסגל מצות ומע"ט ואהי נגוע כל היום סובל יסורים קשים וחולאים רעים ולא זו בלבד אלא אף גם זאת רעה חולה ותוכחתי מיתתי מתקרבת בכל בקר ובקר אם אספרה הטעם מדין ערבות כמו הנה דור בניך בגדתי כמו ערבות הבנים ואחשבה לדעת זאת טעם המיתה עמל הוא בעיני שיכולני לפטור את עצמי בטענת עמל הוא בעיני שהוא אונס ותשו' לזה עד אבא אל מקדשי אל אבינה לאחרי' מ"מ נתמשכן ב' פעמי' זיל בתר טעמא דשפך חמתו וכו' והוא הטעם ג"כ בפטי' הצדיק ודוק. וזהו אצלי כונת הכתו' על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו עפ"י האמור ניחא דידוע דלעת מצוא זו מיתה ורד"ק פי' לשטף מים רבים וגו' אפי' אם יבואו צרות רבות ורעות כקול מים רבים מרוב עונם וחטאתם אליו לא יגיעו ופשוט:

והנה כל המפ' ז"ל תירצו לחקי' הקודמת דאיך הצדיקי' נתפסים מדין ערב מאחר דאית לנו טענת אונס והם אמרו דדין זה דערב נאמר בשני גופים מוחלקים משא"כ בכללות ישר' דכולם נחשבים כגוף אחד ואסמכוהו אקרא אתם נצבים היום כולכם וגו' כל איש ישראל דנחשבים כגוף אחד ובזה פי' הרב מהרימ"ט ז"ל כונת הכתו' ידין בגוים מלא גוויות מחץ ראש על ארץ רבה דהכונה דכשהקב"ה דן את הגוים דן אותם כל גויה בפני עצמה משא"כ בישר' מחץ ראש א' נוטל הצדיק ומכפר על הדור שלו אלו תו"ד ז"ל. ואני עני ב"א לפרש קשר הדברי' של אחריו מנחל בדרך ישתה על כן ירים ראש. דלכאו' ק' מה קשר דברים איכא. ותו מה זו נתינת טעם על כן ירים ראש. ותו ק' מאי שנא דנוטל הקב"ה הראש אם הטעם הוא משו' דנחשבים כגוף אחד מאי שנא הראש משאר

הגוף אמנם אמינא לפק"ד עפ"י מאי דאיתא התם בסוטא דנחלקו ר' אליעזר ור"מ במתני' היכא דנמצא הגוף במקום אחד והראש במקום אחר ר' אליעזר אמר הראש הולך אחר הגוף ור"מ אמר הגוף הולך אחר הראש. ופי' בש"ס פלוגתייהו במת מצוה קנה מקומו ואיפסיקא הלכתא כר"ע דהגוף הולך אחר הראש. וידוע דהצדיקים נקראו ראשי העדה וז"א מחץ ראש וגו' וכ"ת מאי שנא הראש משאר הגוף. לזה תירץ יט"ב מנחל בדרך הלא תראה עגלה ערופה בנחל דאיפסיקא הלכתא דהגוף הולך אחר הראש ועל זה נותן טעם לשכח על כן ירים ראש ודו"ק:

ועוד נראה לפק"ד טעמא אחרינא דנשתנה הראש משאר איברי הגוף. ואגב. נבין כונת הכתו' זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם שבת משום לבינו נהפך לאבל מחולינו על זה היה דוה לבינו על אלה חשכו עינינו דלכאו' הדקדוקי' רבו ואך את זה אגיד למה שינה בתחי' נקט לבינו ואח"ך נקט חשכו עינינו וכדי להבין כו' מ"ק אלה נחפשה ונחקורה דאיך מתכפרין ישר' במיתת הצדיק דבשלמא לפי דברי הזוה"ק דנמשל להקזה שפיר מתכפרין כמו ההקזה שמתרפא כל הגוף אמנם לפי דברי המפרשים דנמשל לראש ואית דמפרשי דנמשל ללב וכמ"ש רז"ל זאת רעתך כי נגע אל לבך אלו צדיקים כפי דבריהם במה מתכפרים ישראל במיתת הצדיק:

אך אמינא לפקע"ד דהדברים מגיעים להההיא דאיתא במס' תמורה ד' י"א ע"ב ת"ר יכול האומר רגלה של זו עולה תהא כולה עולה ת"ל כל אשר יתן ממנו לה' יהיה קדש ממנו לה' ולא כולו לה' יכול תצא לחולין ת"ל יהיה קדש הא כיצד תימכר לצרכי עולות ודמיה חולין חוץ מדמי אבר שבה דברי ר"מ ור"י ר' יוסי ור"ש או' מנין לאומר רגלה של זו עולה שכולה עולה שנא' כל אשר יתן ממנו לה' כשהוא או' יהיה קדש לרבות את כולה ואמרו התם בש"ס שאף ר' יאודה לא נחלק אלא במקדי' אבר שאין הנשמה תלויה בו אבל מקדיש דבר שהנשמ' תלוי' בו כגון האו' לבה של זו עולה או ראשה של זו עולה מודה ר"י דפשטה קדושה בכולה:

ורגע אדבר במאי דאיתא התם תו' בש"ס בעי רכה הקדיש אבר לדמיו מהו דתיחות ליה קדושת הגוף מי אמרי' כיון דנחתא לה קדושת דמים נחתא. ליה נמי קדושת הגוף ומדאקדשיה לחד אבר אקדשיה לכולה או דילמא חד מיגו אמרינן תרי מיגו לא אמרי' והקשו בש"ס תיפשוט ליה מדידיה דהאמר רבה הקדים זכר לדמיו קדוש קדושת. הגוף ותי' התם דאקדשיה לכולה הכא דאקדשיה לחד אבר מאי חיקו ע"כ ופי' רש"י בד"ה דהאמר רבה הקדיש זכר לדמיו איל זכר ולהכי נקט רבה זכר דבעולה איירי רבה ונקבה לא חזייא לעולה וליכא למי' קדושת הגוף עכ"ל:

והנה הא דאמרו בש"ס ותיפשוט ליה מדידיה עיקרו איתיה התם בש"ס ד' י"ט ע"ב דהתם תנן המפריש נקבה לאשם תרעה עד שתסתאב ותמכר ויביא בדמיה אשם ר' שמעון או' תמכר שלא במום. ופי' רש"י בד"ה תימכר שלא במום דהואיל ולא חזייא ליה למילתיה מום גמור הוא זה ולא קדשה קה"ג ותימכר מיד ויביא בדמיה אשם ואע"ג דגבי מפריש נקבה לעולה לא פליגי ר"ש דודאי בעיא מום התם הוא דאיכא שם נקבה עולה בעוף אבל אשם נקבה לא מצינו והיינו מום ולא קדשה אלא לדמי עכ"ל רש"י:

ומידי דברי לא אחשוך פי לדבר כי חזות קשה הוגד לי בדברי רש"י הללו דסתראי נינהו למאי דאי' התם לקמן ד' ז"ך ע"ב תנן התם במתניתין אמר על הבהמה טמאה ועל בעלת מום הרי אלו עולה לא אמר כלום הרי אלו לעולה ימכרו ויביא בדמיהם עולה ובגמ' איתא התם טעמא דבהמה טמאה ובעלת מום דלא חזיין לא בעיין מומא אבל מפריש נקבה לאשם או לעולה בעיין מומא אמר ר' יהודא אמר רב מתניתין דלא כר' שמעון דתנן ר' שמעון או' תמכר שלא במום ע"כ הרי דסתרי דברי הש"ס עצמו ואיהו דידיה אדידיה כיעו"ש דנר' להדיא דפליג ר"ש אף בעולה וצ"י:

מעתה נהדר לענינינו דאמרו התם ד' י"ט בש"ס שהק' לת"ק ולמה לי הסתאב תימכר כיון דלא חזייא למילתיה היינו מומא ומשני אמר רב יאודה אמר רב דאמרי' מיגו דנחת' לה קדושת דמים נח"ל נמי קה"ג. אמר רבה זאת אומרת הקדיש זכר לדמיו קדוש קדושת הגוף. תו איתא התם בש"ס ר' שמעון או' תימכר שלא במום אמר ליה ר' חייא לר' יוחנן מיגו דנחתא לה קדושת דמים תיחות ליה קה"ג ומשני ר"ש לטעמא דאמר כל מידי דלא חזיא לגופיה לא נחתא ליה קה"ג דתניא וכו' יעש"ב:

וחזה הוית לה' מזל שעה ז"ל בדרשותיו פ' חיי שרה ד' קט"ו ע"ג שהק' מסו' זו למ"ש רש"י ז"ל לעיל ד' י"א שפירש דנקבה לא חזייא לעולה וליכא למימר קה"ג הרי דהוא הפך דידיה והפך סוגיא ערוכה הפך דידיה דהוא כתב דאף ר"ש לא פליג אלא במפריש נקבה לאשם אבל במפריש לעול' מודה דקדשה קה"ג. והפך הש"ס דאמרו מיגו דנחתא לה קדוש' דמים נחתא לה נמי קה"ג ואיך כתב ז"ל וליכא למי' קה"ג יעו"ש שהאריך הרחיב הדברי' והניחה בצ"ע:

ולפקע"ד אחרי המחי"ר מכת"ר תיובתא לא קא חזינא כלל דהרואה יראה דמ"ש רש"י ז"ל וליכא למי' קה"ג לאו למימרא דלא קדשה קה"ג כלל אלא כונתו רצויה דלא קדשה קה"ג ליקרב היא עצמה אבל אה"נ דקדשה קה"ג לענין דבעיא מומא ותדי דהכי הוא שהרי התם בד' י"ט פי' רש"י בד"ה מיגו דנחתא לה וכו' נח"ל נמי קה"ג להא מילתא דבעי' מום עכ"ל וכונתו מבוארת דלא תימא קדשה לה קה"ג ליקרב היא עצמה דנקבה

לא חזייא לעולה אלא נחתא לה קה"ג להא מילתא קה"ג דבעיא מומא ובכן סרה מהר תלונת הרב ז"ל לפקע"ד המעט הוא ודו"ק:
והנה דין זה דרבה דהקדיש זכר לדמיו קדוש קדושת הגוף לכאורה נרא' דהוא מוסכם בין לר"ש בין לרבנן דעד כאן לא פליג ר"ש אלא במפריש נקבה לאשם דלא חזייא לגופיה אכל מקדיש זכר לדמיו יודה ר"ש דקדוש קה"ג כן פי' ה' חק נתן ז"ל לך נא ראה:
ואחד הרואה בתוס' שם שכתבו בד"ה זאת אומרת הקדיש זכר וכו' וז"ל ותימה למהרא"ש מאי שנא ממקדיש לדמי נסכים דאמר בפ"ק דשבועות דף י"א דאינו קדוש קה"ג ושמא י"ל דההיא התם אתיא כר' שמעון דאמר לקמן בסמוך דכל מידי דלא חזי לגופיה לא נחתא ביה קה"ג. ועין רואה דדברי התוס' הללו מרפסן איגרי דהרואה יראה דקושיתם היא קו' הש"ס בשבועות דהתם אמר רבא תמידין שלא הוצרכו לצבור נפדין תמימים משום דלב ב"ד מתנה עליהם אם הוצרכו הוצרכו ואם לאו יהיו לדמיהן ופריך אביי לרבה והא מר הוא דאמר הקדיש זכר לדמיו קדוש קה"ג ומשני ל"ק הא דאמר לדמי נסכים הא דאמר לדמי עולה ע"כ הרי דקושיתם היא קו' הש"ס עצמה. והרב חק נתן ז"ל הגיה קו' התוס' הנז' דאינה לרבה כ"א לעיל מיניה דאמ"ר יאודה מיגו דנחתא לה קדושת דמים נח"ל קה"ג וע"ז מקשו שפיר מההיא דשבועות היכא דהקדיש לדמי נסכים דלא אמרי' מיגו הנז' ותי' דההיא דהתם אתיא כר"ש שמחלק בין היכא דאמר לדמי עולה להיכא דאמר לדמי נסכים יעש"ב ואף שתי' זה הוא מעט דחוק אין נסתר מחמתו משום מקום:
אך את זה חזות קשה הוגד לי שראיתי לה' צאן קדשים ז"ל שכ' וז"ל לשון התוס' מגומגמים וצריך להגיה בתירוצם וי"ל דרבה אמרה למילתי' לס' רב יאודה אמר רב ואיהו דידיה ס"ל כר"ש וכונתו רצויה דקו' התוס' היא לרבה דאמר הקדיש זכר לדמיו קדוש קה"ג אמאי מחלק התם בין היכא דאמר לדמי עולה להיכא דאמר לדמי נסכים וע"ז בא לתרץ דהא דאמר רבה הקדיש זכר וכו' אליבא דר' יאודה אמרה ואיהו ס"ל כר"ש דלא קדוש קה"ג: ובאמת נוראות נפלאתי על הרב ז"ל ולא זכיתי להבין ד"ק תחילה דמשוי פלוגתא בין ר"ש ורבנן בדין זה דרבה ומאין לו לאפושי פלוגתא זאת ועוד כי דבריו הם הפך ש"ס ערוך דתמורה הבאתיו לעיל היכא דבטי רבה הקדיש אבר לדמיו אי קדיש או לא הקשו בש"ס ותיפשוט ליה מדידיה ומאי קושיא דהא לא אמרה רבה למילתיה אליבא דידיה כי היכי דתיפשוט לו' מדידיה באופן שדבריו שגבו ממני:
איך שיהי' נקיטינן מכל האמור דלא נחלקו ר' יאודה ור' יוסי אלא במקדיש אבר שאין הנשמה תלויה בו כגון האומר רגלה של זו עולה אבל מקדיש אבר שהנשמה תלויה בו כגון האו' לבה של זו עולה או ראשה של זו עולה כ"ע מודו דפשטה קדושה בכול'

וה"ה הטעם בפטי' הצדיק שהצדיקי' נקראו ראשי העדה וגם נקראו לב כנז"ל ודרשו רז"ל זאת רעתך כי נגע אל לבך, אלו הצדיקים והטעם דכ"ז שהצדיקי' בעולם כל השפע כמקבלים ישר' הוא בשביל הצדיקי' וכמ"ש רז"ל כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני והוא ממש דומה ללב דכמו שמצינו דכל האוכל שאוכל האדם יורד ללב ומשם יתפרד לכל האיברים וזהו חיות וקיום האדם ה"ן הצדיק הוא קיום העולם וע"י מקבלים שפע הקדושה והברכה ובכן בהסתלק הצדיק שמקריבו כקרבן כידוע שמיכאל הכהן הגדול עומד ומקריבו נמצא דהקדיש הקב"ה אבר אחד שהנשמה תלויה בו וקיום העולם תלוי בו ולזה פשטה קדושה בכל ישר' ונעשו כולם קדושים קה"ג ומתכפר עונותיהם:

אשר עפי"ז אחזה אנכי לפ' כונת הכתובים האמורי' בתהלים וכ"ת השם נפשינו בחיים ולא נתן למוט רגלינו כי בתנתנו אלקים צרפתנו כצרוף כסף וגו' הרכבת אנוש לראשינו באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה אבא ביתך בעולות אשלם לך נדרי. ולכאורה הדקדוקי' רבו מהו אומרו ולא נתן למוט רגלינו רגל מאי בעי הכא. ועוד ק' אומרו באנו באש ובמים. ותו ק' אמאי נקט בתחי' לשון רבים ואח"ך לשון יחיד אבא ביתך וכו' היל"ל נבא ביתך בעולות נשלם וגו'. אמנם הוא הדבר אשר דברנו. ובהקדים מה שחקרו המפר' דאיך יהיה פטירת הצדיק במקום קרבן מאחר דאין זבח בלא נסכים ולזה תי' דע"י התעוררות הבכי והדמעות מתלהב האדם כאש בוער בקרבו להוציא הדמעות ופ"י ההתלהבות נחשב כמו אש והדמעות הם במקום נסכים ואז ודאי נחשב פטי' הצדיק במקום קרבן ומעתה אלך לי לפ' כוונת הכתו' והוא דבתחי' מתפלל ברכו עמים אלד'ינו וגו' דהיינו שמתפלל בעד הצדיקי' וז"א השם נפשינו דייקא שהם הצדיקים שיהיו בחיים ואף ע"כ עם הקהל מתפלל ולא נתן למוט רגלינו דייקא שהם שאר העם דהא איכא למ"ד דאף האו' רגלה של זו עולה דפשטה קדושה בכולה ונותן טעם לשבח לעיקר תפילתו כי בחנתנו אלק'ים שהוא מדה"ד צרפתנו כצרוף כסף כי לא די לנו צרת הגלות שהבאתנו במצודה ושמת מועקה במחנינו ואף גם זאת רעה חולה הרכבת אנוש שהוא כינוי אל היצה"ר הוא שטן הוא מה"מ לראשינו דייקא שהוא הצדיק באנו באש ובמים דייקא ע"י סילוק הצדיק נתעוררנו בבכי והספד ונפתחו שערי דמעה וע"י זה ותוציאנו לרויה דהוא נחשב במקום קרבן ממש כמו שאבוא ביתך בעולות אשלם לך נדרי וע"ז נקט לשון יחיד דנחשבי' כגוף א' ודו"ק:

ואם כנים אנו בזה מה נמלצו אמרי יושר תי' שתירצו המפ' לשני המאמרים דבמקום א' אמרו נוטל צדיק א' ומכפ' ובמקום אחר אמרו מפני הרעה העתידה לבא ב"מ והם אמרו אך בחלקו"ת דכשהוא צדיק הוא לכפרה. אמנם כשהם שנים ב"מ הא ודאי הוא

מפני הרעה העת"ל ב"מ. ולכאו' ק' דנר' דבריהם כהלכתא בלי טעמא דמאי נפ"מ אם הם א' או שנים. אמנם עפי"ה ניחא דבשלמא בסילוק צדיק אחד מורה דישראל הם כגוף אחד והקדיש אבר א' מהם הלב או הראש שהנשמה תלויה בו וממילא פשטה קדושתה בכולהו ישראל אך כשמתו שנים מורה דלא הקדישו לשם כל ישראל מאחר דאבר אחד היה די ולמה לי שנים ודאי כי לא מתורת הקדש סילקוהו כ"א מפני הרעה העתידה לבוא ב"מ:

מעתה זה נר' לע"ד כונת הנביא שהיה מקונן זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם דהיינו שהם שני צדיקים וע"ז שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולינו ויהיב טעמא ע"ז כשהיה צדיק א' דוקא היה דוה לבנו דייקא שנחשב כמקדיש אבר שהנשמה תלויה בו שהוא הלב על אלה עתה שהם שנים חשכו עינינו שהם אברים שאין הנשמה תלויה בהם והוא ודאי מפני הרעה העת"ל ב"מ ודו"ק. וזה יהיה רמ"ז הר הר'ומז הצדיק אבד ואין איש שם על "לב" דייקא מי שיבין דפטירת הצדיק רומז ללב שחיות וקיום העולם תלוי בו וק"ל:

והרב א"א הראש מו"ר שאנו עסוקים בהספדו זצוק"ל פירש כוונת שכתוב הנז' הצדיק אבד וגו' כמין חומר בשני אופנים. אופן הא' בהקדים מ"ש הרב מהר"ש אלגאזי משם ה' בעל עשרה מאמרות דהספד הצדיק הוא מוכרח גמור לכבוד שלא יחזור לבא בגלגול ח"ו כמ"ש רז"ל אחים לי בהספדאי דהתם קאימנא. וע"ז אמרו כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו שהוא מדה כנגד מדה ממש דזה שנתעצל בהספדו של חכם ולא חש שמא יבא בגלגול ח"ו הצדיק גם הוא ראוי לעונש זה לקוברו בחייו ממס שיחזור לבא בגלגול פעם אחרת. ובזה פי' הרב זצוק"ל כו' הכתו' הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד שגומלים חסדים להחים בהספד נאספים לביתם באין מבין כי מפני הרעה דהיינו ההספד והבכי נאסף הצדיק לעולם ולא ישוב עוד בגלגול ח"ו ודו"ק:

ובא"א פירוש זצוק"ל ובהקדים מאי דאיתא התם בברכות לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני ר"ל ור"י חד אמר כך אמר דוד לפני הקב"ה לא חסיד אני שכל מזרח ומערב ישנים עד ג' שעות ואני חצות לילה אקום להודות לך. ואידך כך אמר דוד לפני הקב"ה לא חסיד אני שכל מלכי מ"ו יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם ובשפיר ובשיליא כדי לטהר אשה לבעלה עכ"ל. ופי' הוא ז"ל פלוגתייהו בצדיקים נתפסים בעון הדור דחד ס"ל דהצדיק טוב לשמים נתפס בעון הדור ואידך ס"ל דגם הצדיק טוב לשמים ולבריות נתפס בעון הדור. וע"ז היה מתפלל דהע"ה לס' חד תנא דטוב לשמים נתפס בעון הדור לז"א לא חסיד אני שכל מלכי מ"ו ישלים וכו' ואני חצות לילה וכו' הרי דאני טוב לשמים. ולאידך דטוב לשמים ולבריות לז"א לא חסיד אני שכל מלכי מ"ו יושבים

אגודות אגודות ואני ידי מלוכלכות וכו' הרי דאני טוב לשמים ולבריות ועל כן אני מתפלל שמרה נפשי וגו' מעתה זהו כו' הכתוב הצדיק אבד ואין איש שם על לב באמרם דהצדיק היה טוב לשמים לבד ולא נתפס בעון הדור ואנשי חסד ג"כ נאספים דהוי טוב לשמים ולבריות באין מבין כי מפני רעתם עונותם נאסף הצדיק הא' ודו"ק:

מעתה ניהדר אנפין למאמרינו הניצב פתח השער והוא דאיתא התם במס' בתרא וז"ל אשר אין חליפות למו ולא יראו אלקים ר' יוחנן ור' יאושע ן' לוי חד אמר כל שאינו מניח בן וחד אמר כל שאינו מניח תלמיד תסתיים דר' יוחנן הוא דאמר תלמיד דאמר ר"י דין גרמה דעשיראה ביר ומדרבי יוחנן אמר תלמיד ר' יאושע ן' לוי הוא דאמר בן והא ריב"ל לא הוה אזיל לבי עמיא אלא לבי מאן דשכיב בלא בני דכתיב בכו בכו להולך וא"ר יאודה להולך בלא בנים אלא ריב"ל הוא דאמר תלמיד ומדריב"ל אמר תלמיד מכלל דר' יוחנן אמר בן קשיא דר' יוחנן אר' יוחנן לא קשיא הא דידיה הא דרביה עכ"ל הש"ס ופירש"י הא דידיה דאמר דין גרמה דעשיראה ביר דמינה משמע דאיהו ס"ל כיון שהניח תלמיד הוי ירא אלקים והא דאמר שלא הניח בן דרביה ואיהו לא ס"ל הכי ע"כ. וכן פי' מהרש"א וז"ל מבואר כי העוה"ז הוא העולם העובר ועוה"ב הוא עולם הנצחי וכיון שמניח תלמיד לקיים מצות בוראו ולהעמיד עולם הנצחי אינו בכלל לא ירא אלקים ע"כ: הראת לדעת דכל עיקר תכלית המבוקש להניח תלמיד בעוה"ז דזה נקרא אליפות למו לקיים מצות בוראו להעמיד עולם הנצחי. ולכאו' יל"ד ממ"ש התם במס' ברכות נגעים ובנים אינן יסורין של אהבה והק' בש"ס והאמר ר"י דין גרמא דעשיראה ביר ותי' הא דלא הוו ליה כלל הא דהוו ליה ומתו הנה הוה מצי לשנויי הא דלא הניח תלמיד ומדלא משני הכי מוכרח דהיכא דלא הוו ליה כלל אז ודאי אונס יסורי' של אהבה אבל היכא דהוו ליה ומתו אזי חזינן כשהניח תלמיד די והוו יסורים של אהבה. אשר בזה נר' לפקע"ד כו' הכתו' אשרי הגבר אשר תיסרנו יה ומתורתך תלמדנו והכונה אשריו אשר יבואו עליו יסורי' של אהבה שמתו בניו ובתנאי וע"מ ומתורתך תלמדנו שהניח תלמיד:

ובזה נר' לפקע"ד כו' הכתו' מי זה האיש ירא ה' יורינו בדרך יבחר נפשו בטוב תלין וזרעו ירש ארץ סוד ה' ליריאיו ובריתו להודיעם עיני תמיד אל ה' כי הוא יוציא מרשת רגלי. דלכאו' פסוקים אלו אין להם קשר זה בזה. אמנם עפי"ה ניחא. וז"א מי האיש ירא ה' דנכנס בכלל ירא ה' יורינו בדרך יבחר דהיינו שיש ב' דרכים לפניו יתב'. הא' נפשו בטוב תלין וזרעו ירש ארץ דהיינו שהניח בן. והדרך הב' סוד ה' ליריאיו ובריתו להודיעם דהיינו שהניח תלמיד ויהיב טעמא דכל הב' דרכים הם לקיים המצות ולעשות לו נח"ר.

וע"ז מתפלל עיני תמיד אל ה' אם מניח בן או תלמיד העיקר הוא כי הוא יוציא מרשת רגלי ודו"ק:

ובדרך זו אלך לפ' כו' הנביא אוי לי על שברי נחלה מכתי ואני אמרתי אך זה חולי ואשאנו בני יצאוני ואינם אין נוטה עוד אהלי ומקים יריעותי. דלכאו' ק' מהו החולי שסובל ומהו החולי שאינו סובל האמנם עפ"י דרכינו ניחא וז"א אוי לי על שברי בעוה"ז נחלה מכתי לעוה"ב ואני אמרתי אך זה חולי ואשאנו אם היה זה החולי כבר דהיינו בני יצאוני ואינם דכיון דהוו לי בנים ומתו הא ודאי הוו יסורי' של אהבה כמ"ש בש"ס אך דא עקא אין נוטה עוד אהלי ואין מקים יריעותי דהיינו שלא הניח תלמיד וזו רעה חולה בר מינן:

איך שיהיה יען שראיתי שהטרחתי למו"ר במילי דכדי כי ה'ן בעון מרוב צערי וטרדותי לא נתנוני השב רוחי להתיישב על דעתי ולדבר שתים כהלכתן כאשר נכון לפני מו"ר חזרתי לנשאי מקדם אמרתי בתחלת דברי ה' הצדיק שם רמז להספד רע ומר כזה דעלי להצדיק את דינו יתב' ולומר צדיק הוא וצדיק דינו כמ"ש איוב גם את הטוב נקבל וגו':

חזרתי ואמרתי חטאתי הפעם ה' הצדיק. שם רמז דידוע דכל זה שהצדיק מכפר הוא דוקא כשיתעוררו בתשו' וכל אחד מישראל יאמר בשלי הצער הגדול וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלקינו כי ירבה לסלוח וז"א ויאמר אליהם חטאתי הפעם וישובו בתשו' אז ה' הצדיק מכפר על עונותינו וע"כ פשעינו: חזרתי ואמרתי ויאמר אליהם חטאתי הפעם ה' הצדיק. בתקדים את הידוע כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומע"ט. ועו"ן מ"ש במדרש איכה וז"ל מה שמו של מלך המשיח רב אדא בר כהנא אמר ההד"ד וזה שמו אשר יקראו לו ה' צדקנו דאמ"ר לוי טבא למדינתא דשמה כשם מלכה ושה מלכה כשם אלהי"ה שמה כשם מלכה דכתי' ושם העיר מיום ה' שמה ושם מלכה כשם אלדי"ה דכתיב וזה שמו אשר יקראו לו ה' צדקנו. מעתה זה יהיה רמז הכתוב ויאמר אליהם חטאתי הפעם וכיון שיחזרו בתשו' אז ה' הצדיק יבא מלך משיחנו שנקרא ה' צדקינו בעגלא ובז"ק כיר"א:

דרוש ב להספד

שדרשתי בר"ח אדר שנת תרכ"ט להספד מוה"ר ראש"ל כמו"ח חיים דוד חזן זלה"ה:

והנושא בא. יכפר עליו לדורותיכם קודש קרשים הוה לה' כי תשא את ראש בני ישראל. לדורותיכם קודש קרשים הוא לה' כי תשא את ראש. בנו ישראל: איתא במדרש שוחר טוב בתהלים לדוד אליך ה' נפשי אשא. אמ"ל הקב"ה לדוד דוד למה אתה נושא נפשך אלי. אמ"ל מפני שאני בעולמך שנא' וכשכיר יקוה פעלו וכתו' בתורה ואליו הוא נושא

את נפשו. אם הפועל הזה שהוא שכירו וחייב ליתן לו כתב ואליו הוא נושא את נפשו אנו שנפשותינו תלויות בך עאכ"ו עכ"ל:

ידוע הדבר ומפורסם הענין לפני מו"ר גודל החיוב המוטל עלינו בהספדן ש"ץ. ובפרט גדול הדור אבל כבד זה דתבר גזיזי אבדנו את ר' סימון אבידה שאינה חוזרת אחר שתשש כחינו מצרות כי ה"ן בעון נפקדו כמה תינוקות הבל שאין בו חטא וכמה בחורים נגדעו וכמה נשים בשעת לידתן אשר מסמר שערות האדם וסוף כל סוף ה' אלד'ינו הדימנו כי נפקד ממנו גדול אדונינו רב משרשיא גאון עוזינו ח"ד בדרא נפלה עט"ר אוי נא לנו כי חטאנו על זה היה דוה לבנו. ולכאו' יל"ד בקראי הללו תיבת נא היא בלתו מובן והיל"ל אוי לנו וגו'. ותו ק' אומרו היה דוה לבנו בלשון עבר היל"ל ע"ז דוה לבנו. אמנם נר' לפקע"ד והוא דידוע דאחר העדר הצדיק מרגישים העם תועליותיו וטובותיו וזהו אחד מסיבת הבכי וההספד על אבידת הצדיק כי בהיותו בחיים לא היינו מרגישי' טובותיו ותועליותיו כי כן הוא טבע האנושי בהעדר איזה דבר ממנו אז מרגיש בחוש השכל תועלת הדבר הנעדר ממנו ובוכה ומתאונן שאילו היה משגיח על הדבר הוא לא היה נעדר ממנו. ולפקע"ד נר' דזהו כו' הכתוב הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא. ואמרו במדר' וכל כך למה ואבדה חכמת חכמיו וכו'. ולכאו' ק' מה היא הקו' ומה תירץ סיפא דקרא. ותו ק' למה נקט קרא בלשון עבר ואבדה חכמת חכמיו היל"ל ותאבד חכמת חכמיו. אמנם עפי"ה ניחא. והוא דמנבא הנביא דמלבד דהבכי הכרחי על סילוקו ש"ץ עוד זאת יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא וע"ז תמה המדרש ומה הוא הפליאה היתירה וע"ז מתרץ ואבדה חכמת וגו' הכונה דלאחר שאבדה חכמת חכמיו אזי מרגישים שלא הבינו תועליותיו. מעתה זה נר' לפקע"ד כו' הכתו' שמקונן שבת משוש לבנו וגו' והדר מפרש הטעם הוא כי אחר שנפלה עט"ר ונחרב הבית והיה לנו בהמ"ק וכ"ג מקריב קרבנות עתה אנחנו מרגישים כי חטאנו. וז"א אוי "נא" לנו כי חטאנו והלואי שהיינו מרגישים תועליותיו בהיותו בנוי ומשוכלל. וז"א ע"ז "היה" דוה לבנו ולא היינו חוטאים וק"ל: ובאופן אחר פירשתי בעניותי כו' הכתו' ע"ז היה דוה לבנו וגו' דנקט לשון עבר. ובהקדי' פה שפסק מרן בש"ע סי' ק"ח הבא לגבות חובו מן היורשים אם הם גדולים והוציא עליהם שטר מקוים אם כתו' בו נאמנות עליו ועב"כ גובה בלא שבועה ואם אין בו נאמנות לא גבי דטענינן ליורש שמא פרע ואפי' אם תפס חייב לישבע. וכתב הרב הכנה"ג בהגה"ט אות ל' וז"ל הא דלא מהניא ליה תפיסה ה"ד אם תפס משלהם אבל אם אם היה החוב על המשכון גובה בלא שבועה וכו' ונ"ל דה"ד כדי שיווי המשכון אבל אם החוב יתר על המשכון צריך לישבע על השאר ובמרדכי כ' דאינו חייב לישבע

וכו' יעש"ב. וה' מהר"מ גאלאנטי ז"ל תמה על ה' הכנה"ג דכתב דין זה דאי החוב יתר על המשכון דצריך לישבע מסברא דנפשיה ואשתמיטיתי' דהיא תשו' הריב"ש ז"ל בסי' ע"ח. והאמת דהיא אתמהה על הר' הכנה"ג ז"ל:

ברם אחרי המחי"ר מעצמותיו הק' נלע"ד דלא נעלם מה' הכנה"ג ח"ו תשו' הריב"ש הנז' דהכי כתב הוא ז"ל כמו שנתבאר בסי' זה ס' כ"ג בב"י וכו' והרואה יראה דה' ב"י ז"ל הביא תשו' הריב"ש הנז' וכ' שכן דעת הרמז"ל והביא ראיה מההיא דאיתא בפ' אעפ"י יחד לה ארעא אחד מצרא גובה בלא שבועה אף היותר מכתובתה יעש"ב. הרי דהזכירה ברמז הרומז ולא נעלם ממנו ח"ו אלא שכת' בלשונו ולי נר' וכו' כונתו רצויה שהסכימה דעתו לס' הריב"ש וכס' הב"י ז"ל לאפוקי מס' המרדכי ז"ל. נקטינן דבמחלוקת הוא שנוי לדברי הריב"ש ודעימיה ס"ל דמה שכנגד המשכון נוטל בלא שבועה והשאר צריך לישבע ולד' המרדכי ודעימיה גובה הכל בלא שבועה: אשר עפי"ז פי' הרב מהרמ"ג ז"ל כו' המדר' וז"ל וממקדשי תחלו ר' איבו ור' יאודה בר סימון ר' איבו אמר הכי אמר הקב"ה יחרב בהמ"ק ואל תגע יד בצדיקים ור"י בר סימון אמר הכי אמר הקב"ה הוא והם אין בהם כדי שטר עכ"ל. ולנו לדעת במאי פליגי ר"א וריב"ס. אמנם עפי"ה ניחא. ובהקדים את הידו' דלמה נקרא משכן שעתיד להתמשכן בשביל עונותיהם של ישראל. אמור מעתה דבהא פליגי יען דחרבן ביהמ"ק לא היה כדי ליפרע עונותיהם של ישראל ר' איבו ס"ל כד' הריב"ש ודעימיה דאינו גובה אלא כנגד המשכון שבידו דוקא ולז"א יחרב ביהמ"ק ואל תגע יד בצדיקים ליפרע שארית החוב. וריב"ס ס"ל כס' המרדכי ודעימיה דגובה הכל אף היתר על המשכון לז"א הוא והם אין בהם כדי שטר דהכונה דיכול לגבות אף היתר על המשכון מן הצדיקים עכ"ל וש"י. ברם לא פורש במדר' דהקב"ה בא לגבות החוב מהיורשי':

מעתה זה נלע"ד כו' המקונן דבתחילת דבריו כבר הציע בהנחה סוברת דהקב"ה בא לגבות חובו מן היורשים ולז"א אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו. ולזה מתמיה על פטי' הצדיקים וז"א זקנים משער שבתו וגו' דהיינו הצדיקים אחר שכבר נפלה עט"ר דהיינו חרבן בהמ"ק וזהו תימה דתפס הקב"ה ס' המרדכי דגובה הכל זה פלא. דבשלמא חרבן בהמ"ק מעיקרא כשנבנה אדעתא דהכי היה להתמשכן וכבר היה בלבנו משעה ראשונה שעתיד ליחרב בעונותינו אבל על פטי' הצדיקים לא היה בדעתינו כלל מאחר דקי"ל כס' הריב"ס ודעימיה. וז"א ע"ז דהיינו חרבן הבית היוה "דוה" לבנו הכונה כבר ידענו דעתיד להתמשכן אבל על אלה דהיינו פטירת הצדיקים חשכו עינינו בהלכה דאיפכא קי"ל כנז"ל ודו"ק:

נקוט מהא דחיובא רמיא עלינו לספוד לצר"ה הספד מר כתנים וכמ"ש רז"ל כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו. וכל המפרשי' אחזו צער במאמר זה ופירשו כל א' לפי דרכו דרך הקדש. ואני בעניי נלע"ד לפרשו דרך פשט והו' בהקדים פלוגתא דאמוראי הידוע. חד אמר למה נסמכה מיתת מרים לפרה אדומה לומר לך מה פרה אדומה מכפרת אף מיתת הצדיקים מכפרת. וחד אמר למה נסמכה מיתת אהרן לפרה אדומה לומר לך מה פרה אדומה מכפרת אף מיתת הצדיקים מכפרת:

ולנו לדעת במאי פליגי אי ילפינן מסמיכות מיתת אהרן או מסמיכות מיתת מרים. והמפר' ז"ל פירשו דבהא פליגי דר' אמי סבר דמיתת הצדיק היא מסוגלת לכפרת עונות אף דלא יבכו ולא יספידוהו ולזה יליף מסמיכות מיתת מרים שלא מצינו שעשו לה שום הספד. ואידך סבר דמיתת הצדיק אינה מכפרת כי אם דוקא ע"י רוב הבכי וההספד ולהכי יליף מסמיכות מיתת אהרן דמצינו שבכו אותו ישראל שלשים יום עו"ן את הידוע דבנהרג לכ"ע הריגתו הוי לכפרה וכדמשמע במס' סנהדרין וכן כתבו כל המפ' ז"ל. מעתה זה נר' לע"ד כו' המאמר כל המתעצל בהספדו של חכם ובהכרח דטעם העצלות הוא דס"ל כמ"ד דמיתת הצדיק היא מסוגלת לכפרה בלי הספד ובכי. וא"כ לאיש כזה ראוי להרגו בחייו שלא ימות על מטתו כדי שתהא הריגתו לכפרה אף בלי הספד לכ"ע ודו"ק:

ועט"ר מו"ר א"א העזרי גדול מרדכי זצוק"ל היה מפרש כו' המאמר הזה פי' נאה ומתקבל ובהקדים מה דאיתא בש"ס נדה ד' ס"א ע"ב ת"ר בגד שאבד בו כלאים הרי זה לא ימכרנו לנכרי אבל עושה ממנו תכריכין למת וכו' יע"ש. והק' בתוס' בד"ה אבל עושה וכו' וא"ת ועכשיו איך אנו נוהגים להסיר הציצית מטלתות המתים והרי מצינו במתי מדבר שהיה להם ציצית כדאיתא בפ' המוכר את הספינה ותי' וז"ל מיהו מהא ל"ק שבכל ט"ב היו נכנסים לקבריהם חיים ולמחר הכרוז יוצא הבדלו החיים מתוך המתים כדאיתא במדר' איכה עכ"ל הצריך יע"ש. וה' זרע יצחק בפ' ויחי הק' ע"ד התוס' הללו וז"ל נראה מדבריהם דמפני שהיו נכנסים לקבריהם חיים יש להם דין חיים ממש וחייבים בציצית וק' דסוף סוף היו עבדי איסורא דהרי ציצית שלהם היה כלאים ומדברי המדר' משמע שהיו ישנים בקבריהם בלילה וכסות לילה פטורה מן הציצית ואיך היו עוברים על איסור כלאים שלא במקום מצוה והניחא לפי הס"ד של התוס' שהיו נכנסים לקבריהם היו נחשבים כמתים ניחא דבמתים ליכא איסורא דכלאים אלא לתי' קשה איך היו עוברים על איסור כלאים שלא במקום מצוה מאחר שיש להם דין חיים ממש ועט"ר מו"ר ז"ל תמה עליו דגם לפי הס"ד היכי ניחא ליה להרב ז"ל מאחר שהיה ספק שמא ימות או לא

ואפשר שלא ימות והרי קי"ל הגוסס והיוצא ליהרג הרי הוא כחי לכל דבריו ואעפ"י שרוב גוססים למיתה דין חי ממש יש לו ואכתי קושיתו במקומה עומדת אף לפי הס"ד והוא ז"ל מפרק לה בהכרח דלפי הס"ד של התוס' הוא דמתי מדבר אף שהיו חיים וקיימים כיון שנכנסים לקבר כבר נתייאשו מן החיים והניחו את הודאי שהיו חיים והיו נחשבים בעיניה' כמתים ממש אף שהיה ספק שיחיו הם נטלו מטעם כניסת' לקבר משא"כ גוסס לא נתייאש מן החיים אף שרוב גוססים למיתא מ"מ איכא מיעוטא דניצולו וגם הם מקוים שיחיו:

עוד הקדים מ"ש ס' נזר הקדש בכונת המדר' פ' מקץ חכם שמת אין לנו תמורתו ר"ל אמר השבטים מצאו מציאה ויצא לבם ויחרדו אנו שאבדנו את ר' סימון עאכ"ו. דלכאו' ק' מה שייכות יש לק"ו זה לעורר הבכי. והוא ז"ל תריץ יט"ב והוא דידוע דיש שני מאמרים סותרים זא"ז במקום אחד דמיתת הצדיק היא לכפרה ובמקום אחר אמרו דמיתת הצדיק היא מפני הרעה העתידה לבא ב"מ. נמצא דמי שחושב דמיתת הצדיק היתה לכפרה אם אינו בוכה ומספיד לית לן בה מאחר דספיקא הוי. אמנם אם הצדיק הוא חכם ודאי חייב לבכות שאבדנו חלק חכמתו. ומעתה זהו כונת המדר' חכם שמת אין לנו תמורתו שאבדנו חלק חכמתו שהוא ודאי אבידה. ואל יטעה לב האדם לומר שמא מתתו היתה לכפרה ואין צריך שום בכי והספד. לז"א הק"ו ומה השבטים מצאו מציאה והיה ספק שמא יבא אליהם רעה שהיא להתעולל עליהם אפי"ה ויצא לבם ויחרדו אנו שאבדנו את ר' סימון שהיא אבידה ודאית חלק חכמתו עאכ"ו. נקוט מהא דמי שאינו מספיד את החכם הוא מניח את הודאי ונוטל את הספק דומיא דמתי מדבר שהיו מניחים את הודאי ונוטלים את הספק שמא ימותו והיו נחשבים כמתים ממש וכאמו"ל. וא"כ לאיש כזה ראוי לקוברו "בחייו" דייקא כמתי מדבר מאחר שנתעצל בהספדו ש"ץ והניח את הודאי ונטל את הספק עכ"ל ודפח"ח:

וכן מצינו בדוד מלך ישראל שיצא אחר מיטת אבנר וישא את קולו ויקונן עליו וכה אמר הכמות נבל ימות אבנר ידיך לא אסורות ורגליך לא לנחושתים הוגשו כנפול לפני בני עולה נפלת ויוסיפו כל העם לבכות עליו. ואח"כ חזר ויקונן עליו פעם אחרת ויאמר דוד אל עבדיו הלא תדעו כי שר וגדול נפל היום בישראל ואנכי היום רך ומשוח מלך ובני צרויה קשים ממני ישלם ה' לעושי הרעה כרעתו ע"כ. והדקדוקי' בהני קראי רבו. א' ק' אומרו הכמות נבל וגו'. ורד"ק פי' הכמות נבל שהיה שפל וחלוש ימות אבנר שהיה גבור שר הצבא. ולכאו' מה כיון באלו הדברים אם מת כאיש שפל או כגבור ואיש מלחמה ומה הפרש יש בין מיתת החלוש למיתת הגבור. ותו ק' אומרו ידיך לא אסורות ורגלך לא

לנחושתים הוגשו. ופי' רד"ק ז"ל היה לך להכותו את יואב וכי ידיך היו אסורות מלהכותו ורגליך וגו' פי' רד"ק ז"ל ולפחות היה לך לברוח. והדבר ק' וכי להתרעם עליו בא היאך הומת הרי כבר מת ומה תועלת אם יתרעם עליו ומעולם לא שמענו קינה כזאת ותו ק' אומרו כנפול לפני בני עולה נפלת מי הפילו והיכן נפל שמדמה מיתת אבנר לנפילה. ותו ק' אומרו ויוסיפו כל העם לבכות עליו מה שמעו שהוסיפו לבכות ותו ק' אומרו עליו דגר' שפת יתר ודאי דעל אבנר היא הבכיה. ותו ק' דמאחר שכבר גמר הקינה וכבר אכל לחם וכיוצא חזר לקונן עם עבדיו באומרו הלא תדעו כי שר וגדול נפל היום בישראל מה חדית להו ולמה עם עבדיו דוקא ולא אל כל העם. ותו ק' קשר הדברים שאח"כ ואנכי היום רך ומשוח מלך מה כיון בדבריו אלו וסיים בדבריו ישלם ה' לעושי הרעה כרעתו וכי צריכה למי' פשיטא דהקב"ה משלם לאיש כמעשהו:

אמנם נר' לפקע"ד עפ"י מה שפירשתי בעניותי מקראי קדש האמורי' בתהלים וכ"ת אלקים ה' עוז ישועתי סכותה לראשי ביום נשק אל תתן ה' מאויי רשע זממו אל תפק ירומו סלה ראש מסיבי עמל שפתימו יבסמו ימוטו עליהם גחלים באש יפילם במהמורות בל יקומו איש לשון בל יכון בארץ איש חמס רע יצודנו למדחפות ידעתי כי יעשה ה' דין עני משפט אביונים אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך ע"כ. ובאמת כי מקראות הללו אומרים דרשוני וחיו כי הדקדוקים רבו. תחיל' וראש אלקים ה' עוז ישועתי סכותה לראשי ביום נשק לא ידענו מה כיוון בזה באיזו מלחמה הוא אומר ומלתא דפשיטא דבלתי עזר הקב"ה יתש"ל לא היה מנצח במלחמה. ואני עני אמרתי בעניי פשט הכתוב עפ"י מ"ש הרב גאון עוזינו הר' חיד"א ז"ל דכל המזמור הזה מדבר כנגד היצה"ר וזה יהיה פשט הכתוב כדאמרו רז"ל בראתי יצה"ר בראתי לו תורה חבלין. וגם אמרו אלמלא הקב"ה עוזרו לא יכול לו. ומעתה ז"א אלקים ה' עוז שהיא התורה היא היתה ישועתי שע"י עסק התורה עזרתני וסכותה לראשי ביום מלחמת היצה"ר אמנם סמיכות הכתובים שאח"כ לא ידענא מאי קאמר אל תתן ה' מאויי רשע זממו אל תפק ירומו סלה ופי' רד"ק זממו מחשבתו כמו ועשיתם לו כאשר זמם שרוצה להציל עצמו. ולנו לדעת מה היא טענת הרשע ואם היא כדין. ותו ק' אומרו ראש מסיבי עמל שפתימו יכסמו דנר' הדברים הללו היא סחירה ראשונה לטענת היצה"ר. ולנו לדעת מאי קאמר דעמל שפתימו היא סותרת מחשבתו. ותו ק' שהתחיל אח"כ לקללם בב' אופנים ימוטו עליהם גחלים באש יפילם ולכאו' ק' היינו הך והך היינו מה הפרש יש כשיבואו עליהם הגחלים או כשיפילם באש הכל הוא שריפה. ותו ק' אומרו כמהמורות בל יקומו נר' דאם היה אדם אחר היה קם ולזה מתפלל שהרשעים שיפלו שם בל יקומו. ולנו לדעת מה כיון בזה. ותו ק' אומרו

יצודנו למדחפות. ותו ק' ידעתי כי יעשה ה' דין עני מה הפרש בין עני לעשיר. ותו ק' או' אך צדיקים יודו לשמך מה היא ההודאה ואח"כ ישבו ישרים את פניך והא פשיטא ומאי חדית לן דהע"ה:

אמנם נר' לפקע"ד שיובנו. והן קדם יש לחקור דנשמת האדם היא שלוחה מאתו יתב' מתחת כסא הכבוד בגוף האדם לעבוד עבודתו יתש"ל. וכאשר באה בשליחותו יתב' אל גוף האדם והנה מצאה שם היצה"ר לפתח חטאת רובץ והחומר העכור ההולך אחר תאות הגופניות מוסיף ואזיל עד יגדל הנער ויבא לכלל שנים ויבין חקי האלקים ותורותיו ביני ביני הנשמה היא שבויה ביד החומר הגשמי וכבר נעשה לו טבע ומה יעשה אותו הבן ולא יחטא. ולכאו' נר' דהקב"ה חייב לפדות הנשמה מן השבי ולטהרה מן היצה"ר. וכמו שכן פ' מהר"מ ז"ל הובאו דבריו בהמרדכי פ' הפועלים וז"ל האב ששלח את בנו למקום אחד ונשבה האב חייב לפדותו דהבן גופו שאול אצל אביו וחייב באונסיו יעש"ב. הרי דכיון שהבן הלך בשליחות אביו בחינם חייב אביו לפדותו כדין שואל וה"ה נמי אנן. בדידן העובדים את ה' ע"מ שלא לקבל פרס דחייב הקב"ה לפדותינו מבאר שחת:

ברם אשכחנא לה פתרי מלבד דשאלה בגוף האדם לא שייכא לד' הרא"ש ז"ל והרמ"ה ז"ל ונמצא דבמחלוקת הוא שנוי עוד בה דבשליח עצמו מצאתי ראיתי להרשב"א ז"ל במיוחסות סי' ן' ששאלו ממנו וז"ל מי שהגיע לו נזק בממון שלו מחמת שליחות שולחו או שהעלילו עליו עלילה והפסידוהו ממון אם על המשלח לשלם לו נזקו תשו' אין המשלח חייב בתשלומי נזק השליח שלא מצינו תשלומי נזק אלא למי שפשע הוא עצמו בשמירת ממונו אבל בכאן שהוזק השליח מה הזיק המשלח ומה הגיע לו מחמת פשיעתו וכ"ש אם השליח בשכר וכו' וכדכתיב ואליו הוא נושא את נפשו ודרשי' שעל שכרו עלה בכתל ונתלה באילן ולפעמים שיפול וימות וכו' ואלו דברים פשוטים הם עכ"ל נמצא דהרשב"א ז"ל פליג על מהר"מ ז"ל שאין על המשלח שום חיוב: והרב מהר"י קולון בשו' קל"ה רצה להשוות הדעות ויצא לחלק דמהר"מ לא מחייב לשליח אלא בשליח בחינם דהוי גופו שאול למשלח אבל בשליח בשכר מודה מהר"מ ז"ל דפטור. עוד יצא לחלק דהרשב"א לא פטר אלא בהיזק ממונו אז פוטר אפי' לשליח בחינם דבממונו של השליח לא נעשה שואל אבל בהיזק גופו מודה הרשב"א דחייב המשלח כדין שואל. והסמ"ע ז"ל בסו' סי' קפ"ח חילק חי' זה בין נזק גופו להיזק ממונו ולא זכר שר שכבר ה' מהריק"ו ז"ל קדמו כנז"ל. ומהתימה על ה' כנה"ג ז"ל בסי' הנז' הגהב"י אות ח' שהוא הרבה לתמוה על ה' מהרשד"ם ז"ל דכל רז לא אניס ליה איך לא ראה חי' זה של ה' מהריק"ו ז"ל. והוא עצמו באות ה' הביא חילוק זה משם הסמ"ע ולא הרגיש כלל. וענין ה' מהרשד"ם ז"ל הוא

בח"מ סי' תל"ה נשאל על ראובן שהניח את בנו למשרת אצל שמעון וציוהו שלא ישלחנו בדרכים והוכרח שמעון בענין אחד ושלח את בן ראובן הנז' לעיר אחרת ובלכתו בדרך תפסוהו לסטים את המשרת והרגוהו. ועתה שואל אביו משמעון דמי בנו ששלחו בדרך אחר שהתרה בו שלא ישלחהו ושמעון טוען שהוא לא הכריחו לילך והנער גדול ואם הוא שלחו לא היה לו לילך. והשיב וז"ל כפי הנלע"ד דבר פשוט שהדין עם שמעון וכו'. והטעם כבר כתב הרשב"א והביאו ה' מהריק"ו ז"ל שאין המשלח חייב בנזקי השליח וכו' וכתב עוד לרווחא דמילתא אומר אני שהדין דין אמת מכח המשניות. א) שנינו בפ' הכונס המדליק את הגדיש וכו' היה גדי כפות לו ועבד סמוך לו ונשרף עמו חייב ופי' רש"י חייב על הגדי ועל הגדיש ואינו חייב על העבד דכיון שלא היה כפות היה לו לברוח ופטור והדברים ק"ו ומה התם שהוא המיתו בידים אפי"ה פטור ממיתה ומתשלומין מטעם שהיה לו לברוח אפי' שעשה מעשה בידים כ"ש וק"ו שיספיק טעם שלא היה לו לילך לזה המשלח שלא עשה מאומה. ב) שנינו בפ' אלו הן הנשרפין דחפו לתוך המים או הפילו לתוך האש ויכול לעלות משם ומת פטור ואמרי' בגמ' דרבותא קמל"ן אע"ג דזה דחפו והפילו בידים כיון דאדם אחר כיוצא בזה יכול לעלות פטור. ג) אמרי' בפ' כיצד הרגל הניח גחלת על לכו ומת פטור מטעם בהיה יכול לסלקה. וכ"ש וק"ו בנ"ד שהוא פטור שהיה לו לשליח שלא לילך:

עוד כתב טעמא אחרינא לפטור את שמעון דאף דנימא דהמשרת הזה גופו שאול אצל בעה"ב עכ"ז משום דחשי' שפיר מתה מחמת מלאכה וכמ"ש הרמ"ה ז"ל השואל בהמה מחבירו ובאו עליו ליסטים ונאנסים באותו דרך פטור משום דמתה מחמת מלאכה וכו'. ותמה על ה' מהר"מ ז"ל שפסק באב השולח את בנו ונשבה שחייב לפדותו מטעם דהוי גופו שאול וסוף דבר הלכה זו העלה דאין לנו להניח ודאו של הרשב"א ז"ל מפני ספקו של מהר"מ ז"ל יעש"ב. ואנא עני ב"א לא ידעתי שכול מלבד דנעלם מעיני הרב ז"ל דגם הגמ"י בפ' האומנים אזיל בסברת מהר"מ דהשליח גופו שאול להמשלח וחייב לפדותו ולא הוי מתה מחמת מלאכה וגם לא שאלה בבעלים:

עוד זאת אידרש דלפקע"ד לא הבנתי כונת דבריו דמדמה נדון דידיה להההיא דהניח את הגחלת ודחפו לתוך המים וכו' דכל הנך שאני דהאדם הוא בחירי והיה לו לברוח והיה לו לעלות או היה לו לסלקה מאחר שאינו שכור לו להמזיק אלא בחירי ברצון אבל בנ"ד שהמשרת היה שכור אצל בעה"ב ושלחו למקום אחד חושש המשרת שאם יסרב בשליחו' יגרשנו מאצלו ויפסיד מזונותיו שהוא מתפרנס ממנו וכמו שבא בשאלה שראובן אבי המשרת טוען שבנו הנז' הים מכלכל את שיבתו ובודאי שהכונה שהים

מרויח בחנות שמעון ומכלכל את אביו ומה דמות יערוך. ותו ק' דלדידיה היכי מחלק הר' מהריק"ו ז"ל בין נזק הגוף לנזק ממון דמודה. הרשב"א בנזק הגוף דחייב. דהרי כל המשניות הנז' הם בהיזק הגוף ואפי"ה פטור. אלא ודאי דיש לחלק כדכתי' בעניותין ודו"ק:

זה נר' לפקע"ד בהכרח כי היכי דלא תקשי למהר"ם ז"ל מכל המשניות שהביא הוא ז"ל. ואי הוה מדמה הרב מהרשד"ם ז"ל דינו לשכיר מטעם שהי' ניזון מחנות שמעון אף שלא לקח שכירות אחרת בעד השליחות עכ"פ שכיר מיקרי ופטור כדכתי' ואליו הוא נושא את נפשו וגו' ובזה אפי' מהר"ם מודה דבשליח בשכר דפטור המשלח וכמ"ש ה' מהריק"ו ז"ל בעד מהר"ם ז"ל יעש"ב:

עכ"פ הראת לדעת דה' הכנה"ג הוא עצמו תפס על מהרשד"ם ז"ל איך לא ראה חילוקו של ה' מהריק"ו דבהיזק הגוף אפי' הרשב"א מודה דחייב ויצא לחלק דגם בנדון מהרשד"ם ז"ל היזק ממון והוא מאחר שכבר נהרג השליח ואביו תובע דמי בנו דמו הנה נדרש היזק ממון מיקרי אבל אם נשבה השליח ומבקשי' מעות לפדיונו אז ודאי נזק הגוף מיקרי ומודה הרשד"ם ז"ל שחייב לפדותו יעש"ב:

ולפקע"ד לפי קוצר המשיל לא הבנתי כונת דבריו תחיל' וראש במה שהק' לה' מהרשד"ם ז"ל דלא ראה חילוקו של ה' מהריק"ו אחרי המחי"ר מכתו"ר לישרי לן מר דהא בהדיא כתב כשהביא תשו' הרשב"א ז"ל כתב הביאה ה' מהריק"ו ז"ל וכו' יע"ש אלא דליה לא ס"ל האי חי' שחילק ה' מהריק"ו ז"ל מאחר דלדידיה כל המשניות שהביא הוי היזק הגוף ואפי"ה פטור ומשו"ה לא עלה על דל שפתיו חי' ה' מהריק"ו ז"ל. וגם על תירוצו פלא בעיני איך יצאו דברים אלו מפה קדוש דכיון שנהרג השליח ואביו מבקש דמים היזק ממון מיקרי הלא הרואה ירא' בדברי מהריק"ו שפי' החילוק באר היטיב ההפרש שיש בין היזק הגוף להיזק ממון והוא דבהיזק הגוף כיון דגוף השליח נעשה שאול למשלח כיון שהוזק ונתפס הרי המשלח חייב באונסים וחייב לפדותו משא"כ בהיזק ממון השליח שהוזק דהמשלח לא נעשה שואל אף על ממונו ולהכי פטור המשלח וא"כ איך נוכל לומר כיון שנהרג השליא היזק ממון יקרא הלא הגוף נאנס וחייב באונסים פשיטא ופשיטא דחייב לשלם מתן דמים ליורשים באופן דדברי הכנה"ג ז"ל שגבו ממני וכעת צ"ת:

ודרך הילוכי חזיתי' להגהמ"י ז"ל שהביא ראיה להיכא שהשליח הוזק אם הוא בחנם חייב המשלח לפדותו מאחר דגופו שאול למשלח ואע"ג דאין גניבה ואבידה בגוף האדם כדאמרי' באומנים מ"מ שאלה איכא כדפריך בפ"ק דסנהדרין מה לי חבל בגופו מה

לי חבל בממונו עכ"ל. ואנא בריה קלה לא ידענא מאי קאמר מה ראיה מייתי מהתם דהתם כונת הגמ' הוא דהקשו בש"ס אטו גזילות וחבלות לא דיני ממונות נינהו ומשני הודאות והלואות איצטריכא ליה דאי תנא דיני ממונות הו"א אפי' הודאות והלואות. ואי תנא גזילות וחבלות הו"א הודאות והלואות והאי דקתני גזילות וחבלות משום דעיקר ג' בגזילות כתיב ונקרב בעה"ב אל האלקים וחבלות מ"ל חבל בנופו מ"ל חבל בממונו להכי תנא דיני ממונות ומה הן גזילות וחבלות אבל הודאות והלואות לא. הנה כל מבין יבין דאין כונת הש"ס דכל מין חבלה בגוף ובממון חייב חלילה וחס דהרי מתה מחמת מלאכה פעור שאלה בבעלים פטור שליח שהלך בשכר פטור הדליק את הגדיש ונשרף העבד פטור על העבד וחייב על הגדיש והיא משנה ערוכה. והשתא נימא מ"ל חבל בגופו ת"ל חבל בממונו אלא כונת הש"ס הוא כיון שמצינו בגזילות דבעינן ג' וגזילות הוא מדין מזיק וה"ה חבלות דבעי' ג' ואנה"ן דאיכא פיטור וחיוב כל חד בדיניה ובאמת דברי הגהמ"י ז"ל הנז' צריכים ביאור: ובהיותי בזה ראיתי לה' צמת צדק ז"ל בסי' ו' שנשאל על ראובן ששלח שליח בשכר לעיר אחרת ודרך הילוכו נפל למים ונחנק ומת אי צריך כפרה המשלח והשיב דהרב מהרי"ו ומהר"ם מלובלין וה' ב"ש כולהו ס"ל דצריך כפרה המשלח מדאמרו בש"ס אמר הקב"ה לדוד על ידיך נהרג נוב עיר הכהני' ע"י נהרג שאול ויהונתן ע"י נהרג אחימלך וכו' הרי דנענש דהע"ה אפי' שלא עשה שום מעשה בכל הג' עונות הללו. והוא ז"ל כתב דלדידיה לא בעי שום כפרה מאחר דהשליח הוא בשכר ומקרא מלא דבר הכתוב ואליו הוא נושא את נפשו ואי אמרת דבעי כפרה הא ודאי לא ישכיר שום אדם פועל ישראל שמא ימות ב"מ ויהי' צריך לכפרה ובמס' אבות אמרו ויהיו עניים בני ביתך ופי' הרב שכל עבדיך ומשרתיך יהיו ישראל ענים שיהנו מנכסיו אל"ו דלא בעי כפרה. ושאני ההיא דאמרו ע"י נהרג נוב עיר הכהנים וכו' דהתם היה גורם ממש דלקח לחם וחנית מאת אחימלך ונמצא דבידים הרגו כשנתודע למלך שנתנו לו לחם וגם החנית וכו' יעש"ב:

ואחד הרואה בסי' ה' שנשאל באשה שהשכיבה את בנה ומצאתו מת בין זרועותיה ושאלה אשה ובעלה אם צריכים כפרה והאריך הרחיב ובתוך דבריו כ' דהבעל לא בעי שום כפרה כיון שהיה רחוק ממטת אשתו וכו' והגיה בנו וז"ל וההיא דנוב עיר הכהנים אף דאפי' גורם לא הוי ואפי"ה נענש דהע"ה מ"מ חששה מיהא איכא יעש"ב. והאמת כל עין רואה דברי' הללו תמ"ה תמ"ה יקרא דהוא הפך מ"ש ה' מר אביו ז"ל כנז' האמת אתמהה:

מעתה נבא לכו' הכתו' והוא דהרשע כל מחשבתו הוא דהקב"ה חייב לפדותו מאת היצה"ר וכאשר אמרו רז"ל רשעים מלאים חרטות. עוד נקדים מ"ש מהר"מ דכל זה שאמרו שהאב חייב לפדות את בנו הוא דוקא אם הוא עני וסמו' על שלחנו דבלא"ה על הקרוב הקרוב מוטל לפדותו. עו"ן מ"ש רז"ל לעת"ל להצדיקים נדמה להם היצה"ר כהר גבוה ולרשעי' כחוט השערם הללו בוכים והללו בוכים הללו בוכים ומודים להקב"ה איך יכלו לנצח ההר הגבוה הזה והללו בוכים איך לא עלה בידם לעמוד נגד חוט השערה. עו"ן דעיקר ביאת הנשמה לעוה"ז הוא כדי ליהנות מזיו השכינה בדינא ובדיינא אחר שתיקנה כל נר"ן ח"י ולא תהיה בהיל לאסתכולי באפיה כביכול:

אמור מעתה עלי בא"ר כונת מ"ק דדהע"ה קא משבח להקב"ה שנתן לנו תורת אמת שע"י עסק התורה סכותה לראשי ביום נשק דהיינו במלחמת היצה"ר כאמו"ל עתה מתפלל דהע"ה אל תתן ה' מאויי רשע זממו דהיינו מחשבתו שאתה חייב להצילו ולפדותו מדינא אל תפק דא"כ ירומו סלה ח"ו ונותן טעם לדבריו ראש מסיבי עמל שפתימו יכסימו הכונה כל מה שנברא האדם בעוה"ז הוא ללמוד בתורה ולכבוש את יצרו ואם לא יוכל לנצחו הוי ממש מתה מחמת מלאכה ואיהו דאפסיד אנפשיה. וז"א ראש מסיבי רצונו לו' הסיבה הראשונה היא מלאכתם שהיא לימוד התורה הוייא תברה לסברתם וז"א "עמל שפתימו" יכסמו כשלא יעמדו נגד היצה"ר ויפלו ברשתו הוי מתה מחמת מלאכה:

ועוד נותן להם כל הסתירות של ה' מהרשד"ם ז"ל דאל יאמר הרשע אתה בראת היצה"ר לעתות אותי ונפתיתי ונשביתי בידו וא"כ אתה חייב לפדות אותו אמנם הסתירה לזה שלא היה לו לשמוט ולילך אחר מועצותיו. וז"א ימוטו עליהם "גחלים" אם יתנו עליהם גחלת הכי הוי דינא דפטור הנותן מטעם הי"ל לברוח וכן מצינו "באש" יפילם הפי' לתוך האש ג"כ דינא הוי דפטור וכן נמי דחפו לתוך המים או לתוך הכור ולא היה בו כדי להמית ומת פטור שהי"ל לעלות. וז"א "במהמורות בל יקומו" דייקא שהמה דוקא לא יקומו שאחרים כיוצא בהם קמים דהיינו הצדיקי'. ומעתה עפ"י הטענות הללו יכול לכבוש ליצה"ר בכל פעם שיתגבר עליו יזכיר לו דיני המדחפות כנז"ל. וז"א איש לשון שהוא הנחש היצה"ר בל יכון בארץ הא כיצד איש חמס רע הכונה כשיתגבר עליו יצודנו "למדחפות" יזכור דיניה היכי הוי היכא שדחפו לתוך הבור או לתוך המים דפטור וה"ה הכא. אח"ך ידעתי כי יעשה ה' דין עני והוא מ"ש מהר"ם ז"ל דאם אין לו נכסים לבן הסמוך ע"ש אביו ומתחנן לאביו שיפדהו חייב האב לפדותו והכי נמי אם הרשע הזה מכיר שהוא עני מן הדעת וסמוך על שלחנו של מקום וחוזר בתשו' ומתפלל שיעזרהו הקב"ה לפדותו הא ודאי כן יהיה וכמ"ש רז"ל אתם פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני

אפתח לכם פתח כפתחו של אולם וזהו מן הדין כמ"ש מהר"ם ז"ל דאחר שהאב הוא הקרוב יותר והוא קודם לפדותו וה"ה הקב"ה כביכול שנא' קרוב ה' לכל קוראיו. וז"א משפט אביונים דהכי דיינין בב"ד של מטה. ואח"כ אמר דהע"ה דלא כן לגבי הצדיקים דאדרבא לגבי דידהו כל מה שיגדיל היצה"ר יודו לשמך שיכלו לנצחו שעי"ז ישבו ישרים את פניך בדינא ובדיינא נהנים מזיו השכינה ודו"ק:

מעתה נבא לפ' כונת מ"ק הראשונים. ונקדים במאי דאיתא במתני' דסנהדרין לגבי מלך מת לו מת אינו יוצא מפתח פלטרין שלו אמ"ר יאודה והלא מצינו לדוד מלך ישראל שיצא אחר מיטת אבנר אמרו לו לפייס את העם יצא וכתבו התיו"ט משם ה' כ"מ הכונה שהוצרך דהע"ה לצאת אחר מיטת אבנר מאחר שאבנר היה מנגד לדהע"ה בימי שאול ואח"כ בימי איש בושת וכשכעס עם איש בושת ושלח לאמר לדהע"ה שרוצה להשלים עמו ודהע"ה קבלו בספ"י ויעש לו משתה ואח"כ אמר לו אבנר שרצונו להביא לו כל ישראל שיהיו תחת מלכותו וישלחהו דוד ובהליכתו שלח יואב אחריו ויכהו בשער על החומש וימת והיו כל ישראל אומרים שהיתה יד דוד בהריגת אבנר ולכן יצא אחר מיטתו כדי לפייס את העם עכ"ל התיו"ט יע"ש ולכאו' איכא למידק דמקרא מלא דבר הכתו' שיואב הרגו לינקם מדם עשהאל אחיו שהרגו אבנר ומה מקום לחשדו לדהע"ה:

ולפקע"ד שהכונה שישר' היו רוצים לחייבו לדהע"ה מט' שהוא שלחו ובהליכתו בשליחותו נהרג וכמ"ש מהר"ם והגהמ"ר ז"ל ודוד רצה לפטור עצמו בטענת ה' מהרשד"ם ז"ל דמאחר שהיה גבור ושר הצבא לא הי"ל לחזור בשעה ששלח אחריו יואב. וכ"ת שהשליח לא אמר לו משמו של יואב שיחזור כ"א משם דהע"ה ולזה חזר אכתי ק' כשראה את יואב וקרב אליו ללחוש לו באזניו לא היה כפות וכבר היה יודע שהיה אויבו ומבקש רעתו מדמי עשהאל והי"ל לקדם ולהרגו או לכל הפחות הי"ל לברוח. ועתה ז"א ויקונן דוד על אבנר במתק שפתיו בדברי הקינה רצה לפטור עצמו וכה אמר הכמות נבל כדפי' רד"ק שהיה איש שפל וחלוש ימות אבנר שהיה גבור ואיש מלחמה ופי' דבריו ידיך לא אסורות הכונה שלא היה כפות ורגלך לא לנחשתים הוגשו וכפי' רד"ק ז"ל לפחות הי"ל לברוח אל"ו השעה גרמה לו למות כמו שמצינו בדין הפילו לתוך האש או לתוך המים ולא היה בו כדי להמית ומת פטור. ה"ן הכא. וז"א כנפול לפני בני טולה נפלת שאדם אחר כיוצא בו ודאי לא היה נהרג וכששמעו כל העם טענות דהע"ה אז ויוסיפו לבכות עליו שלא נשאר שום ספק בלבם שודאי שעה גרמה לו והמלך דוד נקי:

אמנם עבדי דוד נקיט להו בלבייהו משמוע טענות אלו של דהע"ה מאחר שלמחר ישלחם דוד למלחמה ויפטר דוד בטענות אלו דהיינו לא היה כפות הי"ל לברוח שעה גרמה לו.

ולכן כשנגמר הבכי וההספד והלכו כל העם איש למקומו. אח"ך ויאמר דוד אל עבדיו הלא תדעו כי שר וגדול נפל היום בישר' הכונה כל טענתי נגד העם שלא להקטין את עצמם אבל האמת אגיד כי אין אני רשאי לשלחו כי הוא היה שר וגדול בישראל ואנכי היום רך ומשוח מלך ואי אפשר לי לשלחו כי אם הוא מעצמו רצה לילך והראי' תראו כי בני צרויה קשים ממני וא"כ אין לו שום עון כ"א ישלם ה' לעושי הרעה כרעתו ואני איני צריך לכפרה כי לא הלך בשליחותי ודו"ק:

איך שיהיה נחזור לענינינו והוא דהתם בנדה כתבו התוס' משם ר"ת דלאו בכל המצות איכא משום לועג לרש דהא אמ"ר יוחנן במתים חפשי כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות זולת במצות ציצית דוקא משום דשקולה כנגד כל המצות כדכתי' וזכרתם את כל מצות ה' ולהכי אמרו בברכות דליה לכנפיך שלא יאמרו למחר באים אצלנו ועכשיו מחרפים אותנו עכ"ל. והדבר ק' לענ"ד לדברי ר"ת שכתב דכיון דנעשה חפשי לית ביה משום לועג לרש דהרי אכילה אלי' דכ"ע נעשה חפשי מן האכילה ואפי"ה איתא ברייתא בברכות ובמ"ק שאסור לאכול בפני המת ופסקוה כל הפוסקי' להלכה ופירש"י הט' משום לועג לרש וכן מצינו במצות לויה כל הרואה את המת ואינו מלוהו עובר משום לועג לרש ולדידי צ"ח:

אשר עפי"ז דאמרי' במתים חפשי תירץ ה' עיר דוד ז"ל החקירה דאיך מועיל התשו' מאחר דקי"ל נראה ונדחה אינו חוזר ונראה ותי' יטיב דבישראל דאית להו תחית המתים אחר שנעשו חפשים מן המצות לית בהו אינו חוזר ונראה ולא באוה"ע וכן בבהמה נמי אמרי' נראה ונדחה אינו חוזר ונראה משא"כ בישראל ועוד ראיה אחרת דבישראל לא אמרי' נר' ונדחה אינו חוזר ונראה מבנין בית המקדש דמצינו דאחר שנחרב חזר ונבנה פעם ב' הרי דחוזר ונראה:

וזה יהיה לע"ד כו' הכתו' המאוס מאסת את יהודה אם בציון געלה נפשך מדוע הכיתנו ואין לנו מרפא. דלכאו' ק' מה היא תוקף הקו' מדוע הכיתנו וגו' דבעונותינו מאס אותנו. ותו ק' תיבת אם בציון וגו' נר' דהיא קו' אחרת תרי תמיהי הי"ל ובציון געלה נפשך. אמנם עפי"ה הנה נכון דכבר אמרנו דבישראל ליכא למי' אינו חוזר ונר' מאחר דאית לנו תחית המתים ועוד ראיה מבנין בהמ"ק. וז"א המאוס מאסת את יאודה הא ודאי לא מאסתנו והראיה אם בציון שהוא בהמ"ק געלה נפשך ובכן ק' מדוע הכיתנו וגו' ודו"ק:

איך שיהיה יען ראיתי שהטרחתי למו"ר. חזרתי לנשאי מקדם אמרתי בתחי"ד יכפר עליו לדורותי' קדש קדשים הוא לה' כי תשא את ראש בנ"י. ובהקדים את הידוע מ"ש הרב מהרימ"ט ז"ל בכו' הכתו' ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה דהכונה לישראל

עם קדוש ע"י האחדות נחשבים כגוף א' וע"ז כשהקב"ה נוטל צדיק א' מרגישים כאב הצער כל ישראל כמו נחסר אבר אחד שמרגיש הכאב כל הגוף משא"כ באוה"ע שהם מפוזרים וז"א ידין בגוים מלא גויות משא"כ בישראל מחץ ראש שהוא הצדיק על ארץ רבה שהוא כל ישראל:

ואני בעניי פירשתי הכתו' שאחריו מנחל בדרך ישתה ע"כ ירים ראש דיל"ד מה כיון דהע"ה להביא ראיה מנחל בדרך ולהכי ע"כ ירים ראש מאי קאמר. אמנם ידוע מ"ש בש"ס דתמורה אמר רבה ראשה של זו עולה או לבה של זו פשטה קדושה בכולה מ"ט כיון דהקדיש אבר שהנשמה תלויה בו אכל אמר רגלה של זו עולה לא פשטה קדושה בכולה וקדוש קדושת דמים וא"כ ישראל כיון שנחשבים כגוף אחד אם ח"ו ימות איניש דעלמא אף שמגיע הכאב לכל ישראל אכתי לא פשטה קדושה בכל ישראל אבל אם נסתלק הצדיק הגדול שבדור שהוא הראש הא ודאי פשטה קדושה בכל ישראל וראיה לזה מעגלה ערופה דתנן התם נמצא הראש במקום אחד והגוף במקום אחר פלוגתא דר' אליעזר ור"ע ר"א סבר מוליכין הראש אצל הגוף ור"ע סבר מוליכין הגוף אצל הראש והלכה כר"ע דהראש הוא עיקר. מעתה זה נר' כו' הכתו' דנרגש אחר אומרו מחץ ראש על ארץ רבה והלא מאחר דנחשבים כגוף א' למה יסתלק הראש אפי' בפטירת איניש דעלמא סגי מי לא מודית דבכאב האצבע שבגוף ירגיש ויצטער כל הגוף ולזה תי' מנחל בדרך רמז לעגלה ערופה בנחל הטעם שמוליכים הגוף אצל הראש הוא מסיבה כי הראש הוא העיקר שהנשמה תלויה בו ע"כ ירים "ראש" ודו"ק. מעתה זהו מה שרמזתי בנשאי מקדם על הגאון שאנו עסוקים בהספדו הא ודאי דהוי כלי כפרה יכפר עליו לדורותיכם ובודאי כל ישראל נעשו קדש קדשים דפשטה קדושה בכל ישראל ונתן טעם כי תשא את ראש דכיון שהיה עט"ר שהנשמה תלויה בו ודאי דהוי מזבח כפרה ודו"ק: חזרתי ואמרתי קדש קדשים הוא לה' כי תשא את ראש בני ישראל דלכוא' יל"ד אמאי נקט ראש בנ"י לפקודיהם היל"ל ראשי בנ"י או ראש בנ"י לפקודיו. אמנם נר' לפקע"ד בהקדי' מ"ש גאון עוזינו שאנו עסוקים בהספדו ז"ל בכונת מ"ש רז"ל במגילה גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן הרשע לשקול שקלים על ישראל לפיכך הקדים שקליהם לשקליו והיינו דתנן בא' באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים ובהק' מ"ש ה' בינה לעתים הטעם שציוה הקב"ה לתת מחצית השקל דוקא ולא שקל אחד מפני שרצונו יתב' שנהיה לאחדים וכל א' מישראל יהיה בעיניו חשוב כחצי גוף ובהתדבקותו עם חבירו כגוף א' יהיה גוף שלם וכן חבירו עם האחר וכן ע"ז הדרך. וידוע דכל מלשינות המן הרשע היה דבאותו הדור הי' שנאת חנם בישראל ולזה נתן עצה לאחשורוש דהגיע העת

להנקם מהם וז"א ישנו עם אחד מפוזר ומפורד וגו' ועוד הלשין דהם נפרדים מהאומות ואין אוכלים מאכילתם ואם נגע גוי ביין שלנו שופכים אותו דזה הוא המדה הטובה והגונה שצריך האיש הישראלי ליפרד מהגוים ולא להתערב עמהם כלל. ומעתה זוהי כו' המאמר גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שעתיד המן להלשין על ישראל בעד שנאת חנם לפיכך הקדים שקליהם שיהיו נזהרי' במדת האחדות להזהירם שלא תועיל עצתו של המן הרשע. דבזה פי' הרב ז"ל והיינו דתנן בא' באדר משמיעין על השקלים כי בכל שנה מצות עשה להשמיע את ישראל טעם השקלים ושיתנו מחצית השקל ויהיו באחדות גמורה לבטל עצת המן הרשע וגם על הכלאי' דייקא שלא להתערב בגוים כלל כדין כלאים וידוע דישראל בהיותם באחדות נקראים קדש כדכתיב קדש ישראל לה' ראשית תבואתו ולא אמר תבואתם. וז"א לדורותיכם תהיו קדש קדשים ע"י מצות מחצית השקל דכל ישראל הם כגוף א' ולהכי נקט כי תשא את ראש בנ"י דכולם הם ראש אחד וע"י השלום והאחדות יבנה ביהמ"ק במהרה בימינו בעגלא ובז"ק כיר"א:

דרוש ג להספד

על שמועה רעה מפטירת הרב ר"מ ור"מ כמהר"מ פירירא ז"ל בעיה"ק חברון ת"ו:
והנושא בא. לכפר על בני ישראל מכל חטאתם. והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על בני ישראל מכל חטאתם:
איתא בילקוט בשעה שמת מרע"ה היה יאושע בוכה ומתאבל עליו א"ל הקב"ה מפני מה אתה בוכה וכי לך לבדך מת והלא לי מת דמיום שמת אבל לפני שנא' ויקרא ה' צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולא עוד אלא שמזומן הוא לחיי העוה"ב עכל"ה:
ידוע הדבר ומפורסם הענין לפני מו"ר גודל החיוב המוטל ע"כ ישראל לספוד לצר'ה אבל כבד זה דתבר גזיזי כי הן בעון לא די לנו מה שעבר על נפשינו השתא הכא בעמק הבכא. שנה זאת מעוברת היתה מפטירת הצדיקים ושמועות רעות בעוה"ר כאשר היתה דברינו בדרוש שבת הגדול. והנה בעתה ונוסף' נחלתינו קול נהי נשמע עד שבחברון על הלקח אדון האלקים משה רעייא מהימנא ארי שבחבורה ר"מ ור"מ הא ודאי חיובא רמיא עלינו להגדיל המספר נהי בכי תמרורי' על סילוקן של צדיקים דידוע לפני מו"ר חילוק הכנה"ג לתרץ הב' מאמרי' דכשמת צדיק א' היא לכפר על הדור אבל כשהם שנים או יותר כאשר ראו עינינו סילוקן של צדיקי' אז ודאי שהוא על הרעה העתידה ב"מ:
ובזה פי' ה' שארית יעקב כונת הפ' הצבי ישראל על במותיך חלל איך נפלו גבורים הכונה דהיה ראוי לקרות הצבי ישראל שנתכפרו מעונותם כשהיה על במותיך חלל

דהיינו צדיק אחד אבל בעונותינו הרבים עינינו הרואות דאינו לכפרה כי אם מפני הרעה העתידה ב"מ. איך נפלו גבורים וגו' יעש"ב:

ועט"ר מו"ר גדול מרדכי רבין חסידא ז"ל היה מפרש כונת הפסוקים הללו בהקדים מ"ש הר"ן שפירא זלה"ה ע"פ ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון בארץ כנען והקשה הוא ז"ל דלמה נקט סי' הפרטי בתחילה ואחר כך סי' הכללי מן הראוי היה לומר בהפך בארץ כנען בקרית ארבע היא חברון ותירץ ז"ל דהצדיק שהוא בארץ ישראל נותן שפע לכל העולם כולו בזכותו מפני שהוא כמו הלב שנותן חיות לכל הגוף ולכן בהסתלק הצדיק מגיע חסרונו לכל העולם לכן אמר הכתוב ותמת שרה בקרית ארבע אף על פי שמיתתה היתה בחברון עיר קטנה אפילו הכי מגיע חסרונה בכל ארץ כנען:

ובזה פירש ה' שארית יעקב ז"ל כונת רז"ל דאמרו התם ווי חסרא ארעא דישר' גברא רבא. דלכאו' קשה מה הוסיף בהספד זה הרי בכל העולם כך היא המדה כשמסתלק חכם גדול חסד מהם גברא רבה:

אמנם עפ"י האמור ניחא דרצה להגדיל ההספד ולהודיע להם שמגיע החסרון לכל העולם וכל העולם צריכים לבכותו ולהספידו ולומר ווי שהיה בארץ ישראל ומגיע חסרונו לכל העולם:

ובזה פירש עט"ר מו"ר זלה"ה כונת הכתוב הצדיק אבד ואין איש שם על "לב" דייקא כיון שמת בא"י הוא כמו הלב שנותן חיות לכל העולם: מעתה זה הוא כונת הכתוב הצבי ישראל הכונה דאתם בית ישראל צריכים שתבינו דמיתת שאול היתה בארץ ישראל וז"א על "במותיך" חלל ואם כן מגיע חסרונו לכל ישראל ודו"ק:

ואני בעניי נראה לפקע"ד לפ' כונת הכתוב שאחריו אל תגידו בגת ואל תבשרו בחוצות אשקלון פן תשמחנה בנות פלשתים פן תעלוזנה בנות הערלים דלכאורה קשה מה זו אזהרה שלא יגידו בגת ומה זו בשורה וכי בשורה היא לפלשתים במיתת שאול ויהונתן וכי גרע כמה וכמה מתו מהם לא בציר עלמא ומה זו שמחה:

אמנם נראה לפקע"ד דרך פשט. וטרם כל לנו לדעת חילוק זה שכתב הרב כנה"ג ז"ל דכשמת צדיק אחד הוא לכפר על הדור אבל אם מתו שנים או יותר הוא מפני הרעה העתידה וכל המפרשים זלה"ה הסכימו בטעם זה נימא דגם בשנים הם לכפרה וביותר ב"מ היא יותר כפרה:

אמנם לפקע"ד נראה פשוט בהקדים את הידוע מ"ש הרב מוהרימ"ט זלה"ה בפ' כי תשא בפירוש הכתוב ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה דהכונה דכשהקב"ה דן את הגוים ומתנקם מהם כיון שאין בהם אחדות דן לכל גויה בפני עצמה מה שאין כן בישראל

כיון שיש בהם אהבה ואחדות נחשבים כגוף אחד ולזה מחץ "ראש" דהיינו הצדיק על ארץ רבה דהיינו כללות כל ישראל זת"ד ז"ל. וכן כתב הזוה"ק דפטירת הצדיק הוא כמו הקזה כיון שהם גוף אחד מועיל ההקזה לכל הגוף וכמ"ש המפרשים זלה"ה פירוש הפסוק גאלת בזרוע עמך. מעתה טעמו ונימוקו עמו של הרב כנה"ג זלה"ה דכשאנו רואים שמתו שני צדיקים או יותר בודאי הוא דאינו לכפרה דאם היה לכפר היה די באחד דוקא אלא ודאי מדראינו בעונותינו הרבים סילוק כמה צדיקים ודאי דהקב"ה דן אותנו ח"ו כמו אוה"ע דדן לכל גויה בפני עצמה. ובהכרח הוא מפני הרעה העתידה ח"ו:

מעתה זה נראה לפקע"ד כונת הכתוב הצבי ישראל על במותיך חלל כשהיה צדיק אחד אבל אני בוכה איך נפלו גבורים דזה מורה דאין אחדות בינינו ח"ו. ולז"א אל "תגידו" בגת לשון חכמה דיש חילוק אצלינו בין מיתת צדיק אחד לשנים דזה הוא בשורה להם דנעשינו שוים כמותם דיתנקם הקב"ה ח"ו מכלנו כמוהם ולז"א פן תשמחנה וגו' ודו"ק:

וזה יהיה כונת המקונן ירמיה ע"ה על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו. דקשה למה שינה דבתחי' נקט לשון יחיד על זה ואחר כך נקט לשין רבים על אלה. ותו קשה למה אמר בתחילה דוה לבנו ואח"כ נקט חשכו עינינו:

אמנם על פי האמור ניחא ובהקדים מ"ש ה' בינה לעיתים זלה"ה משם הרופאים דבחולי הלב אם החולה מרגיש בכאב הלב הוא סימן טוב להחולה דיש תקוה לחליו אבל אם אינו מרגיש סימן סכנה. וידוע דסומא חשוב כמת: מעתה זה אומרו על זה דהיינו צדיק אחד היה דוה לבנו דהיה לנו פתח תקוה דהוא לכפרה על הדור וקרובה רפואתו אבל על אלה שהם רבים בעוה"ר חשכו עינינו דנחשבנו כמתים כאוה"ע ודו"ק:

ובאופן אחר נראה לפקע"ד לפרש כונת הכתוב הנז' על זה הים דוה לבנו על אלה חשכו עינינו דיש לדקדק אומרו היה דוה לבנו לשון עבר כאלו עתה אינו דוה לבנו על חרבן בהמ"ק ח"ו והלא מקרא מלא דבר הכתוב אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני:

אמנם נלפקע"ד בדרך פשט בהקדים מאי דקי"ל הבא לגבות חוב מן היורשים אם הם גדולים והוציא עליהם שטר מקוים אם כתוב בו נאמנות עליו ועל ב"כ גובה בלא שבועה ואם אין כתוב בו נאמנות לא גבי דטענינן ליורש שמא פרוע ואפילו אם תפס חייב לישבע ולא מהניא ליה תפיסה ליפטר משבועה וכן פסק מרן ז"ל בסי' ק"ח יע"ש:

וכתב הרב הכנה"ג בסי' הנז' הגהט"ו אות ל' דהא דלא מהני ליה תפיסה ה"ד כי תפס משלהם אבל אם היה החוב על המשכון גובה בלא שבועה והביא ראית מדברי הר"ם ז"ל וסיים בה דכ"כ מוהרימ"ט ז"ל. וכתב עוד וז"ל ונ"ל דה"ד כדי שיווי המשכון אבל אם החוב יתר על המשכון צריך לישבע על השאר. ובמרדכי כתב דאינו חייב לישבע

והרב מוהר"ם גאלאנטי ז"ל תמה על ה' הכנה"ג ז"ל דהביא דין זה מעצמו והיא תשו' הריב"ש ז"ל סי' ע"ח דכתב להדיא דצריך לישבע על היותר מהמשכון ואיך העלים עין ה' הכנה"ג ז"ל:

ולפקע"ד אחר המחי"ר מעצמותיו הק' אמינא דלא נעלם מהרב הכנה"ג ז"ל ח"ו תשו' זו של הריב"ש ז"ל דהרי כתב הוא ז"ל כמו שנתבאר בסי' זה סעיף כ"ג בב"י וכו' והרואה יראה דהרב ב"י ז"ל הביא תשו' זו דהריב"ש ז"ל הרי דלא נעלם ממנו אלא שכתב בלשונו נראה לי וכו' כונתו רצויה שהוא מסכים עם הריב"ש זלה"ה לאפוקי מסברת המרדכי זלה"ה: איך שיהיה נקטינן דבמחלוקת הוא שנוי דהריב"ש והכנה"ג זלה"ה ס"ל דמה שכנגד המשכון נוטל בלא שבועה והשאר אינו גובה עד שישבע ולדעת המרדכי ז"ל גובה בלא שבועה:

אשר עפ"י זה פירש הרב מוהרמ"ג ז"ל כונת המדר' באיכה שכתב וז"ל וממקדשי תחלו ר' איבו ור' יאודה בר סימון ר' איבו אמר הקב"ה יחרב בהמ"ק ואל תגע יד בצדיקים ור' יאודה בר סימון אמר הוא והם אין בהם כדי שטר עכ"ל. ובהקדים את הידוע דבית המקדש הוא משכון על עונותיהם של ישראל וכמ"ש במדר' אלה פקודי המשכן משכן אר"ש בר מרתא שעתיד להתמשכן שני פעמים בשביל עונותיהם של יש':

ובזה פליגי ר' איבו ור' יאודה בר סימון דהנה לכ"ע לא היה בבית המקדש כדי פרעון כל עונות ישראל ור' אייבו סבר כסברת הריב"ש והרב הכנה"ג זלה"ה דהיתר טל המשכון אינו יכול לגבות אמטו"ל קאמר יחרב בית המקדש שזה הוא המשכון דווקא ואל תגע יד בצדיקים להפרע שארית החוב אבל ר' יאודה בר סימון סבירא ליה כסברת המרדכי זלה"ה דמצי לגבות אף היתר על המשכון ולזה קאמר הוא והם אין בהם כדי שטר דהיינו הביהמ"ק והצדיקים שניהם ניתנו ליגבות בדינא כדי חוב השטר יעשב"ב וש"י:

מעתה זה הוא מה שמקונן הנביא ירמיה ע"ה ותחילת דבריו הודיע שהקב"ה בא לגבות ממנו חוב אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו אבל אני מתמיה שהקב"ה הרג את הצדיקים אחר שכבר חרב הבית וז"א זקנים משער שבתו בחורים מנגינתם אחר שכבר נפלה עט"ר זהו חרבן בית המקדש אנחנו מודים כי זה הוא על רוב חטאתינו וז"א אוי נא לנו כי חטאנו. וזהו תימה שדבר זה במחלוקת הוא שנוי. כי בית המקדש להכי נבנה בשביל משכון ובהיותו בנוי היה דוה לבינו שיתמשכן בעונינו דלהכי נבנה בתחילה על מנת כן אבל על אלה שהם הצדיקים חשכו עינינו עתה כי לא היה בדעתינו שיסכים דעתו יתברך לסברת המרדכי זלה"ה לגבות אף החוב היותר על המשכון וזה הוא תימה מאחר דאינה הלכה פסוקה ודו"ק:

נקטינן מכל האמור דחיובא רמיא על כל ישראל להרבות בבכיה ולהספיד ולהתאבל על פטי' הצדיקים. ובפרט לגדול הדור שאנו עסוקים בהספדו הכל קרוביו הכל מתאבלים עליו וחייבים להספידו זאת מצאנו ראינו לגבי קוב"ה בכבודו ובעצמו נתעסק בקבורת משה רבינו עליו השלום דכתיב וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה'. ויקבור אותו בגיא ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו לא כהתה עינו ולא נס ליחה:

וחזה הוית להרב פני שלמה זלה"ה שפירש כוונת הפסוקים הללו שהיה מדקדק אומרו עבד ה' אחר כל השבח שקראו איש האלד'ים לא יוצדק לקרותו עבד. ותו ק' או' על פי ה' ורז"ל פירשו שמת בנשיקה ואם כן היה ליה למימר וימת על פי ה' משה עבד ה' ותו קשה לא כהתה עינו. ותו קשה או' ומשה בוי"ו שמורה בנתינת טעם למה שלמעלה. והוא זלה"ה היה מפרש בהקדים מאמר רז"ל הובא בילקוט חדש ערך משה סי' ר"ו וז"ל אמר משה לפני הקב"ה כתבת בתורה ואם אמור יאמר העבד אהבתי את אדוני וגו' לא אצא חפשי ורצע אדוניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם. ואני אהבתי אותך ואת תורתך ואת בניך לא אצא חפשי. השיב לו הקב"ה רב לך יע"ש:

עוד נקדים מ"ש בקידושין היה אוהב לרבו ורבו אינו אוהבו אינו נרצע שנא' כי טוב לו עמך היה העבד חולה ורבו בריא אינו נרצע שנא' כי טוב לו עמך ע"כ:

מעתה זה או' וימת שם משה עבד ה' דייקא אף על פי שהי' רוצה להיות עבד ה' נרצע ומן הראוי היה שלא ימות ולא יהי' חפשי מן המצות ככתוב במתים חפשי ואפילו הכי וימת שם משה על פי ה' הכוונה שכך היתה גזרת מלך מי גבר יחיה ולא יראה מות. ולא תטעה לומר שלא היה אוהבו השם יתברך ובשביל זה לא רצה לרצוע אותו והראיה שהוא כב יכול נטפל בקבורתו ואם לא היה אוהבו לא היה נטפל הוא עצמו לקוברו. ולא תימא שמשה רבינו ע"ה היה חולה ולזה לא רצה לרצעו לזה אמר לא כהתה עינו ולא נס לחה אלו ת"ד ז"ל יעשב"ב וש"י:

דבזה פירש הרב עשל זלה"ה כונת הפסוק אל תו דבר אלי עוד בדבר הזה ובהקדים עוד מאי דאיתא התם בקידושין תנו רבנן ואם אמור יאמר העבד עד שיאמר וישנה עכ"ל:

נמצא דאם היה שונה משה רבינו עליו השלום ואו' דברים אלו אהבתי את אדוני וגו' היה מוכרח הקב"ה לשמוע דבריו. כדי שלא לעשות תורתו פלסתר חס ושלום. ולזה אמר לו אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה ודפח"ח וש"י: אשר על פי זה נראה לפקע"ד לפרש כוו' מאמרינו הנצב פתח השער בשעה שמת משה רבינו ע"ה היה יאושע בוכה ומתאבל עליו אמר לו הקב"ה וכו' והלא לי מת וכו' דלכאורה קשה אם הדברים כפשוטן באותה שעה שמת מרע"ה והיה בוכה יאושע מה זו שאלה של הקב"ה מפני מה אתה

בוכה והלא כך הוא הדין שלשה לבכי חיובא רמיא לבכות ותו קשה או' היה יאושע בוכה ומתאבל עליו דודאי דהוא עליו כנראה דמלבד הבכי החיובי עוד היה בוכה ולנו לדעת מה היתה כוונתו. ותו קשה אומרו וכי לך לבדך וכו' מה תנחומין יהיה ליאושע בזה דגם לגבי דידיה כב יכול אבל לפניו אדרבה מוסיף יגון ובכי נהרות ותו קשה או' ולא עוד אלא שהוא מזומן לחיי העולם הבא פשיטא דאם משה רבינו עליו השלום לא יהי' מזומן חס ושלום לחיי העוה"ב ומי הוא יזכה לחיי העוה"ב:

אמנם על פי האמור ניחא ונקדים עוד מ"ש במסכת סוטה ויהי שם עם ה' מה כאן עומד ומשמש אף שם עומד ומשמש:

מעתה נבא אל הביאור דיאושע היה הובטח שמשה רבינו ע"ה ישאר חי וקיים לעולם כדין עבד הנרצע ולא יצא חפשי כלל ולכן בשעה שמת וראה שלא רצה הקב"ה לרצוע אותו היה בוכה ומתאבל עליו דייקא שיצא לחפשי מן המצות והבין בדעתו שלא היה אוהבו הקדוש ברוך הוא ולזה לא רצה לרצוע אותו ולזה אמר לו הקב"ה מפני מה אתה בוכה הבכי החצוני שאתה חושב בדעתך שאתה אוהבו לבדך והלא לי מת דמיום שמת וכו' הכוונה אם לא היה חפשי והיה עבד עולם ב למי היה עובד לי היה עובד:

נמצא דלי חסר עבודתו וצדקתו ואיך אפשר שאיני אוהבו אלא כך היא המדה דסוף האדם למות ולא עוד אלא שמזומן לחיי העוה"ב ומה כאן עומד ומשמש אף שם ולא יצא חפשי ח"ו:

עוד מצאנו ראינו שחיובא רמיא עלינו לקרוע על שמועה רעה כזאת שהיא קרובה שנסתלק רב וגדול בישראל ודאי דמלבד ההספד חייבים לקרוע עליו וכדאיתא במסכת שבת ד' ק"ה במתני' דקתני הקורע בחמתו ועל מתו וכל המקלקלים פטורים. ומקשו בגמ' מברייתא דקתני הקורע על מתו חייב ואע"פ שמחלל את השבת יצא ידי קריעה ומשני בגמ' דמתני' איירי בהנך דלאו בני אבילות נינהו. ומקשו כגמ' ואי חכם הוא חייב לקרוע דתנן חכם שמת הכל קורעין עליו וכו' ומשני דלאו חכם הוא ומקשו בגמ' ואי אדם כשר הוא חייב לקרוע דתני מפני מה בניו ובנותיו של אדם בוכי' כשהם קטנים כדי שיבכה על אדם כשר. כדי שיבכה ערבונא שקלי מיניה אלא מפני שלא בכה על אדם כשר. ומשני לא צריכא דלאו אדם כשר הוא. ומקשו בגמ' ואי קאי בשעת יציאת נשמה חיובי מחייב הא למה זה דומה לספר תורה שנשרף. ומשני לא צריכא דלא קאי בשעת יציאת נשמה עכ"ל. וסוגיא זו הובאה במס' מ"ק דף כ"ה ע"א בצורתה יעש"ב:

והנה הרואה יראה מדמקשי הש"ס מההיא שכל הבוכה על אדם כשר וכו' ולא משני ליה דבכיה לחוד וקריעה לחוד משמע דבכיה ואבילות וקריעה אחת היא זה נראה ברור.

וכן כתב הריטב"א זלה"ה בשי' כת"י דשבת דאף דלא נזכר בברייתא קריעה משמע ליה להש"ס דאף קריעה בכלל שהיא חימום לאבילות ואחר הביא משם רבו ז"ל דאין חיוב קריעה על אדם כשר דלא הוזכר בשום מקום אלא בכיה ואבילות ואי בעי לקרוע שפיר עבד עכ"ל:

ומור"ם זלה"ה הביא סברא זו משם הגהות מיימו' דאין חייב לקרוע על אדם כשר אם אינו עומד שם בשעת יציאת נשמה יע"ש:

והרב קול יעקב שאול זלה"ה הביא דברי פסקי תוס' שכתבו במס' מ"ק וז"ל צ"ע באדם כשר או עומד בשעת יציאת נשמה אי חייבים לקרוע עליהם עכ"ל. והקשה הוא ז"ל דבמס' מציעא דף ל"ג איתא התם אמר עולה תלמידי חכמי' שבבבל קורעין זה על זה ועומדים זה מזה אף על פי שהאחד גדול מחבירו והקשו שם בתוס' וא"ת מאי רבותייהו דתלמידי חכמים שבבבל הא אמרי' בשבת דחייב לקרוע על אדם כשר אפי' אינו עומד בשעת יציאת נשמה ותירצו וכו':

הרי דפשיטא להו דאיכא חיוב קריעה על אדם כשר והניח הדבר בצ"ע: ולפקע"ד אמינא דאי מהא לא אירייא דאפשר לתרץ דנהי דפשיטא להו בדעת הש"ס דחייב לקרוע על אדם כשר ברם לענין דינא כתבו דצ"ע. וכמו שמצאנו לרבו של הריטב"א זלה"ה דכתב דאין חיוב לקרוע כי אם בשעת יציאת נשמה. וכמו שכתב מור"ם ז"ל הבאתי דבריו לעיל: ברם הא קשייא במה שכתבו צ"ע במי שעומד בשעת יציאת נשמה באדם כשר אי חייב ליקרוע. בזה תמ'ה תמ'ה יקרא דהרי הברייתא מתני להדייא דחייב ליקרוע העומד בשעת יציאת נשמה וסתמא מא קתני בין שהוא אדם כשר ובין שאינו אדם כשר:

והכי כתבו התוספו' עצמם במסכת שבת בד"ה דתניא וכו' וז"ל ומשמע ליה להש"ס דמיירי אפילו אינו אדם כשר חייב לקרוע אי קאי בשעת יציאת נשמה יע"ש:

ובפסקי תוספו' דשבת כתבו להדייא וז"ל יש לקרוע על אדם כשר ועל המת כשעומד בשעת יציאת נשמה הרי דסתרי אהדדי וזה ודאי צע"ר:

איך שיהיה המורם מכל האמור הוא דחייוב קריעה על כל אדם הוא בעומד בשעת יציאת נשמה. ובאדם כשר במחלוקת הוא שנוי:

והרב שנות חיים ז"ל הביא משם הרב משפט צדק ז"ל דיצא לתרץ קושית התוס' דמציעא הנז' דהא דאמרו דבאדם כשר חייב לקרוע הוא בין מיתה לקבורה ותלמידי חכמים שבבבל היו קורעין אפילו אחר קבורה נמצא דבאדם כשר נחתינן דרגא דאחר קבורה אליבא דכולי עלמא אין חיוב קריעה ולחכם אפילו ביום שמועה חייב לקרוע האמנם אם היא שמועה קרובה. וכן כתב מרן הב"י ז"ל בסי' שמ"ה יע"ש:

אשר על פי זה נראה לפקע"ד כוונת הכתובים האמורים בשמואל א' סי' ד' וכ"ת וירץ איש בנימן מהמערכה ויבא שילה ביום ההוא ומדיו קרועים ואדמה על ראשו ויבא והנה עלי יושב על הכסא והאיש בא להגיד בעיר ותזעק כל העיר וישמע עלי את קול הצעקה ויאמר מה קול ההמון הזה והאיש מהר ויבא ויגד לעלי ויאמר האיש אל עלי אנכי הבא מן המערכה ואני מן המערכה נסתי היום ויאמר מה היה הדבר בני ויאמר המבשר נס ישראל מפני פלשתים וגם מגפה גדולה היתה בעם וארון האלקי'ם נלקח ע"כ:

והדקדוקים רבו א' מאי נ"מ היו מדיו קרועים או לא שנית קשה אומרו והאיש בא להגיד בעיר ותזעק כל העיר ממה נפשך אם כבר סיפר להם דבר הזה ליה למימר ויגד בעיר ואם לא סיפר מאומה למה ותזעק כל העיר ותו ק' כששאל עלי מה קול ההמון הזה ואמר והאיש מהר ויבא ויגד לעלי נמצא דכבר הגיד לו ואחר כך התחיל לדבר אנכי הבא מן המערכה ואם כן קשה מאי ויגד דאמר בתחי' ותו קשה כפל הלשון אנכי הבא מן המערכה ואני נסתי מן המערכה דנראה באמת שהוא כפול. ותו ק' אומרו תיבת היום נראה מיותרת דמאי נ"מ וסוף דבר לא הגיד לו מאומה עד ששאל לו מה היה הדבר בני האמת אתמהה. ותו קשה אומרו ויאמר המבשר ולא אמר כן בתחילה: ואמנם על פי האמור ניחא ונקדים עוד מה שכתב רש"י זלה"ה דזה איש בנימן הוא שאול שחטף הלוחות מיד גלית וברח:

עוד נקדים מ"ש הרב כלי יקר זלה"ה דמה שעשה כן לבא בבגדיו קרועים ואדמה על ראשו להורות סימני מיתה יעש"ב:

מעתה נבא אל הביאור דהנה שאול המלך עשה בחכמה שבא באותם בגדים שקרע בהיותו במערכה בא להראות להם שחייבים לקרוע מבלי שיגיד להם שום דבר כדי שנא להיות מוציא דבה וזה אומרו והאיש בא להגיד בעיר הכוונה שלא הוציא שום דבה מפיו כי אם בביאתו יגיד בעיר כשיראוהו בגדיו קרועים וגו' יבינו סימני מיתה וכן היה תיכף שראוהו כל העיר לשאול שעשה כן ויזעקו כל העיר וגם קרעו בגדיהם דבכלל בכיה היא קריעה וכמ"ש הריטב"א זלה"ה אבל עלי הנביא אף ששמע קול הצעקה לא סבירא ליה הכי ולזה התחיל צווח מה קול ההמון הזה מי חייב אתכם לקרוע ולזה שאול המלך מהר ויבא ויגד לעלי שהענין חייב לקרוע ואף בזה לא הרוה צמאונו לעלי לחייבו קריעה דאפשר דאתה שאני שנמצאת בשעת יציאת נשמה אכל אני מי יחייבני ולזה השיב לו שאול בחכמה אף כי אני מהמערכה באתי והייתי שם בשעת יציאת נשמה על כל פנים נסתי מן המערכה היום וכוונתו שהיא שמועה קרובה חייב לקרוע וגם בזה לא הרוה צמאונו לעלי דאפשר אינו תלמיד חכם זה שמת ואיני חייב לקרוע:

ולזה שאל ממנו בפירוש תאמר לי בפיך מה היה הדבר בני עכשיו ששאל לו בפירוש אינו מוציא דבה ויאמר המבשר דייקא שעכשיו הוציא מפיו כל המאור ולזה קראו מבשר ודו"ק:

איך שיהיה יען שראיתי שהטרחתי למורי ורבותי ולא היה לי שעת הכושר להאריך בדברים כדבעי חזרתי לנושאי מקדם אמרתי בתחילת דברי לכפר על ני ישראל מכל חטאתם שם רמז דהצדיק הוא כלי כפרה היא כשישראל חוזרים בתשובה שלימה אז ודאי הוא לכפר להם וזה או' לכפר על בני ישר' אימתי מלל חטאתם שחוזרים בתשו':

חזרתי ואמרתי והיתה זאת לכם לחוקת עולם לכפר על בני ישראל מכל חטאתם שם רמז מ"ש רז"ל כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשו' ומעשים טובים וזה או' והיתה זאת לכם דהיינו כינוי לתשובה אז לכפר לכם מכל חטאתכם ויבא משיח צדקינו בעגלא ובזמן קריב אמן כן יהי רצון:

דרוש ד להספד

על הרב כמהר"י קאפילוטו ז"ל כי באה שמועתו שנלב"ע בחו"ל סובב בשליחותו:

והנושא בא. כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל ועשו אחת מכל מצות:

איתא ברש"י בחומש פ' אחרי וכל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה' מכאן שצרתן של ת"ח מוטלת ע"כ ישראל עכ"ל:

ידוע הדבר ומפורסם הענין לפני מו"ר גודל החיוב המוטל עלינו להגדיל המספד בקול מר על פטירת הצדיקים ובפרט אבל כבד זה מאוד דתבר גזיזי דלא די לנו צער פטירתו שאבדנו מרגלית כזאת יקרה מפנינים מנקיי הדעת שבירושלם מזוקק שבעתים ראש ב"ד מקודש זך וישר פעלו ואף גם זאת רעה שלא זכינו לראות זו ביאת אורו שהיינו מצפים מעת לעת מתי ישוב לביתו וחילופי שופרא כיבא נראתה שלהבת למרחקים ונלקח ארון אלקים חוץ לזמנו וחוץ למקומו ויבער ביעקב כאש להבה ע"כ ודאי נוספה נחלתינו אוי לנו שכך עלתה בימינו מן החיוב המוטל עלינו לספוד לצר"ה ובפרט עלי דידי רמיא חיובא ביתר שאת כי נפקד ממני עין ימין ראש אב"ד מקודש הנלך ונבקשיהו הנמצא כמוהו. ובפרט כי הן בעון נפקד ממנו מר מחותני הנדכה ביסורים קשים בחור כארזים מושל משלי שלמה ואחרון הכביד שמועה רעה מחלה ונועה מה אענה ומה אומר ולבי חמרמר כי באמת מספד כזה צריך ספדן גדול שיעורר הבכי לא כן אנכי עמדי ומעט אשר היה לפני מרוב צערי אישתקיל טילולי ואפשר דלזה כיון ירמיה הנביא במגיל' איכה אני הגבר ראה עוני בשבט עברתו אותי נהג ויולך חשך ולא אור דהכונה דהיה מקונן

ירמיה אני הגבר ראה "עוני" דהיינו כבר בעוה"ר ראיתי מיתה באיש צדיק נדכה ביסורים קשים וז"א בשבט עברתו דהיסורים נקראים שבט כדכתיב ופקדתי בשבט פשעם וגו' ואמרתי ודאי שהוא כלי כפרה ועד שלא שקעה שמצה של צרה וצר צומחת עו' לשמע אזן דאבה נפשינו מיתת הצדיק וגלות וז"א אותי "נהג ויולך" שמת חוץ למקומו בגלות מר ובחו"ל שהוא חשך ולא אור ובכן איכא למיחש שמא ח"ו מפני הרעה העתידה לבא דידוע דכשהם ב' הוא מפני הרעה העתידה ח"ו וז"א "אך" בקול מר שצריך לבכות ולחזור כתשו' וז"א בי "ישוב" דאם לא חזרי בתשו' יהפוך ידו ב"מ כל היום ח"ו:

ובדרך זו אלך לפ' כונת הכתו' בירמי' סי' י"ב עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה ע"כ שנאתיה דלכאו' ק' אומרו היתה לי נחלתי כאריה ביער דלמה דימה אותה לאריה ולא לזולתו ותו ק' או' נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה דלכאו' אינו מובן:

אמנם נר' לפקע"ד דיובן בהקדי' מאי דאי' במועד קטן ד' כ"ו ע"ב א"ל רב אשי לבר קיפוק ההוא יומא מאי אמרת אמ"ל אמינא אם בארזים נפלה שלהבת מה יענו אזובי קיר לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק אמ"ל בר אבין ח"ו דחכה ושלהבת בצדיקי אמינא ומאי אמרת אמינא בכו לאובדים ולא לאבידה שהיא למנוחה ואנו לאנחה חלש דעתיה דר' אשי ופירש"י שדימו אותו לשלהבת ואבידה ע"כ והקש' ה' מהראנ"ח דהיכי בר אבין אחר שחשש לכבוד ר' אשי שלא לדמותו לשלהבת איך הוא מדמה אותו לאבידה וה' מוהרש"א בס' אהבת עולם תי' דכונת בר אבין היתה ללמדנו ענין ההספד שלא להספיד את הצדיק שאבד אלא עיקר ההספד הוא לדור שכך עלתה בימינו וכך צ"ל אוי לנו כי אבדנו את צדיק חסיד כזה זהו עיקר ההספד והבכי ועי"ז יתעוררו כל הקהל בבכיה ועבדי נייחא לנפש הצדיק ותעצר המות בעה"י. אך אם כל ההספד עושים דוקא לצדיק שאבד אינם מתעוררים בתשובה וח"ו צריך עוד פטורת צדיק אחר לעוררם: אשר עפי"ז נלע"ד ל לפרש כונת הכתו' הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים באין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק דהכונה דכשמת הצדיק בוכים בקול יללה הצדיק אבד ומה הועילו בבכיה זאת שאינו מועיל לחזור בתשו' לז"א ואין איש שם על לב לחזור בתשו' נמצא דגרמו ואנשי חסד נאספים פטירת צדיק אחר מפני רוע וחוסר דעתם שלא הבינו כי מפני הרעה דהיינו עונותינו גרמו שנאסף הצדיק:

עוד נקדים מ"ש מר"ן בח"מ סי' שי"ב בשם מ"כ והביאו מור"ם ז"ל המשכיר בית לחבירו בחזקת שהוא אוהבו ונעשה שונאו יכול לגרשו אפי' תוך זמנו והם דברי הנ"י ויש חולקים שאפי' לא התנה מתחיל' ע"מ שהוא אוהבו יכול לגרשו מטעם דאין אדם דר עם נחש

בכפיפה והביאו ראיה מההיא דהשואל דההיא אתתא דאגרה ביתא להההוא. גברא דזבן ארבא דחמרא ואמ' לו אם מקדשת לי יהיבנא לך אתרא וקדשה לסוף שדר לה גיטה אזלא איהי אגרא אנגורי מיניה וביה ואפיקתיה בשבילא כאשר עשה כן יעשה לו ל"מ בחצר דלא קיימא לאגרא אלא אפי' חצר דקיימא לאגרא דא"ל לא בעינא לאוגורי לך דדמית עלי כאריה ארבא ע"כ:

עוד נקדים את הידוע דכנסת ישראל נקראו נחלתו יתש"ל כדכתי' יעקב חבל נחלתו: מעתה נבא לביאור הכתוב דהנבי' ירמיה מתאונן על ב' רעות על חרבן בהמ"ק ופטי' הצדיקי' וז"א עזבתי את ביתי שהוא חרבן בהמ"ק שנחרב בעוה"ר ועוד רעה חולה נטשתי את נחלתי שהנחתי את הצדיקי' שהם נחלתו יתב' שיפגע בהם מדה"ד כמו שראינו בעוה"ר שנה זאת פטי' כמה חסידים וחכמים שהם הרב מו"ד ח"ר אליאו מהודאר ז"ל שהיה תם וישר ירא אלקים וסר מרע שייף עייל שייף נפיק משים עצמו כמי שאינו משכים ומעריב בב"כ ובב"מ חזרן במצות נגוע ומוכה נשבר ונדכה ועוד כמה חכמים ובחוה"מ נשרפה לשריפה אבדנו את ר' סימון הרב ח"ר ישראל אליקים ז"ל הי חסיד הי עניו רב וגדול בישראל אוי לנו שכך עלתה בימינו ואח"כ נסתלקו כמה בחורים אנשים ונשים וחרבנא לחרבנא זה חדש ימים אבד חסיד מן הארץ מר מחותני כמוהר"ש טאנ'יר ז"ל בחור כארזי' כולו מחמדים חכם שמת שלם הוא ושלמה משנתו ולא הונח לנו מכל הצרות הנז' תכופות ורוח זלעפות וצרה צומחת והיא כפורחת קול נהי נשמע נראתה השלהבת למרחקים וז"א נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה הכונה דנסתלק מחמד עינינו משוש פארינו בחו"ל שהוא בכף אויביה דידוע המיתה בחו"ל היא בכף אויביה וכל כך למה עשיתי כל האכזריות הזה ולזה משיב ב' תשובות על חרבן הבית טעם בעיקר שהיתה לי נחלתי כאריה ביער דדמי עלי לאריה ארבא ולזה החרבתי ביתי כדין ועל פטירת הצדיקים משיב נתנה "עלי בקולה" הכונה שאף שהיו בוכים על פטירת הצדיקים לא היו בוכים על עצמם שעונותיהם גרמו סילוקם כ"א "עלי" דייקא היו בוכים בקולם קול מר שאבד הצדיק משא"כ האמת:

וזה יהיה לע"ד כונת הנביא שמתרעם נדע בחרי אף כל קרן ישראל וגו' ויבער ביעקב כאש להבה וגו' באהל בת ציון שפך כאש חמתו וגו' וירב בבת יאודה תאנים ואניה דהכונה שהוא מתרעם נדע בחרי אף כל קרן ישראל ואף ג"ז ויבער ביעקב כאש להבה וזה תימה מאחר באהל בת ציון שפך כאש חמתו דמעיקרא חרבן הבית היה לשפוך חמתו על העצים ועל האבנים ולמה לקו הצדיקים וירב בבת יאודה הרבה לעשות נקמה בנו ח"ו מסיבת תאניה ואניה שלא נתעוררו על עצמם בהספדם על הצדיק לחזור בתשובה:

ובאופן אחר נלפקע"ד כונת הכתו' הנז' שמתרעם הנביא דלכאו' ק' או' נדע בחרי אף כל קרן ישראל וגו' היה ה' כאויב ניצב ימינו כצר ויהרוג כל מחמדי עין באהל בת ציון שפך כאש חמתו הלא חטאתינו מנעו הטוב ממנו ואנחנו גרמנו לנפשינו וכי חשיד קב"ה ח"ו דעביד דינא בל"ד והוא בעצמו כמה פעמים ניבא להם כל המאורעות ומאי קא מתמה:
אמנם לע"ד יובנו בהקדים מאי דאי' בב"ק א' עולא ד"ת כ"ח דינו בזיבורי' שנא' בחוץ תעמוד והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט החוצה מה אדם דרכו להוציא לחוץ פחות שבכלים אלא שחכמים אמרו ב"ח בבינונית כדי שלא תנעול דלת בפני לוין וכ' הסמ"ע סי' קי"ב דה"ה בפורע מן הקרקעות שפורע מזיבורית שבקרקעות:
וכבר נודע מ"ש רז"ל שאיש החוטא נעשה כלוה והב"ח הוא הבורא יתב' והחוב עצמו הם העונות שהם במלוה וכמ"ש באבות החנות פתוח והחנוני מקיף וכל הרוצה ללות יבא וילוה:
וכבר ידוע מ"ש רז"ל שפך חמתו על העצים ועל האבנים והכונה דלגבי קב"ה רצה לגבות חובו בחרבן בהמ"ק שהיו עצים ואבנים שהם בינונים לגבי הצדיקים שהם עידית:
מעתה נר' דזהו כונת הנבי' שמתרעם דלמה הקב"ה סילק הצדיקים שהם העידית דלא כהלכתא ותו שהוא בעצמו עשה מעשה להיפך דמצינו דשפך חמתו על העצים ועל האבנים ממ"נ קשיא וז"א נדע בחרי אף כל קרן ישראל שהוא העידית ויהרוג כל מחמדי עין הי"ל לגבות חובו מן הזבורית או מן הבינונית ללכת אחר התקנה וכ"ת דכביכול דעתו הוא שיגבה חובו מן העידית דלא כעולא הא ליתא דראינו באהל בת ציון שפך כאש חמתו ודאי דס"ל דגובה מן הבינונית וזה תימה ודו"ק:
המורם מכל האמור דהחיוב מוטל עלינו לספוד לצר"ה ולהרים כשופר קולינו לא על סילוקו לבד כ"א אף זו רעה חולה שנפטר בחו"ל ולא זכה לבא ליקבר בא"י דע"ז ודאי ידוו כל הדווים ויוסיפו לבכות ולהספידו כראוי: וזה יהיה רמז הכתו' אל תבכו למת ואל תנודו לו בכו בכה להולך כי לא ישוב וראה את ארץ מולדתו דהכונה דכשמת בעירו צריך בכיה אחת על סילוקו דוקא שאבדנו בעוה"ר אבידה כזאת שאינה חוזרת ברם בכו בכה בכיה אחר בכיה להולך כי לא ישוב וגו' דאם ישער האדם גודל צערו שהרגיש בעצמו בהיותו חולה נוטה למות חוץ לזמנו וחוץ למקומו כמה נצטער אותו אותו צדיק וכמה בכה וכמה נתאנח ובפרט בראות מיתתו בחו"ל אחר שנתגדל בא"י גידולי הקדש איך לא נבכה איך לא נקרע סגור לבבינו:
וכאשר מצאנו ראינו ליעקב אפ"ה בחיר שבאבות כמה נצטער ע"ז ונזדרז בעצמו בהשתדלות נמרץ שיוליכוהו ויקברוהו בא"י וכדכתי' בפ' ויחי ויקרא לבנו ליוסף ויאמר

לו אם נא מצאתי חן בעיניך שום נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים ושכבתי עם אבותי ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם ויאמר אנכי אעשה כדבריך ויאמר השבעה לי וישבע לו וגו' דלכאו' ק' תשו' יוסף הצדיק אנכי אעשה כדבריך דנר' דדוקא הוא עושה כדבריו ולא זולתו שאם היה מצוה לזולתו לא היה חייב לעשות כדבריו ותו ק' ליעקב אע"ה שלא האמין ביוסף הצדיק עד שנשבע לו ומי איכא ספקא שלא יקיים מה שהבטיחו ח"ו:

אמנם נלפקע"ד בהקדים מאי דאיתא בבתרא דף קמ"ט איסור גיורא הו"ל תריסר אלפי זוזי בי רבא רב מרי הורתו שלא בקדושה ולידתו בקדושה הוה ובי רב הוה א' רבא היכי נקנינהו ר' מרי לנכסי אי בירושה לאו בר ירושה הוא אי במתנת ש"מ כל דליתיה בירושה ליתיה במתנה אדהכי נפק אודיתא מבי איסור ואיקפד רבא ע"כ יעש"ב:

והקשו התוס' יש תימה למה לא קיים רבא את דבריו דהא קי"ל מלד"ה ור"י תי' דלא אמרינן מלד"ה אלא באומר לו פה אל פה. ומוהרימ"ט ז"ל בח"א סימן כ"ג הכריח דהא דאמרינן מלד"ה הוא כשמצוה ליורשים עצמם פה אל פה והכריע כן מההיא דגטי' די"ד במחלוקת ר"א ורבנן אי דברי ש"מ נקנין באמירה דלדעת ר"א אינן נקנין ולד' רבנן נקנין ואמרו חכמים לר"א והא מעשה באמם של בני רוכל שהיתה חולה ואמרה תנו כבינתי לבתי וקיימו חכמים את דבריה ולכאו' ק' מה הכריעו חכמים מההוא עובדא דדברי ש"מ נקנין באמירה דילמא דמה שקיימו דבריה הוא משום מלד"ה אלא ודאי דלא אמרי מלד"ה אלא במצוה ליורשים עצמם ואמם של בני רוכל לא ציותה ליורשים עצמם ואפי"ה קיימו את דבריה ודאי דטעמא משום דדברי ש"מ נקנין באמירה:

והרשב"א ז"ל בסי' שס"ט כתב דאפילו אם אינו מצוה ליורשים עצמם איכא משום מלד"ה ולא כפייה אלא אם ירצו יקיימו ואם הוא ירא שמים יקיים דברי המת:

והרא"ה ז"ל כתב דאם ציוה למי שבידו היכולת אם שאינו מהיורשים מלד"ה: מעתה נבא לבאר כוונת הפסוקי' ונקדי' מ"ש המפר' על פסו' ויאמר ליוסף הנה אביך חולה ויקח אח שני בניו עמו שיוסף הוליך את בניו שיקחו חלקו בבכורה ובירושה והראיה דבדגלים ובנשיאים לא הוזכר שם יוסף כ"א בניו מנשה ואפרים:

ועוד נקדים מה שתירגם אונקלוס כי התחת אלדי'ם אני ארי דחלא דה' אנא כתרגומו:

והוא דיעקב אע"ה בתחי' עלה על דעתו שודאי יוסף יקיים את דבריו משום מלד"ה כיון שציוה לו פה אל פה וכתירו' ר"י וז"א ויקרא לבנו ליוסף ויאמר לו דייקא וצוה לו שיוליכהו לא"י לקוברו אמנם יוסף כימה דעתו לס' מהרימ"ט דכיון שאינו מצוה

ליורשי' עצמם ליכא מלד"ה והוא שאינו יורש את אביו ליכא חייוב' ולזה דייק בלשניה וא' "אנכי" שאני ירא שמים "אעשה" דייקא ברצוני כדבריך משום מלד"ה ולא זולת:
ולזה יעקב אע"ה כאשר שמע דאיכא ספיקא שמא לא יתחייב תכף השביעו שיקיים דברו ואחר שנשבע לו הודיעו שכיון שהוא מלך ויש בידו יכולת לקיים דבריו חייב וכמ"ש הרא"ה ולזה וישתחו ישראל על ראש המטה להודיעו ברמז שחייב לקיים דבריו ודו"ק:
נקיטינן דיעקב אע"ה בחיר שבאבות נצטער צער גדול עד שנשבע לו יוסף שיקברהו בא"י ואנן איך לא נבכה ולא נספיד מספד מר ובפרט דאם היה נקבר בא"י היה לנו מגן וצינה אף בפטירתו וכמו שמצינו ליעקב אע"ה דכתיב ביה ויבואו עד גורן האטד ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגורן האטד ויאמרו אבל כבד זה למצרים וגו':
והרב יד יוסף דקדק מאי או' אבל כבד זה למצרים וכי למצרים דוקא היה האבל. והוא ז"ל תירץ יט'ב עפ"י מ"ש במציעא ר"א בר"ש כ"ב שנים שיק בעליתיה ואחא ר"ש ואתחזי להו בחלמא ואמר להו פרידה אחת יש לי בניכם ואין אתם רוצים להביאו אצלי אזלו רבנן לאתעסוקי ביה לא שבקו לון בני מתא דכל אותם שנים שהיה ר"א בר"ש שם לא באה להם חיה רעה באופן שהצדיק הוא מגן וצנה לאנשי עירו אף לאחרי מותו וז"א וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגורן האטד ויאמרו אבל כבד זה "למצרים" דייקא שלא נקבר שם ופנה הודה פנה זיוה מהמצריים אבל לגבי הכנענים היה שמחה שמוליכים אותו לקוברו בשירם ע"כ:
אשר עפ"י זה נלפקע"ד כונת הנביא ירמיה שמקונן סלה כל אבירי ה' בקרבי קרא עלי מועד וגו' על אלה אני בוכיה עיני עיני יורדה מים כי רחק ממני מנחם משיב נפשי היו בני שוממים כי גבר אויב דהכו' דכשהצדיק נסתלק בעירו יש לנו לבכות על סילוקו שאבדנו אותו אבל יש לנו נחמה שנקבר אצלינו ויהיה מגן וצנה וז"א סלה כל "אבירי ה' בקרבי" וגו' על אלה אני בוכיה דוקא מפני שהוא בקרבי ויגן עלינו אבל עיני עיני יורדה מים היכא שלא זכינו שיקבר אצלינו וז"א כי רחק ממני מנחם משיב נפשי מפני כי היו בני שוממים כי גבר אויב ולית מאן דינין עלן:
ובאופן אחר ראיתי להר' החסיד ה' שארית יעקב בפ' קרח שפי' כונת הכתובים הנז' בהקדי' מאי דאיתא בשבת א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן אחד מן החבורה שמת ידאגו כל החבורה כולה אית דאמרי דמית גדול ואית דאמרי דמית קטן והר"מ במז"ל בה' אבל סוף פ' י"ד כ' וז"ל ואחד מבני חבורה שמת תדאג כל החבורה כולה ולא חילק בין מת גדול למת קטן ותי' משם ה' הגדול מוהרח"א דשמע משם מהר"א צמח ז"ל דהר"מ מפרש

אמרי לה דמית גדול היינו גדול בערך אנשי החבורה כל הגדול מחבירו עד הגדול שלפני הקטן שבכולם נקרא גדול וצריך לדאג אבל בקטן שבכולם אין צריך לדאג ומ"ד דמת קטן היינו קטן לערך הקודמי' אליו קטן יקרא אף שהוא סמוך לגדול שבכולם אבל ל לגדול שבכולם אין צריך לדאג:

ולפקע"ד אחר נשיקת עפרות זהב לו לא יכולתי להולמו דאיך אפשר להליץ בעד הר"מ במז"ל דכשמת גדול שבכולם לא ידאנו הפך הסברא והשכל מחייב דבגדול שבכולם צריך לדאג ביותר. ותו ק' דזיל בתר טעמא דבגדול בינוני כתב דידאגו כולם והטעם דלגבי הקטנים ממנו יאמרו כיון שהתחיל בגדול צריך לידאג שמא יפגע בהם מדת הדין על הסדר והגדולים ממנו ידאגו שמא בקלקלה התחילה מן הקטן ועל זה צריכים לידאג שמא יפגע בהם מדה"ד: אמור מעתה כ"ש וק"ו כשמת הגדול שבכולם דצריכי' לדאג כולם דחייבים לדאג דשמא פגעה מדת הדין על הסדר ובגדול החל ב"מ ולמה לא ידאגו. ותו ק' דכפי"ז על הקטן שבכלם אין צריך לדאג וסוף סוף היאך נתקן פסק הר"ם דפסק סתם אחד מן החבורה שמת דמשמע בין גדול ובין קטן ולפע"ד לא מצאתי ידי ורגלי בישוב זה:

ומה שנר' לפקע"ד בפלוגתא דהני תרי איכא דאמרי הוא דהאיכא דאמרי ראשון לא חשש להא דבקלקלה מתחילים מן הקטן אלא היכא דמת הגדול דוקא צריך לדאג שמא ב"מ יהיה על הסדר אבל כשאינו גדול שבכולם אין צריך לדאג והאיכא דאמרי הב' פליג עליה דגם איכא למיחש להא דבקלקלה מתחילים מן הקטן ומ"מ אויל ומודה לחששה ראשונה שמא התחיל לפגוע מדה"ד על הסדר ובכן ממ"נ צריך לדאג אם מת גדול שבכולם כולם ידאגו שמא התחיל על הסדר ואם מת קטן שבכולם כולם ידאגו שמא בקלקלה התחיל מן הקטן ואם מת אמצעי שבהם הגדולים ידאנו שמא בקלקלה התחיל והקטנים ממנו ידאגו שמא ממנו התחיל הסדר ב"מ לפגוע מדה"ד ונמצא דאליבא דאיכא דאמרי בתרא באיזה אופן שיהיה שמת א' מן החבורה ידאגו כל בני החבורה כולה והכי פ' הר"ם במז"ל בס' בתראה דממ"נ צריך לדאג ודו"ק: נקוט מיהא דאליבא דכ"ע דכשאנו רואים פטירת צדיקים גדולים ובחורים ואמצעים צריך לדאג ממ"נ ולקרוע סגור לבבנו ולשוב בתשו' שלמה אולי יתעשת האלקים לנו ולא נאבד. דזה נר' לפקע"ד פשט הכתובים זקנים משער שבתו בחורים מנינתם בראותינו מיתת זקנים ובחורים ממ"נ שבת משוש לבנו נהפך לאבל מחולינו וחייבים לדאג כולנו ודו"ק:

ובזה פי' ה' ז"ל כונת הכתו' דבתחילה סלה כל אבירי שהם הזקנים ותהי זאת נחמתי ה' בקרבי שהוא מדת הרחמים בקרבי ולא נצטערתי הרבה אבל כיון שראיתי שמה

שהתחיל מן הזקנים היה לשבור בחורי והתחיל על הסדר על זה אני בוכיה עינו עוני יורדה מים כי רחק ממני מנחם לא נשאר לי במה להתנחם ודו"ק:
ולפקע"ד נר' דזה הוא ממש כונת מרע"ה שצוה לאהרן ולאלעזר ולאיתמר בניו ראשיכם לא תפרעו ובגדיכם לא תפרומו ולא תמותו ועל כל העדה יקצוף ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה' דהכונה דנדב ואביהוא היו בני אהרן וגם היו גדולי הדור ובשביל זה צוה לאהרן ולבניו שיתאבלו ושמא תאמר שדוקא הם חייבים להתאבל ולא זולתם לזה אמר דאיכא למיחש ועל כל העדה יקצוף ח"ו ולזה חייבים לידאג כל ישראל ולזה אמר ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה' ודו"ק: וזה יהיה כונת רש"י המובא בפתח השער מדצוה מרע"ה ואחיכם "כל" בית ישראל יבכו וגו' מוכח שצרתן של ת"ח מוטלת ע"כ ישראל בין קטן בין גדול:
איך שיהיה יען כי בעוה"ר אין לנו כח לסבול עוד ממה שראוי לבכות ולהתאבל על שמועה רעה כזאת חזרתי לנושאי מקדם אמרתי בתחיל' דברי כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל דבודאי פסידא כזאת היתה בעוה"ר שאבדנו "דבר" ומנהיג דעת זך ונקי "מעיני" הקהל:
חזרתי ואמרתי ונעלם דבר מעיני הקהל עם הידוע דעיקר קיום התורה והמצות תלוי במצות ואהבת לרעך כמוך וכמו שמצינו לבית הלל שבא לפניו אותו גר שילמדנו תורה ואמ"ל דעלך סני לחברך לא תעביד והשאר פירושה הוא זיל גמור. נמצא דמצוה אהבת איש את רעהו היא שקולה ככל המצות וז"א ונעלם דבר מעיני הקהל עיקר ההתעוררות הוא להיות באחדות אחת וז"א ועשו אחת מכל מצות שהיא שקולה ככל המצות ובזה יבא משיח צדקינו ויאמר די לצרותינו ויחיש

דרוש ה להספד

ממורי הרב בעהמ"ח ס' בני בנימין זלה"ה:
והנושא בא. קדש הם את דמם תזרוק על המזבח ואת חלבם תקטיר אשה לריח נחוח לה'. קדש הם את דמם תזרוק על המזבח ואת הלבם תקטיר אשה לריח נחוח לה'. קדש הם את דמם תזרוק על המזבח ואת חלבם תקטיר אשה לריח נחוח לה':
גרסינן התם בפ"ק דברכות לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני ר"ל ור"י חד אמר כך אמר דוד לפני הקב"ה לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד ג' שעות ביום ואני חצות לילה אקום להודות לך ואידך כך אמר דוד לפני הקב"ה לא חסיד אני שכל מלכי

מ"ו יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדש"ו כדי לטהר אשה לבעלה עכ"ל:

הלא מראש כל דברי הוא דידוע הדבר דסילוק הצדיקים הוא לכפרה וכמ"ש רז"ל בכמה מקומות ואעפ"כ קשה לפני הקב"ה יותר מחרבן ב"ה וכמ"ש רז"ל קשה סילוקן של צדיקים לפני הקב"ה יותר ממאה תוכחות חסר ב' ומחרבן ב"ה דאילו בתוכחות כתיב והפלא את וכו' ובחורבן ב"ה כתי' ותרד פלאים ואלו בצדיקים כתיב לכן הנני יוסיף להפליא את העם הפלא ופלא וכ"כ למה ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתר ע"כ והרב החסיד פי' הכונה שתמהו רז"ל כיון שמיתת הצדיקים מכפרת למה עשה ה' ככה להביא תוכחות על ישראל ולהחריב ב"ה היה לו ליטול צדיק א' ולכפר עליהם לזה תי' דקשה לפני הקב"ה סילו' של צדיקים יותר ממאה תוכחות ומחרבן ב"ה ובחר הרע במעוטו וכיון שלא הספיק גם זה לקח גם הצדיקים וזה נלע"ד כונת המקונן זקנים משער שבתו וכו' נפלה עטרת ראשינו וכו' על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו על הר ציון ששמם וכו' אתה ה' לעולם תשב. וכו' השבינו ה' אליך ונשובה וכו'. ונקדים עוד פי' המפרשים באלו הפסוקים על סילוק הצדיקים ועל חרבן ב"ה אבל אני אפרשם באופן אחר מדבריהם וגם נקדים שהחכמים והצדיקים נקראים עיני העדה וזה הוא לע"ד כונת הפסוק זקנים משער שבתו דהיינו שמתו הצדיקים אחר שנפלה עטרת ראשינו ונחרב ב"ה וע"ז דהיינו חרבן ב"ה היה דוה לבנו לבד מפני שהיו אומרים שכבר יש צדיקים שהם מרכבה לשכינה ויגינו עלינו וע"י יהיה השראת שכינה בישראל כמ"ש המפרשים אבל על אלה דהיינו סילוק הצדיקים חשכו עינינו דהיינו שנסמו עיני העדה זאת רעה חולה ומפרש ואזיל למה אני בוכה יותר על סי' הצדיקים מפני שעל הר ציון ששמם ונחרב ב"ה עדין היינו מתנחמים שאתה ה' לעולם תשב וע"י הצדיקי' יהיה השראת שכינה וכמ"ש אבל עכשיו שנסתלקו הצדיקים ואין לנו מגן אינו ראוי לנו כי אם לשוב כתשו' ולבכות לפניך ולומר השבינו ה' אליך ונשובה וכו' אבל להבין סוף המאמר שאומר וכ"כ למה וכו' כתב הרב הנז' שהכונה בהקדים מאמר רז"ל במס' מ"ק דר"ל אספדה להההוא צ"מ ווי חסרא ארעא דישראל גברא רבא וכו' ופי' הרב בב' אופנים האחד בהקדים מ"ש הר"ן שפירא ז"ל על פסוק ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון בארץ כנען וקשה דלמה נקט הסי' הפר ואח"כ הסי' הכללי היה לו לומר להפך ופי' הוא ז"ל הכונה באורך וחוץ מדברי הרב אפשר לומר שארץ כנען דנקט קרא לאו לסי' נקטיה אלא מפני שר"ל שהארץ עדין היתה בחזקת כנען ולא זכה בה אברהם עדין לכן הוכרח לקנות קבר מאת בני חת אעפ"י שהשי"ת הבטיח לו לתת לו את הארץ וכמ"ש רז"ל על פסוק והכנעני אזי בארץ

אבל הרב ז"ל מפרש דהצדיק שהוא בא"י נותן שפע בכל העולם בזכותו מפני שהוא כמו הלב שנותן חיות לכל הגוף וכן כשמת ב"מ צדיק בא"י ניכר החסרון בכל העולם ולכן אמר שאעפ"י סותמת שרה בקרית ארבע וכו' ניכר החסרון בכל ארץ כנען ובזה פי' המאמר שאמר ר"ל ווי חסרא ארעא דישראל גברא רבא להגדיל המספד שניכר החסרון בכל העולם ובזה שמעתי משם המפרשים כונת הפסוק הצדיק אבד ואין איש שם על לב ר"ל שאין איש ר"ל זה הצדיק שנאבד היה על לב דהיינו א"י שניכר החסרון לכל העולם ובאופן אחר אפשר לפרש זה הפסוק דרך הלציי בהקדים מה שאמרו רז"ל כל המתעצל בהספדו של ת"ח ראוי לקוברו בחייו ע"כ וכתבו המפרשים הכונה שהספד הוא בכח הכרח לצדיק כדי שלא יחזור לבא בגלגול כדי שיספדוהו וזה שנתעצל מפני שחושב בלאו הכי הוא בא לזה מדה כנגד מדה ראוי לקוברו בחייו וזה הוא הכונה אחים לי בהספדא דהתם קאימנא ולא אבא בגלגול וזה נר' לע"ד כונת הפסיק הצדיק אבד ואנשי חסד נאספים להספידו ואין איש שם על לב לבא להספידו באומרו דמה יועיל למת לבכות עליו ואין מבין דמפני הרעה שאנחנו עושים בעצמנו לבכות ולספוד עליו נאסף הצדי' לבית מנוחתו ולא יצטרך לבא בגלגול וכמ"ש הר"ן שפירא ז"ל וגם אפשר ג"כ רמז הפסוק הצבי ישראל על במותיך חלל איך נפלו גבורים ובהקדים עוד דא"י גבוה מכל הארצות ולזה נתכון דע"ה להגדיל המספד דהרי על במותך שהיא א"י גבוה מכל הארצות חלל אפי' צדיק א' כבר הוא רע ומר שנוגע הצרה לכל הארצות ומכ"ש איך נפלו גבורים שבודאי שיש להצטער יותר ויותר ובאופן אחר פי' הרב כונת המאמר הנז' בהקדים חקירת המפרשים על שני מאמרים הסותרים זה את זה שא' אומר וזרח השמש ובא השמש עד שלא שקעה שמשו של צדיק זה נולד צדיק אחר ובמאמר אחר אמרו חכם שמת אין לנו תמורתו ומתרצים ב' תי' הא' הוא שנולד במקום אחר והב' שהוא קטן עדין וביני ביני אנחנו חסרנו החכמה ובזה מפרש הרב כונת הפסוק והחכמה מאין תמצא ואיזה מקום בינה שאמרו רז"ל בסוטה שהשי"ת אומרו על הצדיקים אלא שרצה לרמוז הב' תי' הנז' וזה הוא כונת ר"ל בהספדו להההוא צ"מ שרצה לרמוז הב' תי' האלו וזה הוא כונת המאמר שאומר וכ"כ למה ר"ל למה אתה אומר שקשה כ"כ סי' הצדיקים והרי וזרח השמש ובא השמש וכו' ומתרץ ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר לרמוז הב' תי' הנ"ל ולע"ד יובן בהקדים חקירת המפרשים שכבר ידוע שחייב כל אחד מישראל להשלים כל התרי"ג מצות בשלימות שהם כנגד אבריו וגידיו וזה דבר דלא אפשר דלא יקיים איש אחד מישראל כל המצות בשלימות מפני כמה מצות דלא יבא לידם לקיים ובזה תי' ג' תי' דהיינו ע"י השלום ואחדות שנחשבים כגוף אחד ובכללות אומה ישראלית

ויקיימו אותם או ע"י עסק התורה שנחשב להם למעשה כמ"ש רז"ל זאת תורת העולה כל העוסק בתור עולה כאלו הקריב עולה וכו' או ע"י מחשבה טובה שנחשב למעשה כשמקיים כל מצוה הבאה לידו ומצפה מתי יבוא לידו לקיים אז נחשבים לו למעשה. ונקדים עוד שכל חכם מישראל קבל חלקו מסני וגם ככר ידוע שבא"י יש מצות יתרות וגם כבר ידוע שאויר א"י מחכים ומסוגל לחכמה. נמצא מכל זה שמיתת צדיק א' בא"י יש להצטער הרבה מאד על חסרון החכמה אשר קבל מסני שזה ודאי אין לנו תמורתו וזה הוא כונת המאמר חכם שמת אין לנו תמורתו לרמוז על החכמה של זה לא יש לנו תמורתו וגם על קיום המצות שהיה עושה בא"י וכל ישראל צריכים לשלמות נפשם לזה ולכן ניכר החסרון לכל העולם ואפי' שנולד אחר כמ"ש וזרח השמש וכו' מ"מ החסרון לא יוכל להמנות וזה הוא כונת ר"ל שרצה להגדיל הוא המספד וזה הוא כונת המאמר שמקשה וכ"כ למה ותי' וכו' וכוונת הפסוק וכמ"ש הרב ז"ל:

ובזה שכתבנו שע"י האחדות בכללות מקיימים התרי"ג מצות. ראיתי להרב הנז' בס' שארית יעקב שפי' הפסוקים שבפ' קרח שאמר קרח כי כל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' ומדוע תתנשאו על קהל ה' וישמע משה ויפול על פניו שהכונה שהם היו רוצים לומר שצריך כל א' לקיים המצות בפרטות מפני שלא היו רוצים להודות שכגוף א' נחשבים ולכן היו רוצים גם כהונה לקיים מצות כהונה בפרטות אבל כשאמרו כי כל העדה כולם קדושים וכו' ואמרו רז"ל שר"ל כולם שמעו בהר סני אנכי ה' אלד'יך אז וישמע משה ויפול על פניו שנצטער לראות איך תופסים החבל בשני ראשים דאם רוצים שכולם שמעו בהר סני היינו מפני שהם מודים שכולם נחשבים כגוף א' ולכן דיבר עמהם בלשון יחיד ואינו כמו שאמר משה לי ציותה ולא להם וא"כ למה מבקשים מצית כהונה כיון שבלא"ה יש להם חלק במה שמקיימים הכהנים דכיון דגוף א' נחשבים והז"ל תרי דסתרן אבל לע"ד כדי להבין מה היה כונתם לומר ששמעו מהר סני או לא שמעו יובן בהקדים מה שאמרו רז"ל שכשעשו ישראל את העגל אמר משה לפני הקב"ה לי ציותה ולא להם כדי להצילם ולכן חשב קרח בדעתו שמפני זה היה משה מתנשא עליהם לומר שהתורה ניתנה לו לבדו ולא להם והם לא יוכלו להחפשו מפני שיש להם בידם עון העגל וצריך שיודו לו בזה כדי להנצל מעון העגל וכמ"ש לכן בא קרח מצד אחר להציל את ישראל מעון העגל ולא יהיה כדבר משה שאמר לי ציותה ולא להם והוא בהקדים מ"ש רז"ל לא היו ישראל ראוים לאותו מעשה ולא היה ראוי דוד לאותו מעשה אלא להורות שאם חטא ציבור אומרים לו כלך אצל ציבור ואם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל יחיד ופי' המפרשים הכונה שלא היו ראוים לעון ע"ז אלא לעון זנות וכן דוד לא היה ראוי לעון זנות אלא לעון

ע"ז אלא ודאי שלא היה הדבר מצד יצרם הרע אלא להורות תשובה לציבור וליחיד. עוד נקדים מ"ש ה' ר' בחיי על התורה שההפרש שיש בין קדוש לקדש הוא הוי"ה שהיא מאותיות שם הוי"ה שזה האות מפריד בין קדש המזומן לזנות ובין קדוש לה' וזה הוא כונת קרח שאמר כי כל העדה כולם קדושים כולם שמעו בסני אנכי ה' אלד'יך ואין אנו צריכים לטעותך שאמרת לי ציותה ולא להם מפני שכל העדה כולם קדושים ובתוכם ה' ר"ל שאינם מזומנים לזנות כי יש להם הוי"ה מאותיות השם בתוכם ומעיד איך לא חטאו בזנות וכיון שנצולו מזנות בשביל עון ע"ז אין להם אשמה כי לא היה ראוי להם זה המעשה ודאי שלא עשו אלא להורות התשובה לציבור וכמ"ש ובזה יובן לע"ד מאמר אחד תמוה וז"ל כשראה דוד שאמר קרח כי כל העדה כולם קדושים נטל הכנור והתחיל לנגן ארוממך ה' כי דלתני ולא שמחת אובי לי ע"כ וכמ"ש יובן שהטענה שאמר קרח להציל את ישראל מעון ע"ז היא הטענה בעצמה להנצל דוד מעון ב"ש:

ובאופן אחר כתב הרב הנז' להבין כונת המאמר שאמר וכ"כ למה וכו' והוא בהקדים מאי דאמרינן במס' מגילה מכאן סמכו דבי רבי שמבטלין ת"ת ובאים לשמוע מ"מ ק"ו מעבודה ופריך ועבודה חמיר והא כתי' עתה באתי וכו' לא ק' הא דרבים וכו' ופריך ות"ת דיחוד קיל והא תנן וכו' כבוד תורה קאמרת וכו' נמצא דכבוד תורה דלאחר מיתה חמיר ובזה מתרץ הרב הנז' קושית הרב שלמה אלגאזי על הרי"ף על מה שחי' הרי"ף על מה שהקשו המפרשים דבמכות אמרינן אמר רבא כמה טפשאי שאר אנסי דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי גברא רבא ואלו בקידושין איבעיא להו מהו לעמוד בפני ס"ת ק"ו מלומדיה מפני לומדיה עומדים מפניה לא. כ"ש ותי' הרי"ף דבמכות איירי בשעה שלומדין ומחדשין חי' התורה עדיפי מס"ת. והק' לו הר"ש אלגזי ז"ל מלשון הרא"ש במ"ק על מאי דאמרי' דקורעין על ס"ת שנשרף ובעי מנ"ל ומשני דכתי' ולא קרעו בגדיהם מכלל דבעי לקרוע וכתב הרא"ש דכיון דילפינן מקרא עיקר הקריעה הא דאין מאחין ילפינן מכ"ש דלומדיה דעל לומדיה אין מאחין כ"ש עליה. ובתר הכי קאמר אבל עיקר הקריעה לא ילפינן מלומדיה כדאמרינן במכות כמה טפשאי וכו' ואם כדברי הרי"ף דבמכות איירי בשעה שלומדין הדרא קו' לדוכתה דנילף עיקר הקריעה מלומדיה דהוי לאחר מיתה שאין לומדין דאז ס"ת עדיף והרב החסיד מתרץ דכבוד תורה דלאחר מיתה חמיר ועדיף מס"ת ושפיר קאמר הרא"ש דלא ילפינן מלומדיה עיקר הקריעה כיון דהוי כבוד תורה דלאחר מיתה דחמיר ועדיף מעבודה כדאמרינן במגילה אלא דהן אמת דלשון הרא"ש קשה טובא דקשיא רישא לסיפא וכבר דשו בו רבים וכבר נדחקו בו הרבה וגם אני אענה חלקי לכאורה לומר דכונת הרא"ש הוא כך דס"ל כמ"ש הר"ן דלעולם ס"ת

עדיף וכמ"ש בקידו' אלא שרבא במכות קרא אותם טפשאי להני אינשי מפני שאין לנו ילפותא למקם מיקמי ס"ת אלא מכח ק"ו מלומדיה וכיון דהם לא קיימי מפני לומדיה מהיכן בא להם החיוב בס"ת וגם הרא"ש ס"ל דאין לנו ילפותא לקרוע על לומדיה אלא אחת דילפינן עיקר הקריעה מקרא דלא קרעו דמשמע דבעו לקרוע א"כ מסתמא נמי גם הקריעה דעשה אלישע על אליהו היה על צד החיוב כיון שמצינו שיש חיוב בקריעה על ס"ת אבל אם לא היה הילפותא על עיקר הקריעה לא ילפינן מלומדיה דדילמא אלישע לכבוד התורה הוא דעביד הכי ולא מצד החיוב וכמו שמצינו בר' עקיבא ששרט על כשרו ואינו מצד החיוב ואחר שמצאנו בפי' שיש חיוב בקריעה על ס"ת ידענו שגם אלישע מצד החיוב עשה וזה הוא שכתב שם הרא"ש דכיון דילפינן עיקר הקריעה מקרא הא דאין מאחין ילפינן מכ"ש מלומדיה אבל עיקר הקריעה לא ילפינן מלומדיה משום דאי לאו דהוי חיוב קריעה מפורש בס"ת לא הוה ידעינן עיקר חיוב לא בלומדיה ולא בס"ת ומ"ש הרא"ש כדאמרינן במכות הכונה הוא לדוגמא בעלמא כמו שקרא אותם טפשים מפני שאם הם אינן עומדין מפני לומדיה מהיכן בא להם החיוב בס"ת גם בכאן הוא כך שאם אין לנו הילפותא בס"ת מהיכן יבא החיוב בקריעה לא בלומדיה ולא בת"ת והרב פרשת דרכים פי' בזה כונת הפסוקים טבעו בארץ שעריה איבד ושבר בריחיה מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה' ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון העלו עפר על ראשם ע"כ ולמ"ד חוץ מדרכינו יובן באופן אחר והוא כמ"ש הרב החסיד בס' שארית יעקב לפרש המשך הפסוקים נשקד עול טבעי בידו וכו' סלה כל אברי ה' בקרבי וכו' עולליה הלכו שבי לפני צר וכו' ויצא מן בת ציון כל הדרה וכו' ע"כ ופי' הרב הכונה במ"ש חכמי אשכנז דמאחר דישראל חשיבי שומרי שכר על התורה שנתן הקב"ה להם לעובדה ולשומרה והקב"ה כביכול ניתן עמה בשעת נתינת התורה למלאכתם כמ"ש רז"ל בפ' תרומה ויקחו לי תרומה ומן הדין כל שבעליו עמו פטור אכן אין זה רק בשגגות וזדונות אכן בפשיעה חייב אף אם בעליו עמו דהו"ל מזיק בידים ובזה פי' כונת הפסוקי' דר"ל מחמת דנשקד עול פשעי בידו זה היה סיבה דסילה כל אברי אפי' כי ה' בקרבי וכיון שה' בקרבי והיה שאול עמי מן הראוי שלא יענשו כי בעליו עמו לא ישלם אבל כיון דהוו להו פשעים נתחייבו ועוד שעולליה הלכו שבי לפני צר ונתבטלו תינוקות של בית רבן וע"י זה ויצא מן בת ציון כל הדרה היא השכינה דכל עצמו דהיה עמהם היה בשביל התורה וכיון דאין תורה נסתלקה שכינה ונמצאו מתחייבים אלו ת"ד ז"ל. והן אמת דיש לעמוד בדבריהם שכתבו בפשיטות דבפשיעה בבעלי' חייב ואילו אנן קי"ל להלכה דפטור מ"מ דברי הרב אלו מתקיימים בסוף הפסוק

שאומר ויצא מן בת ציון כל הדרה דהיינו שנסתלקה השכינה ובזה נתחייבו וכמ"ש הרב ובזה נבא לכונת הפסוקים הנ"ל דהיינו שאומר הנביא טבעו בארץ שעריה וכו' שנחרב הבית וגם מלכה ושריה בגוים דהיינו הצדיקים וכל זה היה מפני שאין תורה ונסתלקה השכינה והראיה שנסתלקה השכינה דגם נביאיה לא מצאו חזון מה' מפני שנסתלקה שכינה ולכן נתחייבו כיון שאין בעליו עמו וכמ"ש לעיל שכונת רבא שקראם טפשים להני אנשי דעושים כבוד לס"ת ואינם עושים כבוד לת"ח מפני שכבוד תורה הוא לעשות כבוד לת"ח שבתורה כתוב את ה' אלד'יך תירא לרבות ת"ח יובן לע"ד כונת רז"ל במה שאמרו כל המתעצל בהספדו של צדיק כאלו כופר בעיקר דכיון דאינו עושה כבוד לת"ח נמצא דלא דריש את ה' אלד'יך לרבות ת"ח ונמצא בא לידי כפרות וכמ"ש במגילה דכבוד תורה דלאחר מיתה חמיר טפי מפרש ה' החסיד כונת המאמר הנ"ל שאמר וכ"כ למה שהכונה שבעל המאמר הקשה דכיון דקי"ל דעבודה חמיר מת"ת דיחיד מה כל החרדה הזאת לומר דקשה סילוקן של צדיקים יותר מחרבן ב"ה ומתרץ לה ואבדה חכמת חכמיו וכו' דהיינו לאחר מיחה וכבוד תורה דלאחר מיתה חמיר טפי ולהבין הדמיון מיתת הצדיקים לחרבן ב"ה וכן במה שאמרו רז"ל כל הקובר אשתו ראשונה כאלו נחרב ב"ה בימיו מפרש הרב טירת כסף שהכונה שכמו שחרבן ב"ה אינו נשכח שבכל יום ניכר החסרון כן אלו הדברים בכל יום ניכר החסרון ולכן אמר יעקב וקשה עלי מיתתה של רחל מכל הצרות שבעולם ואעפ"י שרחל היתה אשתו שנית מ"מ כל כונתו היה בה וזה שנדחק הרב מפורש יוצא מתוך דברי ה' פ"ד בדרך האחרים שכתב שזה תלוי אם יצאו האבות מכלל ב"ן או לא יצאו דאם יצאו הרי בקדושין תליא מלתא ורחל נתקדשה קודם אבל אם לאו הרי לאה קדמה בנישואין ובזה מפרש הרב כונת הפסוקים בפ' ויחי ואני בבואי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בעוד כבר' לבא אפרתה ואקברה שם וכתב רש"י שאעפ"י שאני מטריח עליך להוליכני ולא כן עשיתי לאמך ופי' הכונה שיעקב נתכוון להוציא מלב יוסף שבשביל יעקב שאיחר הנדר מתה רחל ולעולם דין ישראל יש להם ורחל היא הא' ובהתר היו נשואיה וקשה על יעקב. שלא הוליכה אל מערת המכפלה ולזה אמר לו דכיון דבבואי מפדן מתה תכף רחל בכניסתנו לא"י בין תבין שלא יצאנו מדין ב"נ ואין אנו נענשים על הנדרים שאינן מכלל מצות ב"נ ולא מתה רחל אלא שהיא השניה ולאה בהתר היו נשואיה. ואני הצעיר ברגליו אעבורה לפרש הפסוק אחר שאומר ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ וכו' אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי ע"כ ובהקדים מ"ש הרב בדרוש אחר שחטא ראובן תלוי אם יצאו מכלל ב"נ או לא יצאו דאם לא יצאו חטא ראובן ואם יצאו לא חטא ראובן ואם חטא ראובן אסורה לו ואם לא

חטא ראובן מותרת לו וזה שאומר ועתה שנתברר לך שלא יצאנו מכלל ב"נ יתבאר לך ג"כ שחטא ראובן ונטלה הבכורה ממנו ונתנה לך ומנשה ואפרים יטלו ב' חלקים כדין בכור ובזה יובן לע"ד מאמר רז"ל כי עלית משכבי אביך יצועי עלה אמר לו יעקב איני מקרבך ואיני מרחקך עד שיבא משה שכתוב בו ומשה עלה אל האלד'ים מה שדעתו לעשות כך יעשה כיון שבא משה התחיל לקרבו שנא' יאי ראובן ואל ימות ע"כ ונקדים עוד מ"ש הרב החסיד שמשה שנעשה שליט מהשי"ת למצרים הורה להלכה שדין ישראל יש להם דאל"כ אין שליח לגוי וזה הוא כונת המאמר שיעקב ספוקי מספקא ליה והניחו למשה כיון שבא משה ועשה מעשה כדין ישראל אז התחיל לקרבו ובמ"ש ויכוח יעקב עם יוסף יובן לע"ד מאמר תמוה מס' זית רענן ועשית עמדי חסד אל תקרי עמדי אלא עם דוד דאעפ"י דתיבת עמדי היינו ממש עם דוד אבל צריך להבין מאי שיאטיה דדוד עם מה שאומר לו לעשות חסד עמו להוליכו למערת המכפלה אבל יובן עם מ"ש ועוד נקדים מ"ש הרב פ"ד על מאמר רז"ל רגזו ואל תחטאו וכו' אמר דוד לפני הקב"ה עד מתי אתם אומרים לא מפסול משפחה הוא לא מרות המואביה הוא אמרו בלבכם על משכבבכם אף אתם לא באתם משתי אחיות ראו עיקרכם ודומו סלה ואף תמר שלקחה יאודה זקנכם לא מפסול משפחה הוא ע"כ ופי' הרב הכונה שדוד רצה להוכיח לבני דורו שהיו רוצים לפוסלו דלא יבוא עמוני ונקבות בכלל והוא מוכיח שאינו כן והראיה שרות שנשאת יצאו בנים צדיקים וחסידים מוכרח שמאת ה' היתה זאת והזוג עולה יפה וכשר אני דאלת"ה ותאמרו שלא יש ראיה מהבנים יעקב שנשא שתי אחיות נאמר שהיה איסור בדבר ח"ו אלא ודאי צ"ל כיון שיצאו מהם צדיקים וחסידים מוכרח שמאת ה' היתה זאת והזוג עולה יפה א"כ גם אני כן וא"ת שיעקב יצאו מכלל ב"נ ורחל ילאה נתגיירו וכקטן שנולד דמי ולא יש אחוה אין הדבר כן שהרי תמר שנשאת ליהודה אם נאמר שלא יצאו מכלל ב"נ שפיר שער ואונן לא קנו שב"נ אינו קונה שלא כדרכה ומותרת היתה ליהודה אלא אם אמרת שיצאו מכלל ב"נ אסורה היתה לו זת"ד ז"ל וזה נראה לע"ד כונת יעקב שאמר ליוסף ועשית עמדי חסד אל תקרי עמדי אלא עם דוד הכונה שמלבד החסד שתעשה עמי להסיר העינא ולהסכים עמי שלא מתה רחל בשביל איחור הנדר כיון שלא יצאנו מכלל ב"נ עוד תעשה חסד עם דוד שיכול להוכיח לבני דורו שכשר הוא לבוא בקהל וכמ"ש:

או יאמר באופן אחר בהקדים מ"ש אבא מארי ז"ל בפי' כי' הפסוקים של ויכוח מיכל עם דוד שאמרה לו מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום וכו' כהגלות נגלות אחד הריקים ויאמר דוד וכו' לפני ה' אשר בחר בי מאביך וכו' ושחקתי לפניו וכו' ע"כ ואמרו

רז"ל שאמרה לו בית אבי לא היו עושים כן והוא השיב לה בית אביך היו מכבדים את עצמם וכתב הוא זיל דהכונה בהקדים מה דפליגי הרמב"ם והרא"ש על זקן ואינו לפי כבודו דפטור להשיב אבידה אם רצה להחמיר על עצמו ולהשיב דהרמב"ם כתב דיחזיר ותע"ב והרא"ש כתב דאינו רשאי להבזות תורתו והנה בית שאול ס"ל כהרא"ש דאסור ולכן אפי' במקום מצוה לא היו רוצים לבזות את עצמם אבל דוד ס"ל כהרמב"ם דלכבוד שמים מותר לכן אמר ושחקתי לפניו וכו' ובכאן יעקב שאמר ליוסף אעפ"י שהוא מלך שהוא בעצמו יוליכנו למערת המכפלה ושמא יאמר יוסף שהלכה הוא כהרא"ש דאינו יכול למחול על כבודו אפי' במקום מצוה ויעקב אמר לו שהלכה הוא כהרמב"ם ובמקום מצוה יכול למחול על כבודו ולכן אמר לי ועשית עמדי חסד אל תקרי עמדי אלא עם דוד להורות דמלבד החסד שעושה עמו ג"כ עושה חסד עם דוד שגם הוא הסכים להלכה כהרמב"ם וכמ"ש. ובכן נבא למאמר הנצב פתח השער דבמאי פליגי וכתב ה' שארית יעקב דפליגי בזה והוא עפ"י תשו' הרב בית יעקב ז"ל דמחלק בן צנעה לפרהסיא חד ס"ל דוד דוקא קאמר דהיה משבח עצמו במה שהיה עושה בצנעה בתוך ביתו וחד ס"ל אפי' בפרהסיא אבל לע"ד נר' כמ"ש המפרשים שהצדיקים נתפסים בעון הדור ויש הפרש בין צדיק שהוא טוב לשמים לבד ובין צדיק שהוא טוב לשמים ולבריות ולכן חד ס"ל דהתפלל דוד מפני שהיה חסיד לשמים ולכן התפלל וחד ס"ל דאפי' שהיה טוב לשמים ולבריות אפ"ה התפלל שלא יתפס בעידן ריתחא כמו המאורע הזה שאנחנו עסוקים בהספדו שהיה טוב לשמים ולבריות שבעו"ה נתפס בעון הדור שצריך לבכות עליו ולהשתדל לתת נחת רוח לנשמתו שבזה יסלק חרון אפו מעל כל עמו ישראל ועפ"י האמור לעיל דחטא ראובן היה תלוי אם היה להם דין ב"נ אז אנוסת אביו ומפותת אביו אסורה לבנו אבל אם היה להם דין ישראל לא חטא מפני כי אנוסת אביו ומפותת אביו מותרת לבנו ועפ"ז נר' כונת המסרה כי עלית משכבי אביך מטרף בני עלית עלית למרום ע"כ ועיין להרב פני דוד בפ' ויחי מ"ש ועפ"י דרכו אפשר שיובן עם האמור לעיל שגם יעקב היה מסופק בדבר והניחו עד משה כמ"ש רז"ל אני איני מקרבך ואיני מרחיקך וכו' שהכונה שאומרת המסרה כי עלית משכבי אביך אפ"ה לא חטאת בזה מפני שדין ישראל יש לכם ואנוסת אביו ומפותת אביו מותרת לבנו והראיה לזה שמטרף בני עלית שאחיך היו רוצים להרוג את יוסף לפי סברתם שדין ישראל יש להם ואתה הצלתו מידם ש"מ דיחיד ורבים הלכה כרבים דדין ישראל יש לכם זאת ועוד אחרת עלית למרום משה עלה למרום אז נתברר הדבר שדין ישראל יש לכם וכמ"ש:

או יאמר באופן אחר מאמר הנז"ל ועשית עמדי חסד ואמת אל תקרי עמדי אלא עם דוד כמ"ש הרב פני דוד שם פ' ויחי משם חידושי הגרשוני דטעם דנשאר יעקב בחיים ומקיש הוא לזרעו כמ"ש רז"ל להורות שנקרא אל ולא חטא בשתי אחיות וכו' ואמרו בירוש' על ארונות שבחו מח"ל לארץ דקרי בהו וכו' וכפי זה דיעקב אע"ה לא חטא בשתי אחיות ולא מת אתי שפיר דלא שייך ביה מ"ש בירוש' זת"ד וכבר ידוע שיעקב נתן לדוד כ"ח שנים ואם ח"ו יוסף לא יוליך לאביו לארץ יאמרו דהטעם מפני דחטא בשתי אחיות ושייך ביה קרא דכתי' ותבואו ח"ו ומינה דהשנים שלו נפגמו ולא יועילו לדוד אבל בעשות לו החסד לקוברו בא"י מודיע לכל העולם שלא חטא והוא בחיים ולא שייך ביה קרא דכתיב והשנים שלו לא נפגמו ונמצא עושה חסד עם דוד כאמור ועם האמור לעיל משם המפרשים דלא היו ישראל ראוים לאותו העון דר"ל דלאותו לא היו ראוים אבל לעון אחר אין מפני שנוהג שבעולם מי שהוא בצרה וביסורין יבא לחטוא בע"ז כדכתי' והיה כי ירעב וכו' אבל מי שיש לו כל טוב אפילו שיבא לחטוא יחטא בג"ע ולא בע"ז כדכתי' וישמן ישרון וכו' דעפ"ז נר' שיובן מאמר רז"ל בנים גדלתי ורוממתי במן והם פשעו בי בעגל ע"כ דהכונה כיון שלא היו ישראל בצרה ויסורין דאפי' כדי לאכול היה יורד להם המן איך יתכן שיבואו לפסוע בעגל זה תימה ופשוט:

או נאמר באופן אחר מאמר הנ"ל ועשית עמדי חסד ואמת אל תקרי עמדי אלא עם דוד בהקדים מ"ש הרב שמע יעקב בפ' ויחי דבענין הקבורה היה מקום לחשש שיוסף לא ירצה לעשותו מפני האיסור ותבאו ותטמאו את ארצי וכו' ויוסף היה סבור שאין אומרים לאדם חטא בשביל שיזכה חברך על כן הוצרך יעקב להודיע כי לא יתפוש כשטה זו בענין זה יען איכא הכא דינא דגרמי דבעבורו ירד למצרים וכו' ויוסף השיבו אנכי אעשה כדבריך דבלא זה איכא היתרא ממ"ש הרב משפטי שמואל סי' ק"ב דמצד הדין הלכה היא דמוטב שיחטא בשביל שיזכה חברו אלא דאין מורים כן וכו' יעש"ב ועפ"י דרכו יובן לע"ד ג"כ המאמר הנ"ל וגם כבר אמרנו מ"ש רז"ל שלא היה ראוי דוד לאותו העון אלא שאם יחטא יחיד וכו' וצריך לומר שדוד תפס השיטה כדברי הרב משפטי שמואל שהלכה כן לכן אמר יעקב ליוסף ועשית עמדי חסד שבזה שתעשה מעשה שאומרים לו לאדם חטא כדי שיזכה חברך תעשה חסד עם דוד ג"כ שהוא תפס השיטה כך וכמ"ש ודו"ק:

דרוש ו להספד

לאשה גבירת:

ידוע הדבר ומפורסם הענין לפני מורי ורבותי גודל מעלת נשים צדקניות ובפרט אשה יקרה כזאת אשר אנו עסוקי' בהספדה. מן הראוי להספידה ולהודיע ברביה חסדה וטוב צדקתה. אשר נדבה רוחה ליסד בית תלמוד תורה פה עיר הקדש ללימוד תשב"ר ומשלמת שכירות הבית ושכר המלמדים והסופרים וספרים וכל צרכיהם לארבעים ילדים וגם מלבושים להילדים באופן שלא יחסר להם שום דבר ויתלמדו הנערים תורה הקדוש' וכתיבה. לאשה כזאת מן הראוי להללה ולשבחה. וחובה עלינו לפאר ולרומם את יופי שלמותה ונדבתה. וכמאמר החכם שלמה המלך עליו השלום תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה. הרי דקא מזהר לנו החכם דמלבד שכרה השמור לעת"ל ועוד זאת יתירה דחיובא רמיא עלינו להללה בשערי' מעשי':

והרב גאון עוזינו הרב מערכי לב זלה"ה בח"ב דרוש פ"ח פירש כוונת הכתוב הנ"ז בהקדים את הידוע מ"ש בתנחומא פרש' כי תשא פתח רבי תנחומא מתוקה שנת העובד אם מעט ואם הרבה יאכל דהכוונה דאף אם מת האדם בחצי ימיו יכול לתבוע מהקדוש ברוך הוא אילולי סילקתני מן העולם הזה הייתי מרבה תורה ומצוות ומעשים טובים והקדוש ברוך הוא משלם לו כל הזמן אשר היה ראוי להיות בחיים:

ועוד הביא מה שכתב הרב מוהראנ"ח זלה"ה בפרשת האזינו שהביא המאמר הנז' וכתב דכל זה שיכול ליטעון אילולי סילקתני הוא דווקא בעסק התורה אבל בקיום המצוות הכל לפי רוב המעשה לפי רוב השנים שיחיה כן ירבה שכרו. ועל זה חקר הרב ז"ל במחזיק ביד לומדי התורה אם מת בחצי ימיו אינו יכול ליטעון אילולי סילקתני דבקיום המצוות כבר כתב הרב מוהראנ"ח זלה"ה דהכל לפי רוב המעשה ותירץ הוא ז"ל על פי מה שכתב הרב בירך יצחק זלה"ה פרשת במדבר דפי' כוונת הכתוב והחכמה תחיה את בעליה דגם המחזיק יש לו שכר כתלמיד חכם עצמו ועוסק בתורה:

ובזה פי' כוונת המאמר הני נשי במאי זכיין דהכוונ' דכיון דהגשי' אין להם עסק התורה במאי זכיין לממון אילולי סילקתני ולזה השיב באקרויי בנייהו ומנערו לגברייהו דנמצה דיש להם דין מחזיק וכמו המחזיק ביד לומדי התורה יש לו שכר גם האשה של התלמיד חכם יש לה שכר כתלמיד חכם: ועוד פירש הרב זלה"ה כוונת המשנה כסוף מנחות אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמי' והקשו המפרשים זלה"ה דאיך אפשר שאחד המרבה שיכוין לבו לשמים שיהיה שכרו שוה להממעיט ואם אינו מכוין לבו לשמים א"כ פשי' שהממעיט שלבו לשמים שכרו הוא יתר על המרבה ופי' הוא ז"ל בההיא דאיתא במס' אבות אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס וכו' דהכוונה דידוע דאם עני אחד עשה איזהו פעולה טובה להעשיר בחינם אז העשיר ישלם

לו גמולו לפי רוב עושרו אבל אם עשה העני פעולה לעשיר בדרך שכיר או פועל הא ודאי לא ישלם לו העשיר כ"א כדי שכר פעולתו שנוהג ליקח מידי יום ביום במלאכתו ולא יותר כדרך השוכר את הפועלים. ומתני' דאבות עצה טובה קמל"ן אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס כדרך שכיר או פועל כי זהו נזק גדול לכם אלא הוי כעבדים המשמשים מאהבה בחינם שלא ע"מ לקבל פרס ואז תקבלו שכרו מאתו יתב' לפי נדבתי ורוב עושרו:

ובזה פי' אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים הכוונה דיכול להיות שהמרבה והממעיט יקבלו שכר בשוה והוא אם הממעיט יכוין לבו לשמים באהבה שלא ע"מ לקבל פרס והמרבה עבד הכי אלא שלא חי הממעיט כמו המרבה ויכול ליטעון אילוליסי לקתני וכו' ויטול שכרו בשוה הממעיט כמו המרבה יעש"ב:

אשר בזה פי' הרב מ"מ עט"ר מוה"ר רש"ל כוונת הכתוב שרות ישלם ה' פעולך ותהי משכורתך שלימה מעם ה' אלד'י ושר' אשר באת לחסות תחת כנפיו דהכוונה דבועז מבטיח לרות דמלבד שישלם ה' שכר פעולה וגם יהיה משכורתה שלימה אף לאחרי מותה והטעם אשר באת לחסות תחת כנפיו יתב' באהבה וחיבה במתנת חינם הא ודאי גם הוא ישלם לה גמולה כמדתה: ובזה נלע"ד לפ' כוונת הכתו' בתהלי' ס"ב אחת דבר אלקי"ם שתים זו שמעתי כי עוז לאלקי"ם ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. וכל המפר' אחזו צע"ר בכוונת הכתובים הללו ולפקע"ד עפי"ה הוא פשוט והוא דדהע"ה מלמדנו דהקב"ה בתחילת דברו כה דבר תעבדון את האלדי'ם: וז"א אחת דבר אלקי"ם דייקא ובמשמעות דבור זה איכא למשמע תעבדון כשכיר כפועל ואיכא למשמע עבודה מאהבה וכמ"ש בקרא לאהבה את ה' אלדיכ'ם ולעובדו ואם פירושו הכי תשלום השכר הוי לפי רוב עושרו יתב' וז"א כי טוז לאלקי'ם ולך ה' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו הכוונה לפי מעשיו אם מאהבה עובד במתנת חינם אף הקב"ה אינו מקפח שכרו ומשלם לו לפי רוב עושרו ואם עובד כשכיר משלם לו שכירות יומו הראוי לו ודו"ק: ניהדר אנפין לקוטב דרושינו אם כל בך הפליגו רז"ל בנשותיהן של ת"ח דיש להם דין מחזיק ויש להן שכר טוב בעמלן באקרויי בנייהו ומנטרן לגברייהו דבאמת השכל מחייב שהאשה תשתדל שיקראו בניה יוצאי מעיה וממתנת לבעלה עד שיבא מבית המד' כי הוא אדון שלה וזהו דרך ארץ לעשות כבוד בעלה עכ"ז הפליגו רז"ל ונתנו לה דין מחזיק ביד לומדי התו' ותשלום גמול כמחזיק עצמו כ"ש וק"ו באשה יקרה הזאת אשר אנו עסוקי' בהספדה דהיא אמת מחזקת ביד לומדי התו' הבל תשב"ר שאין בו חטא ומספקת להם כל צורכם

ונותנת להם פרס כדי שילמדו הא ודאי אשה כזאת ראוי לספר שבתה בבהכ"נ ושכרה הרבה מאד לעה"ב בלי ספק:

אשר זה נלע"ד כוונת הכתו' האמורי' במשלי וכ"ת עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון. פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה. צופיה הליכות ביתה ולחם עצלות לא תאכל קמו בנים ויאשרוה בעלה ויהללה. רבות בנות עשו חייל ואת עלית על כולנה שקר החן והכל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל. תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה. והדקדוקי' רבו וכל המפ' פירשו לפי דרכ' הלא בספרתם:

ולענ"ד נר' לפ' בדרך פשט ובהקדי' מ"ש בזוה"ק פ' בלק צאי לך בעקבי הצאן אילין בתי כנסיו' ובתי מדרשו' ורעי את גדיותיך אילין תשב"ר שלא טעמו טעם חובא בעלמא אל משכנות הרועי' אילין מלמדי התינוקו' וראשי ישיבות עכ"ל. ואף דהזוה"ק מדבר לפי סודן של דברי' כידוע לי"ח מ"מ הפשט לא יופשט וכוונת הכתו' כך הוא לפי דרכו דרך הק' אם לא תדעי לך היפה בנשים איזו היא אשה משובחת דיש ה שכ"ט לעוה"ב הקרן קיימת אם היא משכמת לבהכ"נ וגם מחזקת בלימוד תשב"ר והמלמדים שיהיו חכמים ויראי חטא הא ודאי שכרה שמור לעוה"ב וכדאית' במתני' אלו דברים שאדם עושה אותן אוכל מפרותיהן בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב ומכללם השכמת בהכ"נ וז"א אם לא תדעי לך היפה בנשים אין הכוונה ביופי הגשמי חלילה וחס כ"א היפה בנשים לעוה"ב צאי לך בעקבי הצאן אילין בתי כנסיות וכמ"ד שהוא באמת ביהכ"נ וגם מצו"ר איכא שהיא כנגד כולם ורעי את גדיותיך אילין תשב"ר שלא טעמו טעם חטא להחזיק בידם אל משכנות הרועים שיהיו המלמדים שהם הרועים חכמים וחשובים ויראי חטא הא ודאי זאת היא האשה יפה בנשים משובחת לעת"ל ופשוט:

נקוט מהא דאיכא ג' כיתי נשים כי גדלה מעלתן הא' נשי הת"ח דזכיין באקרויי בנייהו וכו' כדין מחזיק. והב' המחזקת עצמה דמעלתה יותר גדולה וכמו שעשתה האשה רבת המעלות אשר אנו עסוקים בהספדה כנ"ז. והג' היא האשה הצנוע' וכמ"ש בתנחומא פ' במדבר דכל אשה שמצנעת עצמה אפי' אינה ישראלית ראויה היא שתנשא לכ"ג ותעמיד כהנים גדולים. וכן מצאנו ראינו שכל הטעם שהותר דהע"ה לבא בקהל הוא מטע' דדרשי' עמוני ולא אמונית מואבי ולא מואבית ובודאי כי עיקר הטעם הוא דדרשי' טעמא דקרא על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים דרכו של איש לקדם ואין דרכה של אשה לקדם משו' דכל כבודה בת מלך פנימה וכמ"ש ביבמות דע"ז יע"ש: וחזה הוית להר' תנא בפרשת דרכים שהביא מ"ש הסמ"ג לאוין קי"ד שנינו ביבמו' עמוני ומואבי אסורין והנקבות מותרות מיד והרי מקרא הוא אומר כי בעמון היה טעם זה דלא קדמו

אבל מואבי' קדמו כמו בני עשיו שאמר הכתוב אוכל בכסף תשבירני כאשר עשו לי בני עשיו והמואבים היושבים בער וגו' אלא דהמואבי' שכרו את בלעם אלא דמב' טעמים נשים מותרו' דאין דרכה של אשה לקד' ולא לשכור עכ"ל:

והקשה עליו הרב פ"ד ז"ל וז"ל ונוראות נפלאתי שהוי הפך ש"ס ערוך בפ' חלק אמרי' בן קיסמא גדולה לנימה שהרחיקה שתי משפחות מישר' שנאמר לא יבא עמוני ומואבי וגו' ע"ד אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וגו' הרי טעמא דקרא דלא קדמו קאי אתרוויהו וצ"ע ע"כ ע"ש:

ואני עני ב"א בתר דלחיכנא עפרא דתחות רגלוי לא ידענא מה לו כי יצעק על הסמ"ג מאחר דגם הסמ"ג זלה"ה הביא ראיה מקרא כאשר עשו לי בני עשיו וגו' ובמואבים היושבים וגו' ואם כן היה לו להקשות קראי אהדדי ואם יתורצו הקראי גם הסמ"ג יתורץ והרא"ם זלה"ה תירץ דהמואבים קדמו בשכר והיה להם לקדם בחינם וממילא הכל יבא על נכון וקושיית הרב פ"ד ז"ל היא לו נסתרה דמואב קידמו בשכר ועמון לא קדמו. אפי' בשכר:

מעתה הבא נא אבוא לבאר כוונת הכתובי' והוא דבתחי' מיירי באשת גברת אשת סוחר וכמ"ש נודע בשערים בעלה וגו' סדין עשתה ותמכור וגו' ועכ"ז אף דעוז והדר לבושה והיא אשת סוחר עשירה עכ"ז ותשחק ליום אחרון דהיינו ליום המיתה וכמ"ש רד"ק ז"ל והדר מפרש הא כיצד פיה פתחה בחכמה דהכוונה דבמאמר פיה ציוותה ברוחב הכוונה ללמד תורה לאחרים בחינם ובפרט לתשב"ר וז"א ותורת חסד וכמ"ש רז"ל איזו תורת חסד זו תורה המלמדת לאחרים בחינם וכאשר עשתה הגבירת שאנו עסוקים בהספדה. ועוד יש אחרת שהיא צנועה וגם היא מעלתה גדולה. וז"א צופייה הליכות ביתה הכוונה דכשהיא נזהרה דאינה יוצאה מפתח ביתה כ"א דווקא עיניה נותנת בכל עניני ביתה דווקא ובזה מרווחת דלא תאכל לחם עצלות הכונה כיון שהיא כבודה אינה לוקה בשביל שלא קדמו בלחם ואפי' אם היא משאר אומות מותרת לבא בקהל מיד ועו' יש נשי הת"ח אשר הן זוכות לעוה"ב באקרויי בנייהו ומנטרן לגברייהו וז"א קמו בניה ויאשרוה בעלה ויהללה ואחר כך אמר רבות בנות עשו חייל ואת עלית על כולנה דהיינו המחזקת ידי לומדי התו' מאחר שהיא גרמה שיהיה יראת ה' בילדים ומוסר השכל היא תתהלל וראויה לקבל שכר מפרי ידיה שמספקת כ"כ הוצאות לקייום התו' ולאשה כזאת ויהללוה בשערים דייקא בבכ"נ שערים המצויינים מעשיה ביל"א ואמן:

דרוש ז להספד

שדרשתי בפטי' הרב ראש"ל מוה"ר אחד היה אברהם אשכנזי זצוק"ל: והנושא בא ונפל ממנו רב גם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו, הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו:
איתא במס' בתרא ד' צ"א ע"א אמר רב חנן אותו היום שנפטר אאע"ה עמדו כל גדולי הדור בשורה ואמרו אוי לו לעולם שאבד מנהיגו ואוי לה לספינה שאבדה קברניטה עכ"ל:
ידוו הדווים ויספדו הספדנים בקול מר כשופר על אבודה גדולה שאבדנו את ר' סימון נפלה עטרת ראשינו אוי נא לנו אהה עלינו! הנמצא כזה הנלך ונבקשהו הנמצא כמוהו.
גאון מפורסם בקי בכל הש"ס וגם בכל. הפוס' ראשונים ואחרונים כל תשו' הרשב"א כמאן דמנח בכיסתיה כל שיטות מקובצות לרבינו בצלאל שי' הרמ"ה ז"ל בקי בהן.
אך יום צרה ותוכחה היום הזה נתקיים בנו מ"ש הנביא איכה ישבה בדד העיר רבתי עם היתה כאלמנה אין לנו תמורתו: ואולם לנו לדעת למה המשיל הנביא את ירושלם כאלמנה ומה דמות יערוך ואם היה אומר היתה אלמנה היה צודק שכיון שנחרב הבית וליכא השראת שכינה שייך לומר שנשארה אלמנה ממש אכל אומרו היתה כאלמנה לנו לדעת מה כיון הנביא להמשילה לאלמנה. אמנם נלע"ד וטרם כל לנו להבין מה שקונן דהע"ה על יהונתן צר לי אחי יהונתן נעמת לי מאד נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים. דיל"ד הני תלתא לי דכתיבי נראים כפול צר לי עליך נעמת לי נפלאתה אהבתך לי. ותו ק' אומרו מאהבת נשים דמה שייך לומר מאהבת נשים וכל המפ' ז"ל פי' לפי גודל ורוחב דעתם. ואני עני ב"א נלע"ד לפרש בדרך פשט ממש והוא לפי מה שראיתי להרב החסיד גאון עוזינו בס' שארית יעקב דפי' כונת הכתוב האמור בדהע"ה כשהיה מקונן על אבנר אחר שסיים הקינה הכמות נבל וגו' ובכו כל העם חזר ואמר הלא תדעו כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל ויוסף כל העם לבכות. דלכאו' ק' מאי חדית לנו דוד הע"ה הלא ידוע וניכר לכל שאבנר היה שר הצבא ראש הסנהדרין והוא ז"ל תריץ וטי"ב דדע"ה כונתו באומרו הלא תדעו וגו' שהיה בוכה על עצמו שנפל מגדולתו אותו היום דבהיות אבנר שר הצבא שלו היה כבודו גדול על דרך מגדולת העבד ניכר גדולת רבו וכשמת אבנר נפל מגדולתו וז"א סלא תדעו כי שר וגדול הכונה שר שהוא אבנר וגדול על עצמו היה אומר דהע"ה נפל סיום הזה בישר' אתד"ק וש"י. ואם זה נאמר כשמת משנה שלו שנפל הגדול מגדולתו כ"ש וק"ו כשמת הגדול עצמו בעוה"ר שאבדנו גדול אדונינו אבידה שאינה חוזרת אין לנו תמורתו פשי' ופשי' דנפל כבודינו הדרת כלילינו ולזה אין צריך שום ראיה מדהע"ה כי מעשים בכל יום בכל איש כי ימות הלא תראו אלמנתו כמה נגרעה מערכה אפי' אם תהיה בת גדולים עשירי עם אפי"ה במות בעלה תלבש שחורים

ותתעטף שחורים ולא תתקשט כאשר היתה באמנה בחיי בעלה וצריכה לילך ולבקש מי ישגיח עליה ועל ילדיה. וה"ה נמי דומה בדומה אנו בעוה"ר יתומים היינו ואין אב לתורה ולתעודה דניכר חסרונו שהגיע לנו דומיא דאלמנה ממש. וזה אמרתי שמקונן הנביא איכה ישבה בדד העיר רבתי עם דהן אמת דאיכא רבנים וחכמים רבים ועצומים אבל עכ"ז נקראת ישבה בדד יען אבדנו גאון הדור מפורסם בכל קצוי תבל. וז"א היתה כאלמנה ממש ודו"ק: וזה יהיה פשט הכתוב דהנה דהע"ה בהתחברו עם יהונתן בן שאול היה כבודו של דהע"ה גדול מאד בעיני כל העם על דרך מ"ש רז"ל מאן דמשתעי ריש לקיש בהדיה בשוקא יהבין ליה עיסקא בלא סהדי כ"ש לגבי דוד שהיה יהונתן מכבדו ביתר שאת עד שאמר לו אתה תהיה למלך ואני אהיה לך למשנה והיה מהנהו ומנעים לו יותר מדאי ונמשך לו הארה ממנו על דרך שפי' הרב ז"ל בכונת ויהי נועם האומרים בליל מוצאי ש"ק שהוא להמשיך אור חוזר מהבינה מתפי' שעשינו בש"ק לששת ימי החול. ועיקר אהבתם היתה מסיבה כי יהונתן היה אוהב לדוד הע"ה אהבה עזה לעיני כל העם. וז"א צר "לי" עליך אחי יהונתן דהכונה דאחר שגמר הקינה על שאול ועל יהונתן בנות ישראל אל שאול בכינה וגו' יצא לקונן על עצמו שאבד חבר טוב שהיה מתכבד בו וז"א צר "לי" עליך אחי יהונתן נעמת לו שהיתי מקבל הארה וכבוד ממך והסיבה שהיית מראה לי פנים של אהבה עזה בתכלית שהית אתה אוהב אותי הרבה. וז"א נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים וא"כ אני עתה נשארתי כמו אשה אלמנה על בעל גמורים:

ובזה פי' הרב הגדול מר מחותני נר"ו בשעת ההספד כו' המאמר אותו היום שמת אאע"ה עמדו כל גדולי הדור בשורה ואמרו אוי לו לדור שאבד מנהיגו ואוי לה לספינה שאבדה קברניטה שהכונה דזה ההספד שייך לגדולי הדור שהרגישו תיכף במיתתו של אאע"ה וחסרונו שבסיבתו ניכר חסרונם. האמנם לשון הגמ' בב"ב דצ"א ע"א אינו כן אלא עמדו כל גדולי עכו"ם בשורה ואמרו אוי לו לעולם שאבד מנהיגו ואוי לה לספינה וכו' והנה בשינוי זה שעמדו כל גדולי עכו"ם לא אירייא דבאותו זמן לא היו ישראל זולת יצחק בנו יחידו וגדולי העכו"ם שהיו באותו הדור היו מתכבדים בו שראו והבינו גדולתו ויקר ערכו ועמדו עליו בשורה להספידו. אך השינוי שראינו שאמרו אוי לו לעולם לא ידענו מה היה לו לעולם. ותו דלפי גירסא זאת לא היו צריכים עוד לומר ואוי לה לספינה שהספינה בכלל העולם היא. אבל האמת דהגירסא הנכונה נראה דהיא אוי לו. לעולם דוקא. והענין דכ' הרב דברי שלמה בפ' אמור משם חכם אחד קדוש דד' תועליות נמשכים מן הצדיק בהיותו בעולם הא' שהקב"ה גוזר גזרה והצדיק מבטלה וכמ"ש צדיק מושל ביראת אלד'ים (וכנגד זה אנו עושים הקריעה) הב' שע"י היסורין שסובל מגן וצנה לדור

וכמ"ש והוא מחולל מפשעינו (וכנגד זה אנו יוצאים חלוצי כתף) והג' שעל ידו מוריד השפע בעולם וכמ"ש כל העולם ניזון בשביל' חנינא בני (וכנגד זה אנו מורידין עליו דמעות) והד' שיש בו השראת שכינה וכמ"ש ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם בתוכו לא נאמר אלא בתוכם דהקב"ה משרה עליו שכינתו (וכנגד זה אנו מתאבלים עליו) אמור מעתה דלגבי אאע"ה עדין לא היה חולי בעולם וגם לא היה ביטול גזרה דבמהפכת סדום בקש מהקב"ה אם יש צדיקים בעיר שיגינו עליה ולא מצא פש גבן שני תועליות שגם אוה"ע ראו בעיניהם בזמן אאע"ה השפע שהיה יורד בזכותו. וגם ראו שהקב"ה השרה שכינתו עליו דאמר המכסה אני מאברהם וגו' ועל שתים אלה עמדו כל גדולי הדור אף אוה"ע בשורה ואמרו אוי לו לעולם שאבד מנהיגו שהוא השפע שהיה יורד להם בזכותו שראו באותו היום שנפסק כרגע. ועוד אמרו אוי לה לספינה שאבדה קברניטה היינו על גופו של אאע"ה שהיה הקב"ה משרה שכינתו בתוכו דחסר עתה השראת שכינה ודו"ק: ובא"א נלע"ד לפ' כו' הכתוב הלא תדעו כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל. דלכאו' יל"ד דלמה נקט בלשון תמיהה הלא תדעו ולא נקט בדרך תדעו כי שר וגדול וגו'. ותו למה דקדק לומר היום הזה. ואמנם נלע"ד דנקט בלשון הזה בכונה מכוונת. והן קדם מצוה להביא מה שפי' מוה"ר שאנו עסוקים בהספדו ז"ל בהקדי' לתת טעם למ"ש רז"ל ע"פ וזרח השמש ובא השמש עד שלא שקעה שמשו של צדיק זרח שמשו של צדיק אחר. דנר' מפשטן של דברים דלפי"ד חיוב הקב"ה לזרות צדיק אחר. ולנו לדעת מהיכא תיתי חיוב זה וכתב הוא ז"ל במאי דאיכא פלוגתא דרבוואתא בענין מלוה על משכון והמלוה מחל לו את החוב והמשכון יוצא מתח"י המלוה דהמרדכי פ"ק דסנהדרין ס"ל דהויא מחילה וצריך המשכון להחזירו. ולדעת העיטור והרשב"א בחי' לגיטין והר"ן ז"ל בחי' ס"ל דלא הויא מחילה וא"כ היה מקום למדה"ד לקטרג כיון דהקב"ה לוקח הצדיק בידוע כדי שיחזרו בתשו' ולכפר על הדור. ואחר ששבו בתשו' ומחל להם הקב"ה יש ביד הקב"ה להעמיד המשכון בידו שלא יזרח צדיק אחר וכדעת העיטור והרשב"א והר"ן אבל האמת דלא איפליגו רבוואתא אלא דיכול המלוה לטעון טענת השטאה וכלפי שמיא לא שייך השטאה ח"ו שאמר שובו בני' שובבי' איכא משובותיכם וא"כ חייב הקב"ה להחדר המשכון דהיינו שיולד צדיק אחר ולא ישאר הדור יתום והוי מגן וצנה ע"כ צרה שלא תבא ודבר אלד'ילו יקום לעולם. והקב"ה כיון דחפצו יתב' דלהוו צדיקים כדור להגן עליהם אתי על מדמ"ד דחייב להביא צדיק אחר מטעמא אחרינא דאיתא בנדרים דל"ה ע"ב אמרי' הכל צריכים דעת חוץ ממחוסרי כפרה ופי' הר"ן ז"ל בד"ה חוץ דטעמא דהני כיון שלא באו לכפרה אלא לאשתרויי לאכול בקדשי' אין צריכים דעת בעלים ע"ש. וא"כ

בפטירת הצדיק דהוי לכפר על הדור לכ"ע צריך דעת בעלים. וא"כ הקב"ה היה צריך להודיעינו סיבת מיתת הצדיק אם נוטלו לכפרה קודם המיתה בכדי שבשעת המיתה ידעו ויהתפרו הבעלים. וכל שלא הודיענו הקב"ה קודם מיתתו ליכא דעת בעלים וחייב הקב"ה להחזיר צדיק אחר גברא בחריקיה וביני ביני שבים ישראל בתשובה כלימה במיתת הצדיק הראשון ונשאר הצדיק הב' להגן על הדור. ומעתה ז"א הלא תדעו הכונה שלא תתרשלו מלהספיד לצדיק כי לא ידעתם קודם המיתה ולא נתכפרו וצריך הקב"ה להחזיר לכם צדיק אחד שאף לממונכם שלא ידעתם שיזרח צדיק אחר מ"מ עד שיתגדל ההוא צדיק גמור צריכים לבכות על צדיק זה כי נפל היום "הזה" בישראל כי לפי שעה חסורי מחסרא. ור"ת הז"ה הודה זיוה הדרה אתד"ק ז"ל:

ולפקע"ד נר' לפרשו בא"א אי ניחא קמי שמיא בדרך פשטי והוא בהק' מה שראיתי לאביו של הגאון מהר"ח פאלאג'י ז"ל בס' חלקם בחיים שהביא מ"ש בספרי פ' וזאת הברכה ויבכו בנ"י את משה הרי אחד ויתמו ימי הרי שנים בכי אבל משה הרי ג' לבכי וא"כ ל' יום מה טיבם אלא מלמד שבכו אותו קודם למיתה ל' יום עכ"ל והק' הוא ז"ל דאיתא בירו' ע"פ ויהי לשבעת הימים ששמר הקב"ה על עולמו אבל שבעת ימים ופריך ומתאבלים קודם שימות המת אלא ב"ו אינו יודע אבל הקב"ה יודע הרי להדיא דאין מתאבלים קודם שימות המת והיכי בכו למשה רע"ה ל' יום קודם. והוא ז"ל תריץ יט'ב עפ"י מאי דאיתא בכתו' פ' הנושא דההוא יומא דנח נפשיה דרבי גזרו רבנן תעניתא ובעו רחמי אמרי כל מאן דאמר נח נפשיה דרבי ידקר בחרב. מוכח מזה דרחמים ותפי' ובכיה צריך לעשות על הצדיק קודם שימות וא"כ אפשר דמה שהיו בוכים על מרע"ה ל' יום קודם היינו דידעו שימות בן ק"ך והיו מתפללים שלא ימות באופן החיוב מוטל על ישראל כשרואים הצדיק שהכביד עליו חוליו חייבים להתפלל ולבקש רחמים עליו כאשר עשינו למוה"ר שאנו עסוקים בהספדו סליחות ותהלים ותקון כרת ובעוה"ר עליונים נצחו את רבי. ואולם אם נהרג איזה אדם כאשר בעוה"ר אירע לחתנו ח' נסימאג'י שהיה בחור ויצא מפעה"ק בריא עדיף ונהרג בלילה בזה כיון שלא היה ידיעה לשום אדם מהיכא תיתי להתפלל עליו ועתה זה היה מקונן דהע"ה על אבנר דאם היה מת מחמת חולי היה אופן להתפלל עליו אבל כיון שנהרג לא הים באפשרי להתפלל. וז"א הלא תדעו הכונה לא נודע לאדם שימות להתפלל שהרי היום הזה נפל מת ולזה דקדק בדבריו לומר כי שר וגדול נפל היום הזה בישראל ודו"ק:

כללא דמלתא חיובא רמיא עלינו להספיד לצדיק ובפרט גדול הדור אין לנו תמורתו וכדאיתא במד"ר פ' מקץ אמר ריש לקיש חכם שמת אין לנו תמורתו השבטים מצאו

מציאה ויצא לבם ויחרדו אנו שאבדנו את ר' סימון עאכ"ו. וה' נזה"ק הק' על המאמר הזה דמה שייכות לק"ו הזה לעורר הבכי. והוא ז"ל תריץ יט"ב והוא דידוע דה' מאמרים סותרים זה את זה דבמקום אחד או' דמיתת הצדיק היא לכפרה ובמקום אחר אומר דהוי מפני הרעה העתידה. אמור מעתה דמי שאינו בוכה על פטירת הצדיק יש לו מקום פטור מאחר דספיקא הוי אי הוי לכפרה וצריך לבכות או הוי מפני הרעה העתידה ואין צריך לבכות. רק כשהוא חכם גדול אזי אין פוטר אותו דעכ"פ חלק חכמתו נעדר ממנו ובזה ליכא שום ספק. מעתה זהו כונת המדר' חכם שמת אין לנו תמורתו ובודאי צריך לבכותו ולהספידו מפני חלק חכמתו שהוא ודאי שנאבד ממנו. וע"ז הביא הק"ו השבטים מצאו מציאה והיה ספק שמא יבא אליהם רעה שיתעולל עליהם או באמת שכח אותה הממונה של יוסף הצדיק ע"ה ולא תאונה אליהם רעה ועכ"ז ויצאו לבם ויחרדו אנו שאבדנו את ר' סימון שהיא אבידה ודאית שחסר ממנו חלק חכמתו עאכ"ו. ובזה פי' עט"ר מו"ר בעה"מ בני בנימין ז"ל כו' המאמר כל המתפצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו דאיך הוא מדה כנגד מדה. ואולם עפי"ה הנה נכון ונקדים עוד מאי דאיתא במס' נדה ד' ס"א ע"ב ת"ר בגד שאבד בו כלאים הרי זה לא ימכרנו לנכרי אבל עושה ממנו תכריכין למת ע"כ. והכונה דגבי מת ליכא איסור דכלאים. והתוס' שם בד"ה אבל עושה וכו' הק' וז"ל וא"ת איך עתה אנו נוהגין להסיר הציצית מטליתות המתים והרי במתי מדבר מצינו שהיה להם כדאיתא בפ' הספינה ותי' וז"ל מיהו ל"ק שבכל ט"ב היו נכנסים לקבריהם חיים ולמחר הכרוז יוצא הבדלו החיים מתוך המתים כדאיתא באיכה רבתי עכ"ל הצריך וה' זרע יצחק בפ' ויחי הק' ע"ד התוס' הללו וז"ל נר' מדבריהם דמפני שהיו נכנסים לקבריהם חיים היה להם דין חיים ממש וחייבי' בציצית ואמטו"ל הי' להם ציצית וק' דסוף סוף הוו עבדי איסורא דהרי הציצית שלהם היה כלאים ומדברי המדר' משמע שהיו ישנים בקבריהם בלילה וכסות לילה פטורה מן הציצית ואיך היו עוברים על איסור כלאים שלא במקום מצוה ובשלמא לפי הס"ד של התוס' דמשעה שהיו נכנסים היו נחשבים כמתים ניחא דבמתים חפשי וליכא איסור כלאים אבל לתירוצם שהיה להם דין חיים איך היו עוברים על איסור כלאים שלא במקום מצוה. ועט"ר מו"ר ז"ל הק' עליו דגם לפי הס"ד של התוס' היכי ניחא ליה להרב ז"ל מאחר שהיה ספק שמא ימות או לא ואפשר שיהיה בחיים והרי קי"ל הגוסס והיוצא ליהרג הרי הוא כחי לכל דבריו ואעפ"י שרוב גוססים למיתה וא"כ קושיתו אלימא אף לפי הס"ד של התוס' והוא ז"ל מפרק לה דיש לחלק בין גוסס למתי מדבר אף שהיו חיים ובריאים כיון שנכנסים לקבריהם היו מתיאשים מן החיים והיו מניחים את הודאי שהיו חיים ונוטלים את הספק דשמא ימותו אבל הגוסס

כיון דאיכא מיעוטא דניצולו לא היו מתייאשים מן החיים ומשו"ה הוי כחי לכל דבריו אמור מעתה דהמתעצל בהספדו של חכם הא ודאי דטעמו משום דמסתפק שמא מיתתו מפני הרעה העתידה ב"מ ומניח את הודאי דאבדנו חלק חכמתו בודאי ולאיש כזה ראוי לעונשו כמתי מדבר שהיו נקברים בחייהם שהיו נוטלים את הספק שמא ימותו ומניים את הודאי שהם חיים וקיימים ודו"ק וש"י:

אשר עפ"י דברי ה' נזה"ק ז"ל דהשבטים חששו על הספק ויצא לבם ויחרדו פירשתי בעניותי כו' יהודה כשבא יוסף אל אחיו ואמרו כולם לכו ונהרגהו וגו' ונראה מה יהיו חלומותיו ויאחר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו. דלכאורה יש להבין מה היה עון יוסף וכי בשביל שחלם שאין בידו למושפה החלומו' יתחייב מיתה אף לפי הטעם שהי' מביא דכתם רעה הלא בעיניו ובדעתו הבין שהיה עונות והיה מספר לאביהם שיוכיחם אם יש בידם עונות האם בשביל זה יתחייב מיתה. ותו ק' תשו' יהודה מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו לא ידענו הלא כבר פירשו דבריהם דטעם הריגתו היה לראות מה יהיה חלומותיו ואיך יאמר מה בצע הא ודאי דיהודה לא היתה כונת קושיתו על הריגתו אלא עיקר חששתו ותמיהתו היתה וכסינו את דמו זה משמע עיקר התמיהה. וגם דבריו אלו לא ידענו מה פירושם דכיסוי הדם היתה הכוונה שיהיה בסוד שלא יצטער יעקב אע"ה וא"כ לא ידענו כו' יהודה באומרו מה בצע וגו' אמנם נר' לפקע"ד אי ניחא קמיה שמיא לפ' הכונה בהקדים מאי דאיתא במס' סנהדרין ד' נ"ע ת"ר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו זה אבר מן החי ר' חנינא בן גמליאל או' אף דם מן החי מ"ט דר' חנינא קרי ביה בשר בנפשו לא תאכלו דמו בנפשו לא תאכלו. ורבנן ההוא למשרי אמ"ה דשרצים הוא דאתא. ושם בע"ב פירשו בסוגיא מאי תלמודא. ופי' רש"י כלומר היכי משמע מהאי קרא דממעט שרצים. אמ"ר הונא דמו מי שדמו חלוק מבשרו יצאו שרצים שאין דמן חלוק מבשרן כלו' דדם שרצים לא הוזהרו עליו משום דם אלא משום שרץ. שאם אכל דם שרצים אינו חייב. משום דם כדאיתא בכריתות עכ"ל:

והנה הכ"מ ז"ל בפ"ה מה' מלכים ה' י"א פסק וז"ל אחד האבר ואחד הבשר הפורש מן הבהמה ומן החיה בן נח חייב עליו אבל מן העוף יראה לי שאין בן נח נהרג על אבר מן החי דעוף עכ"ל והראב"ד ז"ל השיג עליו וז"ל א"א נ"ל שזה טעות סופר וצ"ל אבל מן השרץ עכ"ל. ומרן ז"ל בכ"מ הק' על הרמז"ל וז"ל וא"ת והא בפ' ד' מיתות מיעטו שרצים מקרא דדמו ואם איתא עוף נמי הו"ל למעוטי מיתורא דדמו ותי' וז"ל וי"ל דכי ממעטינן שרצים היינו דמותרים לכתחילה אבל עופות נהי דאינו נהרג על אמ"ה דידהו מ"מ איסורא מיהא איכא כיון דלא אמעיטו מקרא דדמו:

ואני עני ב"א לא זכיתי להבין דב"ק מאי קשיא ליה דהי"ל למעוטי אמ"ה דעוף מקרא דדמו הא שרצים דאימעיטו הוא דמשמעות הכתוב מי שדמו חלוק מבשרו וכו' והיכי הוה אפשר למעט עופות שאין דמן חלוק מבשרן כדאיתא בכריתות דף כ"א ופסקה הרמז"ל בפ"ו מה' מ"א ה' א' יע"ש והיכי הוה אפשר למעט אמ"ה דעוף. וגם תירוצו ז"ל לא זכיתי להבינו דבר' דמודה הר"מ באמ"ה דעוף אף דאינו נהרג איסורא איכא ובהכי שפיר גריס בדברי הרמז"ל דאמ"ה דעוף מותר והכונה דאינו נהרג. והלא הרמז"ל גופיה בפ"ה מה' מ"א פסק הרמז"ל וז"ל מפי השמועה למדו שזה שנאמר בתורה לא תאכל הנפש עם הבשר לאסור אמ"ה. ועל אמ"ה אמר לנח אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו ואיסור אמ"ה נוהג בבהמה חיה ועוף וכו' יע"ש הרי דאזהרת בני נח לאמ"ה ס"ל להרמז"ל שהוא מאך בשר בנפשו דמו וגו' ואזהרתן זוהי מיתתן וא"כ איך יוצדק מה שרצה להליץ הוא ז"ל בעד הרמז"ל. ואולם אפשר ליישב ואיכמ"ל. וה' מגדל עוז רצה ליישב השגת הראב"ד ז"ל וכתב וז"ל ואני או' תמה אני על הפרץ מי הביאו לכלל בשר וכו' וההיא בפ' ד' מיתות דחיה בעלמא הוא דקא דחי ליה עכ"ל. ובאמת פלא דהרי בד' נ"ט ע"ב כבר פי' להדיא מי שדמו חלוק מבשרו יצאו שרצים והבאתי הסוגיא לעיל ומאי קאמר מי הביא השרץ לכלל בשר ודחיה בעלמא קא דחי הש"ס ולדידי צע"ר: עו"נ מ"ש הרב החסיד גאון עוזינו שמע יעקב ז"ל בפ' וישב שדקדק הוא ז"ל בדיבת יוסף שהיה מספר לאביו חשודין בניך על אמ"ה דלמה נקט חשודין ולא אמר אוכלים אמ"ה והוא ז"ל המציא כמה דינים שיש מחלוקת בדין אמ"ה ומכללם הביא הך פלוגתא דהר"מ והראב"ד באמ"ה לגבי בני נח דלדעת הרמז"ל שפי ולד' הראב"ד ז"ל אחיו ויוסף הצדיק היה ד בס' הראב"ד דאסור והשבטים הוה ס"ל כס' הרמז"ל דשרי ולכך נקט חשודים בניך על אמ"ה דעוף אך האמת קרי מרן ז"ל בכ"מ על הרמז"ל דאם איתא דאמ"ה דעוף שרי א"כ אמאי לא תירצו דתיבת דמו למעוטי אמ"ה דעוף דשרי היא קו' חזקה. וגם לפי תירוצו דאף דאינו נהרג איסורא מיהא איכא. א"כ ק' על השבעים ז"ל בממ"ך אי ס"ל כס' הרמז"ל דשרי אמ"ה דעוף א"כ דמו דקרא אמאי דרשו בש"ס למעוטי אמ"ה דשרצים. ותו אף לפי תירוץ מרן ז"ל איסורא מיהא איכא. מעתה זה נלע"ד כו' הכתו' דהנה השבטים היו סבורים דאמ"ה דעוף שרי ויוסף שהיה מביא דבתם רעה דס"ל דאמ"ה דעוף אסור ס"ל כהראב"ד וחייבים מיתה. ולהכי כשבא אצלה יוסף הסכימו דחייב מיתה מדה כנגד מדה שהיה רוצה לחייבם מיתה שאכלו אמ"ה דעוף ולזה בא יאודה ואמר להם מה בצע כי נהרוג את אחינו הכוונה וכי הלכה מוסכמת היא דשרי אמ"ה דעוף הלא ספיקא הוי ואפשר דהלכה כמותו. ותו לדידן דס"ל כהר"מ קשיא לן דמו דקרא למאי אתא וז"א וכי וכיסינו את דמו אנו

יכולים לכסות תיבת דמו דכתי' בקרא דאם איתא הו"ל להש"ס למימר דתיבת דמו אתא למעוטי אמ"ה דעוף וע"ז נמנעו השבטים מלהרגו. ועיקר טענתו של יוסף הצדיק הוא דגם אמ"ה דעוף בכלל בשר בנפשו הוא. וז"א השבטים אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו דייקא דהאמת אתו. ובזה פי' הרב החסיד ז"ל כוונת ראובן הלא אמרתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וגם דמו הנה נדרש דתיבת דמו כבר דרשו בש"ס למעוטי שרצים ולא למעוטי אמ"ה דעוף. ואני ברגליו דקדקתי בדברי ראובן בתחי' שאמר להם לא נכנו נפש דהכוונה דגם באמ"ה דעוף הוי בשר בנפשו. ולזה אמר להם הלא אמרתי אליכם לאמר וגו' וגם דמו כמ"ש הרב ז"ל ודו"ק:

איך שיהיה חזרתי לנשאי מקדם ונפל ממנו רב וגם הכהנים הכהנים כי בעוה"ר נפלה עטרת וגם כמה רבנים חסידים קדושים זקנים משער שבתו בחורים מנבינתם. וידוע דע"י הבכי שבוכה האדם בפטי' הצדיק ומתלהב בלבו בלבת אש אוכלת ויצאה גחלת הוי כמעריך סדר המערכה ע"ג המזבח. והדמעות שמוריד הוו במקום נסכים. ובזה פירשתי בעניותי כונת דהע"ה הרכבת אנוש לראשינו באנו באש ובמים ותוציאנו לרויה אבא ביתך בעולות ונקדים מאי דמרגלא בפומי לפ' כוונת הכתוב ידין בנוים מלא גויות וגו' מנחל בדרך ישתה ע"כ ירים ראש. דידוע מ"ש הרב מהרימ"ט ז"ל דבגוים כיון דליכא אחדות מלא גויות כל אחד נלכד בעונו אך ישר' דנחשבים כגוף אחד וכמ"ש בזוה"ק משל ההקזה וכמ"ש גאלת בזרוע עמך כשהם באחדות בני יעקב ויוסף סלה אז מחץ ראש על ארץ רבה. אך חקרתי דלמה צריך דוקא הראש והלב ולא שאר איברים אפילו אבר קטן אם יכאב ירגיש הצער כל הגוף. ואמרתי כיון דידוע דהצדיק במקום קרבן על כל ישר' וקיי"ל במס' האומר רגלה של זו עולה לא פשטה קדושה בכולה רק חייל הקדושה על אותו אבר לדמיו. אבל האומר ראשה של זו עולה או לבה של זו עולם פשטה קדושה בכולה דהנשמה תלויה בו וידוע מחלוקת ר"א ור"ע בעגלה ערופה אם נמצא הראש במקום אחד והגוף במקום אחר דהלכתא כר"ע דמוליכים הגוף אצל הראש. וז"א מנחל בדרך שהיה עגלה ערופה ע"כ ירים ראש וזה רמזתי כיון דנפל ממנו רב וגם כמה רבנים ודאי דהוו קרבן כששבי' בתשובה הנגשים אל ה' אז יתקדשו:

דרוש ז להספד

שדרשתי בפטי' הרב הצדיק מוה"ר עקיבא לעהרן זצ"ל:

והנושא בא נסע סכותה ויבן לו בית, וישב ביום ההוא עשו לדרכו שעירה ויעקב נסע סכותה ויבן לו בית:

איתא במס' ברכות ד' ס"א ע"ב ואהבת את ד' אלד'יך ר"ע אומר בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך ת"ר פעם אחת גזרה מלכות שלא יעסקו ישר' בתורה בא פפוס בן יהודה ומצאו לר' עקיבא שהיה מקהיל קהלות ועוסק בתורה אמ"ל עקיבא אין אתה מתירא מפני מלכות אמ"ל אמשול לך משל למה"ד לשועל שהיה מהלך על גב הנהר וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום אמר להם מפני מה אתם בורחים אמרו לו מפני רשתות שמביאים עלינו בני אדם אמר להם רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי ואבותיכם אמרו לו אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות לא פקח אתה אלא טפש אתה ומה במקום חיותינו אנו מתייראים במקום מיתתינו עאכ"ו אף אנחנו עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה שכתוב' בה כי היא חייך ואורך ימיך כך אם אנו מתבטלים ממנה עאכ"ו אמרו לא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לר"ע וחבשוהו בבית האסורים וכו' עד שיצאה נשמתו באחד וכו' יצח' ב"ק ואמר אשריך ר"ע שאתה מזומן לחיי העוה"ב עכ"ל:

קול יללה אשמיע ומספד מר אביעה, אל השמועה כי באה האנח בשברון מתנים, ונמס כל לב ורפו כל ידים. יגדל המספד בירושלים. אל הלקח ארון האלקים אחד מן הרמתי'. ציון במרד תבכה. וכל יושבי ארץ ישראל יקוננו בלב נשבר ונדכה, אוי נא לה אמרה אמשטרדם כי הייתי זוללה, אבדה כלי חמדתה וי לאזילא וי לחבילא. הי חסיד הי עניו אין לנו תמורתו. פקידא לטב רב וגדול צדיק באמונתו. על זאת תאבל הארץ על ההרים אשא נהי:

קול מרי'ם. נהי בכי תמרורים. אבד חסיד מן הארץ צור תעודה. רבין חסידא. וי לארעא דישראל. דחסרא גברא רבה רב פעלים מקבצאל. מוכתר בנימוסו נזר אלד'יו על ראשו. מומחה ופקיע. כאריה רביע. היינו חסיד היינו עובד אלקים. עושה חסד להחיות לב נדכאים. זקן ויושב בישיבה. הארז אשר בלבנון שר הצבא. לילה כיום יעי'ר לחצו'ת בנועם ד' על התורה ועל העבודה. ביתו בית ועד לחכמים דמי לפרצידא. הוא הי' משיירי. לקדושים אשר בארץ המה ואדירי. סיללו הרועים אדירי הצאן בקול צעקה יללה:

קול נהי נשמע מציון. יחד עני ואביון. גדול אדונינו הודינו והדרינו פקידיני ושרינו משוש פארינו הרב הצדיק אבי הרחמן. פאר הזמן. רבי עקיבא לעהרן אבי יתומים מחסה לאביון ומעוז לדל גם אלה לחכמים. מי יעשה כמעשיך. מי יקום כגבור כגבורותיך. להשמיע במרום קולו. בכל קצוי תבל צדק יקראהו לרגלו. אוהב התור' ולומדיה. כל שהיא תפארת לעושיה מי ישמיע את הוד קולו להחיות רוח שפלים קדוש יאמר לו. אנא פנה דודי

צבי ישראל ותפארתו. הוד והדר פעלו וצדקתו. למה פרצת גדיריה. שמש צדקה ומרפא בכנפיה. כל העם אשר בשער יתנו אידיה"ן. שוו בשיעוריהן. והמה בוכים:

קול נתנו בבית ד' היום הזה יום צרה ותוכחה. יגון ואנחה. הבת ירושלים נהפכו עליה ציריה ותסר צעיפה מעליה. לן יאות למבכי לן יאות למספד אבל כבד זה. דתבר גזיזי. מי יעלה בתחיל' לספוד לצר"ה אבשרא ואטופרא נאה ויאה לכבוד והדר. בקדש נהדר. מה לתבן אי"ש העולה. אשר יש"א את שמו ממהדורי מילי. לעשות כדת היום קול בכי וקול זעקה:

קול ענו'ת גדולה תשובה. בריא בחיובא. לעשות רצון צדיק מר ברישא מלא צנה דדובשא. איידי דחליש טובא. ביכול הכתוב מדבר אינם אלא יסורין של אהבה, זוהי ביאה קמתי. אני לפתוח מילין לצד עילאה ידענא בנפשאי לא חכימאה אנא ולא חוזאה. ובפרט מספד מר וכבד כזה. על הצדיק ונשגב מזה ן' מזה. אין בלשוני מילה. נשגבה לא אוכל לה. איכו השתא אתם הרי ישראל. תנו עיניכם בבירה בכח ואל. לכו ונשובה אל ד' תשובה נצחת. ואת כל ונוכחת. בשובינו אל ד' אלד'ינו. ישוב ירחמינו. ולא ישמע עוד שוד ושבר בגבולינו. יהי שלום בחילינו. ישבית מלחמות עלי אדמות ורדף אותם קול עלה נדף:

קול יעקב יורד ברשו' ועיני לשמי' נטלית אהה ד' ד' אלדי'ם דיה לצרה ראויה כפרה זו יראה ירצה. כקרבן אשה הוא נסע למנוחות שאננות. וכל בני משפחתו הקרובים אליו תשיתמו לשרים על המכונות. והיתה הרוחה. ונסו יגון ואנחה, מהרה ישמע בערי יאודה ובחוצות ירושלים קול ב ששון יקוננו המקובלים ויספידו הספדנים מספד מר כתנים וי לארעא דישראל דחסרה גברא רבה הי חסיד הי עניו ומלאך פניו דמי לבר אלד'ין מתחסד עם קונו אבד חסיד מן הארץ הרב ר' עקיבא לעהרן מי יגיד עוצם השתדלותיך מי ימלל גודל חשקך ואהבתך וחלמתך לא נתת שינ' לעיניך ותנומה לעפעפיך ותגדל חסדך עם כל יושבי אדמת הק' יוב"ב ובפרט על יושבי ירושלם הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי. היום הזה ירגישו כל יושבי אדעת הק' אבידתו של הרב ר' עקיבא ז"ל. כי הנה ידוע בטבע האנושי כי בכל דבר חפץ טוב הנמצא לאדם לא ירגיש כל כך בחשיבותו ויוקר ערכו רק בהפקדו ובהעדרו ממנו אזי ירגיש חסרון המוליד באבידת החפץ ויקרת ערכו. כאשר פי' הרב בינה לעיתים ז"ל בדרוש ע"ג בכוונת המאמר בפ' הספינה ד' צ"א ע"א אמר רב חנן אמר רב אותו היום שמתאעע"ה עמדו כל גדולי הדור בשורה ואמרו אוי לו לעולם שאבד מנהיגו וכו' דהכוונה דבהיות אעע"ה בחיים לא היו מכירים כ"כ ערכו וטובותיו שהיה טוב ומטיב לכל כידוע וזה בא לאשמועינן רב חנן שתכף שנפטר באותו היום

שמת הכירו וידעו חסרונו ולזה דקדק בלשונו ונקט אותו היום שלא היה צריך להמתין זמן מה להכיר גודל חסרונו. ובזה פירשתי בעניותי כוונת דהע"ה שהיה מקונן על אבנר הלא תדעו כי שר וגדול נפל היום בישר' ואנכי היום רך ומשוח מלך דהכוונה דמודיע לישר' דהע"ה שתכף ביום מיתתו תרגישו ותדעו חסרונו כי שר וגדול נפל היום בישר' דמילת היום קאי על מילת תדעו לא על המיתה ופירש דבריו באומרו ואנכי היום רך ומשוח מלך ולא אוכל למלא חסרונו (שו"ר לה' ז"ל הנז' שפי' גם הוא כוונת הפסוק הנז' כנז' וכיונתי לדעתו ד"ע) אשר בזה אמרתי לפרש כוונת הנביא ישעי' ע"ה הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואמרו במדרש וכ"כ למה ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתתר דהכוונה דמלבד הבכי ההכרחי על סילוקו ש"ץ עוד יוסיפו לבכות וע"ז הק' המדר' וכ"כ למה הכונה למה יוסיפו עוד על הפליאה הפלא ופלא ויהי כמשיב ואבדה חכמת חכמיו שעתה תרגישו על אבידתם שאבדו שבהיותם בחיים לא תרגישו חסידותו ומעלתו עד לאחר שנאבד מהם:

ואנו בני ארץ ישראל מהחיוב המוטל עלינו לבכותו ולפרסם רוב שבחיו וטוב מידותיו ויופי שלמותו בכל קצוי תבל כאשר הוא בהיותו בחיים לא נתן שינה לעיניו היה מפרסם לכל העולם במתק לשונו גודל דוחקינו וצערינו וגודל מעלת לימוד תורה בארץ ישראל ועי"ז היה מאסף לכל המחנות להחזיק ביד לומדי התורה ולראות בבנו'ת הארץ בבנין בתי מחסה ובנין גבול אלמנה ולימוד תשב"ר וכמה עניינים נפלאים לא יוכל הפה לספד גדול תשוקתו וחיבתו עמנו וא"כ מדה כנגד מדה חיובא רמיא עלינו לפרסם מעשיו ותהלתו בקרב כל ישראל. כי כן מצינו בהקב"ה כב יכול דכתיב בפ' וירא כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו. דהנה כל המפרשים ז"ל אחזו צער בפי' המקרא הזה למען הביא ד' על אברהם את אשר דבר עליו ונתחבטו בפירושו ובפרט במילת עליו שאין לה שחר ופי' המפר' ז"ל ועל הרוב הוא הר' בינה לעיתי' ז"ל פי' שהקב"ה כב יכול משבח לאברה' אע"ה שהיה מפרס אחדותו יתב' ומצוה לכולם שישמרו דרך ד' לעשות צדקה ומשפט ומפרש הפסוק למה משבח אותו כל כך ויהי כמשיב למען הביא ד' על אברהם את אשר דכר עליו הכונה זהו גמולו מה שהיה מדבר ומודיע אחדותו יתב' על דרך שאמרו ז"ל אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם דכתיב שמע ישראל ד' אלד'ינו ד' אחד אף אני אעשה אתכם חטיבה אחת דכתיב ומי כעמך ישר' גוי אח' בארץ:

אמור מעתה דחיובא רמיא עלינו לבכות ולהתאבל ולהצטער בפטירת הצדיק המאושר הלז כמו שהוא נצטער בעדינו ומפרסם צערינו בחייו. וזה יהיה. כוונת הכתוב אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו:

אך עיקר הבכי וההספד אינו על הצדיק שנפטר כי הוא הלך למנוחות שאננות ואולם עיקר היגון והבכי הוא עלינו יושבי א"י שאבדנו את ר' סימון אין לנו תמורתו. כדאיתא במס' מ"ק ד' כ"ה ע"ב אמר ליה רב אשי לבר קיפוק ההוא יומא מאי אמרת אמר ליה אמינא אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו איזובי קיר לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק אמ"ל בר אבין ח"ו דחבה ושלהבת בצדיקי אמינא ומאי אמרת אמינא בכו לאבלים ולא לאכידה שהיא למנוחה ואנו לאנחה חלש דעתיה דרב אסי. ופירש"י על שזה מדמה אותו לשלהבת וזה מדמה אותו לאבידה יע"ש והק' הרב מהראנ"ח ז"ל דאיך אפשר דבר אבין הרגיש לכבוד רב אשי שלא לדמותו לשלהבת איך הוא מדמה אותו לאבידה והר' מהרש"א ז"ל בס' אהבת עולם תירץ דכוונת בר אבין היתה ללמדנו ענין ההספד שלא לבכות על הצדיק שמת אלא העיקר ותכלית ההספד הוא לדור שכך עלתה בימיו וכך צ"ל בשעת ההספד אוי לנו שאבדנו צדיק וחסיד קדוש כזה ועי"ז יתעוררו כל הקהל בבכיה ויחזרו בתשו' ותהיה נחת רוח לנפש הצדיק שע"י יחזרו בתשו' אבל אם יבכו על הצדיק לבד לא יש התעוררות תשו' בבכים זאת ולא יועילו לכלום ואדרבה מגרעות נתן ח"ו ומעורר שנאה ב"מ. אשר עפי"ז מזה זמן פירשתי בעניותי כוונת הכתו' בירמיה סי' י"ב עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה דלכאור' יש לד' כמה דקדוקים. תחי' ק' מה הפרש יש בן מילת ביתי לנחלתי ועוד מי הם האויבים שנתן ידידות נפשו בכפה. ותו ק' למה היתה נחלתו כאריה ולא כשאר חיות השדה ותו ק' אומרו נתנה עלי בקולה מה הוא הפי' שנתנה בקולה עליו מה היו אומרים בקולם ותו ק' אומרו על כן שנאתיה כאילו מורה דבשביל זה שנא אותם ולא ידענא מאי קאמר אמנם עפי"ה הנה נכון ונקדים עוד מ"ש בש"ס פ' השואל ד' ק"א ההוא גברא דזבן ארבא דחמרא לא אשכח דוכתא לאותובינהו אמר לה להיא אתתא אית לך דוכתא לאוגורי אמרה לי אי מקדשת לי יהיבנא לך דוכתא אזל קדשה יהבא ליה דוכתא לעיולי אזל לביתיה כתב לה גיטא שדר לה אזלה איהי אגרא שקולאי מיניה וביה אפיקתיה ואותביה בשבילי אמר רב הונא בריה דרב יאושע כאשר עשה כן יעשה לו גמולו ישוב בראשו לא מבעיא חצר דלא קיימא לאגרא אלא אפי' חצר דקיימת לאגרא אמרה ליה לכ"ע ניחא ני לאוגורי ולך לא ניחח לי לאוגורי דדמית עלי כאריה ארבא ע"כ והנ"י ז"ל הביא משם הריטב"א ז"ל

דדוקא כי האי גוונא שהשכירה לו ע"מ שיקדשנה אבל המשכיר בית לחבירו סתמא ונעשה שונאו אח"כ אינו יכול להוציאו והרב בית יוסף ז"ל בסי' שי"ב הביא משם מ"כ דאפי' בסתמא יכול להוציאו מטעם דדמית עלי כאריה ארבא. והר' ב"ח ז"ל בסי' שי"ט הביא פלוגתייהו של הרבני' הנז"ל וכתב דאם השכיר לו ע"מ שהוא אהובו ונעשה שונאו אליבא דכ"ע יכול להוציאו בטענת דדמית עלי כאריה ארבא וכן אם השכיר לו כשהיה שונאו פשיטא אליבא דכ"ע אינו יכול להוציאו דסבר וקביל וכל פלוגתייהו כשהשכיר לו סתמא דלד' הנ"י ז"ל לא יוכל להוציאו ולדעת המ"כ יכול להוציאו בפשיטות:

אשר עפי"ז זכורני ששמעתי מפה קדוש הרב הנשי"א ז"ל שפי' כוונת הכתובים בפ' ויגש והיה כי יקרא לכם פרעה ואמר מה מעשיכם ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך וכו' תשבו בארץ גשן כי תועבת מצרים כל רועה צאן דלכאו' י"ל איך הוי נתינת טעם שיאמרו אנשי מקנה בעבור יכבו בארץ נושן אבל עפי"ה ניחא דכונת יוסף הצדיק הוא כי בודאי עתה שהוא בחיים יתן להם ארץ גושן מאחר דמתפחדים ממנו רק חשש שלאח"ך כשידעו המצרים שהם רועי צאן יהיה להם טענה אלימתא לגרשם לדעת המ"כ שהביא הבית יוסף ולכן אמר לאחיו שבתחילת דבריהם שיאמרו בפירוש שהם רועי צאן וא"כ כשישבו אח"ך בארץ גושן לא יהיה להם פ"פ לגרשם מאחר דכבר ידעו ואדעתא דהכי הושיבם וז"א והיה כי יקרא אליכם פרעה וגו' ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך והטעם בעבור שישבו בארץ גושן ישיבת קבע שלח יוכל לגרש אתכם מסיבת שנאה כי אדעתא דהכי הכניס אתכם בלא"ה כי תועבת מצרים כל רועה צאן וש"י זלה"ה:

ועפ"י הדברים האלה פרשתי בעניותי כונת הכתובים בשמואל ב' סי' י"ז וכה תארם. לך ואמרת אל עבדי דוד כה אמר ה' זרעך אחריך הוא יבנה בית לשמי אני אהי' לו לאב והוא יהי' לבן אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט מישור ובנגעי בני אדם ויבא דוד וישב לפני ד' ויאמר מי אנכי ומי ביתי כי כביאותני עד הלום ותקטן עוד זאת בעיניך ה' אלדי"ם ותדבר אל בית עבדך למרחוק וזאת תורת האדם ומה יוסיף עוד לדבר דוד אליך הואל וברך את בית עבדך לעולם וגו':

והנה רבו הדקדוקים במ"ק אני תחי' אומרו אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעוותו והוכחתיו וגו' וכי צרי' לו' שיוכיחהו בהעוותו ותו ק' אומרו ויבא המלך דוד וישב דמאי נ"מ אם ישב או לא ישב. ותו ק' אומרו מי אנכי וגו' ורד"ק ז"ל הביא מ"ש במדר' שאמרו שדוד היה אומר הלא מן עמוני ומואבי באתי ולא די שבאתי בקהל אלא גם הביאותני עד הלום שהוא מלכות וכו' ולכאורה ק' וכי מתרעם היה ח"ו דוד על שהביאו למלכות. ותו ק' אומרו ותקטן עוד זאת בעיניך אדני אלדי"ם ותדבר גם אל בית עבדך

למרחוק לא ידענו כונתו היכן מצא שהוקטן זאת בעיניו יתב' ומה הוא פי' מילת זאת ומאי למרחוק דקאמר ורלב"ג פי' למרחוק כשיחטאו בני ויתרחקו ממך ולא מצינו היכן הבטיחו הקב"ה ותו ק' אומרו וזאת תורת האדם כאילו יש ב' תורות ח"ו ותו ק' אומרו ועתה הואל וברך את בית עבדך לעולם כאו' עפ"י כל הטענות האלה הואל וברך את בית עבדך לעולם ולא ידענו מה הם טענותיו:

ואולם עפי"ה הנה נכון ונקדים עוד מאי דאיתא במדר' ס' תולדות על פ' וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק ראה אברהם אע"ה שעתיד הקב"ה להתרחק מאותו מקום בעונות ישראל התחיל להצטער אמר לו הקב"ה זאת מנוחתי עדי עד אפי' בחורבנה עכ"ל:

מעתה נא"ה והוא דהקב"ה תנאי מתנה עם דהע"ה ע"י נתן הנביא בנך אשר יצא ממעיך הוא יבנה בית לשמי אך בתנאי וע"מ שיהיה אוהבי אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן ומפרש הטעם שהוא מתנה עמו כך אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט מישור ובנגעי בני אדם הכונה שכשאינם עושים רצונו של מקום יוכל להוכיחם ולגרשם בשבט מישור דזהו אליבא דכ"ע ובנגעי בני אדם כדין בין אדם לחבירו וכששמע דהע"ה שליחות זה בא וישב לפני ד' וכמ"ש בש"ס כי תשב ללחום את שוטר בין תבין את אשר לפניך זה תלמיד לפני רבו שדן לפניו בקרק' והתחיל לטעון כמה טענו' נגד התנאי הזה א' מי אנכי ומי ביתי וכו' הלא מרות המואביה באתי שהם שונאי ישר' ואתה כב יכול סברת וקבילת והביאותני עד הלום שהוא מלך ואיך עתה תעשה תנאי מחדש הי"ל להתנות עמי בתחילה וכי תימא כי תנאי זה הוא עם ישר' שאני מתנה עמהם על בית המקדש שאני מצוה אותך שיבנה אותו שלמה בנך לז"א ותקטן עוד "זאת" בעיניך ותדבר גם אל בית עבדך "למרחוק" הכונה וכי קטנה היא ההבטחה שהבטחת זאת מנוחתי עדי עד וזה הבטחת לאע"ה אל בית עבדך למרחוק כשראה את המקום מרחוק דאדעתא דהכי סברת וקבילת אפי' שיתרחקו ממך ח"ו ועוד חזר וטען דאעיקרא בין אדם לחבירו שייך לומר דמית עלי כאריה ארבא משא"כ לגבי גדולתך יתש"ל וז"א וזאת תורת האדם דיקא ובכן מה יוסיף עוד דוד לדבר אליך אחר כל אלה הטענות הואל וברך את בית עבדך לעולם מבלי שתגרשם כלל:

באופן דכל טענתו של הקב"ה לגרש את ישר' מבית המקדש ומא"י מטעם שנעשו ח"ו שונאים בטענת דמית עלי כאריה ארבא מעתה נא"ה דהקב"ה מתרעם ע"י הנביא ירמיהו עזבתי את ביתי דהיינו חרבן בית המקדש וכמ"ש הרב מצודת דוד וגם נעשתי את נחלתי שהוא פטירת הצדיק וכמש"ה מצודת דוד יעקב חבל נחלתו ונתתי את ידידות נפשי בכף

אויביה פי' ה' מצודת דוד ז"ל היו אהובים לי מאד ומסרתים ביד נבוכדרצר והגליתים מארצי והטעם לזה על חרבן בית המקדש טעמו היתה לי נחלתי שהיו ישראל כאריה ביער דהוי טענת דמית עלי כאריה ארבא:

ועל פטירת הצדיקים נותן טפם יען כי בסילוק הצדיק אינם נותנים אל לבם לשוב בתשו' ולחזור ממעשיהם רק צועקים עליו בקול גדול על סילוקו וז"א נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה והגליתים ומסרתים ביד נ"נ הרשע כדין המשכיר בית לחבירו ע"מ שיהיה אהובו ונעשה שונאו דלכ"ע יכול לגרשו: ועפי"ז אמרתי בעוניי דזה יהיה כונת הכתו' ביחזקאל סי' ל"ג ואתה ן' אדם אמור אל בית ישראל כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה אמור אליהם חי אני נאם ד' אלד'ים אם אחפוץ במות הרשע כי אם בשובו מדרכיו והיה שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל ובהק' מה שראתה עיני לה' החסיד בס' שמע יעקב בפ' זאת דפירש כוונת הכתוב וירא יעקב ויצר לו אמ"ר יעקב בר אידי שמא יגרום החטא עפ"י הקדמה זאת דיעקב אע"ה היה חושש שמא הלכה כמ"כ שהביא הבית יוסף שאפי' במשכיר בית לחבירו בסתם ונעשה שונאו יכיל לגרשו ולהכי היה מתירא דאף שהבטיחו הקב"ה בכמה הבטחות שמא יגרום החטא ונעשה שונא ולא יתחייב הקב"ה לקיים הבטחתו יתב' ואולם יען דהבטחתו ית' היתה לתועלתו דיעקב הא ודאי חייב לקיים הבטחתו וכמ"ש המבי"ט בח"א סי' ל"ג דדוקא בנשבע מעצמו כההיא דפ' מרובה ד' פ' ע"א בההיא איתתא שהיה בנה מצר לה ונשבעה שכל מי שיבא לה שאינה מחזירתו קפצו עליה בני אדם שאינם מהוגנים וכשבא הדבר לפני חכמים אמרו לא נתכונה זו אלא להגון לה יע"ש אבל בנשבע לתועלת חבירו לא מצי למימר אדעתא דהכי לא נשבעתי ולהכי אמר יעקב אע"ה הצילני נא וגו' ואתה אמרת היטב איטיב עמך וכו' נמצא שנדרת לתועלתי וצריך לקיים הבטחתך יעש"ב: מעתה זה יהיה פשט הכתו' שאמר הקב"ה ליחזקאל כן אמרתם בית ישראל כי חטאתינו ופשעינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה שנעשים שונא ובדין הקב"ה ימית אותנו ולזה השיב אמור אליהם חי אני נאם ד' אלקים אם אחפוץ במות המת כיון שנשבעתי לתועלתם לתת להם חיים ורב טוב אין לי לומר אדעתא דהכי מאחר שיש תיקון בתשו' וזה היה דעתי מתחילה וא"כ שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל:

באופן דבר הלמד מכל האמור דמן החיוב המוטל על כל ישראל בהעדר אדם גדול בתורה וכרוב מעשים טובים לספר מעשיו ושבחיו תמורת מה שעשה הוא בחייו שהערה למות

נשכו להיטיב עם ישראל כאמו"ל כי כן נלמוד ממדתו יתב' שאמר בעד אאע"ה כי ידעתיו וגו':

אשר בזה יתורץ אצלי חקירה אחת שחקרו המפרשים ז"ל דאיך שייך להצדיקים שישאלו חלקם בפיהם שיספידו אותם ויספרו מעשיהם כמו שמצינו לרב שאמר לר' שמואל בר שילת אחים לי בהספדאי דהתם קאימנא וכן בההיא דרב אשי במ"ק שהבאתי לעיל שהיה רוצה שיכבדוהו בהספדו ואיקפד שהמשילוהו לשלהבת ואבידה ואם נאמר דכונתם היתה בכדי שע"י ההספד והחימום יתעוררו בבכיה ויחזרו בתשו' ולא היתה כונתם בעבור כבודם חלילה הדבר קשה שהרי בפ' הנושא דף ק"ג ע"א איתא התם דרבינו הקדוש ציוה לחכמי ישראל אל תספדוני בעירות והושיבו ישי' לאחר ל' יום וכו' סבור מינה משום טרחא הוא דקאמר כיון דחזו דקספדי בכרכים וקאתו כולי עלמא אמרו שמע מינה משום יקרא הוא דקאמר עכ"ל נמצא דעיקר הכוונה שציוה שיספידוהו הוא לכבודו דוקא האמנם עפי"ה הנה נכון דאינם מבקשים כבוד ח"ו רק רצונם שישלמו להם גמולם כל מה שטרחו לכבודו יתב' בעוה"ז כי זה הוא עדות שמעידים על טוב מעשיהם ויהיה להם עילוי גדול לנר"ן שלהם בעוה"ב ואפשר דזה יהיה כונת רב דאמר לר"ש בר שילת אחים לי בהספדאי הכונה תספר כל מעשי לעין כל דהתם קאימנא הכונה שאתה מעיד עלי בפני וליכא שום מכשול בזה ח"ו:

אף כי בצדיק הזה אשר אנו עסוקים בהספדו אין אנו צריכים לספר שבחיו ומעשיו כי המה ידועים ומפורסמים בכל העולם שהיה מקיים מצות הכנסת אורחים כמעט שמעתי באומרים שלא היה חסר מעל שלחנו עשרים אורחים והיה מכבדם יותר מגופו ומהנה אותם לכל אחד לפי שיעורו וגם הי' מכבד את השבת הפלא ופלא מי שלא ראה עונג שבת בבית הרב הצדיק הזה לא ראה עונג שבת מעולם. ועלית על כולנה שכל חשקו ותאותו להמציא מעות לבני ארץ ישר' ומשתדל בכל יכולתו יום ולילה לא ישקוט ולא ינוח לאיש אשר אלה לו פשיטא ופשיטא דהוא מזומן לחיי העוה"ב. וכמו שמצינו בר' עקיבא כשיצאה נשמתו באחד יצתה ב"ק ואמרה אשריך ר"ע שאתה מזומן לחיי העוה"ב והתוספות בכתובות ד' ק"ג ע"ב גבי מעשה פטירתו של רבינו הק' איתא התם יצתה ב"ק ואמרה כל מאן דהוה באשכבתיה דרבי מזומן לחיי העוה"ב וההוא כובס דהוה רגיל למיתי כל יומא קמיה וההוא יומא לא אתא כד שמע הכי סליק לאיגרא ונפל ומית יצתה ב"ק ואמרה ואף ההוא כובס מזומן לחיי העוה"ב והק' בתו' והלא כל ישר' יש להם חלק לעוה"ב ומאי אולמיה ותי' דמזומן לחיי העוה"ב בלא דין ולא חשבון כלל עכ"ל יע"ש והנה לגבי הנהו דהוו באשכבתיה דרבי וכן ההוא כובס ניחא הוצרך הב"ק להודיענו

דאף שהיו בהם אנשים דלא היו צדיקים מפורסמים כ"כ כן ההוא כובס עכ"ז הם מזומנים לחיי העוה"ב אמנם ר"ע שכל ימיו היה מקהיל קהלות ולומד תורה לרבים דמקודם שנולד כמה שנים מזמן מרע"ה כדאיתא במס' מנחות ד' כ"ג ע"ב כבר היה ידוע מעלתו א"כ אמאי איצטריך הב"ק להודיענו שהוא מזומן לחיי העוה"ב וא"כ ק' אמאי לא נרגשו בכאן התוס' כמו שהק' התם והכא לא שייך תירוצם דהתם לפקע"ד ואולם נר' לע"ד דאיצטריך הב"ק להודיע לרבים דאין צריך שיתאספו לספר מעשיו ושבחיו ויקרות ערכו להעיד עליו כשאר צדיקים כי כבר הוא מזומן לחיי העוה"ב והיא גופא אתא לאשמועינן: ובכן לצדיק הזה אשר אנו עסוקים בהספדו דהנה ידוע ומפורסם דמלבד שהיה עושה צדקה כפי יכולתו ופיתו מצויה לכל עובר ושב ואף גם זאת היה מעשה לאחרים כידוע דכל השפע הבא לארץ ישר' מערי פרוסיא והוללאנד היו ע"י עוצם השתדלותו הא ודאי דהוא מזומן לחיי העוה"ב וזה נר' לפקע"ד דזה יהיה כונת דהע"ה כי צדיק ה' צדקות אהב ישר יחזו פנימו דלכאורה מילת ישר נרא' שפת יתר האמנ' נראה דיהיה הכונ' במ"ש הרב בן אברהם ז"ל בפ' וישלח בכונת הכתוב והלך לפניך צדקך והוא דתנן במתני' דאבות דבשעת פטירתו של אדם אין מלוין אותו לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא תורה ומע"ט וכו' וידוע דדרך המלוה לאדם הוא שהאדם הולך קדמה ואחריו הולכים המלווים אותו. וא"כ כיון שהוא הולך לפניהם לא בציר דנתקל באיזה קליפות המבקשים להיותם נאחז בסבך כידוע כי התורה ומעשים טובים היא שומרת אותו מאחריו. משא"כ מצות הצדקה שהיא מקדמת והולכת לפניו לשמרו. וז"א והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך דלא ימצא שום מכשול כלל. ואיתא בגמ' ב"ב ד' ע' ע"א א"ר אלעזר גדול המעשה יותר מן העושה שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם זכה הלא פרוס לרעב לחמך לא זכה ועניים מרודי' תביא בית שהוא הרשות שאוכלים את ישר' בכל פה הב הב עכ"ל:

באופן דהמעשה גדלה מעלתו יותר מן העושה ובודאי דלא ימצא לפניו שום מכשול ושום קטרוג ח"ו אלא הולך בדרך ישר לפניו יתב' ליהנות מזיו השכי' בדינא ובדיינא ובפרט כשאנו רואים שזכה למעלה הלא פרוס לרעב לחמך כמש"ל שכל חשקו ותאותו לקיים מצות הכנסת אורחים אשר היא גדולה מהקבלת פני שכינה פשיטא דהולך לג"ע העליון. ואפשר דזה רמז דהע"ה כי צדיק ד' לא מבעיא למי שעשה צדקה דזוכה ליהנות מזיו השכינה דכתיב אני בצדק אחזה פניך אלא אף האוהב את צדקות ישר יחזו פנימו בלי שום מכשול כלל:

ואל יעלה בדעת שום אדם לומר מה לנו ולצרה לספוד ולבכות על הצדיק וחכם שכבר תלאו ימיו ושנותיו ואם בגבורות ובהכרח למות כי בא יומו חלילה וחלילה. לומר כן וכמ"ש הרב אזני יאושע ז"ל בדרוש ז"ך דמן החיוב המוטל עלינו לבכות ולהתאבל על התועלת הנמשך ממנו בהיות הצדיק חי שהיה מנן וצנה בעדינו ובפרט לצדיק הזה שאנו עוסקים בהספדו שאבדנו כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת דודאי חיובא רמיא עלינו לספוד לצרה ולבכות ולהתאבל עליו. וזה ראיתי להרב הגדול ראש"ל בספרו הבהיר ייטב לב דזה פירש כוונת המאמר במ"ק ד' יו"ד אמר רב כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו והק' דתיבת כל מאי אתא לרבויי ותו איך הוי מדה כנגד מדה ואולם עפי"ה הנה נכון והוא דמי שרוצה להתעצל בטענה כוזבת לומר דמאחר דהיה זקן מופלג מהיכא תיתי להספידו ולהתאונן עליו כי בא יומו עת פקודתו וא"כ ראוי שימות בחור כדי שיספדו עליו לפי סברתו וז"א כל המתעצל לבכות אפי' לזקן מופלג אלו דבריו ז"ל וש"י: ומעלת עט"ר מו"ר א"א העזרי הרב החסיד וקדוש מחבר בני בנימין זצוק"ל היה מפרש כוונת המאמר הזה פי' נאה ומתקבל ובהקדים מאי דאיתא בש"ס נידה ד' ס"א ע"ב תנו רבנן בגד שאבד בו כלאים הרי זה לא ימכרנו לנכרי אבל עושה ממנו תכריכין למת והק' בתוס' וא"ת ועכשיו איך אנו נוהגים להסיר הציצית מטליתות המתים והרי מצינו במתי מדבר שהיה להם ציצית כדאיתא בהמוכר את הספינ' ותי' מיהו מהא ל"ק שבכל ע"ב היו נכנסים לקבריהם חיים ולמחר הכרוז יוצא הבדלו החיים מתוך המתים כדאיתא במדר' איכה וכוונתם דכיון דבשעה שהיו נכנסים לקבר חיים באותה שעה היו חייבים בציצית והק' הרב זרע יצחק בפ' ויחי דסוף סוף הוו עבדי איסורא דהרי הציצית שלהם היה כלאים ומדברי המדר' משמע שבליל ט"ב היו ישנים בקבריהם וכסות לילה פטורה מן הציצית ית ואיך היו עוברים על איסור כלאים שלא במקום מצוה ואם היינו אומרים דבשעה שהיו נכנסים לקבריהם היו נחשבים כמתים ניחא דבמתים ליכא איסורא דכלאים אלא לתירוצם ק' איך היו עוברים על איסור כלאים שלא במקום מצוה מאחר דיש להם דין חיים ועט"ר מו"ר ז"ל הנז' תמה עליו דגם לפי הס"ד של התוס' ק' דסוף סוף כל הנכנסים לקבריהם לא היו ודאי מתים אלא שלמחר הפרוז יוצא הבדלו החיים מתוך המתים וא"כ אלו שנשארו בחיים עברו על איסור כלאים שלא במקום מצוה ואין לומר דכיון שנכנסו לקבר יש להם דין מתים דהרי קי"ל הגוסס והיוצא ליהרג הרי הוא כחי לכל דבריו וא"כ אלו שנכנסו לקבריהם לו יהי כיוצא ליהרג או גוסס דקיי"ל רוב גוססים למיתה ועכ"ז יש לו דין חי לכל דבריו. והוא ז"ל מפרק לה דבהכרח לו' דמתי מדבר דכיון שהיו נכנסים לקבר ע"מ למות נטלו את הספק ונתייאשו מן החיים והניחו

את הודאי שבאותה שעה שהיו נכנסים היו בודאי חיים ושנייא מהגוסס והיוצא ליהרג דאף שהוא גוסס עכ"פ לא נתייאש מן החיים כלל. עוד הקדים מ"ש הרב נזר הקדש בכוונת המדר' פ' מקץ חכם שמת אין לנו תמורתו ר"ל אמר השבטים מצאו מציאה ויצא לבם ויחרדו אלו שאבדנו את ר' סימון עאכ"ו. דלכאו' ק' מה שייכות יש לק"ו זה לעורר את הבכי ותירץ יט"ב דידוע דיש ב' מאמרים סותרים זא"ו במקום אחד אומר דמיתת הצדיק לכפרה ובמקום אחד אומר דמיתת הצדיק היא מפני הרעה העתידה לבא ב"מ. נמצא דיש להסתפק בפטירת הצדיק אי הויא לכפרה או מפני הרעה העתידה ב"מ. ואם אחד אינו מספיד לצדיק באמרו שמיתתו אפשר דהויא לכפרה אין לנו כח לענשו זולת אם הוא חכם בהכרח חייב לבכות מפני שאבדנו חלק חכמתו דזה הוא ודאי וזה פי' ה' ז"ל כוונת המדר' חכם שמת אין לנו תמורתו דהיינו שאבדנו חלק חכמתו דהוי ודאי אבידה. וע"ז קאמר ר"ל הק"ו מהשבטים שמצאו מציאה והיה ספק שמא יתעולל עליהם יוסף הצדיק או לא עכ"ז ויצא לבם ויחרדו אנו שאבדנו את ר' סימון שהיא אבדה ודאית עאכ"ו יע"ש. ובזה פי' מו"ר ז"ל כוונת המאמר כל המתעצל בהספדו של חכם ובודאי שטעם עצלותו הוא שתופס השיטה כהמאמר דמיתת הצדיק הויא לכפרה ואע"ג דהוי ספק דשמא מיתתו הויא מפני הרעה העתידה ב"מ. והי"ל לתפוס את הודאי דכיון שהוא חכם חייב לבכות דאבדנו חלק חכמתו לאיש אשר אלה לו שנוטל את הספק ומניח את הודאי ראוי לקוברו בחייו ממש כמתי מדבר בהיו נוטלין את הספק ומניחים את הודאי שהיו בחיים ממש והיה ספק שמא ימותו והיו מתיאשים מן החיים ונכנסים בציצית של כלאים לקבריהם וכאמו"ל ודפח"ח וש"י איך שיהיה חזרתי לנשאי מקדם נסע סכותה ויבן לו בית שם רמז להצדיק המאושר שאנו עסוקים בהספדו דידוע דהעוה"ז אינו בית דירה רק כאהל ממש כאורח נטה ללון ועיקר הבית הקבוע' הוא העוה"ב וכן ראיתי שפי' הגאון הרב נחל קדומים ז"ל בעד יעקב אע"ה נסע מסכות שהוא העוה"ז ויבן לו בית לעולם שכולו טוב ולמקנהו עשה סוכות שזה שייך להם אבל לעצמו בנה לו בית נאמן. וע' לה' ח"א ז"ל בד' ג' בש"ס ע"ז שכתב דהעה"ז דומה לדירת סוכה:

חזרתי ואמרתי וישב ביום ההוא עשיו לדרכו שעירה שם רמז לבנין קדשינו ותפארתינו שעשיו ילך למקומו ויעקב נסע סכות ויבן לו בית נאמן בעגלא ובז"ק כיר"א:

דרוש לחינוך ישיבת מזל צומח

ולהספד השר המפורסם אוהב התורה ולומדיה רצ"ו סי' סי' דוד יוסף עזרא זלה"ה וישרה כלתו הגברת המעטירה הצדקת הכשרה רודפת צדקות לענים ולאביונים ולהחזיק ביד

לומדי התורה סי' סי' מזל טוב תמ"א אשת השר המפואר דאדון הנכבד זר"ק כש"ת סי' סי' אליהו דוד יוסף עזרא הי"ו ישיבה קדושה פעיח"ק ירוש' תוב"א לע"ן מר חמיה תנצב"א ונקראה בשם מזל צומח יכב"ק. וסדרתי הדרוש הזה לע"ן המנוח ז"ל ולכבוד איש ואשה בנו וכלתו הנז' העי"א יה"ר דתתקבל:

והנושא בא:

איש ואשה אשר נדב לכם אותם. כל איש ואשה אשר נדב לכם אותם להביא לכל המלאכה אשר צוה ה':

איתא במס' ברכות ד"ד ע"א לדוד שמרה נפשי כי חסיד אני לוי ור' יצחק חד אמר כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישנים עד ג' שעות ביום ואני חצות לילה אקום להודות לך. ואידך כך אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלוכלכות בדם שפיר ובשליא כדי לטהר אשה לבעלה עכ"ל:

מה נכבד היום מאפיל ומאיר אור יקרות. ומה נדבר בכי ושירות: מה נורא המקום הזה. ומה יופיו אשר מחזה שדי יחזה:

מה ידידות משכנותיך ישיבה מפוארה. ומה נעמו יחידים קובעים עיתים לתורה:

מה יקרו חכמיה ורבניה. ומה שגבו לומדיה:

מה טוב חלקינו המות אל יפריד בינינו ומה נעים ערלינו:

מה יפית אחותינו סי' מזל טוב רבת המעלות. ומה נעמת גבירתינו כלולה בתהלות:

מה יפו פעמיך. ומה רבו מעשיך במצות ג"ח ובקו"ח על כפות רגליך: מה רבה תפארתך. ומה גדלה יפעת זיו צדקתך:

מה נעשה לאחותינו. ומה תודות ירחשו שפתותינו:

מה שאלתך ימלא ה' כל משאלות לבך. ומה בקשתך הוא ישיב ליך את גמולך: מה נענה כולנו יחד קול תודה וברכה. ומה אומר אנא עני ב"א יש"א ברכה: מה יקר מתרוץ השר הנכבד אליהו בהיר כאור זורח. ומה רב טוב זוגתו היקרה כבודה בת מלך ובניהם ובנותיהם ישישו וישמחו ורוב שלום עד בלי ירח: מה לידידי הצדיק נפש דוד תדושן בגנזי מרומים. ומה יקרו ריעיו חסידים צדיקים ותמימים:

מה למעלה נפשו בטוב תלין וזרעו ירב זרח רב:

ומה שם בנו השר הנכבד אליאו בהיר הי"ו ון' בנו הוד יוסף עינינו הי"ו ומשל ממשל רב:

מה כ"ל אשר באהלו אהל ישרים יפריח. ומה יתרון משרשיו יפרה נצר אף יזריח:

מה לאיש ידידינו החכם השלם טור אודם פטדה. ומה מעשיו גדול המעשה משה שפיר מיוחס שבעדה:

מה שכרו כתמר יפרח. ומה גמולו יראה זרע גיל יגיל יציץ ופרח: מה אנחנו מחשים עינינו אל ה' אלד'ינו. ומה תעשה לשמך הגדול קומה והושיעינו:

ישמח האיש ותגל האשה עלינו לשבח ולהוביל שי תודות להאשה היקרה הצדקת המפורסמת ברוב צדקותיה אשר קבעה ישיבה בארעא קדישא יסוד מוסד קבועה לדורות עולם ואנחנו אשר נבחרנו לעמוד ולשרת ולקבוע עיתים לתורה דבר יום ביומו חיובא רמיא עלינו לברך בשמה ובשם מר בעלה ובניהם ובנותיהם ועליה אמר החכם שבחכמים תנו לה מפרי ידיה ויהללוה בשערים מעשיה. וכדי להבין כונת הכתוב נלע"ד לפרש בהקדים הרב החסיד בס' שמע יעקב בפ' וירא כונת הכתו' האמורים באלישע שהיה הולך אצל השונמית מידי עברו יסור שמה לאכול לחם. ותאמר אל אישה נעשה נא עלית קיר קטנה ונשים לו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה והיה בבואו אלינו יסור שמה ויהי היום ויאמר אל גחזי נערו קרא לשונמות וגו' ויאמר אליה הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת וגו' ומה לעשות לך וגו' ודקדק הוא ז"ל כי מה ראתה השונמית לעשות עלית קיר הלא יותר טוב היה לה שהיה אוכל על שלחנה בתוך ביתה. זאת ועוד ק' לאלישע הנביא כמה פעמים היה אוכל אצלה לחם ולא נתן אל לבו לשאול מה לעשות לה עד שעשתה עלית קיר וגו' באותו פרק אמר לה הנה חרדת אלינו וגו'. ואולם הוא ז"ל מפרש באר היטיב בהקדים תשו' ה' תה"ד בסי' שי"ח שכתב מהרי"ח בשם רבינו אפרים במי שאמר לחבירו בא ואכול עמי ואכל עמו דחייב לשלם לו ופסקו מור"ם בח"מ סוס"י רמ"ה. וכולם תמהים בדין זה שהרי הרב בעה"ת שער כ"ה הביא תשו' הרי"ף ז"ל דפסק במי שפרנס יתום בתוך ביתו וכשהגדיל תבע מהיתום דמי מזונות כי בתורת הלואה הוציא עליו והיתום טוען כי בתורת מתנה פרנסו והשיב שאינו חייב היתום כלום וכו' יע"ש והביאו מרן ז"ל בח"מ סוס"י קכ"ח. והרב החבי"ב ז"ל שם בסי' קכ"ח הביא משם מהר"א גאליקו ז"ל שחילק דהרי"ף ז"ל מירי בהביאו היתום אל ביתו והיה סמוך על שלחנו ואמטו"ל פטר את היתום וה' תה"ד ז"ל איירי במפרנס את חבירו ושולח לו פרנסתו לביתו. ויש לי בזה אריכות דברים ברם אין כאן מקום להאריך. מעתה יבואו ביאור הכתובים על נכון כי השונמית אם רצתה לתבוע מאלישע שהיה אוכל אצלה שישלם לה את גמולה כיון שהיה אוכל על שלחנה לא היה לה פה לדבר וכמ"ש הרי"ף ז"ל ולזה נתחכמה לעשות לו עלית קיר וכו' שם יאכל לחם ובזה יהיה לה פ"פ לתבוע תשלום גמולה כיון ששולחת הפרנסה לביתו וכמ"ש התה"ד ז"ל וכן היה שאלישע הנביא תיכף שראה שעשתה עלית קיר וכו' כדי שיסור שמה לאכול לחם הבין כוונתה שעתה חייב לשלם מדינה ואמר לה הנה חרדת אלינו את כל החרדה הזאת לשלוח לנו הפרנסה

ובכן תאמר מה לעשות לה וגו'. ובזה פירש כוונת הכתוב שלח לחמך ע"פ המים הכוונה כיון שאתה שולח הלחם ברוב הימים תמצאנו לשלם לך בד"ת ודפח"ח וש"י ז"ל:

וזה יהיה לפקע"ד כוונת הכתוב תנו לה מפרי ידיה דלכאורה י"ל אמרו תנו לה מפרי ידיה כאלו הוא חיוב שגוזר תנו לה וגו' אבל עפי"ה הנה נכון דשלמה הע"ה משבח את האשת חיל בכל מעשיה ובכלל שיבח אותם כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון דהיינו דמלבד כשבאים ענים בביתה כפה פרשה לעני לתת לו צדקה מלא כפה ואף גם זאת וידיה שלחה לאביון ששולחת לבית האביונים מזונות ופרנסה לאביונים להחיות את נפשם כאשר שמעתי מפי מגידי אמת על הגברת המקדשת תמ"א שהולכת היא בכבודה לבית החולים הצנועים להוליך להם מגדנות ופרנסה ורפואות ומעות אשריה מ"ט חלקה ומ"נ גורלה. ובכן לאשה כזאת ששולחת צדקתה וגם לפעיה"ק שלחה כמתנת ידה וקבעה ישי' קדישא ללימוד תורה הק' לאשה כזאת מן החיוב שישולם לה גמולה וז"א תנו לה מפרי ידיה וגם ויהללוה בשערים מעשיה ודייק בלישנא מפרי ידיה דהיינו הצדקת ששולחת כמו שאמר לעיל וידיה שילחה לאביון והקרן קיימת לה לעוה"ב כי בעוה"ז אוכלת הפירות דוקא ולזה נקט מפרי ידיה ודו"ק:

ומלבד כל המעשה הצדקה אשר עשתה אחותינו הגברת המקדשת סי' מזל טוב תמ"א עוד ידענו שהיא ומר בעלה השר הנכבד כש"ת אליהו בה'יר נר"ו המה בונים בית הכנסת בעוב"י כלכתא יע"א מקדש מעט משובח ומפואר לע"ן אביהם הזקן היקר ונכבד סי' דוד יוסף עזרא ז"ל ויקרא שמו בישר' מגן דוד אשריהם מה טוב חלקם באמת ראוים לשבח ולתהלה ולברכם רב ברכות יבלו ימיהם בטוב ובנעימים וחפץ ה' בידם יצלח. וגם כתבו ס"ת חדש מכלל יופי להניחו תוך ארון הקדש אשר בביהכנ"ס חדש שבונה ולפקע"ד דג' מצות אלה לקבוע ישיבה מפוארה בתוככי ירושלם למען ילמדו בה לא פחות משתי שעות ביום. וגם בונים בית הכנסת מפואר הדור ביופיו. וגם ס"ת חדש אלה השלשה מצות שנתן בלבם הקב"ה כביכול לעשותם הא ודאי ברור ופשוט כדי שיהיה זכרונם לדור ודור להם ולזרעם וז"ז. ומנא אמינא לה ממה שראיתי במדר' פ' אחרי וז"ל אוהב כסף לא ישבע כסף אוהב מצות לא ישבע מצות ואוהב בהמון לא תבואה שכל מי שהומה אחר המצות ומצוה קבועה לדורות אין לו מה הנאה יש לו תדע שהוא כן שהרי מרע"ה כמה מצות וצדקות עשה וכמה מעשים טובים ויש לו מצות קבועה לדורות הה"ד אז יבדיל משה שלש ערים וגו' עכ"ל וראיתי להמפרשים שהביאו משם ה' יפ"ת ז"ל שכתב דמרע"ה עשה מצות הבדל' ערי מקלט קבועה לדורו' ואנן מה נעשה מצוה קבועה לדורות כי אם אחת משלש אלה לבנות בית הכנסת או לקבוע ישיבה מפוארה

לעד לעולם או לכתוב ס"ת כי ג' מצות הללו הם קבועים לדורות ורש"י ז"ל בפי' על קהלת בפסו' הנז' פירש כן רק לא נקט לקבוע ישיבה כי אם בנין בית המקדש יע"ש:
מעתה הלא תראו מו"ר כמה יקרו מעשי הצדיקי' הללו איש ואשה שזכו שעשו ג' מצות הללו שהם קבועים לדורות בנין בית הכנסת וקביעות ישיבה ולכתוב ס"ת מזה ניכר גודל מעלתם וחן ערכם כי מסיבת היותם אוהבי מצות וצדקות נתן האל יתש"ל בדעת' לעשו' ג' מצות כי כולם הם מצות קבועות לדורות וכמ"ש ה'יפ"ת ז"ל כי את זה רמזתי בנשאי מקדם אמרתי בתחי' דברי איש ואשם אשר נדב לבם אותם להביא לכל המלאכ' אשר ציוה ד' לעשות ביד משה הביאו בני ישראל נדבה לד'. כי לכאורה יש לדקדק דנראה דברים מיותרים שאין להם שחר אחר שאמר איש ואשה אשר נדב לבם אותם להביא לכל המלאכה וגו' עוד הפעם הביאו ישר' וגו' ועוד יל"ד וכי עתה ידענו שציוה ה' לעשות המלאכה. ועוד יל"ד שהרי המלאכה עשה אותה בצלאל ואהליאב ולא מרע"ה. אבל עפ"י האמור משם רש"י ז"ל שכתב שבנין ביהמ"ק היא מצוה קבועה לדורות. ובכן נא"ה דישר' שבאותו הדור היו מלאים תורה ומצות ומע"ט אבל רצו לעשות מצוה קבועה לדורות יען ראו שהקב"ה ציוה למרע"ה מצות הבדלת ג' ערים למקלט ונמנו וגמרו לסייע בבנין משכן ד' שהוא קבוע לדורות. וזה יראה כוונת הכתוב כל איש ואשה אשר נדב לבם אותם להביא לכל המלאכה אשר ציוה ד' לעשות ביד משה שהיא המצוה להבדיל ג' ערים שתהא קבועה לדורות גם הם רצו לזכות במצוה כזאת ומפני זה הביאו בני ישר' נדבה לד' באופן תכלית הכוונה כי מה שראו שעשה מרע"ה המה רצו לזכות כמוהו ולסיבה זאת הביאו הנדבה כי באותו פרק לא היה באפשרי לעשות מצוה קבועה לדורות זולת מלאכת המשכן:
ובא"א פי' הגאון ה' חיד"א ז"ל כוונת הפסוק דרך פשט וראוי והגון לאומרו בעד הזוג נאה ויאה איש ואשה שזכו מאור עינינו השר אליאו בהיר הי"ו וזוגתו המקדשת סי' מזל טוב תמ"א. והוא בהקדים את הידוע דסתם איש או אשה אשר יעלה במחשבתם ליתן מתנה או הקדש או נדבה בהרהור הלב נודרים ליתן כו"ך אך בשעת המעשה נכה ל"ו ינכה ממה שהרהרו בלבבם לתת זהו בנוהג שבעולם לא יבצר שצריך שינכה ממה שחשב בלבו לתת בשעה שנתלהב לעשות איזה הקדש או נדבה ובזה משבת התורה לישראל שבאותו הדור שהיו מביאים לבנין המשכן כל אשר נדבו בלבבם בלתי מגרעת. וז"א כל איש ואשה אשר נדב לבם אותם להביא לכל המלאכה אשר ציוה ד' לעשות ביד משה הכל כאשר לכל הביאו בני ישראל נדבה לד' ודפח"ח זיע"א:

מעתה ניהדר אנפין להספד השר המנוח איש חיל רב פעלים עד דוד הגדיל לעשות חסד ואמת עם כל העניים והאביונים ובפרט עם הני שלוחי דידן היה מכבד אותם ומלבוש אותם ונדבתו עולה על כל גבירי עירו והוא על נדיבות יקום והיו יוצאים מאתו ופיהם מלא תהלות כעל כל גמולות ובלי ספק שכל מעשה הצדקה שעושים בנו ידידו השר המופלג אליאו בהיר הי"ו וזוגתו המקדשת המעטירה הגברת היקרה סי' מזל טוב תמ"א לקבוע ישי' ולבנות בית הכנסת וכל צדקות שעשו ואשר המה עושים הא ודאי היה בדעתו של הצדיק המרוחם ז"ל לעשותו ומידי הוא טעמא נתן ד' בלב כנו וכלתו הי"ו לעשות כל הצדקות הללו. וכמ"ש מרן הב"י ז"ל בא"ח סי' תרכ"א וז"ל כתב הרוקח מה שפוסקים צדקה עבור המתים יש להם אסמכתא שכתוב בסוף פ' תצוה הכפורים אחת בשנה יכפר עליו וסמיך ליה ונתנו איש כופר נפשו ומה מועיל למת שהחי נותן צדקה עבורו אלא ד' בוחן לבות החיים והמתים אם אותו המת בחיים נותן צדקה ואם איש עני הוא אותו המת היה לבו בטוח אם היה לו היה נותן אז תועיל הצדקה וכו' ונותנים לכבוד המתים הצדיקים המליצים על צאצאיהם עכ"ל יעש"ב נמצא דאם היה חי היה הוא ז"ל עושה כל הצדקות וזה נר' לע"ד כוונת החכם שבחכמים שאמר בקהלת ז' טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית משתה באשר הוא סוף כל האדם והחי יתן אל לבו דלכאורה ויצו דוהרי היא יפירה היל"ל החי יתן אל לבו אבל עפ"י דברי הרוקח ז"ל יבא על נכון דמזהיר אותנו ללכת אל בית אבל ולספר צדקותיו שהיה עושה ועתה שמח באשר הוא סוף כל האדם ואינו יכול לעשות שום מצוה ושום צדקה עי"ז יתעורר האבל שהוא יורשו יחשוב איזה צדקות ואיזה מצוות מאח לעשות בעבורו וע"ז והחי בס'א הידועה דהיינו הנשאר בחיים יתן אל לבו לזכות נפש המת ודו"ק. והלואי יתלמדו כל השרים אשר חנן להם ד' עושר וכבוד יראו מעשה הצדקה אשר המה עושים איש ואשה שזכו ד' עליהם יחיו וכן יעשו. ויבינו וישכילו כי הבל העושר והכבוד הוא ממנו יתש"ל קרא כדכתי' (דברים ח') ואמרת בלבבך כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה וזכרת את ד' אלד'יך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל וכי כרוזא קרי בחיל כי הכל מאתו יתב'. ומה מאד אני תמיה במאי דאיתא במתני' דאבות פ"ג ר"א איש ברתותא אומר תן לו משלו שאתה ושלך שלו וכן בדור הוא אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך דלכאורה קשה למה לא הביא מקרא מלא הנז'. ותו ק' אומרו וכן בדוד הוא או' וכו' היל"ל דכתי' כי ממך הכל וגו' אבל נר' לע"ד דהאמת עיקר הלימוד הוא מקרא ואמרת בלבבך וגו' הנז' ולא הוצרך להביאו רק הביא וכן בדוד הוא אומר ללמדנו דעת חכמה ומוסר כאשר ידוע דכל מס' אבות המה דברי מוסר. והענין בהקדים מ"ש בס' ערבי נחל בפ' נצבים שהמשיל מעשה הצדקה לאיש

אחד שהביא פירות הרבה ונתנם ביד בנו אחר זה שאל האב מאת הבן שיתן לו מעט מהפירות שהביא לו אם הילד נבון וחכם תיכף נותן לו כי משכיל להבין שאביו הוא שהביא לו הפירות ועוד יביא לו כשישאל ממנו משא"כ אם הילד סכל ורע מזל אינו נותן לאביו מאומה עד שכועס עליו אביו ולוקח ממנו כל מה שהביא לו ומכהו מכה רבה ואינו מביא לו עוד פירות כן נמי דומה בדומה מעשה הצדקה שהקב"ה כב יכול הוא המשפיע העושר והכבוד וציוה לתת צדקה לעני ממה שחננו ד' וכמובן. והקשה הוא ז"ל דאין המשל דומה לנמשל דהתם הילד כבר זכה בפירות ובידו הם עכ"פ משא"כ האדם המצווה על הצדקה גם היד שנותן בה הצדקה אינו שליט בה כי אם הקב"ה כב יכול הוא שליט על ידו. ובזה פירש כוונת דהע"ה הכתובים האמורים בנדבת בית המקדש כשנגמרה הנדבה ויברך דוד את ד' וגו' לך ה' הגדולה וגו' ובידך כח וגבורה ובידך לגדל ולחזק לכל וגו' כי ממך הכל ומידך דיקא שהיא היד שאנו נותנים הצדקה היא ידך נמצא כי מידך נתנו לך יע"ש שהאריך ביותר רח"ב רח"ב וזה אמרתי כוונת התנא ר"א איש ברתותא להסביר לנו מוסר השכל אחר שאמר שאתה ושלך שלו שזה אינו צריך שום ראיה שהוא ידוע ולכן אמר וכן בדוד הוא או' כי ממך הכל "ומידך" דווקא נתנו לך וכמ"ש ה' ערבי נחל ז"ל וכמ"ש התנא "שאתה" דייקא ושלך שלו. ובדרך זו אלך לפרש כוונת הפסוק ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וד' עמו. וחוץ מדרכינו אביעה אדברה מם שכבר כתו' בדרשותי שדרשתי מזה זמן רב מה דתמיה לי והוא דראיתי לה' שנות ימין ז"ל שהביא מ"ש במס' יומא דף כ"ו ע"א אמר רבא לא משכחת צורבא מרבנן דמורה אלא או דאתי משבט לוי דכתי' יורו משפטיך ליעקב או דאתי משבט ישששכר דכתיב ומבני ישששכר יודעי בינה לעתים ע"כ. והקשה הגאון מהרש"א בח"א מההיא דאמרי' בפ' חלק ד' צ"ג ע"ב נאמר בדוד וד' עמו שהלכה כמותו ותי' שאני דוד שהיה מלך עכ"ל וע"ז הק' ה' שנות ימין שכשנאמר וד' עמו עדיין לא היה מלך וליכא למימר שמשעה שנמשח ע"י שמואל היה דינו כמלך שהרי אמרו בירוש' שהיה מתכפר בשעירה בהדיוט ונדחק לתרץ בדרך שמא יעש"ב. ואני עני תירצתי מעין תירוץ שראיתי בכתי' לעפ"ר אבא מארי ז"ל בההיא שאמרו במס' שבת דף נ"ו ע"א אר"ש בר נחמני אמרי' כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה שנאמר וד' עמו אפשר שכינה נעמו וחטא בה על ידו ע"כ. והק' הרב פ"ד ז"ל בדרך הרבים דהאי קרא דה' עמו נאמר קודם שחטא וא"כ שפיר מצינן למימר שכשחטא אח"ך נסתלקה הימינו שכינה. ולקו' זאת תי' עט"ר אבא מארי ז"ל דידוע דכל מקום שנאמר וד' היינו הוא ובית דינו כמו שפירשו רז"ל על פסוק וד' פקד את שרה וגו' וד' אמר אל אברהם וגו' וגם ידוע בב"ד של מעלה דנים את האדם על שם סופו כמו

שמצינו בישמעאל שדנו אותו על שם סופו שהיה עתיד להמית את ישר' בצמא והקב"ה דן אותו באשר הוא שם. וא"כ ילפינן דלא חטא מדכתי' וד' עמו דהיינו הוא וב"ד ואם היה עתיד לחטוא לא היו מסכימים ב"ד של מעלה עמו. וא"כ הוא הטעם נמי אמינא באותה שאמרו וד' עמו שהלכה כמותו דב"ד של מעלה דנו אותו על שם סופו שהיה עתיד להיות מלך וקבעו הלכה כמותו ושפיר כתב הרב מהרש"א ז"ל:

ברם זוהי שק' לענ"ד שראיתי לה' פרשת דרכים ז"ל שם בדרך הרבים שהק' דבמס' שבת דרשו על פסוק וד' עמו דשכינה עמו ואיך דרשו בפ' חלק שהלכה כמותו מפסוק זה וד' עמו ונדחק לתרץ יעש"ב ולפקע"ד לא ידענא מאי קא קשיא ליה מאחר דאיכא כ' פסוקים וד' עמו האחד ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וד' עמו. והב' בשמואל א' ט"ז הנה ראיתי ן' לישי וגו' וד' עמו הרי דאיכא תרי קראי ושפיר דרשו שתי דרשות בשבת דרשו מפסוק ויהי דוד לכל דרכיו וגו' ובפ' חלק דרשו מפסוק הנה ראיתי ן' לישי וכו' וצ"ל: איך שיהיה נבא לבאר כוונת הכתו' ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וגו' והוא דלכאורה יל"ד בפסוק הזה ג' דקדוקים א' אמאי נקט לכל דרכיו היל"ל בכל דרכיו כמ"ש בכל דרכיך דעהו וכיוצא בו אמאי נקט דרכיו ג' דתיבת משכיל פירושה הוא עיון ולא ידענו מה היתה ההשכלה. ואולם נר' לע"ד לפרש בהקדים מ"ש בסוטה דף כ"א ע"א דרש ר' מנחם בר יוסי כי נר מצוה ותורה אור תלה הכתוב התורה באור לומר לך מה אור מגין לעולם אף תורה מגינה לעולם וכו' משל לאדם שהיה מהלך באישון לילה ואפילה ומתירא מן הקוצי' וכו' ומחיה רעה ואינו יודע באיזה דרך מהלך נזדמנה לו אבוקה של אור ניצול מן הקוצים וכו' ועדיין מתירא מחיה רעה וכו' ואינו יודע באיזה דרך מהלך כיון שעלה ע"ה ניצול מחיה רעה וכו' ועדיין אינו יודע באיזה דרך מהלך הגיע לפרשת דרכי' ניצול מכולם מאי פרשת דרכי' אמר רב חסדא זה ת"ח ויום המיתה ר"ן ב"ר יצחק אמר זה ת"ח ויראת חטא מר זוטרא אמר זה ת"ח דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא יעש"ב. והנה דהע"ה היה משכיל להיטיב לידע פרשת דרכים איזהו כדי לינצל מיצה"ר וכבר בקש מהקב"ה לידע יום המיתה כדכתיב אשמרה לפי מחסום בעוד רשע לנגדי הודיעני ך' קיצי לדעת מה חדל אני להגיע לפרשת דרכים אך כאשר ראה וידע שהלכה כמותו נתקררה דעתו שכבר ניצול מכולם וז"א ויהי דוד לכל דרכיו משכיל לידע באיזה דרך מהלך לינצל מיצה"ר וד' עמו שקבעו הלכה כמותו וכבר מצאתי להרב כירך יצחק ז"ל שפירש על דרך זה ושש ועלז לבי ואפשר שפסוק זה נוכל לומר על בעה"ב ג"כ המחזיק ביד ת"ח מורי הוראות שהלכה כמותם הא ודאי ששכינה עמו כמו שאמרו כי בצל החכמה בצל הכסף ואיתא בפסחים ד' נ"ג ע"ב אמר ר' יוחנן כל המפיל מלאי לכיס ת"ח זוכה ויושב בישי' של תפלה

דכתי' כי בצל החכמה בצל הכסף ועוד כמה מאמרים וכמה יעודים להמחזיק ביד ת"ח עד שכתב ה' בידך יצחק ז"ל כשמזכירין שמועה מפי הת"ח שפתותיו דובבות בקבר כי גם שפתי המחזיק ג"כ דובבות בקבר וראיה משמעון אחי עזריא ופירש"י שעזריא היה מחזיק ביד שמעון אחיו והיו קוראים אותו שמעון אחי עזריא ועוד הביא ראיה מטודוס איש רומי יע"ש. וא"כ כשהמחזיק ביד רבנים מורי הוראות דסלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא הרי ניצול מכולם. ובכן יכולים אנו לרמוז על המאושר הזה שנקרא שמו דוד ובודאי שהיה לו שרש נשמת דוד כידוע דכל מי ששמו כשם אחד מהאבות או מהנביאים ודאי שיש לו שורש נשמתו ועליו נתקיים קרא ויהי דוד לכל דרכיו משכיל וד' עמו ששכינה שור עמו ולא לחנם חננו ד' עושר וכבוד ושיבה אם לא שחפץ ד' בידו הצליח ובודאי שהוא מרומים ישכון יושב ונהנה מזיו השכינה בישי' של מעלה והוא יתפלל בעד כל אשר באהלו יציצו ויצמחו יחיו דגן ויפרחו ברבות הטובה עד זקנה ושיבה:

איך שיהיה חזרתי ואמרתי כל איש ואשה אשר נדב לבם אותם להביא לכל המלאכה בהקדים את הידוע מ"ש רז"ל גדולה צדקה שמקרבת את הגאולה ואת זה רמזתי כל איש ואשה אשר נדב לבם אותם כדכתי' נדיב נדיבות יעץ ונותנים הצדקה בנדיבות לבם יזכו לבנין בית קדשינו ותפארתינו להביא לכל המלאכה מלאכת המקדש במהרה בימינו בעגלא ובזמן קריב אכי"ר:

דרוש ט להספד

שדרשתי בלול ז' מג"א התרמ"ז יום פקודת השנה יא"צ של הרב הגאון הצדיק מו"ה גדלי' טיקטין ז"ל מ"ך בעי"ת ברעסלוי יע"א. וקבע פעה"ק ירושלם ת"ו ישיבה קדישא למען ילמדו רבני הספרדים ורבני האשכנזים נ"י ביום פטירתו מידי שנה בשנה לע"ן. וקמתי אני הצעיר משום יקרא דידיה לדבר שני גרגירים יה"ר שתהיה נשמתו צב"ה:

והנושא בא. ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם בכם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם:

איתא במדרש איש כי ידור נדר לה' וגו' הה"ד כי לא ידע האדם את עתו ע"כ:

ציון במר תבכה נהי בכי תמרורים. בימים הללו בין המצרים. ונוספה נחלתינו בהנחל עליון נחלה מבוהלת. ויצאה גחלת. יום זה פקודת השנה. ראש ולענה. משמועה רעה. מחלה ונועה. בשנה החולפת אבד חסיד מן הארץ הרב הגאון המפורסם בכל קצוי תבל חסידותו וקדושתו. הרב ר' גדליא טיקטין ז"ל אוי בא לה אמרה ברעסלוי כי אבדה כלי חמדתה. הי חסיד הי עניו דרופתקא דאורייתא. הן בעודנו חי לא עזב חסדו ואמיתו. דבר

ציוה ליום פקודתו להחזיק ביד לומדי התורה לעשות נח"ר לנשמתו וקבע ישיבה בארעא קדישא ציון היא בית חיינו. עיר קדשינו ותפארתינו. להגות בתורת ד' ביום פטירתו. לזכר עולם גילה צדקתו. ובהורמנותייהו דרבנן הנני עומד לספוד לצ'רה. למעבד לים יקרא. וי לאזילא וי לחבילא. קול נהי נשמע מציון המהוללה. מה אענה ומה אומר הנה לשלום מר. אך בזאת אראה בנחמה פרי צדיק עץ חיים בניות ברמה. הוד והדר פעלו וצדקתו. המה יצאו לקראתו. ינוח על משכבו בגן עדנו. עם הצדיקים וחסידים ישע אהלי אפדנו. עומד ומשמש לפני כסא כבודו. ויסך אלו"ד בעדו. ולא ישמע שוד ושבר בגבולינו. אלד'ים יחננו ויברכנו. וימהר ויחיש לגאלינו. א תה תקום תרחם ציון:

ידוו הדווים ויקוננו הספדנים על אבידה שאינה חוזרת. הצדיק נודע למשגב יקר תפארת. אשר מדברי צוואתו. הורה גבר חשקו ותאותו. לעלות ההר הטוב הזה. אשר מחזה שדי יחזה. וכאשר לא יכול להשיג מטרתו. עזב מהונו לחכמי ארץ הק' להשלים פרי מחשבתו. ובאין תפונה ידע צדיק מ"ש בספרי פ' ראם כי יושבי ארץ ישראל קודמין לעניי חו"ל. גם הרב מהריק"ו ז"ל שורש ה' כתב דהמחזיקים ביד יושבי ארץ ישראל יש לו חלק וזכות כאחד מיושביה. והגאון ה' חיד"א ז"ל בס' יוסף אומץ סי' י"ט כתב כמה טעמים דראוי להחזיק ביד יושבי א"י. זה יצא ראשונה כי ע"י הצער שסובלים יושבי א"י בהיותם נאנחים ונאנקים הוי לכפר על אחינו שבחו"ל שיש בהם שעושים כמה דברים כמו גילוח זקן ופאות ושחוק הקומידיאס וכו' וע"י שמחזיקים ביד יושבי א"י ובפרט המחזיק ביד רבנן קדישי כי ע"י לימוד תורתם יושבים בשלוה אנשי חו"ל:

עוד טעם ב' כתב כי תפילת חו"ל יש מסך מבדיל ובלולים יעלו מארץ לא מטוהרה דרך חול משא"כ כי בא"י כל תפילה כל תחינה החלו עולין אל השמים ממעל. ובמה יתרצה עבד ד' להיות לו חלק בישיבת א"י ותורת א"י אם לא בהחזיק ביד יושביה ותפילתם היא העולה ועשה את עולתו. ובס' ראש דוד פ' ויצא אחר שכתב כי תורת א"י שם יתנו וכו' והיא עבודת ד' באמת והדברים עתיקים. והק' וז"ל ויש לחקור כי מצינו גדולי ישראל תנאים ואמוראים יושבי חו"ל והם כי לא להזכיר שלא עבדו את ד' כראוי. והתשו' לזה דכשם שרצה הקב"ה כי לא יחדל אביון כדי לזכות להעשירים וכו' כן הדבר הזה כי הן בעון יושבי א"י הם נצרכים ויש עניים ואביונים וכו' ואין להם תקומה כי אם בצדקת בני הגולה החכם בחכמתו והעשיר בעשרו מחזי' ביד יושבי א"י ובכן יושבי א"י הם שלוחי כל הגולה וכו' וכל ישר' המחזיקים בידם וכו' כנודע ישששכר וזבולון אחד מתעסק ואחד לומד וכו' וכזאת כל בני הגולה נזונים בזרוע יחדיו יחלוקו המחזיקים עם יושבי ארץ ישראל יע"ש ותרוה צמאונך:

אשר עפ"י הטעמים הללו נר' לפקע"ד לפרש כוונת דהע"ה בעז' קכ"ב שאלו שלום ירושלם ישליו אוהביך יהי שלום בחיליך שלוה בארמנותיך למען אחי ורעי אדברה נא שלום בך למען בית ה' אלד'ינו אבקשה טוב לך. דלכאורה יש לדקדק בהני קראי דבתחי' קא משבח לירושלם כי שמה ישבו כסאות למשפט ואח"כ מזהיר שאלו שלום ירושלם ישליו אוהביך כאילו הם ב' דברים ירושלם שתהיה בשלום ועוד דבר אחר ישליו אוהביך. ואח"כ אמר יהי שלום בחיליך שלוה בארמנותיך היינו שכבר התפלל שיהיה שלום ושלוה. וא"כ למה אמר אח"כ למען אתי וריעי אדברה נא שלום בך הלא כבר שאל יהיה ש' בחיליך. ותו קשה לנו לדעת מה כוונתו למען אחי וריעי ולא ידענו מי הם. ותו קשה מ"ש אח"כ למען בית ה' אלד'ינו אבקשה טוב לך בתחי' אמר אדברה נא שלום בך עתה שינה אבקשה טוב לך מהו הדבור ומה היא הבקשה: ואולם עפי"ה הנה נכון וידוע כי מילא שלום הוא כינוי לצדקה דכתי' והיה מעשה הצדקה שלום וידוע כי אוהבי ה' הם הת"ח כדכתיב להנחיל אוהבי יש. וידוע כי דיבור הוא קשה. מעתה זה יהיה כונת דהע"ה דבתחי' משבח לירוש' כי שמה ישבו כסאות למשפט ת"ח שקודים על לימודם. ואחר כך מזהיר אותם לאנשי חו"ל שאלו שלום ירושלם בכללות כל ירוש' חייבים אתם להחזיק בידם במעשה הצדקה שלום ואח"כ מזהיר על הת"ח שיחזיקו בידם שילמדו בשלוה. וז"א ישליו אוהביך. ונתן טעם ראשון כי ע"י יושבי א"י ולימודם יכפר עליהם יהי שלום בחיליך אנשי חו"ל שלוה בארמנותיך מדה כנגד מדה ממש שלום ושלוה:

ושוב כתב למען אחי וריעי אדברא נא שלום בך. הכוונה דאנחנו דין אחי' ושותפי' יש לנו כמ"ש ה' ראש דוד ז"ל כיון דאתם מחזיקים בידינו יש לכם ליקח חלק בזרוע וז"א אדברה נא קשה שלום בך. ועוד טעם אחר כי תפילתינו תעשה רושם כי אנחנו מתפללים במקו' שכינ' עוזינו וז"א למען בית ה' אלד'ינו אבקש' טוב לך אנו מתפללים בעדכם כי תפילת א"י העולה בלי מסך אל השמים ממעל ודו"ק:

ובלי ספק שזו היתה כוונת הרב המנוח שאנו עסוקים בהספדו שהפריש מממונו לת"ח שבפעה"ק ירוש' ת"ו וחיובא רמיא על האפוטרופוסי' שמינה לקיים פקודתו בלי שינוי כלל. וזה יהיה כוונת הפסוק שבוע העבר איש כי ידור נדר לה' וגו' לאסור איסר על נפשו לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה דיש לדקדק מילת על נפשו אין לה מובן והיה די שיאמר לאסור איסר עליו. ותו ק' כפל הענין לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה דנראה אך למותר. ואולם עפ"י דרכינו הנה נכון ובהקדים מ"ש הגאון הרב חתם סופר בח"מ סי' קי"ד וסי' קט"ו במי שאמר אתן לעניים כו"כ דתיכף בשעה שאמר אתן נשתעבדו כל נכסיו ואם מת חייבים היורשים לקיים חיובו כאשר נדר יעש"ב. ואפשר דזה יהיה כו'

הכתו' איש כי ידור נדר לה' וגו' לאסור איסר על נפשו דהיינו לתקון נפשו לאחר פטירתו אם נדר בל' נדר דהיינו שאמר על עצמו שהוא יתן היורש הבא אחריו לא יחל דברו ולא ישנה מפקודתו אלא ככל היוצא מפיו יעשה:

ובאו"א נלע"ד לפרש הפסוק הזה בהקדים מ"ש בחולין די"ז ע"א בעי ר' ירמיה אברי בשר נחירה שהכניסו ישראל לארץ מהו. ופירש"י מהו לאכלם אחר כניסתן לארץ מי אמרי' כי אסר רחמנא בשר נחירה לאחר ביאה ה"מ לנחור אחר כך ולאכול אבל הנחורות הבאות מהמדבר הואיל ובשעת נחירתן היתה היתר תו לא מחסרי איד לא שנא ודרוש וקבל שכר הוא שצריכים אנו לעמוד על האמת ואעפ"י שכבר עבר עכ"ל. והרא"ש ז"ל דחה דברי רש"י ז"ל וכתב דנ"מ מבעיא זאת לאדם שאסר על עצמו באחד מן המינין מזמן פ' ואילך וכשהגיע הזמן היה בידו מאותו המין שהיה אוכל והולך עד שהגיע הזמן אם מותר לאכול מה שנשאר בידו מאותו המין או לא. אי נמי כגון שר ב"ד לאסור דבר אחד כמו שאסרו גבינות העכו"ם ושלקות וכיוצא אם נשאר לו מאותו דבר. אם אסור לאכלו או לא עכ"ל. וראיתי להרב טירת כסף ז"ל שהקי' על הרא"ש ז"ל דאיך מדמה גבינות העכו"ם שאסרו ב"ד עם אברי בשר נחירה. דשאני אברי בשר נחירה קודם כניסתן לארץ היה היתר גמור נחירה כמו שחיטה ממש בזה שייך הך בעיא דר' ירמיה כיון שנשארו מזמן ההיתר שהי' היתר גמור לאכלם אם יש היתר עתה שנכנסו לארץ לאכלם או לא משא"כ גבינות העכו"ם מה שגזרו ב"ד עליהם איתא התם בפ' אין מעמידין דל"ה רב אדא בר אהבה אמר מפני שטחין אותם בשומן חזיר ור"ן בר יצחק אמר מפני שמעמידין אותם בחומץ וחד אמר מפני שמעמידין אותם בשרף של ערלה וחד אמר מפני שמעמידין אותם בעור קיבת נביל' נמצא דאינו גזירה שגזרו הב"ד כי אם מפני שידעו שיש בהם צד איסור ואיך יוצדק שיותר באכילה מה שנתותר בידו קודם שגזרו הלא האיסור במקומו עומד ומה דמות יערוך הרא"ש ז"ל לאברי בשר נחירה. ומכח קושיא חזקה הזאת נדחק הרב ע"כ ז"ל לתרץ דמה שכ' הרא"ש שגזרו ב"ד על הגבינות אינו אלא הגבינות שמעמידים אותם בעשבים ופרחים וכמ"ש הרמב"ם ז"ל בפ"ג מה' מאכלות אסורות ה' י"ד שהורו מקצת הגאונים שאסור לאכול גבינות העכו"ם אפי' שהעידוהו בדבר היתר משוה שיש שמעמידין אותה בדבר האיסור. וזהו מ"ש הרא"ש ז"ל שאם גזרו ב"ד על הגבינות שהעמידו בעשבים דאין בהם שום נדנוד איסור רק משום גזירה זה דומה לבעית ר' ירמי' בחולין דאברי בשר נחירה יע"ש בדבריו באורך:

ולפקע"ד אמינא אחרי המחי"ר מכת"ר אי אפשר לפרש בכו' דברי הרא"ש במאי דאמר שאם ירצו ב"ד לגזור איזה גזירה כמו שגזרו על גבינות העכו"ם דכו' על גבינות המעמידין

אותם בעשבים ופרחים והיינו תקנת מקצת הגאונים שכתב הרמב"ם ז"ל דאם איתא דזו היתה כוונתו לא הו"ל למנקט הרא"ש ז"ל בלשונו הטהור כמו שגזרו על גבינות ושלקות ואי הזה נקיט גבינות לבד היינו מעמיסים בדברי הרא"ש ז"ל שכוונתו על תקנת הגאונים ז"ל ומדנקט גבינות ושלקות היא היא הגזירה שנשנית במשנה בפרק אין מעמידין ועליה אפליגו אמוראי מ"ט גזרו על הגבינות

אבל לפי דעתי אמינא דהרא"ש ז"ל סירכיה נקיט דדרכו לילך אחר סברת התוספו' ז"ל והתו' כ' שם בפ' אין מעמידין דל"ה ע"א בד"ה חדא וכו' וז"ל ואור"ח כי עכשיו לא מצינו טעם פשוט לאסור הגבינות העכו"ם דהא טעם האיסור הוא משום ניקור [דהיינו גילוי] כריב"ל דקי"ל הלכה כריב"ל אף לגבי ר' יוחנן כ"ש לגבי שמואל וכו' ודברי רב אדא בר אהבה שאמר שטחין אותם בשומן חזיר אינם כלום וגם ר' חסדא שאמר וכו' דרב נחמן בר יצחק שאמר וכו' עמדו בקושיא וליכא למיחש וכו' אלא משום גילוי ואנו שאין נחשים מצויים בינייהו אין לחוש משום גילוי וכו' יע"ש: נמצא דלדעת התו' אין טעם לאסור גבינות העכו"ם ובודאי דהרא"ש ז"ל כדרכו ס"ל כדעת התוס' משם ר"ת ושפיר כתב שאם ירצו ב"ד לגזור כמו שאסרו גבינות העכו"ם ושלקו' וכיוצא ושפיר דמי לבעית ר' ירמיה באברי בשר נחירה. ובהג"א שם בפ' אין מעמידין מצאתי שכ' וז"ל מותר להעמיד הגבינה בין בקיבת נבילה בין בקיבת כשירה שינקה מן הטריפה וכן מותר למלוח הקיבה בעורה מיהו לכתחי' היה אוסר, ר"ת משום מיאוס ובדיעבד היה מתיר באכילה וכו' עי"ש:

באופן דשפיר מצינן למימר לתרוצי בעד הרא"ש ז"ל דס"ל כדעת התוס' או משום גילוי כמ"ש התוס' ז"ל או כמ"ש בהג"א משום מיאו' ושפי' מדמי גזרת הגבינו' דמתני' להההיא דבעי ר' ירמיה באברי בשר נחירה. ומהתימה על הרב ע"כ דסמך ובנה דיק דדעת הרא"ש ז"ל במ"ש כמו שגזרו גבינות העכו"ם היא תקנה מקצת הגאונים שהביא הר"ם ז"ל והביא דברי התו' ז"ל הנז' וכתב בזה לא הלך הרא"ש ז"ל אחר דעת התוס' ז"ל לדרכו והוא תימה מאחר שהוא ז"ל העתיק דברי הרא"ש ז"ל שכ' גבינות העכו"ם ושלקות ולא הרגיש דחיבת ושלקות שכתב מורה דמיירי על גזירה דמתני' כמובן וצ"ע: מעתה נבא לבאר כוונת הכתוב איש כי ידור נדר וגו' לאסור איסר על נפשו עפ"י תי' ראשון שתי' הרא"ש ז"ל כנז"ל דהיינו איש שהוא אסר על עצמו איזה מין והגיע זמן התחלת האיסור ויש בידו מאותו המין לא יחל דברו לאכלו כיון דבעיא היא דלא איפשיטא וסלקא בתיקו חייב לקיים ככל היוצא מפיו:

ובא"א אמרתי לפרש כוונת הכתוב הנז' איש כי ידור נדר לה' וגו' בהקדים מ"ש הרמב"ם ז"ל בסוף הלכות נדרים וז"ל נדרי הקדש מצוה לקיים אותם ולא ישאל עליהם אלא

מדוחק דכתיב נדרי לה' אשלם עכ"ל והגאון הרב חיד"א ז"ל הביא משם רבינו אפרים כת"י שכתב בכוונת הכתו' מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו נקי כפים ובר לבב אשר לא נשא לשוא נפשי דאותיות נש"א הוא נדר שבועה איסר דבשלש אלא נשמר נפשו ולא נשאל עליהם יש"א ברכה וגו':

ואפשר שר דזה יהיה כונת הכתו' איש כי ידור נדר לה' או השבע שבועה לאסור איסר על נפשו דהיינו שבג' אלה רוצה לשמור נפשו התקון הוא לא ישאל על נדרו וז"א לא יחל דברו בין בנדר בין בשבועה בין באיסור אלא ככל היוצא מפיו יעשה ויקיי':

מעתה הבה נא אב"א לבאר כוונת המאמר הנצב פתח השער איש כי ידור נדר לד' הה"ד כי לא ידע האדם את עתו דלכאורה לנו לדעת מה נרגש במדרש ומה השיב הה"ד וכו' ואולם אמרתי להזכיר פה מה ששמעתי מפה קדוש מוה"ר ה' דוד קאריאו זלה"ה שהיה מפרש כוונת הכתובים אמרת לד' ד' אתה טובתי בל עליך לקדושים אשר בארץ המה. והיה מקשה להבין כוונת דהע"ה אמרת לד' ד' אתה ומי לא יאמד זה וכי הוא לבדו או' ד' אתה. ותו ק' אומרו טובחי בל עליך לקדושים וגו' מה רצה לו'? ואיך יאמר טובתי בל עליך? וכי על מי הוא? ואולם היה מפרש בהקדים את הידוע מ"ש רז"ל ובזוה"ק כשנודר האדם ורוצה להפריש קרבן שלא יאמר לד' עולה לד' חטאת והטעם כתב ה' של"ה שמא כשיאמר לד' עולה קודם שיוציא תיבת עולה מפיו ימות ונמצא שהוציא ש"ש לבטלה ועפ"י הקדמה זאת פי' הגאון ה' חיד"א ז"ל כוונת המדרש הנז"ל דנקט קרא איש כי ידוד נדר לה' נרגש המדרש אמאי נקט קרא כי ידור נדר לה' ולא יאמר לד' נדר כי לא ידע האדם את עתו ומידי הוא טעמא אשמועינן קרא איש כי ידור כך צריך לומר נדר לה' מטעם הנ"ל ודפח"ח זיע"א:

עוד נקדים את הידוע דדהע"ה היה ראוי להיות נפל אלא שיש אומרים דאדם הראשון נתן לו שבעים שנה מימי חייו ויש אומרים דאבותינו הק' זיע"א הם משנותיהם עשו גביה ביניהם והשלימו לו שבעים שנה. מעתה זה היה מפרש כוונת דהע"ה אמרת לד' ד' אתה הכוונה אני בעצמי שידעתי קצבת שנותי ע' שנה לית לי למיחש למיתה ויכולני לומר ד' אתה ואיני צריך לומר אתה ד' והטעם טובתי היינו שני חיי בל עליך אינם קצובים ממך כי אם לקדושים אשר בארץ המה נתנו לי משני חייהם למר מאדה"ר ולמר מאבות העולם וש"י זלה"ה:

איך שיהיה חזרתי לנשאי מקדם אמרתי בתחי' דברי ד' אלד'י אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם ופירש"י ז"ל דכשאמר מרע"ה ה' אלד'י אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמי' אמרו לו ישראל מסה קצבה אתה נותן לברכותינו

והלא אמר הקב"ה לאאע"ה אשר אם יוכל איש למנות וגו' אמר להם זו משלי והקב"ה יברך אתכם כאשר דבר לכם עכ"ל ויש לחקור מה ברכה בירך אותם משה שאמר זו משלי כאילו בירכן ברכה בפני עצמה והלא כשבירך אותם הקב"ה אשר אם יוכל איש למנות וגו' כבר נכללה ברכתו דבכלל מאתים מנה ומה הוסיף הוא לומר ברכה זו משלי ואיך לא הרגיש ח"ו חלילה מרע"ה בדבריו ותו יש לדקדק בקרא מילת ככם אלף פעמים דאין לה מובן היל"ל יוסף עליכ' אלף פעמים. ואולם נר' לפקע"ד לפר' בהקדים מאי דאיתא בש"ס ביומא כתי' והיה מספר בני ישראל וכתי' אשר לא ימד ולא יספר ומשני ל"ק כאן בזמן שישראל עושים רש"מ כאן בזמן שאין ישראל עושים רש"מ וחקר הגאון ה' חיד"א ז"ל דאם יהיה האופן דישראל כולם יהרהרו בתשו' בזמן אחד איך יתקיים באותו פרק אשר לא ימד ולא יספר כיון שהרהרו בתשו' כולם. ותי' יטי"ב דכשישראל ח"ו אינם עושי' רש"מ כל אחד גויה בפני עצמם כיון שאין מקיימים ואהבת לריפך כמוך שהוא כלל גדול בתורה אבל כשהם באחדות אחד ודאי שעושים רש"מ ואז כל אחד מישראל נחשב כדוי גדול כמ"ש רז"ל יאיר ן' מנשה ברובה של סנהדרין וא"כ כשכל אחד יהיה שקול לכמה אנשים יתקיים תכף באותו פרק אשר לא ימד ולא יספר:

אשר עפי"ז פי' הרב מהרימ"ט ז"ל כוונת הכתוב ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה והוא דידוע דהטעם דהקב"ה נוטל צדיק א' ומכפר על הדור יען שישראל כיון שהם באחדות נחשבים כגוף אחד וכמ"ש בזוה"ק משל להקזה משא"כ הגוים שנחשבים כל אחד בפני עצמו וזה פי' הכתוב ידין בגויים כשהקב"ה עושה דין בגויים עושה בכל אחד בפ"ע כיון שאין להם אחדות וז"א מלא גויות אבל בישראל מחץ ראש דהיינו צדיק אחד על ארץ רבה דהיינו ע"כ ישראל וש"י זלה"ה. ואני בעניותי ברגליו אעבורה אמרתי בדרושים הקוד' פסוק שלאחריו מנחל בדרך ישתה ע"כ ירים ראש. דאין לו מובן כוונת דהע"ה מנחל בדרך ונתן טעם ע"כ ירים ראש. ואולם עפי"ה ניחא ונקדים מאי דנחלקו ר"ע ור"א במס' סוטה נמצא הגוף במקום א' והראש במקום אחד ר"א אומר מוליכים הראש אצל הגוף ור"ע אומר מוליכים הגוף אצל הראש והלכה כר"ע דמוליכים הגוף אצל הראש דהראש הוא העיקר. מעתה יהיה כונת הכתו' אחר שאמר מחץ ראש על ארץ רבה נרגש למה צריך שיהא נפטר אדם גדול לכפר על הדור כיון שהם באחדות אחד ונחשבים כגוף אחד היה די שיפטר הקטון שבישר' והיה די לכפר כמו אם יכאב האצבע קטנה יכאב כל הגוף. אבל התי' לזה שעיקר כל הגוף הוא הראש והוא המכפר ע"כ הגוף ומהיכא ילפינן לה מעגלה הערופה בנחל. וזה יהיה התי' מנחל בדרך משם ילפינן

דהראש הוא העיקר על כן ירים ראש. ובודאי שפטירת הצדיק שאנו עסוקים בהספדו דמיתתו היתה כפרה ע"כ ישראל ולא ישמע עוד שור ושבר בכל גבול ישר':
מעתה יהיה כוונת מרע"ה שאחר שהוכיחם בתוכחת מוסר שיהיו עושים רש"מ ויהיו באחדות גמורה מבטיח אותם שיהיה כל אחד מישראל נחשב לגוי גדול וז"א ה' אלד'י אבותיכם יוסף עליכם "ככם" דייקא אלף פעמים כמ"ש גבי יאיר ן' מנשה וזוהי ברכה שלו. ועוד הוסיף ואמר ברכתו יתב' אשר אם יוכל למנות את עפר הארץ וגו' ואמר להם ויברך אתכם כאשר דבר לכם. יה"ר שתתקיים ברכתו ויפרו וירבו ישראל בקרב הארץ ונזכה ונחיה לראות בטובת ישראל המצפים ומחכים ומיחלים לישועתו בעגלא ובזמן קריב אכי"ר:

דרוש י להספד

דרוש להספד שסדרתי לחינוך הישי' כנסת אליאו יכב"ץ ולהספד השר הנכבד נשיא ישראל סי' אליאו דוד יוסף עזרא ז"ל:
והנושא בא. ויבא אל הר האלד'ים חורבה וירא מלאך ד' אליו:
אחר המדבר ויבא אל הר האלד'ים:
אחר המדבר ויבא אל הר האלד'ים:
איתא בילקוט פ' פנחס פ"ד אריב"ל פנחס זה אליאו אמ"ל הקב"ה לאליאו אתה עשית שלום בין ישר' וביני בעוה"ז אתה הוא שעתיד לעשות שלום ביני ובין בנ"י לעתיד לבא שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אליאו הנביא וגו': קול נהי נשמע מציון. תאניה ואניה יחד עני ואביון על אבידת הצדיק ידיד עליון. הוי ואבוי זאת רעתך כי מר
קול יללה אשמיע. ומספד מר אביע. הלא תדעו כי שר. וגדול נפל עד צואר הגיע. השביענו במרומים עצב מר
קול ענות. התבוננו קראו למקוננות. הלא זה חסרון לא יוכל להמנות. שר שלום אלוף אומר
קול משמים. ועמדו קינים ברבעתים. וי להאי שופרא ויעל אליאו בסערה השמים. אכן סר מר
קול העם בריע'ו. הגה וקינים ביום שמעו. אהה במבחר ימיו איד נכון לצלעו. מאד מר לי מר
קול באשה. כבודה בת מלך עז והדר לבושה. ברחובות חתן קולה כמלונה במקשה. קראן לי מרה כי המר

קול בניו וקול בנותיו. צועקים במרה אבא אבא אבדו עשתונותיו. אוהב צדקות נדיב נדיבות לנוצרי בריתו ועדותיו. דרכו חיצם דבר מר קול הבן הוד הוא בצבא יוסף עינינו. ויתן את קולו ק בבכי אב הרחמן נשיא אלד'ינו בתוכינו. על מי נעשת מעט הצאן נלאה להליל על שברינו. נשינו וטפינו וכל עוללינו צועקים בקול מר

קול נשמע ברמה. נחמו נחמו עמי אמירה נעימה נפשו בטוב תלין בניות ברמה. עם חסידי עליון מרומים ישכון צדיק כחמר

קול העם אשר בשער והזקנים. אנחנו יחידי ישיבתו מעתירים ומתחננים. תהא נשמתו צרורה בשמי מעונים. ויניחהו במשמר

קול תפילה זוגתו היקרה. רבת המעלות הגברת המעטירה. ובנו שר הצבא יוסף בסד"ר עליון למרבה המשרה. יבלו ימיהם בטוב והעושר והכבוד ורב כמו שנאמר קול תחינה בעד בניו ובנותיו וכל אשר באהלו. יציצו ויצמחו איש על דגלו ובנות בנותיו מהר ימהרנה לו. יחד כולם יהי שלום בחילה מכללא אתמר

קול ישרי לב ישאו יחד ברכה. לידידינו החכם השלם כש"ת ר' משה מיוחס יצו ד' אתך את הברכה. גדול המעשה ביודעו ומכירו מיקירי ירוש' בהעמדה והערכה. וזרעו לברכה ויברכהו ויאמר קול שהוא עיקר ועמו תפילה. אנה ה' קומה והושיענו בשרו נא הגאולה. הצילנו מיד אויבינו עשאוהו כדבילה. הן גוים כמר

יגדל המספד ויקונן המקונן על אבידה שאינה חוזרת הצדיק אבד נודע למשגב השר המפורסם לש"ט ולתהלה בצדקותיו ובחסדיו המרובים והן בעון במבחר ימיו ויעל א אליאו בסערה השמים מזוקק שבעתים וי להאי שופרא דבלי בארעא צר לנו עד מאד על הצדקת הכשרה אוהבת צדקות מחזקת ביד לומדי התורה כפה פרשה לעניים ולאביונים מתנה מרובה בקבא רבה איך נשארה אלמנה וגלמודה על זה דוה לבנו ועינינו יזלו נהרי נחלי בכי תמרורים. וזה זמן לא כביר סדרנו דרוש לחינוך ישי' מזל צומח אשר יסדה פעה"ק ירו' דראב'ה היא האשה הכבודה בת מלך כלתו סי' מזל טוב תמ"א ובו דרשתי להספד המלך דוד זלה"ה ואמרנו אך זה חולי ואשאנו. והנה בעתה ונוספה נחלתינו נחלה מבוהלת ויצאה גחלת. וכאשר מתרעם הנביא על הצדיק אב"ד שהוא רמז אליאו ן' דוד זה היום יום פקודת בנו השר סי' אליאו ז"ל השלום השנה קמתי אני לפתוח לכבודו ולעשות לו נחת רוח לע"ן בדברות שתים קינים ברבעתים ומן החיוב המוטל עלינו לספוד לצר'ה באשר גם הבן יקירנו משוש פארינו חמדת לבבינו הגביר השר המפואר ובישראל יתפאר אוהב התורה ולומדיה שנותנת חיים לעושיה סי' יוסף אליאו דוד עזרא הו"ו אחר. כל הצדקות והחסדים. וכמה מצות ומע"ט. ופזרונות אשר

נתן לאביונים ולת"ח לא ישוער ולא יסופר ועוד זאת יתירה יסד ישיבה פעיה"ק ירוש' ת"ו בל תמוט לעולם י"ב נהרי רבנים וחכמים קבועים בישיבתו ונקראה בשם ישיבת כנסת אליאו יכב"ץ מה טוב חלקו ומה נעים גורלו והיום הזה יום כ"ח טבת ש' ומר"ת אנחנו עושים חינוך הישיבה המפוארה וחיובא רמיא עלינו להזכיר שבחיו ולהבדיל בין החיים מעשה הצדקת הכשרה אחותינו היקרה הגברת המעטירה שעתה קבלה עליה לבנות בית החולים בעי"ת כלכתא זיע"א לע"ן מר בעלה אליאו בהיר הוא בשחקים עם כל הצדיקים נהנה מזיו השכינה הדור אתם ראו מה יקרו מעשיהם של הצדקת סי' מזל טוב תמ"א והבן יאי'ר שר הצבא הו"ד יוסף עינינו הי"ו שעושים מצות קבועות לדורות עולם ובדרושי הקודם הבאתי מ"ש במד"ר פ' אחרי שכתב על פסוק אוהב כסף לא ישבע כסף אוהב מצות לא ישבע מצות שכל מצוה ומע"ט אשר יעשה האדם אין לו שום הנאה אם לא יעשה מצוה קבועה לדורות ממי אתה למד ממשה רבינו ע"ה שהיו בידו כמה מצות ומע"ט וסוף כל סוף עשה מצוה קבועה לדורות שנא' אז יבדיל עשה שלש ערים וגו' יע"ש. וראיתי להמפרשי' שכתבו בשם ה' יפ"ת שכתב דבזה"ז ישתדל האדם לעשות מצוה קבועה לדורות כגון לבנות בית הכנסת או לקבוע ישיבה ללימוד התורה או לכתוב ס"ת. ורש"י ז"ל סי' על פסוק בקהלת אוהב כסף לא ישבע כסף הביא לשון העדר' וכתב דמצוה קבועה היא או לבנין בית המקדש או לבנות בית הכנסת או לכתוב ס"ת דזה נר' לפע"ד דיהיה כוונת דהע"ה שהיה מכין כל צרכי בנין בית המקדש וגם היה יושב בישי' ולומד עם מפיבושת כדאי' במס' ברכות ד' ד' ע"א נמצא שעשה שתים הנה מצות קבועות לדורות בנין בית המקדש כפי' רש"י ז"ל וקביעות בית המדרש כמ"ש ה' יפ"ת ואפשר דכיוון בזה ד' אהבתי מעון ביתך ומקום משכן כבודך אל תאסוף עם חטאים נפשי. דלכאורה יל"ד מהו מעון ביתך ומקום משכן כבודך דנראה שהם שני דברים ולא ידענו פירושו. ותו ק' הסמיכות אל תאסוף עם חטאים נפשי מהיכא תיתי שיאסוף ח"ו עם חטאים נפשו עד שהוצרך לבקש מפני שאהבתי מעון ביתך וגו' אל תאסוף וגו'. אמנם עפי"ה נר' דהוא פשוט דמאחר שעשה ב' מצות קבועות לדורות וזה או' ד' אהבתי מעון ביתך שהיא קביעות הישי' ומקום משכן כבודך שהוא בית המקדש ובזה אני בטוח אל תאסוף עם חטאים נפשי דיקא לעוה"ב:

הדור אתם ראו והתבוננו מעשה הצדקה אשר כל רואיהם יקירו'ם שהן עשויות לשם שמים דוקא כי ה' ברחמיו נתן בלבב השרים האלה העי"א לעשות מצות קבועות לדורות הן לשעבר כשנתבקש בישי' של מעלה אביהם הזק"ן הישיש הנכבד המלך דוד זלה"ה קבעה כלתו תמ"א ישיבה מפוארה פעיה"ק וגם בני השר סי' אליאו ז"ל בנה בית הכנסת

מהודר כלול בהדרו. ועתה בפטירת בנו חמודו השר סי' אליאו ז"ל קבע בנו השר סי' יוסף נ"י ישיבה מהודרת בעי"ק ת"ו וגם בנו שניהם הוא והגברת אלמנתו סי' מזל טוב תמ"א בית החולים נאה ויאה רופא ורפואות לעניים ולאביונים. וזה יהיה לע"ד כוונת ישעי' הנביא שאמר והיה מעשה הצדקה שלום ועבודת הצדקה השקט ובטח עד עולם וישב עמו בנוה שלום ובמשכנות מבטחים ובמנוחות שאננות דלכאורה הדקדוקים רכו ובפרט כפל הענין כמה פעמים. אבל עפי"ה הנה נכון רק נקדים מ"ש במצודות בפי' ועבודת הצדקה דהוא עובדא דצדקה כי תרגום מעשה הוא עובדא יע"ש. והנה הנביא מסביר לנו והיה מעשה הצדקה שנותנים לעניים וכיוצא הוא שלום לפי שעה. אכל מעשה הצדקה אחרת יש שהיא השקט ובטח עד עולם דהיינו קבועה לדורות ומפרש ואזיל וישב עמי בנוה שלום דהיינו ישי' קביעות ת"ח ונקרא נוה שלום כמ"ש רז"ל ת"ח מרבים שלום וכו' וגם במשכנות מבטחים דהיינו בנין בית הכנסת הנקרא משכן ה' ובמנוחות שאננות דהיינו בית החולים דנקרא מנוחות שאננות שהחולים העניים יושבים במנוחה בשובה ונחת ובלי ספק שמצות אלו הקרן קיים לעוה"ב ומפירותיהם יאכלו בעוה"ז ויהיו תמיד מושבעים בשובע שמחות ורובי ההצלחות וינוסו אנחות וכמ"ש הנביא ישעי' נ"ח אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח והלך לפניך צדקך כבוד ה' יאספך באין תפונה: והנה כדי להבין כוונת הכתובים הללו הלא פרוס לרעב לחמך ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערום וכסיתו ומבשרך אל תתעלם אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח והלך לפניך צדקך כבוד ד' יאספך. דלכאורה יל"ד כמה דקדוקים א' תחילה אומרו הלא פרוס לרעב וגו' למה נקט בלשון הלא דמשמע שלא יפרוס לרעב לחמך ח"ו יותר טוב היל"ל פרוס לרעב לחמך וגו' דתיבת הלא משמע. שיש ס"ד שלא יתן צדקה ח"ו ולא ידענו כוונתו. ב' אחר שאמר כי תראה ערום וכו' אמר ומבשרך אל תתעלם איך שייך ציווי כי תראה ערום וגו' אם לא לאיש שיש לו בשבילו בגדים לרוב ואיך שייך להזכירו ומכשרך אל תתעלם. ואם כוונת ומבשרך הוא על קרוביו כמ"ש רש"י ז"ל היה לו לצוותו בתחילה כי כן שורת הדין נותן שקרובו קודם לתת לו צדקה קודם העניים זרים. ג' ק' כפל הענין והלך לפניך צדקך כבוד ד' יאספך לא ידענו מהו התשלום חול הזה שהולכת לפניו צדקתו:

ואולם נראה לענ"ד לפרש בהקדים חקירה אחת שחקר הגאון ה' חיד"א בס' ראש דוד ס' כי תשא דהנה הצדקה ידוע שהיא הלואה להקב"ה כדכתי' מלוה ד' חונן וגו' ואמרו רז"ל אין הצדקה משתלמת אלא לפי ג"ח שבה. ותנן אלו דברים שאדם אוכל מפירותיהם בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב וחדא מנייהו הוא ג"ח וכיון שהצדקה היא הלואה

להקב"ה איך אוכל פירות והא הוי רבית ואסור בין למלוה בין ללוה. ותי' ב' תי' התירוץ הראשון הוא פשט דלגבי קב"ה כב יכול דליכא נשך דבין אדם לחבירו נושך אותו משא"כ לגבי קב"ה ושרי הרבית. והתי' השני הוא דכיון שלא יש כי אם פירות ולא מצי לתבוע הקרן שרי. וכמבואר בס' כהונת עולם בתשו' הרב מהר"ש פרימו ז"ל בסי' א' יע"ש. וא"כ במצות הצדקה דלא מצי לתבוע הקרן דשכר מצות בהאי עלמא ליכא וא"כ אין לו בעוה"ז כי אם פירות ושרי לאכול הפירות יע"ש:

והנה חקירה זו כבר עמד בה רב כהנא ה' מעיל צדקה ז"ל בסי' תנ"ו ובסי' תקע"ז בסי' תנ"ו תי' דהפירות שמשלם הקב"ה הוא על שהחיה את נפש העני ונפשות ביתו ואינו שכר הפרוטה שנתן להעני. ובסי' תקט"ז תי' כמו שהי' הרב ראש דוד ז"ל דלגבי הקב"ה ליכא נשך ושרי יע"ש. וה' קול יעקב שאול ז"ל תי' כמו שתי' ה' מ"ץ ז"ל דלגבי פקוח נפשות שרי וכמו שפסק מרן כיו"ד סי' ק"ס דמותר ללות ברבית משום פקוח נפשות יע"ש וכמ"ש התו' בע"ז ד' כ"ו ע"ב יע"ש:

אשר עפי"ז פי' ה' ראש דוד ז"ל כוונת מאמרם ז"ל שאלו לשלמה עד היכן כחה של צדקה השיב להם צאו וראו מה פירש אבא פיזר נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד קרנו תרום בכבוד. דהכוונה דיש לך אדם שהוא נדיב נדיבות רחב לבב פזרן בכל ענייניו במאכלו ובלבושיו ובכלל נותן צדקה לעניים במדה רבא אל יעלה על לב אדם לומר כי צדקותיו אינם חשובים יען כי טבעו הוא לפזר בכל ענייניו חלילה לו' כן אלא כל צדקותיו המה חשובות ומרוצות לפני ד' כי הנדיבות הוא מסטרא דקדושה ונוטל שכרו משלם. מעתה זהו כוונת המאמר ששאלו לשלמה הע"ה עד היכן כחה של צדקה אם היא אפי' למי שטבעו לפזר יש לו שכר. והשיב להם מ"ש אביו ע"ה פיזר אעפ"י שהוא פזרך הרבה ובכלל נתן לאביונים צדקתו עומדת לעד לו ולבניו כמו שפי' רד"ק ז"ל ויש לה קרן ויש לה פירות. וכי תימא דהוי רבית לז"א קרנו תרום בכבוד הכוונה שאינו יכול לתבוע הקרן בעה"ז רק קרנו תרום בכבוד לעה"ב לפני מלך הכבוד וכמ"ש מהר"ש פרימו ז"ל דכל שאינו יכול לתבוע הקרן שרי ע"כ רד"ק ז"ל וש"י:

עוד נקדים מ"ש מור"ם ז"ל בש"ע יו"ד סי' קס"ו סו"ס ג' וז"ל מי שאינו צריך ללוות מעות רק לטובת המלוה אומר לו בנה לך חורבה זאת וכל מה שתוציא ע"ז עלי לשלם לך וכל זמן שאיני משלם לך דור בה בחינם מותר ואין כאן הלואה רק עשה לטובת המלוה עכ"ל והיא ס' בעה"ת ז"ל שער מ"ו ח"ד סי' כ"ו והביאה מרן בב"י סוס"י הנז'. ופ' להרב בית דוד חיו"ד סי' פ"ה ויש לי מעט אריכות דברים בזה ואיכמ"ל:

עו"ן מ"ש רז"ל כל המהנה ת"ח מנכסיו וכו' כאילו הקריב תמידין ברכות י"ד:

עו"ן את הידוע דהת"ח יש להם דין קרוב עם כל העולם וכמ"ש רז"ל חכם שמת הכל כקרוביו הכל קורעין עליו וכו' באופן דהם שאר בשר כמו הקרוב שנקרא שאר בשר גם הת"ח נקראו שאר בשר:

מעתה נבא לבאר כונת הכתובים והן קדם נבין כוונת הכתוב הקודם להכתובים הנז' הלא זה צום אבחרהו פתח חרצובות רשע התר אגודות מוטה שלח רצוצים חפשים וכל מוטה תנתקו. דלכאורה יל"ד שני פעמים באמר התר אגודות מוטה וכל מוטה תנתקו הם שפת יתר ואם היה אומר כפל הענין במילות שונות החרשנו אבל במילות שוות לא מצינו הא ודאי דיש הפרש בין מילת התר אגודות מוטה ובין מילת וכל מוטה תנתקו והנה התרגום תרגם שניהם לשון הטיית דין ורש"י ז"ל הביא לשון התרגו' ורד"ק פיר' מוטה לשון מוטות שדוחקי' את העניים ונוגשים אותם וכן את העבדים. וכן פי' המצודת דוד. ואולם נלע"ד לפרש כוונת אומרו התר אגודות מוטה כוונתו להתיר שטרות וחובות שנותנים ברבית דמוטה הוא כינוי הרבית דכתי' כי ימוך אחיך ומטה ידו וגו' אל תקח מאתו נשך ותרבית וגו' וגם רז"ל אמרו כל המלוה ברבית נכסיו מתמוטטין דכתיב כספו לא נתן בנשך וגו' לא ימוט לעולם. וא"כ נוכל לפרש כוונת הכתו' אחר שאמר פתח חרצובות רשע אמר התר אגודות מוטה שלא ילוו ברבית ואח"כ אמר וכל מוטה בלשון כולל כל מוטה שנותנים מוטות עול על צואר העני' והעבדים תנתקו כמ"ש רד"ק ז"ל:

ובזה יבואו כוונת הכתו' שאחריו על נכון מדוקדקי' יפה. והוא שמזכיר הנביא ישעי' אחר ששמעת שאני מזהיר אתכם על איסור רבית שמא יעלה על דעתך שלא ליתן צדקה לעניים מסיבת רבית וז"א הלא פרוס לרעב לחמך לזה אני אומר דליכא שום נדנוד איסור כלל. זה יצא ראשונה ועניים מרודים תביא בית כי תראה ערום וכסיתו דהיינו פיקוח נפשות כפסק מרן ז"ל דמותר להלוות ברבית לצורך פקוח נפש ובכן לא תמנע ח"ו מסיבה זאת ועוד יש טעמים אחרים דליכא שום איסור אי לזאת אני מזכיר אותך ומבשרך שהוא הת"ח שהוא שאר בשר כאמו"ל לא תתעלם לקרב לו התועלת וההנאה והטעם דליכא איסור רבית הוא דכל ההנאה של הצדקה היא לך ולא לזולתך וז"א אז יבקע כשחר אורך וארוכתך מהרה תצמח וכל שההנאה היא למלוה דווקא ולא ללוה כבר פסק מהר"ם דאין בו שום איסור וכנז"ל. ועוד טעם אחר שהקרן אינך יכול לתבעו כלל דשכר מצות בהאי עלמא ליכא וז"א והלך לפניך צדקך שעיקר הצדקה היא לעת"ל וכמ"ש ה' ראש דוד ז"ל ועוד טעם אחר דלגבי קוב"ה ליכא נשך ח"ו ושרי וז"א כבוד ד' יאספך ובזה לית לך למיחש בזה לאיסור רבית כלל ודו"ק:

והרב כלי פז פי' כוונת הכתוב כי תראה ערום וכסיתו ומבשרך אל תתעלם דיל"ד שהיה לו לומר כי תראה ערום תכסנו ולא וכסיתו שהוא לשעבר ופי' ז"ל דהכוונה דאף שהאדם כבר נתן בגדים ומלבושי' לעני פעם אחת לא ואמר כבר נתתי לו פעם אחת ואם לרוע מזלו בלה וכלה ונאבד או מכרו לרוב עניוותו מה נעשה לו לזה מזהיר הנביא כי תראה ערום וכסיתו כמה פעמים ותקח ראיה מגופך שאתה שנה שעברה עשית כמה בגדים חדשים ועתה למה תעשה עוד אחרים מ"א ומבשרך אל תתעלם. וזה יהיה פשט הכתו' נתון תתן לו ולא ירע לבבך בתתך לו כי בגלל הדבר הזה יברכך ה' אלד'יך וגו' ופשוט: מעתה חובא עלינו לתת תודה וברכה להשר ידידינו ומאו"ע האדון הנכבד סי' יוסף אליא דוד עזרא הי"ו אשר קבע ישי' זאת בעיקו"ת ונבחרנו יחידי סגולה לקבוע עתים לתורה לע"ן השר הנשיא מר אביו זלה"ה וזה יהיה כוונת הכתו' בתהלים שבחי ירושלים את ה' הללו אלד'יך ציון כי חזק בריחי שעריך בירך בניך בקרבך השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך השולח אמרתו ארץ עד מהרה ירוץ דברו. ולא נאריך בדקדוקים ונלע"ד שיובנו בהקדים מ"ש בספרי פ' ראה כי יושבי ארץ ישראל קודמין לעניי חו"ל. והרב מהריק"ו ז"ל שורש ה' כתב דהמחזיקים ביד יושבי ארץ ישראל יש לו חלק וזכות כאחד מיושבי' כאילו הוא דר בקרבה. והגאון ה' חיד"א בס' יוסף אומץ סי' י"ט כתב כי ע"י הצער שסובלים יושבי א"י נאנחים ונאנקים הם לכפר על אחינו שבחו"ל היושבים בשלוה הגם שיש בהם שעושים שלא כדת ישראל הכשרים ויש בהם גילוח זקן ושחוק קומידייאס וטרטריאות ועוד ועוד אפי"ה ע"י שמחזיקים ביד יושבי א"י ובפרט להחזיק ביד רבנן קדישי כי ע"י לימוד תורתם לשמה משפיעים לאנשי חו"ל היושבים לבטח ועוד יען כי תפילת חו"ל יש מסך מבדיל ובלולים יעלו מארץ לא מטוהרה דרך חז"ל משא"כ כי בא"י כל תפילה כל תחינה החלו עולין אל השמים ממעל. ובמה יתרצה עבד ה' להיות לו חלק באה"ק ותורת א"י אם לא בהחזיק ביד יושביה ותפילתם היא העולה ועשה את עולתו יעש"ב. וגם בס' הנחמד ראש דוד בפ' ויצא אחר שכתב כי תורת א"י שם יתנו וכו' והיא עבודת ה' באמת והדברים עתיקים. הקשה הוא ז"ל וז"ל ויש לחקור כי מצינו גדולי ישראל תנאים ואמוראים יושבי חו"ל והם כי לא להזכיר שלא עבדו את ה' כראוי והתשו' לזה הדבר שרצה הקב"ה לזכות את העשירים וכו' כן הדבר הזה הן בעון יושבי א"י הם נצרכים ויש בה עניים ואביונים ת"ח וכו' ואין להם תקומה כי אם בצדקת בני הגולה החכם בחכמתו ועשיר בעשרו מחזיקים ביד יושבי א"י ובכן יושבי אה"ק הם שלוחי כל הגולה וכו' וכל ישראל המחזיקים בידם יש להם חלק באה"ק ובלימודם כנדוע ישששכר וזבולון וכו' ובזה כל בני הגולה נזונים בזרוע המחזיקים ביד יושבי א"י וכו' יעש"ב ותרוה צמאונך:

אמור מעתה זה יהיה כונת הכתובים שבחי ירושלים את ה' וגו' שיש בך כמה מעלות טובות. א' כי חזק בריחי שעריך הכוונה כל המחזיק ביד לומדי התורה בירושלים שהם שערים המצויינים בהלכה נחשב לו כאלו דר בקרבה וז"א בירך בניך בקרבך דייקא וכמ"ש ה' מהריק"ו ז"ל. ועוד זאת יתירה כי ע"י לימוד התורה בא"י יהיה אחינו שבגולה בשלוה ובשלום וז"א השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך. ועוד זאת יתירה מעלת א"י כי תפילתם באהבה תקובל במהרה ברצון וז"א השולח אמרתו (לשון את ה' האמרת היום) בעד כל הארץ עד מהרה ירוץ דברו בלי שום מסך כ מבדיל וכמ"ש ה' יוסף אומץ ז"ל:

ובא"א נלע"ד לפרש כוונת הכתוב כי חזק בריחי שש שעריך בירך בניך בקרבך. ואגב נבין כוונת הכתוב צהלי ורוני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל. נר' דיובנו בהקדים במאי דבעו בש"ס פ' כל התדיר תדיר ומקודש איזה מנייהו עדיף ונשאר בתיקו והרמב"ם ז"ל פסק דאיזה שירצה מהם יקדים ורבינו עובדיא ז"ל פסק דתדיר קודם. עוד נקדים מ"ש במדרש סוחר טוב מזמור ע"ז ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון א"ר ברכיה מתחילת ברייתו של עולם עשה הקב"ה סוכה בירושלים שהיה מתפלל כביכול בתוכה יה"ר מלפני שיהיו בני עושים רצוני כדי שלא להחריב ביתי ומקדשי שנא' ויהי בשלם סוכו ומעונתו בציון כיון שגרם החטא מה כתי' ויחמוס כגן שכו שיחת מועדו מקום שהיה מחומד בתפילה וכיון שחרב מתפלל יה"ר מלפני להכריח יצה"ר שמחטיא את בני ויעשו תשו' וכו'. באופן שמתחילת בריאת העולם עד היום הזה לא זזה שכינה מירושלם עיה"ק. נמצא בירושלם עיקו"ת ובתי מדרשות שבה הוייא תדיר ומקודש שניהם איתנהו בהו ובכן מה יקרו דברי רז"ל שאמרו על פסוק אוהב ה' שערי ציון מכל משכנות יעקב אוהב ה' שערים המצויינים בהלכה בעיה"ק ירוש' מכל בתי כנסיות ובתי מדרשות שבחו"ל יען דהוי תדיר ומקודש משא"כ בכ"נ וב"מ שבחו"ל דהויא מקודש לבד מעתה זה יהיה כונת הכתו' צהלי ורוני יושבת ציון כי גדול בקרבך קדוש ישראל דהיינו שלעולם היא בקרבך קדוש ישראל. וזה יהיה כוונת הכתוב שבחי ירוש' את ה' הללי אלד'יך ציון כי חיזק בריחי שעריך מזמן בריאת עולם ובסיבה זאת בירך בניך שהם ת"ח הנקראים בנייך בוניך בקרבך שהם חשובים ואהובים מכל בתי כנסיות ובתי מדרשות שבחו"ל:

איך שיהיה חזרתי לנשאי מקדם ויבא אל הר האלד'ים וירא מלאך ה' אליו שם רמז לפטירת הצדיק שאנו עסוקים בהספדו כי פשוט הוא שנשמחו עלתה למרום ליהנות מזיו השכינה ומיתתו היתה בנשיקה וז"א ויבא ר"ת ויבא אליאו אל הר האלד'ים ובשעת פטרתו וירא מלאך ה' אליו:

חזרתי ואמרתי אחר המדבר ויבא אל הר האלד'ים שם רמז דבזכות הישי' שקבע ובחר ברשומי העיר גדולי ישר' שיהיו עוסקים בדברי תורה הא ודאי שזכה לג"ע העליון כמ"ש הכתו' וצדיקים ישמחו יעלצו לפני אלד'ים וז"א אחר המדבר שהוא דברי תורה שלומדים בישיבתו הא ודאי ויבא אל הר האלד'ים:

חזרתי ואמרתי אחר המדבר ויבא אל הר האלד'ים שם רמז על גאולתינו והוא דידוע דעיקר הגאולה תלויה במידת השלום דאם יהיו ישראל כולם בשלום נזכה לגאולה שלימה בקרוב בעהי"ק. וידוע דהשלום ניתן לענוים שנא' וענוים ירשו ארץ והתענגו על רוב שלום. וידוע מ"ש רז"ל דכינוי מדבר הוא הענוה כמ"ש רז"ל אי משים עצמו כמדבר וכו' וז"א אחר המדבר שאם יזכו לקנות מדת הענוה ודאי ופשוט שנזכה למידת השלום ואז נזכה לגאולה בקרובה ויבנה בית קדשינו הר האלד'ים הוא יראה בענינו ויאמר די לצרותינו וימהר ויחיש לגאלינו בעגלא ובזמן קריב אכי"ר

דרוש יא להספד

שדרשתי לפטירת השר הצדיק סיר משה מונטיפיורי זצ"ל:

והנושא בא. וירעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלד'יך טייסרך.ה' אלד'יך מייסרך ופמרת את מצות ה' אלד'יך ללכת בדרכיו וליראה אותו כי ה' אלד'יך מביאך אל ארץ טובה:

איתא כמדרש פ' וזאת הברכה כשמת משה רבינו ע"ה היה הקב"ה בוכה מי יקום לי עם מרעים מי יתיצב עם פועלי און. שמים בוכין ואומרים אבד חסיד מן הארץ. ארץ בוכה ואומרת וישר באדם אין. וכשבקש יאושע את רבו ולא מצא אותו היה בוכה ואומר הושיעא ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם. אלו ואלו היו אומרים יבא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכוחו זכר צדיק לברכה ונשמתו לחיי העוה"ב עכ"ל:

אך זה היום יום צרה ותוכחה. יגון ואנחה. על לא טובה השמועה. מחלה ונועה. והארץ רוע התרועעה. הי גנוחי הי ילולי קנים ברבעתים. ונמס כל לב ורפו כל ידים. עורר לויתן ירבו עצבותם. נקב הלב לבית חללו כל חולי וכל מדוה. על זה היה דוה. וכל העם אשר בשער נאנקים ונאנחים. אנחה שוברת את הגוף ואת הנתחים. בהנחל עליון נחלה מבוהלת ויצאה גחלת. אכן סר מר:

אך חשך חשך השמש והירח, על זאת תאבל הארץ ועמודיה יתפלצון עד בלי ירח. חזו מאי דקמן חזות קשה. על השמועה כי באה חרב לעושה. אי שמים. אף באותו זקן פגעה מדה"ד אחד מן הדמתים קול נהי נשמע מציון וירושלם. נשיא ישראל שר וגדול כאלישע

בעלי כנפים. לונדון תזעק בחבליה. וירושלם תתן קולה וחסר צעיפה מעליה. כי אבדה כלי חמדתה. השליך משמים ארץ ת"ת ישראל עילוהו למערתא. זאת רעתך כי מר:
אך צדיקים. אראלים ומצוקים. וכל לבב אנוש צועק בקיל מר. ולבו חמרמר. וברוב חילו. יקרע מעילו. העניים והאביונים. ואלמנות ויתומים. וחכמים מחוכמים. וכל בית ישראל יבכו את השריפה. יפטירו בשפה. הוי אדון והוי הודו הצבי ישראל ותפארתו. הוד והדר פעלו וצדקתו. אשר הערה למות נפשו להרים קרן ישראל בכל צרתם. רץ כצבי ונתגבר כארי להציל ממות נפשם ולהחיותם. לפני מלכים יתיצב בין צוקות ובין צרחן. פעמים רבות יצילם גם פזר נתן. אין כסף נחשב. ובמלכים יתקלס ל"ו יתחשב. נגיד ומצוה לאומים. שבחוהו כל האומים. הן גוים כמר:
אך למחסור חלופי שופרא. חסורי מחסרא. בזע פורפירא. קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים. מי בעל דברים. יוכל לספר בשבחו צדקת ה' עשה. דרך אניות רכב בציות לבלתי נתן את ישראל למשיסה. הנלך ונבקשהו אין לנו תמורתו. לא עזב חסדו ואמיתו. בכל ערי ישראל יהללוהו. וברחובות קריה יספדהו. וי להאי שופרא דבלי בארעא. שר ונכבד הישיש המפואר. ובישראל יתפאר. סיר משה מונטיפיורי מן השרידים אשר ה' קורא. בן מאה ואחד שנה לא כהתה עיניו ולא נס ליחו. והיה ה' מבטחו. פתע פתאום רגע כמימריה. אנסוהו צערי. כל העם נעו בבכיה דרכו חיצם דבר. מר:
אך בי ישוב. הראיתם האי"ש העולה אינו מן הישוב. אנא נפשאי בהא מודינא. ערכי עלי על לבי אכתבנה. ואולם בריא בחיובא דאנא בלב "איש" ישחנה. ואף גם זאת חובתי. לצאת ממחיצתי לספוד לצר"ה. אבשרא ואטופרא. משום יקרא דחיי הגביר השר סי' חיים גדליא הי"ו וזוגתו סי' ימימה בת אחותו ודמעתה על לחיה זאת קומתי בקהל קדושים. אראלים ותרשישי' ועיני לשמיא נטלית פותח בברכה לכל בני משפחתו הקרובים אליו השרים הסגנים סי' יוסף סבאג נ"י וסי' חיים גדליא הי"ו. אתה ה' תשמרם וכבוד והדר תעטרם. יחד כולם יהי שלום בחילם ושלום בכל גבולם אלד'ים יחננו ויברכנו. ולא ישמע שוד ושבר בגבולינו. הוא יראה בעוניינו. ויקבץ פזורינו והי' לנו הלילה למשמר:
ידוו הדווים ויקוננו הספדנים על רוב פשעינו וחטאתינו אשר מנעו הטוב ממנו כי באה השמועה מחלה ונועה מפטירת הצדיק סיר משה מונטיפיורי נודע למשגב אשר לא יוכל הפה לספר בשבח מעשיו ופעולותיו וצדקותיו ובפרט שהקדיש גופו וממונו להצלת ישראל עמד לפני מלכים אדירים ורוזנים להליץ טוב בעד עמו ישראל הן בענין דמשק יע"א אשר שמעתי מפי זוגתו סי' יאודית ע"ה שכל הלילות היה כותב משה בדמע מרוב

צערו על ישראל עם קרובו ולא נח ולא שקט עד שהציל אותם וכן כמה פעמים הערה למות נפשו והפקיר גופו וממונו אין כסף נחשב בעיניו לאיין לאהבת ישראל עם קדוש אין לי פה לבארם. ושבע פעמים עלה משה אל עיה"ק ירושלם דדאב'א והיה שש ושמח בעלותו ההרה ומקבל את כל האדם בסבר פנים יפות ובפרט להרבנים הגדולים היה משתעשע בהם ומראה להם פנים ומחזיק בידם והיה אומר בפה מלא אין לי לזוז ממה שיאמרו לי הרבנים עפ"י דין תורה לא אטה ימין ושמאל וכל חשקו ורצונו וחפצו לכבד את החכמים ואת הרבנים גדולי הדור וחיובא רמיא עלינו לבכות ולהתאונן שאבדנו אבידה גדולה כזאת שאין מי יעמוד בעדינו כבשה אחת בין כמה זאבים ובפרט בעת ובעונה הזאת בשפלותינו ודלותינו מי יבקש טובתינו מי יעמוד בפרץ בעת צרותינו וכמאמר רז"ל במס' מ"ק ד' כ"ה ע"ב אמ"ל רב אשי לבר קיפוק ההוא יומא מאי אמרת אמ"ל אמינא אם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר לויתן בחכה הועלה מה יעשו דגי רקק אמ"ל בר אבין ח"ו דחכה ושלהבת אמינא בצדיק. ומאי אמרת אמ"ל אמינא בכו לאובדים ולא לאבידה שהיא למנוחה ואנחנו לאנחה חלש דעתיה דרב אשי ופירש"י ז"ל מפני שדימו אותו לאבידה ולשלהבת. והק' הרב מהראנ"ח ז"ל דבאמת אחר ששש בר אבין לכבוד רב אשי שדימה אותו לשלהבת איך הוא דימה אותו לאבידה. והגאון הרב מהר"ש אלגאזי ז"ל בס' אהבת עולם תי' דיש הפרש גדול בין קיפוק הספדן הראשון ובין בר אבין דבר קיפוק הספיד אם בארזים נפלה שלהבת וכו' מוכח כוונתו שהוא מספיד להצדיק דוקא שנפטר וזו אינו דרך דמיחזי כמתרעם שנפטר הצדיק ח"ו. וע"ז בא בר אבין להוכיחו שעיקר הספד צריך על הדור שכך עלה בימינו שעונותינו גרמו ואבדנו את הצדיק ועי"ז יתעורר הבכי וישובו הקהל בתשו' ויהיה אח"כ עילוי לנפש המת וע"ז הספיד הוא בזה הלשון בכו לאובדים שאבדנו צדיק ונשגב כזה. אלא דגם בזה חלש דעתיה דרב אשי שלא הי"ל ולא לאבידה אלא דוקא בכי לאובדים כמ"ש כז"ל השבטים מצאו מציאה ויצא לבם ויחרדו אנו שאבדנו את ר' סימון עאכ"ו. ובזה נתעוררו כל העם וגעו בבכיה נמצא דעיקר הבכי וההספד הוא לדור שאבדנו את הצדיק ולא לבכות להצדיק שנפטר שנר' כמתרעם על מידותיו יתב' ח"ו:

ומזה זמן אמרתי דזה יהיה כוונת הכתו' בירמי' סי' י"ב עזבתי את ביתי נטשתי את נחלתי נתתי את ידידות נפשי בכף אויביה היתה לי נחלתי כאריה ביער נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה. דלכאורה ק' דבתחי' קאמר עזבתי את ביתי וחזר ואמר נעשתי את לחלתי כאלו הוא ענין אחר ולא ידענו מה הוא בית ומה הוא נחלה. ותו ק' היתה לי נחלתי כאריה ביער איך יוצדק להמשיל הנחלה לאריה וכי הבית תהיה כאריה. ותו ק' אומרו נתנה

עלי בקולה ע"כ שנאתיה וכי הנחלה תתן קול שעל כן שלא חותה. אבל עפ"י האמור הנה נכון ונקדים עוד מ"ש בפ' השואל ההוא גברא דזבין ארבא דחמרא לא הוה ליה אתר למיתבא אמרה ליה ההיא איתתא אי מקדשת לי יהיבנא לך אתרא וקידשה. לסוף אזל ושדר נה גיטא אזלה היא. אגורה אוגורי מיניה וביה ואפיקתיה בשבילי אמר לה כאשר עשה כן יעשה נו. לא מיבעיא חצר דקיימא לאגרא אלא אפי' חצר דלא קיימא לאגרא דאמרה ליה לכ"ע בעינא לאגורי ולך לא בעינא לאגורי דדמית עלי כאריה ארבא. ומכאן פסקו הפוס' דאם אחד השכיר בית לחבירו בתנאי שיהיה אהובו ונעשה שונאו דיכול לגרשו אפי' בתוך זמנו אבל אם השכיר לו בסתם בהא פליגי הנ"י ומ"כ שהביא מרן בב"י ופסקו מור"ם בסי' שי"ב וע' להב"ח שהאריך בזה: והנה הקב"ה נתן לנו ארץ ישראל ע"מ שנהיה אוהבים אותו כדכתי' ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו בתנאי גו"ש. גם בבנין ביהמ"ק תנאי התנה הקב"ה עם דהע"ה זרעך אחדיך אשר יצא ממעיך הוא יבנה בית לשמי אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט מישור ובנגעי בני אדם. ובכן כל מה שעשה הקב"ה להחריב ביהמ"ק ולגרשינו מארצינו הוא כדין מפו' התנאי שהתנה בתחילה דהוי אליבא דכ"ע. בטענה דמית עלי כאריה ארבא. ואולם בפטירת הצדיקים לא ידענו טעמא מאי ובודאי מוכרח לומר הטעם משום דבפטירת הצדיק היו בוכים אבל הבכיה היתה על הצדיק דוקא לא היו מרגישים בעצמם שהם גרמו סילוקו חלא כמתרעמים על מידותיו יתב' ח"ו:

מעתה זה נר' כוונת הכתו' שהנביא מקונן עזבתי את ביתי דהיינו חרבן ביהמ"ק נעשתי את נחלתי דהיינו שגירשם מארצם נתתי את ידידות נפשי שהם הצדיקים בכף אויביה שסילקם קודם זמנם ועכשיו מפרש מפני הסיבה דהיינו חרבן ביהמ"ק וארץ ישר' הטעם הוא שהתניתי עמהם ע"מ שהם אהובים למקום וכשאינם עושים רצוני דמי עלי כאריה ארבא וז"א היתה לי כאריה ביער. ועל פטירת הצדיקים אומר נתנה עלי בקולה מתרעמים עלי בבכיתם ואינם בוכים על עצמם שהם גרמו סילוקם על כן שנאתיה:

באופן כי מן החיוב המוטל עלינו לבכות ולהגדיל המספד על השמועה הרעה מפטרת הצדיק סיר משה מונטיפיורי ובפרט שהיא שמועה קרובה וחייבים לקרוע עליה. כ' בודאי יש לו דין ת"ח מאחר שהיה מכבד את התורה ולומדיה אף ששמע כמה רכילות ולה"ר בעד הרבנים והמנהיגים לא הטה אזן ומעולם לא ביזה שום ת"ח ואדרבא היה מחזיק ביד הת"ח. ואפשר דזה יהי' כוונת הכתו' ביחזקל סי' כ"א ואתה ן' אדם האנח בשברון מתנים וגו' והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח. ואמרת אל שמועה כי באה ונמס כל לב ודפו כל ידים וגו' הנה באה ונהיתה נאם ה'. ולכאורה ק' מה זה הציווי

שיתאנח אל שמועה כי באה ותו ק' שחזר לומר הנה באה ונהיתה והלא כבר אמר אל שמועה כי באה ולמה חזר לומר הנה באה ונהיתה: אך עפ"י האמור הנה נכון ונקדים מאי דאיתא במס' שבת ד' ק"ה הקורע בחמתו ועל מתו וכל המקלקלים פטורים. והק' בגמ' ורמינא הקורע על מתו אעפ"י שמחלל את השבת יצא ידי קריעה ואיך אמרו במתני' שהוא פטור ומשני בהנך דלאו בני אבילות נינהו. והק' ואי חכם הוא חיובי מחייב דתנן חכם שמת הכל קורעין עליו ומשני לא צריכא דלאו חכם הוא. והק' ואי אדם כשר הוא חיובא מחייב דתניא מפני מה בניו של אדם מתים כשהם קטנים כדי שיבכה ויתאבל על אדם כשר. כדי שיבכה ערבונא שקלי מיניה אלא מפני שלא בכה על אדם כשר. ומשני לא צריכה דלאו אדם כשר הוא. והק' ואי קאי בשעת יצי"נ חיובי מחייב הא למה זה דומא לס"ת שנשרף לא צריכה דלא קאי בשעת יצי"נ יע"ש:

והנה מדפריך הש"ס מההיא שלא בכה על אדם כשר למתני' דקריעה מוכח דבכלל הבכיה היא הקריעה דאי לא"ה הי"ל להש"ס לתרץ קריעה לחוד ובכיה לחוד וכ"כ הריטב"א בחי' לשבת. וכן מהתוס' במציעא ד' ל"ג איתא התם אמר עולה ת"ח שבבבל קורעין זע"ז ועומדין זה מפני זה אעפ"י שהאחד גדול מחבירו. והק' בתוס' מאי רבותייהו דת"ח שבבבל הא אמרי' בשבת דחייב לקרוע על אדם כשר אפי' אינו עומד בשעת יצי"נ יע"ש מדה"ק לעולה מההיא דשבת מוכח דקים להו להתוס' דכשאמרו בש"ס מפני שלא בכה על אדם כשר היינו קריעה. ומרן ז"ל בסי' שמ"א פסק דקורעים על חכם שמת ביום השמועה ודוקא שמועה קרובה:

מעתה זה יהיה כוונת הכתוב בציווי ואתה ן' אדם האנח בשברון מתנים והיה כי יאמרו אליך על מה אתה נאנח ואמרת אל שמועה כי באה וגו' וע"ז הוקשה לו אף כי ידעו כי בכלל האנחה נכלל גם הקריעה אבל עכ"פ הוק' לו כי על שמועה אינו חייב לקרוע כיון שלא נמצא בשעת יצי"נ לזה השיב הנה באה ונהיתה הכוונה שהיא שמועה קרובה וחייב לקרוע:

נקוט מהא דחיובא רמיא עלינו לבכות ולהתאבל ולהגדיל המספד על פטירת הצדיק הזה כי גדול כבודו ובודאי דיש לו דין ת"ח בכל מעשיו שעשה ועמד בפרץ בגופו וממונו להציל את עמו ישראל ובפרט בשנה הזאת שנפטרו כמה חסידי עליו עמודי עולם שהיו רועים את ישראל. ועתה שמועה הרעה הזאת הא ודאי כי לא לחינם הוכיח זמנו כי באמת חשכו עינינו הראות כי מרוב חטאתינו גרמנו סילוקן של צדיקים בעוה"ר ואפשר דזה יהיה כוונת הנביא על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו. דיש לדקדק אומרו היה דוה לבנו כאילו עתה אין לנו צער בחרבן ביהמ"ק ח"ו והלא רבותינו אמרו כל דור שלא נבנה

בימיו כאלו נחרב בימיו ואיך אפשר שלא יצטער האדם שרואה ביהמ"ק חרב. ואולם נלע"ד לפרש בהקדים את הידוע דקי"ל הבאה לגבות חובו מן היתומים אם הם גדולים והוציא עליהם שט"ח מקויים בב"ד אם יש בו נאמנות עליו ועב"כ גובה בלא שבועה ואם אין בו נאמנות אינו גובה דטענינן ליורש שמא פרע ואפי' אם תפס לא מהנייא ליה תפיסה לפוטרו מהשבועה כמ"ש מר"ן ז"ל בסי' ק"ח. וכתב הכנה"ג ז"ל בסי' הנז' הנהט"ה אות ל' דהא דלא מהני ליה תפיסה ה"ד אם תפס משלהם אבל אם אביהם נתן בידו משכון גובה בלא שבועה. וזהו דעת מהרימ"ט ז"ל וכתב הוא ז"ל ונ"ל דאם המשכון אינו שוה כל החוב אינו גובה המותר בלא שבועה. והאמת שזהו דעת הריב"ש הבי"ד מרן בב"י והמרדכי כתב דגובה גם המותר בלא שבועה: וכבר ידוע דביהמ"ק נתמשכן מתחילת הבנין בשביל עונותיהם של ישראל כדאיתא במדר' אלה פקודי המשכן משכן העדות אר"ש בר מרתא שעתיד להתמשכן בשביל עונותיהם של ישראל:

והנה הקב"ה בא לגבות מישראל חובות אבותינו כדכתי' אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו. וע"ז כשחרב בית המקדש אין לנו פה לדבר שכבר היא ממושכן בידו מתחילה אבל כשבא לגבות מן הצדיקים לדעת הריב"ש אינו יכול לגבות ולדעת המרדכי גובה גם המותר בלא שבועה:

וזה נלע"ד כוונת הכתוב אחר שהיה מקונן על חרבן בית המקדש נפלה עט"ר אוי נא לנו כי חטאנו. אח"כ אמר על זה היה דוה לבנו הכוונה משעה שנתמשכן כבר ידענו שגובה ממנו יען הוא תפוס אבל על אלה שהוא פטירת הצדיקים חשכה עינינו דלדידן קי"ל כס' הריב"ש ז"ל דאינו יכול לגבות כי אם מה שהוא תפוס:

ובזה פי' הרב מהר"מ גאלאנטי ז"ל כוונת המדרש באיכה וז"ל וממקדשי תחלו ר' אייבו אמר. אמר הקב"ה יחרב ביהמ"ק ואל הגע יד בצדיקים ור' יאודה בר סימון אמר הוא והם אין בהם כדי שטר עכ"ל. ולכאורה ק' במאי פליגי ומאי אין בהם כדי שטר דקאמר. ואולם עפי"ה הוא נכון דכ"ה דפליגי בפלוגתא דהמרדכי ז"ל עם הריב"ש ז"ל דרב אייבו ס"ל כדעת הריב"ש ור' יאודה בר סימון ס"ל כדעת המרדכי ואמטו"ל קאמר הוא והם אין בהם כדי שטר וגובה הכל אתד"ק וש"י:

נמצא דפטירת הצדיקים היא על עונותיהם של ישראל וחיובא רמיא עלינו לחזור בתשובה שלימה וכל אחד יאמר בשלי הצער הגדול. הזה כי בעונותינו גרמנו סילוק הצדיקים שהם נקראו עיני העדה ואפשר דזה היה מתרעם הנביא היה ה' כאויב ויהרוג כל מחמדי עין באהל בת ציון שפך כאש חמתו דלכאורה יל"ד למה מתרעם מאחר דהקב"ה לא חשיד דעביד דינא בלא דינא. אבל נר' דכוונתו בהקדים מאי דאיתא בב"ק

אמר עולא דבר תורה ב"ח דינו בזבורית שנ' בחוץ תעמוד והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט החוצה מה אדם דרכו להוציא בחוץ פחות שבכלים אלא שחכמים אמרו שיהא גובה ב"ח בבינונית כדי שלא תנעול דלת בפני לווין. וכתב הסמ"ע סי' קי"ב דגם בפורע חובו מן הקרקעות דינא הכי שפורע מן הזבורית ואחר התקנה גובה מן הבנונית יע"ש. וידוע שהחוטא הוא הלוה והקב"ה הוא הבעל חוב והעונות הם עיקר החוב כדתנן באבות החנות פתוח והחנוני מקיף וכל הרוצה ללוות יבא וילוה. וגם ידוע מ"ש רז"ל שמה שחרב הקב"ה בית המקדש תחי' הוא כי שפך חמתו על העצים ועל האבנים והכוונה שלא רצה לגבות מן הצדיקים רק מביהמ"ק שהוא בנונית נגד הצדיקים שהוא העדית. ולזה מתרעם הנביא היה ה' כאויב נצב ימינו כצר ויהרוג כל מחמדי עין שהם הצדיקים והוא פלא הלא הוא כביכול עשה מעשה באהל בת ציון שפך כאש חמתו משום דהוא כביכול הסכימה דעתו לגבות מבנונית ואיך יגבה מן הצדיקים שהוא ש העדית. איך שיהיה נחזור למאמרינו הנצב פתח השער ונקדים להבין כוונת הפסוק בפטירת מרע"ה וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה' ויקבר אותו בגי בארץ מואב ומשה ן' מאה ועשרים שנה במותו לא כהתה עינו ולא נס לחו. והרב פני שלמה ז"ל היה מדקדק בהאי קרא דבתחילה כינה אותו בשם איש האלד'ים ועתה למה כינה אותו בשם עבד. ותו ק' אומרו על פי ה' ורז"ל דרשו שמת בנשיקה והיל"ל וימת על פי ה' משה עבד ה'. ותו ק' אומרו ומשה ן' מאה ועשרים בוי"ו כאילו הוא דבוק למעלה. אמנם הוא היה מפרש עפ"י מאי דאיתא בילקוט חדש ערך משה סי' ר"ו וז"ל אמר משה לפני הקב"ה כתבת בתורה ואם אמר יאמר העבד אהבתי את אדוני את אשתי וגו' ורצע אדוניו את אזנו במרצע ועבדו לעולם ואני אהבתי אותך ואת תורתך שהיא אשתי ואת בניך שהם בני והשיב לו הקב"ה רב לך אל תוסף דבר וגו': והגאון הרב העשל ז"ל היה מפרש המאמר הזה כמין חומר עפ"י מאי דאיתא במס' קידושין תנו רבנן ואם אמור יאמר עד שיאמר וישנה ב' פעמים אהבתי את אדוני וגו' ולכן כשאמר מרע"ה לפניו יתב' דברים הללו חשש הקב"ה כביכול שמא יחזור וישנה הדברים כך ואח"כ כביכול מוכרח לעשות רצונו של מרע"ה ולזה השיב לו הקב"ה רב לך אל תוסף דבר אלי עוד "בדבר הזה" דייקא שאני מוכרח לעשותו וגזרה היא מלפני מי גבר יחיה ולא יראה מות: עוד נקדים מאי דאיתא התם במס' קדושין דאם הוא היה אוהב את רבו ורבו אינו אוהבו אינו נרצע שנ' כי טוב לו עמך. גם איתא הקם דאם העבד חולה ורבו בריא אינו נרצע. שנא' כי טוב לו עמך:

והנה אחר שמרע"ה בקש להיותו עבד נרצע והקב"ה לא קבל יאמרו שח"ו אינו אוהב אותו הקב"ה אי שהיה איש ידוע חולי ואמטו"ל לא קבלו. ולזה בא הכתוב לומר וימת שם משה עבד ה' על פי ה' הכוונה שמת מרע"ה שמיתתו אעפ"י שרצה להיות עבד ה' מיתתו היתה עפ"י ה' גזרת מלך היתה. ולא תטעה כלא היה אוהב אותו שהרי הוא נטפל בקבורתו ויקבור אותו בני ובודאי שמרוב אהבתו נטפל הוא עצמו בקבורתו. ושמא תאמר שהיה ידוע חולי לזה אמר ומשה בוי"ו העטף ן' ק"ך שנה במותו לא כהתה עינו ולא נס לחו. ונמצא דדוקא בגזרת מלך היתה מיתתו ולא לשום סיבה וש"י: באופן שמיתת הצדי' ובפרט כשהגיע לכלל שנותיו כמו השר הגדול סיר משה מונטיפיורי ז"ל שהגיע לכלל המאה ואחד שנה היא גזרת מלך מלכו של עולם מי גבר יחיה וגו' ולמה צריך לבכות ולהתאבל עליו הלא מרע"ה רבן של כל הנביאים לא נתקבלה בקשתו כ"ש שכר כל אדם. אבל האמת שעיקר הבכי וההספד הוא על הדור שאבדו איש אשר יצא לפניהם. וללמדנו זה היה בוכה הקב"ה כביכול מי יקום לי עם מרעים מי יתייצב עם פועלי און כי זהו עיקר הבכי לדור סלא נשאר להם עומד בפרץ בשפלותם ובדלותם ולא על הצדיק. וגם שמיה זאת היתה עיקר בכיתם וגם הארץ אבד חסיד מן הארץ מן הדור ולא נשאר איש שיעשה היושר בעד ישראל. וגם יאושע תלמודו זאת היתה עיקר בכיתו הושיעה ה' כי גמר חסיד עינינו תלויות לישועתך דוקא כי לא נשאר לנו מי יעזרנו על דבר כבוד שמך כי פסו אמונים לא נשארו להחזיק ביד לומדיה ומקיימי מצותיו יתב' אבל על הצדיק כולם פה אחד אמרו יבא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכחו זכר צדיק לברכה ונשמתו תעלה לעוה"ב:איך שיהיה חזרתי לנשאי מקדם אמרתי בתחילת דברי וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלד'יך מייסרך. בהקדים את הידוע דכשאנו כלנו באחדות אחד נקראים בנים למקום אבל כשיש פירוד ח"ו אזי אנחנו בגדר עבדים כמו שאר אוה"ע וכמ"ש הרב מהרימ"ט ז"ל בכוונת הכתוב ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה דהכוונה דהגוים כיון שאין להם אחדות כל אחד מת בעונו. אבל ישר' כיון שהם כגוף אחד כשצדיק אחד נפטר מכפר על כל ישראל וז"א ידין בגוים וגו' וזה דוקא אם יחזרו בתשו' בשעת ההספד ויקבלו להיות באחדות וז"א וידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלד'יך מייסרך ועי"ז ושמרת את מצות ה' אלד'יך ללכת בדרכיו וגו':

חזרתי ואמרתי וידעת עם לבבך הכוונה שלא תתייאש מן הגאולה ח"ו בראותך כמה יסורין קשים ושפלות ודלות עם בני ישראל תדע כי כל אלו היסורין והשפלות הוא לזכך את ישראל מכל סיג רק אתה תקבל עליך לשמור את מצות ה' אלד'יך ובטחונינו בה'

שבקרוב ה' אלדיך מביאך אל ארץ טובה ויבנה בית קדשינו ותפארתינו וישלח משיח צדקינו בעגלא ובזמן קריב אכי"ר:

דרוש יב להספד

שדרשתי נגד הר הזיתים לכבוד הרב ר' צבי ריקשלינגער ז"ל ולכבוד המנוח סי' אהרן קאזי הלוי תנצב"ה בקהל עם העי"א:

והנושא בא:

הצבי ישראל על במותיך חלל:

איתא במס' כתובות ד' ק"ה אמר ר' אלעזר בשעה שהצדיק נפטר מן העולם ג' כיתות של מלאכי השרת יוצאות לקראתו. אחת אומרת יבא שלום. ואחת אומרת הולך נכוחו. ואחת אומרת ינוחו על משכבותם עכ"ל. ויש להעיר במאמר הזה שתי הערות. א' למה היה צריך ג' כיתות לומר כל כת דברים אלו היה יכול לאומרם כולם כת אחת. ב' דסדר הכתוב הוא (ישעי' נ"ז) יבא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכוחו ולמה הפכו סדר הכתוב כת שניה אומרת הולך נכוחו והשלישי' אומרת ינוחו על משכבותם. ואולם נראה לפרש עפ"י מ"ש רבינו בחיי ז"ל בס' חיי שרה דמצילו במיתת הצדי' דיש מדרגות ומעלות דהיינו כי באברהם אבינו ע"ה נאמר לו ואתה תבא אל אבותיך בשלום (בראשית ט"ו) אבל בחנוך נאמר לו יותר מעלה גדולה שנאמר בו ויתהלך חנוך את האלד'ים (בראשית ה') ובדניאל נאמר לו מנוחה דהיינו שנתבשר שיעמוד בתחיית המתים שכתוב בו ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימים בסוף (דניאל). מעתה זהו כונת המאמר שאמר ר' אלעזר בשעה שהצדיק נפטר מן העולם יוצאות לקראתו ג' כיתות של מלאכי השרת לבשרו שלא יצטער ח"ו כמו שהיה מצטער רבן יוחנן ן' זכאי (ברכות ד' כ"ח ע"ב) כשהיה חולה ונכנסו תלמידיו לבקרו התחיל לבכות אמרו לו תלמידיו נר ישראל עמוד הימני פטיש החזק למה אתה בוכה ואמר להם מפני שמוליכים אותי לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה בכעסו כעס עולם וכו' ולא עוד אלא יש לפני שני דרכים אחד לג"ע ואחד לגהינם ואיני יודע באיזה דרך מוליכים אותי ולא אבכה. נמצא דאפי' רבן יוחנן ן' זכאי שהיה צדיק גדול היה מצטער לידע באיזה דרך מוליכים אותו כ"ש שאר צדיקים כי בודאי מצטערי' הרכה ומשו"ה יוצאות לקראתו ג' כיתות של מלאכי השרת לבשרו כת אחת אומרת לו יבא שלום כי זוהי המעלה שהשיג אאע"ה שאמר לו הקב"ה ואתה תבא אל אבותיך בשלום. וכת שנית אם הוא יותר גדול במעלה מבשרת אותו הולך בכוחו כמו שזכה חנוך שנאמר בו ויתהלך חנוך. וכת שלישית מבשרת לכל הצדי' שינוחו ויעמדו

בתחיית המתים כמו שנא' לדניאל ותנוח ותעמוד לגורלך וגו'. ובהכי ניחא שהכתוב דבר בתחילה בלשון יחיד יבא שלום ואח"כ נקט לשון רבים ינוחו על משכבותם היל"ל ינוח על משכבו אבל באמת לשון מנוחה נאמר לבשרו לתחיית המתים כמ"ש לדניאל ולהכי נקט לשון רבים כי כל הצדיקים יקומו בתחיית המתים. ובכן גם בצדיקים אלו הרב ר' צבי ור' אהרן הלוי ודאי שיצאו לקראתם כתות כתות מלאכי השרת לבשר' שתהי' נשמתם צרורה בגן עדן עם שאר נשמות הצדיקים: אך עיקר הבכי והיגון הוא לבניו הי"ו ולכל בני ביתו שמגיע להם חסרון הניכר. הגם שנתנו רבותינו ז"ל גבול שלשם לבכי שבעה להספד שלשים לגיהוץ ולתספורת והגבול האחרון הוא עד י"ב חדש. וכמ"ש (ברכות ד' נ"ח) אין המת משתכח מן הלב אלא לאחר י"ב חדש והכי איתא במס' שמחות בפ' בתרא. מ"מ באבילות דאב שמת לגבי בניו מסתעף אליהם יותר משאר אבלים כי בשאר אבלים יש שני סעיפים דאבלות. הסעיף האחד מחמת נמוסי העולם והלכות מדינה המחייבות לו הדאגה והבכי בהיותו זוכר הימים הראשונים אשר היו טובים מאלה ושמחת לבו עם אותו החפץ הנגזר ממנו איך נהפך עליו שמחה לחוגה וששון לאנחה. וסעיף השני דרך חיוב המועל מצד הרגשת הלב שבודאי עונותיו הטו אלה להענישו ולהוכיחו בתוכחות על עון ובכן ראוי שנפשו עליו תאבל להורות במעשה אבלו כי ידיו שפכו את הדם הזה וחטאתו כי כבדה מאד מנעה הטוב ממנו והסעיף הג' נתוסף בבנים שמת אביהם פסידת הגוף ופסידת הנפש פסידת הגוף הוא דכל הבנים מתנהגים בדרך אביהם וכל מעשיהם עושים בעצתו ועפ"י מאמרו וכל מה שהיה טורח להרויח היה לטובתם ולהנאחם שהם יורשים נכסי עזבונו זהו פסידת הגוף. ופסידת הנפש היא מצות כיבוד אב ואם כי אביהם כמה טרח ויגע לגדלם על התורה ועל העבודה ודרך ארץ ושלמות בהיותו קטן נער ובער עד שגדלו ותמורת כל העסק והיגיעה רבה הנז' נתחייבו בניו במצות כיבוד אב ואם שמצוה זאת השכל מחייב אותה אף שלא היתה כתובה בתורה כמ"ש מהרימ"ט ז"ל. וא"כ בהעדר אביהם הרי יש להם פסידת הנפש הנמשכת כל ימי היותם על האדמה והיא מצוה רבה ויקרה שהאדם אוכל פירותיה בעוה"ז והקרן קיימת לו לעוה"ב. ופסידא כזאת לא תשתכח מן הלב כל ימי חלדו ואפשר דזה יהיה כוונת הכתוב (מלכים ב' ב') ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ולא ראהו עוד ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעים. ויש להעיר אמאי נקט והוא מצעק דהוא לשון הוה ותדיר לעולם היל"ל ויצעק. ועוד קשה מאי דקאמר ולא ראהו עוד פשיטא כיון דעלה אל הסערה מהיכן יראהו עוד. ועוד קשה מאי דקאמר ויחזק בבגדיו ויקרעה לשנים קרעים ובגמ' (מ"ק ד' כ"ב כ"ו) אמרו דמאי דנקט ויקרעם לשנים קרעים דלא הים צריך לכתוב לשנים קרעים דמלתא

דפשיטא היא כיון שקרע אותם ודאי שנקרעו לשנים אלא ללמדך שאינו מתאחה לעולם כדי שיראה הקרע ויזכור תמיד מרבו שלמדו חכמה. וכן הדין באביו ואמו שאינו מאחה לעולם כמ"ש בש"ע סי' ש"מ כדי שיזכור תמיד פסידת אביו דהיא פסידת הגוף והנפש. וזהו כוונת הכתוב ואלישע רואה שנסתלק אליאו הנביא ויעל בסערה השמים והוא מצעק תמיד אבי אבי רכב ישראל ופרשיו כמ"ש רלב"ג שהוא הים מגן וצנה לישראל יותר מרכב ופרשיו ויהיב טעמא למה מצעק תמיד בתדירות ולזה השיב ולא ראהו עוד והויא פסידא דלא הדרה פסידת הגוף שהיה מגן וצנה לישראל ופסידת הנפש שהיה לומד תורה ומקיים מצות כבוד רבו ומשו"ה ויחזק בבגדיו ויקרעם לשנים קרעי' להודיעך שאינו מתאחה לעולם ותמיד יזכור פסידת אביו ופסידת רבו דהויא פסידא דלא הדרה: ואולם יש לנו במה לנחם בניו הי"ו במ"ש במס' קדושין ד' ל"א ע"ב מכבדו בחייו מכבדו במותו ובמס' שמחות סוף פ"ט בגירסא שלפנינו איתא המכבד אביו ואמו במותם כאילו כיבדן בחייהם משום שהמכבדן בחייהם אפשר משום יראה ואפשר משום ירושה אבל המכבדן במותם הוה דווקא לשם שמים והרב בנין יאושע הגיה דצ"ל בלשון וכל המכבדן במותם יותר מהמכבדן בחייהם ולא גרסינן כאילו כיבדן בחייהם ועיקר הכבוד שיעשו בניו במות אביהם הוא ללמוד מה שיודעים ללמוד לעילוי נשמתו ואם אינם יודעים ללמוד או שהם טרודים בעסקיהם יעשו צדקה לעניים האביונים הלומדים לעילוי נשמתו וידעו העולם כי גדולים מעשיו המנוח ז"ל שהיה ודאי ירא את ד' בכל לב שזכה שבניו אחריו יכבדוהו במותו יותר מבחייו. ואפשר דזהו פשט כוונת דהע"ה (תהלים קי"ב) אשרי איש ירא את ד' במצותיו חפץ מאד גבור בארץ יהיה זרעו דור ישרים יבורך הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד. הוא הדבר אשר דברנו ממש דהוא משבח לאיש הירא את ד' אשריו שזוכה שזרעו יהיה גבור בארץ וגם שיהיה עשיר ע"י הצדקה שעושה היא עומדת לעד ויגין עליהם ואפשר דזה יהיה רמז הכתוב שהתחלנו בו הצבי ישראל על במותיך חלל רמז הרומז על הצדיק שאנו עסוקים בהספדו שזכה שאחר מיתתו יעלה במעלה העליונה וזה אומרו על במותיך תעלה במעלות אפילו לאחר מיתתו שהיא חלל שהמת נקרא חלל כדכתיב (תהלים פ"ז) חללים שוכבי קבר וגו'. ובכן אני אברך להבנים בניו וכל זרעו שזכות הכבוד והצדקה שעושים לעילוי נשמת מר אביהם ז"ל מגינה ומצילה ויאריכו ימים ושנות חיים ברב עושר וכבוד והצלחה רבה הם ובני בניהם עד עולם אכי"ר:

דרוש יג הספד

שדרש עט"ר מורי הרב בעה"מ ספר בני בנימן זלה"ה בפטירת הרב הגדול ראש"ל מד שניו כמהר"ר יונה משה נבון זלה"ה:

והנושא בא. ויצא משה מעם פרעה אל העיר ויפרוש כפיו אל ה'. ויצא משה מעם פרעה אל העיר ויפרוש כפיו אל ה' ויחדלו הקולות ומפר לא ניתך ארצה:

איתא במדרש לאחר שמת משה רבינו ע"ה מצאו הקב"ה ליהושע שהיה יושב ובוכה. אמר לו וכי לך לבדך מת והלא לי מת. שמיום שמת אבל לפני שנא' ויקרא ה' צבאות לבכי ולמהפך:

ידוע הדבר ומפורסם הענין כמה, גדלה מעלת הספדן של צדיקים וכמו שמצינו באברהם אע"ה שנזדרז במצוה זאת כדכתי' ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה. והנה רז"ל דרשו בהאי קרא מהיכן בא מהר המוריה בא. ובאמת די"ל בהאי דרשה דרז"ל ומה בא לאשמועינן אם כא מהר המוריה או ממקום אחר. ועוד דהלא מצינו כשמת אברהם אבינו ע"ה דאמרו רז"ל אותו היום שמת א"א ע"ה עמדו כל גדולי הדור ואמרו אוי לדור שאבד מנהיגו ואוי לספינה וכו' נמצא שכבודו בגדולים לעשות לו הספד לפי כבודו ואף דהיה יצחק אבינו ע"ה וכן מצינו בכמה צדיקים. לא עת האסף וא"כ מצא הקפידה מקום לנוח מה טעם היה לו לאברהם תכף ומיד כשומעי את מיתת שרה לסופדה ולבכותה הוא העצמו ולא הניח הדבר לגדולי הדור. אמנם נר' לפקע"ד דכאן היו סוברים גדולי הדור באין ראוי להספיד ולבכות לשרה יען וביען שראו בשרה אמנו שנתקוטטה עם הגר ואמר גרש את האמה הזאת ואת בנה וכו' ונהג בה דרך אכזריות. וכן עם א"א ע"ה א"ל חמסי עליך וכו' ומשום סיבה זאת מנעו את עצמם מלעשות לה הספד כראוי. אמנם א"א ע"ה ביודעה ומכירה שכל מעשיה היתה לש"ש וכמו שא"ל הקב"ה כל אשר קאמר אליך שרה שמע בקולה נזורו עצמו ואף שהיה עסוק במצות עקידת יצחק בהר המוריה תכף ואין דרך ובא מהים להספידה כראוי ולהודיע לרבים שכל מעשה היה לש"ש וטועים הם למנוע את עצמם ולהכי איצטריך קרא להודיענו ויבא אברהם וכו' וגם רז"ל הוכרחו להודיענו שבא מהר המוריה אף שהיה עסוק במצות עקידת יצחק וכו' אי לזאת מ"ו ראוי להגדיל המספד על צדיק זה שאנו עסוקים בהספדו שיאמינו מלכי ארץ שכל מעשיו היה לש"ש ואפי' אם ראו איזה ענינים ודברים לא במרד ולא במכל ח"ו וא"כ חיביים אנחנו כדי שח"ו לא נכשל במה שאמרו רז"ל התם כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו שנא' ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת חרס בהר אפרים מצפון להר געש מלמד שרגש עליהם ההר להורגן וכל המפרשים אחזו צער להבין איך הוא מדה כנגד מדה:

והנה נר' לפקע"ד לפרש עם מה שראיתי לה' זרע יצחק בפ' ויחי על מ"ש התוס' במסכת נדה ד"ה על מ"ש הש"ס בגד שאבד בו כלאים עושה ממנו תכריכין למת ואמר ר"י כיון שאדם מת נעשה חפשי מן המצות והק' התוס' וא"ת ועכשיו שאנו מסירין ציצית מן הטלתות של המתים האיך אנו עושים דאמרינן בפ' התכלת שלכתחילה צריך ליתן ציצית בבגדי המתים ובמתי מדבר מצינו בפ' הספינה שהיה להם ציצית מיהו הא ל"ק שבכל ע"ב היו נכנסים בקבריהם חיים ולמחר היה הכרוז יוצא הבדלו החיים וכו' וקודם שנבא לדברי ה' זרע יצחק איכא להקשות לפקע"ד בדברי התו' דלמה לא קבעו קו' על הש"ס עצמו דהכא משמע דהמת חפשי מן המצות אפי' במצות ל"ת דהיינו כלאים. והתם בפ' התכלת ובפ' הספינה משמע דצריך ציצית למתים אף דהוא מצות עשה וא"א דהם חפשים למה לן להטיל להם ציצית. ואחר התבוננות נר' דלא קשיא משום דאה"נ דאמרינן דהמתים חפשי מן המצות אבל אם עשו איזה מצות לא איכפת ומשו"ה במתי מדבר שהיו נכנסים בחיים ולא היו יודעים מי יחיה ומי ימות לא איכפת להו להניח הציצית בטלתות אף אם ימות ומה דאמרו בפ' בתכלת דלכתחילה צריך להטיל ציצית הטעם הוא משום לועג לרש כאשר כתבו התוס' הם עצמם ואף דאמרינן כל הפטור מן הדבר ועושהו נקרא הדיוט צריך לדחוק ולומר דהיינו היכא דליכא טעמא בעשותו את המצוה אבל הכא דאיכא טעמא רבא משום לועג לרש לא אמרינן נקרא הדיוט דבהכי ניחא לי לתרץ מה שראיתי להרב שה"ג ברישׁ ה' ציצית שהק' לר"ת שס"ל דנשים מברכות על מ"ע שהזז"ג דהא איהו ס"ל דכל הפטור מן הדבר וכו' וכן הק' ה' יד אהרן לכל הפוסקים דס"ל כר"ת מהא דכל הפטור וכו' יען שהוא תלמוד ירושלמי ובתלמוד דידן ליכא גילוי להפך מזה מסתמא הכי הוי הלכתא עי"ש בא"ח סי' ו'. אמנם לפקע"ד נר' לתרץ כמ"ש דאה"נ דס"ל כהירוש' דכל הפטור מן הדבר וכו' ואפ"ה ס"ל דנשים מברכות על מ"ע שהזז"ג אם עושים את המצוה משום דאמרינן התם בנדרים ד' פ"ב מי האיש החכם ויבן את זאת דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פי' עד שבא הקב"ה ופי' על עזבם את תורתי אמר רב יאודה אמר רב שלא ברכו בתורה תחי' ופי' הר"ן משם ר"י וז"ל כלו' שלא היתה התורה חשובה בעיניהם כ"כ שיהא ראוי לברך עליה ע"כ נמצינו למדין מדברי ר"י דכל שמברך האדם היא הוכחה שהמצוה היא חשובה בעיניו ועושה אותה לשמה וא"כ נמצא דאיכא טעמא רבא לברך ומשו"ה ס"ל לר"ת ולכל הפוס' דנשים מברכות על מצות עשה שהזז"ג אף דס"ל כהך ירוש' דכל הפטור מן הדבר וכו' ולהיות העת נחוץ לא באחי בארוכה בענין זה והנה הרב זרע יצחק הקשה בדברי התו' וז"ל וק"ל דסוף סוף איך היו נכנסים בקבריהם בלילה בציצית דהא ציצית שלהם

היה כלאים וכסות לילה פטורה מן הציצית ומלשון איכה רבתי משמע שהיו נכנסים בלילה ואיך היו עוברים על איסור כלאים שלא במקום מצוה הא ניחא אי אמרינן כס"ד מעיקרא דמטילין ציצית בבגדי המתים ניחא קצת דמשעה שהיו נכנסים לקבריהם היו חשובים כמתים אבל השתא דכתבו דמפני שהיו נכנסים חיים היו לובשים הציצית קשה דאדרבא הם אסורים לישן בכלאים שלא במקום מצוה. ולכאורה י"ל בדברי הרב דאיך פסיק ותני דאם אמרינן כס"ד מעיקרא ניחא דהיו חשובים כמתים דהרי ספק הוא בכל אחד ואחד אם ימות או לא ימות וכל דאיכא ספק הוי כחי לכל דבריהם וכדאמרו רז"ל הגוסס והיוצא ליהרג הרי בחזקת חיים ואפי' שרוב גוססים למיתה אמנם נר' לפקע"ד לתרץ ולומר דכוונת הרב הוא דכיון שהם בעצמם נכנסו לקבר בחיים זה הוא מורה דנחשבו כמתים וכבר קבלו עליהם המיתה כאילו מתו מן העולם מפני דאינו כן מנהג העולם דבחיים חיותו יכנס אדם לקבר. וא"כ כל לגבי דידיה דכל אחד ואחד מהם היה ודאי שימות ואם נשאר חי היה ספק לו ואין ספק מוציא מידי ודאי ולא דמי לגוסס ויוצא ליהרג דהוא לא עשה שום מעשה בעצמו להראות שהוא חשוב כמת וא"כ נשאר למנהג העולם ומנהג העולם שיבא אדם לשעת גסיסה וניצול ויתרפה לכן חשוב כחי לכל דבר. עוד נקדים מ"ש המפרשים שמיתת הצדיקים מכפרת וכמ"ש הקב"ה למשה אלה פקודי המשכן וכו' וכן בהרבה מקומות וכמו שנבא לקמן וכמ"ש הכתוב כי מפני הרעה נאסף הצדיק וע"י התשו' שעושי' ישר' וההספד והבכיה נעשה מזבח כפרה ולא יבא אליהם רעה נמצא דכל ההספד והבכיה הוא לטובתינו ולהנאת עצמינו וזה הוא ספק אם יכפר אם לא עוד איכא טעמא אחרינא דצריך להספיד ולבכות על איבוד חכמתו ומעשיו הטובים וכמ"ש הכתוב ואבדה חכמת חכמיו ופי' רז"ל על חלק חכמתו שקבל מסיני וזה הבכי הוא ודאי וא"כ מן הראוי הוא שכל אדם מישר' צריך לבכות תחילת כל על איבוד הפחדה וממילא מיתתו מפחדת. מעתה נבא לדברי רז"ל שאמרו כל המתעצל בהספד של חכם ר"ל שאינו הספידו להיותו חכם ואבדנו חלק חכמתו שקבל מסיני שזה הוא ודאי אלא כל כוונתו הוא להספידו כדי שלא יבוא הרעה העתידה לבא וזה הוא ספק דאין אנחנו יודעים אם כל הציבור עשו תשו' כדי שיהיה מזבח בפרה ויגן מיתתו שלא יבא הרעה העתידה לבא נמצא שזה שנתעצל הניח הודאי ולקח הספק גם הוא צריך שלקברות יובל בהיותו חי כמו שהיה במתי מדבר ויבא לידי ספק אם יהיה חשוב במת או כחי מידה כנגד מידה ואיך יתכן זה לזה מביא הפס' שנא' מצפון להר געש מלמד שרגש עליהם ההר להורגן והיו נכנסים בחייהם לקבר כיון שההר היה בא אצלן: והנה זה שנים ששמעתי משם הרב המו' כמוהר"ר מיכאל אריה זלה"ה כונת המאמר

הזה כמ"ש הרב דו"ד במאמר גדולה תשו' שדוחה ל"ח שנ' הן ישלח איש את אשתו וכאן נאמר ושובו אלי נאם ה' וכולם תמוהים דכך היא המידה דאתי עשה ודוחה ל"ת ופי' דר"י לט' דאמר בזבחים די"ב אכל חלב והפריש קרבן והמיר וחזר בו כיון דאידחי אידחי אע"ג דהוא חי וכו' והשתא בתשו' נמי איך תוסיף תת כח לחזור לאיתנו דהו"ל נר' ונדחה א"כ לפי סברת ר"י לא תועיל התשו' וע"ז אמרו גדולה תשו' והנה זה הוא לפי סבר' ר"י אבל רב ס"ל ביומא דס"ד דווקא כשמת שעיר המשתלח ישפך הדם אבל בב"ח אינם נדחים ועוד נקדים מ"ש רז"ל שכל מעם שהצדיקים נתפסין בעון הדור הוא מדין ערב וא"כ עיקר ההספד והבכיה הוא התשו' לשוב כל אחד מדרכו הרעה ועי"ו מתכפר להם א"כ זה המתעצל בהספדו של צדיק מורה באצבע דלגבי דידיה לא מהניא התשו' כס' ר"י דאף גבי ב"ח אמרי' נראה ונדחה שוב אינו נראה וא"כ חשיב עצמו כמת וע"ז אמרו ראוי לקוברו בחייו זת"ד דעפ"י סברת רב דקאמר דב"ח אינם נדחים ראיתי בכתבי הרב מוהר"ם סורנאגה זלה"ה שהיה מפרש כוונת הכתובים בהושע וכה תארם לכו ונשובה אל ה' כי הוא טרף וירפאהו יך ויחבשנו יחיינו מיומים וביום השלישי יקימנו ונחיה לפניו ע"כ. והוא דמביא משם הרא"ש דישר' כיון דיש להם תחיית המתי' נחשבי' כב"ח ומשם הכי מועיל התשו' כסברת רב דב"ח אינם נדחים אמנה לא"ה דאין להם ת"ה אינם נחשבים כב"ח ואינו מועיל להם התשו' דעפ"ז מפרש כוונת הכתובים שאומר להם הנביא לכו ונשובה אל ה' כי הוא טרף ושלח אותנו בגלות בשביל עונותינו וא"ת והלא אמר ר"י אכל חלב וכו' לזה מתרץ הלא תדע דאיכא טענה אלימתא דהיינו יך ויחבשנו שחי פעמים מקדש ראשון ומקדש שני. וביום השלישי דהיינו מקדש ג' דעתיד להבנות ע"י הקב"ה אחר כך ונהיה לפניו דהיינו תחיית המתים וא"כ אמרינן דב"ח אינם נדחים ומועיל התשו' לכ"ע דעפ"י דרכו נראה לפקע"ד לפרש כוונת הכתוב בפ' תולדות וכה תוארה ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות ולמה זה לי בכורה וכו' ויקם וילך ויבז עשו את הבכורה. דלכאורה י"ל בדברי הכתוב דמה בא ללמדנו מה שאמר עשו דכל כוונתו דמכירת דבכורה היתה בשביל שראה את עצמו שהולך למות או בשביל טעם אחר אלא כל כוונתינו הוא להודיע שמכר את בכורתו וא"כ למאי נפקא לן אם הוא בשביל שראה שהולך למות ועוד סיפא דקרא ויבז עשו את הבכורה ודרשו רז"ל ומה ביזה עימה ביזה ת"ה ומהיכן למדו רז"ל זה. אמנם עפ"י האמור ניחא דהכא בזה המחלוקת הוו יעקב ועשו דיעקב ס"ל כיון דיש לנו ח"ה א"כ אנו נחשבים כב"ח וס"ל כרב דב"ח אינם נדחים וא"כ מועיל התשו' ועשו דלא היה מודה בת"ה א"כ חשוב בעיניו כמת ואינו מועיל התשו' ואותו היום עשה כמה עבירות וכדרז"ל ע"פ ויבא עשו מן השדה והוא עיף וכו' לזה

אמר הכתוב ויאמר עשו וכו' ר"ל שהוא הולך למות מיתת עולמים בין בעה"ז ובין בעה"ב וא"כ למה לי זה בכורה עיקר הבכורה הוא כדי כשיבנה בהמ"ק תהיה עבודה בבכירות כיון שלא יועיל לו התשו' הוי נראה ונדחה שוב אינו נראה והסכימה דעתו למכור את בכורתו משו"ה דרשו רז"ל מלמד שביזה עמה תחיית המתים והנה המפרשים חקרו חקירה גדולה דהצדיקים יש להם טענה אלימתא דאילולי לא סלקתני מן העולם הייתי מסגל מצות ומ"ט וא"כ נמצא דחייבים אנחנו בנזקו מדין דינא דגרמי וא"ת דליכא למימר הכי אלא במזיק בידים אבל במניעת הריוח לא אמרינן הכי זה לא אפשר מהא דכתבו התוס' בפרק השוכר את האומנין בדף ע"ו ע"ב על מ"ש התם. תניא השוכר את האומנין והטעו את ב"ה או ב"ה הטעה אותם אין להם זה על זה אלא תרעומת דהקו' וז"ל קשה לר"י דהא קי"ל בר"מ דדאין דד"ג א"כ אמאי לא יתן להם כפועל בטל כיון שע"י נתבטלו אותו היום וי"ל דמיירי שכשחוזר בו עוד ימצאו להשתכר ומ"מ יש עלו תרעומות שלא ימצאו אלא ע"י טורח עכ"ל. הרי מבואר יוצא דאף דהוי מניעת הריוח אם לא ימצאו להשתכר אפ"ה הוי מזיק וחייב מד"ג והואיל ואתא לידן נימא בה מילתא במה שראיתי להרב ש"ך בסי' שפ"ו ס"ק יו"ד דכתב וז"ל כתב בעה"ת שטר כ"ט אם בעל השטר אומר מנה היה בו והשורף אומר לא כי אלא ן' ישבע כדין מודה במקצת ודין זה צל"ע דאין נשבעין על השטרות לא שבועת השומרין ולא שבועת מודה במקצת והוא מן המשנה פ' שבועת הדיינים ד' מ"ב. והעיקר נ"ל דהבע"ת ס"ל דד"ג ודבר הגורם לממון הכל אחד וס"ל הלכה כר"ש וא"כ לדידן דלא קי"ל כר"ש ליתנהו לדברי הבעה"ת עכ"ל. ולכאורה דבריו הם תמוהים דא"א דבעה"ת אזיל לשיטתיה וכו' א"כ התם במתני' דשבועות דקתני אלו דברים שאין נשבעין עליהן העבדים והשטרות והקרקעות וההקדשות ופליג עליה ר"ש ואמר ר"ש או' קדשים שחייב באחריותן נשבעין עליהן ושאינו חייב באחריותן אין נשבעין עליהם וא"א לדברי הרב ש"ך אמאי לא פליג ג"כ ר"ש על השטרות דהרי אשכחנא בהו שבועה דאורייתא כדכתב הרב בעה"ת ועוד ק"ל דאמאי לא תמה על בעה"ת דסתם שטר אית ביה כפירת ש"ק ואין נשבעין על כש"ק וכמו שאמר רבא בפ' הכותב ד' פ"ז אין נשבעין על כשע"ק ופסקוה כל הפוסקים אלא דלזה אפשר לתרץ ולומר דכיון שנשרף השטר ונשאר תביעתם ע"פ לא שייך לומר האי דינא ודרך אגב ג"כ הוקשה לי על דברי רש"י התם בפרק הכותב דפירש וז"ל כל שטרות שיעבוד קרקעות הן ואין נשבעין על הקרקעות כדאמרי' בשבועות ובהזהב עכ"ל. נמצא לפי דבריו שכל טעם שאין נשבעין על השטרות משום דאית ביה ש"ק ונמצא דהיינו קרקע ואין נשבעין עליהם וא"כ התם בשבועות דאמרו אין נשבעין על השטרות ואמרו בש"ס הטעם משום דאין גופן ממון

והחוב כדקאי קאי ת"ל דאיכא ש"ק והיינו קרקעות וכבר אמרו אין נשבעין על הקרקעות וא"כ למה נקט ג"כ שטרות במתני' ועוד איכא להקשות להרב ש"ך דהוא עצמו בסי' צ"ד ס"ק יו"ד כתב על פסק מרן דטענו ענבים העומרים ליבצר הרי זה נשבעין עליהן כשאר מטלטלין והוא שאינה צריכים לקרקע כתב וז"ל. וגם מ"ס התוס' בשם ר"ח דמהך דפ' הכונס דף נ"ט ע"ב דפסק רב כר"ש דאכלה פירות גמורים משלם פירות גמורים משמע דהיינו כר' מאיר אינו ראיה דהתם כבר נתלשו עכ"ל. ובודאי שכוונתו הוא דכיון שכבר נתלשו א"כ תביעתם על המעות הוי נמצא דרצה לאוקמי הסוגיא כר"ש דאין נשבעין על הקרקעות ולא פליג עליה דר"מ כי אם על ההקדשות שחייבים באחריותן כדאמרן.
איך שיהיה נמצינו למדין דמדד"ג חייב לשלם אף על מניעת הריוח אך צריך להבין מהו שכרו אם כפועל בטל או שכרו משלם וחזר הוית להרב החבי"ב בסי' של"ג שכ' משם הרמב"ן שאם השכיר פועל לנקב מרגליות וחזר בו בע"ה דנותן לו שכרו כפועל בטל מאותה מלאכה ולא כשומרי קישואין דעפ"ז נראה לפקע"ד כונת הכתוב מה רב טובך אשר צפנת ליריאיך פעלת לחוסים בך נגד בני אדם דהכוונה שאף הרמב"ן לא אמר אלא שכרו כפועל בטל מאותה מלאכה אבל שכרו משלם לא אמר אך הקב"ה אינו עושה כן אלא נותן להם לצדיקים שכרם משלם נגד הדין בני אדם דעפ"ז יובן ג"כ כוונת המדרש אשר דרשו בזה הפסוק לעת"ל רואים הצדיקים כל הטוב הגנוז להם מתמיהין ואומרים מה רב טובך וכו'. דלכאורה י"ל מה כל החרדה הזאת של התמיהא והלא טענה אלימתא היא שאם היו בעולם היו מסגלים תורה ומצות. אמנם עפ"י האמור ניחא דהצדיקים סברו דאה"נ דנותן להם שכר אבל אינו שכר שלם אלא כדכתב הרמב"ן כפועל בטל מאותה מלאכה כדין בני אדם אבל כשרואים שהקב"ה נתן שכרם במשלם מתמיהין ואומרים מה רב טובך וכו':
אך עדיין צ"ל דאף מה שאנו עושים מצות בעוה"ז איך נוטלים שכרם במשלם לעוה"ב והא אמרינן בהגוזל הרי שהיה בורח מבית האסורים וא"ל טול דינר והעברני אין לו אלא שכרו לבדו. והרב החסיד בספרו שמע יעקב בפ' בראשית חקר חקרה זאת דאיך הקב"ה יעד כמה יעודין לצדיקים לעוה"ב ואשכח לה פתרי עפ"י מ"ש ה"ה בפי"ב מה"ג משם הרשב"א דמכאן אנו למדין אונס וצער שהתנה הרבה אין לו אלא דמיהם לבד. ולפיכך רופא שנותן סממנים והתנה ליתן הרבה מחמת אונסו אין לו אלא דמיהן אבל רפואתו חייב לשלם דחכמתו מכר לו והיא שוה הרבה. והנה הרב מוהר"ש פירמו ז"ל בפ' פנחס הק' לסברת הרשב"א הלזו וז"ל. דלפ"ז נר' דכ"ש הוא דאין ב"ד כופין אותו לרפאותו דא"א דכופין אותו כ"ש שיפקעו חיובו אחר מעשה. וא"כ ק' ממ"ש הרשב"א בתשו' סי'

תע"ב דמוהל שתובע שכר שהעלה שאם אין יד האב משגת דב"ד כופין אותו למול ומ"ש מרופא דלא כפינן ליה שהוא חיי נפש. וכן קשה על הרב ב"י שהביא תשו' הרשב"א מדין המוהל בסי' רס"א ובסי' של"ו הביא דין הרופא כאילו אין מחלוקת בניהם. וכן קשה על מור"ם בעל המפה שהביא לנו דין המוהל בסי' רס"א ובסי' של"ו כתב וז"ל ואעפ"י שיש עליו מצוה לרפאתו שכל מ"ע דרמיא לכ"ע ונזדמנה לאחד ולא רצה לקיימה אלא בממון אין מוצאין הממון מידו והם מדברי הטור והאמת שהסברה נותנת כדכתב הרב מוהרש"ף וגם נר' לי לפקע"ד להביא ראיה מדין חליצה דכתב מר"ן בא"ה סי' קס"ט סק"נ וז"ל חליצה מוטעת שאומרים לו חלוץ לה ע"מ שנותן לך מאתים זוז החליצה כשרה אפי' אינה נותנת לו כלום ואפי' כפל התנאי:

והנה לפקע"ד צריך להבין בדברי הרשב"א הללו דכתב דכופין אותו למול דלא פי' לן האי כפיה הכי הוי אם הוא בדברים לבד או בשוטים וכמו שמצינו במצות הצדקה דהפליגו ביה רז"ל ומר"ן בשולחנו הטהור בי"ד סי' רמ"ח פסק שמכין אותו מכות מרדות וא"כ אפשר לומר דה"ה הכא בדין המוהל או אפשר לומר דשאני מצות הצדקה משום דאיכא לאו דלא תאמן את לבבך משום הכי ס"ל דכופין דאמרו היינו מכת מרדות. אבל במצות מילה דליבא לאו לא כפינן ליה בשואים או אפשר לומר דלא אמרו הפוסקים דטעמא דכופין אותו בשוטים היינו משום דאיכא לאו דלא תאמץ וכו' משום דמצות הצדקה הוייא מצוה שמתן שכרה בצידה דכתי' למען וברכך ה' מ"ה איצטריך להו לומר משום לאו דלא תאמץ וכו'. אבל במצות המילה דליכא מתן שכרה בצידה אה"נ דכופין אותו אפי' בשוטים וכמ"ש הש"ך שם בסי' הנז'. והנה הרשב"א לא בריר לן מאיזה כת הוא אם הוא מהכת הסוברים דכפיה דאמרו בצדקה הוא בדברים או בשוטים. וראיתי לה' בצלאל סי' ט"ו דכתב דהרשב"א סובר דב"ד כופין אותו ומוציאים מידו. וכן כתב הרב נ"מ דף קנ"א ע"ש. וא"כ נוכל לומר דה"ם הכא בדין המוהל דאמר כופין אותו היינו בשוטים. אך מה שק"ל על מר"ן והסוברים שמכין אותו עד שיתן הראוי לו מהא דאמרינן התם בגיטין ד' ע"ד תנן התם בראשונה היה נטמן יום שנים עשר חו' כדי שיהיה חלוט לו התקין הלל הזקן שיהא חולש את מעותיו ללשכה ויהא שובר את הדלת ונכנס ואמתי שירצה הלה יבא ויטול את מעותיו ואמר רבא מדאיצטריך הלל לתקנו נתינה בעל כרחו הוייא נתינה מכלל דבעלמא נתינה בעל כרחו לא הויא נתינה ונשמע מינה דאם אמר הרי זה גיטך ע"מ שתתני לי מאתים זוז ונתנה לו מדעתו מגורשת ע"כ אינה מגורשת. וכן פסק מר"ן בש"ע א"ה סי' קמ"ג סק"ד וז"ל אמר לה ע"מ שתתני לי מאתים זוז ונתנה לו בע"כ והוא אינו רוצה לקבל הרי זה גט פסול עד שיתן לה מדעתו הרי מפורש דנתינה

בע"כ לא הויא נתינה א"כ הכא במצות הצדקה דכתי' ביה נתן תתן איך אנו כופין אותו בשוטים כיון שהיא נתינה בע"כ ולא הויא נתינה. וכעת צל"ע. ואגב אורחי הוקשה לי על דברי הרב ש"ך שכתב שטעם מר"ן דכתב דמכין אותו מכות מרדות היינו משום דכתי' ביא לאו דלא תאמץ את לבבך דא"כ מאי פריך הש"ס התם בר"ה דף ו' ל"ל ועשית מיקריב אותו נפקא ליפריך מגופא דברייתא דקאמר תשמור זו מצות ל"ת וכיון דאיכא לאו פשיטא דמכין אותו מכח מרדות ול"ל ועשית אלא ודאי דהאי ועשית אפי' על מצות עשה הוא:

וראיתי להרב מוהר"ש אלגאזי ז"ל בס' תאוה לענים דהק' להש"ס דר"ה דאמרינן ת"ר מוצא שפתיך זו מצות עשה תשמור זו מצות ל"ת ועשית אזהרה לב"ד שיעשוך והקשו אמר מר מוצא שפתיך זו מצות עשה למה לי מובאת והבאתם שמה נפקא תשמור זו מצות ל"ת ל"ל מולא תאחר נפקא ועשית ועשית אוסרה לב"ד שיעשוך לי". מויקריב אותו נפקא דתניא יקריב מלמד שכופין אותו ער שיאמר רוצה אני ועשה צריכות התם דכולהו איצטריך הא והא משום דמצות עשה שמתן שכרה בצידה אין כופין עליה והק' הרב הנז' דכיון דכתי' בפיך זו צדקה בהאי קרא א"כ נימא דאיצטריך האי ועשית לצדקה משום דסד"א כמ"ש התו' בכתובות ד' פ"ט דהאי כפיה היא בדברים איצטריך ועשית אזהרה לב"ד שיעשוך ויקריב לקרבנות וארב הנז' חי' דאם איתא דהאי ועשית קאי לצדקה הול"ל כסוף הפסוק. השתא דכתי' בענין נדרים ונדבות משמע דקאי לגבי נדרים ונדבות זת"ד. ולפקע"ד גברא רבא קא חזינא ותיובתא לא קא חזינא דהרואה יראה דכל כוונת הס"ס הוא לומר דהאי דאמרינן דכל דבמצות עשה שמתן שכרה בצדה אין ב"ד מזהירין עליה היינו לצוף אותו שיקיים מצות עשה אפי' שדיבר בפיו לעשות אבל כשנדר ואמר אתן סלע זו לצדקה פשיטא דב"ד כופין אותו שיקיים את נדרו כמו בשאר נדרים וא"כ נמצא דאין העשיה בשביל המצוה של צדקה אלא בשביל הנדר וא"כ שפיר פריך הש"ס האי ועשית ל"ל דמויקריב נפקא דכופין אותו עד שיאמר רוצה אני וא"כ מעיקרא קו' ליתא ודו"ק:

והנה הרב מוהרש"ף ז"ל תי' בדוחק דאה"נ דברופא נמי בדליכא זולתו וגם אין יד החולה משגת לתת לו דכייפינן ליה עי"ש. ולכאורה דבריו אינם מובנים לפקע"ד דא"א להא הוה ליה לאשמועינן הך דינא דאפי' לרופא דחכמתו מכר לו כייפינן ליה והוי רבותא טפי ממוהל. אמנם לפקע"ד נר' לתרץ עפ"י מה שכ' הרכ ט"ז בסי' של"ו ס"ג וז"ל ואעפ"י שיש איסור בנטילת שכר על הלימוד וכו' מ"מ כאן שכבר התנה וכו' חייב לשלם כיון דלאו עליה דידיה לחודיה רמיא מצוה זו וכו' ואע"ג דבבורח אין נותנין לו אלא שכרו

וכו' ש"ה דקצבה יש לאותה פעולה משא"כ בחכמת הרפואה דאין לה שיעור ע"כ מהני התנאי דוקא בזה עכ"ל. א"כ מצינו ללמד דכל דבר דהוא מלאכה דיש לה קצבה לאותה פעולה ורוצה זה יותר לא שמעינן ליה וכייפינן ליה וא"כ ה"ה כמילה שהוא מלאכה דיש לה קצבה להכי אמר דכייפינן ליה לעשות כשאין יד האב משגת וכ"ש שמפקיעין ממנו חיובו ואין לו אלא שכר הנהוג לאותו מלאכה דומיא דמעבורת משא"כ ברפואה שאין לה קצבה וגם אין מפקיעין ממנו חיובו אף דיש איסור וכמ"ש מור"ם כיון שהמצוה לאו עליה דידיה רמיא וכ"ש שאין כופין אותו לעשות אלא שאנו אומרים לו בדברים בעלמא להורות לו דחייב משום כל המקיים נפש אחד מישראל וכו' והוא יחוש לעצמו ונר' לפקע"ד לתת לו טעם לזה החי' של הרב ט"ז והוא משום דבשלמת בדבר דיש לו קצבה כיון דידוע הקצבה והיה הנשאר דרוצה ליקח הפקירו אותו ב"ד והפקר ב"ד הפקר וזכה בו האחר אבל בדבר שאין לו קצבה כגון מלאכת הרפואה אינו ידוע לנו כמה הוא קצבתו כדי שיפקירו ב"ד השאר כדי שיזכה בו הנותן מטעם הפקר ב"ד הפקר: עוד נר' לפקע"ד לתרץ עמ"ש התו' והרא"ש שם גבי ההיא דמעבורת דהיינו דוקא במקום שאין לוקחין אלא דבר מועט אבל היכא דלוקחין דבר גדול התם אינו יכול לומר משטה היתי כך יע"ש. וא"כ לפ"ז נר' דלא קשיא דדוקא במילה כיון דרגילות הוא לעשות בחינם משו"ה כייפינן ליה עפ"י המנהג אבל ברפואה שרגילות הוא ליתן עליה שכר אין כופין אותו וכ"ש שאין מפקיעין חיובו כאמור. מעתה נחזור לקוטב דרשינו דכתב הרב החסיד ז"ל דדרשו רז"ל והסיר ה' ממך כל חולי זה יצר הרע נמצא דהחולי הוא היצר הרע והרפואות הם התורה והמצות. ולפי דברי הרשב"א שבחכמת הרפואה חכמתו מכר לו ורפואה כזאת צריכה אומן בקי וכדאמרו בש"ס כיון שהגיע לפרשת דרכיה ניצול מכולם זה ת"ח דסלקא שמעתתא אליבא דהלכתא א"כ אית ליה שכרו במשלם:

וראיתי לה' הון רב שגם הוא פי' כוונת המאמר כל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו בהקדים מ"ש הרב עשרה מאמרות דח"ו אם אין מספידין אותו כראוי אז גורמים שיבא ח"ו בגילגול ויעשו לו הספד כראוי. גם בהקדים מ"ש הרב אהבת עולם דימי אדם הם קצובים מעת הלידה אלא שאינם גוזרים אם יהיו בבת אחת אם לאו אלא דאם זוכה האדם עושה אותם בבת אחת ואם ח"ו לא זכה עושה אותם ככ' או בג' פעמים דעפ"ז מפרש כוונת רז"ל דכל המתעצל בהספדו של חכם אז גורם לצדות זה לבא בגילגול פעם אחרת א"כ ראוי לקוברו בחייו דהיינו שיקבר עם חייו הקצובים לו משעת לידתו דעפ"ז פי' הרב מר אבי ז"ל כוונת הכתוב הצדיק אבד ואין איש שם על לב ואנשי חסד נאספים ואין מבין כי מפני הרעה נאסף הצדיק דהכוונה הוא דאין איש

שם על לב להספידו אבל ואנשי חסד נאספים לעשות לו הספד כראוי משום דיודעים הם דח"ו גורמים רעה לבא בטימל וזה שאינו שם על לב להספידו הוא מפני שאינם מבינים שמפני זה הרעה דהיינו ההספד נאסף הצדיק לבית עולמו ולא יצטרך לבא פעם אחרת בגילגול:

והנה הרב פ"ד בד' נ"ד פי' כוונת הכתוב סילה כל אבירי בקרבי קרא עלי מועד לשבור בחורי וכו' דהכוונה הוא דמתמיה המקונן דאיך עשה זאת דסילה כל אבירי דהיינו הצדיקים אפי' דה' בקרבי דהיינו אפי' בזמן דב"ה קיים דהלא כל מה שאמר ליה הקב"ה למשה דנוטל צדיק אחד ומכפר על הדור הוא בזמן שאין ב"ה קיים וכדאמר ליה תינח בזמן שב"ה קיים וכו'. וא"כ איך אפשר. דיהיה סילוק הצדיקים בהיותו ה' בקרבי דהיינו בזמן שב"ה קיים דעפ"ז מפרש הרב מ"ז בכתבותיו כוונת הכתוב בישעיה סי' ל"ג וכה תוארם לבך יהנה אימה איה סופר איה שוקל איה סופר את המגדלים את עם נועז לא תראה עם עמקי שפה משמיע נלעג לשון אין בינה. חזה ציון קרית מועדינו עיניך תראנה ירוש' נוה שאנן אהל בל יצען בל יסע יתדתיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו ולא נאריך בדקדוקים אלא דהכוונה הוא דבודאי אף שנר' תמוה זה כיון דאיכא בהמ"ק למה מסלק הצדיקים אפ"ה לא משום. זה ח"ו נתלה לומר דבשביל עונם מתו אלא לומר דהם צדיקים גמורים ומיתתם בשביל עין הדור והקב"ה יודע מעשו של דברי למה צריך ג"כ מיתת הצדיקים:

מעתה זה הוא כוונת הכתוב שמודיע הנביא באו' לבך יהגה אימה כשתראה חסרון הצדיק באומרך איה סופר איה שוקל אך מה שאני מצוה אותך היא שאת עם נועז לא תרצה ר"ל בבני אדם שהם עזים ואומרים שבעונם מתו לא תרצה ולא תשמע להם משום דהם עם עמקי שפה ואין בינה להם וא"ת הרי מביאים ראיה לדבריהם דא"א דמתו משום עון הדור למה צריך מיתת הצדיק הלא יש לנו בהמ"ק קיים וזה אומרו אף שאומרים לך חזה ציון קרית מועדינו בנוי לתלפיות אפ"ה אני אומר שלבך יהגה אימה ותחזור בתשו' באומרך שבעון הדור מתו ועל הקו' תשיב הקב"ה יודע דרכיו ואין ידיעתנו מכרעת להבין דרכיו ועפ"י דרכו נר' לפקע"ד דיובן כוונת כז"ל דאמרו התם במ"ק פ"ג אמר ר' אמי למה נסמכה פ' מיתת מרים לפרה אדומה לומר לך מה פרה אדומה מכפרת אף מיתת הצדיקים מכפרת אמר. ר"א למה נסמכה מיתת אהרן לבגדי כהוגה לומר לך מה בגדי כהונה מכפרים אף מיתת הצדיקים מכפרת. דלכאורה י"ל מה זאת הקו' למה נסמכה דנר' דלא היה צריך לסמוך הפרשיות אהדדי ומדנסמכי שמעינן הך חידושה להודות לנו הך דמיתת הצדיקים מכפרה וצריך להבין למה לא היו ראוים לספוד אהדדי. ועוד מאחר

דכבר אמר ליה הקב"ה למשה משכן משכן וכו' וא"ל דבזמן שאין מקדש נועל צדיק אחד ומכפר למה לן למילף ממקומות אחרים שמיתת הצדי' מכפרת. אמנם עפ"י האמור ניחא דר' אמי בא להורות לנו דאף דהקב"ה אמר ליה למשה אני נוטל צדיק אחד ומכפר לא תאמר דדוקא בזמן שאין לנו בהמ"ק אבל. בזמן דאיכא בהמ"ק קיים אין מיתת הצדיקים מכפרה וזה נלמד ממה שמצינו שנסמכה פ' מיתת מרים ל"פ פרה אדומה ולזה בא ד ר"א ואמר דאם היינו למדין מהכא ליכא למשמע הכי דנוכל לומר דאפשר דמכפר על עון אחד דוקא כמו שמצינו בפרה אדומה שמכפרת על מעשה העגל דוקא וכמ"ש רז"ל תבא פרה ותקנה וכו'. אמנם מנין לנו שמכפרת על כל עבירות על זה הביא ראיה מבגדי כהונה והתם כל אחד מכפר על עבירה אפת וכדאמרו בש"ס אבנט על ג"ע וכו' וא"כ שפיר מצינן למילף דמיתת הצדיקים מכפרת על כל העבירות ואף בזמן שבהמ"ק קיים כדאמרן אמנם מצינו לרז"ל דאמרו וכ"ז הוא צדיק אחד אבל אם ח"ו הם ב' צדיקים או הוא מפני הרעה העתידה לבא דעפ"ז פי' הרב ש"י פ' תולדות משם הרב כנה"ג כונת הכתוב הצבי ישר' על במותיך חלל איך נפלו גבורים וכו' דהכוונה הוא דאומר הצבי ישר' צריך שתבין היטב בזה הסילוק של הצדיקים שאינו לכפר משום דאם היה לכפר היה די לנו באחד והיינו על במותיך אלל אבל עכשיו שראינו שנפלו גבורים דהם שאול ויהונתן בודאי שהוא משום רעה העתידה לבא והנה זה החילוק אשר כתב משם הרב כנה"ג נראה לפקע"ד דהוא הפך ס' הזוהר בפ' פנחס דף רי"ח דכתבו וז"ל אי אסגיאו חובין יקירין על עלמא כדין כל זכאין אלקין וכו' אבל בזמן דלא אסגירו כ"כ כדין חד זכאה אלקי ושאר צדיקיא בשלם עי"ש. נמצינו למדין דכל דאיכא מיעוט עונות די בצדיק אחד אי איכא הרבה לא. די לא באחד ולא בשנים וכו'. נמצא דאפי' דמתו שנים הם לכפר ואיך כתב דכשהם ב' אינו לכפרה. וכן נר' מדברי הש"ס דאמרו עול הרב דאיכא לגבות בו וכו' דנר' דאם היה נוטל צדיק אחר לא היה די לכפר על כל העונות אשר היה להם אבל כיון בנטל הרב ראוי הוא לכפר ע"כ העבירות דראוי והגון הוא וזה מורה כדברי הזוהר ולפק"ד נר' דאיכא חילוקא אחרינא דכ"ז דאמרן דמיתת הצדיק מכפרת היינו כשעת מיתת עצמו כדרך כל הארץ אז בודאי הוא דמיתתו היא לכפר אך אם ח"ו היתה מיתתו מגונה שלא כדרך טבע אז בודאי דהוא משום הרעה העתידה לבא דעפ"ז נראה כוונת הכתוב הנז' הצבי ישר' וכו' ר"ל להיך אתה להבין היטב דאיך היתה כזאת מיתת שאול ויהרגתן בהריגה דאם היה מיתת עצמם היינו אומרים כדי לכפר אבל מדחזינן על כמותיך חלל וגם שנפלו דרך נפילה בודאי הוא שהוא משום רעה העתידה לבא דעפ"ז נר' ג"כ כוונת הכתוב דמקונן דוד על אבנר הכמות נבל ימות אבנר ידיך לא אסורות

זאגלת בא לנסושתים הוגשו בכפול לפני בני עולה נפלת ויוסיפו כל העם לבכות עליו והדקדוקים הם מבוארים ועפ"י האמור ניחא ובהקדים עוד מאי דאמרינן התם במכות אריב"ל מאי דכתי' עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלם מי גרם לרגלינו שיהיו עומדות במלחמה שעריך ירוש' שהיו עוסקים בתורה נמצא דע"י דהיו עסוקים התורה היו נוצחין במלחמה וכתב הרב פ"ד ד' ל"ה ח"ל ואין ספק דסגולה זאת הוא דוקא היכה דסלקא ליה שמעתתה אליבא דהלכתא עי"ש והנה רז"ל דרשו ידיך לא אסורות במלחמתה של תורה ורגליך וכו'. מעתה זה נר' כוונת דוד המלך דהיה מקונן לאבנר ואומר להם ליכר' צריכים שתדעו שמיתתו של אבנר אינו לכפר חחב דה נבל ימות אבנר וכמו שמת נבל במגפה שלמה שנאהיח כל הארץ כך מת אבנר וא"כ מורה באצבע האוצה סאוגבנפתפו זאת רעה חולה בידיך לא אסורות במלחמתה של תורה ואם כן מן היה שיהיה נוצח במלחמה ועכשיו ממה ראינו שנפל לפני בפי עולה זאת יי הוראה גדולה שאינו לכפר אלא מפני הרעה העתיוט לבא משו"ה ויוסיפו כל פעם לבכות עליו על מאורע רזה ודו"ק: חזרתי למאמר הנצב פתח השער דלכאורה קשה הבנה להבין דמאי היתה בכיה דיאושע עד שהוצרך הקב"ה לומר לו והלא לי מת אם הוא משום בכיה והספד שראוי לו לא היה אומר לו כן הקב"ה אלא ודאי נר' מתשו' הקב"ה דכוונת יאושע היתה משום סי' אחרת עד שהוצרך הקב"ה לומר לו כן. וראיתי בכתבי הרב מ"ד בעל פי שנים דהוא היה מפרש במה דאמרו רז"ל על ב' מאמרים הסותרים זה את זה דבמקום אחד אמרו חכם שמת אין לנו תמורתו ובמקום אחר וזרח השמש ובא השמש ומתרצים ב' תי' דאה"נ דוזרח השמש ובא השמש ועד שלא שקעה שמשו וכו' אמנם אפשר דהוא במקום אחר ולגבי אנשי אותו מקום אין להם תמורתו או אפשר דאפילו דיהיה באותו מקום אפשר דהוא קטן ומאי דביני ביני עד שיגדיל אין לנו תמורתו מעתה נבא לכוונת המאמר דיאושע היה בוכה ומספיד על משה רבינו כדרך שחייב אדם לבכות ולהספיד לכל הצדי' והתכמי' מהטעמים האמורים אבל איכא צד נחמה דודאי נולד צדיק אחר אבל האמת הכא במשה רבינו אינו כן וכמ"ש הכתוב ולא קם נביא עוד כמשה לזה השיב לו הקב"ה אתה חושב בדעתך דחסרון משה הוא לך לבדך כדאמרן לפי שעה עד שיגדיל או במקום אחר לזה אני אומר לך שאינו כן אלא לי מת כמו שאני חי וקיים כן מיתת משה היא לעולם שלא יהיה עוד צדיק אחר כמוהו. דעפ"ז נר' לפק"ד כוונת הכתוב האמורים התם במלאכים וכה תוארם ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ולא ראהו עוד ויחזק בבגדיו ויקרעם לב' קרעים וכו' והדקדוקים הם מבוארי' אך לפי האמור ניחא דהכוונה הוא דאלישע היה רואה מה שאמר הכתוב וזרח השמש ובא השמש עד שלא שקעה וכו'

וא"כ מן הראוי היה שנקח מעט נחמה אפ"ה היה צועק ובוכה משום דלא ראהו עוד וכיון דלגבי דידיה לא ראהו עוד ויחזק בבגדיו ויקרעם לב' קרעים ולפי קע"ד נראה לפרש כוונת המאמר הנז' עפ"י מה שראיתי לה' הון רב שפי' כונת הכתוב כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עובר את הירדן וכו' השמרו לכם פן תשכחו את ברית ה' אלהיכם אשר כרת עמכם ועשיתם לכם פסל תמונת כל אשר צוך ה' אלוהיך דהכוונה הוא בטענה שיש לעובדי ע"ז שאפשר לב' מלכים שישמשו בכתר א' ח"ו אבל ואין עוד אחר האמת הוא שאי אפשר לב' מלכים וכו' אלא ה' אחד זולתו וגם ידוע הוא שמשה רצונו היה לעבור את הירדן ואמר לו כבר הגיע אפרכי של יאושע וא"א לב' מלכים וכו' א"כ מכאן מודעא דבא. מעתה זה אומרו הלא תדעו ממה שתראו שאנכי מת בארץ הזאת ואינני עובר את הירדן היא הוכחה שא"א לב' מלכים וכו' ובעלה טענת העובדי ע"ז וא"כ אני מצוה אתכם השמרו לכם פן תשכחו וכו'. מעתה זה נר' כונת המדרש שיאושע בשומעו את דברי הקב"ה שלא הניחו לעבור את הירדן בטענה שכבר הגיע אפרכי של יאושע היה בוכה ומצטער על זה שנמצא שהוא הגורם לכן אמר לו הקב"ה וכי לך לבדך מת בשבילך והלא ג"כ איכא סי' אחרת בשביל שילמדו מכאן שלא לעבוד ע"ז משום שבאמת הוא שא"א לב' מלכים וכו' ולזה סיים בעל המאמר מיום שמת וכו' הכוונה שנתקשה הקב"ה שלא האמר כיון שהמיתה היא הכרח לבעל טענה העובדי הע"ז א"כ אין ראוי לבכות ולהצטער עוד על מיתתו לזה אמר ומיום שמת אבל לפני משום שאין לי ממלא מקומו כמו חרבן בהמ"ק דכתי' ויקרא ה' צבאות כן הכא במיתתו של משה. מעתה חזרתי לנושאי מקדם ויצא משה מעם פרעה וכו' שם רמז לזה הצדיק אשר אנחנו עסוקים בהספדו שיצא מעם פרעה מיד היצר הרע שכל זמן שאדם בעולם יש לו מלחמה גדולה עמו וכמ"ש רז"ל בכל יום ויום מתגבר יצרו של אדם ואלמלא הקב"ה עוזרו וכו' וא"כ מן הראוי הוא שיפרוש כפיו אל ה' ויחדלו הקולות של הגלות המר והנמהר ולא ישמע עוד שור ושבר בגבולינו. חזרתי ואמרתי ויצא משה וכמ"ש רז"ל גואל ראשון הוא גואל אחרון נמצא שצריך שיבא משה רבינו לגואלינו. אבל הן בעת הזאת הוא קבור נגד בית פעור לכפר על ישר' וכמ"ש רז"ל אבל בע"ה כשויצא מעם פרעה שהוא אותיות פער ויפרש כפיו אל ה' על גלות המר הזה ויחדלו הקולות ויחיש לגאלינו כיר"א:

ד"ת שאמרתי בחברת אהל משה כשעשינו הפתח ונגמר הבנין:

איתא בתורת כהנים וירא משה את המלאכה והנה עשו אותם כאשר צוה ד' כן עשו ויברך אותם משה. מה בירכן יה"ר שתשרה שכינה במעשה ידיהם. ר"מ אמר ד' אלד'י אבותיכם יוסף עליכם ככה אלף פעמים וגו'. והם ענו ואמרו ויהי נועם ד' אלד'ינו עלינו

ומעשה ידינו כוננה עלינו במשכן ומעשה ידינו כוננהו בבנין בית הבחירה. ויל"ד דברכה זו אין לה מובן דהלא הקב"ה כב יכול הוא אמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ומה זו ברכה יה"ר שתשרה שכינה פשיטא. ולר"מ ק' למה הוכפלה ב"פ כבר נאמרה בפ' דברים. ולישר' ק' מה כוונתם באמירת מעשה ידינו וגו' במשכן ומעשה ידינו כוננהו בבית הבחירה. ונר' דיובן עם מ"ש ה' החסיד ז"ל בס' שמ"י פ' פקודי שהביא מאי דאיתא בזוה"ק פ' נח ד' ע"ג אמ"ר אבא בת שבע דידיה דדוד הוה אמאי יהבה הקב"ה לאוריה וכו' רזא דב"ש דאתייהיבת לאוריה פוק דוק ותשכח מה דאחייהיבת ארעא קדישא לכנען עד דלא מתון ישר' ותשכח דכלת רזא חדא איהו. ובפ' לך לך מפורש הטעם סוד הדבר הוא כי א"א להתקשר בקדושה כ"א להדבק קודם בטומאה דמאדה"ר שחטא בעץ הדעת טו"ר נתערבבו כל עניני הקדושה טו"ר וצריך להפריד הטוב מהרע דלית טהור אלא טהור דנפיק מגו טמא. ולזה הוצרכה א"י להיות ארץ כנען בתחילה ואח"ך תהיה ארץ ישר' מקודשת. וכן ב"ש הוצרכה להיות תחת יד אוריה החיתי רמז לב"ש העליונה שהיתה מלובשת בקליפות ואח"כ תהיה אשת דוד. וזה סוד היות ישר' במצרים ואח"כ הוציאם להיותם נכונים וקדושים ולקבל את התורה. וגם מקום המקדש הוצרך להיות תחת ארונה היבוסי בסוד קליפה קדמה לפרי ואח"כ קנאו דוד הע"ה ונעשה מקום המקדש ובזה פי' הוא ז"ל כוונת הכתוב שאמר ארונה לדהע"ה ד' אלד'יך ירציך הכוונה דכבר הבין ארונה בראותו שבא דוד הע"ה לקנות את הגורן למזבח שכוונתו להוציאו מעמקי הקליפות וא"כ ממילא דבת שבע מה שנשאת לדהע"ה לא היה באיסור כי שלו היתה ונשאת לאוריה להפריד הקלי' וז"א ד' אלד'יך ירצך שידעו שאתה נקי ותהיה מרוצה יעש"ב. וזה נלע"ד כוונת המאמר הנז' והוא דבמשכן לא היה שום דבר בתוך הטומאה כמו המקדש וא"כ לא יפרד הרע מהטוב כלל ולזה הוצרך מרע"ה להתפלל יה"ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם דייקא כי הכל מעשה ידכם ואין להטומאה שום דבקות ור"מ בא להוסיף כי כל המשכן לא עשו ישר' לבדם כי גם מלה"ש היו עובדים במלאכת המשכן ובמהרה ירדה מן השמים עשויה כמ"ש רז"ל ולז"א ד' אלוד'י אבותיכם יוסף עליכם הכוונה דכיון שיש תוספת מאת ד' ודאי שיברך אתכם וגו'. וישראל ענו ואמרו ויהי נועם ד' אלד'ינו עלינו וגו' הכונה שמתפללים כמו המשכן שלא היה שום ספק כן נמי במלאכת המקדש שהוא היה דבוק עם הטומאה שיהיה מעשה ידינו כוננה עלינו שישרה שכינתו כב יכול בו ודו"ק. ובכן עלינו להודות להשרים והסגנים הועד של מזכרת משה בלונדון יע"א ולברך בשמם רב ברכות יאריכו ימים ושנות חיים ונזכה ונחיה כולנו לראות בנין בית קדשינו ותפארתינו בקרב הימים כדכתיב יענך ה' ביום צרה ישגבך אלד'י יעקב:

חדושים ממורי הרב בעהמ"ח ס' בני בנימן זלה"ה זיע"א:
לשון רש"י בפ' ואתחנן. וז"ל לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון לפיכך אמר לו בלשון ואתחנן עכ"ל:
וכתב הרב מנחת יאודה וז"ל ר"ל מהיכן ידע משה שבקש מהקב"ה בקשה מתנת חנם ולא בשביל מעשים טובים שישנם בצדיקים דילמא אין הקב"ה מקבל התפילה אלא בשביל מעשים טובים וע"ז פי' וחנותי וגו' כלומר וכתיב ורחמתי את אשר ארחם ופי' רחמתי על זה שעשה מצות הרבה וחנותי ר"ל אף לזה שלא עשה מצות קבלתי בקשתו בחנם הלכך הואיל והקב"ה מקבל אף תפילתו של זה שאין בידו מצות אף מי שיש בידו מעשים מבקש מהקב"ה בקשת חנם על שם ענותנותו מ"ה בקש משה מתנת חנם עכ"ל.
ולע"ד נ"ל דפי' דחוק מאד בלשון רש"י ז"ל דכפי דבריו ז"ל היה לו לרש"י במקום שאמר אף עפ"י שיש לצדיקים וכו' היה לו לתלות הדבר במשה ולומר אפ"י שהיה לו למשה וכו' ולא בקש כי אם מתנת חנם וכו' כיון שמשה היה ראשון שלמד כן ממה שאמר לו וחנותי וגו' וגם דברי הרב ז"ל לא זכיתי להבין דמתוך דבריו נראה דמשה למד מאחרים לשאול גם הוא מתנת חנם וכפי פי' אדרבא הוא להיפך ואפי' אם נפרש לשון רש"י ז"ל בזה על צד הדוחק מ"מ עדיין ק' לשונו בסוף דאמר אמר לו בלשון ואתחנן דכפי דברי הרב ז"ל דכוונת רש"י ז"ל לתת טעם על מה שבקש מתנת חנם לא היה צריך לכל זה ודי שיאמר לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון ולפחות היה לו לומר בקש לו מתנת חנם לכן נר' לע"ד לומר שכוונת רש"י ז"ל כך היא דכיון שאמר דפי' ואתחנן היינו שבקש מתנת חנם והטעם הוא משום שהצדיקים אעפ"י שיש להם מעשים טובים הם מבקשים מתנת חנם ואין לשאול מה שכתב הרב ז"ל דמהיכן ידע משה שבקש מהקב"ה מתנת חנם דילמא אין הקב"ה מקבל התפילה וכו' זה אינו דהרי מצינו שאמר לו הקב"ה לאברהם אל תירא אברהם וכו' שכרך הרבה מאד ופי' רז"ל שהיה מתירא שמא קבל שכרו על הצדקות שעשה והשיב לו הקב"ה כל מה שעשיתי עמך בזה העולם בחנם הוא אבל שכרך הרבה מאד לעוה"ב כן פי' בב"ר. ולכן כתב רש"י ז"ל סתם אף שיש לצדיקי' וכו' וכדי שלא נקשה מה שהקשה הרב מנחת יאודה ז"ל דהיה לו לומר ואתחנם ור"ל דכיון דמה שאמר ואתחנן היינו משום שבקש מתנת חנם אדרבא היה לו לומר ואתחנם המורה על חנם ולא ואתחנן המורה על חינון ולשלול זה כתב רש"י ז"ל לפי שאמר לו וחנותי את אשר אחון אמר לו בלשון ואתחנן דכמו דשם אמר את אשר אחון ולא אמר את אשר אחנם ואעפ"י דשם ודאי הוא לשון, חנם דאין לומר דהוא חינון דכבר אמר ורחמתי וכו' אמר לו בלשון ואתחנן ואח"כ כתב ד"א זה אחד מעשרה לשונות של תפילה ר"ל דמ"מ קשה

דכיון דהוא בקש מתנת חנם היה לו לומר ואתחנם המורה תמיד על החנם ולא לומר ואתחנן המורה פעם על מתנת חנם ופעם על החינון לכן כתב ד"א דאע"פ שהיה מבקש מתנת חנם בחר לומר מפני שהוא אחד מעשרה לשונות של תפילה וק"ל:

עיין להרב נחלת יעקב בפ' ויחי על מה שפי' רש"י בפסוק כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור שפי' רצו לעקור את יוסף שנקרא שור שנ' בכור שורו וכתב ה' נחלת יעקב וז"ל וזה הפי' הוא בין לפי המדרש בין לפי פשוטו ואע"ג דדוקא באומות הוא דמצרף מחשבה רעה למעשה וכו' אבל לא בישראל וכו' י"ל היינו דוקא כשחזר ממחשבתו וניחם על הרעה אשר חשב לעשות וכו' א"כ שפיר מעלה עליהם הכתוב כאלו עשאום עכ"ל עש"ב. ולע"ד אחרי המחילה רב מכ"ת אינו נר' כן מהש"ס שהרי אמרו שם בקידושין ד' ל"ט מחשבה שעושה פרי הקב"ה מצרפה למעשה וכו' ואם איתא לדברי הרב מאי אריא שעושה פרי אפי' שאינו עושה פרי כל שלא חזר ממחשבתו וניחם על הרעה מצרפה למעשה ואי קשיא לך איך נחשב להם למעשה י"ל דהאי אגדה דדריש דעקרו שור הוא יוסף ס"ל דהשבטים לא יצאו מכלל בני נח ולא היה להם דין ישר' ומאן דס"ל דיצאו מכלל בני נח דריש עקרו שור סנאה כמו שתרגם אונקלוס וזה החילוק שחלק הרב בין שחזר ממחשבתו לכשלא חזר ניתן ליאמר לע"ד במחשבה של ע"ז שאמרו רז"ל שמחשבה של ע"ז נצרפת למעשה היינו דוקא כשלא חזר בו ממחשבתו אבל אם חזר בו וניחם על הרעה אפילו במחשבה של ע"ז השי"ת מתנהג במידת רחמים וכמ"ש הרא"ש במס' ר"ה דעפ"ז יתיישב מה שהקשו המפרשים להרא"ש מהך סוגיא דקידושין שאמרו שם ודילמא מהרהר בע"ז הוה וכו' ועם מ"ש יתיישב ודו"ק:

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם: